ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK
PROGRAMI

BOŞANMIŞ AİLELERDE MUĞLAK KAYIPLAR

DOKTORA TEZİ

ELİF GÜLÇİN ÇELİK ATEŞ

ANKARA
ŞUBAT, 2024

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
1946

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK
PROGRAMI

BOŞANMIŞ AİLELERDE MUĞLAK KAYIPLAR

DOKTORA TEZİ

ELİF GÜLÇİN ÇELİK ATEŞ

DANIŞMAN: PROF. DR. METİN PİŞKİN

ANKARA
ŞUBAT, 2024

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Elif Gülçin ÇELİK ATEŞ adlı öğrencinin hazırladığı "Boşanmış Ailelerde Muğlak Kayıplar" başlıklı bu çalışma Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı'nda jüri üyelerince oy birliği ile **Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

	Jüri Üyeleri	İmza
Başkan	Prof. Dr. Kemal ÖZTEMEL	……..
Üye	Prof. Dr. Metin PİŞKİN	……..
Üye	Doç. Dr. Gökhan ATİK	……..
Üye	Doç. Dr. Selen DEMİRTAŞ ZORBAZ	……..
Üye	Doç. Dr. Kemal BAYTEMİR	……..

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, jüri üyeleri tarafından 16/02/2024 tarihinde, Enstitü Yönetim Kurulu tarafından ise …/…/20... tarihinde kabul edilmiştir.

……

Prof. Dr. Mehmet İkbal YETİŞİR

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgileri akademik yazım kurallarına uygun biçimde raporlaştırdığımı ve bunları etik ilkelere (atıfta bulunulan tüm yapıtlara kaynaklarda yer verilmesi, tezde kullanılan bilgi ve belgelere resmi yollarla ulaşılması ve bunların aslı bozulmadan kullanılması vb.) uygun olarak elde ettiğimi ve sunduğumu bildiririm.

Elif Gülçin ÇELİK ATEŞ

ÖZET

BOŞANMIŞ AİLELERDE MUĞLAK KAYIPLAR

ÇELİK ATEŞ, Elif Gülçin
Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Metin PİŞKİN
Şubat, 2024, xxxii + 730 Pages

Bu araştırmada boşanmış ailelerde muğlak kayıp deneyimlerinin keşfedilmesi amaçlanmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda boşanma deneyimine sahip anne, baba ve yetişkin çocukların muğlak kaybı nasıl deneyimledikleri ve anlamlandırdıkları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma nitel metodoloji üzerine temellendirilmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın amacına uygunluğu nedeniyle yorumlayıcı fenomenolojik analiz kullanılmıştır. Araştırma grubu, aynı aileden gelen dokuz anne-çocuk çifti ve farklı aileden gelen altı baba rolündeki katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme formlarından yararlanılmış ve her bir gruptaki katılımcılarla ayrı ayrı görüşmeler yapılmıştır. Veri toplama süreci pandemi koşulları nedeniyle katılımcıların tercihleri doğrultusunda yüz yüze ve çevrim içi iletişim araçları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veri analiz sürecinde MAXQDA 22 programı kullanılmış ve yorumlayıcı fenomenolojik analizin işlem adımları takip edilerek verilerin çözümlemesi yapılmıştır.

Analiz işlemleri sonucunda, muğlak kaybın boşanmış ailelerde yasal boşanma öncesinde de deneyimlendiği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda muğlak kayıp deneyimleri boşanma öncesi ve boşanma sonrası olmak üzere iki başlık altında sunulmuştur. Boşanma öncesinde muğlak kaybın ögeleri, muğlak kaybın öznesi ve nesnesi başlıkları altında ele alınmıştır. Bu kapsamda muğlak kaybın özneleri tüm gruplarda anne ve babadır. Muğlak kaybın nesnesi anne ve baba grubunda anne ve çocuk; çocuk grubunda anne, baba ve çocuktur. Oluşturulan profillerin yanı sıra muğlak kaybın deneyimlendiği aile iklimi de muğlak kaybın ögeleri kapsamında ele alınmış, "muğlak kaybın evi" başlığı altında betimlenmiştir. Boşanma sonrası süreç için de muğlak kaybın ögeleri kaybın öznesi ve

nesnesi olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Bu kapsamda boşanma sonrası süreçte muğlak kaybın özneleri, anne ve çocuk grubunda anne ve baba; baba grubunda anne, baba ve çocuktan oluşmaktadır. Muğlak kaybın nesneleri ise anne ve çocuk gruplarında anne ve çocuk; baba grubunda yalnızca çocuktur. Boşanma sonrası muğlak kaybın, bireylerin başa çıkmaya çabaladığı ve sonuçlarının bireyler üzerinde olumlu ve olumsuz ciddi etkisi olan bir fenomen olarak da deneyimlendiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda boşanma sonrası süreçte bireylerin başa çıkma mekanizmaları boşanma sürecindeki deneyimler de dahil edilerek zorlaştırıcılar ve kolaylaştırıcılar olarak iki ana başlık altında ele alınmış; belirtilen ana başlıklar bireysel-psikolojik faktörler, ilişkisel faktörler, yaşantısal faktörler ve sosyal-toplumsal faktörler biçiminde alt başlıklara ayrılarak katılımcıların başa çıkma süreçleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Son olarak muğlak kaybın mirasları başlığı altında muğlak kaybın katılımcılar üzerine etkileri ele alınmıştır. Bu kapsamda başa çıkma mekanizmalarına benzer biçimde muğlak kaybın sonuçları da bireysel-psikolojik faktörler, ilişkisel faktörler, yaşantısal faktörler, sosyal-toplumsal faktörler olarak alt başlıklar halinde katılımcıların deneyimleri sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Muğlak kayıplar, muğlak kazançlar, boşanmış aileler, boşanmış anne, boşanmış baba ve boşanmış ailelerin yetişkin çocukları

ABSTRACT

AMBIGIOUS LOSS IN DIVORCED FAMILIES

ÇELİK ATEŞ, Elif Gülçin
Dissertation, Department of Educational Sciences
Supervisor: Prof. Dr. Metin PİŞKİN
February, 2024, xxxii + 730 Sayfa

This study aims to investigate ambiguous loss experiences in divorced families. In line with this general aim, an attempt was made to understand how divorced mothers, fathers and their adult children experience and give meaning to ambiguous loss.

The research is based on a qualitative methodology. In this context, interpretive phenomenological analysis was used due to its suitability for the purpose of the study. The research group consists of nine mother-child pairs from the same family and six father participants from different families. Semi-structured interview forms were used as the method of data collection in the study. The data collection was conducted using face-to-face and online communication tools due to the pandemic conditions. In data analysis process, MAXQDA 22 program was used and the data was analyzed according to the steps of interpretive phenomenological analysis.

As a result of the analysis, it was understood that ambiguous loss was experienced in divorced families even before the legal divorce. In this context, the ambiguous loss experiences are presented under two headings: pre-divorce and post-divorce. In this context, the elements of ambiguous loss before divorce are discussed under the headings of the subject and object of ambiguous loss. In this context, the subjects of ambiguous loss are mothers and fathers in all groups. The object of ambiguous loss is the mother and child in the mother and father group; in the child group, they are mother, father and child. In addition to the profiles created, the family climate in which ambiguous loss is experienced is described under the title “House of ambiguous loss” In the post-divorce period, the elements of ambiguous loss are discussed under two headings as the subject and object of the loss. In this context, the subjects of ambiguous loss in the post-divorce period are mother and father in the mother and child group; the father group consists of

mother, father and child. The objects of ambiguous loss are mother and child in mother and child groups; in the father group, he is the only child. It is understood that ambiguous loss after divorce is experienced as a phenomenon that individuals struggle to deal with and whose consequences have serious positive and negative effects on the individuals. In this context, the post-divorce process, the coping mechanisms of ambiguous loss, including the experiences of the divorce process, are discussed under two headings: complicators and facilitators. These headings were divided into subheadings such as individual-psychological factors, relational factors, experiential factors and social-social factors, and the participants' process of coping with an ambiguous loss by the participants was tried to be understood. Finally, under the title of "legacies of ambiguous loss" the effects of ambiguous loss on the participants are discussed. In this context, similar to the coping mechanisms, the consequences of ambiguous loss are presented under the headings of individual-psychological factors, relational factors, experiential factors, and social-social factors.

Key Words: Ambiguous losses, ambigious gain, divorced families, divorced mother, divorced father and adult children of divorced family

ÖNSÖZ

Doktora benim için oldukça uzun bir süreç oldu. Yaşantısal pek çok geçiş, kişisel ve pandemi gibi kitlesel düzeyde yaşanan travmalar, yapmayı planladıklarım, yapamadıklarım ve yaptıklarımdan duyduğum hoşnutsuzluk bu sürecin önemli birer parçası oldu. Tüm bu bileşenler kayıplarım kadar kazançlarımı oluşturdu; bendeki yeni bana dönüşüm böyle başladı.

Kendimle kurduğum ya da kurmaya çalıştığım ilişki tezime de yansıdı. Bazen görmek istemedim, bazen ayrılmayı başaramadım. Yaklaşan-kaçınan tavrım, uzun soluklu doktora yolculuğumun seyrini belirledi. Bu yolculukta elbette yalnız değildim; bana eşlik edenler de vardı.

Doktora yolculuğumda eşlikleri için teşekkür etmek istediğim gruplardan ilki, profesyonel düzeyde bana destek olan hocalarım. Öncelikle, doktora sürecimde beni özgür bırakan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Metin PİŞKİN'e içten teşekkürlerimi sunarım. Sunduğu esneklik, bir araştırmacı olarak kendimi bulmamı sağladı. Ayrıca her zaman hissettiğim desteği için de sonsuz teşekkürler...

İkinci olarak Tez İzleme Komitesi'nde yer alan ve rotamı belirlememi sağlayan sevgili hocalarım Prof. Dr. Kemal ÖZTEMEL'e ve Doç. Dr. Gökhan ATİK'e tez kolaylaştırıcı rolleri için şükranlarımı sunarım. Doktora tez jürimde yer alan değerli hocalarım Doç. Dr. Kemal BAYTEMİR'e sunduğu katkılar ve Doç. Dr. Selen DEMİRTAŞ ZORBAZ'a detaylı okumaları ve destekleyici önerileri için çok teşekkür ederim.

Bu yolculukta katılımcılara ulaşmam konusunda bana destek sunan ATEŞ ailesine, Abdullah ALBAYRAK'a ve sosyal medya hesapları ya da kişisel bağlantıları üzerinden katılımcı ağımı genişleten tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim. Bununla birlikte pilot uygulama ve araştırma grubunda yer alan tüm katılımcılara içten paylaşımları ve katılımları için minnettarım.

Bir araştırmacı olarak, nitel yöntemle tanışmamı sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Gökhan ATİK'e ayrıca teşekkür ederim. Yeni bir araştırma yöntemi ile araştırmalarımı desteklememin ve daha bütünsel olarak araştırma sürecini görebilmemin yolunu açtığı için minnettarım. Elbette nitel araştırma yöntemini öğrenmem ve tezimin yöntemini

belirlemem konusunda sunduğu katkılar için değerli hocam Prof. Dr. Mustafa SEVER'e de şükranlarımı sunarım.

Araştırmacı olarak bana sundukları kadar bireysel olarak da gelişmeme katkı sağlayan yol arkadaşlarım Dr. Aslı AŞÇIOĞLU ÖNAL, Arş. Gör. Ebru GÜÇ ve Dr. Esma DAŞÇI'ya çok teşekkür ederim. Ayrıca birlikte büyüdüğüm Doç. Dr. Betül Gökçen DOĞAN LAÇİN ve Dr. Nihal TUTAL ÖZAL sizlere de teşekkür ederim.

Birlikte büyüdüklerim kadar beni büyüten ailem… Doktora sürecim kadar yaşamımın her aşamasında en önemli destekçilerim, varlığınız bana her zaman güç verdi. Bana olan inancınız ve verdiğiniz cesaret paha biçilemez. Yolumu kaybettiğimde, kendim olmaktan uzaklaştığımda yoluma ışık tutan canım ailem iyi ki varsınız, sizin bir parçanız olduğum için gurur duyuyorum. Emekleriniz için sonsuz teşekkürler…

Parçası olduklarım kadar parçam olanlar, canım kızım Azra Bilge ve eşim Mahmut ATEŞ. Bu süreçte muğlak kaybımı en çok deneyimleyenler. En ufak hareketimde bana eşlik edenler, en zor anlarımda bana anlayış gösterenler. Sevgisini ve desteğini her zaman hissettiğim canım ailem ☺ Sabrınız ve sevginiz çok kıymetli, sizleri çok seviyorum. Hayatımın her anında yanımda olduğunuz ve desteğiniz için sonsuz teşekkürler …

Psikodramada Bircan hocam, oynanan bir protagonist oyunundan sonra rol alan üyelere teşekkür etmeye başlayan protagoniste "*Önce kendine teşekkür et*" der. Bunu ilk kez duyduğumda çok ilginç gelmişti. Kendine teşekkür etmek ne demek ki? Bu benim için oldukça önemli bir bilgiydi çünkü ben de kendine en zalim eleştirileri yapan ama kendini takdir etmeyi bilmeyenlerdenim. Bu nedenle şimdi ve burada yaşamımdaki tüm zorluklara rağmen ayakta kalmayı ve doktora tezimi tamamlamayı başardığım için kendimi takdir ediyorum ve kendime teşekkür ediyorum ☺

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ ... iii
ÖZET ... iv
ABSTRACT ... vi
ÖNSÖZ ... viii
İÇİNDEKİLER ... x
TABLOLAR DİZİNİ ... xvi
ŞEKİLLER DİZİNİ ... xvii
KISALTMALAR/SİMGELER ... xxxii
BÖLÜM 1 ... 1
GİRİŞ ... 1
Problem ... 1
Amaç ... 7
Önem ... 7
Sayıltılar ... 11
Sınırlılıklar ... 11
Tanımlar ... 11
BÖLÜM 2 ... 13
KURAMSAL ÇERÇEVE ... 13
Boşanma Olgusu ... 13
Boşanmanın Etkileri ... 14
Muğlak Kayıp ... 15
Muğlak Kayıp ile İlgili Kavramlar ... 20
Muğlak Kayba Müdahale Süreci ... 22
Anlam Bulma ... 23
Hakimiyet/Kontrol Gücü Kazanma ... 24
Kimliği Yeniden Yapılandırma ... 25
Ambivalansı (İkilemi) Normalleştirme ... 27
Bağlanma İlişkilerini Yeniden Düzenleme ... 28
Umudu Keşfetmek ... 29
Aile Stresi ... 30
Aile Stresi ile İlgili Kavramlar ... 31
Aile Stres Kuramı ... 33
ABC-X Aile Stres Modeli ... 33
Çift ABC-X Modeli ... 35
Günlük Aşırı Çevresel Stres Modeli ... 37
Bağlamsal Aile Stres Modeli (BASM) ... 38
Bağlamsal Aile Stres Modeli Kapsamında Boşanmış Ailelerde Muğlak Kayıp ... 42
İlgili Araştırmalar ... 51
BÖLÜM 3 ... 54

YÖNTEM 54
Araştırmanın Modeli 54
Araştırmanın Dayandırıldığı Paradigma ile Ontolojik, Epistemolojik, Aksiyolojik, Retorik ve Metodolojik Temelleri 55
Yorumlayıcı Fenomenoloji Nedir? 58
YFA Ne Tür Bilgiler Üretmeyi Hedefler? 60
Katılımcılar 61
Katılımcıların Araştırmaya Dahil Edilme Süreci 62
Verilerin Toplanması 64
Veri Toplama Araçları 65
Görüşme Sorularının Belirlenmesi 66
Pilot Görüşmeler 67
Veri Toplama Süreci 68
Verilerin Çözümlenmesi 70
Araştırmacının Rolü ve Yansıtıcı Düşünme Süreci 73
Araştırma Ekibindeki Diğer Araştırmacıların Rolü 75
Araştırmanın Güvenduyulabilirliği (Trustworthiness) 75
Etik Konular 80
Çevrimiçi Görüşme 83
BÖLÜM 4 86
BULGULAR VE YORUMLAR 86
Katılımcıların Muğlak Kayıp Deneyimleri 86
Çocuk Rolündeki Katılımcıların Muğlak Kayıp Deneyimleri 86
Hikayenin Başlangıcı: Muğlak Kayba Doğmak 87
Muğlak Kaybın Ögeleri 88
Muğlak Kaybın Öznesi Olmak 88
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne 89
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba 95
Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak 113
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne 114
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Baba 121
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk 123
Muğlak Kaybın Evi 132
Boşanma Süreci: Saklambaç 134
Boşanma Sonrası: Bir Hikayenin Bitişi, Yeni Hikayelerin Başlangıcı 134
Muğlak Kaybın Ögeleri 135
Muğlak Kaybın Öznesi Olmak 136
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne 137
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba 147
Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak 165
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne 166
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk 178
Başa Çıkma Mekanizmaları 189
Zorlaştırıcılar. 189

Yakın Çevre 190
Duygusal-İçsel Zorluk 195
Sosyal-Çevresel Değişim 198
Kolaylaştırıcılar 199
Yakın Çevre 201
Bilişsel-Duyuşsal Başa Çıkma Mekanizmaları 206
Kişisel Kaynaklar 210
Yeni Benlik İnşası 213
Sosyal-Toplumsal Kaynaklar 216
Muğlak Kaybın Mirasları 218
Bireysel-Psikolojik Miraslar 220
İlişkisel Miraslar 237
Yaşantısal Miraslar 244
Psikososyal Miraslar 254
Anne Rolündeki Katılımcıların Muğlak Kayıp Deneyimleri 259
Dişi Kuşun Yuvası: Var Etmeye Çabaladığım 259
Muğlak Kaybın Ögeleri 260
Muğlak Kaybın Öznesi Olmak 261
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne 262
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba 264
Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak 283
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne 283
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk 297
Muğlak Kaybın Evi 302
Boşanma Süreci: Bir İleri Gel Geri 305
Boşanma sonrası: Kendime Yeni Bir Ben Lazım 305
Muğlak Kaybın Ögeleri 306
Muğlak Kaybın Öznesi Olmak 307
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne 308
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba 316
Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak 331
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne 331
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk 339
Başa Çıkma Mekanizmaları 346
Zorlaştırıcılar 347
Bireysel-Psikolojik Faktörler 348
İlişkisel Faktörler 351
Yaşantısal Faktörler 360
Sosyal-Toplumsal Faktörler 363
Sektörel/Kurumsal Faktörler 365
Kolaylaştırıcılar 367
İçsel Kaynaklar 368
İlişkisel Kaynaklar 371
Sektörel/Kurumsal Kaynaklar 376

Muğlak Kaybın Mirasları 379
Bireysel-Psikolojik Miraslar 379
İlişkisel Miraslar 395
Yaşantısal Miraslar 417
Sosyal-Toplumsal Miraslar 434
Baba/Eş Rolündeki Katılımcıların Muğlak Kayıp Deneyimleri 438
Yuva: Var Olmaya Çabaladığım 439
Muğlak Kaybın Ögeleri 439
Muğlak Kaybın Öznesi Olmak 440
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne 441
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba 454
Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak 462
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne 463
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk 464
Muğlak Kaybın Evi 466
Boşanma süreci: Boş Yuva 472
Boşanma Sonrası: Elde Var Hayat 472
Muğlak Kaybın Ögeleri 473
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne 474
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba 480
Muğlak Kaybın Öznesi ve Nesnesi Olarak Çocuk. 486
Başa Çıkma Mekanizmaları 493
Zorlaştırıcılar 493
Bireysel-Psikolojik Faktörler (İçsel Hesaplaşmalar). 494
İlişkisel Faktörler 496
Yaşantısal Faktörler 505
Kolaylaştırıcılar. 507
Bireysel-Psikolojik Faktörler 508
İlişkisel Faktörler 514
Muğlak Kaybın Mirasları 521
Bireysel-Psikolojik Miraslar 522
İlişkisel Miraslar 528
Yaşantısal Miraslar 553
Sosyal-Toplumsal Miraslar 572
Muğlak Kayıp Deneyimlerine İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması 576
Çocuk Katılımcı Grubunun Muğlak Kayıp Deneyimlerine İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması 576
Hikayenin Başlangıcı: Muğlak Kayba Doğmak 576
Muğlak Kaybın Ögeleri 577
Muğlak Kaybın Öznesi Olmak 577
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne 577
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba 579
Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak 581
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne 581

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Baba 582
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk 582
Muğlak Kaybın Evi 583
Bir Hikayenin Bitişi, Yeni Hikayelerin Başlangıcı 583
Muğlak Kaybın Ögeleri 583
Muğlak Kaybın Öznesi Olmak 584
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne 584
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba 586
Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak 587
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne 588
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk 589
Başa Çıkma Mekanizmaları 590
Yakın Çevre 590
Bireysel-Psikolojik Faktörler 596
Sosyal Toplumsal Faktörler 597
Muğlak Kaybın Mirasları 598
Bireysel-Psikolojik Miraslar 598
İlişkisel Miraslar 603
Yaşantısal Miraslar 605
Psikososyal Miraslar 608
Anne/Eş Katılımcı Grubunun Muğlak Kayıp Deneyimlerine İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması 610
Dişi Kuşun Yuvası: Var Etmeye Çabaladığım 610
Muğlak Kaybın Ögeleri 610
Muğlak Kaybın Öznesi Olmak 610
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne/Eş 610
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba 611
Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak 612
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne 612
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk 613
Muğlak Kaybın Evi 614
Kendime Yeni Bir Ben Lazım 615
Muğlak Kaybın Ögeleri 615
Muğlak Kaybın Öznesi Olmak 615
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne 615
Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak 616
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne 616
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk 617
Başa Çıkma Mekanizmaları 618
Bireysel-Psikolojik Kaynaklar 618
İlişkisel Kaynaklar 620
Yaşantısal Kaynaklar 623
Sosyal-Toplumsal Kaynaklar 625
Sektörel-Kurumsal Kaynaklar 625

Muğlak Kaybın Mirasları ... 626
Bireysel-Psikolojik Miraslar ... 626
İlişkisel Miraslar ... 628
Yaşantısal Miraslar ... 633
Sosyal-Toplumsal Miraslar ... 635
Eş/Baba Katılımcı Grubunun Muğlak Kayıp Deneyimlerine İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması ... 636
Yuva: Var Olmaya Çabaladığım ... 636
Muğlak Kaybın Ögeleri ... 636
Muğlak Kaybın Öznesi Olmak ... 637
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne ... 637
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba ... 638
Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak ... 640
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne ... 640
Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk ... 641
Muğlak Kaybın Evi ... 641
Elde Var Hayat ... 642
Muğlak Kaybın Ögeleri ... 642
Muğlak Kaybın Öznesi Olmak ... 642
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne ... 642
Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba ... 643
Muğlak Kaybın Öznesi ve Nesnesi Olmak ... 644
Başa Çıkma Mekanizmaları ... 645
Bireysel-Psikolojik Faktörler ... 645
İlişkisel Kaynaklar ... 647
Muğlak Kaybın Mirasları ... 652
Bireysel-Psikolojik Miraslar ... 652
İlişkisel Miraslar ... 653
Yaşantısal Miraslar ... 657
Sosyal-Toplumsal Miraslar ... 660
BÖLÜM 5 ... 663
SONUÇLAR VE ÖNERİLER ... 663
Sonuçlar ... 663
Öneriler ... 665
KAYNAKLAR ... 669
EKLER ... 713
EK 1. Etik Kurul Onayı ... 714
EK 2. Bilgilendirilmiş Onam Formu ... 715
EK 3. Boşanmış Yetişkinler için Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ... 718
EK 4. Boşanmış Ailelerin Çocukları için Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ... 722
BENZERLİK BİLDİRİMİ ... 725
ÖZGEÇMİŞ ... 726

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo **Sayfa**

Tablo 1. Muğlak Kayıp ile Sınır Belirsizliği Arasındaki Farklar 21
Tablo 2. Hermeneutik Döngü 59
Tablo 3. Katılımcılara İlişkin Kişisel Bilgiler 61

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 1. Boss ve arkadaşlarının (2017) Geliştirmiş Olduğu Bağlamsal Aile Stres Modeli 38
Şekil 2. Bağlamsal Aile Stres Modeli'nin Yeniden Çizimi 42
Şekil 3. Aile Krizinin Dönüm Noktası 44
Şekil 4. [Çocuk Grubu] Verilerin Analizi Sonucu Ulaşılan Üst Düzey Temalar 86
Şekil 5. [Çocuk Grubu-BÖ] Hikayenin Başı: Muğlak Kayba Doğmak Üst Düzey Teması 87
Şekil 6. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Ögeleri 88
Şekil 7. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne ve Baba Profilleri .. 89
Şekil 8. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profili 89
Şekil 9. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profiline Ait Uzak Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 90
Şekil 10. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profiline Ait Güçsüz Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 92
Şekil 11. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profili 96
Şekil 12. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Alt Kategorisi, İlgili Kodlar ve Alt Kodlar 97
Şekil 13. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Alt Kategorisi, Şiddet Uygulayan Kodu ve İlgili Alt Kodlar97
Şekil 14. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Alt Kategorisi, İhmal-İstismar Eden Kodu ve İlgili Alt Kodlar 99
Şekil 15. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Ev/Eldeki Baba Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 103
Şekil 16. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Olumsuz Duygulanımın Kaynağı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 106
Şekil 17. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Boşluk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 109

Şekil 18. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Ruh Sağlığı Kayıp Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 112
Şekil 19. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne, Baba ve Çocuk Profilleri..... 113
Şekil 20. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profili 114
Şekil 21. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait Yanımda/Yakınımda Alt Kategorisi..... 115
Şekil 22. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait İhtiyaca Duyarlı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 116
Şekil 23. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait Güçlü-Savaşçı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 118
Şekil 24. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait Babadan Kopamayan Alt Kategorisi..... 120
Şekil 25. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Baba Profili..... 121
Şekil 26. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profili 123
Şekil 27. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Ebeveyn Çocuk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 124
Şekil 28. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait İki Arada Bir Derede Çocuk Alt Kategorisi 126
Şekil 29. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Olmamış-Eksik Çocuk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 127
Şekil 30. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Boşanmanın İçinde-Boşanmanın Dışında Alt Kategorisi 130
Şekil 31. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Evi..... 132
Şekil 32. [Çocuk Grubu-BS] Bir Hikayenin Bitişi, Yeni Hikayelerin Başlangıcı Üst Düzey Teması..... 135
Şekil 33. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Ögeleri 136
Şekil 34. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Özneleri Olarak Anne ve Baba Profilleri 136
Şekil 35. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profili 137
Şekil 36. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profiline Ait Yalnız Alt Kategorisi 138
Şekil 37. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profiline Ait Güçsüz Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 139

Şekil 38. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profiline Ait Olumsuz Duygulanımın Kaynağı Alt Kategorisi ve İlgili Kodları 142
Şekil 39. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profiline Ait Uzak Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 145
Şekil 40. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profili 147
Şekil 41. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Boşluk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 148
Şekil 42. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Örseleyen-Zarar Veren Alt Kategorisi ve İlgili Kodları 156
Şekil 43. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Örseleyen-Zarar Veren Alt Kategorisi, İhmalkar Kodu ve İlgili Alt Kodları 156
Şekil 44. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Örseleyen-Zarar Veren Alt Kategorisi ve Çocukları Taraf Olarak Gören Kodu 158
Şekil 45. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Kendilik Odaklı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 159
Şekil 46. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Olumsuz Duygulanımın Kaynağı Alt Kategorisi ve İlgili Kod 162
Şekil 47. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Ruh Sağlığı Kayıp Alt Kategorisi 164
Şekil 48. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesneleri Olarak Anne ve Çocuk Profilleri 166
Şekil 49. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profili 167
Şekil 50. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait Yanımda/Yakınımda Alt Kategorisi ve İlgili Kodları 168
Şekil 51. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait İhtiyaca Duyarlı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 170
Şekil 52. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait İçimde Köklenen Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 172
Şekil 53. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait Güçlü/Savaşçı Alt Kategorisi ve İlgili Kodları 174
Şekil 54. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profili 178
Şekil 55. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Ebeveyn Çocuk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 179

Şekil 56. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Ebeveyn Çocuk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 183
Şekil 57. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait İki Arada Bir Derede Alt Kategorisi 185
Şekil 58. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Olmamış-Eksik Çocuk Alt Kategorisi 187
Şekil 59. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları 189
Şekil 60. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları: Zorlaştırıcılar 190
Şekil 61. [Çocuk Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Yakın Çevre Alt Kategorisi ve Bu Alt Kategoriye Ait Kod ve Alt Kodlar 191
Şekil 62. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Duygusal-İçsel Zorluk Alt Kategorisi ve Bu Alt Kategoriye Ait Kodlar 196
Şekil 63. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Sosyal-Çevresel Değişim Alt Kategorisi ve Değişen Sosyal Çevre Kodu199
Şekil 64. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmaları 200
Şekil 65. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Yakın Çevre Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 201
Şekil 66. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Bilişsel ve Duyuşsal Başa Çıkma Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 206
Şekil 67. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Kişisel Kaynaklar Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 210
Şekil 68. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Yeni Benlik İnşası Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 214
Şekil 69. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Sosyal-Toplumsal Kaynaklar Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 216
Şekil 70. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Mirasları 219
Şekil 71. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları 220
Şekil 72. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Duygular Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 221

Şekil 73. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Arayış Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 229
Şekil 74. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Gerilemek Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 231
Şekil 75. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Psikolojik Problemler Alt Kategorisi 234
Şekil 76. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Temiz İsim Alt Kategorisi 236
Şekil 77. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları 237
Şekil 78. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Miraslarından Bireysel Düzeyde İlişkisel Miraslar Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 237
Şekil 79. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Miraslarından Ailesel Düzeyde İlişkisel Miraslar Alt Kategorisi ve Bu Alt Kategoriye Ait Kod ve Alt Kodlar 240
Şekil 80. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları 244
Şekil 81. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Miraslarından Yeni Ailesel Dinamikler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 245
Şekil 82. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Miraslarından Yeni Ev ve Aile Düzeni Alt Kategorisi 246
Şekil 83. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Miraslarından Ekonomik Değişimler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 250
Şekil 84. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Miraslarından Aile Kavramının Dönüşümü Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 252
Şekil 85. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Psikososyal Mirasları 254
Şekil 86. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Psikososyal Miraslarından Ötekileşmek Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 255
Şekil 87. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Sevilen Sosyal Çevreden Ayrılmak Alt Kategorisi 257
Şekil 88. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Kurumsal Destek Alt Kategorisi 258
Şekil 89. [Anne Grubu] Verilerin Analizi Sonucu Ulaşılan Üst Düzey Temalar 259
Şekil 90. [Anne Grubu-BÖ] Dişi Kuşun Yuvası: Var Etmeye Çabaladığım Üst Düzey Teması 260
Şekil 91. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Ögeleri 261

Şekil 92. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Özneleri Olarak Anne ve Baba Profilleri 261
Şekil 93. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profili 262
Şekil 94. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profili 265
Şekil 95. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Baba Alt Kategorisi, İlgili Kod ve Alt Kodları 266
Şekil 96. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Baba Alt Kategorisi ve Şimdiki Ben'in Temelini Atan Kodu 266
Şekil 97. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Alt Kategorisi ve Şiddet Uygulayan Kodu 267
Şekil 98. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Alt Kategorisi, Evdeki Yabancı Kodu ve Alt Kodları 270
Şekil 99. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Değişmeyen Eş Alt Kategorisi 274
Şekil 100. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profline Ait Ruh Sağlığı Kayıp Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 275
Şekil 101. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Olumlu Özellikler Bağlamında Kayıp Alt Kategorisi, İlgili Kodlar ve Alt Kodları 276
Şekil 102. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Olumlu Özellikler Bağlamında Kayıp Alt Kategorisi, Bağ Kuran-Kurulan Kodu ve İlgili Alt Kodları 277
Şekil 103. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Olumlu Özellikler Bağlamında Kayıp Alt Kategorisi, İhtiyaç Duyulan Eş Kodu ve İlgili Alt Kodlar 278
Şekil 104. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesneleri 283
Şekil 105. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profili 284
Şekil 106. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait İç Hesaplaşma Yaşayan Alt Kategorisi 284
Şekil 107. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Tutsak Alt Kategorisi, İlgili Kodlar ve Alt Kodları 286
Şekil 108. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Varla Yok Arası Alt Kategorisi ve İlgili Kodları 289

Şekil 109. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Mutsuz Kadın Alt Kategorisi 292
Şekil 110. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Savaşçı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 293
Şekil 111. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Şifacı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 295
Şekil 112. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profili 298
Şekil 113. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Boşanmanın İçinde-Boşanmanın Dışında Alt Kategorisi 298
Şekil 114. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Şiddetle Kol Kola Alt Kategorisi 300
Şekil 115. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Anneye Yakın-Babaya Uzak Alt Kategorisi..... 301
Şekil 116. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Evi Kategorisine Ait Alt Kategori ve Kodlar..... 303
Şekil 117. [Anne Grubu-BS] Kendime Yeni Bir Ben Lazım Üst Düzey Teması 306
Şekil 118. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Ögeleri..... 307
Şekil 119. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Özneleri Olarak Eş/Anne ve Eş/Baba Profilleri..... 307
Şekil 120. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profili 308
Şekil 121. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Enkaz Altında Kalan Alt Kategorisi, Eş ile Kurulan İlişkiler Üzerinden Eş Kodu ve Alt Kodları..... 309
Şekil 122. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Enkaz Altında Kalan Alt Kategorisi, Çocuk ile Kurulan İlişkiler Üzerinden Anne Kodu ve Alt Kodları..... 312
Şekil 123. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Enkaz Altında Kalan Alt Kategorisi, Benlikle ile Kurulan İlişkiler Üzerinden Birey Kodu ve Misafir Alt Kodu..... 316
Şekil 124. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profili 317
Şekil 125. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Eksik: Bir Varmış Bir Yokmuş Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 318
Şekil 126. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Boşluk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 321

Şekil 127. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Örseleyen-Zarar Veren Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 323
Şekil 128. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Reddedilen Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 327
Şekil 129. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Uzak Durulan Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 329
Şekil 130. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesneleri Olarak Anne ve Çocuk Profilleri 331
Şekil 131. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profili 332
Şekil 132. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait Savaşçı Anne Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 332
Şekil 133. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait İyi Anne Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 335
Şekil 134. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profili..... 339
Şekil 135. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Koltuk Değneği Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 340
Şekil 136. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Uzak Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 345
Şekil 137. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları 347
Şekil 138. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları: Zorlaştırıcılar 348
Şekil 139. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Bireysel-Psikolojik Faktörler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 349
Şekil 140. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait İlişkisel Faktörler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 351
Şekil 141. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait İlişkisel Faktörler Alt Kategorisi, Aile ile İlgili Faktörler Kodu ve İlgili Kod..... 352
Şekil 142. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait İlişkisel Faktörler Alt Kategorisi, Eş ile İlgili Faktörler Kodu ve İlgili Alt Kodlar 355
Şekil 143. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait İlişkisel Faktörler Alt Kategorisi, Çocuk ile İlgili Faktörler Kodu ve İlgili Alt Kodlar 358
Şekil 144. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Yaşantısal Faktörler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar..... 360

Şekil 145. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Sosyal-Toplumsal Faktörler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 364
Şekil 146. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Sektörel/Kurumsal Faktörler Alt Kategorisi ve İlgili Kod 366
Şekil 147. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları: Kolaylaştırıcılar 367
Şekil 148. [Anne Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait İçsel Kaynaklar Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 368
Şekil 149. [Anne Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait İlişkisel Kaynaklar Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 371
Şekil 150. [Anne Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Sektörel/Kurumsal Kaynaklar Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 377
Şekil 151. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Mirasları 379
Şekil 152. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları 380
Şekil 153. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları Kategorisine Ait Benlik Değişim ve Dönüşümleri Alt Kategorisi, İlgili Kod ve Alt Kodları 381
Şekil 154. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları Kategorisine Ait Benlik Değişim ve Dönüşümleri Alt Kategorisi, Olumsuz Yönde Benlik Değişimi Kodu ve İlgili Alt Kod 389
Şekil 155. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları Kategorisine Ait Ruh Hali Değişimi Alt Kategorisi, Olumlu Ruh Hali Kodu 390
Şekil 156. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları Kategorisine Ait Ruh Hali Değişimi Alt Kategorisi, Olumsuz Ruh Hali Kodu ve İlgili Alt Kodlar 391
Şekil 157. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları Kategorisine Ait İnanç ve Düşünce Değişimi Alt Kategorisi 394
Şekil 158. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları 396
Şekil 159. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Anne-Çocuk İlişkisi Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 397
Şekil 160. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Eski Eş ile İlişkiler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 401
Şekil 161. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Baba-Çocuk İlişkisinde Annenin Rolü Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 404

Şekil 162. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Akraba İlişkileri Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 406
Şekil 163. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Arkadaş İlişkileri Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 408
Şekil 164. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kapasitesi Alt Kategorisi, İlgili Kodlar ve Alt Kodlar..... 410
Şekil 165. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kapasitesi Alt Kategorisi, Romantik İlişkiler Kodu ve İlgili Alt Kodlar..... 411
Şekil 166. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kapasitesi Alt Kategorisi, Yeniden Evlenme Kodu ve İlgili Alt Kodlar 413
Şekil 167. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kapasitesi Alt Kategorisi, İlişkinin Belirleyicisi: Çocuk Kodu ve İlgili Alt Kodlar 415
Şekil 168. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kapasitesi Alt Kategorisi, Yeniden Boşanma Kodu ve İlgili Alt Kodlar 416
Şekil 169. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları..... 418
Şekil 170. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Kök Aile ile Yaşamak Alt Kategorisi 419
Şekil 171. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Rol ve Sorumluluk Alanlarında Değişim Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 420
Şekil 172. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Aile Kurallarında Değişim Alt Kategorisi, İlgili Kodlar ve Alt Kodları 424
Şekil 173. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Özel Günlerle İlgili Değişim Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 428
Şekil 174. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Aile Kavramına Yönelik Algısal Değişim Alt Kategorisi 432
Şekil 175. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Sosyal-Toplumsal Mirasları 434
Şekil 176. [Baba Grubu-BÖ] Verilerin Analizi Sonucunda Elde Edilen Üst Düzey Temalar..... 438
Şekil 177. [Baba Grubu-BÖ] Yuva: Var Olmaya Çabaladığım Üst Düzey Teması 439
Şekil 178. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Ögeleri..... 440
Şekil 179. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne ve Eş/Baba Profilleri..... 440
Şekil 180. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profili..... 441

Şekil 181. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş /Anne Profiline Ait Kırık Kol Kırık Başlangıç Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 442
Şekil 182. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş /Anne Profiline Ait Güçsüz Alt Kategorisi, İlgili Kod ve Alt Kod 444
Şekil 183. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Evdeki Düşman Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 446
Şekil 184. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Uzak/laşan Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 450
Şekil 185. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Vazgeçen Eş Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 452
Şekil 186. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Ruh Sağlığı Kayıp Alt Kategorisi 453
Şekil 187. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profili 455
Şekil 188. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait İhtiyaca Odaklı-Duyarlı Alt Kategorisi 456
Şekil 189. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Yarım-Eksik Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 457
Şekil 190. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesneleri Olarak Eş/Anne ve Çocuk Profilleri 463
Şekil 191. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesneleri Olarak Eş/Anne Profiline Ait Görülmeyen Eş Alt Kategorisi 463
Şekil 192. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesneleri Olarak Çocuk Profiline Ait Alt Kategoriler 464
Şekil 193. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Evi Kategorisine Ait Alt Kategori ve Kodlar 466
Şekil 194. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Evi Profiline Ait Muğlak Kaybın Yokluğunda Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 467
Şekil 195. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Evi Profiline Ait Muğlak Kaybın Varlığında Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 469
Şekil 196. [Baba Grubu-BS] Elde Var Hayat Üst Düzey Teması 473
Şekil 197. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Ögeleri 474
Şekil 198. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profili 474
Şekil 199. [Baba Grubu] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Zorlayıcı Eş Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 475

Şekil 200. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Dışlanan/Dışsallaştırılan Eş Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 478
Şekil 201. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profili 481
Şekil 202. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Uzak Baba Alt Kategorisi ve İlgili Kodları 481
Şekil 203. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Kendi ile Uğraşta Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 483
Şekil 204. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait İyi Baba Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 484
Şekil 205. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi ve Nesnesi Olarak Çocuk Profili 487
Şekil 206. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi ve Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Temas Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 487
Şekil 207. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi ve Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Taraf-lı/sız Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 490
Şekil 208. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi ve Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Boşanmadan Etkilenen Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 491
Şekil 209. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları 493
Şekil 210. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları: Zorlaştırıcılar 494
Şekil 211. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Bireysel-Psikolojik Faktörler (İçsel Hesaplaşmalar) 495
Şekil 212. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler 497
Şekil 213. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler Alt Kategorisine Ait Aile ile İlgili Faktörler Kodu ve İlgili Alt Kodlar 497
Şekil 214. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler Alt Kategorisine Ait Eş ile İlgili Faktörler Kodu ve İlgili Alt Kodlar 500
Şekil 215. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler Alt Kategorisine Ait Çocuk ile İlgili Faktörler Kodu ve İlgili Alt Kodlar 502

Şekil 216. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Yaşantısal Faktörler 505
Şekil 217. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Yaşantısal Faktörler Alt Kategorisine Ait Özel Günler Kodu ve İlgili Alt Kodlar 505
Şekil 218. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Yaşantısal Faktörler Alt Kategorisine Ait Sorumluluk Alanlarının Değişimi Kodu 507
Şekil 219. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları: Kolaylaştırıcılar 508
Şekil 220. [Baba Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Bireysel-Psikolojik Faktörler 509
Şekil 221. [Baba Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Bireysel-Psikolojik Faktörler Alt Kategorisine Ait İçsel-Duygusal Kaynaklar Kodu ve İlgili Alt Kodlar 509
Şekil 222. [Baba Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Bireysel-Psikolojik Faktörler Alt Kategorisine Ait Kişisel Kaynaklar Kodu ve İlgili Alt Kodlar 512
Şekil 223. [Baba Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler Alt Kategorisi 515
Şekil 224. [Baba Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler Alt Kategorisine Ait Destek Mekanizmaları Kodu ve İlgili Alt Kodlar 515
Şekil 225. [Baba Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler Alt Kategorisine Ait İlişkisel Dinamikler Kodu ve İlgili Alt Kodlar 520
Şekil 226. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Mirasları 521
Şekil 227. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları 522
Şekil 228. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları 528
Şekil 229. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Eş ile İlişkiler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 529
Şekil 230. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Anne-Çocuk İlişkisi Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 534
Şekil 231. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Baba-Çocuk İlişkisi Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 537

Şekil 232. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Yakın Çevre Alt Kategorisi, İlgili Kodlar ve Alt Kodlar 541
Şekil 233. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Yakın Çevre Alt Kategorisi, Akraba Kodu ve İlgili Alt Kodlar 541
Şekil 234. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Yakın Çevre Alt Kategorisi, Akrabalar Kodu ve İlgili Alt Kodlar 543
Şekil 235. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kurma Kapasitesi Alt Kategorisi ve İlgili Kod ile Alt Kodlar 544
Şekil 236. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kurma Kapasitesi Alt Kategorisi, Romantik İlişkiler Kodu ve İlgili Alt Kodlar 545
Şekil 237. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kurma Kapasitesi Alt Kategorisi, Yeniden Evlenme Kodu ve İlgili Alt Kodlar 548
Şekil 238. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kurma Kapasitesi Alt Kategorisi, Yeniden Boşanma Kodu ve İlgili Alt Kodlar 550
Şekil 239. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kurma Kapasitesi Alt Kategorisi, Çocuk: Belirleyici Faktör Kodu ve İlgili Alt Kodlar 551
Şekil 240. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları 554
Şekil 241. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Yeni Yaşam Düzeni Alt Kategorisi, Günlük Rutin Kodu ve İlgili Alt Kodlar 555
Şekil 242. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Yeni Yaşam Düzeni Alt Kategorisi, Roller Kodu ve İlgili Alt Kodlar 557
Şekil 243. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Yeni Yaşam Düzeni Alt Kategorisi, Sorumluluklar Kodu ve İlgili Alt Kod 560
Şekil 244. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Yeni Yaşam Düzeni Alt Kategorisi, Aile Kuralları Kodu ve İlgili Alt Kodlar..... 561
Şekil 245. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Yeni Yaşam Düzeni Alt Kategorisi, Özel Günler Kodu ve İlgili Alt Kodlar 565
Şekil 246. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Aile Kavramının Anlamı ve Yapısı Alt Kategorisi, İlgili Kod ve Alt Kodlar 568
Şekil 247. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Sosyal-Toplumsal Mirasları..... 572

Şekil 248. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Sosyal-Toplumsal Mirasları Kategorisi, Çevrenin Bakış Açısı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 573
Şekil 249. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Sosyal-Toplumsal Mirasları Kategorisi, Boşanmayı Açıklamak Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar 574

KISALTMALAR/SİMGELER

A	Anne
B	Baba
Ç	Çocuk
X	Katılımcının İsmi
X1	Birinci Çocuk
X2	İkinci Çocuk
X3	Üçüncü Çocuk
X4	Dördüncü Çocuk
Ğ	İsim
ĞA	Annenin İsmi
ĞB	Babanın İsmi
Q	Meslek İsmi ya da Bir Meslek Grubu
İ	İşyeri
W1	Boşanma Öncesi Yaşanılan Şehir
W2	Boşanma Sonrası Taşınılan Şehir
YFA	Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Araştırmanın bu bölümünde problem durumu ortaya konulmuş, araştırma ile ulaşılmak istenen genel amaç ve alt amaçlar belirtilmiştir. Ardından araştırmanın önemi ifade edilmiş ve sayıltılar, sınırlılıklar ile araştırmaya ilişkin temel kavramların açıklamalarına yer verilmiştir.

Problem

Kayıp, aile üyelerini ve dolayısıyla aile dinamiğini etkileyen önemli yaşam olaylarından biridir. Kayıplar kaynağına bağlı olarak açık bir şekilde deneyimlenebildiği gibi örtük bir biçimde de gerçekleşebilir. Örneğin, bir aile üyesinin ölümü somut bir kayıptır. Bu kayıp, aile üyeleri için stres verici ve bazen de ölümün şekline ve zamanına bağlı olarak travmatize edici bir yaşantı olabilir ancak kaybın net olarak yaşandığı bir deneyimdir. Bu deneyimde ölen kişinin gömülmesi ve cenaze töreninin yapılması gibi birtakım ritüellerle kayıp açık hale getirilir ve yas süreci başlar. Öte yandan aileler günlük yaşamlarında, toplum tarafından tanınmayan ya da meşru hale getirilmemiş çok sayıda kayıp yaşantısı da deneyimleyebilmektedir. Bu kayıp yaşantıları bir kişiyi, nesneyi, durumu ya da olayı içerebilmektedir. Ancak bu kayıpların birçoğu ölüm gibi net olarak tanımlanamamaktadır. Bazı yaşantılarda neyin kaybedildiği bile belirgin olarak görülememektedir (Betz ve Thorngren, 2006). Bu tür kayıplar, alanyazında *muğlak kayıp* (Boss, 1999, 2006, 2011, 2021) olarak adlandırılmaktadır.

Boss (1999), kaybın belirgin olmaması durumunu muğlak kayıp olarak tanımlamaktadır. Boss'a (2007) göre muğlak kayıp kuramsal görüşünün temeli, sevilen birinin, ölü ya da diri olarak, varlığı ya da yokluğu ile ilgili durumu hakkındaki belirsizlik ya da bilgi eksikliğinin olması ve ortaya çıkan bu durumun çoğu birey, çift ve aile üyesi için travmatize edici etki yaratmasıdır.

Boss (1999, 2004, 2006), muğlak kaybın iki türünden bahsetmektedir. Bu kayıp türünün ilki, kişinin fiziksel olarak bulunmadığı ancak psikolojik olarak varlığının hissedildiği durumda deneyimlenmektedir. Fiziksel alanda yaşanan bu kayıp türü "*Hoşça*

kal demeden veda etmek" olarak ifade edilmektedir. Bu tür kayıplarda aile üyeleri, kişinin hala hayatta olup olmadığını ya da onun iyilik halini bilmemektedir. Savaşta kaybolan bir askerin ya da doğal afette yakınını kaybeden bir kişinin yaşadığı kayıp türü, fiziksel alanda yaşanan muğlak kayba örnek gösterilebilir. İkinci tür muğlak kayıp ise kişinin fiziksel olarak var olduğu ancak psikolojik olarak varlığının hissedilmediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu kayıp türü, aile üyeleri tarafından "*Ayrılmadan hoşça kal demek*" olarak tanımlanmaktadır. Alzheimer hastalığından dolayı yavaş yavaş kaybedilen bir anne, alkol bağımlısı bir kardeş ya da kariyeri için ailesiyle az vakit geçiren bir eş bu kayıp türüne örnek verilebilir. Bu türdeki psikolojik devamsızlık kafa karıştırıcıdır çünkü duygusal bağ eksiktir ya da var olan bağ, yavaş yavaş aile yaşamındaki varlığını yitirmektedir. Ortaya çıkan bu yaşantıda psikolojik olarak varlığı hissedilmeyen üyenin, ailenin bir parçası olup olmadığını sorgulanmaya başlamaktadır. Bu durum, ailedeki rol değişimlerine ilişkin başka sorunları da gündeme getirmektedir (Betz ve Thorngren, 2006). Özetle, aileler, bir aile üyesinin fiziksel olarak var olmayıp psikolojik olarak bağlarını halen sürdürdükleri ya da psikolojik olarak var olmayıp fiziksel olarak varlığının görüldüğü aile üyeleri nedeniyle muğlak kaybı deneyimlemektedir. Bu bağlamda aile üyelerinin muğlak kaybı deneyimledikleri durumlardan biri de boşanmadır.

Boşanma, ciddi kayıpların yaşandığı travmatik, planlanmayan ve kişilerarası kurulan bağların gücünü tehdit eden temel bir yaşam geçişidir (Afifi ve Keith, 2004; McGoldrick, Garcia-Preto ve Carter, 2015). Bu travmatik geçişe her bir aile üyesinin verdiği tepkiler farklılık gösterebilmektedir (Hetherington, 1999).

Anne-babanın birlikte yaşadığı bir ortamda büyümek, bir çocuğun iyi oluşu için koruyucu bir faktör olarak değerlendirilebilir. Öte yandan boşanma, çocuğun ebeveynlerinden biri ya da ikisini birden kaybetmesi ile sonuçlanan bir geçiş dönemi olarak da değerlendirilebilir. Ebeveyn kaybı perspektifinden, çocuğun optimal düzeyde gelişimi için gerekli olan sosyal kaynakların (ebeveynlerin çocuğun ödevlerine yardım etmesi, çocuğa rol model olması gibi) boşanma sonrası ulaşılabilirliğinin azalması ya da yitirilmesi (Amato, 1993), çocuğun çeşitli yaşam alanlarında sorun yaşamasını beraberinde getirmektedir. Örneğin, gittikçe düşen akademik başarı, artan içselleştirme ve dışsallaştırma problemleri için boşanma önemli bir risk faktörüdür (Amato ve Anthony, 2014; Amato ve Sobolewski, 2001; Arslan, 2019; Kırdök, 2017). Bununla birlikte yaşanan ruh sağlığı problemlerinin ebeveynler arasında yaşanan uzun süreli çatışma, ebeveyn kararsızlığı (instability), aile ilişkilerindeki değişiklikler, ebeveynlerle geçirilen zamanın kaybı, taşınma ve sosyo-ekonomik düzeydeki düşüş gibi boşanma

sonrası ortaya çıkan ve yüksek düzeyde stres yaşanmasına neden olan faktörlerle de ilişkili olduğu belirlenmiştir (Sandler, Wolchik, Braver ve Fogas, 1991). Benzer şekilde yüksek düzeyde depresyon, kaygı ve kişilerarası ilişkilerde yaşanan zorlukların boşanmanın neden olduğu üzüntü ve kırgınlık duygularından kaynaklanabileceği bulunmuştur (Hoyt, Cowen, Pedro-Carroll ve Alpert-Gillis, 1990). Boşanma süreci boyunca ve sonrasında çocukların karmaşık ve sıklıkla olumsuz yönde duygusal tepkiler verdiği belirlenmiş (Metts, Schrodt, Braithwaite, 2017); bu olumsuz duyguların %15'inin öfke, ihanete uğrama ve acı çekme gibi duygulardan oluştuğu görülmüştür (Metts, Braithwaite, Schrodt, Wang, Holman, Nuru ve Abetz, 2013). Bu noktada Afifi ve Keith (2004) yaşanan bu duyguların, ebeveyn boşanması sonrası deneyimlenen muğlak kayıpla ilişkili olduğunu ifade etmekte; Joyce (2016) ise anne-baba arasındaki düşmanlık, öfke ve gerilim gibi olumsuz duyguların çocuğun günlük yaşamına yansıdığına dikkat çekmektedir. Boşanma sonrasında duygulanımda yaşanan bu değişimle birlikte anne-baba ilişkisi farklı alanlarda da çocuğu olumsuz etkileyebilmektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmalar çatışmanın yoğun olarak yaşandığı boşanmaların çocuğun ilerleyen dönemde başa çıkma becerileri, uyum, akademik başarı, öz-saygı, psikolojik stres (distress), depresyon, suç işleme, madde kötüye kullanımı, erken cinsel gelişim (sexual precocity), intihar etme davranışları gibi birçok olumsuz bileşeni deneyimlemesine neden olabileceğini ortaya koymaktadır (Dreman, 2000; Gümüş, 2017; Ünlü, 2015). Bunlara ek olarak bir diğer araştırma grubu tek ebeveynden oluşan ailede yaşamanın çocuğa etkilerini vurgulamaktadır. Bu kapsamda alanyazın tek ebeveynli ailelerde büyümenin eğitsel başarı (Finn ve Owings, 1994; Potter, 2010), okul notları (Astone ve McLanahan, 1991), erken dönem okul başarısı (Entwisle ve Alexander, 1995; Sun ve Li, 2008), okula bağlanma (Öztürk, 2019) ve mezun olma oranı (McLanahan, 1985) ile negatif yönde ilişkili olduğu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Nonoyama-Tarumi (2017) de sadece anne ya da babası ile yaşayan çocukların iki ebeveyni ile yaşayan çocuklara göre daha düşük düzeyde akademik başarıya sahip olduklarını bulmuştur.

Çocuklar için olduğu gibi kadınlar ve erkekler için de boşanma öncesi, sırası ve sonrası zor bir süreçtir. Evlilik iyi gittiğinde (uzun süreli, kararlı bir ilişki) kurulan ilişki a) çocukluk dönemindeki zor deneyimlere karşı bir dayanak sağlama, b) kök aileden ayrılmayı kolaylaştırma, c) her bir partner için önemli kendilik objeleri işlevini diğer eş üzerinden yerine getirme gibi psikolojik olarak birçok işleve hizmet edebilir. Öte yandan boşanma süreci ile birlikte bahsedilen fonksiyonlar işlevini kaybeder ve tam tersi bir süreç işlemeye başlar: a) acı veren çocukluk çağı deneyimleri yeniden ortaya çıkar, b) birlikte

olma (birliktelik, çift olma) deneyimi kaybedilir, c) eşin kendilik objeleri işlevi kaybedilir (Ehrlich, 2014). Bu noktada boşanma, eşler için zorlayıcı bir deneyimdir. Öte yandan çocukların varlığında gerçekleşen boşanma, eşlerin daha fazla zorluk yaşamasına neden olabilmektedir (Pais ve White, 1979).

Alanyazın, boşanmanın anneler için zor bir deneyim olduğunu göstermektedir (Amato, 2000; Wang ve Amato, 2000). Boşanma sonrasında, çocuğun velayetinin anneye verilmesiyle birlikte boşanmış bir annenin durumu, boşanan ve çocuğu olmayan bir kadından ya da boşanmış bir babadan farklılık göstermektedir. Boşanmış anneler, aile gelirinin azalması, ebeveyn olarak sorumluluklarının artması ve sosyal ağlarının azalması sonucunda özellikle psikolojik sağlık açısından boşanan diğer gruplara göre daha zor yaşam koşullarına maruz kalmaktadır (Symoens Van de Velde, Colman ve Bracke, 2014; Tavares ve Aassve, 2013). Ortaya çıkan bu durum, annenin stresinin artmasına neden olmakta ve sağlığına zarar vermektedir (Hetherington ve Kelly, 2002; Kelly, 2007; Wang ve Amato, 2000). Cohen ve diğerleri (2016), annelerin boşanma sonrasında, babaya göre daha stresli ve aşağılanmış hissedebileceklerini, alkol kullanımlarının artabileceğini ve ruh sağlığı için yardım aramalarının daha olası olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte boşanma sonrasında annelerin yaşadıkları problemler uzun süre devam edebilmektedir (Joyce, 2016). Öte yandan, evlilik, yoğun çatışmalı bir biçiminde sürüyorsa evliliğin sona ermesi tüm aile bireyleri için stres azaltıcı bir faktör olarak işlev görebilir. Bu durum, özellikle kadınlar için olumlu bir deneyim olarak değerlendirilmektedir. Boşanmanın başarılı bir şekilde gerçekleştiği hissi, kadınlarda özgüven ile öz yeterlik düzeyinin yükselmesi ve iyi oluş düzeyinin artmasını sağlamakta; bu durum kötü bir evlilikten kurtulduğuna ilişkin inancın gelişmesi ile ilişkili görülmektedir (Demo ve Fine, 2010; Ruspini, 2016).

Boşanmanın taraflarından bir diğeri de babalardır. Boşanma sonrasında velayetin anneye verilmesi ile birlikte babalar çoğunlukla evin dışına itilmektedir (Hetherington ve Stanley-Hagan, 1999). Bu durumda babalar kendilerini genellikle dışlanmış ve kaygılı hissetmekte, çocuklarına daha az kabul edici görünmekte ve madde kötüye kullanımına başlamaktadırlar (Cohen vd., 2016). Baba-çocuk ilişkileri bağlamında boşanmanın etkileri incelendiğinde, babaların çocukları ile görüşemedikleri için mutsuz oldukları (Parkinson ve Smyth, 2004) ve yaşlandıklarında duygusal ve pratik anlamda yetişkin çocuklarından destek göremedikleri (Lin, 2008) belirlenmiştir. Boşanma sürecinin yasal olarak uzadığı durumlarda, ebeveynlik ilişkilerinin kötüleşmeye başladığı ve babanın daha olumsuz duygular hissettiği bulunmuştur. Öte yandan, boşanma kararını baba

almışsa, babalık rolünden daha fazla doyum sağladığı belirlenmiştir (Baum, 2003). Yapılan diğer araştırmalarda ise özellikle baba-çocuk ilişkilerini içine alan baba katılımının, geçmiş ve şimdiki eşleri ile kurdukları ilişki dinamiklerinden, babaların sosyoekonomik kaynaklarından, kişilerarası ilişkilerinin kalitesinden ve sosyal politikaların kapsamından etkilendiği belirlenmiştir (Cheadle, Amato ve King, 2010; Haux, Platt ve Rosenberg, 2015; Kalmijn, 2015).

Özetle, boşanma çocuk grubunu ebeveyn kaynaklarının kaybı, kadın ve erkekleri ise sahip oldukları annelik ve babalık rollerindeki değişimler üzerinden etkileyebilmektedir. Bu etkiler her bir grupta farklı biçim ve düzeylerde gözlenebilmektedir. Boşanmaya gösterilen tepkilerdeki bu farklılaşma, Afifi ve Keith (2004) tarafından kayıp yaşantısının doğasında var olan belirsizliğin derecesi ile açıklanmaktadır. Örneğin çocuk, aynı evde yaşamadığı fakat var olduğunu bildiği bir annenin ya da babanın ve bazen de aynı evde yaşadığı ancak psikolojik olarak varlığını hissedemediği ebeveynin kaybını deneyimleyebilmektedir. Söz konusu durum, muğlak kayba karşılık gelmekte ve her bir grup için deneyimin özü değişkenlik gösterebilmektedir.

Boşanma sonrasında ortaya çıkan muğlak kayıp yaşantısı (Boss, 1977, 1980) önceki aile rollerinin kaybı ve hala yaşayan ancak yaşamlarında bir şekilde yok olmuş olan aile üyesinin yasının nasıl tutulacağının bilinememesinin yaşattığı belirsizlik olarak tanımlanmaktadır (Afifi ve Keith, 2004). Kayıp yaşantısındaki bu belirsizlik, çelişik duygulardan oluşan karmaşık bir yas sürecini de beraberinde getirmektedir (Baxter, Braithwaite, Golish ve Olson, 2002; Boss, 1980, 1999; Golish ve Powell, 2003).

Freud (1917) yazdığı "Yas ve Melankoli" başlıklı yazısında iyileşmenin amacını, sevilen nesne ya da kişi ile olan bağları bırakmak ve yeni bir ilişkiye yatırım yapmak olarak ifade etmiştir. Bu bakış açısından duygusal olarak sağlıklı insanlardan kaybı çözmeleri, yeni ilişkilere doğru harekete geçmeleri ve bunu görece hızlı bir şekilde yapmaları beklenmektedir. Fakat bazı insanların kesin kayıplarına bile Freud'un (1917) ifadesi ile patolojik melankoli ya da günümüzdeki terapistlerin söylemi ile karmaşık yas tepkileri gösterdikleri, kaybettikleri nesnelere takılı ve saplantılı kaldıkları görülmüştür (Akt. Boss, 1999). Öte yandan Boss (1999), muğlak kayba verilen karmaşık yas tepkilerinin normal bir tepki olduğunu ifade etmiştir. Ona göre muğlak kaybın çözülememesinin nedeni, kişinin içsel bozukluklarından değil dışsal koşulların etkisiyle ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Yası donduran dış kuvvet, kaybın bilinmezliği ve belirsizliğidir. Bununla birlikte karmaşık yas tepkileri bireyin işlevselliğini olumsuz

yönde etkileyen bir faktör olarak bireyin yaşamında yer almaktadır. Bu noktada bireyin başa çıkma mekanizmaları ve uyum kapasitesinin geliştirilmesi önem kazanmaktadır.

Boss (2006), temel koruyucu faktörleri amaçlayarak muğlak kayıp yaşantısını normalleştirmek için klinik stratejileri içeren bazı terapötik amaçlardan bahsetmiştir: a) anlam bulma, b) kontrol gücü kazanma (adjusting mastery), c) benliği yeniden yapılandırma, d) çelişkiyi (tutarsızlığı-ambivalance) normalleştirme, e) bağlanma ilişkilerini gözden geçirme (revisiting attachment) ve f) umudu keşfetme. Bu yönergelerden hareketle, bireylerin başa çıkma mekanizmalarının geliştirilmesi ve muğlak kayıp yaşantıları sonucu donmuş yas sürecinin çözümlenebilmesi dolayısıyla boşanmaya uyumlarını başarılı bir şekilde sağlamak için boşanma öncesi, süreci ve sonrasını etkileyen bir dinamik olarak muğlak kayıpla ilgili sürecin bireyleri nasıl etkilediğinin bilinmesi önemli görülmektedir.

Boşanma alanyazını incelendiğinde, anne, baba ve çocuklara yönelik kapsamlı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar kuramsal temelli çalışmalar (Amato, 2000) olabildiği gibi planlanan bir uygulamanın etkisi (Fisher, 1977; Graff, Whitehead ve LeComplete, 1986; Stone, McKenry ve Clark, 1999) biçiminde de gerçekleştirilebilmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalar da genellikle boşanmayı ve sonuçlarını etkileyen faktörler ve bu faktörlerin farklı gruplara etkilerinin ortaya konulması (Bayındır, 2023; Bozacı ve Yıldız, 2024; Çaplı ve Söyler, 2024; Korkmaz, 2023) bağlamında yapılmaktadır. Bununla birlikte grupla uygulamaların yapılması biçiminde gerçekleştirilen çalışmaların varlığı da söz konusudur (Bulut-Ateş, 2015; Canbulat, 2017; Çamkuşu Arifoğlu, 2006; Halisdemir ve Nazlı, 2023; Kırımlı 2024; Kiye, 2023; Meriç, 2007; Karadeniz Özbek, 2019; Öngider, 2013; Öztürk Serter, 2018). Son dönemlerde nitel yöntemler kullanarak boşanmayı daha derinlemesine inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır (Elitok, 2019; Erdemir Aşıkoğlu, 2022; Sancaklı, 2014; Öztürk, 2023; Yüzer, 2021; Yılkan ve Yaman, 2023). Yapılan bu araştırmalar yas sürecine odaklanmamakta ve ortaya çıkan sonuçları boşanmanın etkileri bağlamında tartışmaktadır. Öte yandan hem boşanma hem de kayıp yaşantıları parmak izi gibi benzersizdir. Bu noktada her iki olguya atfedilen anlamın keşfedilmesi bireylerin uyumu açısından son derece kritiktir.

Özetle boşanma, bireyler için travmatik bir yaşam geçişidir ve bu yaşam geçişine uyum sağlamak her bir aile üyesi için zor bir deneyimdir. Bu deneyimin zorluğu farklı düzeylerde deneyimlenen muğlak kayıp yaşantıları ile ilişkilendirilmektedir. Muğlak kayıplar, kaybedilenin belirsiz olması nedeniyle yas sürecinin başlamasını engellemekte

ve bu süreci dondurmaktadır. Ortaya çıkan bu durum karmaşık yas süreci ile eşdeğer görülmekte (Boss, 1999) ve boşanmaya uyumu engelleyici bir nitelik taşımaktadır. Bu aşamada muğlak kayıp, uyumun önemli bileşenlerinden biri olarak görülmektedir. Öte yandan yapılan araştırmalar yas sürecini sınırlı düzeyde ele almakta ve değişimin merkezine koymamaktadır. Bu kapsamda uyum sürecine yönelik çalışmalarda önemli bir boyutun göz ardı edilmiş olabileceği düşünülmüştür. Özellikle boşanma sonrası uyum sürecinde muğlak kayıp yaşantılarını normalize edebilmek için muğlak kaybın boşanma olgusunun hangi aşaması ya da yönüyle ilgili olduğunun ve her bir aile üyesinde yarattığı etkinin belirlenmesi gerekli görülmüştür. Bu nedenle, bu araştırmanın problemini, boşanma sürecini yaşamış anne, baba ve çocukların muğlak kaybı nasıl deneyimledikleri ve muğlak kayıp yaşantılarının neden olduğu karmaşık yas sürecini nasıl anlamlandırdıklarının incelenmesi oluşturmaktadır.

Amaç

Araştırmanın genel amacı, boşanmış ailelerde muğlak kayıp yaşantılarının incelenmesi ve bu yaşantılara atfedilen anlamın keşfedilmesidir. Bu kapsamda, aşağıda yer alan araştırma sorularına yanıt aranacaktır:

1. Boşanma deneyimine sahip anneler muğlak kayıp yaşantılarını ne şekilde deneyimlemekte ve anlamlandırmaktadırlar?
2. Boşanma deneyimine sahip babalar muğlak kayıp yaşantılarını ne şekilde deneyimlemekte ve anlamlandırmaktadırlar?
3. Boşanma deneyimine sahip yetişkin yaştaki çocuklar muğlak kayıp yaşantılarını ne şekilde deneyimlemekte ve anlamlandırmaktadırlar?

Önem

Boşanma, stresli yaşam olayları arasında yer alan kritik bir olgudur. Öte yandan son yıllarda bireysel ve toplumsal alanda gerçekleşen değişimler, bu olgunun artışını da beraberinde getirmiştir. Türkiye'ye ait boşanma istatistikleri (TÜİK, 2022) incelendiğinde, boşanmanın son 21 yılda %47 oranında arttığı görülmektedir. Boşanma oranlarındaki bu yükseliş, sayısal olarak dramatik bir değişimi göstermekle birlikte boşanmanın etki alanının büyüklüğüne de işaret etmektedir. Bu noktada boşanmanın

bireysel ve toplumsal düzeyde yaratacağı etki düşünüldüğünde boşanmanın ele alınması bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, boşanma ile ilgili çok sayıda yurt içi ve yurt dışı araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmalarda boşanma öncesi, sırası ve sonrası farklı gruplarla ve çeşitli değişkenler kapsamında boşanmanın etkileri incelenmiştir (Albertini, Gähler ve Härkönen, 2018; Aktaş, 2011; Becher, Kim, Cronin, Deenanath, McGuire, McCann ve Powell, 2019; Kang, Ganong, Chapman, Coleman ve Ko, 2017; Koçer, 2020; Öksüzler Cabılar ve Yılmaz, 2022; Poortman, 2018; Beverly, Pat, Bernadette, Susan ve Trudy, 2007; Schnor, Pasteels ve Van Bavel, 2017). Buna ek olarak, boşanmaya uyum sürecini kolaylaştırmak amacıyla çocuklar, kadınlar/anneler ya da erkekler/babalara yönelik olarak bilgi verme, destek olma ya da terapötik bir grup süreci kapsamında uygulamaya dayalı çalışmalar da gerçekleştirilmiştir (Aktürk, 2016; Bulduk, 2019; Bulut Ateş, 2015; Canbulat, 2017; Derdeyn, 1977; Dursun, 2015; Erol, 2005; Goodman, Bonds, Sandler ve Braver, 2004; Karadeniz Özbek, 2019; Kırımlı Taşkın, 2017; Meriç, 2007; Öztürk Serter, 2018; Stolberg ve Cullen, 1983; Şentürk Aydın, 2013; Wallerstein, 2005; Wolchik vd., 2009). Yürütülen bu çalışmalar boşanma alanyazını için önemli katkılar sunmakla birlikte birtakım eksiklikleri de içermektedir.

Alanyazında boşanma, bir kayıp olarak değerlendirilmekte ancak bu kaybın niteliği yeterince incelenmemektedir. Oysaki, boşanma süreci boyunca deneyimlenen kayıp yaşantısı, normal bir yas sürecinin yaşanmasına ve dolayısıyla sürece uyum sağlanmasına engel oluşturabilmektedir. Boşanma süreci ve sonrasında her bir aile üyesinin, muğlak kayıp yaşantılarını deneyimleyebileceği dikkate alındığında, kaybın yasının tutulamaması psikolojik birtakım problemlerin yaşanmasına zemin hazırlayabilir. Bu noktada muğlak kayba ilişkin kuramsal ve uygulamaya yönelik çalışmalar kritik hale gelmektedir. Öte yandan yapılan araştırmalar incelendiğinde, yurtdışı alanyazında, muğlak kayıpların boşanma ile birlikte sınırlı sayıda çalışmada ele alındığı (Afifi ve Keith, 2004), Türkiye'de ise bu bağlamda çalışılmadığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle, boşanmanın muğlak kayıp bağlamında çalışılması önemli görülmektedir.

İkinci olarak, araştırma modelinin nitel desende yapılmış olması da araştırmanın bir diğer güçlü yönüdür. Özellikle yurtiçi alanyazında muğlak kayıpla ilgili çalışmaların sınırlı olması (Bayraktar Özgeldi, 2018; Ergen Kahraman, 2021; Kadiroğlu, 2023) ve bunlardan çok az kısmının nitel olarak planlanması (Çelik, 2013) muğlak kayıp kavramının anlaşılması açısından sınırlılık yaratmaktadır. Bu kapsamda boşanma olgusu ile bağlantılı olarak muğlak kayıp kavramının nasıl deneyimlendiği ve bu deneyimlerin

nasıl algılandığının belirlenmesi açısından da araştırmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Üçüncü olarak, boşanma alanyazınında nitel araştırmalar da önemli bir yer tutmaktadır. Bireylerin bu geçiş sürecini nasıl deneyimledikleri ve anlamlandırdıklarına ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (Buehlman, Gottman ve Katz, 1992; Bayraktar, 2010; Bulut, 2002; Cohen, Leichtentritt ve Volpin, 2014; Çetinkaya, 2018; Demirci, 2016; Eldar-Avidan, Haj-Yahia ve Greenbaum, 2009; Ferah, 2019; Doğan, 2019; Sancaklı, 2014; Soygan, 2019). Ancak yapılan çalışmalarda boşanma sürecinin taraflarını oluşturan anne, baba ve çocuk üçlüsü birlikte dahil edilmemiş ve muğlak kayıp yaşantıları bağlamında tarafların deneyimleri birlikte ele alınmamıştır. Bu nedenle, bu araştırmada, her üç gruptan katılımcıların bulunması ve tarafların boşanma sürecindeki kayıp yaşantılarını nasıl deneyimlendiği ve anlamlandırdığının incelenmesi, sürece bakışın bütünsel bir yönünü sağlayacağından araştırmanın yapılmasını önemli kılan bir faktör olarak değerlendirilmiştir.

Dördüncü olarak, seçilen çocuk grubu, boşanma deneyimine sahip yetişkin yaştaki çocukları kapsamaktadır. Yapılan çalışmalar ise genellikle ilkokul, lise ve ortaokul dönemindeki çocuklarla gerçekleştirilmektedir. Bu gözlemle tutarlı biçimde Abetz ve Wang (2017) da küçük yaştayken anne-babası boşanmış yetişkin çocuklarla yapılan çalışma sayısının az olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda çalışılan grubun özellikleri de araştırmanın bir diğer önemli yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca boşanmanın üzerinden belirli bir zaman geçmiş olan bir grupla çalışma yapmak hem boşanma hem de muğlak kaybın retrospektif etkilerinin incelenmesi açısından da önemli görülmektedir.

Alanyazında boşanma sürecini deneyimleyen ve bu süreçten olumsuz etkilenen bireylerin yaşantıları ağırlıklı olarak kadın ve çocuklara odaklanmıştır. Öte yandan bu araştırmada boşanmanın üçüncü bir tarafı olan baba statüsündeki bireyler açısından da muğlak kayıp kavramı ele alınacaktır. Araştırmada, belirtilen kavram, boşanmanın üçüncü tarafının (babaların) deneyimlerinin de sürece eklenmesi açısından alanyazına yeni birtakım bilgiler sağlayacaktır. Bu kapsamda babaların araştırma grubunda yer alması araştırmanın bir diğer güçlü yanını oluşturmaktadır.

Araştırmanın yöntemsel katkılarının yanı sıra psikolojik danışmanlık ve rehberlik ile aile danışmanlığı gibi uygulamalı alanlara sunacağı katkılar da oldukça önemli görülmektedir. Bu kapsamda muğlak kayıp kavramının uygulamaya kazandırılması araştırmanın temel katkısı olarak değerlendirilmektedir.

Muğlak kayıp kavramının sağlayacağı katkılardan ilki, boşanmanın incelenmesi ve boşanmanın etkilerinin değerlendirilmesi açısından yeni bir bakış açısı sunmasıdır. Yapılan araştırmaların boşanma sonrası kişilerde ortaya çıkan değişimi yalnızca boşanmanın etkileri kapsamında değerlendirdiği dikkate alındığında, muğlak kaybın etkisinin ortaya konulması hem sürecin farklı bir şekilde değerlendirilmesini sağlayacak hem de göz ardı edilen ya da farkında olunmayan bir dinamiğin görünür kılınması açısından danışma sürecini kolaylaştıracaktır.

Muğlak kayıp, yalnızca boşanma bağlamında ortaya çıkan bir fenomen değildir. Ruh sağlığı problemlerinin olduğu ve farklı türdeki bağımlılıkların var olduğu ailelerde de deneyimlenebilen bir olgudur. Bu kapsamda aile danışmanlığı alanında bireylerin sorunun kavramsallaştırılması aşamasında muğlak kayıp kavramının değerlendirilmesinin danışma sürecine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte muğlak kayıp, yalnızca ilişkisel olarak deneyimlenen bir olgu da değildir. Muğlak kayıp, düşük yapan anneler, kronik hastalığı olan bireyler, bir uzvunu kaybeden kişiler ya da cinsel yönelimi farklı olan bireyler tarafından da deneyimlenebilen bir kavramdır. Bu kapsamda farklı alanlarda sorun yaşayan bireylerin danışmanlık süreçlerinde ele alınabilir. Bu nedenle kavramla ilgili deneyimlerin anlaşılması kritiktir.

Muğlak kaybın bileşenleri düşünüldüğünde aile danışmanlığı alanına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle rol ve sınır belirsizlikleri açısından ortaya çıkan çatışmaların çözümlenmesinde muğlak kayba ilişkin çalışmaların yapılması önemli görülmektedir. Bu noktada aile bireylerinin rol ve sorumluluklarının ayrıştırılması, aile sınırlarının belirlenmesi, aile kural ve geleneklerinin netleştirilmesinin ailenin ve dolayısıyla toplumun işlevsel kılınması açısından yarar sağlayacağı umulmaktadır.

Özetle, muğlak kayıp kavramının yurtiçi alanyazında ele alınmamış olması, boşanmayla etkileşimi olan tüm grupların deneyimlerinin bütüncül olarak ele alınmasına olanak sağlaması, yetişkin çocuklarla yapılan çalışmaların az olması ve çalışılan grubun özellikleri nedeniyle retrospektif değerlendirmeye olanak sağlaması, babaların deneyimlerine ilişkin çalışmaların sınırlı sayıda olması ve son olarak uygulamalı alana sunacağı katkılar yönünden muğlak kayıp kavramının incelenmesi ve bu kapsamda araştırmanın yapılması önemli ve gerekli görülmektedir.

Sayıltılar

Bu araştırma, boşanmış ailelerin muğlak kayıp deneyimine sahip olduğu varsayımına dayandırılmıştır. Bununla birlikte katılımcıların gerçeğe uygun yanıtlar verdikleri varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

Boşanma sonrası muğlak kayıp yaşantısının nasıl deneyimlendiği ve anlamlandırıldığına ilişkin bir örüntünün oluşturulabilmesi açısından araştırmaya dahil edilen baba grubunda yer alan katılımcılarının farklı aileden olması bu araştırmanın sınırlılığı olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen baba grubundaki katılımcıların bir kısmı, evlilik ve boşanma hakkındaki bazı konuların mahremleri olduğunu belirterek açıklama yapmamışlardır. Bu noktada katılımcıların kendini açma düzeylerinin düşük olduğu düşünülmüş ve paylaşımdan kaçınmaları araştırmanın sınırlılıkları kapsamına alınmıştır.

Tanımlar

Muğlak kayıp: Bu araştırmada, muğlak kayıp, ölüm gibi net olarak kaybın belirlenemediği ve yas sürecinin başlamasına engel olan kişisel bir deneyim olarak tanımlanmaktadır. Boss (1999), muğlak kaybın iki türünden bahsetmektedir. Bu kayıp türünün ilki, kişinin fiziksel olarak bulunmadığı ancak psikolojik olarak varlığının hissedildiği durumlarda deneyimlenmektedir. İkinci tür muğlak kayıp ise kişinin fiziksel olarak var olduğu ancak psikolojik olarak varlığının hissedilmediği durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Muğlak kazanç: Muğlak kayıp yaşantısının bir sonucu olarak ortaya çıkan kazanımlardır. Bireysel, kişilerarası ve toplumsal düzeyde gerçekleşebilir. Boşanan kadının kendi benliğinin yeniden farkına varması bireysel, yeni eş ve yeni kardeşin aileye katılması ilişkisel ve boşanan kadın ya da erkeğin toplumda yeniden var olmaya başlaması toplumsal düzeyde gerçekleşen muğlak kazanç olarak değerlendirilmektedir.

Çocuk: Bu araştırmada, boşanmış ebeveyne sahip yetişkin yaştaki (18 yaş ve üzeri) kişileri ifade etmektedir.

BÖLÜM 2

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde boşanma olgusu ve etkileri ele alınmıştır. Ardından muğlak kayıp teorisi açıklanmış, aile stresi kavramları ve ilgili modeller tanıtılmıştır. Bağlamsal Aile Stres Modeli kapsamında muğlak kayıp teorisi ve boşanma olgusu birlikte ele alınmıştır.

Boşanma Olgusu

Boşanma kelimesi, bölünmüş aileleri, savunmasız çocukları, başarısız olmuş evlilikleri, karşılanmamış ya da yerine getirilmemiş yükümlülükleri, uzun ve maliyetli yasal savaşları, kırgınlığı, düşmanlığı, öfkeyi ve ekonomik sıkıntıları çağrıştırmaktadır (Demo ve Fine, 2017). Alanyazında boşanma kavramı, eşler hayattayken evliliğin sonlandırılması (Akıntürk, 1996), eşler arasındaki hukuki (Aksan ve Altunsu Sönmez, 2019; Eşsizoğlu, 2012), duygusal ve cinsel birlikteliğin bitirilmesi (Uyar, 1999) biçiminde ele alınmaktadır. Bu bağlamda boşanma, yasal olarak birbirine bağlı olan iki yetişkinin ilişkilerini yasal olarak sona erdirmeleri biçiminde tanımlanabilir.

Boşanma, Türkiye'deki biçimiyle, yetişkin kadın ve erkek arasında kurulan evlilik birliğinin yasal olarak sonlanması biçiminde hukuki olarak deneyimlense de boşanan kişilerin yaşamdaki rolleri açısından değerlendirildiğinde, etki alanının büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir. Başka bir ifadeyle, boşanma, kadın ve erkeğin yaşamdaki ebeveyn olma, birilerinin evladı, birilerinin akrabası, birilerinin arkadaşı ya da birilerinin patronu-çalışanı ve en genel anlamda toplumun bir üyesi olması nedeniyle mikro ve makro düzeyde içinde bulunduğu kişisel evreni etkilemektedir.

Evliliğin boşanma yoluyla sona ermesi, tüm aile üyelerinin hayatında fiziksel, duygusal, sosyal ve ekonomik olmak üzere pek çok farklı alanda kayıpların yaşanması anlamına gelmekte ve bu süreç evlilik bağının kopmasını takip eden yıllar boyunca deneyimlenmeye devam edebilmektedir (Wallerstein, 1986). Ortaya çıkan bu durum, aile üyelerinin boşanmadan farklı biçim ve düzeylerde etkilenmelerini gündeme getirmektedir.

Boşanmanın Etkileri

Yapılan çalışmalar, boşanmanın en stresli yaşam olayları arasında yer aldığını göstermektedir (Holmes ve Rahe, 1967; Hobson, Kamen, Szostek, Nethercut, Tiedmann ve Wojnarowicz, 1998; Strizzi, Ciprić, Sander ve Hald 2021). Bu kapsamda boşanma bireyin hayatındaki önemli yaşam olaylarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Boşanmanın etkilerinin anlaşılabilmesi için yaygınlığının bilinmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda boşanma istatistikleri incelendiğinde, 2020-2021 yılında dünya genelinde kaba boşanma oranının ‰1.8 (United Nation, 2020) olduğu görülmektedir. Boşanma oranının en yüksek olduğu ülkeler Maldivler (‰5.52), Kazakistan (‰4.6) ve Rusya (‰3.9) iken ABD'de bu oran ‰2.7' dir. Avrupa Birliği ülkelerinde 2021 yılı için boşanma istatistikleri incelendiğinde, kaba boşanma oranı Litvanya için ‰2.8 iken, Letonya'da ‰2.5 ve İsveç'te ‰2.3 (Eurostat, 2021) olarak belirlenmiştir. Bu oranlar önceki yıllarla karşılaştırıldığında boşanma oranlarının yükselen bir grafik çizdiği görülmektedir.

Türkiye'ye ait boşanma istatistikleri (TÜİK) incelendiğinde, 2022 yılı için kaba boşanma hızının ‰ 2.3 olduğu görülmektedir. Bu oran kaba boşanma oranının son 21 yılın zirvesinde olduğunu ve son 20 yılda boşanmanın %47 oranında arttığını göstermektedir. Bununla birlikte boşanma oranlarındaki bu artış, velayete verilen çocuk sayısının da artışı anlamına gelmektedir. Bu kapsamda 180.592 çocuğun velayete verildiği (%75.7'sinin anneye, %24.3'ünün babaya) görülmektedir. Velayete verilen çocuk oranı 2014 yılında 7.6 iken, 2022 yılında 10.3'e yükselmiştir. Bu ailelerin %8'i anne ve çocuk, %2.3' ü baba ve çocuktan oluşmaktadır. Bu istatistikler, boşanma oranlarındaki artışla birlikte çocuk ve bir ebeveynden oluşan aile yapısının yaygınlığına da dikkat çekmektedir.

Boşanmaya ilişkin sunulan istatistikler, dünya üzerinde ve Türkiye'de boşanmayı deneyimleyen oldukça büyük bir grubun varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda boşanmanın etkileri daha da kritik hale gelmektedir.

Boşanma, özellikle anne, baba ve çocuklar üzerinde ciddi bir etkiye sahip stresli bir geçiş dönemidir. Bu dönemde bireylerin yaşamlarının farklı alanlarında olumsuz etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin boşanma sonrası yaşanan çoklu kayıplar ve stres değişkenlerinin olumsuz duygusal, davranışsal ve sağlık sorunları riskini arttırdığı belirlenmiştir (Amato, 2000). Boşanmış kadın ve erkeklerin öfke, kaygı, suçluluk, yalnızlık, umutsuzluk, belirsizlik ve çaresizlik gibi bazı olumsuz duygularını yoğun

olarak hissettikleri bulunmuştur (Clarke-Stewart ve Brentano, 2006; Elitok, 2019; Thomas ve Ryan, 2008). Bunun yanı sıra mide rahatsızlıkları, baş ve vücut ağrıları, kilo alma-verme, yorgunluk ve uykusuzluk gibi fizyolojik sorunlar yaşadıkları görülmektedir (Leopold, 2018; Şen, 2013). Benzer şekilde çocuklarda da astım (Weitoft, Hjern, Haglund ve Rosén 2003), obezite riski (Schmeer, 2012), fiziksel sağlık sorunları (Bzostek ve Beck, 2011) görülebilmektedir. Bununla birlikte özellikle akademik alanda birtakım sorunlar yaşayabilmektedirler (Amato ve Anthony, 2014). Okul terki (Strohschein, Roos ve Brownell, 2009) ve düşük eğitim düzeyi (Larson ve Halfon, 2013) bu sorunlar arasındadır. Aynı zamanda çocuklarda sorunlu madde kullanımı (Brown ve Rinelli, 2010), riskli davranışlar (Amiri, Fathi-Ashtiani, Sedghijalal ve Fathi-Ashtiani, 2021) ve intihar girişimleri (Weitoft vd., 2003) görülebilmektedir. Ruh sağlığı sorunları (Amato ve Keith, 1991; Cherlin, Chase-Lansdale ve McRae, 1998; Kessler, Walters ve Forthofer, 1997; Lansford, Malone, Castellino, Dodge, Pettit ve Bates, 2006) da yaygın olarak gözlemlenen problemler arasındadır. Özetle, boşanma, bireylerin yaşamını pek çok alanda olumsuz etkileme potansiyeline sahip kriz dönemi olarak görülmektedir. Öte yandan krizin fırsata dönüştüğü ya da boşanmanın başlı başına fırsat olarak değerlendirilebileceğine ilişkin görüşler de söz konusudur. Bu konuda yapılan çalışmalar, boşanmayı yetişkinlerin mutluluğu için ikinci bir şans ve çocukları yüksek çatışmalı, huzursuz aile ortamından kurtarabilecek bir güç olarak ele almaktadır (Amato, 2000). Bu kapsamda boşanma bireyler üzerinde çift yönlü etkiye sahip bir olgu olarak bireyleri etkilemektedir.

Öte yandan boşanma ile ilgili ortaya çıkan sonuçlar, salt boşanmanın çıktıları olarak değerlendirilmemelidir. Yaşamdaki diğer kavramlar ve süreçler gibi boşanma da diğer bazı kavram ve süreçlerden etkilenmekte ve onları etkileyebilmektedir. Dolayısıyla boşanmanın etkisi ya da etkileri kapsamında değerlendirilen sonuçlar, başka bir kavramın etkisiyle de deneyimlenebilir. Bu araştırma kapsamında bu kavram, muğlak kayıptır.

Muğlak Kayıp

İnsan ilişkilerinde insanlar nadiren tamamıyla yok olur ya da var olurlar. Bu nedenle kayıp ve muğlaklık, insan deneyiminin temel unsurlarından biri olarak görülmektedir (Boss, 2011).

Bir kişinin kaybı, her zaman ölümle eş zamanlı gerçekleşmemektedir. Ölüm olgusundan bağımsız bir şekilde de insanlar birilerinin yokluğunu deneyimleyebilirler. Örneğin Demans hastası bir kişinin yakını ya da savaş sonrasında yakınını bulamayan bir kişinin yaşadığı durum, öznenin yokluğunun farklı biçimlerde deneyimlenmesine işaret etmektedir. Yokluk ve varlık arasındaki bu muğlaklık hem psikolojik hem de fiziksel nitelikleri olan benzersiz bir kayıp türü yaratmaktadır (Boss, 2006). Bu kayıp türü, muğlak kayıp olarak adlandırılmaktadır.

Muğlak kayıp, doğrulanamamış ve dolayısıyla çözümsüz kalan belirsiz kayıp durumu olarak tanımlanmaktadır (Boss, 1999, 2007, 2016). Bununla birlikte Boss (2010) muğlak kaybı, kesinleşmemiş kayıp; travmatik kayıp; dışsal bir unsurun yol açtığı kayıp biçimlerinde de kavramsallaştırmaktadır.

Boss'a (1999) göre muğlak kayıp, iki şekilde deneyimlenmektedir. Bunlardan birincisi, sevilen kişinin fiziksel olarak yok olduğu ancak psikolojik olarak varlığının hissedildiği kayıp biçimidir. Bu tür muğlak kayıplarda, kişilerin öldükleri varsayılsa bile kalıntıları bulunamaz. Aile üyeleri zihnen kayıp kişi ile meşguldür ve yıllar sonra bile başka bir şey düşünemezler (Boss, 2002). Bu türün altında kayıp askerler ve kaçırılan çocuklar muğlak kaybın uç formu olarak değerlendirilirken, bir ebeveynin ya da bir çocuğun kayıp olarak algılandığı koruyucu aile ve boşanmış ailelerdeki durum günlük yaşamdaki muğlak kayba karşılık gelmektedir (Boss, 1999). Bununla birlikte gölgelenme/hayaletleşme (ghosting) kavramı da fiziksel açıdan muğlak kayıp başlığı altında değerlendirilmektedir (Boss, 2021). Bu kavram, ilişki devam ederken taraflardan birinin aniden iletişimi sonlandırması, yeniden temasa geçmemesi biçiminde deneyimlenmektedir. İlişkinin devamlılığına ilişkin net bir bilginin elde edilememesi, geride kalan kişinin muğlak kaybı deneyimlemesine neden olmaktadır. Açık bir veda olmadan gerçekleşen ayrılma, yeni bir ilişki kurulmasını da engellemektedir. Bu bağlamda gölgelenme, kişinin ilişkide donmasına neden olmaktadır. Kaybın ikinci türü ise sevilen kişinin fiziksel olarak var olduğu durumda psikolojik olarak yokmuş gibi algılanmasıdır. Alzeimer hastaları, madde bağımlıları, depresyon gibi kronik ruh hastalıkları olan kişilerin yakınları bu türde kaybı deneyimlemektedirler. Bunun yanı sıra yoğun iş temposunda çalışan ya da diğer dış ilişkileriyle meşguliyeti fazla olan kişilerin yakınları da psikolojik açıdan muğlak kayba maruz kalmaktadırlar.

Muğlak kaybın belirtilen türleri farklı ailelerde ortaya çıkabildiği gibi aynı ailede birden fazla muğlak kayıp türü de deneyimlenebilmektedir. Boss (2002), bu duruma örnek olarak Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı sonucunda çocukların her iki türde

yaşadıkları kayba dikkat çekmektedir. Bu kapsamda çocukların muğlak kayıplarından biri saldırı sonrası bulunamayan babanın fiziksel kaybı iken; ikinci tür muğlak kayıp, babanın kaybı sonrası depresyona giren ve kayıpla meşgul olan annenin psikolojik kaybıdır. Ek olarak, aynı aile, aynı anda, aynı türde muğlak kayıpları da deneyimleyebilir (Boss, 2021). Bu bağlamda bir eşin demansı ve çocuğunun bağımlılığını deneyimleyen bir baba/eş, aynı türde (psikolojik muğlak kayıp) ve aynı anda muğlak kayıplara maruz kalmaktadır.

Boss (2021), başlangıçta yaptığı çalışmalarda muğlak kaybı, aile üyelerinden birinin fiziksel ya da psikolojik olarak kaybı biçimde değerlendirdiğini ancak pandemi sonrasında ve George Floyd'un öldürülmesinin ardından fikirlerini değiştirdiğini belirtmektedir. Bu kapsamda muğlak kayıp, ailenin yanı sıra kişisel, toplumsal ya da küresel düzeyde deneyimlenebilecek nitelikte bir kayıp türüdür.

Yeni türde deneyimlenen muğlak kayıplardan ilki, içsel kökenli kişisel muğlak kayıplardır. Bu tür kayıp, kişinin kendisi ile kurduğu ilişkinin değişmesine neden olan bir şeyin kaybedilmesi ile fiziksel ve psikolojik olarak tanınan kişi olmaktan uzaklaşılmasına vurgu yapmaktadır. Burada kişi, beden ya da zihninin bir parçasını kaybettiğinin farkındadır. Fiziksel olarak, bir askerin bacağını kaybetmesi sonucu eskisi gibi işlev gösterememesi ya da bir kadının yakalandığı kanser sonucu çocuk sahibi olamayacak olması bu türde deneyimlenen muğlak kayba örnektir. Psikolojik açıdan hafıza kaybı ya da kafa travmaları nedeniyle sahip olunan bilişsel yeteneklerdeki eksiklikler ya da yaşlanma nedeniyle gençken sahip olunan bazı özelliklerin kaybı da içsel kökenli kişisel muğlak kayıp kapsamında değerlendirilmektedir (Boss, 2021).

Bir diğer muğlak kayıp, dışsal kökenli kişisel muğlak kayıplardır. Burada kaybın kaynağı, toplum olabilir. COVID-19 hastasının toplum tarafından etiketlenmesi nedeniyle toplumda işlev görememesi ya da farklı bir ülkeye göç eden doktorun diploma eşdeğerliğinin olmaması nedeniyle taksi şoförlüğü yapması dışsal kökenli muğlak kayıp örnekleridir (Boss, 2021).

Son olarak, toplumsal ve küresel düzeyde muğlak kayıp, kölelik, ırkçılık ve pandemi üzerinden kabul edilmeyen kayıplara vurgu yapmaktadır. George Floyd cinayeti, tüm dünyadaki Siyahi topluluğun ve diğerlerinin yüzyıllardır süregelen öfke ve kederini - kölelikten ve bugün hala bizimle [beyaz insanlarda] olan sistemik ırkçılıktan kaynaklanan çözülmemiş zulüm ve kayıpları - yeniden gün ışığına çıkarmıştır (Boss, 2021). Bununla birlikte bugün Filistin halkının katledilmesine rağmen katliamı

sonlandıracak bir adım atılmaması da küresel düzeyde yaşanan muğlak kayba örnek gösterilebilir.

Muğlak kayıp, doğası gereği normal kayba kıyasla farklı bir yol izlemektedir. Normal bir kaybın başlangıcı ve bitişi görece belli iken, muğlak kaybın bitişi ile ilgili bir kesinlik yoktur. Muğlaklık, kişilerin bilişsel süreçlerini etkileyerek başa çıkma ve karar verme süreçlerini bloke eder. Kaybı sonlandırmak ya da vedalaşmak oldukça zordur (Boss, 2007). Kayıpla ilgili yaşanan muğlaklık, yas sürecini dondurur (Boss, 1999) ve yas sürecinin yıllarca devam etmesine neden olabilir (Boss, 2011). Bu durum ise karmaşık yas tepkilerinin deneyimlenmesi anlamına gelmektedir.

Karmaşık yas, muğlak kayba verilen normal bir tepki olarak değerlendirilmektedir (Boss, 1999). Burada sorun, kaybı yaşayan kişinin zihinsel ya da duygusal durumu değil, kaybın türüdür ve yası donduran dış güç, kaybın muğlaklığıdır. Muğlaklık, kaybın anlamını bozmakta, başa çıkma ve yas tutma sürecini dondurmaktadır (Gergen, 2006). Bu durumda aile üyeleri, fiziksel ya da psikolojik olarak kaybolan kişinin durumu hakkında kendi gerçeklerini inşa etmek durumunda kalmaktadır. Aksi durum ise kayıplarını açığa kavuşturacak bilgi olmadığından aile üyelerinin varlık ve yokluk paradoksuyla yaşamaları ile sonuçlanmaktadır (Boss, 2006).

Muğlak kayıp kuramsal görüşünün temelinde, sevilen bir kişinin nerede olduğu ya da ne durumda olduğu, ölü mü yoksa diri mi olduğu konusundaki belirsizliğin ya da bilgi eksikliğinin çoğu birey, çift ve aile için travmatik bir durum olması yatmaktadır (Boss, 2007). Ölümden farklı olarak, kaybın resmi olarak doğrulanamaması nedeniyle destek ritüelleriyle sonlandırılması olası değildir. Bunun yerine, kayba veda edemeyen kişi, toplum tarafından eleştirilir ve genellikle yaşanılan durum kişisel ya da ailevi patoloji olarak değerlendirilir. Destek mekanizmasından yoksun olan kişiler, yasla başa çıkmaları için yalnız bırakılır, izole edilir ve umut ile umutsuzluk arasında sıkışıp kalırlar (Boss, 1999, 2006, 2016).

Muğlak kaybın altında yatan temel varsayımlar şu şekilde sıralanmıştır (Boss, 2016):

- Bir olgu ölçülemese bile var olabilir.
- Muğlak kayıp ile gerçeğin ulaşılabilir olmadığı ve dolayısıyla göreceli olduğu varsayılır. Bu nedenle epistemolojik sorular yerine gerçeğin yokluğuna rağmen insanların iyi yaşamayı nasıl başardığını sorulur. Pek çok kişi bunu başarmaktadır ve bunu nasıl başardıkları ancak onlardan öğrenilebilir.

- Muğlak kayıp, ilişkisel bir olgudur; kayıp kişi ile ilgili olduğu varsayılır. Bu nedenle kuram, yakın ilişkilerin yanı sıra çiftler ve ailelerle çalışılması açısından da kullanışlıdır.
- Kültürel inançlar ve değerler, bireylerin, ailelerin ve toplulukların muğlak kaybı ne şekilde algıladıklarının yanı sıra nasıl tolere ettiklerini de etkilemektedir. Algıların önceliği önemlidir ancak tek kriter algılar değildir.
- Muğlak kayıplarda patolojinin kaynağı yasın türü değil, kaybın türüdür (Boss, 2010, 2012, 2015; Boss ve Carnes, 2012; Boss ve Dahl, 2014; Boss, Roos ve Harris, 2011).
- Muğlak kayıplarda, kapanış (closure) mittir. Kesin bir sonuca bağlanmadığı takdirde, kayıp ve yas yıllarca, ömür boyu hatta nesiller boyunca devam edebilir (örneğin kölelik, Holokost, soykırım, savaş, terörizm, zorunlu göçler).
- İnsanlar problemin ne olduğunu bilmeden problemle başa çıkamazlar. Stres kaynağının muğlak kayıp olarak adlandırılması, başa çıkma sürecinin başlamasını sağlar.
- Bir kayıp belirsiz ve muğlak kalmaya devam ederse, deneyimde bir tür anlam bulmak hala mümkündür. Bu durum, diyalektik yeni bir düşünce tarzı gerektirir. Örneğin, "*O hem gitti hem de belki gitmedi*"; "*O hem burada hem de gitti*"; "*Kaçırılan kocam muhtemelen öldü, belki de ölmedi*"; "*Demans hastası büyükbabam hala burada ama aynı zamanda gitti.*" gibi.
- Muğlak kayıplarda dayanıklılığın (resilience) özel bir anlamı vardır; başka bir ifadeyle dayanıklılık, kişinin muğlaklığa karşı toleransının artması anlamına gelir. Bağlamsal aile stres modeli üzerine inşa edilen muğlak kayıp kuramı (*Bknz*. Şekil 2; Boss, 1987, 1988, 1999, 2002, 2004, 2006, 2014), ailelerde doğal bir dayanıklılık olduğunu (Masten, 2007), ancak muğlaklığa karşı toleransın ailenin kültürel inanç ve değerlerinden etkilenebileceğini varsaymaktadır.
- Muğlak kayıp kuramının temelinde, ailelerin hem fiziksel hem de psikolojik varlıklar olabileceği ve her ikisinin de dayanıklılık kaynağı olduğu varsayımı yatmaktadır. Psikolojik aile, kişinin zihnindeki ailedir. Yakın ya da uzak, akraba olan ya da olmayan, hayatta olan ya da olmayan sevilen kişilerden oluşur. Psikolojik aile, sıkıntı ya da kutlama zamanlarında sırtımızı dayadığımız (fiziksel veya sembolik olarak) kişilerden oluşur.

Burada yer verilen varsayımlar, muğlak kayıp teorisinin temelini oluşturmakta ve kaybın işleyişi ile ilgili bilgi vermektedir. Boss (2016), bu varsayımlarla kültürlerarası kapsayıcılığı hedeflemekte ancak içinde bulunulan bağlamın varsayımların oluşturulmasında etkili olduğunu da kabul etmektedir.

Araştırmanın buraya kadar olan bölümünde muğlak kayıp kavramı tanıtılmış ve varsayımları ele alınmıştır. Bununla birlikte alanyazında muğlak kayıpla ilişkilendirilen ancak muğlak kaybın anlaşılması açısından farklarının ortaya konulması gereken kavramlar da bulunmaktadır. Bu kapsamda bu bölümde muğlak kayıpla ilişkili kavramlar ele alınmıştır.

Muğlak Kayıp ile İlgili Kavramlar

Muğlak kayıp ile ilgili olarak dikkat çekilen başlıklardan biri, bazı kavramların muğlaklıktan farklılaşan yönlerinin tanımlanmasına ilişkindir. Bu kapsamda bu bölümde ölüm, ambivalans, belirsizlik ve sınır belirsizliği kavramları ile muğlaklık arasındaki ayrıma odaklanılmıştır.

İlk olarak ölüm ve muğlak kayıp arasındaki farkın kaynağına bakıldığında, ölüm, yasal bir zemine oturtulabilmesi ve sosyal netlik barındırması açısından muğlak kayıptan ayrışmaktadır. Sevilen kişinin ölümünün ardından yasın tutulabilmesi için farklı alanlarda sunulan kanıtlar ve sürecin zorluğuyla birlikte verilen destekler söz konusudur. Bu kapsamda ölüm belgesi, ölümün yasal olarak kabul edilmesi; ölü bedenin yıkanması, fiziksel olarak kaybın deneyimlenmesi; cenazenin gömülmesi, manevi ve somut olarak vedalaşma; cenaze töreni, sosyal olarak da ölümün onaylanması ve destek sunulması biçiminde gerçekleşen süreçlerdir; kaybın kabulü açısından oldukça önemlidir. Öte yandan muğlak kayıp, kaybın kanıtının bulunmadığı bir duruma işaret etmektedir. Fiziksel açıdan muğlak kayıpta bedenin yokluğu, ölüm olarak yorumlanmadığından; psikolojik açıdan muğlak kayıp ise öznel bir yaşantı olarak deneyimlendiğinden kayba ilişkin bir veri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu durum hem bireysel hem de toplum düzeyinde yas sürecinin başlamasına engel oluşturmaktadır. Bununla birlikte, karmaşık kaybın sonucunda bireysel olarak karmaşık yas tepkileri verilse de yas süreci tamamlanamadığından kaybı yaşayan kişi toplum tarafından eleştirilmekte ve yalnız bırakılmaktadır. Bu haliyle muğlak kaybı deneyimleyen kişiler, sosyal destekten de yoksun kalabilmektedir (*Bknz*. Boss, 2018).

İkinci olarak ambivalans (çelişik/karmaşık/zıt duygular) ve muğlak kayıp arasındaki farka odaklanıldığında, öncelikle bu iki kelimenin eş anlamlı olmadığını bilmek önemlidir. Bununla birlikte *muğlak* kelimesi *belirsiz* anlamına gelirken, *ambivalans* kelimesi *çelişik-ikircikli* anlamına gelmektedir. Muğlaklık, kişinin ya da ailenin dışındaki bir durumdan kaynaklanırken, ambivalansta kaynak bireyin kendisidir (Boss, 2007). Kayıp aileleri için bu durum, yaşadıkları çelişkinin nedeninin kaybı çevreleyen muğlaklık olduğu anlamına gelmektedir (Boss, 2018). Dolayısıyla muğlak kayıpla bağlantılı ambivalans, psikiyatrik bozukluk değil, sosyolojik bir ambivalanstır (Boss, 2007).

Üçüncü olarak, belirsizlik ve muğlaklık kavramları arasındaki ayrımın yapılması da önemli başlıklardan bir diğeridir. Boss (2007), belirsizlik ve muğlaklık kavramlarının sıklıkla birbirlerinin yerine kullanıldığını ancak kavramların eş anlamlı olmadığını belirtmektedir. Araştırmacı, belirsizliğin kendi alanyazını ve ölçeği olması nedeniyle muğlaklıktan (hastalık teşhisine odaklanılması nedeniyle) farklı bir anlam taşıdığını ifade etmektedir. Bu nedenle *belirsizlik* yerine *muğlaklık* kavramının kullanılmasını önermektedir.

Son olarak, muğlak kayıp ile sınır belirsizliği kavramı arasında ayrım yapılması da önemli görülmektedir. Bu noktada Boss (2016) muğlak kayıp ile sınır belirsizliğinin farkını ortaya koyan bir tablo oluşturmuştur.

Tablo 1

Muğlak Kayıp ile Sınır Belirsizliği Arasındaki Farklar

	Muğlak kayıp	*Sınır Belirsizliği*
Tanım	Kapanışı belli olmayan kayıp olayı ya da durumu	Kimin ailenin içinde ya da dışında olduğuna ilişkin olay ya da durum algısı
Kuramsal temel	Sosyal yapı (*Bknz*. Berger ve Luckmann, 1966; Gergen, 2001)	Neo-yapı işlevselciliği (*Bknz*. Boss, 2007; Kingsbury ve Scanzoni, 1993)
Değerlendirme	Öncelikle niteliksel (*Bknz*. Boss, Dahl ve Kaplan, 1996; Dahl ve Boss, 2005; Fravel ve Boss, 1992; Robins, 2010)	Nicel (*Bknz*. Sınır Belirsizliği Ölçeği Boss, Greenberg ve Pearce-McCall, (1990) ve www.ambiguousloss.com)
Değişken	Kategorik	Sürekli
Tedavi ve müdahalenin amacı	Anlam yoluyla dayanıklılık (hem-hem de düşünme tarzı)	Yapı yoluyla dayanıklılık (roller ve üyelikler)

Kaynak. Boss (2016)

Tablo 1'den yola çıkarak, muğlak kaybın stres yaratan durum ya da olaya; sınır belirsizliğinin ise stres yaratan kaynağa ilişkin ailenin algılarına karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda iki kavramın birbirinin yerine kullanılamayacağı ve ele alış biçiminin farklılaşacağı görülmektedir.

Muğlak Kayba Müdahale Süreci

Muğlak kayıplara yönelik müdahalelerin amacı hem birey hem de aile düzeyinde muğlaklığa karşı toleransı artırmaktır (Boss, 2018). Geleneksel yas terapilerinin amacı ise kapanmayı (closure) sağlamak olduğundan bu müdahaleler muğlak kayıp durumunda kullanılamamaktadır (Boss, 2010). Bunun yerine muğlak kayba müdahale sürecinde, anlatı terapisi (hikayeleştirme ve suçu dışsallaştırma) ile *hem-hem de* biçiminde ikili düşünmeyi destekleyen psiko-eğitim yöntemlerinden yararlanılmaktadır (Boss, 2018). Bu kapsamda Boss (2018), muğlak kayba müdahale edilebilmesi için üç temel varsayımdan bahsetmektedir: (a) psikolojik aile varsayımı, (b) *hem-hem de* biçiminde düşünme ihtiyacı (c) aile/topluluk toplantılarına duyulan ihtiyaç.

Psikolojik aile, muğlak kaybın temel varsayımlarından biridir. Bu varsayım, herkesin zihninde bir psikolojik aile kavramının olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, psikolojik aileye ilişkin algılar, aileler arasında ve aile içinde farklılık göstermektedir. Psikolojik aile destek mekanizması olarak işlev gördüğünden, müdahale planı oluşturulurken psikolojik ailenin sınırlarını bilmek önemli görülmektedir.

Muğlak kayba müdahale aşamasında ikinci temel ön koşul, *hem-hem de* düşüncesinin kullanımıdır. Bu koşul, iki zıt fikri aynı anda zihinde tutmak anlamına gelmektedir. Aile üyelerini "*Muhtemelen öldü ama belki de ölmedi*" biçiminde ikili düşünmeye teşvik etmek, muğlaklığın gerçekliğini kabul etmek bağlamında önemli görülmektedir.

Üçüncü olarak, muğlak kayıpla başa çıkmanın işlevsel yollarından bir diğeri, aile toplantılarıdır. Bu toplantılara aileden olduğu kabul edilen (psikolojik aile) herkes davet edilir. Farklı kuşaklardan erkek ve kadınlar ile uzakta yaşayan aile üyeleri toplantıya dahil edilir. Aile toplantılarının amacı, aile üyelerinin muğlak kayba ilişkin yorumları üzerinden birbirlerini görmelerini sağlamaktır. Bu noktada muğlaklık ile ilgili anlaşmazlık varsa bunun normal olduğunun belirtilmesi önemlidir. Muğlak kayıpla başa çıkma süreci tek başına gerçekleşmez; katılımcılar birbirlerinin algı ve davranışlarına

ayna tutarlar ve süreğen tartışmalarla neyin geri döndürülemez biçimde kaybedildiği ya da kaybedilmediği netleştirilir. Bu şekilde bireyler artık hareketsiz değildir ve yas tutmaya başlayabilirler (Boss, 1999).

Belirtilen varsayımlar muğlak kayba müdahalenin hazırlık aşamasında kullanılmaktadır. Bu varsayımların yanı sıra terapötik süreçte kullanılabilecek altı kılavuz ilkeden de bahsedilmektedir. Bu ilkeler, süreçte yol gösterici olması açısından önemlidir; ancak doğrusal bir model ya da izlenmesi gereken katı adımlar değildir. İkinci olarak, ilkelerin kullanım sırası müdahalenin zamanı, yeri ve hedef gruba göre tasarlanmıştır. Esnek ve akışkan bir müdahale süreci için kılavuz ilkeler ihtiyaca göre, herhangi bir sıralama olmaksızın kullanılabilir (Boss, 2018). Boss'un (2010), yürüttüğü çalışmalardan yola çıkarak önerdiği kılavuz ilkeler şunlardır: a) anlam bulma, b) hâkimiyet/kontrol gücü kazanma, c) kimliği yeniden yapılandırma, ç) ambivalansı normalleştirme, d) bağlanma ilişkilerini yeniden düzenleme ve e) umudu keşfetme. Belirtilen kılavuz ilkeler ile ilgili açıklamalar aşağıda sunulmuştur.

Anlam Bulma. Herhangi bir kaybı çözmenin en zor adımı, onu anlamlandırmaktır (Boss, 1999). Bununla birlikte kaybı anlamlandırmak herkes için gerekli bir süreç değildir. Öte yandan kişinin yaşamı ve iyi oluşu tehdit altında olduğunda, anlam bulmak terapötik bir konu olmaya başlamaktadır (Boss, 2006). Muğlak kayıp deneyimi de bu konulardan biridir.

Muğlak kayıp, yas sürecini donduran bir dinamiğe sahiptir; dolayısıyla anlam bulmak diğer kayıplardan daha zordur. Öte yandan anlam bulmak, muğlak kayıpla başa çıkma sürecinin bir gereği olarak değerlendirilmektedir. Muğlaklıktan anlam çıkarılmaması, her şeyin aynı kaldığı anlamına gelmektedir (Boss, 1999).

Anlam bulmak, yaşanan olay ya da durumu anlamak demektir. Bu kapsamda anlam bulmak, yaşantıların mantıklı, tutarlı ve gerçekçi bir biçimde yorumlanabileceği anlamına gelmektedir (Boss, 2006). Muğlak kaybı deneyimleyen ailelerde amaç, muğlaklık devam etse bile değişmenin bir yolunu bulmaktır. Bununla birlikte aileler, kaybedilenin "*ne*" ve kendilerinin "*kim*" olduğunu bilmek ve içinde bulundukları durumu anlamlandırmayı da amaçlamaktadırlar (Boss, 1999). Frankl (1963), anlamın üç şekilde bulunabileceğini belirtmiştir: Eylemde bulunarak; doğa, sanat, din ya da sevgi gibi bir değeri deneyimleyerek ve acının her zaman önlenemeyeceğine ilişkin tutuma sahip

olmakla (Akt. Boss, 2006). Boss (2006), Frankl'ın görüşlerinden yararlanarak muğlak kaybın anlamlandırılmasında kullanılabilecek bazı stratejiler sunmaktadır:

- Problemi adlandırma,
- Diyalektik düşünme,
- Din ve maneviyat,
- Affetme,
- Küçük iyi işlere odaklanma,
- Ritüeller,
- Olumlu yüklemeler/atıflar,
- Daha büyük bir iyilik ya da sevgi için fedakarlık yapmak,
- Acı çekmeyi kaçınılmaz olarak algılamak,
- Umut.

Hakimiyet/Kontrol Gücü Kazanma. İnsanın en büyük tutkusu, birilerini ya da bir şeyleri kontrol etmektir. Öte yandan kontrol etme isteği başarısızlıkla sonuçlandığında yaşanılan yıkım, uygulanılan güç kadar yıkıcı olmaktadır. Bu durum, doğayı kontrol etme güdüsüyle doldurulan denizlerin günün birinde her şeyi yerle bir etmesine benzetilebilir. Muğlaklığın kişinin yaşamına etkisi de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Muğlak kayıp, kişinin yetersiz hissetmesine neden olur ve kontrol duygusuna zarar verir. Dünyanın adil, düzenli ve kontrol edilebilir bir yer olduğuna ilişkin inancını yok eder. Bu noktada muğlaklıkla başa çıkabilmek öncelikle farklı bakış açılarından bakmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte, kontrol etme açlığının giderilmesi de bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevilen kişinin muğlak kaybı söz konusu olduğunda, kontrol duygusunu kazanmak için kayıpla kurulan ilişki yeniden tanımlanmalıdır. Muğlak kaybı deneyimleyenler, yaşadıkları çaresizliğin kaynağını öğrendiklerinde, başa çıkma sürecine başlamakta özgürleşirler. Bu noktada, aile sınırlarını gözden geçirir ve aile rollerini, kurallarını ve ritüellerini yeniden oluştururlar. Ortaya çıkan bu yeni durumda, muğlaklık devam etse bile kişiler kendini yetkin hissederler (*Bknz*. Boss, 1999).

Olaylar kontrol edilemese de düşünceler, tepkiler ve içsel benlik üzerinde kişinin kontrol gücüne sahiptir. Dua etmek, meditasyon, müzik, şiir ve diğer yaratıcı etkinlikler aracılığıyla manevi birçok yoldan kendilik üzerinde kontrol sağlanabileceğinden bahsedilmektedir. Bununla birlikte, işlevsel inkarı kullanmak (muğlak kaybın geçici olarak inkar edilmesi), "*Ne kadar çok çalışırsak çalışalım, ne kadar iyi olursak olalım,*

dünya her zaman istediğimiz gibi gitmez. İyi insanların başına da kötü şeyler gelir" gibi bir düşünceye sahip olmak ve muğlak kaybın yarattığı stresi azaltmak için kontrol edilebilir bir şeyler bulmak (rahatsız edilmeden bir şeyler izlemek ya da sevdiğiniz bir arkadaşınızla haftanın belli bir günü yemeğe çıkmak gibi) bir yerden kontrolü kaybederken başka bir yerden kontrolü sağlamak bağlamında önemli görülmektedir (*Bknz*. Boss, 2011).

Muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde, amaç, kişinin kontrol duygusunu azaltmaktır (Boss, 2006). Bu noktada Boss (2006), aşağıda sunulan adımların terapide ihtiyaca göre kullanımını önermektedir:

- Dünyanın her zaman adil ve tarafsız olmadığının farkına varma,
- Kontrol ihtiyacının nereden kaynaklandığının farkına varma,
- Suçu dışsallaştırma,
- Kendini suçlamayı azaltma,
- Geçmiş yeterlilikleri belirleme,
- Yönetme ve karar verme,
- Başarı deneyimlerini arttırma,
- Yüklemeleri/atıfları yumuşatma,
- Değişmeyecek olanı (bazen) kabul etme,
- Yenilmezlik hissine (bazen) sahip olma,
- İstisnaları bilme,
- Ritüelleri yeniden yapılandırma,
- İçsel benlik üzerinde kontrol sağlama.

Kimliği Yeniden Yapılandırma. Sevdiğimiz kişinin hayatımızın içinde mi yoksa dışında mı yer aldığını netleştiremediğimizde kim olduğumuzla ilgili sorgulamalarımız başlamaktadır. Örneğin, Alzeimer hastası birinin eşi, kendisini hatırlamayan karşısındaki kişinin eşi mi yoksa bakıcısı mı olduğunu sorgulayabilir ya da bu kişinin kızı, kendisini hatırlamayan annesinin hala çocuğu mu yoksa ebeveyni mi olduğuna karar veremeyebilir. Yaşanılan bu durumlar, kimlik konusunda yaşanan karmaşanın göstergeleridir. Kaybın somut olarak görülememesi, kayba maruz kalanın kimliğini belirsizliğe sürüklemekte, kaygı ve depresyona neden olmaktadır. Bu nedenle bu aşamada amaç, muğlaklığa uyum sağlayacak biçimde kimliğin yeniden yapılandırılmasıdır (*Bknz*. Boss, 2011).

Muğlaklığın yarattığı travma, düşünme yeteneğini sekteye uğratmakta ve bunun bir sonucu olarak kişiler kim olduklarını ve kendilerinden ne beklendiğini

bilememektedir. Kaybı netleştiremedikleri için kim olduklarına ilişkin algılarını kişisel, ailevi ve toplumsal beklentilerle uyumlu hale getirememektedirler. Ortaya çıkan bu durum roller, statü, sınırlar ve ritüeller bağlamında bilişsel ve duygusal yeniden yapılandırmayı gerektirmektedir (*Bknz*. Boss, 2006). Bu kapsamda terapi sürecinde takip edilmesi önerilen başlıklar şu şekildedir:

Aile sınırlarını tanımlayın

- Aile kimlerden oluşuyor? Aile sisteminin içinde ve dışında kim/ler yer alıyor?
- Rolleri yeniden yapılandırmak
- Cinsiyet ve kuşak rollerinin tanımlanması konusunda esnek olmak
- Eski kimliklerin farkında olmak
- Bireyler ve ailelerdeki kültürel kimlikleri ve çeşitlilikleri konusunda daha bilinçli olmak
- Problemin çözümü için aile kurallarını genişletmek
- Ritüeller ve kutlamalar için aile rolleri ve görevlerini yeniden düzenlenmek
- Yeniden yapılandırılmış kimliği belirtmek için sembollerin kullanmak
- Ek kimlik için yeni bir dil öğrenmek
- Diğer dini kimliklere yönelik nefretin kuşaklararası aktarımını engellenmek
- Aile kimliğiyle ilgili sırları açığa çıkarmak

Temel gelişimsel temaları seçin

- Genogramlar (aile haritaları) aracılığıyla dayanıklılığa ilişkin olumlu aile temalarını belirlenmek
- Kaybedilen kişi olmadan birlikte ritüeller oluşturmak
- Cinsiyetle ilgili temaları araştırmak/keşfetmek
- İnsanların bazen güvenlik nedeniyle kimliklerini gizlediklerini bilmek

Ortak değerler ve bakış açıları geliştirin

- Zor ve belirsiz koşullar altında manevi bir kimlik geliştirmek
- Aile değerleri ve kimlikle ilgili seçenekler bulmak
- Dünyanın her zaman adil ve tarafsız olmadığını varsaymak
- Mutlak (kesin, katı) düşünme yerine diyalektik modellemeyi kullanmak

Ambivalansı (İkilemi) Normalleştirme. Ambivalans (ikilem) kavramı, ilk kez Eugen Blueler (1911) tarafından kullanılmıştır ve çatışmalı his ve duygular anlamına gelmektedir (Akt. Boss, 2006). Psişedeki zıt dürtüler üzerine aynı anda odaklanma olarak da ifade edilen ikilem, bir kişiye ya da bir dizi düşünceye ilişkin olumlu ve olumsuz duygular arasındaki çatışmaya da işaret etmektedir. Sosyolojik açıdan biliş (rollerin ve statülerin sosyal tanımı) ve duyguya (şartlı ve öğrenilmiş davranışlar) yönelik ögelerin karışımı olarak değerlendirilen ikilem, sınır belirsizliği nedeniyle de ortaya çıkabilmektedir (Boss, 1999).

İnsanlar muğlak kaybı deneyimlediklerinde çoğu zaman ikilem yaşamakta ve bu durum, muğlak kayba yönelik olarak sevgi ve nefret, çekim ve tiksinti, ölmesini ve yaşamasını istemek biçiminde içsel çatışmaya dönüşebilmektedir (Boss, 2006). Çatışmalı duyguların neden olduğu bu gerilim, özellikle aile üyelerinin muğlak kaybı kabul görmediğinde, yaşanılan duyguların donmasına neden olmakta ve aile üyelerini hareketsiz kılmaktadır. Bununla birlikte yaşanılan ikilem, kaygı duygusunu, bu kaygının yönetilememesi ise travmatik stresi ortaya çıkarmaktadır (*Bknz*. Boss, 1999; 2006).

Boss (2006) muğlak kayba ilişkin yaşanan ikilemin normalleştirilmesine yardımcı olabileceğini düşündüğü bazı önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler şu şekildedir:

- Suçluluk ve diğer olumsuz duyguları normalleştirmek (zararlı eylemlere yönelik olanlar hariç
- İkileme yönelik farkındalığı artırmak için sanatı kullanmak
- Kişisel iradeyi/eylemliliği (agency) yeniden kazanmak
- Psikolojik aileyi yeniden değerlendirmek ve yeniden yapılandırılmak
- Toplumu aile olarak görmek
- Günlük rolleri ve görevleri yeniden belirlemek
- Bağlam ve durumla ilgili sorular sormak
- Çatışmalı duyguları açığa çıkarmak
- Örtük ya da bilinç dışı yaşanan ikilemi ortaya çıkarmak
- Farkına varıldığında ikilemi yönetebilmek
- Çatışmayı olumlu bir durum olarak görmek
- İkilemi yönetmenin çeşitli yollarını değerlendirmek
- Kapanmanın ikilemi azaltmadığını bilmek
- Gerilime karşı tolerans geliştirmek
- Bilişsel başa çıkma stratejilerini kullanmak

Bağlanma İlişkilerini Yeniden Düzenleme. Bağlanma, başka bir kişiyle kurulan ilişkisel ve karşılıklı bağlantı olarak tanımlanmaktadır. Boss (2006) bağlanmayı, çiftler, aileler ve diğer yakın ilişkilerde bireyler arasındaki derin bağ olarak tanımlamakta ve bağlı hissedilen kişi psikolojik ailenin bir parçası olarak görülmektedir.

Muğlak kayıplarda, kişinin diğeriyle kurduğu bağ aynı kalabilir ancak ilişkide kategorik bir farklılık söz konusudur. Eskisi gibi bağ kurmak ya da kapanış olmadığı için bağı koparmak imkansızdır. Öte yandan eski bağların yeniden kurulabilmesi olasılığı, kişilerin yeni ilişkiler kurmasını engellemekte ve yaşamı dondurmalarına neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle muğlaklık, sevilen kişiyle kurulan ilişkide takılı kalması biçiminde sonuçlanmaktadır. Bu nedenle kurulan ilişkilerin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Bağlanma ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, kayıp kişinin iyileşmesi umuduyla yaşamaktan kaybın kalıcı olabileceğine yönelik farkındalığın gelişmesine doğru ilerleyen aşamalı bir süreçtir. Bu durum kapanış yapma ihtiyacı hissetmeden kaybı kabul etmek anlamına gelmektedir. Öte yandan bu ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, yeni bağlantılar kurmak biçiminde de gerçekleşebilmektedir (*Bknz*. Boss, 2006, 2010).

Boss (2006) bağlanma ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine yardımcı olabileceğini düşündüğü bazı önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler şu şekildedir:

- Diyalektik düşünmek
- Umutsuzluktan eyleme geçiş yapmak
- Sistematik düşünmek ancak uyumsuzlukları çift yönlü patoloji olarak görmemek
- Anma törenleri ve vedalaşma ritüelleri geliştirmek
- Kayıp kişiye ilişkin fantezilerinin (halüsinasyonların) yaygın olduğunu bilmek
- Dile getirilmeyen kurallara dikkat etmek
- Kaygının şiddetlendiği gelişim aşamalarına dikkat etmek
- Ebeveyn ya da kardeş kayıpları söz konusu olduğunda çocukları ve ergenleri terapiye dahil etmek
- Yeni bağlantılar kurmak için çoklu aile ve çift gruplarını kullanmak
- Sanatın kullanımını desteklemek

Umudu Keşfetmek. Umut, gelecekte iyi bir şey olacağına ilişkin inançtır. Başka bir ifadeyle, olayların istediğimiz biçimde sonuçlanacağına ilişkin bir varsayımdır. Öte yandan umut, inanç ile aynı şey değildir. İnançta bize gelen ya da verilen her şeyi kabul varken, umutta bir sonuç beklenmektedir. Bununla birlikte, inanç bir anlamda kaderci bir anlayışı temsil eder ve bununla bağlantılı olarak kişi herhangi bir kontrol gücüne sahip değildir. Umut ise kaderci inançtan arınmış biçimiyle kişinin hakimiyet ve kontrol gücüne sahip olduğu bir beklentiye karşılık gelmektedir. Bu duruma ek olarak, umut bireysel olmak yerine ilişkisel niteliğe yönelik olarak hayal edildiğinde, inançla bağlantılı da olsa benmerkezcilikten uzaklaşmaktadır. Umut, iyimserlik olarak da görülmemelidir. Dünyayı algılayış biçimimiz, neyi-nasıl umduğumuzun da belirleyicisidir. Bu kapsamda Havel (1990, s. 181) umut "*bir şeyin iyi sonuçlanacağına ilişkin inanç değil, ne şekilde sonuçlanırsa sonuçlansın bir şeyin anlamlı olduğuna ilişkin kesinliktir*" demiştir (Akt. Boss, 2006).

Boss (2006) umudun keşfedilmesini, anlam bulma ile başlayan döngüsel sürecin son aşaması olarak değerlendirmektedir. Muğlak kayıpla mücadele edilen süreçte, kişilerin neyi ümit etmeye devam edecekleri ve nelerden vazgeçeceklerini belirlemeleri gerekmektedir. Bu aşamada sabit bir umut yerine muğlak kayıpla değişen bir gelecek için esnek bir umudun inşa edilmesinin yararlı olduğundan bahsedilmektedir (*Bknz*. Boss, 2006). Umudu keşfetmek, muğlaklığın kabulü ile de gelebilir. Muğlaklığa olan tolerans arttıkça, maneviyat derinleşir, bilinmeyene daha çok güvenilir, kontrol ihtiyacı azaltılabilir. Bununla birlikte bazı kayıpların anlaşılmaz olduğunu ve her zaman öyle kalacağını bilmek de değişimi kolaylaştırabilir ve umudu keşfetmeyi sağlayabilir. Bu durumda kişiler anlamsızlıkta anlam, umutsuzlukta umut bulabilmektedir (Boss, 2011).

Boss (2006) geçmişle bağlantılı umut yerine gerçekçi olasılıklara sahip geleceğe yönelik bir umuda geçildiğinde daha olgun bir umut geliştirilebileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte umudun keşfinin aşağıda yer alan başlıklara da yardımcı olacağını ifade etmektedir:

- Maneviyata ulaşmak
- Ulaşılabilir seçenekleri hayal etmek
- Saçmalıklara gülmek
- Daha sabırlı olmak
- Adaleti yeniden tanımlamak
- Affetmek
- Muğlak kayıplar için ritüeller oluşturmak

- Sonlandırmayı yeniden düşünmek
- Psikolojik aileyi yeniden tanımlamak

Buraya kadar yer alan bölümde boşanma olgusu, etkileri ve muğlak kayıp kuramına yer verilmiştir. Alanyazınla ilişkili bu bölümün devamında aile stres kavramı, aile stresi ile ilgili geliştirilen modeller ve bu kapsamda bu araştırmanın odağını oluşturan Bağlamsal aile stres modeline yer verilecektir.

Aile Stresi

Aile, tanımlaması oldukça zor ve kapsamlı bir kavramdır. Bütün uygarlıklarda görülmesi olası olan bu yapı, evrensel gibi düşünülse de evrensel bir tanımı bulunmamaktadır.

Latince "*famulus*" evcil köle ve "*familia*" tek efendiye bağlı kölelerin tümü anlamlarına gelmektedir (Hançerlioğlu, 1976, s. 34). Türk Dil Kurumu sözlüğünde aile, birkaç farklı şekilde tanımlanmıştır: a) evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik; ev, familya; b) aynı soydan gelen ya da aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü; c) birlikte oturan hısım ve yakınların tümü, ev. Bununla birlikte yurtdışı kaynaklı bir sözlükte aile kavramı evlilik, kan ya da evlat edinme bağlarıyla birleşmiş, tek bir hane oluşturan ve genellikle eşler, ebeveynler, çocuklar ve kardeşler olmak üzere kendi sosyal konumlarında birbirleriyle etkileşim içinde olan bir grup insan olarak ele alınmıştır (Britannica, 2023). Yapılan tanımlamalar incelendiğinde, ailenin tanımı ile ilgili temel vurgu, evlilik gibi yasal bir bağı içermesi ve kan bağı sonucu oluşmasıdır. Öte yandan ailenin en bilinen tanımlarından biri, Burgess (1926) tarafından yapılmıştır. Burgess (1926) aileyi kişilerin birbiriyle etkileşime girdikleri bir birim olarak kavramsallaştırmıştır. Bu tanımın diğerlerinden farklılaşan yönü, etkileşim kavramına yaptığı vurgudur. Bu bağlamda Burgess'a (1926) göre aile, yaşayan, büyüyen ve gelişen bir yapıyı ifade etmektedir. Sonuç olarak, yapılan tanımlamalar dikkate alındığında aile, hukuki ya da kan bağı ile ortaya çıkan, birbirini etkileyen üyelerin oluşturduğu canlı bir varlık olarak değerlendirilmektedir.

Yaşayan bir varlık olarak aile, üye davranışlarından ve çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Dolayısıyla üyeler üzerinde baskı oluşturan stres faktörleri aile üzerinde de belli bir etki yaratmaktadır. Bu noktada aile stresi kavramı önemli hale gelmektedir.

Aile Stresi ile İlgili Kavramlar

Aile Stres Kuramı, 1920'lerde bireysel stres üzerine yapılan araştırmalardan yola çıkılarak öne çıkmaya başlamış bir çalışma alanıdır (Weber, 2010). 1930'larda Büyük Ekonomik Depresyon sonrası yaşanan işsizlik ve gelir kaybının yarattığı stresle ailelerin ne şekilde başa çıktıklarını belirlemek amacıyla yürütülen araştırmalar, aile stresi çalışmalarına hız kazandırmıştır (Angell, 1936; Cavan ve Ranck, 1938; Akt. McCubbin ve Patterson, 1983).

Aile stresi, içinde bulunulan bir olay ya da durum yerine aileyi değişime zorlayan bir süreç olarak ele alınmaktadır (Boss, 2002). Bununla birlikte Boss (1987), aile stresini ailenin istikrarlı halinin bozulması olarak da tanımlamaktadır. Öte yandan bu tanım, ailenin yeniden denge bulma çabasını da içinde barındırmaktadır. Özetle, aile stresi, ailenin bir değişim sürecinin içine girmesi ve bu süreç sonunda yeniden dengeye ulaşmasını ifade etmektedir.

Alanyazında aile stres süreci ile ilgili bazı kavramlardan bahsedilmektedir. Bu kapsamda burada stresör (stres kaynağı), yaşam olayları, günlük sorunlar, günlük yükselişler, yığılma/birikme, gerilim, ailenin başa çıkması, aile dayanıklılığı, aile sağlamlığı, stres belirtileri ve sosyal destek kavramlarına yer verilmiştir.

Aile stres süreci ile ilgili kavramlardan ilki, stresörlerdir. Stresör (stressor) ya da stres kaynağı, kriz yaratan (Hill, 1958), kriz yaratmayı tetikleyen durumlar (Boss, 1987) olarak tanımlanmaktadır. Aile stresi sürecinin ikinci bileşeni yaşam olayları (events) kavramıdır. Bu kavram, aile sosyal sistemi içinde değişim yaratan ya da yaratma potansiyeli olan, yaşamdaki olumlu ya da olumsuz deneyimler olarak ifade edilmektedir (Lavee, McCubbin ve Olsan, 1987). Üçüncü olarak, günlük sorunlar (Daily hassles), günlük yaşamın rutin sıkıntıları olarak tanımlanmaktadır (Kanner, Coyne, Schaefer ve Lazarus, 1981). Günlük yaşamı kesintiye uğratan beklenmedik olaylara atıfta bulunurlar (Udayar, Urbanaviciute, Morselli, Bollmann, Rossier ve Spini, 2023). Birey ya da aile hayatı üzerinde olumsuz etkisi olan mikro stresörler (MacLean, 1976) olarak da

tanımlanmaktadırlar. Zaman içinde belirli bir sıklıkta tekrarlandığında, sağlık ve iyi oluşu bozucu etki yaratabilmektedirler (Graf vd., 2017; Hart 1999).

Aile stresi ile ilgili bir diğer bileşen, günlük yükselişlerdir (daily uplifts). Bu bileşen, olumlu günlük olaylar olarak ifade edilmektedir (Moss, Conner ve O'Connor, 2023). Kişinin daha olumlu bir ruh hali yaşamasını sağlayan mikro düzeydeki olaylar olarak da değerlendirilmektedir (Kanner vd., 1981).

Yığılma/birikme (pile up) kavramı da aile stresi ile ilgili bileşenlerden bir diğeridir. Bu kavram, stres yaratan olayların birikmesi ile deneyimlenen durumu ifade etmektedir (Boss, 2002; Imig ve Imig, 1986; Grzywacz ve Almeida, 2008). Bununla bağlantılı olarak gerilim (strain), ailede biriken talepler ve bu talepleri karşılayacak kaynakların olmaması durumunda yaşanan uyumsuzluk anlamına gelmektedir (Boss, 1987).

Ailenin başa çıkma mekanizmaları (family coping), ailenin stres yaratan durumla başa çıkma kapasitesini ifade etmektedir. Burada Boss'un (1987), bir davranışın başa çıkma mekanizması olarak işlev görmesi ile birlikte yeni bir stres kaynağı olabileceğine ilişkin vurgusu oldukça önemlidir.

Aile dayanıklılığı (family hardiness) kavramı, bileşenlerden bir diğeridir. Aile stresi sağlamlık modeli (McCubbin ve McCubbin, 1996) çerçevesinde, bir ailenin yaşam olayları ve stres faktörleri üzerindeki kontrol duygusu, değişimin faydalı olduğu görüşüne sahip olması ve stres faktörlerine aktif bir şekilde uyum sağlaması olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramla ilişkili bir diğer bileşen, aile yılmazlığıdır (resilience). Kavram, aile üyelerinin yaşam değişiklikleri, stresli durumlar ya da olumsuz koşullarla etkili bir şekilde başa çıkma becerisi olarak ifade edilmektedir (McCubbin ve McCubbin, 1996).

Aile stresi kavramı ile ilişkili bir diğer bileşen, sosyal destektir. Sosyal destek, insanların sosyal ilişkilerinden, grup üyeliklerinden ve ağ oluşumlarından elde ettikleri kaynaklar olarak tanımlanmaktadır (Blonna, 2005, s. 73).

Son olarak, stres belirtileri (stress manifastations), aile stresi kapsamında ele alınan bir diğer bileşendir. Bu bağlamda stres belirtileri, stres sürecinin yinelemesinin sonucu olarak tanımlanmaktadır (Malia, 2006).

Aile stresi ile ilgili olarak yer verilen kavramlar, aile stres kuramlarının ve ilgili modellerin anlaşılması açısından önemli görülmektedir. Bu kapsamda geliştirilen kuram ve modeller aşağıda açıklanmaktadır.

Aile Stres Kuramı

Aile stresi, başlangıç tarihi 1920'ler olarak ele alındığında yaklaşık yüzyıllık bir geçmişe sahip olan köklü bir çalışma alanıdır. Bununla birlikte, Büyük Ekonomik Depresyon, bu kavram için dönüm noktası olmuştur. Döneme özgü olarak yaşanan finansal zorluklar, bazı ailelerin parçalanmasına neden olurken bazı ailelerin birbirine yakınlaşması ile sonuçlanmıştır (Elder, 2018). Ortaya çıkan bu durum aile stresi ile ilgili ilk kuramların üretilmeye başlamasını sağlamıştır.

Aile stresi alanında ilk çalışmalar Angell (1936-1965), Cavan ve Ranck (1938) ve Koos (1946) tarafından yapılmıştır (Malia, 2006). Kavramla ilgili olarak, Angell (1936), bütünleşme ve uyum temelinde ailelerin ekonomik depresyonun yarattığı strese tepki verdiklerini belirtmiştir. Cavan ve Rank (1938), zorlu dönemlerin ailelerin çöküşüne ya da dağılmasına neden olmadığını, ailede mevcut olan eğilim ve yatkınlıkları ortaya çıkardığını iddia etmişlerdir (Heise, 1993). Aile stresi alanında çalışma yapan ilk kuramcılardan Koos (1950) ise aileler dayanışmadan yoksun ve rolleri belirsiz olduğunda yaşamsal taleplerin sorun oluşturduğunu belirtmektedir. Bu noktada orta sınıf aileleri kaybedecek bir şeyleri olan aileler olarak nitelendirmekte ve yaşam tarzlarını sürdürmek için daha büyük baskı altında olduklarını ve yaşadıkları hayal kırıklıklarına daha duyarlı tepki verdiklerini savunmaktadır. Aile stresinin kavramsallaştırılmasına ilişkin yapılan bu araştırmalar oldukça önemli olmakla birlikte çağdaş aile stresi çalışmalarının temelini Hill'in (1959) ortaya koymuş olduğu ABC-X Aile Stres Modeli oluşturmaktadır (Malia, 2006).

ABC-X Aile Stres Modeli. Hill, aile stresi alanında çalışma yapan sosyologlardan biridir. Hill'in ilk dönem çalışmaları Hız Treni (Roller Coaster) Uyum Modeli olarak ifade edilmektedir. Bu model kapsamında Hill (1949/1971, 1964), stresli yaşam olaylarıyla karşılaştığında ailenin verdiği tepkileri dört evreden oluşan bir süreç olarak tanımlamaktadır: 1) kriz, 2) dağılma, 3) toparlanma ya da iyileşme ve 4) yeniden yapılanma. Hill'e göre kriz, aileyi krize sürükleyen stres kaynağına; dağılma, ailenin krizle başa çıkma sürecine; iyileşme, başa çıkma yönteminin belirlenmesi sürecine; yeniden yapılanma, ailenin yeni bir organizasyon seviyesine ulaştığı aşamaya karşılık gelmektedir. Aile bu dört evreden geçerken iyileşme bazen hızlı bazen yavaş olabilmekte ve aile kriz öncesi dönemden daha iyi ya da daha kötü bir yeniden yapılanma gösterebilmektedir.

Hill, Hız Treni Modelinin ardından ABC-X Modelini geliştirmiştir. Bu modelde aile stresi dört faktör açısından ele alınmaktadır: (A) tetikleyici olay ya da stres kaynağı, (B) ailenin olay anındaki kaynakları ya da güçlü yönleri, (C) aile tarafından olaya yüklenen anlam (bireysel ve toplu olarak) ve (X) sonuç (başa çıkma ya da kriz).

Hill'in (1958) yeni modelindeki bu dört faktöre odaklanıldığında, A- strese neden olan olumlu ya da olumsuz stres kaynaklarını ifade etmektedir. Burada yaşanan olay, ailenin dışında gerçekleşmektedir. Örneğin, I. Dünya Savaşı sırasında eşlerinden ayrı kalan kadınların çocuklarıyla birlikte geniş ailelerinin yanına taşınması kriz yaratan bir durumdur. Öte yandan daha sonra ele alınacak olan C faktörü, bu olaya verilen anlama göre stres kaynağının aile için gerçekten bir stres kaynağı olup olmadığının belirleyicisidir. Bu kapsamda bir aile için stres yaratan bir durum başka bir aile için stres kaynağı olmayabilir. İkinci olarak B faktörü, başa çıkma kaynaklarını ifade etmektedir. Bu aşamada Hill (1958), Angell'in aile bütünleşmesi ve uyum yeteneği kavramlarına vurgu yapmaktadır. Üçüncü olarak C faktörü, stres yaratan olaya verilen anlamdır. Öncesinde verilen örnek üzerinden ilerleyecek olursak geniş ailelerin yanına geri dönen eşler, yaşadıkları stres verici olayı, eşlerinin kaybı, maddi olanakların azalması bağlamında yorumlarlarsa kriz, maddi olarak daha rahat olan geniş ailelerin yanına yerleşmek olarak yorumlarlarsa krize dönüşmeyen bir olay olarak değerlendirmeleri söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte, Hill (1958) stres yaratan olayla ilgili aile algısı kavramına dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle tek tek bireyler değil ailenin kolektif algısının, olayın anlamlandırılmasında önemli olduğunu ifade etmektedir. Son olarak X faktörü, aile krizidir. Bu noktada stres, aileyi hareketsiz bırakacak kadar yoğun yaşandığında, aile sisteminde bir değişiklik meydana getirdiğinde ya da aile dengesindeki bozulma aileyi işlevsiz bırakacak kadar güçlü bir etki yarattığında bir aile krizinden bahsedilmektedir. Özetle, aile stresi, çeşitli faktörlerin etkileşimi yoluyla ortaya çıkmakta ve bunların birikmesi stres faktörünün etkisini belirlemektedir. Hill'in (1958) oluşturmuş olduğu ABC-X modeli, Aile Stresi Kuramının temelidir ve aile stresini tanımlamak için kullanılan temel yapılardan biri olarak alanyazında yerini almıştır (Smith ve Hamon, 2012). Öte yandan bu model, faktörlere ilişkin tanımlamaların belirsiz olması, ailenin zaman içerisinde uyum sağlama potansiyelini dikkate almaması ve doğrusal bir formatı içermesi nedeniyle sınırlı kalmıştır (Weber, 2010). Bu kapsamda McCubbin ve Patterson (1983), Hill'in (1958) modelini genişleterek yeni bir model oluşturmuşlardır.

Çift ABC-X Modeli. Çift ABC-X Aile Stres Modeli, aile işleyişinin bileşenleri arasında sistemik bir ilişki ortaya koymaktadır. McCubbin ve Patterson (1983), Hill'in modelinden farklı olarak aile uyum sürecinin zamana yayılması ile ilgili faktörleri de dikkate almış ve modele kriz sonrası faktörleri eklemişlerdir.

McCubbin ve Patterson'un (1983) uyarladıkları modelde kriz öncesi faktörler şu şekilde ele alınmaktadır: Faktör A, aile birimini etkileyen ve aile sosyal sisteminde değişim yaratan ya da yaratma potansiyeli olan bir yaşam olayı ya da geçişi olarak tanımlanmaktadır. Bu değişim, aile yaşamının sınırları, hedefleri, etkileşim kalıpları, rolleri ya da değerleri gibi çeşitli alanlarda olabilir. Ailevi zorluklar, özellikle stres yaratan olayla ilişkili olarak aile birimi üzerindeki talepler olarak tanımlanır. Hem stres faktörünün hem de onun getirdiği zorlukların aile sistemi üzerinde yönetilmesi gereken etkileri vardır. Faktör B, aile yeteneği olarak nitelendirilmiştir. Bu kapsamda faktör B, ailenin krize dayanma yeteneğinin bir parçası olarak ifade edilmektedir. Faktör C, ailenin yaşanan stresörün ciddiyetine (seriousness) ilişkin yaptığı tanımdır. Başka bir ifadeyle, stresörün etkisine verdiği anlam olarak da ifade edilebilir. McCubbin ve Peterson (1983), stres kaynağı ve yaşattığı zorluklara ve bunlardan nasıl etkilendiklerine ilişkin ailenin öznel bir tanım yaptığını belirtmişlerdir. Bu öznel anlam, ailenin daha önceki deneyimlerinden yola çıkılarak oluşturulmaktadır. Bu kapsamda da ailenin stres kaynağına ilişkin yorumu, değişiklik ve zorlukları üstesinden gelinebilir olarak değerlendirmekten aile ölümünün başlangıcı olarak yorumlamaya kadar değişkenlik gösterebilmektedir. Faktör D ise aile içi gerginliktir. Bu faktör, stres kaynağından farklı olarak, ailenin işleyişindeki gerçek ya da algılanan talep ve başa çıkma kapasitesi arasındaki dengesizlik ve çok boyutlu bir uyum ya da adaptif davranış talebiyle karakterize edilen bir durum olarak tanımlanmaktadır. Son olarak X faktörü, değişim talebi olarak ifade edilmektedir. Talep-kapasite (başa çıkma) dengesizliği olarak tanımlanan aile stresinden farklı olarak, ailenin istikrarı yeniden sağlayamaması ve aile yapısında ve etkileşim örüntülerinde değişiklik yapmaya yönelik hissedilen süreğen baskı biçiminde nitelendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, aile mevcut kaynakları kullanabilir, sistemik değişime direnir ve istikrarı korumak için durumu tanımlayabilirse stres hiçbir zaman kriz boyutuna ulaşmayabilir.

ABC-X Modeline ilişkin tanımlanan bu faktörler kriz öncesi olarak kavramsallaştırılmıştır. Bununla birlikte McCubbin ve Peterson (1983), kriz sonrası faktörlerin varlığından da bahsetmişlerdir. Araştırmacılar yeni bileşenleri (aA), (bB), (cC) ve (xX) biçiminde kodlamışlardır. Burada küçük harfler ABC-X modelinin orijinal

bileşenleri olarak kabul edilmekte; büyük harfler ise yeni modeldeki bileşenleri ifade etmektedir. ABC-X Modelinin genişletilmesi ile ortaya çıkan bu yeni modelde aile stres süreci, Aile Uyum ve Adaptasyon Tepkisi (Family Adjustment and Adaptation Response - FAAR) olarak adlandırılmaktadır.

Yeni modelde yer alan bileşenlerden ilki, aile talepleri ya da yığılmadır. McCubbin ve Peterson (1983), ailenin tek bir stresör ile uğraşmadığını genellikle ölüm, bir üye için önemli bir rol değişikliği ya da doğal afet gibi büyük bir stresörün ardından, stresörlerin ve gerginliklerin (yani taleplerin) bir yığınını yaşadıklarını göstermektedir. Bu yığılma Çift ABC-X Modelinde "aA" bileşeni olarak adlandırılır. Bileşeni ifade eden talepler, değişiklikler ya da yığılmalar (a) bireysel aile üyelerinden, (b) aile sisteminden ve/veya (c) ailenin ve üyelerinin bir parçası olduğu toplumdan kaynaklanabilmektedir. Bununla birlikte bir kriz durumunda aile sisteminde yığılmaya katkıda bulunan en az beş yaygın stresör ve gerginlik türünden bahsedilmektedir: (a) ilk stresör ve zorlukları, (b) normatif geçişler, (c) önceki gerginlikler, (d) ailenin başa çıkma çabalarının sonuçları ve (e) hem aile içi hem de sosyal belirsizlik. Çift ABC-X Modelindeki ikinci bileşen "bB"dir. Bu bileşen, aile uyum kaynakları olarak ifade edilmektedir. Kaynaklar, ailenin talep ve ihtiyaçlarını karşılama kapasitesinin bir parçası olarak görülmekte ve (a) bireysel üyelerin, (b) aile biriminin ve (c) toplumun özelliklerini içermektedir. Bununla birlikte, ailenin uyum kaynaklarının iki genel türde olduğu görülür: Mevcut kaynaklar ve genişletilmiş aile kaynakları. Mevcut kaynaklar, ailenin sahip olduğu kaynakları ifade ederken, genişletilmiş kaynaklar, kriz durumunda ortaya çıkan ek taleplere karşılık olarak ya da yığılmanın bir sonucu olarak geliştirilen ya da eklenen yeni kaynaklardır. Ek olarak sosyal destek, aile için diğer bir önemli kaynaktır. Modelin bir diğer bileşeni, "cC" faktörüdür. Modelin cC bileşeni, ailenin toplam kriz durumuna verdiği anlamdır ve krize neden olduğuna inanılan stresörün yanı sıra eklenen stresörler ve zorlanmalar, eski ve yeni kaynaklar ve aileyi tekrar dengeye getirmek için yapılması gerekenlere ilişkin tahminleri içermektedir. Yeni modelin bir diğer önemli bileşeni başa çıkma kaynaklarıdır. Kaynaklar hem bilişsel hem de davranışsal bileşenleri olan ve aile işleyişinde denge sağlanmaya çalışırken, algıların ve davranışsal tepkilerin etkileşime girdiği bir köprü kavram haline gelmektedir (McCubbin ve Petereson, 1983). Son olarak "xX" bileşeni, aile uyumunun sağlanması olarak ifade edilmektedir. McCubbin ve Peterson (1983), yaptıkları incelemeler sonucunda, aile uyumunda dikkate alınması gereken üç unsurdan bahsetmektedir: aile üyesi, aile sistemi ve toplum. Bu unsurların her biri talep ve yeteneklerle karakterize edilmektedir. Bu bağlamda aile uyumu, bu unsurlardan birinin

taleplerinin diğerinin yetenekleri ile karşılanması üzerinden gelişen karşılıklı ilişkiler yoluyla sağlanmakta, böylece iki temel etkileşim düzeyinde eş zamanlı bir dengenin gerçekleşeceğini belirtmektedirler.

Günlük Aşırı Çevresel Stres Modeli. Hill'in (1958) ABC-X Modeli doğrultusunda geliştirilen bir diğer model, Günlük Aşırı Çevresel Stres Modeli (Mundane Extreme Environmental Stress Model)'dir. Bu model, Siyah Amerikalıların yaşamlarının her alanında yer alan aşırı çevresel stres faktörü olarak ırkçılığı ele almak üzere kavramsallaştırılmıştır (Peters ve Massey, 1983).

Peters ve Massey (1983), aile stres modellerinin, ten renkleri nedeniyle sürekli baskıya maruz kalan aile ve bireylerin deneyimlerini yeterince iyi açıklamadığını iddia etmektedir. Hill, ırk ayrımcılığını ek bir stres kaynağı olarak görürken, Peters ve Massey (1983), bu durumun Siyah Amerikalarının günlük rutinlerinin bir parçası haline geldiğinden bahsetmektedir. Bu bağlamda Siyah Amerikalıların yaşamları, ırkları nedeniyle sürekli tehdit ve periyodik olarak gerçekleşen yıldırma, ayrımcılık ya da inkar olaylarının etkisi altındadır. Siyah ailelerin karşılaştığı stresler -bazen hafif, bazen de aşırı- yaygın, sürekli ve yıpratıcıdır. Pierce (1975), Siyah aileler için bu koşullar kümesini Günlük Aşırı Çevresel Stres (MEES) olarak adlandırmıştır (Akt. Peters ve Massey, 1983, s. 196).

MEES Modeli, Hill'in (1958) geliştirmiş olduğu ABC-X Modeline benzer biçimdedir ve A faktörü kronik ve ön görülemeyen ırk ayrımcılığına ilişkin olayları ele almaktadır. Bununla birlikte araştırmacılar, Siyah Amerikalı ailelerde yaşanan stresi açıklayabilmek için modele yeni değişkenler eklemişlerdir. Bu değişkenler D ve Y bileşenleridir.

MEES Modeli incelendiğinde, D bileşeni, Amerika Birleşik Devletleri'nde Siyah Amerikalı olmakla ilgili yaygın çevresel stresi, başka bir ifadeyle, marjinalize edilmiş bir gruba üye olmanın yarattığı stresi tanımlamaktadır. Modeldeki Y bileşeni ise Siyah Amerikalı ailelerin stres yaratan olayla başa çıkma biçimlerini yansıtmaktadır (Peters ve Massey, 1983).

Son olarak, Hill'in modelini temel alan bir diğer Aile Stres Kuramına ait model, Boss (1987, 1988; Boss vd., 2017) tarafından ortaya konulan Bağlamsal Aile Stres Modelidir. Bu model, aşağıda tanıtılmış, ek olarak boşanmış ailelerde muğlak kayıp bağlamında verilen bilgiler ve açıklamalarla detaylandırılmıştır.

Bağlamsal Aile Stres Modeli (BASM). Boss (1988, 2002), Hill'in (1958) ABC-X Aile Stres Modelinden hareketle yeni bir model ortaya koymuştur. Oluşturulan bu model, bir ailenin stres sürecinin zaman içinde nasıl geliştiğini ortaya koymaktadır. Modelde ailenin gelişimini etkileyen üç iç ve beş dış bağlama yer verilmekte ve uyarlanan bu model, Bağlamsal Aile Stres Modeli (The Contextual Modal of Family Stress) biçiminde adlandırılmaktadır.

Bağlamsal Aile Stresi Modeli, daha bağlamsal ve daha az doğrusal olması, algı ve anlama daha fazla odaklanması açısından Hill'in (1958) ABC-X Modeli'nden farklılaşmaktadır (Boss vd., 2017). Boss ve diğerleri (2017), ailelerin stresle daha iyi baş etme süreçlerini incelerken algıyı ön plana almakta, C bileşenini (stresin anlaşılması ve kabul edilmesi) ve bağlamı vurgulamaktadır.

Boss ve diğerlerinin (2017) tarafından geliştirilen model incelendiğinde (Şekil 1), içsel ve dışsal bağlamlar dikkat çekmektedir. Oluşturulan model şekil 1'de gösterilmektedir.

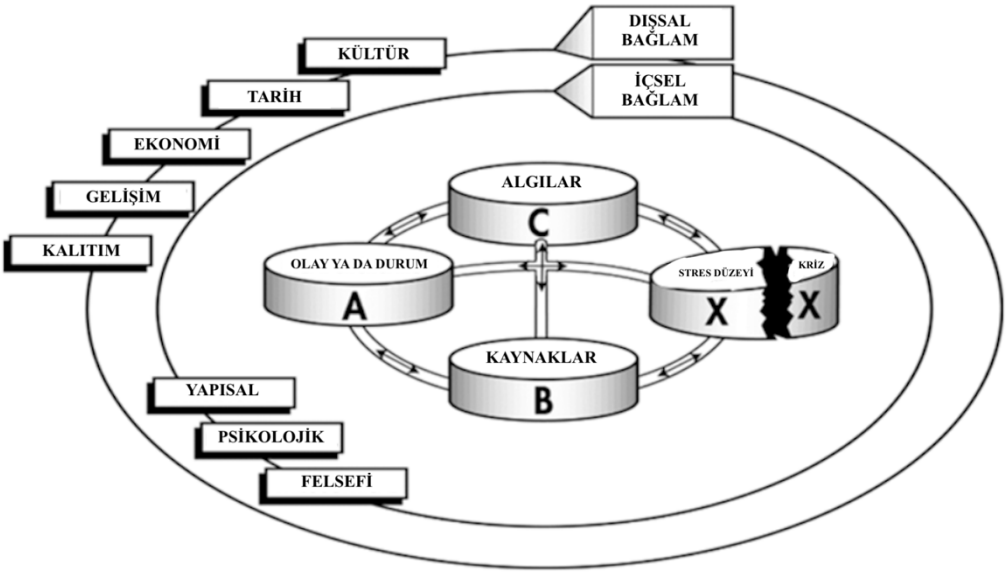

Şekil 1. Boss ve arkadaşlarının (2017) Geliştirmiş Olduğu Bağlamsal Aile Stres Modeli

İlk olarak içsel faktörler incelendiğinde, ailenin içinde bulunduğu üç boyut olduğu görülmektedir: Yapısal, psikolojik ve felsefi boyut. İçsel bağlamda yer alan bu boyutlar, mikro boyutlar olarak adlandırılmaktadır. Boss ve diğerleri (2017), mikro boyutların dışsal boyutlara göre daha kontrol edilebilir olduğunu belirtmişlerdir. İçsel boyutlardan

yapısal bağlam incelendiğinde, ailenin sınırlarını ifade ettiği anlaşılmaktadır. Modelin yapısal boyutu, ailenin sınırlarını göstermektedir. Bu kapsamda sınırlar, aile üyelerinin belirlenmesini sağlarken, üyelerin rolleri konusunda da bilgi vermektedir. Ailenin yapısı net olmadığında, sınırların da net olmadığı sonucuna ulaşılmakta ve ortaya çıkan bu durum sınır belirsizliği olarak değerlendirilmektedir. İçsel bağlamın boyutlarından ikincisi psikolojik boyuttur. Bu boyut, C bileşeni gibi işlev görmekte ve ailenin bir bütün olarak stres kaynaklarını nasıl değerlendirdiği ya da algıladığını ifade etmektedir. Ailenin algısı olarak da değerlendirilen bu boyut, bilişsel ve duygusal süreçlerden oluşmaktadır. Üçüncü olarak, felsefi boyut, ailenin sahip olduğu değerlerdir. Bryant ve Awason (2022), ailenin aşı yanlısı ya da karşıtı olmasını ve bu bağlamda çocuklarına aşı yaptırma ya da yaptırmama kararını, felsefi bağlamda sahip olunan değerlerle ilişkilendirmektedir.

İkinci olarak, dışsal bağlam incelendiğinde, ailenin etkilendiği beş boyut olduğu görülmektedir: Kültür, tarih, ekonomi, gelişim ve kalıtım. Bu boyutlardan ilki kültürel boyuttur. Bu boyut, ailenin stres yaratan olayları ve başa çıkma kaynaklarını tanımladıkları ilke ve kuralları sağlaması açısından dışsal bağlamın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle ailenin parçası olduğu makro düzeydeki kültür, ailenin mikro düzeyde faaliyet gösterdiği kuralların geliştirilmesini sağlamaktadır. Örneğin ailenin ana akım kültürle çatışan bir alt kültüre sahip olması ve bu nedenle yaşanan kültürel uyumsuzluk, ailenin yüksek düzeyde stres yaşaması hatta kriz içinde olmasına neden olabilmektedir (Boss vd., 2017). İkinci olarak tarihsel bağlam, olayın gerçekleştiği zamanı başka bir ifadeyle, belirli bir olayın aileyi etkilediği zaman dilimini ifade etmektedir (Boss, 1988; Boss vd., 2017). Aile için stres yaratan tarihi olayın aileyi ne şekilde strese ya da krize soktuğunun anlaşılabilmesi için tarihsel bağlam önemlidir. Örneğin pandemi koşullarının yaşandığı dönemde, aileler belirli bir dönem belirsizlik duyguları içinde hastalık, ölüm ve işsizlik gibi stres yaratıcı olayları deneyimlemek durumunda kalmışlardır. Aile üyelerinden biri, COVID olmuşsa evde karantina uygulamasının deneyimlenmesi söz konusu olmuştur. Bu durum yetersiz yaşam koşullarında bulunan ailelerde tüm ailenin hastalanmasına hatta bazen hasta üyenin ölümüne şahit olmakla sonuçlanmıştır. Bazı düşük gelirli ailelerde aile üyeleri evde kalması gerekirken çalışmak durumunda kalmış, bazıları işten atılmıştır. Bazı ailelerde ise evden çalışma koşulları uygulanmıştır. Eğitim alanındaki eşitsizlikler de bir grup öğrencinin eğitim hayatından ciddi bir biçimde ve önemli bir dönem uzak kalmasına neden olmuş hatta bir grup öğrenci, kaynakların yetersizliği nedeniyle eğitim sisteminin dışına itilmiştir. Bununla birlikte bazı ailelerde uzun süre aynı evin içinde kalmak,

çatışmaları artırırken bazılarında bu çatışmalar boşanmayla sonuçlanmıştır. Özetle hayatın pek çok alanında yaşanan olumsuz deneyimler, toplumun önemli bir bölümünde psikolojik problemlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bryant ve Awosan (2022) yaşanan bu tarihsel bağlamın, ailenin gelecekteki stres kaynaklarına verecekleri tepkileri etkilediğini ve bu nedenle ailelerle yapılacak çalışmalarda pandemi döneminin etkilerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedirler. Üçüncü olarak, ekonomik bağlam, ailenin içinde bulunduğu makro ve mikro düzeydeki sistemden etkilenmektedir. Başka bir ifadeyle, pandemi koşulları bağlamında bu durumu değerlendirecek olursak pandeminin kitlesel ekonomiyi olumsuz etkilemesi, bu kapsamda ülke ekonomisinin bozulması ve aile üyelerinin işten çıkarılması biçiminde ilerleyen düzen makro ve mikro düzeyde ailenin yaşadığı stresin anlaşılması açısından ekonomik bağlamın önemine işaret etmektedir. Öte yandan ailenin ekonomik alanda yaşadığı kayıp kadar elde edilen kazançtaki ani ve majör değişiklikler de (örneğin miras ya da piyango gibi) ailenin yaşadığı stres ve bu strese verdiği tepkilerin değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Dördüncü olarak, gelişimsel bağlam hem üyelerin hem de ailenin yaşam döngüsünü ifade etmektedir. Boss (1988), bu duruma örnek olarak farklı gelişim düzeylerindeki ailelerde yaşanan hamilelik sürecini örnek göstermiştir. Bu durumla ilişkili olarak yeni kurulan bir ailede eşin hamile olması ile altı çocuklu bir ailede yaşanan hamilelik durumunun her iki ailede farklı düzeylerde stres yaratacağını ve deneyimlenen stresin hamilelik olgusundan bağımsız olarak, ailelerin içinde bulunduğu gelişim aşaması ile daha doğru bir şekilde açıklanabileceğini belirtmiştir. Son olarak, dışsal bağlamın boyutlarından kalıtım, ailenin genetik geçmişine vurgu yapmaktadır. Aile bireylerinin biyolojik ve fiziksel sağlığı, birey ve ailenin dayanıklılığı ile ilişkilendirilmiştir (Boss, 1988). Başka bir ifadeyle, güçlü bir gen havuzuna sahip olmak, başa çıkma mekanizmalarının harekete geçirilmesi ve sürdürülmesi için sahip olunan enerji ve azmi etkilemektedir. Bu da ailenin dayanıklılığı ve sağlamlığını etkilemektedir. Bununla birlikte son yıllarda travma ve stresin kalıtsal aktarımı ile ilgili yapılan çalışmalar da travma ve stresten etkilenen nesillerin ortaya çıkmasını etkilemesi açısından ailenin sahip olduğu kalıtımsal boyutun önemine işaret etmektedir (*Bknz*. Conching ve Thayer, 2019).

Bağlamsal Aile Stres Modeli'nin (BASM) iç çekirdeğinde yer alan değişkenler incelendiğinde, Hill'in (1958/1959) modelinin temel bileşenlerini kapsadığı görülmektedir. Bu kapsamda iç çekirdek, ABC ve X bileşenlerinden oluşmaktadır: A-stres kaynağı ya da stresör; B-bireysel ve toplumsal düzeyde ailenin sahip olduğu

kaynaklar ya da başa çıkma mekanizmaları; C-bireysel ve toplum düzeyinde ailenin sahip olduğu algılar ve X- kriz.

Hill'in (1958) modelinde yer alan bu bileşenler BASM'nin temel varsayımları olarak görülmektedir. Bu varsayımlar şu şekilde sıralanmaktadır (Boss vd., 2017):

- Güçlü aileler, aile stresinden muaf değildir; onlar da kriz ve hareketsizlik noktasına ulaşacak kadar yüksek düzeyde/sayıda stres faktörü yaşayabilirler.
- Ailelerin neyin sorunlu olduğunu nasıl tanımladıkları ve karşılaştıkları olaydan nasıl anlam çıkardıkları kültür (kültürel inançları ve değerleri) tarafından şekillendirilir.
- Irk, etnik köken, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve sosyo-ekonomik statü, stres yaratan bir olay hakkında geliştirilen anlamı şekillendirebilir.
- Fiziksel hastalıklar, psikolojik stresten kaynaklanabilir ve bu da aile sistemlerini etkileyebilir.
- Aile üyeleri farklılık gösterir; bazı aile üyeleri strese karşı diğerlerinden daha dayanaklıdır.
- Kriz yaşamak mutlaka kötü bir şey değildir. Bir krizden sağ çıkmak bazı insanları yeniden güçlü kılabilir ve bazı insanları da kriz öncesinden daha güçlü hale getirebilir.
- Yüksek stres seviyeleri bütün aileler için sorun anlamına gelmez. Bazı aileler yüksek riskli davranışlardan keyif alır.
- Stres, aile sistemlerinin devam etmesine yardımcı olabilir; bu nedenle, aile stresi her zaman olumsuz nitelikte değildir.

Yukarıda yer alan varsayımlar, modelin uygulanması için temel oluşturmaktadır. Bununla birlikte Bryant ve Awosan (2022), varsayımların yeniden gözden geçirildiğini ve bunun da başka bir değişime işaret ettiğini belirtmektedirler. Bu kapsamda modele ilişkin oluşturulan yeni çizim şekil 2'de gösterilmektedir.

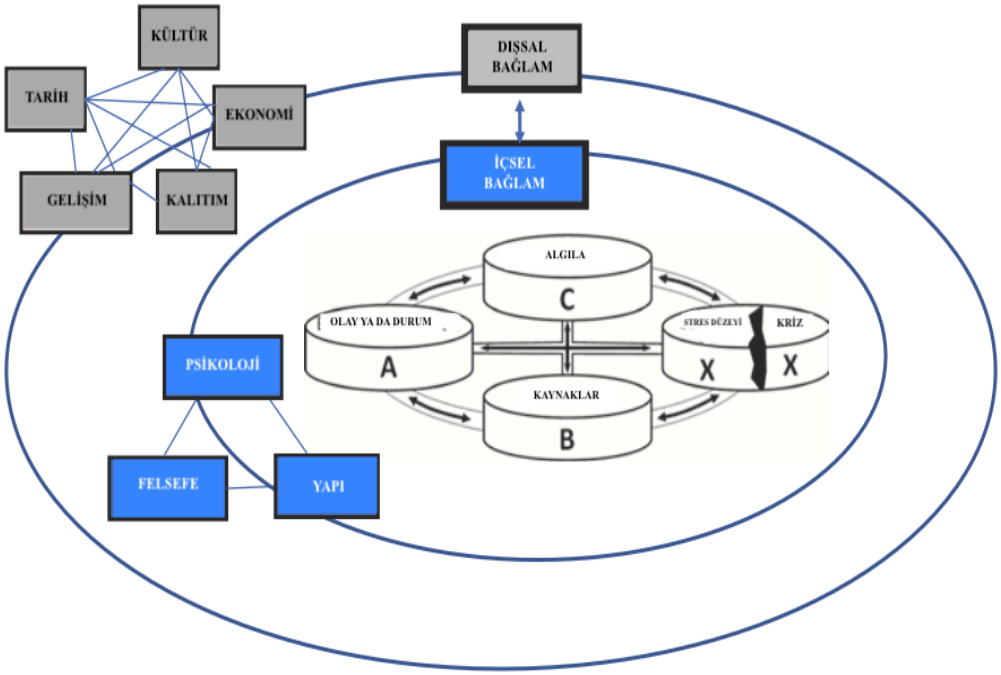

Şekil 2. Bağlamsal Aile Stres Modeli'nin Yeniden Çizimi
Kaynak. Bryant ve Awosan (2022)

Bryant ve Awosan (2022) yeni çizimde, modeldeki içsel ve dışsal bağlama ilişkin boyutların birbirlerinden ayrı değil birbirleri ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda model, bağlam + bağlam + bağlam yerine bağlam içinde bağlamı yansıtmaktadır. Bu biçimiyle bağlamsal faktörleri tek başına ele almak yerine birbirine gömülü biçimde ele almanın ailenin içinde bulunduğu çoklu katmanları ve katmanların birbiriyle kesişimi sonucu ortaya çıkan etkiyi anlamayı kolaylaştıracağına dikkat çekmektedirler.

Bağlamsal Aile Stres Modeli Kapsamında Boşanmış Ailelerde Muğlak Kayıp. Boss ve diğerlerinin (2017) uyarlamış olduğu Bağlamsal Aile Stres Modeli, boşanmış ailelerde ele alındığında, ailenin temel stres kaynağının muğlak kayıp olduğu görülmektedir.

Muğlak kayıp, stres kaynağı olarak ifade edilmekle birlikte temel işlevi, ailede değişimi gerçekleştiren mekanizma olmasıdır. Bununla birlikte muğlak kayıp, ailede değişimin ve değişimi takip eden stresin başlatıcısı olarak da değerlendirilmektedir.

Muğlak kayıp ilişkisel bir olgudur. Başka bir ifadeyle, bağlanma muğlak kaybın ön koşuludur (Boss, 2017). Bu kapsamda, bağlanma gelişmemişse, muğlak kayıp söz konusu değildir.

Muğlak kaybın temel önermesi, patolojinin kaynağının aile ya da bireyin dışındaki dış bağlama ilişkin muğlaklık olduğu yönündedir. Bu kapsamda araştırmada dış bağlam, boşanmayla birlikte gelen muğlak kayıp deneyimleridir.

Muğlak kaybın iki türü vardır ve boşanma, bu kayıp türlerinden ilki içerisinde yer almaktadır. Bu bağlamda boşanma, fiziksel yokluğun ön planda yaşandığı muğlak kayba karşılık gelmektedir. Bu tür muğlak kayıpta, aile üyesinin algısı "*Gitti ama kesin değil*" biçimindedir.

Boşanmada fiziksel alanda yaşanan muğlaklık, velayeti alamayan ebeveyne yönelik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada velayeti genellikle annenin aldığı dikkate alınırsa boşanmayla birlikte babanın fiziksel açıdan muğlak kaybının ağırlıklı olarak deneyimlendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte Boss ve diğerleri (2017), bir ailede aynı anda birden fazla türde muğlak kayıp yaşanabileceğini ifade etmektedir. Bu durum babanın fiziksel alandaki muğlak kaybına ek olarak, annenin psikolojik açıdan muğlak kaybının deneyimlenmesini düşündürmektedir. Psikolojik açıdan muğlak kayıp, bağlı olunan kişinin fiziksel olarak var olması ancak psikolojik alanda varlığının hissedilememesi olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda aile üyelerinin muğlak kayıp olan kişiye yönelik algısı "*Burada ama burada değil*" biçimindedir. Boşanma sonrasında annenin muğlak kaybı, özellikle iş yaşamına yeni dahil olan ya da ekonomik alanda belli bir yaşam standardını sağlama kaygısına sahip annelerin, zamanlarının büyük bölümünü iş yaşamında geçirmesi ve çeşitli nedenlerle çocuğu ile kurduğu bağın zarar görmesi sonucu ortaya çıkabilmektedir.

Muğlak kayıp, stres verici olay ya da durum olarak değerlendirilmekte başka bir ifadeyle A faktörü olarak görülmektedir. Öte yandan muğlak kaybın, aile üzerindeki etkisi sürekli artabilir. Bu kapsamda muğlak kaybın etkisi X faktörü olarak değerlendirilir. X faktörü, stres derecesi ve kriz olarak iki farklı yapıdan oluşmaktadır. Stres derecesi, bozulmuş bir denge durumu iken; kriz, ailenin başa çıkamadığı, hareketsiz kaldığı ve işlev gösteremediği noktayı tanımlamaktadır. Bu nedenle, aile stresi sürekli; kriz, kategorik (aile krizdedir ya da değildir) bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Bu aşama, aile sisteminin çökmesi ve bir dönüm noktasından sonra yeniden işlevsel hale gelmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan şema, şekil 3'te gösterilmiştir.

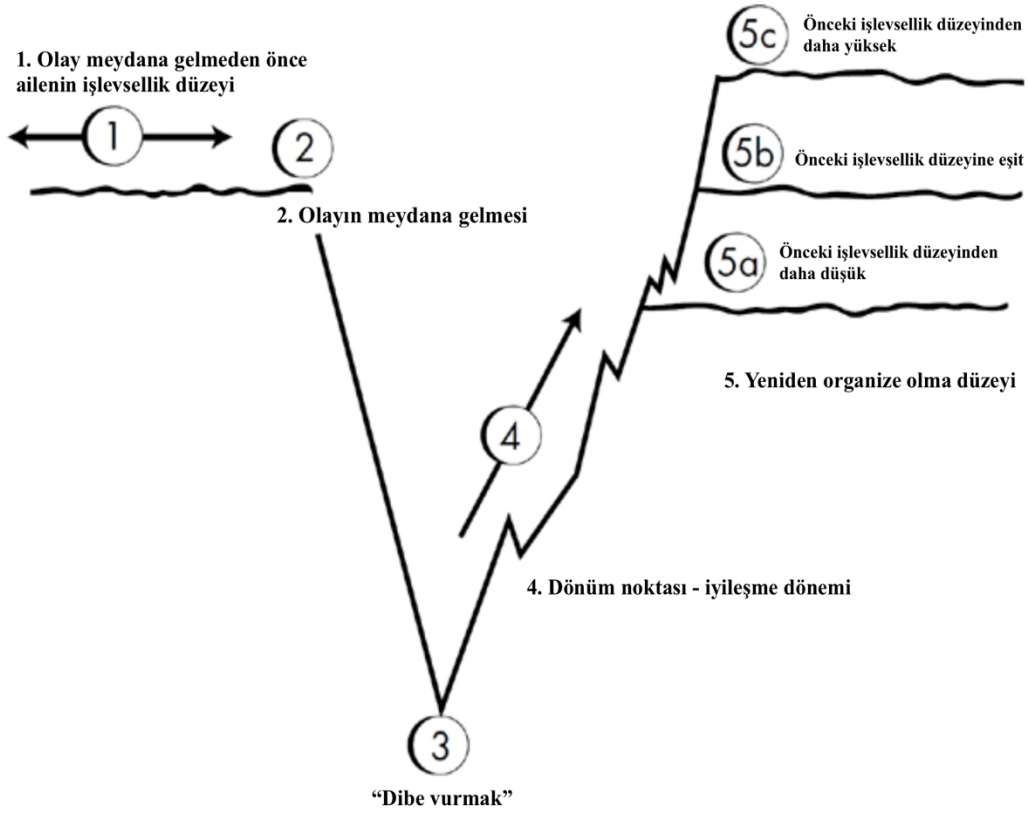

Şekil 3. Aile Krizinin Dönüm Noktası
Kaynak. Boss (2002)

Boşanmış ailelerde dönüm noktasına ilişkin olarak muğlak kayıpla ilgili bir ayrım yapmak gerekirse, X faktörünün kırılma öncesi bölümü, yasal boşanma öncesi dönemi de kapsayan muğlak kayıpla ilişkilendirilirken, kırılma sonrası kriz aşaması, ayrılmanın ya da yasal boşanmanın gerçekleştiği sürece karşılık gelmektedir. Bu noktada aile üyelerinin yasal boşanmaya ya da bazen ayrılmaya verdiği tepki, yeni ailenin dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Yeni kurulan aile, boşanma öncesinden daha az, eşit ya da daha işlevsel bir aile yapısına sahip olabilir.

Bağlamsal Aile Stres Modelinde ele alınan ikinci faktör, C faktörüdür. Modeldeki C faktörü, stres verici olay ya da duruma ilişkin ailenin verdiği anlam ya da olaya ilişkin algısını ifade etmektedir. Bu kapsamda C faktörü, sınır belirsizliği, çelişik duygular, inkar ve ailenin inanç ve değerleri olarak belirlenmiştir.

Sınır belirsizliği, aile sınırlarının muğlaklığı ile ilgilidir. Kimin aile sisteminin içinde ya da dışında olduğu konusunda netlik olmaması olarak tanımlanmaktadır (Boss, 2006; Boss ve Greenberg, 1984; Boss, Greenberg ve Pearce-McCall, 1990). Aile üyelerinin, aile üyeliğine (yapı) ve kimin hangi rol ve görevleri yerine getirdiğine (işlev)

ilişkin algıları arasındaki uyumsuzluktur (Boss vd., 2017). Sınır belirsizliği, aynı zamanda nesnel ve öznel üyelik arasındaki uyumsuzluğa da karşılık gelmektedir. Bununla birlikte, sınır belirsizliği, kimin ailenin içinde ve onlar için orada olarak algılandığına, kimin ailenin dışında ve orada değil olarak algılandığına, kimin kısmen ailenin içinde ve kısmen dışında olarak algılandığına dayanan ilişkiler ve süreçlerle de ilgilidir (Boss, 2002). Bu bağlamda "*Sadece bazen orada olmak*" günümüzde kaybın zaman zaman geri kazanılabilir olduğu durumlar için deneyimlenen sınır belirsizliğini ifade etmektedir. Boşanma, bu türde yaşanan sınır belirsizliğine örnek gösterilebilir. Boşanmış ailelerdeki çocuklar, velayeti olmayan ebeveyn ile kurdukları ilişki açısından ebeveynin varlığını ve yokluğunu deneyimleyebilmektedirler. Ebeveyn ile belirli zaman aralıklarında kurduğu ilişki, ebeveyninin ulaşabileceği başka bir evde yaşıyor olması, ihtiyaç duyduğunda ebeveyninin tamamen ve onun için orada olması belirtilen türdeki sınır belirsizliğine örnek verilebilir. Bu durum, aile ilişkileri ve sınırlarının, ev sınırları ile aynı olmak zorunda olmadığının göstergesidir. Bu kapsamda esnek sınırlara sahip olan ailelerde, sınır belirsizliği sorun olarak görülmemektedir.

Sınır belirsizliğinin problem olarak görülmemesinin yanı sıra yüksek düzeyde deneyimlenen sınır belirsizliği türleri de söz konusudur. Bunlardan ilki, fiziksel yokluk ve psikolojik varlık durumunda deneyimlenen türüdür. Bu türde net bir yapılandırma bulunmamaktadır. Aile üyesinin nerede olduğuna ilişkin muğlaklık, duygusal olarak kayıp kişi ile sürekli zihinsel meşguliyet biçiminde bir etki yaratmaktadır. Bu durum, boşanmış ailelerde, eşlerden birinin boşanmayı kabul etmemesi ve çocuğun kayıp ebeveynle meşgul olması durumunda ortaya çıkabilmektedir. İkinci tür ise fiziksel olarak görünür durumda olan aile üyesinin psikolojik olarak varlığının hissedilememesi durumudur. Bu durum boşanma sonucunda ekonomik alanda sorun yaşanmaması için annenin iş ile meşguliyetinin yoğun olduğu zamanlarda çocuğun yaşadığı sınır belirsizliğine örnek gösterilebilir.

Sınır belirsizliğinin yüksekliği gibi düşük düzeyde olması da söz konusudur. Bu durum, sınır netliği olarak adlandırılmaktadır. Fiziksel ve psikolojik yokluğun aynı anda deneyimlenmesi ile fiziksel ve psikolojik varlığın aynı anda deneyimlenmesi, sınır netliğinin iki türünü ifade etmektedir. Boşanma ile ilgili olarak, eşlerden birinin boşanmayı tamamen kabul etmesi ve özümsemesi sonucu eski eşin fiziksel ve psikolojik yokluğunun aynı anda deneyimlemesi bu durumun bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, kayıp kişinin aile sınırları içinde algılanması ile birlikte giden sınır belirsizliğinde -sınır belirsizliğinin düşük düzeyde olması ya da

olmaması durumunda- muğlak kaybı tolere etmeyi öğrenen ailelerin başarılı bir boşanma gerçekleştirdiği yorumu da yapılabilir (Boss, 2002).

Bir aile üyesinin kaybıyla birlikte kişinin üstlendiği rollerin kaybına ilişkin algı da sınır belirsizliği açısından önemli görülen başlıklardan bir diğeridir. Boşanma sonrasında, giden ebeveynden geriye kalan roller, ailenin yeniden yapılandırılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, babanın üstlendiği roller, anneye yüklenmekte ya da ailenin diğer üyeleri arasında paylaşılmaktadır. Bununla birlikte, kök aile ile birlikte yaşayan ailelerde, ailenin büyüğü -dede- tarafından baba rolünün üstlenilmesi de söz konusu olabilmektedir.

Bir aile üyesinin psikolojik ve fiziksel yokluğu süreklilik gösterdiğinde, aile, ilgili üyeyi ailenin dışında bırakmaya ve yokmuş gibi davranmaya başlayabilir. Bu durum aile kumarı (family gambling) (*Bknz*. Boss, 1999) olarak ifade edilmektedir. Aile, sınırlarını, bu üyenin muğlak kaybına göre düzenler; roller, sorumluluklar, görevler, aile kuralları ve geleneğini bu üyenin kaybına göre yapılandırır. Öte yandan bu üyenin yeniden varlık göstermesi, ailenin dengesinin yeniden bozulmasına ve stresinin artmasına neden olabilmektedir. Bu noktada ailenin sadece sınırlarını değil tüm sistem etkileşimlerini yeniden düzenlemesi gerekmektedir. Boşanmış ailelerde bu durum, eski eşin kendisini eş olarak görmeye devam etmesi nedeniyle yaşanabilir. Eşlerden diğerinin bu durumu kabul etmemesi ise bireyler arasındaki çatışmanın sürmesine dolayısıyla sınır belirsizliğinin devamlılığına neden olmaktadır. Bu noktada, sınır oluşturulmasına karşı çıkılması tüm aile üyelerinin sınır belirsizliğini deneyimlenmesi ile sonuçlanmaktadır. Bununla birlikte muğlak kaybı deneyimlenen üye, rol ve sorumlulukları açısından aile üyeleri tarafından varmış gibi algılandığında ve aile işlevini bu algıya göre yerine getirmeye çalıştığında, kayıp kişinin varlık göstermemesi aile kumarının bir diğer hatalı algısıdır. Örneğin anne ve çocuklar, boşanma sonrası babanın ekonomik alandaki sorumluluklarını ve baba olmanın gerektirdiği diğer rol ve sorumlulukları üstlenmesini bekleyebilir. Öte yandan velayeti almayan/alamayan baba kendine yeni bir aile kurabilir ya da kendi hayatına odaklanabilir. Bu durum aile üyelerinin beklentilerinin karşılanmaması ile sonuçlanabilir ve aile sınırlarının belirlenmesinin önündeki engellerden bir diğeri olarak değerlendirilir.

Modelin C bileşeni olarak ele alınan bir diğer kavram, çelişik-karmaşık duygular olarak tanımlanan ikilemdir (ambivalance). İkilem, duyuşsal bir bileşendir ve birbirine zıt duyguların hissedildiği durumlar için kullanılır. Öte yandan muğlak kayıp, bilişsel bir değişkendir ve gerçeklerin görünmezliği ya da bilinmezliği olarak tanımlanmaktadır. Bu

noktada muğlak kaybın sahip olduğu bu yapı, kişinin muğlak kayba yönelik sevgi ve nefret gibi zıt duyguları aynı anda hissetmesine neden olmaktadır.

Çelişik duygu ve davranışlar, yüksek düzeyde sınır belirsizliği söz konusu olduğunda ortaya çıkabilir. Başka bir ifadeyle, bir aile üyesinin varlığı ya da yokluğuna ilişkin yapısal belirsizlikler, diğer aile üyelerinin bilişsel karar verme ve eylemlerini etkileyerek psikolojik bir ikilem yaratmaktadır (Boss, 2002). Bu durum uzun süre devam ederse, aile suçluluk ve utanç duyguları ile donabilir ve işlevsiz hale gelebilir.

Aile bir geçiş dönemindeyse, aile sisteminde kimin yer aldığı konusunda mutlak bir bilgi yoktur. Başka bir ifadeyle bir aile üyesinin varlığının ya da yokluğunun kesinliği söz konusu değildir. Boşanma da bu geçiş dönemlerinden biridir. Özellikle babanın varlığı ve yokluğu konusunda yaşanan muğlaklığın, babaya yönelik hissedilen duygularda ya da davranışlarda bir karmaşaya neden olduğu görülmektedir. Boşanma sonrası babanın yeniden evlenmesi durumunda, anne-baba arasında gidip gelen çocuk, aile kavramının da netliğini kaybetmesiyle birlikte muğlaklığı daha yoğun olarak hissedebilmekte ve bununla bağlantılı olarak da babaya yönelik olumsuz duygular geliştirebilmektedir. Bununla birlikte, çelişik durum, sadece babaya değil anneye yönelik olarak da karmaşık duyguların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Öte yandan muğlaklık olsa bile karmaşık duyguların ortaya çıkmadığı durumlar da söz konusu olmaktadır. Burada kişilik tipi, öğrenilmiş deneyimler, dini ve kültürel inançlar ve sosyalleşme gibi farklı faktörler muğlaklığa verilen tepkilerin belirleyicisi olabilmektedir (Boss, 2002). Örneğin, babanın muğlak kaybı boşanma öncesinden itibaren deneyimlenen bir durumsa, aile üyeleri bu muğlaklıkla başa çıkmanın bir yolunu geliştirmiş olabilirler. Dolayısıyla, boşanma sonrası yaşanan muğlaklık, karmaşaya neden olmaktan uzaklaşır. Aile üyeleri, boşanma öncesinde ailenin sınırlarını belirlemiş ve baba ailenin dışına çıkarılmıştır.

Modelin C faktörü olarak incelenen bir diğer kavram, inkardır. İnkar, aile üyeleri ve bir bütün olarak aile tarafından kullanılan savunma mekanizmalarından biri olarak görülmektedir.

İnkar, kullanıldığı zaman ve bağlama göre farklı özellikler göstermektedir. Örneğin inkar, ailenin stresli bir olay ya da duruma uyum ve kabulü için gerekli zamanı sağlıyorsa işlevsel bir mekanizma olarak görülmektedir. Öte yandan, ailenin gerçeği görmezden gelmesi üzerinden bilişsel hazırlığını ve ailenin yeniden düzenlenmesini engellediğinde ve aile sistemini çözülmemiş bir durum içinde tuttuğunda işlevsel olmayan bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir.

Boşanmış ailelerde inkar mekanizması farklı biçimlerde kullanılabilir. Örneğin "*O, benim için öldü*" biçimindeki inkar, fiziksel yoklukla birlikte psikolojik yokluğu da ifade etmektedir. Bu durum, gerçeklikten uzak bir kabule işaret etmektedir. Eski eşin çocuklar üzerinden aileye dahil olma çabası söz konusu olduğunda yaşanan durum, aile sınırlarının tekrarlı biçimde revizyonunu gerektirmektedir. Sürekli biçimde deneyimlenen sınır ihlali, ailenin sürekli olarak işlevini bozacak bir uyarıcı ile ilişkide kalmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, annenin inkarı ile çocuğun babaya yönelik tutumu uyumlu olmadığında, anne-çocuk ilişkisinin bozulması üzerinden de aile stresinin sürekliliği ve muğlak kayıpla süreğen bir temasın varlığına işaret edilmektedir. Yaşanılan bu süreç hem ailenin hem de üyelerin stres seviyelerinin yüksek olması ve sınır belirsizliğinin yüksek ve devamlı olmasına neden olmakta, söz konusu kombinasyon aile işlevini olumsuz etkilemektedir. Öte yandan babanın dışlanması biçiminde oynanan aile kumarına babanın da uyum sağlaması ve aile ile ilişki kurmaması, kullanılan inkarın boşanmaya uyum sürecini kolaylaştırması açısından işlevsel bir mekanizma olarak değerlendirilebilir.

İnkarla ilgili bir diğer yaşantı, anne-baba boşanmasının inkarı biçiminde görülebilir. Çocuğun anne-babasıyla aynı ev içinde yaşamasına yönelik sarf ettiği çaba, çocuk açısından aile sınırlarının belirlenememesine ve dolayısıyla yüksek düzeyde strese neden olabilmektedir. Bununla birlikte ailenin diğer üyeleri de çocuğun stresinden etkilenmekte ve sistemin işleyişinin bozulması söz konusu olabilmektedir. Burada çocuğun yeniden aile olmaya yönelik taşıdığı umut da inkar mekanizması ile bağlantılı olarak ortaya çıkmakta ve durumun kabullenilmesini zorlaştırıcı bir etki yaratabilmektedir.

Boşanma sonrası aileden dışlanan üye hakkında konuşmamak da inkar mekanizması kapsamında değerlendirilmektedir. Bu tutum, fiziksel olarak yokluğu deneyimlenen üyenin psikolojik olarak da yok sayılması biçiminde aile sistemine yansımaktadır. Yok sayma, aile işlevselliği açıdan yararlı gibi görünse de babanın ya da eşin yokluğu biçiminde deneyimlenen muğlak kaybın, ihtiyaçların doyurulmaması bağlamında psikolojik problemleri beraberinde getirmesi söz konusu olabilmektedir.

Modelin C faktörüne ilişkin bir diğer başlık, aile değerleri ve inançlarıdır. Ailenin sahip olduğu değer ve inançlar, ailenin stres ile baş etme mekanizmalarını belirleyen bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Aileler kaderci ya da kontrolcü bir anlayışa sahip olabilmektedirler. Bu anlamda sahip oldukları değerler, doğaya boyun eğmek ya da doğaya hükmetmek biçimindedir.

Kadercilik, ailenin başına gelenlerde kendi kontrolünün olmadığı ve bu nedenle pasif başa çıkma mekanizmalarının kullanıldığı bir durumu tanımlamaktadır. Kontrolcü anlayış ise adil dünya görüşünden hareketle, kendileri ve ailelerinin başına gelenlerin kontrol altına alınabileceği ve müdahale edilebileceğini savunmakta ve aktif başa çıkma stratejilerinin kullanımını beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda aile üyeleri başlarına kötü bir şey gelmişse, bunu kendi kötülükleri ile ilişkilendirmektedir. Örneğin, özel gereksinimli bir bebek dünyaya gelmişse, bu anne-babanın yaptığı kötülüklerin bir cezasıdır. Öte yandan bebek ölürse, bu durum kötü ebeveyn olduklarının kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

Ailenin inanç ve değerleri, boşanma kapsamında ele alındığında, boşanmanın farklı aşamalarının dikkate alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda ailenin sahip olduğu değer ve inançları özellikle, boşanma öncesi ve boşanma sürecinde aileyi ve üyelerini etkilemektedir. Örneğin kadınların evliliği sürdürmelerinin altında yatan temel nedenlerden biri, evlenmeye kendilerinin karar vermiş olmalarıdır. Kadınlar bu kararı kendileri verdikleri için evlilikte yaşadıkları sorunları hak ettiklerini düşünmekte ve bu nedenle boşanmak için eyleme geçmemektedirler. Bu anlayış, kontrolcü bir değer yargısından ortaya çıkmakta ve "*ilahi adalet*" inancı ile sürdürülmektedir. Bununla birlikte, kaynak ve güç alanında yaşanan sınırlılık, pasif bir kabullenme ile sonuçlanmakta ve muğlak kaybın devamına yol açmaktadır. Kişiler kendi güçsüzlüklerinin etkisi altındayken dışardan bir müdahalenin gelmesini beklemektedirler. Öte yandan kontrolü ele alan kadınlar ve erkekler boşanmaya karar vermekte ve evliliğin içindeki muğlak kayba karşı çıkarak boşanmanın gerçekleşmesini sağlamaktadırlar. Bu kontrol, boşanma sonrasında yeni hayat düzeninin kurulmasında da etkisini göstermektedir.

Özetle, sınır belirsizliği, aile sınırlarının muğlaklığı olarak tanımlanmakta ve kayıp üyenin, sistemin içine alınması ya da dışına çıkarılmasına yönelik ailenin çabası ile karakterize edilmektedir. Sınır belirsizliği, muğlak kayıp (A faktörü) ile muğlak kaybın sonuçları (X faktörü) arasında aracı rol oynamakta ve bu bağlamda muğlak kaybın krize dönüşüp dönüşmeyeceğinin belirleyicisi olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada yüksek sınır belirsizliği çelişik duyguların ortaya çıkmasına neden olurken, inkar, sınır belirsizliğinin oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Ailenin inanç ve değerleri ise sınır belirsizliğine verilecek tepkiyi belirlemektedir.

Bağlamsal Aile Stres Modeli'nin bir diğer bileşeni, B faktörüdür. Modelin B faktörü, kaynaklar olarak ifade edilmekte ve muğlak kayıpla başa çıkma sürecine vurgu yapmaktadır. Bu faktör, ailenin hem iç hem de dış bağlamından etkilenmektedir. Başka

bir ifadeyle, ailenin içinde bulunduğu bağlam, başa çıkma kaynaklarını kullanma durumunu belirleyebilmektedir (Boss vd., 2017).

Model, ailenin stres ve kriz zamanlarında başvurabileceği üç tür kaynak olduğundan bahsetmektedir: Bireysel, ailesel ve toplumsal kaynaklar. Boss ve diğerleri (2017), bireysel kaynaklarla ilgili olarak araştırma sonuçları bağlamında bazı stratejilerden bahsetmiştir. Bunlar duygu düzenleme, farkındalık, krizde hayatta kalma, gerçeklik algısı ve kişilerarası etkililik (Neacsiu, Rivzi, Vitaliano, Lynch ve Linehan, 2010) ya da en sık kullanılan destek/yardım arama (destek kaynağı, aranan desteğin türü ve nasıl arandığı), sorun çözme (planlama ve belirli stratejiler geliştirme dahil), dikkat dağıtma (kasıtlı olarak meşgul olma veya oyun oynama) ve kaçma (sıkıntı verici ortamı gerçekten terk etme) (Skinner ve Zimmer-Gembeck, 2007) biçimindeki stratejilerdir. Bunlar aktif başa çıkma biçimleri olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte ailelerin başa çıkma konusunda pasif bir yaklaşım benimseyebileceğine de vurgu yapılmıştır. Ailesel kaynaklar üyelerin yararlanabileceği ekonomik, psikolojik ve fiziksel varlıklara işaret etmektedir. Bu kapsamda ekonomik güvence, sağlık, zeka, iş becerileri, destek yakınlığı, aile içi işbirliği, ilişki becerileri, ağ ve sosyal destekler başa çıkma kaynakları olarak görülmektedir. Son olarak toplumsal kaynaklar, sosyal destek mekanizmaları olarak değerlendirilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bireysel ve ailesel kaynakların birlikte değerlendirilmesi gerektiğidir.

Boşanmayla bağlantılı olarak kullanılan başa çıkma kaynakları değerlendirildiğinde, bireylerin kişisel kaynaklardan yararlandıkları, aktivitelerde bulundukları, unutmak gibi pasif başa çıkmayı tercih edebildikleri ve yakın ilişkilerden ve sosyal çevrelerinden destek istedikleri görülmektedir. Ailesel düzlemde kullanılan başa çıkma mekanizmalarında ise aile kavramının netleştirilmesi ve sınırlarının belirlenmesi, üyelerin biz duygusu ile hareket etmesi, ekonomik alandaki güçlüklerle başa çıkmak için tüm aile üyelerinin çalışma hayatına erken yaşlarda girmesi kullanılan kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak, kurumsal alanda sağlanan destek, boşanmanın normalleştirilmesi ve kayba yönelik tutulan yasa eşlik etmek boşanma sürecinde toplumun bireye ya da aileye sunduğu destek mekanizmaları arasında değerlendirilmektedir.

Özetle, Bağlamsal Aile Stres Modeli'ne göre boşanmış ailelerde A faktörü yani stres kaynağı muğlak kayıp; C faktörü yani olaya-duruma verilen anlam, sınır belirsizliği, karmaşık duygular, inkar ile değer ve inançlar; X faktörü (stresin derecesi ve kriz) muğlak kaybın etkisi ya da sonuçları ve B faktörü, ailenin muğlak kayıpla başa çıkmada

kullandığı kaynakları ifade etmektedir. Tüm bu faktörler aile sisteminde stresin ortaya çıkmasından krize ve sonucunda yeni bir sistemin oluşturulmasına doğru ilerleyen mekanizmayı tanımlamaktadır. Bu araştırma için bu süreç, muğlak kaybın aile üzerine etkisini ve bu süreçte aile dönüşümünün gerçekleşme biçimini açıklamaktadır.

İlgili Araştırmalar

Bu bölümde yurt içi ve yurt dışı alanyazında boşanma deneyimine sahip aile üyelerinin deneyimledikleri muğlak kayba ilişkin araştırmalara yer verilmiştir. Bu kapsamda araştırmalar yurt içi ve yurt dışı alanyazın olmak üzere iki başlık altında gruplandırılmıştır.

Yurt içinde yapılan çalışmalar alzeimer (Bayraktar Özgeldi, 2018; Ergen Kahraman, 2021) ve şizofreni (Kadiroğlu, 2023) hastalarının yakınlarının deneyimledikleri muğlak kayıp ile genç yetişkinlerin babalarına yönelik algıladıkları muğlak kayıp yaşantılarına odaklanmaktadır. Öte yandan boşanmış ailelerin yaşadıkları muğlak kayba ilişkin yurt içi alanyazında yapılmış araştırma bulunmamaktadır.

Yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde ise araştırmaların genellikle sınır belirsizliği kapsamında nicel ölçümler üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmalar sınır belirsizliğinin düşük ebeveyn katılımı (Serovich, Price, Chapman ve Wright, 1992), artan ebeveyn çatışması ve azalan olumlu benlik tanımlamaları (Iafrante, 1996), yoğun olumsuz duygular (Marden-Derdich ve Arditti, 1999) ve babaların aile içindeki psikolojik varlıklarının devamı (Rosenberg ve Guttmann, 2001) ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Sınır belirsizliğine ilişkin yapılan çalışmalardaki artışa rağmen muğlak kayıp kavramını boşanma kapsamında inceleyen nitel araştırmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu kapsamda yapılan bir çalışma Afifi ve Keith (2004) tarafından yürütülmüştür. Araştırmacılar, üyelerden birinin üvey olduğu karma ailelerde (step families) muğlak kayba ilişkin çevresel risk ve dayanıklılık faktörlerinin belirlenmesini amaçlamışlardır. Bu kapsamda boşanmış aileden gelen 27 çocuk, 28 biyolojik ebeveyn ve 26 üvey ebeveynden oluşan 81 kişilik çalışma grubundan veri toplamışlardır. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, nitel araştırma yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Analiz işlemlerinin sonucunda, muğlak kaybın üç biçimde deneyimlendiği belirlenmiştir: a) kişinin önceki aile formunun ve geleneksel çekirdek aile idealinin kaybı, b) tek ebeveynli

bağın kaybı ve c) vesayetsiz ebeveyn-çocuk bağını içeren kişinin kaybı. Bununla birlikte analiz sonuçları muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde bireysel, ailesel ve çevresel bağlamların etkisine dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak, muğlak kayba ilişkin alanyazın özellikle boşanma kapsamında yürütülen nitel araştırmalar dikkate alındığında oldukça sınırlıdır. Bu kapsamda yapılan bu araştırmanın alanyazın açısından katkı sağlayıcı olduğu düşünülmektedir.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırma modeli, araştırmanın dayandırıldığı felsefi temeller, kullanılan analiz yöntemi, katılımcıların genel özellikleri, verilerin toplanması, veri toplama süreci ve verilerin çözümlenmesi, araştırmacının rolü, diğer araştırmacıların rolü, etik konular ve çevrimiçi görüşme başlıklarına yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada boşanma deneyimine sahip aile üyelerinin muğlak kayba ilişkin deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma nitel bir metodoloji üzerine temellendirilmiştir.

Nitel yöntemler, katılımcı deneyimlerini belirli bir bağlama özgü bir ortamda tanımlamak ve yorumlamak için tasarlanmış ampirik işlemler sınıfını ifade etmektedir (Denzin ve Lincoln, 2000). Bireylerin ya da grupların sosyal ya da insani bir soruna yüklediği anlamı keşfetmeye ve anlamaya odaklanmaktadır (Creswell ve Creswell, 2023). Geliştirilen niteliksel metodolojiler de dünyanın nasıl inşa edildiğini anlamaya hizmet etmektedir (McLeod, 2001). Bu amaç doğrultusunda, araştırmacılar "*Nasıl?*" ya da "*Neden?*" sorularına odaklanmakta (Creswell, 2009) ve elde ettikleri bulguları günlük dilde ve katılımcıların kendi sözcükleri ile sunmaktadırlar (Taylor ve Bogdan, 1998).

Nitel araştırma yöntemini kullanan araştırmacılar çok sayıda araştırma yaklaşımından yararlanmaktadır. Bunlardan biri fenomenolojik yaklaşımdır. Fenomenolojik yaklaşım, belirli bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel bir öze indirgemeye odaklanmaktadır (Van Manen, 2016). Fenomenolojik araştırmalarda amaç, deneyimi yaşamış ve kapsamlı olarak tanımlayabilen bireyler için deneyimin ne anlama geldiğini belirlemektir. Bireysel betimlemelerden genel ya da evrensel anlamlar, başka bir ifadeyle deneyimin özleri ya da yapıları türetilir (Moustakas, 1994). Bu türden araştırmalar fenomenolojik felsefeyi temel alan farklı analiz yöntemleri ile de gerçekleştirilmektedir. Bu araştırmada da boşanma deneyimine sahip aile üyelerinin

muğlak kayıp deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi amacıyla yorumlayıcı fenomenolojik analiz kullanılmıştır.

Bu bölümde katılımcıların özellikleri, araştırma süreci, veri toplama ve analiz işlemlerinden bahsedilmeden önce, benimsenen ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik temeller, yorumlayıcı fenomenolojik analizin (YFA) tanımı, YFA'nın ne tür bilgiler ürettiği gibi açıklamalara yer verilmiştir. Belirtilen bu açıklamalara yer verilmesi nitel araştırmanın etkililiğinin arttırılması ve okuyucunun araştırma bulgularını anlamlandırması bağlamında katkı sağlayıcı olması açısından gerekli ve önemli görülmektedir (Creswell, 2013; Patton, 2014).

Araştırmanın Dayandırıldığı Paradigma ile Ontolojik, Epistemolojik, Aksiyolojik, Retorik ve Metodolojik Temelleri

Paradigma, bir tür bakış açısıdır. Bilim insanı seçtiği paradigmanın perspektifinden ilgilendiği sorunu kavramsallaştırır ve soruna yönelik çözüm önerilerinde bulunur. Okuyucular da bilim insanının seçtiği paradigma bağlamında araştırmayı değerlendirirler. Dolayısıyla bir paradigma belirlemek, bilim insanının soruna yaklaşma ve sorunu çözmeye yönelik ilerleyeceği yolu belirlemesi, okuyucunun da araştırmayı anlaması ve değerlendirmesi bağlamında önemli ve gereklidir (Göksoy, 2019; Yıldırım, 2011). Bu kapsamda bu araştırmada boşanmış ailelerin muğlak kayıp deneyimleri post-pozitivist ve yapılandırmacı-yorumlayıcı paradigmalar (*Bknz*. Ponterotto, 2005) bağlamında ele alınmıştır.

Post pozitivist paradigma, pozitivist anlayışa karşıt olarak doğmuştur. Pozitivist paradigma nesnel bir geçekliği ortaya koymaya çalışırken, post-pozitivist paradigmayı benimseyen araştırmacılar göreli bir gerçekliğin savunucusudurlar. Başka bir ifadeyle, bireyin entelektüel mekanizması hatalıdır, yaşam fenomenleri temelde kontrol edilemez ya da zor kontrol edilir; bu nedenle bireyin gerçekliği olduğu gibi kavraması olası değildir (Ponterotto, 2005).

Yapılandırmacı-yorumlayıcı paradigma, tek bir nesnel dışsal gerçeklik olduğunu öne süren görüşe tepki olarak (Schwant, 1994) doğmuştur. Gerçekliğin bireyin zihninde yapılandırıldığını (Hansen, 2004) ve kişisel yorumlara dayandırıldığını (Charmaz, 2014) savunmaktadır. Bu kapsamda bu paradigmayı benimseyen araştırmacılar, her gün belli

bir fenomeni deneyimleyen bireylerin bakış açısından *yaşanmış deneyimlerin* anlamlandırılmasına odaklanmaktadırlar (Schwant, 1994).

Ontoloji, gerçeğin doğası ve gerçek hakkında neyin bilinebileceği ile ilgilenir (Ponterotto, 2005). Yapılandırmacı-yorumlayıcı bakış açısından ontoloji, gerçekliğin çoklu ve yapılandırılmış olduğundan bahseder. Gerçeklik özneldir ve durumun bağlamından başka bir ifadeyle bireyin deneyimlerinden, algılarından, sosyal çevresinden ve birey ile araştırmacı arasındaki etkileşimden etkilenmektedir. Yapılandırmacı-yorumlayıcı yaklaşımdan gelen bir araştırmacı, az sayıda insanla uzun süreler görüşme yapabilir. Verileri analiz ederken diğer araştırmacılarla fikir birliği içinde olmak gibi bir amacı yoktur. Buradaki nokta, fenomenin onu deneyimlen kişi için birden çok anlamı olduğu gibi, birden fazla araştırmacı için de pek çok anlamı vardır, dolayısıyla araştırmacı ne katılımcıların ifadelerinden tek bir gerçeği ortaya çıkarmaya çalışır ne de kendi analizinin dış doğrulamasını yapmaya çalışır. Bu nedenle, aynı tip verilere bakan araştırmacıların farklı temalara varıp varmaması önemli değildir; her ikisi de doğrudur. Öte yandan post-pozitivist bir araştırmacı kısa süreli yarı yapılandırılmış görüşmelerle, ölçümler arası güvenirlik ya da belli bir tema üzerinde uzlaşma yoluyla birden fazla değerlendirici kullanarak belli bir fenomene ilişkin yaklaşık bir gerçekliğin ortaya çıkarılması üzerinde çalışabilir (*Bknz*. Ponterotto, 2005). Bu araştırma ontolojik olarak değerlendirildiğinde, temel alan, kategori ve kodlar üzerinde araştırma ekibi ve dış denetçinin görüşleri dikkate alınarak yaklaşık bir gerçekliğin ortaya çıkarılması söz konusu olduğundan post-pozitivist bir anlayışla yürütüldüğünü söylemek mümkündür.

İkinci olarak epistemoloji, bilenle (katılımcı) bilinen (araştırmacı) arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır (Ponterotto, 2005). Post-pozitivist bakış açısından epistemoloji, düzeltilmiş bir düalizm/nesnellik anlayışını savunur. Bu bakış açısı, araştırmacının araştırılan üzerinde kısmi bir etkisinin olduğunu kabul eder ancak nesnellik başka bir ifadeyle araştırmacı ile araştırılan öznenin birbirinden bağımsız olma durumu araştırma sürecinin önemli bir kılavuzu olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Yapılandırmacı-yorumlayıcı bakış açısından epistemoloji, araştırmacının katılımcılarla daha uzun birlikte zaman geçirmesini gerektirir. Uzun süren görüşmelerle araştırmacı-katılımcı arasında yoğun bir etkileşim gerçekleşir. Böylece araştırmacı, katılımcının yaşanmış deneyimine ilişkin daha derin içgörülere (hermeneutik keşif) ulaşabilmektedir. Ponterotto (2005), araştırmacı-katılımcı arasındaki yoğun etkileşimin bir sonucu olarak her iki tarafta da değişim meydana geleceğini belirtmektedir. Benzer şekilde Sciarra (1999) da katılımcı ile empati yoluyla kurulan ilişkinin araştırmacının katılımcı ile

özdeşleşmesine neden olabileceğine dikkat çekmektedir. Bu araştırma epistemolojik açıdan yarı-yapılandırılmış formatta, uzun ve yoğun etkileşimli olarak katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler üzerinden yürütülmesi nedeniyle yapılandırmacı-yorumlayıcı paradigmayı temel almaktadır.

Üçüncü olarak aksiyoloji, araştırmacının sahip olduğu değerlerin süreçteki rolü ile ilgilenir (Ponterotto, 2005). Post-pozitivistler, önyargılarını mümkün olduğunca kontrol altına almaya çalışır, öte yandan önyargılarının varlığından haberdardır ve bir şekilde araştırmaya dahil olabileceğinin farkındadır. Burada post-pozitivist bir araştırmacı araştırma öncesinde beklentilerini açıklayarak parantez içine alabilir ve bu şekilde değerlerini araştırma sürecinden ayrıştırabilir. Yapılandırmacı-yorumlayıcı paradigmada ise araştırmacı değerlerinin ve katılımcı deneyimlerinin araştırmanın bir parçası olduğu ve süreçten ayrıştırılamayacağı görüşü söz konusudur. Bu yaklaşıma göre araştırmacı değerlerini kabul etmeli, tanımlamalı ve parantez içine almalı ancak onları ortadan kaldırmamalıdır. Bununla birlikte, araştırmacının ya da araştırmacının geniş aile üyelerinden herhangi birinin ilgilenilen fenomenle ilgili deneyimi varsa bu yaşanmış deneyim katılımcılarla yakın temas geliştirmek için kullanılabilecek bir materyal olarak görülmektedir (Patton, 1990). Buna ek olarak, yapılandırmacı-yorumlayıcı araştırmacılar, araştırma raporlarında ilgili fenomen hakkında kişisel/aile deneyimleri hakkında uzun uzun konuşacak ve muhtemelen görüşme sürecinin kendileri üzerindeki duygusal etkisini not eden yansıtıcı bir günlük tutacaklardır. Bu araştırma aksiyolojik olarak değerlendirildiğinde, araştırmacının, araştırma ekibinin ve dış denetçinin beklentilerini ve ön yargılarını kabul ettiği ve paranteze aldığı bilinmektedir. Bu bağlamda araştırma yapılandırmacı-yorumlayıcı yaklaşım temelinde bir karakter gösterir.

Retorik yapı, okuyucuyu amaçlayarak araştırma sonuçlarının ve süreçlerinin sunumunda kullanılan dil ile ilgilidir (Ponterotto, 2005). Post-pozitivist anlayışta nesnel ve bağımsız bir duruş söz konusudur. Retorik kesin ve bilimseldir. Yapılandırmacı-yorumlayıcı yaklaşımda ise öznel ve etkileşimci araştırmacı rolü ön plandadır. Retorik, birinci şahsın ağzından ve kişiseldir. Araştırmacının kendi deneyimi, beklentileri, önyargıları ve değerleri kapsamlı bir şekilde anlatılmaktadır. Ek olarak, araştırma sürecinin duygusal ve entelektüel etkilerinden de bahsedilir ve tartışılır. Retorik yapı açısından araştırma değerlendirildiğinde, raporlaştırmada kullanılan dil açısından post pozitivist; katılımcıların yaşanmış deneyimlerine katılımcıların sesleri üzerinden yer verilmesi, örnek alıntılar sunması nedeniyle yapılandırmacı-yorumlayıcı yaklaşım temelinde retorik oluşturulmuştur.

Metodoloji, araştırma süreci ve prosedürleri ile ilgilidir (Ponterotto, 2005). Araştırma yöntemi, kişinin ontoloji, epistemoloji ve aksiyoloji konusundaki konumundan temel alır. Post-pozitivist bir anlayış evrensel yasalara ulaşmak gibi bir amaca hizmet ettiğinden değişkenler arasındaki ilişkilerin kontrol edilmesine odaklanır ve bunun için yöntem olarak gerçek deneysel desen ya da bu mümkün olmadığında yarı deneysel desen kullanarak araştırmayı gerçekleştirir. Buna karşıt olarak, yapılandırmacı-yorumlayıcı yaklaşım, araştırmacı ve katılımcı arasındaki yoğun etkileşimi merkeze alır ve katılımcıların dünyasına uzun süreler dalma ihtiyacı hisseder. Bu tarz bir ihtiyaç araştırmacıyı yüz yüze derinlemesine görüşme ve katılımcı gözlem gibi yöntemleri kullanmaya itmektedir. Araştırma metodolojik olarak değerlendirildiğinde, görüşmelerin yüz yüze, çevrimiçi ya da telefonla gerçekleştirilmiş olması ve yarı yapılandırılmış bir formatta ilerlemesi araştırmaya post-pozitivist bir nitelik kazandırırken görüşmeler sırasında inceleme ve açıklamalara yer verilmesi, deneyimin derinleştirilmesine yönelik soruların sorulması ve deneyimin keşfini sağlaması bağlamında araştırma yapılandırmacı-yorumlayıcı özellik göstermektedir.

Yorumlayıcı Fenomenoloji Nedir?

Yorumlayıcı fenomenolojik analiz (YFA) nitel, deneysel ve psikolojik bir araştırma yaklaşımıdır. Bu analiz yöntemi, bireylerin önemli yaşam olaylarını ne şekilde deneyimlediklerine odaklanmakta ve bu deneyimlerin bireyler için anlamlarını yine bireylerin kendi ifadeleri üzerinden anlamayı amaçlamaktadır (Pietkiewicz ve Smith, 2012).

Yorumlayıcı fenomenolojik analiz, fenomenoloji, hermeneutik ve idiyografi olmak üzere bilgi felsefesinin üç temel alanı üzerine temellendirilmiştir (Smith, Flowers ve Larkin, 2009). Bu üç temel alandan fenomenoloji, deneyim araştırmalarına ilişkin felsefi bir yaklaşımdır. Deneyimin meydana geldiği şekliyle ve kendi terimleriyle incelenmesi gerektiğini savunmaktadır (Smith, Flowers ve Larkin, 2009). Bu kapsamda araştırmacılar deneyimin doğasına ilişkin anlayışın yaşanmış bir süreç, beden ve bireye özgü olan perspektifler üzerinden anlamlandırılabilmesinin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla YFA araştırmalarında, diğer insanların dünyayla ilişkilerini anlama girişimlerimiz zorunlu olarak yorumlayıcıdır ve onların eylemlerinden ve

başlarına gelen şeylerden anlam çıkarma girişimlerine odaklanmaktadır (Smith, Flowers ve Larkin, 2009).

YFA araştırmalarında yorum konusuna odaklanan ikinci bir temel alan, hermeneutiktir. Hermeneutik, yorumlama kuramıdır. Başlangıçta İncil metinlerinin yorumlanması için ortaya çıkmış ancak tarihsel ve edebi metinlerle genişletilince felsefi bir dayanak olarak varlığını sürdürmüştür.

Smith, Flowers ve Larkin'e (2009) göre hermeneutik döngü parça ve bütün arasındaki dinamik ilişkiyle ilgilenmektedir. Bu döngüde bütünü anlamak için parçaya bakmak ve parçayı anlamak için de bütüne bakmaktan bahsedilir. Dolayısıyla süreç dinamik ve doğrusal olmayan bir tarzda ilerler. Hermeneutik döngü birkaç düzeyde işlemektedir:

Tablo 2

Hermeneutik Döngü

Parça	Bütün
Tek kelime	Kelimenin içinde gömülü olduğu cümle
Tek öz	Tüm metin
Belirli bir metin	Bir kişinin yarattığı tüm eserler
Görüşme	Araştırma projesi
Tek bir bölüm	Tüm yaşam

Kaynak. Smith, Flowers ve Larkin (2009)

Yukarıda yer alan tablo incelendiğinde, bir kelimenin anlamı ancak tüm cümlenin bağlamı görüldüğünde anlaşılabilir. Bununla birlikte cümlenin anlamı, tek tek kelimelerin kümülatif anlamlarına da bağlı olabilmektedir. Ek olarak, bu metin parçasının yorumu, okuyucunun metinsel yorumlama tarihi bağlamında (daha önce okunanlar) değerlendirilir ve bu tarih, yeni metin parçasıyla karşılaşıldığında değişir.

Yorum döngüsü, YFA araştırmacıları için yöntem hakkında yararlı bir düşünme yolu sağlar. YFA yinelemeli bir şekilde ilerler. Bu analiz sürecinin temel ilkelerinden biridir. Her adımı birbiri ardına tamamlamak yerine veriler hakkında bir dizi farklı düşünme yöntemleriyle ileri geri hareket edilir. Bu ileri geri hareket etme sürecinde analistin verilerle ilişkisi de hermeneutik döngüye göre değişim göstermektedir. Sonuç olarak, metnin anlaşılması süreci, hepsi birbiriyle ilgili olan ve birçoğu parça üzerinde farklı bakış açıları sunacak olan bir dizi farklı seviyede gerçekleşmektedir (Smith, Flowers ve Larkin, 2009).

YFA araştırmalarında yorum konusuna odaklanan üçüncü temel alan, idiografidir. İdiografik, bireye uygulanmak anlamına gelen Yunanca "*idios*" kelimesinden gelmektedir (Hood ve Johnson, 1997). İdiografik araştırma ve değerlendirmeler, bireyin biricikliği ve karmaşık doğasıyla ilgilenmektedir (Ponterotto, 2005). YFA'nın belirli bir konuya olan bağlılığı iki düzeyde işlemektedir: İlki, ayrıntılı olarak özele ve analizin derinliğine bağlılık. İkincisi, belirli deneyimsel olayların (bir olay, süreç veya ilişki) belirli bir bağlamda belirli insanların perspektifinden nasıl anlaşıldığını anlamak. Sonuç olarak, YFA, küçük, amaçlı olarak seçilmiş ve dikkatlice yerleştirilmiş örnekleri kullanır ve genellikle tek vaka analizlerinden çok etkili bir şekilde faydalanabilir. İdiografi, kendi başına tek bir vakaya bağlılığa ya da tek vakanın incelenmesinden doğan daha genel iddialara doğru ilerleyen bir sürece de atıfta bulunabilmektedir. Bu nedenle idiografi genellemelerden kaçınmaz aksine bu genellemeleri kurmanın bir yolunu belirler (Harre, 1979; Akt. Smith, Flowers ve Larkin, 2009). Özel alana yapılan bu vurgu (ve belirli bir kişi için bir şeyin anlamını kavramaya odaklanma) tam olarak bireye odaklanma anlamına gelmemektedir. Deneyimin fenomenolojik görüşü karmaşıktır. Bir yandan, deneyim benzersizdir; öte yandan, tipik bir birey anlayışını içeren kişi kavramı sunar.

YFA Ne Tür Bilgiler Üretmeyi Hedefler?

Nitel araştırmalarda üç tür bilgi üretilmektedir: Gerçekçi, fenomenolojik ve sosyal yapılandırmacı. Gerçekçi bilgiyi üretmeyi amaçlayan araştırmacılar, gerçek dünyada olup biten ve araştırmacı ya da katılımcıların ilgili konudaki görüş ya da bilgisinden bağımsız olarak var olan bir şeyi mümkün olduğunca doğru bir şekilde yakalamayı ve yansıtmayı amaçlar (Willing, 2012). İkinci olarak, fenomenolojik bilgi üretmeyi amaçlayan araştırmacılar, katılımcıların öznel deneyimlerinden yola çıkarak dünyada var olan bir şeyi keşfetmeyi ya da ortaya çıkarmaya odaklanmaktadırlar. Üçüncü olarak, sosyal inşacı bilgi üretmeyi amaçlayan araştırmacılar, gerçekte dünyada ne olup bittiği ya da herhangi bir şeyin nasıl deneyimlendiği bilgisi yerine bireylerin dünya hakkında nasıl konuştukları başka bir ifadeyle, dil aracılığıyla gerçekliğin türlerini (versiyonlarını) nasıl yapılandırdıkları ile ilgili bilgiye ulaşmakla ilgilenmektedirler. Bu kapsamda, bu araştırmada üretilecek bilgi türü fenomenolojiktir. Araştırmacı boşanma deneyimi üzerinden katılımcıların muğlak kaybı ne şekilde anlamlandırdıklarını anlamaya çalışarak belirtilen türdeki bilginin üretilmesini sağlayacaktır.

Katılımcılar

Bu araştırmanın katılımcı grubu, boşanma deneyimine sahip dokuz anne, dokuz çocuk ve altı baba olmak üzere toplam 24 bireyden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş, çalışma durumu, evlilik süresi, eğitim durumu, medeni durumu gibi bilgiler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Katılımcılara İlişkin Kişisel Bilgiler

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	Medeni durumu	Çalışma durumu	Evlilik süresi
A1	Kadın	45	Belirtilmedi	Bekar	Çalışıyor	20 yıl
A2	Kadın	58	Lisans	Bekar	Çalışıyor	26 yıl
A3	Kadın	55	Lisans	Bekar	Çalışıyor	9 yıl
A4	Kadın	57	Lisans	Bekar	Emekli	18 yıl
A5	Kadın	49	Belirtilmedi	Bekar	Çalışıyor	18 yıl
A6	Kadın	49	Lise	Evli	Çalışıyor	13 yıl
A7	Kadın	61	Ortaokul	Bekar	Çalışmıyor	18 yıl
A8	Kadın	48	Belirtilmedi	Bekar	Çalışıyor	21 yıl
A9	Kadın	44	Lisans	Bekar	Çalışıyor	17 yıl
Ç1	Kadın	23	Lisans	Bekar	Çalışmıyor	-
Ç2	Kadın	23	Lisans	Bekar	Çalışmıyor	-
Ç3	Kadın	34	Y. lisans	Evli	Çalışıyor	-
Ç4	Erkek	31	Lisans	Bekar	Öğrenci	-
Ç5	Erkek	25	Lisans	Bekar	Çalışıyor	-
Ç6	Kadın	20	Lisans	Bekar	Öğrenci	-
Ç7	Erkek	29	Lisans	Bekar	Çalışmıyor	-
Ç8	Erkek	26	Lisans	Bekar	Çalışıyor	-
Ç9	Kadın	24	Lisans	Bekar	Çalışmıyor	-
B1	Erkek	48	Belirtilmedi	Bekar	Çalışıyor	21 yıl
B2	Erkek	48	Lisans	Bekar	Emekli	14 yıl
B3	Erkek	46	Belirtilmedi	Bekar	Çalışıyor	15 yıl
B4	Erkek	53	Belirtilmedi	Bekar	Çalışıyor	15 yıl
B5	Erkek	Belirtilmedi	Lisans	Bekar	Çalışıyor	10 yıl
B6	Erkek	48	Y.Lisans	Evli	Çalışıyor	16 yıl

Anne grubu açısından Tablo 3 incelendiğinde, anne grubu katılımcıların dördü lisans mezunu, biri lise, biri ortaokul mezunudur; geriye kalan üç katılımcının eğitim durumu bilinmemektedir. Anne grubundaki katılımcıların yaşları 44-61 arasında değişmektedir. Katılımcılardan yalnızca biri yeniden evlenmiştir. Anne grubu katılımcılarından yedisi çalışma hayatında yer alırken biri emekli, diğer kişi ise çalışmamaktadır. Katılımcıların evli kalma süresi dokuz ila 26 yıl arasında değişmektedir.

Çocuk grubu açısından Tablo 3 incelendiğinde, katılımcı grubunun beşi kadın, dördü erkektir. Katılımcıların yaşları 23 ila 34 arasında değişim göstermektedir. Katılımcılardan yalnızca biri yüksek lisans mezunu, diğer katılımcılar lisans mezunudur.

Katılımcıların yalnızca biri evli ve diğer katılımcıların medeni durumu bekardır. Katılımcıların üçü çalışma hayatında yer alırken ikisi öğrencidir ve dördü herhangi bir iş kolunda yer almamaktadır.

Baba grubu açısından Tablo 3 incelendiğinde, katılımcı grubunun yaşları 46 ila 53 arasında değişmektedir. Katılımcılardan ikisi lisans mezunudur; diğer katılımcıların eğitim durumu bilinmemektedir. Baba grubunda yer alan katılımcılardan yalnızca biri yeniden evlenmiştir ve diğer katılımcıların medeni durumu bekardır. Katılımcılardan biri dışında tüm katılımcılar çalışma hayatında yer almaktadır. Katılımcıların evli kalma süresi 10 yıl ila 16 yıl arasında değişim göstermektedir.

Katılımcıların Araştırmaya Dahil Edilme Süreci

Araştırmanın katılımcı grubunun oluşturulmasında amaçlı örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırmalarda bir fenomenin anlamı katılımcının bakış açısından anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle örneklem seçiminde ilgilenilen fenomen hakkında en yoğun bilgiyi sağlayabilecek katılımcı grubunu araştırmaya dahil etmek önemlidir. Bu seçim, amaçlı örnekleme terimine karşılık gelmektedir (Merriam ve Grenier, 2019; Patton, 2015).

Nitel araştırmalarda seçilen paradigma ile YFA örneklem yöneliminin aynı olması gerekmektedir (Smith, Flowers ve Larkin, 2009). YFA araştırmalarında belirli bir deneyimin incelenmesine odaklanıldığı için veri toplama sürecinde genellikle amaçlı örnekleme kullanılır (Willing, 2012; Smith, Flowers ve Larkin, 2009). Bu şekilde katılımcı grubu, araştırma sorusuyla ilgili kriterlere göre seçilebilmektedir (Willing, 2012). YFA araştırmalarında örneklem açısından önemli bir kriter, katılımcı grubunun homojen özellik göstermesidir. Homojenite, katılımcı grubunun benzer özelliklere sahip olmasını ifade etmektedir. Smith, Flowers ve Larkin (2009), homojenliğin kapsamının çalışmadan çalışmaya farklılık gösterebileceğini belirtmektedir. Örneğin, sınırlı sayıda ya da nadiren deneyimlenen bir olgu araştırmaya konu olmuşsa seçilen grubun homojenliği örneklemin sınırlarını belirleyebilmektedir.

Katılımcıların araştırmaya dahil edilme sürecinde bir diğer önemli aşama örneklem büyüklüğünün belirlenmesidir. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğüne ilişkin doğru bir cevap bulunmamaktadır. Bununla birlikte deneyimli hale gelen nitel araştırmacılar zamanla daha küçük gruplarla çalışmaya başlamışlardır. Benzer şekilde

YFA'da da küçük örneklemlerle çalışılması önerilmektedir. Bunun nedeni, YFA'nın amacının, araştırma katılımcılarının "*yaşanmış deneyimlerinin*" "*zengin*" ve "*yoğun tanımlarını*" elde etmeye yönelik olmasından kaynaklanmaktadır (Geertz, 1973; Akt. Alase, 2017). Bu amaca ulaşmak için de YFA kullanan bir araştırmacı için 3-6 katılımcı makul bir örneklem büyüklüğü olarak değerlendirilmektedir. Seçilen araştırma modeline göre sekiz katılımcı ile daha büyük bir örneklemde çalışılması da söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte seçilen araştırma modeli bir katılımcı ile birden fazla görüşmeyi içeriyorsa bu durumda katılımcı sayısı yerine görüşme sayısının 4-10 ile sınırlandırılması uygun görülmektedir. Sonuç olarak örneklem büyüklüğü ile elde edilmek istenen, ulaşılan verilerin bireyler arası anlamlı benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmaya yetecek düzeyde olması ancak araştırmacının verilerin içinde boğulmasına neden olmayacak yeterlikte belirlenmesidir (Smith, Flowers ve Larkin, 2009).

Katılımcıların araştırmaya dahil edilme sürecinde önemli basamaklardan biri, dahil edilme kriterleridir. Bu araştırmaya dahil edilme kriterleri boşanma deneyimine sahip çocuk ve anne-babalar için ayrı ayrı ve tüm katılımcılar için olmak üzere 2 başlık altında belirlenmiştir. Araştırmanın dahil edilme kriterleri şu şekildedir:

Anne-baba için kriterler:

- Boşanmanın üzerinden en az iki yıl geçmiş olması,
- Çocuk sahibi olmak,
- Eski eşin ve çocuğun yaşıyor olması

Çocuklar için kriterler:

- 18 yaşından büyük olmak,
- Anne-baba boşanmasının 6-18 yaş aralığındayken gerçekleşmiş olması,
- Velayetinin anne tarafından alınmış olması,
- Anne ve babanın yaşıyor olması.

Dahil edilme ölçütlerinin yukarıda ifade edilen şekilde belirlenmesinin gerekçeleri şu şekildedir: Anne-babalara yönelik olarak belirlenen ilk kriter, boşanmanın üzerinden en az iki yıl geçmiş olmasıdır. Bu kriterin belirlenmesinin nedeni, katılımcıların boşanmaya bağlı yas süreçlerini tamamlamış olmaları ya da boşanmaya uyumun kısmen ya da tamamen sağlanmış olmasının istenmesidir. Bu kriter aynı zamanda tezin amacının katılımcılara psikolojik destek sunma amacını taşımamasına

bağlı olarak araştırmacının kişilere psikolojik açıdan zarar verme durumunun da en aza indirgenmesini sağlamak amacıyla da belirlenmiştir. Belirtilen kritere yönelik ikinci kriter, boşanma deneyimine sahip kadın ve erkekler arasında ortaklık yaratmak istenmesidir. Başka bir ifadeyle çocuk sahibi olmak ile olmamak açısından boşanma süreçleri ve muğlak kayıp deneyimlerinin farklılık göstereceği düşünülerek, çocuk sahibi olmak kriter olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, araştırma grubunun boşanmanın tüm taraflarını içermesi amaçlandığından ve çocuk grubu katılımcılarının da araştırma grubunun bir parçası olması nedeniyle çocuğun gözünden anne-baba ve anne-babanın gözünden çocuğun anlatımlarının alınmasının güvenirlik açısından önemli olduğu da düşünülerek "*çocuk sahibi olmak*" kriter olarak eklenmiştir. Anne-babalara yönelik belirlenen kriterlerden bir diğeri, eski eşin ve çocuğun hayatta olmalarıdır. Bu kriterin belirlenmesinin amacı, muğlak kaybın ölüm nedeniyle somut bir kayba dönüşmesinin önüne geçilmek istenmesidir.

Çocuk grubuna yönelik belirlenen ilk kriter, 18 yaşından büyük olmak biçimindedir. Bu kriter, katılımcının bir yetişkin olarak kendini ifade etme becerisine sahip olması ve araştırma onayının katılımcının kendisinden alınabilmesini sağlamaktır. Bu kapsamda belirlenen kriter, katılımcı bulunması aşamasında kolaylaştırıcılığı sağlaması açısından da önemlidir. Ayrıca araştırmacının yetişkin psikolojik danışmanlığı kapsamında uzmanlaşmış olması, görüşme sürecinde ya da sonrasında gerekirse katılımcıya psikolojik olarak yardım hizmetinin sunulabilmesi nedeniyle de yetişkin çocuk kriteri belirlenmiştir. İkinci olarak, boşanmanın 6-18 yaş aralığında deneyimlenmiş olması kriteri, boşanmanın çocuk yaşta deneyimlenmiş olmasını ve bu kapsamda boşanmanın ve muğlak kaybın retrospektif olarak da ne şekilde deneyimlendiğinin anlaşılabilmesi sağlamak amacıyla belirtilen kriter seçilmiştir. Üçüncü olarak velayetin anne tarafından alınması, katılımcı grubu içinde homojenliği sağlamak amacıyla belirlenmiştir. Son olarak, anne-babanın yaşıyor olması biçimindeki kriter, yukarıda da belirtildiği gibi ölüm gibi somut bir kaybın deneyiminin muğlak kayıpla karıştırılmasının önüne geçmek için belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması

Bu bölümde veri toplama araçları, görüşme sorularının belirlenmesi, pilot görüşme uygulamaları, veri toplama süreci, verilerin saklanması ve yönetilmesi, etik

konular ve çevrimiçi görüşmelerle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Belirtilen ifadeler alt başlıklar halinde sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Nitel araştırmalarda veri toplanması aşamasında üç ana kaynak vardır: Görüşmeler, gözlemler ve belgeler/eserler. Bu kaynakların kullanımını belirleyen faktör, araştırma sorusuna en yüksek oranda cevap verebilen kaynak olmasıdır (Merriam ve Grenier, 2019). Bu araştırmada araştırma sorusu, boşanmış ailelerde muğlak kaybın nasıl deneyimlendiğinin anlaşılmasına yönelik olduğu için veri toplama aracı olarak görüşmeden yararlanılmıştır.

Görüşmelerin amacı, birinin zihninde ne olduğunu anlamaktır (Patton, 2002). DeMaris (2004), görüşmeyi araştırmacı ile katılımcının araştırmayla ilgili sorular üzerinden etkileşimde oldukları bir süreç olarak tanımlamıştır. Görüşmeler, gözlemlenemeyen bir davranış, duygu, bir kişinin dünyayı nasıl yorumladığı ya da tekrarlanması mümkün olmayan geçmiş yaşantılar gibi konular araştırmanın odağı haline geldiğinde gereklidir (Merriam, 2009). Bununla birlikte daha iyi, daha çok ya da daha az maliyetle veri elde edileceği zaman ya da veri toplamanın başka bir yolu olmadığında tercih edilen bir veri toplama taktiği olarak da görülmektedir (Dexter, 1970).

Görüşmeler, yüz yüze, telefon aracılığıyla, çevrimiçi, e-posta aracılığıyla ya da çevrimiçi mesajlaşma biçiminde gerçekleştirilebilir; birebir, küçük gruplarla, odak gruplarıyla yapılabilir; soruların ve görüşmeye ayrılacak zamanın sınırlarının kesin bir biçimde belirlenmiş olması biçiminde yüksek düzeyde yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış olabilir (Merriam ve Grenier, 2019). Bu iki uç arasında yer alan görüşmeler ise yarı yapılandırılmış görüşme olarak nitelendirilmektedir. Bu araştırmada elde edilen verilere yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla ulaşılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, soruların diğer görüşme türlerine göre daha esnek bir şekilde ifade edildiği ya da daha fazla sayıda ve daha az yapılandırılmış soruların bir karışımından oluşan görüşmelerdir (Merriam ve Granier, 2019). Burada oluşturulan sorular, görüşmenin seyrini dikte etmek için değil, yönlendirmek için kullanılır (Eatough ve Smith, 2017). Keşfedilecek bir soru ya da sorun etrafında görüşmeler gerçekleştirilir (Merriam, 2009). Bu biçimiyle görüşmeler araştırmacının

ortaya çıkan duruma, katılımcının dünya görüşüne ve konuyla ilgili yeni fikirlere tepki vermesini kolaylaştırır (Merriam ve Tisdell, 2016).

Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan YFA'da da görüşmeler oldukça yaygın kullanılan veri toplama araçlarından biridir. Eatough ve Smith (2017), görüşmelerin katılımcı ile gerçek zamanlı etkileşime izin vermesi ve bu etkileşimin de katılımcının kendi yaşanmış deneyimlerini keşfetmesinde araştırmacıya esneklik sağlaması açısından YFA araştırmalarında tercih nedeni olduğunu belirtmişlerdir. YFA araştırmalarında katılımcılar, sorulara cevap veren kişiler olmaktan çok hikaye anlatıcıları olarak görülmektedir. Bu noktada araştırmacının görüşmenin nereye gideceği konusunda katılımcıya güçlü bir söz hakkı vermesi önemlidir; aksi durumda fenomenolojik çaba tehlikeye atılabilir (Eatough ve Smith, 2017). YFA görüşmeleri dinamiktir. Oluşturulan soru dizini üzerinden ilerlemek yerine katılımcının deneyimini derinleştirmeye ya da yeni bir şey keşfetmeye yönelik yeni sorular sorularak sürece devam edilebilir. YFA araştırmalarını karakterize eden açık uçlu soruların ve katılımcı liderliğindeki görüşmelerin tümevarımsal doğası araştırmacıyı şaşırtıcı ve beklenmedik yerlere götürebilir. Ortaya çıkan bu durum araştırmacıyı beklenmeyeni barındıran ve gün ışığına çıkaran yorumlar üretip geliştirmeye yönlendirir. Katılımcı kendi deneyiminin merkezine doğru ilerlerken senaryodan uzaklaşıp katılımcıyı takip edebilmek, YFA'nın merkezinde yer alan bir beceridir.

Görüşmeler yaygın olarak kullanılan bir veri toplama yöntemi olsa da gerçekleştirilmeden önce plan ve hazırlık yapılmasını gerekli kılar (Mason, 2002). Bu bağlamda bu araştırmada görüşmelerin etkililiğini ve ulaşılacak verilerin kalitesini artırabilmek amacıyla görüşme sorularının oluşturulması ve pilot uygulamaların gerçekleştirilmesi gibi bazı çalışmalar yürütülmüştür.

Görüşme Sorularının Belirlenmesi. Görüşme sorularının belirlenmesi aşamasında ilk olarak muğlak kayıp ve boşanma alanyazını incelenerek soru havuzu oluşturulmuştur. Oluşturulan soru havuzu nitel araştırma yöntem bilgisine sahip üç doktora öğrencisine gönderilmiştir. Araştırmacıların görüşleri doğrultusunda formlar düzenlenerek nitel araştırma yöntemleri alanında uzman bir öğretim üyesine yönlendirilmiştir. İlgili öğretim elemanının görüşleri doğrultusunda oluşturulan yeni formlar üzerinden Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanında uzman bir öğretim üyesiyle sorularla ilgili görüşme sağlanmıştır. Düzenlenen formlar, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik alanından üç, Ölçme ve Değerlendirme alanından bir ve Türkçe Eğitimi

alanından bir öğretim üyesi olmak üzere toplam beş kişiden oluşan uzman ekibine yönlendirilmiştir. Uzman görüşünün alınmasının ardından düzenlenen formlar Tez İzleme Komitesi ile birlikte incelenerek yeniden düzenlenmiştir. Pilot görüşmeler öncesinde son şekli verilen formlar boşanma deneyimine sahip çocuk ve ebeveynler için olmak üzere iki ayrı gruba yönelik olarak hazırlanmıştır.

Pilot Görüşmeler. Bu araştırmanın pilot görüşmeleri birincil araştırmacının psikodrama eğitiminin bir parçası olarak yürüttüğü grup uygulamaları sırasında başlamıştır. Belirtilen grup uygulamaları sürecinde boşanmış aile çocuğu statüsündeki grup üyelerinin romantik ilişkileri bağlamında bazı noktalarda diğer grup üyelerinden farklılaştıkları ve boşanmış aile çocuğu oldukları için daha dezavantajlı yaşantılar deneyimledikleri gözlemlenmiştir. Bu gözlemlerden yola çıkılarak boşanmış aile çocuklarına ilişkin elde edilen veriler bu araştırmanın yapılması bağlamında araştırmacı için bir ön çalışma olmuştur. Bununla birlikte aynı konu özelinde araştırmacı uygulamalı bir doktora tez çalışması planlamıştır. Bu kapsamda ilgili araştırmaya başvuran katılımcılarla da boşanma sürecinde muğlak kayıp deneyimlerine ilişkin görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ancak pandemi nedeniyle planlanan çalışma gerçekleştirilememiştir. Bu kapsamda önceden yapılan görüşmelerden hareketle, görüşme soruları, görüşmenin süresi ve katılımcıların görüşme sürecindeki tepkileri gibi başlıklar dikkate alınarak bu araştırmanın veri toplama aşaması planlanmıştır.

Bu araştırmanın pilot görüşmeleri pandemi sürecinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle görüşmeler çevrimiçi ortamda yapılmıştır. Görüşmelerin çevrimiçi yapılacak olması nedeniyle katılımcıların sahip olduğu teknolojik imkanlar dikkate alınmış ve görüşmeler Zoom ya da WhatsApp gibi programlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmeler bir baba, iki anne ve beş çocuk olmak üzere toplam 8 kişinin katılımıyla yapılmıştır. Görüşmeler gerçekleştirilmeden önce katılımcıların bilgilendirilmiş onamı alınmıştır. Bu kapsamda görüşmeler ses ve video kaydına alınmıştır. Zoom programı kullanılarak gerçekleştirilen görüşmelerde programın alt yapısından faydalanılarak video kaydı gerçekleştirilmiş, WhatsApp üzerinden yapılan görüşmelerde ise ses kayıt cihazı kullanılarak sadece ses kaydı alınmıştır.

Pilot görüşmelerin tamamlanmasının ardından görüşme sürecinde katılımcıların sorulara verdiği tepkiler, katılımcılardan alınan geri bildirimler, soruların araştırılan konuya uygunluğu, görüşmelerin süresi gibi başlıklar göz önünde bulundurularak görüşme süreci ve görüşme soruları yeniden yapılandırılmıştır. Bu kapsamda düzenlenen

formlara Tez İzleme Komitesi'ndeki üyelerin de görüşleri alınarak son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler için hazırlanan formlar Ek-3 ve Ek-4'te sunulmuştur. Belirtilen formlar toplamda üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümdeki sorularla katılımcılar ve aileleriyle ilgili demografik bilgilere, ikinci bölümdeki sorularla boşanma sürecindeki yaşantılara ve üçüncü bölümdeki sorularla boşanma sonrasındaki sürece odaklanılmaktadır. İlk bölüm beş, ikinci bölüm dokuz ve üçüncü bölümde 16 soru bulunmaktadır. Toplamda 30 soru üzerinden gerçekleştirilen görüşmeler ortalama 90-150 dakika sürmüştür.

Veri Toplama Süreci

Nitel araştırmalarda veri toplama süreci oldukça yoğun bir çaba gerektirir. Creswell (2013), niteliksel veri toplamanın doğrudan bireylerle etkileşime girerek uzun süren bilgi toplamayı ve bireylerin detaylı kişisel görüşlerinin kayıt altına alınmasını içermesi nedeniyle kurumsal prosedürün ayrıntılı bir biçimde tanımlanmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde bu araştırmada da veri toplama aşamasına geçilmeden önce araştırma sürecinin her aşaması hakkında detaylı açıklamalar yapılarak Ankara Üniversitesi Etik Kurul'undan araştırmanın yapılabilmesi için gerekli izinler alınmıştır (*Bknz*. Ek 1).

Etik kurul izninin alınmasının ardından çalışmanın yürütülmesiyle ilgili işlem adımları gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu amaçla ilk olarak, katılımcıların belirlenebilmesi için araştırmaya ilişkin dahil edilme kriterlerinin yer aldığı afişler hazırlanmıştır. Bu afişler hem her bir grup için ayrı ayrı hazırlanmış hem de tek bir afiş hazırlanarak sosyal medya üzerinden araştırmacının kendi sosyal medya hesaplarından ve araştırmacının sosyal çevresinde bulunan diğer kişilerce paylaşılarak katılımcı adaylarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Afişlerin ulaştığı katılımcı adayları Instagram, WhatsApp ve e-posta üzerinden araştırmaya katılmak istediklerini belirtmişlerdir. İlgilenen katılımcı adaylarına görüşme süreci hakkında bilgi verilmiş ve yapılan görüşmelerin video ya da ses kaydına alınacağı ifade edilmiştir. Araştırma koşullarını kabul eden katılımcılarla görüşme gün ve saati belirlenerek katılımcıların uygunluğuna göre görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada araştırmaya anne-çocuk çiftleri dahil edilmiş, annesi katılmayan çocuk ya da çocuğu katılmayan anne var ise bu kişiler pilot görüşmeler kapsamında araştırmaya dahil edilmiştir. Anne-çocuk çiftlerinin katılımcı

olarak araştırmaya dahil edilmesinde araştırmacıya ulaşan katılımcı adaylarının anneleri ya da çocuklarıyla iletişime geçerek araştırmaya katılmak isteyip istemediklerini öğrenmeleri yoluyla araştırmanın katılımcıları belirlenmiştir. Babaların araştırmaya katılım süreçleri ise araştırmacının sosyal çevresindeki kişilerin aracılığıyla sağlanmıştır. Bu bağlamda araştırma verileri aynı aileden gelen dokuz anne-çocuk çifti ve farklı ailelerden gelen altı baba ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilmiştir.

Veri toplama sürecinin pandemide gerçekleştirilmesi nedeniyle görüşmenin yapılacağı ortamların seçimi katılımcılara bırakılmıştır. Bu kapsamda görüşmeler, biri çocuk ve ikisi baba olmak üzere toplamda üç kişi ile yüz yüze, geri kalan 21 kişi ile çevrimiçi ya da telefon görüşmeleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde araştırmacının odasında yapılmıştır. Bu aşamada hiyerarşik bir ilişkinin geliştirilmemesi için araştırmacının isimliği çıkarılarak ve oda içinde gerekli düzenlemeler yapılarak katılımcılar görüşmeye alınmışlardır. Çevrimiçi ortamda gerçekleştirilen görüşmelerde ise Zoom ve WhatsApp programları kullanılmış ya da telefon görüşmeleri üzerinden veriler toplanmıştır. Çevrimiçi ortamda kullanılacak programlar, katılımcıların teknolojik bilgisi ve sahip oldukları imkanlar doğrultusunda belirlenmiştir. Çocuk grubuyla yapılan görüşmeler Zoom programı üzerinden, anne grubu ile yapılan görüşmeler çocukla aynı evde yaşama durumlarına göre Zoom, WhatsApp ya da telefon görüşmeleri üzerinden ve baba grubu ile yapılan görüşmeler ise WhatsApp ya da telefon görüşmeleri üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde öncelikle araştırmacı ve katılımcının birbirini rahat bir şekilde duyup duymadığı kontrol edilmiştir. Kısa bir günlük sohbetten sonra katılımcının hazır olma durumuna göre görüşme kaydı başlatılmıştır. Kayıt başlatıldıktan sonra araştırmacının kendisini tanıtması ve araştırma hakkında açıklamalarda (araştırmanın adı, amacı, kimlerle yürütüldüğü, hangi ortamda yapılacağı, gizlilik, ses kaydı, gizliliğin ihlal edilebileceği durumlar, görüşme süresi, görüşmenin etkileri, gönüllülük, katılmayı reddetme ve çekilme hakkı gibi başlıklar) bulunması yoluyla bilgilendirilmiş onam formu (Ek-2) katılımcılara okunmuştur. Bilgilendirilmiş onam katılımcıların sözlü onayı alınarak belirlenmiştir. Katılımcının onayı alındıktan sonra görüşmenin bölümleri hakkında bilgi verilerek katılımcıların kendilerini hazır hissetme durumlarına göre yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ağırlıklı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formlarında yer alan sorular üzerinden

yürütülmüştür. İhtiyaç hissedilen durumda katılımcının deneyimini detaylandırması için sondaj soruları kullanılmıştır.

Görüşmeler 90-150 dakika arasında ortalama 120 dakika sürmüştür. Zoom ile gerçekleştirilen görüşmeler hem video hem ses kaydına, WhatsApp, telefon görüşmeleri ve yüz yüze olarak gerçekleştirilen görüşmeler ise yalnızca ses kaydına alınmıştır. Alınan görüşme kayıtları araştırmacıya ait şifreli bir harici bellekte depolanmıştır.

Verilerin Çözümlenmesi

Bu bölümde yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilerin çözümlenmesine ilişkin işlem adımları sunulmuştur. Bu işlem adımları YFA'ya uygun olarak gerçekleştirilmiş ve analiz aşamasında MAXQDA 22 kullanılmıştır.

Verilerin çözümlenmesi süreci, görüşmelerden elde edilen verilerin transkript edilmesiyle başlamaktadır. Smith, Flowers ve Larkin (2009), YFA için görüşmenin anlamsal kaydının gerekli olduğunu, bunun da konuşulan tüm kelimelerin yazıya dökülmesi yoluyla gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir. Bu kapsamda tüm görüşme kayıtları araştırmacı tarafından transkript edilmiştir. Bu aşamada dikkate değer sözsüz ifadelere (kahkaha gibi) ve önemli duraklamalara, tekrarlara ya da tereddütlere yer verilmiştir.

Görüşmelerinin yazıya geçirilmesinin ardından YFA çözümleme aşamalarına geçilmiştir. Alanyazında yer alan YFA araştırmaları incelendiğinde, verilerle çalışmak için tek bir yöntem belirlenmediği ve yöntem bölümlerinin esnek bir biçimde raporlaştırıldığı görülmektedir. YFA'da veri çözümlemenin net bir doğru ya da yanlış yolu yoktur. YFA temelde analitik kısma odaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle, araştırmacı analitik dikkatini katılımcının deneyimini anlamlandırmaya yöneltmektedir (Smith, Flowers ve Larkin 2009).

Tipik olarak YFA altı adımda gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda elde edilen verilerin analizi şu şekilde yapılmıştır (*Bknz.* Smith, Flowers ve Larkin 2009):

Adım 1. Okuma ve yeniden okuma: Bu aşama metnin tekrarlı biçimde okunmasını içermektedir. Bu kapsamda her bir vaka en az üç kez okunmuştur. Bu tekrarlı okumaların amacı, katılımcının analizin odağı haline gelmesini sağlamaktır. İlk okumanın yapıldığı aşamada ses kaydının açılarak vakanın transkriptinin okunmasının yapılması önerilmektedir. Bu şekilde metnin diğer okumaları, katılımcının sesi hayal edilerek

yapılabilecek ve bu da analizin daha eksiksiz olarak gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Okumaların gerçekleştirildiği aşamada önerilen bir diğer strateji, transkriptin kenar boşluklarına notlar alınmasını içermektedir. Bu kapsamda, tüm okumalar sırasında araştırmacı kenar boşluklarına katılımcı ve deneyimiyle ilgili ilk ve en çarpıcı gözlemlerini kayda almıştır. Böylece araştırmacı verilerle ilgili kendini paranteze alabilmiş ve verilere odaklanabilmiştir.

Adım 2. İlk not alma: En ayrıntılı ve en çok zaman alan analiz düzeyidir. Bu aşamada araştırmacı, transkript üzerine ilgi duyduğu her şeyi not etmiştir. Çözümleme, serbest bir metin analizi yapmak gibidir. Bu aşamada metni anlam birimlerine bölmek ve her birime yorum yapmak gibi bir zorunluluk yoktur. Amaç, kapsamlı ve ayrıntılı bir dizi not ve yorum oluşturmaktır. Alınan bu ilk notlarla, katılımcı için önemli olan başlıklar ve bunların anlamları, belirli noktalarda katılımcının kullandığı dil, yaşadıkları dünyada kurdukları ya da kuramadıkları ilişkiler ve bu ilişkilerin niteliği dikkate alınarak oluşturulan anlam kalıplarının anlaşılmasına yardımcı olabilecek daha soyut kavramlar betimlenmeye çalışılmıştır. YFA'da yapılan yorumlar açıklayıcı yorumlar, dilbilimsel yorumlar ve kavramsal yorumlar olarak üçe ayrılmaktadır. Açıklayıcı yorumlar (normal metin), katılımcının söylediklerinin içeriğini, konuşma metni içindeki konuşmanın konusunu açıklamaya odaklanır. Dilbilimsel yorumlar (italik), katılımcının özel dil kullanımını keşfetmeye odaklanmıştır. Kavramsal yorumlar (altı çizili), daha sorgulayıcı ve kavramsal bir düzeyde meşgul olmaya odaklanmıştır. Bu keşifsel yorumlama yolları kapsamlı ya da kuralcı olma anlamı taşımaz ancak araştırmacının kullanmak isteyebileceği yararlı analitik araçlar olarak sunulur. Bu araştırmada da bu yorumlama yollarından yararlanılmıştır. Okumalar devam ederken katılımcı ifadelerinin içindeki benzerlikler-farklılıklar, abartmalar, çelişkiler hakkında da yorum yapılmıştır. Bununla birlikte metnin her satırıyla diyalog kurmak, her kelime ve cümlenin araştırmacı için ne anlama geldiğini sormak; katılımcı için ne anlama geldiğini kontrol etmek önemlidir.

Adım 3. Ortaya çıkan temaların geliştirilmesi: Bu aşamada analizin odak noktası, katılımcının ifadeleriyle birlikte araştırmacı notlarıdır. Dolayısıyla burada oluşturulan temalar yalnızca katılımcının orijinal ifadelerini değil analistin yorumlarını da yansıtmaktadır. Bu aşamada transkript parçalara ayrılırken ilk notların dikkate alınması gerekmektedir. YFA, katılımcı odaklıdır ancak analiz işlemleri sırasında araştırmacının merkezi bir rol oynaması söz konusu olmaktadır. Bu aşamada YFA'nın hem yorumlama hem de fenomenolojiyi merkeze aldığı unutulmamalıdır. Analiz, araştırmacıyı katılımcıdan uzaklaştırsa da katılımcının deneyimiyle yakından ilgili olmak, ortaya çıkan

bulguların ortak çalışmanın bir ürünü olmasını sağlamaktadır. Analiz işlemleri sonucunda elde edilmeye çalışılan temalar, parçanın psikolojik özünü temsil edecek kadar somut ve kavramsal olacak kadar da soyut ifadeler içermelidir. Bu bağlamda tema adları katılımcıların kendi ifadeleri (in vivo), kısa alıntılar ve açıklayıcı etiketler biçimindedir. Temalar katılımcının deneyiminin özünü yansıtmaya yönelik olarak oluşturulmuştur. Burada parçanın bütüne, bütünün de parçaya göre yorumlandığı hermeneutik döngü önemlidir.

Adım 4. Yeni ortaya çıkan temalar arasında bağlantı arama: Bu aşamaya kadar bir dizi tema oluşturulmuştur. Burada oluşturulan temalar arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik olarak küçük kağıtlara tema adları yazılmış ve haritalama yapılmaya çalışılmıştır. Amaç, ortaya çıkan temaları bir araya getirmek ve katılımcı ifadelerinin ilginç ve en önemli yönlerini vurgulayan bir yapı üretmektir. Bu amaca yönelik olarak soyutlama, alt alta koyma (subsumption), kutuplaştırma, bağlamlaştırma, numaralama, işlev, bir araya getirmek gibi bazı stratejiler izlenebilir. Bu işlem adımlarının ardından özet tablosu oluşturulmaktadır. Özet tablosu, muğlak kayıpla ilgili katılımcı deneyimlerini içermektedir. Bununla birlikte bu aşamada bazı temaların dışlanması da söz konusu olmaktadır. Dışlanan temalar metin içinde iyi ifade edilmeyen ya da fenomen için marjinal nitelikteki temalar olabilir. Bu kapsamda araştırmacının rolü de oldukça önemlidir. Dışlanacak temalar araştırmacının ilgi alanlarından ve yöneliminden etkilenmektedir. Sonuç olarak özet tablosu, alt tema etiketleri, kısa alıntılar, röportaj transkriptinde ilgili alıntıların bulunabileceği yerlere referanslar (yeni sayfa ve satır numaraları) ve küme etiketlerini içerecek biçimde oluşturulmuştur.

Adım 5. Sonraki vakaya geçme: İlk vakanın analizi tamamlandıktan sonra ikinci vakanın analiziyle araştırma verilerinin çözümlenmesine devam edilmiştir. YFA, doğası gereği ideografiktir; bu nedenle her vaka kendi bireyselliği içinde değerlendirilmiştir. Bu aşamada diğer vakalardan elde edilen bulguların sürece karışmasını engellemek için belli bir sistematiğin takip edilmesi önerilmektedir. Bu şekilde araştırmacı kendini paranteze alabilir ve ideografi kriterini belli düzeyde karşılayabilir.

Adım 6. Vakalar arasında örüntü arama: Bu aşamada elde edilen veriler üzerinden vakalar arasındaki örüntü belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla "*Vakalar arasında nasıl bağlantılar var? Bir tema farklı bir durumu açıklamaya nasıl yardımcı olur? En etkili temalar hangileridir?*" gibi sorular sorularak temaların yeniden yapılandırılması ve yeniden etiketlenmesi biçimindeki süreç gerçekleştirilmiştir.

YFA'da çözümleme aşamaları kadar yorumlamanın nasıl yapılacağı da önemli bir başlıktır. Eatough ve Smith (2008), yorumlamanın iki seviyesinden bahsetmektedir. İlk seviye empatik yorumlama olarak adlandırılmaktadır. Empatik yorumlama, araştırmacının katılımcının dünyasına girmesine izin vermeyi amaçlamaktadır. İkinci düzey yorumlama ise şüpheci yorumlamadır. Bu ikinci düzey yorumlama, deneyimin doğası, anlamı ve kaynağı hakkında daha fazla fikir edinmek için katılımcının anlatımını eleştirel biçimde sorgulamaktadır. Bu türde bir yorumlama yeni kavrayış ve anlayışlar üreterek araştırmayı zenginleştirirken, anlamın empoze edilmesi ve katılımcılara ses verme/reddetme gibi etik sorunlara neden olabilmektedir (Willig, 2001).

Araştırmacının Rolü ve Yansıtıcı Düşünme Süreci

YFA, metnin analizi sonucu ulaşılan her bir kavrayışın zorunlu olarak yorum ürünü olduğunu kabul eder. YFA'daki temel amaca ulaşmanın yolu, araştırmacının katılımcının anlatımına katılımı ve yorumu üzerinden gerçekleşebilmektedir. Başka bir ifadeyle, bu durum araştırmacının da analize katılımı anlamına gelmektedir. Özetle, analiz, katılımcının dünya görüşünü temsil etmesi bağlamında fenomenolojik, araştırmacının kendi kavramlarına bakış açısını yansıtması bağlamında yorumlayıcıdır (Smith, Flowers ve Larkin 2009).

YFA'nın araştırmacının rolüne ilişkin bu görüşünden yola çıkarak bu araştırmada araştırmacı olarak benim rolümü şu şekilde özetleyebilirim: Birincil araştırmacı olarak Karadeniz Teknik Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı'ndan mezunum. Eğitim-öğretim yaşantım boyunca aile bütünlüğünün dışında kalan arkadaşlarımın ya da çevremdeki diğerlerinin onlardan farklı ve tırnak içinde daha üst konumda olarak görülen diğer kişi ya da kişilerce korumaya alındığına tanıklık ettim. Bu bağlamda boşanma ile ilgili benim ilk anım 5. sınıftayken bir arkadaşımın anne-babasının boşanacağının bilgisinin bize ulaşmış ancak arkadaşımla paylaşılmamış olması ve bu nedenle bu bilginin onunla paylaşılmaması konusunda dikkatli olmamız gerektiğine ilişkin yapılan uyarıdır. Bunun sonrasında televizyonda yer alan ve o dönemin popüler dizilerinden "*Çocuklar Duymasın*"da da boşanmanın normal dışı bir durum olduğuna yönelik bir kurgu ile seyirciye sunumuna yönelik algım, bir çocuk ve bir ergen olarak kaygılandığım bir durum olmuştur. Bu nedenle aile içindeki her tartışmanın boşanmayla sonuçlanma ihtimali her zaman beni korkutmuştur.

Bir araştırmacı olarak boşanma konusuna ilgim, aldığım psikodrama eğitimimin bir parçası olarak yürüttüğüm grup uygulamaları sırasında gerçekleşmiştir. Burada bir üye kendini gövdesinde daire biçiminde kocaman bir oyuk olan içi boş bir heykele benzetmişti. Bu ifade üyenin deneyimlediği boşluğun çarpıcı bir ifadesiydi. Bu üye gibi grupta boşanma deneyimine sahip çocukların örneğin ilişkisel bağlamdaki deneyimlerinin daha yoğun ve etkili olduğunu algıladım. Bununla birlikte yaşantısal alanlarda boşanma deneyimine sahip bireylerin diğerlerinden farklılaşan özellikler göstermesi boşanma olgusuna olan dikkatimi artırdı. Yine bir araştırmacı olarak boşanma konusunun ele alınma biçimi de benim için ilgi çekici olmasını sağlamıştır. Boşanma genel olarak ve gözlemlediğim kadarıyla bir kriz durumu olarak değerlendirilmektedir. Oysa alanyazın boşanmanın farklı etkilerinin olabileceğini de ifade etmektedir. Bu bağlamda ben de boşanmanın kriz ortamı yaratması dışında olumlu bir etkisinin olup olmadığını keşfetmek ve anlamak amacıyla da bu konuyu çalışmak istedim.

Araştırmaya başlarken kendi değer, önyargı ve beklentilerimi gözden geçirdiğimde, her ne kadar araştırmacı olarak alanyazındaki olumlu etkilerini bilsem de sanıyorum çocukluk korkularımın devamı olarak ben de boşanmayı salt kriz durumu olarak görüyordum. Boşanma sonrasında olumlu bir gelişim varsa da bunun boşanmanın travmatize edici etkilerinin yanında çok sınırlı bir etkiye sahip olacağını düşünüyordum. Sanıyorum katılımcıların bana sadece travmalarından bahsetmelerini bekliyordum. Başka bir ifadeyle muğlak kayıpla başa çıkamamış olmaları araştırma sonuçlarımın en belirgin vurgusu olacaktı. Bununla birlikte katılımcılarla görüşmeleri gerçekleştirmek de benim için kaygı vericiydi. Katılımcıların bahsedecekleri travmatik yaşantılara uygun tepki verebilecek miyim, görüşmeye devam etmelerini sağlayabilecek miyim, onları yeniden travmatize edecek miyim, görüşmelerden sonra kendilerini kötü hissederlerse bununla nasıl başa çıkacağım gibi birtakım sorular görüşmelere başlamak noktasında beni durduran bir etkiye sahipti.

Görüşmelere başladığımda süreç korktuğum gibi ilerlemedi. Görüşmelerde "*Katılımcı bana ne anlatmak istiyor?*" sorusunu kendime sordum. Bu şekilde hem katılımcının anlattıklarına hem de yarı yapılandırılmış görüşme sorularıma odaklanabildim. Ancak görüşmelerin uzun sürmesi nedeniyle bazı katılımcıların davranışlarını sıkıldıkları şeklinde yorumlayarak bazı soruları sormadığımı fark ettim. Öte yandan bu durum araştırma bulgularını olumsuz etkileyecek nitelikte olmadı. Görüşmelerde araştırmacı kimliğim kadar psikolojik danışman kimliğimin de görüşme sürecini kolaylaştırdığını fark ettim. Katılımcıların anlattıkları olaylar karşısında sempati

duymadan sürece devam edebilmek ya da yaşanmış deneyimlerin detaylarını öğrenmek noktalarında danışman kimliğimin katkı sağlayıcı olduğunu hissettim. Öte yandan Türkiye'de yaşayan bir kadın ve bir birey olarak anne ve çocuk katılımcılarımın eşleri ve babaları nedeniyle yaşadıkları olumsuz deneyimleri kızgınlıkla dinlediğimi fark ettim. Bununla birlikte babaları dinlerken bu kızgınlığımı kontrol etmek için "*Şu anda katılımcı bana ne anlatmak istiyor?*" sorusunu kendime hatırlattım. Görüşmeler devam ederken katılımcıların anlattıklarıyla ilgili günlük tuttum. Katılımcıların her birinde muğlak kaybın nasıl işlediğini anlamaya çalıştım. Bu süreçte katılımcıların özellikle şiddetin boyutunun yaşamsal sona yaklaştığı anlardan bahsettiği yaşantılar bende daha çok kaldı. Araştırmayla ilgili her bahsettiğimde konuyu bir şekilde bu yaşantılara getirdiğimi fark ettim. Bir psikodramatist adayı ve psikolojik danışman olarak bu yaşantıların bende temas ettiği yerlere bakmamın önemli olduğunu düşünüyorum. Belirttiğim tüm bu korkular, kaygılar ve heyecanlarla veri toplama sürecimi ve analiz aşamalarını tamamladım.

Araştırma Ekibindeki Diğer Araştırmacıların Rolü

Araştırma ekibinde ana araştırmacının yanı sıra üç araştırmacı daha yer almıştır. Araştırmacıların ikisi iç denetimci, diğeri dış denetimci rolüyle sürece dahil edilmiştir. Bu ekipte yer alan araştırmacıların ikisi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programında doktora eğitimini tamamlamış ve diğeri doktora eğitimini tamamlamak üzere olan kişilerdir. Araştırmacılar aynı zamanda nitel araştırma yaklaşımları ve analiz süreçleri hakkında yüksek lisans ve doktora düzeyinde çeşitli dersler almış ve araştırmalar yapmış, nitel araştırmalar hakkında belirli bir bilgi birikimine sahip kişilerdir.

Araştırmanın Güvenduyulabilirliği (Trustworthiness)

Güvenduyulabilirlik, bulguların ve yorumların sistematik süreçlerin çıktıları olup olmadığı ve güvenilir olup olmadığına ilişkin araştırmanın kalitesine atıfta bulunmaktadır (Lincoln ve Guba, 1985). Yürütülen araştırmaların genel olarak amacı, güvenilir ve geçerli sonuçlar elde etmektir. Bu kapsamda nicel araştırmalarda okuyucu gerekli işlem adımlarının izlendiğine, nitel araştırmalarda araştırmacının vardığı sonucun "*anlamlı*" olduğuna okuyucu ikna edilmeye çalışılmaktadır (Firestone, 1987).

Araştırmanın türünden bağımsız olarak, geçerlilik ve güvenirlik; bir çalışmanın kavramsallaştırmasına, verilerin toplanma, analiz edilme ve yorumlanma ve bulguların sunulma biçimine dikkatle yaklaşılarak ele alınabilecek konulardır (Merriam ve Tisdell, 2016). Nicel araştırmalar iç geçerlik, dış geçerlik, güvenirlik, nesnellik kriterlerine uygun biçimde ilerleyerek çalışmalarının geçerliği ve güvenirliğini sağlamaya ya da artırmaya çalışmaktadır. Bu kriterler pozitivist paradigmayı benimseyen araştırmalar için uygundur. Öte yandan yapılandırmacı paradigmayı benimseyen araştırmalarda, araştırmanın ontolojik ve epistemolojik temellerine uygun kriterlerin benimsenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda Lincoln ve Guba (1986) nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik için inanırlık (credibility), aktarılabilirlik (transferebility), güvenilebilirlik (dependability) ve onaylanabilirlik (confirmability) kriterlerini ortaya atmıştır.

İnanırlık, bulgular ile nesnel gerçeklik arasındaki izomorfizm fikrini, katılımcıların inşa edilmiş gerçeklikleri ve bunlara atfedilen yeniden yapılandırmalar arasındaki izomorfizme aktardığı için iç geçerlik kriteri ile paralel olarak değerlendirilmektedir (Guba ve Lincoln, 1989). Bu tür izomorfizmi doğrulama olasılığını artırmak için kullanılan birkaç teknik vardır. Bunlar uzun süreli katılım, sürekli gözlem, kaynakların-yöntemlerin-teorilerin-araştırmacıların üçgenleştirilmesi, akran bilgilendirmesi, olumsuz vaka analizi, referans yeterliliği ve üye kontrolü biçimindedir. Bu kapsamda araştırmada inanırlığı artırmak için çeşitleme ve uzun süreli katılım yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın inanırlığını artırmak için kullanılan kaynak çeşitlemelerinden ilki, muğlak kayıpla bağlantılı olabilecek boşanma alanyazına hakim olmak biçimindedir. Alanyazında yer alan kuramsal bilgilere belli ölçülerde sahip olmak inanırlığa katkı sağlayan bir basamak olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra yapılan pilot çalışmalar fenomenle ilgili çok yönlü bilgi sağlamanın bir diğer yolu olarak kullanılmıştır. Araştırmada fenomeni deneyimleyen üç grubun araştırmaya dahil edilmesi, farklı gruplardan bilgi almayı sağladığından kaynak çeşitlemesinin sağlanması olarak görülmüştür. Ayrıca yapılan görüşmelerin yanı sıra alanda yapılan uygulamalar üzerinden de fenomenle ilgili bilgi sağlandığından yöntemsel çeşitlemeden de yararlanılmıştır. Ek olarak, bir araştırmacı ekibiyle sürecin yürütülmesi araştırmacı çeşitlemesinin de sağlandığı biçiminde değerlendirilmiştir. Üçgenlemenin yanı sıra inanırlığın bir yolu olarak uzun süreli katılım da araştırma kullanılan tekniklerden biridir. Bu kapsamda katılımcılarla yapılan görüşmelerin uzun sürmesi, uzun süreli katılım bağlamında değerlendirilmiş ve bu yönüyle de araştırmanın güvenduyulabilirliğine katkı sağladığı düşünülmüştür.

Aktarılabilirlik, pozitivist paradigmanın dış geçerlik ya da genellenebilirlik ölçütüne karşılık gelmektedir. Pozitivist anlayışta bu ölçütler bulguların diğer durumlara ne ölçüde uygulanabileceği ile ilgilidir. Bunu sağlamak için randomize kontrollü çalışma yeterlidir. Bu şekilde elde edilen bulgular benzer koşullara uygulanabilir ve belli bir güven seviyesi içinde genellenebilir. Yapılandırmacı-yorumlayıcı anlayışta ise amaç, genelleme değildir. Nitel araştırmalar küçük, rastgele olmayan, amaçlı bir örneklem üzerinde çalışır ve fenomeni derinlemesine anlamayı amaçlar. Nitel araştırmalarda aktarılabilirlik, bulguların ve yorumların uygulanabilirliğiyle ilgilidir. Buna karar verecek kişi okuyucudur. Okuyucu, bulguların ve yorumların kendi bağlamına aktarılıp aktarılamayacağını kendisi belirler. Öte yandan bu belirlemenin gerçekleştirilmesi araştırmacının bağlama ilişkin yeterli betimleyici veriyi sunması ile gerçekleşmektedir (Lincoln ve Guba, 1985). Bu araştırmada belirtilen kriter, araştırmanın raporlaştırılması aşamasında katılımcı ifadelerine yoğun ve zengin biçimde yer verilmesi ile sağlanmıştır. Aktarılabilirliği artırmak için kullanılabilecek bir başka teknik maksimum çeşitlilik örneklemedir. Patton (2015), ilgili boyutta çeşitliliği sağlamak için geniş bir vaka yelpazesi seçmeyi önerir. Çeşitlilik arttıkça daha fazla kişinin araştırma bulgularını kendi durumlarına uygulama olasılığı da artacaktır. Bununla birlikte katılımcı özelliklerindeki çeşitlilik (cinsiyet, yaş, eğitim gibi) de bulgu ve yorumların daha fazla kişiye uygulanabilirliğini artıracaktır. Belirtilen kriterler bağlamında araştırmanın boşanma olgusu kapsamında muğlak kaybı deneyimleyen üç grubu içermesi ve bu grupların farklı yaş ve cinsiyetlerde olması daha geniş kitlelerin araştırma ile ilgileneceği biçiminde yorumlanmıştır. Aktarılabilirliği sağlamak için üçüncü bir yol, tipik ya da model örneklemedir (Meriam ve Tisdell, 2016). Bu örnekleme türü ile kişilerin kendi durumlarını karşılaştırabilmeleri için program, olay ya da bireyin aynı sınıftaki diğerleriyle karşılaştırılması üzerinden kişinin ne kadar tipik olduğu açıklanır. Öte yandan benzersizliği nedeniyle belirli bir durumun incelenmesi de söz konusu olmaktadır. Wolcott'un (2005) dediği gibi "*her durum belirli açılardan diğer durumlar gibidir, diğer bazı durumlar gibidir ve başka hiçbir duruma benzemez*" (s. 167). Bu kapsamda benzerlik ve farklılıklar üzerinden araştırma bulgularının uygulanabilirliğinin farklı yaş, cinsiyet, çalışma durumu ve farklı grupları barındırması ile sağlanabileceği düşünülmektedir.

Güvenilebilirlik, pozitivist paradigmanın güvenirlik kriterine karşılık gelmektedir. Bulguların ve yorumların, güvenilebilir ve tutarlı bir sürecin sonucu olup olmadığı ile ilgilenir (Lincoln ve Guba, 2013). Güvenilebilirliği sağlamanın yolu araştırma verileri, bulguları, yorumları ve önerilerinin yanı sıra araştırma sürecinin

denetimden geçmesidir (Lincoln ve Guba, 1985). Bu kapsamda araştırma sürecinin en başından itibaren Tez İzleme Komitesi ve araştırma ekibi ile ilerlenmesi, belirli aşamalarda belirli alanlarda uzmanlaşmış kişilerden destek alınması gibi unsurların araştırmanın güvenilebilirliğini sağlamanın bir yolu olduğu düşünülmektedir.

Onaylanabilirlik, pozitivist paradigmanın nesnellik ölçütüne karşılık gelmektedir. Veri toplama, bulgular ve yorumların güvenilebilir bir sürecin ürünü olup olmadığıyla ilgilenmektedir (Lincoln ve Guba, 2013). Onaylanabilirliği sağlamanın yolu olarak denetim, üçgenleme ve yansıtıcı günlük tekniklerinin kullanımı önerilmektedir. Bu kapsamda yukarıda belirtilen denetim ve üçgenleme tekniklerine ek olarak araştırma sürecinin belirli aşamalarında birincil araştırmacının günlük tutması, araştırmacının rolü ve yansıtıcı düşünme başlığı altında değer, ön yargı gibi noktalarda kendini paranteze alması üzerinden onaylanabilirlik kriteri sağlanmaya çalışılmıştır.

Lincoln ve Guba'nın (1985) nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik sağlamaya yönelik belirlemiş olduğu kriterlerin yanı sıra Smith, Flowers ve Larkin (2009), yorumlayıcı fenomenolojik analiz için Yardley'nin (2000) ilkelerini dikkate almaktadır. Bu ilkeler a) bağlama duyarlılık, b) bağlılık ve kesinlik, c) şeffaflık ve tutarlılık ve d) etki ve önemdir.

Yardley'in (2000) ilk ilkesi olan bağlama duyarlılık, araştırmacının çalışmanın yapıldığı sosyo-kültürel ortama, ilgili mevcut alanyazına, katılımcılardan elde edilen verilere duyarlılık göstermesi biçiminde sağlanabilir. Bunun yanı sıra uzun süreli ve sürekli katılım ile yakın ilişki kurarak da gerçekleştirilebilir. Veri toplama aşamasında gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıyı rahatlatmak, empati kurmak, etkileşimsel zorlukların farkında olmak gibi beceri ve farkındalıklarla iyi bir görüşme gerçekleştirmek yine bağlama duyarlılığın bir göstergesidir. Analiz sürecinde katılımcının deneyimlerini nasıl anlamlandırdığını anlamak amacıyla gösterilen dikkat de bağlama duyarlılıktır. YFA'nın hassasiyet göstereceği en güçlü bağlam, verilerdir. Verilerin toplanması ve analitik iddiaların temellendirilmesinde gösterilen özen, üzerinde çalışılan ham maddeye duyarlılığın göstergesidir. Burada katılımcı ifadelerine yer verilerek katılımcının sesinin duyurulması ve okuyucu tarafından yapılan yorumların denetlenmesi ve raporlaştırmada yorumların olası okumalar olarak sunulması da bağlama duyarlılıktır. Ek olarak, ilgili konunun temellendirilmesi, yöntemin felsefi alt yapısı ve tartışmaların çalışmanın girişine atıfta bulunmayan bir içerikle alanyazına yer vermesi bağlama gösterilen duyarlılık kapsamında değerlendirilmektedir. Bu araştırma bağlama duyarlılık kriteri açısından değerlendirildiğinde, ilgili alanyazına duyulan ilgi ve araştırmanın kuramsal bölümünde

detaylı olarak ele alınması, yarı yapılandırılmış görüşmelerde sondaj soruları ile katılımcının deneyiminin derinlemesine anlaşılmaya çalışılması, görüşme süreçlerinde psikolojik danışman kimliğine sahip olmanın da avantajını kullanarak görüşme öncesi ve sürecin ilerleyen bölümlerinde katılımcıyı rahatlatmak, ihtiyaçlarını dikkate almak ve empati kurmak ile görüşmelerin uzun sürmesi kapsamında uzun süreli katılımın gerçekleştirmesi yoluyla bağlama duyarlılık kriterinin sağlandığı düşünülmektedir.

Yardley'in ikinci ilkesi, bağlılık ve titizliktir. Burada araştırma sürecinin bazı unsurları için bağlılığın gösterilmesi, bağlama duyarlılık ile eşanlamlı olabilir. Görüşme sırasında katılımcıya yönelik ve sonrasında verilerin analizine gösterilen özen, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Titizlik ise seçilen örneklemin uygunluğu, görüşmenin kalitesi ve analizin eksiksizliğini ifade etmektedir. Belirtilen kriterler bağlamında bağlama duyarlılığın sağlanması üzerinden bağlılık kriterinin karşılandığı, titizlik kriterinin ise görüşme sürecinde katılımcının söylediklerine ilgi duyulması ve analiz aşamasında gerekli tüm adımların takip edilmesi yoluyla sağlandığı düşünülmektedir.

Yardley'in üçüncü ilkesi, şeffaflık ve tutarlılıktır. Şeffaflık, araştırma sürecinin tüm ayrıntılarına açık bir şekilde raporlaştırmada yer verilmesi anlamına gelmektedir. Burada katılımcıların seçimi, görüşme programının oluşturulması, görüşme süreci, analiz adımları gibi başlıklar açıklanarak şeffaflığın arttırılması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda araştırma raporunda örneklem seçimi ve dahil edilme kriterleri, yarı yapılandırılmış görüşme sürecinin işlem adımları ve verilerin çözümlenmesi aşamalarının detaylı açıklamalarına yer verilmesi üzerinden ilgili kriter sağlanmıştır. Tutarlılık ise genellikle okuyucu tarafından belirlenir. Araştırmacının rolü tutarlılığın makale ya da tez yazımına yansıtılmasıdır. Burada temaların mantıksal olarak birbirine bağlılığı, belirsizliklerin ve çelişkilerin ele alınması gibi başlıklar önemlidir. YFA'da taslak oluşturmak ve yeniden tasarlamak önemlidir. Yeniden tasarlanan araştırmanın analizi daha da netleşmektedir. Bununla birlikte raporlaştırılan araştırmanın YFA'nın altında yatan temel varsayımlarla ve benimsenen paradigma ile tutarlı bir şekilde yazılması da tutarlılığın sağlanmasında önemlidir. Bu kapsamda araştırma raporunda araştırmanın felsefi temelleri, ontolojik ve epistomolojik konum, bulguların alanyazın doğrultusunda tartışılması başlıklarına yer verilmesi yoluyla tutarlılığın sağlandığı düşünülmektedir.

Yardley'in dördüncü ilkesi, etki ve önemdir. Burada diğer araştırmalarda olduğu gibi YFA'nın da okuyucuya ilginç, yararlı ve önemli bir şey sunması araştırmanın geçerliğinin göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

YFA'da geçerlik ve güvenirlik için önemli olan bir diğer başlık bağımsız denetimdir. Bir araştırma raporunun geçerliği için tüm sürecin baştan itibaren belgelenmesi gerekli görülmektedir. Bunun için araştırma sorusuna ilişkin ilk notlardan başlayarak araştırma önerisi, katılımcı seçimi, görüşmelerle ilgili tüm detaylar, video ve ses kayıtları, transkriptler, tema tabloları ve diğer araçlar ile taslak raporlar ve son rapor olmak üzere tüm sürecin kayıt altına alınması denetim için önemli görülmektedir. Denetim farklı şekillerde gerçekleştirilebilir. Bunlardan ilki araştırma ile ilgili tüm süreci içeren kayıtların bağımsız bir araştırmacıya verilerek sürecin gözden geçirilmesini istemek biçiminde olabilir. İkinci olarak da tüm süreç denetçilerle etkileşimsel olarak ilerleyebilir. Bunların yanı sıra başka şekillerde gerçekleştirilen denetimler de YFA'nın geçerliliğini artırmak için önemli ve uygun olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada bağımsız denetim, sürecin başından itibaren Tez İzleme Komitesi, araştırma ekibi ve alanında uzman öğretim elemanlarının desteği ile ilerlenmesi yoluyla sağlanmıştır.

Vicary (2016), YFA'nın geçerlik ve güvenirliği için yakın zamanlarda Yardley'in ilkelerinin rafine hale getirildiğini ve Smith'in (2011) değerlendirmenin, kalitenin ya da geçerliğin her zaman bir yargı meselesi olacağı sonucuna vardığını söylemektedir. Bununla birlikte YFA'nın kalite ve geçerliği için üç yol önermiştir: yansıtma (reflexivity), yansıtıcı düşünme (reflection) ve günlük tutma (journaling). Bu noktada yansıtma ve yansıtıcı düşünme süreçlerine araştırmacının rolü başlığı altında yer verilmiştir. Günlük tutma ise tüm araştırma süreci boyunca farklı zamanlarda gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, araştırmanın güvenduyulabilirliğini sağlamak için farklı araştırmacılar tarafından farklı adlandırmalarla benzer teknikler kullanılmaktadır. Bu kapsamda araştırmada yaygın olarak kullanılan kriterler üzerinden araştırmanın güvenduyulabilirliği sağlanmaya çalışılmış ve kriterler için kullanılan teknikler detaylı biçimde açıklanmıştır.

Etik Konular

Etik hem nitel hem de nicel araştırmalarda katılımcılarla kurulan ilişkilerin düzenlenmesi bağlamında kritik bir öneme sahiptir. Bununla birlikte nitel araştırmaların farklı nedenlerle etik sorunlarla dolu olduğu düşünülmektedir.

Nitel araştırmalar, insan yaşamının çok detaylı bir şekilde keşfini gerektirir. Mauthner, Birch, Miller, Mauther ve Jessop (2002), nitel araştırmada etik sorunların

özellikle özel hayatları araştırma ve kamusal alana hesap vermenin karmaşıklığından kaynaklandığını ifade etmektedir. Benzer şekilde Brinkmann (2012) da insanların gözlemlenmesi, konuşturulması, yaptıklarının ve söylediklerinin analiz edilmesi ve araştırmacı yorumlarının daha geniş kitlelere ulaştırılması durumunda etik bir sürecin içine girildiğini belirtmektedir. Katılımcılarla doğrudan girilen etkileşimin hem katılımcıyı hem de araştırmacıyı etkilemesi nedeniyle nitel araştırmalarda etik açıdan oldukça hassas davranılması gerekmektedir (Brinkmann ve Kvale, 2018).

Araştırmacılar için etik yönergelerde geleneksel olarak yer alan dört etik alanı değerlendirilmiştir: Bilgilendirilmiş onam, gizlilik, sonuçlar ve araştırmacının rolü (Amerikan Psikiyatri Derneği, 2002). Brinkmann ve Kvale (2018) bu alanları araştırmadan önce çözülmesi gereken alanlar olarak görmek yerine tüm süreç boyunca değerlendirilmesi gereken belirsizlik alanları olarak kavramsallaştırmıştır.

Bilgilendirilmiş onam, araştırmanın amacı, katılımcı grubun özellikleri, görüşmelerle ilgili başlıklar, görüşme sürecinin olası yarar ve zararları, gizlilik, gizliliğin bozulabileceği durumlar, görüşmelerin ses ya da video kaydına alınacağı, araştırmaya katılmada gönüllülük esası ve neden belirtmeksizin çekilme hakkı, verilere kimlerin ne kadar süre ulaşabileceği ve verilerin depolanması gibi konularda katılımcılara verilen bilgileri içermektedir. Bu kapsamda bu araştırmada da belirtilen başlıklara bilgilendirilmiş onam formunda yer verilmiştir. Bilgilendirilmiş onam formu görüşmeden önce araştırmacı tarafından okunarak katılımcılara iletilmiştir. Bilgilendirilmiş onamın okunması sırasında kullanılan çevrimiçi ortamın özelliğine göre ses ya da video kaydı alınmıştır. Araştırmacı tarafından bilgilendirilmiş onamın okunmasının ardından katılımcılara merak ettikleri bir konu olup olmadığı ya da anlaşılmayan bir başlık varsa açıklanabileceği belirtilerek ihtiyaç duyulması halinde katılımcıların araştırma ve süreçle ilgili soruları cevaplanmıştır. Katılımcı sorularının alınmasının ve anlaşılmayan başlıkların açıklığa kavuşturulmasının ardından katılımcıların onayı sözlü olarak ses kaydına alınmıştır.

Etik bir belirsizlik alanı olarak araştırmalarda karşımıza çıkan bir diğer başlık gizliliktir. Gizlilik, katılımcıları tanımlayan ya da tanınmasına neden olabilecek nitelikteki bilgilerin ya da verilerin araştırmacıda kalması ve yayınlanmaması anlamına gelmektedir. Bu araştırmada bilgilendirilmiş onam formunda katılımcı bilgilerinin gizli kalacağı belirtilmiş hatta ses kaydında kişisel bilgileri, olayların geçtikleri yerleri, özel isimleri belirtmemeleri istenmiştir. Araştırmanın raporlaştırılması aşamasında katılımcı isimleri belirtilmemiş, şehir adları ya da anlatılan olaylarda geçen kişi adları gizli

tutulmuştur. Gizlilik ile ilgili önemli bir nokta anne ve çocukları oluşturan katılımcı gruplarının aynı aileden gelmiş olmasıdır. Burada görüşmeler ayrı ayrı gerçekleştirilmiş olsa da araştırma raporunu okuyan anne-çocuk çiftlerinin birbirini tanıma olasılığının yüksektir. Bu durum araştırmanın gizliliği açısından önemli bir soru işaretidir. Araştırmanın bu aşamasıyla ilgili sorunu çözmek için görüşmeler sırasında anne-çocuk çiftinin anlattıkları olaylardaki tutarlılık dikkate alınmış, katılımcılardan herhangi biri bilinmesini istemediği bir nokta olduğunu belirttiğinde söz konusu ifade analize dahil edilmemiştir. Bu kapsamda iki çiftten birinde annenin bahsettiği konunun çocuk tarafından bilinmemesi ve nedeninin farklı bir aktöre yüklenmesi; diğer çiftte ise annenin bahsettiği bir olay yerinin çocuk tarafından açıklanmış olmasına rağmen annenin açıklamak istememiş olması nedeniyle araştırmada ilgili bilgilere yer verilmemiş ve analize dahil edilmemiştir. Görüşmelerde alınan ses ve video kayıtlarının veri niteliğinde olması nedeniyle 10 yıl araştırmacı tarafından şifreli bir harici bellekte saklanacağı bilgisi verilmiştir. Bununla birlikte gizliliğin bozulabileceği durumlar belirtilmiş ve verilerin paylaşılma durumuyla ilgili açıklamalarda bulunulmuştur.

Etik bir belirsizlik alanı olarak bir diğer başlık, sonuçlardır. Sonuçlar, katılımcıya ve kamuya yarar sağlamak kadar katılımcıya zarar vermemek konusunu da dikkate almalıdır. Guidelines (1992, s. 15) yararlı olma ilkesinin katılımcıya zarar verme riskinin de en düşük düzeyde olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Burada katılımcının yanı sıra katılımcının temsil ettiği daha büyük gruplar için de elde edilen sonuçlar önem taşımaktadır (Brinkmann ve Kvale, 2018). Etik belirsizlik alanı olarak sonuçlar diğerlerine göre daha tahmin edilemezdir. Özellikle görüşme sırasında katılımcının paylaşmayacağı konuları paylaşması, odağının değişmesi gibi durumlarda araştırmacının tutumu son derece önemli hale gelmektedir. Bu araştırma kapsamında sonuçlar açısından etik belirsizlik alanı değerlendirildiğinde, boşanmış bireylere ses verilmesi bağlamında katılımcıların görünme isteği yerine getirilmiş ve bu kapsamda psikolojik olarak hem katılımcı hem de temsil ettiği grubun yarar sağlayacağı düşünülmüştür. Öte yandan görüşme sürecinin terapiye dönüşmemesi noktasında araştırmacı özel bir çaba göstermiştir. Araştırmacının psikolojik danışman kimliğini de taşıması ve terapi süreci hakkında deneyimli olmasının etkisiyle konunun derinleşmesi için sondaj sorularından yararlanılmış ancak terapiye dönüşmemesi için muğlak kayıpla ilgili cevabın alınmasının ardından katılımcının yaşantısına da mesafeli davranmayacak bir tutumla derinleşmeye gidilmemesine ve konudan uzaklaşılmamasına özen gösterilmiştir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yararlanılan görüşmeler planlandığından uzun sürmüştür. Burada

katılımcıların zarar görmemesi için yeni bir soru grubuna geçmeden önce katılımcıya ara verme ihtiyacının olup olmadığı sorulmuş ve ihtiyaç belirten katılımcılarla 10-30 dakika arasında değişen sürelerde görüşmelere ara verilmiştir. Bunun yanı sıra yine görüşme sürecinde sigara kullanan katılımcılar görüşmeye devam ederken bu davranışlarını sürdürmüşler ve bu şekilde katılımcıların görüşme sırasında kendilerini rahat hissetmeleri sağlanarak psikolojik anlamda yararları gözetilmiştir. Ek olarak, görüşme sürecinin sonunda katılımcılara görüşmeyle ilgili ve araştırmacının tutumuyla ilgili nasıl hissettikleri sorularak katılımcıların iyilik halleri dikkate alınmıştır. Görüşme süreci ve gizlilik alanıyla ilgili olarak katılımcıların belli ifadelerine yer verilmemesi yoluyla anne-çocuk ilişkisinin yararı düşünülmüş ve katılımcıların psikolojik iyi oluşları konusunda duyarlılık gösterilmiştir. Tüm bu dikkate alınan durumlara rağmen sonuçlarla ilgili yararlılık ilkesinin etkileri araştırma yayımlandıktan sonra daha iyi anlaşılacaktır.

Son olarak, etik belirsizlik alanlarıyla ilgili olarak araştırmacının rolü değerlendirilmiştir. Araştırmacının rolü, araştırmacının ahlaki açıdan araştırmanın tüm süreciyle ilgili sorumluluk taşımasına odaklanmaktadır. Bu noktada araştırmacının etik yönergeler, ilkeler ve teoriler konusunda bilgili olması önemli görülmektedir. Araştırmacının araştırma bulgularını bilimsel yayın etiğine uygun olarak yayınlaması, sahip olması gerekli görülen tutumlardandır. Bununla birlikte nitel araştırmalarda katılımcı ile araştırmacının doğrudan etkileşimi de etik açıdan ele alınması gereken bir durumdur. Katılımcı ile araştırmacı sınırının aşılması ve iki tarafın birbirine yakınlık göstermesi profesyonel mesafenin ortadan kalkmasına neden olabilmektedir (Brinkmann ve Kvale, 2018). Bu kapsamda bu araştırmada araştırma bulguları katılımcı ifadeleri ve araştırmacı yorumlarıyla bütünleştirilerek sunulmuştur. Katılımcı-araştırmacı arasındaki etkileşimde araştırmacı içerik-duygu yansıtma, soru sorma ve bilişsel yeniden yapılandırma tekniklerinden yararlanarak profesyonel mesafenin korunmasına özen göstermiştir.

Çevrimiçi Görüşme

Değişen dünyanın ayrılmaz bir parçası olarak internet uzun zamandır hayatımızda yer almaktadır. Özellikle yakın geçmişte tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi sürecinde yaşantımızın pek çok alanında işlev göstermemize önemli derecede katkı sağlamıştır. Bu bağlamda bu araştırmanın veri toplama sürecinin de pandemide gerçekleştirilmesi

nedeniyle çevrimiçi ortamın kolaylaştırıcılığından yararlanılmış ve yarı yapılandırılmış görüşmeler çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiştir.

Çeşitli iletişim teknolojileri ve bilgisayar aracılı iletişim araçları nitel veri toplamanın sayısız yolunu sağlamışlardır (Salmon, 2022). E-posta, bloglar, çevrimiçi tartışma grupları, Skype, Zoom, WhatsApp gibi diğer sosyal medya araçları bu yollardan bazılarıdır. Bununla birlikte çevrimiçi ortamda toplanan veriler eş zamanlı ya da eş zamanlı olmayan biçimde elde edilebilmektedir. Örneğin Zoom ya da Skype gibi bilgisayar aracılı iletişim araçları ya da telefon gibi iletişim araçları kullanılarak yüz yüze yapılan görüşmelere benzer biçimde eş zamanlı olarak çevrimiçi ortamlarda görüşmeler gerçekleştirilebilmektedir. Öte yandan e-posta ya da bloglar üzerinden gerçekleştirilen görüşmeler genellikle eş zamanlı olmayan biçimde yapılmaktadır.

Bu araştırmada bilgisayar tabanlı iletişim araçlarından Zoom, iletişim araçlarından telefon ve sosyal medya araçlarından WhatsApp kullanılarak görüşmeler genellikle video ya da ses tabanlı olarak eş zamanlı biçimde gerçekleştirilmiştir. Kullanılan çevrimiçi ortamın sahip olduğu özellikler bağlamında görüşmeler video ya da ses kaydına alınmıştır. Yapılan görüşmeler yüz yüze yapılan görüşmelere oldukça benzer biçimde yürütülmüştür. Bununla birlikte görüşmelerin çevrimiçi ortamda yapılması araştırmacı ve katılımcıya birtakım avantajlar da sağlamıştır. Örneğin, araştırmacı ve katılımcının birbirine çok uzak şehirlerde bulunmasına rağmen görüşmeyi gerçekleştirebilmeleri, görüşmenin saat açısından bir sınırlama olmadan yapılabilmesi, görüşmenin video kaydına alınabilmesi, görüşmenin katılımcının kendini rahat hissettiği bir ortamda gerçekleştirilebilmesi gibi imkanlar görüşme dinamiğini olumlu etkilemiştir. Öte yandan görüşmelerin çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmesinin dezavantajlı birtakım yönleri de söz konusudur. Tüm katılımcıların eşit teknolojik alt yapıya sahip olmaması (internet bağlantısının ya da bilgisayarının olmaması ya da teknolojik okur-yazarlıklarının olmayışı), görüşmeler sırasında internet bağlantısında ya da ses kayıt cihazlarında teknik aksaklıkların meydana gelmesi, bağlantının kötü olması nedeniyle katılımcı ifadelerinin bazılarının tam olarak anlaşılamaması gibi yaşanan olumsuzluklar görüşmelerin bölünmesine, katılımcının kısa süreli olarak odağının değişmesine neden olmuştur.

Özetle, bilgisayar aracılı ya da diğer iletişim araçları kullanılarak sürdürülen görüşmelerde kullanılan iletişim aracına bağlı olarak avantaj ve dezavatajlar araştırma sürecine yansımıştır. Öte yandan tüm bu yaşantılar görüşmelerin dinamiğini etkilememiş ve elde edilecek verileri, araştırmanın sonucunu etkileyecek nitelikte sınırlandırmamıştır.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, boşanma deneyimine sahip anne, baba ve çocuklarla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerin YFA ile çözümlenmesi sonucunda ulaşılan bulgu, yorum ve tartışmalara yer verilmiştir. Elde edilen bulgular anne, baba ve çocuk grupları için ayrı ayrı sunulmuştur.

Katılımcıların Muğlak Kayıp Deneyimleri

Boşanma deneyimine sahip anne, baba ve çocuk gruplarının muğlak kayıp deneyimlerini derinlemesine incelemek amacıyla gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların anlatımları kayda alınmıştır. Kayıt altına alınan veriler, YFA kullanılarak çözümlenmiştir. Çözümlemenin ilk aşamasında not alma ve kodlama, ikinci aşamasında kodlamalar sonucu ortaya çıkan kategoriler, üçüncü aşamasında temalar ve üst düzey temalar geliştirilmiştir (Smith, Flower ve Larkin, 2009). Bu analiz aşamaları, tüm vakalar ve gruplar için benzer şekilde ilerlemiştir.

Çocuk Rolündeki Katılımcıların Muğlak Kayıp Deneyimleri

Boşanma deneyimine sahip çocuk grubundan elde edilen verilerin analizi sonucunda, katılımcıların muğlak kayba ilişkin deneyimleri "*Hikayenin başı: Muğlak kayba doğmak, Boşanma süreci: Saklambaç, Boşanma sonrası: Bir hikayenin bitişi ve yeni hikayelerin başlangıcı"* biçiminde isimlendirilen üst düzey temalar altında toplanmıştır. Belirlenen temalar Şekil 4'te sunulmuştur.

Şekil 4. [Çocuk Grubu] Verilerin Analizi Sonucu Ulaşılan Üst Düzey Temalar

Bu bölümde çocuk grubundan elde edilen bulgular, katılımcı ifadeleriyle birlikte sunulmuştur. Ardından bulgulara yönelik olarak araştırmacının yorumlarına yer verilmiştir.

Hikayenin Başlangıcı: Muğlak Kayba Doğmak

Aile kavramı en genel anlamıyla anne, baba ve çocuklardan oluşan, toplumun en küçük yapı birimi olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan anne-babaların evli kaldığı süreçte bu kavram çoğu zaman fiziksel bir birliktelik olarak varlığını sürdürmekte, bazen bu koşulu bile sağlayamamaktadır. Benzer şekilde katılımcılar da yaşadıkları ailede bazen annelerinin bazen babalarının varlıklarını sınırlı düzeyde hissettiklerini ve çoğunlukla da babalarının farklı biçimlerde yokluk durumlarını deneyimlediklerini ifade etmektedirler. Ortaya çıkan bu durum, anne ya da babanın bazen fiziksel, bazen sadece psikolojik yokluklarına, bazen de anne ya da babanın hem fiziksel hem de psikolojik yokluklarına karşılık gelmekte ve muğlak kaybın boşanma öncesinde deneyimlediğinin kanıtı olarak katılımcıların anlatımlarında yerini bulmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 5'te gösterilmiştir.

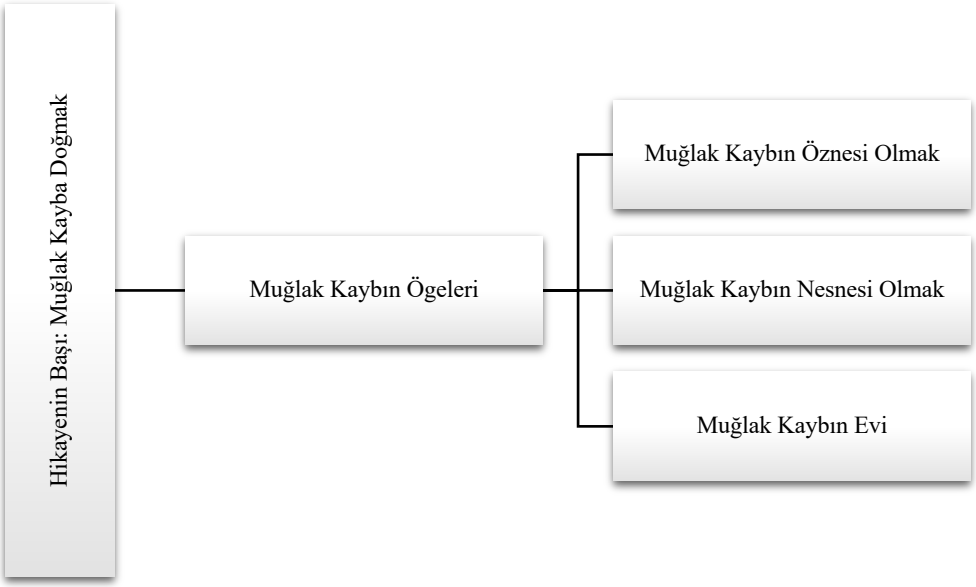

Şekil 5. [Çocuk Grubu-BÖ] Hikayenin Başı: Muğlak Kayba Doğmak Üst Düzey Teması

Muğlak Kaybın Ögeleri. Boşanmış aile çocuklarından elde edilen bulgulara göre muğlak kayıp, muğlak kaybın ögeleri olarak üç başlık altında deneyimlenmektedir. Bu bağlamda oluşturulan kategori isimleri *muğlak kaybın öznesi, muğlak kaybın nesnesi* ve *muğlak kaybın evi* biçimindedir. Kaybın ögelerine ilişkin oluşturulan gruplandırma Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Ögeleri

Muğlak Kaybın Öznesi Olmak. Araştırmada muğlak kaybın öznesi kavramı, muğlak kaybın kaynağına işaret etmektedir. Katılımcılar muğlak kaybın öznesi olarak anne ya da babalarının fiziksel ya da psikolojik yokluk durumlarından bahsetmişlerdir. Bu kapsamda iki farklı türde deneyimlenen muğlak kayba ilişkin anne ve baba profilleri oluşturulmuştur. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 7'de gösterilmiştir.

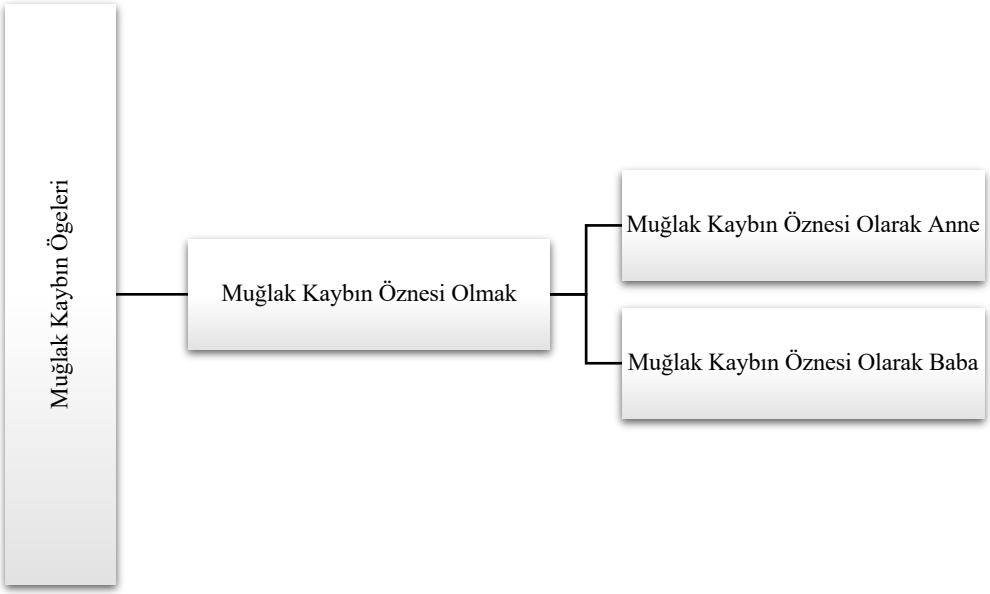

Şekil 7. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne ve Baba Profilleri

*Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne***.** Boşanma öncesi ve boşanma sürecinde çocuk grubunda yer alan katılımcıların işaret ettikleri muğlak kayıplardan biri anneleridir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 8'de gösterilmiştir.

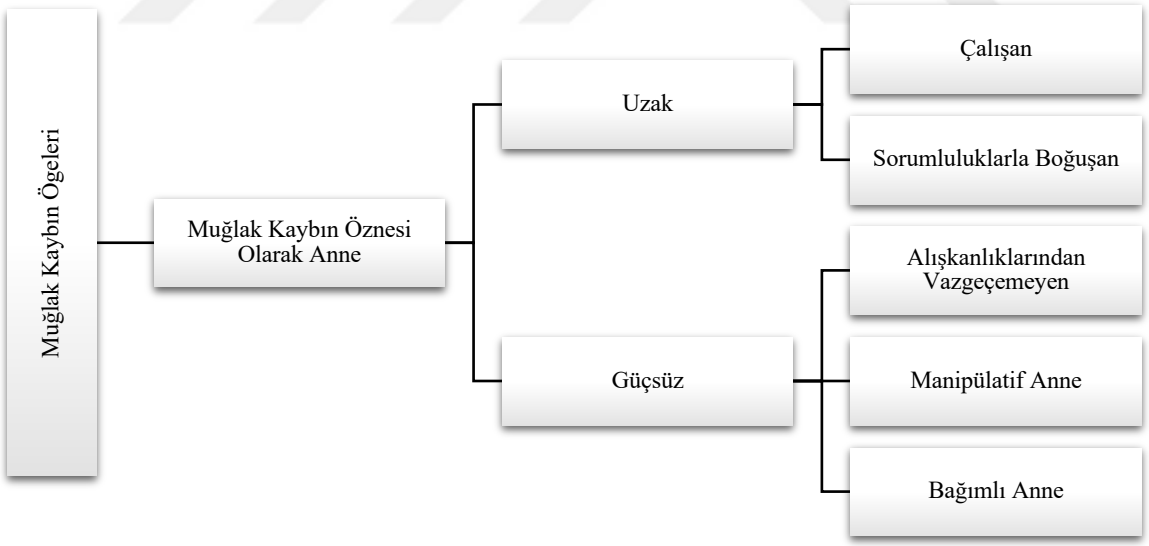

Şekil 8. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profili

Bu başlık altında katılımcılar, annelerinin zamanlarının büyük bir bölümünü çalışma hayatı içerisinde ya da evin sorumluluklarını yerine getirme odaklı geçirmeleri nedeniyle anneleriyle paylaşım yapamadıklarını ve bunun sonucu olarak annelerini özlediklerini belirtmektedirler. Belirtilen bu gibi nedenlerden dolayı anneler kaybın öznesi olarak görülmüş ve *uzak* alt kategorisi altında değerlendirilmişlerdir. Bu başlığa ilişkin kodlar Şekil 9'da gösterilmiştir.

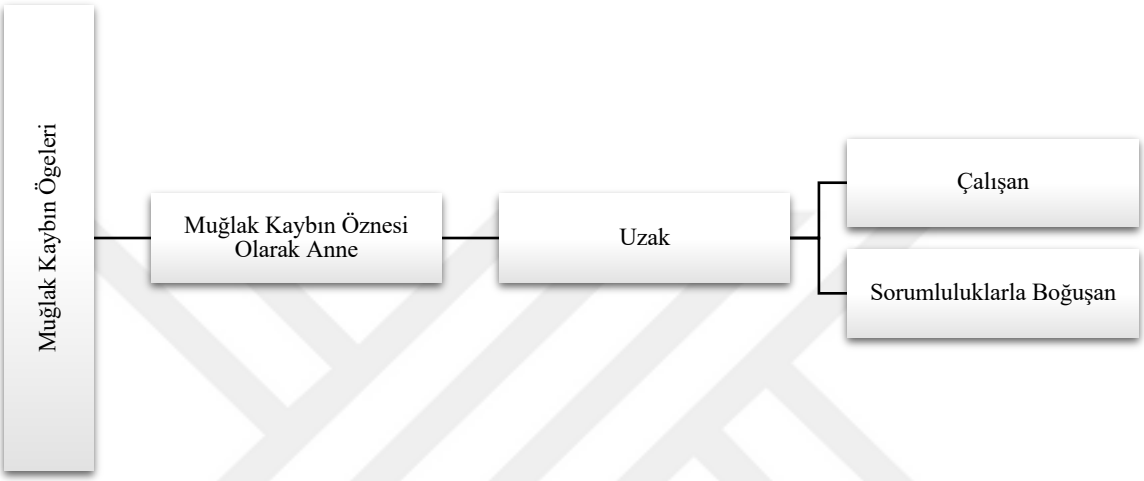

Şekil 9. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profiline Ait Uzak Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Uzak başlığı altında değerlendirilen annelerin özelliklerinden ilki, *çalışan* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcılar yaşantılarını şu şekilde dile getirmiştir:

> Yani dediğim gibi çok bir çekirdek aile şeyimiz olmuyordu kavramı. Çok bir araya gelemiyorduk çünkü ikisi de özellikle annem biraz iş bağımlısı yani mesela büyüdüğümüz için bizim için çalıştığını söylüyordu ama yani bizi biraz bu konuda ihmal ettiğini düşünüyorum. Çok böyle ne bileyim hani elbette bir şeyler paylaşıyorduk hani şunları bunları yap vs. ama çok böyle derin değildi yine de böyle. Bir süre sonra daha büyüdükten sonra paylaşımlarımız biraz daha azaldı diyeyim. (Ç8, K:37)

> …annemin çok yoğun bir iş hayatı vardı. (Ç1, K: 24) Annem hiçbir zaman olmuyordu çünkü annem çalışıyordu. (Ç1, K: 36) … annem fırsat buldukça zaten benimle vakit geçirmek istiyordu, izin günlerinde özellikle. Onlar hep aklımdadır. Ama çok daha farklı fazla şey yapabilirdik. Yani her şey olabilirdi birlikte ne bileyim denize daha çok gidebilirdik, sinemaya daha çok gidebilirdik çok basit şeyler bunlar ya da ne bileyim şey bile olabilirdi hani bir arkadaşıma oturmaya

> gitmek. Ya çok basit bir şey ama biz annemle bunu çok fazla yapamıyorduk. Basit ama güzel şeyler olabilirdi diye düşünüyorum. (Ç1, K: 144)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların annelerinin yoğun iş temposu nedeniyle anneleriyle vakit geçiremedikleri görülmektedir. Burada annenin muğlak kaybı hem fiziksel hem de psikolojik yokluğu bağlamında gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Ç8 kendisinin ihmal edildiğini dile getirmektedir. Ortaya çıkan bu durum muğlak kaybın varlığında, ihmalin de deneyimlendiği biçiminde yorumlanmaktadır. Bununla birlikte katılımcılar anneleriyle paylaşımlarının sınırlı olmasına da dikkat çekmektedirler. Bu kapsamda anneyle yapılamayan ya da paylaşılamayanların yoğunluğunun, psikolojik açıdan muğlak kaybın yoğunluğuna karşılık geldiği düşünülmektedir. Dolayısıyla anneyle kurulan iletişimin sınırlı olması da annenin muğlak kaybına yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle, zamanını iş ortamında geçiren annenin fiziksel açıdan muğlak kaybının yanı sıra psikolojik olarak muğlak kaybı da söz konusu olmaktadır.

Annenin ev dışında çalışmasının yanı sıra ev içi ve ev dışında sorumluluklara odaklanması nedeniyle de çocuk ile kurulan ilişkinin sınırlandığı anlaşılmaktadır. Ev içinde *sorumluluklarla boğuşan* anne profiline ilişkin katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Annemin sürekli, yazık, bize baktığını, hep böyle pasta börek getirdiğini yaptığını falan hatırlıyorum. (Ç3, K: 16) …Tabii, şimdi annemi niye şey yapıyordum? Annemle… annem genelde bizi babama hazırladığı için babamla bir şeyler yapma, işte okuldan geldikten sonra direkt izinle sadece ders için ya da işte öz bakım için bizimle beraber olma dışında çok fazla oyun oynama şeyi çok olmadı annemin. Zaten yetiştirmesi de ben şimdi düşünüyorum çok zormuş. Ev işlerinden yemekten falan. Annemin hani öyle bir oyun beklentim ya da bizimle ilgilenme beklentim çok olmadı açıkçası anneme karşı çok duyduğum şeyler babama duyduğum şeylerin yanında hiçbir şey değildi. (Ç3, K: 20)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesi incelendiğinde, annenin ev ve çocukların eğitimleri ile ilgili sorumluluklara odaklanması nedeniyle psikolojik olarak varlık gösteremediği anlaşılmaktadır. Bu vakada babanın oyun arkadaşı rolünü üstlenmesi, annenin ise sorumlulukları yerine getiren kişi olarak ailenin işleyişini sağlaması nedeniyle katılımcı için muğlak kayıp olarak değerlendirildiği düşünülmektedir.

Annenin ev içi sorumluluklarının yanı sıra çocuklarla ilgili ev dışındaki sorumlulukları yerine getirme çabası da muğlak kaybın öznesi statüsünde değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Bunun dışında annemle genelde işte şey paylaşıyorduk beni kreşe götürüyordu, mesela bir şey kursuna götürüyordu falan hep böyle anılarım var. Onun dışında annemle de dediğim gibi hep yapılması gereken şeyler üzerinden hani sorumluluğu aldığı için o süreçte çok çok daha fazla annem aldığı için bizim sorumluluğumuzu hep böyle yapılması gereken şeylere yetişmeye çalışırken işte bir şeylerin peşinden koşarken vakit geçirdiğimizi hatırlıyorum. (Ç2, K: 22)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, anne ile çocuğun birlikteliğinin sorumluluklar üzerinden gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu vakada babanın yokluğu, annenin tüm görev ve sorumlulukları üstlenmesini beraberinde getirmiş gibi görünmektedir. Bu nedenle anne-çocuk ilişkisi bir şeyleri yapmaya ya da yetiştirmeye çalışırken kurulmaktadır. Dolayısıyla burada anne, diğer ebeveynin muğlak kaybını deneyimlerken; çocuk, babanın fiziksel yokluğunu ile birlikte annenin psikolojik açıdan muğlak kaybını da deneyimlemektedir.

Annelerin muğlak kaybın öznesi olarak değerlendirmelerine neden olan bir diğer özellikleri *güçsüz* olarak algılanmalarıdır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 10'da gösterilmiştir.

Şekil 10. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profiline Ait Güçsüz Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Annelerin güçsüz profili altında tanımlanan özelliklerinden biri, *alışkanlıklarından vazgeçememeleri*dir. Bu kapsamda Ç6 yaşantılarını şu şekilde dile getirmektedir:

> Ya annem için çok zor olduğunun farkındaydım çünkü hocam annem liseyi bitirdikten sonra direk evlenmiş hatta böyle karnesini bile alamamış yani mezuniyet belgesini alamamış. Çok erken evlendiği için çalışma hayatı yok….

> Sonrasında da W2 gibi küçük bir yere gidince geri W1'e dönmek ve orada çalışmak gibi bir durumu onun için çok zordu. Hani alışkanlıklarını bozmak istemiyordu. Hiçbir tanıdığı çevresi yoktu ailesinden başka. Yani o sanırım yeni bir şeyden korktuğu için geri dönmek… kaçmak daha kolay geldi belki o zaman. Yoksa hani babamı çok sevdiği için ailesini bozmamak için olduğunu düşünmüyorum açıkçası. Çünkü hani annem de sevmediğini artık söylüyordu. Çok fazla dövüyor. Ama bence o alışkanlıklarından dolayı hani eskiye dönmek [alıştığı yerde kalmak] daha kolaydı öyle söylüyordu. (Ç6, K: 74)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı annesini henüz kimliği oturmamış genç bir kadının birey olma savaşından vazgeçmesi ve bulunduğu ortamda zorluk yaşasa da konfor alanından uzaklaşmak istememesi bağlamında betimlemiştir. Burada annenin varlık gösterememesi, bir anlamda kendi muğlak kaybına işaret etmektedir. Bununla birlikte, katılımcının tüm hikayesi dikkate alındığında, annenin varlık gösterememesi, katılımcının ebeveyn rolünü üstlenmesini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu vakada anne hem birincil düzeyde kendisi hem de çocuk rolündeki katılımcı için muğlak kaybın öznesi olarak yokluğun deneyimlenmesine neden olmaktadır.

Bununla birlikte annenin alkol bağımlılığının olması da muğlak kaybın öznesi olarak değerlendirilmesinin bir diğer nedenidir. Bu kapsamda *güçsüz* başlığı altında *bağımlı anne* profili ile ilgili olarak katılımcı şunları dile getirmektedir:

> *Nasıl bir ortamda size aktardı bu kararı, [nasıl bir ortamda] olduğunu hatırlıyor musunuz, bir yerde miydiniz telefonda mı?*
>
> Nasıl bir ortamda… Alkollüyken söylemiş olabilir alkol problemi de olduğunu düşünüyorum. …Yani şey değil de böyle "*Çocuklar size bir şey söyleyeceğim işte şu şu şu*" değil biraz daha böyle ayaküstü diyelim. (Ç8, K: 62-64)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı boşanma kararının kendisine aktarıldığı ortama ilişkin yaşantısını paylaşmaktadır. Burada annenin bu kararı paylaşması sırasında "*alkollü*" olması, annenin boşanma kararını alacak ya da bu kararı açıklayacak gücü kendinde bulamadığını düşündürmektedir. Alkol almak, anne açısından anneye kimlik kazandıran bir araç gibi görünmektedir. Vakanın tüm anlatımları dikkate alındığında anne alkol ile yaşadığı olaylarla başa çıkmakta ya da boşanma gibi ciddi bir kararı çocuklarına aktarabilmektedir. Dolayısıyla anne bir birey olarak var olamamakta, alkol ile varlık göstermektedir. Öte yandan bu durum annenin varlık göstermesi olarak görülmemekte, aksine alkollü anne profili anne-çocuk ilişkisine zarar veren bir dinamik olarak katılımcıyı etkilemekte ve katılımcının annenin muğlak kaybını deneyimlemesi ile sonuçlanmaktadır.

Son olarak, muğlak kaybın öznesi olan anne profiline ilişkin bir diğer başlık, *manipülatif anne* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Evet çünkü çok mantıklı davranışlarda bulunmadı o süreçte annem. Yani birkaç kere böyle alenen o adamla hani evli iken görüldü işte kamerada falan filan, bunlar da var, yansıdı [yansıtıldı] tabii ki babamın [babam] tarafından. Öyle yani ben annemin bu konuda güçlü yani bu konuda güçlü davranıp tek başına değil de birini aldığı zaman böyle davranmasını şey buldum, kötü buldum çünkü zaten yürümüyordu ilişki hani hayatını başka çünkü bize şey söylüyordu annem O adamı söylemiyordu zaten bildiğimiz şeyleri söylüyordu işte "*Babanla zaten yürümüyordu*" bilmem ne hani o adamdan bahsetmiyordu bize. (Ç8, K: 67) …Nasıl etkiledi? Yani bizi manipüle ettiğini düşündüm bu hoşuma gitmedi. (Ç8, K: 71) …Şimdi tanımadığımız bir adam hayatına girdiği için O yani sonradan bunu kendim anlamam beni öfkelendirdi hani şey dedim "*Aaaa annem bana yalan söylemiş hani neden? Gerçekten ayrılma sebebi bu değil başka biri*" dedim yani. (Ç8, K: 73) …Bir süre bozulduğumu hissettim yani çok yakınlık hissetmedim bir süre yani eskiden yakındık evet bir şeyleri anlatırdım falan filan daha çok şey paylaşırdık ama bir süre güvenimin sarsıldığını hissettim. Hani annemin yalan söyleyebilme potansiyelini fark ettikten sonra çok böyle güvensiz hissettim ona karşı. (Ç8, K: 75)

Yukarıda yer alan ifadede, manipülatif anne, yaşantıları konusunda açık davranmayan anneyi tanımlamaktadır. Burada katılımcı annesinin boşanma sürecindeki davranışları nedeniyle yaşadığı güven kaybından bahsetmektedir. Bu vakada katılımcının annesine yönelik olarak "*…yalan söyleme potansiyelini fark ettikten sonra…*" biçimindeki ifadesi annenin yeni bir özelliği açısından tanımlanmasına işaret etmekte; anneye olan güvenin kaybedilmesi, güvenilen anne figürünün kaybı anlamına gelmektedir. Ortaya çıkan bu durum, anneyle kurulan ilişkinin bozulması olarak sonuçlanmakta ve annenin muğlak kaybına neden olmaktadır. Bununla birlikte ifadede annenin başka bir kişinin varlığında boşanma konusunda kararlılık göstermesi de annenin güçsüzlüğü kapsamında değerlendirilmektedir. Boşanma kararını kendi varlığına değer verdiği için alamayan anne, süreçte tek başına var olamadığı için de kendi kaybı bağlamında muğlak kaybın öznesi olarak görülmektedir. Dolayısıyla manipülatif anne, yaşamda birey olma sorumluluğunu almayan ya da alamayan ve bu nedenle kendi muğlak kaybından kaynağını alarak katılımcı için de muğlak kaybı deneyimlenen anne profiline karşılık gelmektedir.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba. Katılımcıların boşanma öncesinde ve boşanma sürecinde muğlak kaybı deneyimlemelerine kaynaklık eden bir diğer özne babalardır. Başka bir ifadeyle katılımcıların yaşadıkları muğlak kaybın kaynağı, babalarının fiziksel ya da psikolojik yokluk durumlarına ilişkin deneyimleridir. Katılımcılar, annelere göre babalarla ilişkili olarak daha yoğun kayıp deneyimi paylaşmışlardır. Bu kapsamda değerlendirilen babalar *zarar veren-örseleyen, ev/eldeki baba, olumsuz duygulanımın kaynağı, boşluk ve ruh sağlığı kayıp* biçiminde isimlendirilmişlerdir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırmalar Şekil 11'de gösterilmiştir.

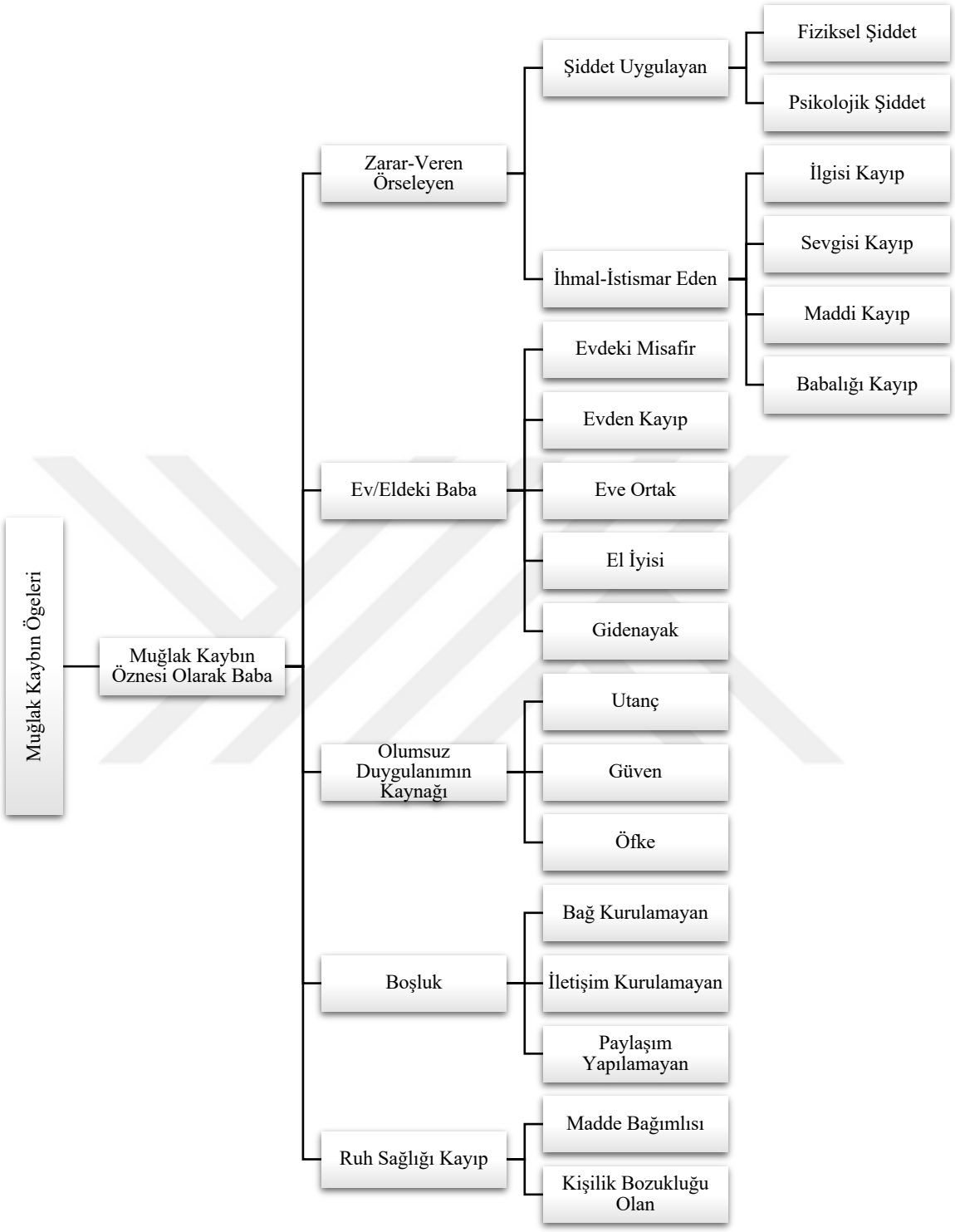

Şekil 11. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profili

Muğlak kaybın öznesi olarak ifade edilen baba profilinin özelliklerinden ilki *zarar veren-örseleyen* başlığı altında gruplandırılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 12'de gösterilmiştir.

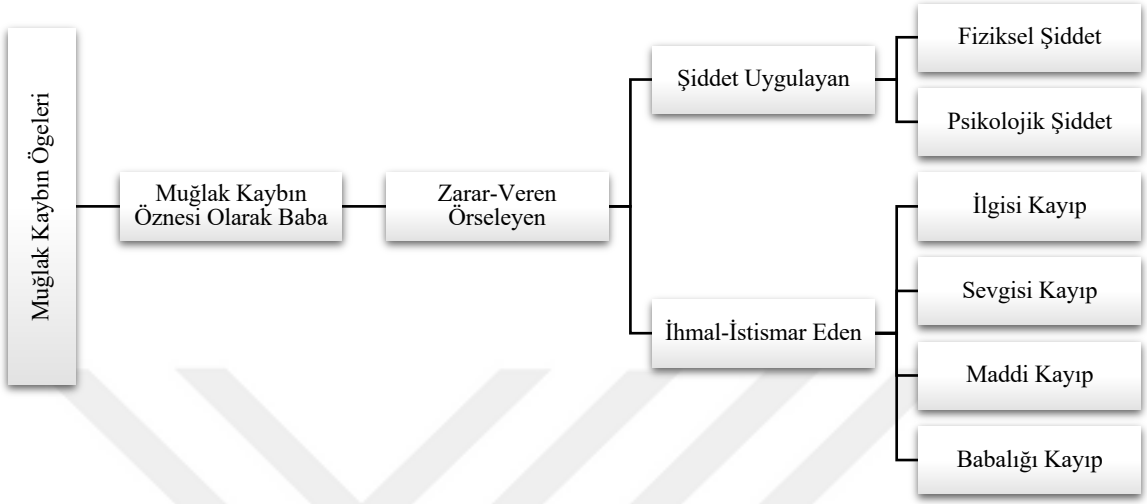

Şekil 12. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Alt Kategorisi, İlgili Kodlar ve Alt Kodlar

Zarar veren-örseleyen baba profiline ilişkin katılımcı ifadeleri incelendiğinde, belirtilen profil altında yer alan babaların farklı türlerde *şiddet uyguladıkları* anlaşılmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 13'te gösterilmiştir.

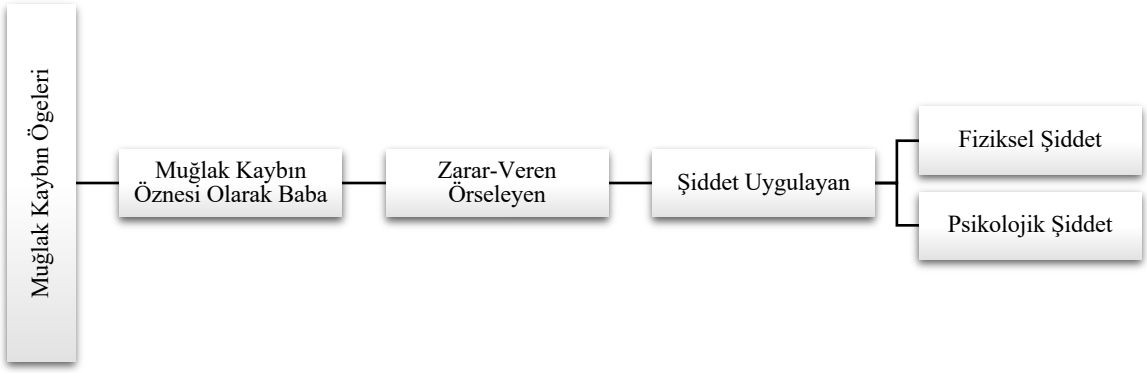

Şekil 13. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Alt Kategorisi, Şiddet Uygulayan Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Şiddet uygulayan baba profiline ilişkin katılımcı ifadeleri, babaların *fiziksel şiddet* uyguladıklarını göstermektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> 12 yaşında babam annemi çok kötü dövdü. …ben dayanamadım işte eşarbını aldım çıktım. O artık sondu bende çünkü bir daha ben eve dönmek istemedim. (Ç9, K: 17) Evimizde sadece şiddet vardı (Ç9, K: 115)

> Evet evet otoriter yani şöyle ben babamdan dayak yediğimi hatırlamıyorum, sanırım X4 de yememiştir ama bu iki abim gerçekten sağlam dayak yemiştir. (Ç7, K: 28)

> Yani konuşmanın başında da söylemiştim bazı zamanlarda babamdan şiddet gördüğümden bahsetmiştim. Hayatımda bunun izlerini hala çok taşıyorum açıkçası. Yani babamın bana şiddet gösterdiğini şununla karşılaştığım[da] hatırlıyorum. Yani bir şekilde bir otorite kuruyor ve benim bunu kabul etmem gerekiyor. Ne düşünüyorsam hiçbir şey önemli değil benim düşüncem yanlış da olsa doğru da olsa önemli değil, babam ne diyorsa o an onu yapmalıyım ki o an o şiddetten uzaklaşmalıyım. Bunu çok hatırlıyorum çok net bir şekilde, ki hayatımda hala bunu sürdürdüğüm de oluyor bir otoriteyle karşılaştığımda. (Ç5, K: 36)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, babanın uyguladığı fiziksel şiddetin hedefleri değişse de evde sürekli olarak varlığı hissedilen olgu, şiddet gibi görünmektedir. Bu durum Ç9 tarafından "*evimizde sadece şiddet vardı*" biçiminde çarpıcı bir şekilde dile getirilmiştir. Özetle baba rolünde yer alan kişi, şiddet uygulayan kişi olarak algılanmaktadır. Bu durum ise babanın psikolojik bağlamda muğlak kaybının deneyimlenmesi olarak yorumlanmaktadır.

Katılımcıların deneyimlediği bir diğer şiddet türü, *psikolojik şiddet*tir. Bu bağlamda katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Bize şiddet uygulamazdı ama en ufak bir şeyde pat kafamıza bir tane vururdu. Ya da ne bileyim bir AVM'ye şeye AVM'ye gitmişliğimiz yok da zaten bir markete gittiğimizde terliği… kız kardeşimin terliği arkasından çıktığı zaman "*Aptalsın sen, eşeksin sen*" Ondan sonra ne bileyim böyle hakaretler eden bir insandı. (Ç9, K:23) ….Bize ne hissettiriyordu biliyor musunuz "*Siz benim için önemli değilsiniz, benim için önemli olan bir tek anneniz*" Ki bunu açıkça beyan ediyordu zaten "*Anneniz olmazsa siz gelmeyin…*". (Ç9, K: 55)

> Ama sonradan öğrendiğim şöyle bir süreç gelişmiş. Yani hani hep böyle bana hala çok ütopik geliyor televizyonda diyeceğim yine televizyonda gördüğümüz kadın cinayetleri şöyle şunlar bunlar olur ya hani o hikayeler hiç yaşamadığım belli ki yaşamışım aslında kabul etmek istemiyorum belki de. Yani babam …işte abimi tehdit etmiş. Silahı var "*Sen, ikiniz de giderseniz hepinizi vururum. İşte böyle kabul edemem bunu hem anneni hem seni hem X2'yi (kendi ismi) vururum*" gibi tehditler söylemiş abime. Abim de bu yüzden W1'de kalmış. Ben bunu bilmiyordum tabii ki o sırada. (Ç5, K: 44)

Yukarıda yer alan ifadelerde her iki katılımcı da yaşadığı ya da kardeşlerinin yaşantıları üzerinden deneyimlediği psikolojik şiddeti dile getirmektedir. Burada Ç9 sözel olarak uygulanan psikolojik şiddetten bahsederken, Ç5 kardeşinin tehdit edilmesi üzerinden yaşadığı şiddeti ifade etmektedir. Her iki durumda da katılımcılar uygulanan şiddet üzerinden baba rolüne ilişkin muğlak kaybı deneyimlemektedirler.

Katılımcıların örseleyen-zarar veren baba profilinde değindikleri bir diğer önemli başlık "*İhmal-İstismar eden*" başlığıdır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 14'te gösterilmiştir.

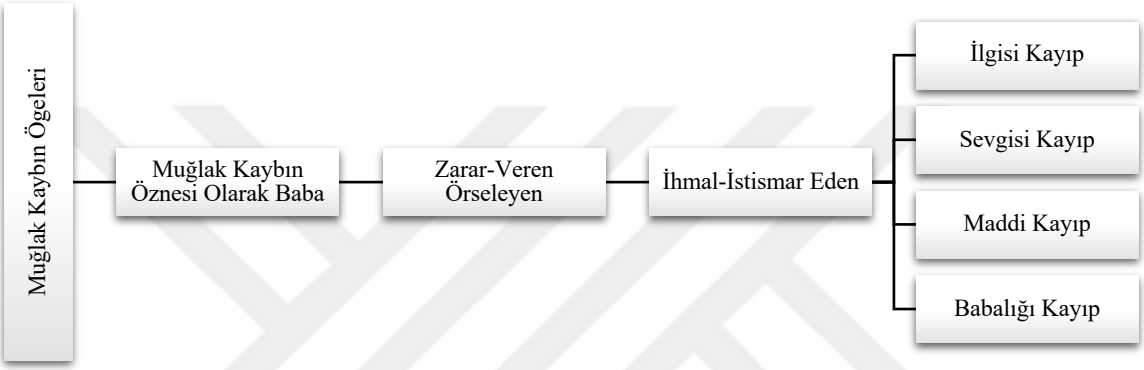

Şekil 14. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Alt Kategorisi, İhmal-İstismar Eden Kodu ve İlgili Alt Kodlar

İhmal-istismar eden baba profilinin özelliklerden ilki, *ilgisi kayıp* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcıların paylaşımları şu şekildedir:

> Aradan belki bir hafta geçtikten sonra babam ….ortaya çıktı. O da annem zorla işte dedemi aradı "*Arayın nerede bir gelsin, hani biz ortada kaldık*" Evimiz yıkıldı bizim çünkü. (Ç9, K: 21)

> Babam biraz farklı bir tarzı var çok sorumluluk alan bir insan değil özellikle bize karşı pek bir sorumluluk almadı. Hani bu yüzden bütün işte büyürkenki meselelerimizle annem ilgilendi daha çok demeyeyim hepsiyle. Hani babamın ebeveynlik anlayışı garip şöyle işte "*Para al, para işte şey yap*" veya "*Bir şeyler alayım sana*" ne bileyim öyle bir ebeveynlik anlayışı var. O yüzden yani daha çok babama pek böyle kişisel bir paylaşım olmadı yani bu zamana kadar genelde öyle bir yaklaşım olduğu için. Ama ilginç bir şekilde babam tam tersine bize ebeveynlik yaptığını düşünüyor. Yani bilmiyorum onun ebeveynlik algıları nasıl ama genelde böyleydi. (Ç8, K: 31) …Şöyle ikisi de çalıştığı için aslında babamın ki biraz şeydi nasıl desem treat gibiydi hani şey hani terimi nasıl ifade edeceğim yani örnek vereyim evcil hayvanları hani iyi bir şey yapınca verirler ya treat denir ona hani ama aslen hani mamamızı annem koyuyordu babamın ki sadece treat

> yani o tarz. İhtiyaçlarımızı tam olarak karşılamıyordu sadece arada küçük şeyler. (Ç8, K:33)

Yukarıda yer alan ifadelerde, babanın sorumluluk almamasına bağlı olarak yaşanan zorluklar anlatılmıştır. Bu vakalarda babanın sorumluluk almaması babanın psikolojik alandaki muğlak kaybı ile sonuçlanmaktadır. Katılımcı Ç9'un babanın fiziksel yokluğuyla da bağlantılı olarak deneyimlediği durum, babanın psikolojik kaybının bir sonucu olarak görülmektedir. Sonuç olarak, babanın ilgisizliği muğlak kayıp bağlamında değerlendirilmekte; psikolojik muğlak kayıp, fiziksel kayıptan daha önce gerçekleşmektedir.

Katılımcıların ihmal-istismar eden baba profili bağlamında dikkat çektikleri bir diğer özellik, babanın sevgi göstermiyor oluşudur. Babanın bu özelliği, *sevgisi kayıp* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcılar şunları dile getirmektedir:

> …ama babam barışmayı bizim için istemiyordu. Bizi özlediği için… bir gün bana "*Ben seni özledim*" dese oturur belki de hani hıçkıra hıçkıra ağlardım çünkü onu duymaya bizim ihtiyacımız vardı (Ç9, K: 61)

> Ama baba tarafından yani o kadar yoktu. Yani bazen beklentim tersineydi. O da seviyordu, ondan şeyim yok da eminim de göstermiyor, klasik baba figürü işte. (Ç4, K: 44)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, baba sevgisinin katılımcılar açısından babalarının varlığını hissetmelerinin bir yolu olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan bu sevginin yokluğu, babanın psikolojik alandaki muğlak kaybına karşılık gelmekte ve katılımcıların belli bir alandaki ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Benzer şekilde Ç6 yaşadığı duygusal ihmali şu şekilde ifade etmiştir:

> Hocam ben aslında o kadar çok olayların içindeydim ki yani annemle ve babam tartışırken bile oturma odasında ben oradaydım yani hani şey hani şimdi çocukların olmadığı bir ortamda konuşulması gereken şeylerde bile ben her zaman oradaydım. (Ç6, K: 50)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının anne-baba ilişkisinde görülmeyen çocuk olduğu anlaşılmaktadır. Bu vakada çocuğun görülmemesine neden olan durum, aile üyelerinin eş rolünden iletişime geçerek ebeveyn rollerinden uzaklaşmalarıdır. Dolayısıyla burada çocuk anne-babanın muğlak kaybını yaşamaktadır. Bununla birlikte görmezden gelinen çocuk bir anlamda kendi kaybını da deneyimlemektedir. Olmaması gereken bir ortamda olmak, yetişkin ilişkisine sansürsüz

biçimde şahit olmak, katılımcının çocuk rolünde kalmasını zorlaştırmakta ve yetişkin olmaya zorlamaktadır. Bu kapsamda katılımcı anne-baba kaybı ile birlikte kendi benliğine ilişkin birincil derecede muğlak kaybı da deneyimlemektedir. Sonuç olarak ebeveynlerin muğlak kaybı, çocuğun muğlak kaybı ile sonuçlanabilmektedir.

Bununla birlikte *maddi alandaki yetersizlikler*e bağlı olarak yaşanan ihmal kapsamında da babaların muğlak kaybı deneyimlenebilmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ondan sonra eve gelmezdi. Bizim işte o dönemler çok maddi zorluk yaşadık yani hani giderdi mesela işte altı ay çalışıyordu altı ay çalışmıyordu. Geçici işçiydi o zaman. Giderdi aylarca gelmezdi. Ondan sonra biz işte annemin parası yok biz zaten hani küçüğüz. Nasıl şey yapacağımızı bilmezdik. Geçim konusunda çok zorlandık o dönem. Anneannemlere… annem çok yansıtmazdı da dışarıya karşı. (Ç9, K: 17)

> Babam eve geldiğinde ufak bir mutluluk çünkü babam geldiğinde şöyle bir şey olurdu uzun süre ortalıkta olmazdı ve bilmiyorum tam da hatırlamıyorum ama maddi olarak zorluk çekerdik. Annem[in] çünkü babamın gönderdiği paraya ihtiyacı vardı. Bu para da pek düzenli gelmezdi açıkçası belli bir sıkıntı yaşardık babam yokken. (Ç7, K: 18) Maddi yani maddi anlamda eksiklikler büyük oranda vardı yani şunu diyebilirim ya evde aç kaldığımız, uzun dönem aç kaldığımız zamanlar oldu yani herhangi bir maddi geliri yok ve çocuğuz işte ayakkabı istiyoruz yemek istiyoruz veya arkadaşlarımızla bir şeyler yapmak istiyoruz o zaman şeyleri neyse bu gibi şeylerden mahrumduk sanırım. ….ve bilmiyorum bunu hani kıskançlık mı diyeyim kıskançlık da diyebiliriz belki ama diğer çocuklar, diğer temiz giyimli çocuklar, diğer beslenme çantaları işte güzel yiyeceklerle dolu çocuklar falan görünce şey oluyordu yani ister istemez böyle bir eksiklik hissi oluyordu. (Ç7, K: 58)

> Büyük borçlar… (Ç6, K:44) …Yani tam net bir olay hatırlamıyorum ama babam çok tekrarladı; olaylar yani bu aldatma olayları, çok büyük krediler çekilmesi, evimize haciz gelmesi bizim öyle öğrendiğimiz olaylar oldu ve bunu daha çok 2-3 kez tekrarlandı. Sonuncusu da artık galiba yine böyle bir kredi borcuydu ve kendisi dediğim gibi Q [meslek] yapıyordu bir de başkalarının adına çekip işte evimize haciz gelmişti. W2'deydik öyle öğrenmiştik. Komşu söylemişti, "*Kapınızı açmaya çalışıyorlar*" diye. Apar topar W1'e gitmiştik… (Ç6, K: 52)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, Ç9 ve Ç7 maddi alanda geçinememeyle bağlantılı olarak yaşadıkları zorluklardan bahsederken, Ç6 eve gelen haciz yoluyla eldeki kaynakların kaybedilmesinden de bahsetmektedir. Belirtilen vakalarda babanın sorumluluklarını yerine getirmemesi üzerinden psikolojik alandaki muğlak kaybıyla birlikte evden uzaklaşmasına bağlı olarak fiziksel alanda deneyimlenen muğlak kaybı da söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte katılımcı Ç7, ekonomik alanda yaşanan

yetersizliğin sonuçlarından bahsetmektedir. Burada babanın muğlak kaybı, temel fiziksel ve psikolojik ihtiyaçların ihmal edilmesine de neden olmaktadır.

Son olarak, *babalığı kayıp* başlığı, katılımcıların yaşadığı cinsel istismara işaret etmektedir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> İşte ben bir gün babamla gece kavga ettim annem nöbette. O hafta sonu sınavlarım başlayacaktı. Ben babamla kavga ettim. Ondan sonra işte bir yandan "*Gel yemek hazırla*" diyor bana, alkolü zaten, bir yandan "*Git dersini çalış*" bir yandan "*Gel burayı topla*" falan. Boğazıma bıçak dayadı. Burayı çok net anlatmak istemiyorum çünkü ben bunu çok zor atlattım kendi içimde. Hiçbir destek almadım. Boğazıma bıçak dayadığını, sabah dörde kadar dışarı attığını söyleyeyim hani. Ondan sonra zaten eve geri dönmek istemedim. Allah bana yardım etti …Hiç kimseye anlatmadım bu olayı. Ondan sonra o bana dokundu dokunmaya da çalıştı. Ondan sonra zaten böyle olayları var kendisinin. ...Ben evimizde mesela bir hayat kadınıyla olduğunu da gördüm anneme diyemedim bunu. Bunları hep sakladım. (ÇX, K: 21)

> Yani şöyle yani bundan tabi aramızda kalacağı için size de bir yol göstermesi açısından yani ev içinde bir taciz meselesi konuşulur. …. İle ilgili … tacizin olup olmadığı ile ilgili bir aslının olup olmadığı belli değil çünkü konuşulamıyor hani bunu anlayabilirsiniz böyle bu gibi şeyler yani böyle bir taciz oldu mu, olmadı mı, doktora gitmeli mi, gitmemeli mi konular konuşulmak yerine susuldu bastırıldı. Özellikle babamın döneminde olmuş bir durum. Hatta babamın bir akrabasının eve gelmesiyle bir akşam böyle bir durum olmuş ama ben bu durum yaşandığında daha çocuktum hiçbir şey hatırlamıyorum. Bunu yıllar geçtikten sonra işte böyle bir durum oldu denildiğinde biraz idrak etmeye başladım. …başımızda da bir baba var ve kendisi şey değil ailesini geçindirmeye yetisinden yoksun biri de değil aynı zamanda benim hatırladığım kadarıyla yani hep çevresi açısından hem de yapabilecekleri açısından bu bunu yapabilirdi ama bir başıboşluk vardı. …'nın bu problemi görülmedi yani … Şu an evde, evden genelde çıkmaz. Kişisel temizlik konusunda problem yaşıyor, iletişim konusunda problem yaşıyor. Yani şey gibi diyebiliriz ya sanki hala çocuk kaldı gibi…..(ÇXX, K: 26)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, ÇX'in babasının istismarına maruz kaldığı, ÇXX'in kardeşinin ise babasının akrabası tarafından cinsel istismar yaşadığı görülmektedir. Burada ÇX'in durumunda babanın, baba rolünden çıkması nedeniyle psikolojik alanda muğlak kaybı deneyimlenirken, ÇXX'in babası çocuğu koruma görevini yerine getirememesi bağlamında muğlak kayıp olarak değerlendirilmektedir. Burada katılımcılardan ÇX'e annenin yokluğunda eş rolü verilirken, ÇXX'in kardeşinden de çocuk rolü alınmıştır. Bu bağlamda ÇXX'in kardeşi için kullandığı "…*çocuk kaldı…*" ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Sonuç olarak bu iki vakada babanın muğlak kaybı, kendilerine verilen roller bağlamında çocukların da muğlak kayıpları ile sonuçlanmaktadır.

Muğlak kaybın öznesi olarak algılanan baba profiline ilişkin bir diğer özellik *ev/eldeki baba* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 15'te gösterilmiştir.

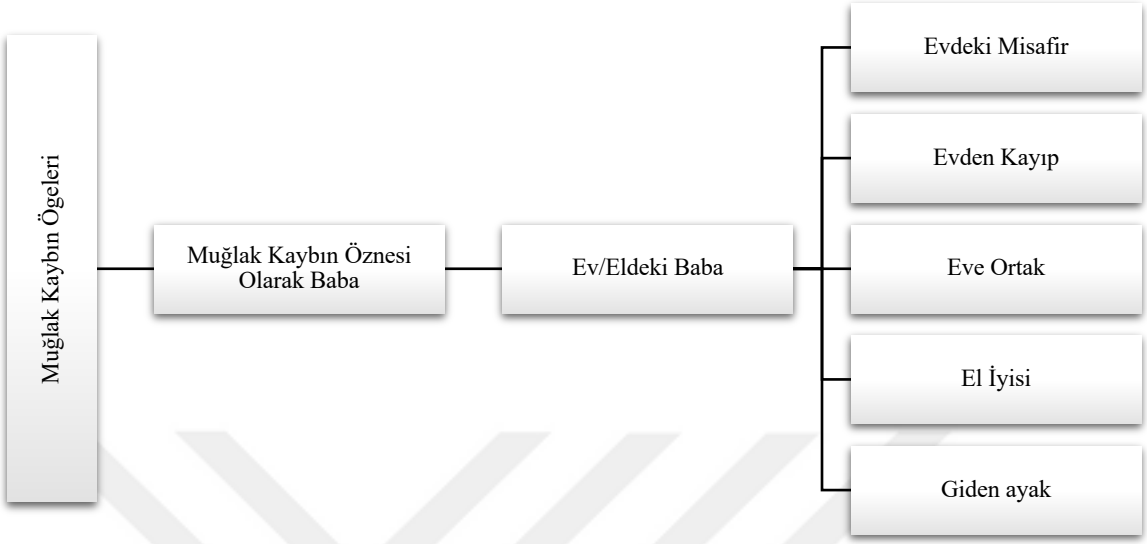

Şekil 15. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Ev/Eldeki Baba Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Bu kod altında yer alan ilk özellik, *evdeki misafir* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Ya spesifik olarak hani işte babamla gidip bilmem ne yapsak diye hatırlamıyorum ama şeyi hatırlıyorum mesela …. hafta sonlarını sevmiyordum [babamla] beraber aynı evde bulunmayı ama bunun yanında babam işte arkadaşlarıyla buluşmaya gittiğinde, bir şey yapmaya gittiğinde özellikle, evde olup babamın W2'de yaşadığı dönemde W1'e bizi ziyaret etmeye geldiği dönemde evde kalıyordu ve o zamanlarda böyle işte tabii ki onun W1'de de bir çevresi var, arkadaşları var onlarla buluşmaya vs gittiğinde çok üzüldüğümü hatırlıyorum mesela. "*Bizi görmeye geldin hani*" evde olunca da rahatsız oluyorum aslında o gerginlikten hani eve yabancı biri gelmiş gibi. Mesela o şeyden bile rahatsız olduğumu hatırlıyorum hani babam geliyor hani işte evde hazırlık yapıyor yemek yapılıyor ama hani şey hissettiğimi hatırlıyorum yani insanların babalarına özel bir yemek yapılmıyor ama her gün ama o benimkine her geldiğinde yapılıyor bu farklı bir şey. Bundan bile bir tık rahatsız olduğumu hatırlıyorum mesela ben de kötü duygular çağrıştırıyor mesela hala böyle birine böyle aşırı özel bir şey gösterilmesi o insanın aslında o eve ait olmadığını gösteriyor bana biraz. Bunun dışında da dediğim gibi mesela burada arkadaşlarıyla buluşmaya gideceği zaman üzülüyordum. İşte tıraş oluyor mesela banyoda, ben kapının önünde bekliyordum falan kötü hatırlıyorum yani o dönemi. (Ç2, K: 26) …Ya da babam işte ayrılmadan önce geldiğinde babam geldiğinde bir etkinlik yapmak zorundayız mesela dışarı çıkmak zorundayız, parka gitmek zorundayız hani evde oturup bir aile düzleminde tartışabileceğimiz paylaşabileceğimiz bir şey kalmadığını gün geçtikçe hissediyordum, üzüyordu bu beni. (Ç2, K: 28-30)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı boşanma öncesi döneme ait yaşantılarını dile getirmektedir. Bu ifadede ilk vurgulanan babanın evde olmasının yarattığı gerginlik ile uzaklaşmasının yarattığı üzüntü arasında katılımcının yaşadığı ikilemdir. Katılımcı babanın varlığının eve gelen bir misafire karşılık gelmesinden rahatsızlık duymakta, fiziksel varlığına ise alışamamaktadır. Burada misafir metaforu, babanın muğlak kaybını tanımlamaktadır. Baba misafir gibi ara ara fiziksel olarak varlık göstermekte, babaya yapılan hazırlık misafire yapılan hazırlık gibi *evin dışından biri* algısı yaratmaktadır. Bununla birlikte baba ile evde vakit geçirilememesi boşanma süreci yaşantılarına karşılık gelmektedir. Bu süreçte baba evden fiziksel olarak uzaklaşmakta, katılımcı ile kurduğu bağ üzerinden sınırlı olarak psikolojik varlık göstermektedir. Söz konusu durum, babanın evdeki baba rolünün dışardaki baba rolüne evrilmeye başladığı anlamına gelmektedir. Bu kapsamda katılımcı, babası ile ev dışında iletişim kurmak zorunda kalmakta, bu zorunluluk aile olma bilincinin kaybolduğu biçiminde yorumlanmaktadır.

Benzer şekilde babanın psikolojik bağlamdaki muğlak kaybına Ç6 tarafından da dikkat çekilmektedir. Katılımcı *ev/eldeki baba* kapsamında değerlendirilen *evden kayıp* koduna ilişkin yaşantısını şu şekilde dile getirilmektedir:

> Ya sabah kalktığımda babam gitmiş olurdu zaten işe W1'de oturuyorduk yani yani W'nun ilerisinde oturuyorduk. O yüzden babam QY [çalıştığı yerin ismi] çalışıyordu Q [meslek ismi] yapıyordu. Sabah erken sabah namazında açılır öyle yerler, açıyordu, sabah erken gidiyordu. Annem babamla çalışmıyordu. Biz annemle kalkıp kahvaltı yapıp artık evde komşular olurdu onlara gidip gelinirdi. Akşam olduğunda yine annemle biz yemek yer yatardık. Babam işte gece gelirmiş sabah gidermiş. Ben o kadar çok şey olduğunu böyle bir aile şey olduğunu bilmiyorum…(Ç6, K: 26)

Yukarıda yer alan ifadede Ç6 boşanma öncesi süreçle ilgili yaşantılarını aktarmaktadır. Bu ifadelerde katılımcı babasının genellikle iş dolayısıyla ya da başka nedenlerle ev dışında olduğunu, ailenin birlikte ev dışında olabileceği etkinliklerde de babanın uzakta bulunduğunu belirtmektedir. Betimlenen bu durum babanın hem fiziksel hem de psikolojik alanlarda muğlak kaybına işaret etmektedir. Burada çarpıcı olan nokta, katılımcının "… *bir aile şey olduğunu bilmiyorum*" biçimindeki ifadesidir. Bu ifade, babanın muğlak kayıp olarak algılandığı bir evde aile kavramının oluşmadığını düşündürmektedir. Bu kapsamda katılımcı için aile, babanın olduğu bir yapı gibi görünmekte, babanın yokluğu ailenin de muğlak kaybına karşılık gelmektedir.

Babanın muğlak kaybı, babanın varlığından yola çıkılarak da anlamlandırılmaktadır. Bu kod *eve ortak* biçiminde isimlendirilmiş ve bu bağlamda babanın varlığı şu şekilde dile getirilmiştir:

> Hatta babam da şey yapıyordu falan onlar gözümün önünde, nedense hiç gitmiyor yıllardır. İşte bir ampul değiştiriyor falan o arada oldu, "*Ya ya ne güzel babam artık evde, bak ampul değiştiriyor*" yani eve bir şeyler yapıyor, O da ortak falan. (Ç3, K: 24)

Yukarıda yer alan ifadede babanın varlığı tanımlanmaktadır. Katılımcı babanın evdeki psikolojik varlığını "*ampul değiştirme*" üzerinden sembolize etmektedir. Katılımcı için babanın ev ile ilgili bir sorumluluk üstlenmesi babanın varlığını gösteren bir durum olarak değerlendirilmekte, öte yandan belirtilen eylemin yapılmaması babanın evden uzaklaşması bağlamında muğlak kaybın gözle görünür hale gelmesine başka bir ifadeyle somutlaşmasına işaret etmektedir.

Babanın diğerleriyle iyi ilişkiler kurması *el iyisi* alt başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda Ç5 şunları dile getirmiştir:

> …yani babam benim şöyle çok iletişimimiz olan birisi değildi. Ama çok da eğlenceli birisidir aslında babam işte girdiği ortamda fıkralar anlatır, insanları güldürür hatta kendine has bir gülüşü vardır. O güldüğü zaman -babam- etraftaki herkes güler. Çünkü komik bir gülüşü var. Hani bunun da evin dışında olan bir şey olduğunu çok iyi hatırlıyorum yani bizimle alakalı bir şey değil ama "*Babam iyi biri aslında*" bunu kafamda insanlar [onu] sevdiği için babamı böyle kodladığımı da hatırlıyorum. (Ç5, K: 64)

Yukarıda yer alan ifadede baba rolünde yer alan kişinin sosyal yaşamda sevilen bir kişi olmasına vurgu yapılmaktadır. Öte yandan baba ile ailenin diğer üyelerinin ilişkilerinin iyi olmadığı da belirtilmektedir. Bu noktada babanın sosyal çevrede farklı ve sevilen bir kişi iken evde sevilmeyen ve iletişim kurulmayan bir kişi olarak tanımlandığı görülmektedir. Ortaya çıkan durum babanın sosyal çevrede varlık gösterirken evde psikolojik alanda muğlak kayıp olduğuna işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle "*babam dışarda gülen biri ama evde değil, babam dışarda sevilen biri ama evde değil*" alt anlamlarından yola çıkılarak babanın kimliğinin bir bölümünü evde göstermediği ve bu bağlamda katılımcının muğlak kaybı deneyimlediği düşünülmektedir.

Muğlak kaybın öznesi olarak algılanan babanın bir diğer özelliği, ev/eldeki baba profili altında *giden ayak* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

Ve sürekli annemi de hani yalnız bırakıp gidiyordu. (Ç9, K: 17)

Yukarıda yer alan ifadede babanın terk etmesine vurgu yapılmakta, babanın fiziksel yokluğuna dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte burada ilgi çekici olan nokta, babanın fiziksel yokluğunun anne ağzından dile getirilmesidir. Katılımcı, çocuk rolünden kendi kaybı yerine annesinin kaybına odaklanmaktadır. Bu durum çocuğun kendi kaybından uzaklaşması, babanın hem fiziksel hem de psikolojik olarak kaybının çocuk açısından kabul edilmiş olması biçiminde yorumlanmaktadır. Öte yandan çocuğun annenin kaybını dile getirmesi, annenin ağzından kendi kaybını ifade etmesi biçiminde de düşünülebilir. Var olan bu durum ise anne-çocuk rolünün iç içe geçmesinin bir yansıması olarak değerlendirilmekte; muğlak kaybın iç içe geçmesi ya da bulaşması olarak yorumlanmaktadır.

Muğlak kaybın öznesi olan baba profilinin bir diğer ana özelliği, olumsuz duygulanımın kaynağı olmasıdır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 16'da gösterilmiştir.

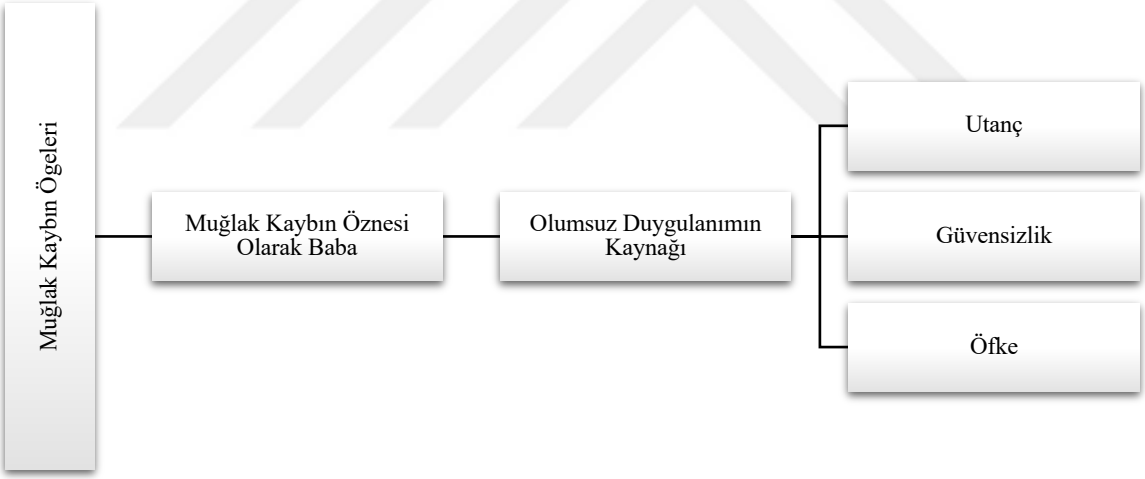

Şekil 16. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Olumsuz Duygulanımın Kaynağı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Baba ile ilgili yaşanan duygulardan biri, *utanç*tır. Katılımcı yaşadığı utancı şu şekilde dile getirmektedir:

> Sürekli babamdan kaçardım çünkü sürekli bizi rezil ederdi arkadaşlarımıza işte hani ne bileyim gelirdi işte "*Hadi gel seni bir öpeyim*" ama o kadar çok iğrenç kokuyordu ki. Ondan sonra kız kardeşim çok böyle kaçmak isterdi; "*Abla hani beni korur musun babam geldiği zaman?*" falan diye. Sürekli kaçardık hiçbir

> düzgün iletişim kuramadık kendisiyle. (Ç9, K:17) …Benim aslında hiçbir zaman babamdan bahsetmememin farkındalardı. Ondan sonra hani çünkü bir seferinde bir arkadaşım bana şey demişti "*Ya hani sürekli annenden bahsediyorsun, niye hiç babandan bahsetmiyorsun?*" demişti bana. Yine o konuyu da kapatmıştım. …Ondan sonra sormazlar işte genel olarak. Ama arkadaşlarımdan o ilkokuldan ortaokulda bahsettiğim arkadaşım var ya O ilk bahsettiğim arkadaşım [boşanmayı açıkladığı arkadaşı] …Ondan sonra işte babamı görmüştü. Ondan sonra işte o bir dönem böyle sorular soruyordu bana. İşte sınıftakiler merak ediyormuş ve ona sormuşlar. İşte "*Biz onu üzmek istemiyoruz*" düşünceli bir davranış, "*Biz onu üzmek istemiyoruz o yüzden sana soralım neden babasından bahsetmiyor?*" ....bir arkadaşım vardı ilkokuldayken. Onun anne babası ayrı olduğunu biliyorum. Ona birkaç soru sorduğumu hatırlıyorum mesela işte "*Anneni özlüyor musun, babanı özlüyor musun?*" falan diye. Ama hiçbir zaman insanların bunu bilmesini istemedim. Niye bilmiyorum ama insanların benim hakkımda hani konuşacaklarsa bir şeyi benimle arkadaşlıkları hakkında konuşsunlar, belki de korktum hani acaba benden uzaklaşırlar bir şey yaparlar mı diye. (Ç9, K: 51)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının babasından uzaklaştığı ya da uzaklaşmaya yönelik davranışlar sergilediği anlaşılmaktadır. Babanın yakınlık kurmaya çalıştığı zamanlarda "*çok iğrenç kokuyordu*" biçimindeki ifadesi, katılımcının baba figürü yerine alkol kokusuna dikkat çektiğini göstermektedir. Bu bağlamda vaka ele alındığında, alkol kokusunun varlığı, özlemi duyulan babanın yokluğuna karşılık gelmektedir. Dolayısıyla bu noktada psikolojik bağlamda babanın muğlak kaybı söz konusu olmaktadır. Benzer şekilde kardeşinin babadan kaçmaya yönelik yardım çağrısı istenmeyen bir babanın varlığına işaret etmektedir. Devamında "*iletişim kurulamayan baba*" vurgusu babanın psikolojik açıdan muğlak kaybının göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bununla birlikte katılımcı, babası ve boşanma süreci ile ilgili paylaşımda bulunmaktan kaçınmaktadır. Katılımcının babasından bahsetmemesinin ulaştığı boyut arkadaşları tarafından da dikkat çekici olmuştur. Bu noktada katılımcının babayı yok saymaya yönelik davranışı, istediği babanın özlemine duyduğu bir tepki olarak düşünülmektedir. Ayrıca görüşmede de katılımcının "*Ondan sonra işte babamı görmüştü*." biçiminde ifadesini boşanma konusuna geçerek bağlaması gündelik yaşamındaki davranış örüntüsü ile de tutarlılık gösteren biçimde babasından bahsetmekten kaçındığı bir durum olarak değerlendirilmiştir. Katılımcının genel olarak babasının utanılacak bir durumda olduğunu söylemesi ancak bunu detaylandırmaması görüşme sırasında da babasından duyduğu utancın bir yansıması olarak düşünülmüştür. Yine ifadeye odaklanıldığında, katılımcının anne-baba boşanmasını saklaması da babasıyla ilgili duyduğu utancın boşanma olgusuna bulaşması olarak yorumlanmıştır.

Özetle, utanılan baba, özlemi duyulan babanın yokluğuna karşılık gelmekte ve bu durum psikolojik bağlamda muğlak kaybın varlığına işaret etmektedir.

Muğlak kaybın öznesi ve olumsuz duygulanımın kaynağı olan baba profilinin bir diğer özelliği *güvenilmez* olmasıdır. Bu kapsamda Ç9 şunları dile getirmiştir:

> Babamı aradım. Ben dedim "*Benim paraya ihtiyacım var, gitmem gerekiyor, paramız yok*". Evi satmıştı bir sürü milyara sattı, evden bize çok çok çok gülünç cüzi bir rakam verdi. Çok yalan söylerdi benim babam, çok aşırı derecede yalan söylerdi. (Ç9, K: 23)

Yukarıda yer verilen ifade incelendiğinde, katılımcının babasıyla kurduğu ilişkide güven duygusunun yokluğuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Babanın imkanı olmasına rağmen çocuklarını ihmal etme davranışı baba-çocuk ilişkisinin zarar görmesine neden olmaktadır. Burada güven duyulan bir babanın yokluğu, anlatımın temelinde yatan motivasyon olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle güven duyulmayan bir baba, muğlak kaybı deneyimlenen babaya karşılık gelmektedir.

Olumsuz duygulanımın kaynağı olan baba profilinin bir diğer özelliği, *öfkenin kaynağı* olmasıdır. Bu kapsam altında gruplandırılan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ben de şey yapamıyordum çok ağlıyordum hani böyle daraldığımda babama sinirleniyordum işte küfür ediyordum bazen hani "*Bize bunu O yaşattı, bize bunu O yaptı*". (Ç9, K: 61)

> Ya babamın anneme böyle çok kızıyordum yani çünkü bence yani hiçbir şey yoktu. Ne vardı sabah işe gidip akşam eve gelip bir aile otursaydık ne olurdu? Yani babama bir kızgınlık vardı, annemin üzülmesine ağlamasına çok üzülüyordum… Ben çok ağlarım. Hani ona bir kızgınlık vardı hani annemi deyince daha çok annemin ağlamasına, annemin üzülmesine çok üzülmüştüm bu yüzden kızmıştım babama. (Ç6, K: 70)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri ayrılma sonrası babaya yönelik duyguları ifade etmektedir. Her iki katılımcı da yaşadıklarından babalarını sorumlu tutmakta ve normal bir ailenin kaybını, aile üyelerinin yaşadıkları zorlukları, babalarının muğlak kaybıyla ilişkilendirmektedirler. Bu bağlamda muğlak kayıp olan baba, öfke duygusunun kaynağı olarak görülmektedir.

Muğlak kaybın öznesi olarak değerlendirilen baba profili için bir diğer alt kategori, *boşluk* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 17'de gösterilmiştir.

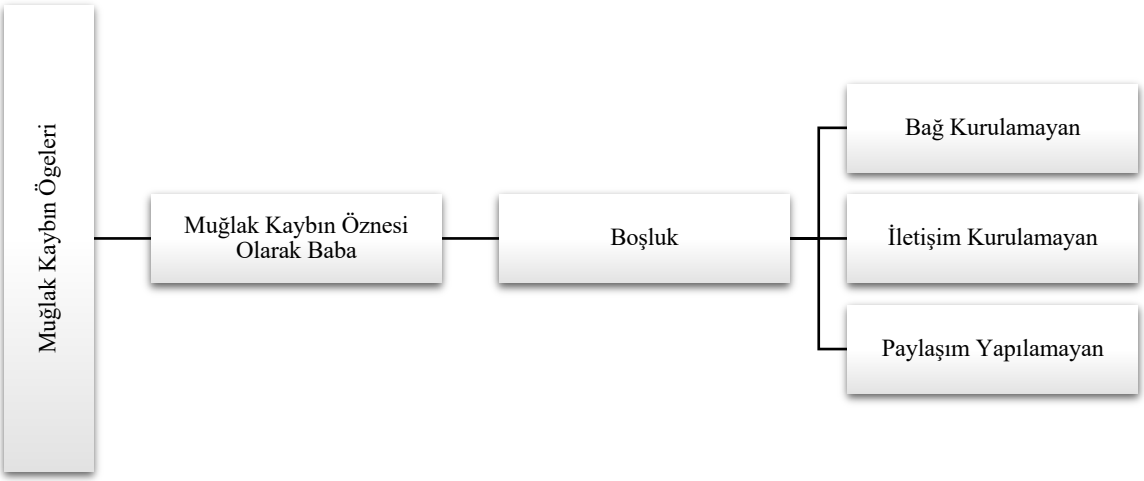

Şekil 17. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Boşluk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Boşanma öncesi süreçte *boşluk* olarak nitelenen baba profilinin özelliklerinden biri, *bağ kurulamayan baba* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Evet ya tabii ebeveynler tabii ki ilgilenmeli çocuklarıyla işte sevgi göstermeli işte güven vermeli onlara ama dediğim gibi yani biyolojik baba benim için bu bağlamda çok önemli değil. Ya buradan şey demiyorum işte üvey de olabilirdi tabii ki olabilirdi ama benim hayatımda böyle bir şey yok sonuçta, örnek yok ama demeye çalıştığım şey bu duygusal bir bağ bana göre. Daha önemli insanlarla kurduğumuz özellikli ailemizle çünkü yani ne bileyim şey geliyor bana bir süre sonra hani tamam bazı insanları çok sevebilirsiniz, arkadaşlarınız olabilir, partneriniz de olabilir işte ama hiçbiri ailedeki gibi olmuyor. Yani mesela benim kardeşime hissettiğim bağla partnerime hissettiğim veya aynı olduğunu düşünmüyorum çünkü partnerim bazen bitebilir yani hiçbir şey sonsuz değil, ilişki bitebilir, farklı şeyler olabilir, arkadaşlarım ama ailemde hani o kişinin [kişiyle] duygusal bağım olduğu için ve biyolojik babam olduğu için farklı bir yeri var. (Ç8, K: 161)

> Benim babamla kişisel ilişkimde beni çok severdi çok sevdiğini söylerdi ama o tür durumlardan dolayı hiç ben kendimi o kadar yakın hissetmedim ona. O yüzden hani sanırım annemin yaşadıklarından dolayı bir de annemle çok yakın kaldığımızdan yani eve çok fazla gelmiyordu babam yatmaya gelirdi sadece. O yüzden çok annemle vakit geçirdiğim için sanırım onun da etkisi olabilir tabii ki ona karşı babama karşı hep böyle benim bir mesafem vardı. O şekildeydi yani dediğim babamı daha çok görürdüm ama böyle çok baba kız ilişkimiz çok yakın değildi hiçbir zaman o kadar. (Ç6, K: 24)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, baba ile bağ kurulamadığına ilişkin yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Katılımcılardan Ç8, aile üyeleriyle kurulan bağın özel olduğunu belirtmekte ancak babasıyla kurduğu bağın yalnızca biyolojik nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda katılımcının ifadeleri, psikolojik olarak var olmayan muğlak bir babanın varlığına işaret etmektedir. Benzer şekilde katılımcı Ç6 da babası ile yakınlık kuramadığını dile getirmektedir. Ancak buradaki durum, çocuk ile baba arasındaki bağın anne üzerinden kurulduğunu gösterir niteliktedir. Katılımcı, annesi ile kurduğu yakın ilişkinin bir sonucu olarak baba ile bağ geliştirememiş gibi görünmektedir. Öte yandan babanın evden uzak olması anne ile daha fazla vakit geçirilmesini de beraberinde getirmiş olabilir. Bu bakış açısından değerlendirildiğinde katılımcının ifadeleri babanın fiziksel açıdan muğlak kaybını düşündürmektedir. Özetle, babanın psikolojik ya da fiziksel açıdan muğlak kaybı, bazen neden bazen sonuç olarak babayla bağ kurulamadığı durumlarda deneyimlenmektedir.

Boşluk olarak nitelendirilen baba profilinin bir diğer özelliği *iletişim kurulamayan baba*dır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Doğal olarak zaten ilişkileri yürümüyordu hani ben boşandıkları için çok aman aman şey hissetmedim zaten yürümeyen bir ilişki ile zaten hani babam da eve geldiği zaman çok bir şey paylaşmıyordu. Geliyordu televizyon izleyip, uyuyup mesela çok iletişim kurmuyordu yani yok gibi bir şey diyebilirim. (Ç8, K: 93)

> Yani açıkçası babamı hep şöyle hatırlıyorum işte sabah kalkardı bizimle birlikte işe giderdi kahvaltısını yapıp, annem hazırlardı kahvaltısını. Saat akşam altı gibi eve gelirdi. Biz de işte sokakta oynuyorsak ödev yapıyorsak neyse artık her şeyi bırakıp birlikte yemek yenirdi babam geldikten sonra. Sonra babam televizyonun karşısına geçerdi ve gece uyurdu yani biz o süreçte babamla iletişimim hiç yoktu. Ama bunun eksik bir şey ya da anormal bir şey olduğunu düşünmüyordum yani hep böyle olduğu için farklı bir şey gelmiyordu bana. Sadece iletişimimiz "*Mutfaktan su getir, işte şunu yap bunu yap*" gibi şeyler üzerineydi, daha çok talepleri üzerineydi, [öyle] iletişim kuruyorduk ya da herhangi bir konu üzerine konuşalım ya da "*Şu nasıl gidiyor, bu nasıl gidiyor?*" herhangi hiçbir şey konuşmazdık. (Ç5, K: 22)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcıların babalarıyla kuramadıkları ilişkileri anlatılmaktadır. Bu ifadelerde her iki katılımcı da baba figürünü eve gelip yemek yiyen ve televizyon karşısında uyuyan profiller olarak tanımlamış ve baba-çocuk arasında iletişim akışının gerçekleşmediğini ya da sınırlı düzeyde -babanın isteklerini karşılamaya yönelik olarak- iletişim kurduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu döngüde baba, evdeki rutinde kendini gösteren ancak psikolojik bağlamda etkisini hissettirmeyen bir aile üyesi

olarak sahnedeki yerini almaktadır. Öte yandan fiziksel olarak babanın varlığı psikolojik olarak varlığını karşılamamakta, dolayısıyla babanın ikinci tür muğlak kaybı söz konusu olmaktadır.

Boşluk olarak isimlendirilen baba profilinin bir diğer özelliği, *paylaşım yapılamaması*dır. Bu kapsamda katılımcı Ç2 şunları dile getirmiştir:

> Onunla da hep işte ya dediğim gibi kaliteli zaman, vakit; kaliteli zaman geçirmek istiyordum ama bunun adını koyamıyordum. Belki aynı hobilerimiz olmadığı için belki de ben küçük olduğum için bunun adını koyamıyordum ama kaliteli zaman geçirmiyorduk. Şu an dönüp bakınca işte aynı ortamda ortak bir şey paylaşmadığın için sıkılmak ya da biraz gergin bir ortamın olması bir süre sonra orada olmak zorundaymış gibi hissetmek ama orada olunca da kendimi mutlu hissetmiyorum ama bak babam başka yere gidince de kendimi mutlu hissetmiyorum ve sonra kaliteli zaman geçirmek istiyorum. Aslında bunun adı beraber bir şeyler paylaşmak, iki tarafın da keyif aldığı bir zaman dilimi oluşturmak, bunu yapamıyorduk. Hep öyle bir içimde kalmışlık var…. (Ç2, K: 36)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı, babası ile etkileşimde bulunamamasının yarattığı huzursuzluğu paylaşmaktadır. Burada katılımcı hem babası evden uzaklaştığında hem de yanında olduğunda hissettiği mutsuzluktan bahsetmiştir. Bu noktada babanın evden uzaklaşması hem fiziksel hem de psikolojik olarak yokluğa karşılık gelirken katılımcının babası ile yan yana bulunduğunda hissettiği gerginlik duygusal olarak uzak olmakla ilişkilendirilmektedir. Katılımcının babası ile bir şey paylaşamamasının yarattığı gerginlik fiziksel olarak yan yana olsalar da duygusal olarak uzak olmanın başka bir bağlamda psikolojik açıdan muğlak kaybın yarattığı gerginlik olarak yorumlanmaktadır.

Son olarak, muğlak kaybın öznesi olan baba profili *ruh sağlığı kayıp* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 18'de gösterilmiştir.

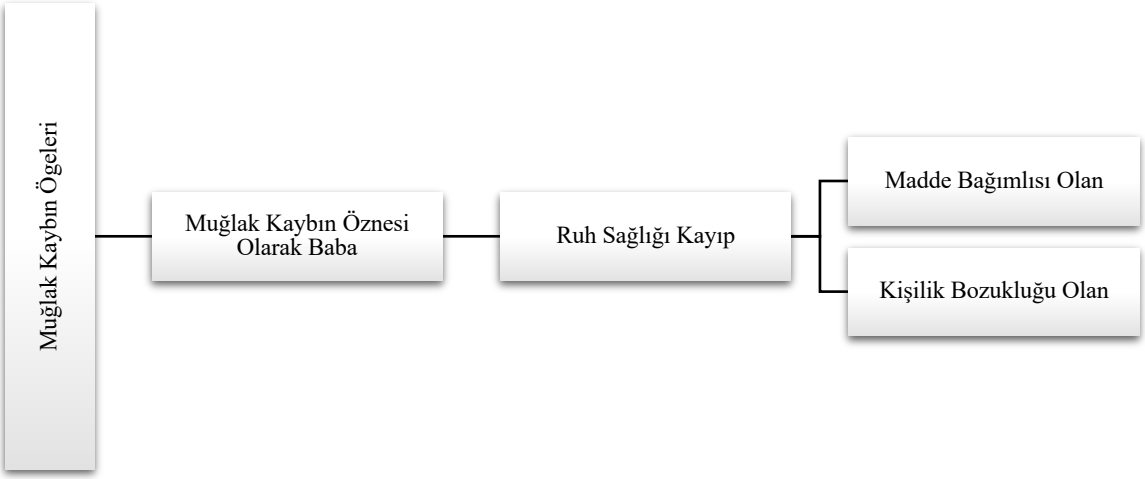

Şekil 18. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Ruh Sağlığı Kayıp Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Bu başlık altında değinilen özelliklerden ilki, babanın *madde bağımlısı* olmasıdır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Sürekli alkol alırdı. Annemin 1-2 defa merdivenlerden yukarı taşımaya çalıştığını hatırlıyorum. …Alkol hiç bitmedi yani birçok defa denedik aslında hani işte annem deniyordu daha doğrusu …Bizim evimizde hiç bayram olmadı mesela. Hani nasıl desem her bayramda içer gelirdi, ondan sonra annemi döverdi. …Ayıldığı zaman başka bir adamdı benim babam, sarhoş olduğu zaman başka bir adamdı. Ama son zamanlara doğru hani artık benim 13-14 yaşlarıma doğru artık babam içmediği zaman da agresiflik göstermeye yani nasıl söylesem kahvaltıda başlıyordu içmeye. …Hani böyle güzel anı olarak hatırlayabileceğim bir-iki defa pikniğe gitmişliğimiz var, onun da dönüşünde ya polis yakalardı bizi yine alkollü olduğu için yani alkol kullandığı için ya da birine çarptı hani böyle kaza oldu vs. … (Ç9, K: 17)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı babasının alkol bağımlılığı ile ilgili yaşantılarını paylaşmıştır. Burada babanın alkol bağımlılığının olması ve babanın gerçek kişilik ve kimliğinden alkol nedeniyle uzaklaşması muğlak kaybın bir türü olarak değerlendirilmektedir. Benzer şekilde Ç6 ise babasının *kişilik bozukluğu* bağlamında ruh sağlığı sorununa işaret etmektedir:

> Şöyle annemle babamın ilişkisinin hiç iyi olduğunu görmedim hocam doğduğumdan beri. Babam biraz farklı yani çok sağlıklı birey olduğunu söyleyemem yani tabi çok böyle teşhis koymaya da kendisine koyulmuş bir teşhis yok ama yani normal şartlarda biraz çok farklı düşünen biriydi. (Ç6, K: 24)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının anne-babası arasındaki ilişkide sorun yaşanmasını, babasının ruh sağlığı ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Katılımcının annesi ile kendisini özdeşleştirdiği ve zaman zaman ebeveyn rolünü üstlendiği dikkate alındığında babasıyla olan ilişkisinin olumsuz olmasını da babasının ruh sağlığı ile ilişkilendirdiği ve dolayısıyla annesinin eşine yönelik deneyimlediği muğlak kaybı, annesinin babasıyla ilişkisi üzerinden kendisi de deneyimlemektedir.

Sonuç olarak, muğlak kaybın özneleri olarak anne ve babanın profillerinin çocuk rolündeki katılımcıların muğlak kaybı deneyimlemesine kaynaklık ettiği görülmektedir. Bu kapsamda yaşanılan muğlak kayıplar fiziksel açıdan olabildiği gibi ağırlıklı olarak psikolojik bağlamda gerçekleşmektedir. Ek olarak, katılımcıların anne-babalarının ilişkilerine tanıklıkları üzerinden de muğlak kaybı deneyimledikleri görülmektedir. Özellikle anne-baba boşanmasında aktif rol alan çocukların anne ile özdeşim nedeniyle eş rolünden de muğlak kaybı deneyimlemeleri söz konusu olmaktadır. Tanımlanan bu türdeki muğlak kayıplar, araştırmacı tarafından *dolaylı muğlak kayıp* olarak adlandırılmıştır.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak. Bu başlık altında katılımcıların muğlak kayıptan etkilenen kişilere ilişkin algıları incelenmiştir. Bu kapsamda muğlak kaybın nesneleri anne, baba ve çocuk olarak belirlenmiştir. Oluşturulan gruplandırma Şekil 19'da gösterilmiştir.

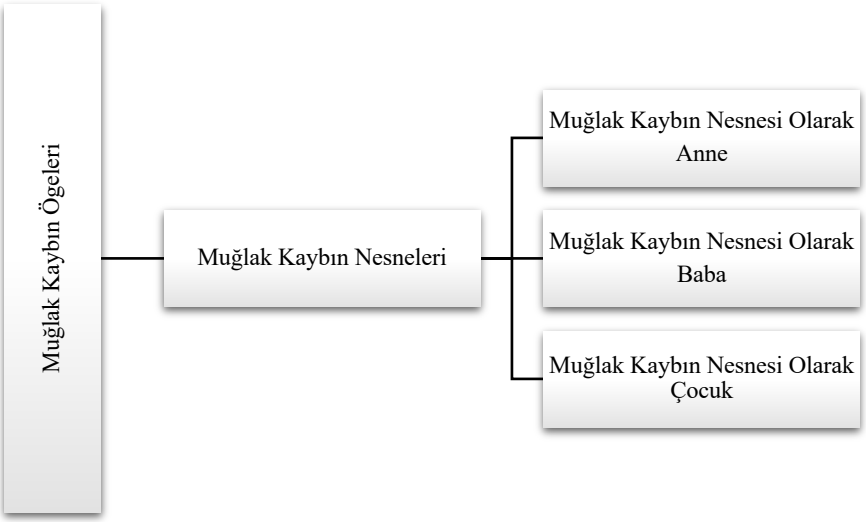

Şekil 19. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne, Baba ve Çocuk Profilleri

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne. Anne ve babanın nesne olarak değerlendirilmesi, diğer ebeveynin yokluğunda üstlendikleri roller ya da özellikler nedeniyle söz konusu olmaktadır. Örneğin babanın muğlak kaybında annenin muğlak kaybın nesnesi olması annenin *yanımda-yakınımda, ihtiyaca duyarlı, güçlü-savaşçı, babadan kopamayan* gibi rolleri üstlenmesini gerektirmekte ve bu bağlamda anne, öznenin eylemlerinden etkilenen nesne olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 20'de gösterilmiştir.

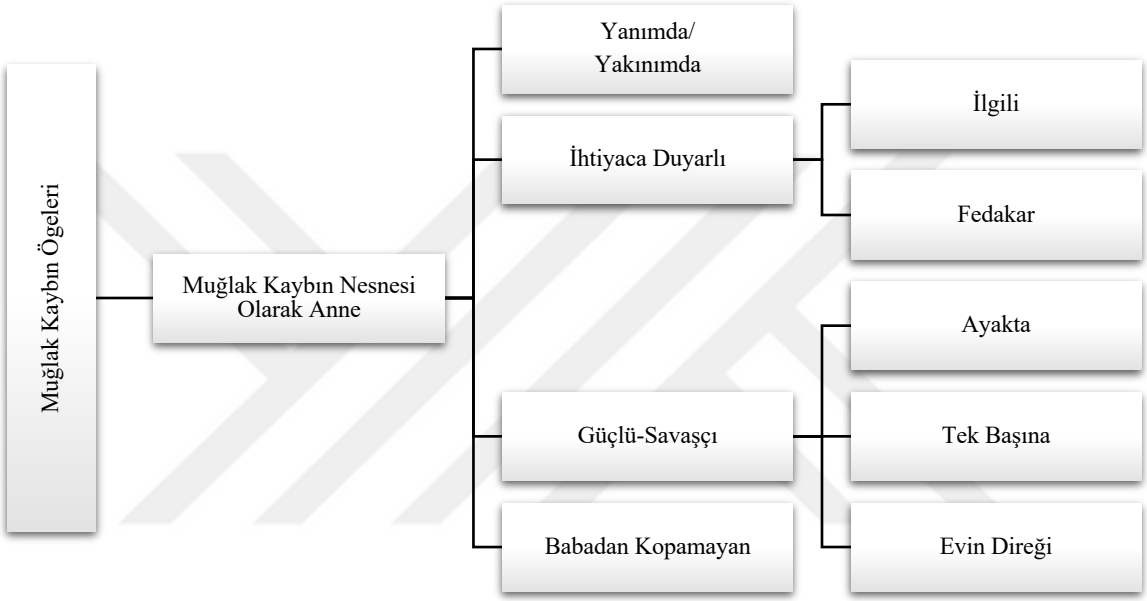

Şekil 20. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profili

Muğlak kaybın öznesi olarak anne profili kapsamında ele alınan özelliklerden ilki, *yanımda/yakınımda*ki annedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 21'de gösterilmiştir.

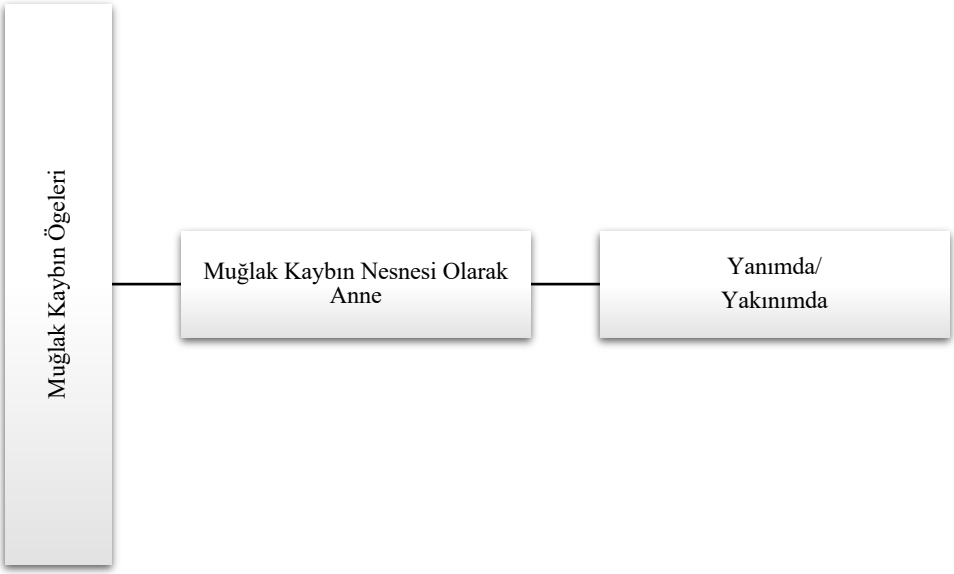

Şekil 21. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait Yanımda/Yakınımda Alt Kategorisi

Yanımda/yakınımdaki anne profili, annenin varlığının katılımcı tarafından hissedilmesine işaret etmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Annem söyledi bana. Evde oturuyorduk kaç yaşında olduğumu bilmiyorum ama 13 yaşında falan eski evimizde iken ilk annem bizi aldı, karşısına alıyordu. "*Ben babanızdan boşansam ne olur?*" Ondan sonra hani biz bir şok olduk ben "*Çok isterim*" dediğimi hatırlıyorum ama ağlamıştım. Kız kardeşim de "*Anne sen bizim yanımızda olacak mısın?*" diye sordu. Annem "*Ben babanızdan boşanmak istiyorum, eğer boşanırsam dedenizin anneannelerimizin yanına gideceğiz, yine orada beraber olacağız*" demişti. İlk orada söylemişti annem bize. (Ç9, K: 27)

> Ya bunlar çok kötü yani kötü izler, kötü duygular. Hatta kovdu da zaten birkaç kere. Annemi evden kovdu. Annem xxx'te kaldı bizi görmek için birkaç gün, sanırım bir-iki ay evimizin şeyi yaşadığımız binanın xxx'inde kaldı. …Annem annemi kovmuştu işte dediğim gibi. Sonra annem bir o yaşadığımız apartmanın xxx'inde iki ay hemen hemen iki ay orada yattı, bir minderin üzerinde yattı. Sabah babam işe gidiyordu annem eve geliyordu, oturuyordu, yemek yiyordu konuşuyorduk, sonra akşam işte onun mesaisi bitimine yakın gidiyordu o xxx'e, kapıyı kapatıyordu üstüne, yatıyordu. Hatta yani biz de onunla birlikte orada oturuyorduk bazen işte apartmandan birileri geliyor çıkıyor korkuyorduk. Annem sigara içiyordu o zaman, bize de veriyordu sigara. Öyle içiyorduk, sohbet ediyorduk. (Ç7, K: 44)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcı Ç9 boşanma süreci ve sonrasında, Ç7 boşanma sürecinde annenin hem fiziksel hem de psikolojik olarak varlık göstermesine vurgu yapmakta başka bir ifadeyle annenin *yanında olma* özelliği gösterdiğini ifade

etmektedirler. Burada çocuklar için boşanma süreci ve sonrasına uyumda annenin varlığını hissetmenin oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır. *Yanımda-yakınımdaki anne* profili altında belirtilen bu paylaşımlar, babanın muğlak kaybında annenin verdiği tepki olarak yorumlanmaktadır.

Muğlak kaybın nesnesi rolünde anne profilinin bir diğer özelliği *ihtiyaca duyarlı* olmasıdır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 22'de gösterilmiştir.

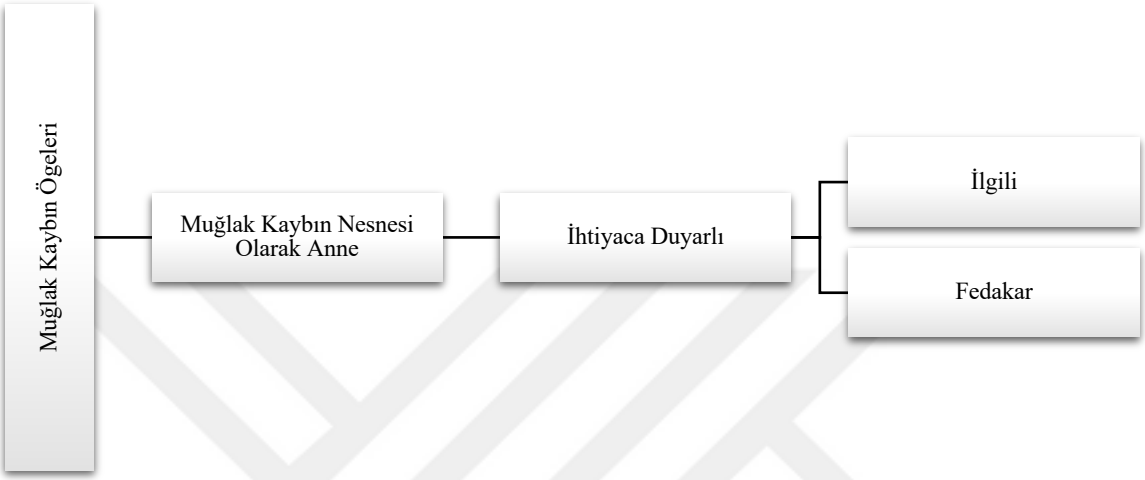

Şekil 22. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait İhtiyaca Duyarlı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

İhtiyaca duyarlı anne profili, *ihtiyaçları karşılama* sorumluluğunun anneye verilmiş olmasına vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda Ç8 şunları dile getirmektedir:

> Yani ilk başta kimden bahsedeyim yani şöyle annem bizim ebeveynliğimizi üstlendi daha çok. Babam biraz farklı bir tarzı var çok sorumluluk alan bir insan değil özellikle bize karşı pek bir sorumluluk almadı. Hani bu yüzden bütün işte büyürkenki meselelerimizle annem ilgilendi, daha çok demeyeyim, hepsiyle. …genelde böyleydi hani bütün dertlerimizle problemlerimizle annem ilgileniyordu veya işte okul, okul muhabbetleri ya da vs … (Ç8, K: 31)…Ama aslen aslen hani mamamızı annem koyuyordu. (Ç8, K: 33)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğunu annesinin üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda babanın muğlak kaybı, boşanma öncesi süreçte de annenin tek ebeveyn olmayı deneyimlemesine neden olmaktadır.

İhtiyaçlara duyarlı anne profilini özelliklerinden biri, *ilgili* olmasıdır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Bunun dışında annem hep bizimle ilgileniyordu abimle benimle. (Ç2, K: 18)

Anne tarafından çok sevgi, ilgi, şefkat vardı. (Ç4, K: 44)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların ilgi görme ve sevilme ihtiyaçlarının anne tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların "*annem hep…*" ya da "*anne tarafından çok…*" biçimindeki ifadeleri, babaya kıyasla anne tarafından tamamen ya da kısmen belirtilen ihtiyaçlarının karşılandığını düşündürmektedir. Bu durum babanın psikolojik yokluğunda annenin varlığının daha fazla hissedilmesi olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte annenin daha fazla ilgi ve sevgi göstermesi babanın psikolojik yokluğuna verilen bir tepki olarak yorumlanmaktadır.

İhtiyaca duyarlı anne profilinin bir diğer özelliği, *fedakar* olmasıdır. Bu kapsamda katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Sonra beni odadan çıkarmışlardı o süreçte. Mesela annemle o İngilizce kursundaki insanlar konuşuyordu ve çıktıktan sonra annem bana "*X2 (kendi ismi) İngilizce kursuna gitmek ister misin?*" Ben de dedim ki o yani "*Full çekmişim, sonuçta herhalde bedava yapacaklar kursu*" Çünkü o zamanlar maddi anlamda sıkıntı yaşadığımızı biliyorum, annem hiç çalışmıyordu, işte anneannemin evinde kalıyoruz falan. "*Öyle olacaksa okay*" dedim annemin de şey dediğini hatırlıyorum: "*Hayır işte ben senin sana her şeyi yapacağım, bu kadar başarılısın devam ettirmem gerekiyor*" hani böyle bir şey kendisinden bir şeyler vermek istediğini hatırlıyorum. (Ç5, K: 56)

> Ama geri gelirsek işte sanırım ilk dokuz yaşında olabilir ama ben onu net hatırlamıyorum annem bunu yıllar sonra anlatıyor sana böyle böyle [*babandan boşanmak istiyorum*] dedim sen öyle [*baba istiyorum*] dedin, o yüzden senin için katlandım filan diyor. (Ç4, K: 72)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadelerde, katılımcılar boşanma öncesi ve boşanma sürecinde annelerinin yaptıkları fedakarlıkları anlatmaktadırlar. Bu kapsamda Ç5'in annesi, maddi imkansızlıklara rağmen çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken; Ç4'ün annesi, çocuğu için evliliğini sürdürmek durumunda kalmıştır. Annelerin fedakarlık olarak değerlendirilen bu davranışları, babanın fiziksel ya da psikolojik olarak yokluğunda annenin öznel ve nesnel varlığına işaret etmektedir.

Anne profiline ilişkin bir diğer ana başlık *güçlü-savaşçı anne*dir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 23'te gösterilmiştir.

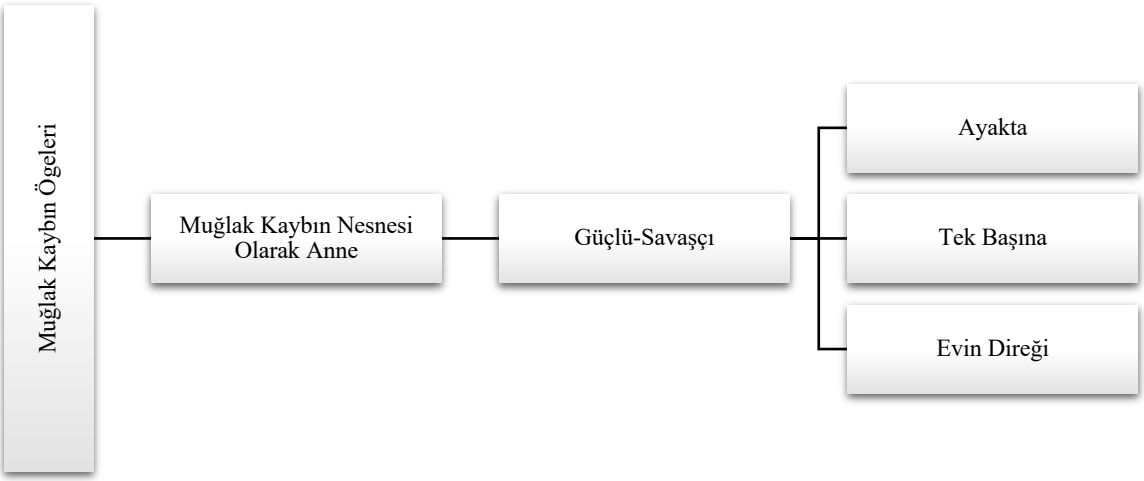

Şekil 23. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait Güçlü-Savaşçı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Güçlü-savaşçı anne kodu altında yer alan özelliklerden ilki, *ayakta* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> O sırada annem de şey okuyordu xxx lisesinde, normalde xxx bölümü bitirdi, işte bir oryantasyon kursuna gidiyor xxx bölümü için falan. İşte ben okula gidip geliyordum. Bu belki daha önceki yıllara ait olabilir tam net hatırlamıyorum. Annemin ama sürekli bir şeyler okuduğunu şey yaptığını hatırlıyorum o zaman da. Sürekli mücadele ediyordu babamla konuşuyordu. (Ç9, K: 17)

> Annem işte annem ya annem bizi sanırım yaşatmaya çalışıyordu öyle diyebilirim yani sabah okula gönderirdi, evi temizlerdi, işte komşuları ile görüşürdü, yemek pişirirdi. Eğlenebilirdik yani annemle eğlenebilirdik, beraber vakit geçirebilirdik babam olmadığı zamanlar. (Ç7, K: 30)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcı Ç9'un annesinin kendisini geliştirme ve eşiyle iletişim kurma üzerinden yaşam düzeninde iyiye gidişi sağlamaya çalıştığı; Ç7'nin annesinin ise gündelik yaşam rutinini devam ettirmeye yönelik yaşam mücadelesi verdiği anlaşılmaktadır. Burada Ç9'un annesinin kendi ayakları üzerinde durmak motivasyonundan hareketle eğitim hayatında yer alma biçimi ve eşinin alkol bağımlılığının üstesinden gelmeye yönelik çabası; babanın uzun dönem fiziksel yokluklarında Ç7'nin ailesinin yaşadığı açlığa rağmen temel yaşam rutinlerini sürdürmelerinin önemi düşünüldüğünde annelerin mücadelesi daha iyi anlaşılabilir. Bu noktada babanın muğlak kaybı, annenin farklı alanlardaki mücadelesini gerektirmektedir.

Annenin güçlü ve savaşçı olduğunun bir diğer göstergesi de *tek başına olması*dır. Bu kapsamda katılımcılar şunları paylaşmıştır:

> O ilk konuşmalarda da aynı anneannemin bana şey dediğini hatırlıyorum "*X2 bak kolay bir şey değil bu, işte babasız nasıl yapacaksınız, bak…*" dedem benim vefat etmiş ben çok küçükken iki yaşındayken, hani "*…ben bak kocam olmadan yaşıyorum, çok zorlanıyorum, annen de çok zorlanacak. İşte annenin işi yok siz nasıl geçineceksiniz, ben tabii ki sizin buraya gelmenizi isterim ama para olmadan olmaz. Siz mutlu olamazsınız ben mutlu olamam kimse mutlu olamaz*" gibi haklıydı da aslında. Çok zor bir süreçti. Bu tarz bir onaysızlık görüyordum anneannemde. Ama anneme karşı daha sert olduğunu da görüyordum yani "*Ya hayır ayrılma, sadece sen mi yaşıyorsun bu tarz şeyleri, işte herkes bu tarz mutsuzluklar yaşıyor evinde, çok büyütüyorsun, abartıyorsun*" gibi şeyler olduğunu hatırlıyorum, anneme karşı söylediğini hatırlıyorum, duyduğumu hatırlıyorum. Ama annemin bunu abartmadığının çok net farkındaydım yani o sıralarda istediğini, gerçekten bitmesini istediğini vs. (Ç5, K: 64)

> Yani hani insanlar sürekli bir şeyler söylüyor işte "*Geri dön*" annem zaten annem ama hiç bırakmadı kendini yani hani böyle bir psikolojik şey dönemine annem hiç girmedi; annem güçlü durdu… (Ç9, K: 23) …Annem bana hep güçlü göstermeye çalıştı kendini, bize karşı daha doğrusu. (Ç9, K: 61)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, Ç5'in -çevreden gelen baskılara rağmen – annesinin boşanma sürecindeki kararlılığını *güçlü olmak* biçiminde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu vakada annenin muğlak kaybın nesnesi olması, toplumun eşin ya da babanın varlığına duyduğu ihtiyaçtan ileri gelmektedir. Başka bir ifadeyle babanın muğlak kaybını kabullenmeyen topluma karşın tek başına var olmaya çalışan annenin ayakta kalma çabası söz konusudur. Bununla birlikte, Ç9'un durumunda annenin çocuklara kendini güçlü gösterme çabası, boşanma sürecinde zorlanmasına rağmen babanın muğlak kaybına karşı koyması ve yaşamda tek başına olma mücadelesi boşanma sürecinde takındığı tavrı göstermektedir. Söz konusu tüm bu yaşantılar, boşanma süreci ve sonrasında çevresindeki engellere karşı tek başına var olmaya çabalayan anne profilini tanımlamaktadır.

Annenin güçlü ve savaşçı profili altında yer alan bir diğer özellik, *evin direği* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda Ç8 şunları dile getirmiştir:

> Ümit işte belki benim gözlemim tabi bilemem çünkü babam çok böyle çok küçüklüğümden beri hani şöyle diyeyim yani çok kendi kendine yetebilen bir insan değildi sanki bütün işlerine annem koşuyordu. İşte birçok şeyini annem yapıyordu koşuyordu kıyafet yemek olsun başka şeyler olsun ya bir birkaç kere finans yani annem finansal olarak da genelde annem hani onu biraz ayakta tuttuğunu söyleyebilirim. Biraz annem şey ya evin direği diyebilirim babam çok yoktu ve bundan dolayı da sanki babam sorumsuz bir insan olduğu için zaten tabi bana göre büyük ihtimalle ona ihtiyaç duymuştur. Hani hayatını yönetmek için hani bir alışkanlık diyebiliriz belki. (Ç8, K: 105)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı babanın psikolojik bağlamdaki muğlak kaybını telafi çabası olarak annenin babayla da ilgili tüm sorumlulukları üstlenmesinden bahsetmiştir. Babanın ev ile ilgili hatta kendi ile ilgili de sorumluluk almaması annenin evin yönetiminde tek kişi olması ile sonuçlanmıştır. Başka bir ifadeyle, psikolojik açıdan babanın muğlak kaybı, annenin *evin reisi* rolünü üstlenmesini beraberinde getirmiştir.

Annenin tüm olumlu özelliklerinin yanı sıra olumsuz bağlamda *babadan kopamayan* bir profil sergilemesi de söz konusudur. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 24'te gösterilmiştir.

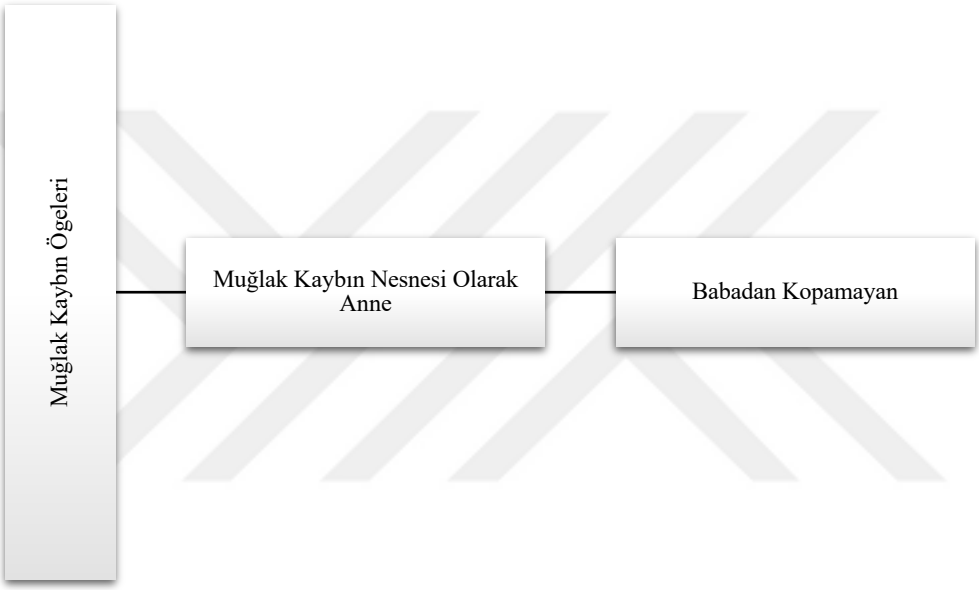

Şekil 24. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait Babadan Kopamayan Alt Kategorisi

Belirtilen özellik kapsamında anne muğlak kaybın nesnesi olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Ç8'in ifadeleri şu şekildedir:

> Ne olabilir? Güven belki güven problemini çözme olabilir hani artık daha çok ona güvenme, işte annemin beklentilerinin çok yüksek olduğunu düşünüyorum bu ilişkide yani şöyle nasıl bir örnek vereyim size atıyorum şu an örnek zorlama mı olacak bilmiyorum ama bu bardak sudan yarım dolu bardak sudan ne diyelim işte size tam bir bardak kadar içtiğiniz zamanki gibi bir his vermesini istiyorsunuz gibi bilmiyorum örnek oldu mu? Çünkü babamın öyle bir potansiyeli yok, öyle bir adam değil ama annem hep ondan işte, bana göre tabi işte "artık aldatmaz, beni artık sever, işte bana sevgisini gösterir, belki işte ne bileyim ne olabilir başka işte artık bizimle daha çok ilgilenir, ailesiyle belki" bu gibi beklentiler olabilir bu tarz. (Ç8, K: 109) …Aklıma, güldüğüm, bir şey geldi de şey annem mesela daha önce "niye daha önce boşanmadın bu zamana kadar?" dediğim zaman şey diyordu işte "sizi düşündüm" ama halbuki babamın tek bir şeyi yok bizim hayatımızda neyi

düşünmüş anlamadım. Genel geçer bir şey ya hep herkes şey der "çocuk olunca daha zor olur" falan bilmiyorum yani bizim benim açımdan zor olmazdı çünkü zaten yoktu yani. Yani çok bir şey değiştirmez aslında evet o yüzden yani belki daha kolay boşanabilirlerdi ama bunu bilemeyiz, belki o zaman araya başka yanıtlar başka faktörler girebilir işte ne bileyim mal mülk olabilir, iş yeriyle olabilir bilmiyorum. Ama annemin söylediği bu ama bence bu biraz bahane mi acaba çünkü zaten yoktu yani. (Ç8, K: 293)

Yukarıda yer verilen ifadede, annenin babayla kurduğu ilişki, boşanma öncesi dönemde babanın muğlak kaybına rağmen babanın var olabileceği inancına tutunması olarak yorumlanmıştır. Burada katılımcı tarafından hiç var olmayan baba, anne tarafından var edilmeye çalışılmış gibi görünmektedir. Annenin olmayan bir eşle kurduğu ya da kurmaya çalıştığı ilişki, çocuk tarafından potansiyeli olmayan bir kaynağa sevginin adanması gibi algılanmaktadır. Bu bağlamda annenin açıklaması belli bir zemine oturtulamamış ve boşanmaması annenin güçsüzlüğü olarak değerlendirilmiştir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Baba. Babanın muğlak kaybın nesnesi olarak değerlendirilmesi, annenin yokluğunda ya da anne-çocuk arasındaki ilişki ambivalans olduğunda babanın üstlendiği özellik ya da rollerle bağlantılı olarak deneyimlenmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 25'te gösterilmiştir.

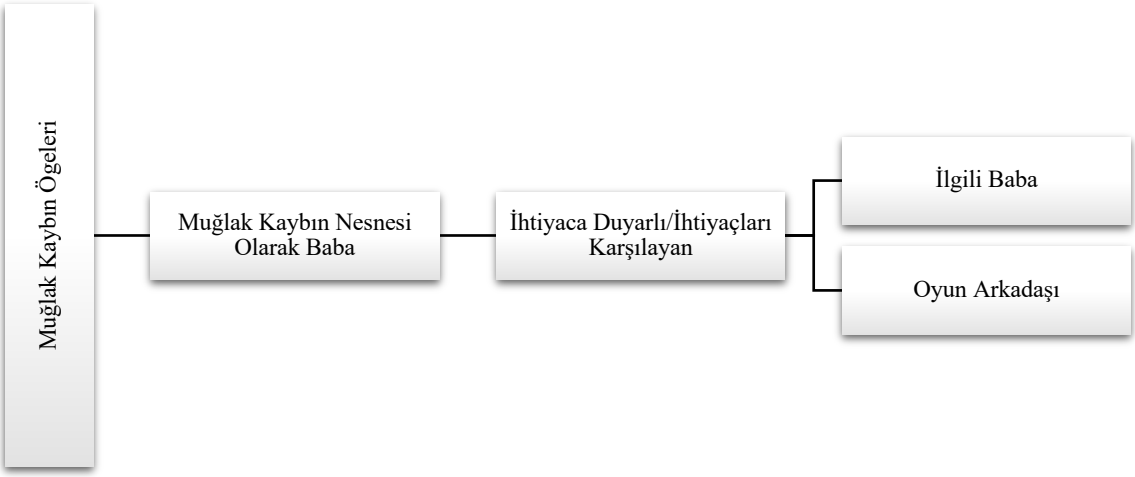

Şekil 25. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Baba Profili

Muğlak kaybın nesnesi olarak *ihtiyaca duyarlı/ihtiyaçları karşılayan baba* profiline ilişkin ilk özellik *ilgili* olmasıdır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ama babam mesela sürekli gezdiriyor sürekli şey yapıyor. Yani iyi tarafları hep babamın olduğu için babamı daha çok özlediğim o zamanları özlediğim oluyordu. (Ç3, K: 20)

> Babam esnaftı ve doğal olarak ben babamla daha çok vakit geçirdim. Babamın yanına gidip geliyordum, babam benimle ilgileniyordu. (Ç1, K: 24)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, Ç3 annesinin ev ile ilgili tüm sorumlulukları üstlenmesi, Ç1 ise annesinin yoğun olarak çalışma hayatında zamanını geçirmesi nedeniyle annelerinin muğlak kaybını deneyimlemektedirler; bu süreçte babaların çocuklarla etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Bu etkileşim annenin psikolojik ve bazen de fiziksel yokluğunda, katılımcıların babalarıyla birlikte oldukları, babanın fiziksel ve psikolojik olarak varlıklarının hissedildiği boşanma öncesi dönemde gerçekleşmektedir. Öte yandan bu dönemler boşanma sonrası gelişen değişimler nedeniyle katılımcı Ç3'ün de vurguladığı gibi özlenen zamanlar olarak anlatılmaktadır.

İhtiyaca duyarlı/ihtiyaçları karşılayan baba profilinin bir diğer özelliği, *oyun arkadaşı* başlığı altında gruplandırılmıştır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Babamla sadece şey xxxx yılında emekli oldu. O bir yıl aynı evde yaşıyorduk. Babam da evdeydi çalışmıyordu. O zamanlar hakkında güzel anılarım var böyle okuldan eve geliyordum, babam evde oluyordu. İşte beraber kitap okuyorduk, bir şeyler yapıyorduk falan… (Ç2, K: 22)

> Yani babamla daha farklı babam bizimle çok oynadığı için sürekli …işte film izlediğimiz için boğuştuğumuz için çok onunla daha fazla birliktelik çocukluk döneminde de çok oyun oynadığım için oyun ortamında olduğum için onu tabii ki o zamanları özlediğim oluyordu. (Ç3, K: 20)

> Mesela babamla olan en olumlu anım ne diye düşünmeye çalıştığımda şunu hatırlıyorum çok küçüktüm o zamanlar yani bilmiyorum niye bunu hatırlıyorum ama dört yaşında falandım herhalde. Babamla birlikte koşu yarışı yaptığımızı hatırlıyorum yani yaklaşık beş saniye falan sürmüştür büyük ihtimal koşu yarışı öyle hatırlıyorum ama tek hatırladığım, güzel anı diyebileceğim tek şey bu var. (Ç5, K: 22)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, babanın oyun arkadaşı rolü üstlendiği ya da ilerleyen zamanlarda birlikte bir şeyler yapılan kişi olarak katılımcıların yaşamında yer aldığı anlaşılmaktadır. Katılımcı Ç2 ve Ç3'ün annelerinin ev ile ilgili tüm sorumlulukları üstlendikleri dikkate alındığında, çocukla başka bir ifadeyle katılımcı ile sınırlı düzeyde ve ambivalans ilişkilerinin bulunduğu, bunun sonucunda da annenin

psikolojik olarak muğlak kaybının deneyimlendiği düşünülmektedir. Bu bağlamda baba, annenin muğlak kaybında ortaya çıkan oyun arkadaşıdır. Öte yandan Ç5'in ailesinde baba genel olarak muğlak kayıptır. Ancak babayla ilgili hatırlanan anı, bir kereye yaşanmış olsa da oynanan oyundur. Bu bağlamda babanın varlığının katılımcı için önemi, oyun arkadaşı rolü üzerinden anlamlandırılmaktadır.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk. Çocuk da muğlak kayıptan etkilenen kişiler arasında yer almaktadır. Çocuk, anne ve baba arasındaki ilişkide bir rolü olmamasına rağmen aile içinde yaşanan her türlü durumdan etkilenmesi bağlamında muğlak kaybın nesnesi olarak değerlendirilmektedir. Muğlak kayba maruz kalması nedeniyle çocuğa yönelik yapılan tanımlamalar *ebeveyn çocuk, iki arada bir derede, olmamış çocuk ve boşanmanın içinde boşanmanın dışında* alt kategorileri altında toparlanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 26'da gösterilmiştir.

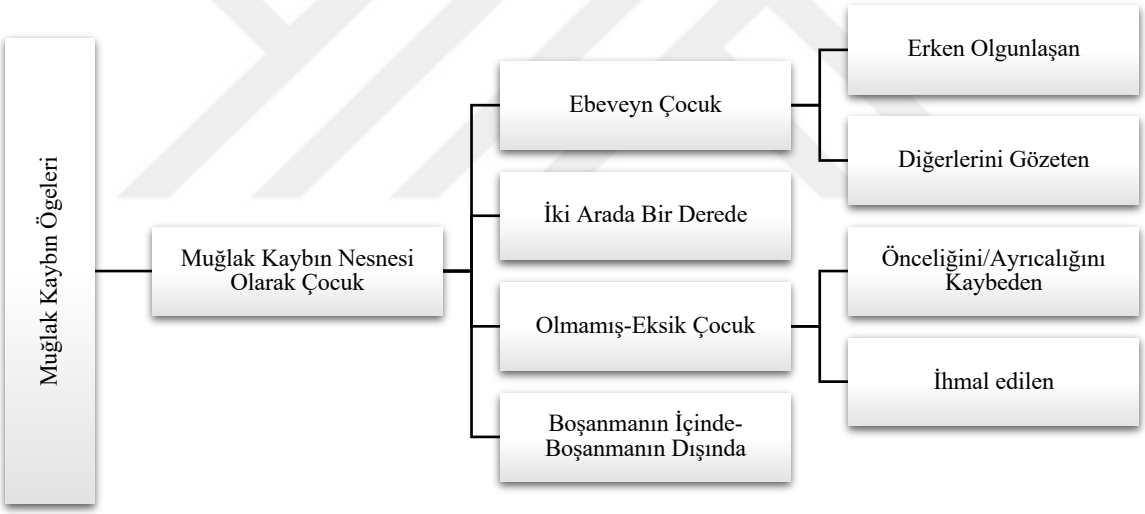

Şekil 26. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profili

Muğlak kaybın nesnesi olan çocuk profillerinden ilki, *ebeveyn çocuk*tur. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 27'de gösterilmiştir.

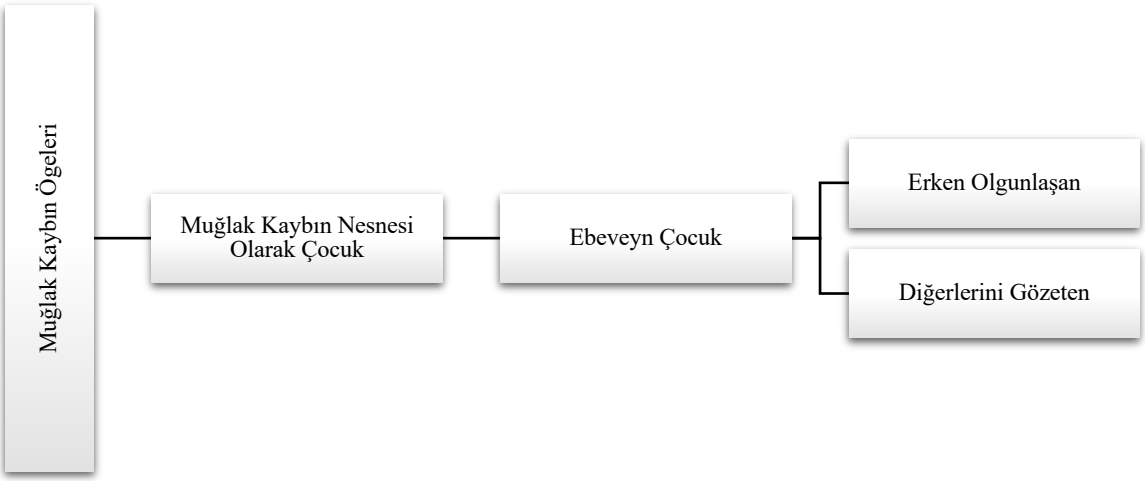

Şekil 27. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Ebeveyn Çocuk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Ebeveyn çocuk profili kapsamında işaret edilen özelliklerden biri, *erken olgunlaşma*dır. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> …yani hani niye bu niye bunlarla uğraşıyorum yani hayatımda. Keşke uğraşmasam artık yani sıkıldım dediğim zamanlar oldu. Hani böyle iki insanın yani onların tartışmasına müdahil olmak beni çok, bazen sıkıyordu yani. (Ç8, K: 131) …Ne yapabilirim şu an hani tamam belki annem bir şey yapmamız için söylemiyordu bize veya kötü hissettiği için anlatıyordu ama ister istemez bir sorumluluk hissediyordum yani dediğim gibi bazen benim polisi aradığım vs. oldu işte ama nihayetinde hani keşke şey dedim yani "*Artık keşke hani olgun insan olsalar da problemlerini daha farklı çözseler*" dediğim zamanlar oldu yani.

> …ve bu daha önce yaptığım bir şey değildi çünkü ben ne hissediyorsam her zaman söylemiştim bu zamana kadar arkadaşlarıma da olsa anneme de olsa ya da bu istek sadece şey değil duygular değil yani atıyorum ben de şu ayakkabıyı istiyorum olabilir olabiliyordu bazen ama bunları durdurmuştum o an. Yani benim de yaşamımda farklı şeyler olacağını anladığım bir süreç olmuştu. Öyle bir farklılığı vardı benim için yani çok duygusal anlamda zedeleniyordum ama bazı şeyleri bu kadar zedelenmemem gerekiyor (Ç5, K: 54)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı Ç8, anne-baba arasındaki ilişkide istemediği bir sorumluluğu üstlenmek durumunda kaldığından bahsederken, katılımcı Ç5 boşanma öncesi dönemden farklı olarak boşanma sürecinde kendisinde bir değişim meydana geldiğini ve isteklerini ya da duygularını ertelediğini ya da söylemediğini belirtmektedir. İlk katılımcının durumunda anne-babanın yetişkin gibi davranamaması ve ilişkilerini yönetememelerine bağlı olarak katılımcının ebeveynleştiği ya da yetişkin bir çocuk olmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. İkinci katılımcının anlattığı durum ise, çocukluktaki

spontanlığın kaybı gibi görünmektedir. Bu anlamda ortaya çıkan durum erken olgunlaşma olarak yorumlanmış ve her iki katılımcının içinde bulundukları durum bir yönüyle çocukluklarının kaybı biçiminde değerlendirilmiştir.

Muğlak kaybın nesnesi olan ebeveyn çocuk profili altında ele alınan özelliklerden biri *diğerlerini gözeten*dir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Hani "*Şöyle şöyle oldu*" diyebiliyordu annem bizi arayıp. Yani bildiğim kadarıyla şiddet gördüğü de oldu bildiğim kadarıyla annemin. Hani işte "*Şöyle şöyle oldu*" dediği zaman bizim elimizden bir şey gelmediği için ister istemez kötü hissettiriyordu bu bize hani hani ne yapabiliriz? Birkaç kere polisi aramışlığım oldu onların kavgalarında hani bildiğim kadarıyla uzaklaştırma almıştı babam birkaç kere ben aradıktan sonra da oldu çünkü annem ısrarla yani mesela bir şey olduktan sonra neden bilmiyorum mesela atıyorum şiddet gördü hani bunu normalleştirdiğim için üzgünüm hani bir iyi bir durum değil ama hani bunu sürekli şey yaptığımız için gözlemlediğimiz için ve annem de bu konuda kararlı bir tutum sergilemediği için veya yasal bir işlem başlatmadığı için hani bize yapacak az şey kalıyor yani. Hani ben işte yapacağımı yaptım diye düşünüyorum işte polisi aramak olsun vs. Öyle… (Ç8, K: 129)

> Ben de neden bu kadar öfkelendiğimi bunu hatırlamıyorum ama annemi koruma içgüdüsüyle büyük ihtimalle böyle bir hareket yaptım. Odadan çıkarak ağlıyordum o sırada zaten odadan çıkarak şey dediğimi hatırlıyorum "*Defolun gidin bu evden, anneme böyle bir şey söyleyemezsiniz öyle olsa bile bu bir gerçekten bahane değil ve söyle öyle istemiyorum sizi gidin buradan*" gibi şeyler söylediğimi hatırlıyorum. Başka ne soru neydi ben yine olaya atlayınca unuttum. (Ç5, K: 64) …Benim için boşanma olumsuz bir şey değildi ama annemin bu süreçten çok olumsuz etkilendiğini gördüğüm anda ben çok tepki veren bir kişi haline geldim. …yoksa hiç babaanneme karşı anneanneme karşı ya da x bir kişiye karşı sesimi hiç yükseltmezdim. Dediğim gibi ben otorite gördüğüm anda zaten hemen kabuğuma çekilme modum da vardı. Ama bu süreçte hani şeyde söyleyebilirim ben akrabaları dediğim gibi boşanma süreci başladıktan ya da o süreçte akrabalarımızı ziyarete gittiğimizde anneme karşı "*Bak emin misin, yapmasan daha iyi, bak bu çocuklar ne olacak?*" şöyle böyle anneme sürekli böyle yüklenildiğini hatırlıyorum. Tabii ki bende de şöyle bir şey uyandırıyordu "*annemi üzüyorlar*" ben böyle düşünüyordum o zamanlar yani olayın ne olduğundan bağımsız olarak bu insanlar annemi üzüyorlar diye bakıyordum buna. (Ç5, K: 66)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların babalarından ya da akrabalarından annelerini koruma güdüsüyle hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Bu ifadelerde örneğin Ç5'in durumunda babanın muğlak kaybına bağlı olarak annenin yanında olma ve onunla özdeşim kurma söz konusu iken, Ç8'in durumunda babanın şiddetine karşı anneyi korumaya çalışma ancak annenin kendi benliğine yönelik muğlak kaybı nedeniyle katılımcının çabalarının sonuçsuz kalması ve sonrasında duyarsızlaşma

durumunun deneyimlendiği görülmektedir. Dolayısıyla katılımcılar genellikle babanın muğlak kaybına karşı anneyi kaybetme korkusuyla karşı karşıya kalmakta ve anneyi koruma refleksi ile davranıyor gibi görünmektedirler.

Katılımcıların annelerini koruma davranışlarının yanı sıra katılımcı Ç9'un kardeşini korumaya yönelik tutumu da dikkat çekmektedir. Bu kapsamda Ç9 yaşantısını şu şekilde dile getirmektedir:

…kız kardeşimin bana ihtiyacı vardı. Ondan sonra geri döndüm eve ... (Ç9, K: 23)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı kardeşinin yanında olma gerekliliği hissettiğinden bahsetmektedir. Burada anne-baba ayrılığı sonrası yaşadığı evin küçük ve aile üyelerinin kalabalık olması nedeniyle katılımcı evden uzaklaşmış ancak kardeşinin ihtiyacını önceleyerek kendi ihtiyacını görmezden gelmiştir. Bu kapsamda kardeşinin ebeveyni olma rolünü üstlenmiştir. Kardeşin ihtiyacı, anne ve babanın muğlak kaybında katılımcının ebeveyn olmasını zorunlu kılmıştır. Başka bir ifadeyle muğlak kaybı deneyimlemeye devam etmesi anlamına gelse de katılımcı yakınları için muğlak kaybın içinde kalmayı kabullenmiştir.

Katılımcıların sahip olduğu özelliklerden bir diğeri, *iki arada bir derede* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 28'de gösterilmiştir.

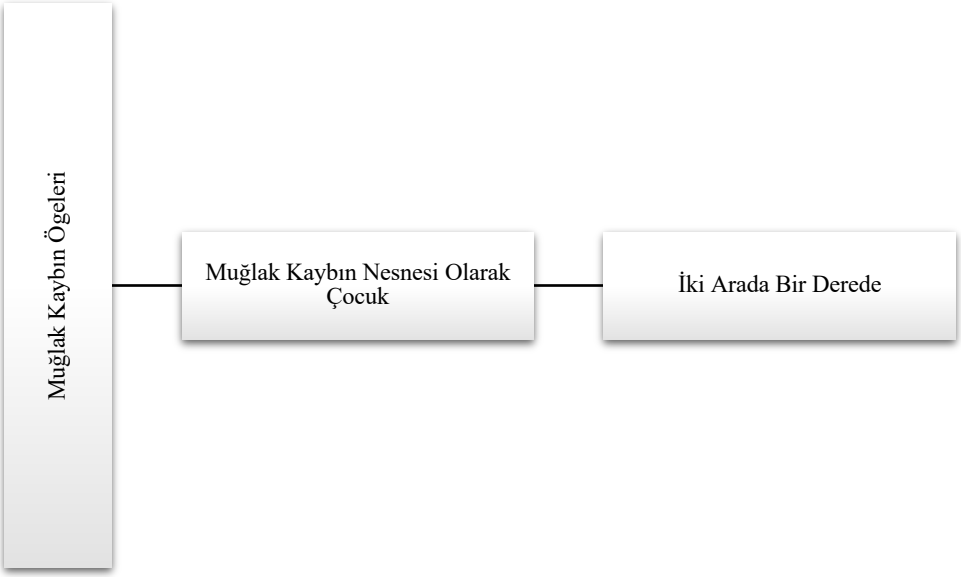

Şekil 28. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait İki Arada Bir Derede Çocuk Alt Kategorisi

İki arada bir derede çocuk, anne-baba arasında kalan çocuğu tanımlamaktadır. Bu kapsamda katılımcılar yaşantılarını şu şekilde paylaşmışlardır:

> …ilk duruşma mı diyorlar bilmiyorum çok kötü geçti çünkü babam aslında boşanacağını söyleyerek gitti halam da gitti. Ondan sonra aslında ben ikisi arasındaki iletişimi sağlayan bendim. Babamı aradım "*Yalnız gitmen gerekiyor*", annemi aradım "*Yalnız gitmen gerekiyor*" (Ç9, K: 45)

> …şöyle şunu ekleyebilirim o süreçte de babam beni çok sık arardı hani ilk defa o kadar sık arıyordu hani "*Annenle konuşun*" Sanırım boşanmak istemiyordu yani babam işte "*Annenle konuşun, vazgeçirin*" bilmem ne falan filan dedi yani sıklıkla aradığı zamanlar da oldu o xxxx [yıl]'te. (Ç8, K: 79)

> …çok zor bir seneydi benim için gerçekten hem ben çocuk hem durumlarla ikisinin arasındaki tek bağlantı ben olduğum için yani onların konuşması bile benim aracılığımla olduğu için çok yıprandığım bir yıl olmuştu. O hani ikisinin de artık böyle durmasını çok istediğim beni rahat bırakmasını istediğim çok öyle bir durum yaşanmıştı. (Ç6, K: 154)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, özellikle boşanma sürecinde anne-babayı uzlaştırma ve ilişkide köprü olma rolünün çocuklara verildiği anlaşılmaktadır. Bu durum eşlerin ilişkisini sürdürmek ya da sonlandırmakla ilgili sorumluluğun çocuklara verildiği anlamına gelmektedir. Bir diğer yönüyle, söz konusu rol ve sorumluluklar çocuk rolünden çıkıp yetişkin rolüne geçmeyi gerektirmekte, dolayısıyla çocukluğun muğlak kaybına neden olmaktadır.

Muğlak kaybın nesnesi olan çocuk profiline ilişkin bir diğer ana başlık, *olmamış-eksik çocuk* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında çocuk rolünün önceliğini kaybetmesi ve çocuğun ihmal edilmesi bağlamında *olmamış-eksik çocuk* profillerinden bahsedilmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 29'da gösterilmiştir.

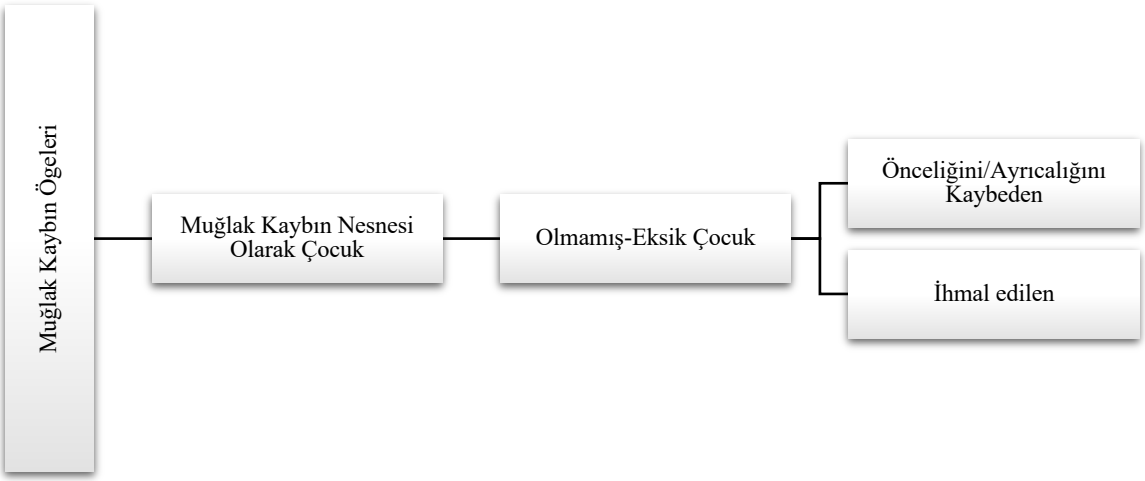

Şekil 29. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Olmamış-Eksik Çocuk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Olmamış-eksik çocuk profili kapsamında muğlak kayba maruz kalan çocuk, *önceliğini/ayrıcalığını kaybeden* biçiminde tanımlanmaktadır. Bu kapsamda katılımcı Ç2'nin paylaşımları şu şekildedir:

> Küçükken şey diye düşünüyorsunuz biraz en azından belli bir yaşa kadar annem ve babam benim için var ve benden başka bir hayatlarının olduğunu çok göremiyorsunuz. Ama hani bütün hayatını bırakıp başka bir hayat kurmaya başlayınca hani şey olmuştu "*Nasıl ya böyle bir şey oluyor mu, böyle bir şey yapabiliyor mu, ebeveynler onların da mı hayatları var, kendi tercihleri var?*" falan hani beni o ana kadar benim gördüğüm tercihlerinde kararlarında ya da beni ilgilendiren kararlarında beni birinci noktaya koyarak abimi birinci noktaya koyarak karar verirken bizim artık birinci ikinci üçüncü ilk üçten çıktığımız bir karar görünce böyle bir yalpaladığımı hatırlıyorum. Hani gidiyorsun ama nasıl yani nasıl gidiyorsun biz buradayız falan çünkü onun dışında onun öncesinde tabii ki de vardık direkt kararların hepsinde birinci numara değildik ama o bizim fark ettiğimiz kararların hepsinde birinci sıradaydık. Mesela o bu evin… lojmanda yaşadık mesela daha önce babam Q [meslek] olduğundan dolayı. Bu evi alırken benim okulum düşünüldü, abimin okulu düşünüldü, bir aile evi yapıldı. Onların tercihlerinden çok belki de burada yaşamak istemiyorlardı ama bizim okulumuza yakın olduğu için vs. bizi birinci numara biz onların kararlarını görüyorduk. (Ç2, K: 66)

Yukarıda yer alan ifadede, boşanma süreciyle birlikte anne-babanın kendi yaşamlarına öncelik vermelerinin yarattığı şaşkınlık dile getirilmektedir. Boşanma süreci ve sonrasında ebeveynlerin bireyselleşmesi, çocuğun sahip olduğu ayrıcalıkların kaybedilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu durum anne-babanın psikolojik türdeki muğlak kaybı ile birlikte erken olgunlaşmaya neden olması açısından çocukluğun muğlak kaybının deneyimlenmesine de yol açmıştır.

Olmamış-eksik çocuk profili altında katılımcıların değindiği bir diğer başlık, *ihmal edilen (görülmeyen) çocuk*tur. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Sonra işte o evde aslında hayalim şeydi yine Q [meslek] olmak istiyordum o zamanlar. Ondan sonra ama bana destek olan kimse yoktu dershaneye de gidemiyordum paramız yoktu. (Ç9, K: 23) …Ondan sonra o dönem anneannem çok tatminsiz bir insandır yani sürekli akrabaları onun için çok önemlidir mesela. Annemin evlenmesinde de bunun etkili olduğunu düşünüyorum. Ondan sonra hep akrabaları onlar için önce gelir. Düşün yani kendinize ait bir odanız bile yok. Dolayısıyla insanlar sürekli geliyor sürekli kendi evleriymiş gibi davranıyorlar gece yarılarına kadar. Nasıl ders çalışabilirim ki. (Ç9, K: 23)

> Maddi yani maddi anlamda eksiklikler büyük oranda vardı yani şunu diyebilirim ya evde aç kaldığımız uzun dönem aç kaldığımız zamanlar oldu yani herhangi bir maddi geliri yok ve çocuğuz işte ayakkabı istiyoruz yemek istiyoruz veya

> arkadaşlarımızla bir şeyler yapmak istiyoruz o zaman şeyleri neyse bu gibi şeylerden mahrumduk sanırım. …ve bilmiyorum bunu hani kıskançlık mı diyeyim kıskançlık da diyebiliriz belki ama diğer çocuklar diğer temiz giyimli çocuklar diğer beslenme çantaları işte güzel yiyeceklerle dolu çocuklar falan görünce şey oluyordu yani ister istemez böyle bir eksiklik hissi oluyordu. (Ç7, K: 58)

> …annem sorumluluğu olan bir ebeveyn olarak iki çocuğu olan bir ebeveyn olarak duygusallığı yaşadığından yaralayıcı anlar hatırlıyorum böyle bir gece ağlıyorum mesela. İşte annem diyor ki "*Uyumak istiyorum başka yerde ağlar mısın ağlayacaksan, ben yorgunum*" yani diye. Bu anlar biraz yaralayıcı oluyor çünkü hani siz zaten üzgünsünüz ve bir ebeveyniniz yanınızda değil ve diğeri yanınızda ama ondan da beklediğiniz karşılığı alamıyorsunuz bir süre sonra belki de yıldırmışımdır yani. Ben sadece kısa bu şeyi hatırlıyorum ama bir geçmişi vardır onun öyle söylemesinin diye düşünüyorum. Yani yaralayıcı olmuştu gittikçe uzaklaşması gittikçe babamın farklı bir hayat kurması. (Ç2, K: 54)

> Ama sonradan öğrendiğim şöyle bir süreç gelişmiş. Yani hani hep böyle bana hala çok ütopik geliyor televizyonda diyeceğim yine televizyonda gördüğümüz kadın cinayetleri şöyle şunlar bunlar olur ya hani o hikayeler hiç yaşamadığım belli ki yaşamışım aslında kabul etmek istemiyorum belki de. Yani babam …abimi tehdit etmiş silahı var "*Sen ikiniz de giderseniz hepinizi vururum, işte böyle kabul edemem bunu hem anneni hem seni hem X2'yi (kendi ismi) vururum*" gibi tehditler söylemiş abime. Abim de bu yüzden W1'de kalmış. Ben bunu bilmiyordum tabii ki o sırada. (Ç5, K: 44)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların farklı durumlarda görmezden gelinmelerine yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Bu ifadelerde, Ç9 eğitim yaşamı için ihtiyaç duyduğu ortamı bulamazken, Ç7 beslenme gibi temel ihtiyaçlarının giderilmemesiyle karşı karşıya kalmakta, Ç2 annesinin muğlak kaybına bağlı olarak duygularının görmezden gelinmesi ile yüzleşmekte ve Ç5'in abisi yaşamsal bir tehdit karşısında olgun davranmaya zorlanmaktadır. Tüm bu durumlar, çocuğun görülmemesi ya da duyulmaması anlamına gelmekte, çocuk olamamak durumundan hareketle çocukluğun muğlak kaybı biçiminde yorumlanmaktadır.

Nesne konumundaki çocuğa ilişkin bir diğer profil, *boşanmanın içinde boşanmanın dışında* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 30'da gösterilmiştir.

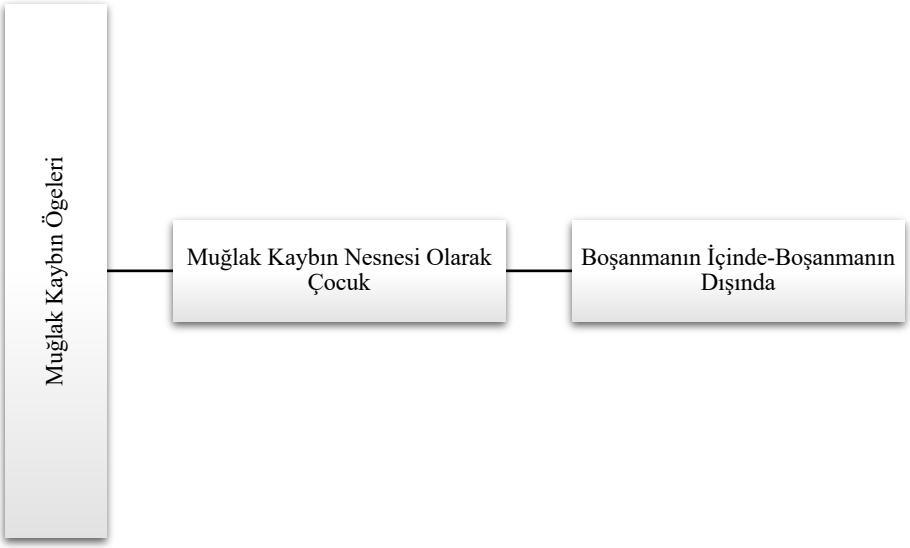

Şekil 30. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Boşanmanın İçinde-Boşanmanın Dışında Alt Kategorisi

Bu profil altında çocuğun boşanmayla ilişkisine işaret edilmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> … "*Ben bir daha bu adamla kalmayacağım hani gerekirse sokakta yaşarım ama ben yine bu adamla kalmayacağım*" Bunu da hep içimde yaşadım açıkçası. (Ç9, K:23)

> …W1'da okumak istemiyordum ve annemi düşündüm aslında ve dedim ki hani anneme "*Ben… orada ben de olmayacağım*" Bir arada zaman geçirebileceği bir kişi [babasını annesi ile zaman geçirebilecek bir kişi olarak görmediğinden bahsediyor] olduğunu düşünmedim açıkçası ve anneme aslında ilk ben söylemiştim. "*Anne hani artık ben de olmayacağım yani eskisi kadar yanında olmayacağım. O yüzden bence babamdan ayrılabilirsin*" gibi bir fikirde… fikrimi söylemiştim …yani anlaşamıyorsan ve eğer mutsuzsan bir arada bulunmanın çok bir anlam ifade etmeyeceğini düşünerek kendi içimde boşanma kavramı böyle bir şeydi. (Ç1, K: 42)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcı Ç9'un hem annesi hem de kendi yaşadığı olumsuz yaşantılar nedeniyle babasının olduğu eve dönmeme kararı boşanma kararının alınmasında önemli etkenlerden biridir. Burada katılımcının aldığı karar, annesinin aksine daha net ve kesin bir karar olarak değerlendirilmektedir. Nitekim, annenin kızının yaşadıklarını öğrenmesinden sonra boşanma kararını alması boşanmanın gerçekleşmesindeki en etkili adımın katılımcı tarafından atıldığının göstergesi olarak yorumlanmaktadır. İkinci katılımcının durumunda ise katılımcı annesinin mutsuzluğundan yola çıkarak boşanma kararını almıştır. Hatta akrabaların baskısına

rağmen anne-babası arasındaki ilişkinin sonlanmasından yana görüş bildirmiş ve sergilediği tutum boşanmanın gerçekleşmesindeki önemli aşamalardan biri olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla boşanmanın gerçekleşmesinde her iki vakada da katılımcılar çocuk rollerinden uzaklaşarak anne-babaları adına karar alan yetişkinler olarak boşanma sürecindeki yerlerini almışlardır.

Boşanmanın içinde-boşanmanın dışında profiline ilişkin değinilen bir diğer nokta, boşanmadan uzak çocuktur. Başka bir ifadeyle boşanma bilgisinin paylaşılmadığı çocuktur. Bu kapsamda katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Bunun dışında benim için orası çok silik dediğim gibi hani hangi günler işte davadan önce hangi günler davadan sonra tam olarak keskin bir çizgi çekemiyorum …işte babamın W2'ye daha çok yerleşmesi süreci falan beni biraz üzüyor burada. Normalde ilk başta işte bir-iki ay gidiyordu geliyordu sonra işte orada yaşamaya hafta sonları gelmeye başladı. Sonra tamamen orada yaşamaya ve iki-üç ayda bir hafta sonu gelmeye başladı vs. Hani o sürecin nasıl işlediği biraz daha net aklımda hani bu basamaklar. Onun dışında işte o dava ile ilgili kısımlar hep beni hiç dahil etmedikleri için hiç hatırlamıyorum açıkçası yani. (Ç2, K: 52)

> Yani ben aslında sonradan öğrendiğim kadarıyla en son öğrenen kişi benmişim işte abimle de konuşmuş daha öncesinde babamla da konuşmuş. Ama ben bu süreçte en son öğrenen kişiyim en çok etkilenebilecek kişi olarak ailede en küçük olarak düşünüldüğüm için. Bana söylendikten sonra ben dediğim gibi ne olacağını bilmiyordum hani nasıl bir süreç olacağını da bilmiyordum. Zaten bu sürecin başlamış olduğunu da sonradan öğrenmiştim. Ama zaten benden çok ayrı ilerleyen bir şeydi yani ben kafamda da öyle düşünmemiştim yani "*Bana ne olacak, işte ailem yıkıldı*" şöyle böyle. Hiç düşünmemiştim o zamanlar "*Ben ne olacağım?*" Hep benden ayrı ilerleyen bir süreç olduğu için bu söylediğimiz velayet muhabbeti şunlar bunlar dava süreci ben hiçbirinden haberdar olmadan devam ediyordu zaten tahminimce; konuşuluyordu en azından. Dediğim gibi benden bağımsız şekilde bunların hepsi ilerledi. (Ç5, K: 44)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların boşanma sürecinden etkilenmemeleri için uzak tutuldukları anlaşılmaktadır. Burada her iki katılımcı da sürece dahil edilmemekte, sürecin sonuçlarını yaşamaktadırlar. Her iki katılımcının tüm hikayesi gözden geçirildiğinde, süreci yaşamadan boşanmanın sonucuna maruz kalmaları, boşanmanın sonucuna bağlı olarak ortaya çıkan muğlak kayıp ve somut kayıplar nedeniyle katılımcıların anne ve babalarına yönelik ambivalans duygularını ortaya çıkarmaktadır. Başka bir ifadeyle boşanma ani gerçekleşen bir kayıp gibi algılanmakta ve anne-babaya yönelik yaklaşma-kaçınma tepkilerinin ortaya çıkışına zemin hazırlamaktadır.

Muğlak kaybın nesnesi olan anne, baba ve çocuk profilleri gözden geçirildiğinde, tüm grupların diğer ebeveynin yokluğuna bağlı olarak üstlendikleri roller ya da sorumluluklar dikkat çekmektedir. Bu noktada anne-baba ya da çocuk rolündeki aile üyeleri muğlak kaybı deneyimlerken bir yandan başka kayıplar da yaşayabilmekte, öte yandan yaşanan muğlak kayıp olumlu birtakım özelliklerin deneyimlenmesini de beraberinde getirebilmektedir. Yaşanan bu değişimler, bazen kişinin kendi benliğinin kaybı gibi birincil derecede muğlak kayba neden olabilirken, bazen de benliğin yeniden kazanımı ya da benliğe yeni özelliklerin eklenmesi biçiminde birincil muğlak kazanç ile sonuçlanabilmektedir.

Muğlak Kaybın Evi. Katılımcılar anne ya da babanın muğlak kaybını deneyimledikleri yer olarak aile ortamının özelliklerinden de bahsetmişlerdir. Bu kapsamda muğlak kaybın yaşandığı aile ortamı *muğlak kaybın evi* başlığı altında betimlenmiştir. Katılımcılar aile ortamını *anne-baba dışarda*, *değerler kayıp* ve *iki yabancı* biçiminde tanımlamışlardır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 31'de gösterilmiştir.

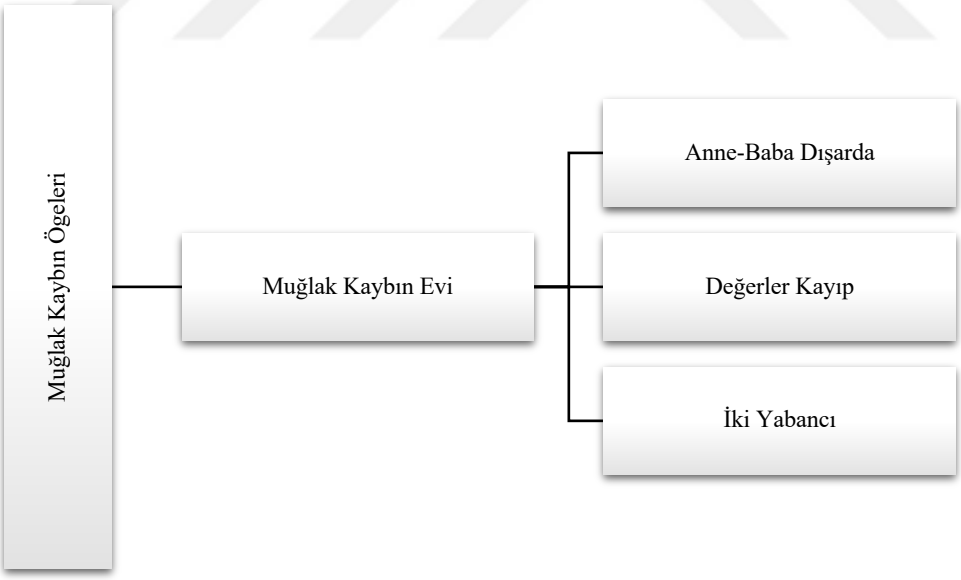

Şekil 31. [Çocuk Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Evi

*Muğlak kaybın evi*ne ilişkin katılımcı ifadeleri anne-babanın genellikle *ev dışında* olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda Ç8 yaşantılarını şu şekilde dile getirmiştir:

> Şöyle aslında çok kontrolcü değiller bize karşı ikisi de çalıştığı için. Biz hani çoğu zaman yalnız kaldığımız oldu ve işte ne bileyim onlar işteyken işte nenemin bize baktığı falan oldu veya halamın vs. Böyle bir çocukluk süreci geçirdik. Zaten xxxx [yıl]'e kadar yani hani dördüncü sınıftayken bizim bir bahçeli evimiz vardı ben orada büyüdüm, aslında çocukluğum orada geçmişti sonra şehre, hani böyle tam şehrin ortasında apartmanlar vs. taşındık. Bundan dolayı çok şey olmadı yani nasıl desem çok böyle bir çekirdek aile ortamı olmuyordu açıkçası, ikisi çalıştığı için. Çünkü onların bazen işi çok geçe kalabiliyordu ve ne bileyim eve çok geç gelebiliyorlardı. Hani çok nadirdi yani bizim hepimizin sofraya oturup yemek yediğimiz vs. (Ç8, K: 19)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının bakımının belirli bir dönem ailenin büyükleri tarafından sağlandığı anlaşılmaktadır. Katılımcı, çok küçük yaşlardan itibaren anne-babanın geç saatlere kadar çalıştığı bir ev ortamından bahsetmekte ve anne-babanın fiziksel ve psikolojik yokluğunu deneyimlediği çocukluk dönemini anlatmaktadır.

Katılımcılardan Ç6 ise anne-baba arasındaki ilişki dinamiklerine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

> Ya anne baba arasındaki bence artık tüm ilişkiler bitti güven sadakat sevgi saygı bunların artık yani kalmadığı bir ortamda iki insanın aynı evde durması bence tamamen zarar verici olduğu için çok daha kötü sonuçlar ortaya koyabilen bir durum. (Ç6, K: 108)

Yukarıda yer alan ifadede, anne-baba arasındaki ilişkide *temel değerlerin yokluğundan* bahsedilmektedir. Kişiler arasında sevgi, saygı ve güven gibi değerlerin yokluğu, kişilerin muğlak kaybına karşılık gelmektedir. Bu kapsamda muğlak kayıp, ilişkilerin bozulmasına neden olan temel dinamiklerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Son olarak, katılımcıların değindikleri bir diğer başlık, *iki yabancı*dır. Bu başlık altında gruplandırılan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ama doğal olarak zaten ilişkileri yürümüyordu hani ben boşandıkları için çok aman aman şey hissetmedim zaten yürümeyen bir ilişkiydi, zaten hani babam eve geldiği zaman çok bir şey paylaşmıyordu. Geliyordu, televizyon izleyip uyuyordu mesela. Çok iletişim kurmuyordu yani yok gibi bir şey diyebilirim. (Ç8, K: 93)

> Aslında bazı şeyleri içten içe bazı şeyleri hissedebiliyorsunuz ailenizde çünkü eskisi gibi değil. Yani ufak tartışmalar oluyordu ama yine de evdeki bağlılığı hissedebiliyordunuz ama lise sonda ben bunu fark, bunun bazı şekilde değiştiğini fark ettim. Hani yemek yerken çok fazla sohbet edilmiyor, annemler hani sonrasında sohbet ederlerdi, bir şeyler paylaşırlardı; öyle bir şey yok. Sadece monoton bir şekilde televizyon izleme gibi durumlar vardı. Babamın böyle bir boş vermişliği eve karşı olduğunu hissettim. (Ç1, K: 97-100)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, muğlak kaybın boşanma öncesinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Anne-baba arasında oluşan boşluk, muğlak kaybın varlığını gösterdiği konum olarak düşünülmektedir. Ailede anne-baba arasında paylaşımlar azaldıkça eşler arasındaki boşluk büyümekte ve muğlak kayıp ailenin merkezinde yer almaya başlamaktadır.

Özetle, boşanma öncesi ve boşanma sürecinde, muğlak kayıp aile üyeleri tarafından hissedilen ve anlamlandırılmaya çalışılan bir fenomen olarak aileyi etkilemektedir. Bu etki doğrudan kişileri etkileyebildiği gibi dolaylı olarak da ortaya çıkabilmekte; farklı yönlerde ve düzeylerde özellikle kişisel düzlemde değişikliklere neden olabilmektedir.

Boşanma Süreci: Saklambaç

Çocuk statüsünde yer alan katılımcıların muğlak kayıp deneyimlerine ilişkin anlatımları incelendiğinde, muğlak kayba ilişkin deneyimlerin boşanma sürecinde de yaşandığını anlaşılmaktadır. Öte yandan bu yaşantılar, kişilik özellikleri bağlamında boşanma öncesi ile örtüşmekte; yine profiller, başa çıkma mekanizmaları ve muğlak kayba bağlı ortaya çıkan sonuçlar boşanma sonrası ile benzerlik göstermektedir. Süreçle ilgili ortaklıkların ayrılma ile yasal boşanma arasındaki zamansal farktan kaynaklandığı düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle eşlerin ayrılmasından çok sonra yasal boşanma gerçekleştiği için gösterilen kişilik özellikleri, başa çıkma mekanizmaları ve sonuçlar bağlamında boşanmaya ilişkin veriler dönemsel olarak birbiriyle uyuşmaktadır. Bu noktada okuyucuyu sıkmamak ve karışıklık yaratmamak adına boşanma sürecine ilişkin elde edilen veriler boşanma öncesi ve boşanma sonrası başlıkları altında gruplandırılmıştır.

Boşanma Sonrası: Bir Hikayenin Bitişi, Yeni Hikayelerin Başlangıcı

Anne-baba ayrılığını ve sonrasında boşanmasını deneyimleyen çocuk katılımcıların muğlak kayıp deneyimleri boşanma sonrası süreçte de devam etmektedir. Bu kapsamda katılımcıların muğlak kayıp deneyimleri muğlak kaybın ögeleri, başa çıkma mekanizmaları ve mirasları olmak üzere üç tema altında gruplandırılmıştır. Oluşturulan bu temalar şekil 32'de gösterilmiştir.

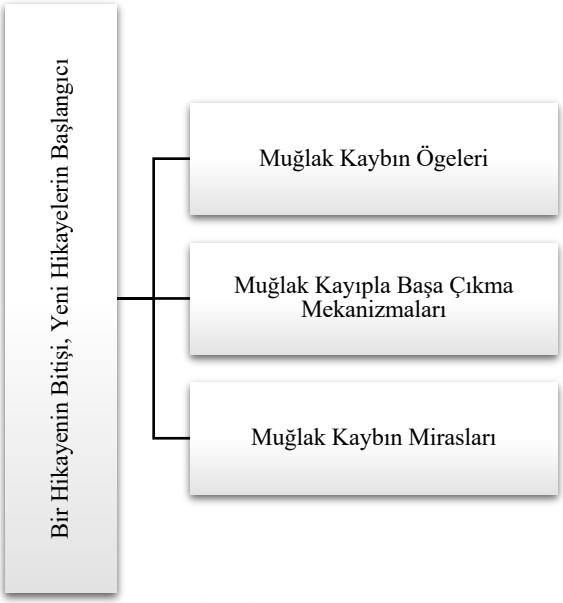

Şekil 32. [Çocuk Grubu-BS] Bir Hikayenin Bitişi, Yeni Hikayelerin Başlangıcı Üst Düzey Teması

Şekil 32'de görüldüğü gibi boşanma sonrası muğlak kayıp deneyimleri üç tema altında ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan temalar aşağıda yer alan bölümlerde detaylandırılmıştır.

Muğlak Kaybın Ögeleri. Boşanma öncesi süreçte olduğu gibi boşanma sonrasında da muğlak kayba ilişkin deneyimler kayba kaynaklık etme ve kayıptan etkilenme üzerinden gerçekleşmektedir. Bu kapsamda muğlak kaybın ögeleri kaybın öznesi olmak ve kaybın nesnesi olmak biçiminde iki başlık altında ele alınmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 33'te gösterilmiştir.

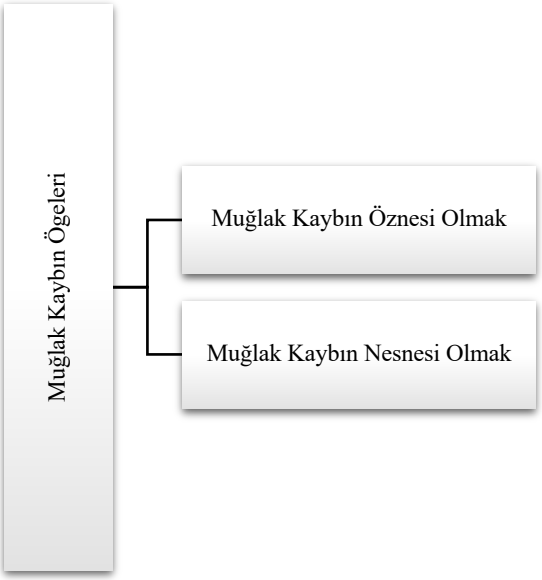

Şekil 33. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Ögeleri

Muğlak Kaybın Öznesi Olmak. Çocuk grubunda yer alan katılımcıların muğlak kayıp deneyimleri incelendiğinde, kaybın öznesi olarak anne ve baba profillerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplama Şekil 34'te gösterilmiştir.

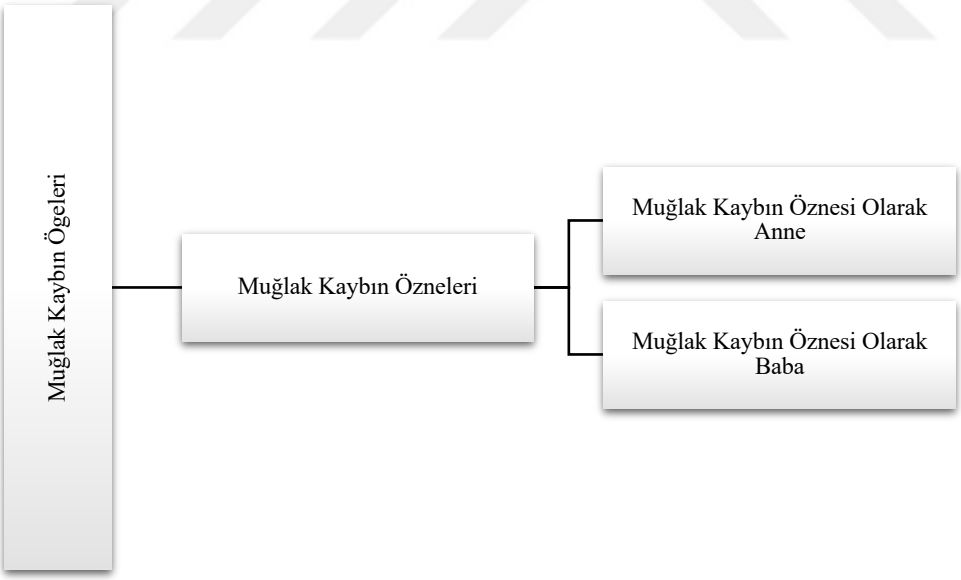

Şekil 34. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Özneleri Olarak Anne ve Baba Profilleri

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne. Boşanma deneyimine sahip annelerin, ayrılma ya da boşanma sonrasında üstlendiği roller ya da sahip olduğu özellikler çocukların gözünden değerlendirildiğinde, annelerin muğlak kaybın öznesi olarak algılandığı görülmektedir. Bu kapsamda annelere ilişkin oluşturulan profiller *yalnız, güçsüz*, *olumsuz duygulanımın kaynağı, babayla ilişkide kalan, madde bağımlısı ve uzak* alt kategorileri altında toplanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 35'te gösterilmiştir.

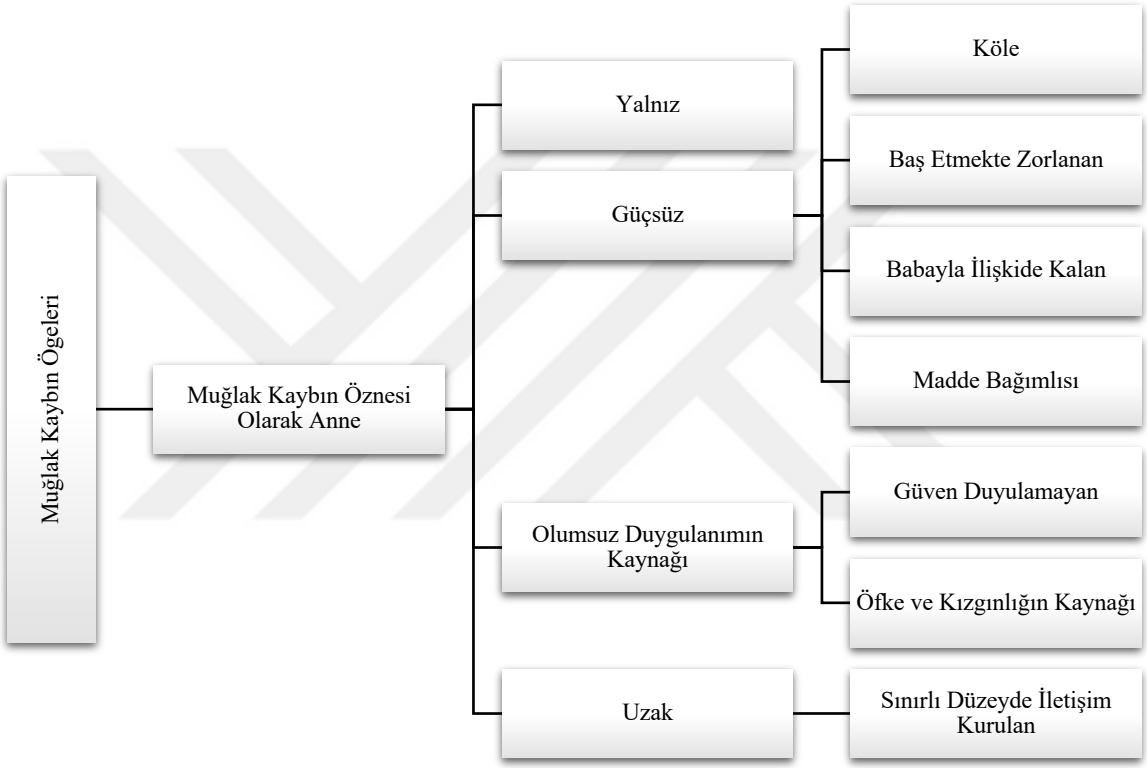

Şekil 35. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profili

Muğlak kaybın öznesi olarak anne profili kapsamında katılımcıların bahsettiği özelliklerden ilki, yalnız olmasıdır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 36'da gösterilmiştir.

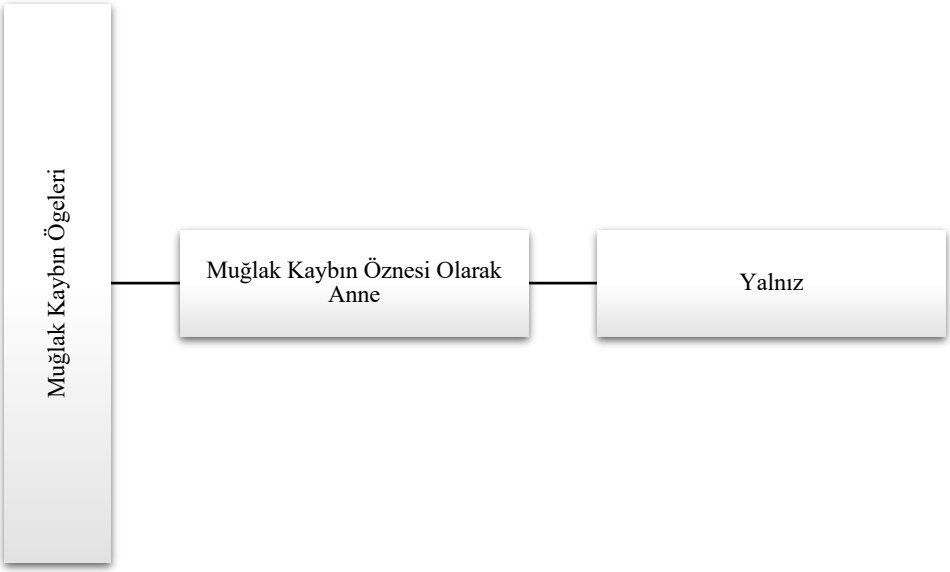

Şekil 36. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profiline Ait Yalnız Alt Kategorisi

Yalnız kodu altında yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, annenin ayrılma ya da boşanma sonrasında tek kalmasına vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda Ç2 şunları dile getirmektedir:

> Bir taraftan annem de işte bütün sorumluluğu kendi üstlenerek yaşamayı öğreniyordu mesela. Bunun hakkında da böyle beraber ya benimle paylaştığı paylaşmıyordu genel olarak dediğim gibi. Ama paylaştığı anlar da vardı mesela böyle bir şey ödenecekti "*Bu nereye ödeniyor ya acaba?*" falan diye. Mesela o anı çok net hatırlıyorum annemi üstündekileri ile bile tarif edebilirim nerede olduğumuzu vs. O cümle mesela beni çok kırmıştı, böyle çok kendimi şey hissetmiştim hiç bilmediğim bir yerde bir çölün ortasında bırakılmışız gibi hissetmiştim mesela. Onun dışında annemin ağladığını gördüğüm bir an olmuştu yine o süreçte resmi olarak boşandıktan sonra bir süreçte, sıkıntılı bir süreçti, büyük ihtimalle dava sürecinde. (Ç2, K: 54)

Yukarıda yer alan ifadede, boşanma sonrasında annenin ev ile ilgili tüm sorumlulukları üstlenmesi, tek başına kalması ile ilişkilendirilmektedir. Ev ile ilgili sorumlulukların yerine getirilmesi sürecindeki yalnızlık, eşin ya da babanın muğlak kaybının en somut deneyimlendiği anlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Muğlak kaybın öznesi olarak anne profili kapsamında katılımcıların bahsettiği özelliklerden ikincisi, annelerin *güçsüz* olmasıdır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 37'de gösterilmiştir.

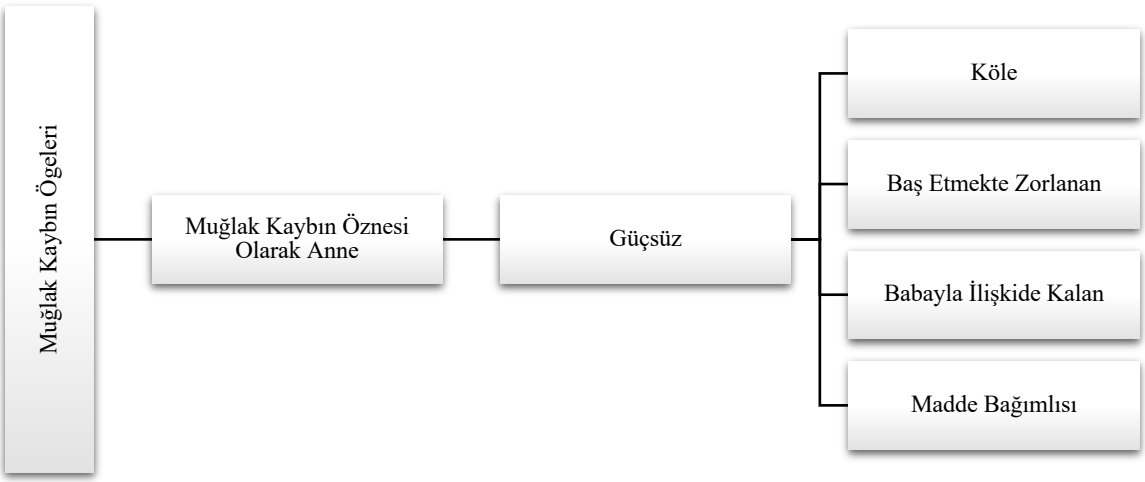

Şekil 37. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profiline Ait Güçsüz Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Güçsüz anne profilinin özelliklerinden ilki, *köle* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Pat teyzemler gelir, evi dağıtırlar ederler işte ne bileyim dayımlar gelir, dağıtırlar ederler giderler benim annem onu toplar. Kadına sanki hizmetçi gözüyle baktılar bir dönem. Yani onları da affetmiyorum. Boşanma sürecindeki bütün akrabalarımdan nefret ediyorum. Ondan sonra çünkü en ufak bir şeyde inanır mısınız …şunu da hissediyordum yani "*Dava bitsin de ablamız bize kredi çeksin*" Ara ara bunu da hissediyordum açıkçası. (Ç9,K: 49)

> …kadına bakış açısı kadın zaten köle. Annem… ben hep şunu düşünüyorum yazık kadın ayrıldıktan sonra keşke ayrılmasaymış. Ayrılmadan önce çünkü çok daha kaliteli çok daha yaşam standardı yüksekmiş. Ayrıldıktan sonra dedemlerin yanında yani kadının hiç adı yok. Yok ki zaten sen adam mısın karşına alıp konuşulacak. Şimdi şimdi yapıyorlar, ortam zaman değişti de o dönem annemi karşılarına alıp çok yok. (Ç3, K: 96)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların annelerinin ayrılma ya da boşanma sonrasında kök ailelerinde aile işlerinin yapılması ile ilgili sorumlulukları üstlendiği görülmektedir. Bu durum katılımcılar tarafından annenin hizmetçi ya da köle gibi kullanılması olarak algılanmakta ve rahatsızlık oluşturmaktadır. Söz konusu yaşantı annenin birey olmaktan uzaklaşması ve katılımcı tarafından muğlak kayıp olarak algılanmasına neden olmaktadır.

Güçsüz anne profilinin bir diğer özelliği, *baş etmekte zorlanan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yani hala da en ufak bir şey de babamı suçlamaya devam ediyoruz. Hani o bitti ama bizim hayatımızda çok büyük iz bıraktı. Biz atlattık psikolojik olarak ne bileyim elbette ki herkes bir şeyler yaşıyor ama bizim yaşadığımız şeyler hani basit belki duygusal karmaşalardan vs öteye gidip de psikolojik rahatsızlık, psikolojik hastalık boyutuna hiçbir zaman ulaşmadı bizim için ama zor zordu hani bir şeylerle baş etmek, annem için de çok zor oldu. Bu bir ay daha iyi olduğunu hissediyorum annemin. (Ç9, K: 45)

> Yani ben tabii ki annemi hani o zamanlar çok mutsuz gördüğüm için bunun da hala farkındayım annem gerçekten bu konuda hala içinde çok derin yaraları var, çok da mutsuz. O yüzden bunun tekrar gündeme gelmesini istemiyorum çünkü annem bir şekilde de olsa bunlarla yavaş yavaş baş ediyor baş etmeye çalışıyor. Hani bunları tekrar gün yüzüne çıkarmak hoş bir deneyim olmuyor benim için açıkçası. (Ç5, K: 170)

> Annem şeyi araştırdı önce W2'ye ya da W1'e benim lisem için hangisi benim eğitimim için iyi olur diye. Toplandık, sonra W1'e karar verdi annem, tayini olmayınca birden emekli oldu. Aslında o şeyler beni çok etkiledi sonrası etkiledi beni yani ayrılma iyi bir yani iyi bir şeydi. Ama ayrılma yani annemle konuşunca daha iyi tahlil edersiniz belki ayrılmadan, zart diye emekli olmaktan mı bilmiyorum annem birazcık bunalıma girdi. Bana biraz davranışları değişti, şey oldu o sıkıntılı dönemde. (Ç4, K: 120)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, annelerin boşanma sonrası süreçte zorluk yaşadıkları anlaşılmaktadır. Genel olarak, babanın muğlak kaybına bağlı olarak yaşandığı algılanan duygusal zorlukların yanı sıra Ç4'ün annesinin iş kaybıyla birlikte gelen depresyonu da uyum güçlüğü yaratan dinamiklerden bir diğeri olarak algılanmaktadır.

Güçsüz anne profili kapsamında yer alan bir diğer özellik, *babayla ilişkide kalan* annedir. Bu başlık altında Ç3 yaşantılarını şu şekilde paylaşmıştır:

> Ya babam hiçbir şey yapmıyordu annemin yanına giderken babam için hiç önemli değildi yani adamın zaten hani karısı var ve şey de değil üç tane çocuğu olmuş, bir sürü sorun var, ben falan ne öyle annem [babam demek istiyor] hiç onları şey yapmıyordu umursamıyordu, umursamaz bir tavrı vardı. Annem her gittiğimde "*Babana söyle, babana şunu söyle, babana bunu söyle*" diye söylemesi vardı şimdi Allah var. Hatta düzgün konuşamadığım zaman bana kızması vardı "*Niye onu söylemedin, niye bunu yapmadın?*" diye onları hatırlıyorum. (Ç3, K: 132)

Yukarıda yer verilen ifadede, boşanma sonrası süreçte baba kendi yaşamına odaklanırken, annenin çocuklar aracılığıyla babaya taleplerini iletmesi, babayla ilişkide kalma biçiminde yorumlanmıştır. Taleplerin iletilmesi çocukların ihtiyaçlarının karşılanması açısından bir gereklilik gibi olsa ya da işlev görse de annenin bu aşamada

çocuklarla olan ilişkisi muğlak kaybın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Burada annenin muğlak kaybı iki şekilde gerçekleşmektedir: Birincisi babaya odaklanan annenin çocuklarla olan ilişkide yer alamaması; ikincisi babaya talepleri ileten araç olarak çocukların ihtiyaçlarını ve zorlanmasını görmemesi biçimindedir. Belirtilen bu tutumlar, çocuğun iyiliği için çocuğun kötüye kullanımı olarak yorumlanmakta ve çocuk açısından annenin muğlak kaybını ortaya çıkarmaktadır.

Son olarak, güçsüz anne profili altında *madde bağımlısı* özelliğine yer verilmiştir. Bu kapsamda Ç8 şunları dile getirmiştir:

> Onun haricinde dediğim gibi artık hani kötü bir olay olduğunda mesela alkol problemi ile sıkıntısı olduğu zaman hani artık ben yapabilecek az şeyim olduğunu düşünerek kendimi öyle biraz pasifize ediyorum yani tepkilerim biraz şey olabiliyor anneme karşı işte ya pasif olabiliyor annemin mesela dediklerine "*Tamam*" diyorum sadece ya da bazen öfkelenebiliyorum yani hani "*Ben ne yapabilirim ki bu durumda*" bir de alkollü olduğunu bildiğim için bazen çok şey yapmıyorum yani çok sıkı iletişime girmiyorum böyle. (Ç8, K: 175) …Çocukluk olarak yani şöyle değerlendirebilirim annem bazen şeyden yakınabiliyor onu önemsediğim önemsemediğimizden, ona işte ne bileyim ona kötü davrandığımızdan yakınıyor. Bunun nedeni bizim şey olmamız olaylara hani objektif veya artık geliştirdiğimiz pasiflikle yaklaşmamız. Hani atıyorum alkollüyken gelip benimle konuştuğu zaman ben açıkçası çok hevesli olmuyorum konuşmaya, o da ona şey gibi geliyor onu önemsemediğim anlamına gibi geliyor, bu yüzden hani bazen beklentilerini karşılayamayabiliyorum bu konuda. (Ç8, K: 177)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, annenin alkol bağımlılığı nedeniyle umursanmadığına yönelik yapılan vurgu dikkat çekicidir. Paylaşılan yaşantılarda annenin ciddiye alınmaması ya da anneye olumlu-olumsuz tepki verilmemesi bir yönüyle annenin yok sayılması gibi görünmektedir. Öte yandan bu davranışın temel motivasyonu, annenin madde bağımlılığı nedeniyle ortaya çıkan muğlak kayıp gibi görünmektedir. Dolayısıyla çocuğun davranışı neden-sonuç bağlamında ortaya çıkmakta ve muğlak kaybı deneyimlenen anneye davranış biçimi zamanla çocuğun da onu yok sayması şeklinde gerçekleşmektedir.

Üçüncü olarak, muğlak kaybın öznesi olarak tanımlanan anne profilinin özelliklerinden bir diğeri, *olumsuz duygulanımın kaynağı* olmasıdır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 38'de gösterilmiştir.

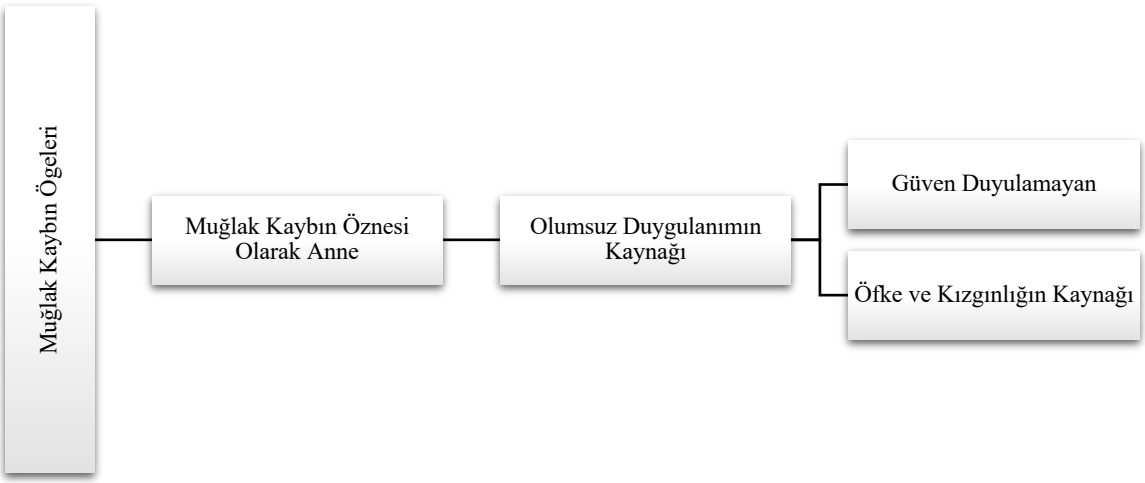

Şekil 38. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profiline Ait Olumsuz Duygulanımın Kaynağı Alt Kategorisi ve İlgili Kodları

Olumsuz duygulanımın kaynağı olarak anne, katılımcıların duyguları üzerinden anneye yönelik algılarına işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, hissedilen duygu bağlamında anne, muğlak kayıp olarak algılanmaktadır. Bu kapsamda yer alan ifadelerden ilki, güven duyulmayan kişi olarak anneyi tanımlamaktadır. Belirtilen alt koda ilişkin katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Yani mesela teyzemler annemden bir yaş büyük. Her şeyi neredeyse her şeyi konuşurduk, ben niye annemle konuşamıyorum ki yani annemle konuştuğum zaman ya beni negatif yönde eleştiriyor ya bir sırrımsa bir anne-oğul arasında kalması gereken bir sırsa gönül işleri olabilir ya da farklı şeyler olabilir, benim özelim olabilir herhangi bir şekilde bunları farklı bir yerden duyduğum oluyor. Mesela annemle paylaşım yapıyorum, komşu teyzeden duyuyorum ya da teyzemden duyuyorum ya da yıllar önce şey şimdi taşındılar da yengemden duyuyorum. Bir kez şok oldum anneme özel bir şey anlatmıştım "*Bu aramızda kalsın*" falan diye anlattım. Sonra başka bir gün onlarda dayımlarda otururken yengem sırıta sırıta "*Ha ha ha şöyleymiş de böyleymiş de*" diye başladı. "*Nasıl ya?*" dedim "*Bunu sadece anneme söyledim niye senden duyuyorum ki?*" O yüzden annem güvenimi çok sarstı. (Ç4, K: 274)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının annesiyle yaptığı paylaşımların başkalarına aktarılmış olması, katılımcı tarafından anneye yönelik güven duygusuna zarar vermiş gibi görünmektedir. Burada paylaşımların gizliliğinin ihlal edilmesi, katılımcının annesiyle olan ilişkisine sınır koymasına neden olmuş ve annenin muğlak kaybının deneyimlenmesine yol açmıştır. Katılımcının tüm hikayesi dikkate alındığında çocuğun güven duygusunun zedelenmesi üzerinden gerçekleşen muğlak kayıp, annenin de paylaşımını sınırlandırmakta ve karşılıklı olarak muğlak kaybın

deneyimlenmesini gündeme getirmektedir. Bu durum muğlak kaybın bir aile üyesinden diğerine tek yönlü gerçekleşebileceği gibi aile üyelerinin birbirlerinin muğlak kaybını deneyimlemesi biçiminde çift yönlü de deneyimlenebileceğini göstermektedir.

Katılımcıların anneye yönelik hissettikleri bir diğer duygu, *öfke ve kızgınlık*tır. Bu kapsamda katılımcı Ç2 şunları dile getirmektedir:

> Annem bana hep şey diyor "*Benim ne yaşadığımı bilmiyorsun*" "*Evet bilmiyorum*" zaten bunun eksikliğini hissediyorum. Ben de keşke bilsem ne yaşadığını ve bunun bir bedeli vardı ama sen keşke bu bedeli ikimiz paylaşsaydık... (Ç2, K: 186)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, babasının muğlak kaybıyla ilişkili olarak gerçekleşen boşanma sürecinde, kendisinin sürecin dışında tutulmasıyla bağlantılı yaşadığı kızgınlığı dile getirmekte; annesini suçlamakta ve affedememektedir. Benzer şekilde Ç3 de annesini affedememekte ve yaşadığı duyguları şu şekilde dile getirmektedir:

> Geçenlerde mesela şöyle bir şey oldu: annem dedi ki "*X1 ya…*" dedi "*…hareketlerinden şöyle bir şey seziyorum, sen hala beni affedemedin sanki*" dedi. O kadar üzüldüm ki aslında annemi çoktan affetmiş olmam lazım yani neden böyle yaptı yaptım falan kendimi hemen şey yapmaya çalıştım. Demek ki o şey kaldı annemden çünkü annemi affedemedim evet, ayrılmasının çok saçma olduğunu hep düşündüm, onu hep anneme şey yaptım. Babam çünkü hala der "*Ayrılmayı ben istemedim, annen istedi*" diye. Böyle bir şey var. Hani o yüzden her şeyi annemi yüklenmiş durumda, onu atamadığım oluyor. Hala hareketlerim annemi suçlayıcı demek ki yazık öyle davranıyormuşum ben farkında değilim. Çok üzüldüm düzeltmeye çalıştım. Bilmiyorum yeterli oldu mu annem için ama bunu aşmaya çalışıyorum mesela ama annemle artık çoğu şeyi çözdüm hiç eskileri düşünmüyorum. (Ç3, K: 100)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı boşanmanın gerçekleşmesinin nedeni olarak annesini görmekte ve bu nedenle annesini affedemediğinden bahsetmektedir. Katılımcı her ne kadar bu duygusunun geride kaldığını düşünse de annesiyle olan bir diyalogda duygusunun canlılığını koruduğunu fark etmiştir. Burada katılımcı babasının muğlak kaybından ve bu muğlak kayba bağlı olarak gerçekleşen kayıplardan annesini sorumlu görmekte ve bu nedenle hala tam olarak annesini affetme sürecini tamamlayamamış görünmektedir. Bu durum kaybın ilişki dinamiklerinde canlı kalması olarak yorumlanmakta ve muğlak kayba uyum sürecini zorlaştırmaktadır.

Katılımcılardan Ç5 de boşanmayla birlikte gelen kayıplar nedeniyle annesine yönelik duygularını şu şekilde dile getirmektedir:

> Şöyle söyleyeyim tabii ki bunu kolaylaştıran süreç olarak annemi ve anneannemi söyleyebilirim. Yani bu fikir annemden çıkmış olsa bile yani ben öyle öğrenmiş olsam bile annem dediğim gibi benim bu süreçte her şeyimi daha iyiye dönük olması, her şartlarımı tekrar sağlayabilmesi, yani bu süreçte benim daha kolay bunu atlatabilmem için her şeyi yaptı açıkçası. Gerçekten hani annem bu şekilde tepki vermemiş olsaydı büyük ihtimal ben o eksikliklerin çok çok daha farkında olacaktım, çok daha belki farklı tepkiler verecektim, annemi suçlayabilirdim belki. Ki hep de düşünce aklımın bir kenarında vardı yani "*Annem boşanmak istemeseydi bunlar olmayabilirdi*" gibi ama "*Hayır hayır annemi suçlamamalıyım*" diye bir düşünce de vardı her zaman. O yüzden annemin bana hani bu kadar çok şeyleri vermeye çabalaması, o kadar küçük olanakların içinde benim çok kolaylaştırdı bu sürece adapte olmamda. (Ç5, K: 68) …Yani aslında şöyle ben yani şöyle ben boşanmadan önce iken öncesinde bir lojmanda oturuyorduk, istediğim saatte dışarı çıkabiliyordum, arkadaşlarımla gezip tozabiliyordum. Yani en azından okulda ödevimi unuttuğumda eve dönüp ödevi alıp gelebiliyordum teneffüs arasında öyle bir güzel bir yaşantı vardı kendimce ve sahip olduğum güvenli alan vardı, bu güvenli alandan çıkmamın nedeni annem diyebilirdim çünkü annemin bunu istemesi dolayısıyla böyle bir şey gerçekleşmişti ve hani hep bu aklımda vardı yani "*Bu, şu anda burada olmamın nedeni, W2'de olmamın nedeni annem*" Bu küçücük bir düşünce olarak da olsa vardı, bu yüzden annemi çok suçlayabilirdim ama annem bu süreçte hep bana dediğim gibi sahip olduğum imkanları tekrar sağlamak için çaba harcadığını gördüğüm zaman …yani mutsuzdu annem çünkü biliyorsun boşanma sürecinde de boşanma sonrasında da mutsuzdu ama geriye dönmek onun için iyi bir alternatif değildi. Bunu gördüğüm zaman "*Annem doğru bir şey yapmış*" diyebildim ve bu yüzden annemi suçlamaktan hep o düşünce olsa da onun üzerine hep bir şekilde kapattım yani annem hem kendisi için iyi olanı yapıyordu hem bizim için iyi olanı yapıyordu. Bunu zamanla görmeye başladım o yüzden o düşünce giderek söndü. (Ç5, K: 72)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının kaybettiği imkanlar için annesini suçlamak istemese de suçladığı anlaşılmaktadır. Annenin imkanların iyileştirilmesine yönelik çabası ve daha düşük koşullarda yaşamak durumunda kalması katılımcının duygusunun değişmesini kolaylaştıran faktörler olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan boşanma kararı alan annenin suçlanmasına karşın, kaybedilen olanaklarla ilgili babaya yönelik bir duygunun olmaması ya da belirtilmemesi dikkat çekicidir. Bu durum hiç var olmayan babanın muğlak kaybına verilen nötr bir tepki olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle muğlak kaybın ilişkisel doğası, babaya tepki verilmemesini hiç ilişki kurulmamış olması ile açıklamaktadır. Bu durum, katılımcının içinde yaşadığı olanaklarla bağ kurduğunun ancak babası ile anlamlı bir ilişki geliştiremediğinin en somut örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Son olarak, özne konumundaki anne profiline yüklenen bir diğer özellik, *uzak* biçiminde ifade edilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 39'da gösterilmiştir.

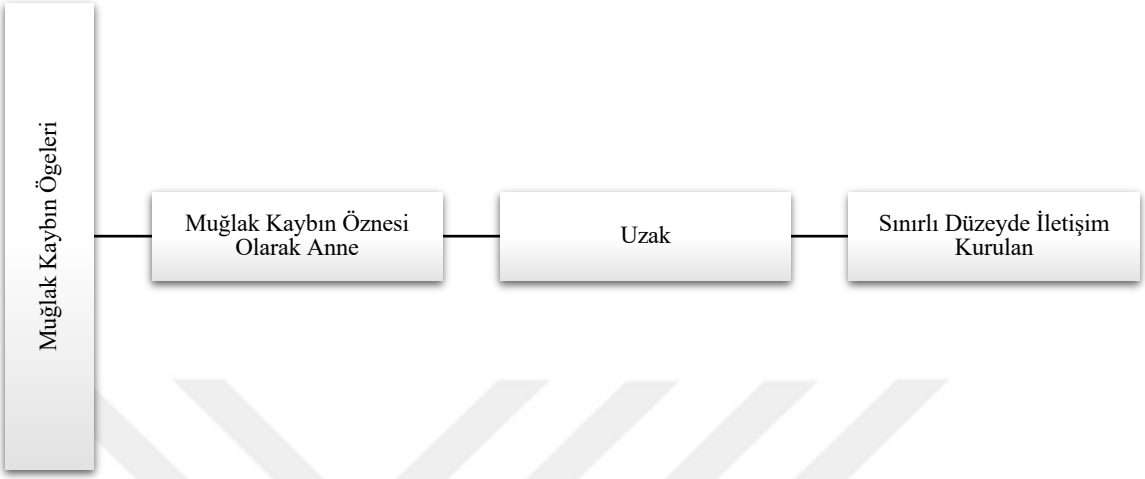

Şekil 39. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profiline Ait Uzak Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Uzak kodu altında değerlendirilen anne profilinin özellikleri incelendiğinde, sınırlı düzeyde iletişim kurulan kişilerin bu kapsamda yer aldığı görülmektedir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ya annemle şöyle annem o dönemler işte paylaştığınız sorumluluklar var, paylaştığınız bir hayat var ve bir parçası artık kendi hayatını kurmaya başlıyor. Annemin üstündeki sorumluluk büyüyordu; o yüzden hani normalde evde daha fazla iletişimimiz vardı, o gittikçe azalmaya başladı daha çok abimle bir şeyleri paylaşmaya başladı yaşça daha büyük olduğu için ve ona daha çok yardım edebileceği için belki de. O anlamda da annemle şu an hala iletişimimizin çok sağlam olduğunu düşünmüyorum yani bütün problemlerimizi birbirimize anlatabileceğimizi düşünmüyorum. Belki o zamanlardan benimle bir şeyleri paylaşarak belki onun da kendi hep bana söylediği "*Ben seni bunun dışında bırakmak istediğimiz, hani sen yaralanma istedim*" diye tabii ki de bunun da bir belki de şu an oldum şu an bunu böyle düşünmem annemin yaptığı fedakarlık yüzünden sayesinde ama belki biraz daha hani bunu benim biraz daha üzülmem pahasına benimle biraz daha bir şeyler paylaşsaydı şu an geldiğimiz nokta iletişim açısından çok daha güçlü olurdu. Tabii ki de öyle olsa başka şekilde düşünecektim kesinlikle. Ama hani annemle de mesela daha çok iletişim halinde olmak isterdim bu dönem çünkü daha kopuk hissediyordum. Bir şeyler oluyor, bana söylenmiyor ama ben anlıyorum ne olduğunu. Annem boşanma davalarına giderken bile "*Okulda bir şeye gideceğim*" falan demişti okulla ilgili bir toplantı var falan. Hani davanız mı var söyleyebilirsin bana 12-13 yaşındayım. O yüzden hani annemin

> biraz daha açık davranmasını isterdim bu bağlam ile daha çok iletişim halinde olmak isterdim annemle. (Ç2, K: 32)

> Annemle birlikte bir aile gibi de hissetmiyordum çünkü o sırada annem kendi hayatını düzenlemeye çalışıyordu. İş bulmaya çalışıyordu, ilk defa para kazanacaktı vs. ne istediğini, işte babamsız bir hayatı yaşamayı öğreniyordu. O yüzden annemle çok da ayrıydık ve her ne kadar evin içinde birbirimize çok bağlı olsak da çünkü ben her zaman evden okuldan eve geldiğimde annem oradaydı, birlikte sohbet ederdik, bir şeyler yapardık ama bu sefer annem evde yoktu; aynı babam gibi. Bir şeydi ama tabii ki babam kadar olumsuz bir kişi değildi benim için yani babam da hep ben evde olmazdı sadece yemek geldiğinde bir şeylerle ilgilenirdi. Annem eve geldiğinde annem eve gelirdi, bir sohbet ederdik vs. ama bir o aile kavramının biraz uzaklaştığını bizden hissetmeye başlamıştım. (Ç5, K: 102)

> Oralar çok karışık aslında yani annem dediğim gibi ilk kısımda bahsetmiştim biraz babamın rolünü aldığı gibi yani biraz daha despot filan olmaya çalışıyor. Şeyden çok farklı geceyle gündüz gibi eskiden, yani ona ben küçükken mi demeliyim yoksa babamlayken mi demeliyim bilmiyorum ayrımın nereden kaynaklandığını bilmiyorum yani o sevecen, şefkatli, benimle ilgilenen yani nasıl diyeyim yani şey olurdu ya ben çocukken sekiz-dokuz yaşındayken buluşurduk, beni öperdi, her yerimi öperdi yani koklardı böyle bebekle boğuşması gibi bebeği seversiniz ya onun gibi benimle ilgilenirdi tabi şu anda da öyle olsun demiyorum ama şu an babam gibi davranıyor, babamın yaptığı davranışları yapıyor, ben bazen canım kaynıyor böyle gidiyorum öpüyorum "*X1 kafanı kıracağım ha*" şakayla karışık diyor ama …"*kafanı kıracağım ha git hadi*" falan diyor şey yapıyor sert sert takılıyor, hep sert bir tavrı var böyle perdelerini indirmiş durumda hep şey böyle hep bir savunma halinde gibi …(Ç4, K: 210)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, Ç2, boşanma sürecinden uzak tutulması ve sonrasında annenin yeni bir hayat kurma çabası içinde olması nedeniyle annesiyle mesafeli bir ilişki geliştirdiğinden bahsetmektedir. Katılımcı Ç5, annenin yeni yaşam düzeni oluşturmak için çalışma hayatına girmesiyle birlikte evden uzaklaştığını ve annenin psikolojik bağlamda muğlak kaybını deneyimlediğini ifade etmektedir. Katılımcı Ç4 ise annesinin babasının rolünü üstlendiğini ve psikolojik açıdan yakınlık kuramadığını belirtmekte ve O da diğer katılımcılar gibi ikinci türde annenin muğlak kaybına maruz kalmaktadır. Dolayısıyla annenin yeni yaşam kurma ve uyum sağlama sürecinde ve bazen de sonrasında çocuk grubunda yer alan katılımcılar annelerinin muğlak kaybını deneyimlemekte ve bu kapsamda anneler muğlak kaybın öznesi olarak değerlendirilmektedirler.

*Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba***.** Anne ve babası boşanmış olan çocukların muğlak kayıp deneyimleri incelenerek özne konumundaki baba profilleri oluşturulmuştur. Muğlak kaybın öznesi olarak adlandırılan baba profili, kaybın kaynağı ya da kaybın ortaya çıkmasına neden olan kişi olarak değerlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan baba profilinin özellikleri *boşluk, örseleyen-zarar veren, olumsuz duygulanımın kaynağı, kendilik odaklı* ve *ruh sağlığı kayıp* biçiminde özetlenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 40'ta gösterilmiştir.

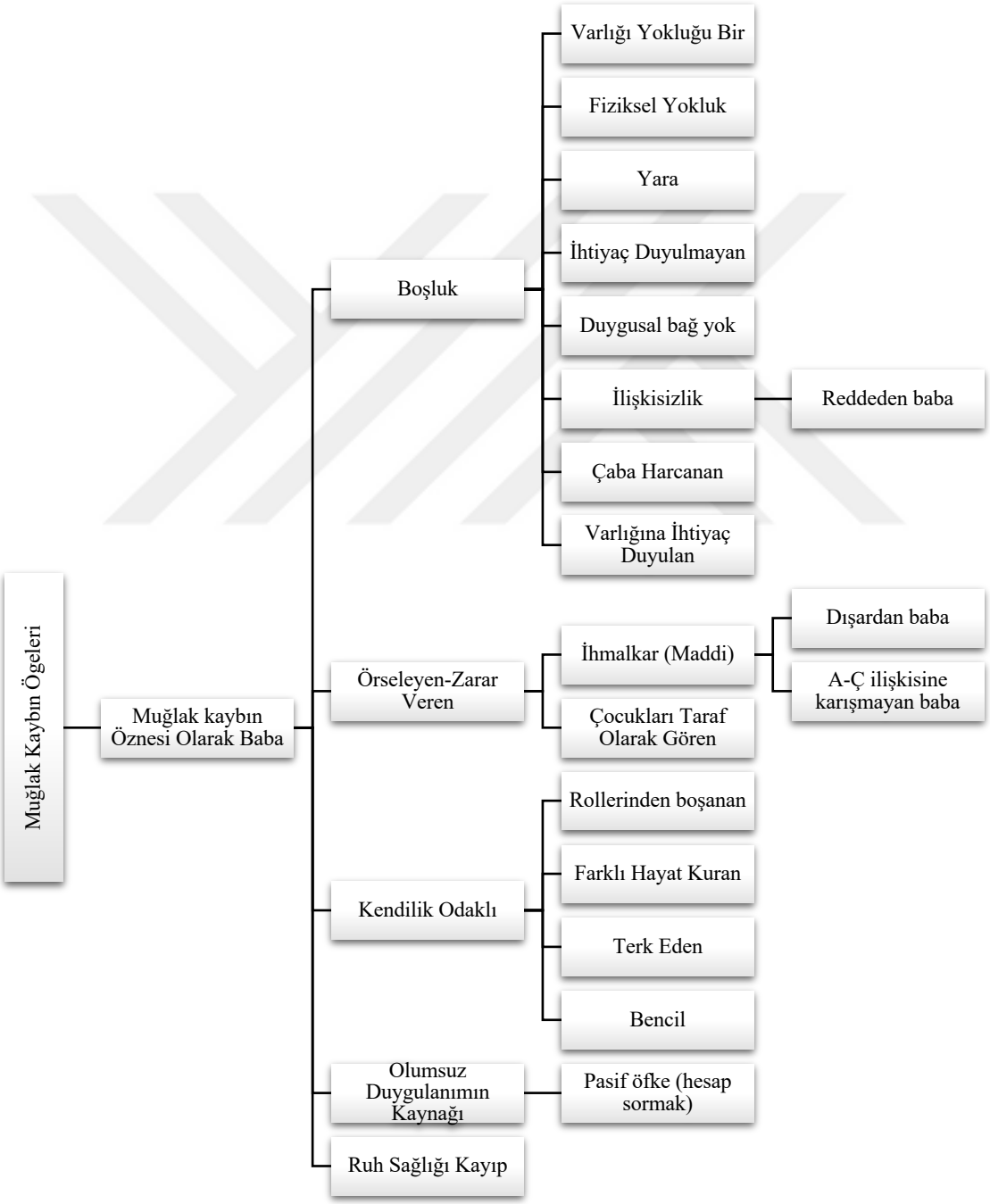

Şekil 40. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profili

Muğlak kaybın öznesi olarak baba profiline ilişkin tanımlamalardan ilki, *boşluk* olarak ifade edilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 41'de gösterilmiştir.

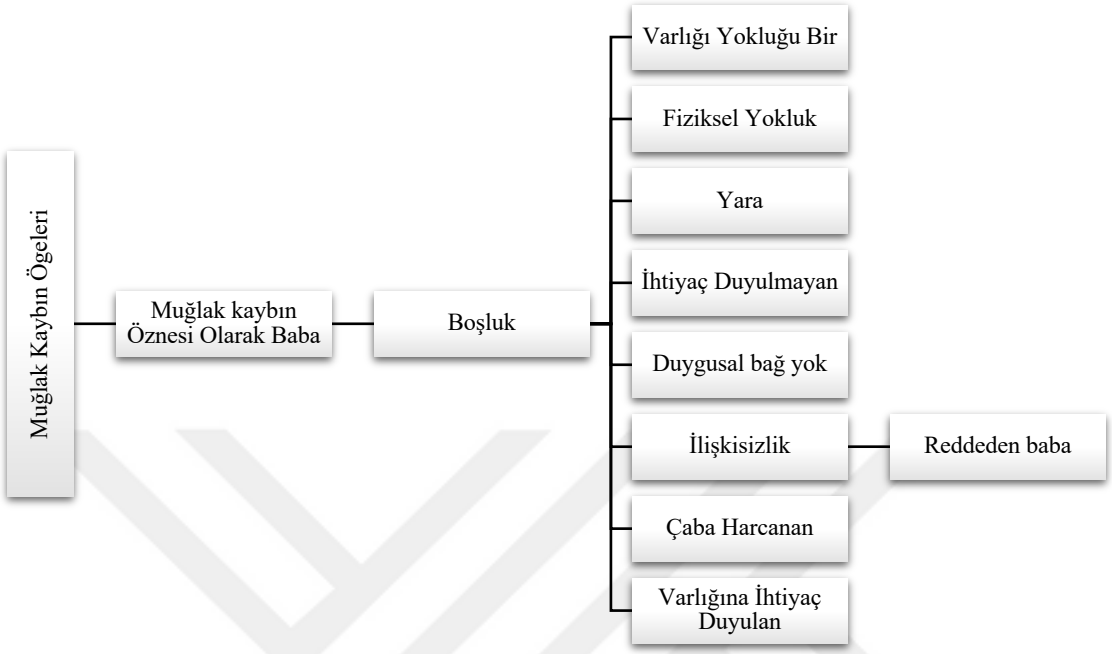

Şekil 41. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Boşluk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Boşluk profili altında yer alan özelliklerden ilki, *varlığı yokluğu bir* şeklinde ifade edilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı paylaşımları şu yöndedir:

> … şu an babam, bazen düşünüyorum hatta olsa da olur olmasa da olur gibi bile düşünebiliyorum, hatta kendime çok şaşırıyorum yani nasıl böyle düşünebilirsin gibi ama babamın bana karşı ya beni çok fazla hayal kırıklığına uğrattığını düşünüyorum ve babamın yanına gittiğimizde de biz müthiş çok iyi anlaşırız, çok rahattır, çok fazla yere gideriz, yine her zamanki gibi gezeriz, bir şeyler paylaşırız, çok fazla aktivite yaparız. Belki hani şu an annemle de paylaştığımdan çok daha fazla hani o kısa zaman aralığında bile çok yoğun bir paylaşımımız olur. Ama yine de artık babamın hayatımda olması olmaması çok umrumda değil sanırım ya. (Ç1, K: 148)

> …ama işte o da tekrar bir hayat kurmaya çalışıyor gelmediği için özlemiyorum da artık babamı ama çok hayatımda olup olmaması ne yazık ki çok benim için çok bir şey ifade etmiyor babamın. (Ç3, K: 110)

> … babamla zaten hiçbir iletişim kurmadığımız, bana hiçbir şey katmadığı için o zamanlar öyle düşünüyordum; babamdan ne talep edebileceğimi bilmiyordum. O yüzden onun yokluğu da bir şey ifade etmiyordu bana. (Ç5, K: 130) … "*Babamla görüşmüyorum*" demek benim için "*Bir arkadaşım vardı onunla hiç*

görüşmüyorum artık" demek gibi yıllar önce tanıdığım biriymiş gibi geliyor. …şu anki yaşadığım hayatımda çocukluk deneyimlerimin getirdiği şeylerle olumsuz etkileri var ama babamın hayatımda şu an bu olup olmaması bir şey değiştirmiyor bence. (Ç5, K: 156)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcılar boşanma sonrası süreçte babalarını varlığı yokluğu bir olan kişi olarak tanımlamışlardır. Katılımcılardan Ç1 ve Ç3 babaları ile doyum verici bağ kurmuş olsalar da zamanla babaları tarafından umursanmamaları katılımcıların da babalarıyla kurdukları ilişkinin niteliğini belirlemektedir. Başka bir ifadeyle çocuğunu görmeyen baba, görülmemeye başlanmakta ve çocuk açısından muğlak kayba dönüşmektedir.

Boşluk profili altında yer verilen bir diğer başlık, *fiziksel yoklu*ktur. Bu başlık altında katılımcı Ç2 şunları dile getirmiştir:

O ya evet yani şu konuda biraz içerliyorum bazen hani fiziksel olarak yardıma ihtiyacım olduğunda babamla farklı şehirlerde yaşadığımız için olamıyor orada ve …sorumluluğunu benim almam gerekiyor "*Bunu söylersem şu an babama, ondan desteğe ihtiyacım var ama bunu babamı arayıp söylersem onun canı sıkılacak ve elinden hiçbir şey gelmeyecek, bu yüzden ikimizin de canı sıkılmış olacak*" Mesela bunu en son şeyde yaşadık, arabanın aküsü bitti çok alakasız bir yerde ve akşam yedi buçuk, sekiz falan çünkü sokağa çıkma yasağı var ama arabam da hiçbir şekilde çalışmıyor yani araba kaputu bile açamadım vs. böyle bir sıkıntı var. Bir tane arabamız var annem de arabayla benim yanıma gelebiliyor ve gelse de yapabileceği bir şey yok. O sırada babam aradı akşam arıyor genelde. "*İyiyim ya bir sıkıntı yok, ben seni sonra arayayım mı?*" falan diye kapattım mesela hani çünkü orada ona söylesem "*Baba aküm bitti, işte yolun ortasında kaldım, burada nasıl bırakacağım arabayı*" bunlar bir şey gelmiyor elinden. Hani belki de onun o an "*Kızım tamam, sakin ol, halledilir bir şekilde*" diye duygusal olarak yardımına ihtiyacım varken bu şeyi mesela bunu tercih edip söylememeyi tercih etmem gerektiğini düşündüm. Sonra eve gelince "*Ya baba şöyle oldu ben sana söylemedim ama*" falan diye. O anlarda böyle, böyle anlar çok oluyor. İşte insan bazen birinin kanadına atmak istiyor, biri tarafından korunduğunu hissetmek istiyor. Hani böyle anlar da genelde hatta %90 babam genelde yanımda olmadığı için biraz içerliyorum buna, eskiden kızıyordum, daha sonra hiç bunun çok da mantıklı bir şey olmadığını görmeye başladım biraz daha. Hani babamın biraz daha yanımda olabilmesini isterdim açıkçası. (Ç2, K: 124)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı babasının fiziksel olarak uzakta olmasının yarattığı boşluktan bahsetmektedir. Burada katılımcı babasının desteğine ihtiyaç duyduğu anlarda uzakta olduğu için babasıyla iletişim kuramamakta ve bu kapsamda fiziksel ve psikolojik açıdan muğlak kaybı deneyimlemektedir.

Boşluk olarak görülen baba profiline ilişkin bir diğer özellik, *yara* başlığı altında gruplandırılmıştır. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Annem merkezinde babam yok yani babam benim içimde bir yara. (Ç9, K: 85)

…Babamla da babamı çok affedemediğim her yazdığında babamın şeylerini düşünüyorum ayrıldıktan sonra hep iyilerini anlattım ama zamanımız olmadığı için iyi zamana denk gelirsem baba olarak iyi ama kötü zamanı da var babamın hani kötü zamanı derken bizimle ilgilenmediği beni mesela bir ayakkabım olmadığını görüp bana ayakkabı almadığı ya da bir alışverişe gideceğim zaman 40 dereden su getiriyor "*Baba ne olur gidelim, baba ne olur gidelim, ne zaman olur, ne şey olur*" bu tarz şeylerimiz de oldu babamla. O yüzden kırgınlığım çok fazla …affetmek yani senin şeyin hep biliyorsunuzdur affetmediğiniz zaman o sürekli kanayan yara gibi oluyor. (Ç3, K: 100) …Babamla bazen hiç konuşmak istemiyorum çünkü böyle bu dönem yurtdışında olduğu için falan çok psikolojisi de şey değil. Ona da üzülüyorum hatta uzun zaman bu böyle şey olabilir "*Keşke babam ölseydi yani ayrılmasalar da ölseydi*" diye hep düşünmüşümdür yani babamın bir anda kesilip yani bir yara olup bitseydi yani o yara sürekli kanadığı için özlem sürekli olduğu için en azından bittiği için ben bittiğini anlardım yani onu hep hissediyorum… (Ç3, K: 110)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcı Ç9'un babasının olmayışını yara olarak nitelendirdiği; katılımcı Ç3'un ise babasını affedememeyi kanayan bir yaraya benzettiği ve onu özlemenin bir yara olarak yaşamında kalmaya devam ettiği görülmektedir. Katılımcılar tarafından kullanılan yara metaforu muğlak kaybın sembolik anlatımıdır. Bu yaranın kanaması muğlak kaybın etkisini sürdürdüğü biçiminde yorumlanmaktadır. Katılımcı için muğlak kayıp yönetilmesi oldukça zor bir durumu tanımlamaktadır; öyle ki katılımcı babasının muğlak kaybını yaşamaktansa ölüm gibi kesinlik içeren deneyimi tercih etmektedir. Özetle, katılımcılar babanın hem psikolojik hem de fiziksel yokluğundan rahatsızlık duymakta ve babanın muğlak kaybını "*yara*" olarak isimlendirmektedirler.

Boşluk profiline ilişkin ele alınan bir diğer özellik *ihtiyaç duyulmayan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında gruplandırılan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Peki anne babanızın sizin yaşamınızda tabii ki bunu evlilik döneminden itibaren düşünebilirsiniz anne babanızın sizin yaşamınızda daha fazla yer aldığı zaman oldu mu diye sorsam ne söylersiniz?

Babamın hiç olmadı, babamın çocuk yani kendimi hatırladığım dönemden itibaren geliş gidişleri ile seyrek görüşmelerimizle babamın çok net olmadı. (Ç7, K: 157-158)

Yani annemle de zaten böyle yanımda olmasını istediğim zamanlarda hep yanımdaydı. İşte mezuniyetimde, üniversite sınavımda, o diğer sınavlarımda yani böyle çok büyük ameliyat geçirmediğim için onun dışında zaten böyle çok şeyim

> olmadı ama diğer dönemlerde annem hep yanımdaydı zaten babamı da çok aramadım açıkçası. (Ç6, K: 156)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, babanın muğlak kaybının boşanma öncesinden itibaren deneyimlendiği bu nedenle boşanma sonrası için babanın yokluğuna farklı bir anlam yüklenmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte katılımcı Ç6 için özel ya da önemli günlerde annenin varlığının katılımcı için yeterli olduğu düşünülmektedir. Bu durum babanın muğlak kaybının katılımcılar tarafından normalleştirildiği ve bu nedenle babaya duyulan ihtiyacın ortadan kalktığı biçiminde yorumlanmıştır. Öte yandan katılımcıların babalarına ihtiyaç duydukları ancak annenin varlığı ile babanın eksikliği kapatıldığı için babaya duyulan ihtiyacın görünmez hale geldiği düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle annenin varlığı, babanın yokluğunu kısmen ya da tamamen etkisiz kılmaktadır.

Boşluk olarak nitelendirilen baba profiline ilişkin bir diğer özellik, *duygusal bağın olmaması*dır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Benim için bir anlam ifade etmedi, zaten dediğim olay onunla çok duygusal yakından bağım olduğunu hissetmiyorum. (Ç8, 115) … Yani çok yaşanmadı diyebilirim hızlıca çünkü dediğim gibi bizim duygusal bağımız daha çok annemle var babamla pek yok. Bundan dolayı hani çekirdek aile kavramı büyük ihtimalle kafamızda böyle oturdu; ben, kardeşlerim ve annem. Babam zaten hani yok yani dahil olmak mı istemiyor artık bilmiyorum. Yani boşanma ile aile kavramı benim için hani aile kavramı işte bence bana göre ebeveynlerle kurulan güven, sevgi, işte sağlıklı bir ilişkiye dayanması gerekiyor bana göre hani aileyi oluşturan faktörler bunlar. Şeye inanmıyorum ben hani biyolojik bir insanın işte zamanında ebeveynlerimizin işte sevişerek siz olduktan sonra işte sizin onlara direkt olarak saygı duymanız gerektiğine inanmıyorum. Sen hani saygı ve sevginin paylaşılması gerektiğine, işte nasıl desem kazanılması gerektiğini düşünüyorum çünkü babamın da biraz geleneksel algısı olduğunu düşünüyorum bu konuda. Onun da babası biraz sıkıntılı bir insan yani ona da çok çektirmiştir eminim. Hani şey kafası olduğunu düşünüyorum "*Ben senin babanım, bana saygı duymak zorundasın*" ama halbuki ben bunu hissetmiyorum, ben bunların karşılıklı geliştirilmesi gerektiğine inanıyorum. (Ç8, K: 157) …Evet zaten yoktu önceden, şimdi de çok yani dediğim gibi sadece bazen işte bana ve ortanca kardeşime ve küçük kardeşime şey aldığını biliyoruz hediye vs. yani çok değişiklik yok diyeyim ben. (Ç8, K: 171)

> Yani şu an bilmiyorum babamla olan ilişkiden dolayı sanırım babamla ayrı olmak beni çok etkileyen bir durum değil. Yani çok böyle eksikliğini hissettiğim bir durum da değil yani böyle çok belki mutlu bir aile tablosu gördüğümde içim sızlıyor ama onun dışında böyle bir şey olduğunda elim telefona koşup "*Babama anlatayım*" ya da "*Bunu babama söyleyeyim*" gibi bir şey hiçbir şeyim olmadığı için işte babamda bunun eksikliğini hissetmiyorum. (Ç6, K: 202)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcı Ç8 babası ile fiziksel olarak uzak olmakla da bağlantılı bir şekilde duygusal bağın oluşmadığına işaret etmekte; Ç6 ise babası ile bir şey paylaşma isteği duymaması ile bağlantılı olarak babasının eksikliğini hissetmediğini belirtmektedir. Katılımcı Ç8, baba ile kurulan bağ üzerinden biyolojik bağ yerine aile üyeleriyle kurulan bağın psikolojik ya da duygusal ağırlıklı olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu noktada baba ile kurulan bağın, duygusal olması gerektiği anlaşılmaktadır. Babanın maddi olarak varlık göstermesi, psikolojik muğlak kaybın önüne geçememektedir. Katılımcı Ç6 ise babanın da dahil olduğu bir ailenin hayalini kurmakla birlikte babasının muğlak kaybını kabullenmektedir. Bahsedilen durumlar, baba ile boşanma öncesinde kurulamayan bağın, boşanma sonrasında aynı biçimde devam ettiği ya da olumlu yönde gelişim göstermediğini düşündürmektedir. Dolaysıyla yansıyan tablo, muğlak kaybın boşanma öncesinden başlayan ve boşanma sonrasında da devam eden bir şekilde ilerlediğini göstermektedir.

Katılımcıların boşluk olarak değerlendirdikleri baba profiline ilişkin bir diğer özellik, *ilişkisizlik* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda gruplandırılan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Babamla olan kısma bakacak bakarsak dediğim gibi zaten boşanma öncesinde neredeyse hiç iletişimimiz vardı sadece yönergeler üzerinden iletişim vardı. Boşanma sonrasında da işte bu para üzerinden işte "*X2 senin paranı yatırdım*" şöyle böyle gibi bir iletişime döndü. Bugüne bakarsak eğer babamla ben şu an bireysel olarak kendim görüşmek istemiyorum, normalde babam benimle görüşmek istiyor hala. Abim falan da görüşüyor ama ben görüşmek istemediğim için görüşmüyorum şu anda babamla. Şu an babam hayatımda yok benim o yüzden. Ama kendisi bunu bilmiyor, beni aramaya devam ediyor, böyle yaklaşık altı ayda bir sıklıkla. Ama onun için de çok büyük bir etki olduğunu düşünmüyorum zaten biz normalde de işte 3-4 ayda bir "*Nasılsın, iyi misin? İyiyim, tamam, sen nasılsın?*" ben de "*Okay*" deyip kapatırdık o telefonları. Hep böyle zaten çok bir iletişim var mıydı yoktu ama şu an ben tercih ettiğim için hiçbir şekilde iletişim kurmuyoruz. (Ç5, K: 114) …Yani şöyleydi açıkçası babamla görüşeceğim zamanlar özellikle özendiğimi hatırlıyorum, kendime kıyafetlerime vs. Çünkü babamın beni iyi görmesini istiyordum çünkü dediğim gibi babamla çok bir iletişimimizi yoktu aslında daha öncesinde boşanma öncesinde de ama böyle bir aile olarak bir yere gittiğimizde bizden övünerek bahsederdi, işte "*Benim oğlum çok iyi İngilizce konuşur, işte şöyle yapar böyle yapar. İşte eşim çok güzel bir kadındır, şöyledir böyledir*" falan diye. Ama hani bizi tanıdığı için söylediği şeyleri değil de dışardan zaten görülebilen şeylerden bahsederdi ama bundan övünürdü ve ben o övünmesini devam ettirmesini istediğim için çok özenerek giderdim. Kıyafetlerimi güzel seçmeye çalışırdım, zaman harcardım kendime yani. Ve o ilişkimizi bir şekilde başlatabilmek için hazır giderdim ben. Her gittiğimizde ben yaklaşık böyle lisenin sonuna kadar ben yaklaşık dört sene kadar babamla o sürede görüşürdük. İşte böyle yaklaşık en fazla

> altı ayda bir mutlaka görüşürdük biz sürekli ayda bir telefonla konuşsak da. Her seferinde kollarımı açarak giderdim, bana sarılsın, bir şekilde bir iletişim olsun diye, bir akış olsun birbirimize diye ama dediğim gibi her zaman eliyle karşılık verirdi ve ben de hemen kapatırdım bütün kapılarımı o zaman da. Sonrasında da hep bir şey hayal kırıklığı ile görüştük içimde, istediğim şeyler olmadı, keyif de almadım, eğlenmedim de gereksiz geliyordu o yüzden bana çoğu şey. Öyle bir süreç geçti yani öyle bir heyecanla öyle bir kendimi doldurdum "*İyi olacak, güzel olacak*" diye giderdim sonrasında hayal kırıklığıyla can sıkıntısıyla geri dönerdim. (Ç5, K: 118)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcı ifadesinin ilk kısmında baba ile ilişki kurmak istemediğinden bahsetmektedir. Katılımcının ilişki kurmak istememesinin nedeni ise ifadesinin ikinci kısmında yer almaktadır. Katılımcı ifadesi bütünsel olarak ele alındığında, boşanma öncesi dönemden başlayan iletişim kurulamaması durumuna rağmen katılımcı babası ile ilişki kurmak istemekte ancak babasının koyduğu mesafe ile baba-çocuk arasındaki bağ kurulamamaktadır. Ortaya çıkan bu durum zamanla katılımcı tarafından da kabul görmüş ve katılımcı babanın muğlak kaybını devam etmek yerine ilişkiyi tamamen sonlandırmayı tercih ederek muğlak kayba netlik kazandırmıştır. Bu şekliyle baba artık muğlak kayıp olmaktan somut bir kayba dönüşmüştür.

İlişkisizliğin bir diğer yönü, babanın ilişki kurmayı *reddetmesi* biçimindedir. Bu kapsamda Ç4 yaşadıklarını şu şekilde dile getirmiştir:

> O yüzden pek mesaj atıp çoğu şey xxx [sosyal medya hesabı]'tan arkadaşlık isteği yolladı filan kabul etmedim, hatta çok ilginç o ne zamandı hatırlamıyorum "*Beni bana senin gibi oğlum yok*" dedikten sonra mı önce mi bilmiyorum; babam bana babam da yolladı, o da sonradan açmış xxx hesabı, O da arkadaşlık isteği yollamış. /*Nasıl geldi bu size?*/ …Ya şey düşündüm bu ne perhiz bu ne lahana turşusu. Hem orada öyle diyorsun hem niye arkadaşlık isteği yolluyorsun? Kabul etsem ne olacak ne istiyorsun düzeltmek mi istiyorsun? Düzeltmek istiyorsan ara önce bir şey yap yani. Ergen gibi XXX [sosyal medya hesabı]'ten niye şey yapıyorsun? Kabul etmedim onu da 2-3 yıl oldu, duruyor, silmedim de ama. (Ç4, K: 324-328)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının babasının ambivalans davranma biçimi katılımcının duygu durumunu da ambivalans hale getiriyor gibi görünmektedir. Burada ilk durumda evlatlıktan reddetmesi sonrasında ise bir sosyal medya hesabından ilişki kurmak istemesi katılımcı tarafından anlamlandırılamayan bir durumdur. Bu bağlam içerisinde katılımcı babasıyla ilişkisine bir netlik kazandırmak istemekle birlikte -ilişki kurmak istemekte- ilişkinin muğlaklığından yana karar vermiştir. Başka bir ifadeyle katılımcı, babasının arkadaşlık isteğini kabul etmemekte ancak aynı zamanda isteği silememektedir.

Baba-çocuk ilişkisizliğin bir diğer biçimi, ilişki kurmak için *çaba harcanması*nı gerektirmesidir. Bu durum, Ç2 tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

> Evet özellikle baba kız ilişkilerine çok imreniyorum bazen. Hakikaten ona gözümün dolduğu bile oluyor, hani bu… çok da şey oluyor yani iki tarafın bilişsel düzeylerinin mesela küçük kız çocuklar için böyle bir baba kız ilişkisi gördüğümde ya bilişsel düzeyden çok farklı olmasına rağmen beraber bir vakit geçirme ve beraber bir vakit geçirme zemini oluşturma konusunda çabalayan babaları görünce mesela çok içim sızlıyor hakikaten çünkü çok eksikliğini hissettiğim bir şey. Hani öyle anlarda böyle gözümün dolduğu bile oluyor hakikaten yani. /*Şey merak ettim böyle bilişsel olarak farklı düzeylerde bulunmak bulunmamasına rağmen çaba harcayan bir baba sizin için ne anlam ifade ediyor?/* Yani şöyle sanırım bu kendimi ikna ettiğim bir şey ama hani küçükken hep şey diye düşünüyorum "*Sen küçüksün ve seninle ne konuşacak adam?*" falan diye düşünüyorum. Hala mesela biraz daha kendimi onaylatmak gibi bir çabamın olduğunu düşünüyorum; belli bir şeyler paylaşsın… İşte bazı hatta ilgi duyduğum konular belki tamamen babamın ilgi duyduğu konular oldukları için mesela xxx [ilgi alanı] çok seviyorum ben. İşte belki de babamın çünkü babamla en fazla tartışabildiğimiz, konuşabildiğimiz, işte belki de babamla en fazla tartışabildiğimiz işte konuşabildiğimiz, onun bana bir şeyler anlatabildiği "*Bak biliyor muydun şöyle onunmuş*" falan diye en çok buradan bağlantı kuruyoruz. Belki bu kadar çok ilgimi çekmesinin sebebi babamla bağ kurma kanalının, en güçlü bağ kurma kanalının bu olmuş olması olabilir. Ama hani benim bir tarafım bu kadar çabalamadan elde ettiği [edilen] doğal ilişki bana bu kadar çok çekici geliyor aslında. Çünkü ben ne kadar babamla bağ kurmak için çabaladığımı bildiğim için belki de hani o ideal bir baba-kız ilişkisinin işte bu bilinç seviyesindeki farka rağmen bir tarafım bu kadar efor sarf etmemişsiniz sarf etmesini gerektirmeyen ya da çok daha doğal bir şekilde oluşan ya da iki tarafın da eforunun karşılığını aldığı ilişkileri kıskanıyorum, imreniyorum. (Ç2, K: 134-136) …Babamla telefon aracılığı ile bağ kurmak zorunda olduğumuz için bir şeyler paylaşmak zorunda kalıyorsunuz çünkü o da olmazsa hiçbir bağınız kalmayacak; o yüzden bir şeyler paylaşmaya sizi yönlendiriyor ister istemez. Ama babamı aramasam bir hafta kötü hissedeceğim kendimi ya da o bir hafta sonra arayınca bir şeyler paylaşmak zorunda kalıyorsunuz. Öyle bir dinamik farklılık var arasında. Yani babamla ilişkimiz o anlamda paylaşım açısından daha zengin ama bu paylaşımın zenginliği hem bizim işte birbirimizin konuşmayı tercih etmemiz hem de bir taraftan da bendeki en azından korku, babamı kaybetme korkusu yani. Bir şekilde o iletişimi sürdürmeye çalışıyorum. (Ç2, K: 162)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının babası ile ilişkisini sürdürmek için entelektüel alanda çaba sarf ettiği görülmektedir. Öte yandan katılımcı, baba ile kurulan ilişkinin spontan olması gerektiğine inanmaktadır. Bu kapsamda katılımcının ilişki kurma çabası, muğlak kaybı kontrol çabasına karşılık gelmektedir.

Son olarak, boşluk profili içinde değerlendirilen bir diğer özellik, *varlığına ihtiyaç duyulan*dır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yani babaya bir dönem ihtiyacım olduğunu hatırlıyorum böyle çünkü babası olan çocuklarla "*babası olmayan çocuk*" olarak kendimi karşılaştırıp "*Ben baba istiyorum ya*" dönemi vardı yani bir aşamada vardı. (Ç7, K: 145)

> Babamın hayatımdaki yeri zaten çok böyle küçük olduğu için son birkaç yıldır hiç yok; …Tabii ki farklı olsun isterdim, ikisi de eşit olsun hatta belki babamla daha yakın olayım, ilişkim olsun isterdim... (Ç6, K: 148) ... Ama yani tabi görüşmek isterdim yani böyle olmamasını yani bu benim seçimim değil aslında, durumların ortaya çıkardığı bir durum. (Ç6, K: 159-160)

> Spesifik olarak hatırlayamıyorum ama hissiyat olarak bu son on yılda onun yanımda olmasına ihtiyaç duyduğum oldu diye hatırlıyorum sadece. Yani şu olayda annem gibi net hatırlamıyorum annem çünkü yakın zamanda da olduğu için şu olayda şöyleydi bu olayda böyleydi ama yani bilmiyorum olsaydı iyi olurdu tabii ki… Kim böyle bir durumda olmaz, olmak ister ki babasıyla yani. (Ç4, K: 275-280)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcılar babalarının varlığına ihtiyaç duyduklarından bahsetmektedirler. Katılımcıların bir babaya sahip olma istekleri devam etmekle birlikte babanın muğlak kaybını kabul ettikleri de dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle, babanın muğlak kaybı katılımcıların iç dünyalarında asılı kalmaktadır. Katılımcıların bu yaşantıları senelerdir duvarda asılı kalan bir çerçevenin çıkarılmasının ardından kalan izlere benzetilmektedir. Bir çerçeveye ihtiyaç vardır ama duvarda asılı olan hiçbir şey yoktur. Babanın muğlak kaybının katılımcılarda yarattığı boşluk da çerçevenin duvarda bıraktığı iz gibidir, eksiklik bellidir ancak yerine gelen bir şey bulunmamaktadır. Boşluk bu şekilde metaforize edilebilir.

Özne konumundaki baba profilinin bir diğer özelliği, örseleyen ve zarar veren biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında oluşturulan gruplandırma Şekil 42'de gösterilmiştir.

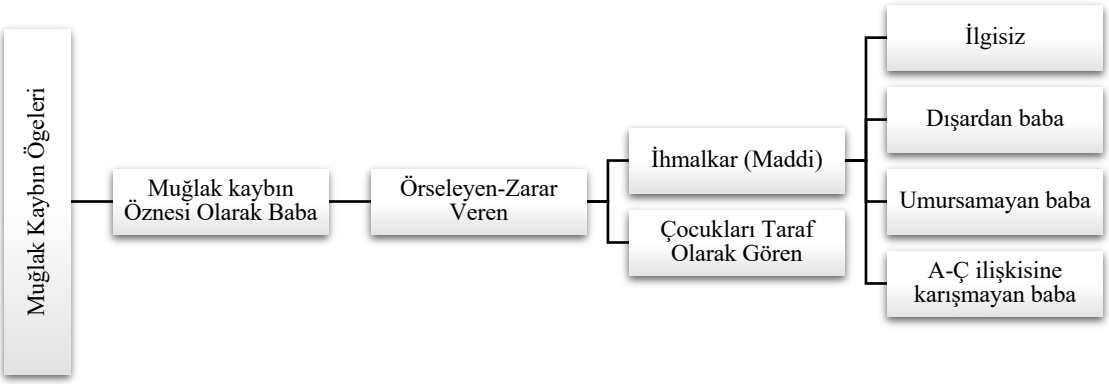

Şekil 42. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Örseleyen-Zarar Veren Alt Kategorisi ve İlgili Kodları

Belirtilen profil altında ele alınan özelliklerden biri, *ihmalkarlık*tır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 43'te gösterilmiştir.

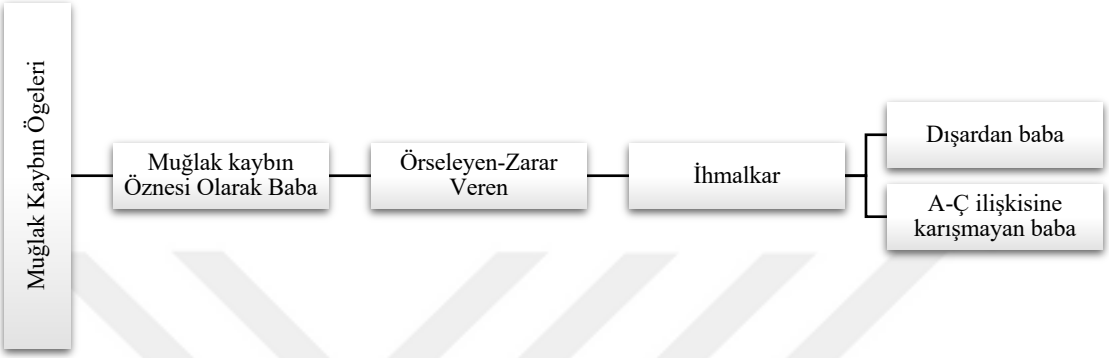

Şekil 43. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Örseleyen-Zarar Veren Alt Kategorisi, İhmalkar Kodu ve İlgili Alt Kodları

İhmalkar babanın özelliklerinden ilki, *dışardan baba* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda Ç3 maddi alanda yaşadığı ihmalkarlığı şu şekilde paylaşmıştır:

> Neydi mesela? Sözel olarak söyleyemiyordum… Mesela "Baba niye işte bizi bıraktın gittin, baba niye bizi tekrar almaya gelmedin?" bunları falan yazıyordum hep. "Baba benim ayakkabım yok görmüyor musun işte ayakkabımın olmadığını, sen neden bana ayakkabı almıyorsun?" falan içimde ne varsa yazıyordum. İşte "Ben evde ne yiyorum biliyor musun, siz orada çikolata yerken" onları falan yazdığımı hatırlıyorum. "Sen orada çikolata yerken ben işte annemlerle çikolata alacak paramız olmuyor, neden bize para vermiyorsun?" falan diye her şey içimden ne geçiyorsa bir şeye dair. Böyle rahatlıyordum. (Ç3, K: 102)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının maddi olarak boşanma sonrası süreçte baba tarafından ihmal edildiği anlaşılmaktadır. Katılımcı ihtiyacını yazarak babasına anlatmak durumunda kalmaktadır. Yaşanılan bu süreç, ihmal eden baba profiline dikkat çekmektedir.

Maddi olarak ihmalin yanı sıra duygusal alanda yaşanan ihmal de *dışardan baba* ele alınmıştır. Bu alt koda ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Babamın bana gösterdiği değerin sadece sözlerde olduğunu fark ettim açıkçası. Yani "*Sana değer veriyorum ama…*" yani aması yok … "*Şöyle yap, bence böyle yap*" ama bunun için bana yol göstermiyor çok fazla. Sadece "*Şunu yap ya da işte ben bunu diyorum*" "*İyi tamam yapalım o zaman*" hani bu tarz. Ama baktığın zaman ne bileyim kuzenlerimle bazen bazı şeyleri, düşündüklerini yine anlatıyor. Çok fazla sinirim bozuluyor çünkü biraz da benim için düşün mantıken baktığın zaman. Ya da bana kendisi çok fazla şey yaptığını düşünüyor ki aslında yapması gereken şeyler. Ben küçükken de "*Babam bana şunu yapıyor, vay benim için bu çok iyi, önemli*". Aslında şu an fark ettiğim zaman işte ne bileyim dayımın çocuklarına ya da kendi yaşıtlarımın ailesine bile baktığımda aslında babam bana olması gerekeni yapmış. Hani çok fazla bir yaptığı bir şey olduğunu düşünmüyorum. Ama ben o zamanlar gözümde çok fazla büyütmüşüm bunu. Ya babamı biraz daha abarttığımı düşünüyorum ve sonrasında başka şeyleri gördüğümde başka yaşantıları hayatları gördüğümde aslında babamın bana karşı çok fazla bir şey yaptığını görmüyorum ya da fedakarlık en azından. Hani o özveriyi görsem derim ki "*Çok fazla çabalıyor, özveri gösteriyor*" ama olmuyor ama babamda bu yok yani çok bencilleştiğini düşünüyorum özellikle boşanma sonrasında da. Ben onunla bunu konuştuğumda da kendisi şey diyor "*Ben de hayatımda bugüne kadar hiçbir şey yapmadım, artık ben de kendim için bir şeyler yapmak istiyorum*" diyor ama kendi belli sorumluluklarını düşündüğünü, fark ettiğini düşünmüyorum yani. Tamam ben 18 yaşını geçmiş olabilirim ama bu kadar da rahat olmamalısın sonuçta senin bir tane kızın var. Hani tek bir çocuğun var, çok fazla sorumluluğun da yok, "İşte sana yaptım ama diğer kardeşlerine şöyle" gibi bir durum da yok. O yüzden bu üzüyor beni açıkçası. (Ç1, K: 150)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı ihtiyaç duyduğu babaya sahip olamadığından bahsetmektedir. Boşanma öncesi süreçte annenin muğlak kaybında babanın varlığı yeterli görülürken boşanma sırası ve sonrasında babanın davranışları ihmal kapsamında değerlendirilmektedir. Söz konusu durum, babanın muğlak kaybına karşılık gelmekte ve katılımcıda üzüntü yaratmaktadır.

İhmalkar baba profilinin bir diğer boyutu *anne-çocuk ilişkisine karışmayan* olarak nitelendirilmiştir. Bu kapsamda gruplandırılan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yani babam babamın şeyi yok hani annemle zaten aynı evde yaşadığım için şey de değil yılın yarısını annemle, yılın yarısını babamla geçirsem belki babam da "*Annenle iyi geçin*" diyecekti ama annemle iyi geçinmek zorunda olduğumu düşündüğü için böyle bir şey öğütlemeye gerek duymuyor babam çünkü şey gibi aslında "*Asıl sorumluluk annesinde zaten, benim yanıma tatile geliyor*" diye düşündüğü için babam belki böyle bir şey söyleme ihtiyacı duymuyordu ama olumsuz bir şekilde hiçbir şekilde davranmadı yani annemle olan ilişkime. (Ç2, K: 144)

> Babam bizimle annem için görüşürdü yani annem hakkında bilgi almak için bizimle görüşüyordu. Yani gideyim, çocuklarımı göreyim değil hani annemle alakalı bilgi almaya. Zaten annemle kaldığımızı biliyordu. Ondan sonra işte mesela geldiğinde de soruyordu "*Bir şeye ihtiyacınız var mı?*" mahsus soruyordu

ama işte "*Anneniz nasıl?*" ondan sonra "*Anneniz iyi mi?*" vs. diye o konuda bize hiçbir şekilde "*Görüşmeyin etmeyin*" ya da "*Benim yanıma gelin, benim yanımda kalın*" gibisinden babam hiçbir şey söylemedi bize. Yani mesela annemle ilk ayrıldıklarında benim kız kardeşim on yaşındaydı. On yaşında bile değildi ben 12 yaşındaydım sekiz yaşındaydı kız kardeşim benim. O zaman sekiz-dokuz yaşındaydı. "*Ben velayetini alacağım edeceğim*" hiçbir şey demedi. Yani bizim annemizin yanında güvende olduğumuzu ve iyi olduğumuzu biliyordu. Dedemlerin yanında iyi olduğumuzu da biliyordu hani o yönde. (Ç9, K: 135)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, her iki katılımcının babasının da anne rolüne duydukları güven nedeniyle sorumluluk üstlenmedikleri ya da anne-çocuk ilişkisine dahil olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu vakalarda, anneye duyulan güven, anne-baba-çocuk ilişkilerini şekillendirmekte; annenin varlığı, babanın yokluğuna alan açmaktadır. Söz konusu durum, babanın muğlak kaybına dayanak oluşturmaktadır.

Örseleyen baba profiline ilişkin bir diğer özellik, *çocukları taraf olarak gören* babadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 44'te gösterilmiştir.

Şekil 44. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Örseleyen-Zarar Veren Alt Kategorisi ve Çocukları Taraf Olarak Gören Kodu

Belirtilen alt kod, çocuklarıyla kuramadığı ilişkinin sorumlusu olarak anneyi işaret eden baba profilini tanımlamaktadır. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Şöyle babamın birkaç kere şey dediğini duydum "*Anneniz sizi doldurmuş*" dediğini duydum mesela yani halbuki bizim kendi fikirlerimiz var ama o öyle düşünüyor. (Ç8, K: 215) …Babama karşı çıktığımız eleştirdiğimiz zamanlar olduğunda hani evden dolayı söylemiştir hani *"... zaten manipüle edilmişsiniz doldurulmuşsunuz, o yüzden böyle diyorsunuz*" Halbuki hani bizim bu ona verdiğimiz tepki şeyden dolayı kendi objektif gözlemlerimizden dolayı öyle tepkiler veriyoruz ama babam manipüle edildiğimizi düşünüyordu. (Ç8, K: 217) …Yok genelde zaten büyük ihtimalle hani dediğim gibi babam bir taraf olarak

görmüş… gördüğü için bizi sanırım "*Siz zaten annenizin tarafındasınız*" bazen hani böyle davrandığı için mi bilmiyorum böyle bir çıkarım … (Ç8, K: 227)

Babamın hep şey söylemi şudur, hep annemi daha suçlayıcı bir tarzda konuştu. "Orada ne yapacaksın işte…, burada düzenin var, belli bir düzenin var, arkadaşların var, gerek yok" vs gibisinden bir söylem olmuştu. Ondan sonrasında ben zaten kesinlikle kararımı söyledim ve dedim ki "*Zaten yazları ya da belli dönemler senin için seninle görüşmeye geleceğim zaten*" demiştim ama bunu babamın kabullenmesi zor oldu. Yani biz aslında annemle çok iyi niyetli düşünmüştük. Örneğin ben hiçbir W1'daki odama vs. hiçbir eşyayı almadık götürmedik. Ki biz şöyle düşündük: "*Ev boş kalmasın, babam birden ev boş kalırsa üzülür hem de eve geldiğimde odamı vs. kullanırım*" ama babam babamın şeyi şuydu: "*Sen eşyalarını götürmedin, orada kalmayacaktın. Orada seninle konuştular o yüzden kararını değiştirdin*" gibi böyle bir suçlamalar oldu. Ama bizim hani benim en başından hani kararım… bazı iyi niyetli düşüncelerimizi kendine yormuş sanırım. Bayağı suçlayıcıydı yani orada hiçbir şekilde anlayışlı olmadı ve sonrasında çok fazla sık iletişim görmedik ya kurmadık. (Ç1, K: 72)

Yukarıda yer alan ifadelere göre katılımcıların babaları çocukları ile bozulan ilişkilerinin nedeni olarak anneyi görmektedirler. Öte yandan her iki katılımcı da babalarının davranışları üzerinden ilişkilerini belirlemektedirler. Dolayısıyla muğlak kaybın belirleyicisi, muğlak kaybın öznesi ya da kaynağı olan baba rolündeki kişilerdir.

Baba profillerinden bir diğeri, *kendilik odaklı baba*dır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 45'te gösterilmiştir.

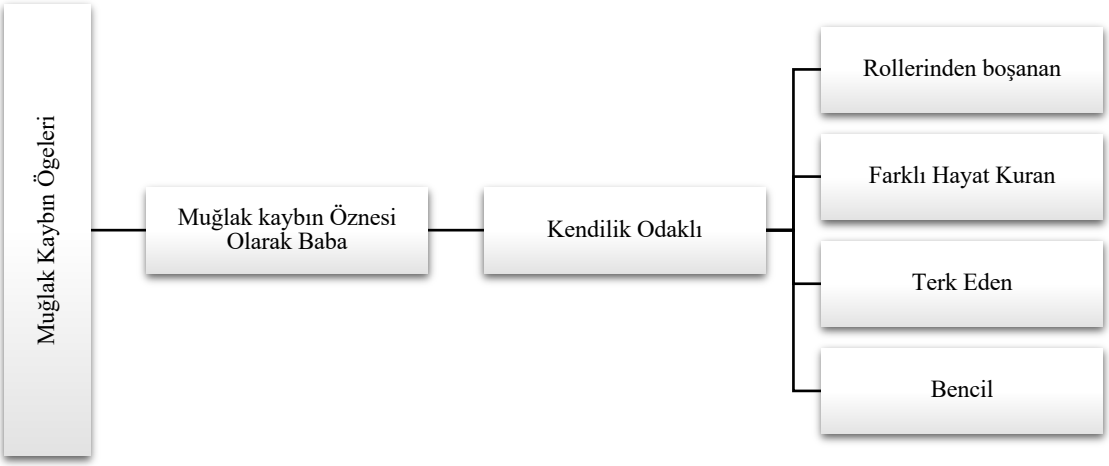

Şekil 45. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Kendilik Odaklı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Kendilik odaklı başlığı, kendi istek ve ihtiyaçlarına odaklanan babaları ifade etmektedir. Bu kapsamda bu koda ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> İşte babamla da geldiğinde yine aynı şeyler yemek yiyip hani onun gitmek istediği W2'de yerler varsa oraya gidiyorduk. Beni gezdirmek adına kendi gitmek istediği yerlere gidiyorduk. O şekildeydi yani bir gün geziyordu zaten sonradan geri dönüyordu, sabah gelip akşam dönüyordu. Öyle gitmemi istediği yerlere gidiyorduk. (Ç6, K: 138)

> Zaten geldiğimde annemin evinde kalıyorum hep yani çünkü annem o evi bizi düşünerek aldı, ne işte ne bileyim bizi varsayarak aldı ama babamın hayatı daha farklı hani babamın hayatında ya da evinde bizim için bir alan yok veya böyle bir ilişkimiz yok babamla. (Ç8, K: 261)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcılar babalarının kendi yaşamlarına odaklanmalarını farklı biçimlerde ele almışlardır. Örneğin katılımcı Ç8, babasının çocukları için bir yaşam alanı oluşturmamasına vurgu yaparken, Ç6 görüşme günlerinde kendisi yerine babasının isteklerine odaklanmasına dikkat çekmektedir. Katılımcıların babalarının yaşamında yer bulamamaları, boşanma sonrası baba-çocuk ilişkisini belirleyen anahtar noktalardan biri olarak düşünülmektedir. Vakaların bir süre sonra babalarıyla ilişkilerini tamamen sonlandırmalarında babalarının kendilerine odaklı yaşam biçimini benimsemiş olmalarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Kendilik odaklı baba profilinin özelliklerinden biri, *rollerinden boşanmış* olmasıdır. Bu kapsamda katılımcı Ç2 yaşantılarını şu şekilde dile getirmektedir:

> Ya babam bana karşı sürdürdü, en azından bir şeyler paylaşma, iletişim kurma vs işte finansal anlamda destek sağlama anlamında. Bana karşı sürdürdüğünü düşünüyorum ama abime karşı o kadar olmadı. Belki yaş gereği çünkü abim büyük olduğu için belki abim biraz daha tepki verdiği için bazı yaşananlara. Ben o dönemde hiçbir şeye doğru düzgün tepki vermedim çünkü haberim yoktu, ya çok daha duygusal anlamda bunu yapabilecek kapasiteye sahip değildim ama o hani zaten üniversitede okuyordu, kendi hayatını kurma adımları atarken daha farklı bir yaş döneminde, düzende düzen içinde olduğu için biraz daha tepki koydu. O yüzden babamla mesela o tepkiye karşı çok çabalamadı tepkiyi kırmak için. O yüzden abime karşı olan rollerini bana uğraştığı kadar yerine getirdiğini düşünmüyorum mesela. O zaten annem anneme karşı olan sorumluluğundan da boşanarak minimuma indirdiğini düşünüyorum, hani sadece iki yetişkin, birbirleriyle ilişkisi olan bir bağlamda hani bağlantısı olan iki insan haline geldiler hani onu o anlamda zaten sorumluluğunu sıfıra indirdi. Bana karşı da hani nasıl açıklayabilirim diğerlerine nispeten çok daha iyi devam etti diyebilirim. (Ç2, K: 100)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı abisinin babası ile kurduğu ilişkiden daha farklı bir ilişkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcı babasının kendisine yönelik davranışlarından daha farklı bir babalık hatta iki yetişkinin ilişkisi biçiminde

değerlendirdiği ilişkiyi babasının babalık rolünden de boşanması olarak yorumlamaktadır. Bu kapsamda baba, eş rolünün yanı sıra babalık rolünden de boşanmış görünmektedir. Aynı katılımcı babasının *farklı bir hayat kurma*sından duyduğu rahatsızlığı şu şekilde dile getirmiştir:

> Yani yaralayıcı olmuştu, gittikçe uzaklaşması, gittikçe babamın farklı bir hayat kurması. Daha sonra evlendiğini söylemişti resmi olarak boşandıktan çok kısa bir süre sonra. Yani o dönemi hep bir şey olarak hatırlıyorum gergin; sürekli "*Ne olacak?*" İşte "*Çocuğu olacak mı acaba?*" falan bunun gerginliğiyle geçtiğini hatırlıyorum mesela. En çok buna gerilmiştim "*Çocuğu olacak mı?*" Çünkü çocuğu, küçük çocuğu olursa benim için şey tamamen biteceğim ben. Bizim ailemiz, bizimle hiç alakası kalmayacak ve tamamen farklı bir yaşam kuracak gibi geliyordu. Daha sonra çocuğu olmadı ama tabii ki de farklı bir hayat kurdu eninde sonunda yani. Bunun gerginliği ile geçiyordu. (Ç2, K: 54) …Sonra birden işte boşanma kararı, farklı bir şehirde yaşama kararı, farklı bir işe girme kararı, bizden kilometrelerce uzaklık, uzakta yaşama kararı dinamiğini anlamamıştım yani nasıl böyle bir şey olabiliyor vs. bununla biraz cebelleşmiştim. Daha sonra ben de gidiyordum babamın yanına. Sanırım o zaman bir ilişkisi vardı ama o da beni rahatsız eden konulardan biriydi mesela. Evde çünkü bir şekilde fark ediyorsunuz karşı taraf sizden ne kadar bir şeyleri gizlemeye çalışsa da. Mesela şeyi hatırlıyorum böyle kalpli sabunluk gibi bir şey vardı dedim ki "*Babam bunu hayatta almaz*" yani bunu bir kadın almış tabii ki ve resmi olarak boşanmışlardı, hatırlamıyorum ayrı yaşıyorlardı zaten ve böyle çok içime oturmuştu. Sorduğumu hatırlıyorum ki normalde çok soramam böyle yüzleşemem "*Bu ne ya, bu çok çirkin bir şey, bunu sen mi aldın?*" falan demiştim. O da işte "He ya indirimden aldım" Gerçekten belki de öyledir ama o bana ilk böyle hani "*Hayır ya bu evde bir kadın yaşıyor*" dedirten oydu ya da işte kanepesi koltuğu değişik, "*Burası babamın evi mi?*" falan diye düşünmüştüm. O da bir yandan beni rahatsız ediyordu böyle bir şeyin olduğunun farkında olup yine haberdar olmamak, o da rahatsız ediyordu. Yani çok babamın yeni düzeni aslında benden uzaklaştığını bana düşündürten bir süreçti. Yeni bir düzen var çünkü, benden uzak bir baba olmasına içerliyordum sanırım. (Ç2, K: 66)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı boşanma öncesi dönemden başlayan ve boşanma sonrasında da devam eden ayrılık sürecinden bahsetmektedir. Katılımcı boşanma öncesinden itibaren babasının farklı bir şehirde yaşamasını ve kendi düzenini oluşturmasını babasının uzaklaşması olarak anlamlandırmaktadır. Bu kapsamda babasının düzenindeki değişiklikler, fiziksel alandaki muğlak kayba karşılık gelmektedir. Bununla birlikte babanın tercihlerinin sorgulanması, psikolojik alandaki muğlak kaybın sorgulanması olarak görülmektedir. Babanın yeniden evlenmesi ise psikolojik alandaki muğlak kayıp açısından risk faktörleri barındırmakta ve katılımcının rahatsızlık duymasına neden olmaktadır. Katılımcının anlatımı bütünsel olarak değerlendirildiğinde,

farklı yaşam kuran baba, muğlak kaybı deneyimlenen baba olarak sahnedeki yerini almaktadır.

Kendine odaklı baba profilinin bir diğer özelliği, *terk etmesi*dir. Bu kapsamda katılımcı Ç3 yaşadıklarını şu şekilde anlatmıştır:

> Neydi mesela? Sözel olarak söyleyemiyordum… Mesela "*Baba niye işte bizi bıraktın gittin, baba niye bizi tekrar almaya gelmedin*" bunları falan yazıyordum hep. (Ç3, K: 102)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcının babasının gitmesine gösterdiği tepki paylaşılmaktadır. Burada katılımcı boşanma sonrasında babasının muğlak kaybını kabul etmemekte ve geri gelmesini beklemektedir. Anne-baba boşanmasını babası tarafından terk edilme olarak algılamaktadır. Bu vakada katılımcının yaşadığı terk edilme duygusu, babanın muğlak kaybına verilen bir tepki olarak yorumlanmaktadır.

Beşinci olarak, *olumsuz duygulanımın kaynağı* olarak baba profilinden bahsedilmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 46'da gösterilmiştir.

Şekil 46. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Olumsuz Duygulanımın Kaynağı Alt Kategorisi ve İlgili Kod

Katılımcıların babalarına yönelik değişen duyguları *pasif öfke* başlığı altında ele alınmıştır. Bu koda ilişkin dile getirilen ifadeler şu şekildedir:

> Bana nasıl geldi… Ya hani dediğim gibi şimdi ben babamı içimde garip bir hala bir sevgi beslerim babama karşı. Çünkü aklıma şu gelir yani "*Neden yaptığının bir cevabı var mıdır acaba?*" sorarım kendi kendime. Yani …olabilir herkes boşanabilir yani bunu dramatize etmek anlamında değil ama x tane çocuğu bırakıp gitmek zor bir şeydir diye düşünüyorum yani hadi bıraktım belki iletişime

geçmek, belki üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra işte "*Ben annenizle anlaşamıyorum ama siz benim çocuklarımsınız*" demek de mümkün. Yani belli bir iletişime de geçebilirdi, bu da olmadı. Bunu merak ettim ve şu an merak ediyorum. Bir de bilmiyorum yani insan babasından nefret edebilir mi, ben etmiyorum tam nefret edemedim açıkçası tam yani daha böyle nasıl diyeyim nefret de etmiyorum ama sevgi de kalmadı gibi bir şey tam ifade edemiyorum şu an bilemiyorum. (Ç7, K: 56) …Ya sert açıkçası "*Görüşmeyin*" diyor [annesinin ifadesi] ya. Ha bu bir yönde şey var, nasıl diyeyim sanki ona ihanet edilecek gibi böyle bir korkusu var. Yani bu da önceden daha sertti şimdi daha yumuşak "*Ne yapıyorsanız yapın ama hani benim başıma gelenlerin hesabını sorun*" gibi şeyler söylüyor bazen. Abim de net şey dedi yani "*Mezarına bile gitmem*" hani böyle bir set çekilmiş durumda X1, X2 ve annem tarafından. X4 de yani en küçük kardeşim de bu gibi düşüncelere kapılıyor hemen "*Sevmem etmem*" vs. Ben çocukken evet nefret ediyordum, "*Görmek istemiyorum*" vs derdim şimdi demiyorum artık. (Ç7, K: 187)

Tabi vardı mesela sadece dini değil, ahlak kurallarımız da çok değişti. İşte aslında mesela bir şey çok enteresan "*Yapma*" diyorlar sana ama kendileri yapıyorlar. Mesela babam hakkında laf söylüyorlar, babama işte dayımlar benim yanımda aslında çok şey yapmadılar konuşmadılar ama ben yine de duydum babam hakkında işte aldattığından, boşandığından, onun kötü olduğundan bahsettiler. Ama ona rağmen çok mutluydu annem. Sen de aldatıyorsun, o kadar kafamda ikilem oldu ki. Şimdi ben kime şey yapacağım, kimin yaptığı doğru bunu idrak edemiyordum. Çünkü mesela babam baba olarak… büyüdüğüm zaman üniversiteden sonra anladım "ha bir insan demek ki baba olarak ayrı eş olarak ayrı yani bir insan kötü olunca bütün özellikleri kötü diye bir şey olmuyormuş demek ki". Babam mesela çok duygusaldır, küfür etmez. Daha benim yanımda bir iki bir tane küfür ettiğini görmedim. Babam mesela Türk filmi izlesin hala ağlar. Bir kedi görsün başını okşar mesela. Ama şu an babamın o dönem o kadar kötü bahsediliyor ki babamdan hani çok kötü. Ama diyordum ki "*Babam benimle çok iyi ya, babam hayvanlara da çok iyi ama dayım hayvanlara iyi değil. Dayım da aslında babamın kötü dediği şeyleri yapıyor*". Uzun zaman iyilik-kötülük, iyi insan nasıl olur, kötü insan nasıl olur, iyi baba nasıl olur, kötü baba nasıl olur bunu algılayamadım, çok uzun zaman algılayamadım üniversiteye kadar, bu çok geç bir şey belki. Oturtmam çok zaman aldı. Böyle… (Ç3, K: 94) …Çok kısa söyleyeyim annemle çok şey paylaştık, annem saatlerce sabahlara kadar bizimle konuşurdu. Yani çok anlattı, bazen diyorum o kadar anlatmasa mıydı, o kadar bilmemize gerek yok muydu? O da belki benim çok zor atlatmama neden olmuş olabilir. Çünkü sadece işin babamın babalık boyutunu biliyordum annem anlatınca o zaman babamın eşlik boyutunu da eş olarak ne olduğunu da öğrenmiş oldum. O konuda hani kafamda babam iyi mi kötü mü, o da beni çok şey yaptı annemin o anlattıkları, daha iyi bir şey gibi geliyor sabahlara kadar konuşması ama değil. (Ç3, K: 106) Babamla bazen hiç konuşmak istemiyorum çünkü böyle bu dönem yurtdışında olduğu için falan çok psikolojisi de şey değil. Ona da üzülüyorum hatta uzun zaman bu böyle şey olabilir "*Keşke babam ölseydi yani ayrılmasalar da ölseydi*" diye hep düşünmüşümdür yani babamın bir anda kesilip yani bir yara olup bitseydi yani o yara sürekli kanadığı için özlem sürekli olduğu için en azından bittiği için ben bittiğini anlardım yani onu hep hissediyorum. Babam da hala öyle çünkü bir tarafta babam tamam ilişkim babamla şey yapmıyorum ama işte o da tekrar bir hayat kurmaya çalışıyor gelmediği için özlemiyorum da artık

babamı ama çok hayatımda olup olmaması ne yazık ki çok benim için çok bir şey ifade etmiyor babamın. Böyle… (Ç3, K: 110)

Yukarıda yer alan ifadelerde muğlak kaybı deneyimlenen babaya ilişkin pasif öfke dikkat çekmektedir. Her iki katılımcının da babalarına yönelik sevmek ile hesap sormak arasında gidip gelen bir duyguda oldukları, ikilem yaşadıkları anlaşılmaktadır. Her iki katılımcı da babasına sevgi duymakta fakat zamanla bu sevgi daha nötr ya da daha olumsuza doğru bir değişim göstermektedir. Var olan bu durum muğlak kayba uyumun yansıması olarak yorumlanmaktadır. Başka bir ifadeyle babanın sevilmesi, sonra nefret edilmesi ardından belirli bir duygu hissetmekten uzaklaşılması kayba yönelik öfke ve kabul durumlarına karşılık geliyor gibi görünmektedir.

Muğlak kaybın öznesi olarak görülen baba profilinin bir diğer özelliği, *ruh sağlığı kayıp* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 47'da gösterilmiştir.

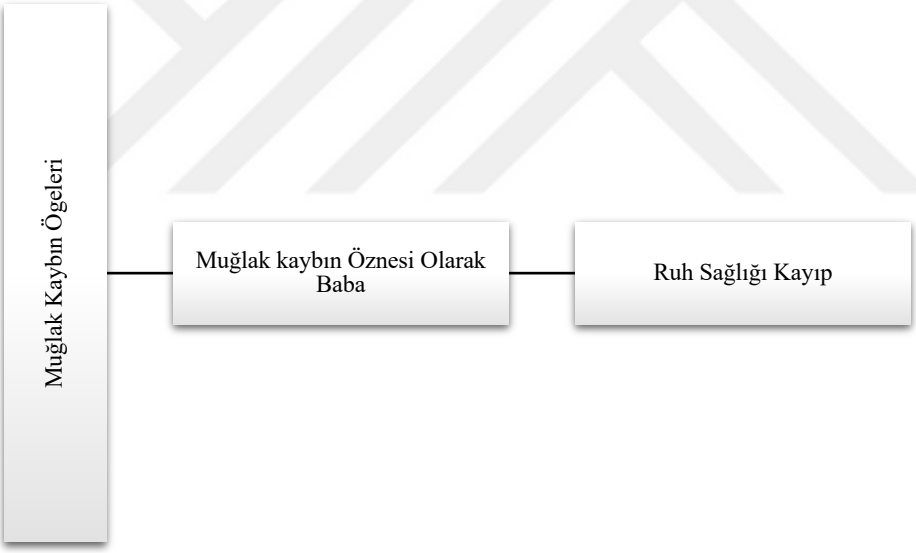

Şekil 47. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profiline Ait Ruh Sağlığı Kayıp Alt Kategorisi

Bu kod altında katılımcılar, ruh sağlığını kaybetmiş olan babalarının davranışlarından bahsetmektedirler. *Ruh sağlığı kayıp* alt kategorisine ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

O da kendi evine de almadı nerede kalıyorsa. O da dediğim gibi paranoya yaptı, işte paranoyası vardı sanırım bir şekilde çünkü şey dedi "*…sonra… bunu sonradan*" dedi "*…tabi siz dayınlarla geldiniz, onlar şey yapıyor, sen gündüzleri*

onlarla buluşuyorsun, benim evimi onlara söyleyeceksin. O yüzden seni evime götürmüyorum" tarzı bir şey yaptı. Halamda kaldım ben orada. Üç hafta kadar halamda kaldım, sonra da babamla kavga dövüş ayrıldık. Ya halam da bir yere düğüne mi başka bir şehire düğüne gidiyordu. O da beni evde bırakmak istemedi kendi evinde. Ondan sonra eşyalarımla birlikte kapıya konuldum. Onlar da gitti. Babam geldi, oradan arabasıyla aldı, işte bana şey dedirtmeye çalışmıştı yemin ettirmeye çalışmıştı durduk yere, ben "*Niye yemin edeyim*" diye ben inatlaştım; "*Yemin et söylemeyeceksin, şey yapmayacaksın*"; "*Söylemem*" dedim; "*Yemin et*" dedi; "*Etmiyorum*" dedim; biraz orada küfür filan etti gece vaktiydi saat 11:00-12 gibiydi W1'in ortasında şey yaptı beni bıraktı arabayla, küfür etti yani söylemeyeyim şimdi onları da küfür etti "*Hadi git şimdi ne yapıyorsan yap*" dedi. İndim orada ben, annemin bir akrabası… akrabasına ulaştım. Param da yoktu o zaman. Annem şey para mı yolladı ya da onlar mı biletimi aldı, o şekilde geri dönebildim ben. (Ç4, K: 140)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, babanın katılımcının ifadesiyle paranoyası olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı, babasının şüpheleri nedeniyle güvene dayalı bir ilişki kuramamakta ve zarar gördüğü/görebileceği bir durumda bırakılmaktadır. Baba ruh sağlığı alanında yaşadığı problem nedeniyle baba rolünün gerektirdiği biçimde davranamamış gibi görünmektedir. Bu kapsamda koruyucu-kollayıcı baba profilinden uzak olması nedeniyle katılımcının babasının muğlak kaybını deneyimlediği düşünülmektedir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak. Bu başlık altında muğlak kayıptan etkilenen kişilerin nesne olarak ele alınması söz konusudur. Muğlak kayıp ortaya çıktığında kişilerin üstlenmiş oldukları roller ve sorumluluklar üzerinden nesne rolü anlamlandırılmakta ve öznenin davranışlarına verdikleri tepkiler nedeniyle nesne olarak değerlendirilmektedirler. Bu kapsamda boşanma sonrasında muğlak kaybın nesneleri iki alt başlık altında ele alınmıştır: Anne ve çocuk. Oluşturulan gruplandırma Şekil 48'de gösterilmiştir.

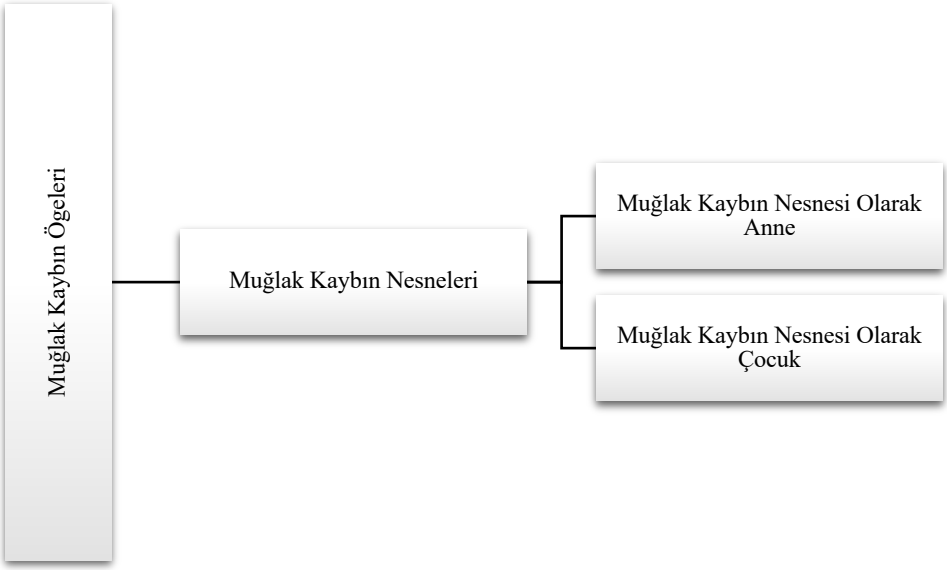

Şekil 48. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesneleri Olarak Anne ve Çocuk Profilleri

*Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne***.** Muğlak kayba ilişkin katılımcı deneyimleri doğrultusunda anne profilleri *yanımda-yakınımdaki anne, ihtiyaca duyarlı anne, içimde köklenen anne, güçlü-savaşçı anne* olarak gruplandırılmıştır. Oluşturulan gruplandırma Şekil 49'da gösterilmiştir.

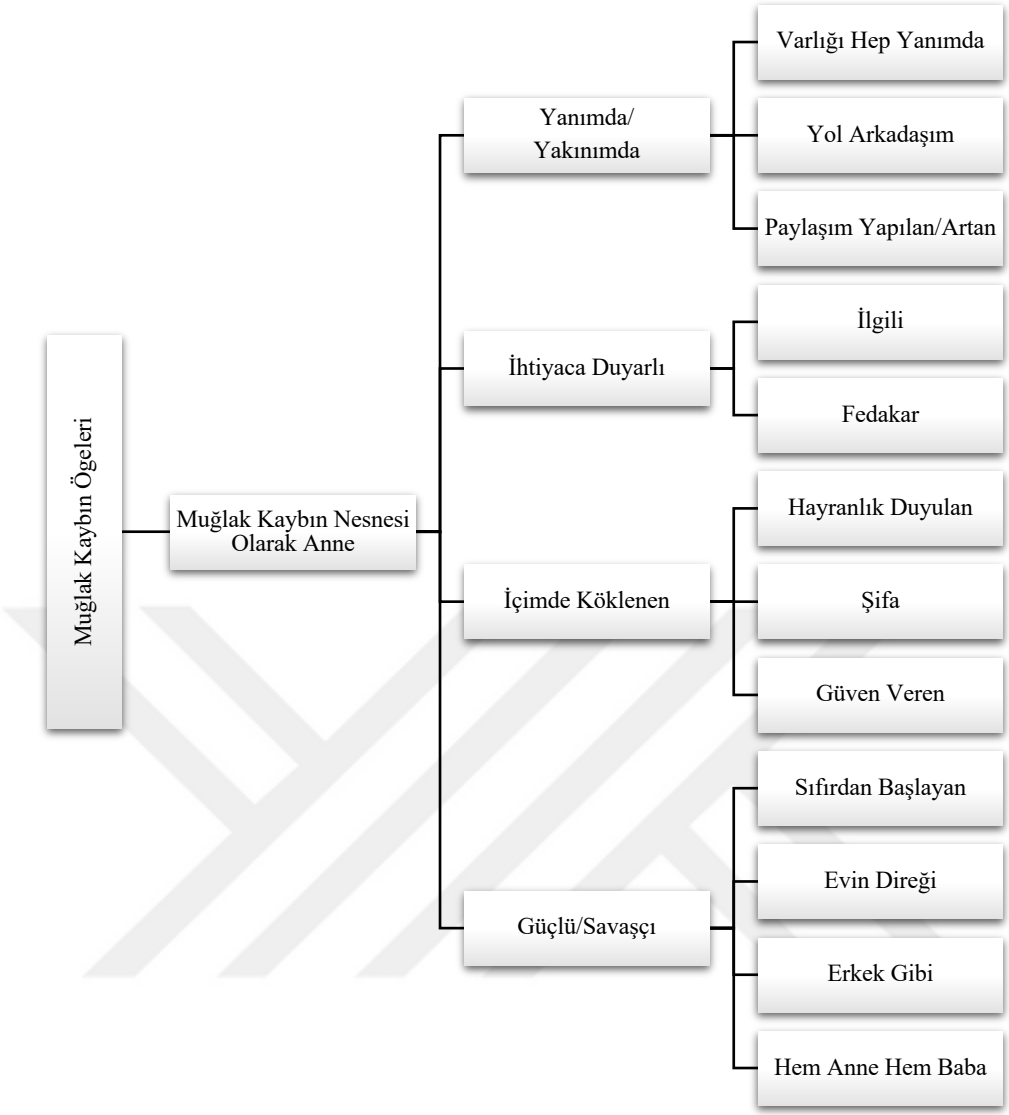

Şekil 49. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profili

Muğlak kaybın nesnesi olan anne özeliklerinden ilki, yanımda-*yakınımdaki anne* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 50'de gösterilmiştir.

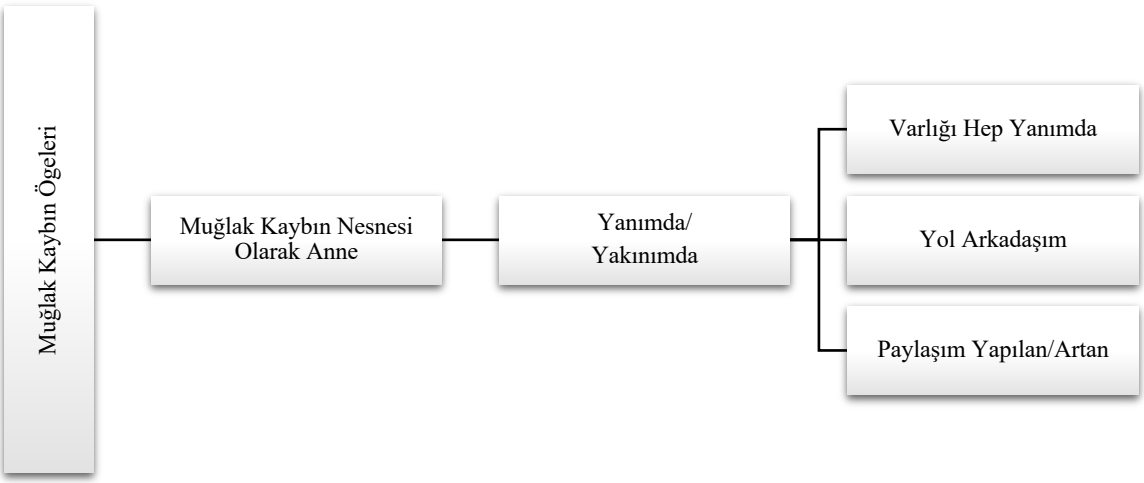

Şekil 50. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait Yanımda/Yakınımda Alt Kategorisi ve İlgili Kodları

Belirtilen alt kategori altında nesne konumundaki anne özelliklerinden biri, *varlığı hep yanımda* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yani annemle de zaten böyle yanımda olmasını istediğim zamanlarda hep yanımdaydı. İşte mezuniyetimde, üniversite sınavımda, diğer sınavlarımda yani böyle çok büyük … geçirmediğim için onun dışında zaten böyle çok şeyim olmadı ama diğer dönemlerde annem hep yanımdaydı zaten babamı da çok aramadım açıkçası. (Ç6, K: 156)

> Annem bize böyle çok yardım ettiği için beni olmaması çok etkiliyor açıkçası, çocuklara çok bakıyor çünkü ben rahat ediyorum. O yüzden annemin olmasını hep isterim hem yardım ettiği için hem de psikolojik olarak annemle yıllardır çok konuştuğumuz için. Anne… annemle konuşmaktan çok büyük keyif alıyorum açıkçası. Çok gerçekten hani siz de tanıştınız biliyorsunuz gördünüz ama annemin o kadar görünmeyen yönü var ki yani böyle çok farklı bir kadın seni dinler şey yapmaz eleştirmez, hiçbir şeyde kendi düşünceleri varsa onu bir yerde sıkıştırır söyler de ama öyle şey bir kadın yani "*Acaba öyle bir şey olabilir mi?*" Benim o kadar uç fikirlerim ona hiç uyumayan fikirlerimi bile dinleyip "*Acaba ben bir yerde ben de yanlış düşünüyor muyum?*" …Annemle konuşmalarımı çok seviyorum. Hayatımdan ayrılmasını gitmesini hiç istemem açıkçası… (Ç3, K: 110)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların anneleri ile yoğun bir şekilde zaman geçirdikleri, annelerinin varlıklarını her zaman hissettikleri anlaşılmaktadır. Katılımcı Ç6, babanın varlığına ihtiyaç duymadığını söylerken, Ç3 annenin psikolojik varlığından duyduğu rahatlığı dile getirmektedir.

Yanımda-yakınımdaki anneyi *yol arkadaşı* olarak gören Ç5 annesiyle olan iletişiminden bahsetmiştir. Bu kapsamda katılımcı yaşantısını şu şekilde dile getirmektedir:

> İletişim açısından söylersem boşanma sonrasında annemle daha çok zaman geçirmeye başladık aslında. İlk başlarda ne kadar azalmış olsa da hani annemin çalışma temposu vs. kendi hayatını çalışması gibi. Biraz azalmıştı ama sonrasında hatta biraz değil neredeyse hiçe kadar inmişti. Ben de işte liseye gitmiştim, kendi arkadaş çevremden dolayı annemden de ben de uzaklaşmıştım büyük ihtimal. Biraz azalmıştı ama üniversiteye başlamamdan itibaren farklı bir ilişkimiz başladı çünkü ben de artık yetişkin biriydim, daha kendimi daha farklı şekilde ifade edebiliyordum. Sadece talepkar değildim, ilişkimde ben de bir şeyler vermeye başlıyordum artık, ilişkiye katmaya başlıyordum. Annem de bunun farkında olduğu zaman daha verici olmaya başlamıştı ilişkide. Artık hani böyle anne-oğul ilişkisinden biraz arkadaşlık ilişkisine döndük yani şu zamanki bugünü konuşursak çok daha arkadaş ilişkisine. Birlikte zaman geçiririz, sohbet ederiz, o bana bir derdini anlatır, birlikte çözüm ararız vs. artık daha arkadaş ilişkisi haline geldi. (Ç5, K: 114) …Hani şu anki durumda bu süreçler şöyle bir şeye evrildik. Hani zaman işte iki-üç güne birbirimizi ararız, halimizi hatırımızı sorarız, bir şeye ihtiyacın var mı onu sorarız. Daha gerçek bir ilişki haline dönüştü anne baba artık anne-oğul ilişkisindense dediğim gibi arkadaşlık ilişkisi gibi bir şeyleri sürdürmek için ikimizin de çaba harcadığı, ikimizin de bir şeyler var diye birbirimizi görmek için çaba harcadığımız ya da birbirimizin hayatını iyileştirmek için çaba harcadığımız bir ilişkiye döndü. (Ç5, K: 116)

Yukarıda yer alan ifadede, anne-çocuk arasındaki ilişkinin boşanma sonrasında arkadaşlık ilişkisine dönüştüğü anlatılmaktadır. Burada boşanma sonrasındaki ilk süreçte yeni yaşam düzenine uyum, yeni gelişim dönemine uyum gibi gerekçelerle anne ile sınırlı düzeyde kurulan bir ilişki söz konusu iken, ilerleyen dönemlerde paylaşımların arttığı ifade edilmektedir. Katılımcı Ç5'in boşanma sonrası süreçte betimlediği içe yönelme muğlak kayba verilen tepki gibi görünmektedir. Öte yandan zamanla kurulan ilişkideki farklılaşma muğlak kayba uyumun gerçekleştiğinin bir yansıması olarak yorumlanmaktadır. Benzer şekilde katılımcı Ç1, boşanma sonrası süreçte annesi ile paylaşımının arttığından bahsetmektedir:

> Annemle önceden çok fazla olduğunu düşünmüyorum ama küçüklük yani önceden fırsat bulduğumuz zamanda annemle de yaptığımı yapmışız ama annemle tabii ki çok daha az, sadece fırsatlarımız azdı, onların değerlendirilmeleri biraz daha az oluyor. Şu an annemle çok daha fazla şey hem paylaşım olarak hem aktivite olarak yapıyorum. (Ç1, K: 168)

Önceki kısımda yer alan ifadede, Ç1 boşanma öncesi süreçte annesinin muğlak kaybına işaret etmekte ancak boşanma sonrasında bu durumun değiştiğini belirtmektedir. Dolayısıyla boşanma sonrası süreç, annenin muğlak kazancına dönüşmüş bir süreç olarak yorumlanmaktadır.

Muğlak kaybın nesnesi olarak anneye ilişkin bir diğer profil, ihtiyaca duyarlı biçiminde isimlendirilmiştir. Annelerin ilgisi ve fedakarlıkları, profilin temel özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 51'de gösterilmiştir.

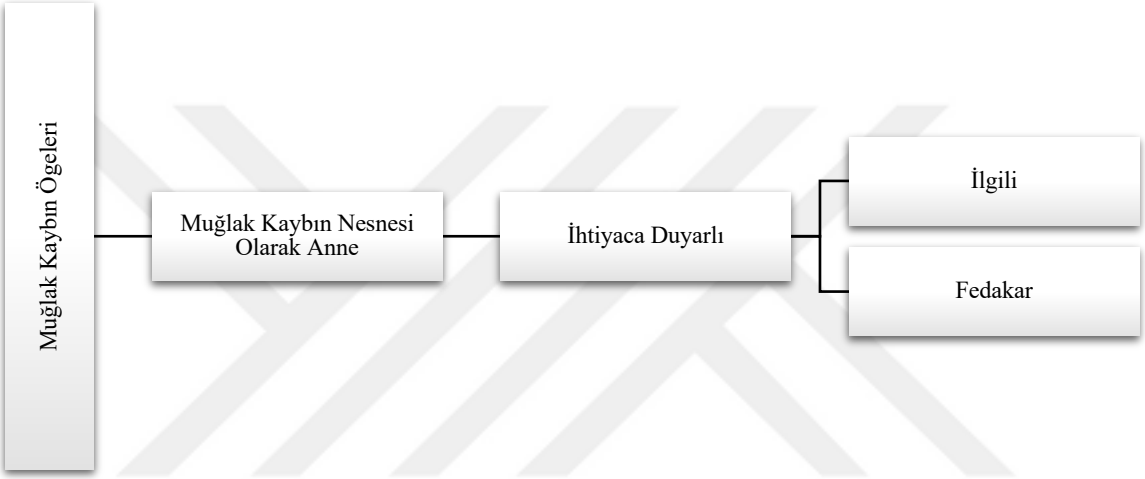

Şekil 51. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait İhtiyaca Duyarlı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

İhtiyaca duyarlı anne profili kapsamında annelerin *ilgili* olmasına vurgu yapılmaktadır. Bu kapsamda katılımcıların paylaşımları şu yöndedir:

> Annem ama hiçbir zaman şey yaptırdığını hatırlamıyorum öyle hani ayrıldıktan sonra da evde yaptığı şeyi yine yapmaya çalıştı. Biz hiç… büyüdüğüm zaman yemek hazırlayayım, işte evin bütün sorumluluğunu, temizlik yapayım…ha annem de çok yapmazdı çünkü yetiştirmesi imkansızdı kadının. Çalışmaya başladı bizi şey yapabilmesi için… çok rahat bir insan, annem ev dağınık kalsa da çok şey yapmadı, "*Kendi odanızı toplayın*" dedi kadın bize. Kendi odamızı boyamamız için bile şey verdi bize güven, hani ne diyeyim özgürlük sağladı. Annemin o konuda hakkını gerçekten hiç yiyemem, anneliğini en iyi şekilde yapmaya çalıştı. Bir sürü psikoloji kitabı okudu, bir sürü ama hiç onun kadar okumuş yoktur yani. Bütün çıkanları okudu, kendisine gitti her yerde "*Çocuk eğitimi ile ilgili bir eğitim var mı kurs var mı? Gitti öğreneyim de ben de çocukları bir şey yapayım*" dedi. Ama yapabileceğinin iyisini yaptı, annelik rolünü çok iyi yaptığını düşünüyorum annemin. Bizim de öyle ekstra bir şey yapmadık çocuk olduk, dersimizi çalışmaya çalıştık, ben çok tembel bir öğrenciydim. Annem sürekli "*Çalış çalış çalış*" özel

> hocalar tuttu. Ya annem o kadar parasızlığına rağmen babam o kadar zengin olmasına rağmen annem babamdan da istemedi en büyük hatası o bence. Neden istemedi bilmiyorum ya o kadar çok zengindi isteyebilirdi, hani kendinin uğraşmasına da gerek yoktu ama bana hep özel hocalar tuttu. Hazırlık dönemindeyken o ilk boşanmalarında kimse benim kadar özel hocaya gitmemiştir. Şu an çok daha iyi bir yerlerde olmam lazım ama çok şükür yine iyi bir yerdeyim ama çok uğraştı benim hem eğitimim hem psikolojimle sağ olsun. Öyle… (Ç3, K: 88)

Yukarıda yer alan ifadede, anne boşanma sonrası maddi imkanları sınırlı olmasına rağmen çocuklarının iyi bir eğitim alması için imkan yarattığı; çocukların sürece uyum sağlayabilmelerini kolaylaştırmak için çok sayıda kaynaktan destek aldığı belirtilmektedir. Bu kapsamda anne, çocukların ihtiyacını gören ve çocuklarla ilgilenen kişi profili sergilemektedir.

İhtiyaca duyarlı anne profilinin bir diğer özelliği, *fedakar* olmasıdır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Annem babam ayrıldı, biz bir ay kadar falan sanırım yine biz aynı evde yaşadık birlikte yani annem beni bırakıp gitmek istemedi. Gerçekten bu konuda biraz ya şu an bakınca çok saçma geliyor, neden böyle bir şey yaptığımız konusunda? ….Hani "*Sadece X1 için ben yanındayım* [anne, babaya söylüyor]" çünkü annem o dönem işten ayrılacaktı ve buraya gelecekti ve benim yanımda bulunmak istediği için herhangi bir benim de çok üzüleceğimi düşündüğü için sanırım boşandıktan bir 20 gün sonra falan 20 gün galiba yine aynı ev içerisinde üçümüz yaşadık. (Ç1, K: 62)

> Çok değiştirdi çok şey değişirdi yani nasıl desem annem mesela bizim için çok şey yaptı. Evlendiğinde 33 yaşındaydı yani 33 yaşında hatta çok rahat evlendirdi. Ne bileyim mesleği de vardı, kimseye de ihtiyacı yok, evlenebilirdi. Bizim için yapmadı bunu. (Ç9, K: 163)

> Annem şeyi araştırdı önce W1 ya da W2 benim lisem için hangisi benim eğitimim için iyi olur diye. Toplandık sonra W2'ye karar verdi annem, tayini olmayınca birden emekli oldu. Aslında o şeyler beni çok etkiledi sonrası etkiledi beni yani ayrılma iyi bir yani iyi bir şeydi. Ama ayrılma yani annemle konuşunca daha iyi tahlil edersiniz belki ayrılmadan mı, zart diye emekli olmaktan mı bilmiyorum annem birazcık bunalıma girdi. Bana biraz davranışları değişti şey oldu o sıkıntılı dönemde. Yani benim lise sonum zor geçti. (Ç4, K: 120)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, anne rolündeki aile üyelerinin, boşanma sonrasında çocuklarının sürece uyumlarını sağlayabilmek ve boşanma sonrası süreçten zarar görmelerini en aza indirgeyebilmek için yaşamlarının farklı alanlarında değişiklikler ve düzenlemeler yaptığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, Ç1'in annesi boşanmış olmasına rağmen çocuğu için eski eşiyle bir ay yaşamaya devam etmiş, Ç9'un

annesi yeniden evlenmek yerine çocuklarını merkeze alarak yaşamını düzenlemiş ve Ç4'ün annesi katılımcının eğitimi için olması gerekenden erken yaşta emekli olarak psikolojik açıdan zorluk yaşamıştır. Tüm bu anne davranışları katılımcıların yaşamını kolaylaştırmaya yönelik fedakar anne profili biçiminde yorumlanmıştır. Annenin fedakarlığa yönelik bu davranışları çocukları için kendi benliğini yok sayma başka bir ifadeyle birincil muğlak kayıp olarak düşünülmüştür. Babanın muğlak kaybı, annenin muğlak kaybını gerekli kılmıştır.

Üçüncü olarak, *içimde köklenen anne* profili incelendiğinde, annenin hayranlık duyulan, iyileştiren, güven duyulan ve özdeşim kurulan biçimindeki özelliklerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 52'de gösterilmiştir.

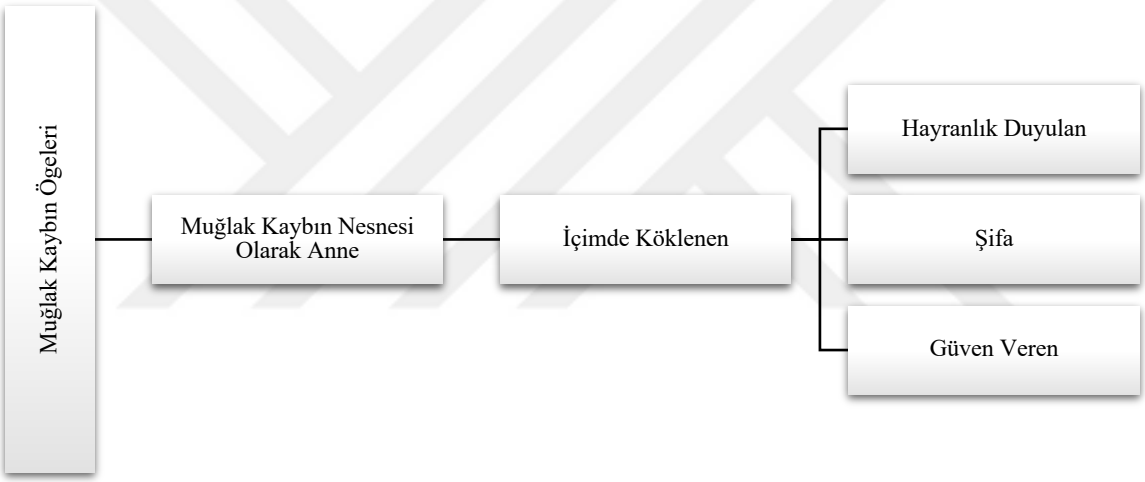

Şekil 52. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait İçimde Köklenen Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

İçimde köklenen başlığı altında yer alan kodlardan ilki, *hayranlık duyulan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Baba benim hayatımda yok yani doğrudan yok sadece baba demek benim için üzüntü demek. Ondan sonra işte çok kızıyorum kendime, bazen yani merhametli bir insan olmak istemiyorum ben ama babama karşı bile bu herhalde genetik bilmiyorum ama annem hiçbir zaman bize babamı kötülemedi. Ne olursa olsun "*O sizin babanız*" dedi. "*Eğer ki yardımınıza ihtiyacı varsa ona yardım edin. Benim babanız için yapabileceğim bir şey varsa ben de yardım ederim*" dedi. Ondan sonra bu yüzden yani bu olan her olayda annem benim gözümde, benim hayatımda hani bir ağaç düşüneyim o ağaç annemse eğer, onun kökleri git gide git gide git gide arttı daha da derine daha da derine yerleşti. Ondan sonra bazen kızıyordum anneme kızdığım noktalar var ama özellikle bu son 3-4 sene içerisinde

> bana çok daha da dallanıp budaklandı. (Ç9, K: 90) … Evet biri daha da köklenip aslında ikisinin hareketleri de birbirinin hareketlerini etkiledi. Babam ne kadar işte bir iğne yaptıysa annem onun tersini yaptı. Annem ne yaptıysa babam onun tersini yaptı. Dolayısıyla birisi benim gözümde yücelirken, biri benim kalbimde sönüp gitti ve solup giderken de birçok şeyi beraberinde götürdü birlikte. (Ç9, K: 105) …Ama annem de eğer ki kalbim hala renkli ise böyle bir şey vardır, resim vardır, kalbi böyle rengarenk, böyle değişik bir animasyon gibi bir şey. Kalbimin çiçeklenmesini sağlayan kişi benim annem. Yani hani şu an hayallerim varsa, şu an daha doğrusu o hayallere olan inancım varsa, insanlara olan sevgim varsa onun sebebi annemdir yani. (Ç9, K: 87)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesi incelendiğinde, katılımcının annesine kızdığı noktalar olsa da özellikle boşanma sonrası süreçte git gide hayranlık duyduğu ve tüm özellikleri ile annesini benimsediği ve içselleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum babanın muğlak kaybına rağmen annenin babaya yönelik saygılı ve sahiplenici tutumu ile daha da güçlenmektedir. Bu nedenle katılımcı anneyi köklenen bir ağaca benzetmiştir. Ek olarak, anne, hayatın rengini taşıyan, bir çiçek olarak metoforize edilmiş ve araştırmacı tarafından bu benzetme katılımcının ruh halini koruyan bir unsur olarak yorumlanmıştır.

İçimde köklenen anne profilinin bir diğer özelliği *şifa* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Evet oluyor yani özellikle üniversitede bunu hissetmiştim. Ben yurtta kalıyordum. En ufak başıma bir şey geldiğinde ya da umutsuz olduğumda zaten hep annemi arıyorum, annem bir şekilde beni rahatlatıyor. Bakış açıları… farklı bakış açıları sunuyor, o yüzden hep annemi galiba istiyorum. (Ç1, K: 148)

> Yani tek ebeveyn benim annem gibi bir anne nezdinde konuşursak güzeldi yani dediğim gibi dezavantajları da var size anlattığım şeyler ama annemle beraber bu sürecin bizi en azından daha biraz daha tamir ettiğini düşünüyorum. …Tek ebeveynle yaşamak yaşamanın verdiği bazı özgürlükler benim için çok iyiydi; onun dışında bazı handikapları vardı babasız olmamın. Ama genel olarak bendeki şeyini sorarsanız izlenimi sorarsınız olumlu izlenimi var kendi üzerimde. (Ç7, K: 231)

Yukarıda yer alan ifadelerde, Ç1 annesiyle yaptığı görüşmeler sonrasında rahatladığını, Ç7 ise annesinin iyileştirici bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda anne şifa veren olarak nitelendirilmiştir.

İçimde köklenen anne profilinin bir diğer özelliği, *güven veren* olarak gruplandırılmıştır. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Nasıl bir şey yani bilmem bununla ilgili spesifik bir hissim yok diyebilirim ne tür yani tabi buraya geldiğimde kalacak bir yerimin olması işte ne bileyim bir evimin

olması iyi hissettiriyor tabi ki iyi bir şey bu konuda annem hani annemin evinde kalmak. (Ç8, K: 263)

Annemin de mesela tam tersi, her zaman bir şekilde her zaman bir şekilde annem halleder. "*Ben anneme söyleyeyim annem halleder bir şekilde*" gibi bana verdiği bir güven var. (Ç2, K:124)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcı Ç8 anne evinde kalmanın ya da evin varlığının aidiyet duygusu yarattığından bahsederken, Ç2 annesinin her sorunla başa çıkabileceğinin oluşturduğu güven duygusunu dile getirmektedir. Her iki katılımcı da temelde annenin varlığının yarattığı güven duygusuna vurgu yapmaktadır. Bu durum annenin varlığında, güven duygusunun varlığına işaret etmektedir.

Son olarak *güçlü ve savaşçı anne* profilinde yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, sorumlulukların artması ve bu bağlamda annenin kadınsı özelliklerini yitirmesi ve erkek gibi davranmasına vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 53'te gösterilmiştir.

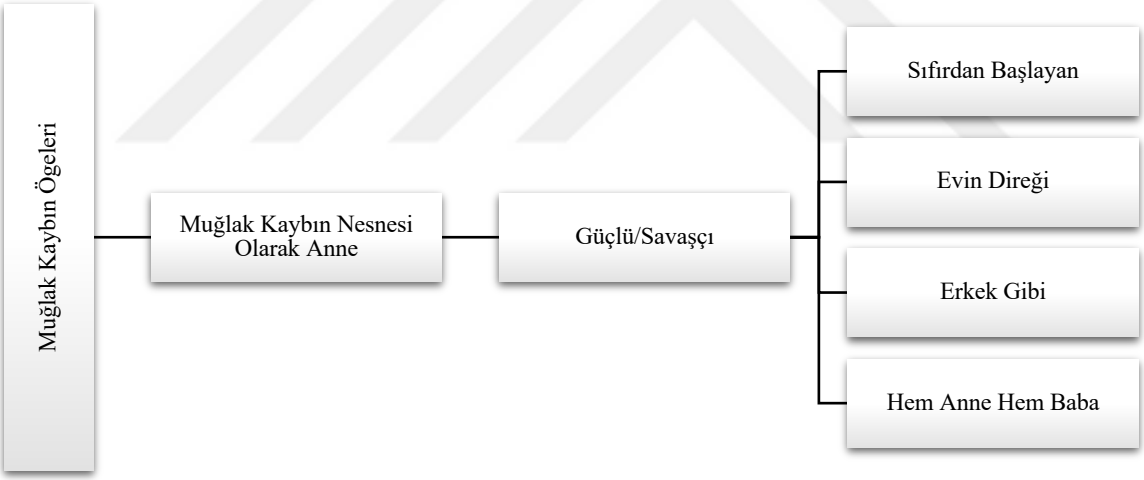

Şekil 53. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait Güçlü/Savaşçı Alt Kategorisi ve İlgili Kodları

Güçlü/Savaşçı anne profili altında yer alan özelliklerden biri, *sıfırdan başlayan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı deneyimleri şu şekildedir:

Bir taraftan annem de işte bütün sorumluluğu kendi üstlenerek yaşamayı öğreniyordu mesela. Bunun hakkında da böyle beraber ya benimle paylaştığı paylaşmıyordu genel olarak dediğim gibi. Ama paylaştığı anlar da vardı mesela böyle bir şey ödenecekti bu nereye ödeniyor ya acaba falan diye. (Ç2, K: 54)

> Annemin iş bulması tabi daha önce iş tecrübesinin olmaması işte hangi otobüse bineceğimizi, hangi dolmuşa bineceğimizi bile bilmemesi yani her şeye sıfırdan başlamamız. (Ç6, K:212)

Yukarıda yer alan ifadelerde, boşanma sonrası dönemde annenin evin dışındaki yaşama uyum sağmaya başladığı süreç anlatılmaktadır. Bu bağlamda evin dışındaki sorumluluklara ya da dış dünyada yaşama yabancılaşan annenin yeni yaşam düzenine ayak uydurma çabası sıfırdan başlamak biçiminde algılanmaktadır. Ortaya çıkan bu durum, evin içinde deneyimlenen [babanın] muğlak kaybın, boşanma sonrası evin dışında da deneyimlenmeye başladığını göstermektedir. Öte yandan toplumsal alanda muğlak kayıp olan kadın, boşanma sonrası yeniden var olmaya başlamaktadır.

Anne profili ile ilgili bir diğer alt başlık, *evin direği olan anne*dir. Bu başlık altında Ç8 şunları dile getirmiştir:

> Annemin rolünde de değişiklik yok, aynı zaten hep çekip çeviren oydu küçüklüğümüzden beri evi falan. Şimdi de aynı, şimdi de yani evin bütün sorumluluklarını, onları alıyor… (Ç8, K: 163)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, anne rolü açısından boşanma sonrasında bir değişiklik meydana gelmediği, annenin boşanma öncesinde de baba rolünü aldığı anlaşılmaktadır. Babanın muğlak kaybının boşanma sonrasında da devam etmesi, annenin evin sorumluluklarını üstlenme durumunun devamlılığı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda anne, evin direği olarak algılanmaktadır.

Güçlü-savaşçı profilinin altında yer alan bir diğer başlık, *erkek gibi* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcı Ç3'ün paylaşımları şu şekildedir:

> Eskiden, o kadar annem için üzülüyorum ki büyüdüğüm zaman düşünüyorum eskiden mesela o kadar kıvrımlı, o kadar böyle seksi de bir kadındı. Upuzun bacakları var. Hep böyle şey giyerdi dizinin hafif hafif üstünde o bacakları o kadar güzeldi ki her akşam öyle giyinirdi falan. Böyle çok saçını çok sürekli permalı falan şey yapardı ama şey yaptıktan sonra boşandıktan sonra çok erkek gibi oldu. … Yok işte bir dönem de upuzun şeyler giymeye başladı pardesüler. Ya anne sen kısacık eteklerden bir anda niye pardüseye geçiyorsun yani yerlerde sürünüyordu. "*Anne bu pis böyle şey yapmaz*" falan onları hatırlıyorum mesela. Bir ara çok bocaladığını hatırlıyorum annemin. …İşte boşandıktan sonra dedim ya çok böyle bir şeydeyken daha böyle kıpır kıpır bir kadınken, çok gezmeyi tozmayı seven bir kadınken boşandıktan sonra kıyafeti de dahil olmak üzere mesela annem pantolonlar giymeye başladı bol bol falan böyle yazık böyle erkek gibi olmaya başladı annem, erkek kılığına çok iyi biliyorum. Onu da yapıyordu yani. Bir baba rolünü erkek rolünü üstleniyordu. …yazık gerçekten o kadar böyle bastırılmış, o kadar içine şey olup o dönem bence çok uzun dönem benden daha uzun bir dönem

> depresyondaydı ama bunu şey yapamadık ne ben anladım ne kendi de anladı. Destek alması çok uzun sürdü yani. (Ç3, K: 90)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, annenin kıyafetinden yaşayış biçimine pek çok alanda erkek gibi davranmaya başladığı anlaşılmaktadır. Burada boşanma sonrası baba rolünün üstlenilmesi, babanın muğlak kaybına bağlı olarak annenin uyum çabasını düşündürmektedir. Başka bir ifadeyle annenin, boşanma sonrası babanın eksikliğini kapatmak için erkeksi özellikler gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bir anlamda başa çıkma mekanizması olarak da değerlendirilmektedir. Muğlak kaybın varlığı, kaybedilenin rolünün var edilme çabasını beraberinde getirmektedir.

Son olarak katılımcıların vurguladığı bir diğer nokta, katılımcı annelerinin *hem anne hem baba* rolünü üstlenmiş olmalarıdır. Bu kapsamda katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Çalışmaya başladı bizi şey yapabilmesi için… (Ç3, K: 88) …Evet yani kadın her şeyimize anne oldu baba oldu, biz çoğu zaman babama gitmediğimiz dönem oldu. Annem tüm rolleri üslendi yazık, gerçekten nasıl altından kalktı ama tüm rolleri annem üstlendi işte çok erkek gibi oldu zaten. (Ç3, K: 90)

> Ama tek ebeveyn olmanın yani dediğim gibi olumsuz bir şeyle çok karşılaşmadım sadece annemin olmuyor olması hatta annem çünkü şöyle söyleyebilirim bunu daha olumlu da olmuş olabilir bu süreç çünkü evlilikten önce anne vardı baba çok silikti olduğunu biliyordum ama babanın ne olduğunu bilmiyordum. Boşanmadan sonra annem hem baba hem anne olmak istedi gerçekten istedi, bir eksikliği kapatmaya çalıştı. O yüzden zaten hiç annemden görmediğim şeyleri de görmeye başladım. Yani o yüzden bu noktada daha doyurucu bir şeyler olmuş olabilir tek ebeveynle yaşıyor olmak benim açımdan. (Ç5, K: 156)

> Bu beni çok etkiledi mi olmayışı yani annem birçok probleme koştuğu için yani hem annelik hem babalık yaptığını düşünüyorum annemin. (Ç8, K: 45) …Çok olmadığını düşünüyorum zaten hani annemin üstlendiği rollerden dolayı bütün sorumluluk hani ailemizdeki bütün sorumlulukları onun almasından dolayı çok bir rol değişimi olmadı açıkçası. (Ç8, K: 287)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcı annelerinin boşanma sonrası sergiledikleri bir diğer profilin ağırlıklı olarak hem anne hem baba rolünü üstlenmek olduğu görülmektedir. Burada annelerin çalışma yaşamına geçişle birlikte evin sorumluluklarını üstlenmeye ve bununla bağlantılı olarak da babanın eksikliğini gidermeye yönelik çaba içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Sadece katılımcılardan Ç8, annesinin boşanma öncesinde de tüm sorumlulukları üstlenmesine bağlı olarak -babanın muğlak kaybında- annesinin hem anne hem baba olduğunu ve bu kapsamda rol değişimi

yaşanmadığını belirtmektedir. Öte yandan Ç3, annesinin tüm rolleri üstlenmesine bağlı olarak erkeksi özellikler göstermeye başladığını; Ç5 ise annesinin babanın rolünü üstlendiğini ve bu nedenle hiç sahip olmadığı babaya annesinin sayesinde kısmen kavuştuğunu belirtmektedir. Dolayısıyla annenin baba rolünü üstlenmesi ailenin alışageldiği bir durum olabildiği gibi baba rolünün bilinirliğinin sağlanması açısından olumlu bir işleve de sahip görünmektedir.

Güçlü-savaşçı profili altında yer alan *hem anne hem baba* olma özelliği katılımcı Ç4 açısından diğerlerinden farklı bir etkiye sahiptir. Katılımcı Ç4'ün ifadeleri şu şekildedir:

> Oralar çok karışık aslında yani annem dediğim gibi ilk kısımda bahsetmiştim biraz babamın rolünü aldı gibi yani biraz daha despot filan olmaya çalışıyor. Şeyden çok farklı geceyle gündüz gibi eskiden, yani ona ben küçükken mi demeliyim yoksa babamlayken mi demeliyim bilmiyorum ayrımın nereden kaynaklandığını bilmiyorum yani o sevecen, şefkatli, benimle ilgilenen yani nasıl diyeyim yani şey olurdu ya ben çocukken sekiz-dokuz yaşındayken buluşurduk, beni öperdi, her yerimi öperdi yani koklardı böyle bebekle boğuşması gibi bebeği seversiniz ya onun gibi benimle ilgilenirdi tabi şu anda da öyle olsun demiyorum ama şu an babam gibi davranıyor, babamın yaptığı davranışları yapıyor, ben bazen canım kaynıyor böyle gidiyorum öpüyorum "*X1 kafanı kıracağım ha*" şakayla karışık diyor …Yani psikolojik olarak sürekli beni eleştiriyor, şey yapıyor yani eleştirmesi de beni mesela beni bu kadar eskiden eleştirmezdi, babam eleştirirdi beni. Babam "*Senden adam olmaz*" derdi; şimdi annem "*Baban haklıymış, senden adam olmaz*" diyor. (Ç4, K: 210)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının annesinin baba rolünü almasıyla birlikte babanın davranışlarını sergilediği anlaşılmaktadır. Burada katılımcı için özellikle baba rolünün alınması anne rolünün psikolojik bağlamdaki muğlak kaybına karşılık gelmektedir. Katılımcı annesiyle yakınlık kurmak istediğinde, anne, katılımcının babası gibi davranmakta ve temas etmesini engellemektedir. Bu durum ise katılımcının boşanma öncesi var olan şefkatli ve sevgi dolu annenin boşanma sonrası sevgisini göstermeyen ve muğlak kayıp olarak deneyimlenen babaya dönüşümünün somut bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Güçlü-savaşçı anne profilinin hem anne hem baba olmak özelliği kapsamında yer verilen ifadelerde, annenin muğlak kayba kaynaklık etmesi bağlamında hem özne hem de nesne statüsüne sahip olabildiği görülmektedir. Annelerin baba rolünü alması bazı durumlarda babanın eksikliğinin giderilmesi ve daha doyum verici bir ilişkinin yaşanmasını sağlarken diğer yandan baba rolünün üstlenilmesi boşanma öncesi muğlak

kayıp olan babanın yeniden deneyimlenmesine de yol açabilmekte, bu durum annenin muğlak kaybını da beraberinde getirmektedir.

Genel olarak annenin nesne statüsü değerlendirildiğinde, annelerin katılımcılar tarafından olumlu özelliklerle tanımlandığı görülmektedir. Bununla birlikte belirtilen özellikler çerçevesinde annenin, muğlak kayba uyumu kolaylaştırıcı ve iyi oluşu destekleyici bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda anne, muğlak kayıptan etkilenen kişi olarak pasif bir konumda bulunsa da kişisel ve ailesel işlevselliğin sürdürülmesi açısından aktif bir rol oynamaktadır.

*Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk***.** Bu kod altında yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, anne-baba boşanmasının sonrasında çocukların da muğlak kayıptan etkilenen statüsünde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda bu bölümde muğlak kaybın nesnesi olarak çocuk profilleri oluşturulmuş ve boşanma sonrası süreçte çocuğun muğlak kayıptan etkilenerek üstlendiği rollere ve sahip olduğu özelliklere yer verilmiştir. Bu alt kategori altında çocuk profilleri, *ebeveyn çocuk, güçlü, iki arada bir derede ve olmamış-eksik çocuk* biçiminde alt kodlara ayrılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırmalar Şekil 54'te gösterilmiştir.

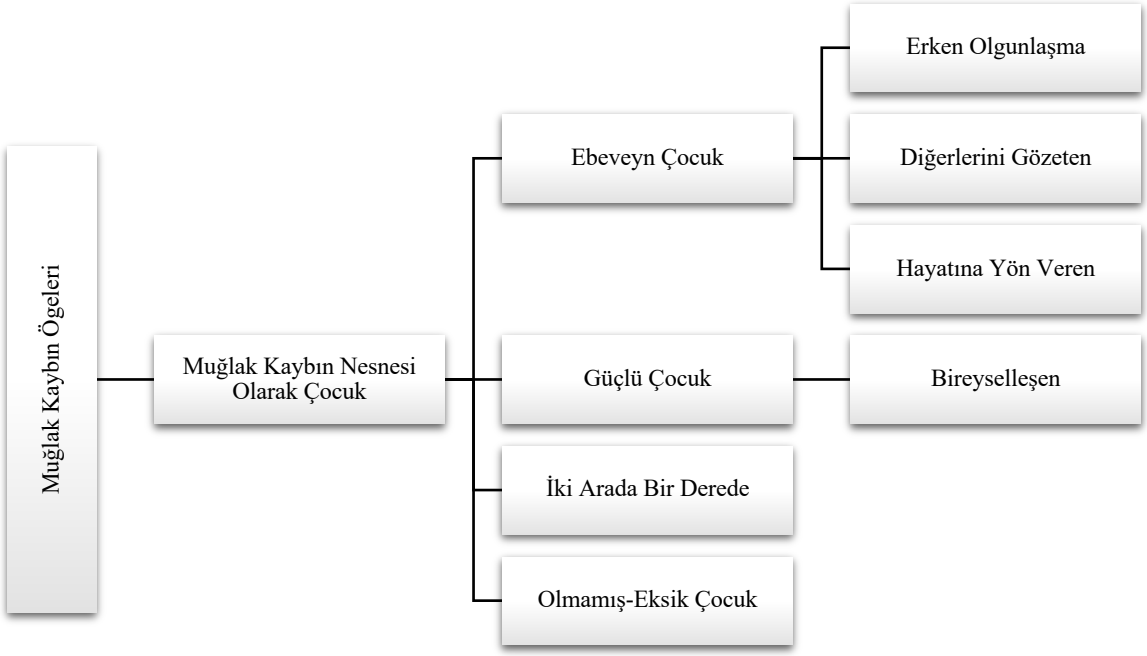

Şekil 54. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profili

İlk olarak *ebeveyn çocuk* alt kategorisi incelendiğinde, bu başlık altında yer alan anlatımların erken olgunlaşma ve büyümek zorunda olma deneyimlerine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 55'te gösterilmiştir.

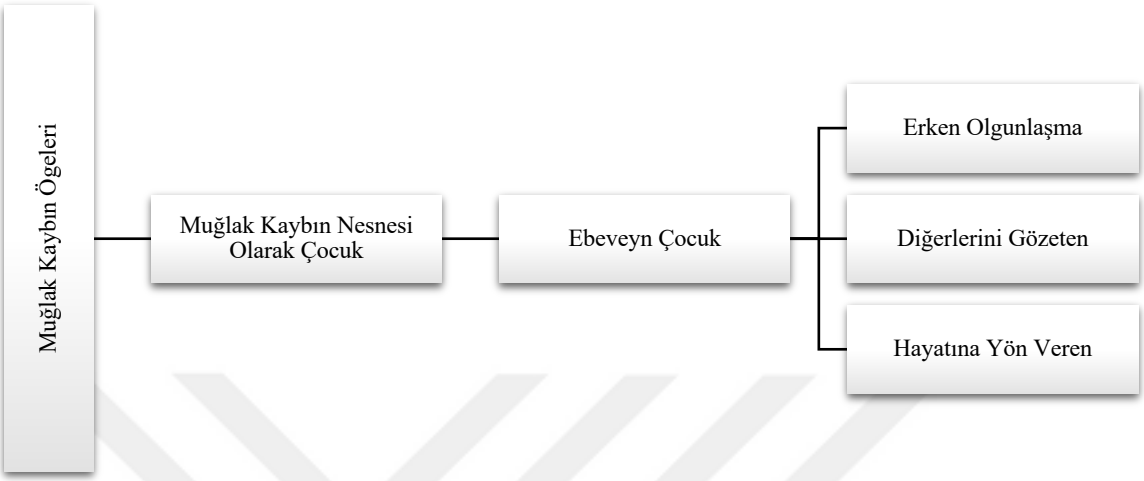

Şekil 55. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Ebeveyn Çocuk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Ebeveyn çocuk profili altında yer alan özelliklerden ilki, *erken olgunlaşma* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu alt koda ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Babamın bu konuda emin değilim onunla yani yanlış olmasın ama annemin evet hani bazen istediği tepkileri almıyor bizden hani nasıl desem atıyorum bir probleminden bahsediyor biz de hani pek "*Ne kadar üzücü*" demek yerine hani direk objektif bir bakış acısıyla" *Hayır bence bu yaptığın iyi değil*" hani veya "*Niye ağlıyorsun şu an, saçmalama, bir şey değiştirmeyecek*" gibi bir bakış, yaklaşımımız anneme kötü geliyordur çünkü annem sanırım onaylanmayı istiyor bizim tarafımızdan ama biz hani zaman içerisinde biraz işte bireysel biraz objektif bakış açısı geliştirdiğimiz için çok böyle şey bakamıyoruz mesela dertlerine tasalarını çok onaylayıcı olmuyorum yani ben her zaman. Bazen sinirlenip şey diyebildiğim zamanlar oluyor yani hani "*Gerçekten bu zamana kadar ağladın ne değişti?*" mesela. İşte hani "*Şu an bunu yapmanın hiçbir alemi yok*" hani belki bu konular ona iyi gelmiyor işte bir ara alkol problemi çok yükseldiği zamanlarda ondan çok uzaklaşmıştım mesela bu durumu benim kız arkadaşıma bağladı. O zamanlar yeni bir kız arkadaş edinmiştim işte "*Sen bu kişiden dolayı bana böyle davranıyorsun, benden soğudun, bu yüzden o kişi seni benden aldığı için o kişi kötü*". Tabi küfür de ediyor alkollü olduğu için. İşte ben hani bunu ona söyledim, alkollü olduğu için böyle yaklaştığından ama o farklı nedenlere bağlamayı seçiyor. (Ç8, K: 279) …Belki hani ben de ortanca kardeşim bazen hani şey rolü üstlendik biraz küçük kardeşimiz için veya annem için hani ikimizde bir birey olduğumuz için artık hani farklı bir ses artık hani tamam çocuk değil de yetişkin kapsamında hani yönlendiricilik bağlamında olabilir belki. (Ç8, K: 289) …*Küçük*

kardeşinize yönelik bir yönlendiricilikten mi bahsediyoruz? Küçük kardeşim olabilir annem olabilir. (Ç8, K: 290-291)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının sıklıkla objektif yaklaşmaktan bahsettiği dikkat çekmektedir. Burada objektif olmak annenin isteklerini onaylamak yerine gerçekçi değerlendirmek olarak belirtilmektedir. Ortaya konulan bu durum, annenin çocuk rolüne girmesi ve isteklerinin karşılanmasını beklemesi, katılımcının ise ebeveyn rolüne girip anneye isteklerinin neden karşılanamayacağını açıklaması biçimindeki bir diyaloğu düşündürmektedir. Bu noktada da katılımcı, çocuk rolünden çıkıp ebeveyn rolünü oynamak durumunda kalmaktadır. Dolayısıyla bu durum, çocuk için kendi çocukluğunun kaybı olarak değerlendirilmekte ve ebeveyn çocuk olarak yorumlanmaktadır.

Ebeveyn çocuk profilinin bir diğer alt başlığı *erken olgunlaşma* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yani biraz özellikle daha yaşım küçükken şey diye düşünüyordum biraz daha bir şeylerin farkında olarak büyüdüğümü hissediyordum. Ama bu tamamen kendi düşüncem değil sanırım etrafındaki insanlara insanlar bana hep "*Sen olgunsun, sen olgunsun*" belki de bu yanlıştı ama öyle diyorlardı. Ben bunu etiket olarak kendi üstüme yapıştırmıştım. O yüzden birkaç sene önceye kadar işte bu durumdan dolayı biraz da bunu küçük yaşta yaşamış olmaktan herhalde annemin kötü durumlar yaşamış yaşadığını küçük yaşta fark etmiş olmaktan dolayı biraz daha erken olgunlaştığımı düşünüyordum ama dediğim gibi bu kendi düşüncem değilmiş, şu an böyle olduğunu düşünmüyorum. Bunun biraz etrafınızdan ne kadar bir şeyi duyarsanız onu kendinize etiket olarak yapıştırmanız o kadar kolaylaşıyor ya hani sizin saygı duyduğunuz insanlar sürekli bir şey söylüyorsa o doğrudur gibi geliyor yanlış bir şekilde. Bu kendimi "*Bak sen olgun bir insansın*" diye etiketlememe neden oldu, bunun da olumsuz bir etkisi oldu aslında. (Ç2, K: 170)

> W2'ye taşındığımız için annem de gerçekten çok güzel bir kadındır, ilgi çeken bir kadındır. İlgi çekti yani çalıştığı kurumlarda da şeylerde de. Anneme karşı ilgisini gösteren insanlar da oldu ama annem istemedi bunları ya da olumsuz deneyimler yaşadığı da oldu o anlamda. Ama hani bazı noktalarda benim de korumam gerektiğini hissetmeye başlamıştım çünkü normalde babam olsaydı buna gerek duymayacaktım, en azından babamla evli olduğunu bilselerdi. Babam değil sadece buradaki bir kişi ile evli olsa olduğunu bilselerdi böyle olmazdı, bunlar olmazdı çünkü "*Daha önceden olmuyordu bunlar*" diye düşünüyordum. Hani öyle bir olumsuz yanı vardı, annemi koruma içgüdüsü vardı ama bunu yapamadığımın da fark… yaşındaydım. Yapabilecek bir donanımın yoktu koruyamazdım yani annemi; öyle bir olumsuz etkisi de olmuş olabilir benim için. (Ç5, K: 164)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcı Ç2'nin çevrenin etiketiyle ve annesinin boşanma süreci ve sonrasındaki zorlanmalarına tanıklık ettikçe daha olgun davranmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Ç5 ise annesinin boşanması ve yalnız bir kadın olmasının getirisi olarak ve toplumsal cinsiyet rollerinin de etkisiyle annesini koruma sorumluluğunu aldığından ancak bunun için yeterli donanımının da bulunmadığından bahsetmektedir. Yukarıda paylaşılan bu yaşantılar boşanma sonrası annenin muğlak kaybının yaşanmaması ya da tamamen kaybedilmemesi için çocukların kendilerine yükledikleri sorumluluklar olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte babanın muğlak kaybında Ç5'in babanın rolünü almak gibi korumacı bir tavrı üstlenmesi de dikkat çekicidir. Tüm bu durumlar çocukluğun tam olarak yaşanamaması yorumlanmakta, erken olgunlaşma olarak değerlendirilmektedir.

Ebeveyn çocuk profilinin bir diğer özelliği, *hayatına yön veren* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında Ç8 şunları dile getirmiştir:

> Ama tabii ki olsalar dediğim belirttiğim gibi ve beni anlayabilecek düzeyde olsalardı dediğim gibi işlerim daha kolay olabileceğini daha belki de pasif durumum bazen gelebileceğim depresif durumlardan biraz daha kolay çıkabileceğimi daha fazla paylaşım yaparak daha kolay olurdu bence. İşte bir şeyler paylaşmak konuşmak veya onların yönlendirme yapması. Ama mesela şu anda onların yönlendirmeleri bana şey geliyor, çok benim düzeyimde gelmiyor, çok üstünkörü geliyor yani hani siyah-beyaz tarzı geliyor. Çok dediğim gibi aynı şeyde değiliz yani çünkü onların 30 yıldır farklı hani hep bazı şeylere odaklandıkları için bazı şeylerde biraz yüzeysel geliyor yönlendirmelerini çok önemsemiyorum mesela annemin yönlendirmeleri bana hep yüzeysel gelir yani. (Ç8, K: 189-191) …Ne zaman… Şimdi çocukken farklı yönlendirmeler de olabilirdi hayatımızda ne bileyim işte kötü arkadaşlıklar vs kötü partnerler hani bazen işte çocukken çok bilinçli değilken bir ebeveynin gözetiminde olmanız daha iyi olabilirdi yani bilinçli bir ebeveynlik. Ne bileyim tamam benim hani yani neyse ki kötü bir alışkanlığım olmadı, işte ne bileyim herhangi bir şeyim olmadı, böyle işte herhangi bir suç işlemedim, işte ne bileyim kötü sayılabilecek bir durumun olmadı ne yazık ki. Ama tehlikelere de açıktım, açık olabileceğimi düşünüyorum, düşünüyorum yani. Çünkü annem sürekli çalışıyor, biz işte takılıyoruz böyle. Bazen küçükken şehirde gezdiğimiz dolaştığımız da oluyordu yani böyle işte ne bileyim mahallede falan filan hani ne olacağı bilinmez hani daha kötü şeyler de olabilirdi ne bileyim öyle… Bilinçli ebeveyn olsalardı işte ne bileyim bizimle daha çok ilgi ilgilenselerdi, daha çok ilişki kursalardı bizimle belki hani bazı durumlardan daha kolay çıkabilirdik. Mesela işte ne bileyim benim kötü bir ilişkim vardı mesela lisede başlayan işte üç-dört yıllık mesela o ilişkimin sağlıksız olduğunu elbette arkadaşlarım hep söylüyordu bana ama bilinçli ve saygı duyduğum ebeveynimden bunun bana yaramadığını, işte ne bileyim "*Bak bu sana iyi gelmiyor, zaten seni kötü etkiliyor*" niteliğinde bir yönlendirme olsaydı mesela belki şey yapardım yani bunu ciddiye almak kendim için daha iyi olduğunu düşünürdüm o an ama böyle bir yönlendirme olmadığı için tüm kararları hani

benim vermem gerektiği için biraz daha çok zorluk yaşadığımı hissettim. (Ç8, K: 195-197)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı anne-baba yönlendirmesinin eksikliğini tehlikeye açık olmak ile özdeşleştirmiştir. Burada katılımcının anne-babası ile paylaşımda bulunamaması ve yönlendirmenin olmaması nedeniyle depresif bir ruh hali içinde olduğu ve ergenlik dönemlerinde yaşadığı olumsuzluklardan kurtulmak için anne-baba desteğine duyduğu ihtiyaç dikkat çekicidir. Katılımcının anne-babasının muğlak kaybına bağlı olarak kendi kendini korumak durumunda olması bir anlamda ihmal edilen bir çocuğu tanımlarken, kendi hayatına yön vermesi bir yönüyle ebeveyn çocuk ve erken olgunlaşma kavramlarıyla da ilişkili görünmektedir. Bu kapsamda anne-babanın muğlak kaybı çocukluğun da muğlak kaybı anlamına gelmekte ve çocuğun kendi kendine ebeveynlik yapması ile sonuçlanmaktadır.

Ebeveyn çocuk profili altında ele alınan bir diğer başlık *diğerlerini gözeten*dir. Bu alt kod incelendiğinde, katılımcı ifadelerinin yakın aile çevresine özellikle anneye yönelik korumacı davranış ve tutumlara odaklandığı görülmektedir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ya annemin mutlu olması beni mutlu eder hala da mutlu eder yani. Hayatta bazen insan kendine amaç arıyor ya benim de mesela bir amacım, annemi mutlu etmek diye düşünüyorum. Canı gönülden istiyorum annemi mutlu etmek çünkü gördüğüm kadarıyla işte benim de yaşadıklarım annemin yaşadıkları yani bu kadının mutluluğu hak ettiğini düşünüyorum. Zor bir hayat geçirmiş, en azından evlatları tarafından işte mutlu edilmeli diye düşünüyorum yani annemin annem iyi bir kadın ya sağ olsun güzel bir kadın. (Ç7, K: 74)

> Yani bu konuda aldığı kararları destekliyorum her zaman yani eğer yeniden bir boşanma olursa destekleyeceğimi düşünüyorum. Yani asla işte "*Düzenim bozulacak*" diye de yani boşanma gibi bir şey de söylemiyorum söylemem yani. Ama annemin üzüldüğü noktada hiçbir şeyin önemi yok benim için yani tekrar her şeyi dağıtabilirim, her düzenimi bozabilirim, yeniden kurdururum, kurduk daha önce öyle düşünüyorum. (Ç6, K: 200)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcılar için annelerinin mutluluğunun önemli olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılardan Ç7 yaşam amacı olarak annesini mutlu etmekten bahsederken, Ç6 annesinin mutluluğu için yaşamını yeniden düzenleyebileceğini belirtmektedir. Bu kapsamda da çocukların önceliğinin annelerinin iyiliğini sağlamak olduğu düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle, annelerinin mutluluğu yaşamlarının merkezinde bulunmaktadır. Bu bağlamda çocuk, yetişkinin mutluluğunun sorumluluğunu

üstlenmekte ve çocuk rolünden çıkarak ebeveyn çocuk statüsünden ilişkideki yerini almaktadır.

Diğerlerini gözeten çocuk profilinin bir diğer özelliği, *anneyle özdeşim kurması*dır. Bu kapsamda katılımcılar yaşantılarını şu şekilde dile getirmişlerdir:

> Annemin iş bulması, tabi daha önce iş tecrübesinin olmaması, işte hangi otobüse bineceğimizi, hangi dolmuşa bineceğimizi bile bilmemesi, yani her şeye sıfırdan başlamamız. (Ç6, K: 212)

> Annem ve babam o kadar rahat bir boşanma yaşadılar ki yani nafaka bile almadı annem hiçbir şekilde istemedi ne bana ne kendisine. Hiçbir şekilde avukat tutulmadı, tek celsede boşandı hatta ben o dönem 18 yaşımı tam doldurmadığım için velayetimin kime kalacağını bile konuşmamışlardı, o sırada hakim karar vermiş; annem hiç fark etmez demiş çünkü babama belli bir güveni vardı. Ama hakim velayeti bana vermiş anneme pardon anneme vermişti. (Ç1, K: 70)

Yukarıda yer alan ifadelerde özellikle kullanılan dil dikkat çekicidir. Her iki katılımcı da anlatımlarının bir bölümünde örneğin katılımcı Ç6 "*... sıfırdan başlamamız*" ve katılımcı Ç1'in "*...velayeti bana vermiş... pardon anneme vermişti*" ifadelerinde anneleriyle özdeşim kurduklarını düşündüren dil kullanımları söz konusudur. Her iki katılımcı da annelerinin yaşantılarını kendi ağızlarından dile getirmişlerdir. Söz konusu durum, babanın muğlak kaybında çocuğun eş rolüne girerek yaşantılarını ifade etmesine neden olmaktadır. Bu durum, muğlak kaybın bulaşması olarak görülmekte, çocuğun ebeveynleşmesi ile sonuçlanmaktadır.

İkinci olarak *güçlü çocuk* kodunda yer alan deneyimler incelendiğinde, çocuğun bireyselleşmesine yönelik ifadelerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 56'da gösterilmiştir.

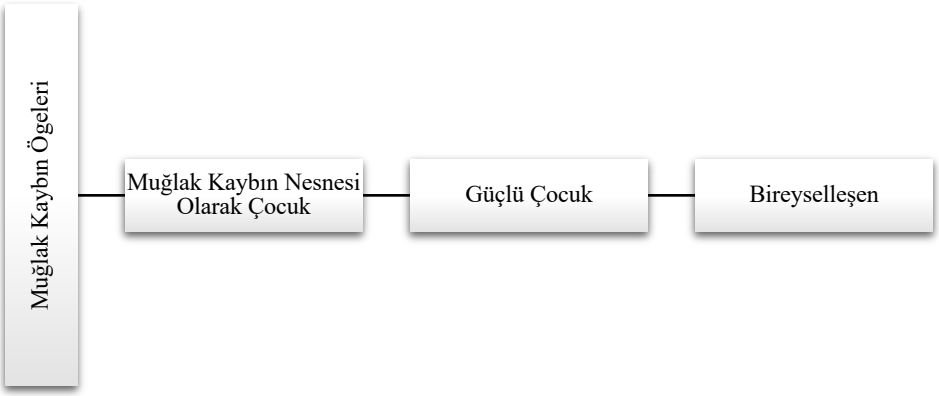

Şekil 56. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Ebeveyn Çocuk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Güçlü çocuk profili altında vurgulanan özellik, *bireyselleşme* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda değerlendirilen katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yirmili yaşlarda artık ailenin çok önemli olmadığını düşündüm. "*Ya dışarda bir ortam varmış*" çünkü üniversiteyi ilk önce W2'de okudum sonra yatay geçişle W1'e geldim ama W2'de okumamda daha küçük bir yer hani W1'e göre ama "*Aaa dışarda bir hayat varmış*" tek başına gittiğim için herhalde. Onu görmemi sağladı. Sonra ikinci sınıftayken yurtdışına çıktım "*Ya ben ne yapıyorum?*" dedim yani "*Buralarda insanlar yaşıyor ben oturmuşum baba baba baba baba diye ağlıyorum, ya bir çık oradan*" dedim yani. Kendi kendimi böyle bir şey yaptım "*Bırak ya*" dedim "*Ha babasız olsun yani bırakıver X1. (kendi ismi). Boş versene hayat varmış*" falan. Bu sefer kendi şeyimi odaklanmaya başladım kendi gelişimime, "*Ne yapabilirim, kendi ailem nasıl olması lazım?*". …X2 ile biz hep sloganımız da şuydu: *Carpe diem*. O zaman yeni yeni çıkıyordu "*Anı yaşa boş ver X2, ne takacağız*" falan. X2 ile öyle bir şeyimiz ben üniversitedeyken oldu. Burada da benim çok görmem benim artık "*Kendimize odaklanalım*" diye. Hala ben ne yazık ki annemin de ailemizde olmasını isterdim ama olamıyorsunuz. Babanıza gittiğiniz zaman anneniz var mı yok o yüzden biz aile kavramı olarak X2 ile iyi bir şey olduğumuzu düşünüyorum, öyle… (Ç3, K: 82) …Bir çocuk annesinin onun için evlenmediğini, annesinin yaptığı tercihlerden dolayı tutulmaması gerekiyor ama ben bunu bütün hayatım boyunca bu sorumluluğun ağırlığını yükü omzumda hep hissetmişimdir, hep ama yani bunun kötü bir şey olduğunu düşünüyorum. (Ç3, K: 160)

> Ben 11-12 yaşından beri tek başına seyahat ediyorum ve benim için tek başına seyahat etmek çok olan bir şey. Ya ben ilk defa tek başıma uçağa 12 yaşında bindim ve o zamandan beri biriyle seyahat etmek benim için garip. Annemle bir yere gitmek daha garip yani tek başıma giderim sıkıntı değil. O yüzden tabii ki de bu kavramlar değişti. Birçok yaşıtım için daha yeni ortaokulda lisede deneyimledikleri şeyler benim için çok olağan şeylerdi o şeylerden dolayı. Toplu bir şekilde bir arada bulunmayı neredeyse abimin düğününe kadar hiç toplu şekilde bir arada bulunmadık diye hatırlıyorum en azından bulunduysak da çok da önemli bir event değilmiş ki hatırlamıyorum. Geleneğinde değişiklikler oldu yani gittikçe daha az vakit geçirmeye başladık, beraber biraz daha bireyselleştik hem yaşımızın büyümesiyle hem abimin abim o dönem o işte işe girmişti bizimle yaşıyordu ama işe girmişti, işte hayatında biri vardı ve onunla zaten hayatlarını birleştirmeye çalışıyorlardı. Ben liseye geçmiştim, ergenlik zaten, böyle biraz soyutlanmaya başlamıştım filan. Tam da o sürece denk geldiği için biraz da bireyselleştiğimizi düşünüyorum. (Ç2, K: 102)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcıların bireyselliklerini farklı şekillerde anlamlandırdıkları anlaşılmaktadır. Yer verilen vakalardan katılımcı Ç3, babasının muğlak kaybına alışmak ve yeni bir aile tanımlamakla birlikte ebeveyn seçimlerinin sorumlulukları yerine kendi yaşamını merkeze almayı bireysellik olarak ifade etmektedir. Bununla birlikte katılımcı Ç2 ise boşanma sonrasında tek başına eylemde bulunmayı ve abisiyle olan ilişkisinde her iki tarafın da kendi yaşamına odaklanarak birbirinden

soyutlanmasını bireysellik olarak adlandırdığı anlaşılmaktadır. İfadelerde yaşamda tek başına olma ve bundan keyif alma, bunun bir gelişim olarak ele alınması nedeniyle katılımcıların bireysellikleri, güçlü olmaları biçiminde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte anne ve babalarının muğlak kaybına kendi bireysellikleri üzerinden verdikleri tepki, boşanma sonrası gösterilen *güçlü çocuk* profilinin bir özelliği olarak yorumlanmıştır.

Çocuk profillerinden bir diğeri, *iki arada bir derede çocuk*tur. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 57'de gösterilmiştir.

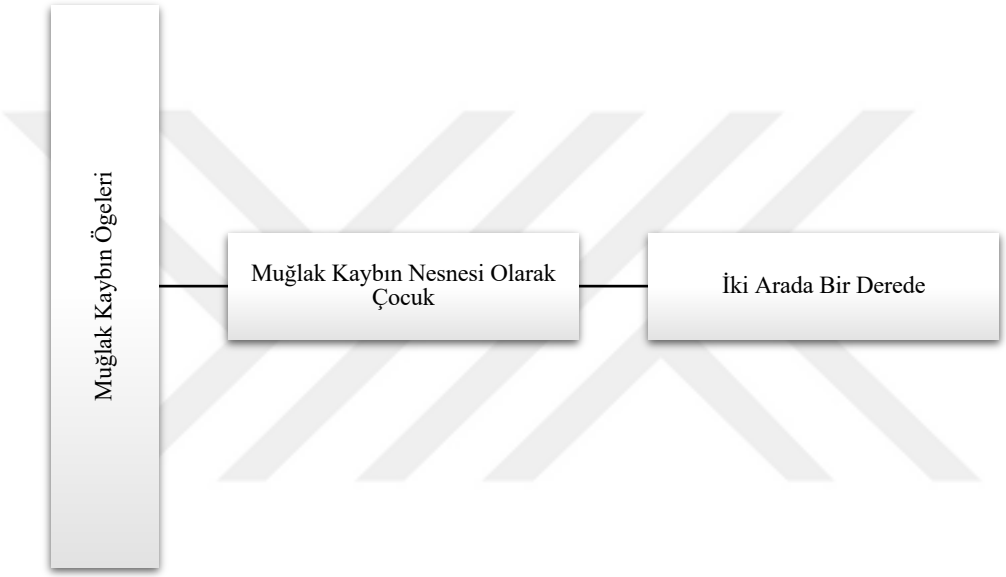

Şekil 57. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait İki Arada Bir Derede Alt Kategorisi

İki arada bir derede çocuk başlığı altında yer alan anlatılara odaklanıldığında, çocuğun anne-baba arasında denge unsuru olduğu ya da ebeveynlerin haberleşme aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> …bir okula [kaydım] yapılacak, o kadar benim olaylı geçiyordu ki, bir okula yazacaklar beni anne… annem İmam hatip'i kazanmışım, o zaman dördüncü sıradaydı imam hatip. İmam hatip'e yollamaya çalışıyor. Babam diyor ki "*Ne işin var, imam hatip'e gideceksin hoca mı olacaksın başımıza sen...*" …Hep bir kavga ben arada bir o tarafa gidiyorum "*Ben buraya yazılacakmışım*" "*Olur mu öyle şey?*" O tarafa gidiyorum "*Ben buraya yazılacakmışım*" "*Sen hoca mı olacaksın?*" falan öyle oluyor. Verdiğim bir karar da mesela bir dönem anneme uydum, ben çok küçüğüm daha, kapandım. Çok küçüğüm ama 12-13 yaşlarındayım başörtü alıp gittim. Babam dedi ki "*Nineler gibi olmuşsun, bu ne kıyafet çıkar şunu*" diyor; anneme gidiyorum "*Aferim, o kadar güzel olmuş ki*" O kadar yani, beraber bari

> ortak bir şey söyleyin, bunun ihtiyacını o kadar hissettim ki. Yani verdiğim kararlarda falan okullarımda, okula gideceğim okullarda daha büyüyünce evlilik kararlarında artık onları ayrı. Yurtdışına gideceğim, nasıl, gideceğim de maddi konularda ortak bana bir şey olması lazım bazen çok biliyor musunuz annemden para aldım babamdan para aldım ikisine de söylemediğim çok oluyordu. Söylemiyordum onları falan gidip okullarda yiyordum mesela. O tarz şeyler çok oluyor. Babam daha çok izin veriyor babamdan izin alıyorum, hiç annem o gün gitmiyorum… Geziyorum tozuyorum falan hani o tarz şeylerim çok oldu biraz kullandım olayı ben kendime yönelik de ama bunların hepsinde bir anne babanın olması gerektiğini düşünüyorum bir çocuk büyütülürken yani anne babanın şu an anladım daha bu şeyler geçenlerde gittiğim o terapistimden şunu anladım anne babamın ben hep birlikte olması gerektiğini düşünüyordum, değil, anne babanın beraber karar vermesinin önemine bir çocuğa karşı ayrı olsalar da birlikte olup karar vermeleri ve çocuğa bu karar sürecinde karıştırmamaları gerektiğini anladım. Yoksa çocuk benim gibi top. Git bir şeyler söylersin buraya gel bir şeyler söylersin böyle olur yani bu da çok yıpratıcı bir şey yani. (Ç3, K: 116)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcının anne-baba arasındaki görüş farklılıklarının arasında kaldığı ve bu nedenle ikilem yaşadığı anlaşılmaktadır. Bir tarafın iyi olarak gördüğü durum diğer tarafın bakış açısından kötü olarak değerlendirildiğinde çocuk yaşanılan duruma ilişkin değerlendirme yapmakta zorlanmakta ve bu durum kimlik gelişimi açısından sorunlu bir nokta olarak değerlendirilmektedir. Bu vakanın paylaşımında da yaşanılan ikiliği kendi isteklerini gerçekleştirme yönünde kullanması, iç denetimi sağlamak açısından problem oluşturacak bir aile ortamını tanımlamaktadır. Bu noktada yaşanılan ikilik, anne-babanın muğlak kaybına karşılık gelmektedir. Başka bir ifadeyle, anne-baba, çocukla ilgili kararlarda daha fazla söz sahibi olmaya çalıştıkça anne-baba kimliğinden uzaklaşmakta ve çocuğun da muğlak kaybına neden olmaktadırlar. Ek olarak, yaşanılan ikilik katılımcı tarafından da yıpratıcı bir durum olarak değerlendirilmektedir.

> Söylüyorlar yani bazen bu konuda çekiniyorum mesela hani annemle bir sıkıntı yaşadığımda babama anlatmaya çekiniyorum ya da herhangi farklı bir şey olduğunda farklı çok alakasız bir sıkıntı olduğunda evde hiç annemle alakası olmayan "*Baban bazen de öyle işte uyuzdu, zaten hep böyleydi*" falan. Çok sinirleniyorum mesela. O yüzden paylaşma konusunda herhangi bir şey söylerken bazı tereddüt ediyorum çünkü olay yine buna bağlanacak diye. Çünkü o iki insanın birbiri hakkında yaşanmışlığı var 20-30 yıl, bunu göz ardı edip objektif bir şekilde değerlendirmem özellikle bu kadar yaşanmışlıktan sonra çok zor. Ama beni bazen sinirlendiriyor ikisinin de birbiri hakkında söylediği şeyler. Ona onu savunuyorum, ona onu savunuyorum. Bazen paylaşmaktan kaçınıyorum bazı şeyleri. Yani öyle bir denge kurulması gerekiyor sanırım küçükken biraz daha zordu bazı olaylarda. Artık daha öngörebiliyorum hani nasıl tepkiler alabileceğimi, o yüzden yapıcı bir şey olmayacağını düşündüğüm durumlarda paylaşmamayı seçiyorum. (Ç2, K: 138) …Ben de mesela karşı tarafın ne

> hissettiğini düşünüyorum. Ya küçükken mesela babam, annem öyle ya ben mesela evde bir şey yapıyorum annem o an ilgilenmiyor sonra ben anneme çıkışıyorum "Niye ilgilenmiyorsun, bak bir şey yapıyorum. Hiç sormadın!"; işte "Babası kılıklı" filan. Hani böyle deyince mesela "*Tamam da senden ilgi bekliyordu o yüzden adam öyle diyordur*" veya annemi mesela babam bir şey dediğinde işte "*Ama işte ĞA (anne) da hep öyledir zaten*" Hayır belki de sen böyle yaptığın için annem de böyle yapıyordur. İki tarafı da böyle anlıyorum, anlamaya çalışıyorum, en azından gözlemlediğim kadarıyla kişiliklilerindeki farklılıkları, olaylara bakış açılarını. Hayata bakış açılarının farklı olduğunu bildiğim için ikisinin de birbirine anlatmaya çalışma gibi bir şey oluyor yani ikisi de birbirine karşı verdiği tepkilerin mekanizmasını biraz daha çözümlemeye yönelik tepkiler oluyor. (Ç2, K: 140)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının anne-babasının birbirleri hakkında söylediklerinden rahatsızlık duyduğu ve bu durumu kontrol altına almaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Katılımcı annesinin söylediklerine karşı babasını ve babasının söylediklerine karşı annesini savunarak kendi içinde denge kurmaya çalışmaktadır. Bu çaba bir anlamda çocuğun kendi içindeki anne-baba temsillerini koruma tepkisi olarak yorumlanabilir. Başka bir yönüyle bu davranış, kendi benliğinin bir parçası olan anne ve baba temsillerinin muğlak kaybına karşı bir tepki olarak da düşünülebilir.

Son olarak, boşanma sonrası deneyimlenen muğlak kaybın sonucunda ortaya çıkan bir diğer çocuk profili, *olmamış-eksik çocuk*tur. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 58'de gösterilmiştir.

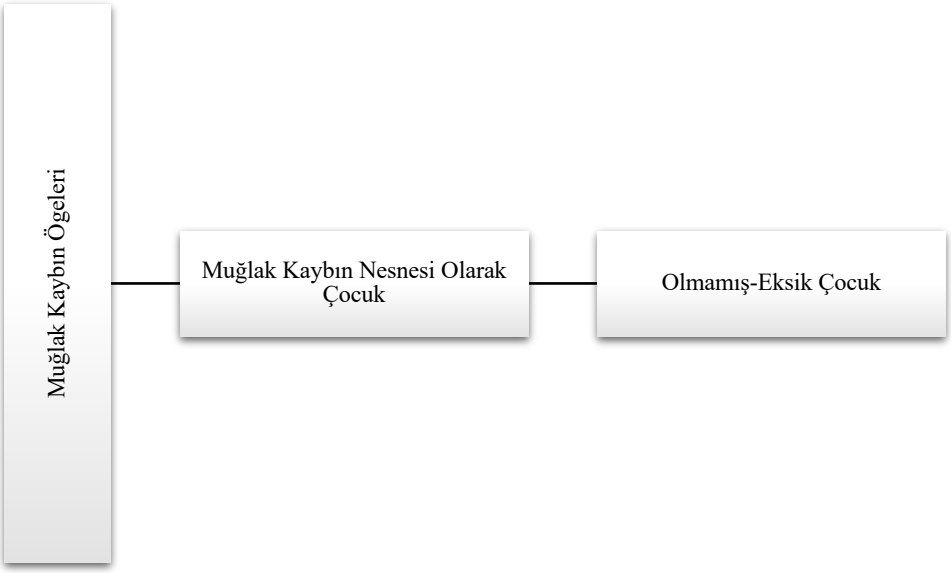

Şekil 58. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Olmamış-Eksik Çocuk Alt Kategorisi

Belirtilen alt kategori, çocuğun ihmaline yönelik yaşantılar temel alınarak oluşturulmuştur. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yani işte eksikliği şöyle ifade edebilirim kendim için; kendimi hep demiştim ya bir ara yetersiz, ezik, bencil ya böyle tam olmamış bir çocuk gibi hissediyordum ve bunun sebebi de "*Bakın bu böyle bir şey oldu, ben böyle bilerek böyle değilim, böyle olmadım. Şu sebepten dolayı böyle oldum ve hani bunu anlarsınız*" gibi böyle bir kendi adıma çıkarım yapmış olabilirim ya da önüme koymuş olabilirim hani bir set olarak çünkü şey de olurdu ben de mesela kaçarım yani kaçıp giderim. Birileriyle anlaşamadıysam ben oradan giderim veya iletişime girmem, konuşmam veya işte mesafe koyarım sürekli, kendimi hiç açmam, şeylerimi göstermemeye çalışırım hani kendime ait yani kendimle dalga geçilmemesi sağlamak için her türlü ciddiyet her türlü duvarı koyarım. Ondan sonra ve işte hani bu gibi düşünceler, bu gibi duygular sanki ben de şey yani bunların hep altında "*Eksiksin, eksik, olmamış, olmamış*" diye tabi kader, iyi yetiştirilmemiş, nasıl diyeyim "*Hiçbir zaman da olamayacak, hiçbir zaman o aşamaya varamayacak*" diye konuşan o içimdeki şey, o sürekli işte bu bunları üreten o duyguyu bana şey dedirtiyordu yani "*Bakın benim annem…*" yani hani bunu böyle söylemiyordum tabi ama ilişkilerimde bunu da bir bana en azından bir sempati duysunlar ya da işte dediğim gibi acısınlar gibi bunu da söylüyordum karşı tarafa. (Ç7, K: 256)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının içindeki bir sesin kendisini "*olmamış-eksik çocuk*" olarak tanımladığı görülmektedir. Bu ses özellikle boşanma sonrasında kendisinin eksik kaldığına vurgu yapmaktadır. Katılımcı bu sesin etkisiyle etrafındakilere hiçbir zaman tamamlanamayacağından bahsetmekte ve kendini bu şekilde tanıtarak yarasının görünmesini ve çevresindekilerin bu yaraya göre ona davranmasını istemektedir. Özetle katılımcı muğlak kayıplarının görülmesini istemekte ve bu kayıplarla kendini tanımlayarak eksik bir çocuk olduğu imasını ortaya koymaktadır. Bu noktada olmamış-eksik çocuk, kendi çocukluğunu kaybeden muğlak çocuk olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, boşanma sonrası süreçte katılımcılar annenin muğlak kayıpla ilgili rollerinin özne ve nesne olmak biçiminde deneyimlendiğini belirtirken babanın sadece muğlak kayba kaynaklık eden özne konumunda olduğuna dikkat çekmektedirler. Öte yandan katılımcılar muğlak kayıpla bağlantılı olarak deneyimledikleri çocuk profilinin muğlak kayıptan etkilenen biçiminde sınırlandırıldığına işaret etmektedirler. Bu noktada hem anne hem de babanın muğlak kayba kaynaklık etme üzerinden aktif rol oynadıkları ancak çocuğun sadece muğlak kayıptan etkilenen rolünde pasif bir karakter sergilediği anlaşılmaktadır.

Başa Çıkma Mekanizmaları. Anne ve babası boşanma deneyimine sahip katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, ayrılma ve yasal boşanmanın farklı zamanlarda gerçekleşmesi nedeniyle başa çıkma mekanizmalarındaki benzerlikler olduğu görülmüştür. Bu kapsamda başa çıkma mekanizmaları boşanma sırası ile sonrası olarak iki dönemi de kapsayan biçimde ele alınmış ve bu doğrultuda katılımcıların ifadeleri gruplandırılmıştır.

Katılımcıların muğlak kayba ilişkin başa çıkma mekanizmaları iki ana başlık altında incelenmiştir. Bunlardan ilki muğlak kayıpla başa çıkmayı zorlaştıran faktörler olarak gruplandırılmış ve bu kapsamda alt kodlara ayrılmıştır. İkinci kod ise kolaylaştırıcılar olarak isimlendirilmiş ve muğlak kayıpla başa çıkmayı kolaylaştıran alt kodlar olarak detaylandırılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 59'da gösterilmiştir.

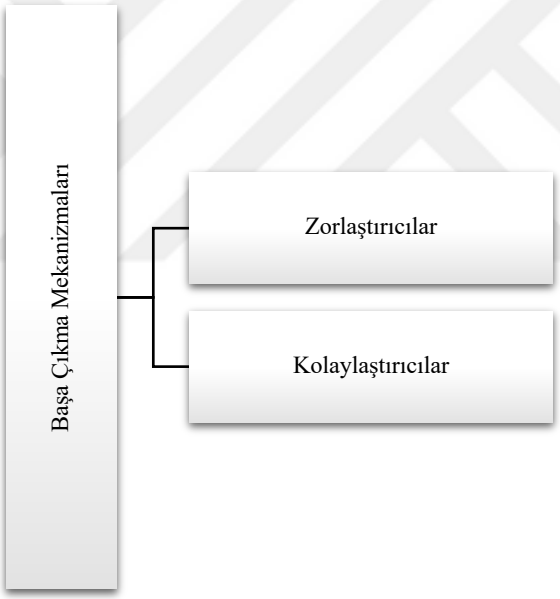

Şekil 59. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları

Zorlaştırıcılar. Anne-babanın ayrılması sonrasında deneyimlenen muğlak kaybın katılımcıların yaşamlarını farklı alanlarda zorlaştırdığı görülmektedir. Bu kapsamda katılımcılar muğlak kayıpla ya da onunla bağlantılı olarak ortaya çıkan değişimlerle baş etmede farklı faktör ya da kaynakları kullanmaktadırlar. Bu faktörler bazen başa çıkmayı daha da zor bir hale getirebilmektedir.

Katılımcı ifadelerinden yola çıkılarak belirlenen zorlaştırıcı faktörler üç alt koda ayrılarak gruplandırılmıştır. Bu kodlar *yakın çevre, duygusal-içsel zorluk ve sosyal-çevresel değişim* biçimindedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 60'ta gösterilmiştir.

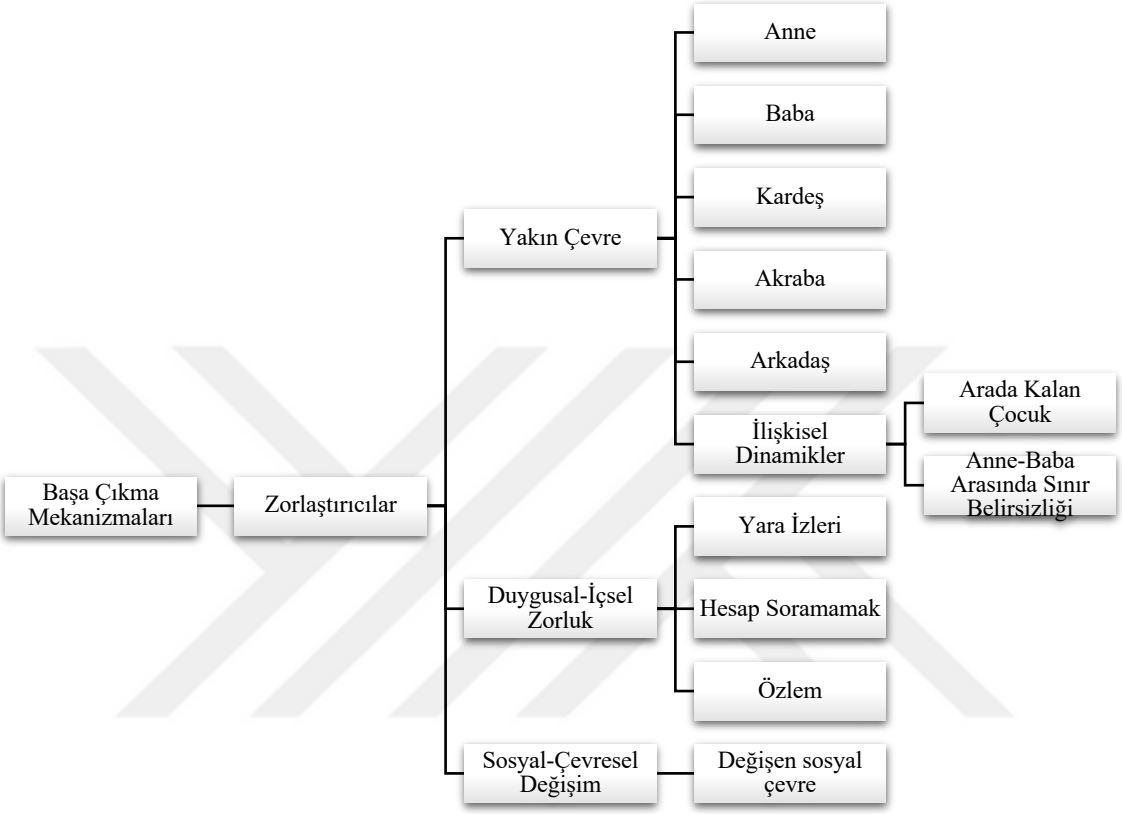

Şekil 60. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları: Zorlaştırıcılar

Yakın Çevre. Katılımcı ifadeleri incelendiğinde, zorlaştırıcı başa çıkma mekanizmalarının ilk alt kategorisi *yakın çevre* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında anne, baba ve öğretmen, arkadaş gibi yakın çevredeki kişilerin başa çıkmadaki rolleri ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 61'de gösterilmiştir.

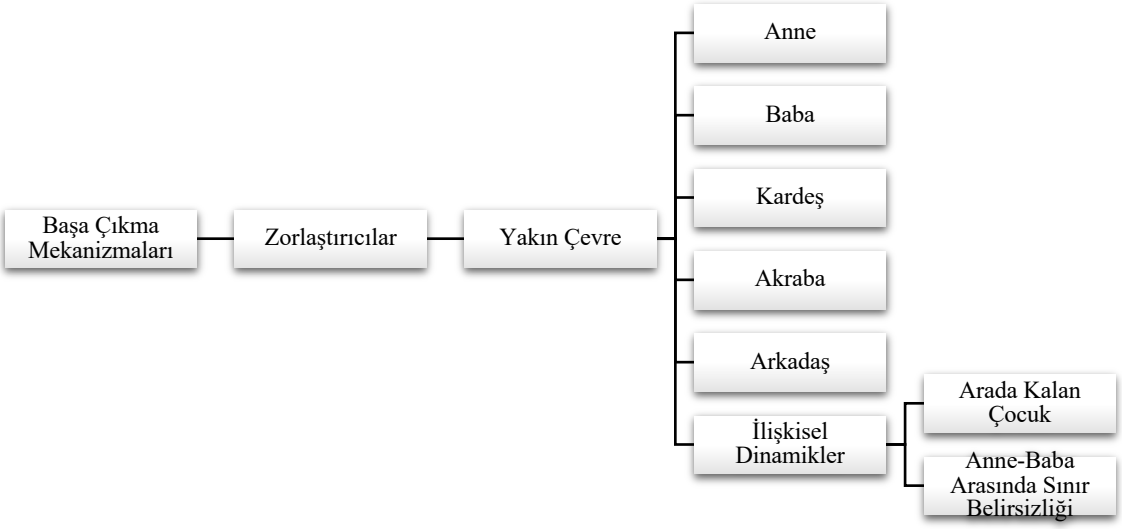

Şekil 61. [Çocuk Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Yakın Çevre Alt Kategorisi ve Bu Alt Kategoriye Ait Kod ve Alt Kodlar

Yakın çevre başlığı altında ele alınan kodlardan ilki, *anne* ve *baba*dır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ya evi biliyor, annemin çalıştığı yeri biliyor. Yol üstüne geliyormuş eğer işten çıktıysa, boştaysa sözlü taciz ediyormuş yani sözlü taciz dediğim "*Niye böyle yaptın?*" bilmem ne filan sitem ediyormuş öyle. Biraz rahatsız ediyormuş bağıra çağıra konuşuyormuş filan böyle. Belki bunların artacağını düşündü annem, belki daha çok belki fiziksel şeyin olacağını filan düşündü o yüzden rahatsız oldu, taşınmak istedi. Böyle sürekli onun baskısıyla onun kontrolüyle yaşadığımız yeri biliyor, çalıştığı yeri biliyor, bunlar üst üste gelince taşınma, o yüzden taşınmak istedi annem. Taşınmak için de benim eğitimimi düşündü. Ben o şehirde yani fena değil iyi bir lisedeydim. O yüzden iyi bir lisenin olduğu bir yere gitmek xxx lisesinin olduğu bir yere gitmek istedi. O yüzden büyük şehirleri şey yaptı, W21 ya da W22 oralara tayini çıkmayınca …birden zart diye emekli oldu. Onlar onda bence biraz bunalım yarattı o dönem sıkıntılıydı. Annemi hatırlıyorum. Hem onlar hem de karşı tarafın karşı taraf dediğim dayım dayımların baskısı filan. O… bunlar bana kötü yansıdı. Yoksa bence her şey çok güzeldi. (Ç4, K: 164)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı hem annesinin duygusal durumuna hem de babasının şiddet içeren davranışlarına vurgu yapmaktadır. Bu iki durum da boşanma süreci ve sonrasını zorlaştıran dinamikler olarak değerlendirilmektedir. Boşanma sürecinde babanın baskısı boşanma sürecini zorlaştırırken, annenin duygusal durumunun kötüye gitmesi boşanma sonrasını zorlaştıran bir durum olarak anlatılmaktadır. Her iki durum da bir yönüyle muğlak kayba karşılık gelmektedir. Babanın baskısı, örseleyen baba profilinin deneyimlenmesi açısından muğlak kayba karşılık gelirken annenin

boşanma sonrası ruh halinin kötüye gitmesi, annenin psikolojik açıdan muğlak kaybı olarak değerlendirilmektedir. Deneyimlenen bu muğlak kayıplar, boşanma süreci ve sonrasındaki diğer kayıplarla başa çıkmayı zorlaştıran faktörler olarak yorumlanmaktadır.

Yakın çevrede yer alan bir diğer zorlaştırıcı dinamik, *akrabalar*dır. Akrabalar hem boşanma süreci hem de sonrasında katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkmasını şu şekilde zorlaştırmıştır:

> O ilk konuşmalarda da anneannemin bana şey dediğini hatırlıyorum "*X2, bak kolay bir şey değil bu, işte babasız nasıl yapacaksınız?*" Dedem benim vefat etmiş ben çok küçükken, iki yaşındayken, hani "Ben bak kocam olmadan yaşıyorum, çok zorlanıyorum, annen de çok zorlanacak, işte annenin işi yok, siz nasıl geçineceksiniz? Ben tabii ki sizin buraya gelmenizi isterim ama para olmadan olmaz. Siz mutlu olamazsınız, ben mutlu olamam, kimse mutlu olamaz" gibi. Haklıydı da aslında. Çok zor bir süreçti. Bu tarz bir onaysızlık görüyordum anneannemde. Ama anneme karşı daha sert olduğunu da görüyordum yani "Ya hayır ayrılma, sadece sen mi yaşıyorsun bu tarz şeyleri, işte herkes bu tarz mutsuzluklar yaşıyor evinde, çok büyütüyorsun, abartıyorsun" gibi şeyler olduğunu hatırlıyorum, anneme karşı söylediğini hatırlıyorum, duyduğumu hatırlıyorum. (Ç5, K: 64)

> Yani belki dayım da daha arkadaşça bir tavır sergilemiş olsaydı ne bileyim işte gelip konuşacak olsaydı o zaman o kız yine böyle olmayacaktı. Düşün yemek masasında oturuyoruz "*Hişt kız bana su ver*" "*Hişt kız…*" Sen bana bunu diyemezsin yani dayın bunu yapıyor. Ondan sonra işte hani bunu işte "*X2 okumaz zaten*". Ondan sonra böyle bir tavır varken bu kızın özgüveni yok hala da benim kız kardeşimin özgüveni yok. (Ç9, K: 159)

Yukarıda yer alan ifadelerde, Ç5 boşanma süreci, Ç9 ise boşanma sonrasında akrabaların müdahalesinin zorlayıcı yönlerinden bahsetmektedir. Katılımcı Ç5, anneannesinin hem kendisi hem de annesini boşanmadan vazgeçirmeye çalışması biçimindeki tutumu, boşanma süreci ve sonrasında katılımcının yaşadığı kayıplara uyum sürecini zorlaştırıcı bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Katılımcı Ç9 ise boşanma sonrasında, akrabalarıyla yaşadığı dönemde, kendisine ve kız kardeşine yönelik dayısının olumsuz tavırlarından duyduğu rahatsızlık nedeniyle boşanma sonrası sürece uyum sağlamakta zorlandığına işaret etmiştir.

Yakın çevre ile ilgili bir diğer zorlaştırıcı, *kardeş ilişkileri*dir. Bu başlık altında Ç5 yaşantısını şu şekilde dile getirmiştir:

> Ya ben açıkçası boşanmadan öncesinde de abimle şunu yapardık da o yüzden bunun eksikliğini yaşadığımı söyleyemiyorum çünkü bir aktivite bir paylaşım vs. gibi bir şey yoktu ama dediğim gibi ilk anlattığım örneklerde de annem ve babam kavga edince abimin yanına giderdim. Hani böyle bir şey olunca bunu birlikte

> yaşardık hep o zamanlar. Boşanma sonrası ben tek başıma yaşıyormuş hissi yaşadım, birazcık yalnız hissettim açıkçası. Abim[in] böyle bir eksikliği vardı yani sadece fiziksel olarak yanımda olsa bile ben o yalnızlığı daha az hissedeceğime çok çok emindim. Ki bir süre sonra zaten abim W1'den W2'ye da gelmişti olumsuz bir şeyler yaşandıktan sonra. Hani o his zaten ondan sonra yok olmuştu. Ama o süreç zaten boşanma sürecinin devam ettiği bir süreçte abimin olmadığı süreç. (Ç5, K: 74)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı boşanma sürecinde kardeşinin muğlak kaybı nedeniyle süreçle baş etmekte zorlandığından bahsetmektedir. Boşanma sürecinde destek alacağı kişi olan kardeşinden uzak kalması ve diğer tüm kayıplarla birlikte kardeşinin de muğlak kaybını deneyimlemesi boşanma süreci ve sonrasındaki zorlaştırıcı bir dinamik olarak katılımcının yaşamındaki yerini almıştır.

Yakın çevre ile ilgili bir başka zorlaştırıcı faktör, *arkadaşlar*dır. Bu başlık altında gruplandırılan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Böyle çok az insan oldu benim hayatımda bunun gibi, o iki insandan biri. Kendisi o dönemde annemin çok yanında olduğunu düşünüyordu ya da öyle gibi davranıyordu ama ben annemi de çok iyi etkilemediğini düşünüyorum. Yani o kadının tavrı mesela bana hep kendimi böyle hep ezik hissettirmiştir bu konu hakkında. (Ç2, K: 78) …Direk bu konuda yani annemin mesela o dönem maddi sıkıntılar çekmesi vs. ona yardımcı oluyor gibiydi ama bu yardımı yapma tarzı beni çok irite ediyordu, böyle bir şekilde bütün konular, madem bu süreç normal o zaman siz oturun farklı bir konu konuşun, konuşurken normal bir şekilde davranabilmesiniz ya da farklı bir muhabbetiniz olabilmeli. Bütün konular boşanmaya bağlanıyorsa bence bu iki taraftan birinin… iki taraftan birinin bu konuyu normalleştiremediği anlamına geliyordu mesela benim için ve sürekli gündem buydu. Kendisi bizim eve geldiğinde böyle hep konu buraya dönüyordu, hep böyle kendi Q [meslek] olduğu için ki kendini yetkin hissediyordu belki de. Annemi işte psikolojik bazı takım tavsiyeler vermekte vs. kendi evliliğinden ileri gelen tavsiyeler vermekte daha kendini özgür hissediyordu ve bu beni çok irite ediyordu. Çok alakasız bir şey soruyorum mesela konu bir şekilde çok ayrı bir yere geliyor falan ve çok o dönemde yaşadığımız sıkıntıların bütün sebebinin boşanma olduğunu öğütleyen alt metinleri vardı, çok irite oluyordum. (Ç2, K: 80)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesinde Ç2, annesinin arkadaşını, süreçte kendisine ve annesine zarar veren bir faktör olarak değerlendirmektedir. Burada arkadaşın yardım etme biçimi, katılımcının kendisini psikolojik olarak daha aşağı bir konumdaymış gibi algılamasına neden olmakta ve bu durum kişinin varlığından rahatsızlık duyulması ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla belirtilen kişinin varlığı, boşanmanın gündem olmaya devam etmesine ve yaşamdaki sorunların boşanmayla ilişkilendirilmesine neden olmakta, bu bağlamda katılımcının süreçle başa çıkmasını zorlaştıran bir faktör olarak görülmektedir.

Yakın çevre ile ilgili zorlaştırıcılar arasında yer alan faktörlerden bir diğeri, ilişkisel dinamiklerdir. Bu kapsamda yaşanılan zorluk, *çocuğun arada kalması* biçiminde isimlendirilmiştir. Belirtilen alt koda ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> …yani bir de ben arada kaldım yani mesela mahkeme günü ikisinin arasında belki 10 metre mesafe var ikisi aynı salonda mahkemeyi bekliyorlar. Babam beni arıyor "*Söyle annene niye babasıyla gelmiş, niye babasını getirmiş?*" Babamı kapatıyorum annemi arıyorum "*Söyle ona o da niye kardeşini getirmiş? Hani yalnız gelecekti, hani içmeden gelecekti, bize söz vermişti*" Kapatıyorum. Aslında orada kendileri konuşsa orada ben çok arada kaldım. Bazen mesela bu boşanma sürecinde annemle kardeşim kendilerini geri çektiler, ikisi de numarasını değiştirdi ondan sonra ikisi de şey yaptı, arada o süreçte olan bana oldu. Ben iletişim kuran tek kişiydim babamla. Ondan sonra o da niye iletişim kuruyordum paraya ihtiyacımız oluyordu … Ben konuştum, ben şey yaptım, o benim için çok yıpratıcı oldu yani laftan anlamayan bir insana laf anlatmaya çalışıyorsunuz. Ondan sonra bir yandan çok en değer verdiğiniz insanın bu süreçten minimum zararla çıkmasını istiyorsunuz, annemi ve kız kardeşimi kastediyorum. Ondan sonra en ufak şeyde "*Ara babana şunu söyle*" oluyordu. (Ç9, K: 218)

> Sonunda babam işte eşyalarını topladığını hatırlıyorum ben "*Baba ne oluyor?*" dediğimi hatırlıyorum o dönem. Ondan sonra babam bir valize eşyalarını koyup işte kapının dışına çıkıp "*X1, çocuklar karar verin kime gidiyorsunuz?*" Ne kadar garip bir şey? Şimdi gerçekten travmatik bir olay yani. Ondan sonra benim böyle bir şaşkın babama gitmek istiyorum ama kardeşim annemin bacağına sarılıp hatırlıyorum hani "*Annemin yanında duracağım*" diye. Şimdi babamla annem arasında kalsam muhtemelen babamı seçerim ondan eminim yani ama kardeşim annemi seçince benim zoraki annemin yanına gidip ona şöyle yarım yamalak tuttuğumu hatırlıyorum çok da istemiyorum ama bak istiyorum gibi çocukluk işte. …Sonra babamın da gittiğini hatırlıyorum. Ben yine de "*Babam bizi gelip bizi alacak mı?*" diye hep düşündüm ama şey olmadı bir daha yani toparlayamadılar boşandılar (Ç3, K: 24) …İşte o da çok zor gerçekleşti arada… hep arada kaldık, gittik gittik geldik … O evde ben çok durmadım annemle o dönem çünkü sürekli ağladığım için sürekli ağlıyordum, annem beni babamlara yolluyordu. Öyle çok gidip geldiğimi hatırlıyorum o dönemle ilgili. (Ç3, K: 42)

Yukarıda yer alan ifadelerde boşanma sürecinde katılımcıların anne-baba arasında kalmakla ilgili yaşadıkları zorluklara yer verilmiştir. Bu kapsamda Ç9 boşanma günü de dahil olmak üzere anne babasının ayrı yaşadıkları dönemde, aradaki iletişimi sağlayan kişi rolünü üstlenmesine bağlı olarak süreçte yaşadığı zorlukları dile getirmektedir. Katılımcı Ç3 ise anne babasının ayrılığına tanıklık etmekte ve kiminle kalacağına karar vermesi gibi travmatik bir sürece maruz kalmaktadır. Tüm bu yaşantılar, kendi çocukluklarının kaybına karşılık gelmekte ve üstlenilen yetişkin rolleri, katılımcıların süreçle başa çıkmasını daha da zorlaştırıyor gibi görünmektedir.

Yakın çevre ile ilgili olarak başka bir ilişkisel dinamik, *anne-baba arasındaki sınır belirsizliği*dir. Anne-babanın birbirleri ile ilişkilerinde mesafe koymamaları başka bir ifade ile boşanmamış gibi birbirlerinin yaşamlarında yer alamaya devam etmelerini katılımcı şu şekilde dile getirmektedir:

> Evet sonuçlandıktan sonra yavaş yavaş hani artık babam başka yere gitti falan ama şeyi biliyorum yani ciddi anlamda sık sık denediklerini yani bağlantıyı tam koparmadıklarını biliyorum hatta zaten dedim ya dükkanları yan yana, sürekli her gün birbirlerini görebilirler hani boşanma biraz yasal olarak gerçekleşti diyelim, çok böyle kararlı… kararlı bir ilişki olmadı yani…..(Ç8, K: 101) …Ha beklentiler neler işte şey belki de benim hani gözlemim gözlemlediğim kadar babamın ona tekrar geri dönme beklentisi ona artık yani ona ihtiyaç duyduğundan dolayı olduğunu düşünüyorum ben. Annemin de şey beklentisi olabilir hani belki pişman olur, belki düzelir, işte belki artık daha farklı biri olur, değişir beklentisi belki. (Ç8, K: 107)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, boşanma sonrasında anne-babasının ilişkisinin devam etmesinden duyduğu rahatsızlığa işaret etmektedir. Katılımcının yaşantısı bütüncül olarak ele alındığında, katılımcının rahatsızlığının temel nedeni sınır belirsizliğinin süregelen kavgalara neden olması ve bu nedenle çocuğun anneyi korumasının da gerekli olmasıdır. Ortaya çıkan bu durum muğlak kayıp olan babayla sınırın geliştirilememesine bağlı olarak ailenin ve daha temelde çocuğun kendi muğlak kaybına neden olmakta ve başa çıkma sürecini zorlaştırmaktadır.

Duygusal-İçsel Zorluk. Zorlaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri, duygusal-içsel alanda yaşanan zorluklardır. Duygusal-içsel zorluk kategorisi altında yer alan ifadelerde yara izleri olarak adlandırılan yaşantılar, eski günlere özlem, hesap soramama gibi katılımcının iç dünyasında yaşadığı olumsuzluklar anlatılmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 62'de gösterilmiştir.

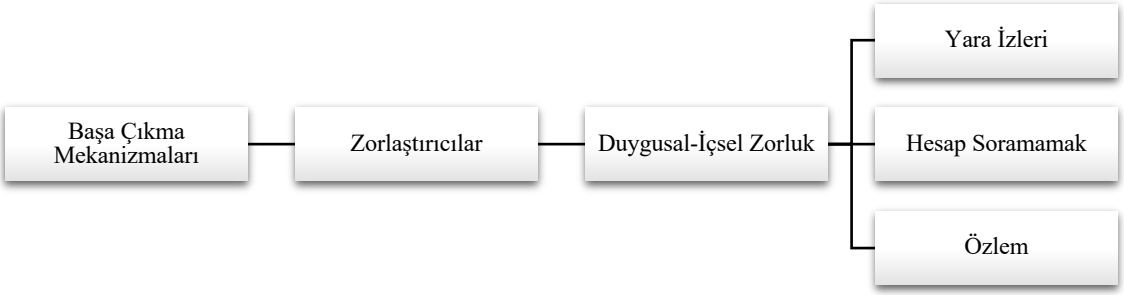

Şekil 62. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Duygusal-İçsel Zorluk Alt Kategorisi ve Bu Alt Kategoriye Ait Kodlar

Belirtilen alt kategori alanında yaşanan zorluklardan ilki, *yara izleri* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda Ç5 yaşantılarını şu şekilde dile getirmektedir:

> …olumlu bir şey hatırlamıyorum babamla iletişim anında. O yüzden hani babamı hayatımdan çıkarmam gerektiğini biraz fark ettim şu ana baktığımızda. Etkisi annemden aslında daha büyük şu an babamın, önemi daha az olmasına rağmen. Çünkü çok fazla olumsuz etkisi olduğunu hala hissediyorum. Dedim ya size hani ben otorite hissettiğimde hani hala "*Tamam*" diyebiliyorum şu an. Hala onun etkisini çok fazla hissediyorum. …Bir erkekle iletişim kurarken hala çok zorlanırım ama bir kadınla sıfırdan bir ilişkiye başlasam, sıfırdan bir erkekle iletişime başlamaktansa duygularımı ifade edebildiğim için çok daha rahatlarım çünkü bir erkekle konuştuğum zaman karşımdan duygu gelmeyecek diye çok çekiniyorum aynı babamda olan iletişim gibi. O yüzden babamın etkisi hayatımda çok çok daha fazla anneme kıyasla hatta böyle bir kara bulut gibi söyleyebilirim ifade edebilirim bun üstümde. Bundan mümkün olduğunca kurtulmak için babamla olan iletişimini azaltmak, etkisini azaltmaya çalışıyorum ama tabii ki olmuyor böyle bir gerçeklikte. Ama tabii ki şu anda da kendi deneyimlerim işte bir şeyleri denemeye başladığım bir süreç aslında hayatımda. … (Ç5, K: 126) …Çok güçsüz hissediyordum açıkçası kendimi o zamanlar hala da bu konuda güçsüz hissediyorum kendimi yani özellikle hani demiştim ya otorite figürü gibi karşıda bir şey hissettiğim zaman kendimi hala çok güçsüz hissediyorum. Yani bununla baş etmek istiyor muyum onu da bilmiyorum çünkü o kadar alışmışım ki bu düzene, karşımda bir hani özellikle yaşını almış bir erkek gördüğüm zaman, büyüğümü gördüğüm zaman çok daha kabullenici bir role geçiyorum. Yani babamda da aynı şey vardı bazen saçma olan bir şeyden dayak yediğim de oluyordu her ne kadar bunun haksız olduğunu bilsem de "*Hayır, babam doğru düşünüyor, dövmekte haklıydı*" dediğim de çok oluyordu. Yani o yüzden gerçekten kendimi çok güçsüz hissetmeme neden olan bir şey. (Ç5, K: 166)

Yukarıda yer verilen ifadede katılımcı boşanma sonrası süreçte babası ile kurduğu ilişkinin şu anki yaşamına etkilerinden bahsetmektedir. Boşanma öncesi süreçte muğlak kayıp olarak algılanan babanın, şiddet içeren davranışlarının etkileri boşanma sonrasında devam etmekte ve katılımcı bu etkilerle başa çıkmakta zorlanmaktadır. Bununla birlikte katılımcı, babasının etkilerinin annesinden daha fazla olmasından bahsetmektedir. Bu

durum, muğlak kayıpla ilgili önemli bir noktaya dikkat çekmektedir: Muğlak kayıp, çocuk ihmal ve istismarına neden olduğunda etkileri de çarpıcı olmaktadır. Nitekim bu vakada da katılımcının muğlak kayıpla kurduğu ilişki çocuğun ihmal ve istismarı üzerinden ilerlemekte, bu nedenle muğlak kaybın etkisi ve derinliği katılımcının şu anki ilişkilerini de belirlemektedir. Bu kapsamda muğlak kaybın etkileri yara izleri olarak değerlendirilmekte ve bu izler görülmeye devam etmektedir.

Katılımcıların duygusal – içsel zorlaştırıcı olarak belirttikleri bir diğer nokta, *hesap soramamak (pasif öfke)*tır. Bu başlık altında katılımcı Ç7 şunları dile getirmiştir:

> Gelecek açısından… Yani dediğim gibi tabi bunu şu an kafamdan söylüyorum artık diyebiliyorum ki iyi ki ayrılmışlar, iyi ki bitirmişler, iyi ki yollarına gitmişler böylesi çok daha iyi oldu ama şu gerçek zaten hani araştırmanızın konusu da sanırım ağırlıklı olarak bu, bu boşanmaların sonucunda bu çocuklara, bu boşanmanın sonucunu çekmek zorunda kalan çocuklara, hayatları… asıl sıkıntı burada zaten yani dediğim gibi ben kendimi de artık geçtim şu benden birazcık büyük olan abimin yaşadığı bu … büyük sıkıntının yani her insan kendi hayatındaki belli başlı buna günah mı diyebiliriz, suç mu diyebiliriz, adaletsizlik mi diyebiliriz bunların hesabını sormak isterdim. Bu adamın yani bu bunun suçunun kimde olduğunu, kimden adalet bekleyeceğimi yani kimden bir cevap alabileceğimi bilmiyorum. İşte bütün problem bu ve bu bu çocuk yani bu adam [abisi] bir yuva kuramayacak mutlu olamayacak… olamayacak. En büyük abim 40 yaşına geldi, kadınlarla ilgili dehşet problemleri var, bunun da kendi boşanmış ailesinden kaynaklandığını çok iyi biliyor. Bende de belli başlı izleri var. Küçük kardeşim o yine onun hani bir umut olduğunu düşünüyorum, onun hayata tutunan bir tarafı var o anlamda iyi yani ama işte dediğim gibi bu boşanma bu parçalanmanın sağlıklı bir şekilde olmadığı sürece bu çocuklar üzerinde bizim gibi çocuklar üzerinde zor yani kalıp toparlaması çok zor. Etkileri oldu birçok, çok büyük etkileri oldu ve bu çocuklar kimden hesap yani kendi adıma konuşayım kimden hesap soracağını bilemiyorlar. Ben annemden de hesap sormak isterim çünkü bir tarafı kızıyor insanın. Kızmamak gerektiğini bilerek kızıyor. Bu da tuhaf bir şey işte hesap sormak istiyorum annemden babamdan ama işte artık sorulmuyor. Bu da böyle şey var kalıyor insanın içinde bir taş olarak kalıyor. (Ç7, K: 260)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı anne-babasının boşanmasından daha fazla bir arada kalmış olmalarına olan kızgınlığını dile getirmektedir. Bu vakada ailenin çocuklarının anne-baba evliliğinde maruz kaldıkları sorunlar nedeniyle şu anki hayatlarında yaşadıkları problemlerin suçlusu olarak anne-baba görülmektedir. Özetle, evlilik süresince anne-babanın muğlak kaybına maruz kalan çocukların şu an kendi muğlak kayıplarını deneyimledikleri anlaşılmakta ve katılımcı bu duruma tepki göstermektedir.

Katılımcılardan Ç3'ün duygusal zorlaştırıcı olarak dile getirdiği bir diğer başlık *özlem* duygusudur. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> … ben dedim boşanmaktan çok korkuyorum eşimden boşanmaktan çünkü çocuklarım annelerine gitse babasız kalacaklar, babalarına gittikleri zaman annesiz kalacaklar. Dedi "*Sana ne?*" dedi "*Sana ne hissettiriyor ki?*" dedi; dedim "*Özlem…*" "*…Özlem duyuyorlar bu kötü bir şey*" "*Ama…*" dedi ki "*…çocuğun özlemi giderilmediği zaman acı hisseder yani özlem olması gereken bir duygu*" falan dedi. O ara anladım benim özlemim hiç gidilmemiş ve ben hala gerçekten boşanmalardan falan hep çok korkuyorum, hala korkuyorum kendi eşimde de çocuklar için de çok korkuyorum. Çünkü boşanmayı kabul etmiyorum yani ben keşke evli olsalarmış …ben annemin babamın aynı çatı altında olmasını hep isterim çünkü özlem duymaktan nefret ediyorum. Babama gittiğim zaman annem, anneme gittiğimizde babam tamam annemle ilişkimiz çok iyi olmasa da özlem duyuyorsun yani anneme. …Denilmesi lazımdı ki "*İstediğin zaman annene gidebilirsin, istediğin zaman babana gidebilirsin, bu bir seçim değil, biz yine seninle annem babanız*" Ve ben yine şunun olmasını isterdim. Yine görüşmelerini isterdim. Yani çocukları için düğünümde mesela ikisinin beraber olmasını isterdim ya da benimle ilgili verilecek okul kararlarında ikisinin beraber benim karşıma geçip konuşmalarını isterdim. ...kavga etmiş olabilirsiniz, birbirinizden nefret ediyor olabilirsiniz ama benim için şey yapıp bir şey yapılmasını isterdim. Benim bu süreci daha iyi atlatmamı sağlayacağını düşünüyorum yani şimdi de onu düşünüyorum. Beraber biraz bize vakit ayırmalarını isterdim. Ne olacak sanki beraber bir bizi bir pikniğe götürmelerini ya da bir sinema ya dördümüzün ayrıldıktan sonra gidebilmesini isterim çünkü bunlar hep özlemini duyduğum şeyler. Öyle önemli günlerimizi, doğum günlerimizi birlikte olmayı isterdim yani…. (Ç3, K: 108)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının boşanma sonrası anne ve babanın muğlak kaybını giderilmeyen özlem olarak nitelendirdiği anlaşılmaktadır. Burada boşanmanın etkileri yerine katılımcının anne-babasının muğlak kaybını kabul etmediği ve bu nedenle boşanmayı normalleştiremediği düşünülmektedir. Dolayısıyla boşanma sonrası katılımcının yaşadığı duygusal zorluk, anne-babasının bağlarını tamamen koparmasına bağlı olarak temelde hep eksik kalan aile ortamının muğlak kaybıdır.

Sosyal-Çevresel Değişim. Zorlaştırıcı mekanizmalar arasında yer alan bir diğer kod, sosyal çevresel değişimdir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 63'te gösterilmiştir.

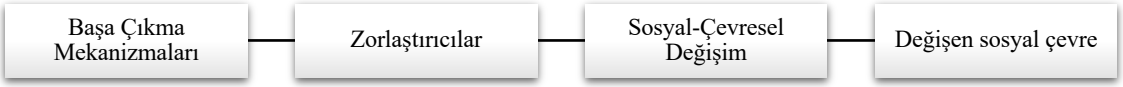

Şekil 63. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Sosyal-Çevresel Değişim Alt Kategorisi ve Değişen Sosyal Çevre Kodu

Katılımcılardan Ç5 zorlaştırıcı faktörlerden biri olarak değişen sosyal çevreye dikkat çekmiştir. Bu bağlamda katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

> Yani benim için gerçekten o 14 yaşındaki X2 [kendi ismi] boşanmadan önceki X2 [kendi ismi] tüm ihtiyaçlarını arkadaş ortamında giderebilen X2 çünkü eve ihtiyaç duymuyordum …O anda hiçbir ihtiyacımı gerçekleştiremez oldum ve bu ihtiyacımı gerçekleştirmek için de yapmam gereken şeyler vardı işte arkadaş edinmek gerekiyor ama …hiç de arkadaş edinememiştim. Onun zorluğunu yaşıyordum ben daha çok yani kendimi ifade edebileceğim bir alan yoktu benim için. (Ç5, K: 58)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, yeni yaşam düzeni ile birlikte değişen sosyal çevrenin de katılımcının uyumunu zorlaştırdığı anlaşılmaktadır. Burada katılımcı kendini ait hissettiği sosyal çevrenin kaybıyla birlikte kendini ifade edeceği ortamı da kaybetmiş ve yeni yaşam düzeninde kendine bir yer edinmek ve ait hissetmekte zorlanmıştır.

Kolaylaştırıcılar. Anne-baba ayrılığı ya da boşanmasının ardından deneyimlenen muğlak kayıpla baş etmede süreci kolaylaştıran faktörlerin varlığı da söz konusudur. Katılımcılar tarafından ifade edilen bu faktörler beş farklı alt kategori altında gruplandırılmıştır: Yakın çevre, bilişsel-duygusal başa çıkma mekanizmaları, yeni benlik inşası, kişisel kaynaklar ve sosyal-toplumsal kaynaklar. Oluşturulan bu gruplandırma Şekil 64'te gösterilmiştir.

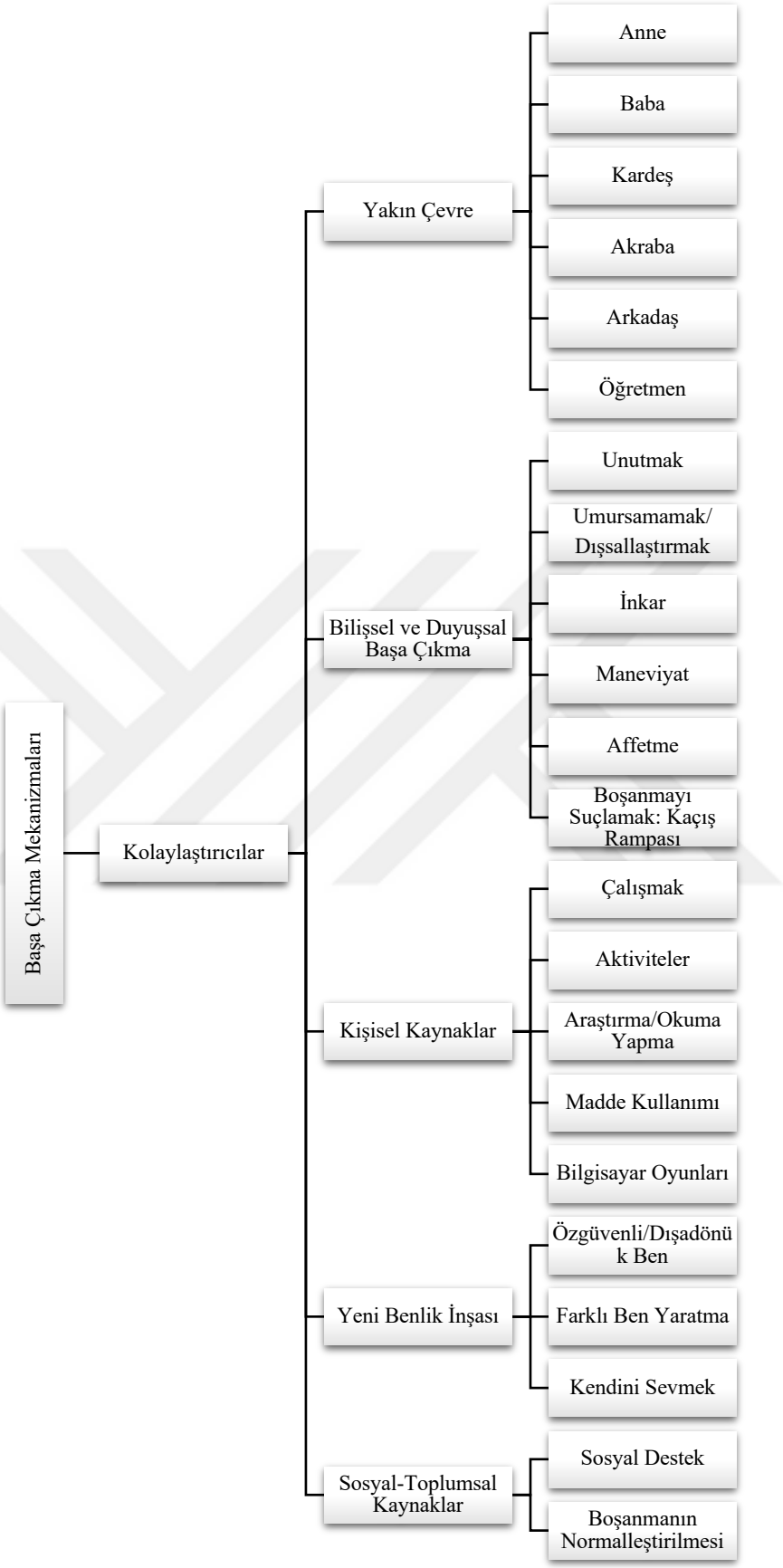

Şekil 64. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmaları

Yakın Çevre. Başa çıkma mekanizmaları arasında yer alan kolaylaştırıcılardan ilki, zorlaştırıcılarda olduğu gibi *yakın çevre*dir. Katılımcının yakınında bulunan anne-baba, öğretmen ve arkadaş gibi kişiler muğlak kayıpla başa çıkmayı kolaylaştıran kişiler olarak katılımcının hayatında yer almaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 65'te gösterilmiştir.

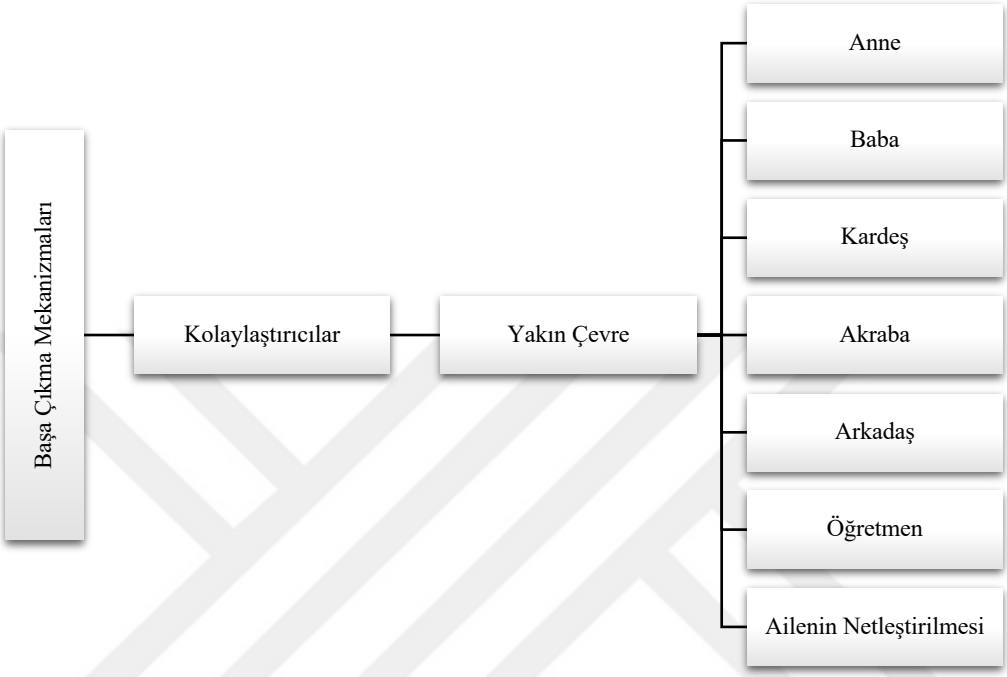

Şekil 65. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Yakın Çevre Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Yakın çevre kodu altında yer alan kodlardan ilki, *anne*dir. Katılımcılar, boşanma sonrası süreçte annenin muğlak kayıpla başa çıkma sürecindeki kolaylaştırıcı etkisini şu şekilde dile getirmişlerdir:

> Annem başlayınca çalışmaya başlayınca yani aslında maddi özgürlük de kazanınca, işte böyle bu olanaklar da artınca, alışverişe çıkıyorduk. Onun iş çıkışına gidiyordum, dışarda yiyorduk. İşte X AVM vardı çok yakında, oraya sinemaya gitmiştik mesela ilk beraber sinemaya gitmiştik. O da ilk defa gitmişti, ben de ilk defa gitmiştim. Aslında annemle daha güzel vakit geçiriyorduk. (Ç6, K: 134)

> Anneme bir şeydi "*İyi şeyler olacak*" diye şey yapıyordu. Mesela annem bana çok güvenirdi her zaman. Ondan sonra ilk senemde [üniversitede] mesela yurtdışına gitmeyi çok istiyordum. Buradaki üniversitedeki bir hocamız bana çok destek oldu hani o zaman hani şey yaptı ben "*Maddi durumumuz yok*" dedikçe "*Bak hallederiz bir şekilde yapabilirsin edebilirsin*" dedi. O dönem annem bana çok destek oldu. Zaten ben o zamandan sonra yani olaydan sonra anneme daha çok açılmaya

başladım. Çünkü dedi ki işte ben dedim işte "*Sınava girdim, ben sınavı kazandım. Ondan sonra işte ben gideceğim bak eğer ben eğer ki şey, olursa*". "*Tamam*" dedi "*Git, ben sana destek olurum maddi manevi*" ki çok zorlanacağını bildiğim halde. Ondan sonra işte orada destek oldu oradayken çok görüşemedik annemle hani saat farkı vardı, hem annem çalışıyordu falan. Ondan sonra işte annemle çok görüşemiyorduk, internet yoktu falan ben dışarda oluyordum falan. Annemi çok özlediğimi fark ettim. Ondan sonra daha sıkı sarıldım anneme daha bir de büyüdükçe daha çok ben annemi anlamaya başladım. Ondan sonra sürekli beni hep anladı annem beni yargılamadı. Küçükken çok kuralcıydı annem hala da kuralcıdır yani otoriter bir insandır ama çok anlayışlıdır yani nasıl desem hani bana şey dedi mesela "*Hayatında biri olabilir bunu bana anlatabilirsin, ondan sonra gezmek tozmak isteyebilirsin*" Hani şeye giderdik bana para gönderirdi yani "*Benim param var, ihtiyacım yok*" "*Olsun, bununla git bugün dışardan yemek ye.*" Ya da "*Hadi git bununla gez*" … Ondan sonra işte hep okuma konusunda beni çok destekledi …bana çok destek oldu. Dedi ki "*Senin bundan sonra kimseye ihtiyacın yok. Hani kendi başına bak sen bunu yapabiliyorsun*" beni hep yüreklendirdi aslında. Ben takıldığım yerde annem beni güçlendirdi. Benimle ağladı ondan sonra şey yaptı ama uzakta olmak var ya o üniversitede uzakta olmak …Ama annemin varlığı benim için yetti açıkçası, konuşamasak da görüşemesek de varlığı yetiyordu bana. (Ç9, K: 59)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcı Ç6'nın ifadelerinden annenin maddi durumu değiştikçe duygusal durumu da değişmektedir. Bu değişim anne-çocuk paylaşımını olumlu yönde etkilemekte ve muğlak kayıpla birlikte gelen diğer kayıplarla başa çıkmada kolaylaştırıcı faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte katılımcı Ç9 da annesinin boşanma sonrası sunduğu desteklerle sürecin kolaylaştığını anlatmaktadır. Annenin varlığının bile yetmesi muğlak kayba ve tüm kayıplarına rağmen annesiyle kurduğu bağın önemine işaret etmektedir. Özetle, boşanma sonrasında katılımcıların en önemli baş etme mekanizmalarından biri annelerinin duygusal durumu ve anneleriyle kurdukları bağ olarak görülmektedir.

Katılımcılar için kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri *baba*larıdır. Baba alt başlığı altında katılımcı Ç1 şunları dile getirmiştir:

Kendi açımdan… Mesela ben de babamı öyle biri olduğunu kabullendim. Yani o… o süreçte değil ama üniversite döneminde kabullendim. Yani demek ki böyle biri. Bazı şeyleri ne kadar söylesen de söylemesen de yani yüzüne vur… düşüncelerini söylüyorsun yüzüne vurmak demeyeyim ama "*Demek ki böyle biri diyorsun*" Çünkü insanların çok fazla değiştiğini düşünmüyorum, değişemiyorlar da yani değişmek isteseler de çok fazla değişemiyorlar, bence biraz törpülenebiliyor o özellikleri. O yüzden ben de babamı sanırım kabul ettim. Bu şekilde olduğunu kabul ettim yani. (Ç1, K: 114) Ama bunu boşanma sürecinde değil daha sonrasında kabul ettim. (Ç1, K: 116)

Yukarıdaki ifade incelendiğinde, katılımcının babasının sahip olduğu özellikleri kabul etmeye vurgu yaptığı görülmektedir. Bu aşamada katılımcının babasının yeterince sorumluluk almadığı, kendi [baba] yaşamına odaklandığı ve katılımcıyı ihmal ettiğine yönelik paylaşımları da dikkate alındığında, katılımcının babasının ilgisiz tutumunu kabul etmesi, muğlak kayba uyum sağlandığının göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bu kapsamda da babanın muğlak kaybını kabul etmek, kolaylaştırıcı bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Yakın çevre başlığı altında yer alan kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri, *kardeş ilişkileri*dir. Bu kapsamda Ç8 şunları dile getirmiştir:

> Olmadı yani elbette terapi tarzı bir şey almadım hayatımda hiç ama elbette işte bazen kardeşlerimle yaptığım konuşmalar olsun hani onlar belki bazen iyi olabiliyordu. …işte arkadaşlarımla değil de arkadaşlarımla çok derin konuşmuyorum bu konuyu ama kardeşlerimle konuşabiliyorum hani belki o iyi hissettiriyor hani kardeşlerimle bir şey paylaşmam bu konuda. (Ç8, K: 141)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının kardeşleri ile kurduğu ilişkilerin kendisine iyi geldiği görülmektedir. Burada anne-babanın muğlak kaybı ile ilgili başkalarıyla bir paylaşımda bulunmamak ve bu noktada desteğin kardeşler tarafından sağlanması, katılımcının yaşamında kardeşlerinin temel başa çıkma mekanizmalarından biri olduğunu düşündürmektedir.

Katılımcıların vurguladığı bir diğer kolaylaştırıcı, *akrabalar*dır. Bu başlık altında Ç1 şunları dile getirmiştir:

> … boşanma sonrasında çok büyük yalnızlık çekmeyeceğini de biliyordum çünkü annemin aile bağları çok kuvvetli. Kardeşleriyle abileri ile çok rahat bunu atlatabileceğini biliyordum (Ç1, K: 44)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı annesini merkeze alarak kolaylaştırıcı bir faktör olarak akrabalarına işaret etmektedir. Boşanma sonrası yaşanan muğlak kayıp ve diğer kayıplarla ilgili olarak annesinin toparlanma sürecinde aile bağlarının gücüne güvendiği anlaşılmaktadır. Katılımcı Ç1'in boşanma sürecinden itibaren annesiyle kendisini özdeşleştirdiği dikkate alındığında, katılımcının annesine odaklı olarak ifade ettiği aile ilişkilerinin kendisine de iyi geleceği düşünülmektedir. Benzer şekilde katılımcı Ç4, kendisi açısından kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizması olarak akrabalık ilişkilerini şu şekilde ele almıştır:

> Yani zamanında dönem dönem ihtiyaç duyduğumda mesela araba kullanmayı öğrenmek istediğim zaman bir kez şey dayım şey demişti ha ben şey demiştim "*Bana kim öğretecek ya*" falan demiştim böyle o kalabalıkta konuşuyorduk. Dayım "*Ben öğretirim*" demişti güven veren bir şekilde. O an böyle bir anlık şey baba figürünü mü doldurmuştu filan böyle "*Ha iyi dayım var ya o öğretir*" filan diye şey olmuştum. O tarz şeyler oldu. …bazen öteki dayımı bazen baba figürü gibi gördüğüm oldu. Böyle bize geldiğinde buluştuğumuzda farklı şehirde olduğu için daha böyle bir mutlu böyle hani yıllar sonra babasıyla kavuşmuş çocuk heyecanı filan oluyordu bazen. (Ç4, K: 322)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının dayısı ile kurduğu ilişkinin muğlak kaybın telafisi anlamına geldiği düşünülmektedir. Katılımcının babası ile yapmak isteyip de yapamayacağı bir eyleme işaret ederek akrabası ile yapması, muğlak kayıp olan baba figürünün yerine bir başkasını koyma çabası olarak yorumlanmaktadır. Bu kapsamda akraba, katılımcının hayatındaki bir boşluğu dolduran kolaylaştırıcı bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Yakın çevre başlığı altında yer alan kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri, *arkadaşlar*dır. Bu kapsamda yer alan ifadeler şu şekildedir:

> Arkadaşlarım benim iki tane arkadaşım var, ikisi de erkek ama nasıl desem kardeş gibiyiz. Biri lisede tanıştığım biri de üniversitede tanıştığım, aynı burada okuyorduk. Ondan sonra işte O oldu. Onlarla çok böyle. O, bana çok destek oldu "*Bak hani geçecek*" ve "*Ben her zaman senin yanındayım*" Ne zaman ağlasam bana "*Ağlama*" demedi ağladığımda da "*Yanındayım*" dedi. Öncesinde ama hani üniversiteden öncesinde bana bunu kolaylaştıran hiçbir şey yoktu. (Ç9, K: 57)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının duygusunu geçiştirmeden yaşamasına izin veren bir arkadaşın varlığı dikkat çekmektedir. Bu vakada arkadaşın kolaylaştırıcılığı, muğlak kaybın yasının tutulmasına izin vermesi ile ilişkili görünmektedir. Başka bir ifadeyle, genellikle toplum tarafından varlığı reddedilen ya da anlamlandırılamayan muğlak kayıp, arkadaşın kabulüyle görünür hale gelmiş ve katılımcının yasını yaşamasını sağlamıştır.

Katılımcılardan Ç2, kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından biri olarak *öğretmen*lerine dikkat çekmektedir. Bu kapsamda katılımcı şunları dile getirmektedir:

> Evet çok vardı aslında o süreçte dershaneye gidiyordum ben ama okulda çok güçlü bağlarım güçlü arkadaşlıklarım yoktu. Genelde dershanede vakit geçiriyordum ve oradaki insanlarla daha çok anlaşıyordum. O süreçte mesela bana çok yardımcı olan rehberlik öğretmenim vardı hala çok hayatımda olan bir insan yani. On yıl oldu neredeyse tanışalı. O zaman yaptığım taşkınlıkların hepsinden haberdar. Daha sonraları işte bana şey derdi "*Özgür at*" derdi mesela "*Sana şey sana şeyi vuramayız*" mesela. O tarz duygularla beni çok iyi çözümlediğini düşündüğüm

> çok yanımda olan bir rehberlik öğretmenim vardı sağ olsun. Onun dışında bir tarih öğretmenim vardı. Onunla mesela çok fazla konuşuyordum konular hakkında, O da çok uzun yıllar hayatımda oldu …. (Ç2, K: 76)

Yukarıda yer verilen ifade incelendiğinde, katılımcının kendini anlayan kişi olarak öğretmenlerini tanımladığı görülmektedir. Burada "*...çözümlediğini*", "*...çok fazla konuşuyordum konularla ilgili*" ifadeleri, katılımcının tanınma ve anlaşılma ihtiyacına işaret etmektedir. Katılımcının boşanma sürecinden uzak tutulması nedeniyle varlığının yok sayılması üzerinden deneyimlediği muğlak kayıp dikkate alındığında, belirtilen ihtiyaçların önemi anlaşılmaktadır. Bu noktada ihtiyaçlar, öğretmenlerle kurulan ilişkide görünür olması üzerinden karşılanmakta ve öğretmenler kolaylaştırıcı faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Son olarak, yakın çevre ile ilgili kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri, *aile kavramının netleştirilmesi*dir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Annemin yine yaptığı en güzel şeylerden biri, baktı ben çok iyi değilim. Annem sağ olsun bana şey yaptı, o dönemler psikolog falan tam bilmiyorduk ama üniversitede bir şeye götürdü bir hocaya götürdü. Hatta işte hiç unutmuyorum bir psikologdu herhalde o dedi ki herhalde "*Bak*" dedi bana iste resim falan çizdirdi. "*Siz artık…*" şey yapmıştı kalem mi tutmuştu üç tane bunu size annem anlatmıştır. Şey yaptı, dedi ki "*Bundan sonra siz üçünüz bir ailesiniz*" deyince benim gerçekten o şeyim bir gitti, muallakta ya "*Aile kaç kişilik olur? Dört kişi mi? Üç kişi mi? Üç kişi de aile olur mu? Annem, ben, X2'yle falan?*" O öyle dedikten sonra ben biraz düzeldiğimi hatırlıyorum. O muallaklık, belirsizlik bir gitti. "*Artık…*" dedim ki "*...Ha benim ailem üç kişilik*" dediğimi hatırlıyorum. (Ç3, K: 66)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, boşanma sonrasında ailede kimin yer aldığı ile ilgili yaşanan karmaşanın muğlak kayba uyumu zorlaştırması oldukça dikkat çekici bir noktadır. Burada katılımcının kimin muğlak kayıp olduğuna karar verememiş olması, çoklu alanda yaşanan muğlak kayıp gibi değerlendirilmekte ve bu muğlaklığın yaşanılan durumu daha da zorlaştırdığı düşünülmektedir. Katılımcının durumunda iki farklı aile ortamının varlığı, ortam değişikliği yaşandığında anne ya da babadan birinin muğlak kaybı ve anne-babanın bir arada olmasına duyulan yoğun ihtiyaç, katılımcının yaşadığı karmaşayı ortaya koymaktadır. Bu aşamada aile üyelerinin belirlenmesi, aile kavramının ve dolayısıyla muğlak kaybın netleştirilmesi açısından önemli bir müdahaledir. Bu müdahale muğlak kaybı görünür kılmış ve katılımcının kaybı kabul etmesine olanak sağlamıştır.

Bilişsel-Duyuşsal Başa Çıkma Mekanizmaları. Katılımcı ifadeleri incelendiğinde bilişsel-duyuşsal başa çıkma mekanizmalarının da kolaylaştırıcı bir rol oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda affetmek, unutmak, hayal kurmak ve maneviyat anlatımlarda vurgulanan başlıklardandır. Belirtilen başlıklar doğrultusunda oluşturulan gruplandırma Şekil 66'da gösterilmiştir.

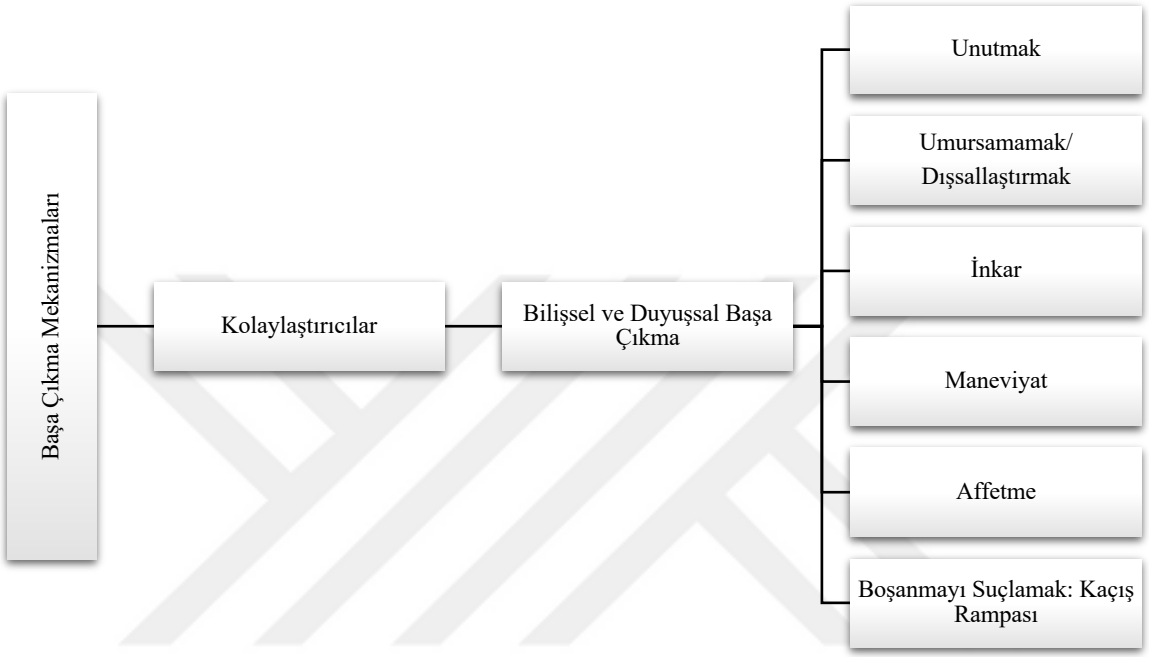

Şekil 66. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Bilişsel ve Duyuşsal Başa Çıkma Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Bilişsel ve duyuşsal kolaylaştırıcılardan ilki, *unutmak*tır. Belirtilen kodda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> O an var, o anı hatırlıyorum [babasıyla mutlu olduğu bir gün] hani şimdi siz söyleyince böyle aklıma geldi. Yine kavga etmiştik sonra da muhtemelen... Ama ben o yemek boyunca mutluydum [dil sürçmesi] çünkü benim aklımda hep şey vardı biz mesela babamla kahvaltı yapıyorsak bir saat sonra zaten kötü bir şey olacak o yüzden "*Mutlu olma*" derdim kendi kendime hani "*X1 bak mutlu olma çünkü birazdan kötü bir şey olacak*". O yüzden kafamda her şeyi unutmaya çalışmışım demek ki hani aklıma hiçbir şey gelmiyor. (Ç9, K: 125)

> O evde ben çok durmadım annemle o dönem çünkü sürekli ağladığım için sürekli ağlıyordum, annem beni babamlara yolluyordu. Öyle çok gidip geldiğimi hatırlıyorum o dönemle ilgili. Açıkçası çok da bir şey yapmıyorum herhalde unutmak mı istedim çok hatırlamıyorum o dönemi. (Ç3, K: 42)

Yukarıda yer alan ifadelerde boşanma sürecine ve boşanma sonrasına ilişkin muğlak kayıpla başa çıkmayı kolaylaştıran mekanizmalardan biri olarak *unutma*ya vurgu yapılmaktadır. Katılımcılardan Ç9 babasıyla olan anlarda sürekli olarak olumsuz bir yaşantı deneyimlediği için onunla ilgili tüm durumları unutmayı tercih ettiğini belirtmektedir. Başka bir ifadeyle katılımcı, muğlak kayıp ve onun yol açtığı tüm olumsuzluklarla unutarak baş etmektedir. İkinci olarak, katılımcı Ç3 ise boşanma süreci ve sonrası dönemde babasının muğlak kaybıyla başa çıkamadığı ve babasına ihtiyaç duyduğu, bu nedenle ortam değişikliği yaptığında ise annesini özlediği için iki ev arasındaki gidiş geliş sürecini anlatmaktadır. Öte yandan bu süreç katılımcı için zorlayıcı bir döneme işaret ettiğinden Ç9 gibi Ç3 de olumsuz yaşantılarıyla unutarak baş ettiğine işaret etmektedir.

Katılımcılardan Ç8 ise unutmakla birlikte *umursamama* ya da *dışsallaştırma* yoluyla anne-babasının muğlak kaybıyla başa çıkmaya çalıştığını ifade etmektedir. Katılımcının paylaşımları şu şekildedir:

> Kolaylaştıran… Umursamamak… Yani … başka bir yerde yaşadığım için bunları unutmak artık hani düşünmemek, kafa yormamak daha kolay hale getiriyordu. Yani ya onun haricinde çok çok dışsal bir faktör yok yani sanmıyorum. (Ç8, K: 137) …Yani evet. O yani çünkü çok dediğim gibi benim için üzücü bir olay hani çok düşündüğüm zaman zaten elimden bir şey gelmediği için elinden bir şey gelmeyen bir durumu hani üzülüp bunun üzerine düşünmek ne kadar yararlı diye düşünüp belki bazı zamanlar hani bu olayı umursamamak belki de beni daha iyi hissettirmiş veya daha kolay gelmiştir diyebilirim. (Ç8, K: 139)

Bilişsel ve duyuşsal kolaylaştırıcılardan bir diğer başa çıkma mekanizması, *inkar*dır. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Böyle bir bilgi benimle… boşandığını… annem babam… nasıl oldu, ne zaman? Herhalde boşandı yani boşandılar. Hep içimde bir babam yine şey yapacakmış gibi birleşeceklermiş gibi hep şey oldu hani içimde bir şey oldu, büyüdüğüm zaman bile oldu çok saçma bir şekilde. Hep birleşmelerini çok istedim ama çok kocaman oluncaya kadar bile istedim, çok enteresan hala birleşeceklermiş gibi geldi ama öyle çok şey boşanma kavramı ile ilgili hiçbir şey yok yani nasıl boşandılar, ben ne hissediyorum falan o yok yani. (Ç3, K: 46)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı boşanma sürecinin üzerinden çok uzun zaman geçmiş olmasına rağmen anne-babasının yeniden bir arada olmasını istediğinden bahsetmektedir. Bu vakada katılımcının isteği, anne-babasının boşanmasını kabullenmeme ve bir diğer yönüyle inkar etme olarak yorumlanmıştır. Başka bir yönüyle

inkar, aile ortamının ve babasının muğlak kaybına verdiği tepki olarak da değerlendirilmektedir.

Katılımcılardan Ç9, boşanma sonrası süreçte babasının muğlak kaybı ve diğer muğlak kayıplarıyla başa çıkma sürecinde *maneviyat*a yöneldiğinden bahsetmiştir. Bu kapsamda katılımcının ifadesi şu şekildedir:

> Ben ne yapıyordum biliyor musunuz ibadet ediyordum, o da benim için çok iyi oldu, işte dua ediyordum sık sık. (Ç9, K: 57)

Katılımcılar bilişsel-duyuşsal kolaylaştırıcılardan bir diğeri olarak *affetme*ye vurgu yapmışlardır. Bu başlık altında Ç3 yaşadıklarını şu şekilde dile getirmiştir:

> Geçenlerde mesela şöyle bir şey oldu: Annem dedi ki "*X1 ya…*" dedi "*…hareketlerinden şöyle bir şey seziyorum. Sen hala beni affedemedin sanki*" dedi. O kadar üzüldüm ki. Aslında annemi çoktan affetmiş olmam lazım yani neden böyle… yaptım falan kendimi hemen şey yapmaya çalıştım. Demek ki o şey kaldı annemden. Çünkü annemi affedemedim evet, ayrılmasının çok saçma olduğunu hep düşündüm, onu hep anneme şey yaptım. Babam çünkü hala der "*Ayrılmayı ben istemedim annen istedi*" diye. Böyle bir şey var. Hani o yüzden her şeyi anneme yüklenmiş durumda… o onu atamadığım oluyor. Hala hareketlerim annemi suçlayıcı demek ki yazık davranıyormuşum ben farkında değilim. Çok üzüldüm düzeltmeye çalıştım. Bilmiyorum yeterli oldu mu annem için ama bunu aşmaya çalışıyorum mesela. Ama annemle artık çoğu şeyi çözdüm hiç eskileri düşünmüyorum. Babamla da babamı çok affedemediğim her yazdığında babamın şeylerini düşünüyorum ayrıldıktan sonra hep iyilerini anlattım ama zamanımız olmadığı için iyi zamana denk gelirsem baba olarak iyi ama kötü zamanı da var babamın hani kötü zamanı derken bizimle ilgilenmediği, beni mesela bir ayakkabım olmadığını görüp bana ayakkabı almadığı ya da bir alışverişe gideceğim zaman 40 dereden su getiriyor "*Baba ne olur gidelim, baba ne olur gidelim, ne zaman olur, ne şey olur*" bu tarz şeylerimiz de oldu babamla. O yüzden kırgınlığım çok fazla ama bir kitap okudum ben "*K1*" diye. Bir de "*K2*" diye bir kitap okumuştum. O kitap …affetmek yani senin şeyin hep biliyorsunuzdur affetmediğiniz zaman o sürekli kanayan yara gibi oluyor. Dedim "*Ben benim bunu atmam lazım üzerimden, benim babamı affetmem lazım*" anneyi de aynı zamanda ama anneyi çok önce affetmiştim zaten. Ya da affettiğimi düşünüyordum bu konuda biraz daha düşünmem gerekiyor bu arada geçen söylediğinden sonra. "*Babamı da affetmem lazım*" dedim. Ama affetmem daha kolay oldu biliyor musunuz? Nasıl olduysa? Hep babama babam hep diyordu zaten şu şöyle bir şey var babamın küçükken hep dedi ki bana "*X1 [kendi ismi] ne olur içinde tutma, yani bana söyleyebileceğin şeyi yüzüme söyleyemiyor musun yaz kağıda bana ver*" demişti. Ben o kadar çok babama yazdım yazdım sayfalarca böyle yazdım yazdım babamın göreceği yerlere bırakıp bırakıp gidiyordum. Üzerine hiç konuşuyor muydun ya konuşmuyordum hiç şey yapmıyordum ama o kadar rahatlıyorum ki ben. Herhalde ondan babamı affetmem çok kolay oldu. İçimde babamı affettim, şu anda yazdıklarımdan hiçbir şey hissetmiyorum o içine atma X1. içine falan hatta hiç etkilenmiyorum ama mesela yazık kardeşim öyle değil. Hala affedemedi, o çok kolay atlattı gibi bazı şeyleri ama o hala görüşmüyor

> mesela babamla. Ben hep görüşüyorum babamla onu sevdiğimi de söylüyorum, eski günleri söyledim özlediğimi de söylüyorum artık kırgınlık mırganlık hiçbir şey kalmadı, ben bu konuda çok iyi olduğumu hissediyorum. Hani hep diyorlar ki bunu birine söylediğin zaman geçen annemle denk geldi işte bir beş-altı ay önce "*Babanla da artık görüşme*" falan söyledi. Niye görüşmeyeceğim "*Eğer görüşüyorsan X1 yazıklar olsun, hala onunla görüşüyorsun çoluk çocuk olursa falan görüşme o adamla*" şakasına öyle bir şey var. Ama ben öyle düşünmüyorum artık niye görüşmeyeceğim bu beni kötü etkiliyor babamla görüşmemek. Babama kızgın olmak da kötü etkiliyor dedim ki artık babama bir kırgınlığım yok anneme de olmadığını düşünüyordum ama demek ki varmış. Onun üzerine şey yapmaya çalışıyorum işte kırgınlığım olmasın diye. Böyle şu anda bir şey hissetmiyorum ayrılıkla ilgili ama tabi bazen düşündüğüm zaman ayrılık böyle içimi cız ettiriyor. (Ç3, K: 100)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının hem annesi hem de babasına yaşadığı kayıplar ve kendi muğlak kayıpları nedeniyle kırgın olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı babasının muğlak kaybı ve muğlak kayıpla bağlantılı diğer kayıplarla yazıya dökerek kendini ifade etme biçiminde baş ettiğini ve bununla bağlantılı olarak babasını affedebildiğini belirtmektedir. Öte yandan katılımcı boşanmayı, muğlak kayıp ve diğer kayıpların kaynağı olarak gördüğünden annesini bu kayıpların sorumlusu olarak nitelendirmektedir. Bu noktada babasının yüklemesiyle de anneyi boşanmayla gelen tüm kayıpların suçlusu olarak görme durumu da söz konusudur. Katılımcının babasının muğlak kaybıyla baş etmesinin önemli bir yolu olarak affetmeye işaret edilirken, annesine olan kırgınlığının sürmesi affetmenin gerçekleşmemesi ile ilişkilendirilmektedir. Katılımcı boşanma sonrasında her ne kadar babasının muğlak kaybını deneyimlese ve onun muğlak kaybına bağlı olarak pek çok kaybı yaşamış olsa ve tüm bu süreçleri annesinin yanında geçirmiş olsa da boşanmanın suçlusu olarak görülen annenin affedilememesi, katılımcının yaşadığı tüm kayıpların temelinde yatıyor gibi görünmektedir. Dolayısıyla muğlak kayba uyumun tam olarak gerçekleşmesi için annenin affedilmesi de gerekli görülmektedir.

Son olarak, bilişsel-duyuşsal kolaylaştırıcılardan bir diğeri, *boşanmayı suçlamak*tır. Bu başlık altında gruplandırılan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Zorlaştıran şeylerden birisi de şu olmuş olabilir: aynı bağlamda olarak her ne kadar kendime dönmeye çalışsam da bir ayna karşısında dursam da o aynaya her zaman bakmak istemedim çünkü her şeyi boşanmayla sebeplendirdiğim şeyler de oldu, babamla sebeplendirdiğim şeyler de oldu. İşte yani atıyorum bir derste başarısız olduğumda işte şunu diyordum "*Ben W1'de olsaydım belki …başarısız olmayacaktım*" ya da işte arkadaşımla olumlu bir iletişim gerçekleştiremediğimde "*Boşanmamış olsalardı ben W1'deki arkadaşlarımla devam ediyor olacaktım*" Hani hep olumsuz şeyleri birazcık ona bağladım. Kendimde bir sorumluluk

> bulmadım, bulmamak için büyük ihtimalle… bu da olumsuz bir şey bence. Çünkü gerçekleri her ne kadar görmeye çalıştığım bir süreç olsa da bazen gerçeklerden de kaçmama neden oldu. (Ç5, K: 162)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesi incelendiğinde, katılımcının boşanmayla birlikte yaşadığı muğlak kayıp ve diğer tüm kayıpları, günlük yaşamında ortaya çıkan ve baş edemediği sorunlarla ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, yaşamdaki sorunlarla başa çıkmadan kaçınmak için boşanmayı suçlamak, boşanmanın kaçış rampası olarak kullanıldığı biçiminde yorumlanmaktadır.

Kişisel Kaynaklar. Üçüncü olarak kişisel kaynaklar, muğlak kayıpla başa çıkmayı kolaylaştıran faktörler bağlamında değerlendirilmiştir. Burada katılımcının çalışma yaşamında yer alması ya da ders çalışması, hayvanlarla ilgilenmek ve spor yapması gibi aktivitelerde bulunması, araştırma ve okumalar yapması ve sanal ortamda zaman geçirmek gibi etkinliklerin yeni yaşama uyum sağlanmayı kolaylaştırdığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 67'de gösterilmiştir.

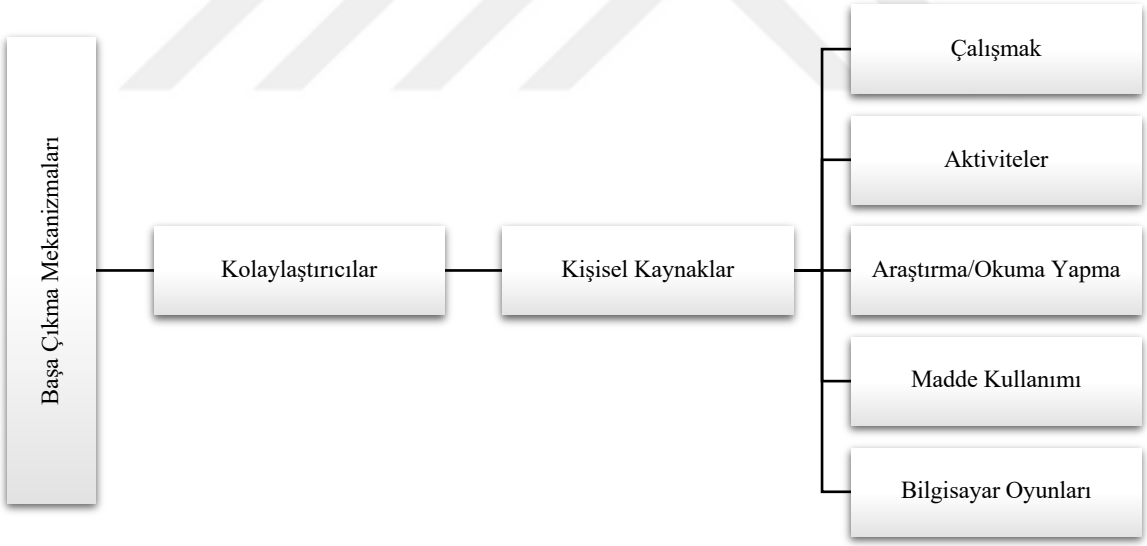

Şekil 67. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Kişisel Kaynaklar Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmaları arasında değerlendirilen kişisel kaynaklardan ilki, okul ya da iş ortamında *çalışmak* olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda katılımcı Ç9 şunları dile getirmiştir:

> …bir de çalışmak iyi geliyordu hem burada kütüphanede kısmi zamanlı olarak çalışıyordum. Ondan sonra hem bir öğrencim vardı gölge öğretmenlik yapıyordum. Hiç boş zaman kalmıyordu benim için. O benim için çok büyük bir artı oldu. Hani sabah erkenden kalkıyordum akşama kadar çalışıyordum, işte okula geliyordum vs. O da benim için kolaylaştırıcı bir etken oldu. (Ç9, K: 57)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, bir işte çalışmanın başa çıkmayı kolaylaştıran bir faktör olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra bir başka katılımcı derslere çalışmayı da kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizması olarak ifade etmiştir:

> Ben yani bilmiyorum çok böyle aklıma takıntılı olarak sürekli bunu düşünmüyorum başka şeyler düşünüyorum ama doğru mu başa çıktım yanlış onu bilmiyorum yani ama birazcık derslere sığındım galiba. (Ç6, K: 104)

Kişisel kaynaklardan biri olarak değerlendirilen bir diğer kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizması kişinin uğraştığı *aktiviteler*dir. Bu aktiviteler içerisinde hayvanlarla ilgilenmek, spor yapmak, televizyon izlemek ve sanatla uğraşmak yer almaktadır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ben kendimi başka alanlara yönelttim diyebilirim. ….ve bir tanıdığımızın köpeği vardı ve onunla çok fazla ilgileniyordum yavru köpekti. Yürüyüşe çıkartıyordum, bakımını sağlıyordum vs. biraz onların iyi geldiğini düşünüyorum açıkçası. (Ç1, K: 98)

> Hayır [başa] çıkamadım. Çıkamadım o yüzden zaten şey ya ufak tefek şeyler çok etkiledi zamanla nasıl diyeyim ne bileyim o dönem ne yapıyordum onu da hatırlamıyorum ki yani böyle bir arkadaş ortamı takılmak da yoktu, içki de yoktu, bir şey de yoktu, bilmiyorum sanırım sadece televizyon izliyordum, bilgisayar oynuyor muydum hatırlamıyorum. Sanırım sadece televizyon izleyip boş boş vakit geçiriyordum (Ç4, K: 172)

> Hah ya vallahi çocuk… bir çocuk sanırım ancak kendini kandırarak başa çıkar bu gibi durumlarla ben neyle kendimi kandırdım… Neler yaptım … lisede müzikle uğraştım, tiyatro ile ilgilendim, şiir yazdım yani bu gibi şeylere sebep oldu ben de. Oyun oynadım…. (Ç7, K: 84)

> Spor yapmak birazcık iyi geldi bana. (Ç9, K: 57)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların başa çıkma biçimlerinin ya da başa çıkmaya çalışırken kullandıkları yöntemlerin farklılaştığı görülmektedir. Katılımcıların vakitlerini değerlendirdikleri aktiviteler çeşitlilik göstermekle birlikte

temel motivasyonun, içinde bulunulan ana odaklanmayı ve bu şekilde muğlak kayıp ve diğer kayıplardan uzaklaşmayı sağlama olduğu düşünülmektedir.

Katılımcılardan Ç7 başa çıkma mekanizması olarak *araştırma yapma ve okuma* etkinliklerinin kendisine iyi geldiğinden bahsetmiştir. Bu kapsamda yer alan ifade şu şekildedir:

> Dediğim gibi belki o mutluluk ya da sevilme olabilir ama artık şöyle de bir şey var hani şimdi şöyle demiştim ya bu düşünceler beni artık yani kendi kendimin beni bu kadar yorması beni şuna itti dedim ki "*Başka insanlar ne düşünüyor bu konuda ve ne yapıyor ne söylemişler vs.*" derken işte ben kitap okumaya başladım, araştırmaya başladım, daha sonra işte felsefe ile ilgilenmeye başladım, derken işte varoluş, insanın yaşamdaki amacı vs. bu gibi noktalara vardım. Şey yani vardığım nokta henüz vardığım bir nokta yok ama hani bu arayışın sadece bana ait değil tüm zamanların yani binlerce yıldır insanların yaşamın anlamı anlamsızlığı üzerine bir yoldan gidiyor siz de bilirsiniz yani o yoldan ilerliyor. Ben şimdi buradan baktığımda bu gibi düşüncelerin derin etkiler altında kalmıyorum açıkçası artık bunlar benim için bu kadar şey değil hayatımda tabii ki yine anlam ve anlamsızlık üzerine düşünüp yorulduğum, karamsarlaştığım belli noktalar oluyor ama o hani az önce dediğim "*Hiçbir yere ulaşamayacağım, hiçbir yere varamayacak*" düşüncesi geçmişimde yoğun olarak hissettiğim ve artık son birkaç senedir yerini böyle böyle biri yaşamı böyle bir yeri istemenin de ne kadar anlamlı olup olmadığı üzerine düşünmekle geçiyor. Hani bunları anlamlandırmaya çalışıyorum artık bana benim yaşadığım bu hayatın bazen de hatta çoğu zaman dezavantajların avantaj olduğunu düşünmeye başladım. Bu da bir tür kendini kandırma yöntemi olabilir ama en azından şunu da düşünüyorum bazen beni bir arayışa itti yani gerçekten büyük bir arayışa itti beni çünkü bulamadığım tamamlayamadığım bir türlü sevgiye sevgiyi sorguluyorum, güveni sorguluyorum kendi içimde. Aileyi, varlık işte kadın, erkek, yaratılış vesaireler derken beni arayış içine itti, bu arayış şu zamanlarda artık keyifli bir hale gelmeye başladı, tuhaf işte bilemiyorum hayat ilginç yani. (Ç7, K: 258)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının yaşadıklarına bir anlam verme çabası içinde olduğu, bu nedenle başka insanların neler yaşadığı ya da benzer yaşantıları deneyimleyenlerin neler yaptığı gibi bir düşünceden hareketle araştırma ve okumalar yaptığı anlaşılmaktadır. Katılımcı yaşadıklarını anlamlandırma üzerinden yaşadığı dünyada kendine bir yer edinmeye ve bu şekilde var olmaya çabalamaktadır. Katılımcı araştırma ve okuma yapmanın yanı sıra *madde kullanımı* yoluyla da muğlak kayıp ve onun sonuçlarıyla başa çıkmaya çalışmıştır. Bu kapsamda katılımcının paylaşımları şu şekildedir:

> Daha şiddet eğilimi, birine zarar vermek ya da belli başlı ne bileyim kötü olan yani uyuşturucu vs. bu gibi şeylerle de temasım oldu ama hani kendimi bununla da avutmaya çalıştığım da oldu. Yani şu an nasıl diyeyim size başa çıkamadığım da oldu ya öyle dürüstçe ifade etmek gerekirse başa çıkamadığım da oldu. Ama

> zamanla zaman geçtikçe, bir şeyler öğrendikçe tutunmaya gayret ettim yani öyle söyleyebilirim. (Ç7, K: 84)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı, madde kullanımı yoluyla da süreçle başa çıkmaya çalıştığından bahsetmektedir. Öte yandan madde kullanımının başa çıkmada etkili bir yöntem olmadığı ve katılımcının zamanla ve öğrenmeler üzerinden muğlak kayba uyum sürecini gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

Son olarak, *bilgisayar oyunları* da başa çıkma mekanizmaları arasında yer alan kolaylaştırıcılardan biri olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcının paylaşımları şu şekildedir:

> O zamanlar işte eve bilgisayar alındıktan sonra zaten W1'deyken W1'de yaşıyorken [boşanma sürecinden önce yaşadıkları yer] bilgisayar oyunları çok oynardım ama arkadaşlarımla zaman geçirmeyi ya da çok önem verdiğim için çok büyük kısmını kaplamazdı hayatımın ama W2'ye taşındıktan sonra ve ikinci gün bilgisayar geldikten sonra internet olduktan sonra kendimi ifade etme ihtiyacımı orada çok fazla kullandığımı fark ediyorum. Bu da sosyal destek olabilir aslında ama hatta bir oyun oynuyordum böyle online bir oyun. Orada arkadaşlık edinebiliyordum sohbet edebiliyordum. (Ç5, K: 86)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının bilgisayar oyunlarını sosyal olarak doyum sağlayacağı bir yer olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu alan boşanma sonrası kaybettiği sosyal çevreyi edinme çabası olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bilgisayar oyunları, kaybedilen sosyal çevrenin geri getirilmesine hizmet etmekte ve bu noktada kolaylaştırıcı rol oynamaktadır.

Yeni Benlik İnşası. Bir diğer kolaylaştırıcı faktör yeni benlik inşasıdır. Bu kapsamda katılımcının özgüvenli-dışadönük olması, kendini sevmesi, farklı bir ben yaratması gibi vurgular muğlak kayıpla başa çıkmada önemli mekanizmalar olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 68'de gösterilmiştir.

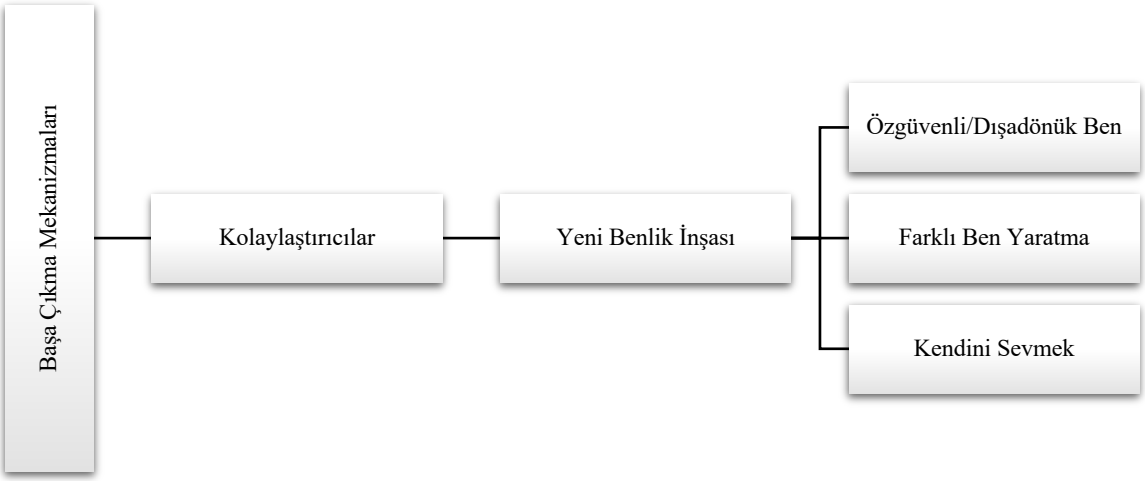

Şekil 68. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Yeni Benlik İnşası Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Yeni benlik inşası kapsamında işaret edilen kolaylaştırıcılardan ilki, bireyin zamanla daha *özgüvenli ve dışadönük* bir yapıya sahip olmasıdır. Bu kapsamda katılımcı Ç9 şunları dile getirmektedir:

> Ondan sonra bir de kendime güveniyordum ben hani her zaman kendime güvendim. Hani ondan sonra annem bana hep şey dedi "*Sen çok akıllı bir kızsın, çok çabuk konuşmaya başladın, çok çabuk yürümeye başladın. Ben sana hamileyken kitap okuyordum sana*" Hani bunları anlatması şey oldu bana …onun dışında kolaylaştıran çok dışa dönük olmaya başladım hani ne bileyim sürekli gezdim. (Ç9, K: 57)

Yukarıda yer alan ifadede özgüvenli ve dışadönük olmak gibi kişilik özellikleri, boşanma sürecinde ve sonrasında başa çıkmayı sağlayan önemli kolaylaştırıcılardan biri olarak ele alınmaktadır. Katılımcı sahip olduğu bu özellikleri ile muğlak kayıp ve sonuçlarıyla başa çıktığına işaret etmektedir.

Katılımcılardan Ç5, boşanma sonrası süreçte *farklı bir ben yaratma* ihtiyacından bahsetmektedir. Bu kapsamda yer alan ifadesi şu şekildedir:

> Orada arkadaşlık edinebiliyordum, sohbet edebiliyordum hatta bazen iki tane karakterim vardı. Birisiyle gerçekten X2 kişisi oluyordum, onlarla sohbet ediyordum, işte telefon numaramı veriyordum, konuşuyorduk sohbet ediyorduk ama birisiyle de çok mutlu bir insandım. Öyle bir portre çizerek işte ben derslerimde şöyle başarılıyım, şöyle bir yerde okuyorum, sahte bir ideallik, öyleymişim gibi anlatıyordum. Bu da beni çok iyi hissettiriyordu açıkçası yani bunu kendimi ifade edecek bir alanım vardı hatta kendimden daha üstün bir şekilde kendimi ifade edebilecek bir alan oluşturuyordum kendime bilgisayar oyunları sayesinde. (Ç5, K: 86)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesi incelendiğinde, katılımcının boşanma sonrası sevdiği sosyal çevrenin de muğlak kaybını deneyimlemesi, kendini ifade edebileceği bir alan bulma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte bilgisayar oyunları, ihtiyacı karşılayan bir ortam sunmuştur. Katılımcı oyunlar üzerinden arkadaş edinerek sosyal bir çevre oluşturmaya ve yeni bir benlik üzerinden başkalarıyla iletişim kurmaya başlamıştır. Katılımcının farklı bir ben yaratarak sahip olmayı istediği özellikler bir yönüyle boşanma öncesinde olduğu kişiye dönüş gibi algılanmaktadır. Bu bağlamda, farklı ben, geçmişe duyulan özlemi giderme ve kendi imkanlarıyla eski yaşam koşullarına sahip olma gibi görünmektedir. Başka bir ifadeyle, yaratılan yeni benlik, muğlak kayıp ve diğer kayıpların telafi edilmesine hizmet etmektedir.

Kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri, *kendini sevmek* olarak ifade edilmektedir. Katılımcının bu başlık altında yer alan ifadesi şu şekildedir:

> Yani neyi farklı yapardım… Ya ben çok kapattım kendimi uzun süreler kapattım uzun süreler işte alkol uyuşturucu vs. yani çok ağır uyuşturucular değil ama bulabileceğiniz şeyler onlarla birkaç …yani sürekli bir kaçış aradım, mutsuzdum, sürekli mutsuzdum yani mutsuz olmaya gerek yoktu diye düşünüyorum bu kadar. Ya açıkçası bu kadar mutsuz, bu kadar karamsar, bu kadar …gerekli olmadığını düşünüyorum. Tabi belli oranda düşünmek için insan hayatında kendini ayırmalı, pay ayırmalı ama bu biraz artık hem insanlardan nefret etmek hem kendinden nefret etmek gibi böyle uç noktalara varıyor. O anlamda da işte yıkıcı şeyler düşünmeye başlıyorsunuz yani ben bu yıkıcı şeyleri hayata geçirmedim, onun yerine işte bilmiyorum beni kurtaran şey bir anlamda büyük herhangi bir nereden geldiğini bilmediğim bir hayata karşı sevgi, insanın özüne aslına karşı bir duyduğum sevgi. O sevgi yani bir şey yaptırıyorsa o sevgi yaptırıyordur ve şey yaptırıyordur tabi hala … (Ç7, K: 264)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının muğlak kayıp ve diğer kayıplarla birlikte derin bir depresyon yaşadığı, depresif ruh halinin etkisiyle madde kullandığı, genel bir mutsuzluk ve karamsarlık içinde olduğu ve kendine zarar vermeyi düşündüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan katılımcı, bahsettiği yıkıcılıktan kendini ve diğerlerini sevmekle kurtulduğunu da belirtmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, kendi özüne ve başkalarına duyulan sevgi, muğlak kayıp ve etkilerinden kısmen ya da tamamen kurtulmanın bir yolu olarak görülmektedir.

Sosyal-Toplumsal Kaynaklar. Son olarak sosyal-toplumsal kaynaklar, başa çıkma mekanizmaları arasında yer alan kolaylaştırıcı faktörlerden bir diğeridir. Bu başlık altında, sosyal destek ve toplumda boşanmanın normalleşmesine yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Belirtilen başlıklar dikkate alınarak oluşturulan gruplandırma Şekil 69'da gösterilmiştir.

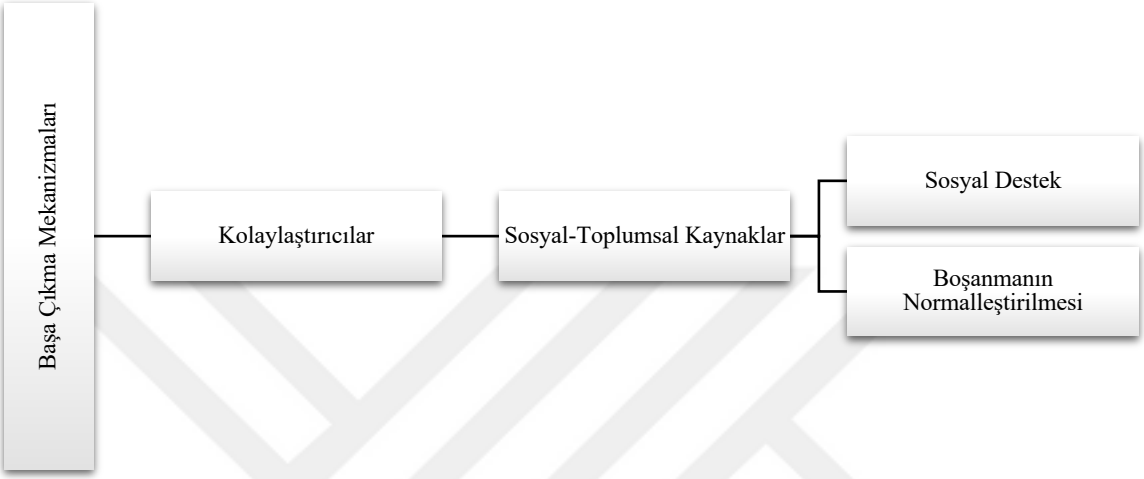

Şekil 69. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Sosyal-Toplumsal Kaynaklar Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Sosyal-toplumsal kaynaklar kapsamında yer alan kolaylaştırıcı mekanizmalardan ilki, *sosyal destek*tir. Belirtilen alt kodda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ya genelde teselli olurdu, bir acıma da olurdu şimdi, onu da hissederdim açıkçası ve bu acıma hoşuma giderdi. Neden hoşuma giderdi? Çünkü ben de şeyi severdim acınacak bir tarafım olduğunu hissederdim açıkçası hani ya da "*Bana biraz acıyın*" gibi böyle bir şey tarafım vardı "*Ya bana acıyın, beni biraz anlayın*" gibi bir tarafım olurdu o zaman, belki hala vardır da bunu söylediğimde işte bir de daha çok bir şey hissediyorum kendimi nasıl diyeyim yani karşındakine daha açık, daha net bağlayabilir gibi hissediyorum bağlanabilirim "*Ona bunu söyledim, O da bana kendini açabilir*" gibi böyle şeyler oluyordu düşünceler oluyordu. (Ç7, K: 252) …Evet hem o anlamda hem de şey demiştim ya sanki bu biraz da benim güçlü tarafımı gösteriyor gibi hissediyordum çünkü "*Ya bak senin annen baban boşanmamış ama benim annem boşandı ve senin çekmediğim o zorlukları ben çektim*" gibi böyle bir güç gösteren de bir tarafım var. (Ç7, K: 254)

> Ha şimdi ilk zamanlar hiç konuşmuyordum kimseyle de okulda. Sonra baktım aslında biraz gıcık bir şey ama sonra baktım hiç kimse benimle arkadaş olmak istemiyor ben de biraz bunu kullandım açıkçası biliyor musunuz o dönem. "*Annem babam ayrı*" filan yapınca herkes benim yanıma geliyor, o bir şey oldu. Üzülüyorlar, yanıma geliyorlar, arkadaş oluyorlar falan bu böyle bir değerli bir

> şey gibi oldu annem babamın ayrılması, onu kullandığımı hatırlıyorum daha sonra. Zaten o şekilde toparladım, insan içine karıştım. Herhalde onu kullanmasam çok böyle içime kapanık asosyal bir çocuk olup çıkıyordum yani o ilk şeyde. (Ç3, K: 48)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların boşanmış aile çocuğu olduklarını söylediklerinde çevrelerinin daha hassas ve anlayışlı tutumlar sergiledikleri ve katılımcıların da bu durumdan yararlandıkları anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle boşanmış aile çocuğu olmanın ikincil kazanca dönüşmesi söz konusu olmaktadır. Buradaki ikincil kazanç, sosyal çevrenin ilgi odağı olmaktır. Bu bağlamda ikincil kazanç, evde kaybedilen ayrıcalıkların sosyal ortamda kazanılmasını, belki bir yönüyle evde muğlak kayba dönüşen varlıklarının, sosyal çevrede fark edilir olmasını sağlamaktadır.

Katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkma sürecini kolaylaştıran bir diğer faktör, *boşanmanın normalleştirilmesi*dir. Bu kapsamda katılımcı paylaşımları şu şekildedir:

> Böyle şu anda bir şey hissetmiyorum ayrılıkla ilgili ama tabi bazen düşündüğüm zaman ayrılık böyle içimi cız ettiriyor. …bir de şöyle bir şey var artık herkes ayrılıyor artık, biraz normalleşti ayrılık da boşanma da. Eskiden benim zamanımda çevremde hiç kimse ayrı değildi hani öyle de bir şey var. Tek benim annem babam ayrı… Ama şimdi o kadar çok ki. Şimdi daha bilinçliler herhalde televizyonlardan falan görüyorlar. O dönem öyle bir şey yoktu. Yine böyle içimi cız ettiren bir taraf var ama daha alıştım yani bu ayrılık süreçlerine, boşanmalara. (Ç3, K: 100)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, boşanmanın pek bilinmediği bir dönemde boşanmış aile çocuğu olmanın bir dezavantaj olduğu ancak toplumda yaygınlaştıkça bu durumun yarattığı etkinin değiştiği anlaşılmaktadır. Katılımcı anne-babasının boşanması ile toplumda farklı bir statüye gelmekte ve bu durum normal karşılanmamaktadır. Başka bir ifadeyle boşanma bir dönem ötekileşmenin kaynağı olurken, yakın dönemde boşanmanın normalleştirilmesiyle birlikte ayrışmanın ortadan kalktığı anlaşılmakta ve bu dönüşümün kolaylaştırıcı bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir.

Özetle, muğlak kayıpla başa çıkma mekanizmaları boşanma süreci ve boşanma sonrası süreç dikkate alındığında kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı özellikler göstermektedir. Bu kapsamda katılımcıların yakın çevresi ve bu çevreyle sürdürdüğü ilişkiler hem kolaylaştırıcı hem de zorlaştırıcı rol oynayabilmektedir. Benzer şekilde katılımcının bilişsel ve duyuşsal başa çıkma yöntemleri ve sosyal-toplumsal kaynakları da her iki dinamiğe sahip özellikler göstermektedir. Öte yandan kişisel kaynaklar ve yeni benlik

inşası yalnızca kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmaları kapsamında değerlendirilmektedir.

Muğlak Kaybın Mirasları. Anne-baba ayrılığı ya da boşanma süreçlerinin sonrasında deneyimlenen muğlak kayıp, katılımcıların yaşamına yansımaları kapsamında muğlak kaybın sonuçları olarak değerlendirilmiş ve bu sonuçlar *muğlak kaybın mirasları* olarak isimlendirilmiştir. Katılımcıların bu başlık altında gruplandırılan ifadelerinde ağırlıklı olarak psikolojik ve ilişkisel bağlamda ortaya çıkan değişim ve sonuçlar dikkat çekmektedir. Bu kapsamda değerlendirilen katılımcı ifadeleri gruplandırıldığında dört kategori oluştuğu görülmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 70'te gösterilmiştir.

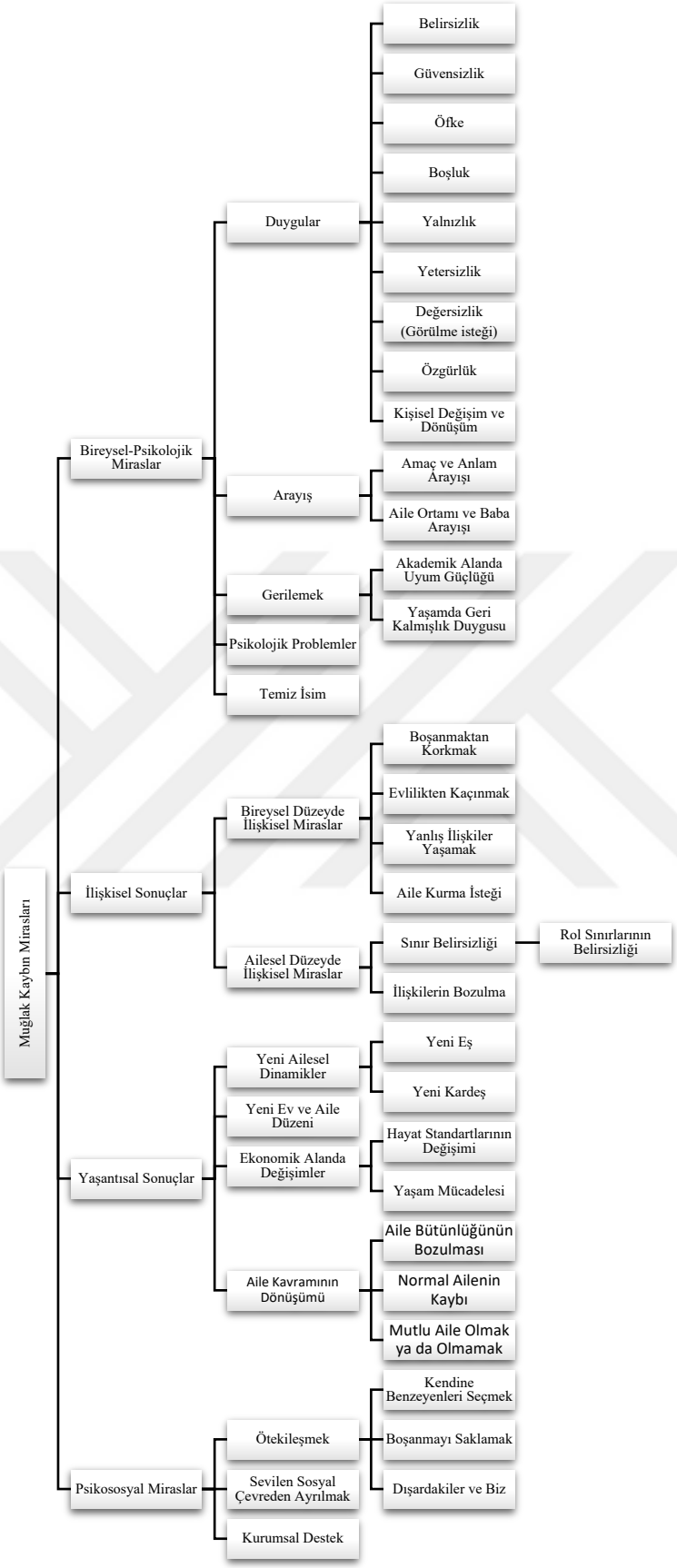

Şekil 70. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Mirasları

Bireysel-Psikolojik Miraslar. Bu başlık altındaki ifadeler incelendiğinde, katılımcının anlam arayışından topluma duyduğu öfke ve adaletsizlik duygularına, yüksek sesten korkmaktan ortaya çıkan ruh sağlığı problemlerine varan bir yelpazede deneyimlenen psikolojik sonuçlar katılımcıların ifadelerinde dile getirilmiştir. Elde edilen bulgular, Şekil 71'de gösterilmiştir.

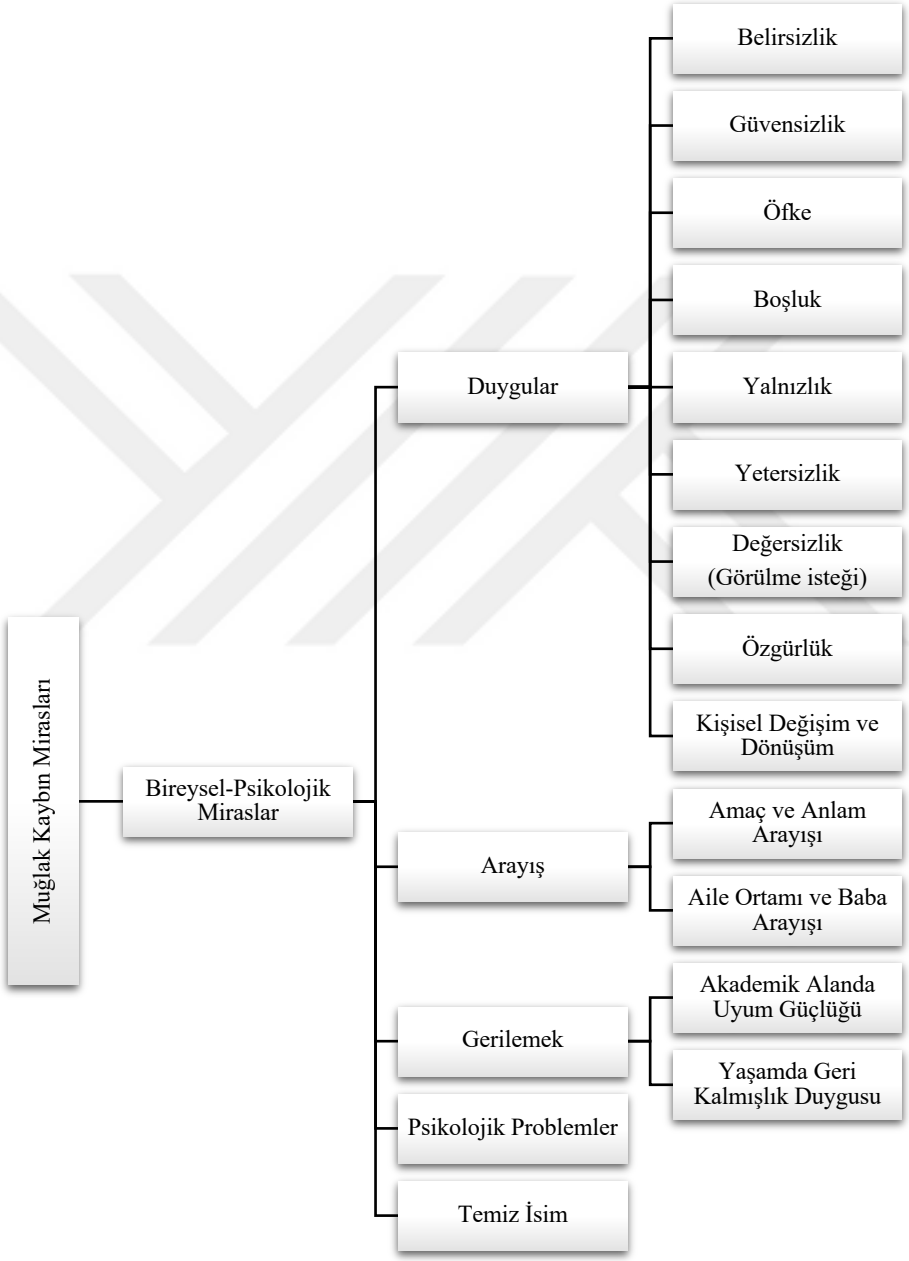

Şekil 71. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları

Muğlak kaybın bireysel-psikolojik miraslarından ilki, *duygular*dır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 72'de gösterilmiştir.

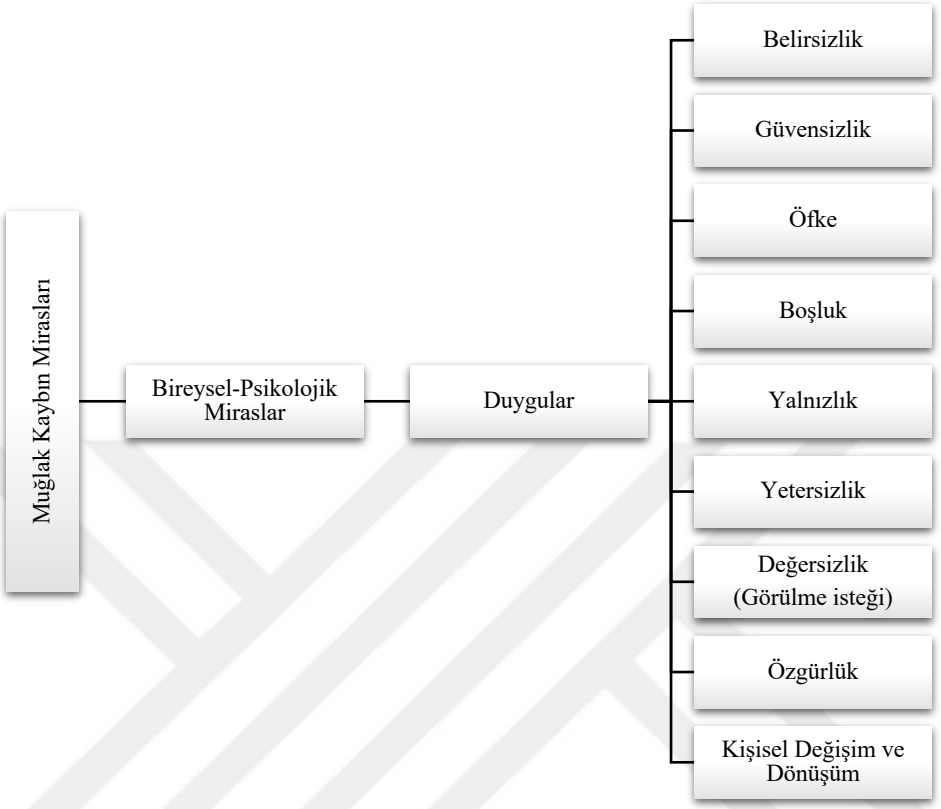

Şekil 72. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Duygular Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Muğlak kaybın bireysel-psikolojik mirasları kapsamında dile getirilen duygulardan ilki, *belirsizlik*tir. Belirsizlik koduna ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Bir yandan sürekli şey yapıyorduk, sürekli şükür ediyorduk bitecek bitecek bir gün bitecek ama ne zaman bitecek? (Ç9, K: 45) …Ne olacak düşüncesi çok kötü bir şey. Tamam biz bunca zaman boşanmayı bekledik, dava bitecek. Dava bitince peki ne olacak? Hani babamla bir daha görüşmeyeceğim, görüşmek istemiyorum, şey yapmak istemiyorum ama acaba annem bundan ne kadar etkilenecek, annem etkilenecekse ben ne kadar etkileneceğim? (Ç9, K: 61)

> Ben yine de "*Babam bizi gelip bizi alacak mı?*" diye hep düşündüm ama şey olmadı bir daha yani toparlayamadılar boşandılar…Bir defa babam gelip bizi anneannemlerden aldığı için sanki yine öyle babam toparlayacak, bir gün gelecek bizi alıp evimize götürür götürecek falan diye hep düşündüm. Mesela evin ne zaman bozulduğunu bile bilmiyorum hani ev ne ara bozulmuş ne ara şey yapılmış falan. Onlardan hiç haberim yok yani. (Ç3, K: 38-40)

Yukarıda yer alan ifadelerde, boşanma süreci ve sonrasında yaşanan belirsizlik duygusuna vurgu yapılmaktadır. Katılımcı Ç9, boşanma sonrası annenin boşanmaya tepkisi ve bununla bağlantılı olarak boşanmanın kendisine etkisini belirsizliğin kaynağı olarak görülürken, Ç3 boşanmanın ne zaman gerçekleştiğini bilmemenin yarattığı belirsizlik duygusundan bahsetmiştir. Katılımcı Ç9, boşanmayla birlikte muğlak kayıp olan babasından kurtulurken, annesinin muğlak kayba vereceği tepkinin ne olacağı ve bu bağlamda annesinin de muğlak kayba dönüşüp dönüşmeyeceğine ilişkin kaygısı boşanma sonrasındaki ana duyguları gibi görünmektedir. Öte yandan katılımcı Ç3'ün daha önceki deneyimlerinden yola çıkarak babasının varlığını sürdüreceğine yönelik umudu ve bununla bağlantılı olarak yaşanan belirsizlik, anne-babası ve aile ortamının muğlak kaybı ile sonuçlanmıştır. Bu noktada katılımcının belirsizlik duygusu içindeyken tüm kayıpların gerçekleşmesi boşanmanın travmatize edici duruma dönüşmesinin ana kaynağı olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcılar için muğlak kaybın bir diğer mirası, *güvenlik algısının kaybı* ile ilgilidir. Bu kapsamda boşanma süreci ve sonrasına ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ya bunu siz söyleyince şey aklıma geliyor, evde bir problem olduğu durumda "*Neyse ya babama söyleriz o halleder güvencesi*" belki de hani ya da bir şey olduğunda "*İşte baba ne yapayım ne yapalım, ne yapmamız gerekir?*" güvencesi. Bunu hissettirdiği güven ve birlik olma duygusu hani şey gibi hissetmiştim "*Bundan sonra bir problemim olduğunda babama sormayacağım herhalde çünkü hani o bizim ailemizden gitti*" gibi hissetmiştim ya da ne bileyim o güvence duygusunu kaybettiğimi hissetmiştim açıkçası. (Ç2, K: 62) …Babam hep bir güvence, "*Babam hep arkamda olacak*" diye düşünüyorsunuz ama bir gün öyle bir şey oluyor ki o hayatınızda o kadar garanti… bu zaten hayatımda garantiye aldığınız bir şeyin birden değişmesi belki benim için hani evin boşalması vs. oldu. Ya babamın varlığını burada hissetme duygusunun birden gitmesi beni sarstı sarsmıştı. "*Ne olursa olsun babamın evi burası*" diye düşünürken birden "*Artık babamın evi burası değil*" diye düşünmeye başlamıştım ve onun somutlaşması yani hayatımızda çok büyük bir şey değiştirmemesine rağmen o duygunun gitmesi beni etkilemişti. (Ç2, K: 64)

> Öyle bir durum kaldı yani arkadaşlarım açısından da sadece güven problemi belki yaşıyorumdur. İnsanlara güvenmekte çok zorluk yaşadım yani hemen böyle bir samimi olamıyorum maalesef çok yakın olduğum insanlarda bile böyle aldatabilir ya da yapabilir düşüncesi çok çabuk yerleşiyor kafama. Öyle bir değişim yarattı. (Ç6, K: 188)

Önceki kısımda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcı Ç2 için babanın muğlak kaybı, güven duygusunun kaybı ile özdeşleştirilirken; Ç6 için güvenilmez bir babanın varlığı "Herkes güvenilmezdir" algısına neden olmuştur. Katılımcı Ç2 için babanın gitmesi başka bir ifadeyle fiziksel olarak uzaklaşması katılımcı tarafından yaşamdaki problem çözen, güven veren kişinin gidişi olarak anlamlandırılmıştır. Bu durum babanın fiziksel olarak muğlak kaybının, psikolojik olarak muğlak kaybını da beraberinde getirdiği biçiminde yorumlanmıştır. Katılımcı Ç6, babasının özelliklerini yaşamdaki ilişki gözlüğü olarak algılamış ve bu perspektiften diğer insanları ve onlarla kurulan ilişkileri güvenilmez olarak etiketlemiştir. Bu durum bir yönüyle de güven duyulabilecek bir babanın yokluğunun, güven duyulabilecek diğer kişilerin de yokluğu biçimindeki algılanmasına neden olduğu biçiminde yorumlanmıştır.

Psikolojik sonuçlar açısından muğlak kaybın bir diğer mirası, *öfke* duygusudur. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Babama niye kızdım? Ya ben şu şimdiki fikrimle söylüyorum o zaman anneme vurduğu için kızdım yani çünkü annem iyi biriydi, ne bileyim sevimli biriydi, tatlı biriydi. Neden iyi geçinemiyorlar diye kızdım, vurmasına kızdım, işte hepimizi dağıtmasına kızdım, abime işte bu kadar şiddete gerek olmadığını düşünüyorum o zaman düşünmüyordum da bu şiddetten de korktum tabi, şimdi şimdi şunun için kızıyorum. Yani maalesef bir şey oldu sefil oldu ya bu insanların hayatları sefil oldu gerçekten. Annemin, en büyük abimin hadi onlar yine hayata topluma karışabilecek insanlar ama X2 abim onun hayatı elinden alındı gibi hissediyorum. Bu çok kötü bir duygu ve yani şey değil geri gelip getirip yerine koyamıyorsunuz. Bu da büyük bir şey veriyor öfke, öfke yaratıyor babaya karşı. (Ç7, K: 36)

> Ben yine de "*Babam bizi gelip bizi alacak mı?*" diye hep düşündüm ama şey olmadı bir daha yani toparlayamadılar; boşandılar. Çok saçma da bir boşanma olduğunu düşünüyorum ben şimdi ikisine de kızgınım. Bir şans daha verilebilirdi. Çünkü bu kadar az kavga yani annemin biraz gurur yaptığını düşünüyorum o zamanlar için. …boşanma ile ilgili şey devam edilebilirdi diye her zaman düşünüyorum, o zaman da öyle düşünüyordum "*Abarttılar hemen bağları koparttılar*" diye öyle… Çok uzattım değil mi buraya girince işin içinden çıkamıyorum ben… Bana aslında anneme babama sinir olarak döndü. Onlardan bir tarafım her zaman nefret etti diyebilirim. (Ç3, K: 24)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, her iki katılımcının da aile üyelerine yönelik öfke duygularını dile getirdikleri görülmektedir. Katılımcı Ç7, ailesinin dağılmasına ve diğer aile üyelerine verdiği zarar nedeniyle muğlak kayıp olan babasına öfkelendiğini belirtirken, Ç3 muğlak kayıp ve tüm diğer kayıplar için boşanma kararı nedeniyle ebeveynlerine duyduğu nefreti ifade etmektedir. Özetle, her iki katılımcı da muğlak kayıp ve muğlak kaybın mirasları nedeniyle öfke duygusu yaşadıklarına işaret

etmektedir. Bununla birlikte katılımcı Ç7 toplumdaki adaletsizliğe yönelik olarak da öfke hissettiğinden bahsetmektedir:

> Ya benim öfkem başlarda topluma… aileme olan öfkemi sanırım başlangıçta topluma yönelttim. Topluma karşı duyduğum öfke de bu adaletsizlik, adaletsizliği hissetmek. Yani o sistemin adaletsizliği, kapitalizmin adaletsizliği yani o zamanlar bunların farkında değildim ama şeye karşı bir öfke vardı içimde yani zenginlere karşı bir öfke vardı. Parası olanlara şımarık yani şımarık insanlara veya elinde bir şey olup bunun değerini bilmeyen insanlara karşı bir öfkem vardı. Sanırım bunların bende olmaması gayet tabi bir öfke yarattı. O dönemler yani o çocukluk yani 20 yaşımın altında kalan o dönem sanırım yani daha çok babama değil de yani babam çok aklıma gelmiyordu o dönem, daha çok işte dediğim gibi dışarıya, topluma karşı bir öfke, çaresizlik hissi sürekli içimde ona dönük dönüşen bir öfkeydi, şimdi de bir öfke taşıdığımı hissediyorum bazen içimde. Ha bu öfkede şansa karşı bir öfke var, yine bir adalet meselesini çıkıyor çıkarabiliyor o da var. Yani şansa öfkeleniyorum açıkçası. Yani şimdi şimdi bazı şeyleri daha net idrak edebiliyorum. Yani seçim biz bu dünyaya kendi seçimlerimizle gelmiyoruz; böyle bir ailenin içinde doğmak ya da başka bir ailenin içinde doğmak da elimde değil ama bunu belirleyen şans deniliyor ya da bunu belirleyen şeyin bu kadar rastlantı olması ya da işte çeşitli değişik üzücü sonuçlara varması yine bir öfke yaratıyor hayata karşı. (Ç7, K: 90)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, toplumdaki bir grup zenginken diğer grubun maddi imkânsızlıklar içinde olması ya da bazı çocukların zengin ve yeterli ailelerde doğma şansına sahip olurken bazı çocukların kendisi gibi zorluklar içinde yaşayan ailelerde dünyaya gelmesi katılımcı tarafından toplumdaki adaletsizlik olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, katılımcının öfkesinin daha temelde, bir şekilde muğlak kayba ve diğer tüm kayıplara maruz kalmasına neden olan tüm kaynaklara yönelik olduğu düşünülmektedir.

Bir diğer katılımcı muğlak babanın psikolojik yansımasını *boşluk* olarak tanımlamıştır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Neye ilişkin bir boş… Asla mutlu olamamak gibi bir boşluk yani ne yaparsan yap, neyle uğraşırsan uğraş, neyi elde edersen et asla hiçbir anlamda mutlu olamayacaksın ve bir anlamda boşuna uğraşıyorsun gibi bir boşluk yaratıyordur diyeyim. (Ç7, K: 242)

Yukarıda yer alan ifadede, babanın muğlak kaybı, boşluk ile özdeşleştirilmiştir. Ne yapılırsa yapılsın ya da ne elde edilirse edilsin doldurulamayacak olan bu boşluk, katılımcının içindeki bir kara delik olarak yorumlanmıştır. Var olan, elde edilen her şeyi yutan ve yeri doldurulamayan bu boşluk katılımcının içindeki ve çevresindeki her şeyi yutmakta ancak katılımcıya hiçbir şey vermemektedir. Katılımcı içindeki boşlukla derin

bir depresyon deneyimlemektedir. Bu durum da muğlak kayıpla başa çıkamamanın sonucu olarak elde edilen ciddi psikolojik sonuçlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Muğlak kaybın psikolojik miraslarından bir diğeri, *yalnızlık* duygusudur. Bu başlık altında katılımcıların ifadesi şu şekildedir:

> Yani bence güzel olurdu iki tane kendinizi güvende hissettiğiniz her şeyi paylaşabildiğiniz insan olsa ne bileyim çünkü bazen zorluklar yaşadığımı hissediyorum işte yalnızlık vs şeyler… O zamanlar annem… konuşacak böyle ne bileyim kendimi anlatabileceğin birilerinin olması benim çok kolayıma gelirdi hani çünkü kardeşimle çok sık konuşamıyoruz, o yoğun bir insan biraz böyle tabii ki konuştuğumuz zaman bayağı sürüyor hani 15-20 dakika o problemlerinden bahsedebiliyor ben bahsedebiliyorum ama işte ne bileyim anne baba… anne babanın böyle bilinçli olması veya sizinle aynı bakış açısına sahip olması veya işte o seviyede olması iyi gelirdi yani bir şeyler paylaşabilirdik kolaylaştırırdı hayatımı diyebilirim çünkü dediğim gibi şimdi arkadaşlarımla paylaşabileceğim şeylerin sınırlı olduğunu düşünüyorum, bazı kişisel şeyler belki paylaşmayabilirim çünkü şeyin bilincinde olan bir insanım hani bazı ilişkiler sürmeyebiliyor, sürmeyebilir yani mesela arkadaşlarımla da öyle olabilir ama işte ne bileyim ailemle beş yıl konuşmasak da biliyorum ki bir araya geldiğimizde o şeyi hissedebilirim bana yakınlığı tekrardan. (Ç8, K: 181)

> O ya ben hani bu belki bu çıkarım sadece buradan kaynaklanmıyordur ama biraz daha hayatımdaki insanların beni terk edeceği hakkında endişem var sürekli. Hani bunu törpülemeye çalışıyorum ama bırakıp gidecekler bir gün, beni sevmeyecekler, şıp diye değişecek her şey diye bir endişem var. Bazen bu insanları bunu benim bu sürekli "*Öyle değil, değil mi? Öyle değil, değil mi?*" falan arkadaşlarıma karşı da romantik ilişkilerimde de bunu duymaya ihtiyacımın olması karşı tarafı darlıyor ve bunun da farkındayım ve bunu törpülemeye çalışıyorum elimden geldiği kadarıyla hani karşı tarafı da kendi probleminden dolayı yormamak için. Böyle bir isteği olduğunu düşünüyorum ama hani bunu direkt bu olayla bağlı çok fazla sebepleri vardır, bu süreç sonunda gelişen bir mekanizmadır ama birinden mesela haber alamamak benim için çok büyük yani annemden annemin şarjı bitmiş iki üç saat haber alamayım sokağa atıp annemi arıyorum… Aynı şekilde babam için de geçerli. Haber alamam korkusu mesela belki bununla alakalıdır. Bunun dışında çok anlam çok bağlamda etkilemiştir tabi ama benim anlamlandırdıklarımın iki sonucu bu şekilde. Çok daha fazla şeyi vardır. (Ç2, K: 148)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcılardan Ç8'in anne-babanın muğlak kaybına bağlı olarak paylaşım yapabileceği insanların yokluğuna işaret ettiği görülmektedir. Katılımcı anne-babayı güvenilir insanlar olarak algılanmakta ancak kendi yaşamında muğlak kayıp bu güvenliğin olmadığı bir çevre anlamına gelmektedir. Katılımcı Ç2 ise terk edileceği korkusuna bağlı olarak gelişen yalnızlık duygusundan bahsetmektedir. Burada bir şekilde yakın çevresindeki kişilerden ayrılacağına ilişkin

yaşadığı kaygı, babasının evden gidişine bağlı yaşadığı muğlak kayıpla ilişkili görünmektedir.

Katılımcılardan Ç7'nin dikkat çektiği bir diğer psikolojik miras ise *yetersizlik* duygusudur. Bu kapsamda yer verilen katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> *Peki bunu anlatırken bir de şey dediniz sanki ifadeyi hatırlamaya çalışayım yani böyle birileri geri de birileri ileride tamamlanmaktan bahsederken ben bir yere çıkmaya çalışıyorum gibi bir şeyden bahsettiniz. Kimdi o geride olan, nereye yetişmeye çalışıyorsunuz nereye çıkmaya çalışıyorsunuz?*
>
> Nereye çıkmaya çalışıyorum… O yani nereyi aslında tam olarak bilmiyorum bir eziklik, eziklik hissi olabilir bu daha çok ya bu ileriye çıkmak güzel kızların hoşuna gidecek biri olmak, işte fikirlerine böyle fikirlerini dikkatle dinlenecek akıllı biri olmak, ne bileyim işte okulun en güçlü çocuğunu dövebilecek kadar güçlü olmak gibi her anlamda yetersizlik, bir yetersizlik düşüncesi diyebilirim. Ailemden de gelen yetersizlik, ailemden utanma ve bu dönemi de yaşadığım oldu yani abimden X2 abimden utandım, annemden utandım, abimden utandım, evimden utandım, maddi durumundan utandım bu gibi utanmaların yarattığı boğucu bir his ve bu bana hep işte yetersiz olduğumu daha çok daha çok, bir şey, ne olursa, daha çok bir şeyler yapmak gerektiğini söyleyen bir dürtü olduğu içimde… (Ç7, K: 158-173)

Yukarıda yer alan ifade de, muğlak kayıp ve onunla birlikte gelen diğer kayıplara bağlı olarak yaşanan utanç ve yetersizlik duygusunun vurgulandığı görülmektedir. Katılımcı, yaşadığı utanç ve yetersizlikten kurtulmak için çaba göstermektedir.

Katılımcılardan Ç9 ise yetersizlikle bağlantılı olarak özgüven düzeyinin düşüklüğüne vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

> Hala daha bir markete gidip bir şey isteyemez, ne bileyim üniversite okuyor WÜ'de ama inanın birçok şeyini hala biz yapmaya çalışıyoruz hani ne kadar serbest bırakırsan bırak daha yeni yeni işte üniversiteye gidince birazcık açıldı ama işte özgüvensiz oldu, bu da babadan dolayı ben böyle düşünüyorum. Ondan sonra işte ben de topluluk önünde konuşurken çok kendimi kötü hissederim, hemen en ufak bir şeyde ağlamaya başlıyorum, ondan sonra işte bu da ondan kaynaklıydı belki çünkü bize hani "*Ben senin her zaman arkandayım*" imajını veremedi. (Ç9, K: 159) … kız kardeşim şey yapamıyor yani özgüven sorunu yaşıyoruz ve ben bunu nasıl aşacağım, işte araştırıyoruz, makaleler okuyorum vs hani elimden ne geliyorsa yapmaya çalışıyorum. Ondan sonra en çok bu var kız kardeşimle alakalı. Kendimle de alakalı bazı zamanlar özgüven problemi yaşayabiliyorum yani bunu ben bak sebebi başka bir şey olabilir bunu bilmiyorum çünkü bir sorunun birden çok sebebi vardır ama ben bunu babama bağlıyorum çünkü her konuşmaya çalıştığınızda kafanıza tokat yerseniz konuşmazsınız. Ondan sonra ya da ne bileyim en ufak şeyde hakarete uğrarsanız, havada işte kül tablaları uçuşursa, evinizin içinde yemek ye, yemek yemediğin zaman kafandan aşağı bir şişe ayranın boşalacağını biliyorsanız o zaman özgüvensiz oluyorsunuz. (Ç9, K: 168)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının ve kardeşinin yaşadığı özgüven düşüklüğünün nedeni, babanın muğlak kaybı ile ilişkilendirilmektedir. Örseleyen-zarar veren baba profilindeki babanın davranışları, yetişkin yaşamında özgüven sorunu yaşanmasının kaynaklarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Yaşanılan muğlak kaybın sonucu olarak deneyimlenen bir diğer psikolojik çıktı, *değersizlik (görülme isteği)*tir. Bu kapsamda Ç7 yaşantılarını şu şekilde paylaşmaktadır:

> Yani o kopuş nasıl yani sanırım bir şekilde ben hem değer görmek hem de bir mesele bir sıkıntın varsa vardı sanki ifade etmek diyeyim, bir şey kendimi ya ifade edememiş hissediyordum ya da ifade etmek zorundaymış gibi belli bir his vardı içimde. Dediğim gibi belli bir değer görmek istiyordum sanırım, bir aşağılık kompleksi yani bu Alfred'lerin dediği gibi tamamlamak kendini, bir sanki gerideymiş şimdi onlar ilerdeymiş kendimi oraya çıkarmak zorundaymışım gibi bir oldu ve işte bu gibi şey bu beni bir arayışa itti. Ondan sonra sosyal çevrem gelişmeye başladı yani farklı düşünen, benim ailemden tamamen farklı düşünen insanlarla beraber vakit geçirmeye başladım. Sonra kendiliğinden gelişti mesele. Kitap okumaya başladım sonra işte müzik, sanat, tiyatro vs. vs. derken bu tarafa geldim.
>
> Anladığım kadarıyla hani değer görmek kendini ifade etmeye çalışmak sanki görünür olmaya çalışmışsınız gibi bir algı oluşturdu ben de.
>
> Tam olarak evet bunu çok istediğim oldu yani görünür olmak beni… beni fark etsinler, beni görsünler, fikirlerime değer versinler. Şey de vardı tabi bir önderlik hissi gibi bir duygu da var yani ben önder olayım, benim peşime takılsınlar gibi böyle karışık şeyler. (Ç7, K: 357-360)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının yaşadığı utanç ve yetersizlikle bağlantılı olarak değer görmek için kendini ifade edebileceği sanatsal uğraşlar içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Boşanma öncesi dönemde evin dışında tutulan çocuk, boşanma sonrasında evin içindekilerden utanmış, eksikliklerini ortadan kaldırmak için evden koparak yeni, değerli bir ben inşasına başlamıştır. Ortaya çıkan bu durum, muğlak kayıp ve diğer kayıplardan kaçan katılımcının görülme isteği olarak yorumlanmıştır.

Katılımcılardan Ç9 ise muğlak kaybın ardından ortaya çıkan bir duygu olarak *özgürlük*ten bahsetmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

> Ondan sonra daha çok kendimize yöneldik ve kafamızda belki bir şeylere ket vuran o kişi o unsur artık tamamen yok yani. Yoktu zaten ama birazcık daha yok, birazcık daha gitti artık ya da annem yolda görse çünkü ben zaten kolay kolay etkilenmem onu yolda görsem, tanımıyor çünkü genelde alkollü olduğu için. Ondan sonra ama tanısa da ben yolumu değiştiririm ondan sonra ya da kardeşim

> yolunu değiştirir. Ondan sonra çünkü bize çok zor şeyler yaşattı, içip içip okulumuza geliyordu, kız kardeşimin okuluna gidiyordu. Ama artık annem bundan kurtuldu. O yüzden rahatız yani şimdi. (Ç9, K: 167)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcı muğlak kaybın yarattığı bilişsel körlükten bahsetmektedir. Katılımcı, muğlak kaybın varlığında yaşam içerisinde hareket edemediklerini ve kaybın davranışlarına tepki vermeye odaklandıklarını belirtmektedir. Ortaya çıkan profilde, katılımcı ve diğer aile üyeleri muğlak kaybın getirdiği donma halini yaşamaktadırlar. Öte yandan boşanmanın ardından muğlak kayba uyum sağlanması ile birlikte katılımcılar yeniden yaşamın merkezine kendilerini koymaya başlamış ve özgürleşmişlerdir.

Katılımcıların bireysel-psikolojik miraslar kapsamında değindikleri bir diğer başlık, *kişisel değişim ve dönüşüm*dür. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Hani çok daha nasıl desem önceden daha hassas oldum ama yani onu söyleyebilirim daha duygusal oldum böyle değildim. Ondan sonra daha duygusal oldum ama sorunlarla daha iyi başa çıkabilmeyi öğrendim yani eskiden hemen nasıl desem mesela çok sabırsızdım, ondan sonra artık daha "*Tek*" diyorum ya çünkü "*Ben tekim*" yani "*Tamam annem var bir yerde ama ben burada tek başımayım hani annem her ne kadar orada var olsa da ben tekim ve bunun sorumlusu benim babam. Ondan sonra pes etmeyeceğim, onu gayesine ulaştırmayacağım, ben sorunlarla daha iyi başa çıkacağım, daha çok şey yapacağım*" diye düşünüyorum; bu konu beni güçlü yaptı yani hem hassas hem güçlü. (Ç9, K: 181)

> Ya şikayet etmiyorum ama beni içine kapanık bir çocuk yaptı, beni karamsar bir çocuk yaptı, beni yani şunu hissettim bilmiyorum güçsüz ve zayıf olduğumu hissettim çok uzun bir müddet. (Ç7, K: 262)

> Onun dışında boşanmış olmalarının fark ettiğim kadarıyla daha duyarlı yaptığını hissediyorum insanları. Belki yapım gereği de. Dediğim gibi ben insanlara hayatlarında böyle şey bir yerimin olması özellikle değer verdiğim insanların böyle sıkıntılarına, dertlerini bilmek isterim, böyle elimden geldiğince yardımcı olmak isterim. Belki de bunu çok böyle küçük dönemde buna çok ihtiyacım olduğu için şu an insanlara daha çok empati kurabildiğimi düşünüyorum. Böyle olumlu bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Dediğim gibi bu yapımla da beraber hani bunu yaşayıp tam tersi yönünde bir davranış geliştirmiş insanlar da olabilir. Bunun dışında somut olarak çok fazla şekilde etkilemiştir ama benim elle tutulur bir şekilde kendimde gördüğüm böyle bir empati kurma yeteneği olduğunu düşünüyorum. (Ç2, K: 174)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, muğlak kaybın katılımcıların kişisel değişim ve dönüşümlerine etki ettiği de anlaşılmaktadır. Bu bağlamda katılımcılar daha

duyarlı, empatik, karamsar ve daha güçlü kişiler olduklarından bahsetmektedirler. Ortaya çıkan bu durum, muğlak kayba ve etkilerine göre katılımcıların kişilik özelliklerini uyumladıkları biçiminde yorumlanmaktadır.

Bireysel-psikolojik miraslar başlığı altında yer alan bir diğer alt kategori, *arayış* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 73'te gösterilmiştir.

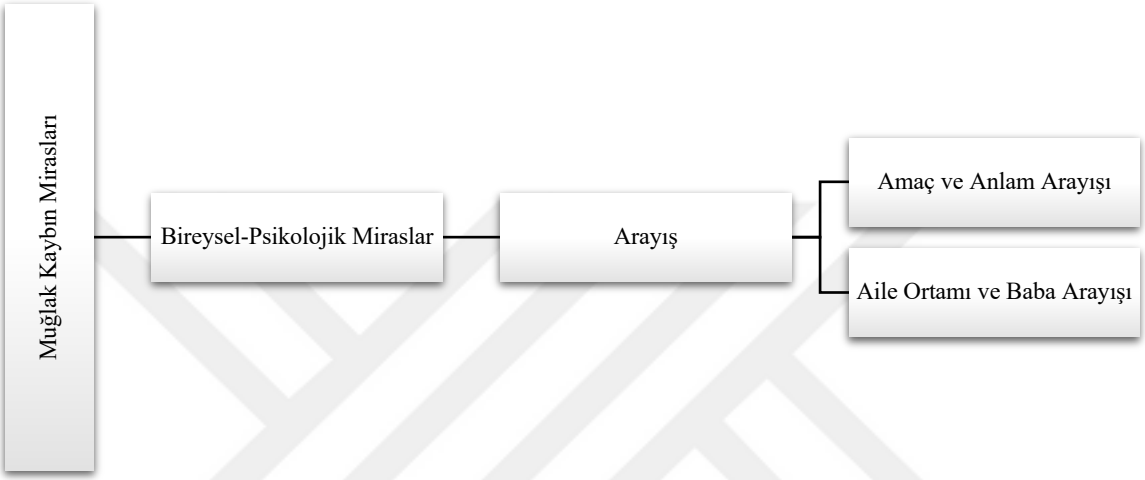

Şekil 73. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Arayış Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Belirtilen alt kategori altında katılımcılardan Ç7, *amaç ve anlam arayışı*na dikkat çekmiştir. Bu kapsamda katılımcı şunları dile getirmiştir:

> Yani o açıdan hiç bakmadım aslında dediğim gibi sadece şahitlik olarak benim gözümün önünden geçip gitti tüm süreç. Yani ne içine müdahil olarak hissettim kendimi ne de dışında; tüm bunlara şahit, tüm bunların korkusunu yaşamış biriydim, oldu ve bitti. Şimdi de işte geriye dönüp ara ara hatırlıyorum. O dönem işte kızgınlıklar, kırgınlıklar, öfkeler buna benzeyen şeyler nedeni ne? Şimdi sadece şey bırakıyor "*Anlamı ne?*" düşüncesine bırakıyor, "*Tüm bunların anlamı ne? Ne için oldu, neden oldu?*" gibi düşünceler. (Ç7, K: 244)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı muğlak kayba ve kaynaklık ettiği tüm diğer durumlara ilişkin dışarda ve izleyici konumunda olduğundan bahsettiği görülmektedir. Bununla birlikte katılımcı yaşanan tüm yıkıcı duyguların ve olumsuz yaşantıların altında yatan motivasyonunun ne olduğunu anlamlandırmaya çalışmaktadır. Daha öz bir ifadeyle, katılımcının amaç ve anlam arayışı, muğlak kaybın nedenlerini bulma ve anlama çabası olarak yorumlanmaktadır.

Amaç ve anlam arayışının yanı sıra katılımcılardan Ç9'un dikkat çektiği bir diğer başlık, *aile ortamı ve baba arayışı*dır. Bu kapsamda yaşantılarını şu şekilde dile getirmiştir:

> Babamın adı geçince ben gerilirim. Ondan sonra bu adamla da onunla da böyle sorunlar yaşadıktan sonra ki gerçekten çok seviyordum ya da aslında ben babamda bulmak istediğim olgunluğu ben onda bulmuştum. Aşık değildim ama seviyordum, iyi bir aile babası olabileceğini hani benim iyi bir ailem olmadı ama çocuklarımın iyi bir ailesi olsun düşüncesi yani düşüncesindeydim o zaman için. (Ç9, K: 87) …Annesiyle babasının boşanacağını öğrendiğim zaman ayrıldım. Çünkü benim ailem zaten ayrılmış ve ben eşimin de ayrılmış bir anne babası olmasını istemedim. Çünkü ben bu zamana kadar hiç sıcak hani o anne baba çocuk ortamını görmediğim için bunu onun ailesinde görmek istedim. (Ç9, K: 147)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının içinde bulunduğu ilişkiyi muğlak kayıplarını telafi etme çabası olarak yaşadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan katılımcı, partnerinin sahip olduğu avantajları kaybedeceğini öğrendiği aşamada ilişkiyi sonlandırmıştır. Bu kapsamda katılımcının aile ortamı arayışı, yeni bir ailenin varlığı ile muğlak kaybın yarattığı boşluğun kapatılmasına hizmet etmektedir.

Baba arayışı ile ilgili değinilen noktalardan biri *baba rolünün eksikliği*dir. Bu eksikliğin katılımcının yaşamına yansımaları şu şekildedir:

> "*Ben senin her zaman arkandayım*" imajını veremedi ve ben mesela o görüştüğüm kişiyle ya da ben de bu bir takıntı haline mi geldi bilmiyorum ama ya bir asker ya da bir polisle evlenmek istiyorum ben çünkü o benim gözümde işte beni koruyabilecek, bana zarar verecek her şeyden beni savunabilecek bir insan. …ve ben şimdi kız kardeşime bakıyorum bir erkekten çok şey bekliyor …Sonra işte kardeşimin de buna ihtiyacı var, benim de buna ihtiyacım vardı. Ondan sonra ama bu böyle geldi böyle de gidecek. Umuyorum ki ikimiz de iyi evlilikler yaparak annem de hatta çok isterim ondan sonra gider ama bu baba yarası insanın içinde hep kalacak. (Ç9, K: 159)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, baba rolünün eksikliğine bağlı olarak ailedeki çocukların sevgi görme ihtiyacı duydukları anlaşılmaktadır. Öte yandan bu ihtiyaç, babanın eksikliğini giderecek niteliklere sahip olmayı gerektirmekte ve ilişkinin kriteri olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla, muğlak kayıp, kurulacak ilişkinin belirleyicisi olabilmektedir.

Baba rolünün eksikliğinin bir diğer yansıması, baba olmayı bilmemek biçimindedir. Bu kapsamda katılımcı Ç5 şunları dile getirmektedir:

> Bir baba nasıl olacak ki, ben bilmiyorum ki bir baba nasıl olur? O yüzden "*Ben çocuk istiyorum*" diyordum ya o zamanlar hani o yüzden bunun eksikliğini yaşayacakmışım gibi "*Kendi çocuğuma da benzer şeyler yaşatır mıyım acaba?*" diye çok düşünüyordum açıkçası çünkü böyle bir deneyimim yok, baba nasıl olur bilmiyorum. Ama şimdi hani baktığımda böyle çok keskin çizgileri olan bir şey değil çok esnek bir şey. (Ç5, K: 178)

Yukarıda yer verilen ifadede, katılımcının bir dönem, baba rolünü bilmemekle ilgili kaygılandığına vurgu yapılmaktadır. Katılımcının muğlak babanın muğlak oğlu olmaktan başka bir ifadeyle başka bir çocuğun daha muğlak kaybı yaşamasına neden olmaktan korktuğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda muğlak kayıp, babadan oğula geçen genetik bir özellik gibi düşünülmekte, aktarılmasından mutlu olunmayan bir tür statü gibi algılanmaktadır.

Muğlak kaybın bireysel-psikolojik miraslarından bir diğeri, *gerilemek* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 74'te gösterilmiştir.

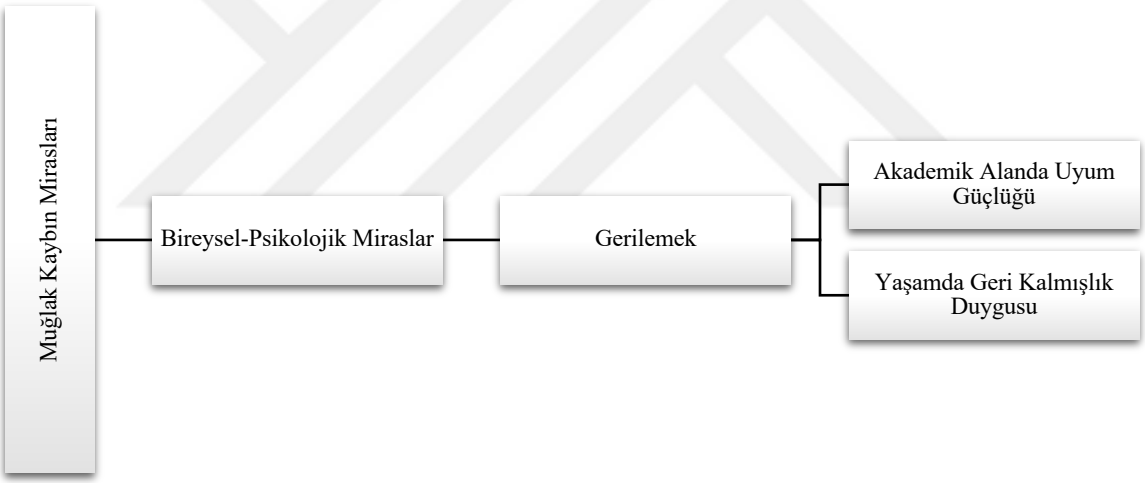

Şekil 74. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Gerilemek Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Belirtilen başlık altında katılımcıların *akademik alanda yaşadıkları uyum güçlükleri* dikkat çekmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Bayağı bir sorunluydu yani şey nasıl diyeyim kötü bir öğrenci değilim, X üniversitesindeyim. Zamanında takdirler, teşekkürler, teşekkür bile almıyordum takdir alıyordum sadece. Zamanında hep takdirler hep notlarım beş filan ama lise ikide birkaç dersten kalıyormuşum, onu öğrendim. Biraz işte son bu bizim durum, bunları öğrenen hocaların desteğiyle kanaat notuyla filan bazılarını geçmişim bazıları iki iken üç olmuş dört olmuş filan bu tarz. Yani okula gitmiyordum sırf

> kaçıyordum. Eve geç gidiyordum. Gitmek istemiyordum babam var filan, işte evden hep uzak kalma şeyim vardı. (Ç4, K: 104)

> …çocukluğumun ilk evreleri biraz daha şımarık geçmiş. Ondan sonra o boşanma evrelerine yaklaşırken başarılı bir öğrenciydim yani ilkokulda, ortaokulda pekiyi işte taktir belgesi, onur belgesi yani o anlamda standardın biraz üstünde güzel geçti çocukluğum. Hani o anlamda şey de derlerdi, destekleyici bir yerdeydi annem babam da okul eğitim anlamında. Orada da onun hani ödevin buysa bunları yerine getiriyordum, çok çok haşarı değildim, istenmeyen şeyleri yapan biri değildim hani çok kontrol edilemez bir çocuk da değildim ama ondan sonra tabi biraz şey oldu biraz boşanmadan sonra vize döneminde artık o giderek aşağıya yani bir şey oldu eğitim anlamında. Yani bilmiyorum hani rol olarak sanki ben hep iyi bir evlat olmaya çalıştım gibi hissediyorum kendimi ama bundan da kaçmaya çalıştığımı da çok hissettim. Çünkü boğmaya başlamıştı beni özellikle lise döneminde. Daha çok kendim ne yapmak istediğim, kendi olmak, istediğim şeyi istemeye başladıktan bu yana hayatım bu şekil. (Ç7, K: 233)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadelerde, katılımcıların boşanma süreci ve sonrasına ilişkin akademik alanda yaşadıkları sorunlar dile getirilmektedir. Bu kapsamda katılımcı Ç4, boşanma sürecinde okuldan ve evden uzaklaştığından, hocalarının desteği ile sınıf geçme durumunun söz konusu olduğundan bahsetmektedir. Katılımcının muğlak kayıp olarak algıladığı babasının varlığından kaçması ve bu nedenle evden uzaklaşması önemli bir nokta olarak değerlendirilmektedir. Katılımcı Ç7 ise iyi çocuk olma eğilimine bağlı olarak derslerinde başarılı olduğunu belirtmekte fakat boşanma sonrası süreçle birlikte bu tutumundan vazgeçtiğini ifade etmektedir. Burada katılımcının iyi çocuk olma eğiliminin babasına görünür olma isteği ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Boşanma öncesinde her ne kadar tüm ev halkına zorluk yaşatan bir baba söz konusu olsa da katılımcı kendisini seven ve bırakmak istemeyen bir babanın varlığına vurgu yapmıştır. Dolayısıyla babanın sınırlı varlığında iyi çocuk olma eğiliminin sürdürüldüğü düşünülmektedir. Öte yandan boşanma sonrasında babanın hem fiziksel hem de psikolojik bağlamdaki kaybı ile birlikte iyi çocuk olma tutumundan vazgeçme ve bununla bağlantılı olarak da akademik başarıdaki düşüş dikkat çekicidir.

Akademik alandaki gerileme ile birlikte genel olarak *yaşamda geri kalma* durumu da Ç4 tarafından vurgulanan bir diğer alt başlık olmuştur. Bu kapsamda katılımcının paylaşımları şu şekildedir:

> Yani ne bileyim benim çoğu arkadaşım işte sizin benim yaşımda olanlar …hayatını kurmuş bir şekilde ilerledi, etti. Ben şeyi de merak ediyorum acaba bu boşanma süreci beni bu tarz şeylerde geriye mi itti yoksa ben sadece bunları bahane olarak kullanıp geri kalmışlığımın …bahanesini mi üretiyorum bunu da

> bilmiyorum ama etkileri oldu bir süre de bu kadar da olmaması lazım tabi bilmiyorum neyse artık. (Ç4, K: 194)

Yaşamda geri kalmak kodu kapsamında değinilen durumlardan bir diğeri *hayata devam edememek* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Yani dediğim gibi tabi bunu şu an kafamdan söylüyorum artık diyebiliyorum ki iyi ki ayrılmışlar, iyi ki bitirmişler, iyi ki yollarına gitmişler böylesi çok daha iyi oldu ama şu gerçek zaten hani araştırmanızın konusu da sanırım ağırlıklı olarak bu, bu boşanmaların sonucunda bu çocuklara, bu boşanmanın sonucunu çekmek zorunda kalan çocuklara, hayatları… asıl sıkıntı burada zaten yani dediğim gibi ben kendimi de artık geçtim şu benden birazcık büyük olan abimin yaşadığı bu … İşte bütün problem bu ve bu bu çocuk yani bu adam [abisi] bir yuva kuramayacak mutlu olamayacak… olamayacak. En büyük abim 40 yaşına geldi, kadınlarla ilgili dehşet problemleri var, bunun da kendi boşanmış ailesinden kaynaklandığını çok iyi biliyor. Bende de belli başlı izleri var. Küçük kardeşim o yine onun hani bir umut olduğunu düşünüyorum, onun hayata tutunan bir tarafı var o anlamda iyi yani ama işte dediğim gibi bu boşanma bu parçalanmanın sağlıklı bir şekilde olmadığı sürece bu çocuklar üzerinde bizim gibi çocuklar üzerinde zor yani kalıp toparlaması çok zor. Etkileri oldu birçok, çok büyük etkileri oldu (Ç7, K: 260)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcının boşanma öncesinden başlayarak deneyimlediği muğlak kayıpların aile üyelerine yansımalarından bahsedilmektedir. Muğlak kayıplar, yaşamın bir noktasında ciddi başka kayıplara neden olabildiğinden kişiler bu kayıplara takılı kalabilmektedir. Bu bağlamda muğlak kayıp, geçip giden bir şey değil de donup kalan ve başa çıkılamazsa bireyleri hareketsiz kılan bir dinamik olarak kişilerin yaşamında kalmaya devam etmektedir.

Muğlak kaybın psikolojik miraslarından bir diğeri *psikolojik problemler* başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 75'te gösterilmiştir.

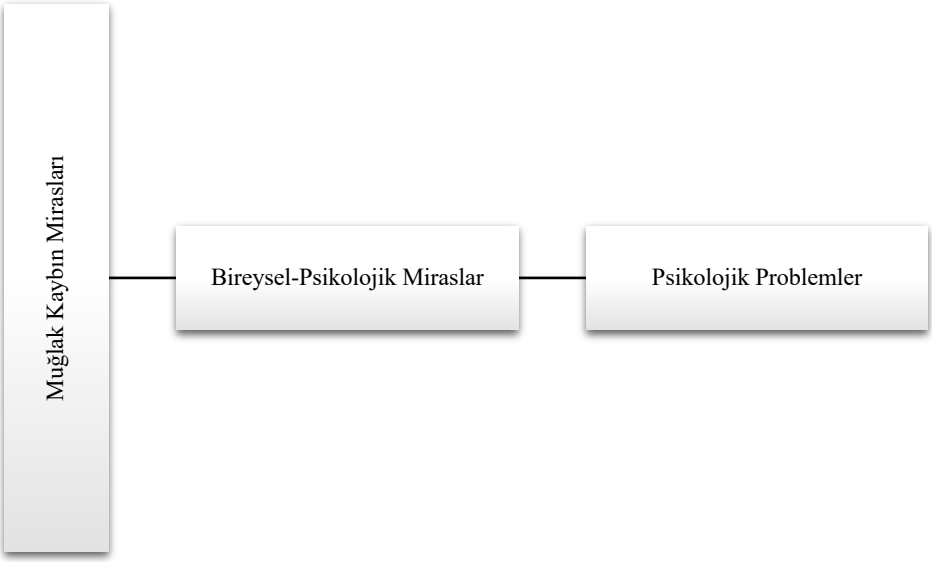

Şekil 75. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Psikolojik Problemler Alt Kategorisi

Belirtilen başlık altında psikolojik kökenli yaşanan somatik hastalıklardan ve davranışsal problemlerden bahsetmektedir. Bu kapsamda katılımcı Ç3 yaşantıları şu şekilde dile getirmiştir:

> Sadece şunu hatırlıyorum o dönem babam bırakıp gittikten sonra hastalandım. Normalde çok hiç benim kusmam hiç, bulanmam hiç olmamıştır ama babaannemlerde kaldık zaten babam evde kalmamıştı babaannemde. En sevdiğim meyve o zamanlar muz, bulamıyormuşuz çok pahalı olduğu için, bana işte bir poşet babam para bırakıp gittiğini hatırlıyorum çok böyle büyük bir meblağda parayı bana verip "*Kızım istediğini al*" deyip şehir dışına gittiğini, benim sürekli ağladığımı hatırlıyorum. İşte muz alıp geldik, muzu bile yiyemedim. "*Allah allah ben de bir şey var*" diye düşünüyorum "*Ben herhalde hastayım*" ama niye hasta olduğumu hatırlamıyorum midem bulanıyor gibi sonra çıkardığımı hatırlıyorum. Sürekli iki-üç gün sürekli çıkardığımı hatırlıyorum. İçimden kalkıp oyun oynamak geliyor ama yapamadığımı hatırlıyorum. O da mesela kaldı o anlarımı unutamıyorum. Demek ki hani psikolojik bir travma mı geçiriyormuşum o şekilde ifade edebiliyormuşum. ……Aslında sevdiğim bir ortam babaannemlerin evi ama yine de o bile bana yetmemiş o dönem. Depresyona girdim diyebilirim o dönem. (Ç3, K: 34) …Ama şunu çok net hatırlıyorum sürekli ağladığımı hatırlıyorum şunu çok hatırlıyorum keyif almamaya başladığımı hatırlıyorum o dönem çocuk olarak. Hatta bir sene annemle daha sonra konuştuğumuzda bir sene çok konuşmamışım. "*Bu çocuğa bir şey oldu*" …içime kapandığımı hatırlıyorum, bir sene kadar sürdüğünü hatırlıyorum o dönem. Öyle ama sonra işte topladım yani o bir sene çok kötü geçtiğini hatırlıyorum. (Ç3, K: 42) …Ay hiç başa çıkamadım o süreçle hiç mesela vücudum da benim tepki verdi. Tırnaklarım kimin tırnağı tık tık düşer, tırnaklarım sürekli şey oluyordu çıkıyordu. Baş parmaklarım, ayak tırnaklarımın hepsi tak tak çıkıyordu çok enteresan. Ondan sonra göbeğimin şurasında bir yara oldu sürekli oradan bir yara şeyi geliyordu irin gibi bir şey

> geliyordu. Yani vücudum o kadar tepki veriyormuş ki sürekli tırnağımı yerdim, sürekli tık tık tık tık. Ondan sonra şimdi hatırlıyorum o ayrıldıktan sonra yani ilkokulda öyle bir şeyim yoktu ama ortaokuldayken el hareketlerim o kadar çok oldu ki çok enteresan iki kelimeyi bir arada kurup konuşamamaya başladım. Okuldayken sürekli böyle… Sürekli sürekli böyle böyle böyle [ellerini sürekli oynatıyor] yapıyordum. Ya yine çok kötü, öğretmenler dersteyken başka bir arkadaşım benim ellerimi arkadan tutuyordu ne rezillik. Ya ben öyle konuşmaya çalışıyordum, konuşamıyordum ki. O tarz şeyler oldu bana. Bütün okulda böyle benim şeyim geçiyordu, ilkokuldayken çok havalıyım zaten o özel okuldayım. Bir giydiğim zaten çok havalı kimse benim gibi giyinemiyor. Annem çok güzel giydirdi bizi, boşanmadan önce hep çok güzel giyinirdik. Öyle bir havam var ki düşünsenize ortaokulda ben aşırı daha konuşmayı beceremeyen aşırı içine kapanık asosyal gibi yani o kadar kötü bir duruma şey yaptım, girdim. Benim hani çok aşmam mümkün değildi o dönem, aşamadım da zaten çok uzun dönem. Öyle çok travmayı atlatmam çok uzun sürdü benim ama sonra işte desteklerle sağ olsunlar… (Ç3, K: 68) …Ortaokuldayken şey yapamamamın konuşamamamın nedeni el kol hareketleri ile kendimi ifade edemememin içime kapanma nedenlerinden bir tanesi annemin bana o kadar baskısının olması diye düşünüyorum. Çünkü beni öyle çok "*Niye konuşmadın, niye şey yapmadın?*" diye o kadar çok beni etkiledi ki ben ne konuşacağımı, zaten kafamda bir sürü muğlak var idrak edemediğim bir belirsizlik var o şeyle annemin şeyiyle daha da kendimi kötü hissediyorum, daha da aşağılanmış hissediyorum, bir şey beceremez hissediyorum, iki lafı bir araya koyamaz. Çok zor oturttum ben konuşmayı… konuşmakla ilgili konuşamıyordum ki ne konuşacağımı çünkü şey yapamıyordum. …Böyle bir noktası var bana annemin. (Ç3, K: 134)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesi incelendiğinde, boşanma süreci ve sonrasında katılımcının yoğun psikolojik problemler yaşadığı anlaşılmaktadır. Katılımcı özellikle babasının muğlak kaybı ile birlikte somatizasyon, depresyon, kekemelik gibi problemler yaşamaya başlamaktadır. Ortaya konulan bu tablo, muğlak kaybın kişinin ruh ve beden sağlığını ciddi anlamda etkilediği biçiminde yorumlanmaktadır.

Son olarak, bireysel-psikolojik miraslardan bir diğeri, *temiz isim* başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 76'da gösterilmiştir:

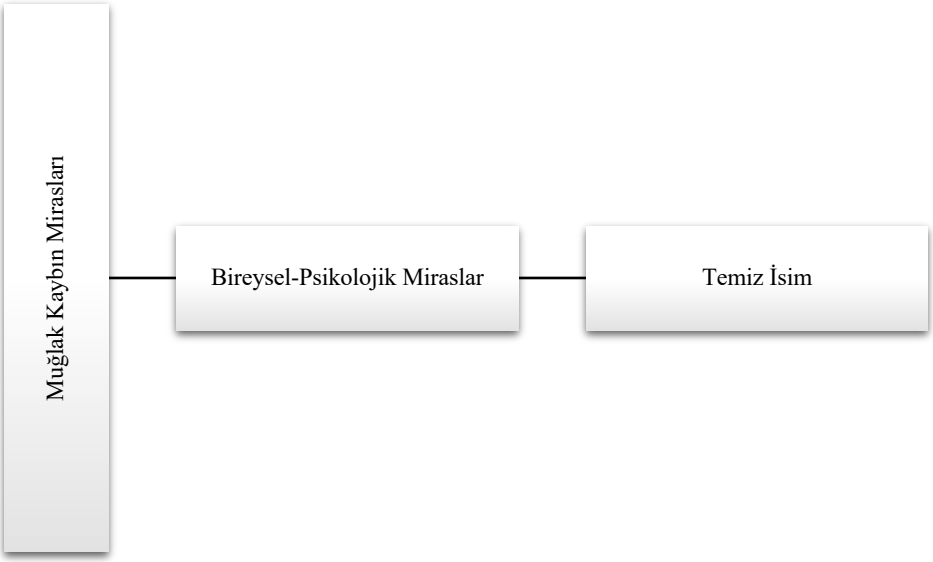

Şekil 76. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Temiz İsim Alt Kategorisi

Temiz isim, duygusal alandaki özgürleşmeden farklı olarak hukuki alanda muğlak kaybın etkilerinden kurtulmayı ifade etmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Yok ayrımcılık konusu yaşadığım bir şey yok ama şey konusunda daha rahatım annem için daha rahatım çünkü bitti artık hani biz bir "*Oh*" dedik. Ondan sonra işte şöyle bir durum vardı şimdi nasıl desem atıyorum bir yere baş vuruyorsunuz ve benim babam hapisteydi daha yeni çıktı. …kadınlara karşı sözlü tacizde bulunuyordu. …benim annemde namus kavramı çok, onur kavramı ve gurur kavramı çok baskındır ve biz hani hep duyduğum şey şuydu: "Allah bize haram yemeyi nasip etmesin, Allah bize onurumuzla yaşamayı nasip etsin" Bir taraftan bunu duyuyorum bir taraftan da ben babamın benim sınıf arkadaşıma sözlü tacizde bulunduğunu görüyorum. Aynı şeyi kız kardeşimin yaşamamasını temenni ederken benim kız kardeşim de aynı şeyi yaşadı. Kız kardeşimin sınıf arkadaşına sözlü tacizde bulundu ve bunlardan dolayı yargılanmak insanı korkutuyordu. Ama artık bitti yani bu boşanma ile birlikte ondan sonra biz artık hani bana insanlar sorduklarında "*Kimin kızısın?*" "*Ben annemin kızıyım*" Hani bunu artık çok rahat söyleyebiliyorum. (Ç9, K: 167)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının muğlak kayıpla birlikte bazı kazanımlarının olduğu anlaşılmaktadır. Bu vakada dikkat çekilen kazanım, *temiz bir isim* olarak değerlendirilmiştir. Katılımcı, yasal boşanmayla birlikte muğlak kayıp olan babayla resmi olarak bağını sonlandırmıştır. Özellikle hukuki alanda yürütülecek işlemlerinde babadan uzaklaşmak, temiz bir geçmişe sahip olmakla eş değer görülmektedir. Başka bir ifadeyle, katılımcı babanın yaptıkları ile yargılanmaktan

uzaklaşmıştır. Bu kapsamda boşanma, babanın davranışlarının sorumluluğundan özgürleşme anlamına gelmektedir.

İlişkisel Miraslar. Muğlak kaybın miraslarından bir diğeri, ilişkisel alanda ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda katılımcı ifadeleri *bireysel ve ailesel düzlemde ilişkisel miraslar* olarak gruplandırılmıştır. Elde edilen bulgular Şekil 77'de gösterilmiştir.

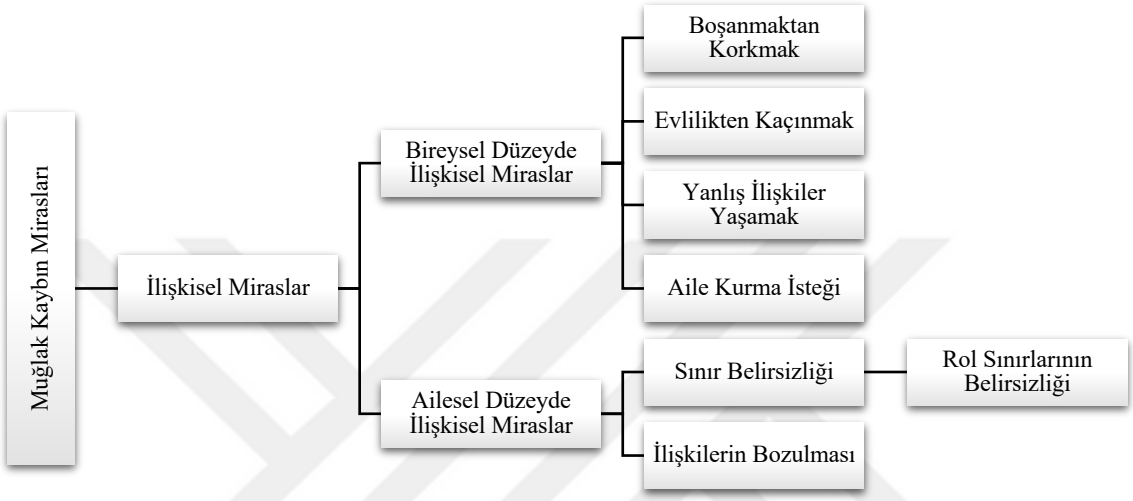

Şekil 77. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları

Bireysel düzlemde ilişkisel miraslar, katılımcıların ilişki yaşamaktan-evlenmekten korkması, yanlış ilişkiler yaşaması ya da aile kurmaya yönelik isteğinin olması gibi ilişkilere yönelik tutumlarını yansıtmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 78'de gösterilmiştir.

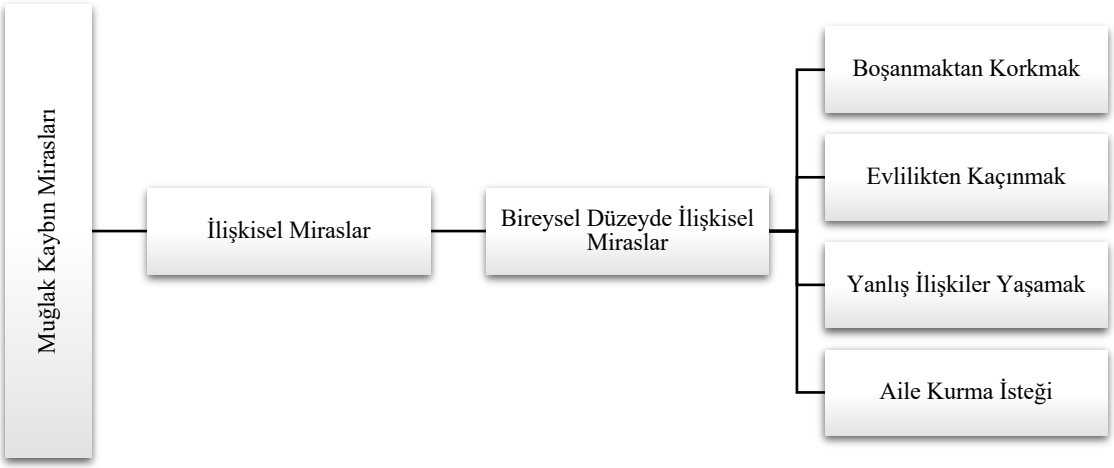

Şekil 78. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Miraslarından Bireysel Düzeyde İlişkisel Miraslar Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Belirtilen başlık altında oluşturulan kodlardan ilki, *boşanmaktan korkmak*tır. Belirtilen koda yönelik katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> *… "Ben…" dedim "…boşanmaktan çok korkuyorum, eşimden boşanmaktan çünkü çocuklarım annelerine gitse babasız kalacaklar, babalarına gittikleri zaman annesiz kalacaklar" Dedi "sana ne" dedi "sana ne hissettiriyor ki" dedi; dedim "Özlem…" "…özlem duyuyorlar bu kötü bir şey" "Ama…" dedi ki "…çocuğun özlemi giderilmediği zaman acı hisseder yani özlem olması gereken bir duygu"* falan dedi. O ara anladım benim özlemim hiç gidilmemiş ve ben hala gerçekten boşanmalardan falan hep çok korkuyorum, hala korkuyorum kendi eşimde de çocuklar için de çok korkuyorum. Çünkü boşanmayı kabul etmiyorum yani ben keşke evli olsalarmış …ben annemin babamın aynı çatı altında olmasını hep isterim çünkü özlem duymaktan nefret ediyorum. Babama gittiğim zaman annem, anneme gittiğimizde babam tamam annemle ilişkimiz çok iyi olmasa da özlem duyuyorsun yani anneme. … (Ç3, K: 108)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı boşanmaktan korktuğunu belirtmektedir. Burada katılımcının özlem duygusuna yaptığı vurgu önemli görülmektedir. Katılımcı korkusunun nedenini, özleminin giderilememesine bağlamaktadır. Bu durum, boşanma nedeniyle yaşanılan eksikliğe atıfta bulunmakta ve korkunun temel kaynağının anne-babanın muğlak kaybı olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla boşanma, muğlak kaybın zemini gibi algılanmakta ve bu nedenle gerçekleşmesinden korkulan bir kavram olarak katılımcının yaşamında yerini almaktadır.

Katılımcıların dikkat çektiği bir diğer ilişkisel miras, *evlenmekten kaçınmak*tır. Bu kapsamda gruplandırılan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Yani boşanmak çok daha doğal bir durummuş gibi geliyor yani "*Asla boşanmayacağım, işte bunu yaşamayacağım*" gibi bir durum değil ama ilerde kuracağım ailenin kesinlikle çok böyle şey… çok çok emin olduğum biriyle evlenmek isteyeceğimi düşünüyorum yani böyle her şeyinden kesinlikle emin olduğumda o kişiyle evlenebilirim yoksa bir aile kurup, bir çocuk sahibi olup, o çocuğa benim yaşadığım şeyleri yaşatma hakkımın olmadığını düşünüyorum. Yani yine böyle çok güvenmem gereken biriyle olması gerektiğine inanıyorum. (Ç6, K: 194)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının evlenmekten korktuğu anlaşılmaktadır. Bu noktada katılımcının ifadesi boşanma sonrası muğlak kayıptan kaçınan Ç3'ün aksine, boşanma öncesi muğlak kayıptan kaçınmaya işaret etmektedir. Dolayısıyla muğlak kaybın, yoğun olarak deneyimlendiği ilişki dönemine göre katılımcıların ilişki süreçlerini etkileyen bir dinamiğe sahip olduğu düşünülmektedir.

Bireysel düzlemdeki ilişkisel miraslardan bir diğeri, *yanlış ilişkiler yaşamak* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda Ç9'un ifadesi şu şekildedir:

> … ben ergenlik döneminde tam aslında boşanma şeylerinin en hararetli dönemi benim ergenlik dönemime denk geldi ve ben çok güçlü olmak zorunda kaldım. Ondan sonra kendi içimde yaşadım onu, dışa yansıtmadım. Ondan sonra erkek arkadaşım vardı …Ondan sonra işte ben o dönemde onu [boşanmayı] onunla atlattım çünkü beni çok seviyordu. Yani hani ve "*Ben seni korurum*" diyordu, "*Biri sana zarar verecek olursa ben seni korurum*" ama kardeşim bunu yaşamadı. Karşısına yanlış insanlar çıktı, yanlış yönlendirildi ve başka başka insanlara inandı. Eğer ki babam olsaydı o kız bunu yapmayacaktı yani çünkü baba eksikliğinden dolayı aslında buna yöneldiğini düşünüyorum ben. (Ç9, K: 159)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, kardeşinin olumsuz ilişkiler yaşamasını babasının muğlak kaybı ile ilişkilendirmektedir. Başka bir ifadeyle, kurulan ilişkinin kalitesi ya da seçilen partnerin kim olacağı, babayla kurulan ilişkiye göre şekillenebilmektedir. Dolayısıyla muğlak kayıp, ilişkinin dinamiğini belirleyen temel faktörlerden biri olarak görülmektedir.

Son olarak muğlak kayıp, *aile kurmaya yönelik isteğin* de belirleyicisi olabilmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Ama bunun dediğim gibi olumsuz bir şey olduğunu yine düşünmemiştim. Çünkü kendi başıma kendi ailemi kurma isteği çok olmaya başlamıştı çünkü artık bir aile değildik ve de benim bir aileye ihtiyacım var, bunu çok net hissediyordum ve hep arkadaşlarıma şunu ifade ettiğimi de çok net hatırlıyorum yani "*Ben işte üniversiteden mezun olur olmaz evleneceğim, hemen çocuk yapacağım*" şöyle böyle. Hani bu aile kurma isteğimin çok fazla olduğunu hatırlıyorum. Ama hani annemle de öyle çok sağlıklı bir bağım olmasına rağmen aile gibi hissetmiyordum çünkü …zihnimde olan imge o değildi. (Ç5, K: 102) Yani şey daha önceden söylemiştim artık kendi ailemi kurma isteği çok kabarmıştı bende boşanma sürecinden sonra. Özellikle lisede bunu hani romantik ilişkilerimde çok daha rahat hissediyorum. Ben aşık olacağım birini istiyorum ki sonrasında başka şekilde devam edebileyim, daha ilerilere gidebileyim diye. O şekilde davranıyordum yani gerçekten normalde ortaokulda dediğim gibi birinden hoşlanıyordum, gidip ona söylüyordum, sevgili oluyorduk bir anda. Yani ne yapıyorduk deseniz çok farklı bir şey yapmıyorduk ama bu, lisede çok daha farklı bir seviyeye gelmişti. Hem liseye geçtiğim için hem de bu aile kurma isteğim çok arttığı için belki de daha çok bir şeyler hissetmek için çaba harcadığım bir döneme denk geldi. O yüzden hiç ilişkim olmamıştı lisede mesela bir kişi oldu o da biraz da arkadaşlarımın "*Bak X2 bir şeyler hissediyorsun bir adım at*" demesiyle oldu. Normalde çok rahat adım atardım ben yani daha öncesinde. Belki böyle bir değişiklik olabilir yani birazcık ilişki yaşamaya "*Mutlu olacaksam bu ilişkinin içine gireyim, çok uzun süreli olacaksa bu iş bunun içine gireyim*" diye seviyesine döndüm; normalde hoşlanıyorsam "*Tamam deneyelim*" gibi bakıyordum ama sonrasının olmayacağını da biliyordum o ilişkilerde, romantik ilişkilerde. Ama boşanma sonrasında böyle bir değişim oldu. (Ç5, K: 148)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesi incelendiğinde, katılımcının aile ortamının muğlak kaybını deneyimlediği ve bu ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak ilişkilerini yaşadığı anlaşılmaktadır. Katılımcı aile kurabileceğini düşündüğü kişilerle ilişki yaşamakta aksi durumda ilişkiyi reddetmektedir. Dolayısıyla aile kurma isteği, muğlak kaybı ortadan kaldırmaya yönelik bir istek olarak değerlendirilmektedir.

Ailesel düzeyde ilişkisel miraslar, katılımcının anne-baba, kardeş ya da akrabalarla ilişkilerinin bozulmasını ya da çeşitli nedenlerle yaşanan rol ve sınır belirsizliklerini ifade etmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 79'da gösterilmiştir.

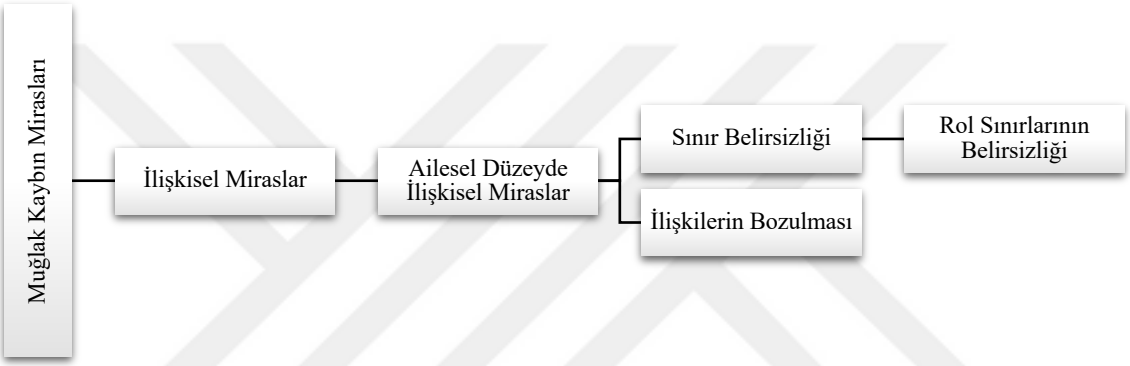

Şekil 79. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Miraslarından Ailesel Düzeyde İlişkisel Miraslar Alt Kategorisi ve Bu Alt Kategoriye Ait Kod ve Alt Kodlar

Ailesel düzeyde yaşanan ilişkisel miraslardan ilki, *sınır belirsizliği*dir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Annem babam ayrıldı, biz bir ay kadar falan sanırım yine biz aynı evde yaşadık birlikte yani annem beni bırakıp gitmek istemedi. Gerçekten bu konuda biraz ya şu an bakınca çok saçma geliyor, neden böyle bir şey yaptığımız konusunda? Ama zaten boşandıktan sonra babamda farklı bir şey hissettim yani biraz pişmanlık mıydı onu tam anlayamıyorum ama sonrasında çok rahat böyle iki arkadaş gibilerdi. Hani "*Sadece X1 için ben yanındayım*" çünkü annem o dönem işten ayrılacaktı ve buraya gelecekti ve benim yanımda bulunmak istediği için herhangi bir benim de çok üzüleceğimi düşündüğü için sanırım boşandıktan bir 20 gün sonra falan 20 gün galiba yine aynı ev içerisinde üçümüz yaşadık. Sonrasında sınava girdik. Biz aynı… bir gün sonra uçakla buraya geldik. (Ç1, K: 62) Mesela o an annem hemen o boşanma kararını duyduğu an başka bir ev tutabilirdi kısa süreliğine ya da herhangi başka bir şey yapabilirdik ama annem bunu yapmadı. Şu an düşündüğümde üzülüyorum çünkü böyle yani böyle yaşamak daha zor açıkçası ama o dönem şartları ile çok fazla kolaylaştırabilirdik ama kolaylaşmadı. (Ç1, K: 92)

> Kararsızlık yani boşanmak mı istedin, ne yapmak istiyorsun, hani boşandıysan niye aynı evde yaşıyorsun veya nasıl bir boşanma oldu? İşte bu yüzden iyi yönetemediğini düşünüyorum. Hani kararlı olsaydı gerçekten o geçmiş sebepler artık yansımamış olsaydı hani şey derdim "*Okay, annem çok kararlı, artık bu kişiyle hayatını paylaşmak istemiyor*" ama ikisi de yani bilmiyorum uyuşuk mu artık bilmiyorum, çok karar alamayan insanlar mı yani aynı evde yaşıyorlardı mesela bir süre. Hani tabi aynı yatağı paylaştıklarını sanmıyorum ama yani tekrar denemeyi denediler birkaç kere daha sonra, niye bilmiyorum. Bir kararsızlıkları var yani bu konuda. (Ç8, K: 99)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, her iki katılımcının da anne-babasının boşanmış olmasına rağmen aynı evde yaşamaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Burada Ç1, annesinin fedakarlığı nedeniyle aynı evde kalmaya devam ettiklerini belirtirken, Ç8 annesi ve babasının ilişkilerine nasıl devam etmek istediklerine karar verememeleri nedeniyle birlikte yaşamaya devam ettiklerini ifade etmiştir. Her iki katılımcının durumunda da yaşanılan olgu, sınır belirsizliğidir. Başka bir ifadeyle ailenin üyelerinin kimlerden oluştuğunun bilinememesi deneyimlenmektedir. Bu durum muğlak kaybın en önemli göstergelerinden biridir.

Katılımcıların ailesel düzlemde ilişkilerle ilgili yaşadıkları bir diğer durum, *rol sınırlarının belirsizliği*dir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Babama öfkeleniyorum yani hani "*Neden bize böyle yaptın?*" yani hani eğer ki babam böyle olmasaydı çünkü biz hepimiz şu anda daha sorumluluk alarak ve kendi rollerimizi yaşayacaktık. Yani bir ailede rollerin belli olması çok önemli. Hani daha işlevsel bir aile olacaktı açıkçası. Ondan sonra benim rolüm ablalık olacaktı; annemin rolü sadece annelik olacaktı, çalışmak zorunda kalmayacaktı. Annem çalışmayı çok seven bir insan değil. Evinde vakit geçirmeyi çok seven bir insandı. Kız kardeşim artık çocuk olabilecekti hani ondan sonra ama bunlar olmadı. Üzüntüm de bunların olmayışından dolayı bizim yaşadığımız yıpranmışlıklar aslında. (Ç9, K: 175)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı babasının muğlak kaybının bir sonucu olarak rol sınırlarının belirsizliğinden bahsetmektedir. Rol sınırlarının belirsizliği, aile üyelerinin kendi rollerinde kalamayışı ve muğlak kayıp olan aile üyesinin rolünü de ailenin bir ya da birden fazla üyesinin üstlenmesi anlamına gelmektedir. Bu ailede de anne hem anne hem baba, katılımcı abla ve baba rollerini üstlenmek gibi birden fazla rol içerisinde bulunmaktadır. Bu durum katılımcının da belirttiği gibi aile işlevselliğini olumsuz yönde etkilemekte ve katılımcılar başka rolleri üstlenirken kendi rollerini yaşayamamakta bu da kendi muğlak kayıpları anlamına gelmektedir. Katılımcının kız kardeşinin çocuk olamaması birincil muğlak kaybın bir örneğidir.

Ailesel düzeyde yaşanan ilişkisel miraslardan bir diğeri, *ilişkilerin bozulması* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında anne, baba, kardeş ve akrabalarla bozulan ilişkiler yer almaktadır. Bu kapsamda katılımcı Ç5, annesinin kaybına ilişkin yaşantılarını şu şekilde dile getirmiştir:

> Ya tabii ki boşanma öncesinde sonrasına göre annem benim hayatımda çok çok daha büyük bir yere sahipti çünkü okulda bir hayatım vardı, arkadaşlarım vardı ama evdeki hayatımın hepsi annemle geçerdi. İşte onunla komşulara giderdik, sohbet ederdik, çok fazla zaman geçirirdik ama boşanma sonrasında daha ayrılmaya başladık. Doğalı buydu belki bilmiyorum bizi iyileştiren şey de bu olmuş olabilir ama o zamanlar farklı bir kopuş yaşamıştık. Şu anda tabii ki iletişimimiz çok iyi ama benim de artık kendi hayatım var, onun da var. O yüzden eskisi kadar çok yakın değiliz hani yakın değiliz demek doğru değil de zaman geçiremiyoruz. …annemle babamla daha çok zaman geçirdiğim kısım boşanma öncesiydi diyebilirim. (Ç5, K: 132)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının boşanma öncesinde annesiyle kurduğu ilişkinin boşanma sonrasında farklılaştığı anlaşılmaktadır. Özellikle boşanma sonrasında, evi geçindiren kişi rolünü üstlenmesiyle birlikte annenin muğlak kaybının deneyimlenmesi söz konusu olmaktadır. Bu kapsamda da boşanma sonrası kayıplardan biri olarak annenin kaybından bahsedilmektedir. Bu noktada katılımcı gösterilen ilgi ve özenin kaybına dikkat çekmektedir:

> …İlk doğum günümde annem işte yeni çalışmaya başlamıştı o zamanlar. İlk doğum günümde annemle hani sana hediye alalım. Birlikte dışarı çıktık gezdik işte benim öğle aramda okuldaki öğle aramda annemin de çalışma saatlerindeki öğle arasıydı. Gezindik gezindik çok güzel bir şey bulamadık. Çünkü W2'de çok fazla zaten dükkan yoktur, bir şey yoktur. Benim istediğim …bir şey bulamadık. Ki zaten annem bana çok hediye alan birisi de değildi öncesinde hani bu yeni olan bir şeydi ama her zaman bir hediye alırdı, benim fikrimi sormazdı ama bir kıyafet alırdı bir şey olurdu. Bu süreçte birlikte bakmıştık sonrasında annemin iş saati geldi tabii ki süre bitince annem bana 20 TL vermişti çok iyi hatırlıyorum ve demişti "Tamam sen o zaman kendi istediğin bir şeyi al, ben işe dönmek zorundayım" demişti ve benim için inanılmaz olumsuz bir deneyimdi. Çünkü "*Annem benimle ilgilenmiyor, istemiyor, uğraşmak istemiyor*" gibi algılamıştım o zamanlar. Yani hani amaç benim para almam değil annemin benim hoşuma giden bir şey almasıydı. O çok değişmişti benim için ama sonraki doğum günlerinde ben de bunun benim için yaralayıcı bir deneyim olduğunu hatırlıyorum. Sonraki doğum günlerinde vs. bunu çok beklememiştim sadece pasta yani her zaman bir pasta olurdu yine bir kutlama havası olurdu. Eskisi kadar şaşalı olmasa da bir kutlama olurdu ve ben hani zamanla hani daha az beklemeye başladım özellikle bu ilk doğum gününde böyle bir şey yaşadığım için ama dediğim gibi anneme de öfke duymadım hak da vermiştim o zamanlar. O yüzden beklentilerini azaltmıştım zaten. (Ç5, K: 108)

Yukarıda yer alan ifade annenin muğlak kaybının bir başka yönünü ifade etmektedir. Katılımcı annesi ile birlikte kendisine gösterilen ilgi ve özeni de kaybetmiştir. Bu yaşantı olumsuz bir deneyim olmakla birlikte katılımcının annesinin durumunu kabul ederek beklentilerini azaltmasını sağlamıştır. Söz konusu davranış, annenin muğlak kaybına uyum çabası kapsamında değerlendirilmiştir.

Katılımcılardan Ç7, ailenin bir arada bulunmasına rağmen yaşanılan kayba dikkat çekmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Nasıl diyeyim nasıl ifade edebiliriz ki bunu? Dışa yönelik para kazanmaya çalışma ya işte o kaybedilen şeylere statü, saygınlık ya da sevgi ya da her neyse onu nasıl söyleyebilirim bilmiyorum ama bunları tekrar kazanmak için bir mücadeleye dönüşüyor. Bu mücadele içerisinde iletişim kurmak zor ya da ben bunun eksikliğini hissettim kendi adıma her zaman. Yani şunu söyleyebilirim ben bizim ailemiz için büyük parasal gelirlerin ya da büyük geniş bir evin, pahalı arabaların onlara ihtiyacımız olduğunu düşünmüyorum açıkçası. Bizim gerçekten birbirimize birazcık yani konuşabilmeye ihtiyacımız var, konuşuyoruz ama genelde bir emir ya da bir öğüt ya da tepeden bir hayat görüşü alttan da bir kabul ya da bir isyan olarak ama hiçbir zaman "*Sen haklısın*" ya da "*Ben haklıyım*" gibi böyle bir anlaşma seviyesinde gerçekleşmedi. (Ç7, K: 98)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, hayata tutunma savaşı veren aile üyelerinin birbirlerini kaybettikleri anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, yaşanan kayıpları geri getirebilmek için maddi kazanç sağlamaya odaklanan aile üyeleri birbirlerinin varlığından habersiz hale gelmeye başlamaktadırlar. Bu kapsamda da babanın muğlak kaybı, aile üyelerinin de birbirini kaybetmesine neden olan bir dinamik olarak işlemektedir.

Son olarak, akrabalarla bozulan ilişkilere vurgu yapılmaktadır. Bu kapsamda Ç5 yaşantılarını şu şekilde dile getirmektedir:

> Baba tarafı için daha olumsuz şeyler olmuş olabilir şimdi düşününce. Baba tarafından akrabalarımla boşanma öncesinde de çok sık görüşmezdim. Boşanma sonrasında da bayram bahanesiyle görüşmeye başlamıştım ama zamanla onlar da azaldı istemediğim için. Çünkü annemle iletişim içinde olduğum için annemin tarafıyla sohbet ettiğimde bir paylaşımımız olabiliyordu, en azından annemle şunu yaptık ya da annem şöyle biridir şudur budur yani bir ortak noktamız vardı. Ama babamın tarafıyla bir ortak noktamız olmadığı için çünkü bana çok sokaktan geçen birisiymiş gibi geliyordu. Hep daha öncesinde de tanışmadığımız görüşmediğimiz için baba tarafıyla çok görüşmek istemiyordum. O yüzden hala da görüşmem babam tarafıyla, zaten görüşmüyordum çok az görüşmeye başladık sonra yavaş yavaş sıfıra indi zaten. Öyle diyebilirim yani …baba tarafında biraz daha olumsuza doğru bir grafik çizebilirim. (Ç5, K: 150)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, akrabalarla boşanma öncesi sınırlı düzeyde kurulan ilişkilerin boşanma sonrası tamamen sonlandığı anlaşılmaktadır. Bu durum muğlak kayıpla kurulan ilişkinin bir yansıması olarak düşünülmektedir. Boşanma öncesinde sınırlı düzeyde varlık gösteren baba ile kurulan ilişkinin akrabalarla sınırlı düzeyde yürütülmesi gibi boşanma sonrası görüşülmeyen muğlak kaybın akrabalarıyla olan ilişki de sonlandırılmaktadır.

Yaşantısal Miraslar. Muğlak kaybın yaşantısal sonuçları, yeni ailesel dinamikler, yeni ev ve aile düzeni, ekonomik alanda gerçekleşen değişimler ve aile kavramının dönüşümü olmak üzere dört başlık altında gruplandırılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 80'de gösterilmiştir.

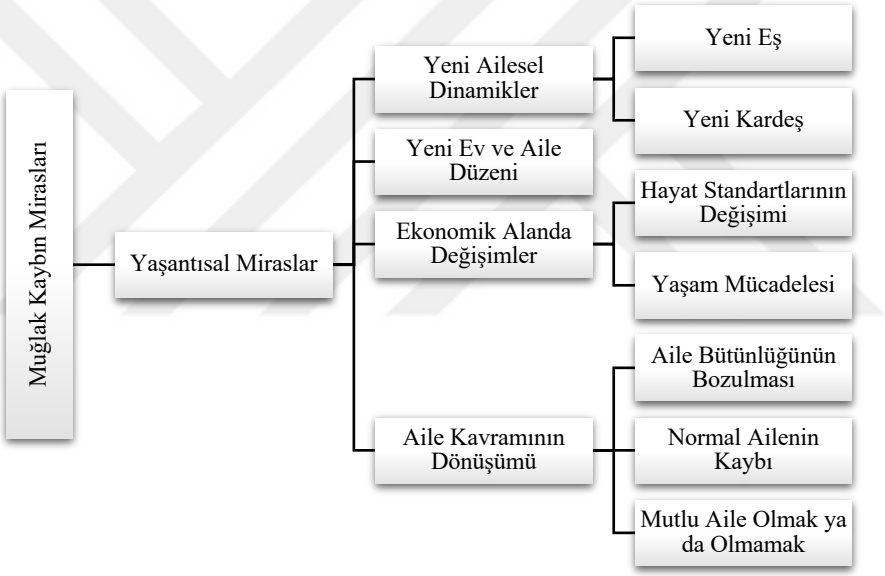

Şekil 80. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları

Muğlak kaybın yaşantısal miraslarından ilki, *yeni ailesel dinamikler* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 81'de gösterilmiştir.

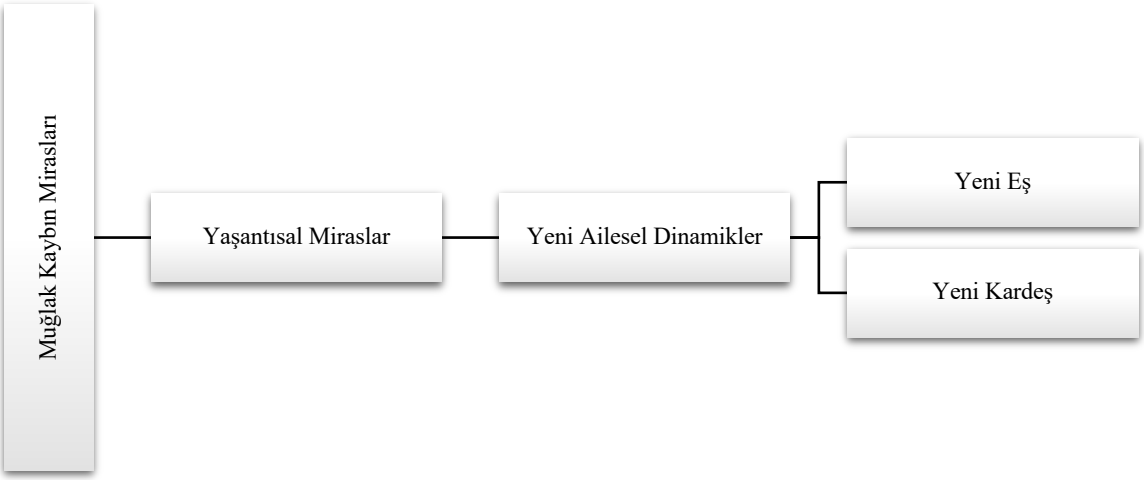

Şekil 81. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Miraslarından Yeni Ailesel Dinamikler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Belirtilen alt kategoriye ilişkin oluşturulan kodlardan biri, *yeni eş*tir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Yani hani annemle böyle zaten ilk konuştuğumuzda bana bunu açıklarken "*Senin baban gibi olmayacak*" diye söylediği için o kişi tarafından da hiç böyle baba şeyi olmadı yani benim için hep abi yani "Abi" diye hitap ediyorum, abi gibi davranıyor O da. O yüzden hiç böyle sıkıntı olmadı zaten çok küçük bir yaşta olmadığım için…… ihtiyacım da yoktu. O yüzden onun da annemle aynı yaşta olması belki hani direk abi durumuna getiriyordu. Baba rolü olmadı yani o açıdan. (Ç6, K: 182)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı annesinin yeniden evlendiğini belirtmektedir. Bu evlilikle birlikte aileye yeni bir üyenin katılımı söz konusudur ve bu durum, muğlak kazanç olarak tanımlanmaktadır. Aileye yeni bir üyenin katılımı kazanç olarak değerlendirilmekle birlikte, aile içi rollerin dağıtımı konusunda belirsizliği de barındırmaktadır. Bu noktada annenin yeni gelecek kişiyi "*Baban gibi olmayacak*" biçiminde tanımlaması ve sonrasında üvey baba ile çocuk arasında kurulan ilişkinin de farklı nitelikteki gelişimi, sınır belirsizliği ya da rol karmaşasının yaşanmaması açısından önemli bir müdahale olarak görülmektedir. Katılımcının babası her ne kadar muğlak kayıp olsa da yeni gelen kişiye farklı bir rol verilmesi yeni kurulacak ilişkinin sınırlarının çizilmesi açısından önemli görülmektedir.

Ebeveynlerden birinin ya da ikisinin birden evlenmesi durumunda katılımcıların karşılaşacağı bir diğer ailesel dinamik, *yeni kardeş* ile ilgilidir. Bu kapsamda katılımcı Ç3 şunları dile getirmiştir:

> Ben görüşüyorum kardeşlerimle. …çünkü biz dedim ya ben üniversiteden sonra bir aydınlanma yaşadım. Baktım tatillere eğer onlarla gidiliyorsa onlarla aramı iyi tutmam lazım. Babam x sayıda kardeşiz diyeyim. Hepimizi beraber tatile mesela yolluyordu. Bir de bize bir sürü para veriyor "*Gidin bunu ne yaparsanız yapın*" Bu çok büyük bir şey. Güzel bir şey yani niye kullanmayalım? O yüzden şeyimiz çok neydi kardeşlerle ilişkimiz hep iyi oldu onlar da beni hep iyi biliyorlardı ama son dönem …biraz böyle aramız bozuldu. …onlar benim kardeşim, çok şey paylaştık. Biz beraber işte tatillere gittik, beraber akşamları filmler izledik yani sarılıp yattık falan. Ben onları kardeşim olarak kabul ettim, … (Ç3, K: 146)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, yeni eşle kurulan ilişki gibi yeni kardeşle kurulan ilişkinin sınırlarının da başlangıçta belirlenmesi önemli görülmektedir. Bu bağlamda bu vakada etkinliklerin birlikte planlandığı, bu etkinlikler yapılırken eşit şartların sağlandığı ve ilişkilerin baba üzerinden değil de kendi temaslarıyla gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. Var olan bu koşullar kişileri birbirine yaklaştırmış ve derin bağlar kurmalarını sağlamış gibi görünmektedir. Katılımcının "kardeş olarak görüyorum" ifadelerinden yakın bağların kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu durum muğlak kaybın ardından gelen kazanç olarak değerlendirilmektedir.

Yaşantısal alandaki miraslardan bir diğeri, yeni ev ve aile düzenidir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 82'de gösterilmiştir.

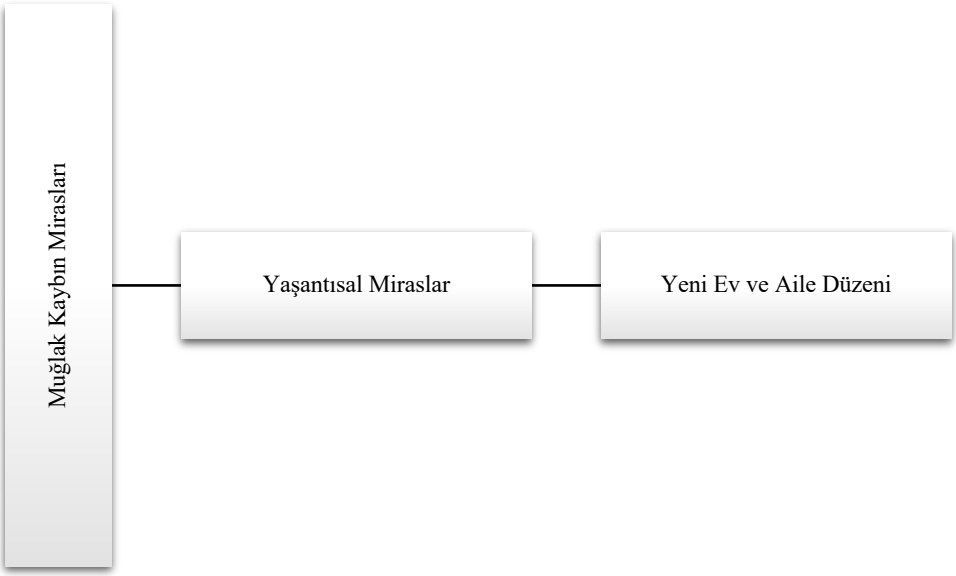

Şekil 82. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Miraslarından Yeni Ev ve Aile Düzeni Alt Kategorisi

Bu kapsamda katılımcıların değindikleri başlıklardan biri *ev kuralları* ile ilgilidir. Bu bağlamda yeni ev düzeni, yeni kurallar, özel günler ile ilgili olarak katılımcıların

yaşamları incelenmiştir. Belirtilen başlıklara ilişkin katılımcı Ç9'un ifadeleri şu şekildedir:

> Bir de kendi evi olmadı annemin. Şimdi "*Ev, ev üstüne olmaz*" diye bir laf vardır hani anneannemin eviydi orası. Annemle hiçbir zaman bizim evimiz olmadı ve ben annem için de kız kardeşim için de kendim için de boşanma sürecinde en çok bu noktada babamı suçladım. Onun yüzünden bizim evimiz olmadı. İşte onun yüzünden bizim düzenimiz olmadı. (Ç9, K: 47) …Kendi evimiz yoktu yani nasıl desem bunu maddi anlamda söylemiyorum mesela düşünün kendi odanız vardır; bizim hiçbir zaman kendi odamız olmadı. Ondan sonra ne bileyim gittiğim zaman salonda uyudum, hiçbir zaman biz istediğimiz televizyon kanalını izleyemedik çünkü hep anneannemin televizyonu. Evde iki televizyon olmasına rağmen birini anneannem izledi, birini dedem izledi. Ondan sonra ne bileyim annem kendine o gün atıyorum biz kendi evimizde pizza günü yapacaksak mesela öyle bir şey yok zaten anneannemlerin evinde yapamazsınız çünkü pat teyzemler gelir, evi dağıtırlar ederler, işte ne bileyim dayımlar gelir dağıtırlar ederler giderler benim annem onu toplar. Kadına sanki hizmetçi gözüyle baktılar bir dönem. Yani onları da affetmiyorum. …Ama dedem hep bize destek oldu hani işte "*Ben sizi çok seviyorum, çok şey yapıyorum*" ama yine de o bizim evimiz kavramı biz de olmadı, hala yok, kardeşimde de yok. Yani en ufak şeyde yani "*Tamam burası sizin eviniz, burası bizim evimiz değil*" tartışmasına dönüyor. Ne bileyim annem istediği eşyaları alamadı, ondan sonra işte ilk evli iken de kendi evinde iken de bir eşya istediği zaman dayak yiyen bir kadındı. Dolayısıyla hani bu hala da bizim en büyük isteğimiz bir evimizin olması hani ayrı bir ev. Hani çünkü gidecek bir yerimiz yok. Yani ne bileyim evde mesela bazen oturmak istiyorsunuz, ağlamak istiyorsunuz yapamıyorsunuz bunu çünkü sizin eviniz değil hani bu işte en büyük sorun bu oldu. (Ç9, K: 49) …Anneannemler için de çok bölüm yoktu ama hayatımızı baştan sona biz değiştirdik; bambaşka bir eve gittik, o evin çok farklı kuralları vardı. …Ne bileyim mesela işte babamla iken daha şeydik annem mesela şey dedi "*Biz buraya geldik; istediğimiz yerde uzanamayız, istediğimiz yerde uyuyamayız, istediğimiz saatte uyuyamayız*" Ondan sonra önce bir o kurallara uyum sağlamaya başladık. …Benim karnem her zaman iyi olmak zorundaydı. Mesela kitap alırdı, o kitaplar bitecekti. Ondan sonra akşam belli bir saatte eve çünkü şöyle giyimimize daha dikkat etmemiz gerekiyordu çünkü artık dedemlerle yaşıyorduk. Ondan sonra işte belirli saatlerde işte atıyorum akşam dışarı çıkacaksanız "*Sen akşam 6:00'dan sonra gelsen de seni eve almam*" diyordu. Dolayısıyla …sırf annemle tartışmayayım diye 6:00'da ben eve gidiyordum. Hani bu gibi böyle eve giriş çıkış saatlerimiz vardı. Yemeyi hep annem hep şey derdi "*Aynı saatte yemek yiyelim çünkü burası bizim evimiz değil*" ve onları şey yapmamız lazım. Çok misafir geliyor çok ama hani anlatamam size sabah saat 8:00'de 9:00'da kahvaltıda gelip de gece 12'de giden misafirlerimiz var hala da var bizim. Ondan sonra işte onlara uyum sağlamak çok zordu. O da bizim için annem dedi ki "*Bu evin kuralı böyle*" Ondan sonra işte "*Bana yardım etmeniz gerekiyor*" İşte burada da sorumluluk şey yaptık, sürekli onlar yiyecekler içecekler biz kaldıracağız toplayacağız. Sırf onlar mutlu olsun sırf şey yapsın diye. (Ç9, K: 79) …Evet değişti bizim hiçbir zaman bayramımız olmadı yani bayramlar bizim için hep buruktu. Ondan sonra içip içip gelen bir babam vardı, kimse bizim evimize gelmezdi, kurban kesmezse evimize gelmezdi. Ondan sonra burada bayram da çok neşeli geçmeye başladı çünkü anneannemle dedem aile büyükleri

> işte çok kişi geliyordu, çok şey yapıyordu hani daha böyle hareketli geçiyordu çok keyif almasak da çünkü çok kalabalık yorucu oluyordu bizim için ama böyle sabah uyandığımızda erkenden mesela bayram sabahları da biz sabah erkenden dedem kalkar namaza gider gelir ondan sonra biz giyiniriz, bayramlaşırız, bir yemek yeriz, herkes beraber olur bunlar değişti tabii ki. Sonra ya da ne bileyim doğum günlerini önceden mesela biz evimizde doğum günü yine doğum günü zaten kutladığımızı hatırlamıyorum ondan sonra ama doğum günü falan olduğunda biz mesela şimdi şey yapıyoruz, kutluyoruz yani birbirimize hediye alıyoruz, pasta alıyoruz, eve işte teyzemi çağırıyoruz vs. Böyle parti marti bir şey yapmıyoruz, bizim partimiz de böyle oluyor yani. Bunlar tabii ki de işte iyi ki de değişti. (Ç9, K: 81) …Akrabalarıma da çok kızgınım hala yani hala bencilce davranmaya devam ediyorlar eve gelince. Biz evimize hiçbir zaman bir arkadaşımızı davet edemedik biliyor musunuz? Yani kız kardeşim yani insan diyebilir "*A… tamam sen bugün arkadaşını çağır, biz başka bir yere gidelim. Hani bu çocuklar zamanında zorlandı çünkü*" Ondan sonra hiç ne böyle bir düşünce ne böyle bir şey olmadı. Onlara kırgınım açıkçası. Hala devam ediyor ben de. (Ç9, K: 145)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının ne boşanma öncesi ne de boşanma sonrasında kendini ait hissettiği bir ev ya da aile ortamında bulunmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu vaka için baba, ev olarak metaforize edilebilir. Hem boşanma öncesi hem de boşanma sonrası için muğlak kayıp olan baba, evin de muğlak kayıp olarak kalmasına yol açmaktadır. Katılımcı boşanmanın gerçekleşmesi ile birlikte aile büyüklerinin evinde yaşamaya başlamakta ancak burada kendilerine bir yaşam alanı oluşturulmamış olmasından, var olan ev kurallarına uymaları beklendiğinden ve kendi istek ve ihtiyaçlarının göz ardı edilmesinden rahatsızlık duymaktadır. Bununla birlikte ev halkı ile eşit koşullarda değil de onların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak üstlendikleri rollerden dolayı akrabalarına kızmaktadır. Öte yandan boşanma öncesinden farklı olarak bayramlarda ve özel günlerde kutlamalar yapabilmektedir. Bu değişim, muğlak kaybın ardından gelen kazanç olarak değerlendirilmektedir.

Benzer şekilde Ç3 *yeni yaşam düzeni ve aile kuralları* ile ilgili şunları paylaşmıştır:

> Ama orası öyle değil. Orada daha ilk günden nerede oturacağını bilemiyorsun oturduğun yere karışıyorlar "*Düzgün otur*" diyorlar falan…. Ya farklı bir ortam orası benim alışık olmadığım bir ortam. Sobalı bir ortam, ben daha soba bilmiyorum. Sürekli kapıyı açık bırakıp gittiğimi hatırlıyorum mesela sürekli "*Kapat kapıyı, kapat kapıyı*" dediklerini hatırlıyorum. Basit şeyler ama belki o zaman çocuk aklı bunları hatırlıyorum. Çok gergin olduğumu hatırlıyorum. Neleri özlediğimi düşünüyorum arkadaşlarımla çok oynadığım için arkadaşlarımı özledim. Evin rahatlığını, ben fiziksel olarak rahatlığımı hem ortam olarak yani gergin bir ortam olmamasını farklı söyleyecek olursam. Bana alan kalmasını, sıkıldığım zaman odama gidip kendi yatağıma yatıp bir yani durabileceğim ya da elimde ne meşguliyetim varsa onu gidip yatağımda rahatça oynayabileceğim

> özgür bir alan olduğunu düşünürsek diğer tarafta öyle bir alanın olmaması bunları özledim diyebilirim yani bunları. (Ç3, K: 32)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının boşanma ile de bağlantılı olarak yaşadığı kayıplardan biri ev düzeninin değişmiş olmasıdır. Bu kapsamda babanın muğlak kaybının yaşandığı bir ev ortamı ile birlikte yaşam düzeninin muğlak kaybı da söz konusu olmaktadır. Bu durum katılımcının ev içerisinde kendini rahat hissedebileceği bir ortamın kaybı ile de gelen sürekli gergin olma halini de beraberinde getirmektedir. Bu noktada muğlak kayıp, baba ile birlikte evin de muğlak kaybı gibi deneyimlenmektedir.

Katılımcılardan Ç2 ise evdeki *rutinlerin kaybı* bağlamında gerçekleşen değişimi şu şekilde dile getirmiştir:

> Yani mesela beraber yemek yeme olayının çok ciddi derecede azaldığını hatırlıyorum. Hani babam varken böyle yemek saati vardı ve akşam yemeği o saatte yenirken annemle "*Acıktın mı, tamam sen ye, abinler gelmeyecek zaten, ben yedim*" daha bireysel bir yola girdik yani. (Ç2, K: 104)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, babanın muğlak kaybı ile birlikte ev düzeninde rutinlerin de değiştiği görülmektedir. Bu değişim, aile üyelerinin bireyselleşmesi biçiminde sürece yansımaktadır. Dolayısıyla babanın muğlak kaybı, aile olma halinin de kaybına neden olmuş gibi görünmektedir. Başka bir ifadeyle babanın muğlak kaybı ile birlikte ailenin diğer üyeleri yeni bir aile düzeni kuramamış ve bunun yerine aynı evin içinde yaşayan bireyler olmayı tercih etmişlerdir. Bu durum, ailenin de muğlak kaybı olarak yorumlanmaktadır.

Son olarak *ekonomik alanda yaşanan değişimler*, yaşantısal mirasların son alt kategorisi olarak kategorizasyonda yerini almıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 83'te gösterilmiştir.

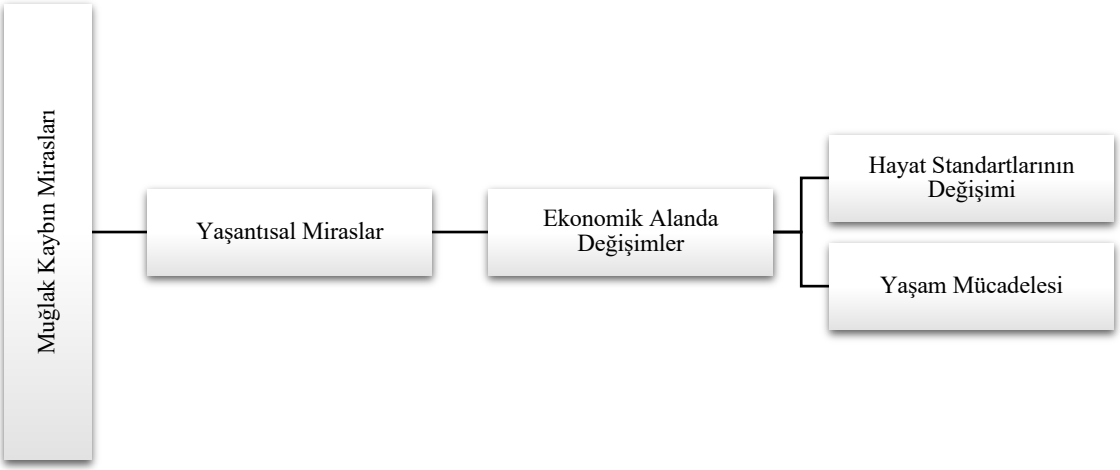

Şekil 83. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Miraslarından Ekonomik Değişimler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Bu alt kategori altında *hayat standartlarının değişmesi*ne yönelik bir vurgu dikkat çekmektedir. Katılımcıların bu kapsamda yer alan anlatımları şu şekildedir:

> … ayrılmadan önce her zaman söylerim gerçekten çok güzel bir hayatımız vardı, işte yazları tatilden dönmezdik iki tane üç tane yazlığımız vardı, ondan ona ondan ona yani çok lüks içinde bir hayattayken bir anda dank diye yani çok kötü bir şeye düştüm bunun hakikaten hazmedilebilmesi çok zor çok çok zor. (Ç3, K:52) …Neydi mesela? Sözel olarak söyleyemiyordum… Mesela "*Baba niye işte bizi bıraktın gittin, baba niye bizi tekrar almaya gelmedin?*" bunları falan yazıyordum hep. "*Baba benim ayakkabım yok görmüyor musun işte ayakkabımın olmadığını, sen neden bana ayakkabı almıyorsun?*" falan içimde ne varsa yazıyordum. İşte "Ben evde ne yiyorum biliyor musun, siz orada çikolata yerken…" onları falan yazdığımı hatırlıyorum. "*Sen orada çikolata yerken ben işte annemlerle çikolata alacak paramız olmuyor, neden bize para vermiyorsun?*" falan (Ç3, K: 102)

Yukarıda yer alana ifade incelendiğinde, babanın muğlak kaybı ile birlikte katılımcı sahip olduğu olanakları da kaybettiğine işaret etmektedir. Katılımcı maddi olarak zor bir süreçten geçmekte, babasının imkanlarından yararlanamamakta ve buna bağlı olarak hayat standartlarının da düştüğüne dikkat çekmektedir. Öte yandan katılımcı Ç7 boşanma öncesinden itibaren alt sosyo-ekonomik gelir düzeyine sahip sınıfta yer aldığını ve bunun getirdiği bir yaşam mücadelesi içinde ayakta kalmaya çalıştıklarını belirtmektedir:

> …herkes tutunmaya çalışıyor yani biz alt gelir sınıfına ait bir aileyiz. Yani en azından başlangıcımız alt seviyede şimdi çok iyi olmasa da yine biraz iyiyiz. Bu sebeple bizim günlük rutinimiz genelde abimin işi, X2 abimin o biraz işte dediğim gibi başıboş, annem çalışıyordu biz küçükken. Sonra biz biraz büyümeye başladık, X4 çalışmaya başladı. Ben bir çalışıyordum bir çalışmıyordum biraz başıma

> buyruktum. Yani kazanmaya yönelik bir motivasyon oluşuyordu en büyük abimde annemde, hepimize böyle bu anlamda destek verirler. İşte "*Paranızı kazanın, hayatınızı kurun, kendinize gelin, dağılmayın*" İşte "*Bak babanızın yaptığını yapmayın*" gibi böyle para kazanmaya yönelik bir motivasyon vardı. Ama bir bilinç yoktu yani eğitim anlamında bir bilinç yoktu sadece böyle ne diyeyim yani eğitimsiz insanların kısa yoldan parayı bulma şeyine dönüşüyor bir yandan. Bunu yaptıklarını söylemiyorum ama sürekli bir mücadele ve sürekli başkasını yenme kavgası gibi belli bir kavga büyüyor ailenin içinde. Hakeza bizim ailemiz ve yanımızda başka ailelerde var genelde bu, garip (yoksul) aileler oldukları için, benim büyüdüğüm ortam böyle, yani yırtmaya çalışan, kazanmaya çalışan, bir yerden köşeyi dönmeye çalışan, bir şekilde voleyi vurmaya çalışan insanların çoğunlukta olduğu bir yerdi. Yani hoş şey… hayallerinin emellerinin peşinde koşan idealist çocuklar yoktu mesela şeyde o çocuk çevremde, herkes bir şekilde tutunmaya çalışıyordu yani. Şimdi de pek bir şey değişmedi çalışıyoruz işte. Pandemi durumu biraz daha zorlaştırdı ama ben ayrıldım mesela fikir olarak tamamen yine paranın gerekliliğini, yaşamamın gerekliliğini idrak edebiliyorum ama en azından belli başlı ideallerim var hayatta. Ya onların idealleri var tabii ki de daha çok ya düşmemek için yaşıyorlar gibi belli bir öyle bir duruş var ya da ben çok sınıfsal bakıyorum meseleye. Ama zorluyor yani bu gibi boşanmış ailelerin, dağılmış ailelerin bir de maddi problemlerle iç içe kalması evde belli başlı sıkıntıların hiç bitmemesine, çoğu zaman yenilerinin eklenmesine yani evin içindeki bir bireyin yıllar içinde kendi kendini yok etmesini göremeyecek kadar şeye varıyor. (Ç7, K: 98)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı, alt sosyo ekonomik seviyede bulunmakla ilgili olarak ayakta kalmak için yaşam mücadelesi vermek zorunda olduklarını anlatmaktadır. Bununla birlikte yaşanan maddi zorluğun üstesinden gelmek için çabalarken bireylerin kendinden uzaklaşması ve bir noktada bireyin kendi muğlak kayıplarını deneyimlediklerine işaret edilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, katılımcı, ailesinin diğer üyelerinin yaşamda var olma mücadelesi verirken kendilerini ya da birbirlerini kaybettiklerini söylemektedir. Bu noktada var olmaya çalışırken yok olmak oldukça dikkat çekici bir nokta olarak değerlendirilmektedir.

Son olarak *aile kavramının dönüşümü* de yaşantısal miraslar kapsamında ele alınan başlıklardan bir diğeridir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 84'te gösterilmiştir.

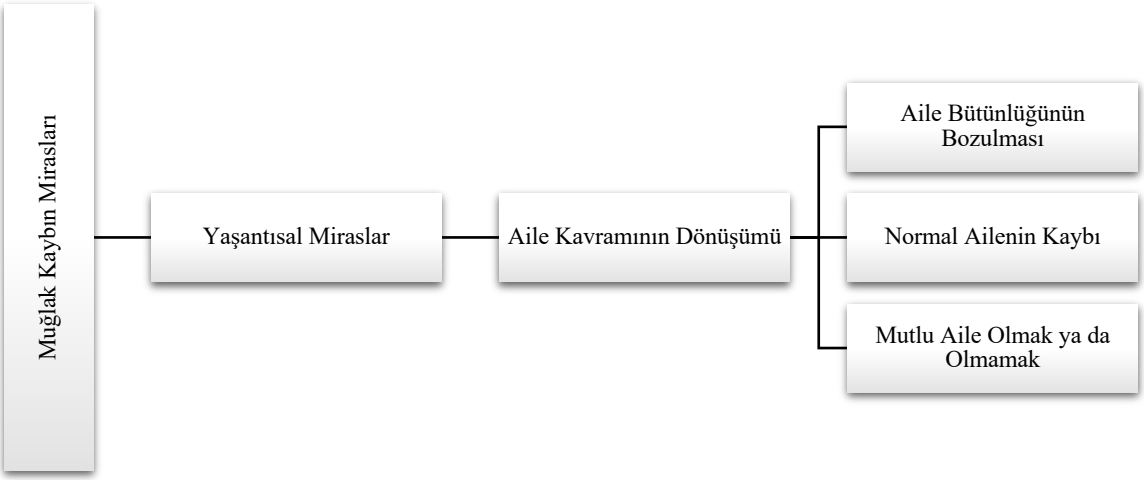

Şekil 84. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Miraslarından Aile Kavramının Dönüşümü Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Aile bütünlüğünün bozulması aile kavramının dönüşümü kapsamında değerlendirilen başlıklar arasında yer almaktadır. Bu kapsamda katılımcı Ç2 yaşadığı olayı şu şekilde anlatmıştır:

> Bir kere müdür yardımcımız annemin soyadının farklı olmasını anlamlandıramamıştı ve 20 dakika boyunca ona annemin ve babamın ayrı olduğunu ve bu yüzden annemin soyadının farklı olduğunu anlatmıştım. Sonra hatta şey çok komikti o gün de böyle abimler bizdeydi işte aile kalabalık ben de eğlenerek bunu anlattım işte "*Ya adam sanki hiç görmemiş, mağarada mı yaşıyor, bana böyle böyle dedi, yarım saat açıkladım*" falan sonra annem de böyle çok içinden gelerek şey "*Niye hiç parçalanmış aile görmemiş mi?*" demişti. O kadar gülmüştüm ki annem böyle çok hani naif bir şekilde söylediği için "*parçalanmış aile*" demişti. Böyle bir olay yaşamıştık mesela çok böyle gülerek anlatmama rağmen çok içerlemişti. (Ç2, K: 176)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı boşanma sonrası annesinin soyadı farklılığından kaynaklanan durumu açıklamakta zorlandığından bahsetmektedir. Burada anne-çocuk arasındaki bağı sağlayan resmi kaynak, aynı soyadına sahip gibi görünmektedir. Boşanma sonrası babanın soyadının kullanılmaması annenin ailenin bir üyesi gibi algılanmamasına neden olmaktadır. Bu vaka, babanın muğlak kaybı söz konusu olsa da toplum tarafından kayıp olarak algılanan kişinin kızlık soyadını kullanan anne olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle, toplum, babayla yasal bağını sonlandıran anneyi muğlak kayıp olarak algılamakta ve birey olarak varlığını kabul etmemektedir.

Aile kavramı ile ilgili yaşanan değişimlerden bir diğeri, "*normal ailenin olma*" tanımlamasının kaybedilmesidir. Bu kapsamda Ç4 düşüncelerini şu şekilde paylaşmıştır:

> Yani normal bir şey tabi ya birisine anlatırken, yeni birisiyle tanıştığınızda konusu açılıp da birisine anlatırken çekiniyorum. Her ne kadar ben bu konuyu kendi içimde aşmış olsam da insanlara böyle "*farklı eleştirecekler*" falan diye şey yapıyorum ya da yani böyle zor, anlatması zor bir durum çünkü, normal değil çünkü. Ya dediğim gibi keşke ben de herkes gibi normal ailem olsun isterdim ama olmuyor, olmayınca olmuyor ne yapalım. (Ç4, K: 348)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, normal aile olma tanımlamasını kaybettiğinden bahsetmektedir. Katılımcı, anne-babasının ayrılmış olmasını normalin dışında yer almak biçiminde anlamlandırmaktadır. Bununla birlikte normal aile olamamak, kişinin diğerleri tarafından yargılanacağını düşündüğü bir konuma işaret etmekte ve kişinin kendini ötekileştirdiği biçiminde yorumlanmaktadır.

Aile kavramında ile ilgili bir diğer dönüşüm, *mutlu aile tablosu olmak ya da olmamak başlığı altında ele alınmıştır.* Bu kapsamda Ç6 şunları dile getirmektedir:

> Yani o zamanlar vardı tabii ki küçükken de şu an hiç yok yani aile ortamı bulunmaları benim için daha iyi tabi ama küçükken işte diğer gördüğüm şey çevremdeki aileler gibi sadece bir akşam yemeği yemek bile olabilirdi yani bu çok… (Ç6, K: 152) …Yani şu an bilmiyorum babamla olan ilişkiden dolayı sanırım babamla ayrı olmak beni çok etkileyen bir durum değil. Yani çok böyle eksikliğini hissettiğim bir durum da değil yani böyle çok belki mutlu bir aile tablosu gördüğümde içim sızlıyor ama onun dışında böyle bir şey olduğunda elim telefona koşup babama anlatayım ya da bunu babama söyleyeyim gibi bir şey hiçbir şeyim olmadığı için işte babamda bunun eksikliğini hissetmiyorum. (Ç6, K: 202)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının babasının muğlak kaybını deneyimlediği dönemde bir aile olarak birlikte zaman geçirmenin de kaybını yaşadığı anlaşılmaktadır. Katılımcı yaşı ilerledikçe ailenin birlikte olmasını, mutlu aile tablosu olarak anlamlandırılmakta ve ailenin ayrılığını muğlak kayıp olarak deneyimlemeye devam etmektedir. Öte yandan babasının muğlak kaybını deneyimlerken hayal ettiği tablonun içinde görmek istediği kişinin kendi babası olmadığını da belirtmektedir. Bu durum, hayal ettiği babaya sahip olmamakla ilgili de muğlak kaybı deneyimlediği biçiminde yorumlanmaktadır. Aynı katılımcının mutlu aile olmakla ilgili yaptığı paylaşım şu şekildedir:

> Bence aile kavramı yani benim yaşadığım ailenin çok aile olduğunu düşünmüyorum. Yani şu anda aile dediğim zaman dedemlerin akşam yemekten sonra çay içmeleri mesela ne bileyim çok güzel geliyor bana. Yani herkesin o yemekten sonra çay etrafında buluşması, mesela bizim odalardan çıkıp işte tüm işlerimizi bırakıp o çaya gitmemiz çok güzel geliyor bana. Hani bence aile o yani tüm gün farklı şeyler yaşıyorsun ama akşam yine o çayın etrafında buluşmak,

> bence o yani. Bizim hiç öyle bir şeyimiz olmadı. Tek annemle yaşıyorduk. O yüzden hani böyle aile zaten benim babamın ailesi de öyle bir hayat sürmüyordu yani onlarda da böyle çok fazla bir aileye tutkunluk şey bir durum yoktu. Babam da böyle aileden gelmiş. Ama benim için aile böyle daha sıcak bir ortam aslında… ya doğru olan o en azından benim için. (Ç6, K: 112)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, muğlak kayba sağlanan uyum sonrasında mutlu aile olma deneyimi söz konusudur. Katılımcı muğlak kayıp olan aile üyesinin kaybına yeni bir ailenin parçası olmak ile tepki vermiştir. Yeni ailede birlik olma hali, ailenin temel dinamiklerinden biridir. Başka bir ifadeyle aile, birlikte olan üyelerden oluşmaktadır. Bu birliktelik, muğlak kaybın sonrasında elde edilen kazanç olarak değerlendirilmektedir.

Psikososyal Miraslar. Psikososyal miraslar başlığı altında *ötekileşmek* ve *sevilen sosyal çevreden ayrılmak* biçiminde sosyal alanda gerçekleşen soyut ve somut değişimler ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan kodlama Şekil 85'te sunulmuştur.

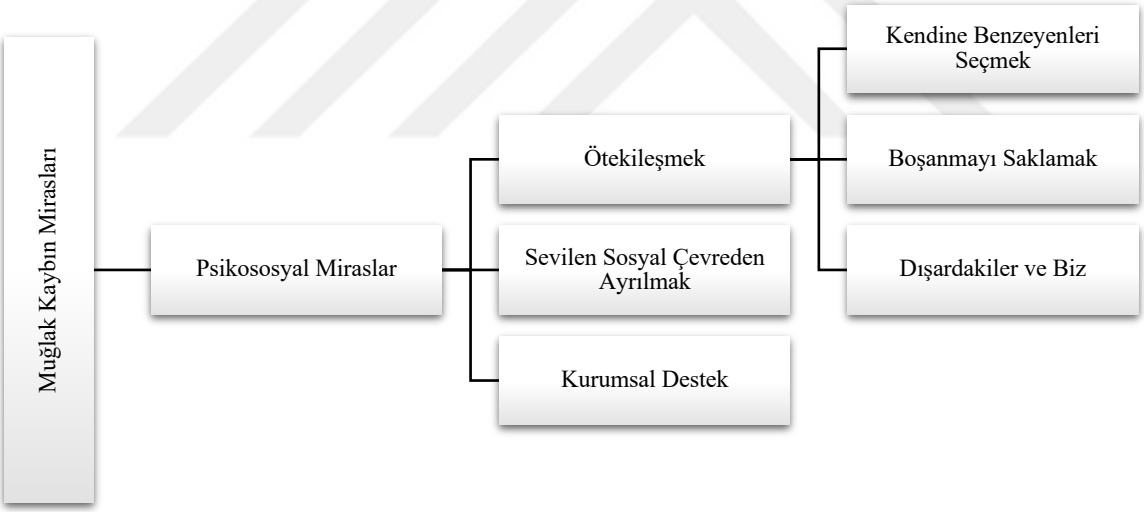

Şekil 85. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Psikososyal Mirasları

Muğlak kaybın psikososyal miraslarından ilki, *ötekileşmek* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 86'da gösterilmiştir.

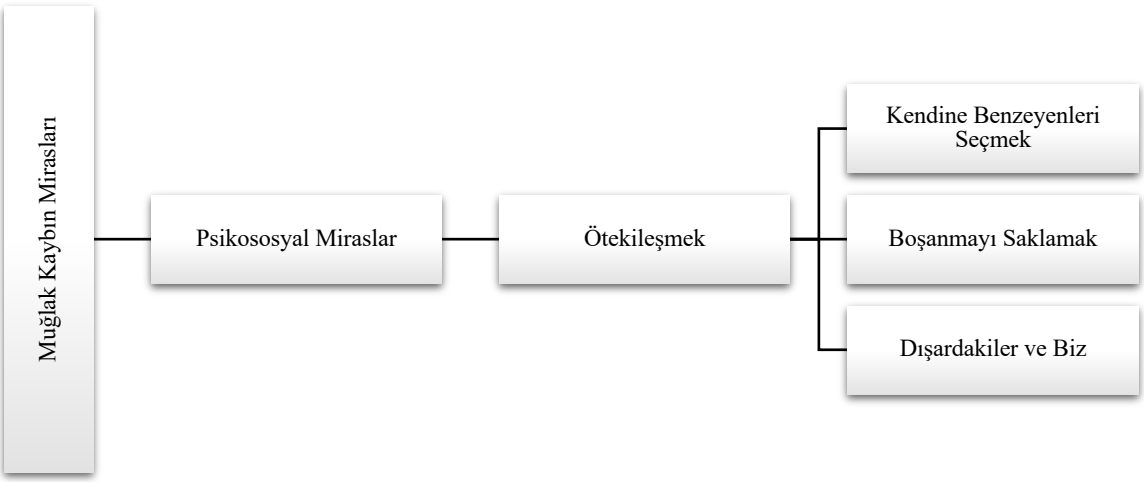

Şekil 86. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Psikososyal Miraslarından Ötekileşmek Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Ötekileşmek, alt kodunda katılımcıların kendisini ve diğer boşanmış aile çocuklarını toplumun farklı bir kesimi (*kendine benzeyenler*) olarak değerlendirdiği görülmektedir. Katılımcılar bu farklılaşmayı şu şekilde dile getirmektedir:

> Vallahi sanki şöyle bir şey yaptı emin değilim ama sanki bunun gibi insanlar seçtim yanıma. Yani eziklik duygusu yaşayan ya da daha çok hırpalanmış, kendimi çok hırpalanmış görüyorum herhalde, bunun gibi daha çok duygusal insanları seçtim, daha çok karamsar insanları sevdim, daha çok efendim sıkıntılı insanları sevdim. Ya onlar daha hoş geldi yani uyuşturucu bağımlısı arkadaşları sevdim, ne bileyim psikolojik sorunları olan insanları sevdim yani sevdim demeyeyim de bir anlamda bana daha sahici gelmeye başladılar o şeye göre diğer mutlu aile çocuklarına göre, efendim işte her şey yolundaymış gibi gözüken çocuklara ya da onların hayatı sıkıcı geldi bana sanki. Sanki dertsiz tasasız her şey yolunda "*Oh ne güzel yaşıyorsunuz ha ben sizin olamam yani size ait değilim, siz başka dünyanın insanısınız*" gibi böyle bir büyük kurban şeyiyle sanki öyle oldu yani sanki biraz öyle oldu. /*Yani kendinize daha çok benzeyen benzeyenleri etrafınızda…* / Kıskandıkça yani bunun böyle klasik klişeleştirmeyeceğim ama popüler çocuk, popüler kız diye klişeleştirmeyeceğim ama buna benzeyen yani elleri dertsizleri tasasızları kendi adıma popüler çocukları sevmedim, nefret ettim, sevmedim. Onun yerine tembel, efendim mutlaka bir sıkıntısı olan çocuklardı yani arkadaş olarak seçtiklerim, daha samimi kendi adıma daha samimi bulduklarım öyleydi. (Ç7, K: 217-219)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı, kendine benzeyen kişilerle başka bir ifadeyle farklı şekillerde problem yaşayanlarla örneğin psikolojik problemleri olan insanlarla arkadaşlık ettiğini ya da yakınlık kurduğunu belirtmektedir. Öte yandan katılımcı, mutlu ailelerde yaşadığını ya da herkes tarafından sevildiğini algıladığı insanlardan uzak durduğunu ifade etmektedir. İfade edilen tutum, katılımcının kendisi gibi muğlak kaybı

deneyimleyen insanlarla temas edebildiğini, diğer grupta yer alan kişilere mesafe koyduğunu düşündürmektedir. Ortaya çıkan bu durum ise muğlak kayıp kardeşliği biçiminde yorumlanmaktadır.

Katılımcılardan Ç9 ise anne-babasının *ayrılığını saklamakta*dır. Bu davranışının nedenini şu şekilde dile getirmektedir:

> Bilmemeleri benim için daha iyiydi, niye biliyor musunuz çünkü benim sınıf arkadaşlarımın çoğu, çok, hepsi, %90'ı diyeyim özel okuldan gelme insanlardı, maddi durumları çok iyi olan insanlardı. Hep işte özel dershane, özel okuldan gelen ve aileleri birlikte olan, ondan sonra şey olan insanlardı. Sınıfta benim gibi anne babası ayrı olan kimse yoktu. …hiçbir zaman insanların bunu bilmesini istemedim. Niye bilmiyorum ama insanların benim hakkımda hani konuşacaklarsa bir şeyi benimle arkadaşlıkları hakkında konuşsunlar. Belki de korktum hani "*Acaba benden uzaklaşırlar, bir şey yaparlar mı?*" diye ama arkadaşlarım hep benim yanımda oldular yani beni hiç yalnız bırakmadılar. (Ç9, K: 53)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının boşanmayı saklaması arkadaşları tarafından yargılanacağını düşünmesiyle ilişkili görünmektedir. Katılımcı anne-babası ayrılan az sayıda çocuktan biri olmayı diğerleri tarafından uzaklaşılacak bir olgu gibi değerlendirmekte ve başkaları tarafından boşanmış bir aileye sahip olmakla yargılanacağından korkmaktadır. Bu durum boşanma yerine muğlak kaybı saklamak gibi görülmektedir. Başka bir ifadeyle, katılımcının temelde gizlediği nokta, muğlak kayıpları ya da muğlak kayıp olan babası olarak algılanmaktadır.

Ötekileşmek başlığı altında incelenen bir diğer durum, "*dışardakiler ve biz*" olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Şimdi boşanma sonrası en büyük abim slogan gibi her zaman söyler: "*Bizim bizden başka kimsemiz yok*" der işte "*Destek olacağız, birlik olacağız*" der. Hani şey gibi bir anlamda dış düşmanlar, dışarıdaki düşmanlar ve mücadele eden bizim ailemiz gibi bir durum var. Ben belli bir süre buna inandım. Hatta belki bilmiyorum hani ben doğru mudur değil midir ama belki topluma duyduğum bu öfke, bilip bilmeden söylediğim bu slogandan da geliyor olabilir yani dışardaki insanlar ve biz. O zaman biz buradaysak, dışarda da bizim düşmemizi bekleyen böyle bir tehlikeli bir dış dünya var algısı gibi oluşmuş olabilir böyle bir öfke. Buna belli bir süre ben de inandım. Daha sonra yaşım biraz ilerledikçe ailem hakkında düşünmeye başladım. (Ç7, K: 96)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının ailesinde birlik olmanın sağlanması aile dışındakilerin güvenilmez olarak algılanması yoluyla gerçekleşmektedir. Bir diğer ifadeyle aile, dışardaki insanların saldırılarına açık bir grup olarak algılanmaktadır. Bu durumda toplumun algısından bağımsız ya da toplum tarafından

öteki olarak algılanmaktan farklı olarak üyeler, kendilerini öteki olarak değerlendirmekte ve aile, üyeleri tarafından korunması gereken bir birim olarak düşünülmektedir.

Son olarak sevilen sosyal çevrenin değişimi, psikososyal alandaki kayıplardandır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 87'de gösterilmiştir.

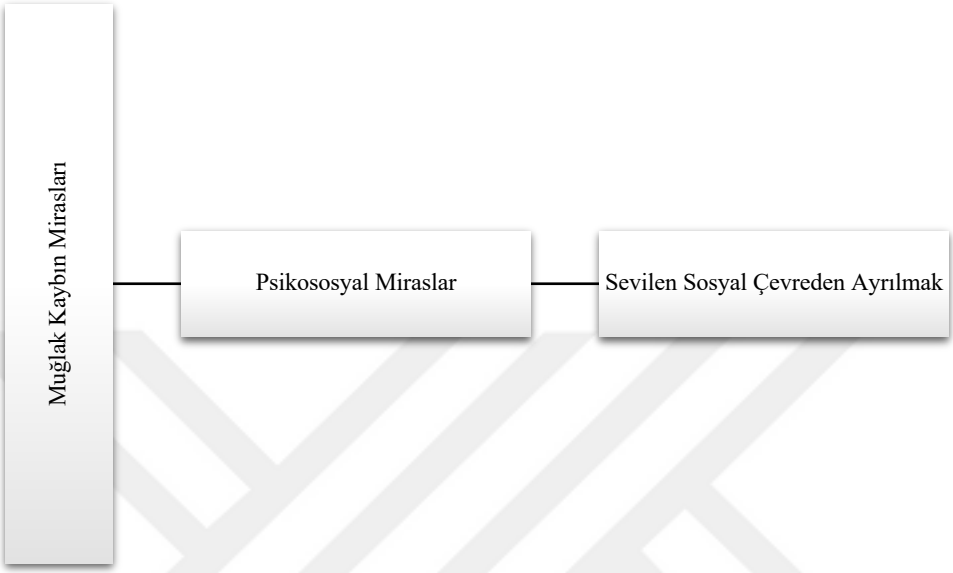

Şekil 87. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Sevilen Sosyal Çevreden Ayrılmak Alt Kategorisi

Sevilen sosyal çevrenin kaybı, katılımcıların vurguladığı önemli başlıklardan bir diğeridir. Bu kapsamda Ç6 yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

> Evet çok….. O zaman beş yıldı ilkokul, hep birlikteydik ve W1'de olduğumuz için ortaokul, ilkokulumuz aynı bahçe içerisindeydi. Öğretmenlerimizden hiç ayrılmamıştık ilkokul öğretmenlerimizden. Arkadaşlarımla da altıncı sınıfta yine aynı sınıftaydık. O yüzden böyle şey çok bir de küçük bir yer olduğu için okul dışında da sürekli görüşüyorduk yani mahalle arkadaşımdı aynı zamanda. O nedenle biraz onlardan ayrıldığım için çok üzülmüştüm ya W2'ye geldiğimde de çok üzülmüştüm. Ama bilmiyorum yani evden ayrıldığımız için, babamdan ayrıldığımız için değil de arkadaşlarımdan ayrıldığım için çok üzülmüştüm. (Ç6, K: 60)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı, içinde bulunduğu sosyal çevrenin bir parçası olarak yaşadığı çevreyi anlamlandırdığından bahsetmektedir. Başka bir ifadeyle içinde yaşadığı çevre, katılımcının temel yaşam dinamiklerinden biri gibi işlev göstermektedir. Bu nedenle bu çevreden ayrılmak, katılımcının kendi benliğini oluşturan parçalardan birini geride bıraktığı biçiminde yorumlanmaktadır. Bu bağlamda sosyal çevreden

uzaklaşma, benliğin muğlak kaybı gibi deneyimlenmekte ve babanın muğlak kaybından daha fazla düzeyde katılımcıyı olumsuz etkilemektedir.

Psikososyal miraslar kapsamında katılımcılar tarafından değinilen bir diğer başlık, kurumsal destektir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 88'de gösterilmiştir.

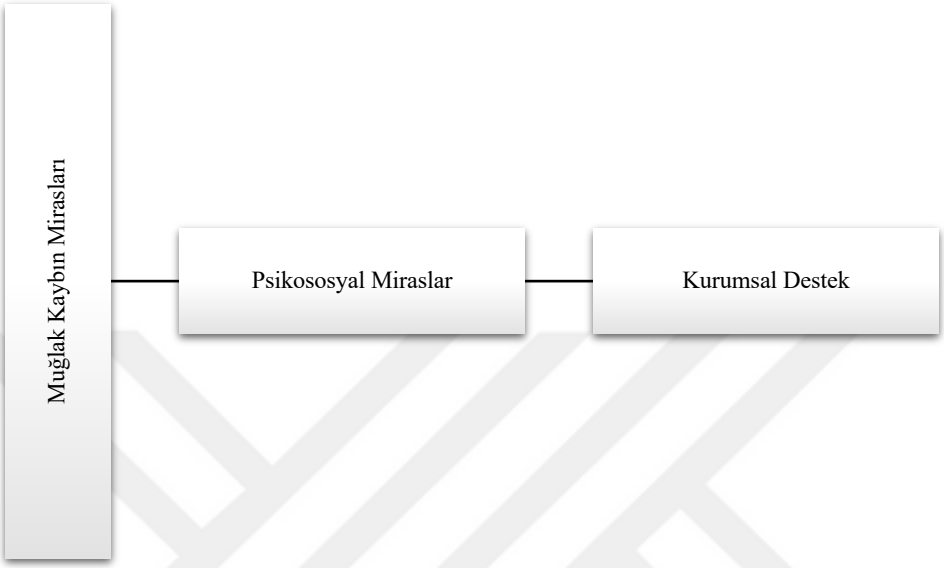

Şekil 88. [Çocuk Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Miraslarından Kurumsal Destek Alt Kategorisi

Katılımcılar önceki kısımda bahsettikleri kayıpların yanı sıra elde ettikleri bir kazanç olarak kurumsal destek almaktan bahsetmektedirler. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Ya şeyi etkiledi zamanında burs alırken oraya girdiğim zaman baba maaşı falan sorulduğu zaman oraya yazdım bence onu dikkate almışlardır diye düşünüyorum o açıdan iyi oldu. İşte "*Babamla görüşmüyorum, iletişimim yok, ne yaptığını bilmiyorum, ne kadar maaş aldığını bilmiyorum*" tarzında ya da orada ayrı boşanmış seçeneğini seçtiğim zaman bunların etkisi olmuştur diye düşünüyorum. (Ç4, K: 364)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcının babasının muğlak kaybı nedeniyle kurumsal olarak maddi destek aldığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda muğlak kayıp, eksikliğinin hissedildiği bir noktadan [maddi açıdan] katılımcıya kazanç sağlamış gibi görünmektedir.

Anne Rolündeki Katılımcıların Muğlak Kayıp Deneyimleri

Boşanma deneyimine sahip anne grubundan elde edilen verilerin analizi sonucunda, katılımcıların muğlak kayıp deneyimleri *Dişi kuşun yuvası: Var etmeye çabaladığım, Bir ileri hep geri ve Kendime yeni bir ben lazım* başlıklı temalar altında toplanmıştır. Ulaşılan üst düzey temalar Şekil 89'da gösterilmiştir.

Şekil 89. [Anne Grubu] Verilerin Analizi Sonucu Ulaşılan Üst Düzey Temalar

Muğlak kayıp deneyimleri çocuk grubunda olduğu gibi boşanma öncesi, yasal boşanma süreci (sırası) ve sonrası biçiminde gruplandırılarak muğlak kaybın kişilere yüklediği özellikler, katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkma biçimleri ve muğlak kayba bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar bağlamında ele alınmıştır.

Dişi Kuşun Yuvası: Var Etmeye Çabaladığım

Boşanma deneyimine sahip anne rolündeki kadın katılımcılarla gerçekleştirilen muğlak kayıp deneyimleri incelendiğinde, muğlak kaybın boşanma öncesi süreçte de var olduğuna ilişkin anlatımlar dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bu grupta yer alan katılımcıların, özellikle eş ya da baba rolündeki kişinin psikolojik ya da fiziksel yokluğu ya da her iki alandaki yokluk durumlarına bağlı olarak muğlak kaybı deneyimledikleri anlaşılmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak oluşturulan gruplandırma Şekil 90'da gösterilmiştir.

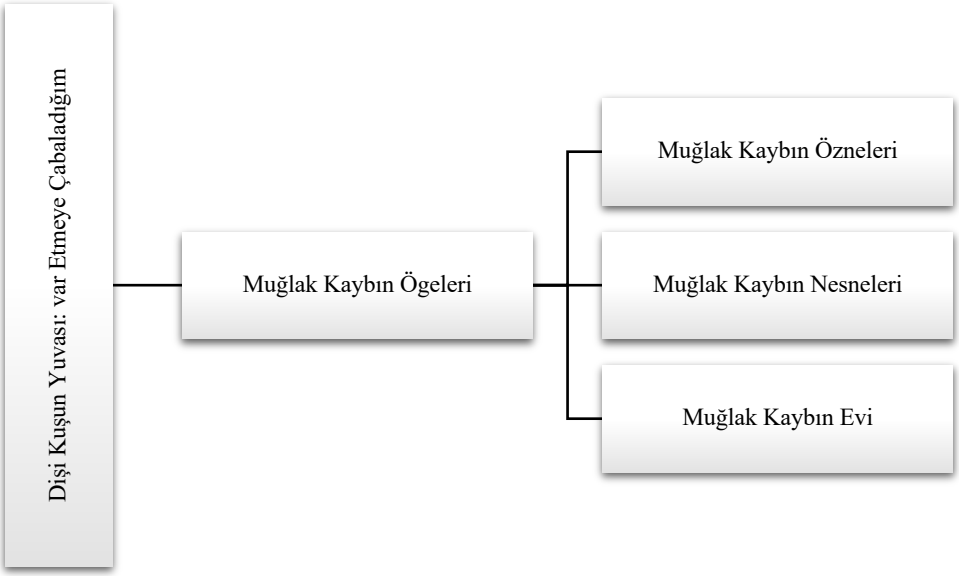

Şekil 90. [Anne Grubu-BÖ] Dişi Kuşun Yuvası: Var Etmeye Çabaladığım Üst Düzey Teması

Muğlak Kaybın Ögeleri. Anne rolündeki kadın katılımcıların muğlak kayıp deneyimleri, çocuk grubuna benzer olarak muğlak kaybın ögeleri bağlamında ele alınmış ve anne, baba ve çocuk profilleri oluşturulmuştur. Burada oluşturulan profiller eş ile ayrılmanın yasal boşanma ile eş zamanlı gerçekleşmemesine bağlı olarak yasal boşanma sürecini de içerecek biçimde gruplandırılmıştır. Bununla birlikte muğlak kaybın deneyimlendiği aile ortamının özellikleri ise *muğlak kaybın evi* başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda muğlak kaybın ögelerine ilişkin oluşturulan gruplandırma Şekil 91'de gösterilmiştir.

Şekil 91. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Ögeleri

Muğlak Kaybın Öznesi Olmak. Anne grubunda yer alan katılımcılar için muğlak kaybın kaynağı, anne olarak kendileri ve hem eş hem baba rolünden eski eşleridir. Bu kapsamda oluşturulan özne profilleri muğlak kaybın öznesi olarak anne ve muğlak kaybın öznesi olarak baba başlıkları altında ele alınmıştır. Oluşturulan bu gruplandırma Şekil 92'de gösterilmiştir.

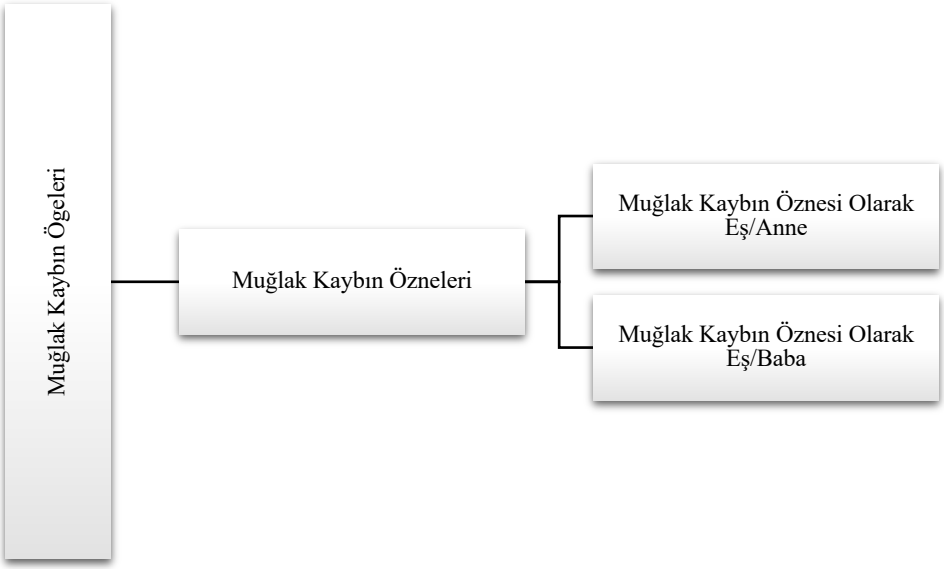

Şekil 92. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Özneleri Olarak Anne ve Baba Profilleri

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne. Anne grubunun boşanma öncesi sürece ilişkin anlatımları incelendiğinde, özellikle çocuk grubu açısından muğlak kaybın deneyimlenmesine neden olan aktörler olarak süreçte yer aldıkları anlaşılmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan profil *kayıp anne* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 93'te gösterilmiştir.

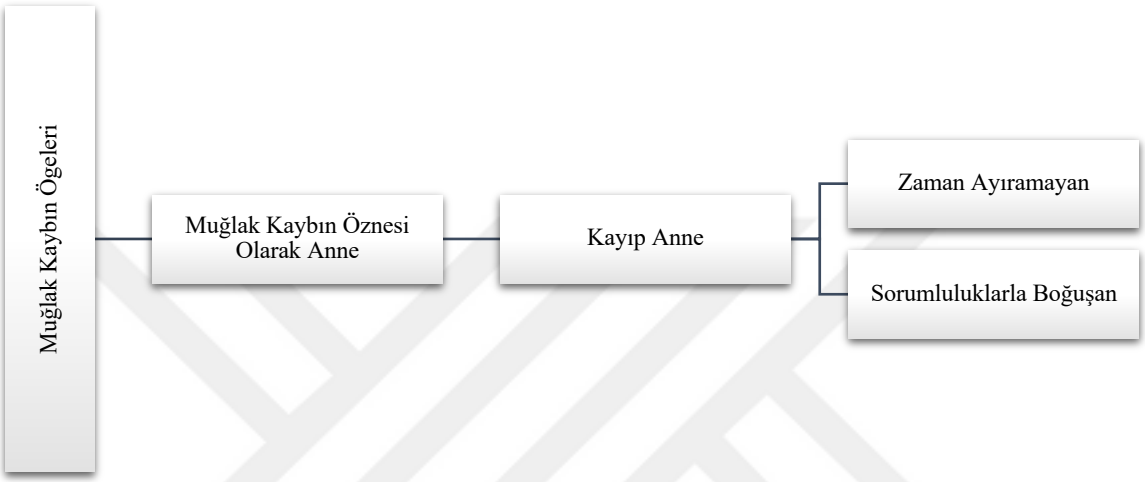

Şekil 93. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne Profili

Kayıp annelik alt kategorisi altında yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların çocuklarına yeterince *zaman ayıramadıklarına* vurgu yaptıkları görülmektedir. Bu koda ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yani aklımda kalan tek şey çocuklarımla yeterince zaman geçirmedim. Hani şu an bana sihirli bir değnek verilse çocuklarımla daha fazla zaman geçirmeye özen gösterirdim. Çünkü onları çok özlüyorum, onlar büyüyüp gittikten sonra farkına varıyorsunuz. Çocukken keşke onlarla daha fazla zaman geçirseydim ama hayat şartları çalışmayı zorluyordu belki hani bu kadar mücadele etmeseydim, çalışmasaydım onlara istedikleri eğitimi veremezdim belki. Yani bir şekilde bazı şeylerden feragat ettim. Feragat ediyorsunuz…..Manevi anlamda o anda yanlarında olsaydım… belki hayatlarında çok daha farklı yerlerde olabilirlerdi yani veya ha şu an kopukluğumuz yok aslında gayet iyi diyaloglarımız var ama onların hayatlarında belki onları daha mutlu ederdim. Yani hani çünkü şu an geriye bakıp döndüğümüz zaman ya ben çocuklarımla oturup atari oynamak için kavga ediyordum düşünebiliyor musunuz? Beraber büyüdük ikisi ile çünkü birini 19 yaşında birini 21 yaşında doğurdum. Beraber büyüdüğümüz için o günlere gidip geri döndüğümde çocukluklarıma daha fazla zaman ayırsaydım belki daha mutlu bir çocukluk atlatırlardı. (A8; K:33-39)

> X1'le ne paylaşıyordum hocam vallahi nasıl desem "*çok kötü anne*" diyeceksiniz bana ama …Yani işten gelip yorgun argın oluyorsun… Bir de ben uzun saatler çalışıp hafta sonu çalıştığım için hafta sonu mesela hep içimde uktedir X1'i böyle tutup elinden bir parka götürüp bir zaman geçirmek falan hafta içi gün gün iznim oluyordu, X1 okula gidiyordu, işte X1 "*Dersime çalışacağım*" Ara sıra böyle ufak tefek AVM'lere, parklara, şuralara buralarda götürüyordum yani çok böyle şimdi onun da suçluluğu var ama hocam ben de şimdi "*Ben çocuğuma bile zaman ayıramıyordum*" diye gerçekten çok üzülüyorum (A1, K: 122-128).

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, A8, çocuklarını büyütürken yaşadığı ikilemden bahsetmektedir. Katılımcı çocuklarına gerekli imkanları sağlayabilmek için çok fazla çalışması gerektiğini ve çalışmasaydı çocuklarının akademik olarak bugünkü noktaya gelmelerini sağlayamayacağını söylemektedir. Öte yandan akademik olarak ihtiyaçlarını karşılarken anne olarak yanlarında olamamanın yarattığı psikolojik yokluğu dile getirmekte ve bu nedenle çocuklarını bazı açılardan eksik bıraktığını düşünmektedir. Dolayısıyla A8, çocukları için psikolojik açıdan muğlak kayıp konumundadır. Benzer şekilde A1 de yoğun çalışma yaşamı nedeniyle çocuğu ile vakit geçiremediğini belirtmekte ve çocuk açısından muğlak kayıp konumuna işaret etmektedir. Bu durum çocuk grubunda yer alan katılımcılar tarafından da dile getirilmiş, uzak anne profili altında yaşanılan yokluk ifade edilmiştir. Örneğin Ç8, mutsuz olduğuna vurgu yapmakta ve erken olgunlaşmasını babası kadar annesinin yokluğuyla da ilişkilendirmektedir. Hem anne hem de çocuk tarafından annenin yokluğuna yönelik yapılan vurgu, muğlak kaybın etkisi bağlamında oldukça dikkat çekicidir.

Kayıp anne profilinin bir diğer özelliği, *sorumluluklarla boğuşması*dır. Bu kapsamda katılımcılardan A3, *sorumluluklar üzerinden* çocuğu ile kurduğu ilişkiyi şu şekilde dile getirmektedir:

> Ama ne yapmayı isterdim X1'e bu kadar ders için baskı yapmamayı isterdim yani ders konusunda bu kadar. Kıyasladığım insan üstün zekalı şimdi Q [meslek] oldu, ben niye onunla kıyaslıyorum? Düzgün bir aile yapıları vardı, ondan yani kıyaslamadan …olduğu kadarla götürmek isterdim yani geriye dönüp baktığımda yoksa ben çok pasta börek yaptık, çok doğum gününü kutladık, çok yedik, içtik, eğlendik birlikte ama X1'ı şey yapmazdım yani bu kadar ders konusunda baskı yapmazdım diye düşünüyorum…. Hocam X1 beni sevmiyordu ki X1 daha çok babaannesigili seviyordu çünkü ben her bakışını da artık biliyorum, saçını ben tarardım, o babaannesigili daha çok severdi yani ilişkimi bozacak işleri ben yapardım. Çok da güzel uzun saçları vardı ama o babaannesigile giderdi işte saçı tarandıktan sonra. Ne olacak, dağınık kalsa ne olacak? Ben tabii ilişkimiz çok sonradan iyileşti X1 ile. Yani O… nasıl diyeyim işte oraya gitti, Ğ (eş) bana şey yaptı, nasıl diyeyim şey yani benden alamadığı öcünü… X1'i etkilemeye çalıştı. E ben burada sudan çıkmış balık gibi ne kadar kuyruğu dik tutsam bile ondan sonra iki tane çocuk, farklı kültür, sen okumasını istiyorsun çocuklarının, ondan

> sonra tek başına ayakta durmaya çalışıyorsun falan yani böyle şey o dönem X1 çok yıprandı, X2 değil de X1 o dönemde de çok yıprandı. (A3; K:35-37)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcının çocukla olan ilişkisinin çeşitli nedenlerle bozulmasına vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Katılımcı A3'ün çocuğun yaşamına ilişkin almış olduğu sorumluluklar (çocuğun kılık-kıyafetinin düzgün olması, akademik başarısının yüksek olması gibi) zorlayıcı bir anne olarak çocuğun yaşamında var olması ile sonuçlanmıştır. Öte yandan bu varlık, çocuğun ihtiyaç duyduğu sıcaklıktan uzak olması nedeniyle muğlak kaybın öznesi olarak nitelenmesine neden olmuştur. Katılımcının da vurguladığı gibi çocuğun özelliklerinin dikkate alınmadan çocuğa baskı yapılması her ne kadar özel günler atlanmadan kutlanmış olsa da çocuğun koşulsuz kabul gibi daha temeldeki ihtiyacının göz ardı edilmesi ile sonuçlanmıştır. Ortaya çıkan bu durum çocuk açısından annenin psikolojik yokluğuna işaret etmektedir.

Anne grubundaki katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, muğlak kaybın deneyimlenmesinde eşin de aktör rolü oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda muğlak kaybın öznesi olarak eş profili de oluşturulmuştur.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba. Özne konumundaki eş, anne grubundaki katılımcıların hem anne hem de kadın olarak muğlak kaybı deneyimlemelerine neden olmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan eş profili şu başlıkları içermektedir: *Zarar veren-örseleyen eş, değişmeyen eş, ruh sağlığı kayıp ve olumlu özellikler bağlamında kayıp olan eş.* Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 94'te gösterilmiştir.

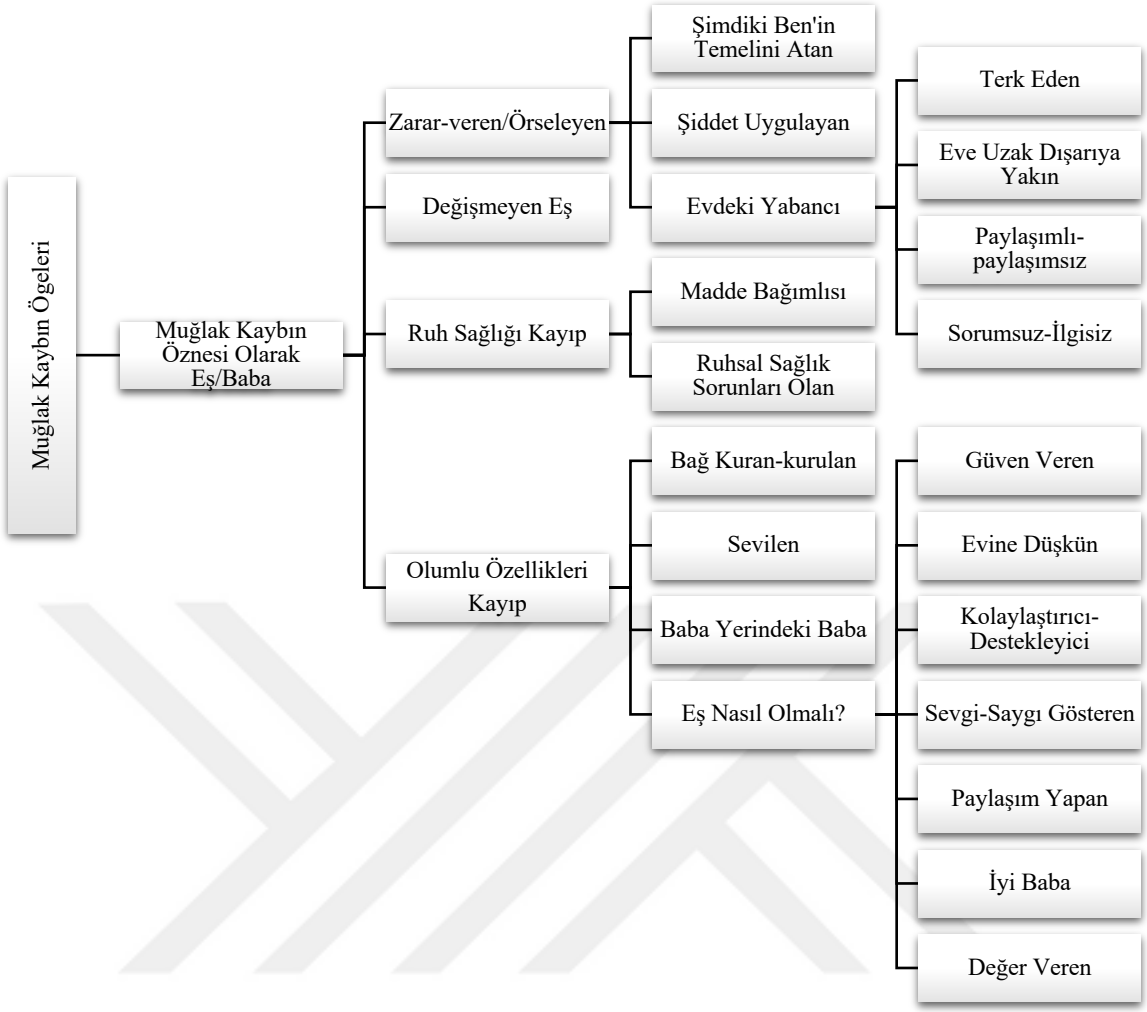

Şekil 94. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba Profili

Anne grubunda yer alan katılımcıların eş rolünden muğlak kaybı deneyimlemesine neden olan eşlerin özellikleri incelendiğinde *zarar veren-örseleyen eş* profili dikkat çekmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma şekil 95'te gösterilmiştir.

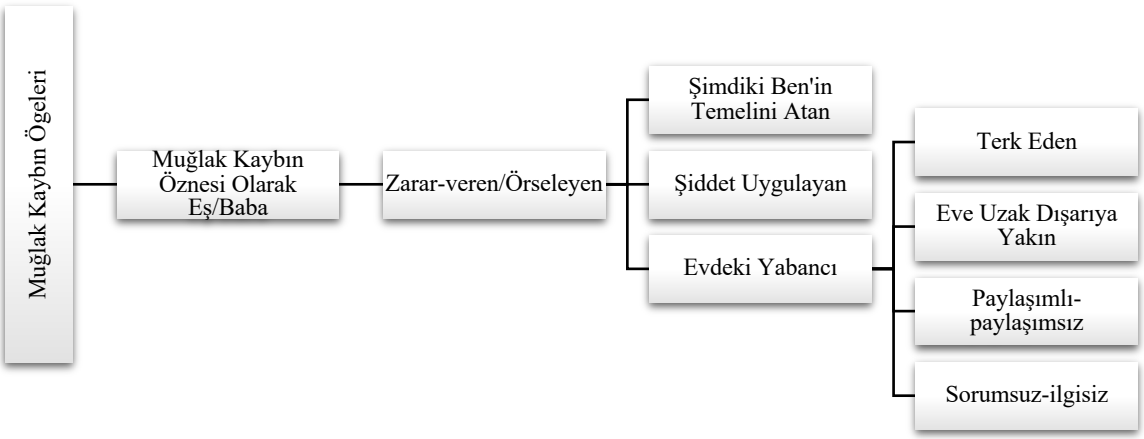

Şekil 95. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Baba Alt Kategorisi, İlgili Kod ve Alt Kodları

Zarar veren-örseleyen baba profili altında yer alan katılımcı özelliklerinden biri *şimdiki ben'in temelini atan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 96'da gösterilmiştir.

Şekil 96. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Baba Alt Kategorisi ve Şimdiki Ben'in Temelini Atan Kodu

Belirtilen kod, yıkıcı baba davranışlarının katılımcıdaki dönüşümüne işaret etmektedir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> ….sonra ama şükür ben iyi ki de evlenmişim geriye dönüp baktığım vakit iyi ki de ben eski eşimle evlenmişim yani bana sonradan çok eziyet yani etmesine rağmen ama beni şimdiki XA [kendi ismi]'nın temelini o attı yani ben eğer sadece ailem gibi biriyle evlenmiş olsaydım yani abilerim gibi biriyle evlenmiş olsaydım ben bu kadar mücadele vermezdim. Hep böyle çok ağlardım ben evliliğimde, hep

hala ağlaya ağlar olurdum ama bir mücadele, bir hırs, farklı bir dünya olduğunu gördüm yani dışarıda W1'in dışında bir dünya var, işte kadınların daha farklı olduğunu gördüm yani eski eşimin bana zulmü kadar onun zulmü bana da çok şey kattığına inanıyorum ben (A3, K: 21)

Yukarıda yer alan ifadede, eşin örseleyen-zarar veren davranışlarının katılımcıyı güçlendirdiği anlaşılmaktadır. Burada eşin muğlak kaybı, kendi benliğini kaybeden katılımcının yeniden kendini var etmesi ile sonuçlanmıştır. Başka bir ifadeyle, katılımcı muğlak kaybın yarattığı enkazdan birincil muğlak kazançla çıkmıştır.

Zarar veren - örseleyen eş profilinin bir diğer özelliği, *şiddet uygulama*sıdır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 97'de gösterilmiştir.

Şekil 97. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Alt Kategorisi ve Şiddet Uygulayan Kodu

Belirtilen başlık altında eşin farklı türlerde şiddet uyguladığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda katılımcılardan A9 eşinden gördüğü fiziksel ve psikolojik şiddeti şu şekilde ifade etmiştir:

…hiçbir suçum olmamasına rağmen, yerde uyumuştu, ben de hani sobalı evler ya üşümesin diye yerden, hani alkol içmişti, "*Yerde uyuma, kalk yatağına gir*" dediğim zaman kalkıp beni öldüresiye dövdü. Kollarıma cam falan saplandı, kesildi falan filan orada (A9, K: 86) Ben sebepsiz yere çok dayak yedim. Bir anda bir anda bir yumruk artık hani nasıl anlatayım bilmiyorum ki bir anda yumruk geliyor gözünüze, bir anda tekme geliyor sırtınıza. Televizyon izleyemezdim, hiç sosyal hayatım yoktu, evime misafir kabul edemezdim. Utanırdım yani beni hep rencide ederdi her seferinde. Ondan sonra televizyon izlerdim, kendisi içerdi sızardı, ben oturup televizyon izlediğim zaman gelip televizyonu yumruklardı. Ondan sonra cihazları tekmelerdi böyle (A9, K: 90) Gurur kırıcı, incitici ve yani

> her türlü fedakarlığı yapıyorsunuz mesela hiçbir şey yapmasanız onun çocuklarının annesisiniz. Bunu nasıl bunları düşününce çok kırıcı benim hani o bana sebepsiz yere dayak attığı zaman, tokat attığın zaman gururum inciniyordu. Artık size ne diyorum o kadar şey olmuştum ki ağlayamıyordum bile. Yüzüm gözüm şeydi mesela tenim de aşırı beyaz olduğu için bir anda böyle, hassastı tenim, gözlerim morarıyordu simsiyah oluyordu. Ben o halimle işe gidiyordum, o gözlerimi herkes biliyordu ve ben utanıyordum. Ben abilerime, çalışanlarıma arkadaşlarıma hesap verirken mesela saçlarımı bazen gözümün önüne getirirdim anlamasınlar diye ama anlaşılmayacak gibi değildi. Ben bu yüz karası gibi geliyordu bana. Şimdi ne olursa olsun şunu düşünüyorum ben olsam mesela acaba derim ki böyle düşünürüm acaba sorun nedir, belki de kadın haklıdır, kimseye anlatamazsınız bunu dışarıda anlayamaz. Adamın bir psikolojik rahatsızlığı olduğunu ne bileyim abisine kızdığı için ya da annesine kızdığı için gelip dövebileceği bunları anlatamazsınız. Ablası bir kelime söyledi diye karısıyla ilgili gidip karısını dövebileceği bunları düşünemez kimse çünkü kimse sizinle aynı evde yaşamıyor bilemez (A9, K: 92) Zaten ben yani size nasıl anlatayım kardeşim bile beni öpmezdi, bayramlaşamazdım ben kimseyle; ben gerçekten esir gibiydim onun yanındayken. Kardeşim beni bayramda öptü diye hani bayramlaştı diye insan kardeşini öpmez mi benim kardeşim ya beş kilometrelik yolda 5 km'ye çıktık arabada beni dövdü ta ki evimize kadar ağzımı burnumu kana buladı. Neymiş kardeşim beni öpmüş. Eniştesi gelirdi her gün bizde kalırlardı işte bir gün işte bana dedi ki "*Yenge*" dedi "*Hiç hal hatır sormuyorsun?*" Korkuyorum, ben kimseyle konuşamıyorum ki o da ayrı bir şey, kıskançlığı da ayrı bir şeydi. Onu zaten ciltlerle yazsak bitmez. Eniştesi bana "*Nasılsın iyi misin?*" dedi diye "*Yenge hiç benle konuşmuyorsun*" dedi diye bir anda konuştum işte "*Hoş geldin enişte*" falan filan konuştum, mutfağa girdim bir anda yumruklar üzerimde dolaştı. Neye uğradığımı şaşırdım. Kendi öz abisi böyle elimi sırtına vurdu "*Kızım nasılsın?*" dedi. Bunun üzerine ben dayak yedim. Bu kadar haksızlık olabilir mi? Bu mudur yani ben bunu çekiyordum. (A9, K: 116-120)

Benzer şekilde A7 de eşinden gördüğü fiziksel ve psikolojik şiddeti şöyle dile getirmiştir:

> Nişanlamalarda tokatlamalar başladı beni kıskançlıktan. Çok güzeldim yani berbat etti yani o güzelliğime, her şey bitti yani orada evlenince. (A7, K: 61) … "*Dışarı çıkma, hiçbir yere gitme, ben getireyim*" nişanlılık devresinde de. "*O hiç onu yap yapma, ben yapayım, kimseyle görüşme*" Yakın kaynama bile giyinip gitsem nişanlı iken tokat yedim yani. Kıskançlık… (A7, K: 65)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcılardan A9 evlilik yaşantısında, A7 ise nişanlılık döneminden itibaren eşin fiziksel ve psikolojik şiddetine maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Katılımcılar eşlerinin fiziksel şiddete eğilimli olmalarının yanı sıra kıskançlık adı altında da katılımcılara şiddet uygulamaktadırlar. Yaşanılan bu durum eşin muğlak kaybı kadar, katılımcının varlık gösterememesi bağlamında kendi benliklerinin kaybı olarak da yorumlanmıştır.

Eşin uyguladığı şiddet fiziksel ve psikolojik olabildiği gibi cinsel boyutta da gerçekleşebilmektedir. Katılımcılardan A5 gördüğü cinsel şiddeti şu şekilde dile getirmektedir:

> İlk önce yatağı ayırdım, salonda yatmaya başladım; ondan sonra o yatağı ayırdıktan sonra aslında bunu nasıl söyleyeceğim bilmiyorum ama ben onun tarafından defalarca zorla ilişkiye girmek zorunda kaldım, istemediğim halde, son zamanlarda onu çok yapmaya başlamıştı; ondan sonra da artık yatağı falan ayırdım, kapıyı kilitleyip falan öyle yatmaya başladım. (A5, K: 40)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı boşanma öncesi süreçte yaşadığı cinsel şiddeti dile getirmektedir. Bu kapsamda katılımcı yaşadığı evde güven duygusunu kaybetmiş ve kendini korumak için kapıyı kilitlemek gibi şiddeti engellemeye yönelik çözümler geliştirmeye çalışmıştır. Bu durum, eşin muğlak kaybı ile birlikte ait hissedilen güvenli bir ev ortamının da kaybının deneyimlendiği biçiminde yorumlanmıştır.

Son olarak, A4 eşinin maddi anlamda yaşattığı güçlüklere vurgu yapmıştır. Katılımcı yaşadığı ekonomik şiddeti şu şekilde dile getirmektedir:

> W1'de sıcak bir yaz günü X1 "Anne dondurma alalım mı?" "Tamam" dedim "Ben cüzdanımdan para almaya gidiyorum, babana da söyle, yiyecekse ona göre para çıkartacağım" "Baba dondurma yer misin?" "Hayır" "İyi oğlum, git iki tane dondurma al da gel" O da aldı, geldi, biz açtık yiyeceğiz "Bana niye almadın?" "Eee istemedin" "Benden para isteyeceksiniz diye istemem dedim" …banyo yapıyor şampuanı elbise dolabına saklıyor, öyle şey olur mu? Dolu şampuan duracak orada, kaç kişi evdeyiz. (A4, K: 50) …Çok saçma yani çok saçma kavun çekirdeğini benden saklıyordu, çok saçma çok saçma bir şey (A4, K: 52) …"Neden ayrıldınız?" dedikleri zaman şunu diyorum mesela şimdi X1'i dershaneye yazdıracağım adam gelmiyor, okula yazdıracağım adam gelmiyor, "Neden gelmiyorsun?" dedim "Neden, neden?" dedim, dershanenin önünden geçiyoruz ve "Bu çocuğu dershaneye yazdırmamız lazım neden gelmiyorsun?" "Senetleri benim elime uzatıyorlar" dedi, okul ya da dershane senet yapıldığı zaman babası imzalıyor, onu da babası ödemek zorunda kalıyor, o yüzden dershaneye okullara gelmiyormuş. (A4, K: 187)

Yukarıda yer alan ifadede, maddi alanda sorumluluk almayan bir eşin profilinden bahsedilmektedir. Aynı evin içinde gelir ve giderlerin ortaklaştırılmamasının bir sonucu olarak anne-çocuk ve baba olmak üzere iki farklı grup üzerinden ilerleyen maddi yaşam söz konusu olmaktadır. Bu durumun ne şekilde ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte baba, maddi alanda ailenin diğer üyelerinden kendini ayrıştırmaktadır. Söz konusu yaşantı, babanın muğlak kaybı olarak deneyimlenmektedir.

Zarar veren-örseleyen eş/baba profiline ilişkin bir diğer özellik *evdeki yabancı* biçiminde isimlendirilmiştir. Evdeki yabancı, ihmalkar eşin özelliklerine atıfta bulunmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 98'de gösterilmiştir.

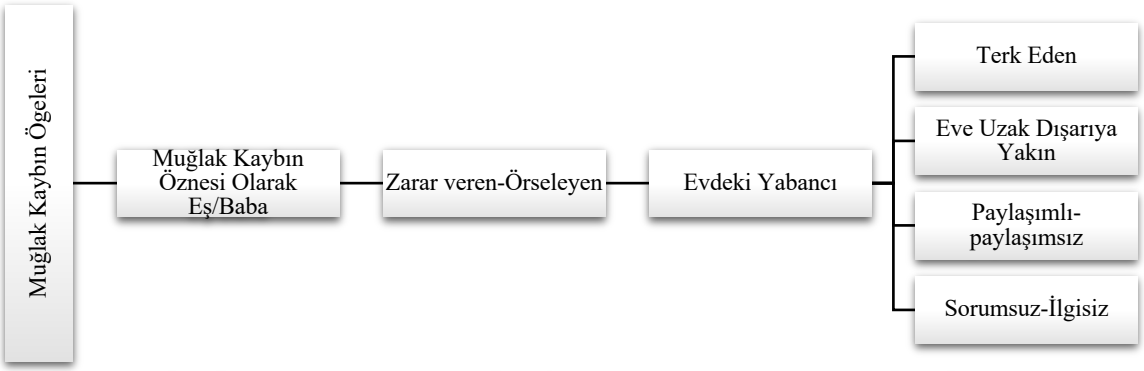

Şekil 98. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Zarar Veren-Örseleyen Alt Kategorisi, Evdeki Yabancı Kodu ve Alt Kodları

Evdeki yabancı başlığı altında gruplandırılan özelliklerden ilki, *terk eden eş*tir. Belirtilen başlık altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Büyük kızımın, zaten iki doğumunda da yanımda değildi biliyor musunuz? Birinci çocuğumu doğurduğum zaman sabaha kadar böyle sabah dörtte sancım başladı, zaten yalvarıyorum böyle diyorum ki "*Ben çok kötüyüm beni bir hastaneye götür*" o zaman evin içindeydik beraber ikimiz. Yüzüme baktı, kalktı, süslendi, giyindi, ondan sonra yüzüme baktı dedi ki "*Maalesef*" böyle yaptı bana, çıktı gitti. Ondan sonra demek ki benim doğumummuş öğleden sonra kayın biraderim beni götürdü hastaneye kayınvalidemle birlikte. Doğum yaptım. O bana acı gelmişti çünkü ben o sancıyı çekerken o bir yandan da bana laf sayıyordu, kavga ediyorduk, yerde uyumuştum böyle yataktan beni atmıştı. Ondan sonra çıktı gitti sonra geldi, ondan sonra geldikten sonra ben yine de her şeyi unuttum, bir kenara koydum, …Sonra ikinci çocuğumda ne yaptı, beni doğuma götürdü, beni hastanede bıraktı, ben doğum yaptım yine annem geldi yanıma. Kayınvalidem, annem yanıma gelmiş diye küstü beni hastanede bıraktılar. …Beni öyle hastanede bıraktı gitti içki içti gece yarısına kadar… Sonra çıktım hastaneden, eve geldik; gece yarısına kadar o eve gelmedi. …sonra ben ondan tamamen koptum öyle. Çünkü bunlar bir kadın için çok önemli. Yani en zor günümde bir bakın mesela hiç yanımda yok, ondan sonra birincisi o hastane olayında sonraki zamanda en zor anım mesela ölümle cebelleşiyorum, vallahi ölüyordum neredeyse yanımda yok yani ben artık böyle bir evliliği ne yapayım ki böyle bir erkeği?
>
> *Böyle zor zamanlarınızda yanınızda olmaması sizin için nasıl bir anlam ifade ediyordu? Nasıl geliyordu size?*

> Yalnızlık, sahipsizlik, hayal kırıklığı yani ben her şeyin de yanındayım ya ben onu sırtımda taşıyordum Elif hanım, kucağımda taşıyordum. Sırtıma alıp ikinci üçüncü kata kadar sırtımda taşıyordum. …baktım ki ben ona o kadar fedakarlık yaparken, her kahrını çekerken, mesela her şeyimi satıp savurup ona ziynet eşyalarım olsun, maaşım olsun, her şeyimi ona feda ediyordum ama baktım ki benim en zor günümde yanımda yok, ben ne yapayım artık böyle bir eşi. (A9, K: 212-215)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı A9, evliliği boyunca eşine verdiği maddi ve manevi desteğe rağmen yaşamsal olarak en çok zorlandığı ve önem verdiği günlerde yalnız ve sahipsiz bırakılmanın yarattığı hayal kırıklığını paylaşmaktadır. Bu noktada eşin hem fiziksel hem de psikolojik tutumları yokluk bağlamında değerlendirilmiş ve eş, muğlak kayıp olarak görülmüştür.

Evdeki yabancı kodu altında yer alan bir diğer özellik, *eve uzak dışarıya yakın* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Hocam ben de bir şey de vardı mesela bu süreci işte bu boşanma sürecinde aramızdaki sıkıntıların olduğu süreci o hep ailesine anlattıydı… (Ç1, K: 46)….Ama bir de sürekli hocam bizim evimizde ne olur ne biterse onun ablası oradaydı, ablası herkesten önce biliyordu. …o da beni rahatsız etmeye başladı. Zaten yalan yok "*Kiminle paylaşıyorsa…*" diyordum "*…onlarla yaşasın, ne yaparsa yapsın*" diye içimden geçiriyordum sonra bir gün bir şey oldu … "*Biz ayrılalım*" dedi bana, ben de "*Tamam*" dedim "*…ama*" dedi "*…bunu X1'e beraber söyleyelim*" dedi hani "*ayrılacağımızı*" X1 de xxx sınavına [girecek] falan …ben "*X1'in okulu bittikten sonra oturalım, … oturup konuşalım*" dedim "*Tamam*" dedi. Hocam dediğim gibi ondan sonra biz daha X1'le konuşmadan kendi ablasıyla yine paylaşmış, ablası X1'i çağırmış söylemiş "*Annenle baban boşanıyor haberin var mı?*" Halası işte şöyle böyle falan dedim "*Ya ben yıllardır …seninle yaşadığımı kendi anneme öz kardeşime anlatmazken X1 neden bu süreci bizden duymasın anne-baba olarak da halasından duysun*" dedim. (A1, K: 154)

Katılımcı A1, yukarıda yer alan ifadesinde eşinin kök ailesine yakınlığından duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Bu noktada katılımcının eşiyle olan paylaşımlarının oldukça yüzeysel kaldığı dikkate alındığında, hissedilen rahatsızlık daha anlaşılabilir olacaktır. Halihazırda aynı evde yaşamak dışında bir paylaşımda bulunmayan çiftin, boşanma gibi ortak noktasının da eşin ailesi üzerinden gündeme gelmesi, eşin kendi evi yerine başka bir evde varlık gösterdiğinin yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda eşin davranışları psikolojik yokluk bağlamında ele alınmakta ve eş, muğlak kayıp olarak algılanmaktadır.

Eşin kök ailesine yakınlığı kadar arkadaşlarına yakın olması da muğlak kaybın öznesi olarak değerlendirilmesindeki bir başka önemli faktördür. Bu noktayı A6 şöyle dile getirmiştir:

> Şöyle aslında bir evlilik yaşantısı aile yaşantısı gibi değildi; O daha çok böyle dışarıya, arkadaşlarına falan meyilliydi (A6, K: 18)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı eş ile ilişkisinin aile olmaktan uzak olduğundan bahsetmektedir. Katılımcı, eşinin evin dışında varlık göstermesine dikkat çekmekte ve paylaşımların sınırlılığına işaret etmektedir. Bu kapsamda eş hem fiziksel hem de psikolojik açıdan muğlak kayıp olarak değerlendirilmektedir.

Evdeki yabancı kodu altında değerlendirilen bir diğer özellik, *paylaşımlı-paylaşımsız*dır. Belirtilen başlık altında yer alan ifadeler, eş ile paylaşımın azlığına ya da yokluğuna işaret etmektedir. Bu kapsamda katılımcılar yaşantılarını şu şekilde dile getirmişlerdir:

> Yani birlikte geçirilmeyen zaman paylaşılmayan sevgi sürekli yaşanılmayan hayat… (A8, K: 72)

> …aile işte beraber vakit geçirelim, konuşalım, tartışalım, işte beraber karar verelim öyle şeyler falan yoktu (A6, K: 18)

> ….hiç bir paylaşım yoktu, hiç bir paylaşım yoktu yani şey olarak maddi olarak hiç yani sadece öyle oturuyor, televizyon seyrediyor, oturuyor, yemek yiyor, işine gidiyor, sadece bu. (A4, K: 40)

> "*Ya bu evlilikte böyle bir eksik giden bir şey var*" kadın yokken [aldatmadan bahsediyor] bile bunu söylüyordum; ben bunu hep söylerdim ama "*Bak eksik giden bir şey var burada*" …..eksik olan neydi, ben biliyorum, eksik olan neydi bir kere cinsellikti eksik olan….ikincisi konuşmaydı, birbirimize zaman ayırmaydı. Birbirimizle konuşma demeyelim, birbirine zaman ayırmaydı yani birbirini fark etmekti yani bizim iletişimimiz de eksik olan buydu yani başkasının yanında "*he he he*" ondan sonra evde hiçbir şey yok, hiçbir şey yok yani nasıl diyeyim yani adlandıramadım şimdi ama yani bir şey yoktu, özel bir paylaşım yoktu ama ben hep bir şey bekliyordum "*Bir şey yapacak*" gibi böyle hep içimden böyle "*Bir şey yapacak*" çünkü şeydi o da mutsuzdu (A3, K: 33-35)

> Zaten ben geldiğimde işten gelip, ortalığı toparlayıp, yemek yap bilmem ne yap derken kendi işinden geliyordu, televizyonun karşısına geçiyordu, sen rutin mutfağa geçiyorsun hani iş olarak paylaştığımız bir şey de yoktu…..Bunlar da tabii ki zamanla insanı yoruyor hocam. (A1, K: 90-94)

Yukarıda belirtilen katılımcı ifadeleri incelendiğinde, paylaşımda bulunmanın evliliğin gereklerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Eşler arasındaki paylaşımın yokluğu eşlerden birinin ya da ikisinin yokluğuna karşılık gelmekte ve evlilik, muğlak kayıpların yaşandığı yasal bir bağ haline gelmektedir. Bu bağlamda en çarpıcı ifade ise A2'nin eşi tarafından dile getirilmiştir:

> "*Bu işi sürdürmek istemiyorum*" evliliği sürdürmek istemiyorum değil, "*işi sürdürmek istemiyorum*" (A2, K:77)

Evdeki yabancı kodu altında *sorumsuz-ilgisiz* eş/baba özelliğinden bahsedilmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Beni bırakıp gittiğinde mesela evi unutuyor ne para var, ne bir şey, ne ekmek var, ne yemek var. Ben çocuklarımı yani ne şekilde olsun beslemeye çalışıyordum …yani onlar da "*Anne bana yemek getir*" Ondan sonra gelirdi bir keyifle sanki üç ay yaşamamış da çocuklar aç mı tok mu ne oldu? (A7, K: 79)….hiçbir katkısı yoktu ki baba olarak. (A7, K:136)

> Yani ben çocuklarımla elimden geldiğince gezmeye de kendi başıma gezmeye de götürdüm onları, sinemaya da götürdüm, hani onlarla sürekli ben ilgilendim, babaları sadece vardı evde yani başka hiçbir şekilde çocuklarla hani bir sinemaya gitmek, ne bir gezmeye gitmek, hiçbir şekilde hiçbir şey yoktu yani aynı şekilde benimle de. Akşam geldiği zaman mesela salona geçer, televizyonun karşısında yatana kadar orada dururdu. (A5, K: 26)

> Şemsiye, çocuk kucağımda, bezleri kucağımda, "*İn de duraktan al bizi, çocuğu bari kucağımdan al*" Evde sadece oturur, üzerini değiştirir, oturur yemek yer sadece. Bu yani ben yine X1'le kitap okumaya çalışıyordum, oynardım…(A4, K: 30)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların özellikle baba rolü açısından deneyimlenen muğlak kayba vurgu yaptıkları görülmektedir. Anneler, kendi kayıpları yerine çocuklarının yaşadıkları mağduriyeti dile getirmektedirler. Bu davranış, çocuklarda da gözlemlenmiştir. Çocuklar da annelerinin kayıplarını dile getirme eğilimindedir. Ortaya çıkan durum, muğlak kaybın bulaşması olarak düşünülmekte ve dolaylı muğlak kayıp bağlamında değerlendirilmektedir.

Yapılan görüşmelerden yola çıkılarak oluşturulan eş/baba profillerinden bir diğeri, *değişmeyen eş*tir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 99'de gösterilmiştir.

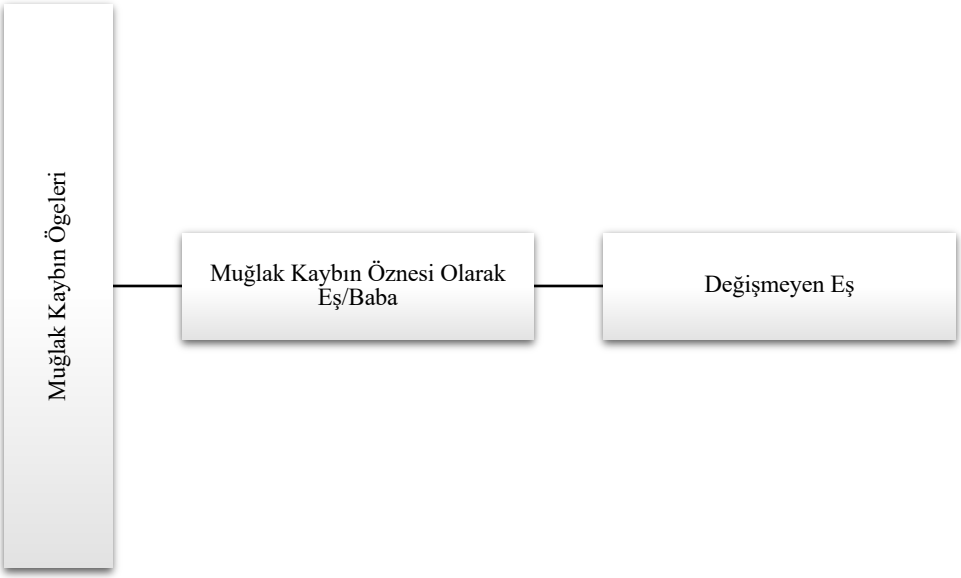

Şekil 99. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Değişmeyen Eş Alt Kategorisi

Değişmeyen eş profili, herhangi bir davranış değişikliği göstermeyen eşin evlilik yaşamında varlığını sürdürmesine atıfta bulunmaktadır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> O zamanlar dönmeye karar verdim, işte nişan atmaya karar verdim, abim dedi "*Değişir, belki değişir, belki böyle olur*" (A7, K: 77)

> Olabilir değişebilir, yapabilirim değiştirebilirim ama bir insan yedisinde neyse değiştiremiyorsunuz ne kadar kendinizden ödün verseniz ne kadar yanında olsanız ne kadar seviyor görünseniz ne kadar mücadele etseniz bir insanın yapısı neyse odur değiştiremiyorsunuz. Yani onun için 97 senesinde ikinci çocuğuma hamileyken evliliğim benim bitmişti. (A8, K: 58)

> Aşırı derecede şey yapıyordu, sürekli haber gönderiyordu "*Ben pişmanım işte yeniden başlayalım, söz veriyorum*" Ben artık habire… bu şimdiki içimdeki anılarını bitiriyordu çünkü çok şans verdik biz ona ama hiçbirinde de geri dönüş olmadı daha da ileriye attırdı şiddeti, ondan sonra alkolü. Öyle o gibi şeyler oldu. (A9, K: 42) …Hani "*dertlerim hafifleyecek*" diye düşündüm… [iş yeri değişikliğinden bahsediyor]. İkinci çocuğuma hamile oldum o zaman "*İşler*" hani "*düzelecek*" dedim ama daha çok çığırından çıktı. Aslında düzelen bir şey ya da kötüye giden bir şey olmadı, her şey aslında aynıydı (A9, K: 64)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, değişmesi beklenen eşlerin davranışlarındaki kararlılık dikkat çekmektedir. İfadelerde katılımcılar eşin değişmesi için uzun bir zaman bekleseler, fedakârlık yapsalar ya da eşleri değişeceklerine dair sözler de verseler herhangi bir değişimin gerçekleşmediğine vurgu yapmaktadırlar. Bu

kapsamda değişmeyen eş ve onun yarattığı muğlak kayıp evlilik yaşamı boyunca deneyimlenmektedir.

Muğlak kaybın öznesi konumunda değerlendirilen eş/baba profillerinden bir diğeri, *ruh sağlığı kayıp* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 100'de gösterilmiştir.

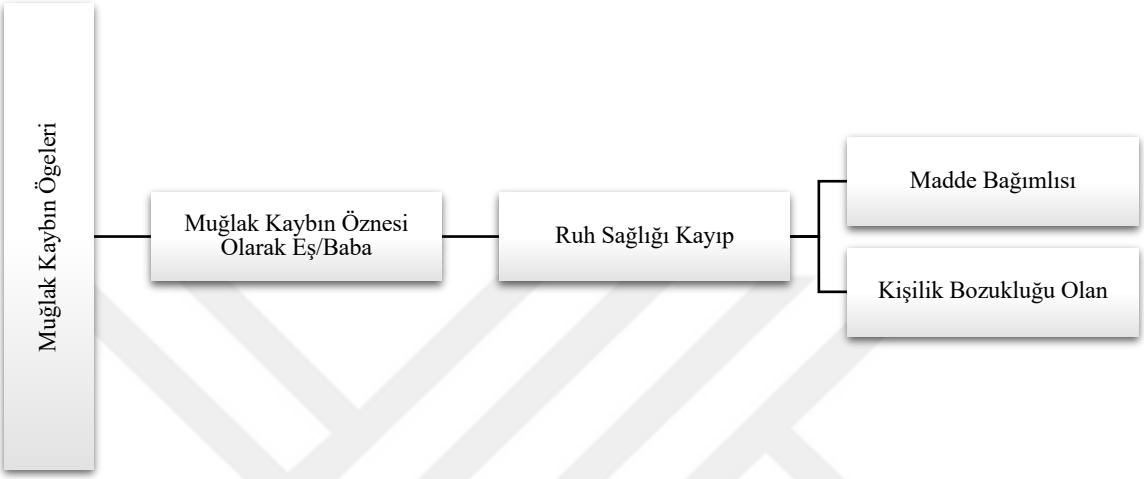

Şekil 100. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profline Ait Ruh Sağlığı Kayıp Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Ruh sağlığı kayıp profiline ilişkin oluşturulan alt kodlarda madde kullanım bozukluğu ve kişilik bozukluğu gösteren eş özelliklerine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Peki çocuklar da o mahkeme sürecine dahil oluyorlar ve yaşadıklarınızı aslında anlatıyorlar, onaylıyorlar neler yaşadığınızı.
>
> Hepsini biliyorlar yani o kadar küçük de değiller, "Kulaklarımı kapatıyordum" diyor küçüğü "Duymayayım" her gün bağırmalar, içki de var, içki de var. (A7, K: 143-144)
>
> Ben W1'e geri döndüm söyledim X1'in babasına, …ben öyle ılımlı şey yapardım tartışarak falan değil çünkü akıl sağlığı çok yerinde değildi, bize zarar da verebilirdi. (A6, K: 40)

Yukarıda yer alan ifadelerde, eşlerin madde bağımlılığı ve kişilik bozukluğu problemlerine işaret edilmektedir. Eşlerin kendi benliğinden uzaklaşmasına neden olan bu faktörler, katılımcıların muğlak kaybı deneyimlemelerine yol açmaktadır.

Bu bölüme kadar bahsedilen eş/baba profillerinde olumsuz özellikler bağlamında muğlak kaybın öznesi olma durumuna vurgu yapılmıştır. Öte yandan katılımcılar olumlu özelliklere sahip olan ya da ihtiyaç duyulan olumlu özelliklerden yoksun olması kapsamında da eş/baba rolündeki kişileri muğlak kaybın öznesi konumunda değerlendirmişlerdir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 101'de verilmiştir.

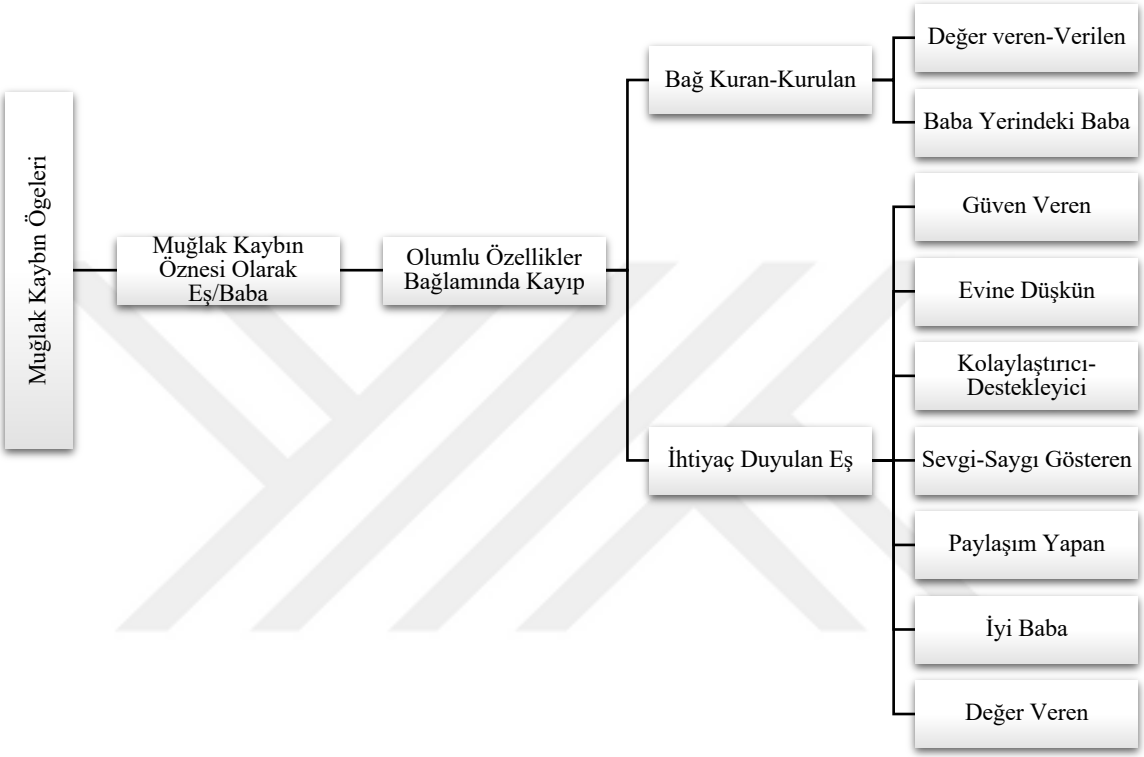

Şekil 101. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Olumlu Özellikler Bağlamında Kayıp Alt Kategorisi, İlgili Kodlar ve Alt Kodları

Bahsedilen profil kapsamında oluşturulan alt başlıklardan ilki, *bağ kuran-kurulan* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 102'de gösterilmiştir.

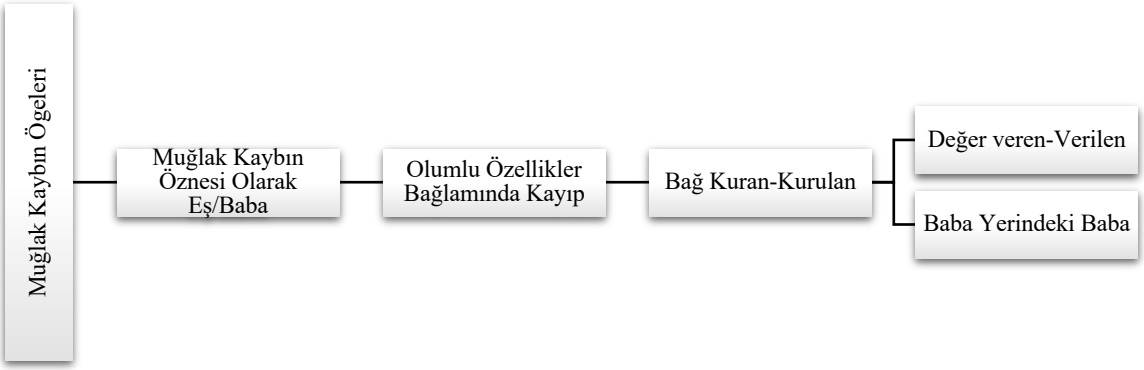

Şekil 102. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Olumlu Özellikler Bağlamında Kayıp Alt Kategorisi, Bağ Kuran-Kurulan Kodu ve İlgili Alt Kodları

Bu başlık altında katılımcıların değindiği özelliklerden ilki, *değer veren-verilen* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcı A3 şunları dile getirmektedir:

> İlişkiler bağlamında ben hani çocuğum nasıl diyeyim şöyle ben hep şunu söylemişimdir, "*Evlendiğim zaman…*" işte "*…ben ailemdekiler gibi olmayacağım, daha farklı bir hayat tarzım olacak, yaşantım olacak*" diye. Ben boşandıktan sonra karşı komşum şöyle bir cümle kurdu dedi ki "*Sen şımarttın bunu, eve padişah gelir gibi karşılıyordun*" dedi herhalde bu size bir şey verir …yani "*fazla değer verdin*" dedi. (A3, K: 25) …Şeyi yani benim istediğim pek çok şeyi karşılıyordu aslında eşim yani ben bir başkasının yanında saygı görmek, bir değer görmek, pek çok şeyi benim düşündüklerimi karşılıyor yani çok kibardı yani çok kibardı, kızmazdı, ondan sonra çok özgür bırakırdı. (A3, K: 25) … Kendi ailem deyince annem o her geldiğinde, …su böreği yapardı. Onu da çok severlerdi …hani şey olarak sakindi. Tabii benim babam okumuş'u çok severdi, okumuştu. (A3, K: 35) …. ĞB çok iyi bir babaydı, benim büyük kızımla hani ilişkileri olarak onu işte denize girince banyo yaptırırdı, burada çok çok çok pohpohladı, onunla çok çok oynadı ben… Ben onunla çocuğa verilen değeri öğrendim yani o X1'e o kadar çok değer verdi ki, o kadar çok oynadı, paylaştı, getirdi götürdü ki ben çocuklara verilecek değeri öğrendim ondan. …işte bir baba bir kızıyla oynamasına fark ettim, ona zaman ayırmasını fark ettim …öyleydi iyiydi. (A3, K: 25-27)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, kök ailesi tarafından sevilen, çok değer verdiği, çocuklarına da çok değer veren bir eşin varlığına ilişkin deneyimlerini paylaşmaktadır. Bu kapsamda eşin muğlak kaybı, belirtilen özellikler açısından eşin ve babanın kaybına karşılık gelmektedir.

Bağ kuran-kurulan başlığı altında dile getirilen bir diğer alt başlık, *baba yerindeki baba* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

Baba, bir de baba gibi gördüm, babam yok, babam gibiydi yani tabi bazen hani sığınırsın ya böyle biraz da öyle de geldi. Babasızlık görmüşüm biraz da öyle geldi.

Baba yakınlığı da hissettiğiniz aslında ilk dönemlerde, o yüzden de bir tercihiniz oldu gitmeye yönelik, birlikte olmaya yönelik …

Bağlanma biraz da çoğu…(A7, K: 95-97)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının babasının somut kaybıyla bağlantılı olarak yaşadığı yokluğu eşi üzerinden gidermek istediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle katılımcı, eşine "eş" rolünün yanı sıra "baba" rolünü de vermiştir. Öte yandan bu durum, eşinin muğlak kaybı ortaya çıktığında, babanın kaybının da yeniden deneyimlemesiyle sonuçlanmıştır.

Eşin muğlak kaybına ilişkin katılımcı deneyimleri olumsuz yaşantılar üzerinden anlamlandırılmakla birlikte "*Eş nasıl olmalı?*" sorusuna verdikleri yanıtlar üzerinden de eşlerinde eksik olarak gördükleri ve muğlak kaybı deneyimlemelerine neden olan özellikler anlaşılmaya çalışılmış ve katılımcı yanıtları *ihtiyaç duyulan eş* başlığı altında gruplandırılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 103'te gösterilmiştir.

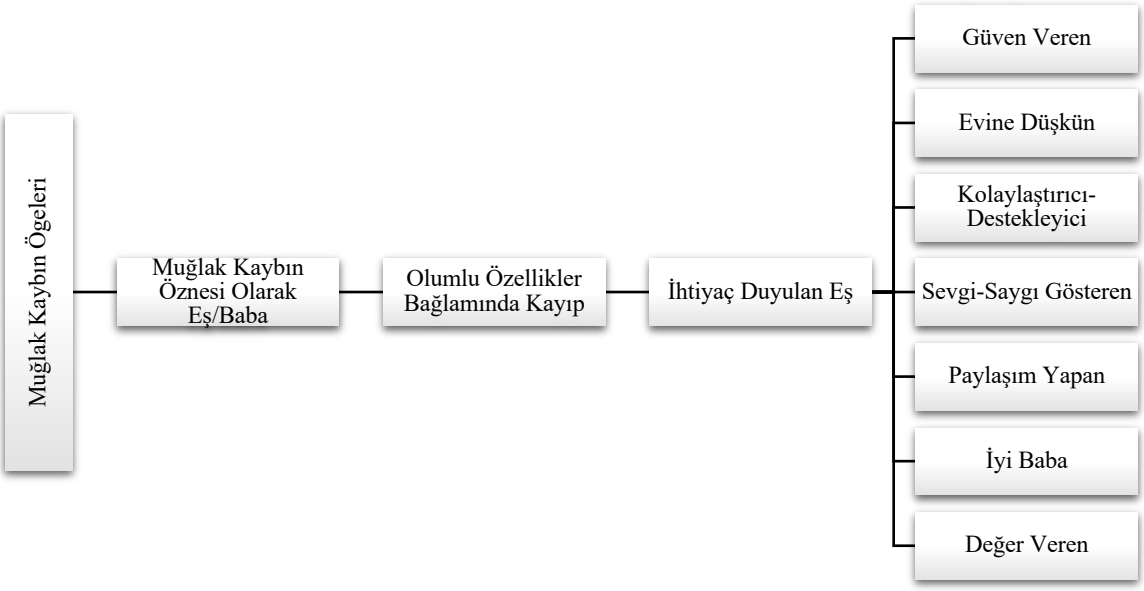

Şekil 103. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Olumlu Özellikler Bağlamında Kayıp Alt Kategorisi, İhtiyaç Duyulan Eş Kodu ve İlgili Alt Kodlar

İhtiyaç duyulan eş profili kapsamında değinilen ilk özellik, *güven vermesi*dir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Güven vermeli ondan sonrası gelir yani herhalde. Benim o yönde açığım olduğu için… (A3, K: 259)

> …şey isterdim yani sevsin, iyi olsun, öyle sahtekarlıklar altında yapmasın sevgisini yani seviyorum gibi görünüp de böyle 20-18 sene aldatma bu kadar fikirli olsun istemezdim yani 18 sene nasıl içinde saklayarak hareketler yaptığını falan. Dürüst olsun gerçekten sevsin. (A7, K: 484-486)

> En önemlisi eşlerin birbirine güven vermeleri. Güvenilir olmalı, güven olmayınca ne sevgi olur ne saygı oluyor, hiçbir şey olmuyor, ben bunu çok iyi anladım. Güzel olunca güven olunca yani işte güven olmalı (A6, K: 234)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcılar bir eşin güvenilir olması gerektiğine vurgu yapmaktadırlar. Bu bağlamda katılımcıların muğlak kaybı, güvenilir bir eşin yokluğu ile ilişkili görünmektedir. Bununla birlikte bir diğer katılımcı, ihtiyaç duyduğu eşi *evine düşkün* olmak biçiminde tanımlamaktadır. Bu kapsamda A6 şunları dile getirmektedir:

> Bence bu kadın için de geçerli erkek için de geçerli, evine düşkün olmalı. Tabii ki arkadaşları da olacak yani evden dışarda bir hayatı olmalı ama yani bunu karıştırmamalı, evine düşkün olmalı bence (A6, K: 234)

Yukarıda yer alan ifadede, eşin sahip olması istenilen özellikler kapsamında katılımcı eşin dışarıda vakit geçirmesinin yanı sıra evine de zaman ayırması gerektiğinden bahsetmektedir. Bu kapsamda evden uzakta kalan, başka bir ifadeyle varlığını hissettirecek kadar evde vakit geçirmeyen bir eş, muğlak kayıp kapsamında değerlendirilmektedir.

Katılımcılara göre eş, *kolaylaştırıcı ve destekleyici* olmalıdır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Bir eş olarak hani nasıl desem sorumluluklarımı üzerimden alacak birini isterim. Yani markete o gitsin, ondan sonra beni hastaneye o götürsün. …çocuklarımın her şeyiyle ilgilensin, ben de ilgileneyim ama sadece evdeki sorunlarıyla mesela dışarı işleriyle o ilgilensin. (A9, K: 273)

> Bir eş ya insanlar evlilik kararı aldıklarında gelişimlerini tamamlamalılar, hedeflerine ulaşmış olmaları lazım yani kendi ile ilgili hiçbir planın olmaması gerekiyor. Çünkü evlilik zaten artı yük… artı yük bunun içinde sıkışıyorsunuz, işte hedeflere ulaşacaksa ulaşmış olmalı veya eşi öyle bir desteklemeli ki o hedefe

> birlikte ulaşmalı, yardım etmeli. Değil mi bazı evlilerde doktora yapanlar var değil mi bir sürü şeyler evlilik yaşantıların içinde. İnsanlar evliliklerinde rahat olmalılar, ben eşime karşı rahat değildim. Yani bütün her şeyinle rahat olmalısın, evleneceğin insanla eşinle birlikte. Ayrı dünyalar yaşanacak... Evlilikte bir duvar örmek, ayrı dünyalar aynı evin içinde ayrı dünyaların içinde yaşamak yanlış. Onun için gerçekten kendini iyi hissetmelisin, …yani senin bir arkadaşın, eşin yanında kendini rahat etmelisin, böyle bir eş olmalı diye düşünüyorum. (A2, K: 243)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcıların destekleyici eşe ilişkin yaptıkları tanımlamalar belirtilmektedir. Bu kapsamda A9, evin dışı ile ilgili tüm sorumlulukları alan bir eşe duyduğu ihtiyacı belirtirken, A2, yanında rahat hissedeceği, arkadaş gibi olan ve bir amaca ulaşmak konusunda destek olan bir eşten bahsetmektedir. Buradaki tanımlamaların kendi eşlerinde olmayan özellikleri barındırdığı düşünüldüğünde, A9'un sorumluluk almak noktasında muğlak kaybı deneyimlediği, A2'nin ise açık bir ilişki kurabildiği bir eşin yokluğu bağlamında muğlak kayba maruz kaldığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların eşlerle ilgili işaret ettikleri bir diğer nokta, *sevgi ve saygı göstermesi*dir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Bir eş demeyelim de yani bir insan, kadın da olsa erkek de olsa sevgiyi bilmeli, sevmeyi bilmeli (A3, K: 259)

> Hocam nasıl diyeyim ben bence kendi fikrimce bir eş önce insanın birbirine saygısı olması lazım zaten evlilikte saygı bittiğinde her şey bitiyor. Aslında sağlıklı bireyler saygılı olmaktan geçiyor. Bence saygıyı bitirdik biz, onun için hiçbir şey olamadı, sevgi de zaten geçici, bence kalıcı bir şey değil gibi geliyor bana çünkü sorumluluklarını bilen anne baba mutlu bireyler evlatlar yetiştirmek için aslında herkesin sorumluluklarını bilmek zorunda diye düşünüyorum, herkes kendini bir şekilde sorumluluklarını bilseydik ya ben de hani ben tamam ben o adamla ayrıldım ama belki de ben kendimi de sorguluyorum sürekli hocam belki benim de hatalarım vardır hani ona ters düşen çok şeylerim vardır belki bir oturup bunları hani konuşarak da halledecek bir cins değil hani konuşmadık bunları biz hiçbir zaman söyle senin hatan yani anne baba bireyler olmak için önce bence insanların birbirine saygılı olmaları gerekiyor iyi bir bireyler ya da çocuklar yetiştirmek için (A1, K: 264)

Yukarıda yer alan ifadelerde, sevgi ve saygı ilişkinin temel dinamikleri kapsamında ele alınmıştır. Katılımcılardan A3'ün "eş olmasa bile sevmeyi bilmeli" biçimindeki vurgusu, temelde sevgiye duyduğu ihtiyacın yoğunluğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte A1 ise sorumluluklar ve sorunların çözümü bağlamında evlilikteki saygı kavramına dikkat çekmektedir. Katılımcıların yaşam hikayeleri bütünsel olarak incelendiğinde, A3'ün eşinin kendi ile çocuk yapmak için evlendiğini düşünmesi ve A1'in evlilik yaşantısında tüm sorumlulukları üstlenmesi söz konusudur. Bu bilgiler

dikkate alındığında, katılımcıların sevgi ve saygı göstermeyen bir eşe ilişkin deneyimledikleri muğlak kayıp daha iyi anlaşılacaktır.

Eşlerin sahip olması istenen en önemli özelliklerden bir diğeri de *paylaşım yapması*dır. Bu kapsamda katılımcıların anlatımları şu yöndedir:

> Benim mesela ben kendim için olsa derim ki birlikte tatile gitmek isterim zaten ben bunu çocuklarımla çok fazla hayal etmem ama bir eş figürü olarak kafamda hep birlikte mesela gidip gezebileceğin, tatil yapabildiğin, bir şeyler paylaşacağın bir eşin olmasını isterim. (A9, K: 273)

> Bir eş nasıl olmalı… Yani bir eş karşısındaki bir kadını anlayabilmeli, ne istediğini, dürüst olabilmeli, hayattaki eksileri artılarını hayat arkadaşıyla paylaşabilmeli. Hayatının her kesiminde olabilmeli yani bir eş. Yani çünkü insanlar birbirini aksattığı zaman, birbiriyle iletişim kurmadığı zaman, birbiriyle sohbet edemediği zaman bitiyor. İki insan birbirini anlayabilmeli, her şeyini paylaşabilmeli, hayatlarını acısıyla tatlısıyla her şeyi paylaşabilmeli. (A8, K: 379)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcılar, birbiriyle vakit geçiren çiftlere vurgu yapmaktadır. İfadelerde katılımcılardan A9'un "*ben bunu çocuklarımla çok fazla hayal etmem. Ama bir eş figürü olarak kafamda hep birlikte mesela gidip gezebileceğin…*" biçimindeki paylaşımıyla eşiyle tatil planı yapmaya özellikle vurgu yapmaktadır. Bu durum tatil olmadan da anne-çocuk ilişkisinin kurulabileceğini ancak bir eş ilişkisi için paylaşım yapmaya ihtiyaç olduğunu düşündürmektedir. Benzer şekilde A8 de eşler arasında kurulan ilişkide sohbet etmek, birbirine zaman ayırmak ve birbirini aksatmamak başlıklarına dikkat çekmekte, bunlar olmadığında ilişkinin öldüğüne işaret etmektedir. Bu noktada paylaşım yapılamayan eş, katılımcıların deneyimledikleri muğlak kayba karşılık gelmektedir.

İhtiyaç duyulan eş profiline ilişkin dikkat çekilen bir diğer nokta, çocuklarla iyi ilişkiler kurmasıdır. Bu kapsamda bu özellik, *iyi baba* biçiminde isimlendirilmiştir. Belirtilen özellik, katılımcı A9 tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

> Ne bileyim çocuklarımla çok güzel ilişkileri olsun (A9, K: 273) …Derdim ki hep "*Benim olmadı çocuklarımın olsun*" hani derler ya en çok sevdiği şeyle sınanır gerçekten öyleydi. Hep onu isterdim derdim ki hani hele de kız çocukları babaya çok ihtiyaç duyarlar. Ne bileyim elini tutsun, sarılsın, birlikte uyusunlar, birlikte kudursun, böyle hoplasınlar zıplasınlar, kudursunlar ne bileyim yani babalık bu bence. Çocuğumun elini tutup da markete bile götürmeyen babaya ben baba demem. Tamam şey olurdu mesela çocuklar diyelim ki gecenin birinde canları bir şey çeksin gidip alırdı ama nasıl olurdu biliyor musunuz alkollüyken bunu yapardı. …ama biz sevgi şefkat alkol aldığı zaman hiçbir şey yok bir fotoğraf güzel bir fotoğraf karemiz belki bir tane o da bebekliklerinde… Onlar da hep

> alkollü, hep. Son zamanlarda artık sabah içmeye başlamıştı. Baba figürü ben de çok farklı benim kafamdaki baba figürü çok farklı. (A9, K: 150)

Yukarıda yer alan ifadede, iyi bir babanın özelliklerinin tanımlandığı görülmektedir. Bu tanımlama boşanma öncesi süreçten hareketle, çocuklarla birlikte vakit geçiren, çocukların ihtiyaçlarına duyarlı bir babaya işaret etmektedir. Dolayısıyla katılımcı, çocuklarının yaşadığı muğlak kayba temel alarak, yaşanılan evdeki muğlak kaybı tanımlamaktadır.

Son olarak, bir eşte istenen özellik, *değer vermesi*dir. Katılımcıların bu alt başlıkta yer alan ifadeleri şu şekildedir:

> Onu bir kadın olarak başta kabul edebilmeli. (A8, K: 379)

> Bir de dediğim gibi… aşağılamadan aşağılamamalı, karşıdakini aşağılarken aslında kendini aşağılıyor farkında değil çünkü sen bu kişiyle evlisin, aynı evi paylaşıyorsun, madem bu kadar aşağılık neden aynı evi paylaşmaya devam ediyorsun, neden onun soyadını taşıyorsun ya da taşıtıyorsun çok da şey böyle (A6, K: 234)

> İlk başta karşısındaki kişiye saygı duymalı, o saygı olunca zaten sevgisi de olur, şefkati de olur, her şeyi olur (A5, K: 286)

> Onure etmeyi bilmeli, bilmiyorum yani o kadar çok şey varki. Kendini tanımalı, karşıdaki insanı tanımaya çalışmalı (A3, K: 259)

Yukarıda yer alan ifadelerde, değer görmenin biçimlerinden bahsedilmektedir. Bu kapsamda kabul görmek, saygı duyulmak, aşağılanmamak ve ilgi görmek değer verildiğini gösteren işaretler olarak belirtilmektedir. Bu kapsamda belirtilen özelliklerin eksikliği, eş rolünden kaynaklanan muğlak kayba işaret etmektedir. Bununla birlikte değer görmemek bağlamında yaşanan deneyim, katılımcının kendi muğlak kaybını yaşamasına da neden olmaktadır.

Özetle, muğlak kaybın ögeleri kategorisi altında özne rolündeki anne ve eş/baba profilleri incelenmiştir. Bu kapsamda katılımcı grup, çalışması ve üstlendiği sorumluluklar nedeniyle anne rolü üzerinden muğlak kayıp olarak algılanırken, eş/baba rolündeki kişiler zarar veren-örseleyen, ruh sağlığı problemleri olan ve ihtiyaç duyulan özelliklerin eksikliği nedeniyle muğlak kayıp olarak değerlendirilmiştir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak. Belirtilen başlık altında muğlak kayba maruz kalan kişilerin özellikleri ele alınmaktadır. Bu kapsamda nesne profilleri, muğlak kaybın nesnesi olarak anne ve muğlak kaybın nesnesi olarak çocuk başlıkları altında ele alınmaktadır. Oluşturulan gruplandırma Şekil 104'te verilmektedir.

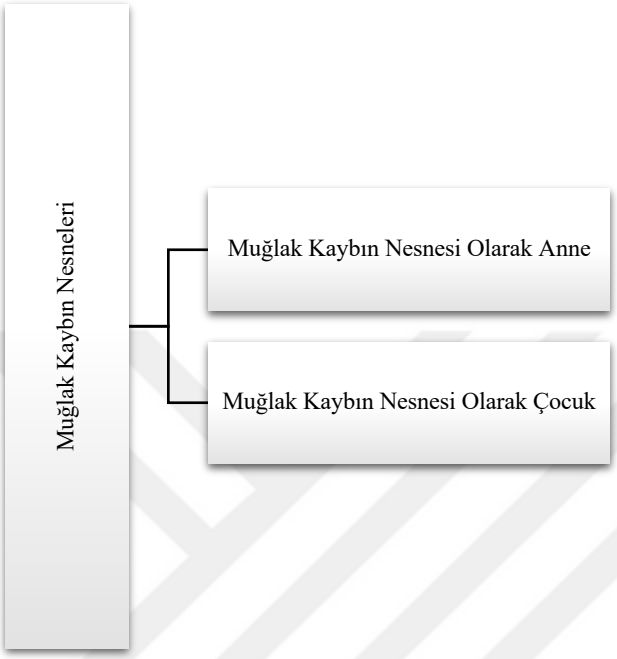

Şekil 104. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesneleri

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne. Anne grubunda yer alan katılımcılara ilişkin ifadeler *iç hesaplaşma yaşayan, tutsak, varla yok arası, mutsuz kadın, savaşçı ve şifacı* olmak üzere beş başlık altında gruplandırılmıştır. Oluşturulan gruplandırma şekil 105'te verilmiştir.

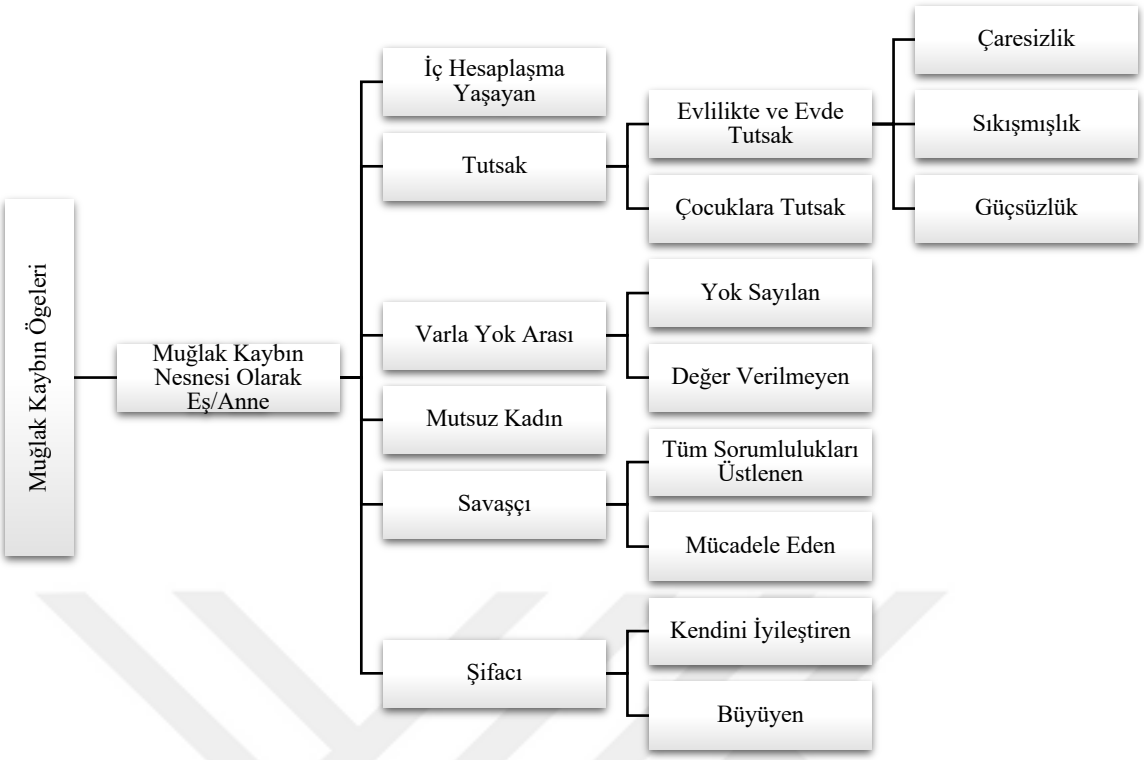

Şekil 105. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profili

Muğlak kaybın nesnesi olarak anne profiline ilişkin yapılan gruplandırmalardan ilki, *iç hesaplaşma yaşayan (benliğe yöneltilen öfke)* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 106'da gösterilmiştir.

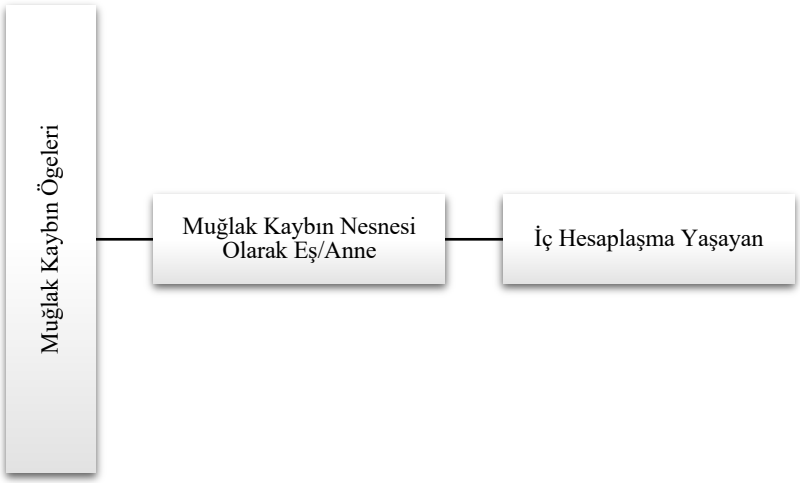

Şekil 106. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait İç Hesaplaşma Yaşayan Alt Kategorisi

İç hesaplaşma başlığı altında yer alan ifadelerde katılımcıların kendilerine yönelik öfkeleri dikkat çekmektedir. Belirtilen alt kategoriye ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Öyle olmuştu işte öyle yavaş yavaş, babam vefat etmişti, babamı 3 yıl görmeden cenazesine gelmiştim. İşte onlara zamanla daha çok üzülüyorum daha çok hani yaşım ilerledikçe "*Ben neden böyle yaptım, ben niye şöyle yaptım, gelip babamı görmedim de cenazesine geldim*" onlar bana çok farklı şeyler hani duygusal hem kendime kızıyorum hem çevreme kızıyordum, böyle şeyler çok yaşıyordum. (A1, K: 62) ….Ya hocam hani bilirsin ya böyle nasıl desem X1'in babası X1'in babasının işi çok azdı yani çok çalışmayı seven bir insan değildi açıkçası. Her şeyi her konuda maddi "*Biz W1'den W2'ye gidersek şu kadar açılırız, şu kadar kapanamayız, bir yıl kendimizi toparlayamayız*" hep onlar konuşuluyordu ediliyordu. İşte o yüzden de ben şey demiyorum hani ne bunlardan vazgeçebiliyordum ne oradakileri kırmak istemiyordum "*Tamam neyse bu yıl da kalsın, neyse seneye de kalsın*" öyle geçiştiriyordum. Şimdi de diyorum ki "*Zaten ben çalışan bir kadındım, hani kendi paramı kazanıyordum, niye gelip görmüyordum, niye bunların iyi veya kötü günlerinde yanlarında olmuyordum kardeşlerimin?*" diye o yüzden işte kızıyordum kendime. …Hocam mesela ben işte bekarlığımda, …Kardeşlerim, ailem işte rahmetli babam olsun bana böyle çok değer verir, her istediklerim yapılır, her şey olur, istediğim bir şey olmasa bile bir iki gün sonra babam sürpriz yaparak bana alırlar ederler, onlar da mesela onlara bir asilik yapar kızardım, ederdim. Benim yaptıklarım burada sessiz kalıyorsun ya kendimi değişik hissediyordum, mesela kendime de sinirleniyordum "*Niye kendinden bu kadar ödün veriyorsun, niye sen bu kadar kendinden fedakarlık yapıyorsun?*" (A1, K: 104-114)

> Ama sanırım eşim bunu yapamadı, ona o konuda yardımcı olamadım, sıkıntılar yaşadığını fark edemedim, onu güçlü bir insan olarak gördüm, onun da eksiklerinin olabileceğini boşluklarının olabileceğini çünkü o bana öyle bir izlenim vermedi. Σ'ler [belli bir yöreden bahsediyor] biliyorsunuz serttir onların kapılarından girmek çok zordur, onun bir kapısından giremedim, galiba giremedim, onu anlayamadım yani o da bana bütün bunların bedelini boşanarak ödetmek istedi, vazgeçti benden. Hala da bazen konuşamayız "*Kimseyle konuşulmuyor*" der. Konuşmayı başaramadık, sohbet etmeyi, arkadaş olmayı beceremedik. (A2, K: 49)

> Şimdi cevabım sevmiyormuş beni yani. Ben de ona kinlenmişim yani kinle ortak kararla devam ediyormuşum. Sevmemiştim bir de çocuk doğurmuşum, bir de Ğ [eski eşi] gibi o yani. Niye böyle aklımı başıma almadım, neden bu kadar yaptım, neden yani? İlk çocuğumda da yani bana yaşattığı travmaları, ilk çocuğumda da öyle oldu yani. Çocuk doğurma amacı ne çocuğu kucağıma alınca anladım yani. …Çocuğumu aldım kucağıma ama yine annelik duygusu işte yine bakıyorum, hepsini yapıyorum ondan da tekrar böyle atıldım atıldım. 40 günlük doğmadan yani saçma sapan hareketleri vardı. (A7, K: 89)

Yukarıda verilen ifadeler incelendiğinde, A1 kendine kızgınlığını doğrudan ifade ederken A2 ve A7 kendini suçlama üzerinden kendilerine yönelttikleri öfkeyi dolaylı olarak dile getirmektedirler. Bu noktada söz konusu öfke, kendi muğlak kayıplarına izin vermekle ilişkili görünmektedir. Katılımcıların anlatımları bütünsel olarak değerlendirildiğinde, yaşanan bu öfkenin uyum sürecini zorlaştırdığı ve donmuş yasın daha uzun süreli deneyimlenmesine neden olduğu anlaşılmaktadır.

Muğlak kaybın nesnesi profili altında yer alan ikinci alt kategori *tutsak* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan kodlar Şekil 107'de gösterilmiştir.

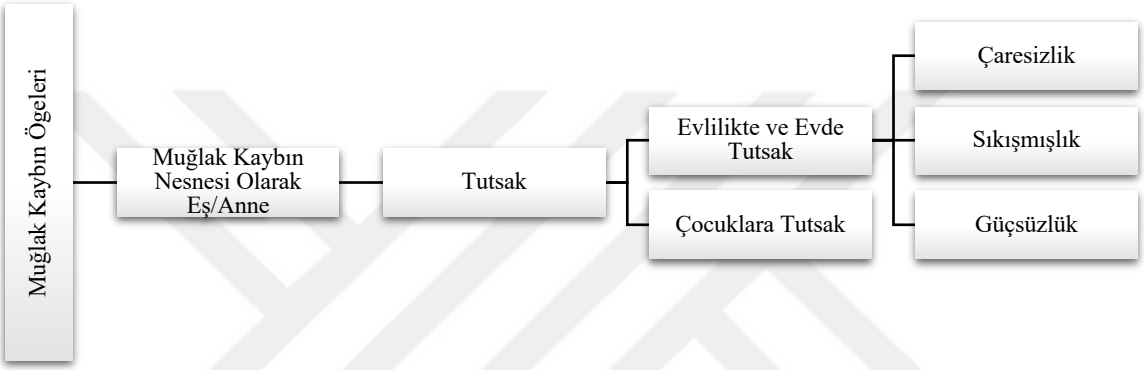

Şekil 107. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Tutsak Alt Kategorisi, İlgili Kodlar ve Alt Kodları

T*utsak* başlığı altında yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların güçsüzlük, çaresizlik ve sıkışmışlık gibi nedenlerle muğlak kaybı deneyimledikleri evliliği sürdürdükleri görülmektedir. Bu durumu örnekleyen katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Önceden boşanma ya da boşanmış birisini bile hiç duyduğumu, boşanan birisini duyduğumu bile hatırlamıyorum. Hep "*Evlendikten sonra ayrılacağım, eninde sonunda ayrılacağım*" diye kendi kendime şey yaptım, öyle ama öncesinde hiç öyle tanıdığım birisi de olmadı hiç. Evlendikten 2 hafta sonra eski sevgilisini eve getirdi, o zaman "*Ayrılacağım*" demeye başladım kendi kendime ama yapamadım işte o gücü bulamadım herhalde o zamanlar. (A5, K: 34-36)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının evliliği sürdürmesinin ilk nedeni, boşanmayla bir tanışıklığının olmaması gibi görünmektedir. Bununla birlikte katılımcı eski eşiyle tanışmasından itibaren ilişkide kendini iyi hissetmemiş ve ayrılmayı planlamıştır. Ek olarak, evlilikten çok kısa bir zaman sonra eski sevgilinin eve getirilmesi katılımcı için dönüm noktası olmuş ve boşanma kararını ilk kez dile getirmeye

başlamıştır. Öte yandan katılımcı boşanma için adım atamamakta ve bunun gerekçesi olarak güçsüzlüğünden bahsetmektedir. Bu noktada katılımcının kendi güçsüzlüğüne yaptığı bu atıf hem fiziksel hem de psikolojik açıdan bir donma hali olarak değerlendirilmektedir. Yaşanan bu eylemsizlik, muğlak kaybın en önemli göstergelerinden biridir. Burada muğlak kayba daha yakından bakıldığında, katılımcıyı temelde hareketsiz bırakan mekanizmanın eşin muğlak kaybında öte kendi benliğinin muğlak kaybı olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların bir bölümü ise evlilik içinde hareketsiz kalmalarını yaşadıkları *çaresizlik*le ilişkilendirmişlerdir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> O iki abim, annem bana hala söylüyor "Hiç istemedik" işte "Sen abinin aklına uydun. Biz böyle yaptık sen dinlemedin, çok erken geri dönecektin". Dönülmüyor işte. (A7, K: 93)

> Ha bugün ha yarın benim çalışıyor olmamam, mesleğimin olmaması, ekonomik özgürlüğümün olmaması. Bunun akabinde hemen X1'in oluşu falan her türlü elimin ayağımın buna mecbur kalmış olmam, o da bundan çok iyi yararlandı. (A6, K: 14). Yaşımın çok küçük olması (A6, K: 18)

> Yani bana değer vermiyor diye düşünüyordum. Sadece hani yanında biblo gibi dediğim gibi süs köpeği gibi gezdirmelik. Amacı, şey… göstermek amaçlı götürdüğünü şey yapardım, mecbur olduğum için giderdim. Bazen gitmediğim zamanlar da oldu hani onun ceza aldığı zamanlar da oldu, tepki verdiğim zamanlar da oldu ama mecburiyetten gidiyordum yani çünkü hani o zamanlar ayrılmaya kalksam arkamda kimse yoktu, kimse de arayıp da "Kızım sen nasılsın, iyi misin?" dediğini hatırlamıyorum hiç. (A5, K: 18-22)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcılar evlilik içindeki tutsaklıklarını paylaşmışlardır. Bu kapsamda A7 yaşadığı çaresizliğe; A6 özellikle ekonomik açıdan eşine bağımlı olmasına ve A5 ise değer verilmemesi ile bağlantılı olarak yaşadığı zorluklara vurgu yapmaktadır. Katılımcı A7, dönememesinin nedenini belirtmemiştir ancak katılımcının anlatımları dikkate alındığında çaresizliğinin sürekli şiddet görmesi ve çocuk sahibi olması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda A7 eş olarak benliğini kaybetmiş, sadece anne olarak varlığını sürdüren bir kişi olarak değerlendirilmiştir. Katılımcı A6, anne olmasının bağlayıcılığı ile birlikte ekonomik bağımlılık nedeniyle mecbur olduğu bir evlilikte tutsaktır. Son olarak, katılımcı A5 hem eski eşi hem de yakın çevresi tarafından değer görmemekle bağlantılı olarak varlık gösterememiş ve kendi muğlak kaybı nedeniyle evliliğini sürdürmek durumunda

kalmıştır. Sonuç olarak, muğlak kayıp benlik odağında deneyimlendiğinde, katılımcıların evlilik içinde hareketsiz kalmasına neden olmaktadır.

Evlilikte tutsak kalmaya neden olan bir diğer dinamik *sıkışmışlık* hissidir. Bu kapsamda A2 yaşantılarını şu şekilde dile getirmektedir:

> Her şeyden vazgeçtim ondan sonra da evlendik (A2, K: 35) … Evlilikte evlilikte işimden vazgeçtim yani dediğim gibi neyden vazgeçtim eşimle birlikte… Şimdi düşünüyorum bir vazgeçiştir evlilik aslında çok şeyden vazgeçiştir çünkü Σ kökenli biriyle evlenmek çok farklı bir olay, kendiniz gibi olamıyorsunuz. Önce onların şeyine göre oynuyorsunuz, kurallarına göre oynuyorsunuz "*Benim*" diyemiyorsunuz, istediğiniz bir hayatı yaşamıyor yaşayamıyorsunuz "*Hayır*" diyemiyorsunuz. Değil mi bunlarda sıkıntı vardı galiba (A2, K: 41) … Evlilikte aradığını bulamadığımı düşündüm yani ne bileyim işte güzel giyinmek isteyen bir genç bayandım, bir sürü şeyi yapmak isteyen bir genç bayandım ama yapamıyordum, yapamıyordum yani veya işte eşimle tatile gitmek istiyordum ama eşim bundan hoşlanmıyordu, bir tatil yapmaktan, bir yerden. O zamanlar modaydı hani otellere gitmek falan aslında maddi durumumuz … isteseydik yapabilirdik aslında ama bunları zorla yapıyordu, bunlar da beni yoruyordu yani zorla yapıyordu, zorla her şeyi zorla yapıyordu yani bunlar da beni sıkıştırıyordu. (A2, K: 55)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı başlangıçta evlenmek için sonrasında evliliğe uyum sağlayabilmek için ve en sonunda imkanı olmasına rağmen istek ve ihtiyaçlarından vazgeçmesine bağlı olarak yaşadığı sıkışmışlığı dile getirmektedir. Burada yaşanan durumda da katılımcı, evliliğin öncesinden itibaren başlayan birey olmama hali evlilik sürecinde de devam etmekte ve katılımcı kendi muğlak kaybı ile baş başa bırakılmaktadır.

Tutsak eş rolü kadar tutsak anne rolü de katılımcıların ifadesinde yer bulmuştur. Bu durum *çocuklara tutsak* başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> İlk evlendiğim zamanlar sürekli evdeydim, zaten kimseyi tanımadığım için. Sonrasında büyük oğlum doğdu, 9 ay sonra, ondan sonra onunla ilgilenmeye başladım sürekli, başka da bir şey yapmadım. Hep evdeydim, dışarı pek çıkmazdım…(A5, K: 18-22)

> Nasıl hocam nasıl bir kişiydim biliyor musunuz? Sadece kendini çocuğuna, eşine, evine hani şu tipik Türk kadınları var ya öyle işe git, eve gel, çocuğuna bak, evin işlerini yap. Yani hayattan çok bir beklentim yoktu, çocuğuma odaklanmıştım sadece üç şey ev, iş, çocuk (A1, K: 46)… Hocam sabah kalkıyordum mesela sabah ben kalkıyorum işte bildiğin klasik Türk kadını gibi ortalığı toparla, evi toparla, işe git, işten gel; o sırada tabii X1'in babası uyuyordu, kendi işini yapıyordu, tamircilik yapıyordu. İstediği zaman kalkıp istediği zaman gidiyordu, zaten işi 8-8.30-9 gibi iş başı alıyordu. Ben akşam 8'de geliyordum, yorgun argın eve gel, çocuğun seni bekliyor, iş seni bekliyor (A1, K: 86) …Diyordum ki hep şey "*X1*

bizi idrak edecek şekilde hani annem mi suçlu, babam mı suçlu? Beni suçlamasın" o psikolojide vardı bende hani "*Annem evliliğimizi yuvamızı yıktı*" X'in büyüyüp bir şeyleri de idrak etmesini bekliyordum, ben hani suçlu veya nasıl desem kimin hatalı kimin hatası olduğunu da anlamasını bekledim yani gerçekleri söylemek gerekiyorsa. (A1, K: 130-132)

Yani çocuklar benim boynumu büktü işin şeyi. Bir de dönemedim geri. (A7, K: 73)

Çocuklara tutsak başlığı altında yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların çocukların varlığı nedeniyle boşanmadıkları düşünülmektedir. Burada eş rolünden var olamayan kadınların anne olarak varlık gösterdikleri ve bu haliyle evliliklerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Yaşanılan bu durum hem eşlerinin hem de kendilerinin muğlak kaybını deneyimleyen katılımcıların anne rolünden sahnede kalmaya devam ettiklerini göstermektedir. Başka bir ifadeyle anne rolü, muğlak kayba karşı açılan bir cephe gibi işlev görmektedir.

Muğlak kaybın nesnesi olarak anne ve eş rolüne ilişkin oluşturulan bir diğer profil özelliği *varla yok arası* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 108'de gösterilmiştir.

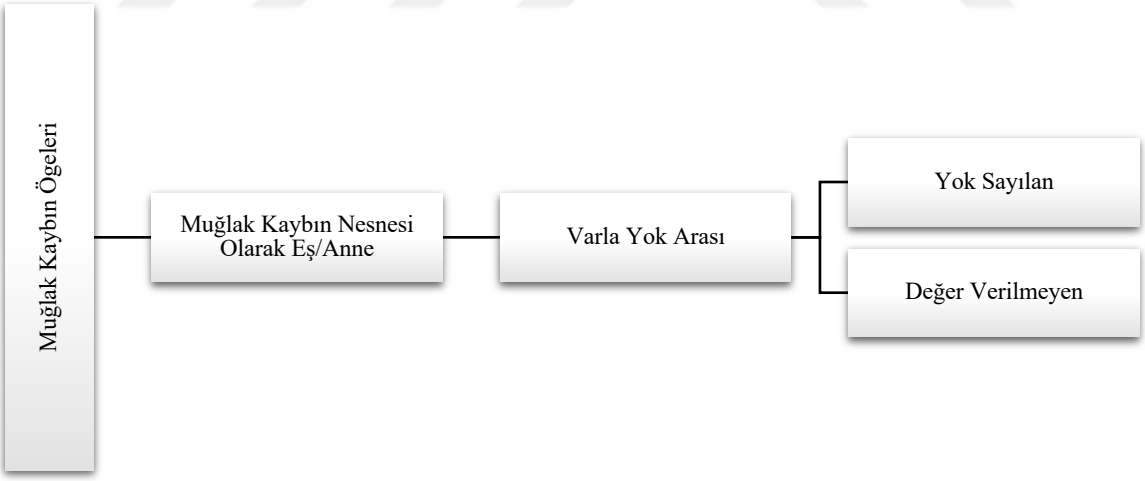

Şekil 108. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Varla Yok Arası Alt Kategorisi ve İlgili Kodları

Belirtilen başlık altında katılımcıların psikolojik olarak yok sayılması ve değer görmemesi ile ilişkili olarak paylaşılan deneyimleri incelenmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yani evliliğin verdiği bir mecburiyet ne demek… Siz bir köyden gitmişsiniz, gelin olarak gitmişsiniz, herkese saygı duyuyorsunuz. İşte bir aile ortamında olmak istiyorsunuz. Eşinize kendinizi hissettirmek istiyorsunuz, "*Ben varım, yaşıyorum, işte senin için yanındayım*" falan. (A8, K: 27) …. Ama karşınızdaki insanı her şeyiyle kabul etmişken sürekli karşınızdaki insan sizi görmeden, hemcinslerinizle sizinle paylaşacağı mutluluğu sürekli dışarıda aramış. Halbuki başucundaydı o. Onunla mutlu olmak isteyen gencecik bir kadın, herkesin imrendiği, herkesin mücadelesine saygı duyduğu, çocuklarına nasıl bir anne nasıl koştuğuna imrenerek bakan insanlar sürekli o insana bakarken ama siz karşınızdaki erkek sizi hak etmiyor. Sürekli mutluluğu dışarda arıyor ve siz bunların farkındasınız. (A8, K: 64)…Yani ne tür etkiler… Bir kere karşınızdaki erkek biliyor ki eşi evde, ailesinin içinde. Yani istediği her şeyi her saatte dışarda yaşayıp sizi belki bir kadın olarak da görmüyor, belki bir aile hizmetçisi olarak görüyordur. Yani bana bir eş gözüyle mi bakıyordu, bir işçi gözüyle mi bakıyordu, ailesinin bir hizmetçisi gözüyle mi bakıyordu yani çok farklı bir hayat yaşadığım için adlandıramıyorum. (A8, K: 74)… Ama gene ben bunlara rağmen her şeyi toparladım, borçlarını kapattım ve "*Yeni bir sayfa açalım*" dedim "*Bak çocuklarımız iyi çok şükür, büyüyorlar…Borcumuz da bitti. Gel yeni bir sayfa açalım, hayatımıza bakalım, mutlu olmaya çalışalım*" Hiçbir zaman herhalde beni bir kadın olarak kabul etmedi. (A8, K: 80)

> …ben güzel bir bayandım yani beni bir defa gören bir daha dönüp bakar, çok güzel bir bayandım ama öyle bir hale getirdi ki beni, benim özgüvenim gitti. Artık böyle aynaya bakmak istemiyordum, kendimi çirkin görüyordum. Neden çünkü siz güzel bir bayansınız herkes size hayran hayran bakıyor ama ben bunu erkekler açısından söylemiyorum mesela beni gören onun kendi akrabaları bile kadınlar da bana hayrandılar hani benim karakterime, huyuma herkes hayrandı ama eşiniz sizi görmüyor; bu çok acı bir şey bu çok gerçekten yüz kızartıcı bir şey belki. (A9, K: 94)

> … böyle yani benimle olan iletişimde amaç, çocuk yapmak. (A3, K: 35)

Yukarıda yer alan ifadelerde, A8, A9 ve A3 eşleri tarafından yok sayıldıklarından bahsetmişlerdir. Kadın olarak görülmemek ya da sadece çocuk yapmak amacıyla evlenilen kişi olmak ve eş rolünden herhangi bir paylaşımın olmaması "*görülmeyen ben*" olarak katılımcıların kendilerini değerlendirmelerine neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle katılımcılar, eşlerinin muğlak kaybını yaşarken kendi muğlak kayıplarına işaret etmektedirler.

Katılımcıların eşleri tarafından fark edilmemesi ya da yok sayılması, katılımcıların kendilerine değer verilmediği yönündeki duygularının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kapsamda katılımcılar değersizlikle ilgili deneyimlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

Peki bir de şöyle bir şeyden bahsettiniz "Giyinip süslenip kolunda beni gezdirirdi, süs köpeği gibi gezerdim" bu sizin için ne anlama geliyor, nasıl bir şeydi sizin için giyinip süslenmek orada sadece geziyor olmak?

Yani bana değer vermiyor diye düşünüyordum. Sadece hani yanında biblo gibi dediğim gibi süs köpeği gibi gezdirmelik. Amacı, her şey göstermek amaçlı götürdüğünü şey yapardım, mecbur olduğum için giderdim. (A5, K: 18-22)

O şeydi üniversite mezunuydu, ben ilkokul mezunuydum. "*Niye benimle evlendi?*" diye ben hep düşünürdüm yani hep, hala da düşünüyorum ama o bir şey düşünmüştür evlenmiştir. Benimle evlenirken aslında benimle evlenmemiş, benim babamın babamla eşim iş evliliği yapmışlar …bunu çok uzun zaman sonra fark ettim (A3, K: 21) …Ama geriye döndüğümde ben şöyle düşündüğüm vakit, örneğin beni hiç pohpohlamadığını düşündüm çünkü bir 3-5 yıl sonra çünkü ben de çok farklıydım onun ailesine göre, ona göre, ben de çok farklıydım yani ben çok iyi bir yerden çıkmıştım, yemeği çok güzel yapıyordum, çok güzel giyiniyordum, ondan sonra kendisine çok iyi bakıyordum yani ben de aslında benim artılarım da çok fazlaydı ama hiç bunu, ailesine çok değer veriyordum yani bu artılarımı hiç "*Teşekkür ederim*" filan böyle olmadığını çok zaman sonra fark ettim. (A3, K: 25) … yani şey de ne zaman ki araya bir aldatma girip, işte farklı bir olay olup, boşanma süreci girdiği vakit o boşanma sürecinde de yani ben zannediyorum ki bu boşanacağımızı düşünmedi yani herhalde boşanacağımızı düşünseydi daha farklı olurdu. "*O nasılsa beni bırakamaz, ben zaten bulunmaz bir Hint kumaşıyım ondan sonra…*" dediği için kaybetti zaten diye düşünüyorum ben. (A3, K: 27) ….Yani "*Onun malıydık biz yani ben onun malıydım, onu çok seviyordum, ondan sonra o bulunmaz Hint kumaşıydı, ben çok aciz ve zayıftım, onu asla bırakamazdım yani ne yapabilirdim*" ondan sonra böyle düşündüğü için de ikimiz de kaybettik aslında (A3, K: 29)

Ha şey asıl boşanmaya karar verdiğim gün nasıl oldu? Ben bir gün iş yerindeydim. Çok fenalaştım, bir anda o kadar çok üstüme geliyor ki ben bayılıyorum kendimden geçiyorum. Ondan sonra işte o çalıştığım yerdeki müdürler falan filan işte beni hastaneye kaldırıyorlar, çok kötü durumdayım, kendimde değilim. Ondan sonra telefon açtım kendime geldikten sonra dedim ki "Gel" dedim "…ben bak kalmışım ortalıkta gel" dedim "bir sahip çık bana, hastanedeyim" filan filan "hastanedeyim". Bana şunu söyledi "*Sen ne yaptın o kredi işini hallettin mi?*" Bana sorduğu soru bu ve hiçbir şekilde yanıma da gelmedi. Ben telefonu kapattım, eniştemi aradım, eniştem geldi yanıma, beni aldılar başka bir hastaneye götürdüler. Orada da bitmedi bu hastane süreci bir haftadan fazla uzun bir süreçte sürdü ve hiçbir şey yok, sadece sorun stres, aşırı stres. Demek ki yüklendikçe yüklendim. Ama neyi fark ettim dedim ki "Bu adam senden hala parayı soruyor, senin canının onun için hiçbir kıymeti yok, bu kadar sorumluluk almana rağmen. Sen onu neden çekiyorsun? Sana bir şey olursa çocuklarına kim bakacak böyle bir adama mı kalacak? Canını çürüttüğün adama bak sana ne soruyor". Yani orada ben artık kararımı verdim. (A9, K: 64)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların evlilik içinde yaşadıkları değersizlik duyguları dikkat çekmektedir. Eşler evlilikte rol almamakta, katılımcıları da

yalnızca fiziksel olarak eş rolünde görmekte psikolojik varlıklarını reddetmektedirler. Bu noktada değersizlik, boşanma kararının alınmasını sağlayan itici bir güç olabilmektedir. Katılımcılar evliliğin içinde şiddetin pek çok türüne maruz kalsa da psikolojik varlıklarını hedef alan değersizlik duygusu söz konusu olduğunda boşanma için harekete geçebilmektedir. Bu durum katılımcının kendi muğlak kaybına gösterdiği tepki olarak yorumlanmaktadır. Başka bir ifadeyle psikolojik olarak eş rolünde kalmasına izin verilmeyen katılımcı, yasal olarak da eş rolünde kalmak istememekte ve boşanma kararı almaktadır.

Muğlak kaybın nesnesi bağlamında oluşturulan profilin bir başka özelliği *mutsuzluk* duygusuna sahip olmaktır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 109'da gösterilmiştir.

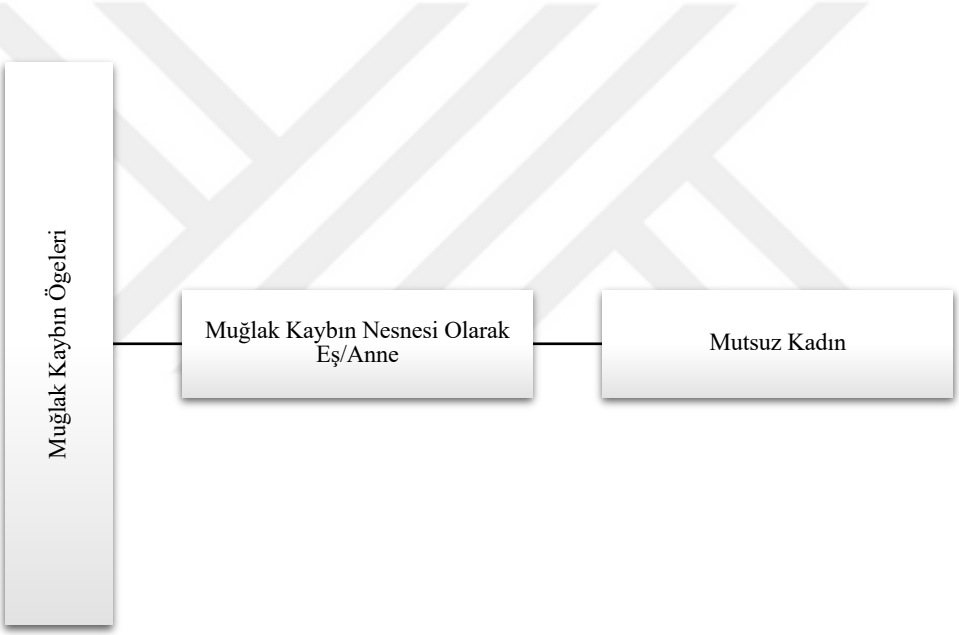

Şekil 109. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Mutsuz Kadın Alt Kategorisi

Belirtilen kod altında kişinin evlilik yaşantısıyla ilişkili olarak yaşadığı mutsuzluk dile getirilmektedir. Burada mutsuzluk muğlak kayba verilen duygusal bir tepki olarak da değerlendirilebilir. Bu tepki zamanla kişinin genel duygu durumuna dönüşerek kişilik özelliği haline gelmektedir. Mutsuz kadın altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Evet hocam ya mesela yani eski eşimin akrabaları da aynı şeyi söylediler biz ayrıldıktan sonra. "Senin mutsuzluğun belli oluyordu ama sen hani belli etmediğin için konuşmadığın için kimse de artık bir şey söyleyemiyordu demek ki bu böyle mutlu diyorduk" (A1, K: 116)

Muğlak kayıptan etkilenen katılımcı profilinin bir başka özelliği *savaşçı* olmalarıdır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 110'da gösterilmiştir.

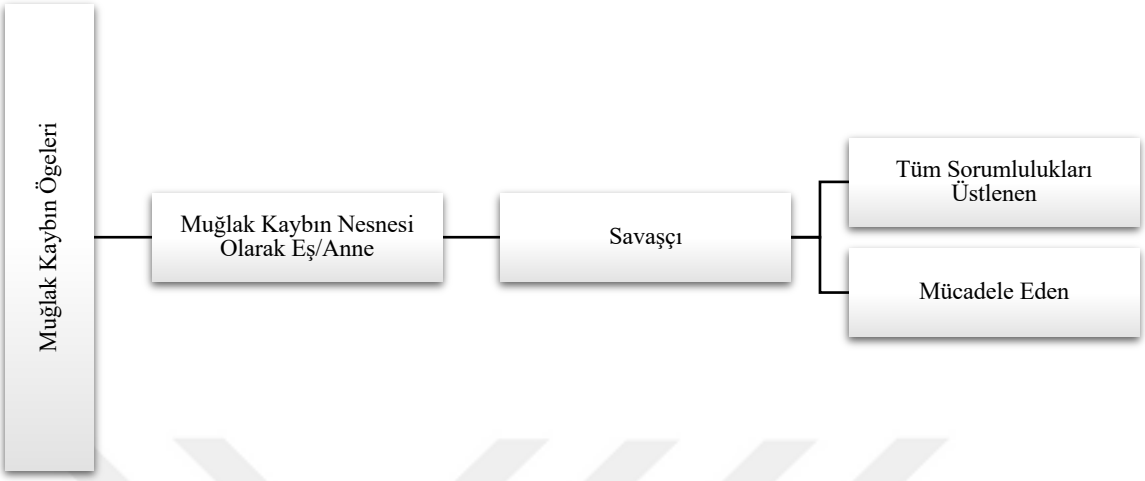

Şekil 110. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Savaşçı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Savaşçı alt kategorisi altında yer alan ifadeler, katılımcının sorumlulukları üstlenmesi, çabalaması ve mücadele etmesi gibi temel noktalara odaklanmaktadır. Bu alt başlıklardan ilki *sorumlulukları üstlenen*dir. Belirtilen alt koda ilişkin katılımcıları ifadeleri şu şekildedir:

> Yani size şöyle bir şeyden bahsedeceğim. 20xx senesinde İ1'miz [iş yeri] var bahsediyorum size. İ1'in hemen ilerisinde bir dükkan boşaldı. Eşim bir İ2 [iş yeri] açmak istedi ve bana düşünün o çarşıda... yıllarca yükü ağırlığı yükümlülüğü sırtıma verdi ve sadece kendi de o iş yerini sırtıma yükledi, kendi özgürlüğünü seçti; İ2 … açtı...abla dediğiniz insan eşim kalp ameliyatı olmuşken çocuklarına bakmışsınız, maddi ihtiyaçlarına koşmuşsunuz yani bir dostluk varken karşınızdaki hemcinsiniz abla dediğiniz insan sizin eşinizle birlikte olmuş, tüm çalıştığınız emeği sömürmüş. Benim nice mal varlığımı çalışmamın çocuklarımın geleceğimin yani ben eğer o çalıştığım mal varlığımı sevgili x(eks) eşim, boşandığım insan başka kadınlarla, çalışmama gerek kalmazdı. Yani o süreçlerden geçmişim. Yani düşünün bir yazlığınız var, mal varlığınız var, beraber çalışıp elde etmişsiniz ama karşınızdaki, hayatınızı paylaştığınız aynı yastığa baş koyduğunuz insan siz çalışırken didinirken bir başka kadınla bu çalıştıklarınızı yemeyi tercih etmiş. Ve sürekli siz çalışıyorsunuz üretiyorsunuz ama bakıyorsunuz ki hep eksidesiniz. Yani bilmiyorum nasıl ifade edeceğimi de bilmiyorum keşke hani daha erken bir zamanda bu kararı alsaydım da tüm W1'deki bankalara borçlarını kapatmadan önce mal varlığımı, çalışmamı, emeğimi çocuklarımın rızkı kaybolmadan önce boşanma kararı alabilseydim. Ama gene ben bunlara rağmen her şeyi toparladım, borçlarını kapattım ve "*yeni bir sayfa açalım*" dedim. (A8, K: 80)

> Bu sefer bana, çocuklarımın sorumluluğu üstüme yüklendi. (A7, K: 71) …. Çocuklarıma düşkünlüğünden fazla ben daha düşkündüm. Her dakika her dakika onlarlaydım çocuklarla. Beni bırakıp gittiğinde mesela evi unutuyor ne para var, ne bir şey, ne ekmek var, ne yemek var. Ben çocuklarımı yani ne şekilde olsun beslemeye çalışıyordum ama üzüntü üzüntü yani onlar da "*Anne bana yemek getir*" Ondan sonra gelirdi bir keyifle sanki üç ay yaşamamış da çocuklar aç mı tok mu ne oldu? (A7, K: 79)

> Yani ben çocuklarımla elimden geldiğince gezmeye de kendi başıma gezmeye de götürdüm onları, sinemaya da götürdüm, hani onlarla sürekli ben ilgilendim, babaları sadece vardı evde yani başka hiçbir şekilde çocuklarla hani bir sinemaya gitmek, ne bir gezmeye gitmek, hiçbir şekilde hiçbir şey yoktu yani aynı şekilde ben de akşam geldiği zaman mesela salona geçer, televizyonun karşısında yatana kadar orada dururdu. (5, K: 26)

> X1'in babası da hiçbir konuda yardımcı olmadı, hiçbir konuda olmadı. W3 çok yağışlı bir yer, kreşe veriyordum X1'i, otobüsler mesai saatleri sonu yağmur. Şemsiye, çocuk kucağımda, bezleri kucağımda, hazır bez yoktu, "*İn de duraktan al bizi, çocuğu bari kucağımdan al*" Evde sadece oturur, üzerini değiştirir, oturur yemek yer sadece. Bu yani ben yine X1'le kitap okumaya çalışıyordum, oynardım… (A4, K: 30)

> … hocam şöyle diyeyim benim ben paramı yani açık söylemek gerekirse maaşımı X1'i dershaneye gönderiyordum maaşımla, dershanenin ödemelerini filan yapıyordum, bir de bu adam evin sorumluluklarını bilsin diye çok eve alışveriş yapmadım, "herkes" dedim "sorumluluklarını bilsin, sürekli sen koşturuyorsun, sürekli sen bakıyorsun, bilmem ne diyorsun" (A1, K: 154)

> …ama gerçekten ben de çok yoruldum hani düşünün artık bir yaştan beri çekiyorsunuz çekiyorsunuz her kahrını sırtınızda artık yer kalmıyordu taşıyacak, bütün yük benim üzerimde. Faturalar benim üzerimde, çocukların yükü benim üzerimde, daha sonra onun yükü benim üzerimde… (A9, K: 60)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, eşlerin muğlak kaybına bağlı olarak ev ve çocuklarla ilgili tüm sorumlulukları katılımcıların üstlendiği anlaşılmaktadır. Burada katılımcıların babanın sorumluluklarını yerine getirmemesine odaklandıkları görülmektedir. Başka bir ifadeyle katılımcılar eşin muğlak kaybından çok babanın muğlak kaybını dile getirmektedirler. Bu kapsamda babanın muğlak kaybı, katılımcının tüm yükü üstlenmesi olarak anlamlandırılmaktadır.

Savaşçı alt kategorisi altındaki bir diğer alt başlık mücadele edendir. Bu başlık altında, katılımcılar evliliklerini sürdürmek için verdikleri çabayı anlatmaktadırlar. Bu kapsamda yer alan ifadeler şu şekildedir:

> İşte ha ben 25'şime kadar bir şey eksik derdim, 25'imden sonra hep ayrılmayı düşündüğüm vakit "*Şunu da deneyeyim de öyle ayrılayım*" dedim. Hep geriye dönüp baktığım zaman "*Ya şunu da ben yapsam olur muydu ki diye bir şey kalmasın*" Bir 4 yıl daha birlikte yaşadık biz hani ben ayrıldığım zaman yani onun işte bir çocukları olmuştu, kızları olmuştu. (A3, K: 35)

> Yani eşime baktığım zaman ne kadar dışarda hovarda olsa gene yanımdaydı. 20xx senesi bazı sorunlar yaşadık aile içinde yani kendi kardeşleriyle kendisi ile ciddi sorunlar yaşadım, ikinci oğluma hamileydim. Bence evliliğim o günden bitmişti zaten. Ama yani dediğim gibi çok mücadele ettim. Olabilir, değişebilir, yapabilirim, değiştirebilirim ama bir insan yedisinde neyse değiştiremiyorsunuz ne kadar kendinizden ödün verseniz, ne kadar yanında olsanız, ne kadar seviyor görünseniz, ne kadar mücadele etseniz bir insanın yapısı neyse odur değiştiremiyorsunuz. Yani onun için 9x senesinde ikinci oğluma hamileyken evliliğim benim bitmişti. (A8, K: 58)

Yukarıda yer alan ifadelerde mücadele etmek, eşin muğlak kaybına rağmen evliliğin devam etmesi için çabalamak olarak algılanmaktadır. Bu bölümde eşler dışarıda varlık göstermekte, katılımcılar ise evdeki muğlaklığın giderilmesi için eşin davranışlarının değişmesini beklemektedir. Öte yandan bu süreç duygusal boşanmanın gerçekleştiği bir zaman dilimi olarak işlemektedir. Başka bir ifadeyle, değişim göstermesi beklenen eşin muğlaklığının sürmesi, evlilik içinde boşanmanın deneyimlenmesine neden olmaktadır.

Son olarak, muğlak kaybın nesnesi rolünde anne grubunda yer alan katılımcılara ilişkin oluşturulan profil, *şifacı* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 111'da gösterilmiştir.

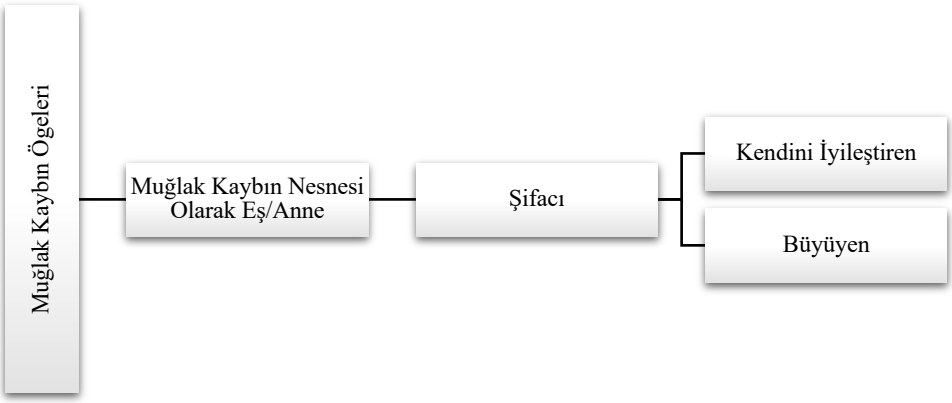

Şekil 111. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Şifacı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Şifacı alt kategorisi altında yer alan ifadelerde katılımcıların dikkat çektiği özelliklerden ilki, kişinin *kendini iyileştirmesi*dir. Bu kapsamda A2'nin ifadesi şu şekildedir:

> Çok sıkıştım ben çok çok sıkıştım ama hep çıktım. Karayollarında taşların arasında çiçekler çıkar ya sıkıştım ama çıkmanın yollarını buldum ben. Hep düşünüyordum, işte kızıyordum, ediyordum, ondan sonra sonra "*Yok yok ben seviyorum, öyle bir şeye gerek yok*" diye yani kendi kendimi iyileştiriyordum ben… (A2, K: 49)

Yukarıda yer alan ifadede, muğlak kayba gösterilen tepkiye işaret edilmektedir. Katılımcı evlilikteki sıkışmasını karayolunda yaşamaya ve kayıpla başa çıkmasını yetişmesi pek de mümkün görünmeyen bir yerde çiçek açmak biçiminde metaforize etmiştir. Başka bir ifadeyle muğlak kaybın neden olan olduğu hareketsizliğe rağmen çiçeklenmeyi başarmıştır. Bu kapsamda katılımcı, kendi kendini iyileştiren şifacı olarak değerlendirilmiştir.

Şifacı alt kategorisi altındaki bir diğer profil özelliği *büyüyen* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yeni ortama uyum sağlama ve duygusal olgunlaşma kavramlarına vurgu yapılmaktadır. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> …17 yaşında bir çocuksunuz ve onunla birlikte büyüyorsunuz insan yani ben açık ve net konuşayım ben seviyordum eşimi. Ama yaptıkları artık canıma tak ettiği için dayanamadım. (A9, K: 38-40)… Bir çocuk düşünün yani bir çocuk en çok kimi görürse, en çok kiminle zaman geçirirse onunla daha çok yakınlık hisseder değil mi? Benim için de evcilik oyunu gibiydi aslında. Ne oldu, ne bitti evlendim? Zaten iç güvey gittim hani el içine gittim, önceleri bizim öyleydi. Ondan sonra yeni bir aile ama hakikaten çok güzel uyum sağlayabildim. Hepsi beni çok sevdiler çünkü veriyordum yani çocuğu düşünün gelen her şeyi sen baba evinde el bebek gül bebeksin ama gidiyorsun bir başkasının evinde bir köle gibi tabiri caizse çalışıyorsun çünkü her istediklerini yapıyordum. Kayınvalidem rahat, görümcem görümcelerim evde rahat, ondan sonra eşim zaten sabah gidiyor gecenin bir yarısı geliyor içkili içkili tabi ilk evlendiğimiz zaman bu kadar değildi. Ama onlarla birlikte ben büyüdüm yani ben kendi ailemden çok onları daha çok sevdim diyebilirim. (A9, K: 44)

> O, sülalenin ilk büyük torunu ve de onlarda işte örf adetlere göre O iyi yani. Ben ne de olsa şehir kızıyım ya yani şehir kızı olarak görülüyordu ama bir sürü yaptıkları oraya uyum sağladım yani şehir kızı da olsam. Yine de gittim koyun otlatmaya da gittim, inekleri çıkarmaya, hani o durumları da ispatlamaya çalıştım, yaptım. (A7, K: 81)

> …evlendikten sonra orada ilk büyük ben oldum, evlendiğim eşim oranın büyük oğluydu; ben büyük oldum, büyük yenge oldum. Ben evlendikten sonra bir yıl sonra kayınpederim vefat etti, onların anneleri babaları gibi olduk orada, dokuz kardeşlerdi, orası da çok kalabalıktı. Yani şimdi geriye dönüp düşündüğüm zaman gerçekten o gücü nasıl buldum yani böyle o kadar nasıl anne oldum, nasıl burada bu kadar kendi ailemle işte yengem vardı, abilerim vardı. Bilemiyorum ya böyle düşündüğüm vakit herhalde yine geriye dönersem yine aynı rolü oynardım şey değil yani evlendikten sonra o dokuz çocukla da hep babaları vefat ettikten sonra şey hımbıl oynardık, beştaş oynardık, onlarla birlikte ben çok yatardım, hep birlikteydik. Yani şimdi geriye dönüp baktığım vakit "*Yapmaz mıydın? Yine yapardım*" O çocuk ruhu hala var, 53-54 yaşındayım hala bir çocuk ruhu var yani çok da memnunum o ruhtan. Onlar beni hala çok seviyor, ailem hala çok seviyor ama tabi bazı şeyleri yaşarken çok acı veriyor verdi. (A3, K: 19)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcının evlilikle birlikte duygusal bir olgunlaşma sürecine girdiği anlaşılmaktadır. Bu vakalarda özellikle katılımcıların daha önce almadıkları sorumlulukları almaları, tanımadıkları-bilmedikleri bir çevreye ve onların kurallarına uyum sağlamaları katılımcının psikolojik açıdan olgunlaşması olarak yorumlanmıştır. Burada eşin muğlak kaybı ile birlikte tüm sorumlulukların katılımcıya yüklenmesi de katılımcıyı olgunlaştıran faktörlerden biri olarak değerlendirilmiştir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk. Muğlak kayıptan etkilenen bir diğer grup çocuklardır. Bu kapsamda annelerin perspektifinden çocuk grubuna ilişkin oluşturulan profilin özellikleri "*boşanmanın içinde-boşanmanın dışında, şiddetle kol kola ve anneye yakın-babaya tepkili*" biçiminde üç ayrı başlık altında gruplandırılmıştır. Oluşturulan gruplandırma Şekil 112'de gösterilmiştir.

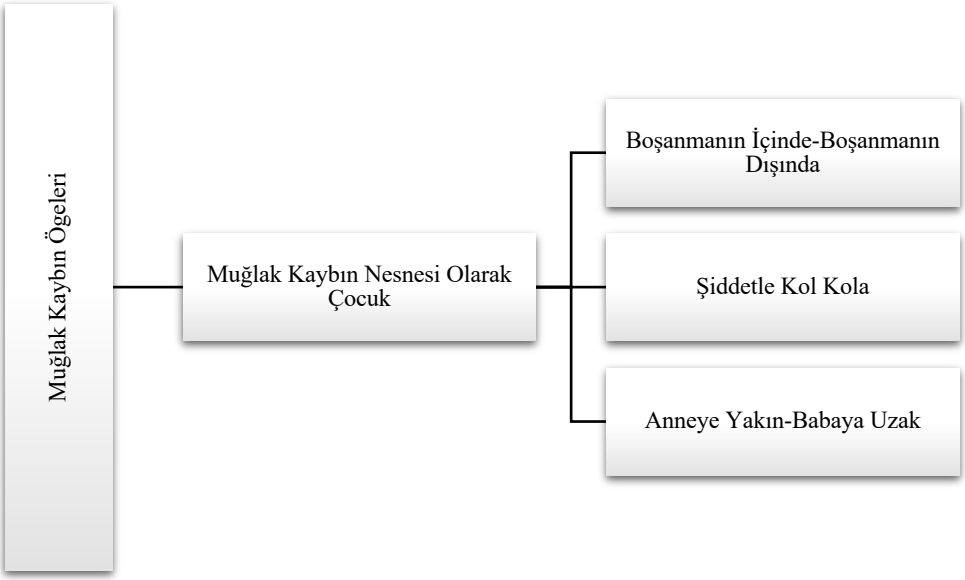

Şekil 112. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profili

Nesne konumundaki çocuk profiline ilişkin özelliklerden ilki, *boşanmanın içinde-boşanmanın dışında* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu gruplandırma Şekil 113'te gösterilmiştir.

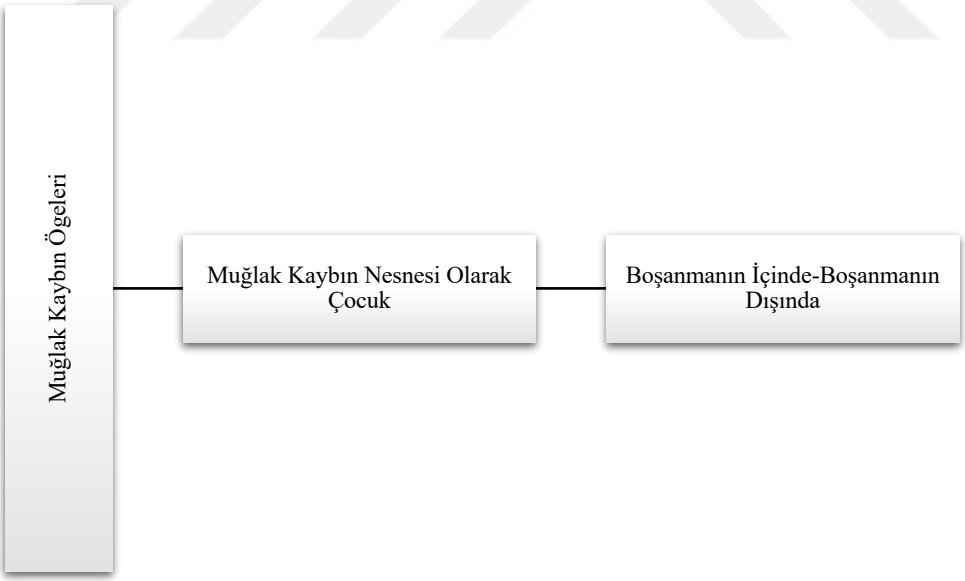

Şekil 113. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Boşanmanın İçinde-Boşanmanın Dışında Alt Kategorisi

Boşanmanın içinde-boşanmanın dışında kodunun özellikleri incelendiğinde, çocukların boşanmayı istediklerine ilişkin durumlardan bahsedildiği görülmektedir. Bu kapsamda yer alan ifadeler şu şekildedir:

…. işte X1 bir keresinde böyle bir sınava girecekti, okul çok uzakta, X1'le biz gittik, baktık, bulduk okulu falan işte sonra X1 geri döndü, otobüsten indik, gelirken bana dedi ki hiç unutmam onu "*Anne sen bu adamı boşa*" (A1, K: 148)….Ben de dedim ki "*Ne yapacağız X1? Boşanıp nasıl bir hayat kurmaya çalışıyorsun? Sen W1'i seviyorsun, işte dayıların falan biliyorsun beni W1'de bırakmaz W2'ye getirir*" bizim kültürümüz biraz daha şey hocam nasıl desem "*Bir kadın tek başına büyükşehirde yaşayamaz"* Sahipsiz gibi görüyorlardı. "*Anne ya boş ver*" dedi. "*Her şekilde sen burada da çalışıyorsun, her yerde çalışırsın, her yerde yaparsın. Sen bu adamı boşa*" diyordu X1 bana. Ben de üstünü kapattım hani daha üstelemedim konuşmadım da bu konunun üstünde. (A1, K: 150)

Aslında önce X1 biliyordu, X1'le konuşmuştuk. Ondan sonra X1 hep şey diyordu "*Anne bu adam düzelmez, gel anneannemlere gidelim*" yani çocuğun söylediği hep buydu çünkü bazı akşamlar tartıştığımızda, babası kafasını duvarlara vurduğunda, duvarlara yumruk attığında X1 derdi ki "*Anne biliyor musun ben bugün hiç uyumadım çünkü çok korktum babam gelir de zarar verir diye*" çünkü X1 her şeye şahit olduğu için istiyordu, ayrılmamızı istiyordu. (A6, K: 42-46)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, çocukların evlilikte anne-baba arasındaki yaşantılara tanıklık etmesi boşanma kararını vermelerindeki temel etken gibi algılanmaktadır. Çocuklar tanıklıkları üzerinden muğlak kaybı deneyimlemektedirler. Annenin dilinden çocuğun ifadelerine odaklanıldığında, çocuğun anne rolünden yaşadığı muğlak kaybı dile getirdiği ve boşanmayı istediği görülmektedir. Bu kapsamda muğlak kayıp, annenin yaşantıları üzerinden çocuğun diline yansımakta ve deneyime birincil derecede sahip olan katılımcılar kadar çocuğu etkileyebilmektedir.

Nesne konumundaki çocuk profiline ilişkin ikinci özellik, *şiddetle kol kola* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 114'te gösterilmiştir.

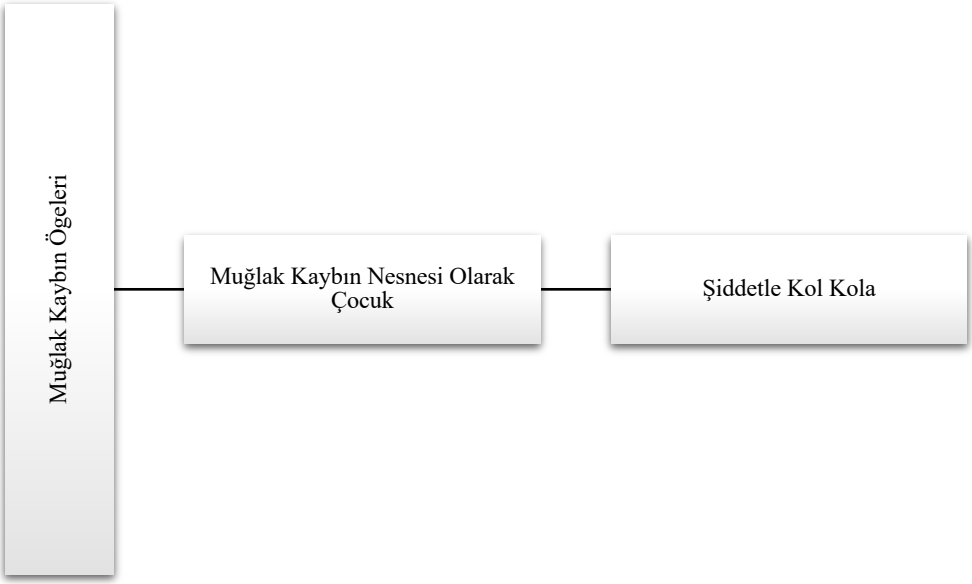

Şekil 114. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Şiddetle Kol Kola Alt Kategorisi

Belirtilen başlık altında çocuğun şiddete tanık olmasına ve şiddet görmesine vurgu yapılmaktadır. Elde edilen bulgular katılımcıların tamamının eşin şiddetine maruz kaldığını göstermektedir. Söz konusu deneyimi A7 ve A9 şu şekilde dile getirmektedir:

> Her akşam geliyordu 18-16 yaşındaki çocuğu hırpalıyor yani camları kırıyor, toplattırıyor; camları kırıyor, toplattırıyor "*Yerde, alın yerleri şeyleri*" hani psikolojik baskı uygulamaya başladı. (A7, K: 109) … Evet evet ya sokaklarda zengin yerde oturuyoruz, jandarma geziyor, her şey geziyor ama ben sokaklarda, çocuğum sokaklarda, ben sokaklarda. İki ay öyle dışarlarda kaldım; dışardan içeri alıyorlar saklıyorlar beni yani dayak yemeyeyim diye dayak yiyorum. Ölümüne dövüyor yani ölüm üzere dövüyor beni yani anlamadım ben. Tamam boşanırsın falan da benim büyük çocuğum dedi ki bana dedi "*Şey yapalım yani hiç olmazsa annemi dövme, perde gerelim ortaya, sen…*" dedi "*…bizim hatırımız için iki çocuğun hatırı için şey yap*" "*Hayır*" dedi "*Alın annenizi götürün. Alın annenizi götürün*" başka bir şey demiyor yani. (A7, K: 116)…. Evet yani banyoyu banyoda koyun keser gibi kan olmuş. Benim çocuklarım hala anlatıyor yani küçükler şey ama hatırlıyorlar bazılarını ama büyük büyüklerim hiç unutmuyor yani hiç unutmuyor. (A7, K: 124) … Onları da mahkeme burada davet etti psikoloji doktoru hani yani aile şeyi. Geçmiş zaman unuttum. Sordular "*Baban mı haklı mı sen mi?*" "*Babam haklı*" dediler aman hani "*Annem haklı*" dediler hepsi. "*Böyle yapıyor muydu, şöyle yapıyor muydu?*" diye sordular çocuklara, çocuklar da onu şey yaptılar. (A7, K: 142) …. Hepsini biliyorlar yani o kadar küçük de değiller "*Kulaklarımı kapatıyordum*" diyor küçüğü "*Duymayayım*" her gün bağırmalar, içki de var içki de var. (A7, K: 143-144)

> Büyük kızım zaten babası beni dövdüğünü dövdüğü için o daha çok şahit oldu. O bazı şeyleri daha çok şahit oldu, şiddet uyguladığını görmüştü bana. Hatta yedi

> yaşındayken o zamanlar daha yeni ayrılmıştık [geniş aile ile evlerin ayrılmasından bahsediyor], gitti babaannesiyle dedesini çağırdı, evlerimiz yakındı, işte "*Gelin, annemi dövüyor*" falan dediği zaman hiçbir suçum olmamasına rağmen, yerde uyumuştu, ben de hani sobalı evler ya üşümesin diye "*Yerden*…" hani alkol içmişti "*Yerden yerde uyuma kalk, yatağına gir*" dediğim zaman kalkıp beni öldüresiye dövdü. Kollarıma cam falan saplandı, kesildi falan filan. Orada kızım kaçıyor gidiyor onları çağırıyor. Ben görsem izin vermezdim ama gitmiş işte çocuk aklı gecenin 12'si. (A9, K: 86)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, çocukların şiddet gördükleri ya da katılımcının yaşadığı şiddete tanıklık ettikleri anlaşılmaktadır. Bu kapsamda A9 çocuğun tanıklığına vurgu yaparken, A7 çocuklarının gördüğü şiddeti de dile getirmektedir. Katılımcılar doğrudan ya da dolaylı olarak çocuklarının şiddetle temasına işaret etmektedirler. Bu noktada muğlak kaybın öznesi konumundaki eş profilinin yarattığı olumsuz etkiler hem katılımcı hem de çocuklar için somut hale gelmektedir.

Çocuk profilinin bir diğer özelliği, *anneye yakın babaya uzak* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplama, Şekil 115'te gösterilmektedir.

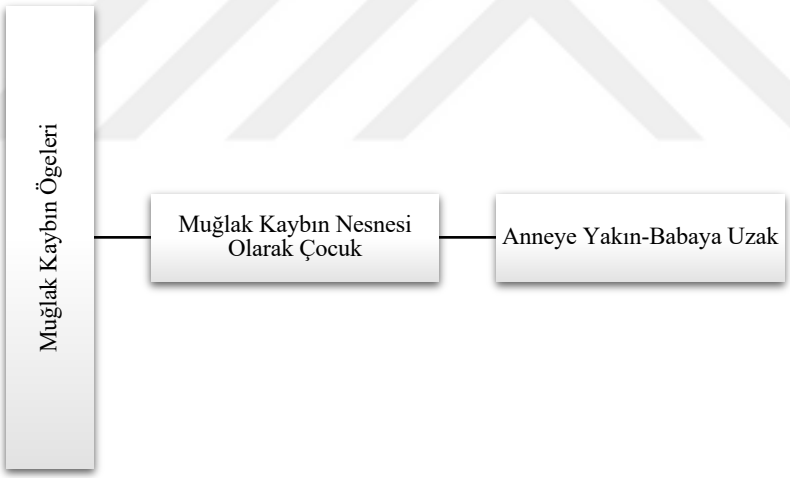

Şekil 115. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Anneye Yakın-Babaya Uzak Alt Kategorisi

Yapılan gruplamada *anneye yakın* başlığı anneyi özleyen, anneye güç veren, anneyi koruyan-kollayan çocuk rolleri üzerinden profili tanımlamaktadır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> …yani X1 nasıl desem X1 beni hayata bağlayan şey, ayakta durmamı sağlayan şey X1 (A1, K: 44) ...Ben de dedim ki "Ne yapacağız X1? Boşanıp nasıl bir hayat kurmaya çalışıyorsun? Sen W1'i seviyorsun, işte dayıların falan biliyorsun beni W1'de bırakmaz W2'ye getirir" bizim kültürümüz biraz daha şey hocam nasıl

> desem “Bir kadın tek başına büyükşehirde yaşayamaz” Sahipsiz gibi görüyorlardı. “Anne ya boş ver” dedi. “Her şekilde sen burada da çalışıyorsun, her yerde çalışırsın, her yerde yaparsın. Sen bu adamı boşa” diyordu X1 bana. (A1, K: 150)

> Evet beni korumak için dayak yediler yani ikisi de 18 yaşında olan, 16 yaşında olan. (A7, K: 109-112)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, A1 boşanma ile ilgili çocuğun destekleyici tutumunu vurgularken, A7 şiddete karşı çocukların koruma davranışını dile getirmektedir. Eş ya da baba süreçte muğlak kayıp olarak yer aldığında, çocukların varlığı, katılımcıyı yaşamda tutmaktadır. Başka bir yönüyle eşin muğlak kaybında çocukların desteği daha görünür hale gelmektedir.

Son olarak, çocuk profili incelendiğinde, çocuğun *babaya uzak* olduğu da dikkat çekmektedir. Bu noktada A2 çocuğunun babasıyla olan ilişkisini şu şekilde anlatmıştır:

> Eşim şey dedi “Anlaşmalı boşanmak, anlaşmalı boşanalım” dedi, X1 bunu reddetti, dedi ki “Anne niçin anlaşmalı boşanıyorsun?” dedi “Babam madem boşanmak istiyor” dedi “Mahkemeye başvursun” dedi “Söylesin hakime neden boşanmak istediğini görelim” dedi. Tabii X1 bu arada biraz kırıldı babaya. (A2, K: 103)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, babanın boşanma isteğine tepkili olan çocuğun ifadeleri dikkat çekmektedir. Katılımcı annesine destek sunmakla birlikte babanın muğlak kaybına tepki göstermektedir. Bu durum, anne-baba arasında gerçekleşen boşanma olgusuna anne üzerinden verilen bir tepki olarak da yorumlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, çocuk, boşanma üzerinden muğlak kayba duyduğu öfkeyi görünür kılmaktadır.

Muğlak kaybın nesnesi kapsamında oluşturulan anne/eş ve çocuk profilleri, kişilerin boşanma öncesi ve sırasının olumsuz etkilerini üzerlerinde taşıdıklarını göstermektedir. Öte yandan anne ve eş rolüyle kadın katılımcıların zorlandıkları yaşantılar kadar bu yaşantıları dönüştürdükleri olumlu kazanımlar da söz konusudur. Bununla birlikte çocuk, muğlak kaybın anneye etkisi bağlamında daha çok süreçte yer almaktadır. Bu noktada anneyi cesaretlendirmesi ve güçlendirmesi açısından çocuğun anneye etkisi oldukça önemli görülmektedir.

Muğlak Kaybın Evi. Bu bölümde muğlak kaybın öncesinde ve deneyimlendiği süreçte aile ortamı ile ilgili katılımcı anlatımlarına yer verilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 116’da sunulmuştur.

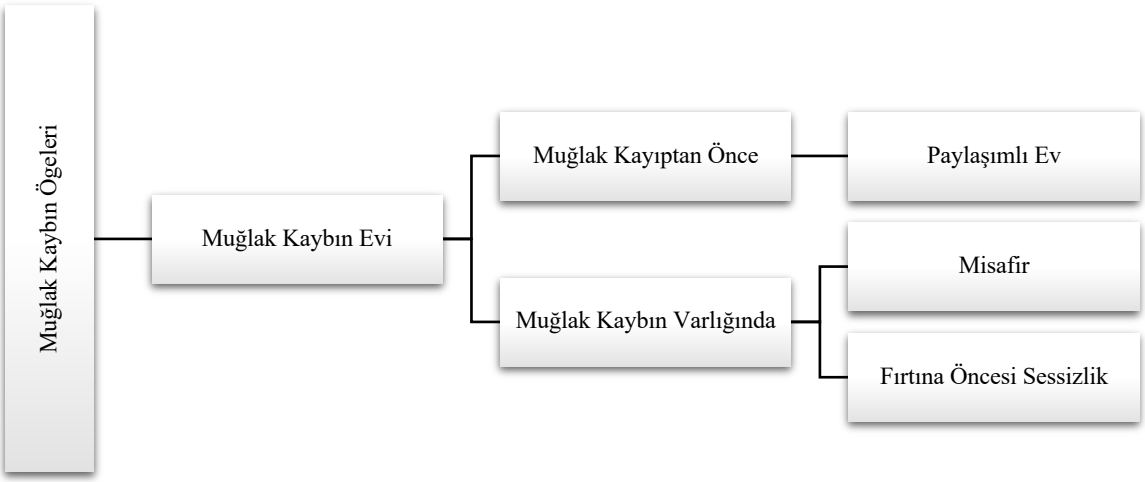

Şekil 116. [Anne Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Evi Kategorisine Ait Alt Kategori ve Kodlar

Muğlak kaybın öncesinde katılımcılar paylaşım yapılmasına dikkat çekmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> … ilk 2-3 yıl çok iyiydi hocam hani ilk yani yeni birbirimizi tanıyoruz ediyorduk, iyiydi bence de sonradan zaten maddi sıkıntılar girdi, aileler giriyor araya, sorumsuzluklar giriyor ondan sonra zaten bir süreç gelişti (A1, K: 82) …Hocam yani çok sohbet işte dedim ya ara sıra ilk zamanlar tabii ki bu olaylar şey olmadan önce oturup mesela aynı akrabamız aynı çevremiz olduğu için paylaşıyorduk konuşuyorduk ama hayalimizdi X1'in üniversiteye gitmesi. X1'e gidip biz ev tutuyorduk, işte X1 evlendiği zaman gidip yanına bakıyorduk, kalıyorduk ihtiyaç duyduğunda bilmem ne, onlardan bahsediyorduk, konuşuyordu işte bunları paylaşıyorduk (A1, K: 150)

> …yani sonra ileriki dönemlerde hani şeydi yani evimiz çok güzel bir evimiz oldu sonradan benim ailemin babamın desteklemesiyle evimiz çok güzeldi; o zamanın en lüks evlerinden biriydi evimiz …yani 5 - 5 yıl sonra falan bir 5 yıl filan evimizde yaşadık zaten orada da zaten o 5 yıldan sonra da sıkıntılar çıkmaya başladı (A3, K: 21)

> O dönem çok çok iyiydi durumumuz, çok zengindik yani. Geliyordu gidiyordu; benimle ilişkide bulunuyor vs. (A7, K: 71)

> Yani gerçek evlilikten bahsedeceksek "*Güzel bir evlilik yaşadın mı?*" Belki üç sene bir evlilik yaşamışım. Gerisi sadece kağıtta kalan evli kısmı vardı. (A8, K: 19)

Yukarıda yer alan ifadelerde, boşanma öncesi süreçte eşler arasındaki ilişki tanımlanmıştır. Bu kapsamda katılımcılar paylaşımların yapıldığı bir aile ortamını

anlatmaktadırlar. Öte yandan zamanla bu durumun değiştiğini de belirtmekte ve bu değişiklikle muğlak kaybın varlığına işaret etmektedirler. Bu kapsamda eşin muğlak kaybıyla birlikte A1 yaşadıklarını şu şekilde dile getirmektedir:

> …ya hocam mesela eve gelirsin yani hayatını bir düzene korsun ya da eşinle mutfakta oturur sohbet edersin ya beraber toparlarsınız ama bu sürekli benim görevlerim gibiydi, "*Bunları yapmak senin görevin*" yani her şey görevin zaten ister istemez de sinirleniyordum yani adama yüzüne söyleyemiyordum ama içimden sinirim beni yiyordu böyle / *Nasıl tepki veriyordunuz ne yapıyordunuz*? / Aslında kavga desem hocam açık söylemek gerekirse sadece işim mesela işim bittikten sonra mutfağı toparlayıp işim bittikten sonra kendimi çekiyordum yani hani evde sanki misafir gelmiş o başka yerde sen başka yerde yaşarsın (A1, K: 96-102)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının eşi ile yaptığı paylaşımın sona erdiği anlaşılmaktadır. Katılımcıya göre birlikte yapılması gereken işler, eş tarafından kadının görevi olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada katılımcı içinde bulunduğu rolden ve üstlendiği sorumluluktan rahatsızlık duymakta ancak bunu dile getirmemektedir. Söz konusu durum zamanla iki yabancının aynı evde yaşamasına evrilmiş ve katılımcının kendini misafir olarak tanımlamasına yol açmıştır. Başka bir ifadeyle muğlak kayıp, psikolojik varlıkları görünmez kılmış ve iki insanın birbirine yabancılaşmasına neden olarak aile ortamındaki yerini almıştır.

Benzer durumu A2 *fırtına öncesi sessizlik* olarak tanımlamıştır. Bu kapsamda katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

> Evet evet yani görünüşte çok iyi bir çifttik; birbirine yakışan, iyi çocuklar yetiştiren aileler, çok iyi görünen. İkimiz de çok iyi bir insanız etrafa karşı ama yalnız kaldığımızda zaten şunu hissediyordum emekli olduğunda duvara çarpacaktı, bu sıkıntıydı çünkü emekli olduğumda hani Q [meslek] olarak bir çevredeydik, mutlu olmak zorundasın, iyi bir ilişkin olmak zorunda, etrafında iyi bir intiba vermek zorundasın ama bunları emeklilikte emekli olunca, yalnız kalınca bir şeye toslayacağımızı ben böyle içimde hissediyordum ve gerçekten tosladık, oldu yani ben bunu hissettim; bir fırtına öncesi sessizlik olur ya fırtınayı hissettim ve o fırtına gerçekten böyle hayatımızı altüst etti. (A2, K: 51)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, buzdağının görünen kısmında mutlu aile tablosunun yer aldığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle katılımcı bulundukları çevrenin etkisinde eşi ile kurduğu ilişkiyi tanımlamakta ve yalnız kaldıklarında ilişkinin çarpacağı bir duvar olduğunu söylemektedir. Bahsedilen bu duvar, zorunluluk ortadan kalkınca görünür hale gelecek olan muğlak kayıp olarak yorumlanmaktadır.

Özetle, muğlak kaybın evi, muğlak kaybın olmadığı ve iki kişinin paylaşımla ilerlediği dinamik bir evlilik yaşantısından paylaşımların azalmasıyla birlikte muğlak kaybın varlığındaki aile ortamına doğru iki türde betimlenmektedir. Bu noktada muğlak kaybın varlığını belirleyen mekanizmanın çiftler arasındaki paylaşım olduğu dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle paylaşımın ortadan kalkması muğlak kaybın varlığını görünür kılmaktadır.

Boşanma Süreci: Bir İleri Gel Geri

Boşanma süreci, genel olarak eşlerin ya da anne babaların aralarındaki ilişki ve çocuklarla ilgili olarak ne yapacaklarına karar vermeye çalıştıkları belirsizlik dönemidir. Bu süreçte aile üyeleri hayatlarına nasıl devam etmek istediklerini keşfetmeye çabalamaktadır. Var olan düzende devam etmek ya da yeni belirsizliklere doğru yol almak temel seçenekleri oluşturmaktadır. Aile bu seçeneklerden birine karar vermeye çalışırken arada kalma sürecinin uzaması aile üyelerinin muğlak kayıpla kalma sürecini de uzatmaktadır. Bu durumda bireyler ne eski düzende kalabilmekte ne de yeni düzene uyum sağlayabilmektedirler.

Boşanma süreci kişilik özelliklerinin değiştiği, ailenin dışardan müdahalelere daha açık hale geldiği, var olan süreçle başa çıkmak için daha fazla çaba harcandığı bir döneme karşılık gelmektedir. Bu araştırmanın çalışma grubu için de bu durum bahsedilen şekilde ilerlemektedir. Yasal boşanmanın gerçekleşmediği ancak ayrılmanın yaşandığı bu gibi durumlarda boşanma süreci ne tam olarak boşanma öncesine ne de tam olarak boşanma sonrası sürece benzemektedir. Bu nedenle bu döneme ilişkin bulgular, özne ve nesne statüsüne ilişkin profiller, başa çıkma mekanizmaları ve muğlak kaybın sonuçları kapsamında boşanma öncesi ve sonrası dönemle birleştirilerek sunulmaktadır.

Boşanma sonrası: Kendime Yeni Bir Ben Lazım

Yasal boşanmanın gerçekleşmesi, boşanma sonrası sürecin kesin olarak başladığı anlamına gelmektedir. Bu başlangıç, yaşam boyu devam eden yeni bir sürece geçildiğini göstermektedir.

Boşanma sonrası süreç, bu araştırmanın çalışma grubu için de bir dönemin kapandığı ve yeni bir dönemin başladığına işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle katılımcılar yaşamlarında farklı döneme geçiş yapmaktadır. Bu dönem, boşanmanın olumlu ya da olumsuz etkilerinin bir şekilde hissedileceği yeni bir aşama olarak değerlendirilmektedir. Yaşanan değişim, uyum kavramını gündeme getirmektedir.

Uyum, boşanma sonrası için önemli dinamiklerden biridir. Öte yandan uyum süreci, yaşanılan muğlak kayba bireylerin verdikleri tepkilere göre bazen hiç başlayamamakta, bazen de yasal boşanma öncesinde büyük ölçüde gerçekleşebilmektedir. Bu kapsamda bu araştırmada boşanma sonrası süreç, muğlak kayba verilen tepkilere göre boşanma öncesinde ve sırasında olduğu gibi anne, baba ve çocukta bireysel düzlemde gerçekleşen değişimler (profiller), başa çıkma mekanizmaları ve muğlak kayba bağlı olumlu ve olumsuz sonuçlar açısından ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan tema ve kategoriler Şekil 117'de gösterilmiştir.

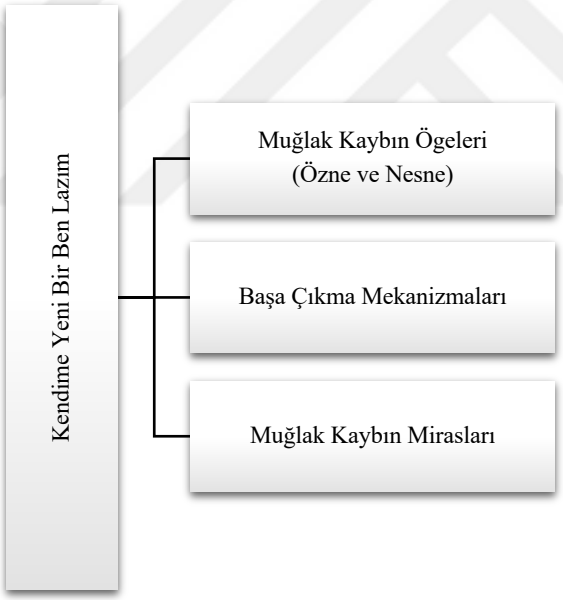

Şekil 117. [Anne Grubu-BS] Kendime Yeni Bir Ben Lazım Üst Düzey Teması

Muğlak Kaybın Ögeleri. Boşanma öncesinde olduğu gibi boşanma sonrası dönem içinde kayba neden olanların ve kayba maruz kalanların sahip olduğu özellikler bağlamında muğlak kaybın ögeleri söz konusudur. Bu kapsamda muğlak kaybın ögeleri için özne ve nesne profilleri oluşturulmuştur. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 118'de gösterilmiştir.

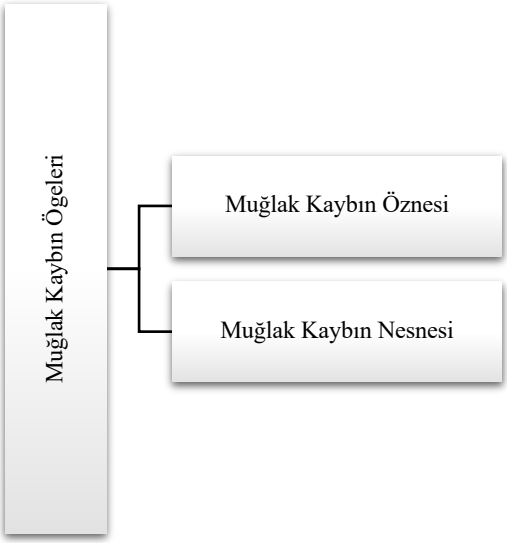

Şekil 118. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Ögeleri

Muğlak Kaybın Öznesi Olmak. Muğlak kaybın öznesi, muğlak kaybın ögesi kapsamında daha önce de belirtildiği gibi muğlak kayba neden olan aile üyelerini tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle psikolojik ya da fiziksel yoklukları deneyimlenen kişiler, özne statüsünde değerlendirilmektedir. Bu kapsamda belirtilen kategori altında anne ve baba profilleri oluşturulmuştur. Oluşturulan bu profiller, boşanma sonrası bireysel düzlemde sürdürülen ya da değişen özellikleri göstermektedir. Profilleri gösteren şema Şekil 119'da gösterilmiştir.

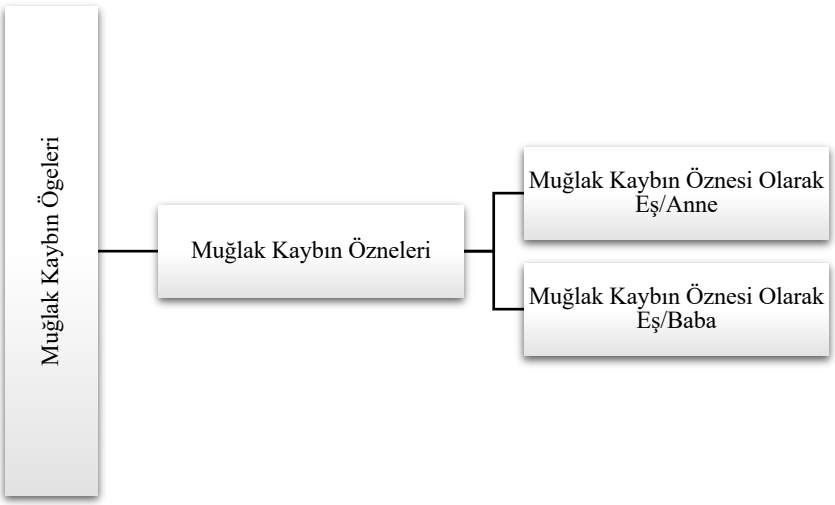

Şekil 119. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Özneleri Olarak Eş/Anne ve Eş/Baba Profilleri

*Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne***.** Bu profil hem eş hem de anne rolüne odaklanmaktadır. Katılımcıların eşleri, çocukları ve kendileri ile kurdukları ilişkiler üzerinden tanımlanan profil, *enkaz altında kalan* biçiminde adlandırılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 120'de gösterilmiştir.

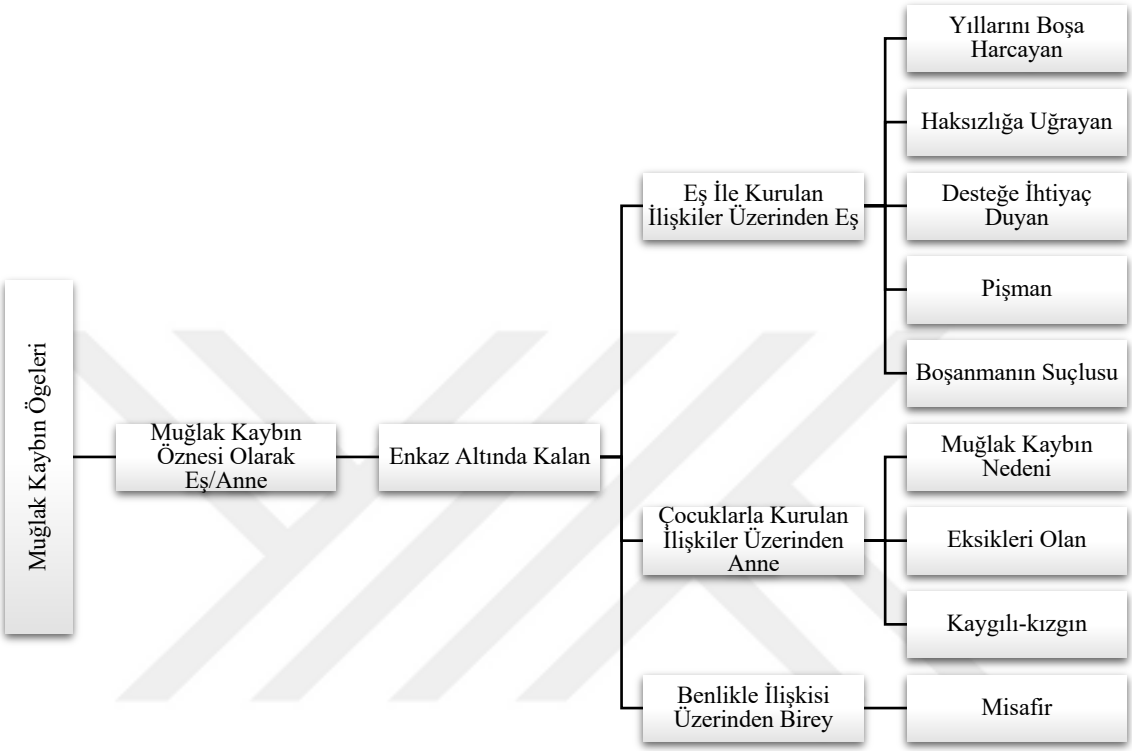

Şekil 120. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profili

Enkaz altında kalan profili eş ile kurulan ilişkiler bağlamında ele alındığında *yıllarını boşa harcayan, haksızlığa uğrayan, desteğe ihtiyaç duyan, pişman ve boşanmanın suçlusu* olmak üzere alt başlıklar altında ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 121'de gösterilmektedir.

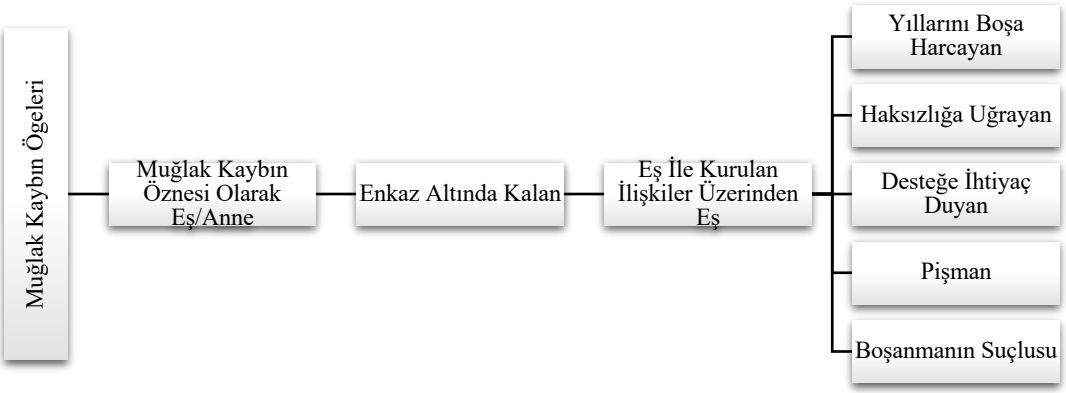

Şekil 121. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Enkaz Altında Kalan Alt Kategorisi, Eş ile Kurulan İlişkiler Üzerinden Eş Kodu ve Alt Kodları

Eş ile kurulan ilişkiler üzerinden kişinin kendine yönelik algısı, *yıllarını boşa harcayan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda A1 deneyimlerini şu şekilde dile getirmektedir:

> Hakime "*Hocam ben gelemem*" dedim ben "*...böyle böyle, W2'ye götürecek ailem beni*" dedim "*Mümkünse*" dedim ama ben nasıl ağlıyorum hocam o sırada zaten nasıl ağlıyorum o koridordakiler, o mahkemedekiler herkes bana bakıyor, böyle sesli değil ama bu gözüne çeşme bağlamışlar da akar ya bütün gençliğim çocukluğum işte X1'in büyümesi her şey böyle gözümün önünden su gibi akıyor. Böyle arkadaşlarım "*Lütfen A1 [kendisi] tek sen değilsin. İkiniz için de hayırlısı, böyle daha iyi olacak. Bak işte cinayetli ölümler var, şunlar var, bunlar var ne güzel anlaşıyorsunuz, anlaşarak ayrılıyorsunuz*" falan diyorlar hocam ama zaten kadın boşadı "*15 gün sonra geleceksiniz*" dediğinde böyle sanki insanın üstünden dam ev yıkılır bir şeylerin altında kalırsın ya o süreç bana çok kötüydü. (A1, K: 40)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, boşanmanın verilen emek ve harcanan zamanın kaybına karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Katılımcı A1'in "*Bütün gençliğim çocukluğum işte X1'in büyümesi her şey böyle gözümün önünden su gibi akıyor*" cümlesi boşanmayla birlikte tüm yaşamını boşa harcadığı ve kaybettiği biçimindeki algısına işaret etmektedir. Bu kapsamda katılımcının üzüntünün temel nedeni, boşanmanın kendisinden öte evlilik sürecinde gerçekleşen muğlak kayıplardır. Katılımcının evliliğe verdiği emek ve zaman, kendi muğlak kaybına karşılık gelmektedir. Bu noktada katılımcının "*bir şeylerin altında kalmak*" biçimindeki metaforu, kendini tükettiği evliliğin diğer bir ifadeyle kendi benliğinin yıkılması ve bu benliğin altında kalması olarak yorumlanmaktadır.

Eş ile kurulan ilişkiler üzerinden eş rolüne ilişkin bir diğer özellik, *haksızlığa uğrayan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda A2 yaşantılarını şu şekilde dile getirmektedir:

> Duygu var, büyük bir deprem olmuş, bu depremin altında kaldığımı düşündüm o anki saf ve temiz duygularımla ama şu an hiç öyle bir şey düşünmüyorum yani enkazın altında kaldım, kaldığımı düşündüm gerçekten çok kötü bir duygu /*O enkaz neydi, altında kalanlar neydi diye sorsam ne dersiniz?* / Enkaz yani müthiş bir deprem yaşadım sanki hayatımda yani ben hiçbir zaman tamam ilişkimizin içinde sıkıntı yaşanıyor da ama eşimin karşıma geçip de "*Senden ayrılmak istiyorum*" diyecek asla düşünmedim niye düşünmedim çünkü Σ kökenli bir aile; aile ile ilişkimiz bizim çok iyi. Onlar engellerler öyle bir şey olsa böyle bir karar alamaz müthiş yani bunu söylemesi böyle bir olay bana çok şey geldi yani hala da şunu diyorum yani boşanmış bir kadın olmak şeyini kabul etmiyorum hani ben hani boşanma bana şunu ifade ediyor iki insandan emek vermek istemez "*Vermek istemiyorum*" der ve "*Ayrılmak istiyorum*" der ama ben emek vermiştim o yüzden bu boşanma lafını istemiyorum, sevmiyorum çünkü ben emek verdim kendi çapımda bir emek verdim diye düşünüyorum, vazgeçmişlik gibi geliyor bana boşanma ama ben öyle bir şey yapmadım yani gerçekten çok emek verdim bu evliliğe diye düşündüm. Kendi açımdan hak etmediğimi düşünüyorum ayrılmayı. (A2, K: 83-85)

Yukarıda yer alan ifadede, A2, boşanmayı depreme benzetmiş, sonuçlarını "enkaz altında kalmak" biçiminde dile getirmiştir. Burada kullanılan metafor iki yönüyle ele alınabilir. Birincisi, boşanma meydana geliş biçimi açısından beklenmedik bir durumdur. Bu nedenle katılımcı için şok edici bir etki yaratmaktadır. İkinci olarak, boşanma sonuçları açısından da oldukça sarsıcıdır. Tüm yaşamı dikkate alındığında, katılımcı evliliği için hayallerinden başka bir ifadeyle kendinden vazgeçmiş, sonrasında eşinin muğlak kaybına rağmen çevresine iyi bir evlilik sürdürdüğünü göstermek için çaba göstermiştir. Bu kapsamda boşanma hem kendi yaşamı hem de çift ilişkisi açısından muğlak kayıplara işaret etmekte ve katılımcı için haksızlığa uğradığı biçiminde değerlendirilmektedir.

Enkaz altında kalan eş profiline ilişkin bir diğer özellik, *desteğe ihtiyaç duyan* olarak tanımlamıştır. Katılımcı A9, bu ihtiyacını şöyle ifade etmektedir:

> Hayalimdeki eşin yanımda olmasını istediğim çok zamanlar oldu…. Böyle bir hayatım var ve desteğe, mutlaka desteğe ihtiyacım oluyor. Güçlü görünmek zorundayım ama gerçekten de insanın bir hayat arkadaşına ihtiyacı oluyor. (A9, K: 190-194). Aslında ihtiyacım her zaman herkese oluyor, bir eşe de oluyor, babaya da oluyor, bir anneye de oluyor. Mesela ben boşandığım gün gelip anneme sarılıp hıçkıra hıçkıra ağlamak isterdim. Ama bunu yapamadım…. Mesela ben her akşam diyorum ki "Biraz bana sarılır mısın?" diyorum, küçük kızıma diyorum "Lütfen sarılır mısın, sana çok ihtiyacım var" yanımda olduklarını biliyorum

> çünkü onun bana ihtiyacı var. Mesela "Sarılabilir miyim?" diyorum yanına uzanıyorum. Elif hanım inanın yani 123 5 dakika bile beşinci dakika geçmeden uyuyor kucağımda bebek gibi. Şefkate ihtiyacı var yaşı kaç olursa olsun. Mesela bir doğuma girersiniz doğum yaptığınız zaman kim olursa olsun insan anne ister, "*Annem yanımda olsun*" der. Ben öyle oldum. Onun için anne çok önemlidir, baba da önemli ama anne daha önemli ve benim sarılmaya çok çok ihtiyacım olduğu zamanlarda kimsem yoktu diyebilirim yani. Öyle… ama güçlü olmak zorundayım. (A9, K: 196-200)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının destek almaya yaptığı vurgu dikkat ekmektedir. Bu kapsamda katılımcı, duygusal olarak anlaşılma ve eşinin temasına duyduğu ihtiyacı dile getirmekte ancak bu ihtiyacı karşılanmadığı için güçlü görünen kişi profili yarattığından bahsetmektedir. Başka bir ifadeyle eşin muğlak kaybı ile başa çıkmakta zorlanmakta ancak destek kaynağı olmadığı için o desteği kendi kendine vermektedir.

Eş profiline ilişkin bir diğer özellik, *pişman* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda A7, eşiyle kurduğu ilişkiden duyduğu pişmanlığı şu şekilde anlatmıştır:

> Benim beş seneyi doldurmaz yani beş seneyi geçirdiğim gün dolmaz hep üzüntü hep üzüntü ve başka böyle değişik hareketler yani tripler vs … zamanında da çocukları çok hızlı yapmışız yani o olmuş yani nasıl düşüncesiz hareketler yapmışım, bu kadar çocuk yani nasıl oldu ben onu anlamıyorum yani hani hem geçimsizim hem böyle yapıyor hem de bu derece niye böyle yaklaştım, ona kızıyorum kendime … (A7, K: 302-304)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının eşiyle kurmuş olduğu cinsel yakınlıktan pişman olduğu anlaşılmaktadır. Pişmanlık, kişinin kendine yönelik öfkesiyle görünür olmaktadır. Katılımcı, muğlak kaybını deneyimlediği eşine varmış gibi tepki vermiş olmaktan dolayı kendine kızmakta ve çok sayıda çocuk sahibi olduğu için kendini suçlamaktadır. Başka bir ifadeyle katılımcı olmayan eşini, baba olarak var etmeye çabalamakta ancak onun yokluğuna eşlik ederken kendi benliğini kaybetmektedir. Kurulan ilişki muğlaklığın benliğe bulaşması biçiminde yorumlanmaktadır.

Enkaz altında kalan profiline ilişkin bir diğer özellik, *boşanmanın suçlusu* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda A2 şunları dile getirmiştir:

> Yani tabi onlar sizi şöyle düşünüyor hep benim böyle olduğumu düşünüyorlar daha rahat kendini hep böyle değil öncesinde öyle değildim ki. "*Ay sen nasıl koca bulmuşsun*" diyorlar. Öncesinde öyle değildim ki. Ben gayet samimi olarak söylüyorum ben eskiden bu kadar rahat bir kadın değildim ki ben yaşadıklarımdan sonra böyle rahat oldum. Şey oldum, ne bileyim hoşgörülü filan oldum. Önceden daha gergindim, sıkıntılıydım falan filan zaten öncesini çok bilmeyenler "*Seni*

nasıl boşamış, kocan nasıl boşamış seni kocan" diyorlar. Orada haksızlık oluyor aslında değil mi öncesini bilenler tamam bir şey demiyor ama benim evlilik öncesini bilmiyor, yeni bir okula geldim oradakiler bilmiyorlar benim evlilik yaşantımı. "*Ya diyorlar nasıl…*" Ama ben de ama ben bir biçimde itiraf ediyorum ben de böyle bir kadın değildim ki "*Evli iken gergin bir kadındım*" diyorum. İtiraf ediyorum. (A2, K: 231-233)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcı kendi kişilik özellikleri nedeniyle boşanmayı deneyimlediğine işaret etmektedir. Burada katılımcının "*Önceden daha gergindim, sıkıntılıydım falan filan zaten öncesini çok bilmeyenler 'seni nasıl boşamış kocan nasıl boşamış seni kocan' diyorlar… 'Evli iken gergin bir kadındım' diyorum. İtiraf ediyorum*" biçimindeki ifadesi, boşanmanın suçlusu olarak kendini gördüğünü düşündürmektedir.

Katılımcıların *enkaz altında* profiline ilişkin olarak eşleriyle kurdukları ilişkiler üzerinden eş olarak kendilerine yönelik tanımlamalarının yanı sıra *çocuklarla kurdukları ilişkiler bağlamında* da anne profilindeki özelliklerine işaret etmektedirler. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 122'de sunulmuştur.

Şekil 122. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Enkaz Altında Kalan Alt Kategorisi, Çocuk ile Kurulan İlişkiler Üzerinden Anne Kodu ve Alt Kodları

Çocuk ile ilişkisi üzerinden anne profiline bakıldığında, katılımcıların kendilerini *muğlak kaybın nedeni* olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Katılımcı A3 bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

Şu an farklı olan şu anki bulundukları konumda olmazlardı bir kere yani eğer şey olarak düşünürsek mantık mantıkken bu konumda olmazlardı ama boşanmayı ben istediğim için sanki onu onların elinden aldım gibi düşünüyorum ara ara böyle bir düşüncem de var çünkü boşanmayı ben istedim yani o yaptı yaptı yaptı yaptı yaptı

yaptı ama boşanan ben oldum /*Peki "Çocukların elinden ben almış oldum" dediniz ya orada çocuklarınızın elinden aldığınız şey neydi tam olarak ...?* / … yani babayla annenin aynı evde olmaları (A3, K: 105-107)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının boşanmayı istediği ve boşanmayla birlikte çocukların deneyimlediği muğlak kayıp ve diğer kayıpları için kendini suçladığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, katılımcı, anne-babanın bir arada yaşadığı bir aile ortamını çocukların elinden aldığını düşünmekte ve bunun neden olduğu sonuçlardan kendini sorumlu tutmaktadır.

Enkaz altında kalan profiline ilişkin belirtilen bir diğer özellik, *eksikleri olan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcılar yaşantılarını şu şekilde dile getirmiştir:

Dört dörtlük bir anne değilim bunu söyleyebilirim. Hiç kimse hiçbir konuda dörtdörtlük değildir benim de eksiklerim var mutlaka, illa ki. Mesela çocuklarıma tam anlamıyla yetebildiğimi düşünmüyorum yani eksiklerim olduğunu düşünüyorum. Neden kaynaklanıyor mesela küçük kızımın çok değişik hayalleri var, çok değişik istekleri var. Ben onlara yetemiyorum yani maddi anlamda yetemiyorum. Kendimi bu yönden eksik hissedebildiğim konular oluyor. Ama bunun için de yapabileceğim pek fazla bir şey yok, sabredip beklemesi lazım yani ben "*yapmayacağım*" demiyorum ama yapa da bilirim yapamaya da bilirim bunu zaman gösterir sabretmemiz lazım. Bunu ona anlatabilmek çok zamanımı aldı, şimdi anlamış gibi görünüyor ama bazen yine sinirlendiği zamanlarda bir anda öyle fevri davranıp bir kenarda kızdığı zaman başıma kalktığı olabiliyor yani. Bu anlamda yetemiyorumdur. Büyük kızım da büyük kızım konuşmayı çok seviyor yani bazen ben mesela onunla yeterince konuşamıyorum çünkü çok yorgun oluyorum ben de çok böyle ağır bir hayat yaşadığım için bazen dinlenmeye çok ihtiyacım oluyor ya da … Öyle o konularda üzülüyorum hani diyorum ki "*Acaba ben yanlış bir şey mi yapıyorum*" ama bir de kendi kendimi iç dünyama baktığım zaman diyorum ki "*Ya normaldir sen günde kaç kişiyi dinliyorsun*" böyle de düşünüyorum ama inşallah düzelir onlar da. (A9, K: 247)

Yani çocuklarımla olan ilişkimi düşündüğüm düşündüğümde… Çok iyi bir anne miyim? Eksiğim var. Çok iyi bir baba mıyım? Gerekli her şeylerini sağladığım için iyi bir babayım. Anne rolünde eksiğim var / *Mesela ne yapmış olsaydınız anne rolünde aslında gerektiği gibi elinizden geldiği kadarıyla yapmış olurdunuz?* / Yani ne yapmış olsaydım mesela iş yerimi belirli saatte kapatıp, evime gelip, evimin düzeninde çocuklarımın yanında yemeklerini sıcak sıcak sunmam, sofralarını kurmam, birlikte o zamanı kalite zamanı geçirmek, daha farklı olabilirdim. Ama işte şartlar buna el vermediği zaman olmuyor. (A8, K: 317-319)

Mükemmel diyemeyeceğim muhakkak vardır yanlışım ama mesela kıyasladığım zaman birçok kişiyle daha iyiyim diye görüyorum kendimi ama mükemmelim diyemem muhakkak vardır eksiklerim, yanlışlıklarım, fevri davranışlarım, muhakkak vardır onu X1'e sormalı (A6, K:208)

> … çocuk zor ya çocuk yetiştirmek bir sanat ben onu başaramadım anne olamadım belki ama en azından ihtiyaçlarını karşılıyorum. Yani O beni yönlendirsin, O beni yönlendirsin hiçbir sorumluluk veremedim X1'e. Bir yemeği ocağa koydum "*2 saat sonra kapatacaksın, X1 şunu kapat*" diye bir güvenemiyorum. Bunun yaşındaki çocuklar ev geçindiriyor, çoluk çocuğa karışmış, X'1e hiçbir sorumluluk veremiyorum (A4, K: 141) ….Belki ben iyi bir anne değilim, ya sıcak, yumuşak, sevecen bir anne değilim. Ya çok hart hurt bir anneyim galiba böyle X1 zıtlaştıkça ben daha bir X1'den uzaklaştım, beraber karar verebiliriz her şeye ama… (A4, K: 219)

> Yani evet işte X2'yle bazen sıkıntılar da zorlanıyorum. … X2'yle ilgili sıkıntılar oluyor bazen, onu da o zaman çünkü babasıyla ilişkisi çok iyi bir kız. Anne kız çok yüz göz oluyoruz en büyük sıkıntılar X2'de onu hissediyorum. Aynı evde yaşıyoruz, çok yüz göz oluyoruz. X2 çok akıllı ve farklı bir kız. Bazen ona yetemediğimi düşünüyorum tabi. (A2, K: 177)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamadığı ya da onları iyi yetiştiremediği gibi noktalarda eksikliklerine vurgu yaptıkları görülmektedir. Örneğin, A9 maddi olarak yetemediğinden ve bazen duygusal olarak da destek olmakta zorlandığından; A8 psikolojik ve fiziksel açıdan yeterince çocuklarına zaman ayıramadığından; A6 yanlışları olabileceğinden, A4 çocuğunu iyi yetiştiremediğinden, sorumluluk veremediğinden, birlikte hareket edemediklerinden ve son olarak A2 anne-kız ilişkisinin yıpranmasına vurgu yaparak kızının özellikleri nedeniyle ona yetemediğinden bahsetmektedir. Burada belirtilen durumlara yönelik olarak katılımcılar annelik bağlamında kendi eksikliklerine bir yönüyle çocuk açısından muğlak kaybın öznesi olmalarına neden olan başlıklara dikkat çekmektedirler.

Katılımcıların kendi anneliklerini eleştirel bir biçimde değerlendirmelerinin yanı sıra anne olarak çocuklarıyla ilgili yaşadıkları kaygıları da dile getirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda *kaygılı-kızgın* başlığı altında A4 yaşantılarını şu şekilde anlatmaktadır:

> Ben isterdim ki o okulunu bitirsin, iyi bir iş bulsun, bir müddet gezsin, bekarlığın tadını çıkarsın. Daha sonra birini bulsun, evlensin, huzurlu bir evi olsun, ben onlara yardımcı olayım bu şekildeydi hayallerim ama hiçbir şey olmadı. Bir iş yapabilir mi bilmiyorum, evlilik yapabilir mi bilmiyorum, sorumluluk alabilir mi bilmiyorum. Biz öldükten sonra ne yapabilir bilmiyorum. (A4, K: 145) …Hiçbir şey yok X1 ile yapacağım, paylaşacağım, oturup beraber plan yapacağımız, uygulayacağımız hiçbir konumuz yok çünkü sürekli biraz çirkin anlatayım mı hani bir köpek orada yatar da biri onu kızdırır köpek hır hır yapar ya X1 bana yaklaşmak istiyor ama ben ona devamlı hır hır yapıyorum, ona tahammülüm bitti. Kahvaltıdan sonra çay içiyoruz, çayı bitince ben izliyorum, çayı doldurmaya gidiyorsam peşimden koşarak geliyor, bardağı bitmese dahi. Evet hiçbir sorumluluk yok adamda hiçbir sorumluluk yok sadece kendi ihtiyaçlarını düşünüyor, arkadaşları ile tatil yapsın, gezsin, otursun, sohbet etsin, hayatın

gerçekleri ile hiçbir ilgisi yok. /*Peki X1'le olan bu pek bir şey paylaşmıyoruz ya da yapamıyoruz dediğiniz şeyleri düşündüğünüz zaman sizin hayatınıza yer alma biçimi ve düzeyi sizi nasıl etkiliyor?* / Beni geriyor X1'in böyle bomboş anlamsız manasız vakit geçirmesi, sürekli komik videolar izlemesi beni acayip geriyor. O da diyor ki "Dersime giriyorum, başka ne yapayım?" diyor "Dersime giriyorum başka ne yapayım?" değil artık 17 18 20 yaşlarında değilsin artık ekstra bir şey yapman gerekiyor ve bence bilmiyorum normali mi bu, bu yaştaki çocuğun böyle mi durması lazım? Bir şeyler yap. Babasına böyle demiştim bir gün yemek yedi balkonda oturuyor W1'deyim yoo W2'deydim "Aaa ne kadar monoton hayat hayatım var diyordum" "Ne yapayım ya ne yapayım?" diyordu "Bilmiyorum git şu minareye çık, ya bir kuyu aç içine gir, bir şeyler yap bir şeyler yap" / *Genel olarak aslında çok monoton herhangi bir hareket içermeyen davranışlarda bulunuyor olması sizi rahatsız ediyor anladığım kadarıyla* / Bomboş durması beni rahatsız ediyor bomboş durması (A4, K: 147-151)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcının çocuğu ile ilgili yaşadığı kaygılar, çocuğuyla kurduğu ilişkideki odak noktası gibi görünmektedir. Katılımcının bakış açısından çocuğun sorumluluk almamasıyla ilişkili tanımladığı davranışlar, çocuğun kendi hayatını sürdürecek yeterlikte olmadığı yönündeki algısına neden olmakta ve katılımcıyı kaygılandırmaktadır. Bununla birlikte "*Biz öldükten sonra…*" ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Burada "Biz" ifadesi, eski eşin varlığına işaret ediyor gibi görünmektedir. Başka bir yönüyle, muğlak kayıp olan eş bile çocuğun kurtarıcısı olarak değerlendirilebilmektedir. Öte yandan katılımcının çıkmazı, muğlak kayıp olan eşine kıyasla çocuğunun muğlak kaybını daha yoğun yaşamasıdır. Bu noktada katılımcının yaşadığı kaygılar, çocuğun gerçek bir kayba dönüşmesinden korkmak olarak yorumlanmaktadır.

Son olarak katılımcının benlikle kurduğu ilişkiler üzerinden muğlak kayba ilişkin deneyimleri incelenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 123'te gösterilmiştir.

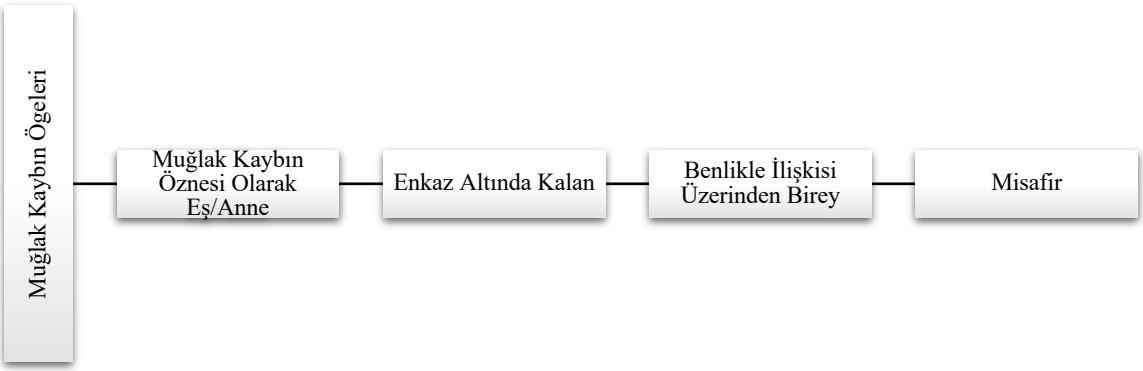

Şekil 123. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Enkaz Altında Kalan Alt Kategorisi, Benlikle ile Kurulan İlişkiler Üzerinden Birey Kodu ve Misafir Alt Kodu

Bireyin benliği ile kurduğu ilişki üzerinden kendini *misafir* olarak algıladığı görülmektedir. Bu kapsamda katılımcılardan A1'in ifadeleri şu şekildedir:

> Hocam gerçekten hani ilk zamanlar oluyor gibiydi sanki dedim ya ben bu eve, misafir geldim bu şehre, tekrar gidecekmişim gibi geliyordu hani bu süreçte. Bu ev benim değil, bu şehir benim değil ben tek başıma tekrar gidecekmişim gibi geliyordu (A1, K: 142)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının boşanma sonrası süreçte kendini ait hissetmekle ilgili sorun yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda A1 kendini misafir olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda katılımcının ifadesi, yeni düzene uyum sağlayamaması olarak yorumlanmıştır.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba. Oluşturulan profil incelendiğinde, çocuk grubunda olduğu gibi anne grubundaki katılımcılar tarafından da babanın, muğlak kayba neden olan bir faktör olarak süreçte yer aldığı anlaşılmaktadır. Katılımcı ifadeleri gruplandırıldığında babaların özellikleri beş başlık altında incelenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 124'te gösterilmiştir.

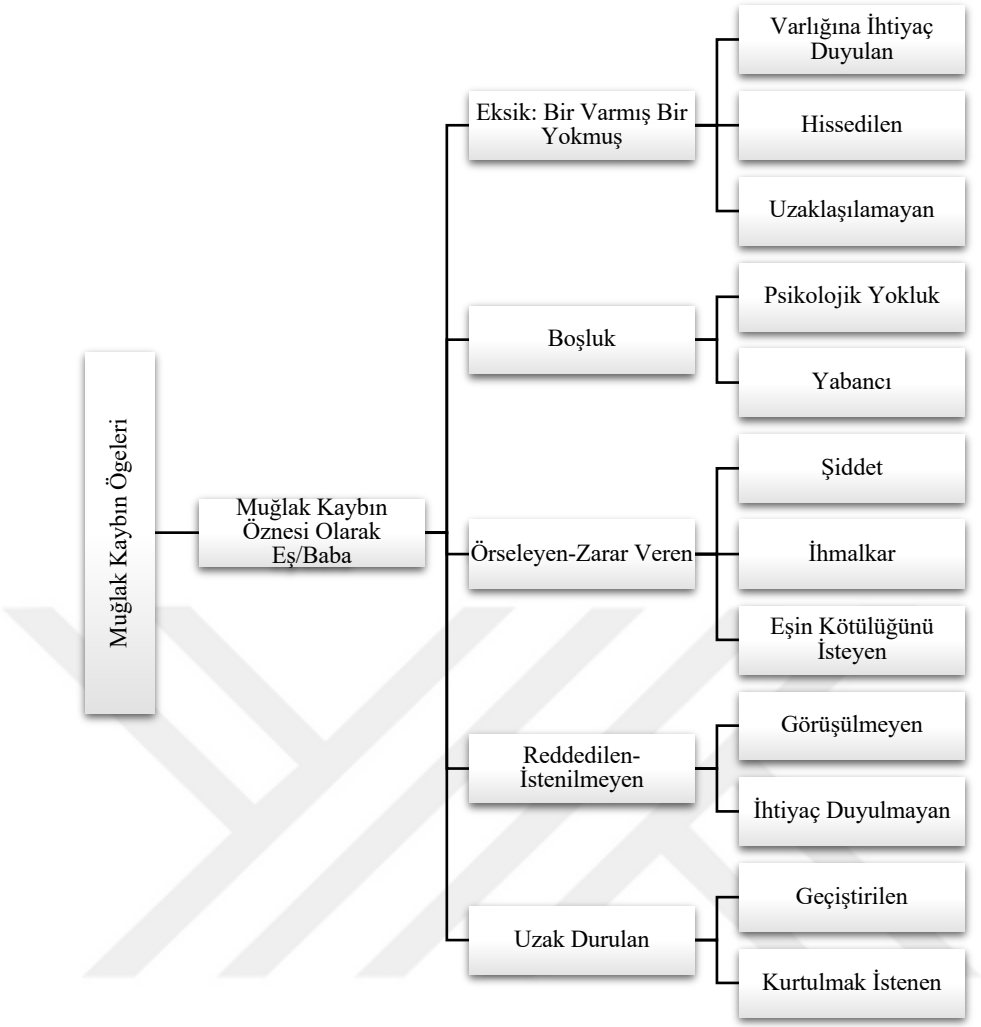

Şekil 124. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profili

Baba profiline ilişkin olarak öncelikle vurgulanan noktalardan biri babanın varlığının ve yokluğunun karmaşıklığıdır. Bu kapsamda burada yer alan ifadeler *eksik: bir varmış bir yokmuş* başlığı altında gruplandırılmıştır. Oluşturulan gruplandırma Şekil 125'te gösterilmiştir.

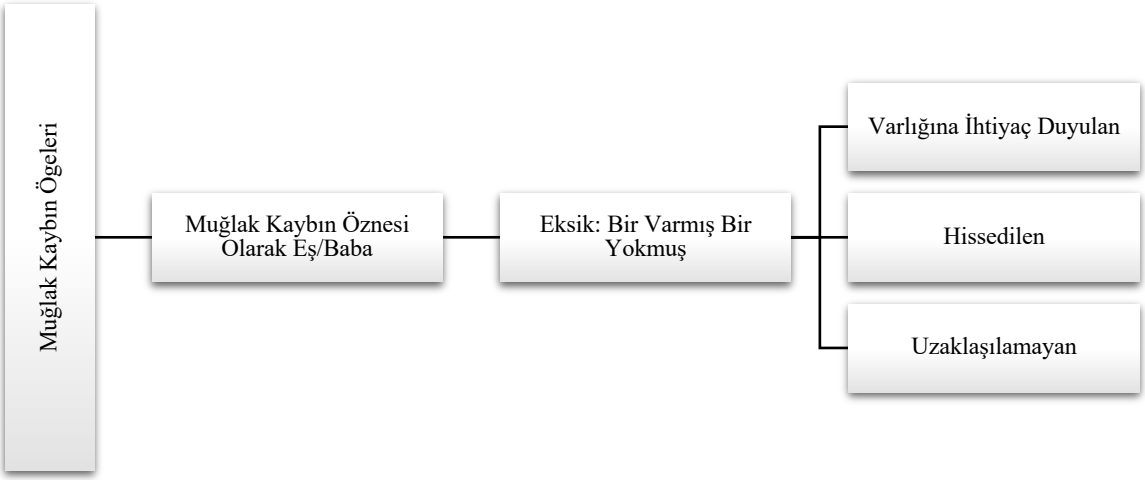

Şekil 125. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Eksik: Bir Varmış Bir Yokmuş Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Eksik başlığı altında muğlak kayıp olarak süreçte yer alan baba ya da eş *varlığına ihtiyaç duyulan* olarak nitelendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcılar baba profiline ilişkin şunları dile getirmiştir:

> Nasıl yani bir düşünün kız çocuğu hele de bir baba sevgisinden mahrumsa ne kadar büyük bir kayıptır bilirsiniz yani baba demek her şey demektir, baba demek güç demektir, bir sığınacak liman demektir; anne farklıdır baba farklıdır. Herkesin böyle bir ailede farklıdır. Babanın olması insana güç verir, babanın güvenebileceğim bir babanın olması vardır, bir de utanabileceğin utanacağım bir baba vardır. Benim çocuklarım bunu yaşadılar hani ben isterdim ki gönlüm hep bunu isterdi dedim ki böyle dağ gibi dursun mesela çocuğumun ergenlik dönemlerinde ne kadar isterdim, bu sorunları onunla birlikte aşabilmesini ya da birlikte oturup bir karar verebilmeyi. (A9, K: 231)

> Bir erkek çocuğu babasına her zaman ihtiyaç duyar yani ondan her şeyi öğrenecek; nasıl davranacak, ne yapılacak, araba sürmeyi mesela kızlarla nasıl konuşulacak, bir evde bir tadilat tamirat nasıl yapılıyor gibi basit şeyleri bunları babadan öğrenmesi lazım. W1'den bir ev almıştık, bu eve gittiğinde elektrik düğmelerinin kenarında bir aparatlar var, onun takılması lazım "*Al oğlum sen tak*" dedim bir şeyler becersin, bir şeylerle uğraşsın "*Aaa ben bunları da yapmıştım*" desin…Çocuk ilk defa tıraş olacak sakal tıraşı olacak kimden öğrenecek? Babasından öğrenecek. Araba sürmeyi falan ben bilmiyorum araba sürmeyi, ehliyetim de yok, kimden öğrenecek? Babasından öğrenecek. Onun gibi şeyler mesela bir yere oturacak, bir şeyler içecek kimden öğrenecek babasından öğrenecek. …hiç baba desteği gördüğünü zannetmiyorum öyle (A4, K: 191-193)

> Boşandıktan sonra beni etkileyen sadece çocukların eğitimi çok şey yaptı zorladı beni çünkü ben eğitim hiç bilmiyorum, ben ortaokulu bilmiyorum, ben liseyi bilmiyorum yani ben X1 liseye giderken eşit ağırlık sayısal sözeli bilmiyormuşum ben, bu beni çok zorladı yani okul tercihleri çok zorladı, o kadar yani çok zorladı

ama şükür yani bugünkü halimize binlerce kez şükürler olsun ama şey de yani tabii ki insan yanında bir eş istiyor muhakkak (A3, K: 63) Ondan sonra muhakkak çocukların programı oldu X2'nin programı şey diye bir gecesi oldu X2'nin ama işte etrafta çok da destekledi şimdi geriye dönük bir şey okulun müdürü özel okuldu müdürü şey X2 ile dans etti herkes babaları ile dans etti (A3, K: 65) Ama işte çocuklarım bir babanın yanında büyümesi niye çok isterdim yani belki kendimle ilgili bir hayal değil ben lay lay lom ama çocuklarımın bir babalarının yanında büyümelerini isterdim (A3, K: 103) Haa dur şunu hatırladım ben kendimde hissetmedim bu olumsuzluğu ama X1'lerde hissettim yani dünür bile gelmiş olsa baba anne istiyorlar, sen ne kadar düzgün evlat yetiştirmeye çalışırsan çalış o gelen adam aslında baba anne istiyor yani olumsuzluk bir burada hissettim ben (A3, K:219)

Yukarıda yer alan ifadelerde, babanın varlığına duyulan ihtiyacın gerekçeleri anlatılmaktadır. Bu kapsamda A9, güven duyulan bir babanın varlığına duyulan ihtiyaçtan bahsederken, A4 cinsiyet özelinde babanın rol modeli olmasına duyduğu ihtiyaca, A3 ise yetersiz hissettiği durumlarda babanın desteğinin önemine işaret etmektedir. Belirtilen durumlar yaşamın farklı alanlarında babanın muğlak kaybının daha görünür hale geldiğini ortaya koymakta ve bu noktalarda annelerin bu boşluğu kapatamadığını göstermektedir.

İkinci olarak, baba profilinin bir diğer özelliği *hissedilen* biçimindedir. Bu başlık altında babanın fiziksel olarak aynı evde yaşamasa da psikolojik olarak ailenin içinde varlığını sürdürmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

X2 ile ilişkisi güzeldir, her gün X2'yi asla ihmal etmez, her gün arar X2'yi, ilk günden beri X2'yi özellikle hiç ihmal etmez. X1 ile biraz sıkıntılar yaşadılar sonra o işte benim "*Aman oğlum*" dememle şimdi X1'le de arası gayet güzel, baba kavramı var, evde baba yok ama baba kavramı var evde. X2 bir yere gideceği zaman babasından da izin alır falan. (A2, K: 155) Biz tabi şöyle bir süreç yaşadık, X1 evlendi. X1 evlilik kararı aldı, evlendi hani bu süreçte tabii ki babasının olmaması bizi çok şey yapmadı, zora sokmadı; açık söyleyeyim o aile ile tanışmada benim babam bize önderlik etti, annem önderlik etti, bize destek oldular. Sonradan da belki de X1 daha rahat etti, babasını açıklamak gibi bir derdi yok falan filan işte X1'in kafası rahattı, hep benimle muhatap oldu, çok da babasının olmaması bizde sıkıntı yaratmadı X1'in evlilik sürecinde yani ondan sonrasında da çünkü ben zaten her şeyi yapan bendim yani eşimin olmaması çok şey olmadı, sorun olmadı. Tabii biz onu her şeye kattık biz yani düğünde istemede her şeye kattık, kendisi de geldi. (A2, K: 155) Yani mesela X1 yeni araba almıştı 6 sene önce. Araba aldığında o zaman W3'te oturuyordu, yurtdışından araba almıştı. Geldi, "*Hadi anne arabayı kutlamaya gidelim*" dedi "*Hadi gidelim*" O sırada babası W1'deydi; X2 lisede okurken W1'e gelmişti babası, şimdi W2'de yaşıyor. "*Babamı da çağırayım mı?*" dedi "*Tamam oğlum çağırabilirsin*" dedim. Gittik kafeye hep birlikte. Sonra torunum dünyaya geldi, onun doğumunda hep bir aradaydık, eve geldi gitti, yemekler yendi, hastaneye geldi, yardım etti yani

> görüşülüyor "*Artık görüşmüyoruz, ailemizde yeri yok*" diye birşey yok. "*Yok*" gibi bir şey söz konusu değil (A2, K: 165)

> Yani güzel bir anımız yok, onun böyle şeyleri vardı bazı zaman konuşup güleriz abuk subuk tekerlemeleri vardı içtiği zaman söylerdi. Bazen onlar aklımıza gelir böyle hep güleriz. Onun dışında da aslında kötü şeyleri ben konuşmak istemiyorum çocuklar üzülmesin diye yani güzel bir şeyimiz yok. / *Anladım kendi kendinizle eğlenebileceğiniz yönlerini aslında* / Aynen öyle çocuklarım üzülmesin diye en ufak bir şeyde mesela hani diyorum ki diyelim ki onunla alakalı bir konu açıyorlar hemen araya böyle bir şey karıştırıyorum ki gülsün. (A9, K: 223-225)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, daha travmatik evlilik sürecinin ardından gerçekleşen boşanmalarda babanın evde yaşatılmaya devam etme süreci farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin boşanmayı ani gerçekleşen bir durum olarak deneyimleyen A2, boşanma sonrası uyumu gerçekleştirdiğinde, babanın fiziksel ve psikolojik olarak ev içinde yer alması tercih edilir bir durumken, A9 gibi alkol, şiddet gibi örseleyici yaşantıları deneyimleyen bir katılımcı, boşanma sonrasında babanın üzüntü verici varlığının eğlenceli yönlerine odaklanarak ailedeki varlığı devam ettirilmektedir. Her iki durumda da babanın ya da eşin daha önceki varlığı kabul edilmiş, muğlak kaybın yası bir şekilde tutulmuş ve sonrasında uyum sağlanmıştır.

Son olarak, baba ya da eş profilinin bir özelliği olarak *uzaklaşılamayan* olmasından bahsedilmiştir. Burada A8 boşanma kararı sonrası eşinden uzaklaşamaması ve bunun sonucunda yaşadığı duygu durumunu şu şekilde dile getirmiştir:

> *Ondan tam olarak uzaklaşamıyor olmak, uzaklaşmamış olmak /* Evet evet… Belki hani ben boşanma kararı aldığım zaman uzaklaşmış olabilseydim belki daha farklı olacaktı hayat benim için. */ Nasıl farklı olurdu eğer uzaklaşabilmiş olsaydınız? /* Yani en azından daha mutlu olacaktım. En azından her gün beni kıracak, beni üzecek, beni zedeleyecek, bazen şiddet uygulayabilecek biri olmayacaktı. (A8, K: 328-333)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, boşanma sonrasında sınır belirsizliğinin yaşandığı anlaşılmaktadır. Eski eşin boşanma öncesindeki gibi katılımcının hayatında yer almaya devam etmesi, muğlak kaybın donmuş yas olarak kalmasına ve boşanma sonrası uyum sürecine geçilememesine neden olmaktadır.

Baba profiline ait bir başka özellik grubu *boşluk* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 126'da gösterilmiştir.

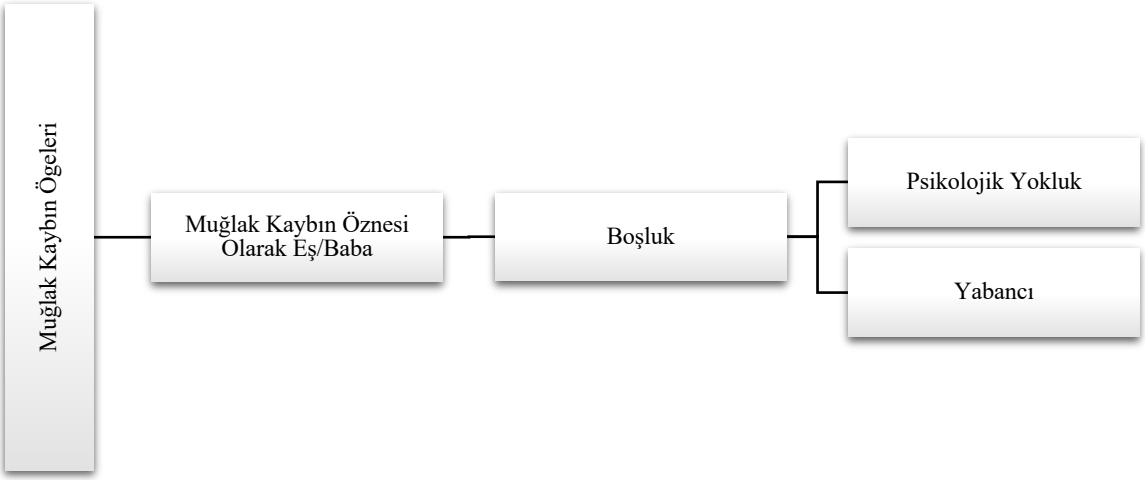

Şekil 126. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Boşluk Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Boşluk alt kategorisi altında yer alan ifadelerde babanın *psikolojik yokluğuna* dikkat çekilmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ama kendim için yani kendi yıkılan yuvam için, bozulan yuvam için baktığım zaman çocuklar ve anne var baba yok orada. Olmadı yani hiçbir zaman hiçbir şekilde benim çocuklarıma karşı bir herhangi bir babalık görevi yaptığını yerine getirdiğini hatırlamıyorum Elif hanım. Gerçekten bu çok acı bir şey. (A9, K: 148) Derdim ki hep "Benim olmadı, çocuklarımın olsun" hani derler ya "En çok sevdiği şeyle sınanır" gerçekten öyleydi. Hep onu isterdim derdim ki hani hele de kız çocukları babaya çok ihtiyaç duyarlar. Ne bileyim elini tutsun, sarılsın, birlikte uyusunlar, birlikte kudursun, böyle hoplasınlar zıplasınlar kudursunlar. Ne bileyim yani babalık bu bence. Çocuğumun elini tutup da markete bile götürmedi ben [böyle] babaya baba demem. (A9, K: 150)

> Çocuklarımın yaşamında kolaylaştırıcı zorlaştırıcı… Çocuklarıma bunu çok hissettirmemeye çalıştım onlara. Onların yaşamı adına değişen bir şey olmadı. Çünkü zaten baba rolü yoktu. Baba yoktu yani evli iken de yoktu. Yani onlarla zaman geçirmiyordu, onlarla birlikte olmuyordu, onları anlamıyordu yani onların hayatında çok değişen bir şey olmadı. (A8, K: 335-337)

> "*Ben annemi tanıyorum yani baba kavramı bilmiyorum*" diyor "*Ben gözümü açtım seni gördüm, seninle böyle gidiyor*" diyor (A7, K: 226-234) / *Peki eski işinizin sizin hayatınızda yer almıyor olması size nasıl geliyor? /* Çok iyi geliyor ya hem biraz "*şeylisin*" diyorlar bana değilim aslında… "*Kinli misin?*" yani diyorlar yani "*Kin mi duyuyorsun?*" hayır hiçbir şey duymuyorum yani. Yok yani hayatımda öyle bir şey yok hayatımda öyle bir şey görmedim gibi geliyor görmedim / *Tamamen çıkarıyorsunuz aslında* (A7, K: 277-288)

> X1 de babası ile dışarıda böyle bir iki saat kaldığında bile sıkılıyordu, bana gelmek isterdi, " *Üff*" derdi babası "*W2'ye geleceğim*" dediği zamanlar "*Üff gelme*" falan derdi istemezdi gelmesini. / *Aslında çok da o role ihtiyaç yokmuş gibi* / Evet aynen öyle çünkü o rolü hiç sahiplenmedi çocuk çünkü dediğim gibi hiçbir arada görmediği için sanki boşluk hissetmedi ya da bilmiyorum ben öyle algıladım yani (A6, K: 112-114) X1 zaten hep hayatımda ama eski eşim olmadı hiç (A6, K: 152)

> Hiç dahil değildi bence yani boşanma sürecinden sonra hani çocuklar da söylediler bunu "*Babamın varlığı yokluğu aynıydı, fark etmiyordu. Şu anda da onun yokluğunu hissetmiyoruz*" demişlerdi bana çünkü şöyle dediler "*Sen hem anne oldun hem baba oldun bize*" diye söylemişlerdi (A5, K: 122) Paylaştıklarım paylaştığım bir şey hatırlamıyorum yani ne paylaştım bir şey paylaştığımı hatırlamıyorum şu anda gitti gene her şey o kadar çok hafızamdan silmişim ki çoğu her şeyi silmişim onunla ilgili kaldım böyle bilmiyorum (A5, K: 146-148)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların babanın ya da eşin boşanma öncesi süreçte de psikolojik olarak yokluğuna işaret ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla boşanma sonrası süreçte de bahsedilen aile üyesinin yokluğu devam etmekte ve diğer üyeler bu durumdan genel olarak etkilenmediklerini belirtmektedirler.

Benzer biçimde babanın ya da eski eşin yabancı olarak nitelendirilmesi söz konusudur. Katılımcılar burada yukarıdaki durumlarla benzer biçimde baba ya da eşin yokluğunun farklı bir derecesinden bahsetmektedir. Bu kapsamda yer alan ifadeler şu şekildedir:

> Mecburiyetten düğün zamanlarında büyük oğlum evleneceği zaman kız istemeye falan gidildiği zaman beraber gidildi, resmi bir şekilde düğünde zaten hani varlığı yokluğu gene yoktu, her şeyi hallettim, sadece misafir gibi geldi ve gitti. O zaman görüştüm en son, daha da görüşmedim, 5 sene oldu görmedim konuşmadım da. (A5, K: 136)

> Artık o bir yabancı evet hiçbir şey hissetmiyorum, bu kararı verdikten sonra yabancı (A4, K: 173)

Yukarıda yer alan ifadelerde babanın ailenin bir üyesi olmaktan çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Burada A5'in eski eşine yönelik "*misafir*" algısı ve A4'ün "*yabancı*" olarak nitelendirmesi baba rolündeki aile üyesinin dışsallaştırıldığı biçiminde yorumlanmaktadır. Bu noktada dışsallaştırılan üye, ailenin muğlak kaybıdır. Bununla birlikte dışsallaştırma biçiminde muğlak kayba verilen tepki, muğlak kaybı yok saymanın bir biçimi olarak değerlendirilmekte ve bu nedenle uyum sağlanamadığının göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Baba profiline ilişkin bir başka ana başlık *örseleyen-zarar veren*dir. Bu başlık altında babanın şiddet davranışları ve ihmalkarlığı vurgulanmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 127'de gösterilmiştir.

Şekil 127. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Örseleyen-Zarar Veren Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

İlk olarak babanın ya da eşin şiddet içeren davranışları incelendiğinde, pek çok türde hem katılımcılara başka bir ifadeyle eşe hem de çocuğa yönelik şiddet uyguladığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda A8 boşanma sonrası süreçte yaşadığı zorlukları şu şekilde dile getirmiştir:

> Halen de onları bazen yaşamak zorunda kalıyorum çünkü iş yerlerimiz yakın… mesela şu Pandemi sürecinde yasaklarda çok zorluk çekiyorum. Ya çok maddi kaybım var. Üretemiyorum, üretmem gereken saatte kapatmak zorunda kalıyorum. Sürekli gelip işte "*Sen iflasın eşiğindesin*" sürekli moralimi motivasyonumu düşürmeye çalışıyor. Ama maalesef başarılı olamayacak. Güçlüyüm, ayaktayım, ayakta duracağım ve hiçbir zaman geriye dönüp arkaya bakmayacağım. (A8, K: 128) Yani düşünün siz bitirdiğiniz bir insan sizinle birlikte olmaya çalışıyor ama siz onu bitirmişsiniz, dava açmışsınız, kalbinizden, beyninizden, her şeyinizden çıkarmışsınız ve onu aşmaya çalışıyorsunuz. Ama sürekli o insan sizi yani sanki bir ihtiyaç anında var olacak bir şey gibi bakıyor. Ama siz bir eşya değilsiniz ki. Bir insansınız, duygunuz var, kadınsınız, onurunuz var, kendi kişiliğiniz var. Yani erkekler bazı şeyleri kabullenmiyor. (A8, K: 130) Yani evlilik bir kadının onu kalbinde bitirebileceğini, onun artık onun hayatında yok olduğunu, bir cinsellik paylaşımının olamayacağını ancak bir çocuklarımın babası olduğu için ona saygı duyabileceğimi anlayamıyorlar. Sürekli size sanki bir eşyaymış gibi istediği zaman kullanacağı, istediği zaman atacak gibi görüyor. Ama bir kadın bir eşya değildir. Yani maalesef erkekler çok bencil olabiliyor bu konuda. (A8, K: 132). Eski eşim aslında benim ilk ticari alanımda, yaşam çevremde, işletmemde sürekli var olan, sürekli çevremde olan, sürekli tavırlarıyla

beni rahatsız etmeye çalışan, kendi kişiliğimi, özgüvenimi sarsabilmek üzere sürekli hata oluşturmaya çalışan yani bir hatamı hata yokken bile hatayı var etmek üzere sürekli beni huzursuz eden bir insan olarak sürekli çevremde. (A8, K: 186) Yani kendi çevremde olmasa belki daha mutlu, daha huzurlu olacağım; belki sürekli tehdit altında kendimi hissetmeyecektim, belki kendime, hayata yeni bir şans tanıyacaktım mesela. Belki bu hayatta ertelediğim hayatı belki yeni biriyle, yeni bir erkekle paylaşacaktım. Yani sürekli çevremde olması bu türlü şeyleri engelleyebiliyor. Çünkü ne kadar olsa karşınızdaki insan bunları kaldırmıyor yani sizin muhabbet ettiğiniz yani şu an bile herhangi biriyle sohbet ettiğinizde direkt yoldan geçer gibi gelip müdahil olabiliyor, sizi sürekli taciz edebiliyor. Yani çevremde olmasa hani belki daha mutlu olacaktım. (A8, K: 192-194) Sadece yani düşünün sizden sürekli kaçan bir insan ve sürekli hani anlamaya çalışıyordum, sürekli hayatında biri varsa gerçekten ciddi düşündüğü, gerçekten hayatında önemsediği, bir kadın olarak sevdiği biri varsa ben zaten bitirip birlikte olmalarını sağlayabilirdim; birlikte olabilirler. Ama düşündüğüm hem size değer vermiyor vermeyen bir eş hem sürekli işkence, sürekli şiddet uygulayan, psikolojinizi zedeleyen, sürekli kadınlık onurunu zedeleyen yani sürekli baskı içinde yaşanmışlıklar ya hayatınızdan gitmiyor yani kovsanız da bakın boşanmışım ama gene etrafında / *Kurtulamıyorsunuz gibi* / Evet / *Peki ne yaşatıyor size bu kurtulamamak, sürekli etrafınızda olması?* / Ne yaşatıyor? Kişiliğimi zedeliyor, özgüvenimi zedeliyor, bazen kaybettiklerinin farkına varması kalbimi incitiyor ama geç kaldı, çok geç kaldı yani boşandıktan sonra da çok şans verdim belki düzelmiştir, belki toparlanmıştır, belki değerlerin farkındadır belki ama maalesef değişen bir şey yok. (A8, K: 231-235) Yani mesela eski eşim yazın dedim ya hani size hayatında bana yer açmak üzere bir arkadaş geldi gayet kaliteli kültürlü medeni. Belki güzel bir birliktelik başlangıcımız olacaktı. Eşim, eski eşim dükkana geldi, dükkana zarar verdi, bana zarar verdi, orada işte göğüs kafesim kırıldı. Sadece geldiğinde arkadaş yanımda dükkanda bir arkadaşıyla uğramış kahve içiyorduk, düşünebiliyor musunuz bir kahve ve boşanmış olmama rağmen o insan gelip o baskıyı kurabiliyor yani boşanmış bir erkeğin aslında yasalar önüne geçmeli. Boşandığı insanı sürekli takip edememeli, sürekli onun hayatına karışmamalı, ona bir madde bir gerekçe bulmalı aslında. Yani bilmiyorum o anda polis geldi, dünya geldi yani her şey şöyle bir bakıyorsunuz ki kimi kime şikayet edeceksiniz? Yani bence toplumumuz erkek baskısıyla yetiştiriliyor yani farklı bir toplum. Yani kadın ne kadar kadın erkek eşittir deseler yalan yalan. Yani boşanmış bir erkek özgürce istediği ile birlikte olabilir, istediği hayatı yaşayabilir, istediği her şeyi özgürce yaşıyor. Ama boşandığı kadın bir insanla kahve içtiğinde bile çok affedersiniz orospu olabiliyor. Yani sizce toplum ne kadar ilerlemiş olabilir. Yani erkek yaparken her şey normal, erkek hayatını yaşarken, özgürlüğüne bakarken, gezmesini tozmasını eğlencesine içkisine yemeğine restoranına gidebilirken gidebiliyorken, kadın her şeyini kısıtlamak zorunda kalıyor. Ya bu da sizce toplumumuzda ne kadar doğru? (A8, K: 358-367)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının boşanma sonrasında eski eşinin farklı türlerdeki şiddet davranışlarına maruz kaldığı, bu kapsamda da sınır belirsizliği yaşadığı anlaşılmaktadır. Sınır belirsizliği muğlak kaybın en önemli göstergelerinden biridir. Bu durum katılımcının da ifade ettiği gibi eski eşi ile bağını yeniden düzenlemesine ve boşanma sonrası yaşama uyum sağlamasına engel

oluşturmaktadır. Bu noktada katılımcı, boşanma öncesinde olduğu gibi boşanma sonrasında da muğlak kaybın yasının donmasına ve hareketsiz kalmaya zorlanmış görünmektedir. Bununla birlikte katılımcı bu sorunun sadece kendi problemi olmadığına da vurgu yapmıştır. Boşanma sonrası özellikle erkeklerin, kadının yeniden bir yaşam kurmasına izin vermemesi, kendi varlıklarını bir şekilde kadının hayatında devam ettirme çabası olarak yorumlanmaktadır. Boşanan erkek kadının özgürleşmesine izin vermemekte, kadını kendi devamı gibi görmekte öte yandan evli iken dilediği biçimde yaşama hakkını da elinde tutmaktadır. Bu noktada yaşanan bu sınır belirsizliği, toplumsal alanda yaşanan muğlak kaybın en önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Örseleyen-zarar veren baba profilinin bir başka özelliği *ihmalkar* olmasıdır. Bu kapsamda katılımcılar şunları dile getirmiştir:

> Hocam çok bak beş buçuk yılda biz çok şey hani yüz yüze gelmedik; sağ olsun X1 de çok hırçın bir çocuk olup bize X1'in konuşmasında da bir şeye getirmedi yüz yüze getirmedi hani büyük sorunlarımız hiç olmadı, bizi yüz yüze getirmedi ama hocam yani gerçekten tamam biz ayrılabiliriz ama ben X1'in annesi olduğumu ne de X1'in babası olduğunu hiçbir şekilde hiçbir şey değiştirmez ama ben çok… Sorumluluklarını almıyor. (A1, K: 100)

> Ebeveynlik rolünün paylaşımı, ben, boşandıktan sonra böyle gayet sağlıklı ebeveynliklerin paylaşılacağını düşünmüyorum yani hadi "*Hoşça kal, biz ayrılıyoruz*" gibi falan bir olay olmuyor yani ben öyle gördüm, ben öyle yaşamadım ama çevremde de öyle görüyorum boşananları. Zaten insanlar evliyken de düzgün bir iletişimleri yok, çok zor paylaşımı yani şey olup gayet mantıklı düşünüp, duygularımızı işin içine katmadan bir süreç yaşamayı öğrenmemiz gerekiyor ama bu daha… çok zor boşandıktan sonra ebeveynlik paylaşımı çok zor yani birisi sorumluluğu alınca bütünüyle yıkılıyor, yapması gereken hiçbir sorumluluğu yapmıyor, öyle. (A3, K: 129)

> X1 için hiçbir şey yapmadı, X1 de söylüyor "*Bir baba çocuğu ile maç konuşur, belli konularda konuşur, babamla konuşacak hiçbir konum yok*" derdi hiçbir sorumluluk almadı. (A4, K: 133) Zaten X1 bir kere gitti, adam evine bile almamış, sadece evinin resimlerini göstermiş, "*Bir telefon aldım*" falan demiş hani birisi yeni telefon aldığında söyler ya "*Ben yeni telefon aldım*" falan der o şekilde yeni aldığı telefonu falan göstermiş, X1'in hiçbir şeyiyle ilgilenmemiş ki X1 orada bir ay kadar falan kaldı, çocuğu evine almamış, harçlık vermemiş, arada bir yemeğe götürmüş başka da bir şey yapmamış. Yani bir baba olarak böyle mi davranılır? (A4, K: 185-187)

> Hiç dahil olmadı, hiç iletişim kurmadı, şey dedi zaten ayrılırken dedi ki "*Ben*" dedi "*Bağrıma taş basarım, aramam*" yani bu kelimeyi kullandı "*Gidin*" yani….. Yani bu gözünü karartan bu kadar neydi ben ona anlam veremedim yani çocukları

> yani çocuk ya yani canından kopma ne derece yani bu şey yapmaz mı yarın bugün bunun ilerisi yok mu? Yani bu kadar bu hareketi sağlayan neydi vazgeçilecek. (A7, K: 236) Ha ben kendi kendime öyle diyorum içimden "*Hani bizi sevmedi, bizi böyle yapmadı, ne babalar var*" filan diyorlar ya etrafta görünüyor mal mülk bırakan vs biz sıfırdan hayata başladık. (A7, K: 240)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, babanın boşanma sonrası muğlak kayıp statüsünde kaldığı anlaşılmaktadır. Burada özellikle ebeveyn rollerinin paylaşımı noktasında bir ortaklık sağlanamadığı, tüm sorumlulukların anne tarafından yerine getirildiği görülmektedir. Bununla birlikte boşanma sonrasında babanın çocuklarına mesafeli davranması ya da çocuklarını reddetmesi biçimindeki yaklaşımı da oldukça dikkat çekicidir. Bu noktada babanın çocuklara yönelik tepkisi, muğlak kaybın kabul edilmemesi olarak yorumlanmıştır. Sonuç olarak, ihmalkar baba davranışları, ebeveynlik rollerinin paylaşımını sekteye uğratmakta ve annenin hem anne hem baba rolünü üstlenmesini gerekli kılmaktadır.

Son olarak, örseleyen-zarar veren baba profili ile ilgili bir diğer özellik *eşin kötülüğünü isteyen* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Bilmiyorum bu nasıl çok da ya bize herhalde hocam bir şey vardı mesela "*Ben ayrılacağım, bunda kararlıyım*" dediğim zaman bana hep şey söylüyordu "*Git*" işte "*Erkek kardeşlerinin yanında eşlerinin yanında hizmetçi gibi kullansınlar seni*" diyordu hani benim ayaklarımın üstünde durup, kendim çalışıp, kendim ayrı ev açıp, kendi yaşamımı idame ettireceğim aklının ucuna gelmiyordu herhalde. Şimdi de kardeşlerim falan bana çevreden de duyuyorlar duyuyor da biliyor da destekliyor olduğunu falan onları teyitlemek için mi, emin olmak için mi hani aramızın kardeşlerinin nasıl olduğunu öğrenmek için mi bence X1'e soruyor yani bazen onlar konuşurken duyuyorum hocam teyit etmek için herhalde "*Bunlar nasıl bu kadar böyle ayağının üstünde durabildi?*" beni pasif gördü, orada çok pasif kaldığım için herhalde burada da pasif kalmamı bekliyordu, bence iyiliğine değil kötülüğüne soruyor bu hocam. (A1, K: 183-187)

> Ama bu bir ara son görüşmede yine beni şey yaptı yani işte "*Bir sıkıntı yok X2 ile ilgili, sen" dedi "X2 ile diyaloğun iyiydi galiba*" dedi; bu beni çok rahatsız etti, ondan beri konuşmuyorum yine beni yaralamaya çalışıyor, hoş değil, değil mi? Ya ben ona her zaman dedim ki "*Kendi şeylerimizi kenara bırakalım, çocuklarla ilgili konuşalım*" ama yine çocuklarla ilgili bir şey konuşacak, en son konuşmada öyle bir şey söyledi. O da benim canımı sıktı daha da konuşmayı düşünmüyorum. (A2, K: 163)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcılar eski eşlerinin davranışlarını incitici olarak algılamaktadırlar. Burada A1, eşinin kendisinin iyiliğini istemediğini ve boşanma

sonrası muhtaç durumda kalmasını umduğunu belirtmekte; A2 ise kızıyla olan iletişiminin iyi olmadığına yönelik ima sonrasında eski eşi ile olan ilişkisini kestiğini ifade etmektedir. Bu noktada, eski eşlerin davranışlarının katılımcıların muğlak kaybını istemeleri ya da öyle olduklarını ima etmeleri katılımcıların duygusal olarak kendilerini rahatsız hissetmelerine neden olmuş gibi görünmektedir.

Muğlak kaybın öznesi olarak eş/baba profiline ilişkin bir başka grup özellik, *reddedilen* başlığı altında gruplandırılmıştır. Bu başlık altında yer alan ifadelerde görüşmeme ve ihtiyaç duymamaya vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 128'de gösterilmektedir.

Şekil 128. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Reddedilen Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Reddedilen eş/baba profiline ilişkin özelliklerden ilki, *görüşülmeyen*dir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Evet mesela diyor ki "Görüşmüyoruz, tamam buradan anla" diyor yani ben olsam anlarım mesela O bana diyecek ki "Annen baban ayrı mı? oğlum "Görüşmüyoruz" yani ince detayına girme, tamam vardır bir şey yani "Boşanmış, görüşmüyoruz" her türlü altından bir şey çıkar. (A7, K: 322)

> Şimdi zaten hiç görüşmüyorlar artık X1 de engelledi telefonunu falan engelledi çocuk hiçbir şekilde görüşmüyoruz, görüşmüyor X1 yani ben zaten görüşmüyordum da şimdi X hiçbir şekilde görüşmüyor iki yıldır (A6, K: 122)

Yukarıda yer verilen ifadelerde A6 ve A7 kendileri gibi çocuklarının da eski eş ya da baba ile görüşmediklerini ifade etmektedirler. Burada ilkinde hem anne hem çocukta

eş zamanlı bir tepki ve görüşmeme söz konusuyken A6 ve onun çocuğunda çocuğun daha sonradan babayla görüşmeme kararı almasından bahsedilmektedir. Bu noktada babanın reddedilmesi başka bir anlamda aile üyesi rolünden çıkarılması, muğlak kaybın yok sayılması durumunu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu durum ise muğlak kayba uyumun sağlanamadığı ve donmuş yas olarak kaldığı biçiminde yorumlanmaktadır. Öte yandan bu durum, aile kumarına da işaret etmektedir. Anne ve çocuk, babayı aileden çıkararak bir kumar oynamaktadır. Babanın tekrar aileye girme çabasının olmadığı durumda bu davranış, uyumun kolaylaştırıcı olarak işlev görebilmektedir.

Reddedilen eş/baba profilinin bir başka özelliği, *ihtiyaç duyulmayan* kişi olmasıdır. Bu durum katılımcılar tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

> Ama hani o adama gerçekten belki bazılarına .....[anlaşılmıyor] gelebilir ama benim yanımda hiç ihtiyaç duyduğum bir an olmuyor herhalde ya, ya da bunları benim ailem kapattığı için mi bilmiyorum (A1, K: 142)

> Olmadı olmadı ona hiç ihtiyaç duyduğum olmadı (A4, K: 159)

> Hiç olmadı hiç olmadı çünkü hiçbir zaman yanımızda olmadı; olduğu zaman da dediğim gibi yani hiç desteğini hissetmedim aksine hep köstek oldu (A6, K: 144)

> Eski eşimin benim yanımda olmasına ihtiyaç duyduğum zamanlar… yani olmadı yani hani olmasa da olur çünkü gereksiz yerlerde müdahil olabiliyor. Olmasa da olur (A8, K: 214) Yani eski eşime ihtiyaç duyuyor muyum? Kalbimde her şeyi öldürdüğü için ihtiyaç duymuyorum. Sadece üzülebiliyorum. Yani keşke yaşamım daha farklı olsaydı, keşke hayatımdaki insan daha farklı değerler verseydi, keşke kadın olarak bir kadın olarak beni mutlu edebilseydi, bazen dükkanımda otururken yazar yazar çizerim sonra yırtar çöp atarım. (A8, K: 216)

> Yani eşimin değil de yani hayalimdeki eşin yanımda olmasını istediğim çok zamanlar oldu (A9, K: 190)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcılar eski eşlerine ihtiyaç duymadıkları görülmektedir. Bununla birlikte, A8 ve A9, bir eşe ihtiyaç duyduklarını ancak bu ihtiyacı karşılayacak kişinin eski eşleri olmadığını belirtmektedirler. Söz konusu durum, muğlak kaybın yok sayılması olarak değerlendirilmekte ve kayba uyumun gerçekleşmediği ya da tam olarak gerçekleşmediğini düşündürmektedir.

Muğlak kaybın öznesi olarak değerlendirilen eş/baba profillerinden sonuncusu *uzak durulan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 129'da gösterilmiştir.

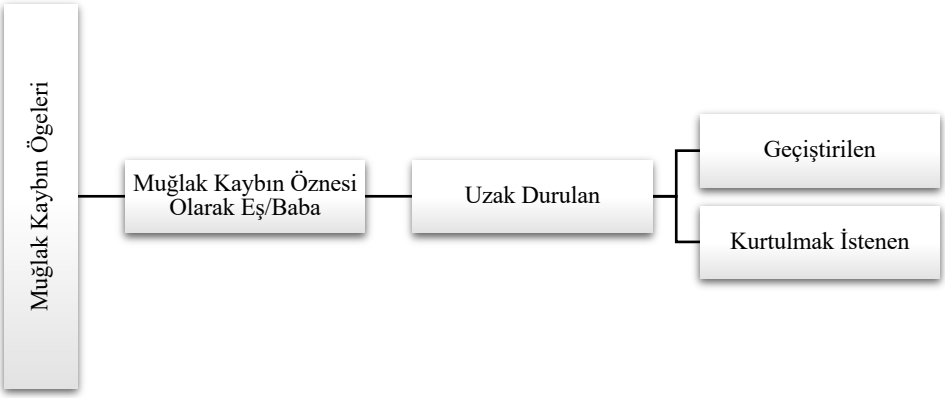

Şekil 129. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Uzak Durulan Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Uzak durulan baba/eş profiline ilişkin olarak değinilen alt başlıklardan ilki, *geçiştirilen* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda A9 şunları dile getirmektedir:

> Mesela bir sefer halası görmüş, benim kızım küçük kızım tayt giymiş tamam mı, bakın sebeplere bakın. Benim kızım tayt giymiş, güya taytı çok darmış, ondan sonra gitmiş işte bunu düşünmüyorlar işte Elif hanım mesela ben olsam kardeşim alkol alıyorsa eğer ve taşkın davranışlarda bulunuyorsa ben gidip de kardeşime demem ki "*Senin kızını*" -çok afedersiniz, kötü bir vaziyette görsem bile- gidip demem ki "*Senin kızını görmüşüm böyle böyle*". Biliyor musunuz hiçbir şey düşünmesem bile derim ki "*Benim kardeşimdir, gidip başına bir bela açıp da başına bir şey getirir, hapse düşer*" ya da "*Birisini öldürür*" değil mi? Bunu düşünürüm, ben bunu düşünürüm. Mesela benim kızım tayt giymiş, çok kötü bir şey de yapmamış, gençtir, ergenlik çağındadır, giyinir kime ne? Benim çocuğum istediği şekilde giyinir. Nasıl giyinebileceğini nasıl giyineceğini biliyor zaten, benim onu yönlendirmeme gerek yok. Sonra gitmiş işte babasına söylemiş, Allah, ondan sonra telefon açmış, yaptığı tek babalık da budur. Telefon açmış bağırıyor çağırıyor "*Bir daha tayt giyersen bacaklarını kırarım, bilmem ne yaparım, bir daha görmeyeceğim, tayt giymeyeceksin*" Çok komik geldi bana sonra işte kızım ağladı falan filan ben dedim ki "*Üzülme*" dedim yani "*Sen onların dediği fikirlerini ya da fıtratlarını değiştiremezsin, cahillik çok kötü bir şey. Ne yapacaksın?*" dedim "*Tamam*" de "*Babacığım ben bir daha giymeyeceğim*" çünkü bunu söyleyen senin baban değil senin halan. Dışardan gelen bir etkiyle bunu yapmış doldurulmuş, doldurulmuş ki yıllardır zaten hep böyle yaptılar. Bir gün bunu söylemek isterim yani yüzüne "*Senin yuvanı sen değil, senin akrabaların, senin başkalarının sözüne bakman yıktı*" İşte ondan sonra kızım şey dedi "*Baba*" dedi "*Tamam*, *ben artık giymeyeceğim, sana söz veriyorum*" ondan sonra sesini kesti. Bir dahaki telefonu açışında "*Ben size kurban olurum, sizin anneniz, siz öylesiniz, sen bakma bana*"…… öyle yani inatlaşarak bir yere gelinmiyor ya da hırçınlık yaparak bir yere gelinmiyor hele de içen bir insana. "*Tamam*" diyorlar, mecbur, başka çareleri yoktur. (A9, K: 231)

Yukarıda yer alan ifadede, A9 kodlu katılımcı kızının babasıyla kurduğu iletişimde babanın zarar verme davranışının önüne geçmek için babayı alttan alarak geçiştirdiklerini belirtmektedir. Bu durum babanın bir özelliği olmasının yanı sıra aile için bir tür başa çıkma stratejisi olarak da değerlendirilmektedir.

İkinci olarak katılımcı ifadeleri baba ya da eski eş için *kurtulmak istenen* başlığı altında incelenmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Şimdi çocuklarla çocuklarımdan biri zaten yanımda ben annemle babamla yaşıyorum. Diğer büyük kızım benimle birlikte yaşamıyor, biliyorsunuz. Nasıl geçiyor yani zaten dediğim gibi o bizden zaten ayrıydı, pek değişen bir şey olmadı ama dedim ya hani özgürlük hissi içime doğduğu için önceden sabah uyandığın zaman muhakkak yani böyle düşünüyorum aklıma hep şey gelirdi "*Acaba* ne *zaman bitecek, hadi çabuk bitsin de kurtulayım*" gibi sıkıntılarım oluyordu beni sıkan boğan şeyler. Çünkü hep… / *Çok özür dilerim ne bitsin istiyordunuz?* / Boşanmanın gerçekleşmesini istiyordum yani artık onu üzerimde hak iddia edebilmesinden kurtulmak istiyordum yani biliyor musun işte hani bana kocalık, çocuklarıma babalık yapmadığı için hala üzerimde hak iddia etmesi açıkçası beni çok kasıyordu. Benim için hani bir… ağırlıklardan biri de oydu. Onun için şu anda hani boşandıktan sonra aynaya baktığım zaman kendimi daha güzel hissediyorum. Mesela hasta olduğum zaman bile hastalığımı sanki hissetmiyorum sanki böyle üzerimdeki ağırlık, halsizlik, mutsuzluk kalktı. (A9, K: 154-156) Kendi evimizde de yaşayamadık çünkü eski eşimden dolayı hiç oraya ait hissetmedik yani çünkü her an kaçıp kurtulma şeyi vardı içimizde huzursuzluk vardı ya. (A9, K: 158)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesi incelendiğinde, eski eşin varlığı ağırlık olarak hissedilmekte ve bu noktada boşanma, katılımcıyı bu ağırlıktan kurtaracak çıkış yolu olarak algılanmaktadır. Bu noktada ifade daha yakından değerlendirildiğinde, katılımcının yük olarak bahsettiği, eski eşin varlığından çok eski eşin muğlak kaybıdır. Gerçek bir eş ve baba olarak algılanmayan aile üyesinin yokluğu ve eski eşin diğer aile üyelerine müdahale etmesi üzerinden varlık gösterme çabası, katılımcıyı boğan bir duygu yaratmaktadır. Öte yandan katılımcının boşandıktan sonra kendini güzel görmesi, hasta hissetmemesi muğlak kaybın ağırlığından kurtulan ve yeniden var olan katılımcıda muğlak kazancın etkisi olarak yorumlanmaktadır.

Muğlak kaybın özneleri rolünde anne ve babanın psikolojik ya da fiziksel yokluğu ve bu yokluğa kaynaklık eden katılımcı ve eş/baba özellikleri dikkate alınarak anne ve baba profilleri oluşturulmuştur. Oluşturulan bu profiller bir anlamda kişilerin yaşadığı muğlak kaybı deneyimleme biçimlerini de ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bazı özellikler ve bu özelliklere verilen tepkiler başa çıkma mekanizması bağlamında da işlev göstermektedir. Dolayısıyla muğlak kayıp ve kayba verilen tepkiler pek çok bağlam açısından farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak. Muğlak kaybın nesneleri ya da başka bir ifadeyle muğlak kayıptan etkilenenler bağlamında katılımcı ifadeleri incelendiğinde, iki ana karakter dikkat çekmektedir: Anne ve çocuk. Bu kapsamda bu bölümde muğlak kaybın nesneleri olarak anne ve çocuk profillerine yer verilmiş ve oluşturulan gruplandırma Şekil 130'da gösterilmiştir.

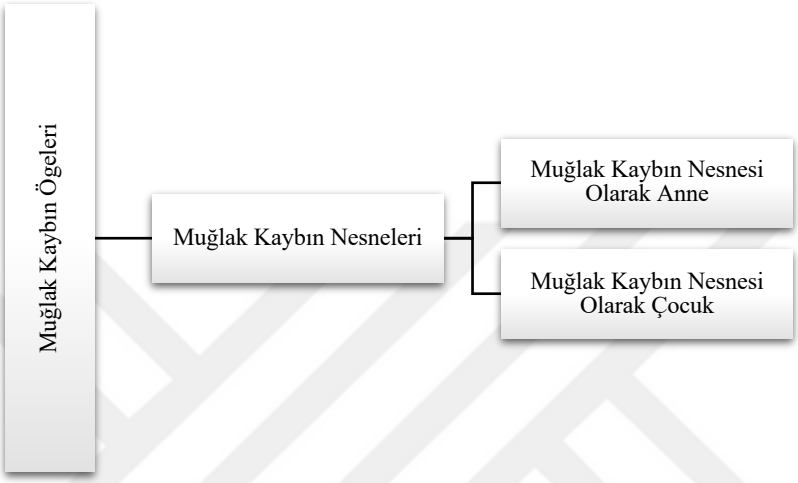

Şekil 130. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesneleri Olarak Anne ve Çocuk Profilleri

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne. Anne profili açısından veriler analiz edildiğinde, iki başlık altında katılımcı ifadeleri gruplandırılmıştır: *Savaşçı* ve *iyi anne*. Burada *savaşçı anne* profili, annenin yeniden bir hayat kurması, yeni bir düzen oluşturması ve kendini ve ailesini yeniden inşa etmesine odaklanmaktadır. *İyi anne* profilinde ise çocuğun iyiliğini düşünen katılımcının (annenin) anne-çocuk ilişkisi üzerinden muğlak kayıp deneyimlerine yer verilmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 131'de gösterilmiştir.

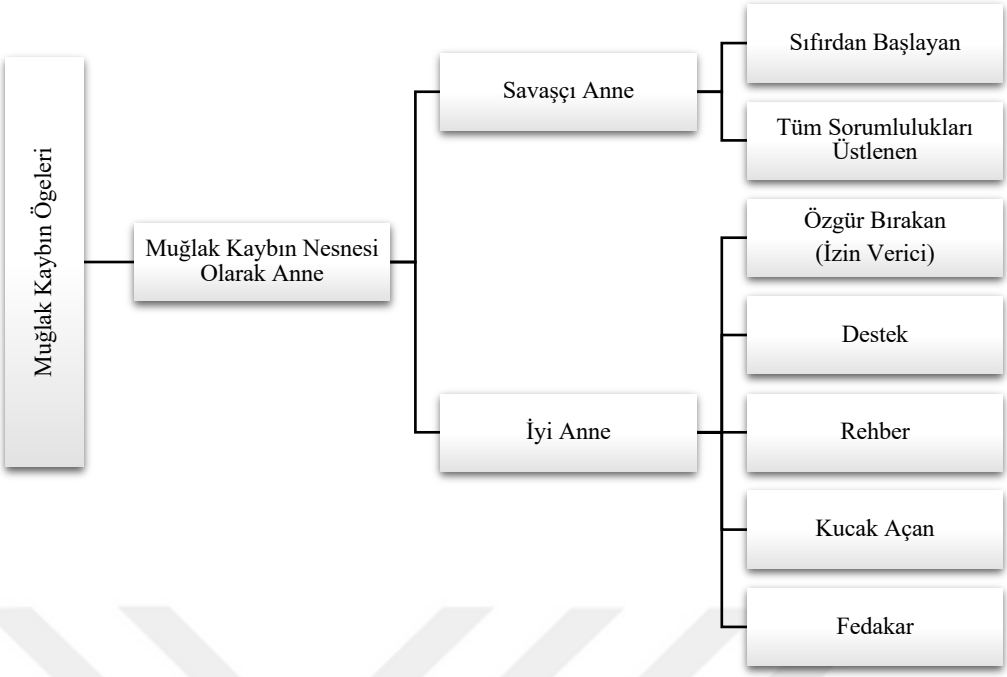

Şekil 131. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne Profili

Muğlak kaybın nesnesi olarak anne profiline ilişkin özelliklerden ilki, *savaşçı* olmasıdır. Bu başlık altında oluşturulan kodlamalar Şekil 132'de gösterilmektedir.

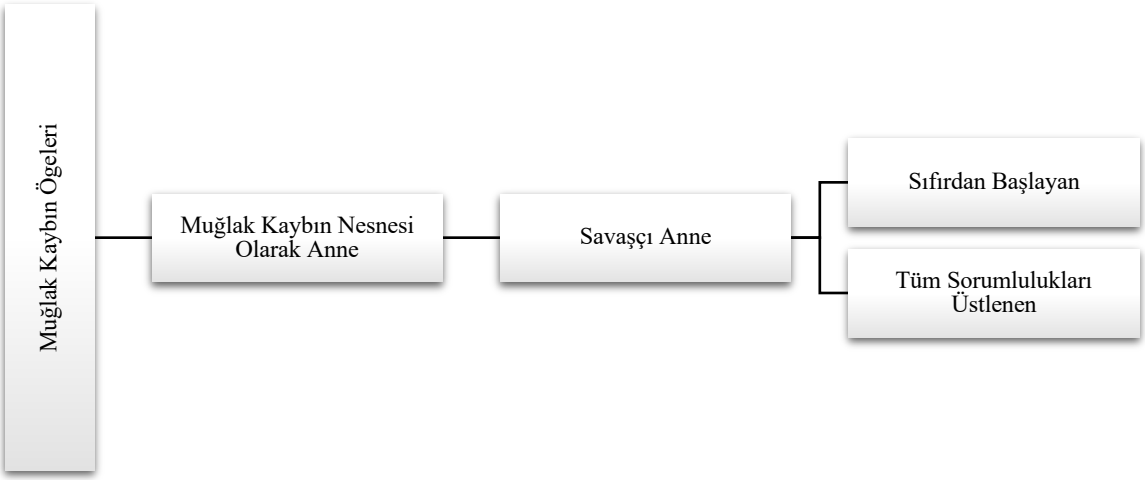

Şekil 132. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait Savaşçı Anne Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

S*avaşçı anne* profiline odaklanıldığında katılımcı ifadelerine ilişkin iki alt başlık dikkat çekmektedir. Bu alt başlıklar sıfırdan başlayan ve tüm sorumlulukları üstlenen biçimindedir.

Sıfırdan başlayan kodu incelendiğinde, katılımcı ifadelerinin yeni bir düzen kurmaya yönelik çabaları anlatımlarda yerini bulmaktadır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ama çok çok büyük cefakarlık yaptım yani geldim hayata atıldım yani faturayı ödemeyi bilmiyordum, elektrik su ödemeyi bilmiyordum yani nedir bu fatura bilmiyordum. Yani beni 18'den sonra bir tıkmış yani ben hayatı bilmiyorum, bitirmişim orada. Kıskançlık güya adı altında. Kıskançlık şey dışarı çıkmasın kadın yani. (A7, K: 170) Bırakmadım da kafe açtılar kafede bir-iki sene çalıştım öyle yanına gittim çocuğun. Yani yemekler filan bende iyiydi. Ondan sonra bazı işleri yaptım yani daha önceden de fabrikaya girdim çalışmaya bu ilk geldiğim zaman tekstil fabrikasına, orası da biraz açtı beni insanlar. Evde işler yapmaya başladım daha öncesinden de böyle böyle yani hayatı böyle adım adım sertleşerek devam ettirdim hiçbir şey yardım da almadım ama almak da isterdim o zaman. (A7, K: 192) Bana eksik yönlerimizi tamamlayalım derken senelerimiz geçti. Tekrar bir eşya al, tekrar şey yap, tekrar tüp al, tekrar onu yap, tekrar aygaz al, tekrar tekrar tekrar eşya al hani kurduk yani. Hiç yatacak yatağımız yoktu. Hani el alemin verdiği ile yani el alemin verdiği ne kadar olacak? Öyle onu da yapmak istiyorlar, genç genç yani yaptılar da yani şimdi Allah'a şükür hiçbir eksiğim yok. (A7, K: 242)

> Yani boşandığım için destek gördüğüm… Yoo hayatım aynı şekilde devam ediyor aynı şekilde mücadele ediyorum. Aynı şekilde ticari yaşantımı, zorlukları, engelleri dişimle tırnağımla başarmaya çalışıyorum. (A8, K: 353)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, A7 boşanma öncesi süreçte eşi gelmediği için aç kalan katılımcıdır. Dolayısıyla burada kadının yeniden düzen oluşturması, kendini yeniden geri kazanmasıyla eş değer görülmektedir. Öte yandan A8 boşanma öncesinde yine ailenin tüm yükünü üstlenen, evi geçindiren, borçları ödeyen kişidir. Dolayısıyla bu katılımcının boşanma öncesinde üstlendiği rol, boşanma sonrasıyla benzer hatta aynıdır. Burada dikkat çekici nokta şudur: A7 boşanma sonrasında yeni bir ben kazanırken, A8 olduğu kişi olmaya, yaşadığı hayatı yaşamaya devam etmektedir. Her iki katılımcı da hayatla ilgili alması gereken sorumlulukları üstlenmekte ancak yeni bir ben inşa etme noktasında farklılaşmaktadır. Bu durumun boşanma sonrasında eski eş ile kurulan bağların yeniden inşa edilmesiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Katılımcı A7 eski eş ile bağını tamamen koparırken (bu durum muğlak kaybın reddi gibi yorumlanmakta ve yas sürecinin devam ettiğini göstermekte) A8 hiç boşanmamış gibi eski eşi ile ilişkisine -bunu talep etmese de- devam etmektedir. Bu durum ise kurulan bağda herhangi bir değişiklik olmadığını dolayısıyla uyum sürecine ya da yas sürecine geçilemediğini göstermektedir; A8 için muğlak kayıp olduğu biçimiyle hayatında yer almaya devam etmektedir. Dolayısıyla A8 de olduğu yerde kalmaya devam etmektedir.

Bu durum muğlak kayıpla ilgili şunu düşündürmektedir: Muğlak kaybın yasının devam etmesi, kaybın yasının hiç başlamamış olmasından daha iyidir. Aksi durumda kişi travmatize olmaya devam etmektedir. Bu durum ise donmuş yas gibi donmuş bir benliğin varlığı anlamına gelmektedir.

Savaşçı anne profili altında yer alan bir başka özellik *tüm sorumlulukları üstlenen* kodudur. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Çocuklarım nasıl düşünüyorum biliyor musunuz ben diyorum ki çocuklarıma çünkü ben kendimi çok sorumluluk aldığım için çok zor oldu. Çocuklarımın da öyle bir şey öyle bir… Öyle bir şey öyle bir sorumluluk taşımalarını istemiyorum. Özlesem bile çok ihtiyacım öyle olsa bile diyorum ki onlar üzülmesinler mutlu olsunlar. (A9, K: 196) Tek başına ben hem anneyim hem babayım hem evladım tek başıma hem ablayım tek başıma yani bunlar da bunları da ekleyin ben bir tek hem anne hem baba değilim çünkü anne babanın mesela evlat olarak bir tek bana sığınabiliyorlar. Ondan sonra kardeşlerim mesela hepsi de şu ana kadar başları sıkıştığı zaman bana geliyorlar yine ben hallediyorum bunlar hep beni çok yıpratıyor gerçi biraz son zamanlarda yükümü hafiflettim çok fazla şey ama benim yıllarca böyleydi. Onun için de gerçekten de çok ağır bir şey. Ama üstesinden gelebiliyorum inşallah. (A9, K: 245)

> Evet evet ben de çok çok yardımcı oluyorum yani hem öyle hem baba hem anne. (A7, K: 260-266)

> Ebeveynlik rolünün paylaşımı ben boşandıktan sonra böyle gayet sağlıklı ebeveynliklerin paylaşılacağını düşünmüyorum yani hadi "Hoş çakal biz ayrılıyoruz" gibi falan bir olay olmuyor yani ben öyle gördüm, ben öyle yaşamadım ama çevremde de öyle görüyorum boşananları zaten insanlar evliyken de düzgün bir iletişimleri çok yok, zor paylaşımı yani şey olup gayet mantıklı düşünüp duygularımızı işin içine katmadan bir süreç yaşamayı öğrenmemiz gerekiyor ama bu daha çok zor, boşandıktan sonra ebeveynlik paylaşımı çok zor yani birisi sorumluluğu alınca bütünüyle yıkılıyor yapması gereken hiçbir sorumluluğu yapmıyor öyle (A3, K: 129) Ha boşanmanın sonrasında yok ben şey hem anne hem baba oldum orada yani o dönemde hala öyleyim yani şimdi bir maddi bir şey olmuş olsa sorarlar şimdi bile yani 34 yaşlarındalar hani "*Şunu şöyle mi yapsak bunu böyle mi yapsak*" diye yani o zaman boşandıktan sonra şeydi bu evin hem annesi hem babası bendim yani işte faturaları ödeyen, alışveriş yapan, işte çocukları okula yazdıran, alan, bekleyen, giden, gelen hep bendim. (A3, K: 123)

> Keşke biraz da biri olsa da birlikte ortak kararlar alsak daha güzel sorumluluğu paylaştığınız değil mi hep sorumluluk almak da insana bazen yük oluyor yani yoruyor insanı. (A2, K: 227)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların hem anne hem de baba olma sorumluluğunun getirdiği tüm görevleri üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu durumun

çocuğun kendi rolünde kalmaya devam etmesi için katılımcıların tüm rolü ve sorumlulukları üstlenmesiyle sonuçlandığı düşünülmektedir. Burada katılımcılar çocuğun ya da bir eşin varlığına ne kadar ihtiyaç duysa da bazen bilinçli olarak bazen de destek olacak bir eş olmadığı için rol ve sorumlulukları üstlenmişlerdir.

Anne/eş profiline yönelik olarak oluşturulan bir başka özellik grubu *iyi anne* başlığı altında toplanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 133'te gösterilmiştir.

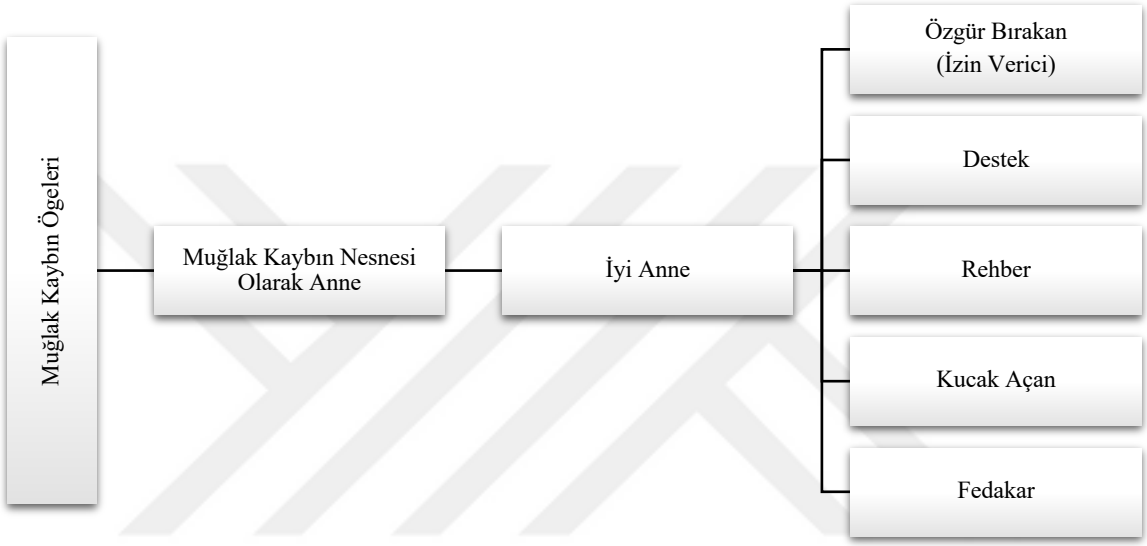

Şekil 133. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne Profiline Ait İyi Anne Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

İyi anne alt kategorisi altında yer alan özelliklerden ilki, *özgür bırakan (izin verici)* annedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Her zaman duyuyorum ama şey de davranıyorum yani kesin kesin benim yanımda olacak, benimle bağlı kalacak, benimle hayatını geçirecek öyle kesin kurallar koymuyorum. Hani illaki bir iş bulur, bir hafta gelmez, mesela bir arkadaşına gider hiç "*Neredesin?*" diye… Rahatlık da yaşasın yani / *Hem bağlantıyı devam ettirmesi hem de rahat olması* / Ama benim X3'ün bir lafı var bunu bir kenara yazarsak sevinirim "*Beni*…" diyor "*…annem özgürlüğün içinde hapsetti*" / *Ne demek bu?* / Yani özgür bırakarak beni hapsetti yani bu güzel bir kelime hani "Sen senin annen…" vs dediklerinde böyle der "*Annem bize hiçbir zaman bir tane vurmadı*" yani o dayak yemezler, ben de hiç hiçbir tane vurmamışımdır, bir kere büyüğüne vurmuşumdur, bir kere o da en büyüğüne, gerisi hiç tokat bile yemedi benden. İşte yani "*Annem bize…*" diyor "*…bize böyle davrandı*" diyor yani. (A7, K: 292-296)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı A7 çocuklarını özgür bırakması üzerinden iyi anne profilini tanımlamaktadır. Burada özgürlük iki şekilde ele alınmaktadır. İlkinde - herkes tarafından üzerinde anlaşabileceği anlamda- rahatlık ve sınırlarının esnek olması biçiminde değerlendirilmektedir. İkincisinde ise annenin dayak gibi fiziksel şiddet içeren bir davranışta bulunmaması özgürlük olarak görülmektedir. Özgürlüğün bu biçimde tanımlanması oldukça dikkat çekicidir. Öte yandan boşanma öncesinde yaşanan aile ortamı düşünüldüğünde, dayağın bir kontrol mekanizması olarak işlev göstermesi üzerinden yokluğunun özgürlük olarak tanımlanması anlamlıdır. Bu durum, muğlak kayıp sonrası davranış kalıplarının değiştiğine de işaret etmektedir.

Katılımcılar tarafından iyi olmanın bir diğer yönü, *destek olmak*tır. Bu kapsamda katılımcı A2 şunları dile getirmektedir:

> Yani yaşantım tabi çocuklar bende, çocuklarım bende. Bir de şimdi babam var, babam yaşlı. Hep onlar için uğraşıyorum. Öncelik benim için tabi hep onlar için uğraşıyorum, öncelik benim için tabi yani hep öncelik benim için çok bir öncelik oğlum, gelinim, torunum, X2 çok büyük öncelikleri var benim için. Mümkün olduğunca onlara yardımcı yani istedikleri zaman yardımcı olmak istiyorum hep. Böyle bir görev addetmişim sanki kendime. Birçok kişinin yapması gerektiğini tek kişi yapıyor gibi. Çünkü...desteğe ihtiyacı oluyor tabi anne babaya ihtiyaçları oluyor onun için rehberlik yapmaya çalışıyorum işte tek başıma. Bazen babalarından destek alıyorum. Bu şekilde idare ediyoruz. (A2, K: 173)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, çocuklarına ve onların ailesine destek olmaktan bahsetmekte, iyi anne olmayı destek olmakla ilişkilendirmektedir. Diğer yandan katılımcının "*çocuklar bende*" vurgusu dikkat çekicidir. Bu noktada çocukların katılımcıda olması destek olma davranışını güçlendiriyor gibi görünmektedir. Hatta bunu tek başına yapmakta ancak bazen babanın desteğinden de yararlandığını belirtmektedir. Bu ailenin dinamiğinde, A2 hep çocukların başında ve her şeyin mükemmel olmasını sağlamaya çalışan, baba ise genellikle farklı bir yerde ve dışarda, eve ara sıra girip çıkan rolündedir. Bu durum boşandıktan sonra da devam etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, çocukların yanında olmak tüm sorumlulukları anneye yüklerken, dışardan ebeveyn olmak ya da kısmi zamanlı ebeveyn olmak muğlak kayıp olmayı beraberinde getirmektedir.

İyi anne olma profilinin bir diğer özelliği, *rehberlik etmek*tedir. Bu kapsamda A9 şunları dile getirmektedir:

> Bu kızım yani çocuklarım için de geçerli. Çocuklarıma da söylüyorum "*Bu hayat senin hayatınız, istediğinizi yapabilirsiniz, ben sadece size doğru şıkları sunuyorum*" Mesela meslek seçimini düşünün. Bu mesleğin bu iyiliği yönleri vardır, bu kötü yönleri vardır, ha onları seçer mi seçmez mi hepsini sunarım önlerine, hangisini seçer hangisini seçmez bu onların kararıdır. Şimdi hayatın gerçekleri konusunda da sonuçta tecrübe çok önemli bir şey. Ben tecrübelerime dayanarak onlara nasihat değil de nasihat çok fazla da etkili olmuyor zaten ben buna inanıyorum örnekler vererek zaten en büyük örnek karşılarında benim. Örnekler vererek yani "*Bu böyle olursa böyle olur, siz bilirsiniz*" hani doğruyu söylerim onlara bildiğim şeyleri söylerim ama karar yine onlarındır … (A9, K: 241)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, A9 kendi bildikleri üzerinden çocuklarına yaptığı rehber olma rolünden bahsetmektedir. Burada katılımcının çocuklarını kontrol altına almaya çalışmadan, esnek bir biçimde rolünün gereklerini yerine getirdiği anlaşılmaktadır.

İyi anne olma profilinin bir diğer özelliği, *kucak açmak* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda A3 şunları dile getirmektedir:

> … Allah'ıma teşekkürler ederim, rabbime binlerce kez teşekkür ederim iyi ki çocuklarım var, iyi ki çocuklarım olduktan sonra ayrılmışım, onlar benim hayattaki amacım hani ama şu da şuna çok dikkat ediyorum beni sırtlarında taşımamaları gerekiyor beni işte "*Annem bugün ne yedi?*" hiç de sormuyor bana "*Bugün ne yedi diye annem, bugün nereye gitti?*" böyle şeyler istemiyorum yani böyle garip bir anne modeli değil de ben böyle onların hayatlarına giren çıkan, hep olduğum yerde duran, ondan sonra mutlu bir kucak olmak istiyorum, olmaya çalışıyorum yani (A3, K: 209)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının anneliği, çocuklarına yük olmadan onları kucaklayan bir rol olarak tanımladığı görülmektedir. Bu aynı zamanda kendi yaşamını kendi başına idame ettiren, gerektiğinde çocuklarının yanında yer alan bir anne modeline karşılık gelmektedir. Bu durum muğlak kayba uyumun büyük oranda gerçekleştiği ve yasın tamamlandığının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Katılımcılar iyi anne profiline ilişkin olarak *fedakar olma* özelliklerinden de bahsetmişlerdir. Bu kapsamda A1'in paylaşımı şu şekildedir:

> En büyük en büyük bazen X1 şaka yoluyla söylüyor hocam bana işte "Evlen" falan "Çok gençsin" falan feşmekân o bile beni çok rahatsız ediyor, çok sanki benden ben evlenirsem, hani kendime bir yaşantı kurarsam X1'e filan böyle sanki ihanet etmiş, yanlış bir şey yapmış gibi geliyor bana, gelir diye şey oluyor düşünüyorum yani / *Ne konuda ihanet etmiş olursunuz X1'e?* / Sanki yalnız bırakıp, bütün ilgimi bir başkasına verip, kendi hayatıma farklı yön vereceğim hani başkasına daha fazla zaman ayıracakmışım gibi gelir. Ben şimdi hayatımı

> X1'e odakladım hocam; evlenecek, işe girecek, çalışacak, çocuğuna bakacağım, X1 yeni hayata açılacak, kendimi öyle yönlendiriyorum …ama çevremde…Aslında çevrem de bu konuda kızıyor hocam hani "*Senin de bir hayatın olmalı, genç bir kadınsın*" bunu bana erkek kardeşim de söylüyor hani "*İleride çok mantıklı bir karar vereceğin zaman ben senin yanındayım*" diye hep söylüyor zaten ama ben sanki işte dedim ya X1'e ihanete dair başkasına daha çok zaman ayırır işte aileme daha az zaman ayırırım korkuları da var bende. (A1, K: 212-222)

İyi anne profiline ilişkin A1'in ifadeleri incelendiğinde, katılımcının yeniden evlenmeyi çocuğuna ihanet etmek gibi algıladığı görülmektedir. İyi annelik, kendinden vazgeçip çocuğunun yaşamına odaklanmak gibi anlatılmaktadır. Bu anlamda çocuğu için evlenmemek biçimindeki davranış, anneliğin gereklerinden biri gibi yansıtılmaktadır. Bununla birlikte bu düşüncenin altında yeniden evlenmenin yeni bir aile kurmak anlamı taşıdığı ve yeni ailede çocuğunun dışarda kalacağı ve ona yeterince zamana ayırılamayacağına ilişkin önyargı, katılımcının kendi hayatının merkezine çocuğunu alması ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla burada çocuğu için yaşamak ve var olmak biçiminde bir yaşam biçimi söz konusu olmaktadır. Bu noktada da katılımcının fedakarlığı, kendi muğlak kaybı biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Benzer şekilde katılımcı A7 de iyi anneliği fedakarlık olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda A7'nin ifadeleri şu şekildedir:

> Çok iyi iyiydik işte hep birlikte hem çalışıyordum hem oynuyorduk hem gezdiriyordum, gitmediği yerlere götürüyordum, lokantalara götürüyordum. Telefon alıyordum çalıştığım parayla mesaiye kalıp vs bütün çocukluklarımı yaşatıyordum, lunaparka götür onu yap hani görmediği yaşantıyı onlar da çünkü orada öyleydi yani bir şey görmüyorduk bir faaliyet. W2 [Doğup büyüdüğü yer] benim memleketim yani böyle yerden gelmedim, belli ettim yani burada W2'de. Yani faaliyette olduğumu belli ettim, gençliğimdeki gibi her şeyi yaptırdım çocuklara. (A7, K: 421-423)

Yukarıda yer alan ifadede, A1'e benzer biçimde A7 kodlu katılımcı da çocukları için her şeyi yaptığını belirtmiştir. Dolayısıyla A7 de iyi anneliği fedakarlık olarak betimlemiştir. Bununla birlikte bu ifadede katılımcının boşanma sonrasında evlilikten önceki aktif yaşantısına döndüğüne de vurgu yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu durum evlilik süresince hatta boşanmanın gerçekleştiği döneme kadar muğlak kaybın yasının donması gibi kendi benliğini de dondurduğu biçiminde yorumlanmıştır. Hatta yaşamında bir donma gerçekleştiği biçiminde algılanmıştır. Boşanma sonrasında ise yeniden kendi benliğine kavuşmuş ve yaşamındaki canlılık yeniden hissedilmeye başlanmıştır.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk. Muğlak kaybın nesnesi olarak anne profilinin oluşturulmasının yanı sıra boşanma sonrası annelerin gözünden çocukların deneyimlerini anlamak amacıyla muğlak kaybın nesnesi olarak çocuk profili oluşturulmuştur. Bu kapsamda oluşturulan profilin özellikleri Şekil 134'te gösterilmiştir.

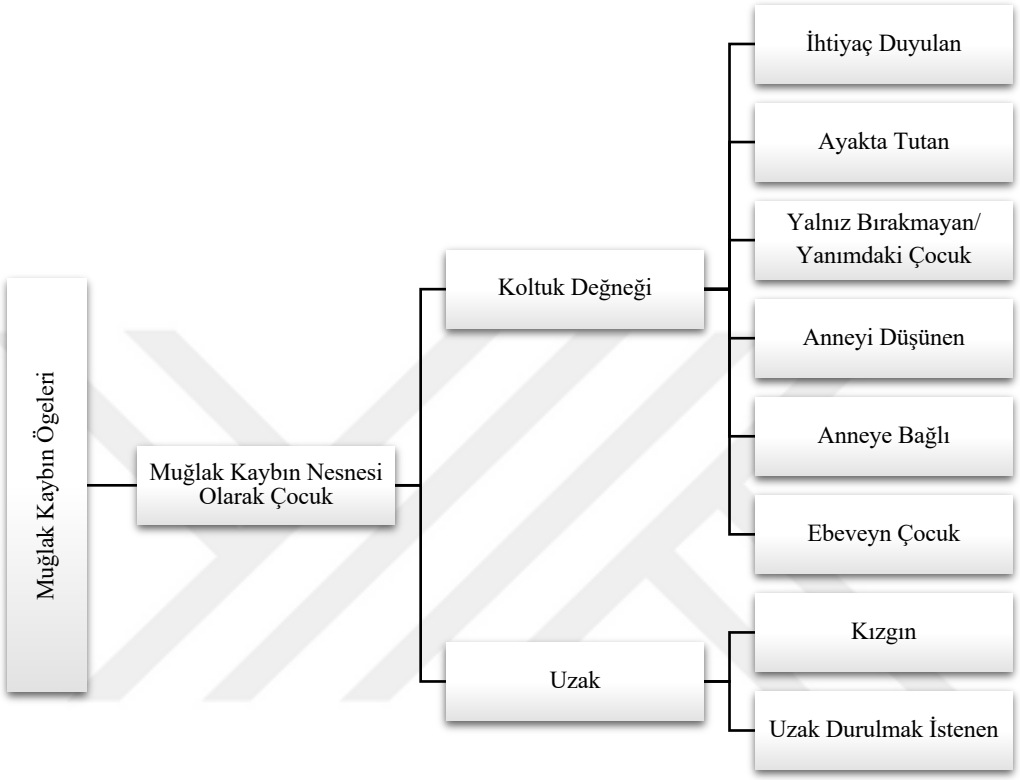

Şekil 134. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profili

Muğlak kaybın nesnesi olan çocuk profillerinden *koltuk değneği* ana başlığına odaklanıldığında, çocukların anneyle ilişkileri üzerinden bu profilin tanımlandığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 135'de gösterilmiştir:

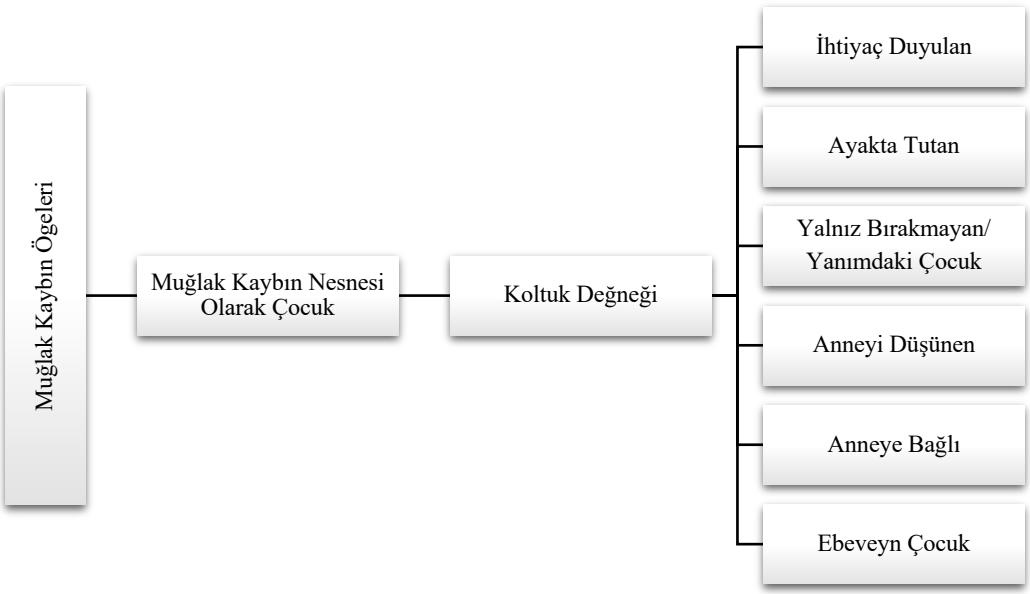

Şekil 135. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Koltuk Değneği Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Koltuk değneği kodu altında yer alan özelliklerden ilki, *ihtiyaç duyulan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer verilen katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Çocuklarıma ne zaman ihtiyaç duyuyorum? Çok yalnız kalıyorum bazen ruhen bedenen yani onlara bir sarılmak onların yanımda olabilmelerini istediğim zamanlar bazen hani çok güçsüz olabiliyorsunuz bir yanınız yalnız kaldığınızda hissediyorsunuz, zorlu bir süreçten geçiyorsunuz veya işinizde bir aksaklık olmuştur, dışardan farklı bir etken olmuştur onlara ihtiyaç duyabiliyorsunuz tabi. (A8, K: 216)

> X1'la ilişkim güzel yani ama şey değil mesela X1 işte "*babam… annem yalnız*" diye bir duyguya kapılsın hissetmiyorum, benim güçlü olduğumu biliyor yani öyle kafasında bir soru işareti olduğunu sanmıyorum X1'le ilgili "*Oğlum…*" diyorum ona söylüyorum "*…ben her zaman etrafımda dostlarım var, ben seni çok zor durumda kalırsam ararım*" diyorum "*…benimle ilgili kafana bir şey takma*" diyorum o konuda X1'in rahattır kafası (A2, K: 169)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcılar çocuklarını "*ihtiyaç duyulan kişi*" olarak tanımlamışlardır. Burada özellikle yalnızlık bağlamında bu rol ele alınmıştır. Katılımcı ifadelerinde farklılaşan kısım, A2'nin kendini güçlü olarak nitelendirmesi ve çok zor durumda kalmadıkça aramamak üzerinden ilerlerken, A8 kendini kötü hissettiği herhangi bir durumda çocuklarına ulaşma ihtiyacını ifade etmiştir. Bu noktada çocuk anneye destek olan rolünü üstlenmekte ve bu rol "*koltuk değneği*" biçiminde algılanmaktadır.

Katılımcıların bazıları ise çocukları "*ayakta tutan*" rolü içinde tanımlamışlardır. Bu kapsamda çocukların varlığı ile yaşamlarında yeniden bir düzen oluşturabildiklerini, çocuğun ya da çocukların kendileri için güç ve cesaret kaynağı olduğunu, yaşama enerjisi verdiğini belirtmektedirler. Ayakta tutan rolüne ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yani olumlu etkiliyor yani "*İyi ki onlar varmış*" diyorum, eğer onlar olmasaydı ben bu kadar ayakta kalamazdım, bu kadar şimdi bu kadar mutlu olamazdım yani çok olumlu etkiliyor. İşte iki torunum var, ondan evvel de yani çocuklar evlenmeden okurken de ben onlarla işte yatıyorsun, kalkıyorsun, düzenini onlara göre kuruyorsun falan çok olumlu etkiledi beni iyi ki de çocuklarım var (A3, K: 155)

> … yani hayatımda çok farklı yönü var belki de hani bunları üstesinden gelmem, ayakta durmam, çalışmam hani hayatı sevmem X1'den kaynaklanıyor olabilir (A1, K: 224)

> Ben birçok hayatımdaki bir çok olumlu şeyimi ona borçluyum çok şükür elhamdülillah çok güzel bir-iki evladım var ama büyük kızım benim için çok çok daha özeldir çünkü hani ilk çocuğumdu ya bir nevi onunla birlikte ben büyüdüm, hani eşim ne kadar desem de tabi büyük kızım benim için hayata tutunmakta en çok da ona borçluyum, bunu belki de ben bırakabilirdim, belki bir yerde kopukluk olabilirdi ama O bana güç verdi, O bana destek oldu varlığıyla. Küçüklük de tabi onun varlığı bana cesaret oldu, yaşama sebebim oldu, daha sonrasında çok güzel bir çocuk oldu yani çocuklarımı güzel yetiştirdiğimi düşünüyorum. (A9, K: 80)

Çocuk profiline ilişkin bir başka özellik *yalnız bırakmayan-yanımdaki çocuk*tur. Burada katılımcılar bir şekilde annenin yanında kalmaya ve varlıklarıyla ona güç vermeye devam etmektedir. Bu durumu katılımcılar şu şekilde dile getirmişlerdir:

> Büyük kızım uzakta ama inanın hiç ya beni yalnız bırakmıyor yani çok tatlı, çok güzel bir kız. Allah'ım onu nazardan korusun inşallah. Gece yatana kadar sürekli "*Anne anne*" sürekli, diyorum ki "*X1 senin işin gücün bana mesaj yazmak aramak*" çok farklı bir çocuk. Allah razı olsun, çok güzel, beni hiç yalnız bırakmıyor. (A9, K: 172)

> Yani sürekli beni motive ediyor, etmeye çalıştığı için yani anne baba rolünde sürekli yanımda olduğunu, hayatımda babanın yani yok olduğunu, gittiğini ama sürekli yanımda olabileceğini yani bir erkeğe ihtiyaç duymadığımı veya duyduğum zaman özgürce hayatımı yaşayabileceğimi anlayabildiği için sürekli paylaşıyor benimle. Yani anne baba rolünde biraz O, mesela artık çalışmamı istemiyor, çok yorulduğumu, çok mücadele ettiğimi, dinlenmem gerektiğini, hayatımı yaşamam gerektiğini sürekli üsteliyor. Ama daha çok erken, biraz daha mücadele etmem lazım. O da sürekli yanımda olduğu için bana biraz benim babam rolünde gibi hissettiriyor. (A8, K: 172)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadelerde her iki katılımcı da çocuklarının varlıklarını her zaman hissettiklerini belirtmektedirler. Burada ek olarak A8 çocuğunun ebeveyn rolünü üstlenerek katılımcının yanında olduğunu ifade etmektedir. Bu durum eş rolünün muğlak kaybında çocuğun ebeveyn rolünü üstlendiğini düşündürmektedir. Ortaya çıkan bu durum ise çocuğun, çocuk rolünün muğlak kaybı olarak yorumlanmaktadır.

Koltuk değneği olarak çocuk profili incelendiğinde, katılımcıların vurguladığı bir başka özellik çocukların *anneyi düşünerek* hareket etmesidir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Bana güzel döngüler olarak geliyor. Mesela şey hissediyorum aslında ne var biliyor musunuz onlar benim mutluluğumu daha çok istiyorlar. Mesela bir piknik yaptığımız zaman diyelim hele de özellikle büyük kızım bir pikniğe ya da bir etkinliğe ya da bir yere gittiğimiz zaman sürekli gözleri benim üzerimde "*Annem mutlu mu, annem ne derece mutlu oluyor?*" Ben mutluysam o da gülüyor, benim hoşlanmadığım şey olursa o da… benim ona aslında bunun olmasını pek istemiyorum çünkü bana bağımlı olarak yaşamasını istemiyorum. Hep annemi mutlu edeyim çabasını bunu da hep ona söylüyorum "*Lütfen herkes kendi için yaşar kendin için yaşa önce kendini sev. Hepimizin kendine ait bir hayatımız var. Senin kuracağın hayatı bize göre ayarlamanı istemiyorum, düzenlemeni istemiyorum*" bunu hep söylüyorum. Ama hani biliyor ya benim işte mutlu olmadığımı, benim mutlu olmamı istiyor mesela bu çok güzel bir duygu. Çocuklar mesela küçük kızım özellikle ilk ayrıldığımız zamanlarda bana şey derdi "*Anne sen babamdan boşandıktan sonra evlenirsen beni unut*" hep böyle derdi. Sonra şimdi mesela bu son iki yıldır, üç yıldır şey diyor "*Anne…*" diyor "*…eğer karşına biri çıkarsa seni taşıyabilecek sevebilecek biri olursa sen hayatını kur, niye şey yapmıyorsun, niye evlenmiyorsun?*" Hep böyle diyor. Aslında bunu yapacağımdan değil, hayat bu gerçeği insan bilemez de ama beni mutlu ediyor yine çocuğumun beni düşünmesi, benim mutluluğumu düşünmesi bunlar güzel duygular. (A9, K: 184)

> Yani boşanmış bir annenin hayatında yeni bir insan kabullenmiyorlar. Yani ha hepsi öyle mi hayır. O insanın tekrar sizi üzebileceğini yani hani onlar çok üzüldüğümüz şeylere tanıklık ettikleri için çok ince eleyip sık dokumam gerektiğinden karşımdaki insanı iyi tanımam gerektiğini yani sürekli onu tartıştığımız için yani kimseye şans veremiyorum hayatımda, bir insana birliktelik bir şey ihtiyaçlarımı biliyorlardır sadece tekrar üzülmemi çünkü hani eski şeye dönmemi geçmişe dönmemi kabullenmedikleri için belki onun için anlamak istemiyor olabilirler. / *Yani koruyucu davranıyorlar aslında* / Tabii ki çok koruyucu davranıyorlar çünkü tanıklık ettikleri için yeni bir üzülme sürecine girmemi istemiyorlar. (A8, K: 202-204)

> Mesela ev almak istiyorlar beni hani "*Ev alalım, annemi yerleştirelim, hani mutlu daha yaşasın yani ölmeden görsün gününü hani şunu yapalım bunu yapalım kardeşler arasında şöyle yapalım böyle yapalım*". / *Aslında sizi daha rahat ettirmeye yönelik* / Evet evet evet küçüğü bana öyle diyor "*Ben Allah canımı almasın seni böyle iyi yaşatmadan*" O lafı da ona yakıştıramadım, üzülüyorum da,

diyorum "*Sen yaşa hiç önemli değil ben şeyde de yaşarım*" hani o derece söylüyor çocuk. (A7, K: 268-274)

Anneyi düşünen çocuk başlığı altında ele alınan paylaşımlar, çocuğun annenin mutluluğunu sağlamaya ya da annenin zarar görmesini engellemeye yönelik davrandığını göstermektedir. Burada A9 ve A8'in yeniden evlenmeleri ya da birileriyle birlikte olmalarına ilişkin çocukların tepkileri incelendiğinde, A9'da küçük çocuğun boşanma sonrasına uyumu söz konusu iken, A8'in çocuklarının temkinli davranışları anneyi korumanın yanı sıra cinsiyet farklılığından doğan anneyi paylaşamama duygusunu düşündürmektedir. Katılımcı A7'nin ifadeleri ise gündelik yaşamdaki konfora odaklanmaktadır. Burada boşanma öncesi ve sonrası süreçte yaşanan açlık, yeni bir düzeninin kurulması aşamasında eşyasız evde kalma gibi deneyimlerin ailenin dikkatini yaşam konforunu sağlamaya yönelttiği düşünülmektedir. Bu noktada ailenin ağırlıklı olarak ihtiyaçların karşılanması odağında işlev göstermesi oldukça anlaşılabilirdir.

Koltuk değneği olarak çocuk profiline ilişkin bir başka özellik çocuğun *anneye bağlılığı*dır. Bu durumu A7 şöyle dile getirmiştir:

> Evet sevgileri büyük bana karşı da Allah'ım inşallah değiştirmez ya yani bağlılar yani ben de hak ettim yani senelerden beri ben benimle yani baba hiç baktığını bilmiyorum yani zaman geçirdiyse bir sene veya iki sene eve geldiğinde de döverek söverek hani öyle (A7, K: 298)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcı ile çocuk arasındaki bağ dikkat çekicidir. Burada katılımcı, babanın muğlak kaybında varlık gösterdiğini ve bu nedenle çocuğun bağlılığının hak edilmiş bir durum olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada anne-çocuk arasındaki bağın sağlıklı olup olmadığına şüpheyle yaklaşılmaktadır. Aynı aileden diğer kardeşle yapılan görüşmede, ailenin dış dünyayı düşman olarak gördükleri, başka bir ifadeyle "ötekiler ve biz" algısı, anne-çocuk ve aile üyeleri arasındaki bağın zorunlu olduğunu ve bağımlılığa daha yakın bir ilişkinin varlığını düşündürmektedir. Bu durum, travmatik yaşam olaylarıyla birlikte deneyimlenen muğlak kaybın, anne-çocuk ilişkisinde iç içe geçmeye neden olabileceği biçiminde yorumlanmaktadır.

Belirtilen profilin bir diğer özelliği, *ebeveyn çocuk* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Anne baba rolünü ortancam biraz ağır basıyor, O da anne baba rolünü üstlenmiş durumda. Diğerleri çocuk kalabiliyor, diğerleri kendi keyiflerinde, kendi şeylerinden memnunlar, mutlular. Ortancam biraz daha farklı yani. (A8, K: 170)

> O zaman X1 daha çok böyle anne modundaydı, işte birilerini bir şeyler anlattığımda "*Aaa tamam artık ağlama anne, geçti, gitti artık*" falan "*Sürekli anlatma, ne anlatıyorsun? Onlar da neden soruyorlar, sanki bilmiyorlar mı?*" falan şeyindeydi hatta ben ….. çok severim X1 böyle şey yapardı "*Anne… işte kızına ne olmuş ….. almış gelmiş olurdu*" falan böyle şeyleri hikaye yapardı, X1 de yani daha çok şey hani bendeki böyle sahiplenme gibi hep öyleydi zaten ama hani böyle bir ayrılık gelince daha böyle bir üstüme düşme hissi oluştu ama X1'in de aynı şekilde bana oldu. Hala X1 mesela çok düşkündür bana, işten gelince kapıda bekler, hala yani şu durumda bile öyledir, anlatır "*Bugün ne yaptın anne?*" der, kendi anlatır, ben ona sorarım "*Ne yaptın?*" falan diye böyle bir saatimiz geçer yani birbirimizle konuşarak. O zaman böyleydik yani o böyle ben ağlayınca falan şey yapıyordu "*Ağlama, üzülme, geçti artık, düşünme, anlatma, anlatmak zorunda değilsin anne*" falan şeyindeydi X1 de (A6, K: 110)

> Onlar hep çocuk rolü mü oynadılar? Çocuk rolü de oynadıklarını çok düşünmüyorum çünkü şey buraya geliyorlardı ayy işte bir [1.09.37…anlaşılmıyor] "Şimdi sen evin en büyük kızı mısın töh töh töh töh" diyorlarmış, ondan sonracığıma oraya gidiyorlar, yerleri yurtları yatakları yok, ondan sonra ortam yani çocuk rolü oynadılar mı oynamadılar mı onu da bilmiyorum yani ama burada bir düzen kurduk işte, okullarına gittiler geldiler, ders çalıştılar, işte okul zamanında televizyonu kaldıran çılgın bir anneleri vardı "ders ders ders" diyen bir anneleri vardı, ondan sonra ama şimdi dönüp konuştuğumuz zaman saatler boyu konuşurduk. (A3, K: 123)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, A8 ve A6 çocuklarının ebeveyn rolünü üstlendiğinden; A3 ise iki ev arasında gidip gelen çocukların kendilerine ait bir alanı olmaması dolayısıyla çocukluklarını yaşayamadığından bahsetmektedir. Burada çocukların ifadeleri de düşünüldüğünde A8 ve A6'nın ebeveyn rolü üstlendikleri noktada çocuk rolünü kaybettikleri; A3'ün çocuğunun ise boşanma sonrasının travmatize etkileri nedeniyle erken olgunlaşması bağlamında çocuk rolünde kalamadığı dolayısıyla çocukların kendi muğlak kayıplarını deneyimledikleri anlaşılmaktadır.

Çocuk profilinin ikinci ana başlığını *uzak* kodu oluşturmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 136'da gösterilmektedir.

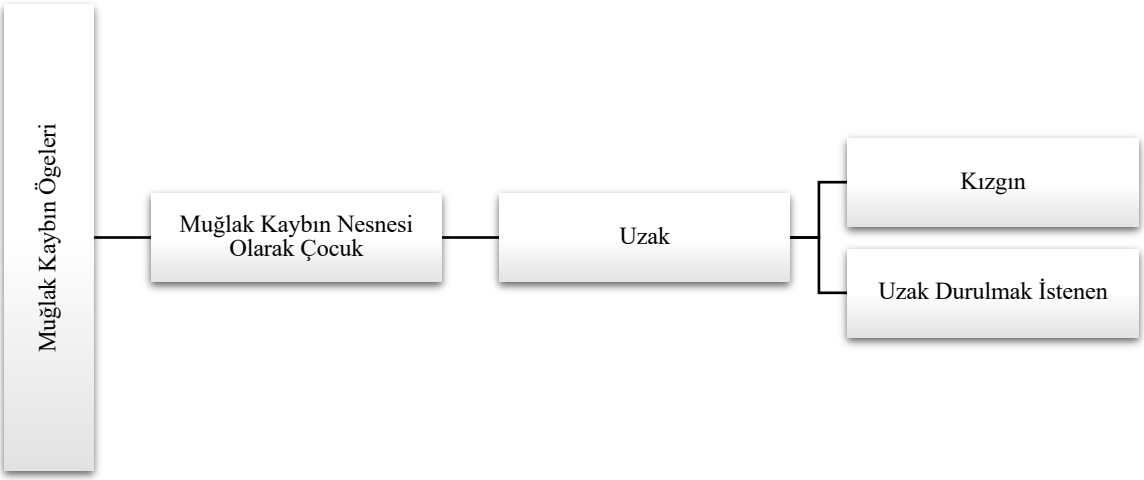

Şekil 136. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Uzak Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

İlk olarak *kızgın çocuk* profili incelendiğinde, özellikle annenin babayla kurduğu ilişki bağlamında çocuğun tepkisel davrandığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Tabii ki dedim ya benim küçük kızım mesela ergenlik döneminde hırçınlaşıyordu. Mesela babasını ilk aradığı zaman benimle ilgili bir şey sorduğu zaman bir anda hırçınlaşıyordu ve sebebini bilmiyorduk. Ben biliyordum ona bağlıyordum. Sonra diyelim ki babası diyelim ki benim hakkımda işte "*Anneniz işte ATM'de para çekerken etrafa bakmış bilmem ne*" bunları duydukları zaman böyle sinir krizi geçiriyordu "*Niye bunu sana niye diyebilsin, sen boşansaydın bunu sana diyemezdi söyleyemezdi*" anlatabildim mi bu gibi şeyler yaşıyorduk. Ama ben her ne kadar tabi diyorum ya erken yaşta bir çocuğa nasıl anlatayım anlamaz, anlatıyorum, sabrederim "*Benim bildiğim bir şey var, benim beklediğim bir şey var*" diyordum. Ama o seni anlayamaz ki şu anda artık inşallah düzeldi. Daha da iyi olacak. (A9, K: 182)

> Yani çocuklarım aslında sürekli bana kızdıkları konu merhameti vicdanı bırakmam gerektiğini ifade ediyorlar. / *Çocuklarınız daha çok aslında ona hala destek… Anladığım kadarıyla bir şekilde bir yardımda da bulunuyorsunuz* / Evet ona kızıyorlar. Yani bana bu şekilde bu kadar eziyet şiddet her şeyi yapabilen insanın aslında merhamet edebiliyoruz ama ben yetiştirilme tarzım böyle ne yapabilirim? Kendi kişiliğimi değiştiremiyorum ki. / *Aslında siz elinizden geldiği zaman yine yardım etmeye devam ediyorsunuz.* / Evet (A8, K: 263-267)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, çocukların kızgınlıklarının muğlak kayıp olan babayla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar babayla temas ettiklerinde ya da baba bir şekilde anneyle iletişim kurduğunda, çocuklar öfkelerini annelerine

yöneltmektedirler. Burada çocuklarının kızgınlıklarının sınır belirsizliği ile ilgili olduğu da düşünülmektedir. Boşanma sonrası muğlak kayba konulan mesafe sınır ihlalleri nedeniyle aşıldığında öfke ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, sınır belirsizliğinin muğlak kaybın yasının tamamlanmasına ve uyum sürecine geçilmesine engel oluşturması nedeniyle de tepkiyle karşılandığı düşünülmektedir.

Son olarak, A4 çocuğuyla kurduğu ilişki üzerinden çocuğunu *uzak durulmak istenen* kişi olarak tanımlamıştır. Bu kapsamda katılımcı yaşantılarını şu şekilde dile getirmiştir:

> Ben X1'in artık hiçbir şeyine tahammül edemiyorum, bana dokunmasına bile tahammül edemiyorum, bana sarılmasına öpmesine bile tahammül edemiyorum, benimle konuşmasına bile tahammül edemiyorum. Ayrı odalarda duralım, birbirimizle iletişim kurmayalım. O şekilde, acayip doluyum, uzak durmak istiyorum. (A4, K: 117)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcı A4'ün diğer katılımcılara göre çocuğuyla farklı bir ilişki kurduğu anlaşılmaktadır. Burada katılımcının çocuğu ile arasında koymak istediği bir duvar var gibi görünmektedir. Çocuğunun temas ihtiyacını şiddetle reddeden anne, diğer katılımcı profilleri ile karşılaştırıldığında oldukça dikkat çekicidir. Anne-çocuk arasındaki bu anlaşmazlığın nedeninin -daha önce yer alan anlatımlardan yola çıkılarak- çocuğun babaya benzetilmesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Burada çocuğun da anneyi babaya benzediği için eleştirmesi söz konusudur. Bu noktada anne ve çocuk arasındaki teması engelleyen duvarın baba olduğu düşünülmektedir. Boşanma öncesi süreçte muğlak kayıp, baba iken boşanma sonrası bu rol, anne tarafından çocuğa; çocuk tarafından anneye verilmiştir. Dolayısıyla anne ve çocuk aynı ev içerisinde birbirlerinin muğlak kaybını deneyimlemektedirler. Bu noktada da annenin çocuktan uzaklaşma nedeni, muğlak kayıptan uzaklaşma isteği ile ilişkilendirilmektedir.

Başa Çıkma Mekanizmaları. Katılımcıların muğlak kaybı deneyimledikleri tüm süreçlerde yaşamlarını olumlu ya da olumsuz etkileyen faktörlerin varlığı söz konusudur. Bu faktörler bu çalışmada başa çıkma mekanizmaları olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda boşanma süreci ve sonrasında kullanılan mekanizmalar bütünleştirilerek başa çıkma mekanizmaları kolaylaştırıcılar ve zorlaştırıcılar olarak iki ana başlık altında gruplandırılmıştır. Oluşturulan gruplandırma Şekil 137'de gösterilmiştir.

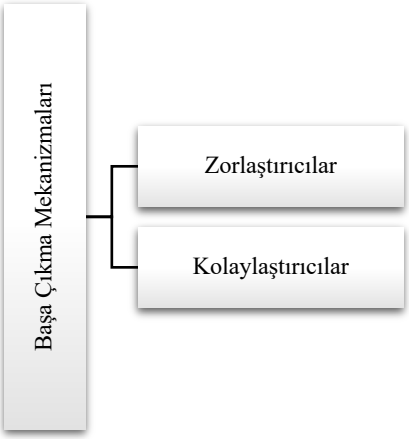

Şekil 137. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları

Zorlaştırıcılar. Muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde kullanılan ya da katılımcıları etkileyen kaynakları incelediğimizde, bazılarının zorlaştırıcı olarak işlev gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu kapsamda zorlaştırıcılar beş başlık altında ele alınmıştır: Bireysel-psikolojik faktörler, ilişkisel faktörler, yaşantısal faktörler, sosyal-toplumsal faktörler ve sektörel/kurumsal faktörlerdir. Oluşturulan bu gruplama ve alt başlıkları Şekil 138'de gösterilmektedir.

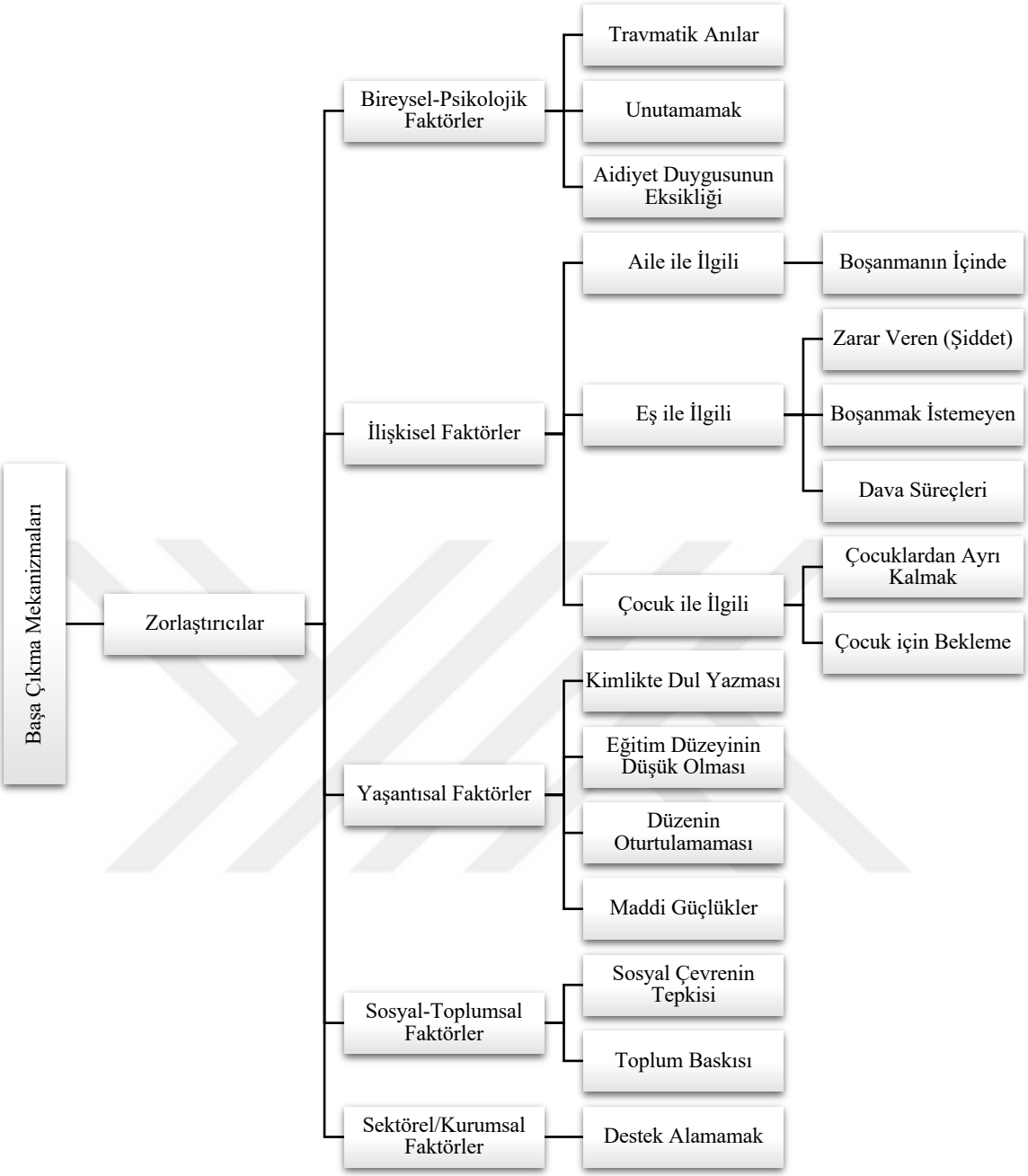

Şekil 138. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları: Zorlaştırıcılar

Bireysel-Psikolojik Faktörler. Zorlaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından ilki, bireysel-psikolojik faktörlerdir. Belirtilen başlık altında duygusal olarak yaşanan zorluklar vurgulanmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 139'da gösterilmiştir.

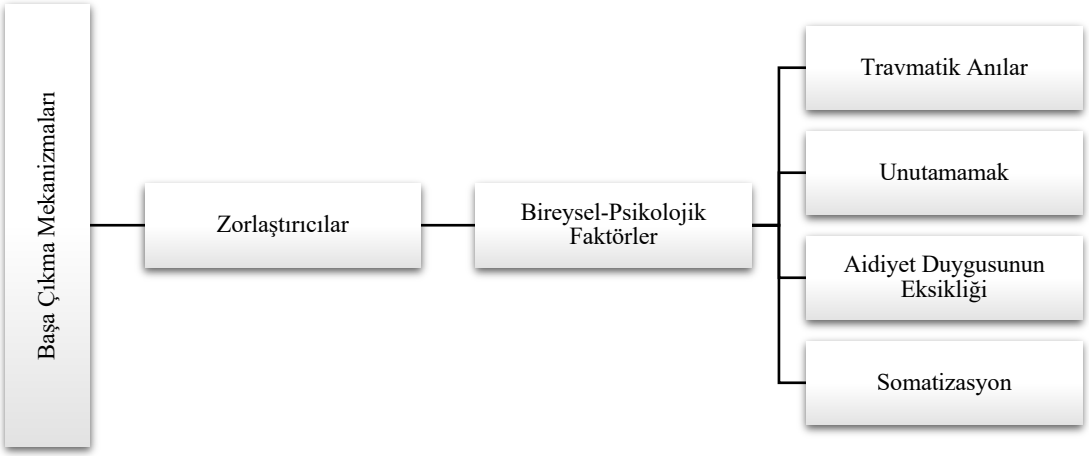

Şekil 139. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Bireysel-Psikolojik Faktörler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Bireysel-psikolojik faktörler başlığı altında yer alan zorlaştırıcı mekanizmalardan ilki, *travmatik anılar*dır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yani film gibi benim, ben anlatsam… daha inemiyorum, sinirlerim bozuluyor. Yani o kadar detaylar var ki anlatamayacağım yani. (A7, K: 146) …. Hani dayak yediğimi, atıldım yani sokakta kaldığımı, iki ay kim kalır sokakta? Sığınma gibi bir yerlerde yani aç susuz onlar [çocuklar] getiriyor yemek filan yani çok acı olaylar var, onlar da böyle, biliyorlar yani beni görmek için aynı orada kaldım yani çocukları görmek için (A7, K: 358-364)…. Evet …… yaşantıyı tamamen böyle silsem yani aklımdan, onu da çok isterim, keşke böyle silebilsem, böyle geçmişi yaşadığımı silme imkanı olsa silsem (A7, K: 415)

> *Peki o görüştüğünüz zamanlarda kendinizi nasıl hissettiniz görüşmenin öncesinde ya da sonrasında?* / Çok kötü hissettim / *Neye benziyor bu kötü ne gibi?* / Yani neye benziyor sanki böyle bir aynı şekilde yaşayacakmışım gibi hissettim zaten o görüşmelerde çok kısa kısa hani böyle zorunda olduğum için 5-10 dakika görüşüp bıraktım hani düğünde de oradaydı ama şey hiç böyle karşı karşıya gelip de konuşmadık, hiçbir şey yapmadık, yanına kadar gitmedim yani /*…Bu görüşmenin öncesinde sanki önceki şeyler olacakmış gibi hissediyorum dediniz ya o önceki şeylerden kastınız nedir diye sorsam aslında biraz bahsettiniz ama netleştirmek için soruyorum birazcık, nelerin olacağından tedirgin oluyordunuz?* / Şimdi onun o bakışları sanki böyle her an bir şiddet uygulayacak, gene bir şey isteyecek benden gibi bakışları vardı, o bakışları görüyordum onda. (A5, K: 137-144)

Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde, katılımcıların daha önceki travmatik yaşantılara dönmekle ilgili kaygılarının olduğu, bu nedenle boşanma öncesi dönemle ilgili konuşmalardan kaçındıkları ya da boşandıkları eş ile temasta olmaktan korktukları anlaşılmaktadır. Katılımcıların boşanma öncesine ilişkin anılarına teması, muğlak kayıpla temas anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda kabul edilemeyen ya da yası

tamamlanmamış muğlak kayıp söz konusu ise katılımcıları yeniden travmatize etme riski dolayısıyla travmatik anılar zorlayıcı bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkmasını zorlaştıran bir diğer psikolojik faktör, katılımcıların yaşadıkları olumsuz yaşantıları *unutamama*sıdır. Bu kapsamda katılımcılar şunları dile getirmiştir:

> Ya ben de işte bağırsaklarımdan kron hastalığım vardı, ameliyat olmuştum, o zaman bana çok destek olmuştu yani emekleri vardı inkâr edemem. İşte hastalığımda bakım sürecinde falan yanımda olmuştu, destek vermişti, getirmesinde götürmesinde, ilaçlarımda falan hani böyle sıkıntı falan hiç yaratmamıştı, o zaman olmuştu ama bu işte bu süreçte o bir yıl içinde herhâlde ben bir değişik duygular oldu tamamıyla iyisini de kötüsünü de unutayım gibi geliyor bana (A1, K: 148)

> Ya çok baş ettim, baş edemedim yani bazen şey düşünüyorum "*Siyah kalemim silgim olsa da siliversem, hatırlamasam*" diyorum yani baş ettim desem baş etmeye çalışıyorum hala öyle diyeyim ama şey izlerinin çoğu silindi (A3, K: 97-99)

> Evet …… yaşantıyı tamamen böyle silsem yani aklımdan onu da çok isterim keşke böyle silebilsem böyle geçmişi yaşayacağımı silme imkanı olsa silsem (A7, K: 415)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcıların muğlak kayıp olan eşleriyle ilgili yaşantılarını unutmak istedikleri anlaşılmaktadır. Bu noktada katılımcıların muğlak kaybın kaynağını ya da onunla ilişkili anıları yok saymaya ya da yok etmeye yönelik istekleri, muğlak kayıpla başa çıkamadıkları ya da başa çıkmakta zorlandıkları biçiminde yorumlanmaktadır.

Boşanma süreci ve sonrası için başa çıkmayı zorlaştıran mekanizmalardan bir diğeri *aidiyet duygusunun gelişmemesi* ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Psikolojik faktörler içinde yer alan bu alt başlık, katılımcının ifadesiyle şu şekilde dile getirilmiştir:

> Ben buraya taşındıktan sonra abimler W3'e taşındı, her şey çok anlamsızdı, anlamsız geldi o dönem. Ekmek almaya gidiyorum, markete gidiyorum "*Ben neden buradayım? Burada beni bağlayacak hiçbir şey yok*" o zaman daha X1 [üniversiteyi] kazanmamıştı, dershaneye gidiyordu. Burada annemin babamın bir evi var, arazisi var, oraya orası var yerleştim desem değil, çalışıyordum bu şehri sevdim çevrem burada desem değil, beni buraya bağlayacak hiçbir şey yoktu ama gidecek yerim de yoktu, öyle bir anlamsız boş anlar yaşadım ama şimdi iyiyim. (A4, K: 91)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcının boşanma sonrası yaşadığı şehirle bağ kuramamasının yarattığı anlamsızlık ve boşluk duygusundan bahsedilmektedir. Bu noktada katılımcının aidiyet duygusunun gelişmemesi, yeni yaşam düzenine uyum sağlamakta zorlanmasını da beraberinde getirmektedir. Burada katılımcının aidiyet duygusunun gelişmemesinin, kaybettiklerine odaklanması ya da kayıplarının yasını tutması ile de ilgili olabileceği düşünülmektedir. Başka bir ifade ile katılımcı, duygusal olarak daha önce yaşadığı ya da bir şekilde bağ kurduğu yerlerle ve kişilerle olan bağını sürdürmekte ve bu nedenle yeni düzene – yeni ortama uyum sağlamakta zorlanmaktadır.

İlişkisel Faktörler. Anne grubundaki katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkmasını zorlaştıran bir diğer ana başlık ilişkisel faktörlerdir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 140'ta gösterilmektedir.

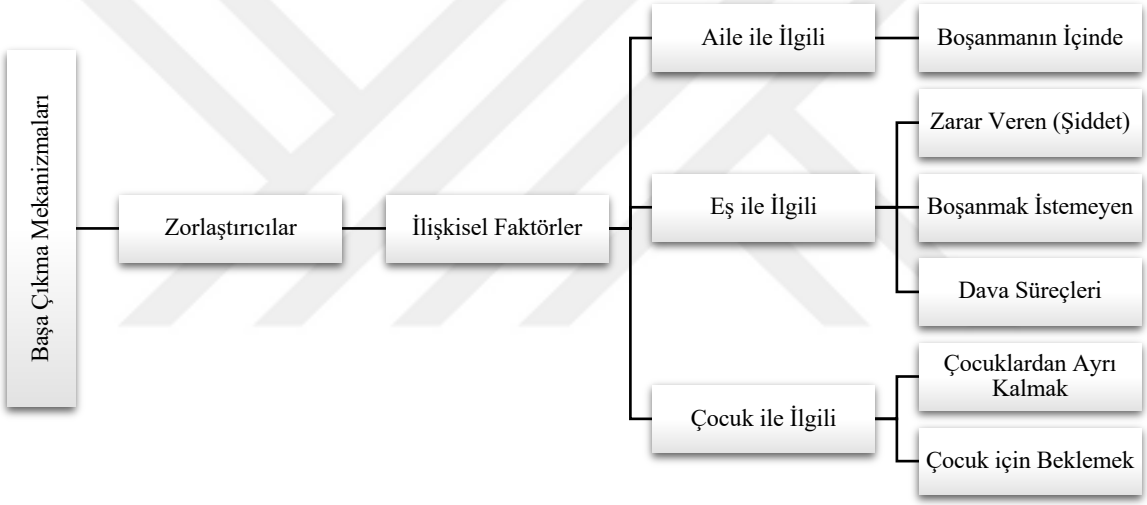

Şekil 140. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait İlişkisel Faktörler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

İlişkisel faktörler kapsamında dikkat çekilen zorlaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından ilki, ailesel faktörlerdir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 141'de verilmiştir.

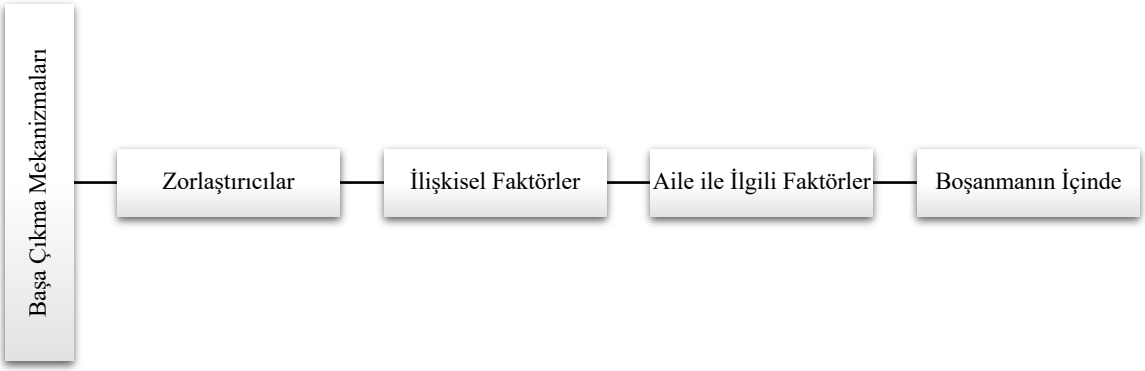

Şekil 141. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait İlişkisel Faktörler Alt Kategorisi, Aile ile İlgili Faktörler Kodu ve İlgili Kod

Aile ile ilgili faktörler başlığı altında kök aile ve eşin ailesinin boşanma sürecinde ve sonrasında verdiği tepkiler ve bu kapsamda kurulan ilişkiler incelenmiştir. Belirtilen durumlara ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> …. şey dedi "*Çocuklara sen bak, ben sana para vereyim*" İşte abimler falan da "*Diyecek ki…*" dedi "*…ben parayla baktırdım annenize sizi çocuklar diyecek*" diye "*…sen nafaka alma*" dedi. Çocuklara da nafaka, tek yanlışım o benim, ondan sonra boşanmadaki tek yanlışım diyeyim. Ondan sonracığıma velayet onda kaldı, nafaka almadım ben. İşte zaten babam da "*Eğer sen nafaka alırsan…*" şey nasıl diyeyim sana size şey dedi "*…ben istemem seni o zaman, hayır nafaka almayacaksın ama çocuklarına da bakacak*" dedi "*…onun çocukları*" Böylelikle geldik, şey oldu boşandık biz. (A3, K: 59)

> Ama hani dayım falan aramış sormuştu işte "*Kızım derdiniz ne, neden böyle oldu? Sonradan duyduk*" falan zaten bu boşanma sürecine hocam erkek kardeşim bana dedi ki "*Kendi kardeşlerimizden hariç…*" abim W2'deki kardeşim "*…dört kardeşten hariç hiç anneme filan söylemeyelim, her iş bitsin ondan sonra söyleyelim, onlar çok karışır*" dedi; bu süreci aslında biz biraz da sakladık hocam. Dürüst olmak gerekiyorsa aile büyüklerinden, çok yaşlılardan biraz sakladık / *Engel olurlar diye mi böyle yaptınız?* / Evet hocam aynen öyle / *Engel olurlar mıydı peki gerçekten?* / Ya hocam o anlamda biraz annem şeydi eski kafa "*Ne olacak, biz neler çektik*" kafası vardı yani kızım var, bir de şey vardı hocam "*Sen çalış…*" oradan ben işten ayrıldım geldim ama "*Sen çalışmıyorsun, işte kim bakacak sana, para nasıl kazanacaksın, ne yapacaksın?*" onlar dile getirilecek diye biz bu süreci sakladık, boşandıktan sonra biz hani bir amcamlarla daha büyüklere kendi öz anneme boşandık bittikten sonra anlattım. (A1, K: 50-56)

> Şimdi şöyle W2'dekilere hiçbir şey söylemek istemedim çünkü şey yaparlardı onaylamazlardı, kapalı bir aile, araya arabulucular girerdi falan. Hakikaten eşimin gerçekten boşanmak istediğini anlamıştım, gerek yoktu böyle bir şeye, o sırada annesi bize geldi hiçbir şey demedim, X1 söylemek istedi "*Oğlum söyleme kadıncağız yaşlı, bizden duymasın*" dedim ve annesi engellerdi "*Analık hakkımı helal etmem*" falan derdi, müdahale ederdi, bunlar da doğru şeyler değil. Bu

aşamada dedim "*Oğlum söyleme babaannen bizden duymasın, baban ne zaman söylemek istiyorsa*" (A2, K: 123)

Yukarıda yer verilen A3 ve A1'in ifadelerine bakıldığında, üç katılımcının ailesinin de boşanma sürecine farklı aşamalara dahil olması ya da dahil olma potansiyelinden bahsedilmektedir. Katılımcı A3, ailesinin kararıyla nafaka almamış ve bu durumdan pişmanlığını dile getirmiştir. Öte yandan A1 ve A2 ise ailesinin kendisine boşanma sürecinde engel oluşturacağını bildiği için yasal boşanmadan sonra aile üyelerini haberdar etmiştir. Aşağıda yer verilen A5'in ifadesi incelendiğinde ise belirtilen katılımcının ailesinin de boşanmayı engellemeye yönelik tepkilerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Burada ek olarak, toplumun kadının boşanmak istemesine verdiği anlam çarpıcıdır:

Akrabalarım da zaten hepsi duymuştu biraz tepki gösterdiler falan / *Ne söylediler?* / Nasıl oldu bilmiyorum ama şey cesaret geldi ya hepsini "*Sizi ilgilendirmez*" diye hepsini susturdum yani kimse bir şey soramadı yani / *Kimlerden ne geldi o dönem, ne söylendi hatırlıyor musunuz?* / Şu anda görüşmediğim ağabeyimin eşinden mesela şey geldi "*Başka birisi mi var, onun için mi boşanıyorsun?*" dendi, kendi onun kendi anne ve babası aynı şeyi söyledi bana yani çevredeki insanlar hep bunu şey yaptılar "*Başka biri var da öyle boşanıyorsun*" dediler / *Nasıl geldi bu size?* / "*Yani illa boşanmak için başka birini mi bulmak gerekiyor?*" diye çok düşündüm, niye erkek boşanırken "*Başka biri mi var?*" diye sormuyorlar da neden kadın boşanmak isteyince bunu soruyorlar onu çok düşündüm ama maalesef Türkiye'de böyle. (A5, K: 56-62)

Boşanma sonrası ailenin katılımcıya etkisi de katılımcıların değindikleri başlıklar arasındadır. Bu kapsamda yer alan paylaşımlar şu şekildedir:

Biz zorluk çektiğimiz zaman hiç kimse bizim yanımızda değildi, hiç kimse de bunun hesabını bize soramaz, kimse bana diyemez "*Senin kızın neden senin yanında değil?*" Hiç kimseyi alakadar… cevabını alır. Çünkü ben zor günümde tamam ailem yanımdaydı ama hiç kimse de bana ben size şunu söyleyeyim hiç kimse benim çocuğumun boynuna sarılıp da ablamın kızı ya da şey "*Yeğenim senin bir ihtiyacın var mı?*" Her anlamda tamam birbirimizi çok seviyoruz ama sevgi biraz da göstermektir, değil midir? Bunu yapmayan insanlar için hiç kimse hayatını hiç kimseden ne kardeşi ne bir akrabam ve bir arkadaşım benim çocuklarım hakkında yorum yapamazlar. Biz çünkü kendimizi biliyoruz bilen insanlarız. Ne yanlış ne doğru olduğunu biliyoruz. Ne hiç kimseye hesap veririz, ne kimse için yaşamayacağız. Kızlarımın bunu yapmasına izin vermeyeceğim. Kendileri nasıl istiyorsa, nerede mutlularsa, orada yaşayacaklar. Ben hep her zaman onlara destek olacağım. Öyle… (A9, K: 164)

Mesela abimler buradaydı, abim ya çok severdim abimi, bize çok kötü davrandılar. Gideceklerini duydum, çok terkedilmiş gibi hissedeceğimi zannettim,

onlar eşyalarını yüklediler akşam da arabalarına binip gittiler, o kadar huzurlu oldum, o kadar huzurlu oldum, dünyaya yeniden doğmuş gibi oldum sanki, böyle mağaradan çıkmış güneşi görmüş gibi oldum, o kadar rahatladım. Baskı, herkes baskı yapmaya çalışıyor bana, herkes böyle bir şiddetli görüşü var, ne diye baskı kuruyorsunuz? / *Ne tür baskılar yapıyorlardı size?* / "*Böyle giyinme, şöyle konuşma, burada onu yapma*" onun gibi şeyler abimler / *Boşanma sonrası size devamlı müdahale ediyorlardı anladığım kadarıyla* / Evet evet çok müdahale ettiler, herşeyime karıştılar. Bende gönül kırgınlığı oldu, görüşmek de istemiyorum, abim de olsa görüşmek istemiyorum, çok seviyordum ama bana çok baskı yaptılar. (A4, K: 95-99)

Ama burada da sadece şey var burası küçük şehir, erkek kardeşim benden küçük olduğu halde "Burada küçük şehir, herkes birbirini tanır, gittiğin yerden geldiğin yere haberdar edeceksin" O beni biraz rahatsız ediyor hocam, ben 4x yaşına gelmişim, küçük değilim yani neyin nereden ne yapılacağını çok iyi biliyorum, hani gittiğim zaman işte ben kardeşimi arıyorum "*ĞK [kardeşi] ben şuradayım ben buradayım*" diye haberdar ediyordum, o biraz beni sıkıntıya sokuyor ama onu da kırmak istemiyorum / *Nasıl geliyor bu haberdar etme durumu hani kardeşinizin nereye gidip geldiğinizden haberdar etmek size nasıl geliyor?* / Nasıl yani kötü hocam ya aslında kötü bir duygu. Mesela sen büyüksün ama aslında kardeşin "*Gitme yapma*" demiyor sadece "*Beni haberdar et*" atıyorum "*Ben istasyondayım, ben şuradayım ben buradayım de, benim haberim olsun*" yani "*Gitmen, gelmen işte gezmen, tozman, çıkman*" demiyor ama "*Beni haberdar edin*" ben de hani "*Niye haberdar edeyim ki?*" diye içimden yüzüne söyleyemiyorum ama içimden diyorum hocam "*Niye ben haberdar ediyorum, ben kaç yaşında kadınım, ben kendi ayaklarımın üstünde dururum*" ama o konu biraz beni rahatsız ediyor açıkça söylemek gerekiyorsa. (A1, K: 108-110)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların ailelerinin bir şekilde özellikle de sözel olarak katılımcıya ve çocuklarına müdahale ettikleri anlaşılmaktadır. Burada A9 yakınlarına bu hakkı tanımaz ve tepki gösterirken, diğer iki katılımcı ailelerin kontrol davranışından rahatsız olsa da bunu ifade edememekte ancak durumdan rahatsızlık duymaktadırlar. Psikolojik baskı hisseden katılımcılar, kendilerine ve yaşamlarına yapılan müdahaleyi sessizce kabul etmektedir. Ortaya çıkan bu durum boşanma sonrasında kadının tek başına yaşamasına izin vermeme bağlamında başka bir tür kayıp yaşantısının varlığını ortaya çıkarmaktadır. Burada şu nokta da önemlidir: Katılımcı buna neden izin vermekte ya da neden sessiz kalmaktadır? Bu durum belki de boşanma öncesi, sırası ve sonrasında kaybettikleri ve hala tam anlamıyla ulaşamadıkları kayıp benlikleriyle ilgili olabilir. Bir başka ihtimal de bu ailedeki rollerinin sessiz kalmak biçiminde olduğudur. Ancak A1'in evlilik öncesinde dik başlı ve asi olarak kendini tanımladığı düşünüldüğünde boşanma sonrası sessizliğinin kayıp ya da donmuş benliğiyle daha yüksek oranda ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Ailesel faktörlerin yanı sıra katılımcının muğlak kayıpla başa çıkmasını zorlaştıran bir diğer ilişkisel faktör, eş ile ilgili kaynaklardır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 142'de gösterilmiştir.

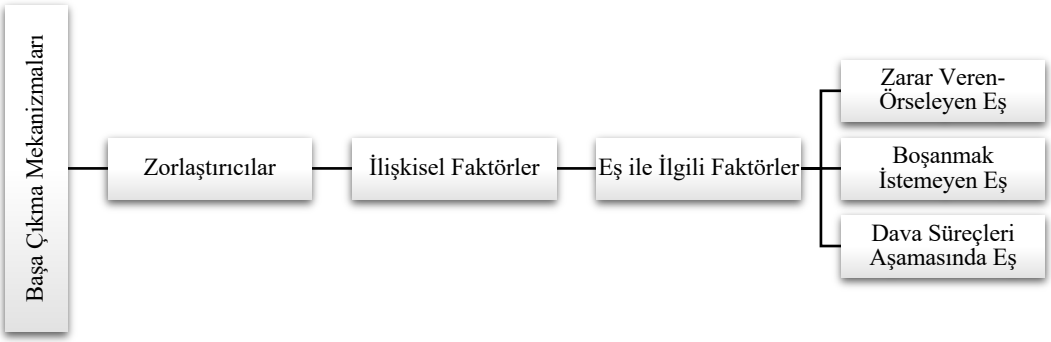

Şekil 142. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait İlişkisel Faktörler Alt Kategorisi, Eş ile İlgili Faktörler Kodu ve İlgili Alt Kodlar

İlk olarak, zarar veren-örseleyen eş başlığı altında yer alan ifadeler incelendiğinde, eşin özellikle şiddet kapsamında yer alan davranışları dikkat çekmektedir. Bu durum katılımcılar tarafından şöyle dile getirilmiştir:

> Tabi dünyalar bizim oldu çünkü bir de Elif hanım hani korkularımız var alkol alan bir adam, bir gün yolumu kesip sana bir zarar vermeye de vermeyeceği de meçhul, değil mi? Bunlar da beni etkiliyordu yani dava açmamda. Ben hep dua ediyordum "*Allah'ım ne olur kendiliğinden boşansın, o gitsin dava açsın ki benden olmasın, bana kızgın olmasın, yani başımıza bir iş getirecek kadar sinirlenmesin*" çünkü adam alkol alıyor yani bilmiyorsun ne yapıp ne edeceğini. (A9, K: 80)

> Çünkü hiçbir evliliği biten kadın aldatılan, şiddet gören, sürekli baskılar altında sürekli yani farklı şeylerle adlandırılan, sürekli yani sürekli baskı altındasınız. Ya iyi de ben benim ya benim bir kişiliğim var, bir kariyerim var, ben bir kadınım, bir bireyim, karşımda karşımdaki insanın tapulu malı değilim. Yani çok zorlu süreçler atlattım, küçük çocuğum da hep yanımdaydı, çok büyük işkenceler… işkencelere maruz kaldım. Bir gece yatarken mesela satırla doğramaya çalışıldım ama geçti o. (A8, K: 82)

> Sadece şöyle ben ikinci bir evlilik yaptığımı öğrenince o zaman böyle birtakım sıkıntılar çıkardı, X1'i X1'in tam üniversiteye hazırlandığı seneydi, X1'i psikolojik olarak çok yıprattı o sene. İşte kendi içinde bunu sindiremedi, büyükler de konuştu, kardeşim de konuştu, o sene böyle işte böyle kıskançlığa mı girdi ne hissetti bilmiyorum ama bütün hıncını X1'den çıkardı o dönem. (A6, K: 122)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcı A9 eşinin zarar verme davranışından korktuğu için boşanma davası açamadığını; A8 hem boşanma öncesi hem de sonrasında

ciddi anlamda şiddet gördüğünü ve görmeye devam ettiğini ifade etmektedir. Katılımcı A6'nın durumu belirtilen iki katılımcıdan farklı olarak çocuk üzerinden zarar verme biçiminde kişiyi etkilemiştir. Tüm bu bahsedilen durumlarda kadın eşin şiddet davranışı nedeniyle eyleme geçememiş ya da geçtiği eylemin bedelini şiddet görerek ödemiştir. Ne yazık ki bu durum, katılımcıların muğlak kaybı deneyimlemeye devam etmesi, muğlak kayıp sonrası uyum sürecine geçememesi ya da uyum sürecinin sekteye uğraması biçiminde süreçteki zorluklara işaret etmektedir.

İkinci olarak, eş ile ilgili zorlaştırıcı bir diğer faktör, eşin *boşanmak istememesi*dir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Aradım dedim işte "*Sen böyle söylemişsin, gidelim birlikte dava açalım*". Meğer bu zaten gitmiş dava açmış ama alkollüyken yaptığı için unutmuş kendisi bunu yaptığını. Hani bir anda sinirleniyor artık kim ona bir şey söylüyor? Gidiyor dava açıyor, adam unutuyor. Dedim ki "*Hadi gidelim bak anlaşmalı boşanalım, sen böyle demişsin*". "*Yok*" dedi inkar etti. "*Ben boşanmam*" Bu sefer yine başladı yalvarmaya, ağlamaya işte "*Ben seviyorum, bilmem ne yapıyorum*" falan filan ben dedim ki "*Ha bu fikrini değiştirmiş*" ama dava açtığını da bilmiyoruz…"*Ben boşanmam, hakim de kim oluyor? Ben karımı seviyorum, ben bırakmam, çocuklarımı seviyorum, onlara ben bakıyorum*" Sonra dışarda duran insanlar vardı şok oldular çünkü mübaşir girerken diyor ya "*Davalı… Davacı…*" "*Benim*" diyorlar ki "*Abla*" diyorlar "*Bu adam sana dava açmışken kendisi boşanmak istemiyor, şimdi bu ne istiyor?*" "*Ben boşanmam*" falan tam bir saat ben onun arkasından koşturdum, kızım telefonda ikna etmeye çalışıyor. Gidip dilekçe yazmadı, boşanmadık. O ilk dava açtığımız zaman protokollü imza olursa biz boşanmıştık. Ondan sonra orada kabul etmedi "*Ben boşanmam*" dedi, çekti gitti, hiç kimse onu ikna edemedi. Ben de babamlara "*Hiç karışmayın*" dedim çünkü bu yine alkollü gelmişti, "*Karışmayın*" dedim "*Kimse karışmasın*" (A9, K: 80)

> Ama şey böyle hep sorunlar yaşadığımızda benden şikayetlenirdi mesela "*Sen böyle olduğun için ben böyleyim*" işte "*Hayır böyle değil*" olduğunda ben şey demiştim "*Ben böyleysem ben kötüysem o zaman boşanalım*" derdim ama buna da yanaşmazdı, hem memnun değil ama yanaşmazdı. (A6, K: 26)

> Avukatım da yanımdaydı, kesinlikle onun yanına gitmedim çünkü hani sesini dahi duymak istemiyordum, uzakta durdum, sonra yanıma geldi dedi ki bana "*Ben vazgeçtim*" dedi, avukatla ikimiz birbirimizin yüzüne baktık "*Ne oldu?*" falan diye sonra avukatıma dedim ki "*Bize müsaade et ne olursun, oyala hakimi, bir şey yap*" dedim dışarıya çıkardım bunu "*Ne demek oluyor?*" Bu, "*Ben vazgeçtim*" dedi "*Ayrılmak istemiyorum*" dedi. Bir yarım saat kadar falan ona dil döktüm ikna etmek için sonra bana "*Tamam ama…*" dedi "*…ayrılacağız şimdi de…*" dedi "*…daha sonra da tekrardan evleneceğiz değil mi?*" dedi bana "*Tabii ki öyle bir şey olmayacak, ben senden tekrar evleneceksem neden tekrar boşanmak isteyeyim?*" diye şey yaptım "*Tamam*" dedi ikna oldu bu. (A5, K: 77) … Zorlaştıran tek şey onun istememesiydi "*Boşanmayacağım*" demesi (A5, K: 85)

"*Ben istemiyorum artık, sen ne olursan ol, ben seninle yaşamak istemiyorum, ben ayrılmak istiyorum*" dedim "*Emin misin?*" dedi. Bak kocam ilk kendi demişti bana böyle halbuki sınavdan falan diye sonra bana "*Emin misin?*" dedi. Ben de "*Hayatımda hiçbir şeye emin olmadığım kadar bundan eminim*" dedim "*Ama ben sadece bu süreçte yine X'in üzülmesine kırılmasına hani böyle kavgalı ayrılmak istemiyorum*" dedim "*İki medeni insan gibi oturup konuşalım ben senden nafaka da istemiyorum ben senden eşya da istemiyorum hiçbir şeyi istemiyorum sadece boşanmak istiyorum senden*" dedim. Ben işi ciddiye sokunca hocam O vazgeçmeye çalıştı. (A1, K: 154)

Yukarıda yer verilen katılımcı ifadeleri incelendiğinde, A9 ve A5 kodlu katılımcıların eşlerinin mahkemede davanın görüleceği ana kadar boşanmak istemedikleri ancak katılımcıların kararlı olmaları sonucunda boşanmanın o anda ya da daha sonrasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde, katılımcı A6 ve A1'in eşlerinin de boşanmak istemedikleri görülmektedir. Bu iki katılımcı eşleri tarafından kusurlu görülse de hatta A1'in eşi boşanmayı kendi istese de boşanma sürecinde geri adım atma davranışı sergilemesi dikkat çekicidir. Bu durum, hem anne grubundaki katılımcı hem de çocuk grubu için muğlak kaybın deneyimlenmeye devam etmesi anlamına gelmektedir. Öte yandan anne grubundaki katılımcıların boşanma konusundaki kararlılığı, kaybın yasının tutulmaya başlanmasında dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.

Zorlaştırıcı ailesel faktörler kategorisinde yer alan bir diğer başlık, *dava sürecindeki eş*tir. Bu başlık altında özellikle çocukların velayeti ve mal paylaşımı konusundaki anlaşmazlıklara vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda gruplanan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Ğ [eski eş] boşanma kararı aldıktan sonra biraz bana iyi davrandı ama hani artık boşanmanın gerçekleşmesinde artık farklı bir insan olacağını hissetmeye başladım, çıkarlar maddi çıkarlar falan gibi onun çok farklı bir insan olmaya başladığını gördüm.… Evi problem yaptı eşim, bu arada gerçek yüzü ortaya çıktı, o sakladığı yüzü ortaya çıktı. Ben sandım ki bana "*ĞA [kendisi] tamam senin rahat etmen için çocukların rahat etmesi için ne gerekiyorsa yaparım*" Hiç öyle diyecek bir eş yoktu karşımda, beni mağdur etmek isteyen, enkazımı görmek isteyen bir erkek vardı karşımda. (A2, K: 103)

…O şeyde süreçte velayeti almaya çalıştığım vakit tam üç buçuk yıl sürdü velayeti almak ve şey avukatım şey demişti o zaman "*Cinayet davasını bile geçti*" diye. O vermek istemedi çünkü verirse nafaka vermek zorunda kalacaktı, öyle onu da aldım yani ben velayeti velayet davasına eşini çıkarttı, baldızını çıkarttı, "*Biz bakarız*" dedirtti yani çok çirkin şeylerdi bunlar yani zaten çocuklar benimle yaşıyorlar yani o zamanlar çok üzüldüğümü düşünüyorum yani sanki hiç o zamanlar geçmeyecekmiş gibi o kadar çocukları yıpratmaya gerek var mıydı gerek yoktu yani şöyle boşandık. (A3, K: 61)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, A2'nin mal paylaşımı, A3'ün çocukların velayetini alma ile ilgili sorun yaşadığı görülmektedir. Katılımcı A2 mahkeme ve taleplerin karşılanması aşamasında eski eşinin davranışsal olarak yaklaşımının değişimine yaptığı vurgu dikkat çekicidir. Katılımcı A3 ise çocukların velayetini alabilmek için eşinin başvurduğu noktalarda yaşadığı hayal kırıklığı ve üzüntüyü dile getirmiştir. Muğlak kayıp açısından hem A2 hem de A3 eşinin farklı bir yüzüyle karşılaşmış, bu da ikincil bir muğlak kayıp yaşamasına neden olmuştur. Burada koruyucu faktörlerin etkisiyle ikincil kayıpların katılımcı A3'ü daha az düzeyde etkilediği düşünülmektedir.

Zorlaştırıcı ilişkisel faktörler başlığı altında ele alınan bir diğer dinamik, çocuklarla ilgilidir. Burada çocuğun boşanma süreci ve sonrasına etkisi üzerinden katılımcının muğlak kayba yönelik tepkileri incelenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 143'te gösterilmiştir.

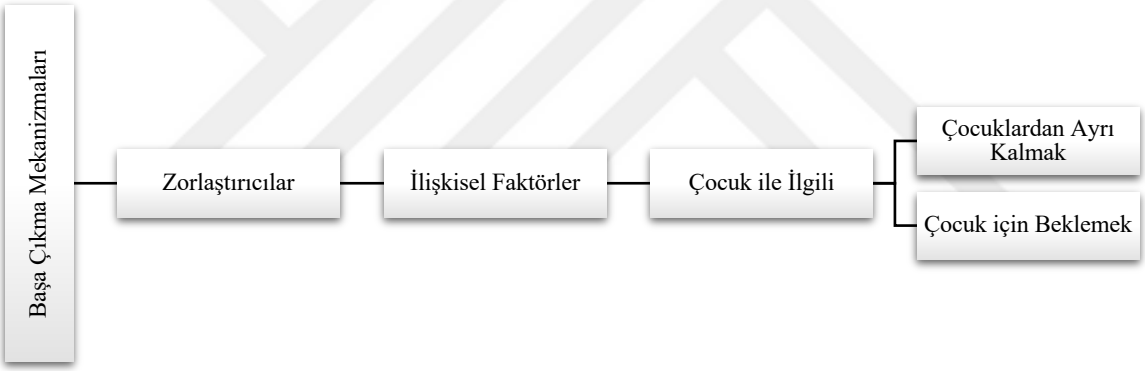

Şekil 143. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait İlişkisel Faktörler Alt Kategorisi, Çocuk ile İlgili Faktörler Kodu ve İlgili Alt Kodlar

İlk olarak, boşanma süreci ve sonrasında çocuklarla ilgili yaşanan dikkat çekici deneyimlerden biri *çocuklardan ayrı kalmak*tır. Bu deneyim katılımcı A7 ve A5 tarafından şöyle dile getirilmiştir:

> Ben çok şey yaptım, çocuklar üzerinde çok direndim, evden attı beni. Ben başka yerde, yakın bir yerde durdum yani onu da açıklamak istemiyorum. Çocuklara yakın bir yerde hapsoldum yani çocukları göreyim diye. O da beni yakaladı, sağdan soldan ona öyle yani pervasız şeyleri vardı kadınlar, onlar söylemiş "*Eşin burada ama nerede gizleniyor belli değil*". Gizlendiğim yeri de söylemek istemiyorum. (A7, K: 132) …. Oradan sonra iyice hiç git yani buralarda oralarda… "*Git al çocukları…*" anladı yani velayeti verdi bana. Onları…evet duramadım onlarsız yani iki küçük, ya onlar daha küçük yani her gün ağlıyordum

> W2'de "*Çocukları ver bana*" ve çocukları yani hiçbir katkısı yoktu ki baba olarak. Yaşadığımı ben biliyorum yani onun için "*Ver bana*" "*Al senin olsun sıpaların*" dedi bana. "*Sıpa*" diyor bir de yani çocuk olarak da görmüyor, verdi bana, ben de aldım velayeti. Yani o ben gitmeden mahkemeye vermiş velayeti. (A7, K: 136)

> O şeyde çocuklarımın yanımda olmadığı zamanlar çok kötü zamanlardı benim için. (A5, K: 85)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların boşanma sürecinde çocuklardan ayrı kalmak durumunda kaldıkları bir zaman dilimi olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte A7, çocukları için kalınamayacak bir yerde bir süre yaşamış; A5 ise bir süre çocuklarından tamamen uzak kalmıştır. Her iki katılımcı da boşanma sonrası süreçte çocuklarını göremeyecekleri korkusunu yaşamışlardır. Bu noktada hem boşanma süreci hem de boşanma sonrası dönem açısından çocuklarla ilgili zorlayıcı olan temel yaşantı, çocukların muğlak kaybıdır.

İkinci olarak, çocuklarla ilgili zorlaştırıcı faktörlerden bir diğeri, *çocuk için beklemek* başlığı altında ele alınmıştır. Burada katılımcı A1 çocuğu için boşandıktan sonra eski eşiyle aynı evde kalma deneyimini şu şekilde anlatmaktadır:

> X1 de dedi "*Dayı, annemle babam mutsuz zaten hani böyle mutsuz olmaktansa ayrılmaları daha iyi olacak bence de*" dedi. Bu süreçte yine dedim X1'in bir buçuk ay filan kalmıştı okulun bitmesine, sınav falan. "*O zaman…"* dedi erkek kardeşim "*…sen bu adamla aynı evde yaşayamazsın, sizi bir otele yerleştirelim, siz bir otelde kalın. X'in okulu bitsin, boşanın gelin, tüm süreci geçirin hani bir daha yüz yüze geçirin bir daha da sıkıntı olmasın*" dedi. Bu sefer de X1 hocam duygusal baktı, evden ayrılmak istemedi ve ben bir buçuk yıl o süreçten sonra da bir buçuk ay o adamla aynı evde yaşadım. (A1, K: 6) …. Çok kötüydü hocam çok farklıydı ve çok kötüydü yani onları anlatmak o kadar kötü ki hocam yani çok değişik bir şeydi. Düşünebiliyor musun her şey bitmiş ama sen sadece çocuğun için, hiçbir şey konuşmuyorsun, hiçbir şey paylaşmıyorsun, aynı masada yemek yemiyorsun, otel gibi gelip o evi kullanıyor, sen yeri geldi mi otel gibi bakıyorsun. Böyle hani bir de bilirsin kadınlar bazı şeylere daha duygusal bakar "*Şunu şöyle almıştım da böyle almıştım da şunu şöyle yapmıştım da*" O süreci hiç aklımdan yani nasıl desem hocam çok kötü bir süreçti inanın yani belki O da beni görmek istemiyor yani bu süreç içinde ama çocuğun için mecbur paylaşıyorsun o evi ama çok kötüydü yani gerçekten psikolojimi de altüst etmişti. (A1, K: 8)

Yukarıda yer alan ifadede, A1 çocuğu için boşandığı eşiyle aynı evde yaşamının oldukça zorlayıcı bir yaşantı olduğundan bahsetmektedir. Burada katılımcının muğlak kaybın yanı sıra gerçek kayıpların da olduğu bir evde bir ay gibi bir zaman boyunca yaşamaya çabaladığı anlaşılmaktadır. Katılımcı eski eşiyle birlikte, emek verdiği evini de kaybetmiş ve boşanma sonrasında tüm bu kayıpların içinde yaşamak zorunda kalmıştır.

Katılımcı A1 için bu durum oldukça travmatize edici bir yaşantıdır. Katılımcının bu durumu mezarlıkta yatıp kalkan ve bu deneyimden hoşnut olmayan birinin yaşantısına benzetilmiş ve kayıplarla yaşamanın aynı travmatik etkiyi yarattığı düşünülmüştür.

Yaşantısal Faktörler. Muğlak kayıpla başa çıkılmasını zorlaştıran ana faktörlerden bir diğeri, yaşantısal faktörlerdir. Yaşantısal faktörler, kimlikte dul yazması, eğitim düzeyinin düşük olması, düzenin oturtulamaması ve maddi zorluklar gibi alt başlıkları içermektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 144'te gösterilmiştir.

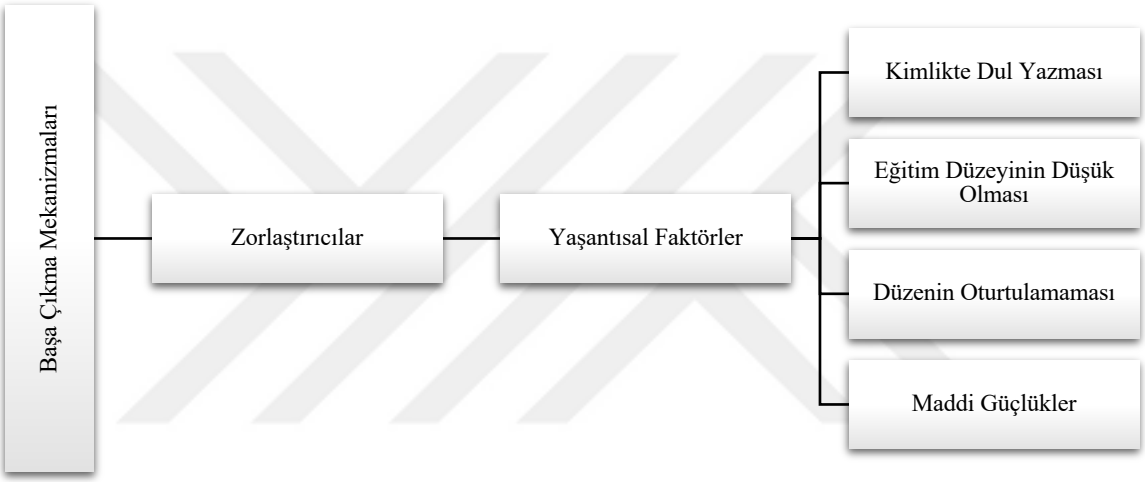

Şekil 144. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Yaşantısal Faktörler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Yaşantısal faktörlerin ilki, katılımcının *kimliğinde dul yazması* ile ilgilidir. Belirtilen konuda yaşanılan zorluğu katılımcı şu şekilde dile getirmektedir:

> Yoo yasal olarak boşanmanın şeyi değiştirdim ben nüfus cüzdanının arkasında kocaman bir "*dul*" yazmışlar ondan sonra götürdüm bunu değiştirdim "*Buraya bekar yazacaksınız*" dedim güldüler hatta. Yaa o çok rahatsız ediciydi beni, bir onu hatırlıyorum… (A3, K: 81) … Bilmiyorum dul olmaktansa bekar olmak daha hoşuma gitti ya da orada o kocaman "*dul*" niye "*dul*" yazıldı belki şeydi hani hayatımda hep böyle bir şeyleri değiştirmek, bir şeyleri öncü olmak gibi kafamda hep böyle bir yapı var benim, belki de onun için gittim değiştirdim yani bilemiyorum şimdi neydi? (A3, K: 83)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı A3, kimliğinde "*dul*" yazmasından dolayı duyduğu rahatsızlığı paylaşmıştır. Burada "*Dul*" ifadesinin kişi için anlamı önemlidir. Bu bağlamda kimlikte belirtilen ifadeyi taşımak, eski eş ile kurulan bağı da taşımak anlamına

geliyor olabilir. Başka bir ifadeyle, "dul" kelimesinin daha önceden evli olmaya yaptığı atıf, rahatsızlık yaratabilir. Bu bağlamda ifadeyi değiştirmek, yeni hayata sıfırdan başlamak, uyum sağlamak ve muğlak kayıpla başa çıkmanın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Öte yandan bekar yazılmasını istemek, daha önce yaşanılanları silme çabası da olabilir. Bu açıdan katılımcının davranışı yorumlandığında, var olan durum muğlak kaybı yok saymak ya da onunla başa çıkmakta zorlanmak biçiminde de ele alınabilir.

Yaşantısal zorlaştırıcıların ikincisi, *eğitim düzeyinin düşük olması*dır. Bu durum katılımcı tarafından şöyle anlatılmıştır:

> Boşandıktan sonra beni etkileyen sadece çocukların eğitimi çok şey yaptı zorladı beni çünkü ben eğitim hiç bilmiyorum, ben ortaokulu bilmiyorum, ben liseyi bilmiyorum yani ben X1 liseye giderken eşit ağırlık, sayısal, sözeli bilmiyormuşum. Ben… bu beni çok zorladı yani okul tercihleri çok zorladı o kadar yani çok zorladı ama şükür yani bugünkü halimize binlerce kez şükürler olsun ama şey de yani tabii ki insan yanında bir eş istiyor muhakkak (A3, K: 63)…. Ama öyle tek boşandıktan sonraki zorlandığım konu çocukların eğitimiydi. (A3, K: 65)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı A3, boşandıktan sonra en çok çocukların eğitimine katkı sunmakta zorlandığından bahsetmektedir. Burada ortaokul ve liseyi bilmemek ya da lisedeki alanları bilmemek çocuğu takip edememek, ona rehberlik edememek gibi anlaşılmakta ve bu bağlamda ebeveyn olarak kendini yetersiz görmekle ilişkilendirilmektedir. Başka bir ifadeyle kişinin temelde duyduğu zorluk, çocuklara yetememek gibi algılanmaktadır. Bununla birlikte yaşanılan zorluk, eşin muğlak kaybı ile ilişkilendirilmiştir. Eşin hem psikolojik hem de fiziksel yokluğu katılımcının eğitim alanındaki zorluğunu arttırmış gibi görünmektedir.

Üçüncü olarak, yaşantısal zorlaştırıcılardan bir diğeri, belli bir *düzenin oturtulamaması* olarak görülmektedir. Bu durum şu şekilde dile getirilmiştir:

> Şu yanlışı yapmışım özellikle yanlış yanlış bakın ikinci bir yanlışım da şu … "*Çocuklar istedikleri vakit babalarını görsünler*" Hep bunu şey yaptım "*Özledik*" dediler gönderdim, adam "*Yemek var*" dedi gönderdik, ondan sonracığıma "*Oğlu var*" dedik gönderdik. Tabii biraz da gencim ondan sonra ama yıllar geçtikten sonra şunu düşünüyorum: Yıpratmışım ben çocukları. O düzen olmalıymış "*Hayır efendim sen cumartesi pazar olmadan gidemezsin*" bu düzendir yani bu düzeni kuramadım ben, orda bir zorlandık, eğitim hayatlarında zorlandık bilmediğim için ondan sonra bir de babaya gitme konusunu düzene koymadım işte "*cak*" dedi gittiler "*cuk*" dedi gittiler. Ne oldu? Bunların işte dersleri kaldı üzgün geldiler orada yıprandılar, o çocukların yanında ezildiler ama sen burada bir şey yapamıyorsun tabii onun için böyle. (A3, K: 65)

Yukarıda yer verilen ifadede katılımcı, baba ile görüşme düzeninin olmamasının çocukların yıpranması ile sonuçlandığından bahsetmektedir. Çocuklarının babaları ile her istediklerinde görüşmelerine izin vermesinin, onları babalarından mahrum bırakmamaya çalışmasının bedelinin yine çocuklar tarafından ödendiği ve bu konuda kendisinin bir şey yapamadığını anlatmaktadır. Burada katılımcının çocukları muğlak kayıptan korumaya yönelik çabası, çocukların psikolojik olarak yorulmaları ile sonuçlanmıştır.

Katılımcılar için yaşantısal zorlayıcılarından bir diğeri *maddi güçlükler*dir. Maddi kaynakların yetersizliği ile ilgili olarak paylaşımlar şu şekildedir:

> Ve ben "*Kendimi ve çocuklarımı da kurtaracağım*" diyordum. O zaman yine ben hani birkaç sene de geçti aradan tabi daha güzel, hani sağlam bir işim yoktu o zaman, yazın çalışmıyordum, geliyordum, gelirim azdı. Babam emekli yazık, ben ona nasıl yük olacağım? Ben onların yanına gelsem tamam, işim gücüm doğru düz bir işim yok. Ben çocuklarımı okutmak istiyorum. Öyle bir idealim var yani tek hedefim o. Çocuklarımı nasıl okutacağım, emekli maaşıyla mı? Mümkün değildi. (A9, K: 64) … Ben size ne diyorum ben o zamanlar ayaklarım yere sağlam basmıyordu. Çocuklarımın yaşı küçüktü. Daha sonra bir işim yoktu; garantili bir işim yoktu ve ben çaba sarf ettim yani ben hani onun yanında kaldım ama bir yandan da zemin hazırlıyordum. Ayaklarım yere sağlam bastığı anda harekete geçtim. (A9, K: 72)

> Evet aslında ben de onu kabul etmiyorum ama işte şeylerim var hani bazı tutanağım yok, keşke şimdiki aklım olsaydı yani. (A7, K: 118)

Yukarıda yer verilen ifadeler incelendiğinde, katılımcılar ekonomik bağımsızlıklarını kazanamamış olmaları nedeniyle evliliklerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Bu bir anlamda maddi güçlüklerin, muğlak kaybın sürdürücüleri olarak sürece katıldığı biçiminde yorumlanmaktadır. Benzer şekilde diğer katılımcılar da ekonomik özgürlüğün zorunlu olduğundan bahsetmektedirler:

> Ne olsaydı iyi gelirdi… Maddi maddiyat olurdu yani yine biraz maddiyat gerekiyordu bayağı. (A7, K: 194) Bir şey eylem amacıyla hiçbir şey beni zorlaştırmadı. Benim maddiyat konusu hani çocukları daha iyi bakım nasıl bakarım yani yardım olarak değil de hani öyle birisinin kıyafetiyle vs. değil, onlar üzdü beni yoksa hiçbir şey üzmedi hani çocuklarıma iyi bakmak yani daha iyi bakmak, daha iyi. (A7, K: 432)

> Evet aynen bir de şu var: Ekonomik özgürlüğünüzü çalışmıyorsun, o eve gidiyorsunuz ama benim bir tane çocuğum var, o çocuğumun da ihtiyaçları var, benden beklentileri var. Ben ne yaparım bu saatten sonra, ben ne yapabilirim? Bu zamana kadar hiç çalışmamışım, kendinize de bir özgüveniniz yok zaten bunca şeyi yaşayınca zaten özgüven falan hiçbir şey kalmıyor. Ben ne yapabilirim? İşte gidiyorum gideceğim ama zaten beni orada bekleten sebepler bunlardı. Belki

> ekonomik özgürlüğüm olsaydı belki de birinci yılda bitirirdim her şeyi yani bunlar gerçekten Elif Hanım çok büyük etken, kadının çalışması. Her zaman her tartışmamızda şey derdi ben ona cevap verirken "*Senin karnını ben doyuruyorum ama bana karşı cevap veriyorsun, sus cevap verme, sen benim ekmeğimle karnını doyuruyorsun*" gibi şeyler söylerdi bana öyle yani. O yüzden çok affedersiniz dedim ki anneme gittiğimiz gece "*Senin ekmeğini yemeyeceğim*" dedim Allah da nasip etmedi onun ekmeğini bize, ayrıldıktan sonra bir lirasını bile görmedik. X1'in üstüne kayıtlı hattı vardı 18'den yaşı küçük olduğu için hattını kullanıyordu yani onun adına çıkarılmış hattını hattı bile kapattırdı, hiçbir şey söylemeden kapattırdı yani öyle yani benim vermiş olduğum karar tamamen ayaklarımın üzerinde duramamam, evlenince hemen X1'in olması "*Benim çocuğum var ben çalışmıyorum ne yapabilirim*" korkusuyla kaygısıyla. Tamam annem babam sağ arkamdalar ama e bir yere kadar, belli bir zaman sonra sen de anne olmuşsun, senden bir şeyler bekleyen çocuğun oluyor, öyle yani. (A6, K:56)

> Sadece maddi açıdan iki maaş yerine bir maaş olmak biraz sıkıntı yaptı … (A2, K: 229)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcılardan A6 ve A7, özellikle çocukları için ekonomik özgürlüğe sahip olmanın gerekliliğinden bahsetmektedirler. Katılımcı A2 ise tek maaşla geçinmenin zorluğuna vurgu yapmaktadır. Özetle katılımcıların evliliği sürdürmelerinin temel nedeni, çocukların maddi alanda yaşayacağı kayıpların önüne geçmek ve onlara iyi bir hayat sunabilmektir. Boşanma sonrasında da bu kaygının oldukça görünür olduğu ve katılımcıların maddi alandaki güçlüklerin üstesinden gelmeye yönelik çabaladıkları anlaşılmaktadır.

Sosyal-Toplumsal Faktörler. Anne grubunda yer alan katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkmalarını zorlaştıran ana faktörlerden bir diğeri sosyal-toplumsal faktörlerdir. Bu başlık altından özellikle toplum baskısı ve sosyal çevrenin tepkisinin katılımcı üzerine etkisi dikkat çekicidir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 145'te gösterilmiştir.

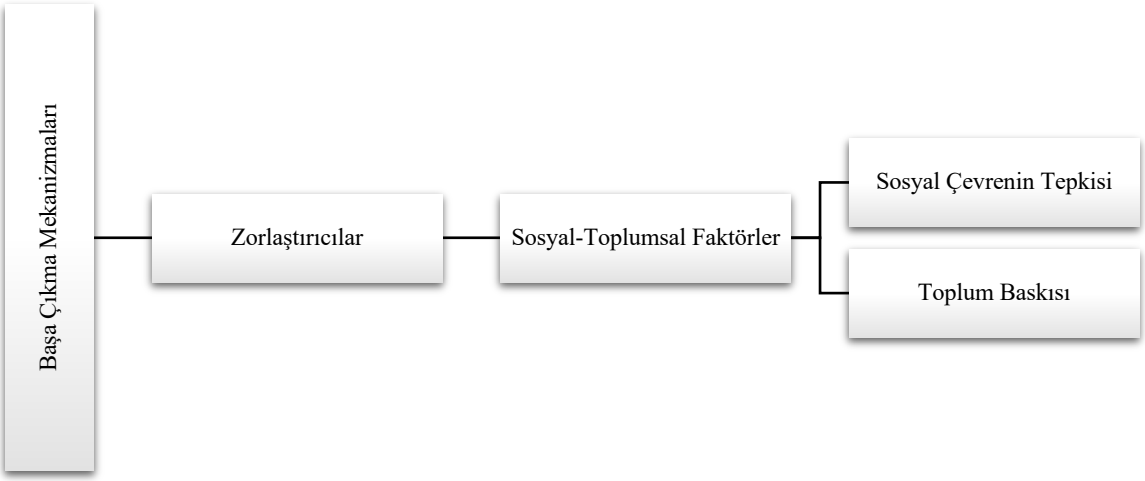

Şekil 145. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Sosyal-Toplumsal Faktörler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Sosyal-Toplumsal faktörler kapsamında yer verilen katılımcı ifadeleri sosyal çevrenin tepkilerine dikkat çekmektedir. Bu kapsamda yer alan anlatımlar şu şekildedir:

> Ya ben rahattım yani ben ayrıldım boşandım, ben yıllarca hiç şeyi söylemedim. Şu da çok güzeldi bak siz söyleyince hatırladım, benim bir komşum vardı sadece onunla paylaşırdım sıkıntılarımı. Şey ben boşandıktan sonra kimse niye boşandığımı anlayamadı ve bir müddet beni hep suçladılar "*Yaa o güzel ev bırakılıp gelinir mi, nasıl bıraktın geldin, adam işte para kazanmaya başlamıştı*" filan ama ilerleyen zamanda kadın adam işte kendine tekrar ev filan açınca anladılar tabii olayı ama şey ben o konuda çok şey olduğunu düşünmüyorum. (A3, K: 75)

> Yani şöyle tabii ki şimdi benim aynı apartmanda oturduğum arkadaşlarım, komşularım her şeyi biliyor, onun ailesi her şeyi biliyor, benim ailem her şeyi biliyor ama atıyorum W1'deki komşularımız bir şey bilmiyor, akrabalarımızın birçoğu bilmiyor, hani böyle bilenler var ama bilmeyenler çoktu. Bir duyuyorlar ki ĞA [kendisi] eşinden ayrılmış W2'ye gelmiş işte falan yani ister istemez soruluyor işte anneme soruluyor, babama soruluyor yani ister istemez soruluyor hani böyle bir mahcupluk "*Ayrılmış*" onun için sonra "*Ayrılmış, bir tane de çocuğu var, çocuğuyla baba evine gelmiş*" falan hani bu bir mahcupluk oluşturdu bende, belki yanlış bir duyguydu ama o dönem öyleydi. Her gelene bir şey anlatmak yani keyfi bir şey olmadığını böyle bir şeyin kararını vermenin zorunlu olduğunu, zorunda kaldığımı anlatmaya çalıştım. O kişiyi tanıyanlar hep şey "*Sen haklıydın, elinden geleni yaptın, yapacak artık bir şeyin yoktu*" ama tanımayanlar, bilmeyenler, uzak akrabalarımız, annemin komşuları, çevremizi bilmeyenler tabi ki hani "*Ne oldu?*" diye soruyorlar. Bunları anlatırken de neden bilmiyorum belki farklı bir duyguydu, o anki psikolojim belki benim mahcubiyet olmasını, mahcup olmamı tetikledi bilmiyorum. (A6, K: 76)

….. "*Kurulmuş düzeni nasıl bozduracaksın?*" diye bir tepki aldım. (A8, K: 100)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcının boşanma kararı alması ya da boşanması nedeniyle çevresinde bulunan kişilerce yargılandığı ve hatta suçlandığı görülmektedir. Var olan bu durum boşanma öncesinde gerçekleştiğinde muğlak kaybın sürdürücüleri olarak katılımcının hayatını etkilemektedir. Katılımcıların çevre ve toplum tarafından gördükleri baskıyı A6 şu şekilde dile getirmiştir:

> …sonra şimdi hep şey olur ayrılınca eşler hep karşı tarafı suçlarlar ama bizimkinde ciddi olarak yani kızımın babasında psikolojik sorunlar, rahatsızlıklar vardı ama bunu hiçbir zaman kendi ailesi dahi kabul ederdi ama kendisine hiçbir türlü kabul ettiremedik. Sonra ben şey düşündüm dediğim gibi o yaştaki gruplar en tehlikeli saf mantıklı düşünülemeyen yaşlar. Ben 6-7 ay nişanlı kaldım, bu yüzüğü atarsam işte herkes beni "*Gezdi, tozdu ama işte yüzüğü attı*" gibi düşünür ama "*Ben bu kişiyle nişanlandım, evlenmek zorundayım*" gibi falan hissettim. Aslında hani bir takım bir şeyleri gördüm ama böyle diyerek de kendimi aslında kabullendirdim yani o kişiyi kendime, ondan sonra işte evlendik. (A6, K: 14)

Katılımcı ifadeleri incelendiğinde, toplum baskısının, boşanma öncesi muğlak kayıpla kalmayı sürdürme ya da kişiyi muğlak kayba mahkum etme gibi bir etkiye sahipken, boşanma süreci ve sonrasında kişinin kendini yargılaması ve suçlamasına neden olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu durum ise kişinin muğlak kayba uyum sürecini sekteye uğratmakta ve belki de engellemektedir.

Sektörel/Kurumsal Faktörler. Başa çıkmayı zorlaştıran bir başka faktör sektörel/kurumsal faktörlerdir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 146'da gösterilmiştir.

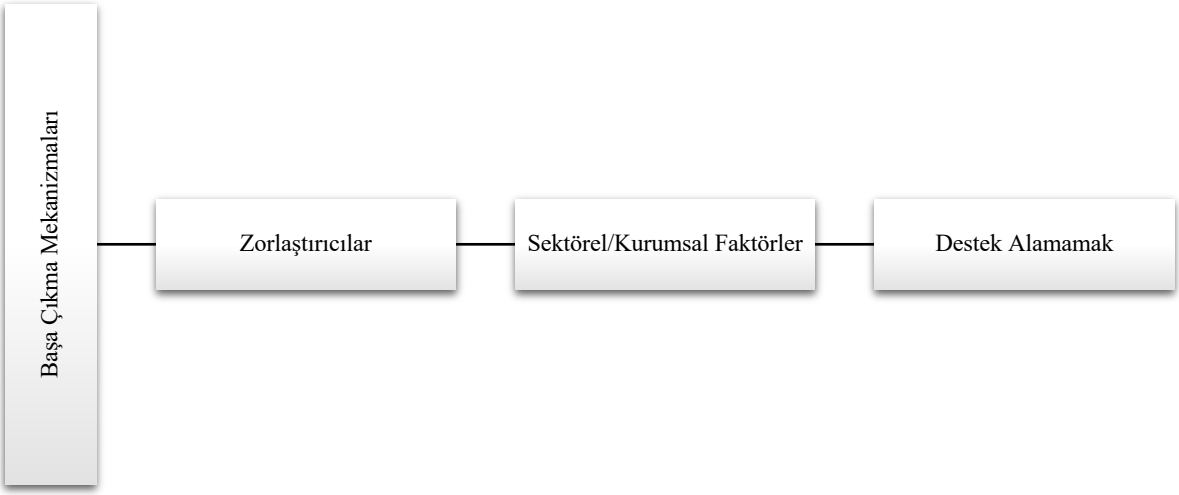

Şekil 146. [Anne Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Sektörel/Kurumsal Faktörler Alt Kategorisi ve İlgili Kod

Sektörel/Kurumsal faktörlerle ilgili olarak katılımcılar destek alamadıklarına vurgu yapmaktadırlar. Bu kapsamda A4 deneyimlerini şu şekilde dile getirmiştir:

> Başladı ben W3'ten dönüşte tekrar avukata uğradım, "*Mahkeme ne zaman?*" diye. Genellikle öyle oluyormuş, bir hışımla gidiyorlarmış avukata daha sonra "*Vazgeçtik*" diyorlarmış. Avukat o ara işlemleri başlatmamış, o 10 günlük sürede ben de "*Başlasın*" dedim. "*Bir daha geri dönüşü yok başlasın*" dedim başladı, sonra eve geldi, ona uzaklaştırma yaptık, eve geldik, eşyalarımı topladım yani mücadele verdim. Ben xxx müdür yardımcısına gittim her şeyi açıkladım "*Yani bize herhangi bir şey yapabilir, elinde silah var, cinnet geçirir bize bir şey yapabilir*" şey yardımcı olamadılar, hiç yardımcı olamadılar. Sağlık müdürlüğüne gittim, valiliğe gittim, her yerde kimse bir şeye yardımcı olamadı yani filmlerdeki gibi kitaplardaki gibi değil hiçbir şey hiçbir şey görüldüğü gibi değil insan yaşayınca anlıyor gerçekleri. (A4, K: 64) …Hiç kimse de yardımcı olmadı bana hiç kimse yardımcı olmadı. Hiçbir kurum hiçbir kimse bir destek olmadı. (A4, K: 245)

Katılımcı A4'ün yukarıda yer alan ifadesi incelendiğinde, özellikle boşanma sürecinde kendini ve çocuğunu korumak adına destek almak için çabaladığını ancak bu çabaların sonuç vermediğini paylaşmaktadır. Ortaya çıkan bu durum bugün aslında pek çok kadın cinayeti haberinin bize yansımayan ya da eksik kalan parçalarına işaret etmektedir. Bu anlamda katılımcının ifadelerini dikkate almak yaşamsal öneme sahiptir. Bununla birlikte bu durum muğlak kayıpla başa çıkmanın önündeki belki de en büyük engellerden biridir. Katılımcının yardım çığlığının duyulmaması ve muğlak kayba karşı açtığı savaş, birilerinin desteğini almaya muhtaç görünmektedir.

Kolaylaştırıcılar. Muğlak kayıpla başa çıkılmasını zorlaştıran faktörler olduğu gibi kolaylaştırıcı faktörlerin varlığı da söz konusudur. Bu kapsamda katılımcı ifadeleri gruplandırıldığında üç ana başlık ortaya çıkmaktadır. Bu başlıklar içsel kaynaklar (bireysel-psikolojik), ilişkisel kaynaklar ve sektörel-kurumsal kaynaklardır. Oluşturulan bu gruplama, Şekil 147'de gösterilmiştir.

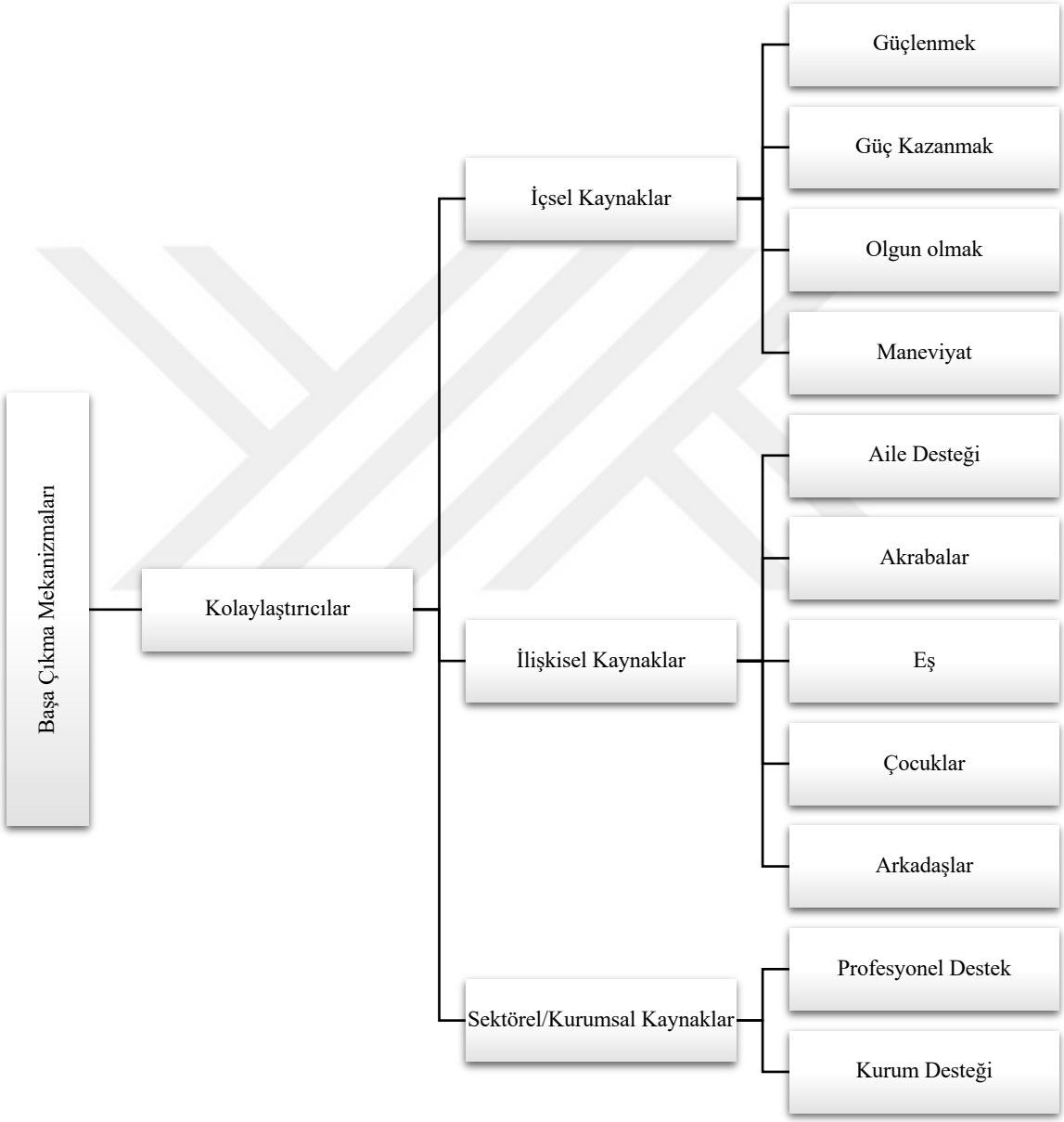

Şekil 147. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları: Kolaylaştırıcılar

İçsel Kaynaklar. Katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde kullandıkları kolaylaştırıcılardan biri içsel kaynaklardır. İçsel kaynaklar katılımcının kendine değer vermesi, kendini güçlü hissetmesi, ruhsal dinginlik ve olgunlaşma hali gibi durumları ifade etmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplama Şekil 148'de gösterilmiştir.

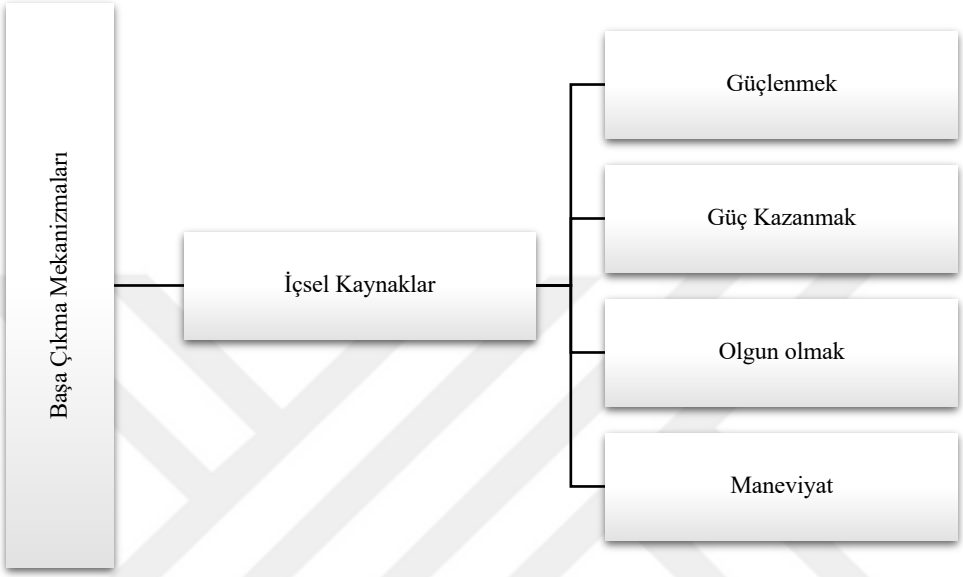

Şekil 148. [Anne Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait İçsel Kaynaklar Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından içsel kaynaklarla ilgili dikkat çekilen başlıklardan ilki, *güçlenmek* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcılar yaşantılarını şu şekilde dile getirmişlerdir:

> Tabi o zaman artık diğer çalıştığım işten de ayrılmıştım, şimdiki çalıştığım yere girmiştim, artık ayaklarımı daha sağlam yere basıyordum, kendimi güçlü hissediyordum ve ayakta durabileceğime inandım. (A9, K: 38)

> Gene önemli değil ben kendimi bildiğim için dimdik ayaktayım ve dimdik ayakta kalmaya devam edeceğim (A8, K: 82) "*Başa çıkabildim mi?*" "*Evet*" Bu süreç içerisinde o süreci atlatmam, dimdik ayakta durmam adına sürekli bir kadın olarak bir erkeğe muhtaç olmadığımı, dimdik ayakta kalabildiğimi, başa çıktım ya. (A8, K: 138)

> Ben başa çıktım, başardım yani başa çıkabildim çünkü hani bunu yapabileceğimi hiç zannetmiyorum ama Allah'ım o kadar bir güç kuvvet verdi ki bana, dayanma gücü verdi, sabır gücü verdi, çok sakindim, sakinlikle hani dışarıdan gelen lafları bile hani işte "*Sevgilisi vardı ondan boşanıyor*" diyenleri bile hiç duymamazlıktan

> geldim. İnsanlar ne konuşursa konuşsun "*Ben bu işi başaracağım çocuklarımı okutacağım büyüteceğim. Onları ne olursa olsun iş bulamazsam da temizliğe gideceğim, yetiştireceğim*" diye kendi kendime söz verdim ve başardım güçlüydüm yani. (A5, K: 95)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların kendilerini güçlü hissetmelerini sağlayan temel dayanak noktasının maddi olarak güçlenme ile özdeşleştirildiği, güçlü hissetmekle ilgili motivasyon kaynağının ise çocuklara iyi bir gelecek hazırlama ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda maddi olarak güçlenme, psikolojik güçlenmeyi sağlayan bir kaynak gibi işlev görmektedir.

Güçlü hissetmeyi destekleyen bir diğer kolaylaştırıcı iş yaşamında yer almakla bağlantılı olarak hissedilen *güç kazanma* duygusudur. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ve ben "*Kendimi ve çocuklarımı da kurtaracağım*" diyordum. O zaman yine ben hani birkaç sene de geçti aradan tabi, daha güzel hani sağlam bir işim yoktu, o zaman yazın çalışmıyordum, gelirim azdı. Babam emekli, yazık, ben ona nasıl yük olacağım, ben onların yanına gelsem, tamam, işim gücüm doğru düz bir işim yok. Ben çocuklarımı okutmak istiyorum. Öyle bir idealim var yani tek hedefim o. Çocuklarımı nasıl okutacağım emekli maaşıyla mı? Mümkün değildi. Yine de sabrettim ettim, en sonunda yani o dönem hem öyle bir adamın kahrını çekiyorum hem bir yandan yeniden ikinci bir liseyi okudum. Branş değiştirdim. Ondan sonra kurslara gidiyorum, sonrasında üniversite okudum dışardan. Yani bunların hepsini de ona rağmen yapabildim. Ya ben kendimi çok çok güçlü hissediyorum bilmiyorum. (A9, K: 64)

> İlk başta hayata atıldım yani. İlk başta bir kafamı vurdum yani duvara şeye bu boş ev, boş eşya, tüpümüzü dahi birileri verdi, küçük tüp. Ondan sonra boş evde bir oturdum bir düşündüm bir. Ondan sonra şeye başladım yani dışarı yönelmeye başladım. Zaten bu ara ev konumunda oturduğumuz için fatura gelmeye başladı, şey gelmeye başladı onu ödemeye gittim. Çocuklar okumaya başladı. Ondan sonra şeylerini onlarla ilgilenmeye başladım dersleriyle; okul aile birliklerine giderek onlara şey yaparak, yardım ederek bir sürü faaliyet yaptım yani ondan sonra da. (A7, K: 182) …Kendi kendime şey yaptım yani ayaklarımın üzerinde dimdik durdum yani ve her yere girerek, şey yaparak, "*Çocuklarıma nerede yardımcı olurlar, nereden bakarlar hani o okul hayatı nasıl devam eder?*" her yere giderek açıldım. Yani muhatap oldum. (A7, K: 190) …Bırakmadım da kafe açtılar, kafede bir-iki sene çalıştım öyle yanına gittim çocuğun. Yani yemekler filan bende iyiydi. Ondan sonra bazı işleri yaptım yani daha önceden de fabrikaya girdim çalışmaya bu ilk geldiğim zaman tekstil fabrikasına, orası da biraz açtı beni insanlar. Evde işler yapmaya başladım daha öncesinden de böyle böyle yani hayatı böyle adım adım sertleşerek devam ettirdim, hiçbir şey yardım da almadım ama almak da isterdim o zaman. (A7, K: 192)

> O işe başladım, dediğim gibi farklı bir ortama girmek, farklı insanlarla tanışmak, başka meşgaleler bulmak yani o ortamdan ayrılıp başka bir ortama geçmek inanın bana psikologlardan daha iyi geldi. Dediğim gibi çalışmak falan daha iyi gelmişti, öyle olunca da ilacı da bıraktım. (A6, K: 90)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, A9'un eğitim alarak bir meslek sahibi olma, A7'nin aynı anda pek çok işte çalışarak yeni bir yaşam kurma ve A6'nın çalışma hayatına girerek kendini iyileştirme yolculuklarını anlattıkları görülmektedir. Tüm bu ifadelerde ortak ve temel nokta, katılımcıların yeni yaşam anahtarının yeni ve sağlam bir iş bulma ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu aşamada varılan sonuç, kişinin çalışma hayatında bulunmasının -nedeni ne olursa olsun- muğlak kayıpla başa çıkmada etkin bir mekanizma olduğudur. Bu sayede kişiler kayıpla ilgilenmek yerine yeni bir yaşam kurmaya odaklanmaktadırlar.

Olgun olmak da psikolojik olarak muğlak kayıpla başa çıkmayı kolaylaştıran içsel kaynaklardan biridir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Bu yaşta böyle bir şeyi başıma geldiği için hem şanslı görüyorum kendimi çünkü genç yaşta görseydim belki baş edemezdim hani belli bir yaştan sonra daha olgun oluyorsunuz, daha oturaklı oluyorsunuz yani ikimizin de kabahati yoktu diye düşünüyorum … (A2, K: 147)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, yaş olarak ilerlemiş olmanın muğlak kayıpla başa çıkma sürecini kolaylaştırdığı görülmektedir. Bu kapsamda yaşın ilerlemesinin verdiği olgunluk düzeyinin, ilişkinin sonlanmasına verilen tepkiyi ve süreçle baş etmeyi belirlediği anlaşılmaktadır. Bunun bir yansıması olarak katılımcı, boşanmada tek tarafı suçlamamakta, sorumluluğu paylaşmaktadır.

İçsel kaynaklardan bir diğer kolaylaştırıcı, *maneviyat*tır. Katılımcı A9 maneviyatın etkisini şu şekilde dile getirmiştir:

> Profesyonel [yardım] almadım, işte dedim ya hep manevi yönde kendimi geliştirdim bana destek en büyük destek oldu. Çok kitap okudum, çok nasıl diyeyim, manevi yönden kendimi biraz daha geliştirdim. (A9, K: 128) … Evet öyle değerlendiriyorum, ha benim her şeyi hoş görmeye başladım artık. Eskiden mesela şeydim hep bencil düşündüğümü düşünüyorum. Eski baktığım zaman mesela şeyi düşünürdüm "*Hep benim çocuklarım, hep benim ailem, hep ben*" diye düşünüyordum bazı konularda, birçok konuda. Ama şimdi evrensel bakıyorum her şeye, "*Biz*" diye bakıyorum. Beni en çok mutlu eden şeylerden biri de bu bence "*Biz diye bakmak*" çok önemli. Hatta benim çocuğum değil, bizim çocuklarımız, hepimiz. İyi olacaksa bütün çocuklar iyi olsun, mutlu olsun yani ben çocuğuma alabiliyorsam başkasına da alayım ya da alıyorum. Bu çok güzel bir duygu yani

> manevi anlamda insanın kendini geliştirmesi, manevi anlamda güçlü olmak her şeyin üstesinden geliyor Elif hanım. (A9, K: 136)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, maneviyatın kolaylaştırıcı mekanizmalardan biri olarak baş etme sürecini etkilediği anlaşılmaktadır. Bu noktada katılımcı düşünce biçimindeki değişiklikten bahsetmekte ve "ben" yerine "biz" biçimindeki düşüncenin muğlak kayıpla başa çıkma sürecini olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir.

İlişkisel Kaynaklar. Muğlak kaybın etkisini azaltan ve uyumu kolaylaştıran bir diğer ana başlık ilişkisel kaynaklardır. İlişkisel kaynaklar aile desteği, çocuklar, akrabalar, arkadaşlar gibi alt başlıkları içermektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplama, Şekil 149'da gösterilmiştir.

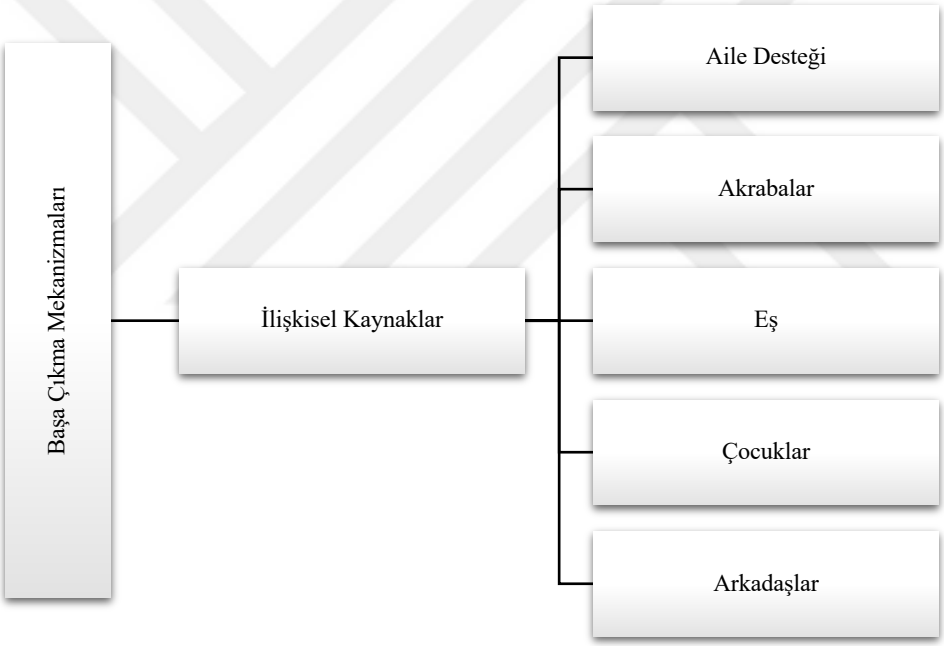

Şekil 149. [Anne Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait İlişkisel Kaynaklar Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

İlişkisel kolaylaştırıcı kaynaklardan ilki, *kök aile desteği*dir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Başa çıkabildim yani iyiyim, iyiydim sorunum olmadı yani dedim ya aile çok önemli. Gerçekten burada benim birçok arkadaşım var hani çok zor bir hayatları var. Boşanma raddesine geliyorlar ve aileler kabul etmiyor. Ya şunu diyorlar "*Çocuklarını at gel*" ya şunu diyorlar "*Gelirsen seni evlendiririz*" ya da diyorlar ki "*Git, çek kocandır*" Bunu duyan arkadaşlarım çok var, ben çok şahit oluyorum.

> Ben rabbime binlerce hamd olsun benim böyle güzel bir ailem var, bana çok destek oldular, hiç zorluk yaşamadım. Hep bana dediler ki "*Ne yaparsan senin yanındayız*" Hiçbir şekilde beni kimseye şey yapmadı yani…. Hep destek oldular, maddi anlamda kimse destek olamadı. Dedim ya böyle çok şey maddi yönden çok güçlü bir ailem yok, herkes kendi halinde yani herkes bu zamanda kim kime maddi destek … [Teknik sorun nedeniyle anlaşılamıyor] Elif Hanım (A9, K: 130)

> Nerede kaldık… işte bu boşanma sürecinde işte demiştim ya kendi kabul etmediği zaman şey yaptı ailesiyle falan görüşmüşler. Ailesi sürekli beni arıyor işte "*Kendinize zaman verin. Her ailede olan bir şeyler işte*" ama ben kendi ailemle paylaşmamıştım bu süreci, ya sona geldiğinde en sonunda en küçük erkek kardeşimle bu konuyu konuştum, o da bana dedi ki "*Abla sen ne karar verirsen ben senin arkandayım. Hani abilerim adına bir şey söyleyemem ama senin arkandayım. Onunla beraber yaşamak istersen bu süreci düzeltmek isterseniz de arkandayım, ayrılmak istersen de yanındayım*" dedi. …kardeşim geldi, o zaman çok mutlu oldum hocam hani böyle arkamda sanki sahiplenecek böyle şey olacak süreç var gibi birileri var artık hani benim de kendime artık güvenim de geldi, kendimi böyle şey de hissetmedim kimsesiz gibi de hissetmedim. İşte X1'in babası, ben, erkek kardeşim oturduk konuştuk… (A1, K: 6)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, A9 boşanmak isteyen diğer kadınların ailelerinin desteğini alamadıklarını ama kendisinin şanslı olduğunu, benzer şekilde A1 de kardeşinin desteğini aldığını ve bu desteğin kendisine güven verdiğini ifade etmiştir. Öte yandan A1 yaşantı paylaşımında annesinin boşanmayı istemediğini ve ailesine rağmen evlilik yaptığı için boşanmaya cesaret edemediğini belirtmiştir. Bu nedenle katılımcı açısından boşanabilmek için kardeşinin desteğini almak oldukça önemlidir. Sonuç olarak, aile desteğinin olmaması muğlak kaybın sürdürücüsü gibi işlerken, aile desteğinin alınması muğlak kayıpla başa çıkmada oldukça etkili bir kaynaktır.

Muğlak kayıpla başa çıkmayı kolaylaştıran kaynaklardan bir diğeri *eş* ile ilgili faktörlerdir. Burada katılımcılar eşin farklı özelliklerine vurgu yaparak sürece etkisini anlatmışlardır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> İki senedir görüşmemişiz çocuklarıyla benimle. Bir kere mi demez "*Benim kızlarım nasıldır?*" En çok beni üzen şey bu oldu ve en çok beni bu kararı aldığım için mutlu kılan şey de bu oldu. (A9, K: 124) Şimdi ben size bir şey diyeceğim belki inanması zor gelecek ama bizim birlikte yaşadığımız hiç güzel bir anımız yok diyebilirim. Sana nasıl anlatayım düğüne giderdik diyelim ki hani ailece düğüne gittik. Rahat yok bana, sürekli gözüm ağrıyor, yanımda oturmuyor ki. Nerede ne yapıyor? Acaba bir taşkınlık yapacak mı? Ne yapacak? Rezil olacak mıyım? Ay aman bir an önce bitse de takı töreni bitse evimize gitsek. Pikniğe mi gittik? Aman artık ne yapmışsa trafik önümüzü mü tutacak? Ki öyle olurdu sürekli hani her piknik dönüşü bir travma yaşardık. Şeyin koltuğun altında içki mi saklamış? Ne olacak? Onları içecek yine bizi orada rezil mi edecek? Yani bizim

> güzel günümüz herhalde olmadı diyebilirim, yok denecek kadar az diyebilirim. Ben çocuklarımla da benimle de yani bizim böyle otururuz bazen anlatacak güzel bir anımız yoktur, hep acı. (A9, K: 52)

Katılımcı A9'un yukarıda yer verilen ifadeleri incelendiğinde, ilk ifadesinde babalık yapmayan eşinden boşandığı için pişmanlık duymadığı görülmektedir. Bu ifade doğrudan babanın muğlak kaybına atıfta bulunmaktadır. Olmayan bir babanın boşanmayla da kaybolmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcının ikinci ifadesinde ise babayla paylaşılan güzel bir anının olmamasına dikkat çekilmektedir. Bu durum da babanın varlığının da keyif vermediği, fiziksel olarak varlık gösteren kişinin alkol bağımlısı olduğu göz önünde bulundurulursa bu durumun da muğlak kayba denk geldiği anlaşılmaktadır. Tüm bu durumlarda yani babanın muğlak kaybında boşanmış olmak, katılımcı tarafından doğru bir karar olarak değerlendirilmektedir. Bu da A9 için boşanma süreci ve sonrasını kolaylaştıran bir faktör olarak anlatımlarda yerini bulmaktadır.

Katılımcıların bir bölümü ise mahkeme süreçlerinde eş ile iletişimlerine dikkat çekerek anlaşmalı boşanmanın kolaylaştırıcı etkisinden bahsetmişlerdir. Bu kapsamda yer alan anlatımlar şu şekildedir:

> Nasıl başa çıktım dediğim gibi zaten biz ayrıldıktan sonra yani ben o evden çıktıktan sonra 6 ay sonra boşanma davası açtık. Anlaşmalı olduğu için de karşı taraftan ben maddi manevi bir şey talep etmedim çünkü kabul ettiği için çok çabuk oldu yani çekişmeli bir boşanma olmadı. Onun dışında belki çekişmeli olsaydı daha çok yıpranırdım, X1 daha çok yıpranırdı belki ama öyle olmadı. (A6, K: 94)

> Davam 1,5 sene sürdü, mahkemeye verdim, burada avukat tuttum, boşanmayı kabul etmediği için bayağı bir uğraştırdı beni. Ben şey dedim artık hani "*Ben hiçbir şey istemiyorum yeter ki anlaşmalı boşanalım*" diye, bir buçuk sene sonra kabul etti bu anlaşmalı boşanmayı, o şekilde oldu, anlaşmalı şey yaptık boşandık, ben hiçbir şey talep etmedim ondan. (A5, K: 52-54)

Yukarıda yer alan ifadelerde, anlaşmalı boşanmanın katılımcı ve çocukları için psikolojik anlamda koruyucu bir faktör olduğuna işaret edilmektedir. Anlaşmalı boşanma bir anlamda muğlak kayıpla yeniden iletişime geçmemek ya da en az şekilde temasta bulunmanın bir yolu olarak görülmektedir. Bu bağlamda anlaşmalı boşanma, muğlak kayıpla mesafeyi sağlayan mekanizma gibi işlev görmektedir.

İlişkisel faktörler başlığı altında yer diğer önemli alt başlık, *çocuklar*dır. Burada çocukların desteği kolaylaştırıcı olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ben birçok hayatımdaki birçok olumlu şeyimi ona borçluyum, çok şükür elhamdülillah çok güzel bir-iki evladım var ama büyük kızım benim için çok çok daha özeldir çünkü hani ilk çocuğumdu ya bir nevi onunla birlikte ben büyüdüm hani eşim ne kadar desem de tabi büyük kızım benim için hayata tutunmakta en çok da ona borçluyum bunu belki de ben bırakabilirdim, belki bir yerde kopukluk olabilirdi ama o bana güç verdi, O bana destek oldu varlığıyla. Küçüklük de tabi onun varlığı bana cesaret oldu, yaşama sebebim oldu. Daha sonrasında çok güzel bir çocuk oldu yani çocuklarımı güzel yetiştirdiğimi düşünüyorum. (A9, K: 80)

> …çocuklarım zaten anlayışla karşıladı beni. Yani hiçbiri "Anne ne yapıyorsun, bilmem ne? Yok olmuyorsa olmuyor, keşke anne bu borçlanmaları, bu süreçleri atlatmadan önce sen 20xx senesinde o yaşadığın sorunların sorunlarla bitirseydin daha iyi olmaz mıydı?" Çünkü bayağı bir zaman geçmiş, bayağı bir mücadele edilmiş, yuvam ailemi kurtarmaya çalışmışsın, olmamışsa olmuyordur yani zorlamanın anlamı yok. Yani gençler de zaten bunu savunuyordu (A8, K: 88-92) Sürekli dimdik ayakta olmamı sağladı evlatlarım. (A8, K: 128)

> Ondan sonra büyük oğlumla konuştum böyle böyle hani açıkça söylemedim ona neler yaşadığımı ama "Ben mutsuzum" dedim, "Ben devam etmek istemiyorum", "Anne ben her şeyin farkındayım, sen nasıl mutlu oluyorsan öyle yap" dedi ve ben onun, ertesi günü, kendisine söyledim boşanmak istediğimi tepki gösterdi, "İstemiyorum" dedi. …O günden sonra şiddet uygulamaya başladı hatta bir keresinde büyük oğlum… mutfağın kapısının arkasında beni sıkıştırdı [eşinden bahsediyor], boğazımı sıktı, elinden aldı beni, arkadaşının evine götürdü beni, o gece orada kaldım. (A5, K: 40) …Yok sadece çocuklarımın desteği beni çok kuvvetlendirdi ikisinin de desteği. (A5, K: 98)

> X1 bana şunu söyledi "Anne…" dedi "…bir insanı tanımanın en iyi yolu boşanmaktır" dedi "Babamı çok farklı bir erkek olarak tanıyacaksın, ben söyleyeyim" dedi "Çok hayal kırıklığına uğrayacaksın, çok üzüleceksin" dedi. Ondan sonra "Onun için…" dedi "…hemen bir avukat sana yardımcı olacak" (A2, K: 103)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcıların ortak vurgusu, çocukları sayesinde ayakta kaldıkları yönündedir; çocukların güç, cesaret ve direnme gücü verdikleri anlaşılmaktadır. Çocuklar boşanma sürecinde anneyi harekete geçiren, sürece yönelik olarak anneyi hazırlayan ve boşanma sonrasında yeni yaşama uyumu kolaylaştıran bir dinamik olarak katılımcının yaşamında yer almaktadır. Bu kapsamda çocuklar, muğlak kayıpla baş etme sürecinde anahtar bir role sahiptir.

Katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkmalarını kolaylaştıran bir diğer ilişkisel kaynak, *akrabalar*dır. Katılımcı A9 boşanma süreci ve sonrasında aldığı desteği şu şekilde dile getirmiştir:

> Bir teyzemin kızı vardı benim O da boşanmıştı. O bana çok destek oldu, profesyonel olmayan destek diyeyim. O bana örnek oldu, ondan sonra ne bileyim

> bana pes ettiğim noktada beni kaldırdı. Ama gerçekten çok destek oldu yani onu şey yapamam göz ardı edemem. …Güzel bir dost bana iyi geliyor, iyi geldi. Sıkıştığım zaman onu arayıp dertleşebiliyorum. Öyle başka da bir destek almadım. (A9, K: 128)

İlişkisel kolaylaştırıcılardan bir diğeri, *arkadaş* çevresidir. Katılımcılar arkadaşlarının desteğini şöyle dile getirmişlerdir:

> Boşanma olayını kolaylaştıran yanımda olan çok sevdiğim dostlarım kolaylaştırdı. (A8, K: 128)

> Herkes şok oldu zaten hani "*Dışarıdan bakılınca çok mutlu bir aile görüyorduk biz*" dediler ama kararın benim olduğunu, nasıl mutlu olacaksam öyle yapmam gerektiğini söylediler yani destek oldular bana. (A5, K: 65-67)

> Tabii benim bir komşum vardı, bir de arkadaşım vardı, ikisinden de Allah razı olsun çok beni dinlediler, çok dinlediler beni, ben de çok ağladım, ondan sonra çok dinledim. "*Ben buna inanamıyorum bunu da yapar mı?*" dediğim vakit "*Yapar*" da demediler "*Yapmaz*" da demediler, çok dinlediler beni. (A3, K: 93)

> Ama ben çok olumsuz etkilenmedim etrafımda arkadaşlarım dostlarım olunca. (A2, K: 107) …Birkaç aile dostum var, 10 tane bayan var benim çok yakın çevremde olan, onlar biliyor, onlar bana her zaman destek oldular. (A2, K: 123) …Bir kadın ordusu vardı benim yanımda. (A2, K: 131) …Çok yakın dostlarımın olması işimi kolaylaştırdı, bana çok destek oldular, hani bir ilaç kullanmadım ama onlar bana koltuk değneği gibi oldular. (A2, K: 141)

> Sanki ailemden birileri gelmiş gibiydi hocam hani bana destek vermek için …bu süreçte zaten sonra gittik hiç beklemiyordum arkadaşlarımın geleceğini affedersin 8-9 tane arkadaşım benim yanıma geldiler, salonda beklerken sıra bize gelmesini beklerken o süreçte çok şey yaptım çok duygusallaştım, ailemden birileri gelmiş gibi sanki bir arkamda güven var, W2'de yalnız değilmişim gibi geldi çünkü hocam benim W2'de kendi akrabalarımdan hiç kimsem yoktu. (A1, K: 34-38)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde hem akraba hem de arkadaşların muğlak kaybın kolaylaştırıcı mekanizmalarından biri olarak değerlendirildiği görülmektedir. Burada arkadaş ve akrabaların anlama ve yanında olma biçimindeki tepkileri, muğlak kaybın ve ona eşlik eden diğer kayıpların yasını tutan katılımcıya verilen psikolojik destek biçiminde algılanmıştır. Muğlak kaybın yasına engel olmadan katılımcının içinde bulunduğu süreci yaşamasına izin vermek, öte yandan katılımcıyı yalnız bırakmamak katılımcının iyi oluşu için oldukça önemli görülmektedir. Bu bağlamda arkadaş ve akrabalar önemli destek mekanizmaları olarak değerlendirilmişlerdir.

Katılımcıların muğlak kaybını kolaylaştıran arkadaşlarla da bağlantılı bir diğer başa çıkma mekanizması *yeni çevre – yeni arkadaşlar*dır. Burada katılımcıların yeni arkadaşlıklar edinmesi ve tanıdığı çevreden uzaklaşması ile ilgili anlatımlara yer verilmiştir:

> Zaten bir altı ay sonra boşandıktan sonra zaten boşanmadan önce zaten ben işe başlamıştım farklı kişiler tanımak daha iyi geldi, toparlanmam daha kolay oldu. (A6, K: 94)

> Bir de şöyle bir şansım oldu, o süreçte benim görevlendirildiğim, başka bir okula görevlendirildim ben, başka bir okula görevlendirmem çıktı, beni tanıyan insanlardan uzak bir okula gittim, hiç tanımadığım bir okula gittim. O bana çok iyi geldi hani bu huzursuzluğumu, şeyliğimi çok açıklamak fırsatı açıklamak zorunda kalmadım hiç kimseye, o iyi geldi bana. (A2, K: 107)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcılardan A6 yeni bir çevreye girmiş olmanın olumlu etkisinden bahsederken, A2 yeni çevreye girmiş olmayı eski çevreden uzaklaşmak olarak anlamlandırmıştır. Burada A2'nin eski çevreden uzaklaşması, yeniden travmatize olmaya neden olabilecek anlatımlardan kaçmak istemesiyle bağlantılı gibi görünmektedir. Her iki katılımcı da yeni bir sosyal çevreyi farklı yönlerden ele almış ve kendini iyileştirmenin bir yolu olarak değerlendirmişlerdir.

Sektörel/Kurumsal Kaynaklar. Son olarak, katılımcıların başa çıkmasını kolaylaştıran mekanizmalardan bir diğeri sektörel-kurumsal kaynaklardır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma, Şekil 150'de sunulmuştur.

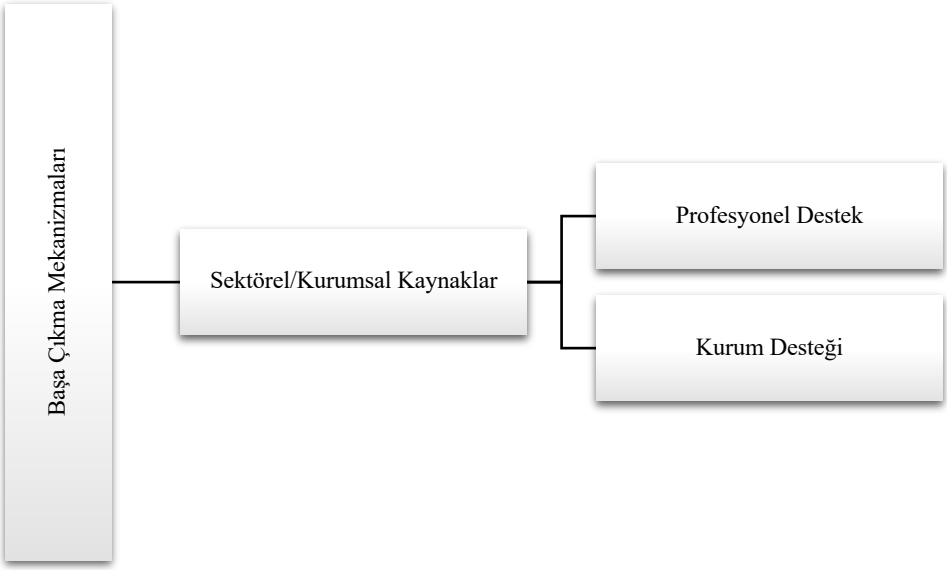

Şekil 150. [Anne Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarına Ait Sektörel/Kurumsal Kaynaklar Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Sektörel/Kurumsal kaynaklar kapsamında yer alan alt başlıklardan ilki, *profesyonel destek* almaktır. Bu kapsamda yapılan paylaşımlar şu şekildedir:

> Muhakkak psikolojim etkilendi, etkilenmiştir ama yani çok farklı daha çok böyle mantıklı kullandığımı düşünüyorum, yengemle beraber gitmiştik bir tane psikoloğa, psikolog bana bir tane ilaç verdi… (A6, K: 90)

> Öyle ağlayıp sızlayıp şey yapmadılar ama ilerleyen zamanlarda çok yıprandılar tabii. O tarafa gidip de tekrar buraya geldikleri zaman işte şey demişti hep Ğ. abla X Üniversitesi, kendisi doktor, kendisini çok yetiştiren bir ablamız, bir resim çizmişti: "*Şurası ĞA [annenin ismi]'nın evi, şurası ĞB [babanın ismi]'nin evi. Peki bu çocukların evi nerede?*" Ondan sonra bana dank etti benim kafama, bu çocukların bu kadar savrulmaları, bu kadar orada mutlu olmaları burada mutlu olmaları yani çocukların bir evi yok. Hep şunu söylüyorum şu da bizim hani çok soruyla alakalı değil ama biz tabii ki çok sıkıntı çekmişiz ki biz, psikolog arayışına girdim ben. Ondan sonra işte o dönem bir özel okulların toplantısı vardı, orada sordum ben bir psikolog araştırıyorum, seminer mi ne vardı velilere, "Üniversitede bir hoca var" dediler biz üniversiteye gittik, ĞĞ diye bir hoca dedi ki belki 3 günlük belki 4 gitmemişizdir bile böyle şu kalemleri şey yaptı Elif hocam çok önemsiyorum ben onu işte X2 ve X1. Üç tane kalemi dikti ve dedi ki "*Siz bir ailesiniz*" dedi ve biz ondan sonra ne zaman başımız derde kaldı "*Biz bir aileyiz*" ve o çok vurguladık, o üç kalemi yani çevremde. Çocuklar çok yıprandılar ama o da bizim hatalarımızdan yani bizim davranışlarımızdan yıprandılar. (A3, K: 71)

> Uyku problemlerim olmuştu benim, bütün gündüz uyuyordum geceleri oturuyordum, televizyon seyrediyordum. XD1'e [danışma merkezi] gittim, ilaç

verdiler, yolladılar. ….bu ….. adreste ruh sağlığı merkezi vardı küçük bir apartman dairesi XD2. ĞĞ hanım diye bir doktor hanım vardı, ilaç yazdı. O uykularımı düzenledi ama ondan sonra 30 kilo aldım, bir daha da veremedim kiloları. (A4, K: 89)

… başka bir psikoloğa gittim, o psikolog beni dinledi, biraz benim aydınlanmamı sağladı, yolunda gitmeyen bir şeyler var zaten evlilikte, aydınlanmamı sağladı ve ben bu süreci yakıp yıkmadan çocuklara da çok sarsılmadan, normal rutinlerimi yaparak bu süreci atlatmamı sağladı yani aydınlanmamı sağladı o. Ben hala "*Bana bunu nasıl yapar?*" niye böyle olduğunu düşünüyordum ama o eşimin yaşadıklarını, sıkışmalarını, psikolojisini biraz anlattı bana. Ben de gerçekten hak verdim ona, onun için böyle yakıp yıkmadan, fazla bağırıp çağırmadan, normal rutinlerim içinde şeyi hallettim. (A2, K: 101)

Hocam zaten bu hani W1'de belirli 7-8 aylık süreçte evde bir huzursuzluk başladı ya son zamanlarda o zamanlar ben psikiyatriste gitmiştim W1'de, ilaç filan vermişti, bir iki kere psikologla görüşmüştüm. Psikolog da "*Daha da hani yürümeyen şey yıpratmayan şeyin ikinizi de yıpratmasın olmaz*" falan fişman o süreçte birkaç kez gitmiştim, birkaç seans almıştım ama ilaç kullandım hocam. Çünkü uyuyamıyordum ve sürekli ağlıyordum, o süreçte kullandım. (A1, K: 64) …Şu erkeklerin tipik itici şey biri falan var ya öyle ben de dedim "*Zaten çalışıyorum da kafam kaldırmıyor, evdeki sorunlar sıkıntı oldu, benim sağlığım el vermiyor*" hani bazı şeylere sürekli başım ağrıyor, ağzımda aft çıkıyor, hocam sonra sürekli elim ayağım titriyor. Ben o süreçte tabii ki psikiyatri gittim, psikologa gittim hani "*Nasıl bir süreç izlemeliyim kızım için?*" diye konuştum, onun kendinin haberi yokken bazı şeyleri böyle düzene koymaya çalışıyordum kendim. (A1, K: 156)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların önemli bir kısmının profesyonel destek aldığı görülmektedir. Bu ifadelerde dikkat çeken A4 ve A6 dışındaki diğer katılımcıların kendileriyle birlikte çocuklarının da iyi oluşu için destek almak istemeleridir. Bu kapsamda da profesyonel destek, muğlak kaybın etkisine, toplu bir çözüm bulma ihtiyacı kapsamında dikkat çekmektedir.

Profesyonel destek gibi *kurumların desteğ*ini almak da boşanma sonrası süreçte önemli görülmektedir. Bu kapsamda katılımcıların paylaşımı şu şekildedir:

Okula başladım okula başladılar. Müdürlerle öğretmenlerle görüşmeye gittim. Yani durumu anlattım ki yani yardımcı olsunlar diye. (A7, K: 222)

Kızlar ama hemen onu kapattılar anlatabildim mi yani böyle şey oluyor yani böyle insanlar herhalde ya da senden öndeki insanlar fark ediyorlar ya bir de ben hep gittiğim vakit işte çocukların okullarına başladılar. Ben hemen velileri toplarım, öğretmenle konuşurum, evime davet ederim, bir gül kurusu yollarım, böyle hani bir tanışıklık oluyor. İşte müdürle giderim, konuşurum filan böyle yani. (A3, K: 65)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcılardan A7 çocukların maddi anlamda desteğe ihtiyaçları, A3 ise psikolojik olarak çocukların desteklenmesini sağlamak için kurum desteği alma çabalarından bahsetmişlerdir. Muğlak kayıp ve boşanma sonrası meydana gelen kayıplarda muğlak kaybın etkisini azaltmak ve yeni yaşama uyum sağlayabilmek için kurum desteğini sağlamak da önemli dinamiklerden biri olarak görülmektedir.

Muğlak Kaybın Mirasları. Boşanma sonrası muğlak kaybın deneyimlenmesine bağlı olarak ortaya çıkan sonuçları, muğlak kaybın mirasları başlığı altında 5 grup altında ele alınmıştır. Bu kapsamda bu sonuçlar *bireysel-psikolojik miraslar, ilişkisel miraslar, yaşantısal değişimler/miraslar, toplumsal-sosyal miraslar* biçimindedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 151'de gösterilmiştir.

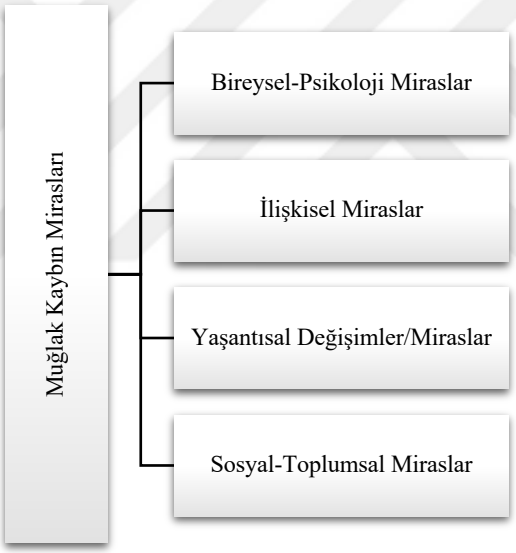

Şekil 151. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Mirasları

Bireysel-Psikolojik Miraslar. Muğlak kaybın mirasları içerisinde değerlendirilen ilk ana başlık muğlak kaybın bireysel-psikolojik sonuçlarıdır. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri olumlu ve olumsuz yönde benlik değişimi, olumlu ve olumsuz ruh hali ve inanç ve düşünce değişimi gibi alt başlıklara ayrılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 152'de gösterilmiştir.

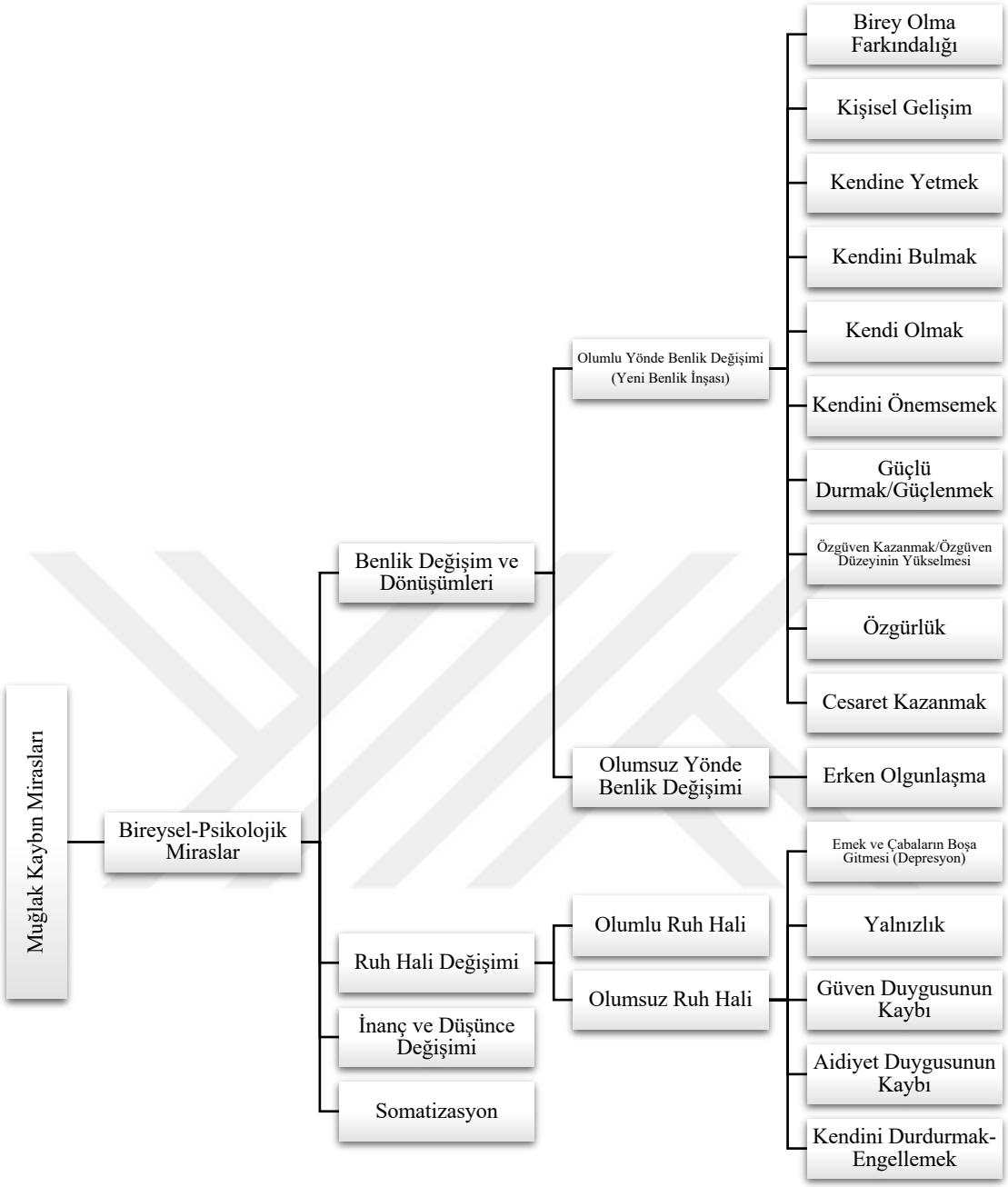

Şekil 152. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları

Muğlak kaybın bireysel-psikolojik alandaki miraslarından ilki, *benlik değişim ve dönüşümleri*dir. Bu başlık altında ilk olarak, *olumlu benlik değişimi*, başka bir ifadeyle *yeni benlik inşası*na odaklanılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 153'te gösterilmiştir.

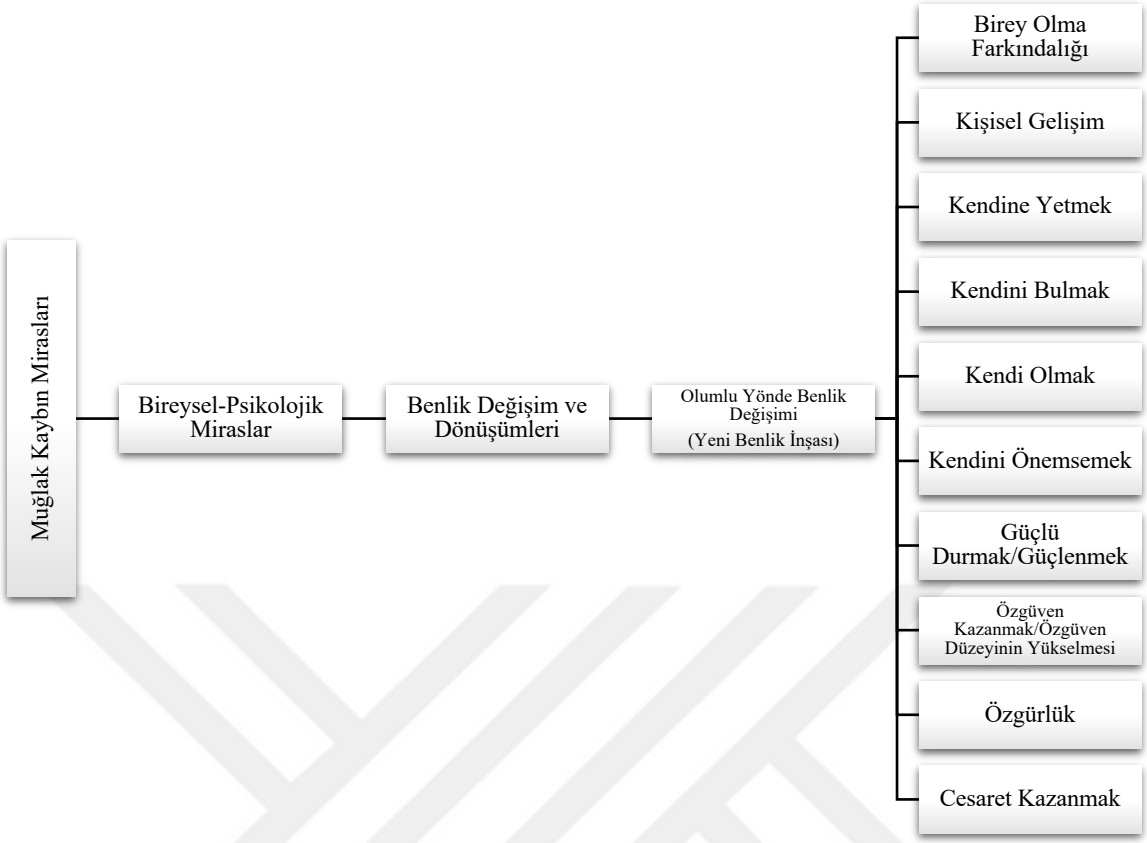

Şekil 153. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları Kategorisine Ait Benlik Değişim ve Dönüşümleri Alt Kategorisi, İlgili Kod ve Alt Kodları

Olumlu yönde benlik değişimi ile ilgili dikkat çekilen noktalardan biri, *birey olma farkındalığı*nın gelişimidir. Bu kapsamda katılımcı A2 şunları dile getirmiştir:

> Yanlış bir şekilde herhalde hayata bağlanmışım ben, bağlılık eşe bağlanma yani onun her dediğini kabul etme, her dediğine inanma, inanmanın içindeymişim ama sonra böyle olmadığını gördüm, bunun böyle olmadığını gördüm. Bugün kendimi daha uyanık hissediyorum, daha farkında olduğumu hissediyorum, daha sorguluyorum her şeyi, her ilişkiyi, her insanı. Keşke bunları önceden yapsaydım da yapmamışım ama işte farkındalığı olması lazım insanların, genç kızların, özellikle kadınların. (A2, K: 113)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, eşine bağlı olma halinin başka bir ifadeyle tam bir teslimiyetle eşi onaylamanın kendini kaybetmekle eş değer olduğu anlaşılmaktadır. Boşanma sonrasında ise katılımcı yeniden birey olma farkındalığı geliştirdiğine ve buna bağlı olarak hayatla ilişkili her bileşenin farkında olduğuna dikkat çekmektedir.

Olumlu yönde benlik değişiminin bir başka ayağı, *kişisel gelişim*dir. Bu alt başlık altında katılımcı A3 deneyimlerini şu şekilde dile getirmiştir:

> Ben böyle deli gibi işte çocuklar okusunlar ondan sonracığıma ben de okuyayım, ne yazayım, nereye seminere gideyim, nereye konferansa gideyim öyle bir sürece girdiğim için inanın çok şey görmemişim …. Ben işte boşandıktan kaç yıl sonra 28, 11 yıl sonra ben ortaokul okumaya başla… 40 yaşındayken ben ondan sonra lise okudum, daha sonra üniversite okudum, ben 50 yaşında üniversite mezunu oldum. Belki ben hep telaş içindeyken çok çevremi de böyle yıpratıcı şeyini de görmemişim. (A3, K: 193-195)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, A3'ün çocukların eğitimiyle birlikte boşanma sonrasında kendi eğitimine de önem verdiği anlaşılmaktadır. Bu davranışın altında yatan motivasyon, çocukların eğitiminde yaşanan yetersizlikle birlikte ağırlıklı olarak kendini ayağa kaldırma ve güçlenme çabası olabilir. Bununla birlikte kişisel gelişim, "*okumuş*" olarak nitelendirilen eski eşin kaybına verilen bir cevap da olabilir. Katılımcının "okumuş olma" özelliğini benliğine katarak, kendini kazanmak biçiminde muğlak kayba tepki verdiği düşünülebilir.

Üçüncü olarak, katılımcı ifadeleri incelendiğinde, A2'nin *kendine yetmek* üzerine yaptığı vurgu dikkat çekmektedir. Katılımcının bu bağlamda yer alan paylaşımı şu şekildedir:

> Şimdi mesela ben çocuklarımdan doğum günü beklemiyorum, kendi doğum günümü kendim yapıyorum (A2, K: 47) … Ben işte annelik görevimi yapayım, kardeşlerim var, babam var yaşlı ona yardımcı olayım, gezeyim tozayım, dostlarla birlikte olayım, bu bana yetiyor. Yani birinin olması gerektiğini kabul etmiyorum. Onun yerine başka bir şeyler koyabiliyorsun yani kendini iyi hissetmek için. Bunu da başardığımı düşünüyorum. (A2, K: 209)

Yukarıda yer verilen ifade incelendiğinde, A3'ün diğerlerine yönelik beklentilerini sonlandırarak yaşamda kendi varoluşunu ortaya koyma biçiminde bir yol izlediği görülmektedir. Burada başkalarına yönelik beklentilerinden vazgeçmiş olmak, temelde diğerlerinin muğlak kaybına verilen tepki olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda da kendine yetmek, kendi iyiliğinin sorumluluğunu almak anlamına gelmektedir.

Dördüncü olarak, kendilikle ilgili muğlak kaybın bir diğer sonucu, kişinin *kendini bulma*sıdır. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Sevgi döngüsü olarak geliyor, ben onların beni sevdiğini ve bana güvendiklerini ve her gittiğimde daha da çok bana güvendiklerini ve beni daha çok sevdiklerini

> hissediyorum. Çünkü ben Elif hanım ne biliyor musunuz çünkü ben kendimi buldum. Ben kendimi bulduğum andan itibaren her şey düzeldi. Çocuklarımla da aram düzeldi, ilişkilerim düzeldi, benim küçük kızımla ergenlik döneminde çok çektim yani çok hırçın bir kızdı. Şu anda düşünüyorum ben düzeldiğim için o da düzeldi. Asıl sorun bendim. Ben kendimi bulduktan sonra ben ayaklarımın üstünde böyle dik dimdik hani aslında benim babalarıyla boşanmam onları ne kadar etkiliyor. Çünkü benim her an onunla yeniden barışma ihtimalim olduğunu düşünerek yaşıyormuşlar onlar. Şu anda benim kararlı olmam, dimdik ayakta duruyor olmam onlar için çok şey. Yani onları çok etkiledi, onlar da bana bakarak güç alıyorlar demek ki ve sevgimiz katbekat daha arttı, benim kızım da artık ergenlik çağında yaşadığı o problemleri aşmaya başladı. Daha güzel olmaya başladı, her şey çok güzel oluruna gidiyor yani. Biz de boşanma süreci boşandıktan sonra bir şey kötüye gitmedi, iyiye gittik. (A9, K: 174-178) / *Bir de kendimi bulmak dediniz kendinizi bulmak sizin için nasıl bir şey?* / Kendi kendime her şeyi yapıyorum şimdi yani her kendim kararı kendim veriyorum ne alacaksa alıyorum ne yapılacaksa yapıyorum, gideceksem gidiyorum, geleceksem geliyorum, istediğim şeyi yapıyorum eskisi gibi… (A7, K: 472-478)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, her iki katılımcının da anlatımlarında güçlü olmaya yönelik bir vurgu dikkat çekmektedir. Burada A9 boşanma kararı ile birlikte güçlenmesini, A7 ise evlenmeden önceki hali gibi özgürce hareket edebiliyor olmasını kendini bulmak olarak nitelendirmiştir. Bu kapsamda kayıp benliğin geri gelmesi anlamında *kendini bulmak*, muğlak kazancın en iyi anlatımı olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcı A3 ise evli olması halinde kendi olmayacağını ifade etmektedir. Bu kapsamda katılımcının paylaşımı şu şekildedir:

> Ben boşanmayı tercih ederdim ya çünkü tekrar bir evde olsaydık ben yine çok fedakarlık yapacaktım, kendimden çok şeyler verecektim, kendim gibi olamayacaktım ama şimdi en azından kendim gibi oluyorum. (A2, K: 147)

Beşinci olarak, kişinin *kendini önemseme*si de kendilikle ilgili psikolojik miraslardan biridir. Bu başlık altında katılımcılar iki farklı açıdan kendini önemsemeyi ele almışlardır:

> Tabii ki yani ben her konuda onların fikirlerini almak istiyorum, alırım da yani sorarım ama boşanmaya karar verdiysem …Sonuçta onların babası olmayacak yani kendi babaları olmayacak onun için de bu hayat da artık benim olduğu için yani öyle düşünüyorum eskiden öyle düşünmüyordum hayatımı hep başkalarına odaklıydı ama şimdi şunu düşünüyorum bu hayat benim hayatım boşanma kararı alacaksam hiç kimseyi irdelemez bu çünkü bunu ben yaşıyorum, bu hayat benim hayatım, bana ait. Kararlar da benim, değil mi? …mesela ben evlendiğim zaman o ilk tokatı yediğim zaman evliliğimi bitirseydim bunları yaşamayacaktım. Bu

hayatı ben seçtim. … ben kimseye sorunuza cevap ben kimseye fikrini sormam artık. (A9, K: 241)

Ama şu an günümüzde yani ben hani sürekli iş yerindeyim çarşıdayım yani ve ben sürekli hayatımda şuna dikkat ettim yani benim hayatımda bana artıları sağlamayacak, bana artık bir şey öğretmeyecek… Yani benim hayat kavramımda sürekli beni ileri taşıyacak, benim kişiliğime artı şeyler sağlayacak yani kişiliğimi sürekli bir şeyler katacak insanlarla görüşmeye çalışıyorum. Çünkü benim hayatımdan artık bir şeyleri alacak insanlara çok ödün vermiyorum. (A8, K: 49-52)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, A9 kendi hayatında vereceği yeniden evlenme ya da boşanma kararında kendisinin belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Katılımcı A8 ise kendini önemsemeyi, edindiği çevre açısından ele almakta ve kendisine yararı olmayacak diğerlerini hayatına almayacağından bahsetmektedir. Dolayısıyla burada muğlak kaybın mirası olarak hem birinci derece hem de sosyal çevre ile kurulan ilişkilerde kendilerini önceledikleri ve yaşamın merkezine kendilerini koydukları, kendini önemsemeyi öğrendikleri anlaşılmaktadır.

Altıncı olarak, katılımcıların yaşadıkları muğlak kaybın sonucunda *güçlü durmak/güçlenmek*le ilgili olarak güçlü bir benlik inşa ettikleri görülmektedir. Bu kapsamda katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Mesela bir doğuma girersiniz doğum yaptığınız zaman kim olursa olsun insan anne ister annem yanımda olsun der. Ben öyle oldum, onun için anne çok önemlidir, baba da önemli ama anne daha önemli ve benim sarılmaya çok çok ihtiyacım olduğu zamanlarda kimsem yoktu diyebilirim yani. Öyle… Ama güçlü olmak zorundayım. (A9, K: 196-200)

Ne demek sizin için dik durmak dik durmayı…? / Kimseye boyun eğmedim, yenik düşmedim, o bana diyen abim de bazen şimdi yalvarır derecesinde gel otur kalk o da…….. Çok konuşarak değil de böyle geri vites atmayarak yani hepsini sindirdim. Etrafı da öyle. Ya bazı olaylar olduğunda yapamadım ama şimdi yapıyorum yani hani bazı olayları anlatıyorum ya size hani hepsini bağdaştırırsanız tam anlamlı olur ama şimdi dediğimi yaptırıyorum yani yine şey yapmadığım için o bana yalvarıyor hem bana laf diyen bir kişi konuşmayarak veya soğuk kötü davranmayarak onu dize getiriyorum şimdi çok güzel huyum yani dize getirmek bir kişiyi. / *Nasıl geliyor bu size bunu yapan bilmek yapabiliyor olmak nasıl geliyor size?* / Yani şey yapıyorum soğuk davranıyorum yani şey yapmıyorum yalvarmıyorum, mesafeler koyuyorum ama onunla da pek uğraşmıyorum kişiyle o lafı biraz içine sindirip geri alana kadar o harekete devam ediyorum, yapmıyorum. (A7, K: 442-448)

Yok çok iyi yansımaları oldu ben boşandığım dönemde çok ağladım boşanmadan evvel o kadar çok ağlardım ki böyle herhalde gözlerim kör olacak derdim böyle

> Allah salya sümük ağlardım durmadan ama akşamlara kadar salya sümük ağlardım "*Ben bunu hak etmiyorum, ben bunu hak etmiyorum*" ama boşandıktan sonra ben çok güçlendim çok güçlü bir kadın oldum yani ağladığım şeylerin evet basit şeyler olmadığını anladım yani o ağlamaların da boşuna olmadığını anladım yani orada ağlamasaydım herhalde kafayı yerdim diye düşündüm ama boşanmanın bana eğer ben o evde kalmış olsaydım o hayata devam etmiş olsaydım ha kadın olmasaydı olur muydu devam edebilirdi ama kadınla ben o evde kalmış olsaydım şimdiki ne ben olurdum ne X1 olurdu ne X2 olurdu tabii bunu rabbim bilir. / *Ne demek şimdiki X2 olmamak, X1 olmamak, şu anki ben olmamak, ne farklı şu an?* / Ne farklı şu an hep sizin kolunuzu kanadınızı birisiyle yaşadığınızı düşünün yaptığınız hiçbir olumlu bir şey yok hiç anlamlı bir şey yok hiçbir altınız yokmuş gibi hiç durmadan kolunuzu kanadınızı kırıp sizi aşağılayan sizi görmemezlikten gelen biriyle 50 yaşına geldiğinizi düşünün nasıl bir kişilik çıkar ortaya X1 ile X2 olmazdı çünkü öyle silik bir annenin çocukları yani bugünkü duruşları zordu / *Yani şöyle anlıyorum hepiniz güçlenerek o süreçten çıktınız daha ayakları yere basan gibi* / Hı boşanma bizi evet yani bu lay lay lom değil yani işte bugün ben ha ha hi demiyorum çok zor o süreç çok zor yaşanırken çok zor kendini ifade edememek çok zor ne yapacağını o belirsizlik o kadar çok zor ki ama sonuçta bugünkü halimize de binlerce kez şükürler olsun (A3, K: 247-251)

> Alıştım yani alıştım alıştım kendimi daha güçlü hissediyorum. Babam bir gün şunu demişti "*Kızım güçlü oldun da sanki erkek gibi oldun, erkek gibi olma*". Bazı konularda tek başına kararlar almak insanı biraz daha olgunlaştırıyor tabi daha güçlü hissettirmesini şey yapıyor daha iyi geliyor (A2, K: 227)

Yukarıda yer verilen ifadelerde katılımcılar, deneyimledikleri muğlak kaybın bir sonucu olarak boşanma sonrası güçlü olmak zorunda olduklarından ve güçlendiklerinden bahsetmektedirler. Öte yandan katılımcılar boşanmadıkları durumda şu anki ben olamayacaklarını belirtmektedirler. Bu durumda yaşanan muğlak kayıp, kişilerin evli oldukları dönemden daha farklı bir ben'e dönüşmesini sağlamış görünmektedir. Başka bir ifadeyle boşanma sonrasında muğlak kayıpla kurulan ilişkinin netleştirilmesi, benlik değişim ve dönüşümünü başlatmıştır.

Muğlak kaybın psikolojik sonuçlarından bir diğeri *özgüven kazanma* ya da *özgüven düzeyinin yükselmesi*dir. Katılımcılar bu kapsamda şu ifadeleri kullanmışlardır:

> Tabii ki tabii ki ben özgüven kazandım, diyorum ya size insanlarla yüzlerine bakıp hala da bu son iki seneye kadar da ben insanların özellikle erkeklerle mesela konuştuğum zaman kimsenin bir markete gittiğim zaman biri benim yüzüme baktığı zaman kıpkırmızı kesiliyordum, elim ayağım birbirine dolaşıyordu. Var mı böyle bir şey? Kimsenin yüzüne bakıp konuşamıyordum hala da etkileri var iyi kötü artık ama elhamdülillah yine de birçoğunu yendim. Kişiliğime çok etkisi oldu, özgüvenli oldum artık yani bu nasıl anlatayım onun bende ezmek istediği her şeyi yeniden ortaya çıkarmaya çalıştım ve başarıyorum da. Diyorum size kendisi ile birlikte beni de çekmeye çalışıyordu, biri mesela bana övgü dolu bir kelime kullandığı zaman ya da benim bir başarımdan bahsettiği zaman o gün ben

dayak yerdim. Niye çünkü biri beni övmüş, benim iyi bir özelliğim var, nasıl olur? Hani onun kendi kendisiyle aynı seviyeye çekmeye çalışıyordu, beni dibe çekmeye çalışıyordu. Bunları yenmeye başladım. Bence çok güzel şeyler oldu, benim kişiliğimde çok güzel değişiklikler oldu. (A9, K: 271)

Daha önce dediğim gibi kendimi daha iyi ifade edebildiğimi düşündüm, kendime özgüvenim geldi yani aslında onun söylediği gibi "*Ben bir şey bilmiyormuşum*" falan ya artık ben çok şey biliyormuşum, çok şey yapabilirmişim olduğumu gördüm o beni böyle aşağıladıkça ben de şey zannettim ben sadece evde yaparak dikiş yaparak üç kuruş kazanabilen biri olarak görüyordum ama hayır hiç öyle değil aksine ben birçok şeyi yapabilirmişim; 38 yaşındayım şimdi bile çok şeyler öğrendim iş babında. Evet ben de yapabilirmişim "*X1 aslında ben bunu öğrendim*" "*Tabii ki yaparsın anne sen, ben yapamam diye kestirip atıyorsun*" falan diyor. "*X1 bu da çok kolaymış*" falan diyorum hala öyle aslında. Çok şey yapabilirmişim, çok şeyde yaptığımı düşünüyorum öyle. İnşallah Allah sağlık versin çok şey daha planlarım var inşallah onları da yaparsam benden iyisi yok. (A6, K: 232)

Hocam mesela ben çok aslında W1 gibi yerdeydim ama çalışıyordum ama çok pasiftim bazı konularda, tek başıma yapamayacağımı düşünüyordum. Ben hani "*Bu adamdan ayrılsam bile yalnız yaşayamam, yalnız çalışamam, atıyorum yalnız faturamı yatıramam, işte şöyle yapamam böyle yapamam*" diyordum ama gerçekten hani boşandıktan sonra benim kişiliğimde daha çok değişiklikler oldu, kendime özgüvenim geldi, kendi paramı harcayabilme özgüvenim geldi. Bunları tek başına da yapabilirmişim hani bu kalkamadım kızım hastalandığında doktora da götürebiliyorum, annem hastalandığında, kendim hastalandığında her şeyi kendi başıma yapabileceğim güç geldi kişiliğime, özgüven de geldi hocam bana bir / *Daha çok olumlu yönde yansımaları var gibi* / Evet hocam aynen gerçekten olumlu yönde hani belki size abes kaçabilir ama gerçekten bak ben 13-14 yıla yakın çalıştım, ben bankamatiğe W1 gibi yerde kartımı sokup paramı çekemiyordum çünkü ben yapmıyordum, o yapıyordu bütün işlerimi, bilmiyordum maaşımı ne kadar yatıp ne kadar çekilip ne kadar kaldığını da. Şimdi yani "*Ben kendi işimi ben o zaman da bunları yaparmışım ama niye yapmamışım*" diye kendimi yatağımı yastığıma koyduğumda çok zor uyuyorum hocam. Bana aslında çok olumlu yönleri yansıdı bazen diyorum "*Allah razı olsun keşke bundan on sene önce olsaymış*" diyorum … bana gerçekten olumlu ben hocam ilkokul mezunuydum, çalışıyordum mesela ben evlenip ayrıldıktan sonra dışarıdan lise orta okulu bitirdim, liseye başladım, kendi çapımda ufak tefek şeyler yapmaya çalıştım, kendime biraz özgüvenim geldi hocam pısırıklığı bıraktım en azından. (A1, K: 258-262)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların boşanma sonrası birey olarak yaşamda yer almaya başladıkları anlaşılmaktadır. Evlilik yaşamında eşlerin ilişkisel bağlamda eş ve baba olarak muğlak kaybından bahsedilirken katılımcıların sosyal yaşamdan kendilerini çekmeleri nedeniyle kendi benliklerinin muğlak kaybının da söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden kadının sadece anne ve eş rolünden evin içinde bulunan kişi olduğu ancak kendi

benliğinden uzaklaşarak sadece ev ve annelik bağlamında görev ve sorumlulukları yerine getirmeye odaklandığı düşünülmektedir. Bununla birlikte eşin uyguladığı farklı türlerdeki şiddet kişinin özgüven kaybı ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla burada özgüven kaybı, kişinin benliğinin kaybı gibi düşünülmektedir. Bu durum ise kişinin benliğinin muğlak kaybı olarak yorumlanmaktadır. Boşanma sonrası katılımcının çalışma yaşamına girmesi ve evin dış dünya ile bağlantılı sorumluluklarının üstlenilmesi gibi durumlar katılımcının özgüveninin kazanılması olarak sonuçlanmakta ve katılımcı tarafından bu biçimde isimlendirilmektedir. Oysa burada daha temel olan bir şey geri gelmektedir: Benlik. Ortaya çıkan bu durum yani katılımcının özgüveninin kazanılması aslında benliğin kazanılması olarak düşünülmekte ve bu bağlamda elde edilen sonuç "muğlak kazanç" olarak yorumlanmaktadır. Muğlak kazanç, kişinin psikolojik olarak kaybolması gibi kişinin kendisinin psikolojik olarak kaybolması sonucu kaybolan benliğin geri gelmesi biçiminde ifade edilebilir. Burada belki muğlak kaybı da derecelendirmek gerekebilir. Muğlak kayıp diğerlerinin kaybı söz konusu olduğunda ikincil, ancak kişinin kendi benliğinin kaybı söz konusu olduğunda birincil muğlak kayıp olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda da muğlak kazanç, benliğin geri gelmesi ya da fark edilmesi olarak düşünüldüğünde birincil, başkalarının geri gelmesi söz konusu olduğunda ikincil kazanç olarak ifade edilebilir.

Psikolojik sonuçlardan bir diğeri *özgürlük*tür. Bu başlık altında A5 kodlu katılımcı özgürlüğü şöyle dile getirmiştir:

> İstediklerimi yapıyorum üstümde bir baskı yok, kendim gibi olabiliyorum, evlilik birçok şeyi engellemiş galiba böyle olmaması için evlilikte mücadele etseydim belki de her şey daha çok yoluna girerdi yani mücadele edememişim herhalde kendim gibi olabilmekle ilgili. Şimdi kendimi daha iyi hissediyorum, etrafımdaki herkes aynı şeyi söylüyor "*Seni daha iyi görüyoruz*" diyorlar (A2, K: 91)

> 20xx'da başladı bu işlem aynı şehirde durmak istemedim birkaç yıl daha devam etti sonra bitti yani hiçbir zaman pişman olmadım ayrıldığım için daha özgür oldum, daha rahat oldum. (A4, K: 42)

> Aile kavramının içinde iki oğlum, üç kişilik bir aileyiz / *Peki neyi çağrıştırıyor sizin için aile kavramı o üç kişilik aile?* / Mutluluk özgürlük (A5, K: 110-112) … Yani şu andaki yaşantım zaten önceden çalışmıyordum, hiç çalışmadım ama şöyle bir şey var evde mesela ne bileyim sarma sarıp satıyordum önceden, …O zaman da ama şu an da çalışmaktan çok memnunum, çalışmasaydım bunları başaramazdım zaten... Maddi açıdan özgür olmak. Belki de hani istediklerimi alabilme veya çocuklarıma istediklerini alabilme çünkü hani böyle çocuklar bir şey istedikleri zaman hep hep şey yapardı "*Çok pahalı alınmasın*" aldırmazdı ama ayrıldıktan sonra çalışmaya başladıktan sonra zaten çok fazla evde durmadım

> hemen çalışmaya başladım, çocukların istediği hani onlara yapamadığım alamadığım şeyleri almaya başladım. Bu çok güzel bir duygu yani şu anda da memnunum hayatımdan, maddi açıdan da özgür olmak kimseye muhtaç olmadan yaşamak iyi yani çok güzel (A5, K: 178-182)

> Kendi paranı kazanıyorsun hiç kimseye minnetin yok (A6, K: 74)

> Her kendim kararı kendim veriyorum ne alacaksam alıyorum ne yapılacaksa yapıyorum gideceksem gidiyorum geleceksen geliyorum istediğim şeyi yapıyorum eskisi gibi. / *Nasıl bir şey bu sizin için kendi başınıza kararlar almak kendi istediğiniz gibi yaşamak istediğinizi yapmak?* / Çok iyi oğlumlara da soruyorum mesela kendime ait şeyleri kendim yapıyorum yani istediğim şeyi yapıyorum, özgürüm yani. (A7, K: 476-478)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların boşanma sonrasında eşlerinin baskısından kurtulmuş olmakla rahatladıkları, kendileri gibi davranabildikleri, kendi kararlarını verebildikleri ve maddi olarak da özgür oldukları görülmektedir. Bu kapsamda da ortaya çıkan davranışlar kişilerin birey olarak varlık gösterebildikleri başka bir ifadeyle kendi benliklerini ortaya koyabildikleri biçiminde yorumlanmaktadır. Ortaya çıkan bu durum, benliğin sunumu olarak değerlendirildiğinde, boşanma sonrası muğlak kaybın bir mirası olarak muğlak kazanç kapsamında değerlendirilmektedir.

Muğlak kaybın bir diğer psikolojik sonucu, *cesaret kazanmak* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında katılımcı A9'un ifadeleri şu şekildedir:

> Artık kızlarım benim için çok daha farklı bu da eskiden düşünmekten artık çocuklarımla düzgün vakit geçiremiyordum yani onlarlaydım ama sürekli düşünceler içindeydim acabalar vardı çünkü kafamda. Ama şimdi onların hepsi gitti, korkularımı yendim, artık korkmadan hareket ediyorum. Hiç korkmuyorum, hiçbir şeyden korkmuyorum, cesurum, cesaretliyim. Şimdi mesela diyorum "*Ya ben yıllarca onun dayaklarına maruz kaldım. Şimdi…*" diyorum "*…ya yeniden eğer öyle bir şey olursa evlenirsem öyle bir şeyi katlanmam çekmem*" çünkü öyle bir cesaretim var artık. (A9, K: 271)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının boşanmanın ilk dönemlerinde psikolojik olarak var olmadığına işaret ettiği görülmektedir. Katılımcı bu durumu, yaşadığı korku ve kaygılarla ilişkilendirmektedir. Katılımcının betimlediği başka bir şey düşünememe hali, muğlak kaybın sonrasında görülen hareket edememe, donma halini anımsatmaktadır. Öte yandan zamanla korkularını yendiğinden ve daha cesur davrandığından bahsetmektedir. Bu değişim, muğlak kayıpla baş edilebildiğini

gösteren bir ipucu olarak yorumlanmaktadır. Katılımcının cesaret kazanma olarak ifade ettiği durum, muğlak kayıpla baş etmeyi öğrendiği ve birey olarak kendi varlığını yeniden ortaya koyabildiği zamanları göstermektedir. Son ifadesi ise muğlak kayıpla yeniden karşılaştığında onunla baş etmeyi bildiği ve kendi benliğine zarar verilmesine izin vermeyeceğine işaret etmektedir.

Benlik değişim ve dönüşümleri kapsamında muğlak kaybın bireysel-psikolojik miraslarından bir diğeri *olumsuz yönde benlik değişimi*dir. Bu başlık altında oluşturulan gruplandırma Şekil 154'te gösterilmiştir.

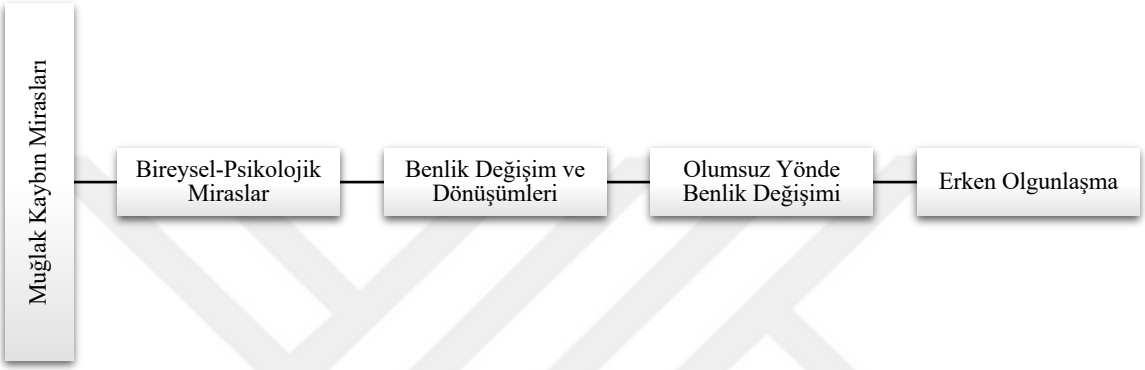

Şekil 154. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları Kategorisine Ait Benlik Değişim ve Dönüşümleri Alt Kategorisi, Olumsuz Yönde Benlik Değişimi Kodu ve İlgili Alt Kod

Katılımcılar olumsuz benlik değişimi ile ilgili olarak *erken olgunlaşma* kavramına dikkat çekmektedirler. Bu yöndeki deneyimlerini A9 şu şekilde dile getirmektedir:

> Biz gerçekten de olmamız gereken yaştan daha olgun davranmak zorunda kaldık, bunu inkar edemem, kızlarım da ben de. (A9, K: 158)

Katılımcının yukarıda yer alan ifadeleri incelendiğinde hem kendisinin hem de çocuklarının erken olgunlaşmak zorunda kaldıkları görülmektedir. İfadenin devamında bu durum ait hissedememek bağlamında dile getirilmektedir. Bu noktada katılımcının deneyimleri bütünsel olarak değerlendirildiğinde, kendi evinde olmamak ve bu yüzden belli sınırlar içinde hareket etmek, olgun davranmakla ilişkili görünmektedir.

Muğlak kaybın bireysel-psikolojik miraslarından bir diğeri *ruh halinde* ortaya çıkan *değişimler*dir. Bu kapsamda ilk olarak duygu durumundaki *olumlu değişimler*e odaklanılmıştır. Oluşturulan gruplandırma Şekil 155'te gösterilmiştir.

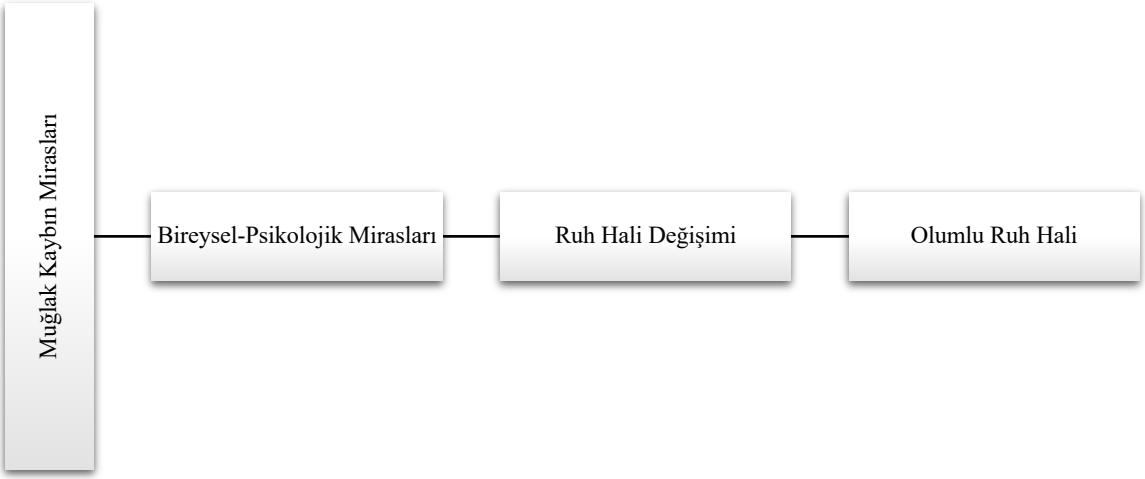

Şekil 155. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları Kategorisine Ait Ruh Hali Değişimi Alt Kategorisi, Olumlu Ruh Hali Kodu

Bireysel-psikolojik miraslar kapsamında katılımcılar daha *olumlu bir duygulanıma* sahip olduklarına işaret etmektedirler. Bu başlık altında katılımcıların paylaşımları şu şekildedir:

> Boşanmanın gerçekleşmesini istiyordum yani artık onun üzerimde hak iddia edebilmesinden kurtulmak istiyordum yani biliyor musun işte hani bana kocalık, çocuklarıma babalık yapmadığı için hala üzerimde hak iddia etmesi açıkçası beni çok kasıyordu. Benim için hani bir ağırlıklardan biri de oydu. Onun için şu anda hani boşandıktan sonra aynaya baktığım zaman kendimi daha güzel hissediyorum. Mesela hasta olduğum zaman bile hastalığımı sanki hissetmiyorum sanki böyle üzerimdeki ağırlık, halsizlik, mutsuzluk kalktı. (A9, K: 154-156)

> Ama şu anki duygularımla "*İyi ki boşanmışız*" diyorum. Evet boşanmamız gerekiyormuş yani şu an eşimle değişeceğini sanmıyordum yani hani o sarsıntıda "*Tekrar evine döner mi?*" diye iyi ki de dönmemiş böyle bir kararda ısrarcı olmuş ben şimdi kendimi daha iyi hissediyorum yani bu boşanma bana yaradı diye düşünüyorum, bana iyi geldi. (A2, K: 89) … Tabii tabii tabii "*Daha iyi daha mutlusun*" diyorlar çünkü orada baş edemediğim şeyleri yapamıyordum, geri çekiliyordum, mücadele etmiyordum. O yanlış yani ya mücadele edeceksin değil mi değiştireceksin ya da kabul edeceksin. Ne mücadele ediyorum ne de kabul ediyorum, ikisini de yapmıyordum, bu da herhalde benim kendi psikolojim ile ilgili herhalde. (A2, K: 93) Hayatta mutlu olmayı tercih eden bir kadınım, mutlu olmayı tercih ediyorum, yalnız olarak. (A2, K: 153)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcı A9'un boşanmayı muğlak kaybın yarattığı esaretten kurtulmanın bir yolu gibi algıladığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda boşanmanın yasal olarak gerçekleşmesi esaretten kurtulmayı sağlamakta, katılımcının muğlak kayba bağlı hareketsizliğini sonlandırmakta ve tüm bunlara bağlı

olarak olumlu bir ruh haline kavuşmasına katkı sağlamaktadır. Katılımcı A2'nin anlatımlarında da boşanmanın kendisine iyi geldiği görülmektedir. Boşanmayla birlikte daha olumlu bir ruh haline sahip olduğu çevresi tarafından fark edilmekte ve mutlu olmayı tercih ettiğini belirtmektedir. Bu kapsamda her iki katılımcı için muğlak kaybın bir sonucu olarak gerçekleşen boşanmanın ve onun sonuçlarının olumlu bir ruh hali yarattığı görülmektedir.

Olumlu yönde ruh halinin değişimi gibi muğlak kaybın bir sonucu olarak *olumsuz duyguların* ortaya çıkması da söz konusudur. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 156'da gösterilmiştir.

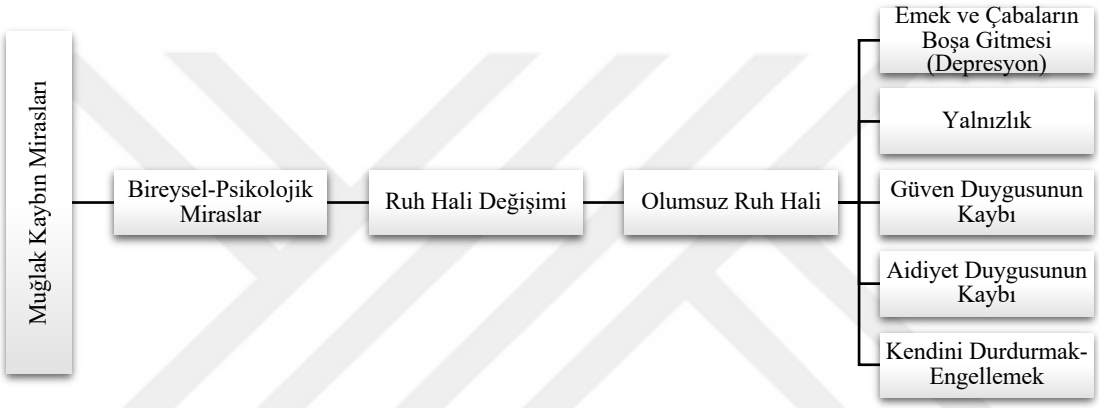

Şekil 156. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları Kategorisine Ait Ruh Hali Değişimi Alt Kategorisi, Olumsuz Ruh Hali Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Olumsuz ruh hali kapsamında katılımcıların deneyimlediği duygulardan biri *depresif* duygu durumudur. Bu başlık altında katılımcılar yaşantılarını şu şekilde dile getirmişlerdir:

> Tekrar yeni bir hayat yeni bir çevre sağ olsun erkek kardeşlerimin hepsi bana "*Benimle yaşa*" dediler, ben kabul etmedim çünkü eşleri var, çocukları var, hocam herkesin kendine göre düzeni var, aile hayatı var. Bana ev ayarladılar, eşya aldılar, hepsi birlik oldu yeni yeni şeyler aldılar ama bu sefer de hocam maddi anlamda onlar harcadıkça ben mutsuz oluyorum sanki onlar çocuklarının emeklerini bana harcıyormuş gibi geliyordu, o da beni rahatsız ediyordu, mutsuz oluyordum hocam yani oradan oraya çıkıp gelmeme 8-9 yıl inanır mısın bir yıla yakın ben ağladım, tam bir yıl ağladım, kötüydü ama çok şükür şimdi iyi, alışıyor insan, her şeye alışıyor, her şeye alışıyor insan. (A1, K: 44)

Katılımcı A1'in yukarıda yer alan ifadesi incelendiğinde, boşanma sonrası yeniden bir düzen oluşturulması konusunda ailesinden aldığı desteğin kendisi için çok

kıymetli olduğu öte yandan tüm bu destek ve yardımlara rağmen mutsuz hissettiği anlaşılmaktadır. Katılımcı yaklaşık bir yıl boyunca yaşadığı yoğun depresyona dikkat çekmektedir. Bu noktada katılımcının daha önceki ifadelerinde emeklerine ağladığı vurgusu önemli hale gelmektedir. Elde edilen bilgiden hareketle, A1'in yaşadığı depresyon, boşluğa (muğlak kayba) verdiği emek ve çabanın boşa harcanmış olması ile ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle maddi anlamda bir şeyler yerine koyuluyormuş gibi görünse de harcanan emek ve giden zamanın geri getirilemeyecek olmasının yarattığı üzüntü katlanılamaz bir durum olarak yorumlanmaktadır.

Olumsuz duygu durumu ile ilgili olarak işaret edilen bir başka duygu *yalnızlık*tır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> … ailem aşırı derecede destek oldular her konuda yani maddi manevi çünkü işten de çıktım geldim; işim de yok, param da yok, evim de yok, eşyam da yok. Sadece kardeşime yalnız geldim yani bu süreç gerçekten çok kötüydü. (A1, K: 40)

> Ama bunu herkese çok tavsiye etmiyorum yani "*Boşanın*" demem, zor bir süreç boşanmak, yalnız olmak. Bir kadın olarak her şeyi yapmak zorunda kalıyorsunuz. Bir de şu var: Siz kararları alıyorsunuz, tek karar alıyorsunuz, onun da kolaylığı var ama hani bir karar alırken birine danışmamak, eşinizin olmaması, bir konuda konuşmamak zor tabii. Bir kararda her şey aileye anlatılmıyor, her şey arkadaşa anlatılmıyor, bir insanın eşinin olması da güzel bir şey değil mi güzel yanları var. (A2, K: 153)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların yaşadıkları yalnızlık duygusunun temel kaynaklarının farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Burada A1, boşanma sonrasında her şeyi geride bırakmanın yarattığı yalnızlık duygusundan bahsederken, A2 boşanma sonrasında hayatın akışı içinde destek görememe, sorumlulukları tek başına üstlenme ve paylaşımda bulunacağı kimsenin olmayışı bağlamında eşin yokluğuna bağlı olarak yaşadığı yalnızlık duygusuna dikkat çekmektedir.

Katılımcı A4 olumsuz duygu durumu ile ilgili olarak *güven duygusunun yokluğu*na vurgu yapmıştır. Bu bağlamda katılımcı yaşadığı güvensizliği şu şekilde dile getirmiştir:

> Kimseye güvenmemeyi öğrendim, insanlara güvenim yok insanlara, herkes çok çıkarcı. (A4, K: 269)

Katılımcı A9 ise *ait hissedememe*ye vurgu yapmıştır. Bu kapsamda katılımcının anlatımları şu yöndedir:

> Biz gerçekten de olmamız gereken yaştan daha olgun davranmak zorunda kaldık, bunu inkar edemem, kızlarım da ben de hep bir şekilde. Hiçbir ev insanın kendi evi gibi olamaz, bu aidiyet, o ait olma hissini yaşayamadık biz zaten. Kendi evimizde de yaşayamadık çünkü eski eşimden dolayı hiç oraya ait hissetmedik yani çünkü her an kaçıp kurtulma şeyi vardı içimizde, huzursuzluk vardı ya. Şu anda mesela yine burası tamam çok şey yani rahat, bir dediğimiz iki olmaz, benim babam da annem de şeker gibi insanlardırlar …ben …nöbet işinde çalışıyorum. … Diyelim ki ben nöbetten geliyorum ve o gün benim uyumaya ihtiyacım var, iki gündür uyumuyorum çünkü. Eve geliyorum uyumak istiyorum, o gün kardeşlerimden biri diyelim ki hani baba evine geliyorlar ama burada bizim yaşadığımızı da göz ardı etmemelerini isterim. Bunu birkaç defa belirtmeme rağmen evde değişen bir şey olmadı…. Hani ben o gün belki de kendime ayırmışımdır ya da ne bileyim bir arkadaşımla program yapmışımdır. Bu gibi sorunları çok yaşadım hani uyumak istiyorum belki hani iki gün evde kalıyorum, geldiğim gün uyuyorum akşama kadar belki 2 saat belki 3 saat ama ondan sonrası gün gelebilirsin hani burada biraz da şey oluyordum yani beni de göz önünde bulundurmalarını ya da çocuklarımla bu yönden biraz sıkıntılar yaşadık. …Tamam anneme babama da hak veriyorum çünkü onların çocukları değil mi, başka çocukları da var yani nasıl desinler hani aslında diyebilirler bence de ben olsam derim mesela yanımda bir çocuğum varsa ben söylerim derim ki işte "*Benim kızım bugün nöbetten gelmiş, yarın gelin*" bunu diyebilirim değil mi, bunu yapmıyorlar işte, onlar işte çok aşırı şey yumuşak oldukları için yapmıyorlar. Bu anlamda… (A9, K: 158)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı hem evli olduğu dönemde hem de ayrılma ve boşanma sonrasında ait hissetmekle ilgili sorun yaşadığına dikkat çekmektedir. Boşanma öncesinde hem katılımcı hem de çocuklar muğlak kaybın varlığı nedeniyle yaşamsal tehdit altında kalmakta; boşanma sonrasında ise kök ailede ihtiyaçları göz ardı edilmektedir. Belirtilen bu iki başlık, aidiyet sorununun temel kaynaklarıdır. Bu bağlamda güvende olmak ve değerli hissetmek, aidiyet duygusunun ön koşulu gibi görünmektedir.

Olumsuz duygu durumuna ilişkin bir başka madde, *kendine durdurmak-engellemek*tir. Bu başlık altında A8 şunları dile getirmiştir:

> Yani eğlenmeyi çok seven bir insanım, yeni ortamlar tanımayı, yeni insanlarla tanışmayı, yeni yani sürekli yenilikçi insanım yani sürekli yeni bir şeyler yeni ortamları her şeyi merak eden insanım kültürleri ama maalesef yansıdı yani her şeye "*Dur*" diyorum. "*Dur sen boşanmış bir insansın*" duruyorum yani. / *Sevdiğiniz şeyleri yapmaktan alıkoyuyor gibi.* / Evet dans etmeyi çok seviyorum mesela eskiden dans kurslarına giderdim ……. Salsa gecelerine giderdim, güzel ortamlarım vardı, baskılara rağmen. Ama şu an her şeyimi ertelemiş durumdayım. (A8, K: 375-377)

Katılımcı A8'in ifadeleri incelendiğinde, boşanma sonrasında daha fazla hayatını sınırlandırdığı, sevdiği ve ilgisini çeken etkinliklerden uzak kalmayı tercih ettiği, bu

bağlamda da kendini durduğunu anlaşılmaktadır. Katılımcının bahsettiği düzlemde kişinin kendini ertelemesi, ilerleyen dönemlerde kendine yabancılaşması ile sonuçlanabilir. Bu bağlamda boşanma sonrası muğlak kayıp, kişinin kendi benliği olabilir. Başka bir ifadeyle ikinci dereceden muğlak kayıp, birincil muğlak kayba kaynaklık edebilir.

Muğlak kaybın psikolojik sonuçlarından sonuncusu, *inanç-düşünce değişimi*dir. Bu bağlamda oluşturulan gruplandırma Şekil 157'de gösterilmiştir.

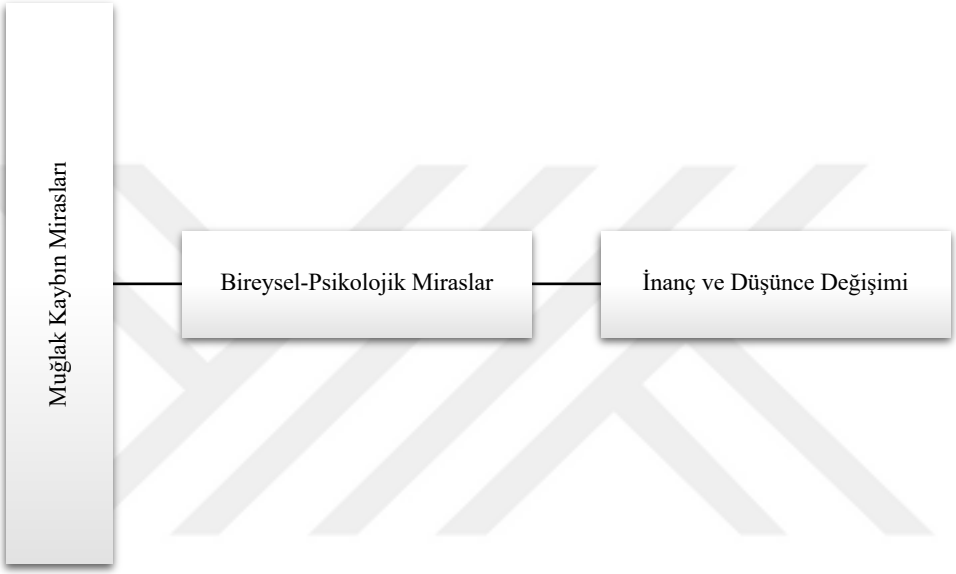

Şekil 157. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları Kategorisine Ait İnanç ve Düşünce Değişimi Alt Kategorisi

Bireysel-psikolojik miraslar kapsamında ortaya çıkan alt kategorilerden bir diğeri, *inanç ve düşünce değişimi* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Kendimi iyi hissedince… yardım ettiğim insanları… kafamı akşam yastığa koyduğumda müthiş bir vicdan rahatlığıyla uyuyorum. Yani hiçbir şeyim yok, sıkıntım yok yani yaşadığım öyleydi de böyleydi de, onlarla da hep yaşandıklarımın arkasındayım, güzel günlerdi geçti gitti bitti. Bir şeyler de bitebiliyormuş hayatta onu gördüm. İlle bir şeyleri zorlamak gerekmiyor, bitmesi gerektiği zaman bir şeylerin bitmesi gerekiyormuş. Yani bağımlı oluyorsunuz eşinize, o bağımlılık iyi değilmiş. Önceden üniversite arkadaşlarım filan hiç görüşemezdim falan şimdi onlarla görüşebiliyorum. Psikolog bana şey demişti, daire çizdi, daireyi böldü, hep… kaç parça bir süresi, eşit parçaya böldü. "*Bunların hani bir parçasıdır evlilik*" dedi "*Diğerleri arkadaş ama siz…*" dedi "*…bunu çok büyütüyormuşsunuz, partnerinizi zorlamışsınız. Yani çok çok odaklanmışsınız evliliğe*" dedi, orada bir hata yaptım galiba. Yani evlilik de normal rutinlerinden

> biri, insanı çok değiştirmemeli, ilişkileri değiştirmemeli, değil mi? Her şeyi normal yürütebilen bir parça olmalı evlilik, benim evliliğimde olmadı. Ya benden kaynaklandı ya çok odaklandım ya yetişme tarzım bilemiyorum, bir yerde bir hata oldu. Yani çok odaklanmıştım, demek ki odaklanırken de karşı tarafı da çok sıkıştırmışım, kendimi de çok sıkıştırmışım, böyle infilak ettik yarı yolda. (A2, K: 241)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı A2'nin ilişkilerin bitebileceği ile ilgili düşüncesi dikkat çekmektedir. Katılımcı, evliliği süresince kendini ve eşini evliliğin içinde hapsettiğini, dışarıya kendini kapadığını anlatmaktadır. Boşanma sonrasında ise eşlerin odak noktasının sadece evlilik olmaması gerektiği ve bir şeyler bitmişse sürdürmek için zorlamanın yararı olmadığı konusunda düşünce değişiminin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Katılımcının evliliği süresince ilişkinin devamı için sergilediği zorlayıcı tepki, muğlak kaybın varlığına yönelik olarak ortaya çıkmaktadır. Boşanma sonrası gösterdiği düşünce değişikliği ise muğlak kaybın kabulü ve uyum sürecinin gerçekleştiğinin bir kanıtı olarak yorumlanmaktadır.

İlişkisel Miraslar. Muğlak kaybın mirasları kapsamında katılımcıların anlatımlarına ilişkin oluşturulan bir diğer ana başlık, ilişkisel miraslardır. Bu başlık altında boşanma sonrası muğlak kaybın da etkisiyle değişen ve dönüşen ilişkiler ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 158'de gösterilmiştir.

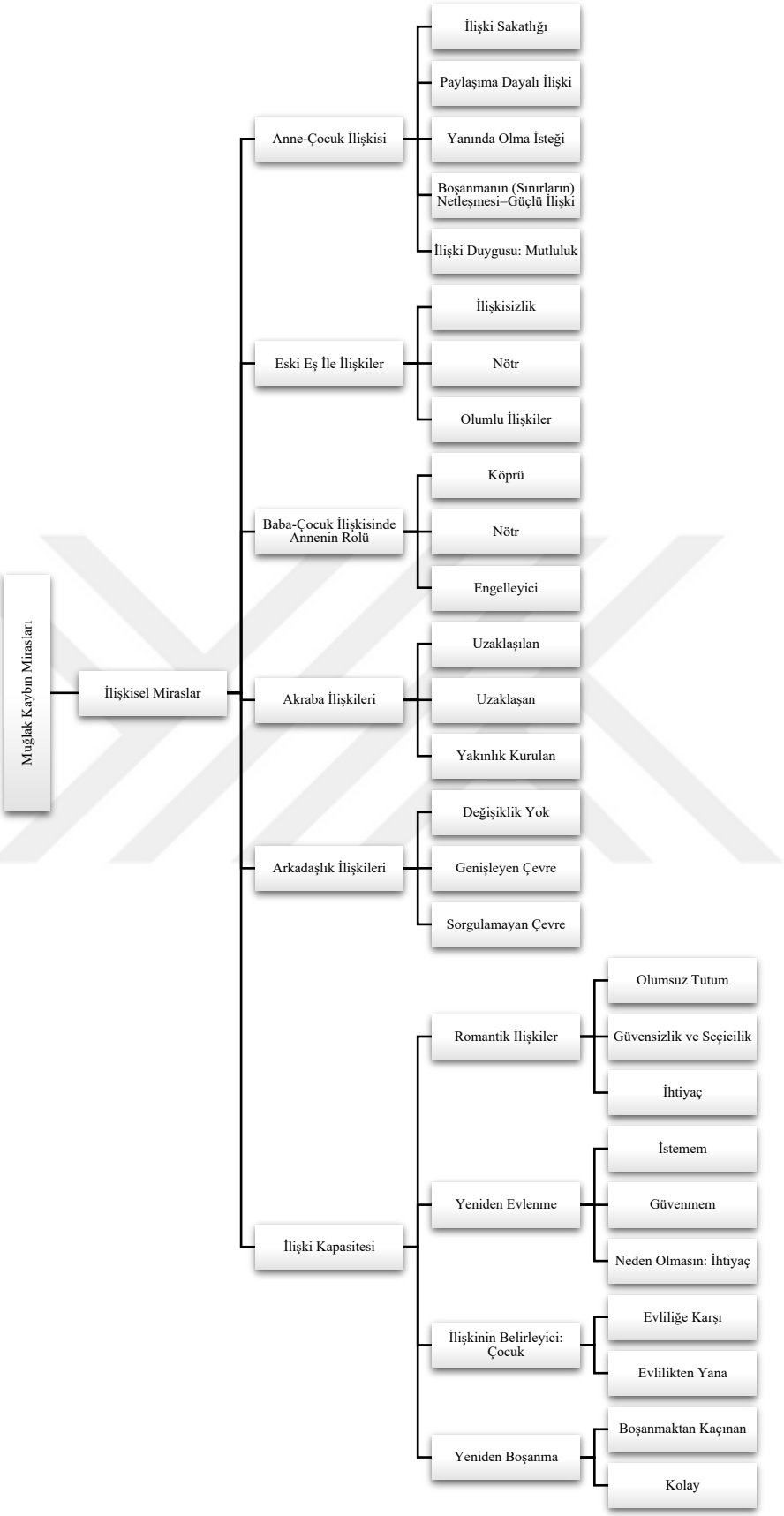

Şekil 158. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları

Muğlak kaybın ilişkisel mirasları ilk olarak, anne-çocuk ilişkisi kapsamında ele alınmıştır. Bu başlık altında oluşturulan gruplandırma Şekil 159'da gösterilmiştir.

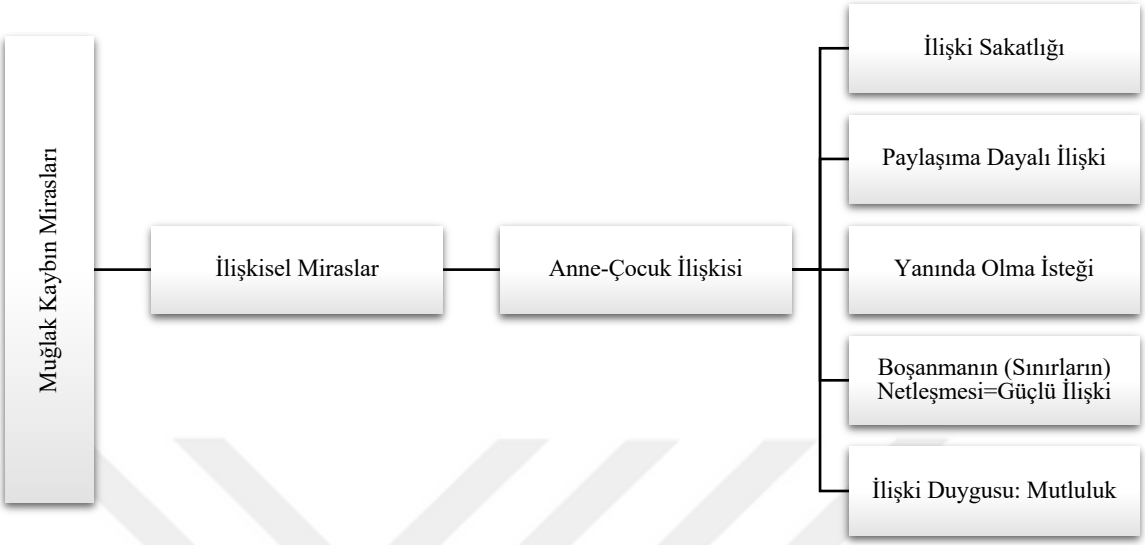

Şekil 159. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Anne-Çocuk İlişkisi Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Anne-çocuk ilişkisi bağlamında ele alınan başlıklardan ilki, *ilişki sakatlığı*dır. İlişki sakatlığı, güvensizlik ve paylaşımın yokluğu kapsamında incelenmiştir. Anneye yönelik güvensizliği katılımcı A9 şu şekilde dile getirmiştir:

> Bana güvenmiyordular, benimle… kadar… beni aciz biri olarak görüyordular. Hani güçsüz, yeniden arzularına ya da hani arzularına derken hani vicdanen çok hareket ediyordum ya onlar da beni tanıyordular aslında. "*Acaba annemiz yine gidecek mi, yeniden o hayatı yaşayacak mıyız, acaba babam bu kadar yaptıktan sonra annem yeniden gurursuzluk yapıp yeniden gider mi?*" Çünkü gördüler ya bizzat neler yaşadığımı, neler yaptığımı "*Annemiz gurursuzluk…*" belki de tabi onlar kendileri de benim gibi onlar da çok gururludurlar. "*Acaba annemiz gurursuzluk yapıp gider mi? Ben biliyorum*" onun korkusuyla yaşıyordular. Ama ben bunu onlara hiçbir zaman anlatamadım aslında, ben bir daha asla onunla bir araya gelmezdim. (A9, K: 180)

Yukarıda yer alan ifadede, annenin babayla kurduğu ilişki üzerinden çocukların yaşadığı güvensizliğe vurgu yapılmaktadır. Burada muğlak kaybın, annenin kaybına neden olması ihtimaline çocukların verdiği tepki, anneye yönelik güvensizlik biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda anne-çocuk arasındaki ilişki, aksayan (topallayan) bir ilişki olarak algılanmakta ve ilişki sakatlığı olarak yorumlanmaktadır.

İlişki sakatlığı kapsamında ele alınan bir diğer alt başlık, paylaşımın yokluğudur. Katılımcı A4'ün bu konudaki anlatımları şu şekildedir:

> X1, ortaokuldan sonra hiçbir şeyini benimle konuşmaz, hala konuşmaz, hiçbir paylaşımı yok. Gün boyunca sadece soru soruyor bir de sadece "*Bunu neden böyle yaptın, bu neden böyle oluyor, bu neden böyle?*" sürekli böyle şeyler ve sürekli soru soruyor. Bir çocuk sürekli soru sorar mı ya? O da sürekli soru soruyor mesela televizyon seyrediyorum, O da benimle seyrediyor, elinde telefon "*Bu neden böyle, bu kim, bu ne yapmış?*" yani şöyle bir düşünüyorum benimle hiçbir şey konuşmuyor sadece soru soruyor, sadece soru soruyor, sadece beni kullanıyor. / *Soru sorması size nasıl geliyor?* / Yani artık cevaplandırmak istemiyorum çoğu zaman çoğu zaman da cevaplandırmıyorum. (A4, K: 34-36)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, anne-çocuk ilişkisindeki kopukluk dikkat çekicidir. Bu anlatım katılımcı ve çocuğun yaptığı diğer anlatımlar da dikkate alınarak değerlendirildiğinde, paylaşımın yokluğu, anne ve çocuğun diğer aile üyesini baba ile özdeşleştirilmesinden ileri gelmektedir. Başka bir ifadeyle, annenin, çocuğu babaya; çocuğun da anneyi babaya benzetmesi nedeniyle anne-çocuk arasındaki ilişki sekteye uğramaktadır. Özetle muğlak kayıp olan babanın varlığı, anne ve çocuk üzerinden devam etmektedir. Bu nedenle ailede babanın muğlak kaybına uyum sürecinin başlatılamadığı düşünülmektedir. Anne, baba ve çocuk rollerinin kaybı ve iç içe geçen muğlaklık, aile kavramını bir arada yaşayan insan topluluğu haline getirmektedir. Ortaya çıkan durum, kişilerin muğlak kaybından öte ailenin muğlak kaybını düşündürmektedir.

Öte yandan muğlak kaybın ilişkisel mirası olarak anne-çocuk ilişkisine olumlu yansımalarından da bahsedilmektedir. Bu kapsamda anne-çocuk ilişkisi *paylaşım* odağında gerçekleşmektedir. Katılımcıların çocuklarıyla kurdukları ilişkiye yönelik anlatımları şu şekildedir:

> İyiyiz yani o gidince hepimiz. Malımızı bölüşürüz, bitiririz, varsa yeriz yoksa yani çok lükse de kaçmıyoruz öyle. (A7, K: 252)

> …biz hep X1'le böyle hep şey olduk mesela hep ikimiz bir anılırız mesela hala bir şey oldu mu hep ĞA [kendi ismi] ve X1 diye böyle ikimiz anılıyor olduk yani öyleydi şimdi daha çok öyle oldu, bilmiyorum yarın bir gün birbirimize nasıl olur? (A6, K: 106) …Yani şöyle X1 mesela...Ben bir şey yaparken X1 yanımda olur, O da anlatır hem konuşur hem yaparız falan. Ondan sonra yani şey dediğim gibi her şeyi onunla konuşuyorum, iş yerinde olanları konuşuyorum, her şeyi anlatıyorum X1'e. İşte O, arkadaşlarıyla yaşadıklarını, işte okuldakileri anlatıyor, sosyal medyada bile bir fotoğraf görsek birbirimize hemen atıyoruz, mesela televizyonda bir şey görsek hemen odadan odaya mesajlaşıyoruz falan. Biz daha çok arkadaş gibiyiz X1'le, ben rahatlıkla ona her şeyi anlatabiliyorum, onun da bana anlattığını düşünüyorum her şeyini yani öyle düşünüyorum. (A6, K: 128-130)

> O süreçten sonra biz onlarla tatile de gittik, gezdik, sinemaya da gittik yani istediğimiz her şeyi yaptık, yaptık yani onlarla. (A5, K: 150)

> … üniversiteye gidinceye kadar çok birlikte olduk yani vıcık vıcık bir ilişkimiz vardı. (A3, K: 159)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, anne-çocuk arasında yoğun paylaşıma dayalı yakın bir ilişkinin varlığı dikkat çekmektedir. Boşanma sonrasında A7, muğlak kayıp olan babaya rağmen rahatladıklarından, varlık ya da yokluk durumlarını çocuklarıyla paylaştığından, A5 ise her şeyi yaptıklarından ve bir eksiklik hissetmediklerinden bahsetmektedir. Katılımcı A3 ve A6 ise çocuklarıyla çok yakın ilişki kurduklarına vurgu yapmaktadırlar. Boşanma sonrasına ilişkin yapılan tüm bu paylaşımlar, güvene ve yakınlığa dayalı anne-çocuk ilişkisini betimlemektedir.

Muğlak kaybın anne-çocuk ilişkisine yansımasının bir diğer biçimi, her zaman *yanında olma isteği* ile duyulur hale gelmektedir. Bu bağlamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Çocuklarım hayatımın her anında ama yani hayatımın her anında, paylaştığım her şey çocuklarım. (A8, K: 186)

> Çocuklarım olsun yanımda. (A7, K: 290)

> Ama ama X1'i yanımda X1 her an her şekilde yanımda olmasını istiyorum. (A1, K: 142)

Yukarıda yer alan ifadelerde, çocukların her zaman yanında olmasını isteyen anne paylaşımları dikkat çekmektedir. Bu isteği dile getiren katılımcıların muğlak kayıpla temasları düşünüldüğünde, başka bir ifadeyle A1 ve A8'in çalışma yaşamındaki yoğunlukları nedeniyle çocukları için psikolojik açıdan muğlak kayıp oldukları ve A7'nin hem kendisi hem de çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamak noktasında yaşadıkları zorluklar hatırlandığında, yaşanılan ihmali telafi etmek için annelerin sürekli olarak çocuklarının yanında olma isteği duydukları düşünülmektedir. Bu bağlamda A1 şunları dile getirmiştir:

> Ama ben X1 ile hani çocukluktan ergenliğe gidip yaşayamadığım şeyleri şimdi yaşa… elimden geldiği kadar hocam gücümün gönlümün yettiği kadar yaşatmaya çalışıyorum, bilmiyorum hem arkadaşı olmak istiyorum hem anne olmak istiyorum, yapamadıklarımı şimdi yapmaya çalışıyorum, O büyüdü de gerçi çok daha fazla yapamıyorum da. / *Neler yapmaya çalışıyorsunuz?* / Mesela hocam

bazen işe ben çok erken giderdim, bazen işte X1 evde kaldığı zaman ona kahvaltı hazırlamak içimde ukte kalmıştır "*Acaba X1 ne yedi?*" derdim. Şimdi sabah mesela yatıyor, ben kahvaltı hazırlıyorum, gidip öpüp kaldırıyorum "*Hadi bal kızım, kalk kahvaltı hazır*" diyorum. İşte elimden geldiği kadarıyla işine yardım ediyorum, işte bir yere gitse hemen üstünü falan ben ütülemeye çalışıyorum. İçimde kalan şeyler var ya onları mı böyle bastırmaya çalışıyorum bilmiyorum ki hocam işte kendi kafamca bir şeyler yapmaya çalışıyorum. (A1, K: 132-138)

Anne-çocuk ilişkisi bağlamında vurgulanan bir diğer nokta, boşanmanın netleşmesi ile birlikte kurulan *ilişkinin güçlenmesi*dir. Bu kapsamda A9'un ifadesi oldukça dikkat çekicidir:

Sevgi döngüsü olarak geliyor, ben onların beni sevdiğini ve bana güvendiklerini ve her gittikçe daha da çok bana güvendiklerini ve beni daha çok sevdiklerini hissediyorum. Çünkü ben Elif hanım ne biliyor musunuz çünkü ben kendimi buldum. Ben kendimi bulduğum andan itibaren her şey düzeldi. Çocuklarımla da aram düzeldi, ilişkilerim düzeldi, benim küçük kızımla ergenlik döneminde çok çektim yani çok hırçın bir kızdı. Şu anda düşünüyorum ben düzeldiğim için O da düzeldi. Asıl sorun bendim. Ben kendimi bulduktan sonra ben ayaklarımın üstünde böyle dik dimdik hani aslında benim babalarıyla boşanmam onları ne kadar etkiliyor. Çünkü benim her an onunla yeniden barışma ihtimalim olduğunu düşünerek yaşıyormuşlar onlar. Şu anda benim kararlı olmam, dimdik ayakta duruyor olmam onlar için çok şey. Yani onları çok etkiledi, onlar da bana bakarak güç alıyorlar demek ki ve sevgimiz katbekat daha arttı. Benim kızım da artık ergenlik çağında yaşadığı o problemleri aşmaya başladı. Daha güzel olmaya başladı, her şey çok güzel oluruna gidiyor yani. Biz de boşanma süreci boşandıktan sonra bir şey kötüye gitmedi iyiye gittik. / *Birlikte iyileştiniz aslında* / Evet birlikte iyileştik ve bizi iyileştiren tek şey de sevgimiz oldu. En büyük en büyük şey sevgimiz oldu. (A9, K: 174-178)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesi incelendiğinde, katılımcı ile çocukları arasında boşanmanın netleşmesi ile birlikte kurulan bağın da güçlendiği görülmektedir. Burada katılımcının birey olarak kendini iyileştirmesi, muğlak kayba karşı olan tutumunun netleşmesi ile gerçekleşmektedir. Başka bir ifadeyle katılımcı muğlak kayıpla olan ilişkisini netleştirdiğinde (boşandığında) kendi benliğini yeniden bulmuş (muğlak kazanç) ve çocukları ile ilişkisini düzenleyebilmiştir.

Anne-çocuk arasında kurulan *ilişkinin duygusu*na ilişkin katılımcı paylaşımları da anlatımlarda yer bulmaktadır. Bu doğrultuda değerlendirilen katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Yani mutluyum, çocuklarımla çok mutluyum. (A8, K: 128)

Çok iyi geliyor hani her dakika uğraşıyorum, her dediklerine uğraşıyorum evde. Güldürüyor, şey yapıyorum yani şakalar işte… Her türlü yani ne mutlu oluyorsa

onları yapıyorum. (A7, K: 276) Her zaman beraberiz, mutlu günleri çok güzel yaşadım çocuklarla. Küçüğü ile yani o kafeyi açtığı dönemlerde de çok mutlu günlerim oldu yani doğum günlerim, şeylerim; büyük desen öyle. Zaten ufak şeyde mutlu olan biriyim yani çok mutlu olduğum zamanlar oldu. İyi… (A7, K: 306)

Çok güzel bir duygu hani güzel şeyler mutluluk verici, güzel hissettiriyor. (A5, K: 168)

Ayy geçen X1 şey yapmıştı mesaj atmıştı 7 sabah 7.25'te "*Anne çocuklar uyumadı bir gelir misin?*" demiş "*Anneee*" demiş ben de 8 de gördüm, inanır mısınız ben böyle uçarak gittim 8'i 5 geçe X1 biraz daha çok uyusun diye. Ondan sonra X2'de desem ben hep kafamda konuşurum "*X2'ler şunu konuşacağım, şunu yapacağım, şunu şöyle yapacağım, bunu böyle yapacağım*" çok mutlu oluyorsun Elif hocam (A3, K: 143)

Her anı beraber paylaşmak, beraber sohbet etmek, işte bir kahve içmek, konuşmak bana iyi geliyor, X1'le her zaman zaman geçirmek. (A1, K: 142)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların çocuklarıyla kurdukları ilişkiden mutluluk duyduğu ve bu ilişkinin kendilerine iyi geldiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çocukla kurulan ilişkinin boşanma sonrasında doyum verici bir biçimde sürdürüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır.

Muğlak kaybın ilişkisel bir mirası olarak boşanma sonrasında eski eş ile kurulan ilişkinin niteliği de değişmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 160'ta gösterilmiştir.

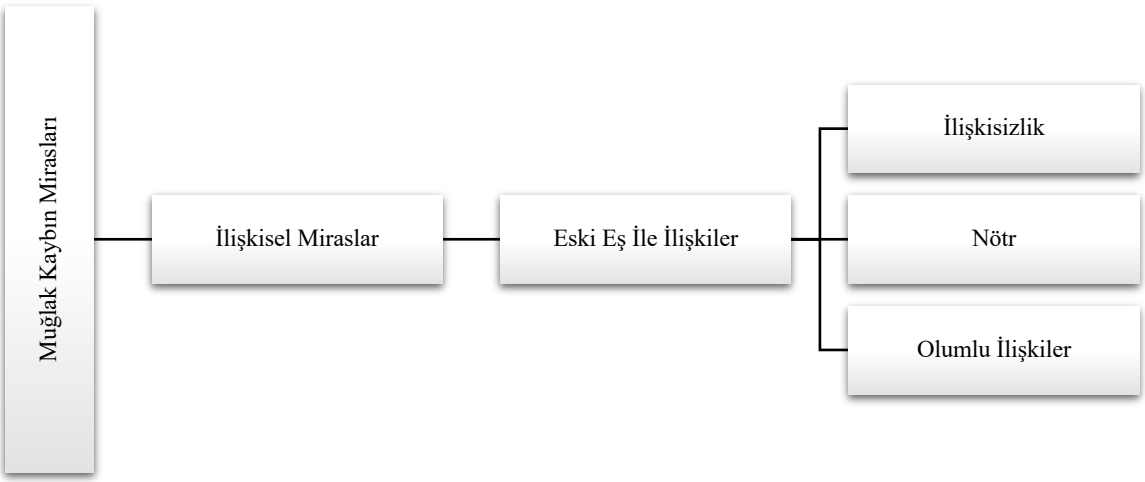

Şekil 160. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Eski Eş ile İlişkiler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Boşanma sonrasında eski eş ile kurulan ilişkide olumsuz duygu ve davranışlar dikkat çekmektedir. Bu kapsamda katılımcı anlatımları *ilişkisizlik* başlığı altında özetlenmiştir.

İlişkisizlik görüşmek istememe, görüşmeme, küfür ile anma ve kızgınlık duyma gibi duygu ve davranışları içermektedir. Bu ilişki biçimlerinin en uç noktası A5 tarafından dile getirilmiştir:

> Çocuklarla konuştuk tabii ki yani nefret ediyorum diyemeyeceğim bu nefret değil daha başka bir şey, daha fazla bir şey yani şöyle söyleyeyim evi terk ettikten sonra onu telefonuma "*rahmetli*" diye kaydetmiş birisiyim yani birisi bana dedi ki "*Rahmetli deme ömrünü uzatıyorsun*" dedi direkt sildim, başka bir şey ekledim ismi ile değil yani. / *Ne demek rahmetli, ne anlama geliyor sizin için?* / Benim için öldü, öldü. (A5, K: 192-194)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı A5 eski eşiyle olan ilişkisini "*ölüm*" üzerinden tanımlamıştır. Eski eşle kurulan bu ilişki, diğer katılımcılar arasındaki en uç noktayı ifade etmektedir. Benzer şekilde A7, eski eşinin ölüm haberini almak istediğini belirtmiştir. Katılımcı bu isteğini şu şekilde paylaşmıştır:

> Benim için de şey olur yani ben kendi dediğimden şey yapmam, bitti ve ölsün yani kesin sonuçla ölmesini beklerim / *Onun ölmesi sizin için ne anlama geliyor?* / Yani ölsün de bitsin diyorum … (A7, K: 344-350)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı A7 muğlak kayıp olan eşinin ölüm haberiyle yaşadıklarının son bulmasını istemektedir. Başka bir ifadeyle, katılımcı duygusal olarak eyleme geçmeyi istemektedir. Boşanmış olmasına rağmen A7 muğlak kaybın donmuş yasını yaşamaya devam etmektedir.

Yukarıda yer alan her iki katılımcı ifadesinde de aslında muğlak kaybın yasının tamamlanmadığı anlaşılmaktadır. Muğlak kaybın yasının tamamlanmasında kişilerin yaşadıklarını kabul etmesi beklenir. Öte yandan A5 ve A7 muğlak kaybı yok sayma yönünde tepki vermektedirler. Bu durum muğlak kayıpla ilgili duygusal kontrolün hala katılımcılar tarafından sağlanamadığını göstermekte, gerçek ölümün yaşanmasına ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır.

İlişkisizlik gibi olumsuz nitelikte kurulan ilişkilerin yanı sıra katılımcıların bazıları muğlak kayıpla nötr bir ilişki kurduklarından bahsetmişlerdir. Bu kapsamda A1 şunları dile getirmiştir:

> Evet hocam özellikle tercih ediyorum, o zaman sanki nasıl desem ben X1'le babası yanındayken konuştuğum zaman sanki oradan bir haberler X1'den bekliyor işte onların ne yaptığını bilmek, öğrenmek, meraklıymış gibi hissettirmek istemiyorum çünkü onun babası öyle, ben fark ediyorum mesela X1'le de bayramlarda falan konuştuğunda işte "*Dayın orada mı, şu burada mı, şu böyle mi, o biri geldi mi?*" diye hep soruyor "*Ya ne yaptınız bugün, ne ettiniz bugün?*" diye ben onları istemiyorum yani o babasıyla yaşadıklarını babasıyla kalsın istiyorum aslında, çok da meraklı değilim hani ne yaptıklarını iyi ve kaliteli zaman geçirsinler, güzel zaman geçirsinler diye istiyorum, onun için tercih ediyorum hani onu O da öyle düşünür diye mi düşünüyorum artık bilmiyorum ki ben şahit oluyorum X1'in babası ile bazı konuşmalarına hep sürekli işte bizler, ailem, dayılarının neyini sorduğu zaman "*Onlar ne yaptı, onlar ne etti?*" öyle. Şimdi "*Annesi de acaba merak etti, soruyor*" diye düşünür diye biraz bilmiyorum bu nasıl bir duygu hocam ben de bilmiyorum (A1, K: 181)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı eşinin çocukla kurduğu ilişkiye dahil olmamaktadır. Bu şekilde eski eşiyle kurduğu ilişkinin düzeyini belirlemekte ve yönsüz bir ilişki kurmayı seçmektedir.

Boşanma sonrası muğlak kaybın ilişkisel mirası olarak eski eş ile olumlu ilişkilerin kurulduğu da görülmektedir. Bu başlık altında yer alan A2'nin ifadeleri şu şekildedir:

> Ama geldi geçti, şu anda O, artık kendisinin de rayına oturdu duyguları düşünceleri. Gerçekten değişti, çok kötü davranıyordu önce ama şimdi birbirimizi arayabiliyoruz, konuşabiliyoruz, çocuklarla ilgili bir ortak noktamız oluyor, bazen evlilikte bulamadığımız ortak noktayı şimdi bulabiliyoruz. (A2, K: 131) …Yo yo yo hiçbir sıkıntı… dostu arar gibi arıyorum, hiçbir sıkıntı hissetmiyorum. İlk zamanlarda etkilenirdim, etkileniyordum şimdi gayet normal arıyorum, konuşuyorum, geliyor. Hiç yani kendim gibi oluyorum, hiçbir sıkıntı hissetmiyorum, bu duygu beni rahatsız etmiyor. (A2, K: 167)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının muğlak kayıp olan eşi ile ilişkisini sürdürdüğü, muğlak kayba uyum sürecinde iletişim kurmakta zorlandığı ancak zamanla bu durumun değiştiği görülmektedir. Katılımcının şu an yaşadığı durumda, katılımcı muğlak kayıpla başa çıkabilmiş ve uyum sağlayabilmiştir. Hatta boşanma sonrasında eski eşi muğlak kayıp olmaktan çıkmış gibi de görünmektedir.

Boşanma sonrasında katılımcının anne rolü üzerinden çocuk ile muğlak kayıp arasında kurulan ya da kurulacak olan ilişkiye de etkisi söz konusudur. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 161'de gösterilmiştir.

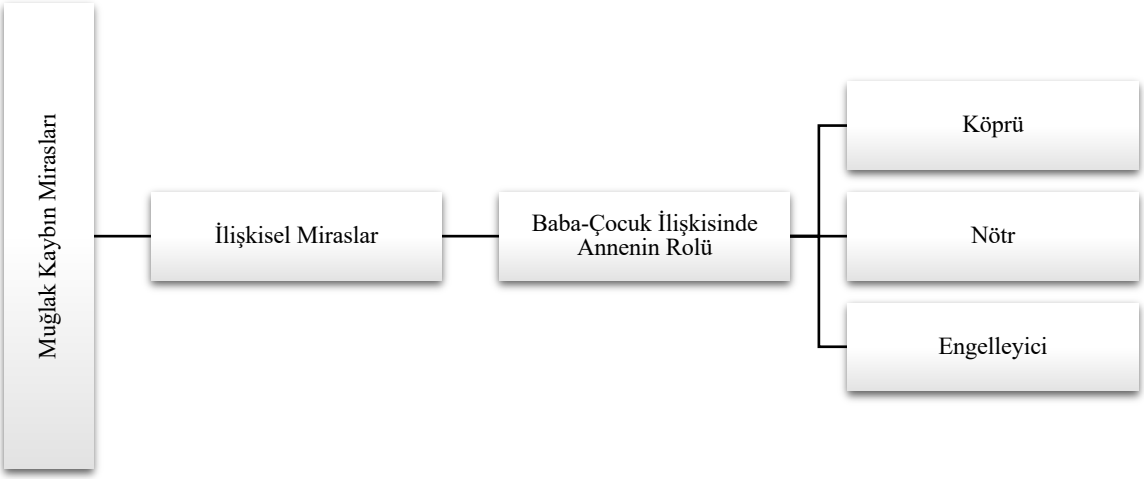

Şekil 161. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Baba-Çocuk İlişkisinde Annenin Rolü Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Baba-çocuk ilişkisinde annenin rolüne ilişkin oluşturulan alt kodlardan ilki, *köprü* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ben hiçbir zaman onların ilişkisine karışmadım, ben hep ne dedim kızlarım çok sert tavırlar sergilediler mesela "*Biz görüşmek istemiyoruz, artık istemiyoruz böyle bir şey, böyle bir baba bizim için yok*". Mesela bu türlü türlü olaylar gerçekleştirdi nefret etme boyutuna geldiler. Ben her seferinde onlara babalarının farklı olduğunu, bir babanın ne kadar özel olduğunu "*Şimdi kızgın olduğunuz için böyle düşünüyorsunuz siz, onunla… babanız o sizin, onunla görüşmenizi çok istiyorum*" dedim. Aralarına girmedim. Öyle oluyordu ben yine de hani konuşuyordum da bazen diyordum ki "*Al kızlarını birlikte yemeğe gidin, gidin bir çay bahçesinde oturun, bir sohbet edin*". Hep her seferinde ben teşvik ediyordum birkaç defa gittiler ettiler ama "*Anne bir şey yapamıyoruz, babam sürekli seni soruyor, sürekli senden bahsediyor, sürekli benimle arasını düzeltmemi istiyor*" diyordular. Yani bir şey vermiyordu çocuklara bir lezzet tat hani bir baba kız ilişkisi yoktu. Anlatabildim mi? Ama ben çocuklarıma "*Sizin babanız*" her seferinde "*İyidir*" dedim her seferinde. (A9, K: 170) …Diyorum ki "*Benim çocuklarımın babasıdır her ne olursa olsun*". Biliyorum çocuklarım da seviyor onu, ben çocuklarımın hiçbir zaman aralarındaki bağın kopmasını istemedim ama bunu o istedi. Neden insan iki sene boyunca evladını aramaması çok acı bir şey. O dayanabiliyor ama biz böyle insanlar değiliz. (A9, K: 227)

> Öyle oldu hocam ama X1'le hani ben isterim X1'le ilgilensin, görüşsün, gelsin hatta. Hocam yine gerçekten ben X1'e söylüyorum mesela "*X1 babanı aradın mı? Babanla görüştünüz mü?*" Bayramlarda mesela bakıyorum onlar babaların elini falan öperken "*X1 babanı çok geç olmadan arasana*" Bazen X1 sinirleniyordu, bu seneler sesi çıkmıyor. Üniversiteye başladıktan iki… ikinci yıldan sonra da "*Off anne ya o adam sana soruyor mu anneni aradın mı sordun mu diye sen niye öyle diyorsun?*" "*Olsun kızım*" Ben X1'den anlıyorum zaten hocam ama ben X1'in içi hani babasına gitmesine gelmesine yanında kalmasına hiçbir zaman ne ben ne

ailem hiç şey yapmadık kısıtlamadık "*İstediğin kadar kalabilirsin, istediğin zaman gidebilirsin, istediğin zaman gelebilirsin*" (A1, K: 124-128)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, her iki katılımcının da çocuklarını babalarıyla görüşmek için teşvik ettiği görülmektedir. Burada baba ile kurulan ilişkinin önemli olduğunu düşünen katılımcılar, köprü rolü oynamaktadırlar. Bu durum muğlak kaybı deneyimlenen eşin, muğlak babaya dönüşmemesi için gösterilen çaba olarak yorumlanmaktadır.

İkinci olarak, anneler bazen baba-çocuk ilişkisinde *nötr* kalabilmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Görüşseler de beni ilgilendirmez babası. (A4, K: 58)

Hayır babaları buraya geldiği zaman şu anda oturduğum evin biraz ilerisinde arsa vardı, arabayı o arsanın oraya çekip orada arabanın içinde yarım saat kadar konuştuklarını biliyorum sadece / *Çocuklarınız o yarım saatlik görüşmeye gittiklerinde siz nasıl hissediyorsunuz kendinizi?* / Yani şeyi bildiğim için çocukların moralini bozacağını bildiğim için çok kötü hissediyordum, onlar gelene kadar camda bekliyordum / *Onlar görüşmeye giderken ya da geldikten sonra bir şey söylüyor muydunuz ya da yapıyor muydunuz, hatırlıyor musunuz?* / Yok hayır hiçbir şey söylemezdim ne konuştuklarını bile sormazdım ama mutsuz bir şekilde geri geldikleri için şey olurdum, tuhaf olurdum. (A5, K: 198-208)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların baba ve çocuk ilişkisine dahil olmadıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların baba-çocuk ilişkisine karışmamaları ya da müdahale etmemelerinin nedeni, babayla kurulan ilişkinin devamının sağlanmasıdır. Burada çocukların hem psikolojik olarak sağlıklı olmalarını sağlamak hem de anneleri dışında maddi ve manevi destek verebilecek başka bir kaynağın olması bağlamında babayla ilişkinin devamı önemli görülmekte ve katılımcılar ilişkide nötr kalmaktadırlar.

Üçüncü olarak, baba-çocuk ilişkisinde annenin olumsuz bir duygulanım içinde olduğu ve görüşmeyi *engelleyici* bir rol benimsediği de görülmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Peki çocuklarınızın babalarıyla görüşmüyor olması size nasıl geliyor? / O da iyi hiç umrumda değil yani hak etti yani hak etti… */ Peki hani bu bahsettiğiniz bu eski eşinizin kişiliği farklı olsaydı diyelim ki nasıl bir ilişki kurmalarını isterdiniz babasıyla? /* Farklı olacağını zannetmiyorum ki */ Peki şu anki kişiliği ile nasıl bir ilişki kurmalarını istiyorsunuz?* / Babasının / *Evet* / Aynı kişilikte aynı gaddar zalim acımasız, çocukları dördü de… gelip özür dilemez, beni o kadar fena dövdü gözlerim mosmor 15 gün dışarı çıkamadım, gelip de bana ne af bile dilemedi, onlarda dayak normal, normal yani…Evet evet (A7, K: 323-340) …Çocuklar da gitse de gidebilir yani o da ayrı bir olay ama zannetmiyorum (A7, K: 344)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının muğlak kayba yönelik olumsuz duygu durumu dikkat çekmektedir. Bu duygulanım öyle yoğun hissedilmektedir ki farklı bir kişiliğe sahip olma ihtimali düşünülememektedir. Bu durum, muğlak kaybın travmanın etkisiyle ilişkilendirilmektedir. Burada çocukların baba ile görüşmek istememesi katılımcının yaşadığı travmatik anılarla bağdaştırılmıştır. Öte yandan çocukların babayla görüşmek istemesi durumu tehditkâr bir ifadeyle bitirilmiştir. Dolayısıyla burada çocukların babalarıyla görüşmek istemeleri durumunda aile içinde olumsuzlukların yaşanacağı düşünülmektedir. Bu haliyle de çocukların babaları ile görüşme konusunda özgür olmadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Hatta babayla yapılacak görüşülmenin anneye ihanet edilmesi ya da annenin yaşadığı acıların yok sayılması biçiminde değerlendirilebileceği de düşünülmektedir.

Sonuç olarak, anne rolünden katılımcıların baba ile kurulan ya da kurulacak olan ilişkide olumlu ya da olumsuz köprü vazifesinde olduğu düşünülmektedir. Baba ile çocuk arasında köprülerin kurulması ya da atılması annenin sergilediği tutum ve sahip olduğu duygulanım ile yüksek derecede ilişkili görünmektedir.

Katılımcıların boşandıkları eşleri ve çocukları dışında muğlak kayba ve boşanmaya bağlı olarak akrabalık ilişkilerinde de birtakım değişikliklerin yaşandığı görülmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 162'de gösterilmiştir.

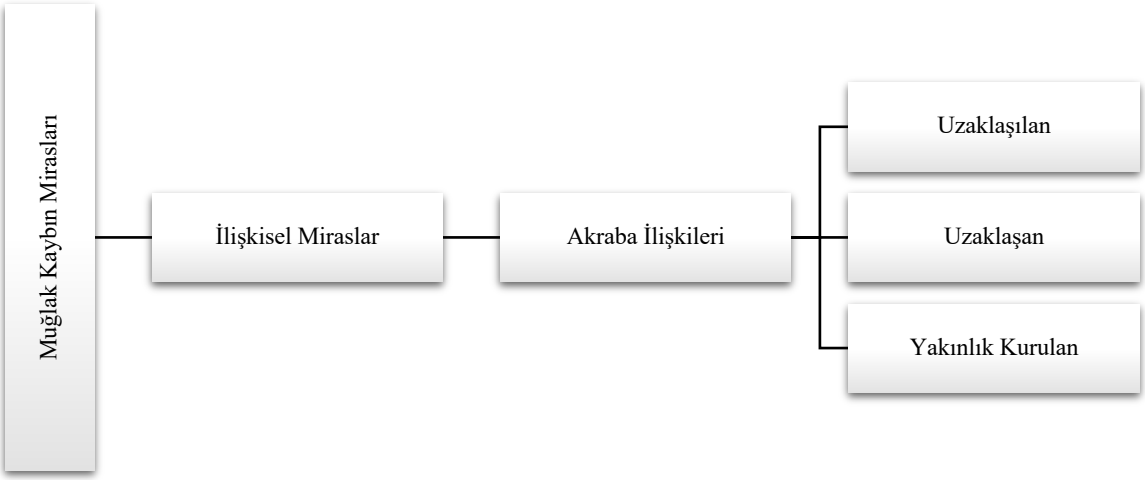

Şekil 162. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Akraba İlişkileri Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Muğlak kaybın boşanma sonrasında akrabalık ilişkilerine yansıma biçimlerinden biri, *uzaklaşan/uzaklaşılan* ilişkiler olmasıdır. Bu kapsamda katılımcıların paylaşımları şu şekildedir:

> X1 de hiçbir şey hissetmiyor galiba ona karşı yani benim anladığım kadarıyla çünkü amcası gelmişti, hiç görüşmüyorlardı amcasıyla. Biz 20xx'de ayrıldık ama 20xx'den önce görmüştü X1 onu, amcasını, amcası kızının tedavisi için W2'ye gelmiş, görüşmek istemiş, X1 gitti, "*Görüştüm*" dedi. Bir süre sonra amcası bir süre sonra yine W2'ye gelecekmiş yine görüşmek istedi, X1 gitmedi. Bir tane de halası W2'deymiş, W2'ye gelmiş "*X1 seni çok özledim, görüşelim*" demiş, gitmedi. Bana sordu "*Sen bilirsin*" dedim ben de "*Sen nasıl hissediyorsan öyle davran*" "*İstemiyorum*" dedi. Görüşmek istemedi yani babasının tarafı ile de hiç kimseyle görüşmek istemiyor X1. (A4, K: 175)

Katılımcının yukarıda yer alan paylaşımı incelendiğinde, boşanma sonrasında çocuğun baba tarafından uzaklaştığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, muğlak kaybı deneyimlenen babanın akrabalarının da muğlak kayıp olarak değerlendirilmektedir.

Başka bir grup katılımcının deneyimi, akrabaların kendisinden *uzaklaşma*yı tercih etmesi biçimindedir. Bu durumu A8 şu şekilde dile getirmiştir:

> Akraba ilişkilerimde biraz zorluk yaşadım. / *Ne gibi zorluklar?* / Yani akraba ilişkilerinde dediğim gibi benim zaten kendi ailemde bir ablam var, ablamın çocukları var yani ben de çok görüştüğüm anne tarafında görüştüğüm aile bireyleri fazla mevcut değil. Eşimin ailesinde görüşeceğim bireyler çok çok daha fazlaydı. Geniş bir aile çünkü. Yeğenleri olsun yeğenlerinin yetişmesinde, okumasında, var olmasında benim fonksiyonum çok fazlaydı. Onların biraz boşlaması ve uzaklaşması beni biraz üzmüştü. Başka bir şey olmadı yani. (A8, K: 287-289)

Son olarak, muğlak kaybın mirası olarak akrabalık ilişkilerindeki *yakınlaşma* dikkat çekmektedir. Bu kapsamda A6 şunları ifade etmiştir:

> Evet onlarla da onların akrabaları ile biz aynı apartmanda oturmuştuk bir dönem, amcasıgilin dairesinde oturmuştuk, amcasının kızlarıyla, gelinleri ile yengesiyle hala görüşüyorum çok sık olmamakla beraber senede birkaç kez görüşürüz, onlar ararlar, bazen ben ararım, mesajlaşırız yani çünkü aynı apartmanda yaşadığımız için birebir birçok şeye şahit oldukları için bir de birbirimizi yani onun tarafı benim tarafım gibi görmedik sanırım. Şimdi mesela hala ben onları "*abla*" diye arıyorum, onlar da beni mesela "*gelinim*" diye değil artık gelinim diye değil ama onlar beni bir "*abla*" olarak W2'de bir tanıdıklarının olduklarını düşünerek falan arıyorlar. Mesela bir dönem tatile giderken W2'ye uğrayıp beni görmüşlerdi, sırf beni görmek için W2'ye uğradıklarını göstermişlerdi ve bunu çok mutlu etmişti ne kadar ayrılsak da güzel anılmak çok güzel bir şey. (A6, K: 192)

İlişkisel miraslar bağlamında yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, diğer ilişkilerde olduğu gibi akrabalık ilişkilerinde de olumsuz ve olumlu nitelikte kurulan ilişkiler söz konusudur. Örneğin A4, çocuğunun baba tarafıyla görüşmeyi istemediğini dile getirirken, A6 eski eşinin ailesi ile daha yakından ilişki kurduğunu belirtmektedir. Katılımcı A8 ise ilişkide kalmayı istemesine rağmen akrabaların tepkisi nedeniyle ilişki kurmayı başaramamaktadır. Katılımcılardan A4 ve A8'in boşanma sonrası eski eşin ailesi ile kurdukları ilişki biçimleri, muğlak kayıpla kurdukları ilişkiyi yansıtmaktadır. Öte yandan A6'nın akrabalarla ilişkisi, akrabaların muğlak kayıpla kurdukları ilişki üzerinden şekillenmektedir. Başka bir ifadeyle, muğlak kaybın ailesi de boşanmanın suçlusu olarak muğlak kaybı görmekte ve bu noktada katılımcı ile duygusal ortaklık yakalamaktadırlar. Bu nedenle A6 diğer katılımcılardan farklı olarak boşanma sonrasında akrabalarla olumlu ilişkiler kurabilmektedir. Özetle, akrabalarla kurulan ilişki, akrabaların ve katılımcının muğlak kayıpla kurdukları ilişki tarafından belirlenmektedir.

Muğlak kaybın bir diğer ilişkisel mirası, *arkadaşlık ilişkileri* üzerinden ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 163'te gösterilmiştir.

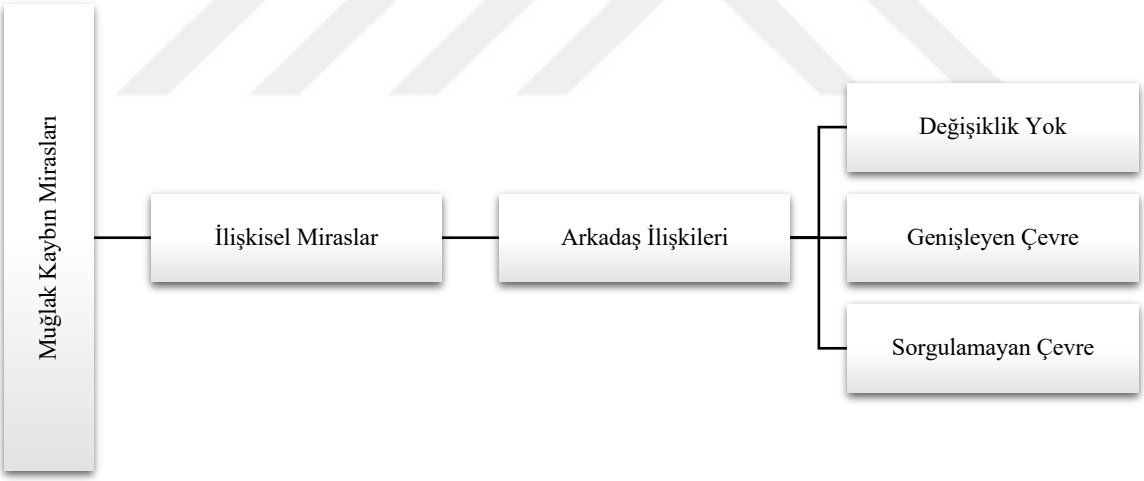

Şekil 163. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Arkadaş İlişkileri Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Muğlak kaybın mirası olarak bazı katılımcılar arkadaşlık ilişkilerinde bir *değişim yaşamadıklarını* dile getirmektedirler. Bu kapsamda yer alan paylaşımlar şu şekildedir:

> Boşanma sonrasında arkadaş çevremde… Yaşanmadı ya yaşanmadı sadece yani karşımdaki insanın bir arkadaş olarak çok dikkatli arkadaş seçiyorum ve çok samimi olduğum çok arkadaşım da yok. Yani hayatımda elediğim insanlar oldu çünkü bir arkadaşım çok maddiyat veya şey [anlaşılmıyor] bir arkadaşlıktır,

> paylaşım farklıdır ya yani onun için "*Görüştüğünüz bayan arkadaşlarınız, samimi arkadaşınız var mı?*" deseniz "*Yok*" derim. (A8, K: 291)

> Yok arkadaşlarım çevremde bir değişiklik yaşanmadı, (A6, K: 194)

İkinci olarak, arkadaşlık ilişkileri açısından bazı katılımcılar *daha geniş bir çevre* edindiklerini vurgulamışlardır. Bu kapsamda A3 şunları dile getirmiştir:

> Yani şimdi boşananlar anlatıyorlar ya böyle nasıl diyeyim "*Gelinler şöyle yaptı*" işte "*Komşu şunu yaptı, şu şunu yaptı…*" ama ben hem çok geniş bir çevrede yaşadım hem dar bir çevrede yaşadım yani geniş çevrede gidiyorum, geliyorum, öğreniyorum ama dar çevrede korunaklı bir çevrede yaşadım …. Ben işte boşandıktan kaç yıl sonra 28, 11 yıl sonra ben ortaokul okumaya başla… 40 yaşındayken ben ondan sonra lise okudum, daha sonra üniversite okudum, ben 50 yaşında üniversite mezunu oldum. Belki ben hep telaş içindeyken çok çevremi de böyle yıpratıcı şeyini de görmemişim (A3, K: 193-195)

Son olarak, A1 çevresinin değiştiğini belirtmekle birlikte *yeni çevrenin* daha önceki yaşamını *sorgulamaması*nın rahatlatıcı olduğuna işaret etmektedir. Bu kapsamda katılımcının paylaşımları şu şekildedir:

> Evet evet hocam buraya geldiğimde orada ben yıllardır orada oturuyordum, komşum, arkadaşım, iş arkadaşım ama burada da arkadaş çevresi filan edindim ama burada işte iş ortamı işte biliyorsunuz meseleyi biraz daha kaliteli, biraz daha sorgulamayan insanlar oldukları için biraz daha rahatım iş arkadaşlarımın yanında. (A1, K: 194)

Özetle, yukarıda yer alan ifadelerde arkadaşlık ilişkileri ile ilgili olarak bazı katılımcılar çevrelerinin değişmediğini, bazı katılımcılar daha geniş bir çevre edindiklerini ve bazı katılımcılar da sorgulamayan yeni bir çevreye kavuştuklarını belirtmişlerdir. Burada dikkat çekici iki sonuç, arkadaşlık ilişkilerine yansıyan güvensizlik ve sorgulamayan çevrenin verdiği rahatlıktır. İlk olarak, arkadaşlık ilişkilerine yönelik güvensizliğin savunma mekanizması olarak işlev gördüğü düşünülmektedir. Bu noktada katılımcı A8'in arkadaşı üzerinden yaşadığı aldatılma, arkadaşlık ilişkilerindeki güvensizliği ve işlevini açıklamaktadır. İkinci olarak, çevrenin sorgulayıcı olmaması ise boşanmanın dile getirilmemesi ya da bilinmemesi ile ilişkilendirilmektedir. Burada katılımcının muğlak kaybı unutma isteğinin etkili olduğu düşünülmektedir. Katılımcı, muğlak kayıpla ilgili sorulara maruz kalmamasını sağlayan yeni çevrede rahat hissetmektedir. Bu bağlamda muğlak kayıp ya da kayıplardan kaçışa hizmet eden bir çevre edinimi söz konusu olmaktadır.

Muğlak kaybın ilişkisel bağlamda mirasları incelenirken ele alınan bir diğer başlık, ilişki kapasitesidir. Belirtilen başlık altında katılımcıların yeniden evlenme, boşanma ve romantik ilişki kurma konusunda ilişkilere yaklaşımları incelenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 164'te gösterilmiştir.

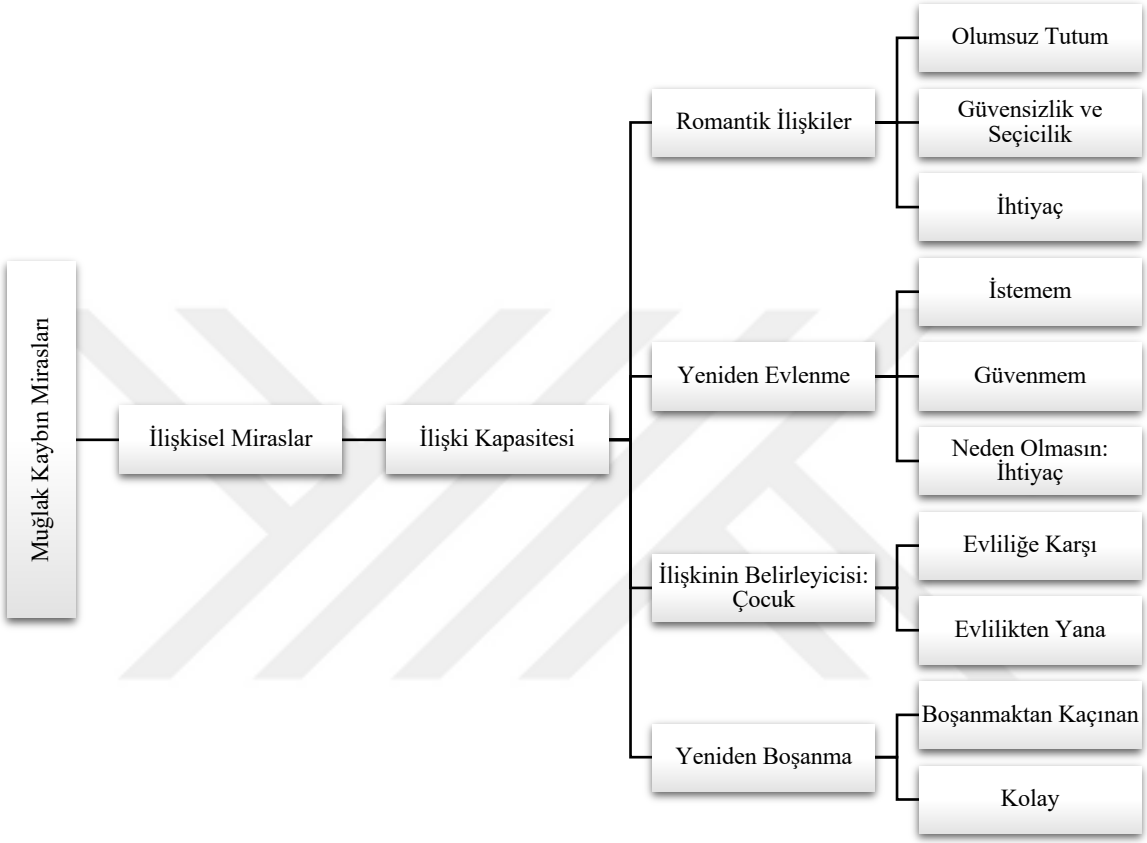

Şekil 164. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kapasitesi Alt Kategorisi, İlgili Kodlar ve Alt Kodlar

İlişki kapasitesi kodu altında ilk olarak, katılımcıların romantik ilişki yaşamaya karşı tutumları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 165'te gösterilmiştir.

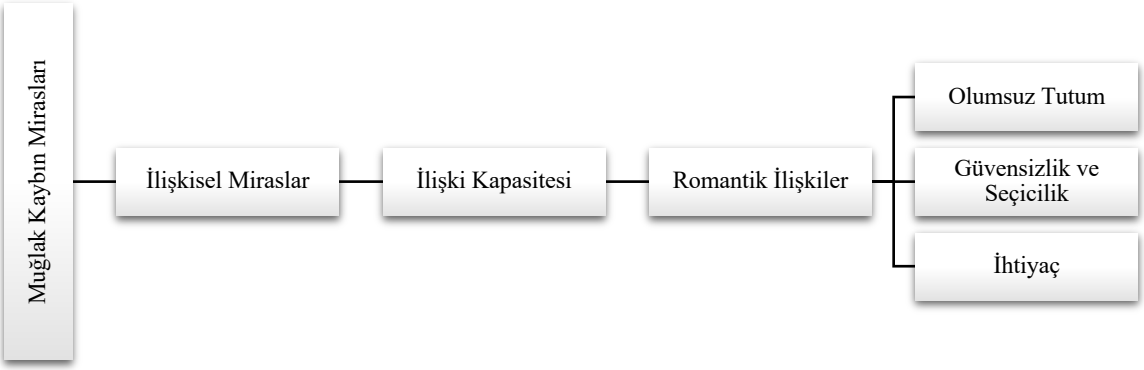

Şekil 165. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kapasitesi Alt Kategorisi, Romantik İlişkiler Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Romantik ilişkiler başlığı altında katılımcıların bir kısmı ilişki yaşamaya yönelik olumsuz bir tutum içerisinde olduklarına işaret etmektedirler. Bu kapsamda yer alan paylaşımlar şu şekildedir:

> Yok yaşanmadı yani nasıl söyleyeyim biraz bir şey herhalde erkeklerden nefret var, biraz da değil bayağı var / *Anladığım kadarıyla oldukça uzaklaştırdı sizi aslında karşı cinsten* / Hani sanki hepsi aynı aynı gibi geliyor gözüme / *Aynı derken neler var o aynının içinde* / Şiddet, şiddet uygulayan, baskıcı, değer vermeyen, kadına değer vermeyen tipler. (A5, K: 228-232)

> Yok öyle isteyenler oldu tekrar burada yani abimler dedi "*O hayat kurdu sen de kur, görmüyor musun*" filan yok onunla birlikte benim için öldü, o da öldü yani sevgi öyle bir şeyde öldü yani ben kendimi şey gibi hissediyorum yani erkek gibi karşı tarafı erkek olarak görmüyorum cinsiyet olarak hani öyle yaklaşımlarım da oluyor bazen. En büyük oğlum diyor "*Ya anne karşındaki…*" yani şey ama ben öyle hissetmiyorum hani bana baktığını vs hissetmiyorum. / *Aslında karşı taraftan bir ilgi varsa da siz bunu hissetmiyorsunuz ya da görmüyorsunuz* / Hiç hiç yani öyle kendim de öyle evlenme teklifleri de oldu ama bana şey geldi bir tuhaf geldi yani / *Ne gibi geldi size, nasıl bir tuhaf o?* / Yani ben bir şey kuramam yani bitti orada bitti, nasıl bitirdim bilmiyorum yani öyle şeylerde bitti, bitti yani sevmek de yok, bir şey de yok. Başlarda ilk başlarda sevdik de birbirimizi hani böyle durumlarda gelebilirmiş yani sevme sevmemeyi vermiş bana nasıl seveyim ben şimdi. (A7, K: 366-370)

İkinci olarak, katılımcıların romantik ilişkilere yaklaşımı *güvensizlik* ve *seçici olmak* biçimindedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Romantik ilişkileri… Yani yaşandı ya yani sürekli bir içindesiniz. Yani çok romantik şeylere yönelemiyorsunuz. Sürekli incinme incinmeyebileceğiniz, karşınızdaki romantik ilişki veya şey düşündüğünüz zaman veya çok çelişkili korku yaşıyorsunuz. Yani hani tekrar üzülmemek adına romantik duygular da çok yani üzücü şeyler yaşanabiliyor. / *Anladığım kadarıyla aslında daha önce eski*

> *eşinizle yaşamış olduğunuz şeyleri tekrar yaşanabilecek olması sizi korkutuyor ve birazcık daha seçici olmaya itiyor gibi.* / Seçici temkinli tekrar üzülmek istemiyorum. Yani hani cinsel birlikteliğimi falan paylaştığım şu an hiçbir kimse yok direk söyleyeyim. İhtiyaç duymuyor muyum evet duyuyorum ama maalesef üzgünüm. (A8, K: 293-295)

Son olarak, katılımcıların romantik ilişkileri *ihtiyaç* olarak görmesi ve bununla bağlantılı olarak da karşı cinsle ilişki kurmaya yönelmesi söz konusudur. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ondan sonra duygusal ilişkilerde de dedim ya böyle bir düşüncem hiç yoktu bugüne kadar ama bu son birkaç aydır mesela "*Neden olmasın?*" diye düşünüyorum. Ama "*Olacak*" demiyorum. "*Neden olmasın?*" diye düşünüyorum. (A9, K: 235)

> Ama evlat ayrıdır, hayatın size sizi sayıp sevecek, anlayabilecek, bedeninizi, ruhunuzu paylaşacak insan olması farklıdır. Yani hayat düzeyleri benim için çok çok hayatımın her yerinde ama ben de bir insanım, benim de sarılıp sevebilecek her şeyimi paylaşabilecek bir insana ihtiyacım vardır. (A8, K: 208) …Yani benim hayatıma giren kişiler… Kişiler olmadı aslında bir kişi oldu. Ama o bir kişiye kendimi çok yakın hissettim, birlikteliğimiz güzeldi, paylaşımınız güzeldi ama …görüştüğüm bir kişi veya kişiler yok şu an. Sağlıklı birey varsa bekleniyor yani. (A8, K: 283-285)

Romantik ilişkiler bağlamında yukarıda yer verilen katılımcı ifadeleri incelendiğinde, ilişki istemeyen ya da seçici davranan katılımcıların muğlak kayba uyum sağlama süreçlerinin devam ettiği düşünülmektedir. Burada A5 ve A8 muğlak kayıpla bağlantılı olarak aynı travmaları yaşamaktan korkmakta, bu nedenle ilişki yaşamaktan çekinmektedirler. Bir noktada muğlak kayıp, kişilerin yaşamında varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Dolayısıyla bu vakalarda muğlak kayba uyum önem taşımaktadır. Öte yandan muğlak kayba uyum sağlamış ya da kısmen uyumu gerçekleştirmiş olan katılımcılar, ilişkileri bir ihtiyaç olarak görmektedir. Katılımcıların bu yönelimi, birey olarak yeniden kendi varlığına ve dolayısıyla ihtiyaçlarına odaklanmayı ve bu ihtiyaçları karşılamak için harekete geçmeyi beraberinde getirmektedir. Söz konusu durum, kişinin kendi benliğini fark etmesi olarak yorumlanmakta ve muğlak kazanç olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcıların romantik ilişkilere yaklaşımının yanı sıra muğlak kaybın ilişkisel mirası olarak yeniden evlenmeye yönelik tutumları da araştırılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 166'da gösterilmiştir.

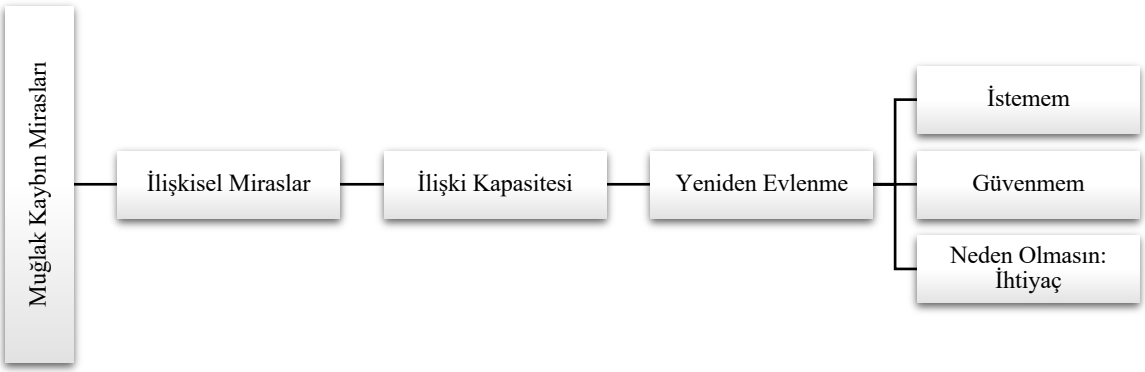

Şekil 166. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kapasitesi Alt Kategorisi, Yeniden Evlenme Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Belirtilen başlık altında katılımcılardan bazıları yeniden evlenmek *istemediklerini* belirtmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ben kendimde hiçbir böyle hiç sıcak bakmadım, sıcak bakmadım, bundan sonra da bakmayacağım herhalde yani bu kişisel görüşüm, ben böyle bir şeyi hiç düşünmedim (A4, K: 209) …Hiç düşünmedim, yeniden evlenmeyi hiç aklımdan geçmedi, bir arkadaşlık da aklımdan geçmedi yani sıcak bakmıyorum kendi yönümden ama evlenen olursa o evlenebilir. (A4, K: 211)

> O yok öyle hiçbir şey şimdi benim de etrafımda çok eleştiriyorlar. Ben sana dedim ya evliliğe çok önem veririm, çok yoruldum. Onun için kesinlikle bu işi istemiyorum, çok açık yüreklilikle bunu her zaman söylüyorum. Psikoloğum da bazen böyle söylüyor. …"*Kapıları açık bırak*" diyor. Yoo ben ben hayatımdan gayet memnunum, evlendim çocuklar doğdu, sevdim yani o duyguları da yaşadım bir daha öyle bir şeyler yaşamak istemiyorum, yorulmak istemiyorum ben. Yorucu ilişki. Yani istemiyorum öyle bir şey hayatımdan gayet memnunum. Ben diyorum ama etrafındakiler bazen inanmıyor. / *Siz çok istekli değilsiniz bu konuda yeniden bir ilişki kurma konusunda?* / Yoo o gözle o gözle hiçbir şey görmüyorum. Ben işte annelik görevimi yapayım, kardeşlerim var, baban var yaşlı ona yardımcı olayım, gezeyim, tozayım, dostlarla birlikte olayım, bu bana yetiyor. Yani birinin olması gerektiğini kabul etmiyorum. Onun yerine başka bir şeyler koyabiliyorsun yani kendini iyi hissetmek için. Bunu da başardığımı düşünüyorum. (A2, K: 207-209)

İkinci olarak, *güven duymakta zorlandığı* için evlenmeyi düşünmeyen katılımcılar söz konusudur. Katılımcı A9 bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

> Eğer evlenirsem yani evlenmek istemiyorum açık konuşayım çünkü güveneceğim bir insanın olabileceğine inanmıyorum. Ama dedim ya büyük konuşmak istemiyorum, nasip diyorum. (A9, K: 239)

Son olarak, *evlenmek isteyen* bir katılımcı da söz konusudur. Katılımcı A3 bu isteğini şöyle dile getirmiştir:

> Haa yok şey ben Ğ [eski eş]'yi yanımda istemiyorum yani onda kesin kararlıyım yani onda ha ben yeniden evlenmeyi düşünüyorum, ha çıkmadı o ayrı bir konu hani bütünüyle de kapatmıyorum ama asla Ğ'yi yanımda istemiyorum yani ama çocuklarım hep yanımdalar zaten… (A3, K: 157) …Ben evlenmeyi çok düşündüm çok fazla görüştüm bayağı bir 5-6 kişi ile falan içlerinden birisi olabilirdi, O da beni beğenmedi (A3, K: 183-191) …Bir denk gelirse hemen evleneceğim. (A3, K: 203)

Yukarıda yeniden evlenme başlığına ilişkin yapılan paylaşımlar incelendiğinde, katılımcıların yeniden evlenmeye yönelik bakış açıları genel olarak olumsuzdur. Yalnızca bir katılımcı belirgin bir şekilde evlenmek istediğini ifade etmiştir. Ortaya çıkan bu durum katılımcıların kendileriyle yaşamaktan zevk aldıklarını ve başka bir ben'e ihtiyaç duymadıklarını düşündürmektedir. Bununla birlikte katılımcıların isteksizlik ve güvensizliklerinde muğlak kaybın etkisi de hala devam etmektedir. Öte yandan A3'ün evlenme isteği, eski eşini yanında istememesi ve çocuklarının yanında olduğunu belirtmesi gibi ögeler katılımcının muğlak kayıp olan eş ile diğer eş adayları arasında ayrım yaptığını ve çocuk ile eş rollerini ayrıştırarak ihtiyacını netleştirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda katılımcının muğlak kayba uyum sağladığı düşünülmektedir. Sonuç olarak, ilişki kapasitesi ile ilgili diğer başlıklarda olduğu gibi burada da muğlak kayba uyumun gerçekleşmesi, hayatın diğer alanlarına duyulan ilgiyi etkilemektedir.

Katılımcının romantik ilişki ve yeniden evlenmeye yönelik istekleri anlamlandırılmaya çalışılırken çocukların tepkilerinin de dikkate alınması gerektiği düşünülmüştür. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 167'de gösterilmiştir.

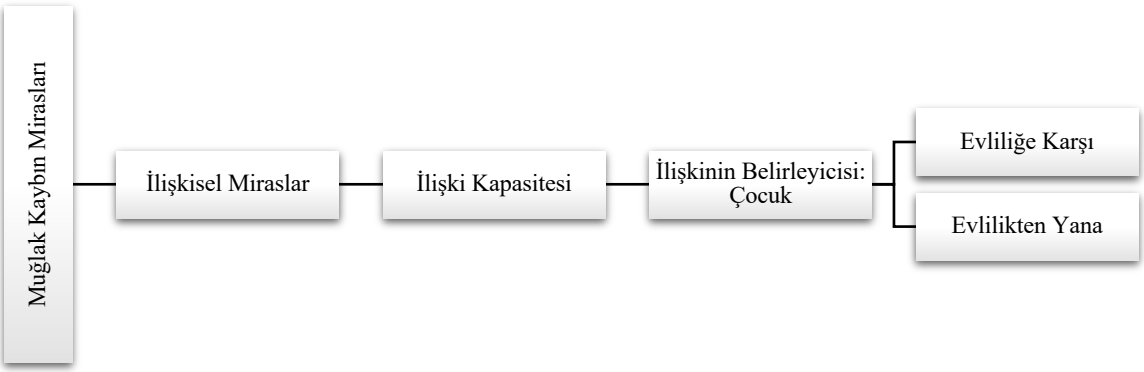

Şekil 167. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kapasitesi Alt Kategorisi, İlişkinin Belirleyicisi: Çocuk Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Belirtilen başlık altında çocukların tepkileri üzerinden katılımcıların ilişki kurmaya yönelik istek ve isteksizlikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda çocukların bir kısmının annelerinin evlenmesine karşı çıktıkları görülmüştür:

> Konuşuldu konuşuldu küçüğü beni asla affetmez bir daha anne olarak bilmez / *Evlenirseniz mi?* / Evet o kesinlikle yüzüme söylenen bir laf asla "*Beni bilmem ne kabul ediyor*" …böyle beni isteyenler daha evvelden isteyenleri bile kabul etmedi. Hani bekarlığımda isteyen kişiler çok istediler beni yani 18 yaşımda bayağı kişiler istediler, seçe seçe bunu seçtim ben de yani en kaliteli kişiyi derken bunu buldum. Bu konu konuşuluyor vallahi küçüğü asla beni affetmez bir daha, …. hani seviyorum bir daha geri dönüşüm kesinlikle olmaz. / *O yüzden de böyle bir karar almayı hiç düşünmüyorsunuz?* / Yok hem o yüzden hem de oğlumu kesinlikle kırmam hani öyle kesin öyle şey yapmam o çocuğumu (A7, K: 391-395)

> X1 zaten X1 çok kıskançmış mesela bir otobüs durağında delikanlı bir çocuğun pantolonuna baktım, "*Niye o tarafa bakıyorsun, neden bu tarafa bakıyorsun?*" bayağı kıskanç. Onun evlenip [evlenmemi] de kabul edeceğini zannetmiyorum. (A4, K: 215)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların çocuklarının annelerinin yeniden evlenmesine karşı çıktıkları anlaşılmaktadır. Öte yandan bir diğer grup, katılımcıların evlenmelerinden yana görüş bildirmektedir. Çocuklarının yaklaşımlarını katılımcılar şu şekilde dile getirmiştir:

> Onların bir şey diyeceğini zannetmiyorum hani evlenmek istesem "*Hayır*" demezler çünkü onlar kendileri söylüyorlar zaten. (A5, K: 238)

> *Peki çocuklarınız bu tanışmalarda nasıl tepki verdiler ya da bir şey söylediler mi bir şey yaptılar mı? /* Yok o zaman zaten hepsi dört gözle bir evlensem böyle çok mutlu olacaklar, özellikle X1 çok mutlu olacak. (A3, K: 183-191)

Muğlak kayba bağlı olarak boşanma sonrası ortaya çıkan ilişkisel miraslardan bir diğeri *yeniden boşanma* başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 168'de gösterilmiştir.

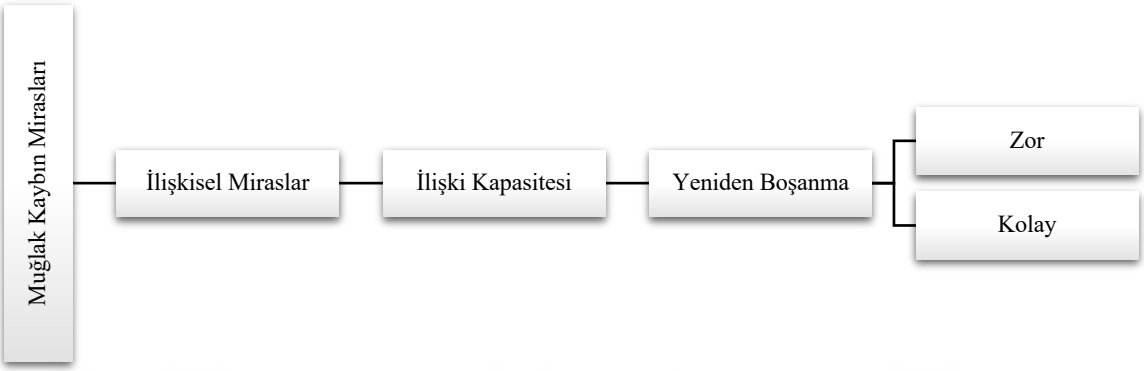

Şekil 168. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kapasitesi Alt Kategorisi, Yeniden Boşanma Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Belirtilen başlık altında katılımcılardan A1 yeniden boşanmanın zorlayıcı olacağını hatta boşanamayacağını belirtmektedir. Bu kapsamda katılımcı şunları dile getirmektedir:

> Çok zor olur hocam bu ilkinden de zor olur …Bu sefer çevre daha… efendim / *Onun zorlaştıran şey ne olur diye soracaktım* / Sanırım çevre daha ağır basar hocam herkes yani herkes farklı düşünür, annem olsun yine diyorum küçük erkek kardeşim asla bana bir şey demez ama öbürleri filan daha çok farklı düşünürler daha baskıcı olur herhalde, bu ilk boşandığım gibi rahat boşanamam o zaman / *Farklı düşünürler derken neyi kastediyorsunuz yani ne tür farklılık?* / Hocam şöyle yani bak "*Birincisi kötüydü ikincisi de mi kötü*" derler. İlk kez bunu herkes söyler yani çevremdeki herkes "*Demek ki bunda bir sıkıntı var, demek ki bunda bir abeslik var*" diye düşünürler /*Yani sizi suçlarlar* / Beni suçlarlar evet, şimdi hocam biz bu işte eski eşimle ayrılma sürecinde zaten hani çevrem mutsuz, kendi akrabalarım bile bana "*Mutsuz olduğun belli oluyordu ama sen bir şey söylemediğin için biz bir şey sormuyorduk*" diyorlardı, onda belli oluyordu, onda sıkıntılar yaşadığım belli oluyordu ama o ikinci evlenip boşanırsam herhalde beni psikiyatrlık hasta olarak olurum [gülüyor] diye düşünüyorum yani zor bir süreç olur, ben boşanamam da herhalde hocam dürüst olmak gerekirse. (A1, K: 200-208)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, özellikle çevre baskısı ve evliliği yürütmek konusunda kendisine yüklenecek etiketlemeler nedeniyle katılımcının boşanmaya cesaret edemeyeceği anlaşılmaktadır. Öte yandan katılımcıların büyük bir çoğunluğu ikinci kez boşanmanın kendileri için çok kolay olacağını belirtmişlerdir:

> Ama eğer öyle bir şey olursa da ikinci kez boşanmak benim gözüme gelmez yani kriterlerime uymazsa bu sefer yani değil tekme tokat, hakaret, dışarı atılmak, bu sefer bir yüksek sesle beni çıldırtabilir ve boşanabilirim. (A9, K: 239)

> Yani yürümüyorsa bazı şeyler bir anda bitirebilirim artık o cesaretim var (A8, K: 299) …Çünkü artık hayatımda o kadar evreler atlatmışım ki yani hayatta beni üzecek insana ihtiyacım yok. (A8, K: 303)

Sonuç olarak, katılımcılar kendilerine odaklandığında başka bir ifadeyle muğlak kazanç gerçekleştiğinde, katılımcılar kendileri için yaşamaya başlamaktadırlar. Bu kapsamda kendi ihtiyaçlarını ön plana alarak ilişkilerin sürekliliğini belirlemektedirler.

Yaşantısal Miraslar. Muğlak kaybın mirasları içerisinde değerlendirilen üçüncü ana başlık yaşantısal alanda gerçekleşen değişimlerdir. Yaşantısal miraslar, yaşam düzeninde meydana gelen değişimler kapsamında ele alınmıştır. Belirtilen başlığa ilişkin oluşturulan gruplandırma Şekil 169'da gösterilmiştir.

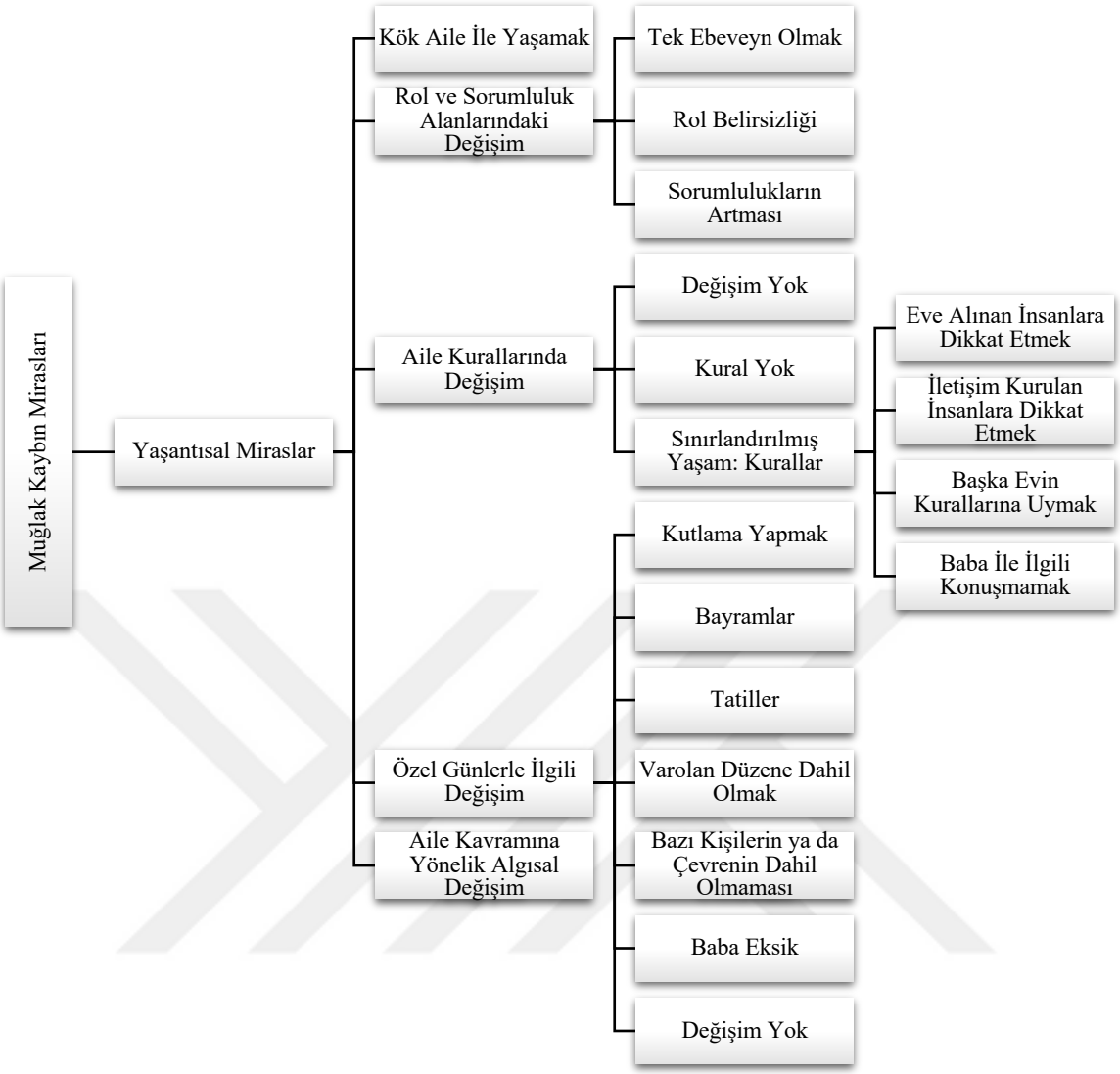

Şekil 169. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları

Boşanmanın ya da bazen ayrılma sürecinin hemen sonrasında gerçekleşen değişikliklerden biri, anne ve çocukların yaşadıkları ortamın değişmesidir. Belirtilen değişim *kök aile ile yaşamak* başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 170'te gösterilmiştir.

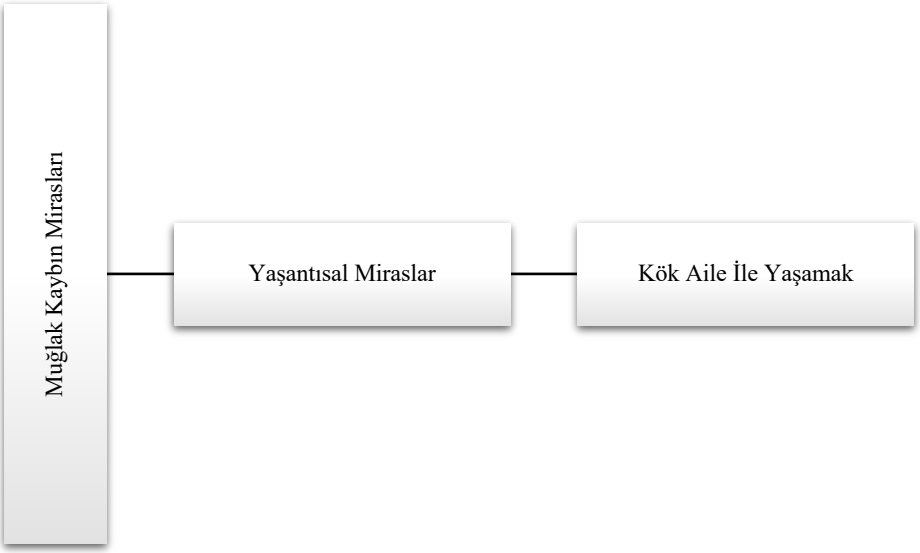

Şekil 170. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Kök Aile ile Yaşamak Alt Kategorisi

Kök aile ile yaşamak biçiminde gerçekleşen değişim, katılımcıların büyük çoğunluğunda söz konusudur. Bu noktada A9 bu deneyimlerini şu şekilde ifade etmiştir:

> Hiçbir ev insanın kendi evi gibi olamaz, bu aidiyet, o ait olma hissini yaşayamadık biz zaten. Kendi evimizde de yaşayamadık çünkü eski eşimden dolayı hiç oraya ait hissetmedik yani çünkü her an kaçıp kurtulma şeyi vardı içimizde, huzursuzluk vardı ya. Şu an da mesela yine burası tamam çok şey yani rahat, bir dediğimiz iki olmaz, benim babam da annem de şeker gibi insanlardırlar ama her ne olursa olsun … (A9, K: 158)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı anne-babasının evine yerleştiğini belirtmektedir. Öte yandan yeni yerleştiği ortama da kendini ait hissetmediğini ifade etmektedir. Katılımcının hem boşanma öncesi hem de boşanma sonrasında yaşadığı ortama aidiyet geliştirememesi, bulunduğu ortamda kendi benliğini ortaya koyamaması ile ilişkilendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, katılımcı yaşadığı ortama ya da kişilere göre davranışlarını şekillendirmekte ve uyum sağlamaktadır. Öte yandan uyum, kendi benliğinden uzaklaşmasına neden olmakta dolayısıyla katılımcı, kendi muğlak kaybını deneyimlemektedir. Bu durum, benlik kaybının yaşandığı ortama aidiyet geliştirilememesi ile sonuçlanmaktadır.

Muğlak kaybın yaşantısal miraslarından bir diğeri, *roller ve sorumluluklar*da meydana gelen değişikliklerdir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 171'de gösterilmiştir.

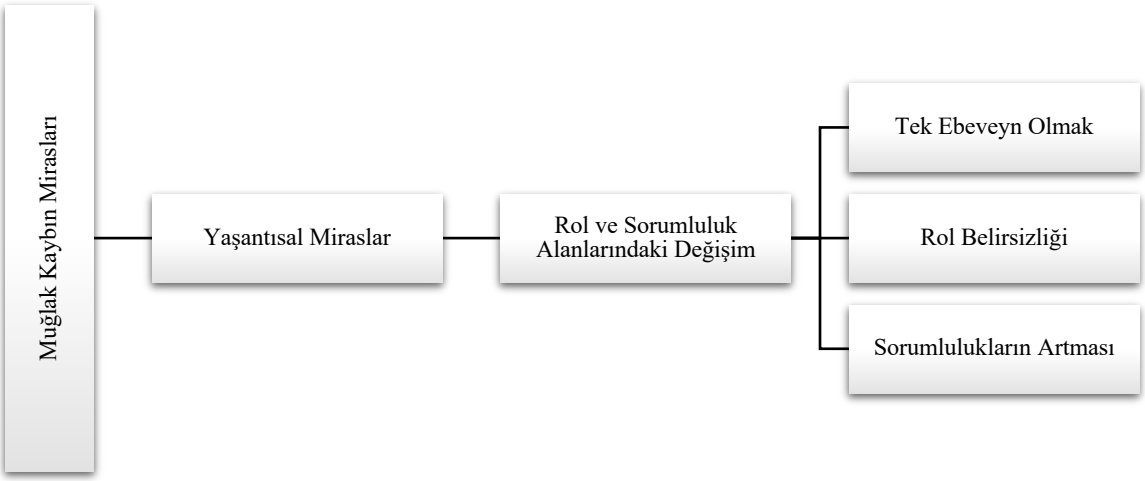

Şekil 171. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Rol ve Sorumluluk Alanlarında Değişim Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Boşanma öncesinde var olmayan babanın boşanma sonrasında olmaması farklı açılardan kendini göstermektedir. Bu kapsamda rol ve sorumluluk alanlarında meydana gelen değişimler, *tek ebeveyn olmak*la bağlantılı olarak ortaya çıkabilmektedir. Tek ebeveyn olmakla ilgili olarak katılımcı paylaşımları şu şekildedir:

> Yani şimdi baba rolünde kabul ettiğimiz tabii ki hayatta paylaşımlarda anne genellikle çocukların yemeğini yapar, ütüsünü yapar, evinin temizliğini yapar, sürekli yanlarında ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır. Çalışan bir anne olsa bile belli çalışma saatleri vardır. Çocuklarına ona göre zaman ayırabilir çünkü biliyor ki yanındaki insan destekçisidir, bir şekilde çocuklarının yanında varoluşunda desteği olacaktır. Ama siz baba olduğunuz zaman baba rolünü üstlendiğiniz zaman bir para kazanmak zorundasınız. İki her şeylerini anlamak zorundasınız. İş yeriniz var, iş yerinizi ayakta tutmak zorundasınız. Hiç kimseden bir şey beklemeden. Sonra sabaha kadar çalışıp da yorgun olabiliyorsunuz, gelip yetişemiyorsunuz, anne rolüne yetişemiyorsunuz. Zor şartlarda konuşuyorsunuz.
>
> *Yani bir taraftan çalışıyor olmak sabaha kadar bir şeyleri hallediyor olmak para kazanmak gibi birtakım kaygılarla hareket ederken diğer taraftan ev ile ilgili birtakım sorumlulukları yerine getirmek*
>
> Getirmemek getirememek veya zaman bulamamak her şeye yetişebilmek için zamanla yarışmak zor bir süreç. (A8, K: 309-315)
>
> Haa kafam çok kızdığım zamanlar olmuyor mu, çok darlandığım zamanlar olmuyor mu, çok. Burada ne yapmam gerekir dediğim olmuyor mu? İşte damatlarla nasıl bir yol izleyeceğimi bilemedim ben ilk zaman, nasıl bir yol, nasıl bir şey çünkü siz hem annesiniz dünürler yani hem annesin hem babasın, bir bakıyorsun dünür geliyor oturuyor karşına kocasıyla ondan sonra laf söylüyor siz söyleyemiyorsunuz filan bir şey söylüyor, bir şey oluyor, çok zorlanılıyor (A3,

K: 145) …bu tek ebeveynli anne olmakla ya da babalı anne olmak aslında çok ayrı değil çünkü babalar gidiyorlar sen gündüz akşama o çocukla birliktesin ama sen akşama kadar kocan kafanda olursa, o yanında olursa, aklında olursa o yanındaki çocuğa hiç bir hayrın olmuyor. Belki boşanma bu süreçte benim için bu yönden çok iyi oldu, ben evli olsaydım bu kadar çocuklarımla iyi ilişki kuramazdım. Hep "Şunu yaptı, bunu yaptı, neden yaptı, yapmamalıydı, ben bunu hak etmedim" Hep şunu söyledim "Allah Allah ben bunu hak etmedim ya ben bunu hak etmedim, gerçekten hak etmedim" yani ama yapılmıştı işte, yapacak bir şey yok, öyle. Ben şeyi de yani kızlarımızın ve delikanlılarımızın güçlenmesi taraftarıyım ama bu güç bilek gücü değil akıl gücü, gönül gücü olması taraftarıyım. (A3, K: 207)

Yani ben bazen tek ebeveyn olmak iyi, tek otorite oluyor, tek ses çıkıyor ama problem olduğu zaman problemle karşılaştığım, sıkıntıyla karşılaştığımız zaman tek başınıza çözemiyorsunuz bazı şeyleri, mutlaka diyorsunuz "*Keşke babaları da burada olsaydı, ortak karar olsaydı, bunlarla konuşsaydık, ortak bir kararla hareket etseydik*" sancısını yaşıyorum. Yani "*Keşke yanımda olsaydı, keşke evde olsaydı*" diye düşünüyorum ama problemler olduğunda; onun dışında hissetmiyorum. Yoksa bir şekilde rutin gidiyor. (A2, K: 221)

Hocam hani dedim ya X1 de bence onun eksikliğini hissediyordur hani babasının eksikliğini. Ne kadar belli etmese ama zor bir süreç. Mesela X1, bir yere gideceği zaman hem ben izin vermek zorunda kalıyorum hem de dayısından izin almak zorunda kalıyor. Ben istiyorum ki işte babasıyla arasının çok iyi olup da babasından hani onay alıp bir yere gitmesini falan istiyorum. Bu süreç işte beni birazcık yoruyor. Mesela hani ben kendim iyi anne olduğumu hissediyorum ama işte dediğim gibi dayısı da biraz hani o kadar benimsedi ki hocam hani o bizi çok benimsedi herhalde hani X1'in zorla değil de çocukları gibi onun çocukları "*Baba bir yere çıkıyoruz*" dediğinde X1 de öyle olmasını istiyor. Aslında bu konu biraz X1'i rahatsız ediyor ben farkındayım, dile getirmese de gözlemliyorum yani ama işte onlar beni biraz yoruyor tek başıma şey yapmak ebeveyn olmak. (A1, K: 228)

Ben hep tek olduğum için bu ayrımı fark edemedim Elif Hanım. Önceden hep beraber olduk da daha sonradan ayrılmış olsak belki bir boşluk falan derdim ama hep tektim zaten hep sorumluluğu üstlenmiştim, onun için hiçbir fark hissetmedim. (A6, K: 206)

Aslında hani manevi olarak zaten hani tek başıma büyüttüm sayılır çocukları bebekliğinden beri. Ayrıldıktan sonra da maddi olarak da girdi hem manevi hem maddi olarak bir katkım oldu, oldu yani. (A5, K: 244)

Tek ebeveyn olmakla ilgili olarak yukarıda yer alan ifadeler değerlendirildiğinde, katılımcıların çoğunluğu babanın eksikliğinin hissedildiğinden bahsetmişlerdir. Başka bir ifadeyle, babanın varlığına ihtiyaç duyduklarını vurgulamışlardır. Öte yandan A5 ve A6 babanın muğlak kaybına bağlı olarak boşanma öncesinde de tek ebeveyn konumunda olduklarını ve bu nedenle boşanmayla birlikte ebeveyn olma sorumluluğu açısından bir değişim yaşamadıklarını dile getirmektedirler. Katılımcı A3 ise babanın varlığına ihtiyaç

duymakla birlikte babanın olmayışının çocuklarla kurduğu yakın ilişkiye katkı sağladığını belirtmektedir. Özetle, babanın muğlak kaybı, boşanma öncesi gibi boşanma sonrasında da bazı kararların alınması noktasında ihtiyaç duyulan kişi olarak değerlendirilmekte ve her ne kadar babanın muğlak kaybı evlilik öncesinde söz konusu olsa da boşanma sonrasında babanın olmayışı annelerin sorumluluklarında artışla sonuçlanmaktadır.

Roller ve sorumluluklar bağlamında ortaya çıkan bir diğer farklılık, *rol belirsizliği*dir. Belirtilen başlık, tek ebeveyn olmanın da bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Tek kaybım yani hem anne hem baba olmak. Mesela çocuklarınızın ergenlik döneminde ek olarak onları dinleyebiliyorsunuz, anne olarak da anlamaya çalışıyorsunuz yani anne baba olmak bazen ağır basabiliyor. Onun için yani çok büyük bir değişiklik yok, sadece bazen yoruluyorum, bazen ağır basıyor. Bir de …. evlat olunca küçüğünüz de, şimdiki gençleri biliyorsunuz rahatlar, özgürlüklerine düşkünler, sürekli anne baba, baba rolünü de üstlenmişsiniz çünkü. O biraz ağır basıyor ben de biraz şey oluyor. (A8, K: 160) …Anne baba rolünü ortancam biraz ağır basıyor, o da anne baba rolünü üstlenmiş durumda. (A8, K: 170)

> O zaman X1 daha çok böyle anne modundaydı, işte birilerini bir şeyler anlattığımda "*Aaa tamam artık ağlama anne, geçti, gitti artık*" falan "*Sürekli anlatma, ne anlatıyorsun? Onlar da neden soruyorlar, sanki bilmiyorlar mı?*" falan şeyindeydi hatta ben ….. çok severim X1 böyle şey yapardı "*Anne… işte kızına ne olmuş ….. almış gelmiş olurdu*" falan böyle şeyleri hikaye yapardı, X1 de yani daha çok şey hani bendeki böyle sahiplenme gibi hep öyleydi zaten ama hani böyle bir ayrılık gelince daha böyle bir üstüme düşme hissi oluştu ama X1'in de aynı şekilde bana oldu. Hala X1 mesela çok düşkündür bana, işten gelince kapıda bekler, hala yani şu durumda bile öyledir, anlatır "*Bugün ne yaptın anne?*" der, kendi anlatır, ben ona sorarım "*Ne yaptın?*" falan diye böyle bir saatimiz geçer yani birbirimizle konuşarak. O zaman böyleydik yani o böyle ben ağlayınca falan şey yapıyordu "*Ağlama, üzülme, geçti artık, düşünme, anlatma, anlatmak zorunda değilsin anne*" falan şeyindeydi X1 de (A6, K: 110)

> Abileri "*baba*" deyince de kızıyor yani "*Beni benzetme*" diye kızıyor "*Benzetme beni*" yani değilim abi, büyük abi [baba] rolü yapan var elimizde. Sevgisi ile şeyiyle zaten o da çok çekti yani babasından onun için "*baba*" demek istemiyor yani istemiyor. (A7, K: 224-226)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, A8 anne-baba rolü arasında gidip gelmesinden doğan rol belirsizliğini ifade etmektedir. Katılımcılardan A6, A7 ve yine A8 çocuklarının ebeveyn rolünü üstlendiklerini dile getirmektedirler. Burada muğlak kayıp olarak görünmez hale gelen babanın rolünü, ailede varlık gösteren ve genellikle de

psikolojik doğum sırası büyük olan çocukların üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu noktada ise çocuklar, ebeveyn olma sorumluluğunu alarak erken olgunlaşan ve çocukluğunu kaybeden yetişkinler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Boşanma sonrası roller-sorumluluklar bağlamında ortaya çıkan bir diğer değişim, *sorumlulukların artması*dır. Muğlak kaybı deneyimlenen kişinin rol ve sorumluluklarının üstlenilmesine bağlı olarak hem katılımcı hem de çocukların sorumluluk alanlarında farklılaşmalar görülmektedir. Bu bağlamda katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

> Ebeveynlik rolünün paylaşımı, ben, boşandıktan sonra böyle gayet sağlıklı ebeveynliklerin paylaşılacağını düşünmüyorum yani hadi "*Hoşça kal, biz ayrılıyoruz*" gibi falan bir olay olmuyor yani ben öyle gördüm, ben öyle yaşamadım ama çevremde de öyle görüyorum boşananları. Zaten insanlar evliyken de düzgün bir iletişimleri yok, çok zor paylaşımı yani şey olup gayet mantıklı düşünüp, duygularımızı işin içine katmadan bir süreç yaşamayı öğrenmemiz gerekiyor ama bu daha… çok zor. Boşandıktan sonra ebeveynlik paylaşımı çok zor yani birisi sorumluluğu alınca bütünüyle yıkılıyor, yapması gereken hiçbir sorumluluğu yapmıyor, öyle. (A3, K: 129)

> Boşanma ile birlikte yoo aynı şekilde boşanma ile ilgili sadece biraz sorumluluk oluyor tabi (A2, K: 171)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, muğlak kayıp olarak yokluğu deneyimlenen babanın boşanma sonrasında da bu statüde kalmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Burada dikkat çekici olan nokta, babaların boşanma öncesinde de muğlak kayıp olması ve sorumluluk almamalarına rağmen annelerin boşanma sonrasında bu kaybı daha net bir biçimde deneyimlemeleridir. Bu durum, muğlak kaybın boşanma sonrası somut bir kayba dönüşmesi ya da muğlak kayıp olarak algılanan babanın boşanma öncesinde üstlendiği bazı sorumlulukların fark edilememiş olması ile ilişkilendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, ilişkisel alanda muğlak kaybı deneyilenen kişi, sosyal-toplumsal düzlemde bütünüyle kayıp olmayabilir. Elde edilen bu sonuç, muğlak kaybın genellenmiş tek bir alanda değil farklı alanlarda ve farklı düzeylerde deneyimlenmesinin mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Boşanma sonrası muğlak kaybın mirası olarak yaşantısal alanda ortaya çıkan bir başka sonuç, *aile kuralları*yla ilgilidir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 172'de gösterilmiştir.

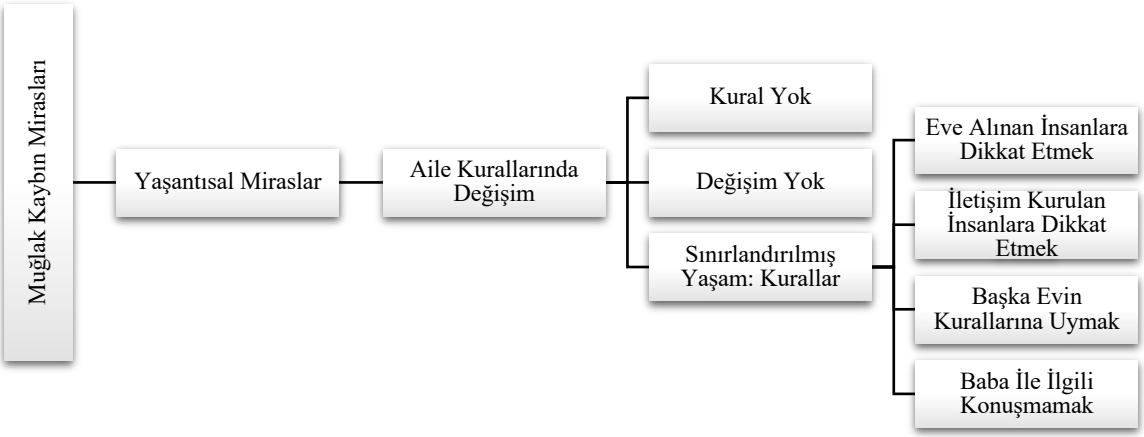

Şekil 172. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Aile Kurallarında Değişim Alt Kategorisi, İlgili Kodlar ve Alt Kodları

Boşanma sonrasında katılımcılardan bir kısmı ailelerinde *kural olmadığını* belirtmektedir. Bu kapsamda yer alan paylaşımlar şu şekildedir:

> Ailede kural yoktu, dediğim gibi X1'in böyle şey babam vardı evde, annemle çalışıyorduk, işe gidiyorduk, O da evde kalıyordu. Onun dışında öyle kurallarımız yoktur. Hafta sonları beraberdik, bir şey isterse beraber yapıyorduk falan akşam yine aynı odada beraber kalıyorduk falan her şeyimiz beraberdi X1'le, hiç ayrı gayrı gizli saklımız olmadı, hala da öyle. (A6, K: 116)

> Yok hiçbir kuralımız yok. X1'in görevi sadece şu olacaktı: okuluna gidecek… iyi bir çocuk ama tembellik yaptı. (A4, K: 139)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, her iki katılımcının da aile kurallarının olmadığı görülmektedir. Öte yandan katılımcılar her ne kadar ailede kural bulunmadığını belirtseler de kural olarak değerlendirdikleri durumların açıklığa kavuşmadığı düşünülmektedir.

İkinci olarak, kurallarda bir *değişim olmadığ*ından bahsedilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Yok hayır hiçbir değişiklik olmadı, aynı rutin şeyimize devam ettik yani sadece hani O olmadan. (A5, K: 124)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, boşanma öncesi ve sonrası dönemde aile kuralları açısından bir değişim yaşanmadığını belirtmektedir. Var olan bu durum, aile içinde muğlak kaybı deneyimlenen kişi ile ilgili bir kural bulunmaması ile ilişkili

olabileceği gibi kaybı deneyimlenen kişinin varlığından bağımsız olarak aile içinde işleyen kuralların uygulanması ile de ilgili olabilir.

Üçüncü olarak, katılımcıların kurallarla ilgili vurguladığı bir diğer başlık, *sınırlandırılmış yaşam*dır. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Tek sorun şeydi yani işte X1'in ben tanıyordum arkadaşlarını W2'ye gelince W1'deki arkadaşlarının ailelerini tanıyorsunuz ama W2'ye geldik, arkadaşlarını tanımıyorum, ailelerini tanımıyorum. Arkadaşlarına gitmek isterdi, ben de gitmesine izin vermezdim çünkü ailesini tanımıyorum, arkadaşlarını tanımıyorum. "*Bir şey olsa ben seni nerede bulacağım*" derdim. Derdim ki "*Bize gelsinler*" yani anneannesiyle kaldığımız eve gelsin, derdi ki "*Dedem bütün gün evde, dedemin yanına mı çağırayım arkadaşlarımı?*" Aslında sıkıntısı böyle olurdu X1'in. Ara ara abimler çok yakın bize şey derdi ki abimin eşi "*Bize gelsinler, ben komşuya giderim, bizim evde yalnız kalırsınız*" derdi. Yengesi öyle söyleyince bazen ama yine de çekinirdi onları da rahatsız etmekten falan birkaç kere belki arkadaşlarıyla yengesinde buluştuğu olmuştu. (A6, K: 116)

> Kurallar yani mesela evimize belirli kişiler geçebilir. Birilerini eve alırken veya misafir ederken dikkat ediyoruz yani çünkü boşanmış insanlara ne kadar kültürlü bir çevrede yaşarsınız [yaşarsanız yaşayın] "*İşte falan geçti, filan geçti*" bilmem ne bunlara çok dikkat ediyoruz yani evimize kabul ettiğimiz insanlara dikkat ediyoruz. (A8, K: 176) …ve üzmeyecek etmeyecek insanlara dikkat ediyoruz. (A8, K: 178)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, A6'nın yaşanılan çevrenin değişimiyle birlikte güvenli alanın değişmesine ve bu duruma uyumla ilgili yaşanan güçlüklere dikkat çektiği görülmektedir. Öte yandan A8 ise eve aldığı insanlara dikkat ettiklerinden ve iletişim kurdukları insanların da güvenilir olmasına özen gösterdiklerinden bahsetmektedir. Bu kapsamda katılımcıların boşanma sonrasında ortam değişiklikleri ve belirledikleri kurallar nedeniyle daha sınırlı bir alanda yaşamlarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

Katılımcı A8'in eve aldığı insanlara dikkat etmek biçiminde belirlediği kuralın yanı sıra diğer katılımcıların farklı alanlarda belirledikleri kuralların varlığı da dikkat çekmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Şöyle bir durum var ben ayrıldıktan sonra böyle eşli yani evli olan kişilerin evine gitmiyorum, mesela arkadaşım var O bana gelir, ben onun evine ya bir kere iki defa gitmişimdir, O da eşi evde yokken giderim yani o yüzden sorunlar yaşamadım yani tepki görmedim yani (A5, K: 274) …Şey dedim ya erkeklerden hani o bakışlarından şeylerinden rahatsız oluyor insan o rahatsızlığı hissetmemek için gitmiyorum. (A5, K: 276)

> Yani tabii ki boşanmış olmak bir kadın olarak esnaf olmak mesela ben evin hanımı olup da boşansaydım belki süreç daha farklı olacaktı. Ama ben bir esnafım, tüm insanların tanıdığı, takdir ettiği kadın esnaf olmak da zor. Takdir ettiği bir insansınız. Kendi hareketlerinize, kendi yürümenizle mesela hani bir yürürken bir insanla direkt sohbete biraz dikkat ediyorum çünkü yani bayan esnaf olmanın verdiği şeyler bunlar. Bir de boşanmış bir insansınız yani çevre ne kadar kültürlü olsa farklı farklı yakıştırmalar yapılabildiği için ben özellikle çok dertliyim. Keşke süreç daha farklı olsaydı. (A8, K: 180)

> Benim hayatımda hocam mesela dışarıya çok rahat çıkmamı zorlaştırdı, çok geç saatte eve gelmemi zorlaştırdı. Mesela ben W1'de çalışırken 8 gibi işten çıksam 10-11 de eve gelsem hiç kimsenin ne diyeceği ne yapacağı hiç umrumda olmazdı ama buralarda tabii ki çok erken gelmek zorunda kalıyorsun işte "*Dışarıda ne derler, çevre biliyor senin boşandığını*" falan. Bunlar benim hayatımda biraz zorluklar gerçekten getirdi. (A1, K: 230)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcı A5, boşanmış olması nedeniyle evli arkadaşlarla görüşme zamanı ve ortamlarının sınırlandığına vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde A1 ve A8 de toplum tarafından yapılacak olumsuz etiketleme ve yakıştırmalara engel olmak için davranışlarına, hatta A8 iletişim kurduğu kişilere dikkat ettiğinden bahsetmektedir. Katılımcı A3 ise yaşam alanının değişmesine bağlı olarak kurallarda meydana gelen değişimleri şu şekilde dile getirmektedir:

> Şeydi yeni kurallar tabii oldu, var olan kurallara da devam ettik biz aslında yani oradaki eşyalarımızı buraya getirdik, tekrar yeniden onlara oda yapıldı filan mutlu oldular onlar da ama kurallar yani nasıl söyleyeyim nasıl söyleyeyim yeni kurallar oldu çünkü yan tarafta anneanne dede var, ona nasıl davranılacak? Ondan sonra aşağıda dayılar var, onlarla iletişim nasıl olacak? Ondan sonra ilişkileri nasıl olacak? Örneğin X1'in hani X2 hiçbir konuşmazlar aşağıyla inip yukarıya çıkıp falan yani yeni kurallar oldu ya ama şimdi ne oldu onu düşünemiyorum. (A3, K: 133)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcı aile büyüklerinin varlığında kurulacak iletişimin düzeyi ve biçimiyle ilgili kurallara işaret etmektedir. Annenin burada detaylandırmadığı kurallarla ilgili olarak çocuk grubunda yer alan katılımcı, giyim-kuşam gibi konularda diğerlerinin isteklerinin ve kurallarının önem kazandığına vurgu yapmıştır. Söz konusu değişimin, kişilerin kendine yabancılaşmasına ve kimlik karmaşası yaşamasına neden olabileceği düşünülmektedir. Belirtilen bu durum, A3'ün çocuğu için de geçerlidir. Henüz kendi kimliğini kazanmamış olan çocuk, annesinin yanında dedesinin kurallarına uymuş ve başını kapatmış, babasının yanında ise baş örtüsünün eleştirilmesine maruz kalarak farklı bir yönde davranmaya yönlendirilmiştir. Sonuç olarak, boşanma sonrası aile ortamının muğlak kaybıyla birlikte kurallarda meydana

gelen muğlaklık, bireylerin kendi benliğine ilişkin muğlaklığı deneyimlemesine neden olabilmektedir.

Muğlak kayıp sonrası belirlenen kurallardan bir diğeri, *baba ile ilgili konuşmamak* biçimindedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ama olduğu kadar şey şu X1'in söylediği bir şey vardı hatırladım şimdi benim ailemden hiç kimse nasıl yaptıysa bunun da farkına varmadan yapmışız çok da kızgınız ya kızgındık ya şey "*Babamı hiç kötülemediler*" Aslında çok da kızgınlık ama işte "Babama hiçbiriniz…" …ondan sonra şey hiçbir "*Baban da şöyleydi diye kötülemediler, ben bunu fark ettim*" diye bayağı bir beş altı sene evvel X1 bunu söylemişti. (A3, K: 133)

> Bazen bazen konuştuğumda X2 kızar "*Babamla ilgili konuşma anne*" İlk zamanlar çok konuşuyordum ama şimdi konuşmuyorum artık fazla, evliliğimle ilgili konuşmuyorum. (A2, K: 197) …Ya ben onlarla onları etkileyecek şekilde konuşmak değil de bazen dalga geçiyorum yani. Dalga geçiyorum da X2 bundan rahatsız oluyor, X1 pek rahatsız olmaz, X2 rahatsız oluyor. (A2, K: 199)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, ailede boşanma sonrası konulan kurallardan bir diğeri "*babayla ilgili konuşmamak*" biçimindedir. Bu kural bazen bilinçsiz olarak uygulanmakta bazen de çocuk tarafından belirlenmektedir. Kuralı koyan taraf çocuk ise kurala uyulmaması öfke ile karşılanmakta (A2); tersi durum annenin takdir edilmesi (A3) ile sonuçlanmaktadır. Belirtilen kural kapsamında ortaya çıkan davranış biçimleri, kaybedilenle kurulan ilişkinin göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Muğlak kaybın mirası olarak boşanma sonrası gerçekleşen bir diğer yaşantısal değişim ya da sonuç, *özel günler*le ilgilidir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 173'te gösterilmiştir.

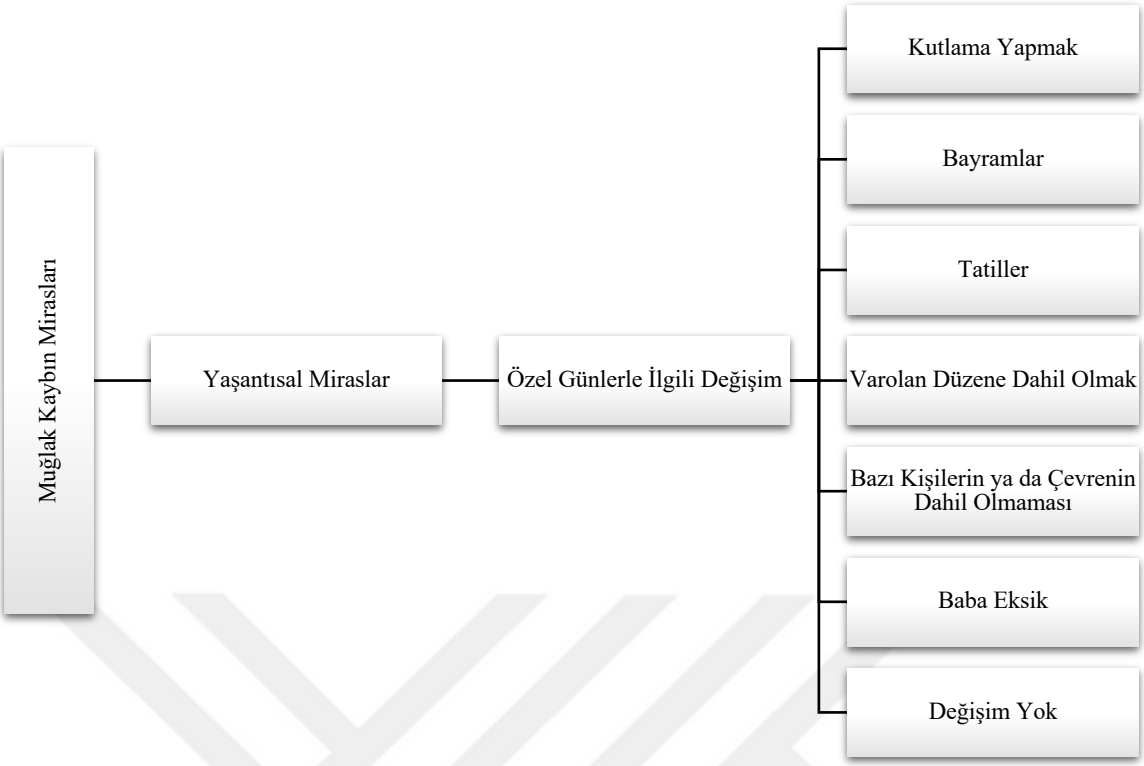

Şekil 173. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Özel Günlerle İlgili Değişim Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Belirtilen başlık altında katılımcıların bir kısmı, özel günlerde *kutlama yapma*ya başladıklarını belirtmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> *Peki bu aile geleneğinde değişen bir şey var mı yani bayramlarda, doğum günlerinde, tatillerde ya da özel günlerde?* / Çok güzel onlar da çok güzel oluyor. Şey onlarda evde kutlamalar, sevgililer günü vs hep bana kutlanıyor, hepsi yapılıyor bana şimdi. / *Artık bunları kutlamaya başladınız anladığım kadarıyla* / Hepsi hepsi yani en olmadık şeyler yapılıyor yani uçuruyorlar beni yani havalarda. (A7, K: 253-258)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, boşanma öncesinde aile içinde özel günleri kutlamakla ilgili bir dinamiğin bulunmadığını anlaşılmaktadır. Öte yandan yeni aile düzeninde özel günleri kutlamanın aile geleneği haline geldiği görülmektedir. Alanyazın, muğlak kayıpla birlikte özel günleri yeniden düzenlemenin ve kayıp kişinin sürece ne şekilde dahil edildiğini görmenin kayba uyumu değerlendirmek açısından önemli olduğunu söylemektedir. Bu kapsamda aileye odaklandığımızda, kutlamaların ailenin bir parçası haline geldiği ve bu kutlamaların ailedeki bir üyeyi mutlu etmek amacına hizmet ettiği görülmektedir. Bu durumda özel günler, sadece kayıp kişinin

sürece dahil edilmesi bağlamında değil kaybın aileden çıkmasının etkileri bağlamında da muğlak kayba uyumun değerlendirilmesinde önemli olduğunu göstermektedir.

Özel günlerle ilgili gerçekleşen bir diğer yaşantısal değişim, *bayram* kutlamaları ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda katılımcı A9 şunları dile getirmektedir:

> Aslında aile de yok da, biz mesela biz bayram zaten görmezdik yani biz beklerdik mesela adam nasıl, ne zaman hani zaten bayram akşamları bu, akşam arifeleri sabaha kadar içerdi, sabah 07:00'de 06:00'da gelirdi eve. Sonra beklerdik, çocuklar da küçükler tabi o zamanlar, bundan bir 10 sene önceyi düşünün ya da 15. Beklerdik ki aman adam kendine gelsin, biraz ayılsın da bizi annemize götürsün, annemler bayramına götürsün. Canı isterse o gün giderdik, istemezse ben umutsuz umutsuz beklerdik ertesi günü. Aman canını istetecekse biz uykudayken tekrar gidip içtiyse ikinci güne de gidemeyiz. Ondan sonra ne yaptım ben son yıllarda artık onu takmamaya başladım. Mesela bayram günü içip geliyordu ya alıyordum çocuklarımı gidiyordum kendim. Birkaç defa bunu yaptım son bayramlarda artık bizi takmaya başladı. Gidiyorduk mesela ama şeyde mesela burada biz babamlara geldikten sonra çok daha mutluyuz yani mutlu olduk diye düşünüyorum. (A9, K: 166)

Yukarıda yer alan ifadede, muğlak kayıp statüsündeki babanın boşanma öncesi dönemde bayramların kutlanma biçimini etkilediği ve hatta engellediği anlatılmaktadır. Boşanmaya yakın süreçte katılımcı, muğlak kayıpla başa çıkma stratejisi olarak babanın varlığını reddetmiş ve kendilerine uygun biçimde bayramları kutlamaya başlamıştır. Öte yandan bu durum kısmen bir çözüm oluşturmuşsa da duygusal olarak muğlak kayba tamamen uyum yasal boşanmanın ardından gerçekleşmiştir. Bu kapsamda aile üyeleri muğlak kaybı ailenin dışına çıkararak (aile kumarı) bayramları kök ailede kutlamaya başlamış ve bu özgürleşme, muğlak kayba uyumu beraberinde getirmiştir.

Özel günler bağlamında muğlak kaybın mirasları incelendiğinde, *tatiller*le ilgili aile gelenekleri anlatımlarda değinilen bir diğer başlık olmuştur. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yok yani yok çok istiyoruz ama yapamıyoruz Elif hanım yani özellikle büyük kızım çok istiyor mesela her seferinde diyor ki "*Anne işte bir yerlere gidelim, tatile gidelim*" Aslında çok fazla şey de değiliz, maddi açıdan çok rahat değiliz açıkçası. Ben de öyle çok lüks takılmıyoruz, elhamdülillah bir eksiğimiz şeyimiz yok binlerce hamd olsun ama böyle şey değiliz hani gideyim de tamam ufak bir yere tatile gidebiliriz belki ama belki de istesek yapabiliriz küçük şeylerle mutlu olabiliriz ama şey yapamıyoruz ben annemleri tek bırakmak çok fazla istemiyorum. Hani şey yaşlılar çünkü yanlarında kimse yok, diğer kardeşlerim de şey değiller yani. Üzülüyorum onlar için ama bundan sonraki dönemlerde ben biliyorum bu kızlarım için çok önemli. Bundan sonraki dönemlerde onlarla birlikte zaman geçirmeyi çok istiyorum. Bir yerlere gitmeyi çünkü büyük kızım çok istiyor "*Anne işte tatile gidelim, birlikte zaman geçirelim*" diyor ama aslında

> beni mutlu etmeye çalışıyor ama şey benim öyle şeylerle mutlu olmayacağımı bilmiyor. O öyle zannediyor, O zannediyor ki ben hani bir yerlere gitsem daha mutlu olacağım, aslında mutluluk insanın içindedir. Nereye giderseniz gidin yüreğiniz, içiniz, ruhunuz sizinle birlikte değil mi? Mutluluk orada. (A9, K: 168)

> Hani evli iken çocuklarımla mesela kışın yazın sürekli tatile gidebiliyorduk. Eşim nerde deseniz hiçbir zaman ne bir tatil tatilimiz ne birlikte geçirdiğimiz zamanlar yani yoktu, yoktu yani. Ama çocuklarımla lisede kışın bir hafta, yazın bir hafta tatile gidebiliyorduk. Yani sürekli çocuklarla hayatımı geçirmişim. (A8, K: 227)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadelerinden A9'un ifadesi incelendiğinde, katılımcının muğlak kayıp olan babaya hiç değinmediği, tatillerde kızlarıyla vakit geçirmeye vurgu yaptığı ancak bu isteğinin de edindiği başka bir sorumluluk nedeniyle sekteye uğradığı anlaşılmaktadır. Burada ailenin bir üyesi olan babadan hiç bahsedilmemesi bir anlamda aile üyesinin boşanmayla birlikte tamamen dışlandığı biçiminde yorumlanmaktadır. Bu durum ise muğlak kayıpla başa çıkmanın bir biçimi olarak görülmektedir. Katılımcı A8 ise muğlak kaybın boşanma öncesinde de varlık göstermemesine bağlı olarak çocuklarıyla tatil yaptığına ve bu durumun boşanma sonrasında da değişmediğine dikkat çekmektedir. Ortaya çıkan bu durum, A9'da olduğu gibi A8'in ailesinde de babanın hem boşanma öncesi hem de boşanma sonrasında muğlak kayıp olarak kaldığını göstermektedir.

Özel günlerdeki değişimle ilgili değinilen bir diğer başlık, *var olan düzene dahil olmak* biçimindedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Tabii biz hep beraber oturmaya başlayınca tabii böyle bize öncelik verilir değil mi bilemiyorum şimdi ne desem tatillerde, bayramlarda yoo yok yok hayır herkes kendi hayatında yani işte dayılar kendi hayatlarında, baba, anneanne, dede kendi hayatlarında devam ettirdiler; çok bizim için bir şey açılmadı yaa biz onların hayatına girdik yani girdik çıktık, girdik çıktık onlar çok bizim için bir alan oluşturmadılar (A3, K: 135)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcı ve çocuklarının boşanma sonrasında yeni bir düzen oluşturmak yerine var olan düzene dahil oldukları anlaşılmaktadır. Öte yandan geliştirilen uyum, aile kimliğinin oluşturulmasında zorluk yaşanmasını beraberinde getirmektedir. Başka bir ifadeyle, yeniden aile bütünlüğünün sağlanması ve aile sınırlarının belirlenmesi aşamasında üyeler problem yaşayabilmektedir. Sonuç olarak, aile kendi düzenini kurmadan yeni bir düzene uyum sağladığında aileye aidiyet duygusu gelişememekte ve bu noktada ailenin muğlak kaybı söz konusu olmaktadır.

Muğlak kaybın özel günlerle ilgili yaşantısal miraslarından bir diğeri, *bazı kişilerin sürece dahil olmaması*dır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Yani kendi çekirdek ailemde evimde değişen bir şey yok. Çocuklarımla kutlayabiliyorum. Ama eskiden… eskiye… geçmişe… boşanmadan önceki sürece baktığımız zaman çok değer verdiğiniz çevrenizdeki eşiniz sizin aile fertleriyle, çevrenizdeki insanlarla bir birliktelik, bir topluluk, bir doğum günü, düğünlerde mesela bir arada olabiliyoruz. Ama daha fazla zamanlarda çok zaman ayırmıyoruz. Eskisi gibi değil yani. Hani değişti eskiler değişti. (A8, K: 182) …Yani çok dahil olmuyorlar çok değer verdiğiniz insanlar da kendi evladımız gibi saydığımız insanlar da sizi yok sayabiliyorlar, unutabiliyorlar. Belki boşanmanın verdiği bir süreç bilmiyorum. Ama hani kopukluklar olabiliyor. (A8, K: 184)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, boşanmayla birlikte özellikle muğlak kayıp olan babanın aileden yasal olarak da çıkması ile birlikte babanın çevresinde yer alan kişilerin kaybı da söz konusu olmuştur. Bu durum ikinci dereceden dolaylı muğlak kayıp olarak yorumlanmıştır.

Katılımcıların özel günlerle ilgili değindiği bir diğer başlık, *babanın eksikliği*dir. Bu kapsamda A9 şunları paylaşmıştır:

> Tam anlamıyla olmasa bile herkesin içinde uhde oldu… olan şeyler vardır, bizim de illaki vardır ama hiç kimse de dörtdörtlük değildir. Mutlaka bir eksiklik… (A9, K: 166)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcı her ne kadar muğlak kaybın olumsuz etkilerinden bahsetmiş olsa da babanın ailede var olmasını istediği, onun eksikliğini hissettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla muğlak kayba uyum sağlanmış olsa da kaybın yarattığı eksiklik devam ediyor gibi görünmektedir. Bu bağlamda muğlak kayıp etkisi az da olsa her zaman hissedilecek bir kayıp olarak yorumlanmaktadır.

Diğer katılımcılardan farklı olarak A5, boşanma sonrasında değişim yaşanmadığına vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda katılımcının ifadesi şu şekildedir:

> Yok, farklılık gösteren bir şey yok, özel günlerde bayramlarda farklılık gösteren bir şey yok yine hani şey akrabaları ziyarete gidiliyor geliniyor falan o şekilde aynı yani. (A5, K: 130)

Yukarıda yer alan ifadede, muğlak kaybın boşanma sonrası sonucuna ilişkin özel günler bağlamında bir değişim yaşanmadığına işaret edilmektedir. Boşanma öncesinde var olmayan aile üyesi, boşanma sonrasında da var olmamaya devam etmektedir. Bu

noktada da özel günlerle ilgili olarak muğlak kayba uyumu gerektiren bir durum bulunmuyor gibi görünmektedir.

Yeni yaşam düzeninin oluşturulmasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan önemli bir sonuç, *aile kavramına ilişkin algıdaki değişiklik*tir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 174'te gösterilmiştir.

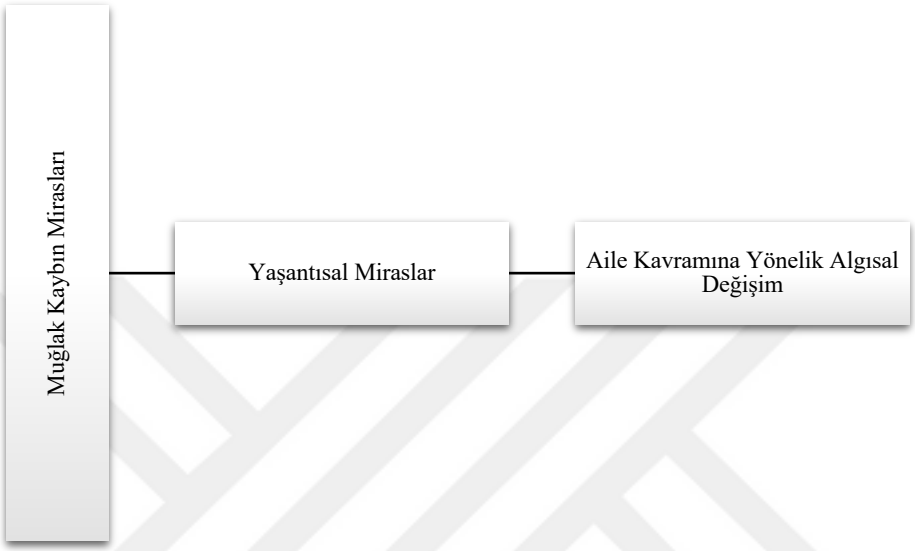

Şekil 174. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Aile Kavramına Yönelik Algısal Değişim Alt Kategorisi

Muğlak kaybın etkisiyle katılımcılar aile kavramını, kendi ve çocuklarından oluşan bir yapı olarak algıladıklarını belirtmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Aile benim kendi aileme baktığım zaman anne baba ve çocuklardan oluşuyor. Ama kendim için yani kendi yıkılan yuvam için bozulan yuvam için baktığım zaman çocuklar ve anne var baba yok orada. Olmadı yani hiçbir zaman hiçbir şekilde benim çocuklarıma karşı bir herhangi bir babalık görevi yaptığını yerine getirdiğini hatırlamıyorum Elif hanım. Gerçekten bu çok acı bir şey. (A9, K: 148)

> Sadece çocuklarım var aile kavramında sadece bir çocuklarım. (A7, K: 212) … Aile onu da anlatamıyorum şimdi yani böyle şimdi bazı şeyler de saçma şey geliyor yani anlamadım ya beni böyle soğudum aklım ermiyor yani böyle şeylere şimdi. *Aile kavramından mı soğudunuz?* Evet şimdi ben karı-koca böyle onu da bilmiyorum bilemiyorum yani hani karı-koca yakınlar bilmiyorum yani onlar da benim gibi zannediyorum direkt. Öyle geliyor. Bir içindeki çocuklar yani... Ama karı-koca kavramını vs yani tamamen yok beynimde tuhaf geliyor. Hani diyorum ki yani ne demek ne yani bunlar karı-koca yani hiçbir anlam veremediğin bir şey var şimdi. *Peki boşanma sonrasında aile kavramı denilince sizin aklınıza siz ve*

çocuklarınızdan oluşan bir aynı evin içinde yaşayan birileri gibi. Sanki ben tek başına öyle doğmuşlar da babaları yokmuş hani baba onu da unuttum yani kenarda öyleymiş gibi geliyor, bunu saçma da bana öyle gibi geliyor. (A7, K: 214-218)

Anne baba çocuk tabi ki ama daha çok anne bence / *Peki kimler var o aile kavramının içerisinde şu an sizin için?* / Kızım var. (A6, K: 102-104)

Aile kavramının içinde iki oğlum, 3 kişilik bir aileyiz / *Peki neyi çağrıştırıyor sizin için aile kavramı o 3 kişilik aile?* / Mutluluk, özgürlük. (A5, K:110-112)

Yok ben dur orayı atlamışım o zaman aile kavramı böyle sıcak bir ev, kızartma kokan bir mutfak, gülerek içeriye giren bir baba, çocuklar, onu karşılayan anne, bir ev. Ben aile deyince bunları anlıyorum yani oturup sohbet edilen, konuşulan, mutfak masasında saatlerce konuşulan bir ev hayal ediyorum ya da bir aile (A3, K: 113) …Bu aile kavramının içinde sadece X2 ile X1 var. (A3, K: 117)

Hocam aile hani önceden boşanmadan önce X1, ben, babası işte dediğim gibi hani kardeşlerimi falan çok sık göremiyordum; üçüncü bir şey zannediyordum. Hani bir aile biz birbirimize kenetlenip ama boşandıktan sonra sahiplenen, sana bu ilgiyi gösteren hani arkanda duran, destek veren aile kavramı, bunların yanında da yapabileceğin hani bunların kardeşlerimin de bana vereceğini çevremin de bana vereceğini hissettim yani demek ki böyle de oluyormuş yani dedim yani ben sadece sırf körü körüne o adama yıllarca bağlanmışım sanki hocam zaten boşanma sürecini sürecinde ben sanki ben boşanırsam kardeşlerim filan bana farklı bakacak, farklı davranacaklar diye düşünüyordum. Onlar da bana büyük destek olunca kendimi daha iyi hissettim yani demek ki aile insanın sevdiği arkadaşı da olabiliyor, dostu da olabiliyor, kardeşi de olabiliyor, paylaştığı şeyler diye düşünüyorum. Kiminle paylaşıyorsak, kim sana değer veriyorsa bence aile o diye düşünüyorum hocam şimdi / *Aslında kimlerle bir şeyler yapıyorsak, kimlere içimizi döküyorsak, sevincimizi mutluluğumuzu üzüntümüzü anlatıyorsak onlar aile kavramının içine giriyormuş gibi olmuş şu anda /* Evet hocam aynen öyle oldu vallahi / *Peki bu paylaşımları yaptığınız kişiler yani bu bahsettiğiniz yeni ailenin içerisinde kimler var diye sorsam kimlerden bahsedersiniz, kimleri söylersiniz?* / Kızım ve en küçük erkek kardeşim hocam hepsi destekliyor ve en küçük erkek kardeşim. (A1, K: 84-88)

Aile kavramının boşanma sonrasındaki değişimiyle ilgili yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, tüm katılımcıların aileyi anne ve çocuklardan oluşan bir yapı olarak tanımladığı görülmektedir. Bununla birlikte A1 kendisine destek olan kişileri de aile kavramına dahil etmektedir. Katılımcılardan A9 babanın muğlak kaybına işaret ederek boşanma öncesinde olduğu gibi boşanma sonrasında da babanın aile içinde yer almadığını belirtmektedir. Katılımcı A7 ise muğlak kayba bağlı travmaların bir sonucu olarak karı-koca kavramına yabancılaştığından ve babanın ailede hiç var olmadığından bahsetmektedir. Özetle, baba kavramı boşanma sonrasında ailede yer almayan kişi olarak algılanmaktadır. Ortaya çıkan bu durum, evlilik süresince muğlak kayıp olan babanın

boşanma sonrasında da ailedeki statüsünün değişmediği ve muğlak kayıp olarak kalmaya devam ettiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Sosyal-Toplumsal Miraslar. Boşanma sonrası süreçte muğlak kaybın mirası olarak ortaya çıkan bir diğer ana başlık, sosyal-toplumsal miraslardır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 175'te gösterilmiştir.

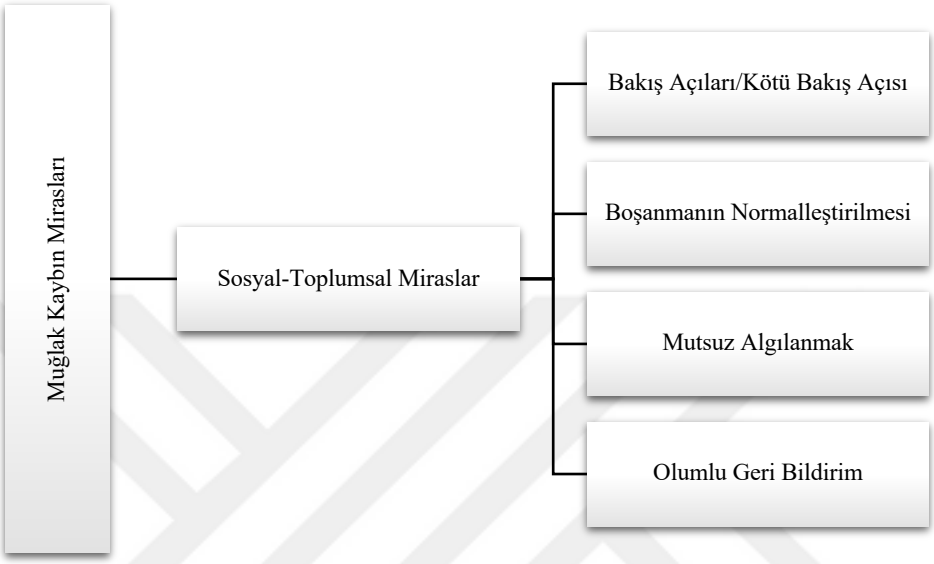

Şekil 175. [Anne Grubu-BS] Muğlak Kaybın Sosyal-Toplumsal Mirasları

Muğlak kaybın sosyal-toplumsal mirasları açısından katılımcıların yaşantıları ilk olarak, *bakış açıları/kötü bakış açısı* başlığı altında gruplandırılmıştır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Tepkiler yine o tarafa kızıyorlardı yani "*Nasıl bırakır çocuğu, seni? Baba olarak böyle mi olur?*" falan atıldığımızı biliyorlar yani sonuçta atıldık yani evden. "Bu evi terk edeceksin" diye atıldık "Terk et" dedi yani "Yaparsanız öldürürüm sizi" yani. Yani tehditle şeyle korka korka çıktık. Bunlar da anlatılıyor mevzular yakın dostum oğluna söyle… o ona söylüyor, ona söylüyor öyle öyle yani o tarafa hep o tarafa laf, bana hiçbir laf yok şimdiye kadar böyle yani bir-iki kişiden öyle duydum ben ama tekrarlanıyor işte…dönüyor dolaşıyor bir taraftan buluyor seni. Şeye gidiyorsun kaymakamla vs vs devlete bir yere git veya bir kişiye git hani eşinle ayrı… ayrı yine seni, geçmişini sorguluyor yani. / *Nasıl geliyor orda da sizin geçmişinizin sorgulanıyor olması ya da?* / "*Ay yaşamaz olsaydım*" diyorum yani "*Lanet olsun*" diyorum her zaman "*Keşke hiç evlenmeseydim*" diyorum öyle (A7, K: 454-462)

> …iş müracaatı falan bulundu, verdik işte kabul edildi "*Eşiniz ne iş yapıyor?*" Burada en çok sorulan soru "*Kaç çocuğunuz var, eşiniz ne iş yapıyor, nerede oturuyorsunuz? Sizi daha önce …biz seni bu serviste daha önce görmemiştik, nereden geldiniz, ne yaptınız?*" İşte ben ilk zamanlar hiç kimseye cevap

vermiyordum hocam, duymamış gibi davranıyordum, sonra "*Ayrıldım*" "*Neden ayrıldın, niye ayrıldın, işte başka bir kadın mı vardı, bir şey mi oldu?*" aşırı derecede böyle didikliyorlar. Ya hocam o beni rahatsız ediyor. Bir de ne bileyim sanki boşanmış kadına daha farklı bakıyorlar …"*Hımm boşandın mı?*" sorduklarında çok açıklama yapmak istemiyorum, böyle kendimi kötü hissediyorum, onun için de hocam yaa beş buçuk altı yılı oldu, sayılı arkadaş edinebildim sayılı çevre edinebildim hani ailem burada sağ olsun, kardeşlerim falan bana destek oluyor, onların çevresi ailesi yakınları gelinlerimizin daha iyi yakın davranıyorlar ama buram böyle şey sormalar beni rahatsız ediyor. İşte "*X1 babasına gitti mi, ne yaptınız, nafaka alıyor musunuz, şunu şöyle ettiniz mi?*" bunlar beni rahatsız olduğum için söylemek istemiyorum işte kimseye boşandığımı falan. (A1, K: 58)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların çevresi tarafından boşanmış olmaları nedeniyle sorgulanmalarına ilişkin duydukları rahatsızlık dikkat çekmektedir. Bu duygu, muğlak kaybın yarattığı rahatsızlık ile ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte boşanan kadına yönelik yapılan olumsuz etiketlemeler ve katılımcıların ifadesiyle "*kötü bakış açısı*" da toplumun katılımcılar üzerindeki baskısına işaret etmektedir. Bu duruma ilişkin bazı katılımcı ifadeleri şöyledir:

Yani çevremden özellikle sorun yaşadığım şeyler… Yani çevremizde bazı insanlar her sohbet ettiğiniz kişinin hayatımızda olduğunu düşünebilmeleri o beni rahatsız ediyor. Yani başka zorluk yaşadım mı çevremde yok. Yani zaten otoriter bir insanım, çok bir zorluk yaşamıyorum. Yani ama özgür de değilsiniz. Özgür de değilsiniz çünkü kadınsınız ve kadınlara çok fazla yakıştırmalar yapılabiliyor. O yakıştırmaları o cahil toplumu aşmak, siz her şeyimize dikkat etmek zorunda kalıyorsunuz o zorlukları yaşıyorum. Başka bir zorluğu yok. / *Peki yani aslında toplumsal olarak konuştunuz görüştünüz* / Yani toplumsal olarak bizim halkımız boşanmış bir kadının varlığını, var olabileceğini, dimdik ayakta kalabileceğini, aslında hayatında erkek olmadan da yaşayabileceğini kabullenmedi toplumumuz. Onu da inşallah gelecek nesiller böyle algılamaz. / *Peki aslında bu çevrenizdekilerin algılaması ya da yakıştırması yüzünden birçok şeyde dikkat ettiğinizden bahsettiniz. Ne tür şeylere dikkat ediyorsunuz? Anladığım kadarıyla bir tür bir şeyleri sürekli dikkat ediyor olmak sanırım bazı noktalarda sizin kendinizi kısıtlamanıza neden oluyor.* / Kendimi çok her şeyden kısıtlanmış yani mesela bir ortamda gidip sevdiğim insanlarla bir arada olamıyorum. Yani bir davet ortamı olur, bir sorun olur ben bir kafede bile kimseyle oturup bir kahve içmiyorum. Çünkü bir anneyim ben ve annenin verdiği ağırlıklar var. Çocuklarımın hayatında kötü bir anne olduğumun ifade edilmesini istemiyorum. Yani onun için evet her şeyimi hayatımın her şeyini kısıtlamışım. / *Yani çevreden bir tür yakıştırmalar kötü yakıştırmalar yapılmasın diye birileriyle oturup bir çay kahve içmek noktasında bile aslında kendinizi sınırlandırdığınızdan kısıtladığınızdan bahsediyorsunuz.* / Evet evet evet evet / *Var mı başka böyle dikkat ettiğiniz herhangi bir şey?* / Yani giyimime kuşamıma ama mesela ben süslü bakımlı bir bayanım normalde. Ama şu an maalesef yani bir makyaj yaptığım zaman bile kendimde bakım yaptığım zaman bile dikkat ediyorum. / *Nasıl bir dikkat etme bu kendinize?* / Yani abartı ya abartılı olmamaya, giyimime

kuşamıma ama her şeyime dikkat ediyorum. / *Yani bu abartılı olmamak giyime kuşama dikkat etmek yine dışarıdan farklı gözle görülmemek, çekici algılanmamak anladığım kadarıyla dikkat çekici olmamak gibi.* / Evet evet çünkü insanların dikkatini çektiğin zaman "*Boşanmış bir kadın, kendine ne kadar süsleniyor? Acaba var mı -çok affedersiniz ama tabirleri çok farklı- kırıkları var mı, dökükleri var mı?*" Kadınlara çok çirkin ya yakıştırmalar yapıldığı için yani ne kadar toplum "*Biz ilerledik her şeyi anlıyoruz*" ama maalesef çok cahil bir toplumda yaşıyoruz. (A8, K: 339-351)

Olumsuzluk yaşamadım hiç ama şöyle var olumsuzluk mu artık bu adlandıramıyorum ama hani insanların bakış açısı değişiyor sana karşı biraz da erkeklerin / *Nasıl bakıyorlar?* / "Evlenmiş boşanmış bir kadın, biz bunu elde ederiz" şeklinde bakabiliyorlar yani bu da çok kötü bir şey, iğrenç bir şey, böyle sana yaklaşıp da başka şeyler isteyen kişiler de gördüm / *Nasıl tepki verdiniz, nasıl karşıladınız o istekleri?* / Şimdi bir tane olay mesela ilk çalışmaya başladığım yerde oldu. Çalışmaya başladım orada ben patron da var tabii adam bana farklı yaklaşmaya başladı böyle hani canımlı cicimli falan konuşmaya başladı. Ben 6 ay falan çalıştım orada, 6 ay sonra artık dayanamayıp çantamı alıp işi bıraktım yani öyle bir çözüm buldum yoksa hani böyle başka bir şey yapamazdım. Birine bir şey söylesem "*Bu bana böyle böyle yapıyor*" diye sana inanmazlar bunu biliyorum burası küçük bir yer, herkes herkesi tanır, direk beni suçlayacaklardı şikayet etsem bir şey olsa, onun için işi bıraktım, başka bir iş buldum, orada çalıştım. / *Aslında geçiminizi sağlayan bir yerden ayrılmaya varacak kadar sizi rahatsız eden bir yaklaşımdan bahsediyorsunuz* / Aynen (A5, K: 262-268)

Evet hocam aynen öyle …farklı bakıyorlar. İşte biriyle görüşsem mesela işte normal arkadaşın, işte burada hani iş arkadaşıma benim "*Ooo bu geç saatte nereden geliyorsun?*" Mesela ben geç saatte dışarı çıkmak beni rahatsız ediyor hocam bundan rahatsızlık duyuyorum mesela. Aslında normal bir şey yani bir yere gittin mi sanki kalk… biri evine git… "*Çok geç saat oldu insanlar bir şeyler diyecekler*" gibi bir his var zaten de hani dediğim gibi burası her yerde de var ama buralar küçük olduğu için buralarda daha çok olduğu için mi beni rahatsız ediyor, işte onun için de çok söylemiyorum mesela ama bu bir yıldır söylüyorum "*Ayrıldım*" diye. (A1, K: 246-252)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcıların boşanmış bir kadın olarak bulundukları çevrede rahat yaşayamadıkları, erkekler tarafından ya da kendi hemcinslerinin yaptıkları yakıştırmalar nedeniyle huzursuz hissettikleri ve çevrenin olumsuz değerlendirmelerine uğramamak için yaşamlarını kısıtladıkları görülmektedir. Bu durum doğrudan boşanmanın bir sonucuymuş gibi görünse de temelde toplumdaki "*Sinek kadar kocam olsun başımda bulunsun*" anlayışının yansıması olarak değerlendirilmektedir. Burada kadın için kayıp olan eş, toplum tarafından kadının koruyucusu olarak görülmekte ve bu nedenle erkeğin yokluğu kadının da savunmasızlığı anlamına gelmektedir. Bu anlayış, kadının toplumda birey olarak varlığının kabul

edilmediğini göstermekte ve kadının toplum tarafından muğlak kayıp olarak görüldüğünü düşündürmektedir.

Muğlak kaybın sosyal-toplumsal miraslarından bir diğeri, *boşanmanın normalleştirilmesi*dir. Katılımcılardan A2'nin bu duruma yönelik paylaşımı şu şekildedir:

> Yo hayır hiçbir şey böyle bir şeyle karşılaşmadım hiç kesinlikle. Şöyle düşünüyordum boşanmadan önce "*Ay…*" dedim "*…herkes bana ne diyecek, kendimi nasıl koruyacağım?*" falan. Psikolog dedi ki bana "*Önceden sizi eşiniz mi koruyordu?*" "*Yoo*" "*Biz kendi kendimizi koruyamıyor muyuz?*" "*Evet*" dedim, ondan sonra o da gitti. İnsanı önce kendisi korur, eşi korumaz. İnsan kendi kendini korur, kendi davranışları, kendi duruşu olur falan. Öyle bir boşluğa düşmüştüm ama o da öyle dedi "Ğ bey zaten QB [meslek]muş, yurtdışındaymış, hep gidiyormuş geliyormuş". O tabi belki de onun gidişleri gelişleri benim birçok şeyi yapmam bu konuda beni çok sarsmadı. QA olduğum için zaten çocuklarla ben ilgileniyordum, dediğim gibi sadece maddi açıdan iki maaş yerine bir maaş olmak biraz sıkıntı yaptı, ondan sonra işte öyle yani kadın dedi ki "*Kendi kendini korur*" Hiç öyle pozitif bir kesinlikle sorun sıkıntıyla karşılaşmadım, inşallah bundan sonra da karşılaşmam. (A2, K: 229)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, toplumla benzer biçimde A2'nin de boşanınca kendini koruyamayacağını düşündüğü görülmektedir. Bu noktada alınan profesyonel yardım, katılımcının tek başına yaşama uyum sağlamasını kolaylaştırmış ve muğlak kaybın yasının tamamlaması açısından oldukça kritik bir destek sunmuştur.

Muğlak kaybın sosyal-toplumsal miraslarından biri, "*boşanmış kadın mutsuzdur*" algısıdır. Bu kapsamda A9 deneyimini şu şekilde dile getirmiştir:

> Zaten birçok kişi bana hala daha, arkadaş çevremde çoğu insan hiç bilmiyormuş benim boşanmış olduğumu. Ondan sonra duydukları zaman böyle bir şoka giriyorlar, diyorlar "*Oysaki ne kadar mutlu görünüyorsun*" dışardan böyle diyorlar. Ben de diyorum ki "*Boşanınca insan mutsuz mu oluyor? Belki de mutluluğu buluyor*". Öyle yani şey yok hani bir sorun yaşamadım Elif hanım bu konularda. (A9, K: 259)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, çevre tarafından boşanmış kadının mutsuz olması gerektiğine ilişkin bir inanış olduğu anlaşılmaktadır. Oysa ki katılımcı boşanmanın kendisine mutluluk getirdiğini belirterek tek başına ve yanında bir erkek olmadan da hayattan zevk alabileceğine işaret etmektedir. Bu durum aslında daha önce belirtildiği gibi kadının kocası olmadan kendi başına yaşayabilecek kadar güçlü olmasını anlamlandıramayan ve kadının bir birey olarak varlığını kabul etmeyen anlayışın bir başka yansımasıdır.

Çevrenin bakış açısıyla ilgili son alt başlık, *olumlu geri bildirim*dir. Bu kapsamda A7 yaşantılarını şöyle dile getirilmektedir:

> Şimdi bu mahalle zaten beni kabullendi yani şey hala beni seviyorlar yani hani "*Maşallah başarılısın, işte çocuklar sessiz, çok terbiyeli yetiştirmişsin*" diye öyle övgüler alıyorum şimdi. (A7, K: 452)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, toplum tarafından çocukların iyi yetiştirilmesinin takdir edildiği görülmektedir. Türkiye toplumunda çocuğun yetiştirilmesi önemli bir başlıktır. Öte yandan boşanmış bir kadının başarmış olduğu pek çok şey varken çocuk yetiştirme biçiminin takdir edilmesi düşündürücüdür. Bu vaka üç yönüyle ele alınabilir. Birincisi, katılımcının başardığı diğer şeylerin görmezden gelinmesinin sebebi ne olabilir? İkincisi, katılımcının kadın olarak değil de anne olarak başarısının takdir edilmesi ne şekilde değerlendirilmelidir? Üçüncüsü, toplum övmek yerine yermeyi daha çok tercih etmektedir. Burada farklı şekilde davranmasının nedeni nedir? Bu üç sorunun da cevabı aynı konuya işaret etmektedir: Kadının birey olarak yok sayılması ve anne rolünün kutsanması. Dolayısıyla özellikle boşanma sonrasında kadın toplum için muğlak kayıptır; yalnızca anne olarak kabul görmektedir. Öte yandan muğlak kayıpla başa çıktığı süreçte kendisi için muğlak kazanç olmaktadır.

Baba/Eş Rolündeki Katılımcıların Muğlak Kayıp Deneyimleri

Boşanma deneyimine sahip baba/eş grubundan elde edilen verilerin analizi sonucunda, katılımcıların muğlak kayıp deneyimleri *yuva: var olmaya çabaladığım, boş yuva ve boşanma sonrası: elde var hayat* başlıklı temalar altında gruplandırılmıştır. Oluşturulan temalar Şekil 176'da sunulmuştur.

Şekil 176. [Baba Grubu-BÖ] Verilerin Analizi Sonucunda Elde Edilen Üst Düzey Temalar

Muğlak kayıp deneyimleri çocuk ve anne grubunda olduğu gibi boşanma öncesi, sırası ve sonrası biçiminde gruplandırılarak muğlak kaybın kişilere yüklediği özellikler, katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkma biçimleri ve muğlak kayba bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar bağlamında sunulmuştur. Bu kapsamda baba/eş grubu için elde edilen bulguları örnekleyen katılımcı ifadelerine ve ardından bu ifadelere yönelik araştırmacının yorumlarına yer verilmiştir.

Yuva: Var Olmaya Çabaladığım

Boşanma deneyimine sahip baba/eş rolündeki katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda diğer katılımcı gruplarda olduğu gibi bu grupta da muğlak kaybın boşanma öncesinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda katılımcı ifadelerinden yola çıkılarak oluşturulan gruplandırma Şekil 177'de verilmiştir.

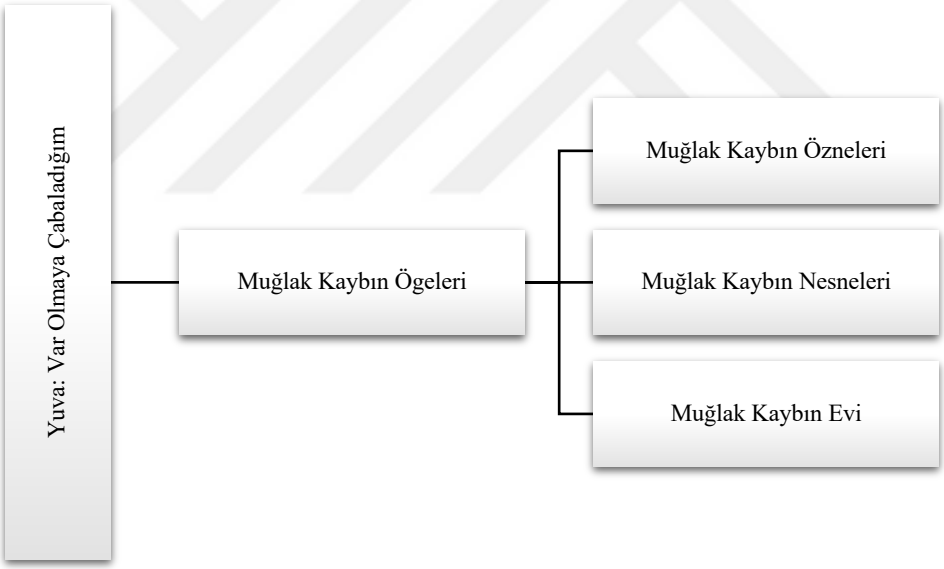

Şekil 177. [Baba Grubu-BÖ] Yuva: Var Olmaya Çabaladığım Üst Düzey Teması

Muğlak Kaybın Ögeleri. Katılımcıların deneyimledikleri muğlak kayıp, genellikle eşlerin birbirleriyle ve çocuklarıyla kurdukları ya da kuramadıkları ilişkileri üzerinden tanımlanmaktadır. Bu kapsamda her bir aile üyesinin sahip olduğu özelliklerden yola çıkılarak muğlak kaybın ögeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Diğer katılımcı gruplarda olduğu gibi bu grupta da aile üyelerinin muğlak kayba kaynaklık etme ya da muğlak kayıptan etkilenme durumuna göre muğlak kaybın öznesi ve nesnesi olmak biçiminde kişi profilleri oluşturulmuş ve muğlak kayıpla ilişkili olarak tanımlanan aile

ortamı *muğlak kaybın evi* başlığı altında ele alınmıştır. Oluşturulan gruplandırma Şekil 178'de gösterilmiştir.

Şekil 178. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Ögeleri

Muğlak Kaybın Öznesi Olmak. Baba grubunda yer alan katılımcıların muğlak kayba ilişkin deneyimleri incelendiğinde, anne/eş ve baba/eş rollerinin muğlak kaybın ortaya çıkmasına kaynaklık ettiği görülmektedir. Bu bağlamda oluşturulan gruplandırma Şekil 179'da gösterilmiştir.

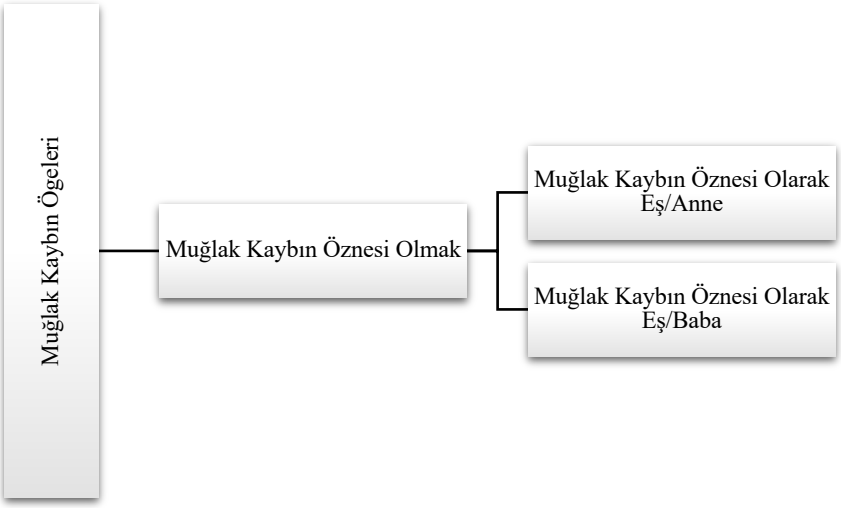

Şekil 179. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne ve Eş/Baba Profilleri

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne. Muğlak kaybın kaynağı olarak sahnede yer alan anne/eş profilleri boşanma öncesi ve sırası dikkate alınarak eşlerin sahip oldukları özellikler ve davranışlar doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu kapsamda eş/anne profiline ilişkin gruplandırma Şekil 180'de gösterilmiştir.

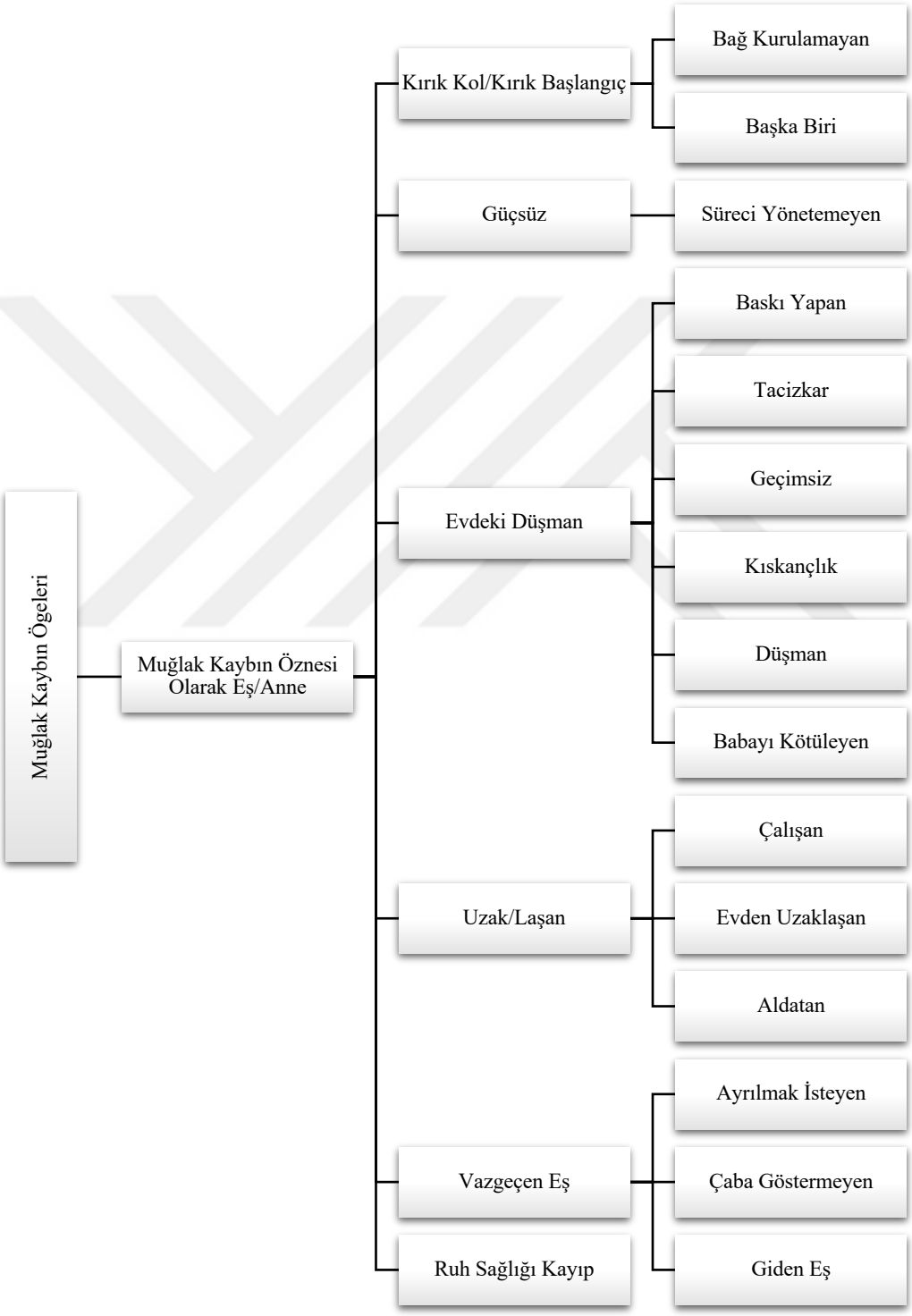

Şekil 180. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profili

Eş ya da anne rolü için oluşturulan profilin özellikleri incelendiğinde, katılımcıların ifadeleri ilk olarak *kırık kol/kırık başlangıç* başlığı altında gruplandırılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 181'de gösterilmiştir.

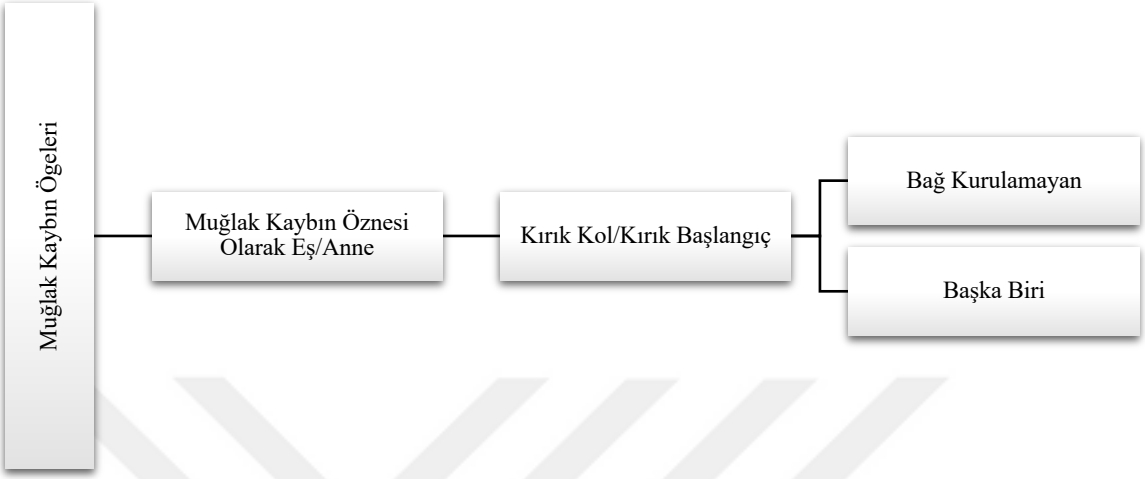

Şekil 181. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş /Anne Profiline Ait Kırık Kol Kırık Başlangıç Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Özne konumunda yer alan kırık kol/kırık başlangıç kodu iki alt koddan oluşmaktadır. Bunlardan ilki, *bağ kurulamayan* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Akrabam olmasıyla…… daha bir kesinlik çünkü hani "*o gözle bakma*" diye bir tabir var ya, Anadolu'da "*evleneceğiniz kişiyle kendiniz arasında o bağı kurmanız*" öyle bir şey yoktu…zaten şey olmuş olsa öyle bir şey hissetmiş olsanız onun dışında zaten belki bu şeylere kadar gelen bir tarafı olmazdı. Ya da böyle nihayetlenmezdi…Zaten her başlangıcı belli ki sonra nasıl olacağını gösteriyordu. İşte algılanabilseydi keşke ama algılanmadığı için, evet (B5, K: 24-30) …Tabi bir de şey var en başında bir sevgi duygusu gelişmemiş. Bu olmayınca bunlar da artık hepsi bir öcü gibi saldırmaya başlıyor. Yani belki tolere edebilirdim, tolere edilebilirdi ama dönemdeki o sevgi kısmı olmayınca ve nihayetinde işte hani bu gibi şeyler var aslında çok daha büyük problemler değildi belki ama sonuçta evet kendim için kriter ama artık…(B5, K: 38)… En baş kırılma noktası zaten kendisiyle birlikte vardı, bu süreç sağlam değil kırık bir şekilde başlamıştı zaten. (B5, K: 80)

> Benim yani ne kadar çabalasam etsem de içimde ona karşı bir sevgisizlik var çünkü isteyerek severek olmadığı için ama ben… dayanıyorsun bir şekilde çocuk olduktan sonra. Daha bir hoşgörü daha bir şey oluyorsun (B4, K: 48) …Ya işte şey nasıl diyeyim işte istememesi, baştan istemeyince yani bir şey nasıl diyeyim sevmediğinizde ben pırasa yemeğini hiç sevmem, geldiği zaman da zorluyorum zorluyorum yiyorum ama aç oturup aç kalkıyorsunuz sofradan o biçim bir şey

bence yani bilmiyorum tanımlama oldu mu olmadı mı? Yani diğer yani başka yönlerden bir şeysi yok sadece tamamen şeyden dolayı baştan istemiyor etmiyorsunuz ama sonra bir şekilde mecbur kalıyorsun evlenmeye de. (B4, K: 54)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların eşleriyle bağ kuramadıklarına vurgu yaptıkları görülmektedir. Burada yaşanan muğlak kayıp, salt eşin özelliği olmasından çok katılımcı tarafından eşe yüklenen bir özellik nedeniyle ortaya çıkmakta ve eşin varlığının görülmemesi üzerinden yaşanan muğlak kayıp örneklendirilmektedir.

Kırık kol/kırık başlangıç başlığı altında ele alınan diğer özellik *başka biri* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Yani beklentileriniz uymuyor… Ya karşınızdaki beklenti nedir? Ben hani kendim gibi üniversite mezunu, çalışan, efendim işte ne bileyim hani belli konular üzerinde konuşuyor hani uygarca tartışmayı bilen bir yerde… Sevilen ya da kendi ayakları üzerinde biraz durup bazen aldığı kararlarla sizi buna işte ikna edebilen bir ya da ya en azından hani sadece bir ataerkil yapı olarak değil de aynı zamanda konuşabileceğim veya işte kendi de var olabilen kişilikleşmemiş bir model vardır ya böyle bunlar benim teorilerim değil beklentilerim… Şimdi bunların çok uzağında oluyor maalesef ki. (B5, K: 38) …Ben burada işte daha sonrasında devam eden evlilik sürecinde ya bazen "*tasvip edilmeyecek olaylar çok yaşandı*" diyemem de ama hani en azından işte sizin beklentilerinizi ufak da olsa karşılayacak düzeyde ufak istekler oluyor ve bunların karşılanmadığını görürsünüz. Mesela işte akşam bir kitap okunması gibi veya bunun üzerine konuşmak gibi, ne bileyim ya da ya çok basit şeyler bunlar çok büyük şeyler değil. Hani bunlar gerçekleşmeyince buna karşı direnç geliştirildiğini gördüğünüz zaman ben artık… bundan bahsetmeye başlıyorsunuz yani boşanma kavramından bahsetmeye başlıyorsunuz. (B5, K: 80) …Çizdiğim tablo içerisine karşınızdaki…. görmüş bir insan modeli değil tabii ki ama dünyaya bakışla da benim aramda dağlar kadar fark var onu anlatmaya çalışıyorum yoksa üç günlük değil kesinlikle çünkü farklı yerlerden bakıyorsunuz, hayatı farklı şekilde anlamlandırmışsınız. (B5, K: 106-108)

Eş, eşim gerçekten bak şu anda da konuşuyoruz daha dün gece konuştuk, yazıştık, bir şeyimiz yok, bir kavga dövüşümüz yok. Eşim çok hanım bir kadındı, üniversite mezunuydu, iktisat fakültesi mezunuydu, memur olarak çalışıyordu. Şimdi şeyde W1'de [çalıştığı yer] O da emekliliğini isteyecekmiş. O çok hanımdı, ben çok hareketliydim. Olmuyordu yani birbirimizi bir türlü kapatamıyorduk. (B2, K: 28) …ikimiz de işe gidiyorduk, işten geldiğimizde işte evde film seyrederdik veya hafta sonları gezmeye giderdik. İşte ben daha pahalı yer isterken o daha ucuz yere giderdi. Yani onun gibi standart bir aile hayatı, her şey ciddiyet içerisinde yani askeri komutlarla neredeyse. Ben de tam tersi belki hala öyleyiz. Mesela şimdi ben bir tane ev buldum almak için o da yazdı işte "*Git o eve bak, öyle yap böyle yap*" Ha bu arada şeyi söyleyeyim emekli ikramiyemin tamamı ama onun hesabında yatar şu an. Yani hiç aramızda bir sorunumuz yok. Rahat konuşuyoruz. (B2, K: 38)

> Ama bizimkisi daha farklı yani bir baştan yani şey farklı kültür farkı vardı, onu göz ardı etmedik o şekilde bir yola çıktık. Ondan sonra benim yaşadığım şehirle onların yaşadığı şehir farklıydı, onu göz önüne almadık. (B4, K: 76)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların her biri eşlerinden bir şekilde farklı özelliklere sahip olduklarından bahsetmektedirler. Örneğin, B5 eşinin kendi beklentilerini karşılamaması üzerinden bağ kuramadığını söylemekte; B2 eşi ile farklı kişilik özelliklerine sahip olduğunu belirtmekte ve B4 ise kültür farklılığına işaret etmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, hayal ettikleri ya da bekledikleri insanı karşılarında bulamamaları üzerinden eşin muğlak kaybı söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla diğer başlıkta olduğu gibi katılımcının atfettiği özellikler üzerinden eşin muğlak kaybı söz konusu olmaktadır.

Muğlak kaybın öznesi olan eşin bir diğer özelliği *güçsüz olması*dır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 182'de gösterilmiştir.

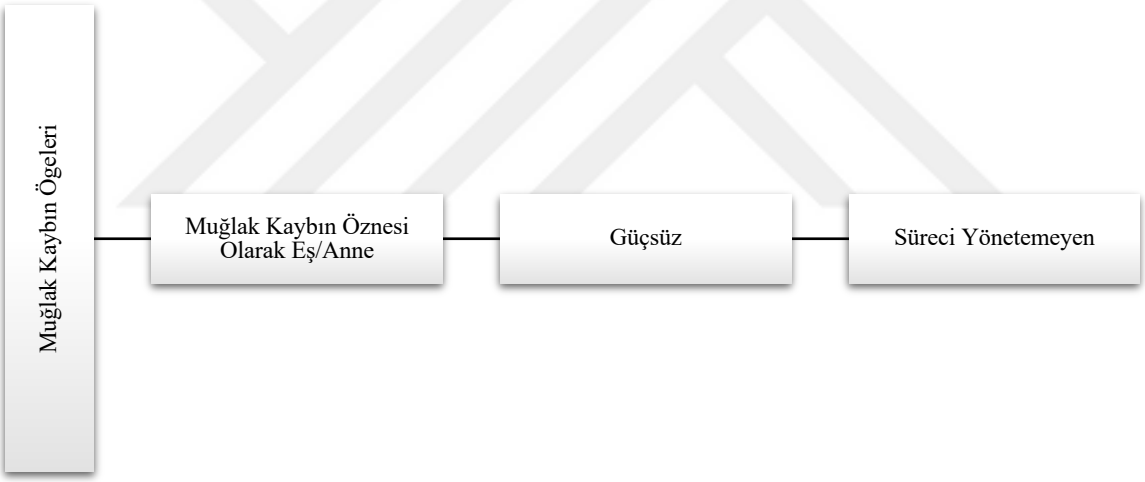

Şekil 182. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş /Anne Profiline Ait Güçsüz Alt Kategorisi, İlgili Kod ve Alt Kod

Özne konumunda yer alan anne/eş profiline ait güçsüz alt kategorisi *süreci yönetemeyen* kodu kapsamında ele alınmıştır. Bu kapsamda B5 şunları dile getirmiştir:

> Ya da ben mi çok şey bekledim bilmiyorum hani bu anlamda belki ya şunu da görüyordum baktım bunu düşünüyorum şu an biliyor musunuz? Mesela diyorum ki acaba o dirayet dirayeti göstermiş olsaydı ben vazgeçer miydim? Karşınızda biraz da güçlü bir insan arıyordum galiba. Bu anlamda biraz daha hani *"Evet tamam böyle bir sorun varsa ben bunu yönetebilirim, bundan benim kızım etkilenecek*" kendi ayakları üzerinde durmak dedim ya mesela o gücü göstermedi. Ben bunu diyorum bazen hani belki öyle durabilseydi, belki kızımızı biraz daha

> hani bu sürecin dışında tutup hani ona dair en azından onun etkilenmemesi için böyle bir şey gösterseydi belki de vazgeçebilir miydim ya da ya tamam hani yani bunu da demiyor değilim aslında hani onu da görmek istedim belki birebir şey diyorsun ya bir sebep arıyorum işte belki en önemlilerinden bir tanesi buydu belki, onu da görememek. "*Nereden çıkarıyorsunuz bunu?*" diye sorarsınız çünkü yani şöyle sorunuzla ilgili o süreci gözümün önünden geçirdiğim zaman benim çok çünkü canımı yakan orası oldu yani kızımın hep bu şeylere maruz kalması, onun karşısında annesinin bu süreci kızının dışında yönetememesi. Yani o hep canımı sıkmıştı ve şu an hala ilk aklıma gelen odur mesela. Çünkü gerçekten çok etkilendi kızım o süreçten ve O da bir an önce bunu bitirip de çocuğumu hemen yanıma almak idi, bir düşüncem bu olmuştu ben de. (B5, K: 100) …Yani şey var hani kendi yetiştiği ortam da tabi çok baskı kurarak yetiştirmişti, ona bir şey diyemem ama hani onlardan bağımsız karar alamama, kendi duygularını kendi düşüncelerini ifade etmekten uzak bir kişilikte zaten hani bu biraz da onu belki hani şey yapabilirdi olumlulaştırabilirdi ya da bunlarla birlikte aslında biraz daha evet karşı gelme veya bu anlamda biraz daha kendi düşüncelerini ortaya koyma veya bu davranışlarına sorumluluğunu biraz daha kendi üstüne alıp bununla birlikte hareket etmesi. Yani geri çekildi o süreçten. (B5, K: 102-104) …Bunun kararını da kendisine değil evdeki ailedeki dinlediği bazı kişiler yaptırıyordu. Hani "*Onun bile kararını kendi veremiyordu ya düşünebiliyor musun?*" diyordum kendime. (B5, K: 106-108)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, eşin boşanma sürecini kendi kararlarıyla değil de ailesinin kararlarıyla yürütmesi ve bu süreçte çocuğun zarar görmesini önleyememiş olması nedeniyle eşin süreci yönetemediği algısı oluşmuş ve bu nedenle güçsüz bir eş profili çizilmiştir. Özetle, boşanma sürecinde eşin varlık gösterememesi muğlak kayıp olarak yorumlanmıştır.

Anne/eş rolüyle ilgili oluşturulan profilin özelliklerinden biri, *evdeki düşman* olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 183'te gösterilmiştir.

Şekil 183. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Evdeki Düşman Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Evdeki düşman alt kategorisi kapsamında ele alınan özellikler, evliliğin başında var olan eşin ya da olması beklenen eşin kaybına işaret etmektedir. Bu kapsamda odaklanılan ilk özellik, *baskı yapan* biçiminde isimlendirilmiştir. Belirtilen başlık altında yer alan katılımcı B1'in ifadeleri şu şekildedir:

> yani bu şey içinde süreç içerisinde çok uğraşıyor yani o benim söylediğim üçüncü bir şahıs araya girdiği zaman, iş değişir dediğim zaman çok psikolojik baskı yapardı bana yani çok kızdırdı, beni kızdırmaya uğraşırdı. Ondan sonra kızımla uğraşırdı. Yani "*Psikolojik olarak tam baskı yapsın, bana gerekirse vursun, vurduğu zaman mesela ben gideyim, hemen bir rapor alayım bunu evden attırayım*". Amacı çok farklıydı orada. (B1, K: 52) …Olur olmaz yani benim "*beyaz*" dediğime O "*siyah*" der. Mesela şöyle söyleyeyim ben bir şey alır gelirim eve. "*Bunun aldığının mavisi yok muydu da sen pembesini aldın?*" Misal olarak veriyorum. Yaptığım hiçbir şeyi şey yapmazdı yani bir alıp getirsem bile "*İyi olmuş*" demezdi. Bir muhakkak ona bir kusur bulurdu, muhakkak yani. … Mesela ben eve gittiğim zaman çenesini bir açardı, bir daha susmazdı, bağırdı. Bağırır bağırır dururdu. Ondan sonra ben de… oturma odasında otururdu, ben de mutfakta televizyonum vardı. Otururdum mutfağa, mutfakta oturur televizyon seyrederdim. [*Yani mümkün olduğunca aslında aynı ortamda bulunmamaya çalışıyorsunuz o mutlu aile ortamı bozulduktan sonraki süreçte.]* Tabi tabi kaçmaya çalışıyordum. Çünkü normal bir muhabbete girdiğin zaman, normal bir muhabbete girdiğin zaman, onun sonunu muhakkak bozardı. Yani belli bir 5 dakika normal muhabbet ettiğin zaman 5 dakika sonra başlardı bir şey bir kusur bulup bir daha bağırmaya başlardı, bir daha. (B1, K: 54-56)

Katılımcı B6, boşanma sürecinde eşinin davranışlarını *tacizkar* olarak nitelendirmiştir. Bu kapsamda yer alan paylaşım şu şekildedir:

> Tamamen eşim işte o dediğim o tacizleri sonrasında iş yerine gelmeler, bilmem işte istekler. (B6, K: 92) …İş yerime gelip diğerlerine "*yok yöneticinle konuşacağım, şöyle yapacağım, böyle yapacağım*" hani o kadar ileri gitti ki. (B6, K: 96)

Yukarıda yer alan ifadede, eşin boşanma sürecindeki davranışlarına işaret edilmektedir. Katılımcının diğer ifadeleri dikkate alındığında, "*medeni şekilde boşanılamayan*" bir eş ile etkileşim halinde olmak boşanma sürecinde yaşanan eşin muğlak kaybına karşılık gelmektedir.

Katılımcıların eşlerinin muğlak kaybına ilişkin paylaşımlarının bir diğer yönünü eşlerin *geçimsiz*liği oluşturmaktadır. Bu kapsamda B1 şunları dile getirmiştir:

> Benim evime kimse gelmezdi O olduğu için. Uğramazlardı yani. Ayda yılda bir kere uğrarlardı. Kendi kardeşleri bile gelmezdi. (B1, K: 114)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, boşanma öncesi süreçte eşini *geçimsiz* olarak algılamaktadır. Burada *geçimsiz eş* kavramının anlaşılabilen bir eşin yokluğuna karşılık geldiği düşünülmektedir. Bu bağlamda katılımcı muğlak kaybı deneyimlemektedir. Bununla birlikte "*geçimsiz*" olma özelliğinin, toplum tarafından da bir biçimde yok sayılmaya ve aile olarak görülmemeye neden olduğu anlaşılmakta, bu kapsamda aile de toplum açısından muğlak kayba kaynaklık etmektedir.

Baba grubunda yer alan katılımcıların eşlerine ilişkin bir diğer özellik *kıskançlık* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Bu tabii ki kıskançlıklar yine şeyler devam etti çatışmalar, işte konuştuğumuz zaman böyle eşimin kıskançlığı, benim de muhakkak şeyim olmuştur. İş yerinden şu andaki, arkadaşım arkadaşımdı zaten evlendiğim kişi. Böyle şeylerden dolayı bir şekilde -eşim [şu andaki eşi] de 20xx yılında boşanmıştı bir şekilde ama ortak yönlerimiz var- çatışma var, evden şeysiniz, sıkıntılı anlar yaşıyorsunuz, hani paylaşımlarda falan bulunuyorsunuz, tabi ki bir çekim oluyor, tabii ki onunla olan arkadaşlığımdan artık doyum mu artık, evden saatlerce konuşup mesajlaşıp veya hafta sonları onu bırakıp görüşmeler falan olmuyordu ama tabi ki o biraz herhalde ondan dolayı kıskançlıkları daha böyle şey oldu öncesinde dışarıdandı ama sonrasında boşandım çünkü onun da sıkıntıları başlamıştı. Öncesinde konuşurken 20xx'te de boşandı o da işte sonrasında kıskançlık daha farklıydı aynı işyerindeydik çünkü sonrasında da işte "*iş yerini değiştir, bilmem yerini değiştir*" bunlar da hani şu andaki koşullarda işyerinizi değiştirseniz de bitecek bir şey olmuyor sonuçta ortak arkadaşlarınız var, telefonum var, diğer sosyal platformlardan görüşüyorsunuz, konuşuyorsunuz, onu atlatacağımı ben şey

yapamadım, "*Değiştirmeyeceğim*" dediğim gibi inatlaşma da oluyor çatışmada hani "*Vay işte sen öyle istiyorsun, böyle istiyorsun, yapıyorsun*, *ediyorsun*" Hiçbir şey yok ama dediğim gibi evde paylaşım azaldığı için karşı taraf muhakkak olumsuz etkileniyor. Sonrasında da işte 20xy'de tekrar protokol yaptık, aramızda boşandık. (B6, K: 34)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, yumurta mı tavuktan tavuk mu yumurtadan tartışması akla gelmektedir. Muğlak kayıp özelinde vakayı incelediğimizde, eski eşin muğlak kaybına yanıt olarak katılımcının ilgisini ev dışına yönlendirmesi, katılımcının muğlak kaybına yanıt olarak ise eski eşin kıskançlık davranışları söz konusu olmaktadır. Başka bir ifadeyle, katılımcının muğlak kayıpla başa çıkma stratejisi başka bir arkadaş bulmak iken; eski eşin muğlak kayba yani boşluğa tepkisi kıskançlıktır.

Eşin muğlak kaybın öznesi rolüne ilişkin bir diğer özelliği, *düşman* başlığı ile tanımlanmıştır. Bu başlık altında B1 şunları dile getirmiştir:

Evlilik bitik, evlilik bitikti zaten. Evlilikte evde bir arkadaş olaraktan bir şey olaraktan iki düşman bir arada duruyorduk yani.

Peki nasıl geliyordu o size iki düşman aynı evin içerisinde durmak.

Vallahi nasıl geliyor biliyor musun zor geliyor, zor geliyordu. Aynı odada oturmazdım mesela. Sadece yatmaya giderdim odama. Geri kalanının yüzde seksenini ya işteyimdir ya da arkadaşlarla mesela bir işten gelince bir çay içeriz oturur. Ondan sonra eve geldiğim zaman mutfakta otururdum. Televizyon vardı. Mutfaktan bakardım televizyona. Orada otururdum. (B1, K: 88-90)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, eşler arasında ilişkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda hem katılımcının hem de eşin eş rolü üzerinden birbirlerini muğlak kayıp olarak algıladıkları düşünülmektedir.

Katılımcılar muğlak kayıp bağlamında eşlerini *babayı kötüleyen* biçiminde tanımlamışlardır. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Hiçbir çocuk annesinin babasının ayrılmasını istemiyor şu an bile "*Ben ayrılıyorum*" desem inanılmaz derecede "*Tamam*" deyip çocuğa siz birebir söyleyip bundan sonra öyle olacağına ne kadar inandırabilirseniz o kadar az etkileniyor aslında. Psikologlar dinledim, kitaplar okudum "*Bu nasıl söylenir, ne yapmamız lazım, nasıl karşılamamız lazım?*" onları hep şey yaparaktan tecrübe edilip bir şeyler öğrenerekten onların hepsinin söylediği oydu yani "*Siz karşılıklı birebir ayrı ayrı konuşun ve bunu ne kadar inanırlarsa o kadar rahat atlatırlar, iyi atlatırlar*" Tabii ki şeyleri olmadı, üzüldüler ama tabii annelerinin de tabii o kıskançlıktan ötürü inanılmaz derecede doldurmaları hiç bitmedi, inanılmaz kötüleyip doldurup benim "*Onun yüzünden*" işte böyle olduğumu "*Onun yüzünden ayrıldık, onun yüzünden sizi bıraktı*, *onun yüzünden onun yüzünden…*"

aynı evde yaşamaları tabii şey olmadı o yüzden de anneme geliyorlardı, ben de oraya gidiyorum, alıp oraya götürüyordum. (B6, K: 58)

Ya duygusal olarak benim için bir anlam ifade etmiyor. Bir insanın o şekilde çocuğu gidip dolduruşa getirmesi diye ben o şekilde anladım yani çocuğu dolduruyor. Çünkü konunun ilerleyen zamanlarında bir şey daha oldu bizim babamız W1 gibi büyük… geldi hastanede yatarken ben çocuğu ilk çocuğu küçük olan hiç gelmedi buraya. Belki yedi-sekiz yaşlarına kadar hiç buraya gelmedi, hiç ….. Annem babamı hiç görmedi çocuk. Hastanede yatarken ben gittim çocuğu getirdim buraya şeye hastaneye. Çocuk benim babamın yanına yaklaşmadı bile hep uzak durdu böyle, 6-7 yaşlarında olabilirdi sanırım. Çünkü çocuğu öyle şey yapmışlar ki doldurmuşlar ki o tarafta … (B4, K: 114)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadelerinde, anne rolü üzerinden eşin babayla kurduğu ilişki görülmektedir. Burada babayı kötülemek biçiminde verilen tepki, katılımcının eş rolünden çıkmasına verilen bir tepki olarak yorumlanmaktadır. Bu noktada katılımcının eş rolünden çıkması, muğlak kayba kaynaklık etmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda da eşine öfkeli olan diğer eş, anne rolü üzerinden baba ile iletişim kurmaya çalışmakta ve bu öfkesini de çocuğa aktararak çocuğun babasıyla olan ilişkisini etkilemektedir. İfade edilen bu durum alanyazında *ebeveyne yabancılaştırma* olarak nitelendirilmektedir. Hatta B4'ün durumunda ebeveynden ebeveynin ailesine yayılım gösteren biçimde bu yabancılaşmanın gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Ebeveyne yabancılaşma, diğer ebeveyni yok sayma biçiminde gerçekleşmektedir. Bu durum babanın aileden silinmesi başka bir ifadeyle çocuk için babanın muğlak kaybını sağlamak şeklindedir. Bununla birlikte babayı kötülemekten daha uç bir nokta B5'in yaşantısında karşımıza çıkmaktadır. Katılımcı yaşantısını şu şekilde paylaşmıştır:

Yani senin çok kıymet verdiğin bir şeye diğer taraf "*O da ne ki?*" falan der ya böyle kendinizi kötü hissedersiniz. Mesela şu an bile biz yetişkinler böyle değil midir? Mesela senin için çok değerli olan küçük bir hediye, küçük bir eşya, nesne neyse ya da bir düşünce başkası için o kadar "*Basit bir şey*" filan dediğinde kendini çok berbat hissedersin mesela bunun gibi düşünün. Çünkü hassasiyetiniz o nesne üzerinde de düşüncelerinizde de çok fazladır. Ki bahsettiğim de çocuğum kızım mesela. Ona hunharca böyle saldırılmış olması bu dönemde… benim öldüğüm söylenmiş mesela. Ben sonra işte psikoloğa götürdüm kızımı. İşte hani kendim tabii ki destek olmaya çalıştım ama neticesinde baba rolündesin ve istenmeyen ilan edilmişsin çocuğuna karşı da. O süreçte öyle duygusal yıkıntılar yaşamış ki böyle hani çocuk artık beni gördüğünde ne tepki vereceğini şaşırıyordu mesela. (B5, K: 106-108)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcının ölümünün ilanı söz konusudur. Bu durum muğlak kaybın uç noktası olarak değerlendirilmektedir. Burada eş için diğer eşin öldüğü

varsayımından hareketle çocuğa da babasının öldüğünün söylenmesi, babanın varlığının tam anlamıyla yok sayılması biçiminde algılanmaktadır. Söz konusu yaşantı, evlilik yaşantısında görülmeyen kadının boşanma sürecinde ve sonrasında babayı ya da eşi görmek istememesi ile ilişkilendirilmektedir. Anne grubunda A7'nin yaşadığı travma sonrasında eşinin ölümünü istemesi gibi B5'in eşinin de kendi varlığının yok sayılmasına yanıt olarak katılımcının ölümünü istemiştir. Yaşanılan bu durum alanyazında "*parentektomi*" adıyla yer almaktadır.

Katılımcıların eşlerinin muğlak kaybına ilişkin vurguladıkları bir diğer özellik, *uzak/laşan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 184'te gösterilmiştir.

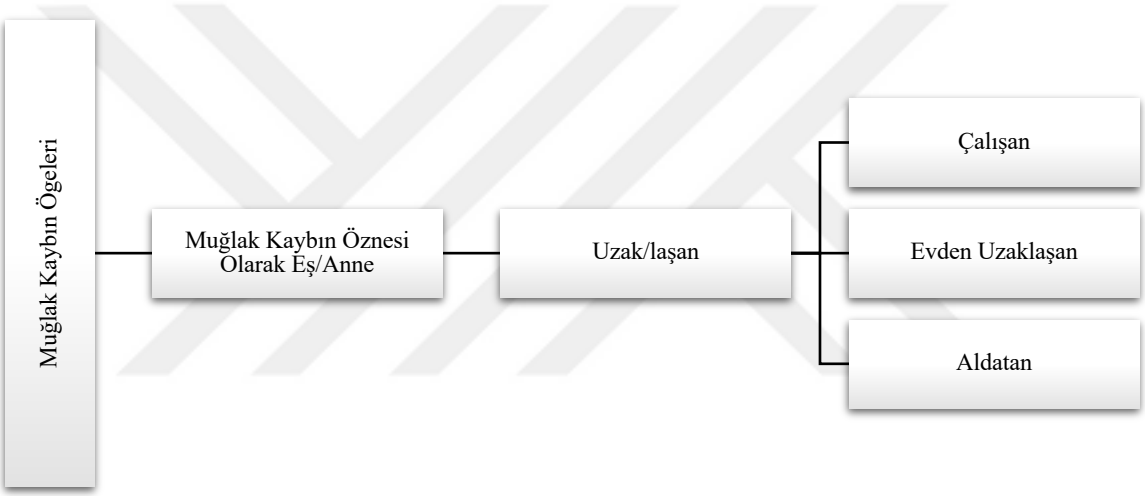

Şekil 184. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Uzak/laşan Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Uzak/laşan eş profili kapsamında ele alınan başlıklardan biri, *çalışan eş*tir. Bu kapsamda B3 şunları ifade etmiştir:

> Ama o zaman eşim çalışmıyordu, eşim çalışmaya başladıktan sonra bazı şeyler bozulmaya başladı. (B3, K: 30) …Annesi [eşinden bahsediyor] yoktu tabi. O cumartesi günleri de çalışıyordu yani pazar günü de evdeydik, işte onun bir kopuş vardı yani annesinin bir kopuş vardı. (B3, K: 52)

Eşin muğlak kaybına ilişkin bir diğer özellik, *evden uzaklaşan* biçiminde nitelendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Atıyorum 3 gün kendi gitti, 5 gün ben gittim, eve gitmedim. (B6, K: 52-54)

> Eşim ısrarla bir ev almamızı istedi yani "*Ev alalım kirada oturmayalım*" …Yani zorla bana bir ev aldırdı yani biraz zor işte imkansızlıklara rağmen. Dedim ki "*Ben bu borcu tek başıma ödeyemeyeceğim, sana bir iş bulalım*" …Sonra o işe girdikten bir iş buldum ona işte bir X (kurum), özel bir X'te. İşe girdikten sonra o arkadaş çevresi çok etkilemeye başladı onu. Sürekli onlarla vakit geçmeye başladı. Evini ihmal etmeye başladı falan. İşte her aradığında başka yerde olduğunu söylüyordu bana. Yani bir kopuş başladı o ara. [*Arkadaşlarla daha çok vakit geçiriyordu anladığım kadarıyla*] Arkadaşlarıyla evet iş arkadaşlarıyla. Onların bir şey vardı hatta o arkadaşların çoğu eşlerinden ayrılmış dul insanlardı. Onlarla daha çok vakit geçmeye başladı tabi ben hissediyordum yani bir kopuş vardı. Evden soğuduğunu hissediyordum. [*Ne yapıyordu mesela nasıl hissettiriyordu size?*] Mesela dörtte işten çıkıyordu saat 8:00'de falan eve geliyordu. Ben orada işte koştur koştur gidiyordum, çocuğu okuldan alıyordum, eve gidiyordum işte bir şeyler hazırlıyordum yemek için o hala yoktu yani. Arıyorum "*Şuradayım işte işim var*" falan diyordu. Halbuki 16:00'da mesaisi bitiyordu, onu biliyordum ben. Yani arkadaşlarıyla daha çok vakit geçiriyordu, evini ihmal ediyordu yani. (B3, K: 40-44)

Ek olarak, katılımcılar *aldatan eş* profilinden bahsetmişlerdir. Bu bağlamda katılımcılar yaşantılarını şu şekilde dile getirmişlerdir:

> Şimdi o süreçte şey oldu başka biri girdi bunun hayatına. Ben mesajlarını takip etmeye başladım çünkü bir tane numara sürekli ismini değiştiriyordu rehberde. Ben de şüphelendim. Bazen mesajları okumaya başladım. Yani çok hoş olmayan şeyler gözüküyordu. Ben hissettim yaklaşık 7-8 ay takip ettim. O farkında değil yani. (B3, K: 54) … bir tartışma çıktı aramızda sonradan konuyu açtım ben buna. Hiçbir şey diyemedi. Dedim "*Bu kim?*" dedim "*Mesajları gördüm bu kim?*" dedim. Yani öyle suçu bastırmaya çalışır gibi bir şey yaptı. (B3, K: 56) O ne işte o ihanet olunca biraz insan ister istemez şey yapıyor, soğuyor yani. (B3, K: 60)

> Son olaylarda sonra bir daha tamamen ben ilişkiyi kestim. [*Bu son olaylar dediğiniz şey nedir tam olarak?*] Başkasıyla yazışıyordu. (B1, K: 60-62) …Başkasıyla mesajlarını yakaladım. Yani benimle konuşmadığı şeyleri konuşuyordu. O olay olduktan sonra ben de tamamen ilişkiyi kestim. (B1, K: 64) …Boşanmayı ben kendim aldım. Yani kendim aldım derken az önce söylediğim gibi bir başkasıyla yazışmalarını uygunsuz yazışmalarını yakaladım. Yakaladım ondan sonra bir daha tamamen bitirdim yani. (B1, K: 80-82)

Uzak/laşan eş kodu eşin çalışması, evden uzaklaşma ve aldatma biçiminde üç alt başlığa ayrılarak ele alınmıştır. Uzaklaşan eş kodu altında B3'ün paylaşımları yoğunluktadır. Katılımcı eşine iş bulmasıyla başlayan bir kopuşu anlatmaktadır. Eş çalışmaya başladığında, katılımcı ve çocuğu ile paylaşımının azaldığı ve zamanla bir kopuş yaşandığı, en sonunda da aldatma ile sonuçlandığı görülmektedir. Bu vakada eşin muğlak kaybı, çalışma hayatına girişi ile başlıyor gibi görünmektedir. Sonrasında ise muğlak kaybın derecesi giderek artmaktadır. Benzer şekilde B1 ise eşinin başkasıyla

yazışmalarını bulduğunu ve sonrasında boşanma kararı aldığını ifade etmektedir. Katılımcı B1'deki aldatmada da katılımcının "*Benimle konuşmadığı şeyleri konuşuyordu*" ifadesi dikkat çekicidir. Bu ifade, eşin katılımcıyla değil de başkasıyla daha yakın bir ilişki kurduğunu düşündürmektedir. Var olan bu durum, eşler arasındaki paylaşım azlığının ya da paylaşım olmamasının sonucunda muğlak kaybın yaşandığını göstermektedir.

Eşin muğlak kaybına ilişkin deneyimlerin bir bölümü, *vazgeçen eş* başlığı altında toplanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 185'te gösterilmiştir.

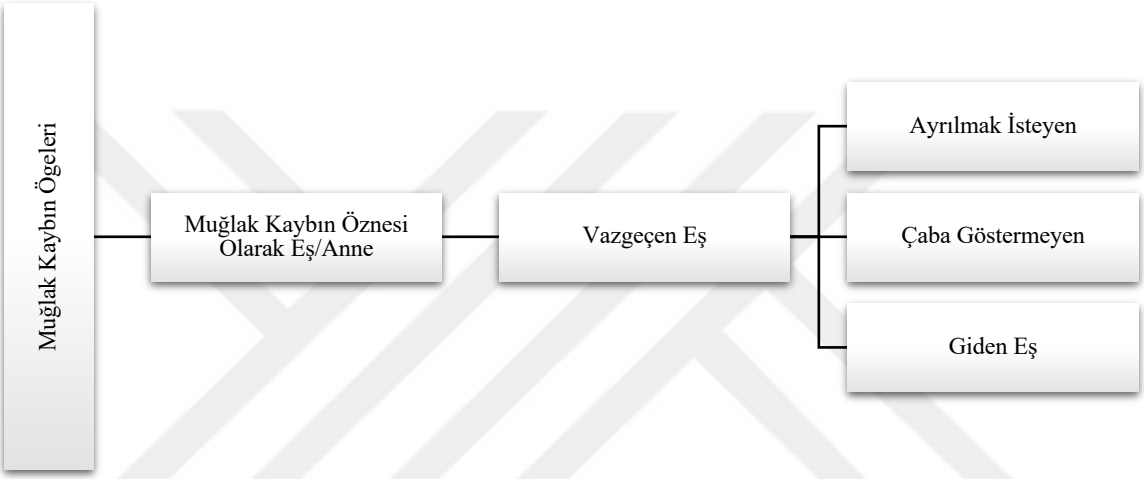

Şekil 185. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Vazgeçen Eş Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Vazgeçen eş profili altında yer alan alt kodlardan ilki, *ayrılmak isteyen eş*tir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ondan sonra bir daha bayramdı. Bayramda bir komşuya oturmaya gitmiştik … Burada konu açıldı. Konu açılınca ben teklif sundum dedim ki "*Ben…*" dedim "*…gideyim beş altı ay dışarıda durayım. Kendin geçinebilirsen dene bakayım*" dedim. "*Olursa…*" dedim "*…olmazsa*" dedim "*…çocuklar için…*" "*Bir daha ben…*" dedi "*…kabul etmiyorum*" dedi. "*Ben boşanacağım*" dedi. Zaten boşanma süreci başlamamıştı o zaman. Ondan sonra çocuğun sınavı oldu. Evin kredisi vardı, evin son taksitini yatırdım. Bir gün sonra gitti boşanma davasını açtı. (B1, K: 94)

Eşin muğlak kaybına ilişkin vazgeçen eş profili altında yer alan bir diğer özellik, *çaba göstermeyen eş*tir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Evet yani o da çaba göstermedi, ben de çaba göstermedim yani olan arada çocuklara oldu işte suçsuz günahsız çocuklara oldu yani. (B4, K: 60)

Vazgeçen eş profilinde yer alan bir diğer özellik, *giden eş*tir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> O zamana kadar da aynı evde yaşamıyorduk, zaten eşyalarını zaten ben o süreçte 9 günlük bir bayram tatili vardı. Çocuklarla ben o akrabamın şeyine çiftlik evi gibi bahçesi vardı iki üç katlı orada kaldık çocuklarla, 9 gün evde değildim. Dedim "*Sen evden ne istiyorsan al, boşalt, eşyalarını götür*" o şekilde sonra giderken bile baş başa gelmedik. (B6, K: 86)

Yukarıda "vazgeçen eş" başlığı altında gruplandırılan paylaşımlar incelendiğinde, eşlerin ayrılmak istemesi, çaba göstermemesi ve evden gitmesi üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Bu paylaşımların her birinde eşlerden birinin ya da ikisinin duygusal boşanmayı gerçekleştirdiği dolayısıyla boşanmanın öncesinde psikolojik olarak eş rolünden uzaklaştıkları anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, vazgeçen eş, muğlak kayıp olarak görülen eş profilini tanımlamaktadır.

Son olarak, muğlak kaybın öznesi olarak görülen eş profilinin başka bir özelliği, *ruh sağlığı kayıp* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 186'da gösterilmiştir.

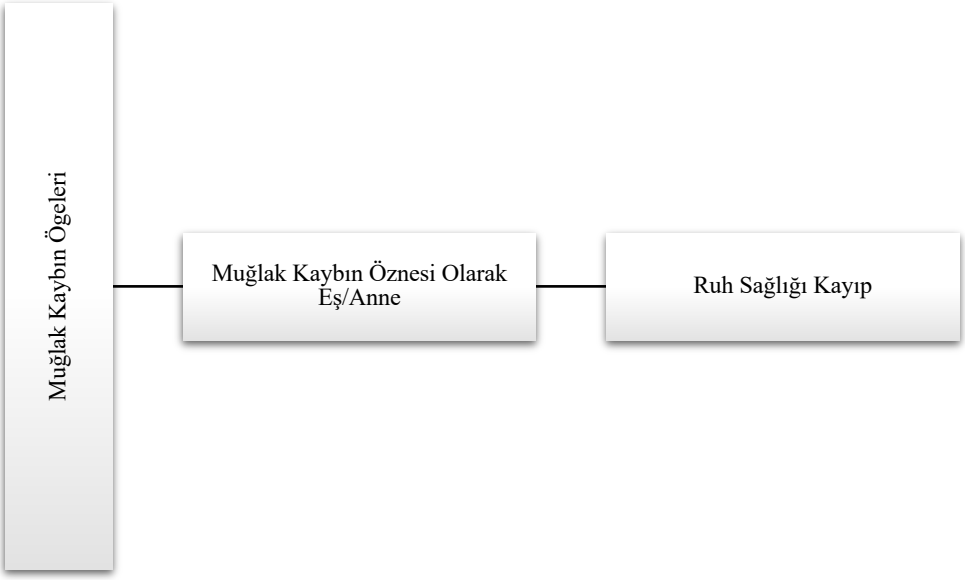

Şekil 186. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Ruh Sağlığı Kayıp Alt Kategorisi

Ruh sağlığı kayıp kodu, ruhsal problemleri olan eş profilini tanımlamaktadır. Bu kapsamda katılımcı B1 şunları dile getirmektedir:

> Ta ki benim çocuk ayağına xxx düşürdü. W1'de Q [hastane adı]'da üç ay kaldık, ameliyat falan olmuştu. Ondan sonra geldik kendimize yeni bir ev yapmıştık, ona taşındık. İşte ona taşındığımız zaman bu rahatsızlanmaya başladı. Rahatsızlanma başlayınca doktora götürülüyor, tahliller yapılıyor, hiçbir şey yok ama eve giremiyordu. Evin içerisine girdiği zaman bir daha çıldırıyordu evin içerisinde. Ben de götürdüm doktora. Doktor dedi "Hiçbir şeyi yok. W1'e gidildi mesela W1'de oturuyordu hiçbir şeyi yok. Ama evin içine girdiği zaman çıldırıyordu bir daha evin içine girdiği zaman. Yani ne bileyim çok acayip bir şekilde tepki veriyordu. Beni beni gördüğü zaman hani derler ya "*çocuk ölüyü gördüğü zaman*" öyle korkardı. O şekilde oluyordu. Sonra ben bunu doktorlara götürdüm götürdüm bir türlü çözüm bulamadım. Benim tanıdığım bir tane hoca vardı hocaya sordum. Dedim böyleyken böyle "Buna…" dedi "…büyü yapmışlar ama…" dedi "…sizin" dedi "…muhakkak boşanacaksınız, yıldızlarınız ters" dedi. "Sizin iyiliğiniz yok artık bundan sonra" dedi. Hakikaten de onun dediği gibi boşanma sürecine kadar hiç şeyimiz olmadı, hiç sıfır. Sadece ben çocuklarım büyüsün diye yetim şey kalmasınlar diye beraber büyütelim diye şey yaptım ama belirli bir zamandan sonra ben de dayanamadım artık. (B1, K: 58) …Şöyle söyleyeyim ben son zamanlarımda evimde uyuyamıyordum zaten. Yani evimde rahat edemiyordum. Kendimi diken üzerinde hissediyordum …Yani uyuyamıyordum yani. Belki bana zarar verir ben uyurken mesela. Çünkü bu bir ara şeye de gitmeye başladı ne derler ona psikiyatriye. Psikiyatriye gitmeye başladı. Psikiyatriye gitti şey görüyordu. O şekilde gidiyordu, ben de zaten kendimi rahat hissetmiyordum zaten. Sonra bir daha sonra bir daha evden ayrılıp gitmeye karar verdim. Bir daha evi de bıraktım onlara, çektim gittim. (B1, K: 134-138)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı eşinin psikolojik birtakım problemleri olduğu işaret etmektedir. Katılımcı eşi değil de ruhsal problemleri olan kişi evliliğini sürdürmeye çabalamaktadır. Katılımcı diğer anlatımlarında eşiyle başlangıçta iyi bir ilişkisi olduğunu söylemektedir. Bu noktadan hareketle boşanma, eşin ruh sağlığı problemleri nedeniyle eş rolünden çıkması ve farklı bir kişi olması ile ilişkilendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, boşanmanın nedeni, ruh sağlığını kaybeden eş yani muğlak kayıptır.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba. Baba grubunda yer alan katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların sahip oldukları bazı özellikler nedeniyle muğlak kayıp olarak algılandıkları; bazı noktalarda çocuklar için de muğlak kaybın kaynağı olarak süreçte yer aldıkları anlaşılmaktadır. Muğlak kaybın öznesi olarak eş/baba rollerine ilişkin oluşturulan profiller boşanma öncesi ve yasal boşanma sırasındaki özellikler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Oluşturulan profiller iki başlık altında toplanmıştır. Profillere ilişkin gruplandırma Şekil 187'de gösterilmiştir.

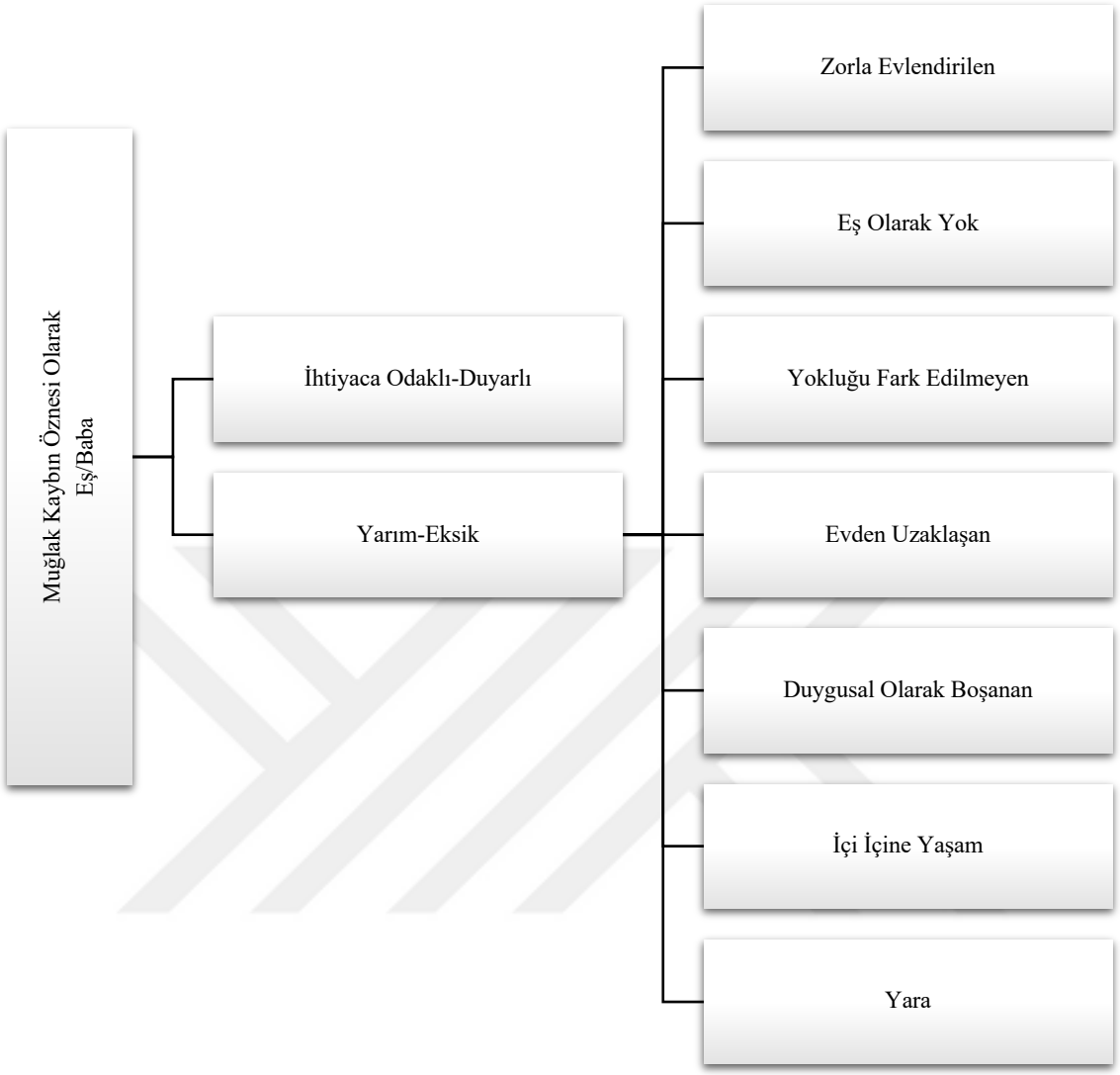

Şekil 187. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profili

Baba rolündeki katılımcılar için oluşturulan ilk profil, *ihtiyaca odaklı* olması biçimindedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 188'de gösterilmiştir.

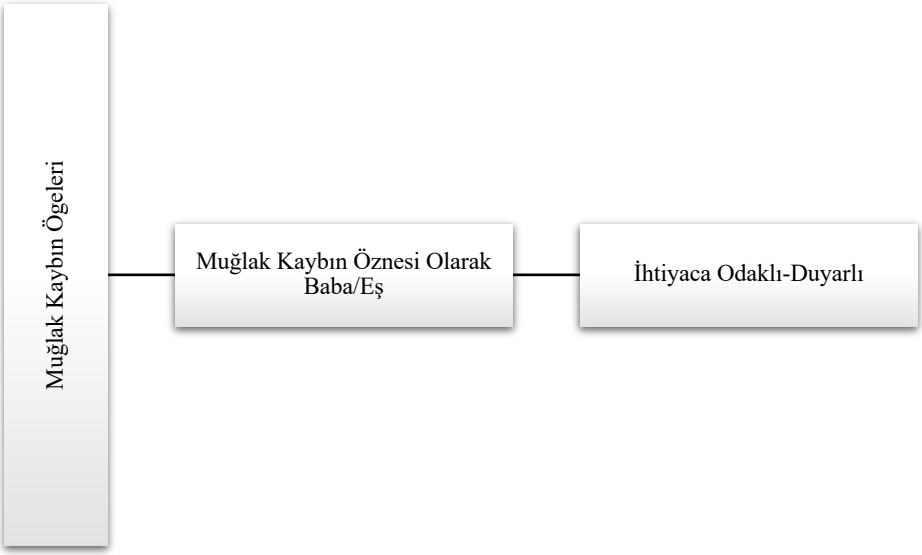

Şekil 188. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait İhtiyaca Odaklı-Duyarlı Alt Kategorisi

İhtiyaca odaklı-duyarlı başlığı altında gruplandırılan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların özel alana ihtiyaç duydukları ve ihtiyaçlarının karşılanmamasına bağlı olarak yaşadıkları problemlere dikkat çektikleri görülmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Mesela ne istiyorsunuz da hani tam olarak karşılanmıyor; anladığım kadarıyla bir ihtiyacınız var? İhtiyaç dediğim kendi arkadaşlarımın zaman geçirebilmek, haftanın atıyorum bir eski mahalle arkadaşlarımdan veya iş yerinden birkaç kişiydi erkek çünkü ben hani hanımı, eski arkadaşlarımın yanına götürsem daha rahat olamayacağından işte onları falan çünkü 10 sene geçmiş görüşmemişsiniz, bir araya gelmemişsiniz, sosyal medyadan, bir şekilde sosyal platformlardan tekrar görüşmek konuşma iletişim kurma imkanınız olmuş. Onlardan falan işte sonra yüksek lisansı işte 20xx'te bitirdim …işte orada şeylerimiz oluyor tabii ki uzaktan eğitim olduğu için W1'de olanlar biz yine bu whatsapp grubu ile burada toparlanıp öyle yüz yüze çalışabiliyorduk. Şey de X bölümündeydi hocamız da danışmanınız da oradaydı, onunla falan cumartesi pazar akşam hani buradan sonra mesai saatlerinden sonra uygun olmuyordu, bunlardan dolayı ayyuka çıktı, kendime alan tanımama müsaade etmedi. Onlardan işte kıskançlıktan tabii ben hani etki tepki olarak bunları gördüğüm zaman kendinizi ifade edip bir orta yolda çözüm üretemediğiniz an, bulamadığınız an tabii ki ister istemez şey yapıyorsunuz biraz inatlaşmaya da gidiyor "Bunu yapacağım sen istemiyorsun ama ben…" konuşuyorum şey yapıyorum yok "seninle gidebileceğim..." bir yer var, oluyor, siz de gezmekle değil de kendime de alan isteğim reddedilince tabii sizde bir şekilde kötü etki bırakıyor, çatışmaya götürüyor (B6, K: 18-20) …Evet bireysel zaman geçirmek istiyorum (B6, K: 22) …Belki de dediğim gibi o dışarıdaki kendi özel bireysel alan istediğimde ondan kaynaklı da olabilir. Saat atıyorum beşte çıktım, 5:15'te evde olacağım, alışverişe beraber gidilecek, hafta sonu çocuklarla, artık tek çıkamıyorum. (B6, K: 44)

> Bir de nasıl diyeyim zannederim benim gözümde cinsel hayatta bir açlık vardı…Bu yüzden ben de dışarı gidiyordum. (B2, K: 28-33)

Yukarıda yer alan ifadelerde B6, sosyal yaşantısını sürekli olarak ailesiyle geçirmesinin kendisini baskıladığından bahsetmektedir. B6'nın sosyal yaşantısının ailesiyle sınırlandırılmış olması, bireysel ilgi ve ihtiyaçlarını karşılamasını engellemekte ve katılımcı açısından rahatsızlık yaratmaktadır. Burada aile sınırları çizilirken üyelerin bireysel sınırları iç içe geçmektedir. Bu noktada katılımcı tepki göstermekte ve benlik bütünlüğünü korumaya çalışmaktadır. Bu bir anlamda birincil muğlak kazanca gösterilen tepkidir. Benzer şekilde B2 de ihtiyaçlarının eşi tarafından görmezden gelindiğine dikkat çekmekte ve ihtiyacını karşılamaya yönelik davranmaktadır. Özetle, evlilik yaşantısı bireysel ihtiyaçlardan uzaklaşmayı gerektirmekte ve katılımcıları kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yöneltmektedir.

Muğlak kayba kaynaklık eden katılımcı profilinin bir diğer özelliği, *yarım-eksik* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 189'da gösterilmiştir.

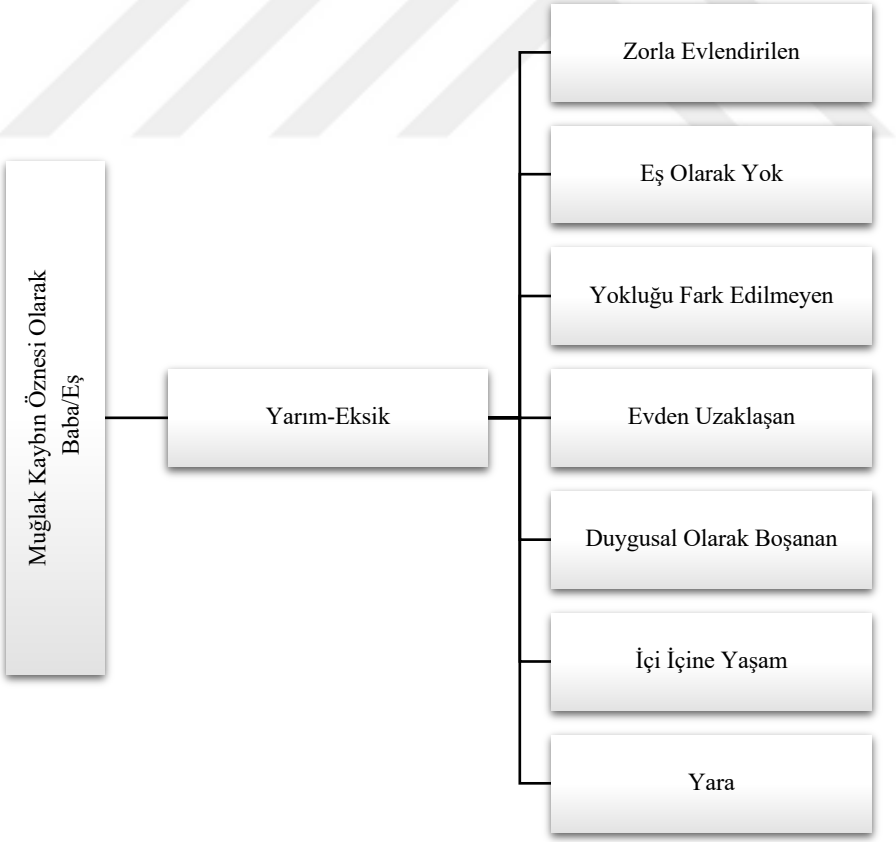

Şekil 189. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Yarım-Eksik Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Yarım-eksik profili altında katılımcı B5, evlilik öncesi döneme dikkat çekmektedir. Katılımcı *zorla evlendirilme*si nedeniyle kendi muğlak kaybını şu şekilde dile getirmektedir:

> …Bir arkadaşla ben evlenmek isterdim, bir akraba olmaz, benim evleneceğim kişinin akrabam olmasını kesinlikle istemiyordum ben ve sonrasında tabii ki o dönem beklentilerim diyorum ya aidiyeti yüklediğin anlam farklı. …Ne oldu işte büyükler onu münasip gördü ve evlendik bitti bu kadar. Yani onun içerisinde artık siz birbirinizi sevebilirsiniz ya da işte bir şekilde…. Siz zaten böyle evlilik şeylerini mesela ben şunu hatırlıyorum yeri gelmişken söyleyeyim mesela kendi akrabalarımızdan işte teyzemin oğlu mesela şunu derlerdi "*İşte evliliği o da istemeyerek yaptı ama işte ne oldu yine de götürüyor*" Aslında mutlu değil yani mecburen götürmesi gereken bir zorunluluk olarak götürüyor. Şimdi o aklıma gelirdi tamam mı, ben… bir de bunun içerisindesin. Nereye kadar taşıyabileceksin, götürebileceksin veya işte sadece senin götürmen yeterli mi, karşı taraftaki insana da haksızlık olmuyor mu bu? İşte bu düşüncelerle birlikte evlilik boşanmaya olan bakış açın değişmeye başlıyor daha fazla. İşte bunlarla birlikte işte bir şeyler değişiyor. Diyorsun ki bu saçma. Bu şekilde bir zorunluluğa dayalı olarak giden evliliklerde ne kadar sağlıklı yürüyebilecek ve tabii ki akraban işte diyorsun öyle bir…… (B5, K: 78) …Ya buna da işte izin de vermedim belki de böyle bir şeyin olmasına da belki izin vermedim kapılar hep kapandı en başından beri ya kendi istemediğim şekilde bir evlilik olması demiştim ya. (B5, K: 88)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesinde, istemediği bir kişi ile evlendirilmesinin evlilik sürecine yönelik olumsuz etkisinden bahsetmektedir. Burada katılımcı, zorla evlendirildiği için eşine yönelik sevgi beslemediğini ve besleyemeyeceğini ifade etmekte; sevgisiz bir evliliğin eşine de haksızlık olduğunu söylemektedir. Ayrıca zorla girdiği evlilik sürecinin boşanma ile sonuçlanacağını da en baştan ifade etmektedir. Tüm bu durumlar dikkate alındığında, katılımcı hikayenin başında dikkate alınmamış ve kök ailesinin muğlak kaybı rolündeyken kendi kurduğu ailenin de muğlak kaybı olmaya devam etmiştir. Bir anlamda kök ailesinde varlık gösterememiş, kendi ailesinde de varlık göstermek istememiştir.

Muğlak kaybın öznesi rolünde dikkat çekilen bir diğer özellik, *eş olarak yok* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ne oldu ben işte tayini sevk ettikten sonraki süre zarfı içerisinde biraz da böyle artık işte bu aile süreci üzeri dışında da uzakta kalıyorsunuz ya o sizi iyice yabancı, beni iyice yabancılaştırdı. Yani iyice kopardı daha doğrusu. Bundan sonra da işte artık ne olur özlersin, mesela kızını özlüyorsun… Ama kızımı özlüyorum onun dışında "*ya ben evliyim, eşim de yanımda olmalı*" gibi bir duyguya sahip olmadığımı görünce diyorum ki hani "*burada artık bu bitmiş, bu zaten aklında bitirmişsin bunu. Aklından geçmiş olanın da ne kadar daha devam ettirebileceğiz*"

> Belki onlarla birlikte başladı daha çok kırılma da orada gerçekleşti zaten. / ... *ayrı kaldığınız o süreçte aslında daha da koptuğunuzu hissediyorsunuz.* / Daha da belirginleştiğini görüyorsunuz. Zaten yoktu hani belki bir bağ oluşmuştur diye bakarsınız ya mesela ama o bağın oluşmadığını, çocuk olsa bile oluşmadığını gördüm. (B5, K: 84-86)

> Ne kadar çabalasam etsem de içimde ona karşı bir sevgisizlik var çünkü isteyerek severek olmadığı için (B4, K: 48) …Ya şimdi nasıl anlatayım size eşinizi -erkek veya bayan için bu genel söylüyorum beni kapsamıyor- bulursanız dünyada cenneti yaşıyorsunuz ama bulamazsınız dünyada cehennemi yaşarsınız yani benim için bir nevi işkence gibiydi yani. (B4, K: 52)

Yukarıda yer alan ifadelerde her iki katılımcı da (B5'in daha önce belirtilen yaşantısı da göz önünde bulundurularak) eşleriyle istemeyerek evlendiğini, buna bağlı olarak eşlerine sevgi duymadıklarını ve bağlılık hissetmediklerini belirtmektedirler. Katılımcı B5, eşiyle bir bağ kurmak için çocuk sahibi olduğunu ama eşiyle arasındaki ilişkinin niteliğinde bir değişim gerçekleşmediğini; B4 ise eşiyle bir evlilik sürdürmenin cehennem hayatı olduğunu ifade etmektedir. Tüm bu yaşantılar göz önünde bulundurulduğunda, katılımcıların eşleriyle kurdukları ilişkide muğlak kayıp konumunda olduklarını söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle fiziksel olarak varlık göstermekte ancak duygusal olarak eş/lik edememektedirler.

Katılımcıların muğlak kaybın öznesi olarak sahip oldukları bir diğer özellik, *yokluklarının fark edilmemesi*dir. Bu kapsamda katılımcı şunları dile getirmiştir:

> Orada arkadaşımızın bir tanesi gitmesi gereken saatte gidemedi ve eşi telefonda … işte eşine ulaşamamanın verdiği bir şeyle yani etkiliyor o sahne insanı biliyor musunuz çünkü oradaki insan birbirini kabul etmiş ve birbirinin eksiklerini de yokluğunu hemen hissetmeye başlamış gibi mesela. / *Eksikliğin fark edilmesi anladığım kadarıyla daha çok sizin için orada anlamlı olan?* / E tabi yani bunu zaten şimdi şu var bunu fark edilebilmesi için insanlar arasında iyi bir mükemmel bir sevgi bağının kurulmuş olması gerekiyor. Sonrasında bu sevgi nereye gider ya da başladığı gibi devam eder mi? Yaşamları… devam eder mi çünkü şunu da gördük birbirlerine deli gibi aşık olan insanlar daha sonra ayrıldıklarını da görüyorsun. Ha bilemiyorsun bu işleri işte yaşamın nasıl ilerlediği ile alakalı büyük bir ihtimal belki ama tabi benim o anki aklımda olan kısım bu anlattıklarımdı çünkü tam da onun şeyini yaşıyorsun eksikliğini yaşadığım bir dönem olduğu için daha çok oraya dikkat ediyorsun. Bu insanlar birbirlerini gerçekten sevmiş. (B5, K: 92-96)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcı yokluğunun fark edilmemesini eşiyle kurduğu ilişkide sevginin olmamasına bağlamıştır. Burada katılımcının yokluğuna

tepkisizlik, varlığına da bir tepki verilmediğini düşündürmekte ve ortaya çıkan durum katılımcının muğlak kaybına işaret etmektedir.

Bu grupta yer alan katılımcıların bir başka özelliği, *evden uzaklaşan* olmalarıdır. Bu kapsamda yer alan paylaşımlar şu şekildedir:

> 20xx'den 20xy'den 20xz'den sonraki dönemde ise çoğu zaman eve bile gitmek istemezdim. Mesela 12-8'de işten çıkardım. O, 4-12 işe giderdi. Saat üçe kadar parklarda marklarda otururdum. Mesela cebimde de para da olmazdı. Şey yapmazdım. Oralarda takılırdım takılırdım 3'te işe gittikten sonra eve gider uyurdum bir daha. (B1, K: 50) …Vallahi nasıl geliyor biliyor musun zor geliyor zor geliyordu. Aynı odada oturmazdım mesela. Sadece yatmaya giderdim odama. Geri kalanının yüzde sekseni ya işteyimdir ya da arkadaşlarla mesela bir işten gelince bir çay içeriz oturur. Ondan sonra eve geldiğim zaman mutfakta otururdum. Televizyon vardı. Mutfaktan bakardım televizyona. Orada otururdum. (B1, K: 90)

> Tabii bende bu aradaki mesafe noktası açıldığı zaman tabii dışarıda daha çok zaman geçiriyorsun, paylaşımlarınız azalıyor, bu karşı tarafta ister istemez kötü olumsuz duygular hissetmesine neden oluyor (B6, K: 34) …Atıyorum 3 gün kendi gitti, 5 gün ben gittim, eve gitmedim. (B6, K: 52-54)

Yukarıda yer alan ifadelerde, bireylerin fiziksel olarak ayrı kalmayı tercih ettikleri dikkat çekmektedir. Katılımcıların anlatımlarında öncelikle fiziksel olarak ayrılma süreci gerçekleşiyor gibi görünse de temelde duygusal ayrılığın daha önce gerçekleştiği düşünülmektedir. Fiziksel ayrılık, duygusal ayrılığın somutlaşmış şekli gibi algılanmaktadır. Örneğin, B1 eşiyle aynı anda evde olduğunda mutfakta kendi başına zaman geçirdiğinden bahsetmektedir. Burada katılımcı fiziksel olarak evde bulunsa da ruhsal olarak evden uzaktadır. Dolayısıyla katılımcı, evdeki eş ve çocukları için muğlak kaybın kaynağı konumundadır.

Yarım-eksik profilinin bir diğer özelliği, *duygusal olarak boşanan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ne oldu ben işte tayini sevk ettikten sonraki süre zarfı içerisinde biraz da böyle artık işte bu aile süreci üzeri dışında da uzakta kalıyorsunuz ya o sizi iyice yabancı, beni iyice yabancılaştırdı. Yani iyice kopardı daha doğrusu. Bundan sonra da işte artık ne olur özlersin mesela kızını özlüyorsun… Ama kızımı özlüyorum, onun dışında "*ya ben evliyim, eşim de yanımda olmalı*" gibi bir duyguya sahip olmadığımı görünce diyorum ki hani "*burada artık bu bitmiş, bu zaten aklında bitirmişsin bunu. Aklından geçmiş olanın da ne kadar daha devam ettirebileceğiz*" Belki onlarla birlikte başladı, daha çok kırılma da orada gerçekleşti zaten. (B5, K: 84-86)

> Ama artık benim kafamda bitmişti. Yani işte daha sonra çok dedi "*Gel tekrardan*" falan da artık ben yanaşmadım. Çünkü aynı şeyleri bir daha yaşamak istemiyordum, aynısı olacaktı üç gün devam edecekti dördüncü gün aynısı olacaktı. (B2, K: 100-102) …Dedim ya yani bittiği anda işte tepkisizlik var ya bir anda bitti, çıktım gittim. Yani her seferinde de "*Gel barışalım*" veya "*Şu olsun bu olsun*" demedim. En hızlı bir şekilde çıktım. [*Sizin için aslında yasal boşanmadan önce gerçekleşmişti o boşanma süreci.]* Evet (B2, K: 104-108)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcılardan B5 eşiyle arasındaki duygusal bağın oluşmamasına bağlı olarak, B2 ise aynı sorunlarla yeniden yüzleşmenin getireceği zorluklardan uzaklaşmak için eşleriyle yeniden birlikte olmayı düşünmemektedirler. Burada katılımcıların "*kafada bitirmiş olmak*" ifadesi duygusal boşanmanın dile yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada duygusal boşanmanın muğlak kayıpla ilişkisi, duygusal boşanmayı gerçekleştiren kişinin muğlak kaybı deneyimlenen olmasıdır. Başka bir ifadeyle, duygusal olarak boşanan kişi, muğlak kaybın kendisidir.

Baba grubunda yer alan katılımcıların muğlak kaybın öznesi olarak değerlendirilmesine neden olan özelliklerinden bir diğeri, *içi içinde yaşam* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Benim de hatalarım vardır mutlaka ben o dönemde çoğu zaman şeydi iş sorunu da vardı benim, onun da belki şeye ayrı bir eve çıkmış olsaydım belki böyle olmayacaktı, daha farklı da olabilirdi. Onu o şekilde şey yapmadım yani atılım yapmadım o konularda. Benim de hatalarım var, suçu hep karşı tarafa yükleyemezsiniz yani. Bir olayda suç varsa suç ortaktır, ayna gibidir, suçu yani sizde hata varsa karşıda da vardır, karşı tarafta varsa sizde de vardır yani o şekilde ben de de suç vardır. Ben kendimi haklı duruma veya şimdi o insanla konuşmadığınız için ben hep konuştuğum için savunması yok yani o da kendine göre haklıdır. "*Şunlar şunlar şunlar*" diyecektir. Onun da bir de şey var mesela beni ailesinin yaşadığı yere götürmek istedi, ben istemedim yani "*Ben gelin gelmem*" çünkü o gelin gelmiş, ben niye isteyim ailesinin yanında sığıntı gibi onlar kalabalık bir aileydi. Yani bilmediğim, yaşamadığım koca bir şehirde yaşayamam. İşte böyle böyle yani bu tür şeyler sıkıntılardan dolayı. (B4, K: 54) …Bir de aileyle beraber yaşamanın bize şey vardı benim de hatam vardı ayrılamadım. O da benim merhametimden mi kaynaklandı bilmiyorum artık yani aileden kopamadım, hep bir acıma, hep bir şeydir yani "*Aman bir şey olmasın aileye, aman söz geçmesin*" küçükken öyle yetişmişiz çünkü yani. Boşanma öyle geldi. (B4, K: 76)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının boşanma konusunda farklı alanlardaki sorunlar nedeniyle kendini suçladığı görülmektedir. Katılımcının evlendikten sonra geniş aile ile yaşamaya devam etmesi, eski eşinin geniş ailesi ile yaşamayı kabul etmemesi ve daha temelde çekirdek ailesiyle yaşamaya yönelik çaba göstermemesi nedeniyle boşanmanın suçlusu olarak kendini görmektedir. Dolayısıyla burada muğlak

kayıp, bir eş olarak ya da başka bir ifadeyle ailenin reisi olarak bir karakter ortaya koyamaması ve kendi ailesinin sınırlarını belirleyememesi nedeniyle kendisidir.

Son olarak, bu profilin bir diğer özelliği, çocuğu açısından muğlak kaybı deneyimlenen olmasıdır. Bu özellik *yara* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamdaki yaşantılarını B5 şu şekilde dile getirmiştir:

> Belki de hani biraz da tabi kendi bu şey o stresten uzak tutmak için çocuğu çünkü o da hani birebir şahit oluyordu sürece. Biraz işte ona onu unutturmak biraz o süreçten uzak tutmak için elimden geleni yapmaya çalışıyordum yani ama tabii ki yine de şu da var ki çok uzağında tutamadım şu an için mesela kendimde en büyük sorguladığım taraf da o. Aslında biraz da geçmişe dair yara vardır ya insanın kafasında işte en büyük taraf odur. Çünkü daha fazla vakit geçirebilirdim mesela böyle boşanma olayı olmasaydı, daha fazla vakit geçirip çocuğumun daha dolu dolu yaşayacağı bir süre zarfı içerisinde yanında olabilirdim mesela ya da birlikte olabilirdik. Mesela bunlar biraz da işte geçmişe kızıma dair şu an zihnimde hala kalan ve beni üzen şeyler aslında. (B5, K: 52-54)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının çocuğu için muğlak kayıp konumunda olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcı boşanma sürecinde çocuğunu olumsuz yaşantılardan uzak tutamadığı ve bu süreçte çocuğuyla herhangi bir paylaşımda bulunamadığı için kendi yokluğunu *yara* olarak tanımlamaktadır. Bu durum çocuk grubundaki katılımcılar tarafından da "*yara*" olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, baba ve çocuk grubunda yer alan katılımcılar farklı ailelerden gelen kişiler olsa da babanın yokluğunu *yara* olarak metaforize etmektedirler. Bu benzerlik oldukça dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak. Boşanma öncesi ve sırasında her bir aile üyesi, muğlak kayıptan farklı derecelerde ve farklı yönlerde etkilenmektedir. Aile bireylerinin muğlak kayba maruz kalma biçim ve düzeyleri kişilerin sahip oldukları özellikleri, dolayısıyla oluşturulan profilleri belirlemektedir. Bu kapsamda katılımcılarla yapılan görüşmelerden yola çıkılarak aile üyelerinin muğlak kayıptan etkilenme durumlarına ilişkin eş/anne ve çocuk profilleri oluşturulmuştur. Bu kapsamda oluşturulan profiller, Şekil 190'da gösterilmiştir.

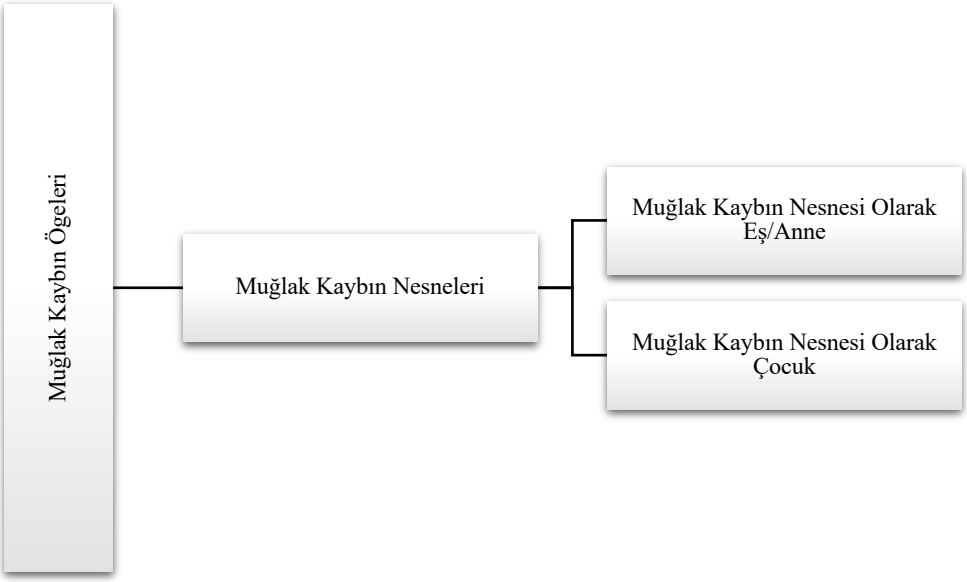

Şekil 190. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesneleri Olarak Eş/Anne ve Çocuk Profilleri

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne. Katılımcı ifadelerinden yola çıkılarak oluşturulan eş/anne profili, *görülmeyen eş* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 191'de gösterilmiştir.

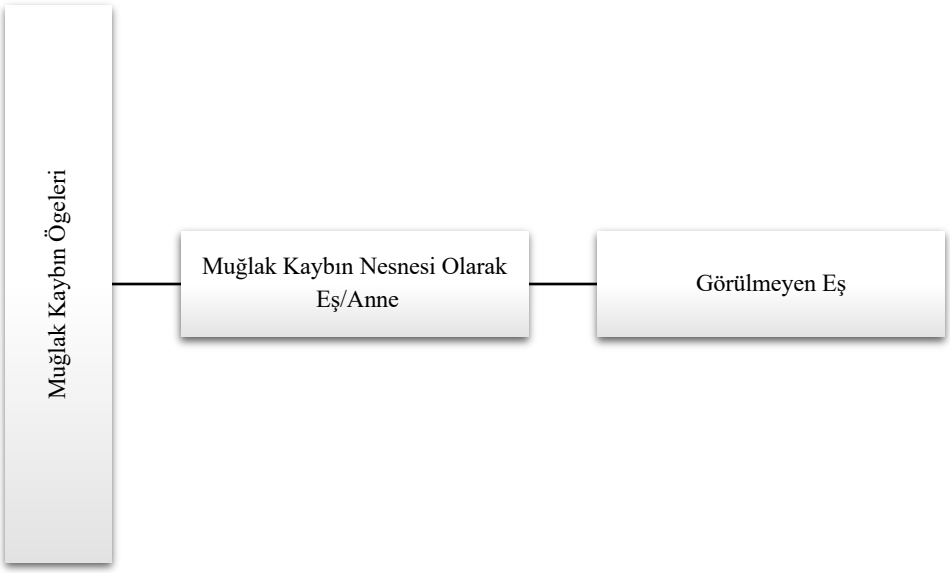

Şekil 191. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesneleri Olarak Eş/Anne Profiline Ait Görülmeyen Eş Alt Kategorisi

Görülmeyen eş, kadının eş rolünde muğlak kayıptan etkilenme biçimini ifade etmektedir. Bu kapsamda B5 şunları dile getirmektedir:

> Karşı tarafa haksızlık yaptığınızı düşünüyorsunuz özellikle kızımın annesi için konuşuyorum. Çünkü "*O da böyle bir evliliği hak etmiyor*" diye düşünüyorum bu süreçte ve artık bunun böyle devamını mümkün olamayacak çünkü yani çünkü artık böyle bir şeyde tıkanıyorsun, kendin de artık hani evlilikten beklenen şeyleri yapmıyorsun. (B5, K: 76)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının muğlak kaybı nedeniyle eş/anne statüsündeki kişinin haksızlığa uğradığı anlaşılmaktadır. Katılımcıyla evlenen kişinin mutlu yuva hayalleri olduğu varsayıldığında, kendisini sevmeyen ve eş olarak görmeyen biriyle evli olmak, yeni evlenen ve bu evliliğin içinde kalmaya çalışan birey için oldukça travmatize edici olabilir. Anne grubundaki katılımcı A8'in "*kadın olarak görseydi, sevseydi…*" biçimindeki ifadeleri hatırlandığında, muğlak kaybın etkisinin uzun süreli olabileceği ve başa çıkmakta zorlanılacağı çıkarımı yapılabilir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk. Katılımcılar muğlak kayba maruz kalan bir diğer grup olarak çocuklara işaret etmektedirler. Öte yandan net bir biçimde muğlak kaybın etkisi ile ilgili anlatımda bulunmamışlardır. Bu nedenle katılımcı ifadelerinden yola çıkılarak muğlak kayba çocuğun tepkisinin ne olduğu, nasıl bir rol üstlendiği bağlamında çocuk profili oluşturulmuştur. Oluşturulan bu gruplandırma Şekil 192'de gösterilmiştir.

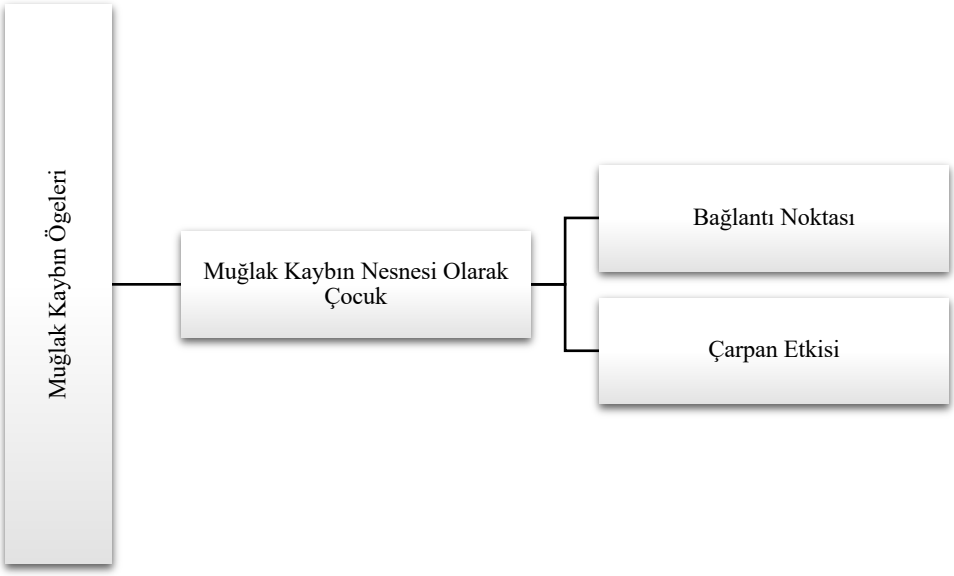

Şekil 192. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Nesneleri Olarak Çocuk Profiline Ait Alt Kategoriler

Muğlak kaybın nesnesi olarak çocuğun rolü, *bağlantı noktası* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ne anlama geliyordu sizin için bu basit beklentilerin gerçekleşmiyor olması?

> Isınmam belki evliliği kabul etme veya da bağlanma için gerekçeler hazırlama. …mesela bir evlilikte çocuk yapmak ne kadar mantıklıydı mesela? Yani bir yere yaslanmak istiyorsunuz, bir yere bağlanmak istiyorsunuz hani bunun işte bunun sebebi için devam etsin ya da şunlar şunlar olduğu için devam etsin falan gibi. Ya bu hale dönüşmüş artık öyle bir şey. Ya bir sebebe bağlayayım ki hani o sebeple devam etsin çünkü kendi içimde o şeyi bulamıyorsun… (B5, K: 81-82)

> Yani şöyle işte biz yine kopmuyoruz yani şimdi biz ortada bir çocuk olunca istesen de kopamıyorsun, bir şey oluyor, ağlıyor, çocukla ilgili mecburen ilgilenmen gerekiyor. [Aslında çok bitmiş gibi de bir durum söz konusu değil] Değil (B3, K: 157-159)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, çocuk, B5 için eşiyle ortak bir nokta bulma amacına hizmet ederken; B3 için boşanma sonrası ilişkiyi sürdürmeye neden olan bağ işlevi görmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, çocuk, muğlak kaybın ilacı gibi görünmektedir. Muğlak kayıpla başa çıkılamadığında çocuk, çözüm yolu olarak sahneye çıkmaktadır. Muğlak kayıp savar rolü üstlenmektedir.

Katılımcılar ikinci olarak çocuğun boşanma sürecini etkilemesi ve bu süreçten etkilenmesi üzerine odaklanmışladır. Bu durum *çarpan etkisi* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ama işin kötü tarafı, garip tarafı, çocuk şey yaptı çok kabullendi bunu yani "*Sürekli tartışmaktansa ayrılın, siz böyle iyisiniz*" falan demeye başladı. Çocuk çok böyle kendini çekti yani. Çok geride kaldı yani. (B3, K: 88-89) …Çocuk şahit olmadı, aslında o hissediyordu yani bir soğuma olduğunu hissediyordu çünkü o dönemde hiç tartışmadık biz. [*Ondan rahatsız olduğu için o soğukluktan rahatsız olduğu için*] Olabilir olabilir (B3, K: 92-94)

Yukarıda yer alan ifadede, "*soğukluk*" biçiminde tanımlanan durum, muğlak kaybın varlığına işaret etmektedir. Bu duruma çocuğun tepkisi, boşanmayı istemek ve anne-baba arasındaki sürece dahil olmamak biçimindedir. Çocuğun verdiği bu tepki, muğlak kaybı sonlandırmaya yönelik bilinçli bir davranış olarak değerlendirilmektedir.

Özetle, muğlak kaybın nesnesi olarak eş ve çocuk profilleri, muğlak kayıpla ilişkisi üzerinden tanımlanmıştır. Eş rolü, muğlak kaybın varlığında görülmeyen olmak iken; çocuğun rolü, muğlak kaybın görülmemesini sağlamak biçimindedir.

Muğlak Kaybın Evi. Bu bölümde katılımcı anlatımlarından yola çıkılarak boşanma öncesi ve boşanma sürecinde ev ortamındaki yaşantılara yer verilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak boşanma öncesi muğlak kaybın henüz deneyimlenmeye başlamadığı ev ortamı betimlenmiştir. İkinci aşamada ise muğlak kaybın deneyimlendiği boşanma sürecindeki ev ortamına ilişkin anlatımlara yer verilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 193'te gösterilmiştir.

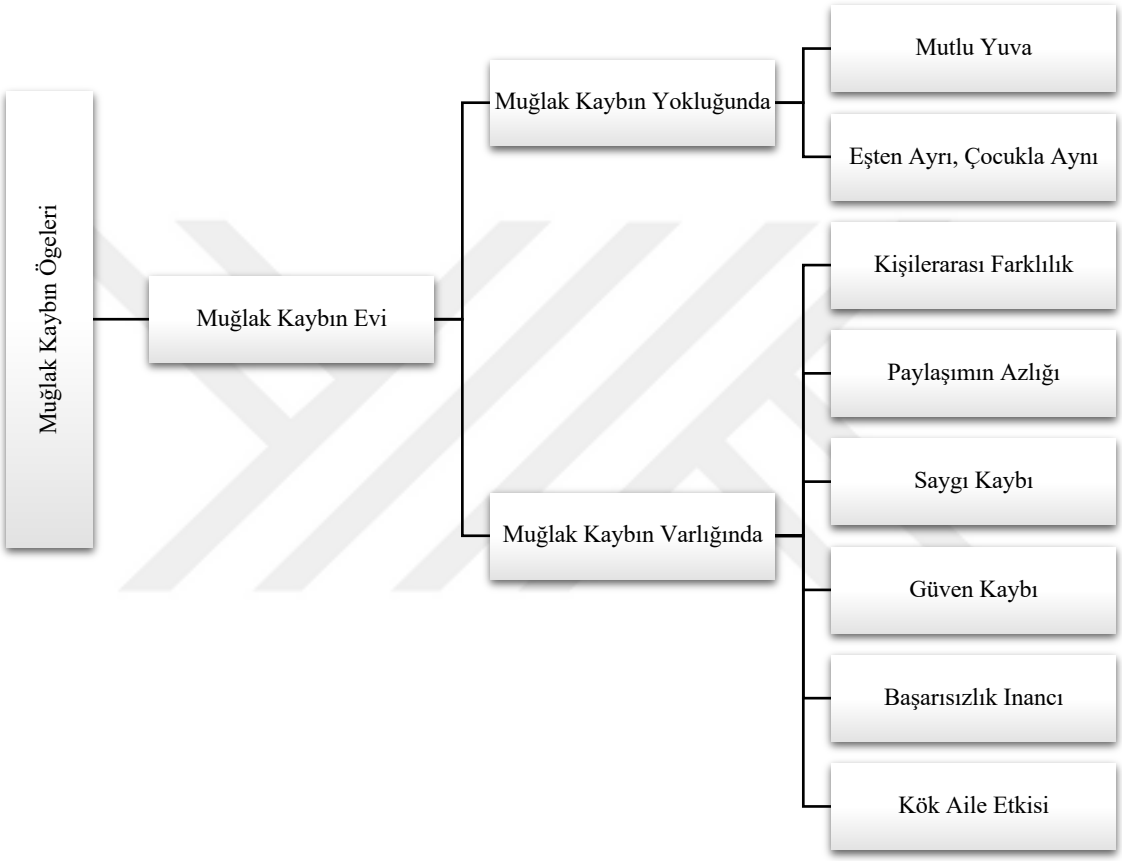

Şekil 193. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Evi Kategorisine Ait Alt Kategori ve Kodlar

İlk olarak muğlak kaybın yokluğunda kodu ele alındığında, kodun iki alt başlıktan oluştuğu görülmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 194'te gösterilmiştir.

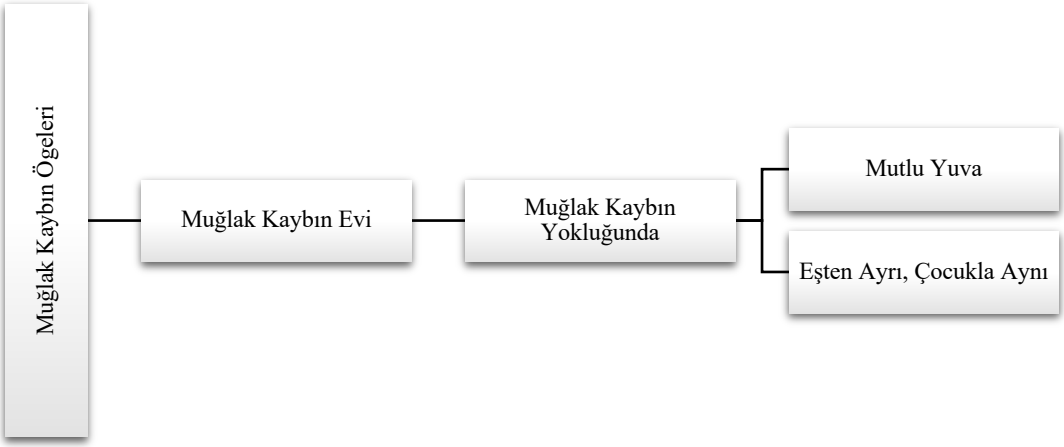

Şekil 194. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Evi Profiline Ait Muğlak Kaybın Yokluğunda Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Katılımcıların anlatımlarında boşanma öncesi ev ortamı genel anlamda *mutlu yuva* olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Tabi yani 20xx yılına kadar her şey yolundaydı yani. (B3, K: 26)

> Yaa ilk zamanlar 20xx senesine kadar gayet normaldi. Öyle bir şeyimiz yoktu. Üç tane çocuğum oldu zaten. Bir oğlum var, iki tane de kızım var... Onlar oldu. Onlardan sonra öyle başka bir şeyler girdi. (B1, K: 44) Ben 20xx öncesinde hayat mutlu. İşten eve geldiğim zaman mutlu bir yuvam olurdu çocuklarımla şeyimle. (B1, K: 50)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcılar, boşanma sürecine girilmeden önce eş ve çocuklarıyla birlikte oldukça mutlu oldukları bir yaşantıdan bahsetmektedirler. Bununla birlikte katılımcılar paylaşım içinde olduklarını da eklemektedirler. Bu duruma yönelik katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Hakikaten de onun dediği gibi boşanma sürecine kadar hiç şeyimiz olmadı, hiç sıfır. (B1, K: 58)

> Vallahi eşimle Türkiye'de imkanlar el verdiği sürece hafta sonları piknik mi olur veya işte kışın ne bileyim bir kayak merkezi mi olur, yaz tatillerinde tatil mi olur veya hafta sonları işte ben işte çocukları alırdım bazen temizlik yaparken biz çıkardık o zamanlar tabii AVM'ler ilk açıldığında revaçtaydı oralar olurdu, işte çocuklar oyun parkları falan olurdu, … gittiğimiz oluyordu, birlikte vakit geçiriyorduk, kötü şeyimiz yoktu. (B6, K: 24)

> Çok iyiydi yani süper ötesiydi öyle söyleyeyim yani [*Ne demek süper ötesi?*] Yani şey hiçbir sıkıntımız yok yani maddi sıkıntılarımız var ama bir şekilde aşıyorduk onları. Onun haricinde mutlu bir yaşantımız vardı yani. Yani ben çok ekstra ekstra

şeyler isteyen bir insan değilim yani kap… bir kap yemeğim olduğu zaman mutlu olan bir insanım, o yüzden çok bir şey istemedim yani eşimden. (B3, K: 28-30) Aynı şey çocuğum için de geçerli ama gerçi çocuğumla işlerim hala devam ediyor aynı seviyede onun haricinde yani mutluyduk her şey yolundaydı. (B3, K: 30) Yani hafta sonları genellikle şey yapıyorduk işte ailelerimize gidiyorduk gezmeye işte nereye isterse oraya gidiyorduk. Sinemaya gidiyorduk, tiyatroya gidiyorduk, o tarz şeylerimiz vardı. Boş geçmiyordu yani hafta sonları iyiydi bizim. [*Peki hafta içi nasıl geçiyor?*] Hafta içi zaten evde o evdeydi, ben işteydim. Akşamlar işte yemekten sonra bir yerlere gidiyorduk. İşte komşulara gidiyorduk, komşularımız falan çok iyiydi. İşte şeyde oturuyorduk biz W1'de oturuyorduk, W1'de apartman komşularımız çok iyiydi. İşte beraber oturmaya gidiyorduk, onlar bize geliyordu. İşte gece yarılarına kadar oturuyorduk, oyun oynuyorduk, işte masa başında oyunlar oynuyorduk ama çok mutluyduk yani şey yoktu ama oradan taşındıktan sonra her şey bozuldu yani. (B3, K: 36-38)

Yoksa hani yoksa diğer konularda gayet iyi anlaşabiliyorduk, kitap okuyup onu tartışabiliyorduk veya yani işte bir filmi tartışabiliyorduk. (B2, K: 34)

Ufak şeylerden ben mutluluk olurdum yani sabahleyin bir kahvaltı verilmesi, çayı çok severim mesela, bana boşandığım insan çay yapıp getirirdi, içerdik balkonda kakara kikiri gülerdik yani boşanabileceğimiz aklımıza gelmiyordu yani öyle düşüncem yoktu çünkü o taraf da istemezdi, istemiyordu zaten bizim o şekilde şimdi onlar da karışıyorlardı, hep şeydi yani destek de veriyorlardı yani bize işte "*Gelin, burada kalın, gezin şey yapın*" diye ama şartlar bu noktaya geldi, işte yapacağımız bir şey yok artık yani geçmişi yargılayamayız yani geçmişten ibret almamız lazım ki önümüzdeki günlere bakmamız lazım. (B4, K: 84)

Yukarıda yer verilen ifadeler incelendiğinde, katılımcıların eş ve çocuklarıyla birlikte hafta içi ya da hafta sonu etkinlikler yaptığı anlaşılmaktadır. Burada eşlerle birlikte yapılan etkinlikler dikkat çekmektedir. Katılımcı B1, B3 ve B4 bir noktaya kadar her şeyin yolunda olduğuna işaret etmektedirler. Bu süreçte eşler arasındaki ilişkide paylaşımların varlığı dikkat çekmektedir.

Son olarak, katılımcıların bazıları çocuklarıyla geçirdikleri zamana ilişkin anlatımlarda bulunmuştur. Bu paylaşımlar *eşten ayrı çocukla aynı* başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda katılımcı B3 şunları dile getirmiştir:

Onunla hiç kopmadık sürekli beraberdik. Mesela şeyde okulu falan değişti bayağı zorlandı. İşte sürekli ben alıp, sabahları ben bırakıyordum, akşamları ben alıyordum. İşte beraber takılıyorduk. İşte sinemaya gidiyorduk. Gezmeye gidiyorduk. Annesi yoktu tabi. O cumartesi günleri de çalışıyordu yani pazar günü de evdeydik, işte onun bir kopuş vardı yani annesinin bir kopuş vardı. Yani biz (baba-çocuk) hiç kopmadık yani. (B3, K: 52)

Yukarıda yer alan ifadede, eşten bağımsız olarak çocukla vakit geçirildiği ve bundan keyif alındığı anlaşılmaktadır. Bu noktada eşin fiziksel açıdan muğlak kaybı yaşanmakta ancak baba-çocuk arasındaki ilişkide muğlak kayıp deneyimlenmemektedir.

Özetle, boşanma öncesi süreçte muğlak kaybın yokluğunda ev ortamında birliktelik ve paylaşım vurgusu dikkat çekmektedir. Öte yandan boşanma sürecinin yaşanmaya başlaması ile birlikte hatta bu sürece girilmeden önce muğlak kaybın ayak sesleri duyulmaya başlamaktadır.

Muğlak kaybın varlığında, kaybın deneyimlendiği döneme işaret etmektedir. Belirtilen döneme ilişkin aile ortamı başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 195'te gösterilmiştir.

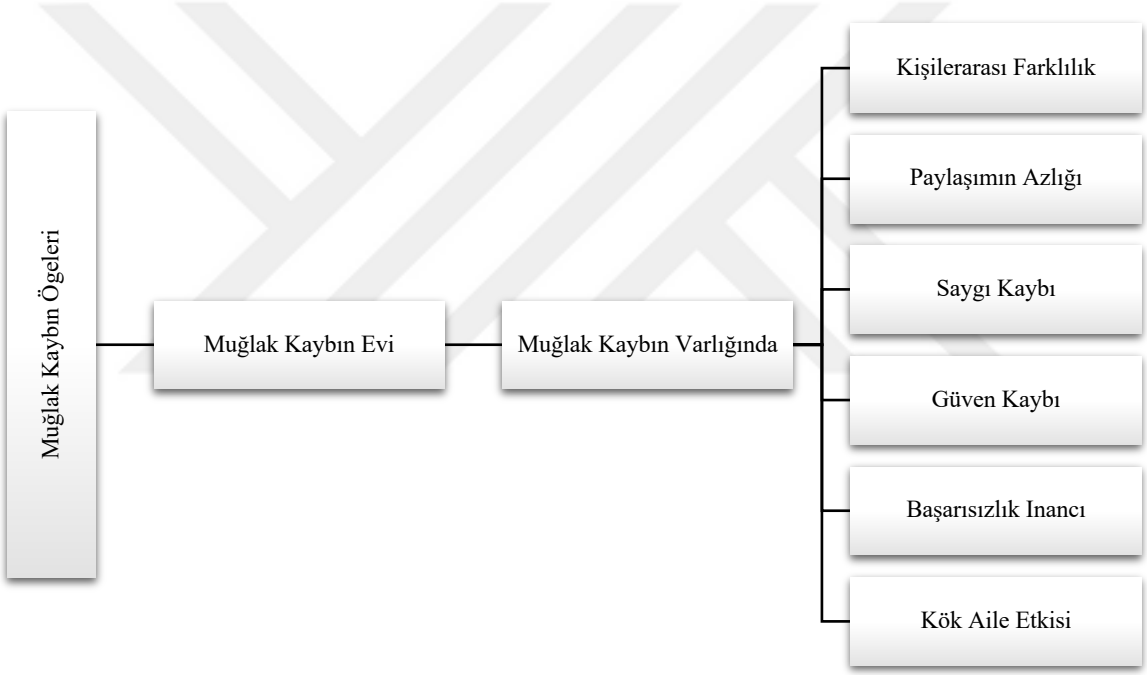

Şekil 195. [Baba Grubu-BÖ] Muğlak Kaybın Evi Profiline Ait Muğlak Kaybın Varlığında Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Muğlak kaybın varlığında *kişiler arası farklılıklar* artmakta ve *paylaşımlar azalmakta*dır. Bu kapsamda katılımcılar yaşantılarını şu şekilde dile getirmektedirler:

> Yok yok evin içinde çatışmalar başlayınca …tabii dışarıda daha çok zaman geçiriyorsun, paylaşımlarınız azalıyor, bu karşı tarafta ister istemez kötü olumsuz duygular hissetmesine neden oluyor. Evde paylaşım azaldığı için karşı taraf muhakkak olumsuz etkileniyor, sonrasında da işte 20xx'de tekrar protokol yaptık, aramızda boşandık. (B6, K: 34)

> Çok azaldı, çok azaldı, çok azaldı (B3, K: 46) Yani mesela şey işte oturuyoruz, sohbet ediyoruz, tiyatroya gidiyorduk onlar bitti yani. Ya sekizde geliyordu, işte bir yemek yiyordu, "*Yatacağım*" diyordu yatıyordu yani. Yani hiç ilgilenmiyordu, çocukla da ilgilenmiyordu yani. (B3, K: 48)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcı B6 kişilerarası farklılıklar arttıkça evden uzaklaştığına ve paylaşımların azaldığına vurgu yapmaktadır. Öte yandan katılımcı B3 eşin dışarıda olması, kendisi ve çocukla ilgilenmemesine işaret ederek paylaşımların azaldığına dikkat çekmektedir. Her iki durumda da muğlak kaybın varlığında paylaşımların azaldığı ya da paylaşımlar azaldığı için muğlak kaybın derecesinin arttığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Muğlak kaybın varlığındaki ev ortamı ile ilgili olarak katılımcıların vurguladığı bir diğer nokta, eşler arasındaki *saygının kaybı*dır. Bu konu ile ilgili B6 şunları dile getirmiştir:

> Olumsuz şeyler yaşıyorsunuz, yüz göz oluyorsunuz kavga ederken … (B6, K: 34)

Muğlak kaybın evi ile ilgili olarak dikkat çekilen bir diğer nokta, eşlerin birbirine *güven duygularını kaybetme*leridir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Güvensizliği hissediyorsunuz o zaman söylemese de "*Ne zaman bir şey olacak, yaptığım bir şeye şöyle bir şey gelecek*" diye bir mesaj gelir, işyerinden telefon gelir veya başka biri gelir her şeyi açıklamak durumunda kalıyorsunuz. Güven yitirilince onu tesis etmeye de işte şey yapıyorsunuz ama olmadı olmadı yani o güveni tekrar tesis edemedik. (B6, K: 44) Yani güven diyorum ya o güvensizliği hissettiğiniz anda zaten siz ona olan ait, gittiğiniz, yaptığınız şeyden, alacağınız zevkten, ne bileyim yapacağınız gideceğiniz yerler bile etkileniyor tabii [*Keyif alamıyorsunuz*] Alamıyorsunuz muhakkak ve düşünün yani ve ondan sonra daha yapılacak ne şeyler var onu bilmiyorum sonrasında hani diyorsunuz ki "*Böyle gitmez*" diyorsunuz ondan sonra işte tekrar işte hani böyle söyleyince de hani ağlıyordu "*Tamam*" diyordu, şöyle diyordu, böyle diyordu ama aşamadık, onu aşamadık yani. (B6, K: 48-50)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, güven duygusunun kaybını muğlak kayıpla ilişkilendirmektedir. Bu noktada güven kaybı, ilişkideki kişinin de kaybı anlamına gelmekte ve muğlak kaybın varlığı hissedilir olmaktadır.

Katılımcılar evliliklerindeki kötüye gidişi durduramayacaklarına inandıkları noktada boşanmaya karar vermektedirler. Başka bir ifadeyle katılımcılar evliliklerini sürdürmeye yönelik *başarısızlık inancı* geliştirmektedirler. Bu kapsamda sürece ilişkin paylaşımların içeriği şu yöndedir:

> Dediğim gibi ağladı "*Onun için değil mi?*" dedi, hani evde de çocukların yanında da ismini telaffuz edip bu şekilde söylemeye başladı. Tabii ki ağladı, tekrar "*Şöyle olsun, olmasın, şöyle yapalım, böyle yapalım falan diyordu*"… ama şeye tekrar gittiğinizde daha önce de oldu atıyorum 3 gün kendi gitti, 5 gün ben gittim, eve gitmedim. Annem babam dedim ya aynı binadayız hani onlar tekrar "*Oğlum gidin, yapın, edin*" çağırdı yemeğe falan ama sonrasında yine aynı şey diyaloglar o hava yine başlıyordu [*O aynı şeyin içinde bulunmak da size zor gelmeye başladı*] Tabi tabi bir yerden sonra şeyiniz de kırılıyor artık hani diyorsunuz ya "*Artık düzelteceğiz şey yapacağız*" şevkiniz de azminiz de gücünüz de kırılıyor tabi. (B6, K: 52-54)

> Yaa zaten mutsuz mutsuzdum. Şeyim yoktu zaten. Mesela son zamanlarımda mesela iş yerindeyken mesela çalışırken benim üstümde olan bir şef vardı ben Q [meslek]'yum. Üstümde şef vardı, bu, benim üzerime fazla gelmeye başlamıştı. Şimdi fabrikaya gidiyorsun mutsuzsun. Eve gidiyorsun evde mutsuzsun. İkisinden bir yerde bırakman lazım ya evi bırakman lazım ya fabrikayı bırakman lazım. Bende fabrikayı bıraktım. Başka bir yere geçtim, çalışmaya şey yapmaya gittim mesela o şekilde. Yani bir şey söyle… doğrusunu söylemek gerekirse ben zoraki bir şekilde götürdüğüm için boşanacağım belliydi zaten benim. O yüzden fazla bir şeyime gitmedi benim. Dedim "Ben boşanıyorum" (B1, K: 130)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların sürecin iyiye gideceğine yönelik bir umut taşımadığı görülmektedir. Katılımcı B6, çaba göstermelerine rağmen durumun değişmediğini vurgularken, B1 en baştan evliliğin yürümeyeceğine inandığını belirtmektedir. Bu durumda evliliği sürdürmeye yönelik başarısızlık inancı ortaya çıkmaktadır. Muğlak kayıp ise bu inancın ortaya çıkmasına neden olan faktör gibi durmaktadır. B6'nın eve ilişkin çaba göstermeyi bırakması, B1'in ise en baştan evde mutlu olmadığı için evden uzak durması muğlak kaybın temel kaynağı olarak görülmektedir. Öte yandan bu durum eşin muğlak kaybı olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların davranışları muğlak kayıptan kaçma tepkisi olarak yorumlanmaktadır.

Son olarak, katılımcı B4 *kök ailesiyle birlikte yaşama*sına bağlı olarak boşanma sürecini deneyimlediğinden bahsetmektedir. Katılımcı bu yaşantıyı şu şekilde dile getirmektedir:

> Ya şimdi ev içinde ev olmuyor biliyorsunuz. Aileyle oturduğumuz için onun sıkıntılarını yaşadık … ama zamanla ev içinde ev olmadığı için ister istemez evin içinde küçük olaylar büyüyor, çatışmalar oluyor, kavgalar oluyor. Aileyle eş arasında tartışmalar yaşanır, çoğu zaman da neticede işte o da kendi W2'de ailesinin yanına gitmeye karar verdi. O evde yan yana durmadık yani o zaman iki çocuk vardı ufaktı onlar da. Gittiler yani götürdük bıraktık. Ondan sonra arada gittik görüştük boşanana kadar. (B4, K: 48) …Kötü tarafı da yani eksi tarafı da kalabalıktan, belki konuşmak istiyorsun, belki dertleşmek istiyorsun, ev halidir rahat gezmek istiyorsun bunları yapamıyorsun yani. (B4, K: 56) Evet evet aynen bir de şey yani onların ailesi de ben burada yaşadığım halde orada benim

> yaşadığım yere müdahale etmeye çalışıyorlardı. İşte oradan oraya ne yaşamışsa ne olmuşsa anlatıyor birebir naklen gibi anlatılıyordu, oradan da bu tarafa duyumlar geliyordu yani. (B4, K: 58) …Belki bir evde yaşasaydık belki olmayabilirdi veya farklı olurdu bilmiyorum. (B4, K: 58) …Bir de aileyle beraber yaşamanın bizde şey vardı benim de hatam vardı ayrılamadım. O da benim merhametimden mi kaynaklandı bilmiyorum artık yani aileden kopamadım, hep bir acıma, hep bir şeydir yani "*Aman bir şey olmasın aileye, aman söz geçmesin*" küçükken öyle yetişmişiz çünkü yani boşanma öyle geldi. (B4, K: 76)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, muğlak kaybın kalabalık bir ailede üyelerin birbirine yeterince zaman ayıramaması ya da özel paylaşımlarda bulunamaması sonucu ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun yanı sıra çekirdek aileye geniş ailenin müdahalesinin de ailenin bütünlüğüne zarar verdiği ve bu nedenle kişilerin birbirlerinin sesini duyamadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda eşler arasındaki bağın oluşması ve güçlenmesinde eşler arasındaki paylaşımın ve kendilerine bir alan yaratmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Aksi durum eşlerin birbirlerinin muğlak kaybını deneyimlemesi ile sonuçlanmaktadır.

Boşanma süreci: Boş Yuva

Boşanma süreci, başka bir ifadeyle boşanma sırası eşlerin birbirlerini denedikleri bir dönem gibi işlev göstermektedir. Bu süreçte, daha önce muğlak kaybı deneyimleyen ve bunun sonuçlarıyla mücadele etmek durumunda kalan katılımcılar, boşanma sürecinde çeşitli faktörlerin etkisiyle yeniden ve tekrar tekrar bir arada kalmaya çabalamakta ancak doyum verici bir sonuç alamamaktadırlar. Bu nedenle bu dönemde katılımcılar ne tam olarak boşanma öncesi sürece dönebilmekte ne de tam olarak boşanma sonrası döneme geçebilmektedirler. Dolayısıyla boşanma süreci bazı yönleriyle boşanma öncesi diğer bazı yönleriyle ise boşanma sonrası döneme özgü özellikler göstermektedir. Bu nedenle, bu araştırma kapsamında, belirtilen döneme ilişkin elde edilen veriler, kişisel bağlamda gerçekleşen değişimler (profiller), başa çıkma mekanizmaları ve muğlak kaybın mirasları gibi ana başlıklar altında boşanma öncesi ve sonrası dönemle birleştirilerek sunulmuştur.

Boşanma Sonrası: Elde Var Hayat

Boşanma sonrası süreç, yasal boşanmanın gerçekleştiği andan itibaren deneyimlenen süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte kişiler yeni yaşama uyum

sağlamaya çalışmakla birlikte muğlak kaybın etkileriyle başa çıkmaya da çabalamaktadırlar. Bu kapsamda kişinin kendini gözden geçirme ve bazen yeni bir ben yaratma süreci de söz konusu olmaktadır.

Boşanma sonrası, boşanma öncesi ve sırasında olduğu gibi ve diğer gruplara benzer biçimde üç ana başlık altında ele alınmıştır: Muğlak kaybın ögeleri, başa çıkma mekanizmaları ve muğlak kaybın mirasları. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 196'da gösterilmiştir.

Şekil 196. [Baba Grubu-BS] Elde Var Hayat Üst Düzey Teması

Muğlak Kaybın Ögeleri. Muğlak kaybın ögeleri, kaybın öznesi ve nesnesi olmak biçiminde iki şekilde ele alınmıştır. Burada muğlak kaybın öznesi, kaybın ortaya çıkmasına ya da devam etmesine neden olan faktör olarak değerlendirilirken, muğlak kaybın nesnesi kayıptan etkilenen ya da bir şekilde kayba maruz kalan kişileri ifade etmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 197'de gösterilmiştir.

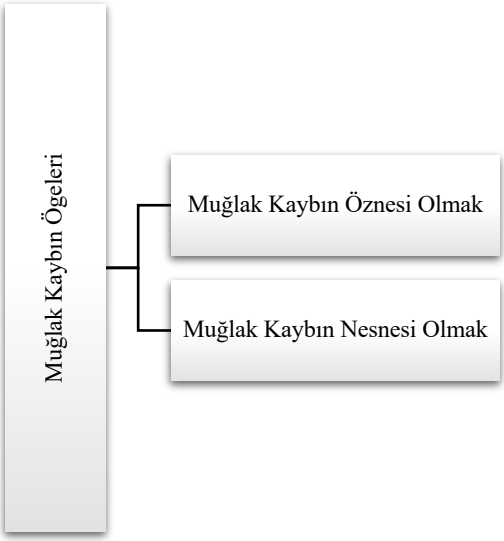

Şekil 197. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Ögeleri

*Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne***.** Muğlak kaybın öznesi olan anne profili iki başlık altında incelenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 198'de gösterilmiştir.

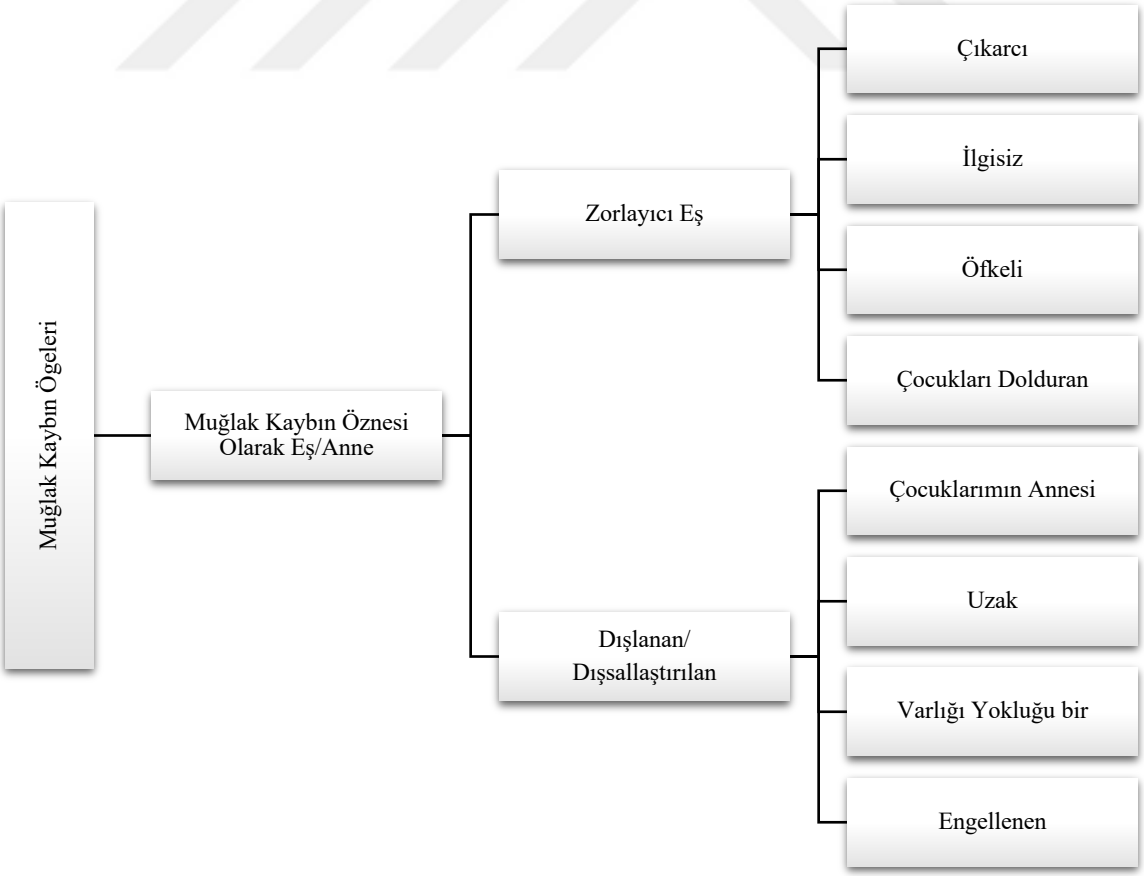

Şekil 198. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profili

Muğlak kaybın öznesi olarak eş/anne profiline ait ilk alt kategori zorlayıcı eş biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 199'da gösterilmiştir.

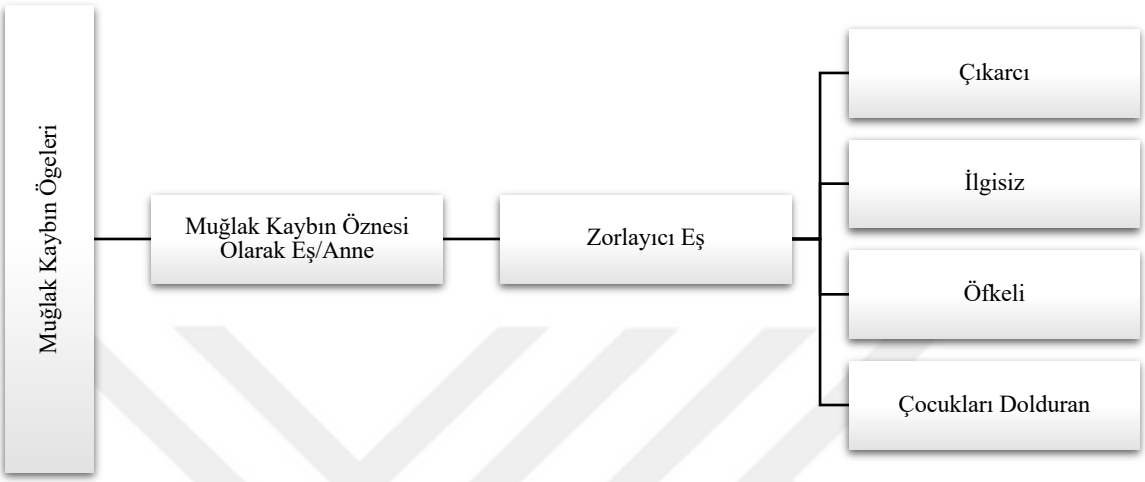

Şekil 199. [Baba Grubu] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Zorlayıcı Eş Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Zorlayıcı eş profiline ilişkin dikkat çekilen özelliklerden ilki, *çıkarcı eş* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yani çocukla ilgili bir sıkıntı olduğu zaman genelde beni arıyordu. İşi düştüğü zaman beni arıyordu, şimdi ben numarayı engelledim ya telefondan arayamaz oldu, çocukla haber gönderiyor bir şey olduğu zaman. Çok yansıtmıyor artık yani yansıtamıyor yani çünkü bende şey gördü yani tepki gördü yani. Ben hiç tepki göstermiyordum yani çocuğun psikolojisi bozulmasın diye susuyordum ama bu yaptığı son hareketlerden sonra hatta bazı bir şeyleri yola çıkarken "*Tamam*" deyip de sonra yolda bıraktığı için onu da 3-4 defa yaptığı için mesela bu özel okula gönderirken okul taksitlerine yardım edecekti, yardım etmedi. Evin kredisine yardım edecekti, onu da yardım etmedi. En son dershaneye yazdırırken "*İşte şu fiyata anlaştık yardım eder misin?*" "*Ederim*" dedi. Taksitin yarısı bitti hala yardım etmiyor yani. En son dedim ki "*Bana şu kadar yardım et*" hani çok ihtiyacım olduğundan değil bir şekilde altından kalkıyorum yine "*Yok mu, ok*" dedi, halbuki… "*Param yok*" dedi halbuki parası var yani parası olmasa gidip o arabayı almaz yani. (B3, 285-297)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, eski eşin çıkarcı olarak algılandığı görülmektedir. Anne ihtiyacı olan her konuda katılımcıyı arayarak yardım istemektedir. Katılımcının "*İşi düştüğü zaman beni arıyordu*" biçimindeki ifadesi rol belirsizliğini düşündürmektedir. Burada yardım istenen konu çocukla ilgili değilse yaşanan durum aile

sınırlarının çizilemediği biçiminde yorumlanmaktadır. Eski eşin sınırlardan içeri ve dışarı hareketi, kaybın yasının tutulmasını engellemektedir. Bununla birlikte çocukla ilgili maddi sorumlulukların sadece katılımcı tarafından üstlenilmesi ebeveyn sorumluluğunun net bir biçimde paylaşılmadığının da göstergesidir. Eşin sorumluluk almaması, katılımcı tarafından "*yarı yolda bırakılmak*" olarak anlamlandırılmaktadır. Bu bağlamda katılımcı eşin kaybı ile birlikte diğer ebeveynin yokluğuna ilişkin de muğlak kaybı deneyimlemektedir.

Katılımcı B3 eski eşinin *ilgisiz* tavrından bahsetmektedir. Bu kapsamda katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

> Kendisi… kendi şey işte kendi bencillik… bencillik diyeyim hani çocukla ilgileniyordur ama yani benim kadar ilgilendiğini düşünmüyorum. / *Size yeterli gelmiyor aslında o ilgilenmesi* / Yeterli gelmiyor, yeterli gelmiyor, maddi olarak değil yani gelmiyor çünkü mesela bir yeri ağrıyor çocuğun "*Annene söyledin mi?*" diyorum "*Yok söylemedim*" diyor. / *Ne düşündürüyor size bu?* / Yani ne bileyim yani insan anne olarak belki ilgilenmesi lazım yani yani hani ilgileniyordur da ne kadar ilgileniyor bilmiyorum. / *Eksik kalan kısımlar var gibi* / Muhtemelen muhtemelen çünkü bu görüştüğümüzde ben bazen gidiyorum eve, çocuk yalnız oluyordu. "*Annen nerede?*" diyorum "*İşte şu komşuya gitti, oturmaya gitti, şöyle işte akrabalara gitti, işte annesine gitti, babasına gitti*" Ne zaman gitsem hep böyle çocuğu yalnız görüyordum. Mesela bakıyordum hazır yemek yiyor mesela, çocuk kendi bir şeyler yapıyor. O eksiklikler devam ediyor yani ilgileniyor durumu ne kadar ilgileniyor bana yeterli gelmiyor öyle düşünüyorum. Benim ilgilendiğim kadar ilgilendiğini düşünmüyorum. (B3, 319-325)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcı, eski eşini çocukla ilişkisi üzerinden ilgisiz olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla bu noktada katılımcı, psikolojik bağlamda yaşadığı eş üzerinden yaşadığı muğlak kaybın yanı sıra çocuğunun yaşadığı muğlak kayba da işaret etmektedir.

Zorlayıcı eş profili kapsamında ele alınan bir diğer özellik, *öfkeli eş*tir. Bu kapsamda katılımcı B6 yaşantısını şu şekilde dile getirmiştir:

> … bir gün çok kötü bir şey tabi üniversitede bu xxx sınavı vardı, orada biz görev alıyoruz sınavlarda falan gözetmen olarak. Oraya gitmiştim. …Dedim "*Cuma akşamları çocuklar yalnız kalmasın Cumartesi sınavdan sonra…*" 10:00'da başlıyor 12'de bitiyor ama 12:30'a gelemiyorsun hemen yarım saat o çıkıştaki kalabalıkla. ….Telefon telefon "Alma alma… Almadın almadın… Niye almıyorsun?" Hani o da biraz karşı tarafta diyorum ya o kıskançlığıyla ben güya geziyorum çocuk almaktan hani o yüzden şey yapmıyorum. Diyorum ya çocuğu… tam böyle ben… sonra kapattı, "*Ben…*" dedi "*Sen alma ben getiriyorum*" dedi. Taksiyle alıp getirip eve binanın içine bağıra çağıra kapıya getirdi. Bağırdı "*Niye almıyorsun çocukları? Al*" dedi. Küçüğü… büyük zaten dershanedeydi, sanırım hafta sonu gidiyordu. Bıraktı gitti yani çocuğu, ben aldım tabii ki şey yapmadım,

> aldım, kapıyı kapattım. Ben de gittim. Bu şekilde işte çocuklar bunlara rağmen diyorum hani onlar da ister istemez tabii ki şey yaşadılar. (B6, K: 122)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, çocukların bakımı ile ilgili çekişmeli bir durum yaşandığına işaret etmektedir. Bu noktada eski eşin ebeveyn rollerinin paylaşımı ile ilgili öfkeli olduğu görülmektedir. Öte yandan bu öfkenin katılımcıya yönelik olduğu ve muğlak kayba çocuklar üzerinden tepki verdiği düşünülmektedir.

Katılımcılardan B6, eski eşini *çocukları dolduran* biçiminde tanımlamaktadır. Bu kapsamda yer alan ifade şu şekildedir:

> Şimdi eskisi kadar onların evinde de çocuklarda da hissediyorsunuz onu, o gerginlik yok, oradaki bu devamlı artık kötüleme, artık size olan doldurmaları, o negatif hava eskisi kadar yok, onu çocuğun konuşmasından artık anlıyorsun, daha rahatlar. (B6, K: 176)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının çocuklarla olan ilişkisi üzerinden eşini tanımladığı anlaşılmaktadır. Burada eski eşin katılımcıya karşı çocukları doldurmasından bahsedilmektedir. Dolayısıyla çocukların tepkisi, eski eşin süreç içindeki tutumlarının göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda da katılımcı çocuklarla ilişkisinde sorun yaşadığında bunu, eşin çocuklara yüklediği duygusal yükün bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Öte yandan zamanla bu durumun değişmesini eski eşin çocukları doldurma davranışından vazgeçmesi olarak yorumlamaktadır. Katılımcının anlatımları genel itibariyle değerlendirildiğinde, çocukların davranışlarındaki değişim, anne etkisiyle olabileceği gibi anneden bağımsız olarak babanın muğlak kaybına uyum sağlanması ile ilgili de olabileceği düşünülmektedir.

Muğlak kaybın öznesi olarak görülen eş ile ilgili bir diğer profil özelliği, *dışlanan-dışsallaştırılan* eştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 200'de gösterilmiştir.

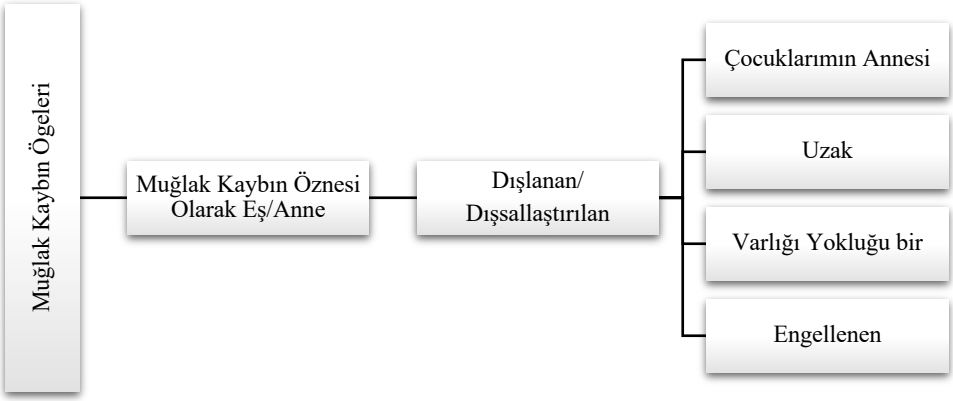

Şekil 200. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne Profiline Ait Dışlanan/Dışsallaştırılan Eş Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Dışlanan/dışsallaştırılan eş profiline ilişkin olarak katılımcıların işaret ettikleri özelliklerden ilki, *çocukların annesi* olarak tanımlanmalarıdır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Boşanma sonrasında ben ona dedim: "*Bak…*" dedim "*…çocuklara*" dedim "*…zarar verirse*" dedim "*…yani gerisini sen kendin düşün*" dedim. "*Benim yanımdayken ben zarar verdirmemeye vermemeye çalışıyorum*" dedim. "*Eğer…*" dedim mesela evlendi ve ben aslında kesinlikle karşıyım. Çünkü benim kızlarım gelinlik kız seviyesine gelmiş kızlar. Hani senin evlendiğin kişi de senden 8 yaş 10 yaş küçük. Yani bu ikisinin bir arada durması iyi değil. Ama bu bana ters cevap veriyor. Bana ters cevap veriyor. Yani bana güvenmediği için bana şey yapmadığı için şey yapmıyor. Ama hiç önemli değil benim için "*Ben çocuklarıma zarar gelirse…*" dedim "*…o zaman görüşeceğiz seninle*" dedim ben. Yani "*görüşeceğiz demek*" gerekirse mahkemeye de veririm yani çocuklara zarar verdi diye. İlla gidip de şey yapmama yani darp etmeme gerek yok yani. (B1, K: 184)

> Bu bağımsızım ben artık şey olarak görmüyorum yani eş olarak görmüyorum, ben bir arkadaş, dost gibi görüyorum. (B2, K: 200-202) …Ama eşim için söyleyebileceğim tek şey kahveye gitmiyorum ama kahvedeki kankim kadar bir şey daha fazlası yok….Benim için artık bir cazipliği çekiciliği kadınsal özelliği veya vs.si yok. (B2, K: 208-210)

> Ya boşandığım insanla zaten boşandım gitti. O artık geçmişte, tarihin tozlu raflarında kalmış bir tane sayfalarından bir tanesi kalmış yani benim için bir anlamı yok sadece çocuklarımın annesi yani az önce söyledim ya size "*Eski eşim, eski karım*" falan diye o şeyleri hiç hak etmiyor yani sadece "*Çocuklarımın annesi*" diyorum. Çoğu da gülüyor zaten bana "*Çocuklarımın annesi*" diyorum böyle "*Boşandığım insan*" diyorum yani eş olarak görmüyorum yani. …ben hiç kötü bir şey söylemem, benim için bir anlamı yok eski eşimin "*Çocuklarımın annesinin*" eş değil de. (B4, K: 284)

> Annesi de işte kızımın annesi sadece bir ebeveyn olarak duruyor. (B5, K: 184)

Yukarıda yer verilen ifadeler incelendiğinde, katılımcıların eski eşlerini "*çocuklarımın annesi*" ya da "*kanki*" olarak isimlendirdikleri görülmektedir. Kullanılan isimler ya da kullanılan dil, katılımcıların eski eşleriyle bir temas kurmadıkları ya da yakınlık kurmadıklarını göstermekte, eş olarak onları dışsallaştırdıklarına işaret eden somut ifadeler olarak düşünülmekte ve bu durum muğlak kayba uyumun bir biçimi olarak yorumlanmaktadır. Bununla birlikte eski eşler, boşanma sonrası annelik rolü üzerinden değerlendirilmektedir. Bu kapsamda da muğlak kayıp, yeni tanımlanan roller üzerinden işleyen etkisiz bir mekanizma haline getirilmektedir. Başka bir ifadeyle muğlak kayba uyum, yeni tanımlanan rollerle gerçekleştirilmektedir.

Dışlanan-dışsallaştırılan eş profili altında yer alan bir diğer özellik, *uzak* olarak isimlendirilmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Ya şimdi şu an paylaşım olabilecek bir durum yok. Çünkü zaten dediğim gibi yurtdışında hani kendine yeni bir hayat kurdu. (B5, K: 182)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcı anne-çocuk ilişkisi üzerinden eski eşini uzak olarak tanımlamıştır. Bu noktada eski eş ile ilgili fiziksel yokluk durumuna işaret edildiği düşünülmektedir.

Dışlanan-dışsallaştırılan eş ile ilgili bir diğer alt kod, *varlığı yokluğu bir* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Ama boşandığım insana karşı bir şey hiç hissetmedim ben yani eksiklik onun eksikliğini. Zaten varlığında ben bir şey varlık hissetmedim ki. Şey diyeyim mesela boşandığım insan bak "*eski eşim*" de diyemiyorum bak bakın. Hani bazıları der ki "*eski eşim, eski kocam, eski karım*" falan ben o söylemde bulunmuyorum "*çocuklarımın annesi*" diyorum. Benim için O, o anlamı taşıyor. (B4, K: 252)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının boşanma öncesi süreçte de eski eşin muğlak kaybını deneyimlediği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda eski eş fiziksel olarak var olduğu dönemlerde de yok olarak kabul edilmektedir. Boşanma sonrasında ise hem fiziksel hem de psikolojik yokluk söz konusudur. Dolayısıyla eski eş hem boşanma öncesi hem de sonrası süreçte muğlak kaybı deneyimlenen kişidir. Bu nedenle eski eş *varlığı yokluğu bir* biçiminde tanımlanmaktadır.

Katılımcıların dikkat çektiği bir diğer nokta, *engellenen eş* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Yok dediğim gibi engelledim artık yani o inanılmaz derecede hani taciz edici… edilmek o kadar büyük bir baskı, o kadar artık sizin hayatınızda… her şeyi diyorum ya hani "*Onun hayatı nasıl kötü geçer, ne şekilde zarar veririm?*" O yüzden hani sözle, işte dediğim gibi davalarla, çevreye işte konuşmak, çocuklar. Hani artık şey yapıyorsunuz siz de artık hani yeni bir hayata başladığınız için ister istemez bunlar yaşamak istediğiniz şeyler değil tabii ki / *Tamamen uzaklaşmak biçiminde aslında* / Tabi şey yok zaten hani ne kadar da söylesek ben çok hani bunu diyorum ya işte bu aradaki dengeyi şey yaparken de konuştuğunuz zaman dengeli gittiğiniz zaman gidiyor. Öbür türlü gitmiyor. Yapamıyorsunuz. Şey iletişimi kesiyorsunuz artık. / *Boşanma sonrası da aslında o dengenin bozulmuş olması durumu devam ediyor sizin için* / Evet, dedim ya en dip sıfıra kadar indi artık hani böyle makas hani şu açıldıkça artık şey ya bir tarafından bakınca öbür taraf yok artık. (B6, K: 126-130)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, zorlayıcı bir yönü olmaması nedeniyle yok saymanın bir biçimi olarak eski eşin engellendiği anlaşılmaktadır. Bu durum eski eşin bir özelliği olmaktan çok katılımcının tepkisi biçiminde yorumlanmaktadır. Öte yandan verilen bu tepki, eş ile ilişkiyi belirlediğinden ve muğlak kaybın yok sayılmasına karşılık geldiğinden eski eşe yüklenen bir özellik olarak değerlendirilmektedir.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba. Bu başlık altında muğlak kaybın kaynağı olarak gösterilen özellikler kapsamında eş/baba profilleri oluşturulmuştur. Bu kapsamda yapılan gruplandırma Şekil 201'de gösterilmiştir.

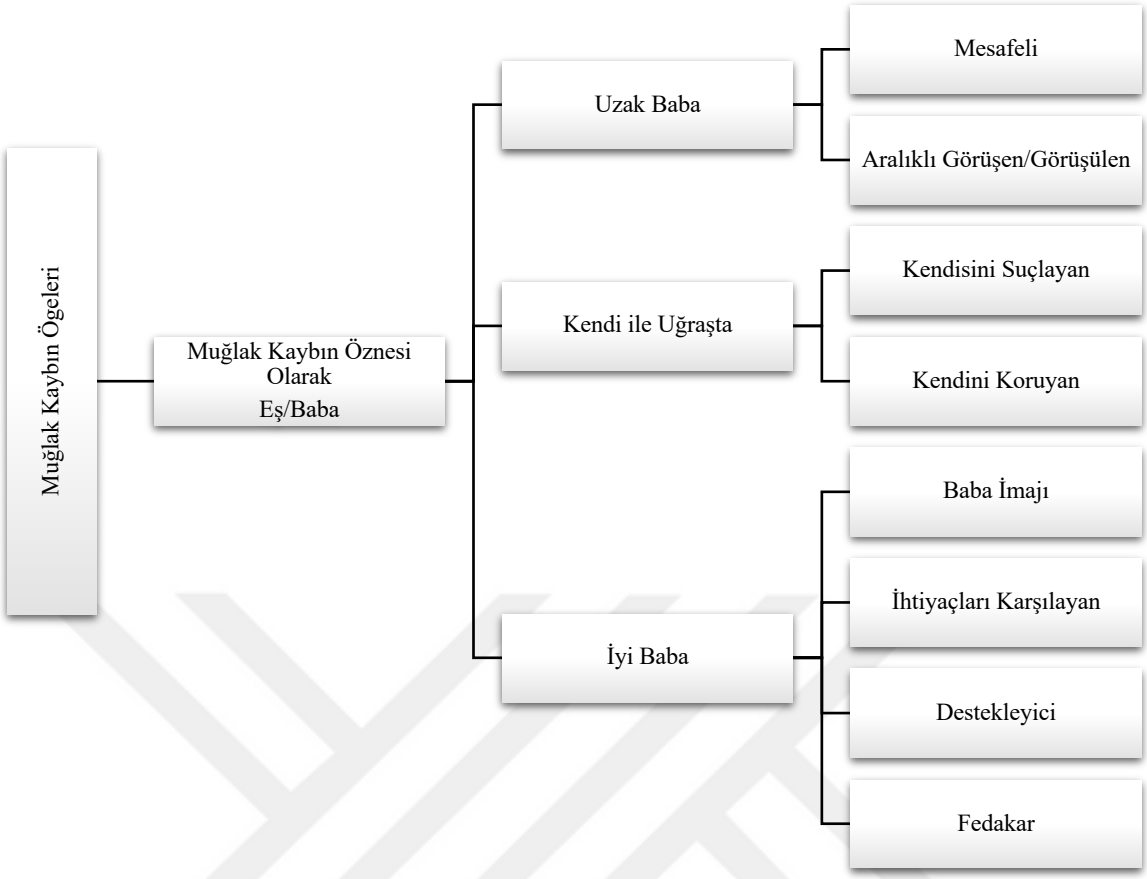

Şekil 201. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profili

Muğlak kaybın öznesi olarak görülen eş/baba profiline ilişkin özelliklerden ilki, *uzak baba* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 202'de gösterilmiştir.

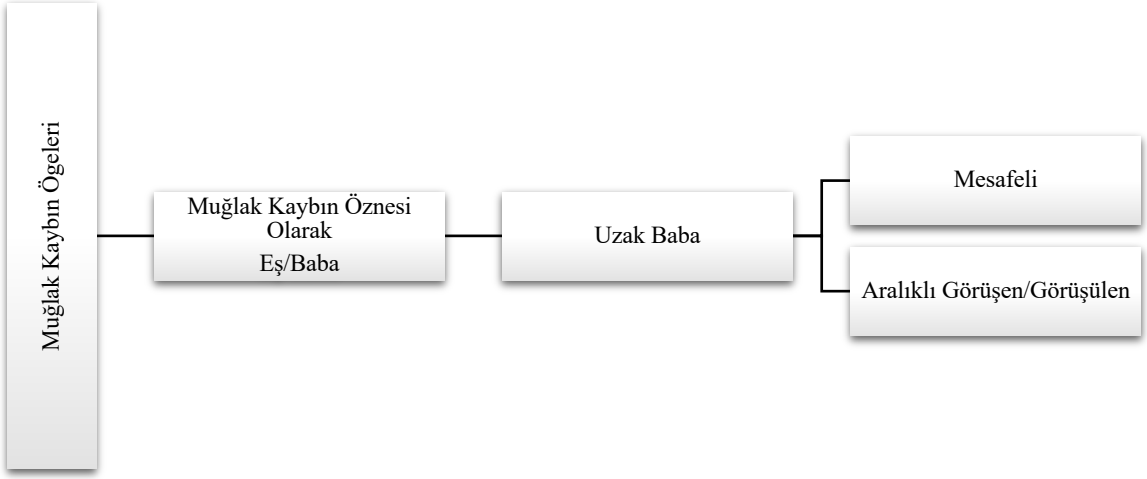

Şekil 202. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Uzak Baba Alt Kategorisi ve İlgili Kodları

Uzak baba profili kapsamında muğlak kaybı deneyimlenen baba, *mesafeli* olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda B6 deneyimini şu şekilde dile getirmiştir:

> Sağlıklı bir ilişki yani olmasını istiyorum tabii ki yani hiçbir zaman ben hiç istemedim aksini zaten elimden geleni de yapıyorum ama tabii ki eskisine rağmen iyi ama yani o evdeki o çatışma dediğim gibi bu engelledikten sonra bana yazılmıyor. (B6, K:172)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının çocuklarla ilişkisi, annenin yarattığı gerginlik üzerinden anlamlandırılmakta ve katılımcı "*uzak baba*" olarak nitelendirilmektedir. Öte yandan eski eş ile kurulan ilişki sonlandırıldığında çocuklarla kurulan ilişkide de değişim yaşandığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle muğlak kayıp nedeniyle donmuş olan ilişki sonlandırıldığında babanın muğlak kayıp olma durumunun değiştiği ve çocuklarla olan ilişkisinin iyileştiği görülmektedir.

Uzak olarak değerlendirilen babanın bir diğer özelliği, *belli zaman aralıklarında görüşülen* kişi olmasıdır. Bu kapsamda katılımcı şunları dile getirmektedir:

> Tabii ki ben işte okula götürüyorsun çocuğu, şeye dershaneye götürüyorsun, alıyorsun veya işte bir şey istediği zaman bir şey varsa bırakıyorsun, işte internetten bir şey alıyorsun, veriyorsun öyle ama hani genelde hafta sonları genelde görüşüyoruz yani. Ama şu Pandemide çok hani ben çok ne olursa olsun onlar evde görüşmek olur ya bir şey olduğu zaman ben tedirgin oluyoruz hani çok her hafta sonu mütemadiyen görüşüyoruz diye bir şey yok uzun süredir ha ama dediğim gibi dokuz gün görüştük, gittik sonra bir hafta ara veriyoruz işte o şekilde görüşüyoruz yine. (B6, K: 136)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının çocuklarla görüşmesinin sınırlı zaman dilimlerinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu vakada annenin velayetindeki çocukların muğlak kayıp konumunda olan baba ile aralıklı olarak görüştükleri ve ilişkilerini bu çerçevede sürdürdükleri görülmektedir. Burada babanın muğlak kayıp olarak değerlendirilmesinin nedeni, çocukla kurulan ilişkinin belli bir zaman içerisinde gerçekleştirilme zorunluluğunu barındırması ve bu bağlamda spontanlığını kaybetmiş olmasıdır.

Katılımcı ifadelerinden yola çıkılarak oluşturulan bir diğer ana başlık, *kendi ile uğraşta* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 203'te gösterilmiştir:

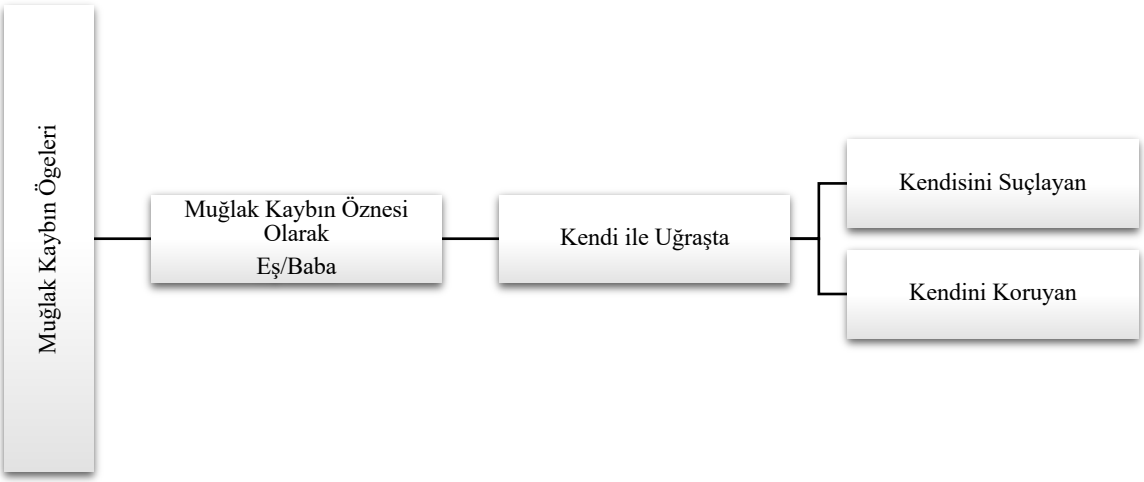

Şekil 203. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait Kendi ile Uğraşta Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Muğlak kaybı deneyimlenen eş, *kendisini suçlaması* üzerinden kendi ile uğraşta olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Tabi tabi yani bakıyorsun çevrende yani davulun sesi uzaktan iyi gelir belki duvarları arasında aile yapısında neler yaşanıyor bilemiyorsun. Onların mahremiyetidir ama dışardan baktığın zaman çok mutlu güzel tablo çiziyorlar. O şeyi "*Ben niye çizemedim, ben niye yaşayamadım? Ben niye …*" (B4, K: 106-108)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının boşandığı için kendini suçladığı görülmektedir. Burada katılımcı başka ailelerin de problemleri olmasına rağmen bir arada kalmayı başardıklarına işaret etmektedir. Öte yandan katılımcı ailenin dağılmasını engelleyememesi ve boşanmaya karar vermesi nedeniyle kendini suçlamaktadır. Başka bir ifadeyle katılımcı, muğlak kayıpla başa çıkamadığı için kendine kızmaktadır.

Katılımcıların kendileriyle ilişkide olmalarının bir diğer biçimi *kendini koruma*ları üzerinden gerçekleşmektedir. Bu başlık altında B6 şunları dile getirmiştir:

> Ben yine annelik rolüne şey yapmadım soyunmadım, istemedim çünkü hani bir de hayat devam ediyor, şey yapmanızın kendinizi ne kadar paralarsanız dayanma gücünüz de şey yapıyor, hayat devam ediyor çünkü baskılar tacizler, kendinize zaman ayırmanız gerekiyor, kendinizden geçtim onlara karşı güçlü olmanız gerekiyor, çocuklarınız çünkü sizi böyle hani bir şekilde rol modelsiniz. Sizi gördüğünde, sizin etkilenmiş olduğunu hissettiklerinde onlar da kendi işlerinde etkilenecek kötü anlamda çünkü gözünüze bakıyorlar bir şeyleri anlamak için. (B6, K: 118)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının kendi rolünde kaldığı anlaşılmaktadır. Katılımcının kendi rolünde kalması ve kendini yaşamının merkezine alması, çocuklarıyla kurduğu ilişkide psikolojik sağlığı koruyan önemli bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda baba, kendini koruyan olarak nitelendirilmektedir.

Son olarak, muğlak kaybın öznesi olan eş/baba profili, *iyi baba* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 204'te gösterilmiştir.

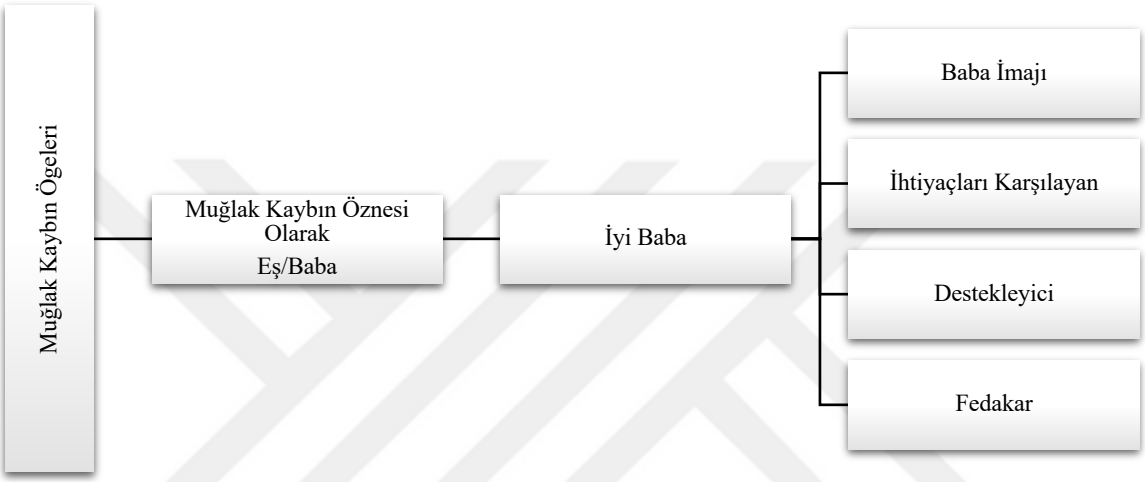

Şekil 204. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba Profiline Ait İyi Baba Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

İyi baba profili altında ele alınan başlıklardan ilki, *baba imajı* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Tabi tabi ama yakın bir zamanda onun dayısı ona demiş "*Oğlum babanızı hiç suçlamayın, bütün suç annenizde*" Kendi annesini söylemiş, bir de onun yani eski baldızı söylemiş. Demiş "*Bütün suç bunlarda, üçünde. Babanızda hiç suç yok*" demiş, ki ben öğretsem böyle bir şey diyemez. Dedim "*Bak ben söylesem dersin ki baba sen şey yapıyorsun, bencillik yapıyorsun ama senin dayın bunu söylüyor*" Onun kendi ailesini koruması lazımken ben benim lehime konuşmuş yani o beni bir nebze rahatlattı yani. Onların kafasında da benim baba imajım en azından güzel bir seviyeye geldi herhalde. (B4, K: 68-72) …Vallahi kendi babalığımı ben maddi olarak elimden geleni yaptım manevi olarak da yanlarında bulundum. Daha önce dediğim gibi kendi dayılarının dediği gibi hatayı bana kesmediler benim boşanmayla ayrı kalma ile ilgili hatayı. Ki bunu dayıları boşandıktan sonra söylemişler benim çocuğa ilk oğluma, O bana söyledi. Yani hatanın annesinin de teyzesinde annesinin yanında annesinin kardeşinde bir de anneannesinden kaynaklandığını söylemişler dayısı. Yani öyle diyeyim size. En azından benim çocuk çocuğun kafada benimle ilgili bir hata olmadığını boşanmanın benim istemem ve benim irademle olan bir şey veya bu gereksiz yani bu şekilde

> ayrılmalarının benimle alakalı bir şey olduğunu kafalarına sindi yani. Onların kafasında şu an iyi bir baba izlenimi bırakmış yani. Ya ben de ona inandım, ona karşı hatta benim çocuk da diyor "*Sen iyi bir babasın baba*" diyor. Gücümü hissetsin yani gelirim şeyim neyse o istedi, ben yardımcı olurum yani. (B4, K: 330)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, çocukların zihinlerindeki baba imajını korumanın katılımcı için önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda çocuklara boşanmanın suçlusu olarak annenin gösterilmesi, baba olarak çocukların yaşadığı muğlak kaybın sorumlusunun anne olduğunu söyleme ile eş değer görülmektedir. Bu davranış biçimi, muğlak kayıpla başa çıkmada suçun dışsallaştırılması kapsamında ele alınmaktadır. Öte yandan bu yaklaşım iyi baba imajını korumanın yollarından biri olarak algılanmaktadır.

İyi baba profiline ilişkin bir diğer özellik, *ihtiyaçları karşılayan* babadır. Bu kapsamda gruplandırılan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> AVM'ye gidilirdi, pikniğe gidilirdi, akrabalara gidilirdi veya işte sinemaya tiyatroya bunlara da mesela gittik onlarla beraber. Önce yani yapmak istediğim bir şey de zaten ben hani eski eşime işten…. Yeni eşimi katmıyorum mesela … ne olursa olsun bir dedim o etkilenmeden hani mümkün değil hani etkilenmemesi hani onlara olan kavga mefhumu ailesi olan öyle bir şey yok zaten hani ne yapmak istiyorlarsa üçümüzüz, çoğunlukla ben ne yapsam ne istesek yapıyoruz… dediğim gibi ben elimden geldiği her şeyi vicdanen şeyim olmuyor hani maddi manevi veriyorsunuz çünkü önceden nasıl şey yapıyorsanız. Hatta bana o zaman çok derlerdi "*Sen nasıl babasın böyle*" Sabah okula bırakıyorum, öğle arası alıp götürüyorum, tekrar bir daha alıp götürüyorum eve, oradan anneme götürüyorum. Akşam tekrar oradan alıp getiriyorum, işte hafta sonu okul, baskete işte götürdüm, o zamanlar futbola götürdüm, işte hani kendi şeyleri oldu devamlı böyle hani "*taşımacı*" derlerdi hatta bana. (B6, K: 140-144)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesi incelendiğinde, ihtiyaçları karşılamak, maddi ve manevi alanda tüm imkanların sunulması biçiminde algılanmaktadır. Bu noktada katılımcı, boşanma öncesi ile sonrası arasında fark bulunmaksızın -annenin yokluğu hariç- maddi ve manevi tüm istek ve ihtiyaçları yerine getirdiğinden bahsetmekte ve bu nedenle vicdani bir rahatsızlık hissetmediğini belirtmektedir. Bu profile sahip olmak, muğlak kayıp olarak algılanmaktan koruyan bir dinamik olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcılar iyi baba profili kapsamında *destekleyici* olmanın altını çizmişlerdir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ama çünkü çocuklar o konularda bazı konularda ne bileyim, nasıl söyleyeyim ben size bazı konularda düşünme şeyini yitirttiriyorlar bana mesela hal, hareket ve

> davranışlarında. Ama kendi çocuğum için gönül kırgınlığı koyamıyorum. Hani kırgınlık koyamıyorum. Yani fazla şey yapıp şevklerini bozmak istemiyorum. Haa ne olur ne kadar olsa da benim çocuğum. Gene arkalarında olurum yani arkalarındayım yani. (B1, K: 276)

> Şimdi çocuklarla ilgili dediğim gibi işte ben o zaman hani ilk evliliğimden ayrılmadan önceki dönemde de sonrasında da hani vicdanen benim elimden geldiğinin şu an en ufak bir şeyini hissetmiyorum hani dediğim gibi o bana yapılan, bütün açılan davalar, yapılan kötülükler, konuşma doldurma hepsine rağmen mesela şu an ben ihtiyaçları olduğunda ben yanlarındayım, her zaman, maddi manevi. (B6, K: 220)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcı B1 çocuklarına kızgın olsa da yanlarında olduğunu ve her türlü desteği vermeye hazır olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde B6 da maddi – manevi her türlü desteği sunmaya hazır olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda baba rolündeki katılımcılar muğlak kaybın kaynağı olarak değerlendirilseler de sundukları desteklerle muğlak kayıp olma rolünden uzaklaşıyor gibi algılanmaktadırlar.

Son olarak iyi baba profili altında *fedakar* olma özelliğine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda B1 yaşantısını şu şekilde dile getirmiştir:

> Benim önceden sorsan bu soruyu ben gene aynısını söylerim. Benim boşanma sürecim çok uzundu. Boşanma sürecim çok uzundu. Benim mesela komşularım olsun, kendi aile tarafım veyahut da onun kendi aile tarafı olsun yani bu evliliğin gitmeyeceğini biliyorlardı. Hani mesela az önce konuşmamızda söyledim mesela evdeyken camları açardı bağırırdı, benimle çekişmeye çalışırdı. Ben camları kapatırdım "*Bari millete duyurma*" derdim. Mesela O "*Duysunlar ne olacak?*" derdi. Mesela şey yapıyordu zaten aleniydi her şey yani bizim ayrılacağımız. O yüzden pek etkisi olmadı yani karşı tarafın da veyahut da benim de onlara söylememde ayrılma şeyinde pek etkisi olmadı çünkü anlaşamıyorduk zaten. Sadece benim evliliğimin 10 senesi çocuklar üzerine gitti, çocuklar çocuklar açısından. Başka söyleyecek bir şeyim yok yani o konuda. (B1, K: 308)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, zarar veren eş profiline ve bu kapsamda eşin muğlak kaybına rağmen katılımcının evliliğini sürdürdüğü görülmektedir. Bu noktada çocuklar hem muğlak kaybın hem de evliliğin sürdürücüsü gibi işlev görmektedir. Katılımcı çocuklar için boşanmadıkça muğlak kaybı deneyimlemeye de devam etmektedir. Bu kapsamda katılımcının davranışı fedakârlık olarak algılanmaktadır.

Muğlak Kaybın Öznesi ve Nesnesi Olarak Çocuk. Çocuk profilleri, muğlak kaybın kaynaklık etme ve muğlak kayıptan etkilenme kapsamında değerlendirilmiş ve her iki grupta da yer aldığı anlaşılmıştır. Bu kapsamda çocuk profilleri hem özne hem de nesne

olma açısından değerlendirilerek oluşturulmuştur. Oluşturulan profiller Şekil 205'te gösterilmiştir.

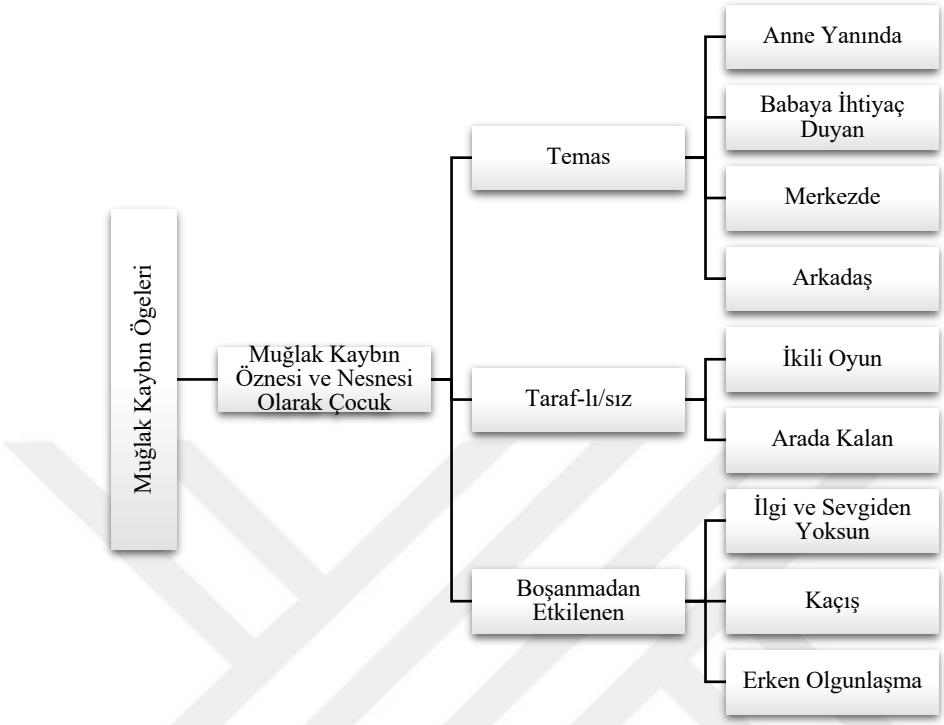

Şekil 205. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi ve Nesnesi Olarak Çocuk Profili

Çocukların kaybın öznesi ve nesnesi olmaları bağlamında oluşturulan ilk profil, *temas* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 206'da gösterilmiştir.

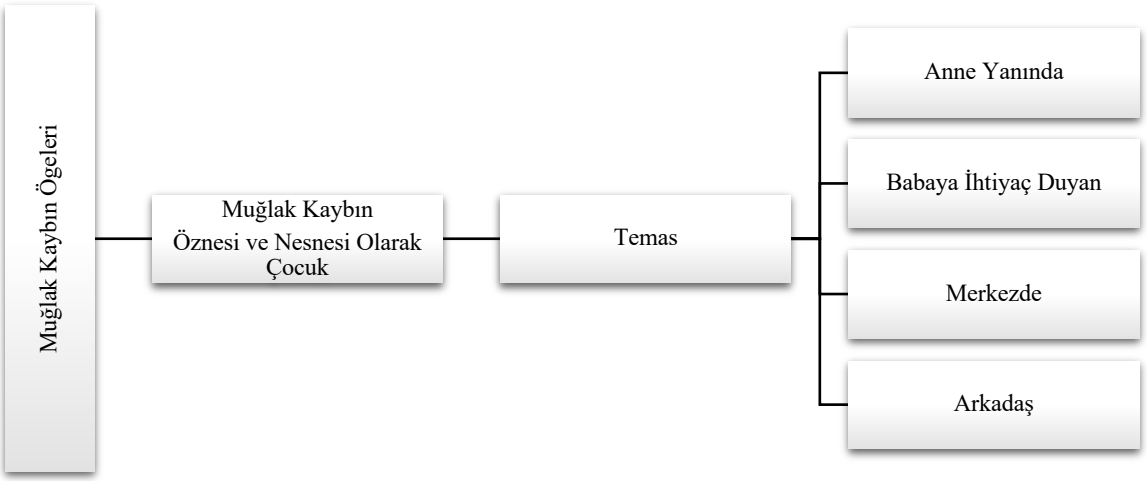

Şekil 206. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi ve Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Temas Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Temas kodu altında yer alan özelliklerden ilki, *anne yanında* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Vallahi o dönem ufaktı o dönem o şekilde olmaları gerekiyordu yani ben gaddar bir insan olsaydım çocukları bırakmazdım yanımda tutardım. Annelerini gönderirdim. …O dönemde anneleriyle yaşamaları gerekiyordu, oraya alıştılar … Ben kaç defa dedim, babamlar dedi "*Gelin oğlum, burada oturun, burada yaşayın, gelin*" işte gelmediler. Yani onlar da alıştılar oraya. Öyleymiş yani orada yaşayacaklarmış yani çocuklar yani annelerini seviyorlardı da, oranın yaşam tarzını istediler yani bizim burayı istemediler yani. Oranın mesela orası büyük bir şehir olduğu için kalabalık bir de onların sülalesi belki o cezbetti … Sürekli ararlar, gelirler, yatıya kalırlar onlar. Onlarda öyle yani. Belki çocukları da o şeye öyle cezbediyor onları, belki öyle hoşlarına gidiyor. Yani bilemiyorum yani o şekilde herhalde. Ama "*Benim yanıma gelsin, bende kalsın*" diye kaç defa söyledik ama istemediler. (B4, K: 286)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, çocukların boşanma sonrasında anne yanında kaldıkları anlaşılmaktadır. Öte yandan davet edilmelerine rağmen babanın yanında kalmamaları katılımcı tarafından çocukların annelerini, akrabalarıyla olan yaşam biçimlerini ya da yaşadıkları şehri sevmiş olabilecekleri şeklinde yorumlanmıştır. Burada katılımcının muğlak kayıp deneyimi çocuklar üzerinden gerçekleşmektedir. Çocukların gelmemesi her ne kadar yaşadıkları çevreye olan uyumla ilişkilendirilse de diğer yönüyle baba ve onun çevresine uzak olmaları anlamına gelmektedir. Bu bağlamda çocukların tepkisi, babanın muğlak kaybına uyum sağladıklarını düşündürmektedir.

Temas alt kategorisi altında yer alan bir diğer özellik, *babaya ihtiyaç duyan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında katılımcı B3 şunları dile getirmiştir:

> Yani çocuğum açısından şey işte muhtemelen beni görmemesi onu zorlaştırdı, bayağı bir zorlamıştır onu, akşamları beni görmüyor mesela küçükken daha da zorlanmıştır. Hatta hafta sonları ben de kalmak istemesini annesine söylemiş çünkü ben şöyle bir arkadaşımla eve çıktıktan sonra şöyle bir ay görüşemedim onunla, O bayağı özlemişti beni. (B3, K: 518)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, babanın muğlak kaybını deneyimleyen bir çocuğun profili tanımlanmaktadır. Özellikle küçük yaşlarda bu zorlanmayı daha çok yaşadığı ifade edilen çocuğun, babanın muğlak kaybına uyum sağlayamadığı dönemlerinden bahsedilmektedir.

Katılımcıların temas başlığı altında değindikleri bir diğer özellik, *merkezde* yer alan çocuktur. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Kızımın zaten hayatımın odağında olduğunu söylemiştim. Tabii ki hani bu şu demek değil yani benim her dediğimi yapacak, benim istediğim şekilde hep hayatına devam edecek değil de duygu bağlamında işte bir baba-kız ilişkisi bağlamında. (B5, K: 184)

> Çocuğum yaşamımın merkezinde. Yani burada odası var, odası temizlendi, gittikten sonra temizledim işte kilitlendi duruyor. İşte o istediğine göre şeyler almaya çalışıyoruz. O ayrı, O çok farklı, O hata da yapsa O benim için hatasız. Hani O farklı. (B2, K: 208) …Ama oğlum dediğim gibi yani merkezde, olmazsa olmaz. (B2, K: 228)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, çocukların katılımcıların yaşamlarının merkezinde oldukları anlaşılmaktadır. Katılımcılardan B5 çocuğunun duygusal olarak merkezde bulunmasına vurgu yaparken, B2 hem yaşantısal hem de duygusal alanda çocuğuna açtığı alanı tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, çocuklara verilen değeri göstermekle birlikte çocukların muğlak kaybına karşı alınan bir önlem gibi görünmektedir.

Temas profili altında yer alan bir diğer özellik, çocuğa *arkadaş* rolünün verilmesi biçimindedir. Bu başlık altında B3 çocuğuyla ilişkisini şu şekilde tanımlamıştır:

> Yani iyi geliyor sonuçta çocuğun hayatında olması iyi bir şey yani. …Yalnızlığımı paylaşıyor (B3, K: 301-305) …Yani işte her gün yanımda olmasını isterim açıkçası çünkü güzel anlaşıyoruz yani şey yok aramızda bir sıkıntı yok, beraber her şeyi paylaşabiliyoruz, hatta O bile bazen diyor ki "*Ya baba…*" diyor "*…böyle şeyleri nasıl konuşuyoruz?*" falan diyor tamam mı? Mesela diyorum ki "*Kız arkadaşın var mı diyorum?*" "*Baba…*" diyor "*…ben bunları nasıl seninle konuşayım?*" falan diyor. Yani hiç O bana "Baba" demiyor mesela başka şey söylüyor ben ona başka şeyler söylüyorum. Kendimize lakaplar uydurduk. Yani her gün yanımda olmasını isterim açıkçası [*Ne farklı olurdu sizin için her gün yanınızda olsaydı?*] Daha iyi olurdu yani böyle en azından şey olmazdı bir yalnızlık olmazdı, sürekli konuşurduk, bir şeyler yapardık, bir şeyler paylaşırdık yani hafta sonu gelmesi yetmiyor açıkçası. (B3, K: 339-341)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcının çocuğuna arkadaş rolü verdiği anlaşılmaktadır. Arkadaş olarak görülen çocuk, yoğun paylaşımın yapıldığı kişi olarak katılımcının yaşamında yer almaktadır. Bu haliyle çocuk, muğlak kaybın yaşanmasına engel olunan bir biçimde katılımcının yaşamında yerini almış gibi görünmektedir.

Çocuk profiline ilişkin bir diğer ana başlık, *taraf-lı/sız* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 207'de gösterilmiştir.

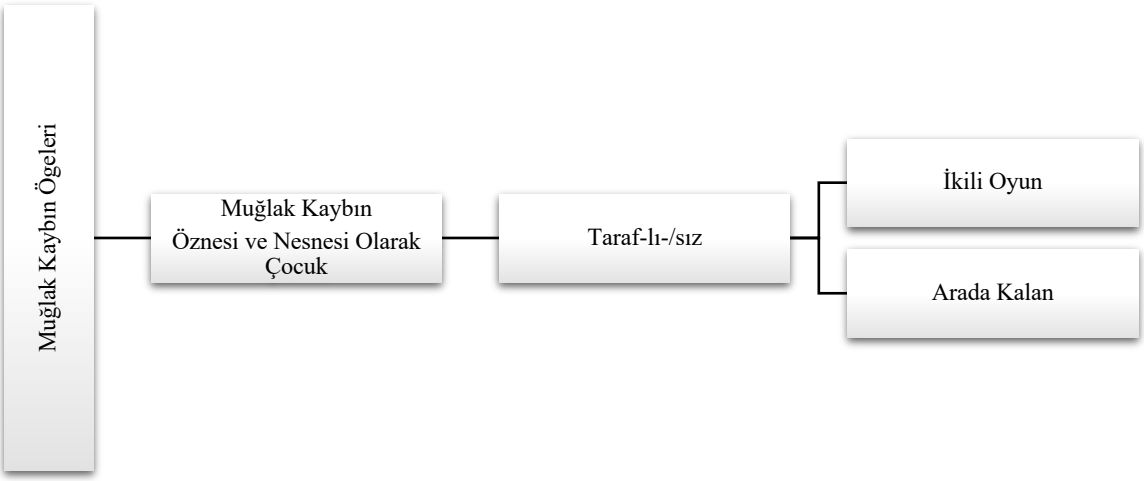

Şekil 207. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi ve Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Taraf-lı/sız Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Taraf-lı/sız başlığının altında yer alan özelliklerden ilki, *ikili oyun* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık katılımcı B1 yaşantılarını şu şekilde dile getirmiştir:

> Beni önceden çok etkiliyordu da bu sıralar etkilemiyor. Neden etkilemiyor? Bu sıralar çocuklar bana karşı ikili oynuyorlar. (B1, K: 210) …Vallahi açık ve net söylüyorum. Çocuklarım boşluğa düşüyorlar. Ha boşluk yani kendi başlarına hareket ediyorlar, bu kadar basit yani. Çünkü temelli bir aile olmadığı için çocukları çok etkiliyor bu. Hani ben kendi kararlarını kendileri vermeye çalışıyorlar hala. Bir şey söylediği zaman da mesela doğru konuşmak gerekirse bir şey yapmaya zorladığı zaman da hemen "*Annemize gideriz*". Annesi zorladığı zaman da hemen "*Babama giderim*" Kapı var nasıl olsa gitmeye. Bir yere küsersem öbür tarafa giderim hesabı yapıyorlar yani. (B1, K: 302)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, çocukların iki ev arasında gidip gelmeleri kendi çıkarlarına uyan biçimde hareket etmelerini de beraberinde getirmiş gibi görünmektedir. Çocukların sahip olduğu bu profil, muğlak kayba uyumu kolaylaştıran bir özellik olarak işlev görmektedir. Bu şekilde katılımcı, çocukların kayıplarından da daha az etkilendiğini belirtmektedir.

Taraf-lı/sız başlığının altında yer alan bir diğer özellik, *arada kalan* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Şimdi o doldurmadan dolayı zaten o taraf şimdi zaten sonraki eşimle ilgili pozitif anlamda konuşmak bir şey mümkün değil olması çünkü bir de şey hissediyorlar hani çocuklar böyle hani acaba annemi şey yaparız öyle bir şey olursa, ne diyeyim çok annemin çok dediklerini yapmazsak işte ne bileyim ona böyle hainlik düşmanlık yapmış gibi, artık şey psikolojiye giriyorlar girdiler o yüzden hani karşı karşıya zaten pek şeyleri olmadı hani. (B6, K: 188)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, çocukların anne-baba arasında kaldıkları ve bu nedenle davranış biçimlerine karar vermekte zorluk yaşadıkları anlaşılmaktadır. Çocukların annelerine ihanet etmemek için babayla ve yeni eşle ilişkilerini düzenleme biçimi, muğlak kayba uyum sağlamada yaşanan temel zorluklardan biri olarak değerlendirilmektedir. Burada çocukların muğlak kayıp olan babaya diledikleri biçimde yaklaşamamaları, belki bir yönüyle babanın kaybına odaklanan anneyle de tam olarak iletişim kuramamaları çocukların iki muğlak kayıp arasında kaldıkları biçiminde yorumlanmaktadır.

Çocuk profili için oluşturulan bir diğer ana başlık, *boşanmadan etkilenen* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 208'de gösterilmiştir.

Şekil 208. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Öznesi ve Nesnesi Olarak Çocuk Profiline Ait Boşanmadan Etkilenen Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Boşanmadan etkilenen çocuk profili altında gruplandırılan özelliklerden ilki, *ilgi ve sevgiden yoksun* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ya işte biz hafta sonları sürekli beraberdik onunla, mesela cumartesi günü çıkardık AVM'leri gezerdik, sinemalara giderdik, bir şeyler yapardık yani bir şeyler paylaşırdık diyeyim, bir yere oturmaya giderdik yani …onu da götürdüm yanımda, onu da severlerdi gittiği ortamda küçükken falan. Hala gerçi şey mesela bazen götürüyorum onu hala işte tanıyan insanlar falan çok seviyorlar yani hiç gittiği yerlerde de şey yapıyorlar özel ilgi gösteriyorlar, o çok hoşuna gidiyor onun, ondan dolayı zorlanmış olabilir. (B3, K: 520)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, babanın muğlak kaybı ile birlikte çocuğun ilgi ve sevgiden yoksun kaldığı anlaşılmaktadır. Babayla yapılan etkinliklere ara verilmesi, çocuğun sosyal açıdan da muğlak kayba maruz kalmasına neden olmakta ve bu açıdan da babanın muğlak kaybının çocuğu zorladığı düşünülmektedir.

Boşanmadan etkilenen çocuk profiline ilişkin bir diğer özellik B5 tarafından *kaçış* olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Ya X1'de bir dönem şunu ben sonra fark ettim …bazen bakıyorum ki böyle şey oluyor kopuyor hani uykusu gelir ya insanın bunun gibi boş bakıyordu. "*Ne oldu?*" diyorum "*Ya başım ağrıyor*" diyordu. Sonra bunu şöyle öğrendim daha önce de orada bu tip konuşmalara çok maruz kalmış ya bu tip derken hani daha farklı kaçmış hep çocuk bu konuşmalardan yani bir yerde çok fazla konuşma varsa sanki onlardan bahsediliyormuş gibi hani bu süreçten bahsediliyormuş gibi hep algılanmış. Hatta bir keresinde şöyle bir kare vardı hiç unutmam onu. Evdeyiz yine yani babamlar belki o dönem köyde işte annesiyle ayrı olduğumuz dönem. Dışarda yürüdük biraz X1, çocuk da o zaman annesindeydi. Şimdi evin mutfağında oturuyorlar köyde bizimkiler ama içerden tabi kalabalık hep orada olduğu için tek odada oturuyorlar ya orada içlerindeki konuşmalardan da sesleri geliyor tabi ben tam yöneldim oraya gireceğim tuttu elimden "*Ya baba oraya girmeyelim*" dedi. "*Neden?*" dedim. "*Ya çok konuşuluyor orada*" dedi. "*Ya biz seninle gidip şurada sessiz odada oturalım*" Yani artık öyle bir hani küçük bir çocuk "*Her sakallıyı gördüğünde dede dermiş*" ya mesela hani öyle bir genelleme oluşmuş çocukta. Hani yine aynı konulardan bahsediliyor, yine aynı iğrenç meselelerden bahsediliyor falan filan. Aslında farklı bir şey konuşuluyor hani orada bir tarla seçilecek, ne olacak ondan bahsediliyor aslında ama çocuk işte bu konuşulmaya yani konuşmanın şekli itibari ile diğer oradaki hani annesi yanındaki ağır olan konuşmalarla ilişkilendirilmiş sanki hani aynı onun gibi ve o ortamdan uzaklaşmak istiyor. (B5, K: 224)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, çocuğun kalabalık ortamlardan, yoğun konuşmalardan uzak durma çabası içinde olduğu anlaşılmaktadır. Çocuk, boşanma sürecinde maruz kaldığı olumsuz yaşantılardan kaçmak için benzer ortamlardan uzak kalmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda da çocuk, sessiz ortamlarda bulunma yönünde bir çaba içerisine girmiştir. Çocuğun bu çabası muğlak kaybın sesinden uzaklaşmak biçiminde yorumlanmıştır.

Son olarak, boşanmadan etkilenen çocuk profiline ilişkin bir diğer özellik, *erken olgunlaşan* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında B4 şunları dile getirmektedir:

> Ya çocuklardan başlayayım. Çocuklar ayrılığa baştan alışamadılar ama sonradan alıştılar, birdenbire büyüdüler olgunlaştılar. Onlar çabuk olgunlaştı yani bu şeyi kanıksadılar. (B4, K: 192)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, çocukların boşanmaya hızlı uyum sağladıklarını belirtmektedir. Çocukların başlangıçta babanın muğlak kaybına alışamadıkları ancak sonrasında birdenbire uyum sağladıkları gözlemlenmiştir. Katılımcı çocuklardaki bu değişimi, erken olgunlaşma ile ilişkilendirmektedir.

Başa Çıkma Mekanizmaları. Diğer katılımcı gruplarında olduğu gibi bu grupta da boşanma süreci ve sonrası katılımcıların yaşamlarını olumlu ya da olumsuz etkileyen faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler çalışmada başa çıkma mekanizmaları başlığı altında ele alınmıştır. İncelenen bu mekanizmalar, kolaylaştırıcılar ve zorlaştırıcılar olmak üzere iki başlık altında gruplandırılmıştır. Oluşturulan bu gruplandırma Şekil 209'da gösterilmiştir.

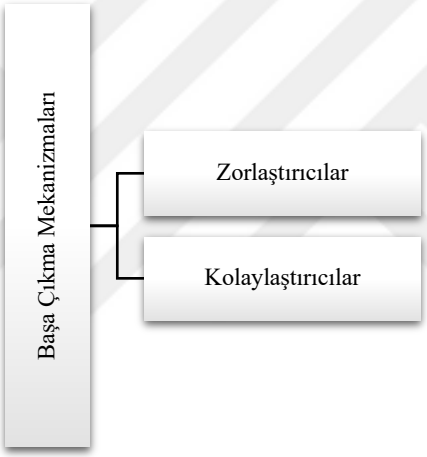

Şekil 209. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları

Zorlaştırıcılar. Boşanma süreci ve sonrası yaşamın birçok alanında değişimlerin yaşandığı bir süreçtir. Bu değişimlerin bazıları muğlak kayba uyum sürecini etkilemektedir. Bu noktada muğlak kayıpla başa çıkma sürecini zorlaştıran mekanizmalar kritik hale gelmektedir. Katılımcıların ifadeleri incelenerek muğlak kayıpla başa çıkma sürecini zorlaştıran faktörler üç başlık altında gruplandırılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 210'da gösterilmiştir.

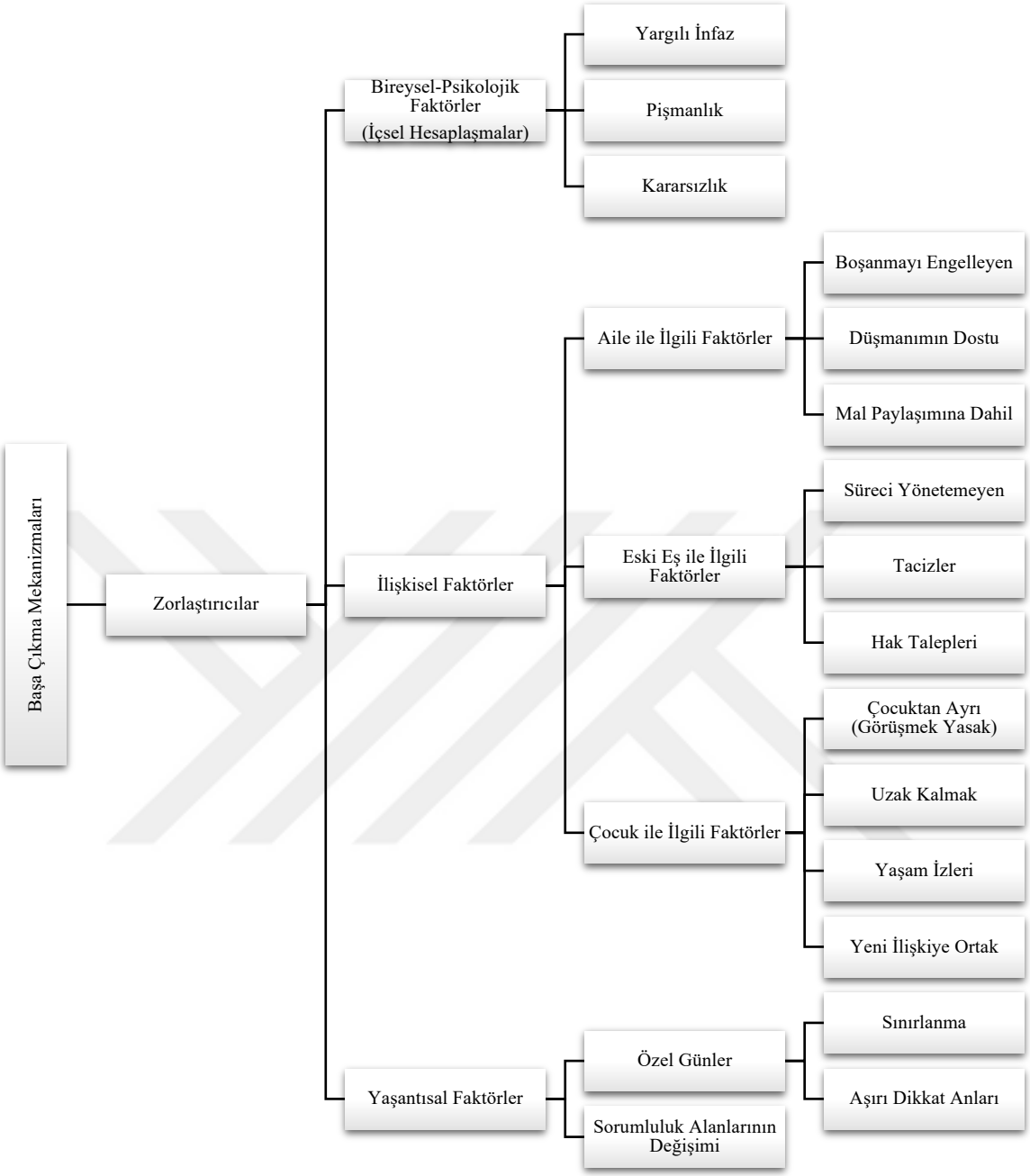

Şekil 210. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları: Zorlaştırıcılar

Bireysel-Psikolojik Faktörler (İçsel Hesaplaşmalar). Boşanma süreci ve sonrasında muğlak kayıpla başa çıkma sürecini zorlaştıran faktörlerden ilki, içsel hesaplaşmalar olarak nitelendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 211'de gösterilmiştir.

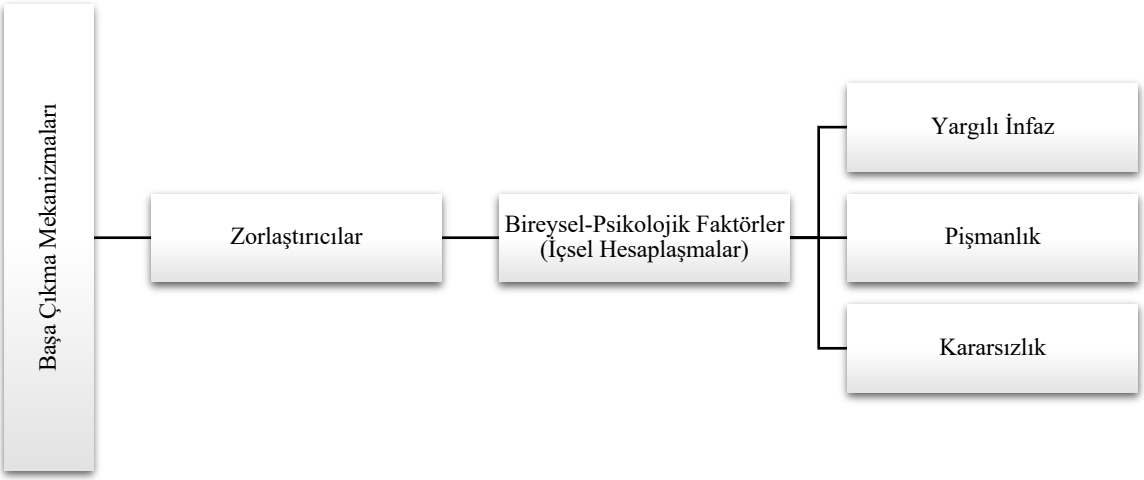

Şekil 211. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Bireysel-Psikolojik Faktörler (İçsel Hesaplaşmalar)

İçsel Hesaplaşmalar kodu altında ele alınan başlıklardan ilki, *yargılı infaz* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcı B2 yaşantılarını şu şekilde dile getirmiştir:

> Ya şimdi içsel olarak tabi dışavurum yok ama içsel olarak kendinle hesaplaşıyorsun "*Şöyle mi olsaydı, böyle mi olsaydı, şunları şöyle mi yapsaydım, yoksa böyle mi davransaydım*" Kendinle şeyler senaryolar hazırlıyorsun, bu senaryolardan yürüyorsun. İşte ne diyeyim mesela "*Acaba böyle yapmasaydım da biraz daha mı yumuşak davransaydım yoksa daha sert mi davransaydım?*" Devamlı içinizde böyle bir şeyler var. Nasıl diyeyim yani hep bir şeyler var içimde. Olan bir olayı 2345 boyutlu olarak düşünüp tekrardan işte şey yapmak karşındakiyle konuşup kendi kendine konuşup kendine hak verip veyahut şunları çıkarmak aslında biraz şey sorun. (B2, K: 128) Zor soru yani işte kendimle hesaplaşmalar işte "*Onu böyle yapmasaydım, keşke onu almasaydın, borca girmeseydim, işte şu kadını telefona kaydetmeseydim*" Karşı taraftan hesaplaşmalar "*İşte ne olurdu yatakta beraber olsaydık, işte şuraya gelseydi, ne olurdu işte benden trekking köye çıksaydı, ne olurdu?*" gibi. Ya şu an aklıma gelmiyor ama aslında bir tanesini anlatmaya kalksam birkaç gün sürer herhalde. (B2, K: 140-142)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, daha önceki yaşantılarla ilgili hem karşısındaki kişiyi hem de kendi davranış ve duygularını detaylı biçimde gözden geçirdiğini anlatmaktadır. Burada içsel hesaplaşma, bir olaydan duyulan pişmanlığın ardından yapılan sorgulama gibi algılanmakta, bu bağlamda muğlak kayıp sonrasında sorgulamanın gerçekleştiği düşülmektedir. Bununla bağlantılı olarak başka bir katılımcı yaşadığı pişmanlık duygusunu şu şekilde dile getirmiştir.

> Evlilik? Ya… ya bir daha kesinlikle ikinci çocuğu yapardım yani ikinci çocuğu yapardım çünkü biraz daha bağlı olarak kuvvetlendirirdi yani. Mesela bu ev alma sürecinde ben biraz bazı hatalar yaptım, işte eşimin istediği evi almadım, işte aldığım evde sıkıntılar çıktı, o biraz bizi yıprattı, onları yapmazdım kesinlikle o korkuyla yaklaşmazdım. O işe biraz daha böyle korkarak girdim o işi halbuki çok da korkacak bir şey yokmuş yani bir şekilde ödeniyor yani. (B3, K: 395)

Yukarıda yer alan ifadede B3, eşiyle olan ilişkisini güçlendirmek için çocuk sahibi olmak istediğinden ve eşinin isteğini yerine getirmemesi nedeniyle duyduğu pişmanlıktan bahsetmektedir. Katılımcının ifade ettiklerinin altındaki temel motivasyon, eşiyle olan bağını güçlendirmek üzerinden eşinin muğlak kaybına engel olmaktır. Bu bağlamda yaşanılan pişmanlık, muğlak kaybın ardından hissedilen bir tepki olarak değerlendirilmektedir.

İçsel hesaplaşmalar kodu altında katılımcıların vurguladığı bir diğer alt başlık, *kararsızlık* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında B5 şunları ifade etmiştir:

> Başa çıkabildiniz mi evet yani süreç zaten nihayete erdi ki çıkmışım ama çok zor bir süreç tabii ki yani başa çıkmak açısından. Çok yıpratıcı geçti gerçekten çünkü şunu sorguladığım zaman da oldu hani "*Geri adım atsam, tamam*" desem tekrardan bu sürece bir daha başlayacağımı biliyorum "Göze alabilecek misin? "gibi mesela bunlar oldu. (B5, K: 138)

Yukarıda yer verilen ifadede, boşanmaktan vazgeçmekle ilgili yaşanılan kararsızlığa işaret edilmektedir. Katılımcının burada karasız kaldığı durum, sevmediği ve eş olarak görmediği bir kişiyle yeniden bir arada olmakla ilgilidir. Bu noktada ise katılımcının muğlak kayba yönelik toleransının ne olduğu önemli hale gelmektedir. Başka bir ifadeyle muğlak kayıpla bir evlilik sürdürebilecek midir? Dolayısıyla yaşanılan kararsızlık, muğlak kayba verilen bir diğer duygusal tepki olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda verilen tepki, muğlak kayıpla başa çıkma sürecini zorlaştıran bir dinamik olarak ele alınmaktadır.

İlişkisel Faktörler. Muğlak kayıpla başa çıkma sürecini zorlaştıran faktörlerden bir diğeri, ilişkisel dinamiklerdir. İlişkisel faktörler aile, eş ve çocuk odağında ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 212'de gösterilmiştir.

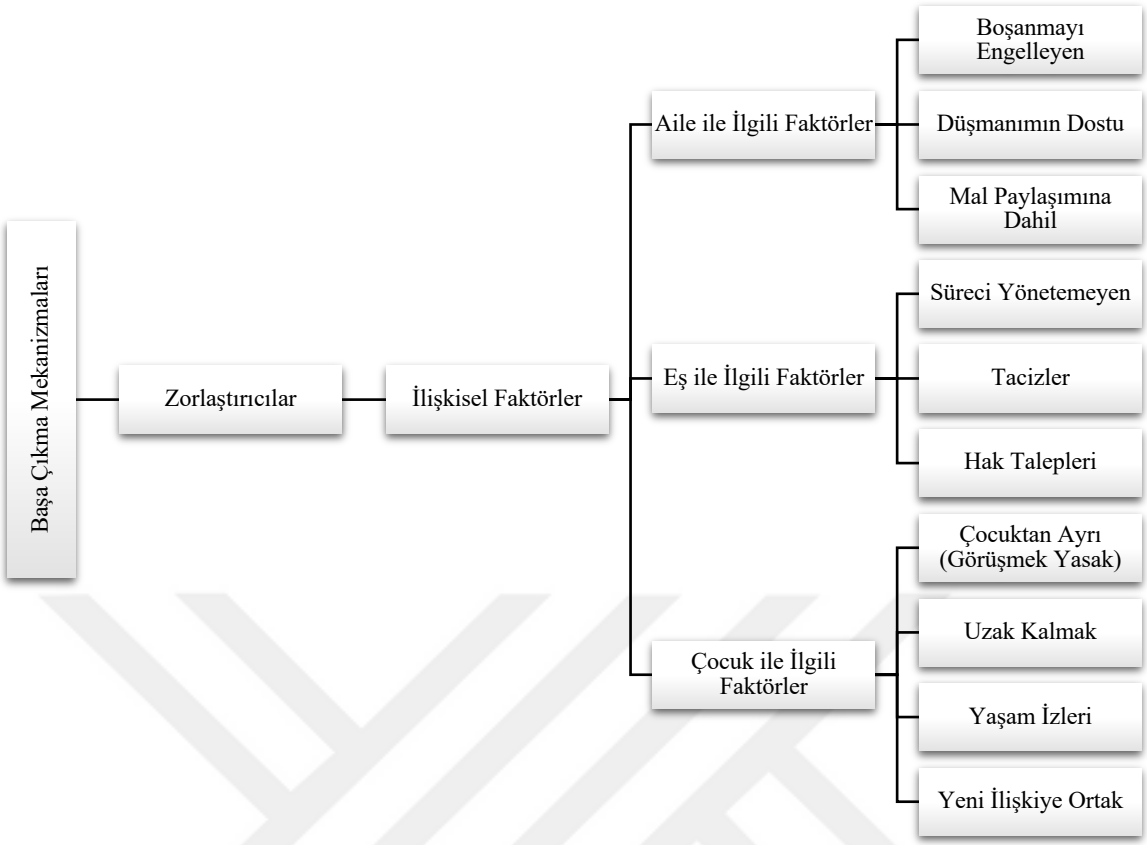

Şekil 212. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler

Muğlak kayıpla başa çıkmayı zorlaştıran mekanizmalardan ilki, aile ile ilgili faktörler başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 213'te gösterilmiştir.

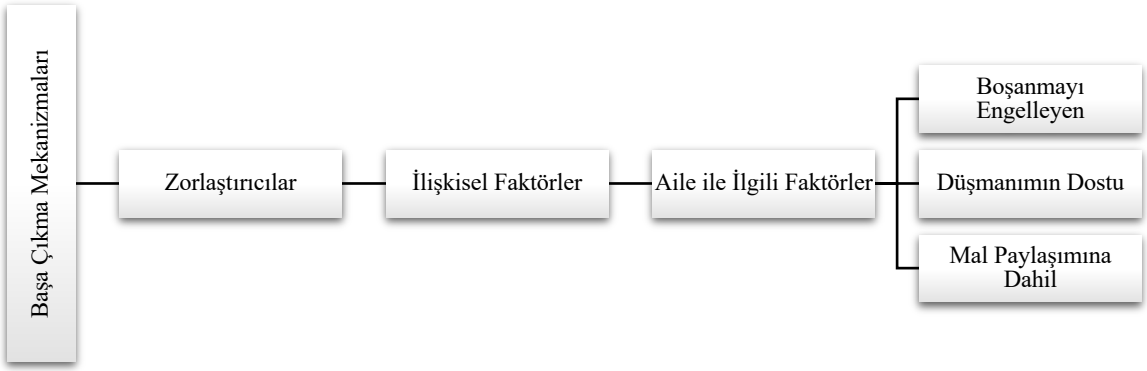

Şekil 213. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler Alt Kategorisine Ait Aile ile İlgili Faktörler Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Aile ile ilgili zorlaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından ilki, ailenin *boşanmayı engellemeye* yönelik çabasıdır. Bu kapsamda katılımcılar yaşantılarını şu şekilde dile getirmektedir:

> Tabi o 20xx'e kadar sürdü, sonrasında işte ben tabii hani bu şekilde gitmedi ben söyledim sonrasında anlaşamadığımızı, ailelerimize söyledik. Onlar da işte tekrar "*Yapmayın etmeyin*" falan tekrar küstük, barıştık, bir yerden sonra tıkanıyorsunuz. (B6, K: 34)

> 20xx senesinde biz anlaşmalı olarak bir daha boşanma vermiştik. Rahmetli kayınpederim beni durdurdu. Dedi ki "*Oğlum çocuklarına yazık olur*" dedi. "*Siz*" dedi yani "*size acımam*" dedi. "*Siz bir daha evlenirsiniz çocuklar olur, çocuklara yazık olur*" dedi. "*Al davayı geri*" dedi. "*Bir daha şey yapın*". Rahmetliye dedim ki "*3 ay 3 ay sonra yine aynısını yapacak bana"* dedim. "*Yapabileceğim bir şey yok oğlum*" dedi. Yani ondan sonra aynı şekilde devam ettim. Ben kayınpederim de olsun rahmetli ile her zaman görüşürdüm. Çok iyi bir adam, çocuklarım olsun baldızlarım olsun, hala görüşürüm ben onlarla. Onlar mesela benim yanıma bile gelirler. (B1, K: 48)

> O süreç çok zorluydu gerçekten hani kendi ailem de olmak üzere aslında çok yıpratıcı bir süreçti. (B5, K: 100) …Ailem zaten annem babam zaten sürecin en başından beri haberi var tabii ki. O süreçte onlar tabii ki istemediler ama ister istemez tabii ki tepki gösterdiler. (B5, K: 115) … Tabii ki de akrabalarımız olması zorlaştıran unsurlardan. Ondan sonra senin suçlu olmanı istiyor, ben istiyorum ayrılmayı. Sonuçta işte "*Karşınızda insan sana ne gibi bir kusuru yapmış*" işte affedersin "*Seni aldatmış mı, şunu yapmış mı, bunu yapmış mı?*" falan olur ya böyle hani mesela yani "*Bunlar yok*" İşte bir de akrabam "*Sen nasıl böyle bir şey yaparsın, işte çocuk var bilmem ne*" hepsi bunlarla birlikte tabii ki bunları duyuyorsunuz. Bunlarla birlikte zaten size geliniyor. Sonuçta "*Sen kabul ettin şimdi ne dediysen de ben kabul ettim bu evlenmeyi*" Bunlar üzerinden daha çok mesela gelindi. (B5, K: 134)

Yukarıda yer alan ifadelerde, boşanma genellikle ailelerin desteklemediği ve engel olmaya çalıştığı bir olgudur. Burada aileler, bir ailenin yıkılmasını ve çocukların olumsuz etkilenmesini engellemeye çalışmaktadır. Öte yandan ailelerin bu tepkisi, muğlak kaybın sürdürücüsü gibi algılanmaktadır. Başka bir ifadeyle, evliliğin sürdürülmesi, muğlak kaybın sürdürülmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle kök ailelerin müdahalesi, muğlak kaybın sürdürülmesine yönelik olarak algılanmakta ve katılımcılar için zorlaştırıcı bir dinamik olarak değerlendirilmektedir.

Zorlaştırıcı mekanizmalar kapsamında ailenin müdahalesi, eski eşe destek olma biçiminde de gerçekleşmektedir. Katılımcı B1, kurulan ilişkiden duyduğu rahatsızlığı şu şekilde dile getirmektedir:

> Benim bir tane abim var, bu işi zorlaştıran buydu en fazla. Yani ona destek çıktı, beni kötü duruma düşürmek isteyen oydu. O onun zaten boşanma davası şeylerini ona verip de avukata incelettirip ona dava açtıran oydu. W2'ye götürüp de onu işe sokan, çalıştıran da oydu. Mesela oturduğum şehre gelip de gizli gene buluşup da anlaşan da oydu. Şey hakkında onlardan hepsinden benim haberim vardı. Durduğum yer 15000-20000 nüfuslu, beni çoğu tanır. Tanıdığı için de bana her taraftan haber geliyordu. Yani yani şöyle söyleyeyim yani benim arkadaşım çok olduğu için beni arıyorlardı diyorlardı ki "*İşte senin karın, eski karın senin abinle mezarlık sırtında buluştular. Bir şeyler konuştular ayrıldılar*" veyahut da "*Senin böyleyken böyle olay oldu da*" bana böyle her şeyde haber geliyordu. Yani benim her şekilde olayların hepsinden haberim vardı. Mesela sosyal medya kullanıyorsam, sosyal medya kullanmasını biliyorsam, arkadaşlığım varsa, kimin nereye gittiğini, kimle buluştuğunu mesela görebilirsin. Ben mesela benim ağabeyimle onun W2'de buluştuğunu ben adım adım sosyal medyadan takip ettim. Konumları açıktı. Adım adım takip ettim. …Mesela o konularda benim abim bana en büyük zararı veren benim abimdi, kendi abim. (B1, K: 146) Ev için mahkeme açtırması, hepsini O yaptırdı. (B1, K: 148)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcının yakın akrabasının eşi ile sürdürdüğü ilişkiden bahsedilmektedir. Burada B1'in yasal olarak eşi ile bağını sonlandırmasına rağmen akrabası üzerinden bu ilişkinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu noktada da katılımcının tepkisinin muğlak kayıpla kurulan ilişkiye yönelik olduğu düşünülmektedir. Katılımcı muğlak kayba uyum sürecine geçmeye çalışmakta ancak akrabası buna izin vermemektedir. Akrabanın ilişkiyi sürdürmeye yönelik çabası, muğlaklığın sürdürülmesine yönelik bir tutum olarak değerlendirilmektedir.

Son olarak aile ile ilgili zorlaştırıcı bir diğer faktör, *mal paylaşımı* ile ilgili ailenin sürece dahil olmasıdır. Bu kapsamda B3 şunları paylaşmıştır:

> Yani biz genelde kendi aramızda şey yaptık bu işleri yaptık, çok başkalarını dahil etmedik, hatta benim ailem çok şey yaptı yani "*Madem boşanıyorsun evi niye bırakıyorsun ona?*" Ben de diyorum "*İşte orada tek oturmuyor, benim çocuğum da oturuyor, düşün*" diye düşünüyordum söylüyordum. Ya biraz ailem şey yaptı işte bu ortalıkta mal olunca ben hiç böyle dünyanın malına meraklı bir insan değilim ama bir ev aldık başımıza bela oldu yani. Böyle sürekli bu karşımıza çıktı. İşte "*Bu evi niye onlara verdin?*" …diyordu, işte annem biraz zorlaştırıyordu, boşandıktan sonraki kişiler zorlaştırıyordu. Ben de diyorum ki hani "*Çocuğum da barınacak orada, sonuçta onun geleceği için bir şeyler aldım, yaptım. Yarın bir gün işte büyüyünce evlenmek isteyince en azından bir evi olacak*" diye düşündüm. Onun haricinde bir şey yok yani. / *Anneniz anladığım kadarıyla sürece dahil olması* / Annem biraz babam hiç karışmadı mesela rahmetli. İşte kız kardeşim falan da hiç karışmadı yani diğerleriyle görüşmüyorum zaten ablamla filan görüşmüyorum. Öyle yani. / *Annenizin de anladığım kadarıyla maddi olarak* / Maddi olarak şey oldu, baskısı oldu. (B3, K: 167-171)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı boşanma sonrası ailenin mal paylaşımı ile ilgili müdahale etmesine yönelik duyduğu rahatsızlıktan bahsetmektedir. Katılımcı, çocuğunu düşünerek yaptığı paylaşım konusunda annesini ikna etmeye çabalamaktadır. Burada yaşanan ikiliğin mal paylaşımının yapıldığı kişiyi referans aldığı düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle, katılımcının annesi paylaşılan malın eski eşe verildiğini düşünerek karşı çıkmakta; katılımcı ise sahip olduğu malı çocuğu ile paylaştığını belirterek aldığı kararı savunmaktadır.

Özetle, katılımcıların boşanmaları aileleri tarafından desteklenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan katılımcı grup, kararlarını uygulayıp eşlerinden boşanmışlardır. Burada katılımcıların kararsızlığı genellikle çocuklarla bağlantılı olarak sürece yansımış ancak yine de boşanma gerçekleşmiştir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, geniş aile üyelerinin aile bütünlüğünü düşündüğü ancak aile içindeki muğlak kaybı göz ardı ettiği, katılımcıların ise çocukların kısmen muğlak kaybına rağmen eşin muğlak kaybıyla yaşamaya katlanamadıkları anlaşılmaktadır. Bu durumda, evliliğin içinde eşin muğlak kaybıyla yaşamak, boşanma sonrası çocuğun muğlak kaybını yaşamaktan daha güçlü bir etki yaratmaktadır.

Muğlak kayıpla başa çıkmayı zorlaştıran faktörlerden bir diğeri *eski eş*tir. Bu kapsamda yapılan gruplandırma Şekil 214'te gösterilmiştir.

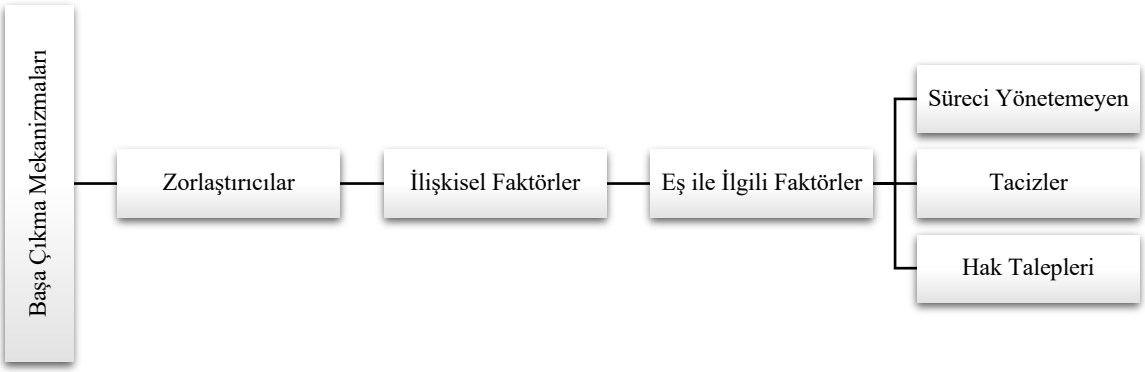

Şekil 214. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler Alt Kategorisine Ait Eş ile İlgili Faktörler Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Eş ile ilgili zorlaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından ilki, boşanma *sürecini yönetememesi*dir. Bu başlık altında katılımcı B5 şunları dile getirmiştir:

> Çünkü canımı yakan orası oldu yani kızımın hep bu şeylere maruz kalması, onun karşısında annesinin bu süreci kızının dışında yönetememesi. Yani o hep canımı sıkmıştı ve şu an hala ilk aklıma gelen odur mesela. Çünkü gerçekten çok etkilendi kızım o süreçten ve o da "*Bir an önce bunu bitirip de çocuğumu hemen yanıma almak idi*" bir düşüncem bu olmuştu ben de. (B5, K: 100)

Yukarıda yer alan ifadede B5, çocuğunun boşanma sürecindeki olumsuz yaşantılardan etkilendiğine dikkat çekmektedir. Çocuğun sürecin dışında tutulamamasını eşi ile ilişkilendirmekte ve bu kapsamda eşinin süreci yönetemediğini belirtmektedir.

Boşanma süreci ve sonrasında eşlerle ilgili yaşanan bir diğer güçlük, eşin *taciz edici davranışlar*ıdır. Burada B6, çevresindeki kişiler aracılığıyla eşinin iletişim kurmaya yönelik davranışlarından huzursuz olduğunu ve yaşamına odaklanmakta zorluk çektiğini belirtmektedir:

> Tabii ki etkiliyor sizin beraberliğinizi de; engelledim zaten telefondan, bütün hiçbir şekilde bana ulaşamıyor çocuklardan falan şey yaptı onlar da ulaştırmıyorlar, etkileniyorsunuz. İşte dediğim gibi tekrar bir ilişkiye içine giriyorsunuz, orada etkileniyorsunuz ister istemez hani bir baskı olduğu zaman rahatsız oluyorsunuz, bu gerginlik oluyor, bu da gerçek, diğer hayatınızda olsun, ikili ilişkilerinizde olsun, çevrenizde olsun, ailenizde olsun, kim olursa olsun, çocuklarınızda olsun şey yapıyor yani ister istemez etkiliyor sizi olumsuz yönde. (B6, K: 94)

Son olarak, eş ile ilgili zorlaştırıcı bir diğer faktör, *hak talepleri*dir. Bu kapsamda katılımcılar hak talepleri nedeniyle devam eden dava süreçleri, boşanmanın uzun zaman alması ve mal paylaşımı nedeniyle yaşanan anlaşmazlıklardan bahsetmektedirler. Bu kapsamda katılımcı B1 yaşantılarını şu şekilde anlatmıştır:

> Yani ne bileyim sadece eski eşimle sorunlar yaşıyordum. Aslında olmaması gereken o bana kendisi söylerdi. "*Seninle…*" derdi "*…her şeyi mahkemelere sokacağım*" derdi. "*Her yerde mahkemelerde görüşeceğiz*" derdi. Ben biliyordum, O bilmiyordu anlaşmalı boşandığımız için onun bana dava açamayacağını ama O bilmiyordu. Sonra bir daha şey yaptığı zaman bir daha bana zaten …bir daha dava mava açmadı. Sadece bu ev için dava açtı, tapuyu vermiyor diye. Başka da bir şeysi olmadı ondan sonra. Bir daha benden mesela şey istedi nikah akti. Resmen istemedi de "*Nikah aktim ne olacak?*" dedi. Onu sorması nikah akdini istemesi demektir çünkü Kur'an'da da yazıyor. Araştırırsan da bunu hangi şartlarda boşanırsan boşan onu ödemek zorundasın çünkü onun vebali çok ağır çünkü Kur'an'da yazıyor. Ben onu ona bir şekilde ödedim ona ben. Bir daha bana karşı şeyi kalmasın. Öbür tarafta bu toprağın üstünde yaşamak varsa müslümansak müslümanlığı şey yapıyorsak toprağın altı dedikleri bir şey de var öbür taraf da var. Onun hesabını vermek de var. Ona göre hareket etmek lazım. (B1, K: 306)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, eşler arasındaki ilişkisinin hak talepleri üzerinden kurulduğu anlaşılmaktadır. Burada eski eşin eşin dava süreçleri üzerinden isteklerini iletmesi, katılımcının da herhangi bir isteğin karşılanmasına gerek duyulmayacak biçimde boşanmayı gerçekleştirdiklerini belirtmesi iki tarafın muğlak kayıpla ilişki kurma biçimi olarak yorumlanmıştır. Başka bir ifadeyle, eşin talepler üzerinden ilişki kurması, muğlak kayıpla ilişkisini sürdürme davranışı olarak yorumlanmaktadır. Söz konusu davranış, eski eşin muğlak kayıpla başa çıkmakta zorlandığını düşündürmektedir. Öte yandan katılımcının boşanma süreci ve sonrasına ilişkin ilişkiyi tamamıyla sonlandırmaya yönelik tavrı iki biçimde değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki, muğlak kayıp statüsünde olan eşin reddedilmesi söz konusu olduğu için muğlak kaybın da reddi olarak değerlendirilmekte ve uyumun gerçekleşmediği biçiminde yorumlanmaktadır. İkincisinde ise ilişkinin sonlandırılmasına yönelik çaba, muğlak kayıpla ilişkinin netleştirilmesi ve bu bağlamda uyum için harekete geçme olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda dini açıdan eski eşinin isteklerinin yerine getirilmesi, dini olarak da aradaki iletişimi sonlandırmanın bir biçimi olarak yorumlanmış ve bu haliyle muğlak kayba uyum sürecine geçiş sağlanmış gibi görünmektedir.

Boşanma süreci ve sonrasında muğlak kayıpla başa çıkmayı zorlaştırıcı bir diğer faktör, çocukla ilgilidir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırmalar Şekil 215'te gösterilmiştir.

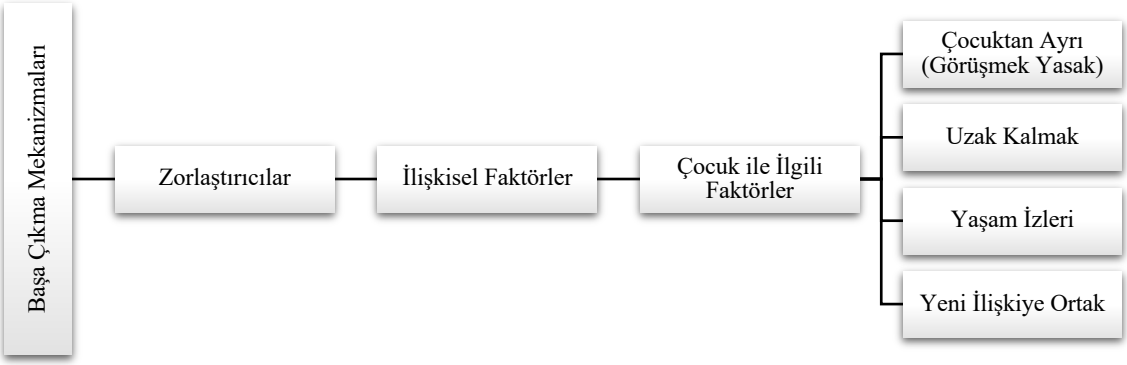

Şekil 215. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler Alt Kategorisine Ait Çocuk ile İlgili Faktörler Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Çocuk ile ilgili faktörler kapsamında yer alan zorlaştırıcı dinamiklerden ilki, çocuklarla *görüşmenin engellenmesi*dir. Bu kapsamda B5 deneyimlerini şu şekilde anlatmıştır:

> Ve bu anlamda bir de şey çok oldu mesela ben kızımı göremiyorum, göstermiyorlardı. Ben o dönem W1'de çalışıyordum mesela işte W2'desin, işte rapor alıyordum gelip işte kızımı görmek için. Orada bile gösterilmiyordu. …Yani bugün bu boşanmayı bir defa istediysem, gelip çocuğumu göremediğim de bu 10 oldu, 100 oldu bu sefer. Artık bu sürecin bitmesi ve çocuğun bir an önce alınması gerekiyordu. (B5, K: 106-108)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, boşanma sürecinde çocuğunun gösterilmemesi ile ilgili yaşadığı derin üzüntüye ve eşe yönelik öfkesine işaret etmektedir. Burada katılımcının kızının muğlak kaybına yönelik yoğun duygular anlatımda yerini bulmaktadır. Bununla birlikte boşanma sonrası çocuklarının sürekli olarak yanında olamamakla (*uzak kalmak*) bağlantılı olarak yaşadığı muğlak kaybı B4 şu şekilde dile getirmiştir:

> Arada gidip çocukları görüyorum da ya onlar geliyor ama şu Pandemiden dolayı onlar gelemiyor ben gidiyorum görmeye. Hani en büyük kötülük yani nasıl diyeyim kötülük değil de en büyük acı çocuklarımın büyüdüğünü görememek … (B4, K: 26) Yani çocuklar o dönemler orada nasıl yaşadılar, ne yaptılar, hangi duyguları beslediler bilmiyorum yani küçük olan pek aklı ermiyordu yani küçüktü iki yaşındaydı. Diğeri on yaşındaydı yani o biliyordu yani ben her gittiğimde gelirken çok ağlıyordu "*Gitme gitme baba gitme*" diye çok ağlıyordu. Yani o bende çok derin iz bıraktı….Ya çok büyük bir acı biliyor musunuz yani nasıl anlatayım size yani bir parçanız orada kop… orada yani orada kopmuş bir kolunuz bacağınız kopsa belki o kadar canınız yanmaz yani o derece yani, yani ister istemez siz de gözyaşı döküyorsunuz, çocuğunuz görmesin diye kaçarak gidiyorsunuz yani yanında çocuk arkada bağırıyor "*Baba gitme, baba gitme*" diye. Belki de ondandır çocuk kalbi katılaşmıştır veya bana karşı içinde belki bir şey vardır kin vardır, öfke vardır ama şu an öyle bir şey bana hissettirmiyor yani var mı yok mu onu da bilmiyorum. (B4, K: 64-66)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, B4'ün muğlak kayba maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Bu muğlak kayıp, çocukların büyüdüğünü görememek biçiminde ifade edilmekte; yaşanılan duygu ise bir uzvun kaybedilmesine benzetilmektedir. Bununla birlikte yaşanılan muğlak kayıp çift taraflı da olabilir. Katılımcı "*çocuğun kalbi katılaşmıştır*" ya da "*kin ve öfke vardır*" ifadeleriyle babanın muğlak kaybından dolayı çocuğun duygu durumuna işaret ediyor gibi görünmektedir. Baba ile çocuğun düzenli olarak görüştüğü bu vakada bile muğlak kaybın etkisi dikkat çekicidir.

Muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde çocukla ilişkili zorlayıcı mekanizmalardan bir diğeri, *yaşam izleri* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu başlık altında B4'ün paylaşımı şu şekildedir:

> Ya şimdi çok zor bir şey o gün işte ben hatırlıyorum onu. Evde tartışma yaşamışlar, beni aradı, ben de gittim. O da akrabası varmış burada onu aramış, O da geldi. Eşyaları kendi çocukların eşyalarını aldı. "*Gitme*" annem falan dedi ya "*Gitme boş ver kal burada, bak şey olur düzelir şu olur*" yok inat etti. Akşam böyle alacakaranlık aldı çocukları, götürdüm, oraya bıraktım. Ondan sonra bir-iki gün kaldım, geri geldim. Çocuklardan büyük olan biliyor yine ağladı "*Baba gitme*" falan diye. Geldim eve, ev baktım çocukların eşyaları orada şeyleri yatak odasında eşyalar duruyor şeyler duruyor kıyafetleri. Yani bana çok ağır geldi öyle; pek odaya gidip de yatmıyordum mesela. Şeyde yatıyordum ben başka kanepe gibi yer vardı orada yatıyordum. Sonra sonra sonra sonra sonra sonra alıştık yani ev değiştirdik ondan sonra işte o eşyaları da zaten paketledim durdum. O eşyaları geri iade ettim onlara, hiç açılmadan geri iade ettim eşyaları.
>
> *Peki o eşyaların hani size çok ağır geldiğinden bahsettiniz. O eşyaların odada duruyor olması size nasıl geliyordu?*
>
> Yani bana acı geliyordu yani çünkü yaşanılmış bir şey vardı yani iyi ya da kötü bir evde yani görüyorsun yani çocukların eşyası, boşandığın insanın eşyası özellikle çocukların eşyaları yani çünkü kendi canından kanındandır onlar, evlattır atamazsın onları. (B4, K: 116-118)

Yukarıda yer verilen katılımcı ifadesinde, boşanma sonrası süreçte çocukların evde fiziksel olarak bulunmaması ancak kalan eşyalar üzerinden psikolojik varlıklarının hissedilmesi biçiminde yaşanılan muğlak kayıp anlatılmaktadır. Bu duruma alışılması uzun zaman almış, ev değişimi ve eşyaların kaldırılması ile dayanılabilir bir hale gelmiştir. Dolayısıyla muğlak kaybı hatırlatan eşyalar, yaşam izleri olarak kavramsallaştırılmış ve katılımcının uyum sürecini zorlaştıran mekanizmalardan biri olarak değerlendirilmiştir.

Çocuklarla ilgili olarak başa çıkmayı zorlaştıran bir diğer durum, *yeni bir ilişki kurma* noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda B5 şunları ifade etmiştir:

> Sorun yaşadığım taraf kendi şeyimde oldu işte hani mesela bir başka insanla tanışıyorsun ediyorsun kısmında. O da işte boşanmış olmak toplumda şöyle bir şey var ya "*Hiç evlenmemiş olsun*" derler ya mesela. Öyle bir kural var sanki hani öyle bir iki sorun yaşamış oldum o, yoksa beni böyle sorsanız hani beni işte allak bullak eden bir tarafı olmadı. (B5, K: 286)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, yeni bir ilişki kurmak noktasında çocuk sahibi olmanın engelleyici bir etkiye sahip olduğundan bahsetmektedir. Burada katılımcının yaşadığı muğlak kayıp evli olmayan ben'in özgürlüğüdür. Bu bağlamda çocuk sahibi olmak, yeni yaşama uyum konusunda birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir.

Yaşantısal Faktörler. Katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkmalarını zorlaştıran bir diğer faktör, yaşantısal alanlarda ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda özel günler ve sorumluluklar başa çıkma sürecini etkileyen dinamikler olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 216'da gösterilmiştir.

Şekil 216. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Yaşantısal Faktörler

Zorlayıcı yaşantısal faktörler kapsamında katılımcılar *özel günlere* dikkat çekmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 217'de gösterilmiştir.

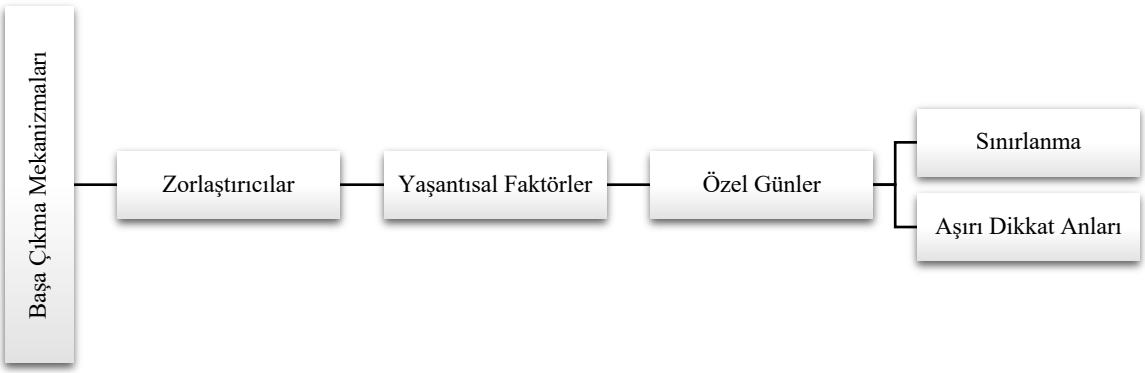

Şekil 217. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Yaşantısal Faktörler Alt Kategorisine Ait Özel Günler Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Özel günler, kişilerin yaşamını belirli düzeyde *sınırlandıran ve aşırı özenli olunmasını gerektiren durumlar* doğurabilmektedir. Bu kapsamda katılımcılar özel günlerin etkisini şu şekilde dile getirmişlerdir:

> Vallahi şimdi geçenlerde oldu işte bu yaz kamptaydık Q [meslek] kampında. Akşam yemeğiydi X1'le ayarladık, gideceğiz. Alakart menüye gidiyoruz, çıktı bir

tane görevli dedi "*Buraya ailesiz girilmez*" "*Ne yapacağım?*" dedim. "*Burada yemek yemek için şey mi yapacağım evleneceğim mi?*" dedim. "*Yok*" dedim "*Hadi bul o zaman bir tane evlendir beni*" "*Ya işte sen yanlış anladın*" bunun gibi şeyler yaşıyorsun. Onun dışında benim yüzüme karşı bir şey söyleyen yok, arkamdan söylüyorlardı, duyduğumda zaten gereğini yapıyorum ama yüzüme karşı kimsenin bir şey dediği yok. Yani dediğim gibi saldırıyı hissettiğim anda hiç kaçarı olmayacak pozisyonlara sokarım karşı tarafı. O çocukluktan gelen bir şey onun dışında pek de öyle bir şey olduğu yok yani. Ne vardı işte gece Q [meslek kurumu] veya şubeye yemek vermiştir "*aileli*" demişlerdir, ben katılmamışımdır. Yani onun dışında olumsuz bir şey yok. (B2, K: 364)

Benim burada en çok hassasiyettim şuydu ya düşünüyorum çocuğunuz sınıfta anneler günü ile ilgili bir kutlama yapılıyor işte ya da bir etkinlik yapılıyor nasıl hisseder kendini? İşte o anneler günü geldiğinde benim en büyük sancım bu olmuştu. Ya bir şey çünkü üzülmesini istemiyorsun ki bir de sebep hani anne baba sensin işte o veya bu işte yani sonuçta tek ebeveyni burada. O çok etkilerdi beni. Ha sağ olsun arkadaşlar da buna özen gösterirlerdi mesela ama düşün şimdi çocuk annesiyle birlikte alışverişe gidiyor falan bir de en samimi arkadaşı. Yani bunlar şimdi tabi biraz ondan sonra kızımın davranışlarını gözlemlemem konusunda da biraz ayrı bir şey açıyordu bana ve "*Bunun için sen ne diyorsun?*" ben ona o şeyi hissettirmemek için daha böyle onunla ilgilenmem gerekiyor, daha fazla zaman ayırmam gerekiyor gibi hani kendine yenilen bir taraf baştan gözden geçiriyorsun tekrardan. İnsanın kızının olması gerçekten tam tabiri değil bunu çok şöyle söylüyorum Elif hanım adam ediyor insanı, gerçekten sizi bir adam ediyor. (B5, K: 278)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, B2 evli olmadığı için bazı davetlere katılamadığından, B5 ise annenin muğlak kaybına bağlı olarak anneler gününde çocuğunun yaşadığı ya da yaşayacağı üzüntüden dolayı gösterdiği hassasiyetten bahsetmektedir. Dolayısıyla her iki durumda da yaşamda bir sınırlılık söz konusu olmaktadır. Belirtilen durumlarda eşin muğlak kaybına bağlı olarak farklı alanlarda yaşanılan sınırlanma ve aşırı dikkat etme söz konusu olmaktadır. Bu kapsamda muğlak kayıp, tutum değişikliklerini ve sınırlılıkları da beraberinde getirmektedir.

Katılımcıların bahsettiği bir diğer zorlaştırıcı mekanizma, üstlenilen sorumluluk alanlarının değişimidir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 218'de gösterilmiştir.

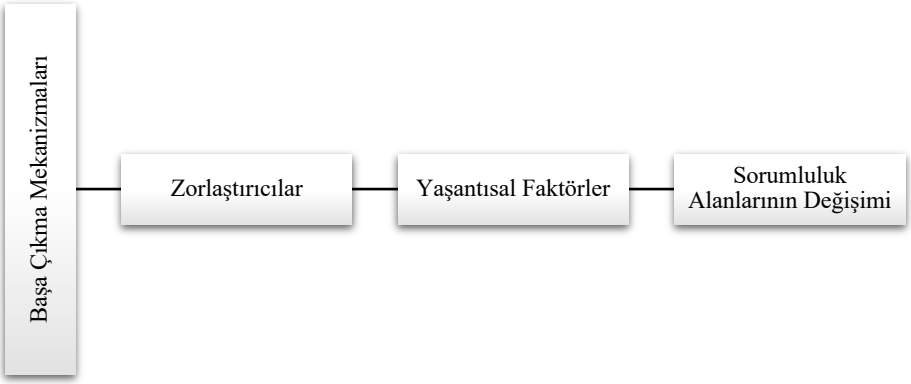

Şekil 218. [Baba Grubu-BS] Zorlaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Yaşantısal Faktörler Alt Kategorisine Ait Sorumluluk Alanlarının Değişimi Kodu

Yaşantısal faktörler kapsamında katılımcıların dile getirdiği zorlaştırıcılardan bir diğeri, sorumluluk alanlarının değişimidir. Bu kapsamda B1'in paylaşımları şu şekildedir:

> Zorlaştıran yani zorlaştıran şöyle söyleyeyim. Evdeki her şey senin üstüne kalıyor. Zorlaştıran tarafı sadece orası. / *Ne kaldı sizin üzerinize?* / Ya mesela evin temizliği, bulaşığıdır. Gelirsin süpürmesidir, yok şeyidir, onların hepsi bana ait. Çünkü çalıştığın zaman geliyorsun tek durduğun zaman batmıyor ama çocuklar olduğu zaman etraf gidiyor etraf. Bir kedim var. Kedi zaten bir çocuk kadar kumunu dağıtıp duruyor evin etrafına. (B1, K: 296-298)

Yukarıda yer verilen ifadede, eşin muğlak kaybı dolayısıyla sorumluluk alanlarının değişiminden bahsedilmektedir. Burada eşin fiziksel olarak muğlak kaybından doğan bir zorluk ortaya çıkmakta ve bu zorluk çocuklarla kurulan ilişkileri de belli düzeyde etkilemektedir.

Kolaylaştırıcılar. Bu bölümde boşanma süreci ve sonrasında muğlak kayıpla başa çıkma sürecini kolaylaştıran mekanizmalar incelenmiştir. Bu bağlamda oluşturulan gruplandırma Şekil 219'da gösterilmiştir.

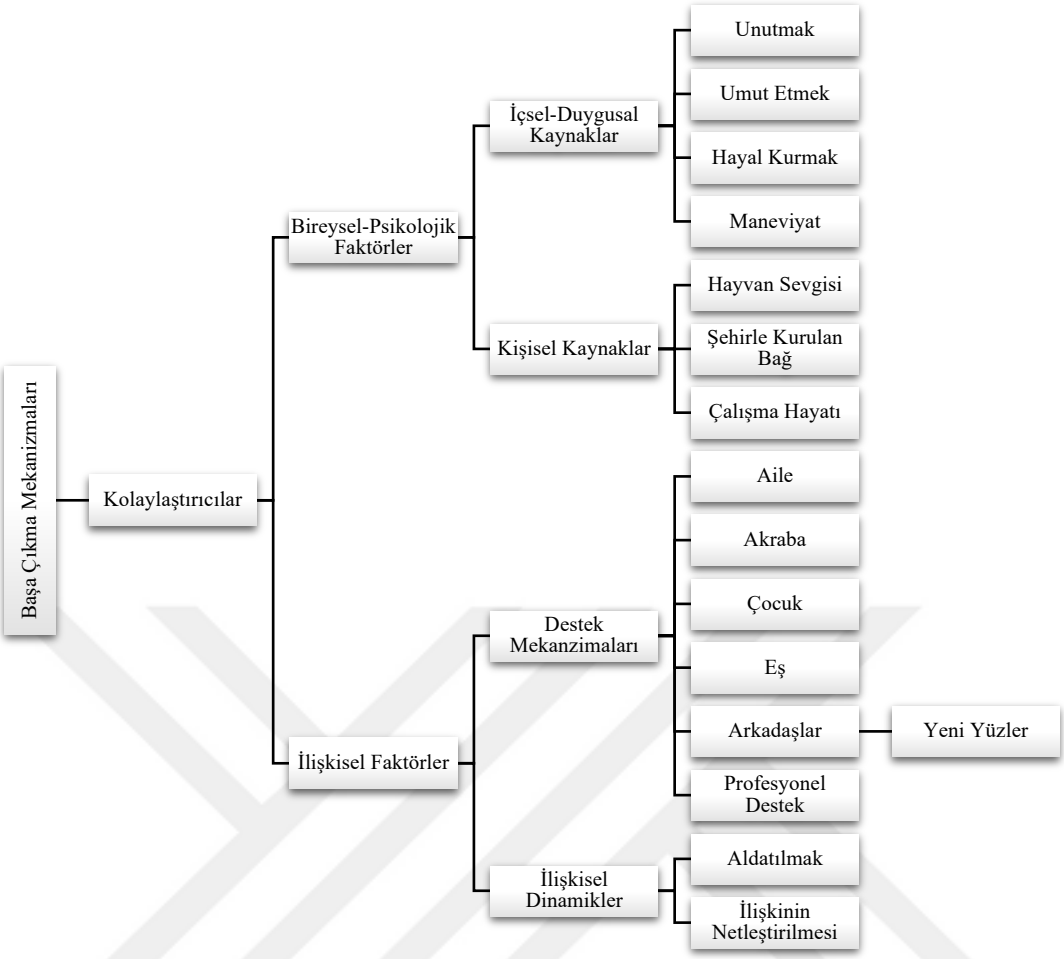

Şekil 219. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kayıpla Başa Çıkma Mekanizmaları: Kolaylaştırıcılar

Bireysel-Psikolojik Faktörler. Muğlak kayıpla başa çıkma sürecini kolaylaştıran mekanizmalar incelendiğinde, katılımcı ifadelerinden yola çıkılarak oluşturulan iki grup dikkat çekmektedir. Bunlar içsel-duygusal kaynaklar ve kişisel kaynaklardır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 220'de gösterilmiştir.

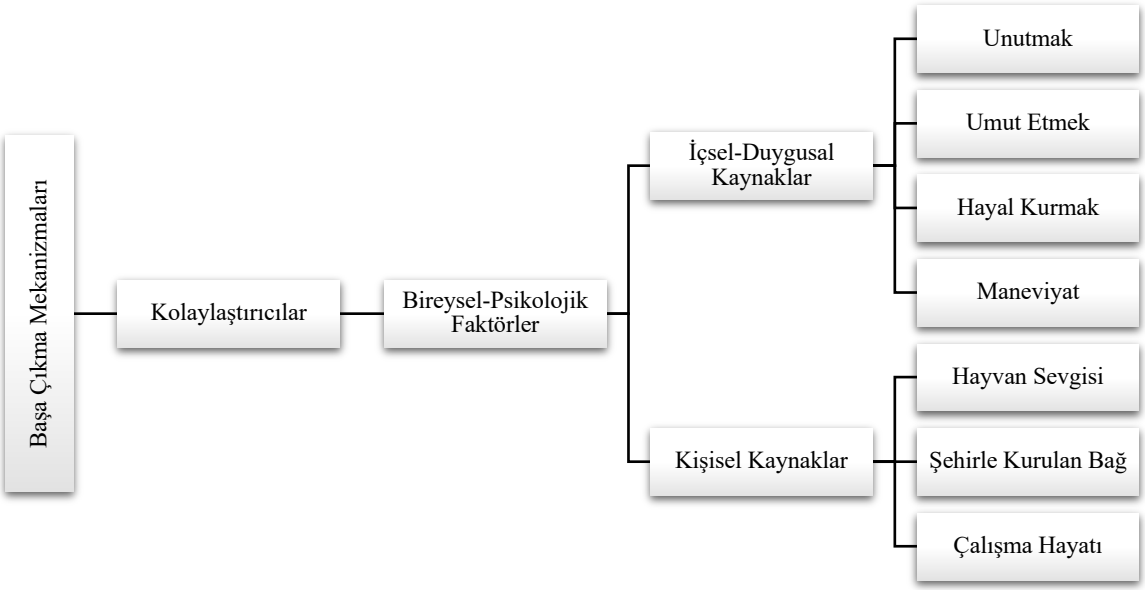

Şekil 220. [Baba Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Bireysel-Psikolojik Faktörler

Kolaylaştırıcı bireysel-psikolojik başa çıkma mekanizmalarından ilki, içsel-duygusal kaynaklardır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 221'de gösterilmiştir.

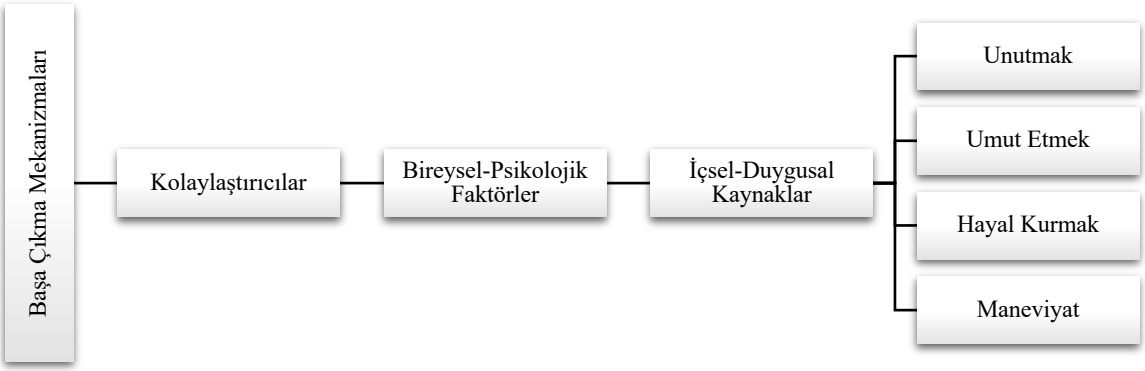

Şekil 221. [Baba Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Bireysel-Psikolojik Faktörler Alt Kategorisine Ait İçsel-Duygusal Kaynaklar Kodu ve İlgili Alt Kodlar

İçsel-duygusal kaynaklar kapsamında katılımcıların işaret ettikleri kolaylaştırıcılardan ilki, *unutmak*tır. Bu kapsamda katılımcı B3 şunları dile getirmiştir:

> Ya onu çok hatırlamıyorum da işte gittik beraber. İşte gittik çok detayını hatırlamıyorum yani. (B3, K: 155)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı B3, yasal boşanmaya ilişkin anılarını hatırlamadığını belirtmiştir. Bu durum bir tür başa çıkma mekanizması olarak yorumlanmıştır. Katılımcının belirtilen günü hatırlamaması, muğlak kaybın, gerçek bir kayba dönüştüğü an olması ile ilişkilendirilmiştir. Katılımcının boşanmak istemediği bilgisi dikkate alındığında, yasal boşanma anının unutulması, travmatik anının unutulmasına benzetilmiştir.

Katılımcılar açısından bir diğer içsel-duygusal kolaylaştırıcı, *umut* duygusudur. Bu kapsamda katılımcı paylaşımları şu şekildedir:

> Dava açmadım çocukları falan almadım yazık falan filan, gene birleşiriz falan. (B4, K: 138)

> …avukat şey dedi "*Fark etmez ikinizden biri açabilir*" Aslında ilk davayı açmıştı sonra O, mahkemeye gelmedi. Ben dedim "*Herhalde birleşir*" Bu 2012 yılında bir dava açtı işte boşanma davası. Mahkeme günü gelip çattığında bu şey yaptı bu benim açtığım davadan önce bir dava açtı dedi "*Ben gitmeyeceğim*" dedi. Ben sevindim "*Herhalde bu birleşecek, bir şeyler olacak*" (B3, K: 110)

Yukarıda yer alan ifadelerde, B4 ve B3'ün boşanma sürecinin başarısız sonuçlanacağına ilişkin bir beklentiye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Burada katılımcılar, muğlak kaybın son bulacağına ve eski mutlu günlere geri döneceklerine ilişkin bir umut taşımaktadırlar. Bu umut, süreçte katılımcılar için kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Öte yandan umudun kaybı da muğlak kaybın netleştirilmesi bağlamında kolaylaştırıcı olmaktadır. Başka bir ifadeyle, umudun varlığı kadar bazı durumlarda yokluğu da başa çıkma sürecini etkilemektedir. Bu bağlamda katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

> Ya başta ben gittikleri zaman şey dedim yani düşünmüyordum boşanmayı falan ya dedim "Yarın öbür gün gelirler, şey yaparlar" Hep içimde bir şey vardı umut vardı. O bir sene geçti, iki sene geçti, üç sene geçti yok. O yerinde mutlu, ben ailemin yanında mutlu, arada bir görüyorum geliyorum. (B4, K: 410)

> İşte "*Her şeyi söyleyeyim…*" falan diyorum "*ailesine…*" falan "*…onu rezil edeyim*" diyorum. Yani gerçi o herhalde bu boşanmadan sonraki mesela benim hayatıma giren insanlardan haberi olmuş olabilir hatta bir kere bana sordu "*Böyle biriyle görüşüyor musun?*" falan diye ben de "*Evet*" dedim. Hatta … "*Sana ne?*" dedim, o ara herhalde şey dedi, belki de bir ilişki düşünüyordu. Belki bunu duyunca vazgeçmiş olabilir. [*Aslında bir yandan da*] Veya onda da bir şeyler var

yani çünkü o kadar çok fedakarlık yapıyorum ki yani düşünün evin kredisini ben ödüyorum, çocuğun taksitini okul taksitini ben ödüyorum. Bir şey olduğu zaman koşturuyorum yani her şey bende baktığın zaman maddi olarak yani manevi olarak. İşte annenin çocuğun başında durmasını istiyorum çünkü benim abim de işte eşinden ayrıldı, ikinci evliliğini yaptı, ondan mesela çocukları ikinci eşi istemediler mesela. O çocukların durumunu görünce anne sevgisinden mahrum kalmasını istemedim yani. [*Anladığım kadarıyla aslında siz mevcut düzenini tekrar kurmaya yönelik bir isteğiniz var.*] Vardı şimdi kalmadı yani bir aralar vardı. (B3, K: 201-211)

İçsel-duygusal kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri *hayaller*dir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Sonuçta hayat sana yeniden bir hayatın olacak bir şekilde hayata devam etmem lazım çünkü ister istemez hayatı ıskalamaman gerekiyor. İster istemez işte ne bileyim hani yeniden belki bir evlilik kurmayı düşüneceğim insanlar çıkıyor, karşıma çıkacak. İşte hoşlandığın insanlar oluyor, olacak daha gibi. Hani bunlar belki biraz daha o motivasyonu sağlıyordu. Ya da işte bundan sonraki süreç işte daha farklı…. gibi. Hani geleceğe dair böyle çünkü geçmişe dair işte "*Şu oldu, bu oldu*" yani pişmanlıklar gelince daha çok çökertiyor insanı. Şimdi zaten o anı yaşadım kısımdaki zorluğu var, mecbur geleceği biraz daha düşünerek veya bu gelecekteki işte sorumluluklar ne işte nerede olman gerektiği mesela işte şurada… tanıman gerektiğini veya birikimli ilgilenmen gerektiğini ondan sonra hani bir olursa işte düzgün bir yaşam kurup düzgün derken hani sanki düzgün olmayan bir yaşam değil de hani ne bileyim olursa işte yeniden bir evlilik belki ya da daha farklı bir yerde daha farklı bir şehirde ne bileyim hani bunlar belki hatta… anlamda hani kendimi biraz da kariyer yapma anlamında yetiştirmek gibi gibi bu faktörleri hep işte düşündüm diyeyim. Bu zorlayıcı sürecin biraz da üstesinden gelmek biraz da bunlarla aslında oldu. [*Daha çok aslında hem kendi yaşamınız hem kızınızın yaşamı açısından geleceğe yönelik bir motivasyon anladığım kadarıyla bu süreçte başa çıkmanızda önemli bir faktör gibi*] Evet evet bu bunları sayabiliriz tabi tabi aynen. (B5, K: 138-140)

Ya ben kendim aldım kararı. Ben çok düşündüm yani boşa koyuyorum dolmuyor doluya koyuyorum almıyor. Dedim "*Belki yeniden bir şey yapabilirim evlilik yapabilirim belki*" diye düşündüm. Hatta dilekçeyi verdim. Annesini aradım dedim "*Tamam dilekçeyi verdim*" Benim çocuk duymuş büyük oğlan aradı "*Baba…*" dedi "*o dilekçeyi geri ver şey yap…*" diye "*…geri çek*" dedi. "*Yok…*" dedim "*…artık sonucu ve bedeli ne olursa olsun boşanacağım*" dedim kararım kesindi o zaman. Öyle boşandık işte. (B4, K: 94)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların gelecekle ilgili yaşam planlarının bugünkü yaşamlarını netleştirmede önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu noktada gelecekle ilgili hayaller, muğlak kaybın hareketsizliğini ortadan kaldıran ve katılımcıyı eyleme geçiren önemli bir mekanizma olarak işlev görmektedir.

Muğlak kayıpla başa çıkma sürecindeki kolaylaştırıcı mekanizmalardan bir diğeri, *maneviyat* olarak nitelendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ben biraz da dini kitaplar falan çok okudum yani o tarz şeyler. Kendimi biraz da maneviyata verdiğim için birazcık o beni şey yaptı yani benim hem duygusal yönüm ağır bir de maneviyatım ağır olduğu için yani inancım fazla, herkes inanır gerçi de çok çok ben bu dönemde dualar ettim yani çok kendi kendime yalnız kaldım. Yalnızlığı ben seviyorum mesela "*Sahte bir kalabalıktansa kaliteli yalnızlık en iyisidir*" diyor. O şeyi yaşıyorum ben, şu anda da aynı. Bazen çalıştığım iş yerinde de böyle yalnız çalışmayı seviyorum ben tek başıma. Herkes korkuyor ama ben korkmuyorum çünkü dua ediyorum, Allah'a dua ediyorum. (B4, K: 104-108)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcının manevi yönüne ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde içinde bulunduğu boşluğu doldurmanın bir yolu olarak manevi yönüne odaklandığı düşünülmektedir.

Boşanma süreci ve sonrasında muğlak kayıpla başa çıkmayı kolaylaştıran bireysel-psikolojik kaynaklardan bir diğeri, kişisel kaynaklardır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 222'de gösterilmiştir.

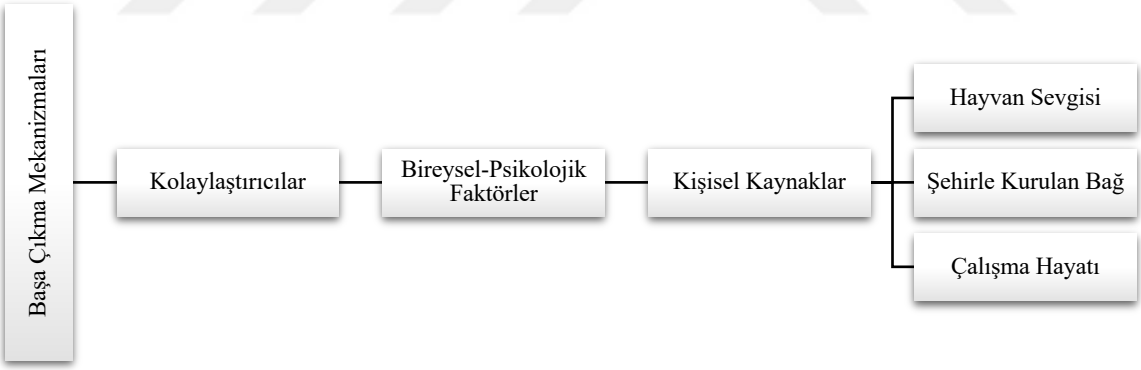

Şekil 222. [Baba Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından Bireysel-Psikolojik Faktörler Alt Kategorisine Ait Kişisel Kaynaklar Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Kişisel kaynaklar başlığı altında ele alınan kolaylaştırıcı faktörlerden ilki, *hayvan sevgisi*dir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ama şu bir gerçek şu şeydir. Yavru kediydi bakmaya başladığımda. O kedi bana yoldaş oldu biliyor musun yani boşanma sürecinde. Mesela şey yaptığım zaman gelirdim onunla oynardım. Gelirdi benimle oynardı. Ne bileyim onu gördüğüm zaman kendimi daha rahat hissediyorum. Adını koydum "*Şerefsiz*". "*Şerefsiz git. Şerefsiz gel*". Kedime yani baytara baytar geldi. Ayağı topallıyordu. "*İltihap*

kapmış..." dedi "*…iğne vuralım*" dedi. "*Gel lan…*" dedim "*…Şerefsiz*". "*Hayvana şerefsiz deme*". "*Yok…*" dedim "*…onun adı Şerefsiz*". Adını söylediğim zaman geldi tuttu. "*Havluyla tut*" diyor. Dedim "*Gerek yok*". Normal tuttum iğnesini vurdu. Yani hayvan ne bileyim seviyorum hayvanı. Onunla birlikte gidiyoruz, gelir yanıma yatar. Mırıldana mırıldana üstüme çıkar yatar. O mırıldandıkça bindikçe ben bir kendimi daha rahat hissediyorum evde. (B1, K: 300)

Üç tane beslediğim kedi var, onun haricinde bir şey yok yani. [*O kedilerle birlikte olmak nasıl sizin için*] Çok iyi ya o hayvanlar çok değişik bir hayvanlar yani şifalı hayvanlar öyle söyleyeyim size. …İşte sokak kedisi fazla tutmuyorum ama seviyorlar yani mesela akşam 18:00-19:00'larda işten geldiğim zaman beni görüyorlar, işte düzenli beslediğim için hemen elime bakıyorlar "*Ne var, ne getirdin?*" falan filan diye. O tarz şeyler var o anlamda değişiklikler oldu yani. [*Hayvanlarla anladığım kadarı ile bir iletişim kurmaya başladınız boşanma sonrasında ve onlar sizi bekliyorlar o iş dönüşünde*] Aynen onlar bekliyor bir hatun yok da onlar var gibi. (B3, K: 243-249)

Yukarıda yer verilen ifadelerde, hayvan sevgisinin boşanma sürecine ve sonrasına uyum sağlamalarında katılımcılara yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar, eşlerinin muğlak kaybında, kedileri eşlerinin yerine koymuşlardır. Bu kapsamda kedilerle kurulan ilişki, eş ile kurulan ya da kurulmak istenen ilişkiye benzemektedir.

Katılımcıların hayvanlarla kurdukları iletişimin yanı sıra yaşadıkları *şehirle kurdukları bağ* da katılımcılara iyi gelen bir etkiye sahip olmaktadır. Bu kapsamda B4 şunları dile getirmiştir.

Bu zamana kadar ki yaşadığım şehir beni motive ediyordu... Yaşadığım şehir çok güzel bir şehir kopamıyorum o şehirden, onun da bir artısı vardı bana. Yani ben gezmeyi seviyordum yani yüzmeyi seviyordum, suyu seviyordum, denize girmeyi seviyordum ya da farklı farklı şeyleri aklıma getiriyordum, geziyordum ediyordum. Onlar… onlar beni bir nebze rahatlatıyordu yani mutlu ediyordu. Yani bir yönden de diyordum "*Böyle hayırlıymış*" … (B4, K: 150)

Yukarıda yer alan ifadede B4, yaşadığı şehrin sahip olduğu özellikler açısından rahatlatıcı olduğunu paylaşmıştır. Bu noktada yaşanılan şehir, muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde kolaylaştırıcı faktörlerden biri olarak değerlendirilmiştir.

Üçüncü olarak, kolaylaştırıcı faktörlerden bir diğeri *çalışma hayatı*dır. Bu başlık altında katılımcılar şunları paylaşmıştır:

İşte gittikten sonra (eşi ve çocuklarının evden ayrılmasından sonra) işte önce bir şey yaptım, kendime sağlıklı bir iş buldum. Sağlıklı bir işe girdim. En azından kendi ayaklarımın üzerinde durdum. (B4, K: 150)

> Dediğim gibi kendimi pozitif anlamda bana faydalı olabilecek şekilde hani dedim ya öncesinde de vardı bana faydalı ise ben o zaman Q bölümündeyiz [iş departmanı] orası da bayağı kalabalık. Görevde yükselme sınavı açılmadan önce daha önceki dönemlerde bizim başvurularımızı kabul etmiyorlardı, bana dedikleri Q [meslek] sizin lisansınızı "*yüksek lisansını tamamla, üniversite mezunu bir Q olacaksın*" Yine ya diyorum sırf yükselmek adına değil kendimi geliştirmek adına yine sınav açıldı sonra onlar okumadı. Puanlama vardı o zaman, hepsi tuttu, sonrasında sınava girdim, 91 aldım en yüksek puanı da ben aldım… (B6, K: 104-106)

> Yani işte daha çok kendimi şeye verdim bu işlere verdim. Yani yaptığım kurumdaki iş haricinde diğer özel işte destek verdiğim yerler var. Onlarla daha çok vakit geçiriyorum, orada biraz çevrem genişledi, bayağı bir genişledi orada. O açıdan dolayı biraz insanlarla paylaşınca daha böyle rahatlıyor gibiyim. (B3, K: 229)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların iş değiştirme, görevde yükselme ya da ek işler bulma gibi yollarla kendilerini güçlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda diğer katılımcı gruplarında olduğu gibi baba grubunda da çalışma yaşamında bulunmanın bazen yoğunluk sağlaması, bazen çevresini değiştirmesi ve bazen de bağımsızlık kazanması bağlamında olumlu yönde psikolojik bir katkı sağladığı görülmektedir. Özetle, çalışmanın, tüm gruplarda muğlak kayıpla başa çıkma sürecine iyi gelen bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

İlişkisel Faktörler. Yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkma sürecini kolaylaştıran ilişkisel faktörler, destek mekanizmaları ve ilişki dinamikleri olmak üzere iki başlık altında özetlenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 223'te gösterilmiştir.

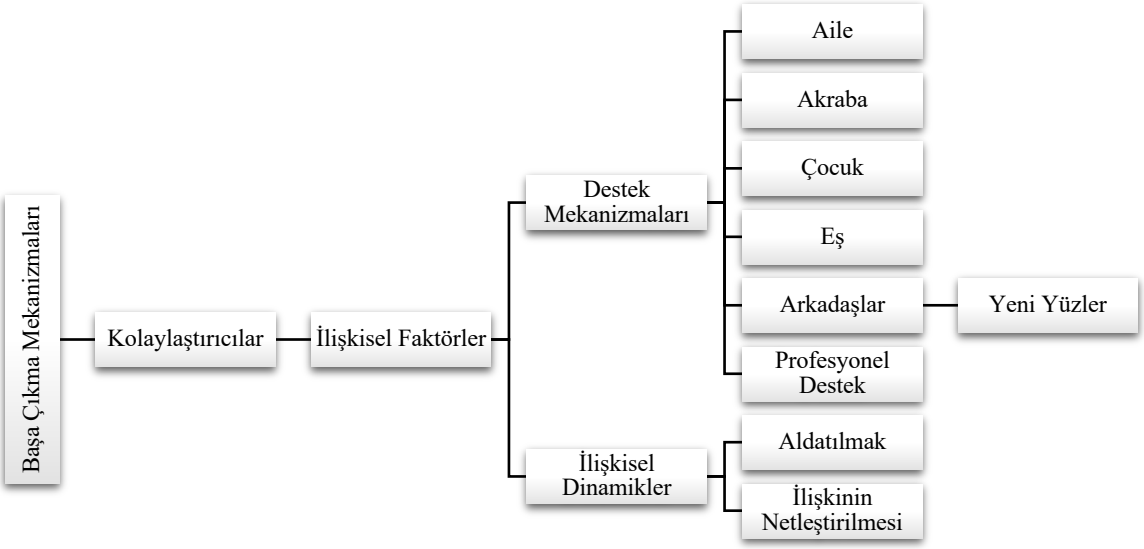

Şekil 223. [Baba Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler Alt Kategorisi

Başa çıkma mekanizmalardan ilki, *destek mekanizmaları*dır. Bu başlık altında katılımcılar aile, arkadaş ve akraba gibi destek gördükleri kişilerden bahsetmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 224'te gösterilmiştir.

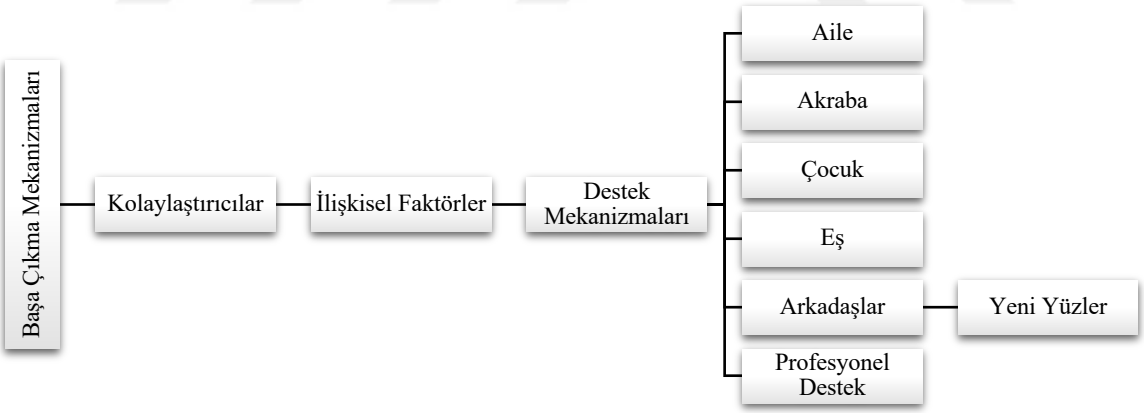

Şekil 224. [Baba Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler Alt Kategorisine Ait Destek Mekanizmaları Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Destek mekanizmaları kapsamında yer alan bileşenlerden biri, kök ailedir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> …Kardeşlerim hepsi zaten bu işin böyle gitmeyeceğini biliyorlardı ama karışmıyorlardı benim aile içime. Yani biz 10 kardeşiz ama bir tanemiz bir tanesi hariç hiç kimse kimsenin ev işine, evindeki şeyine, karı koca arasına kesinlikle ve

kesinlikle karışmaz. Çünkü onlar da bilirler biz de biliriz başkası karıştığı zaman o evde huzur olmaz zaten. O yüzden karışmazlar. "*Karar senin, kararın doğru*" şekilde karşıladılar yani. "*Siz kendi kararınızı kendiniz verecek yaştasınız. Sen de biliyorsun gitmeyeceğini mesela şey yapmayacağını kendi kararını kendin ver*" hesabına gittiler.
Yani destekleyici oldular aslında bu süreçte.
Tabii destekleyici çünkü geçimim olmadığını biliyorlardı. Çünkü benim evime kimse gelmezdi o olduğu için uğramazlardı yani. Ayda yılda bir kere uğrarlardı. Kendi kardeşleri bile gelmezdi. (B1, K: 110-114)

Yani ben ilk kararımı etkileyecek geri döndürecek söz söyleyen veya bana bir şey söyleyen arkadaş çevremden de olmadı akraba çevremden de olmadı. (B4, K: 122)
…Annem filan destek verdi. (B4, K: 144)

Annem aldı tabii hafta sonları onu gönderiyordum, şey yapıyorduk, bakıyorduk, bazen de onlara gidiyorduk. O şekilde ben iki sene baktım, evlenene kadar hatta, (B6, K: 56)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, ailelerinin boşanma kararına olumsuz tepki vermedikleri ve katılımcıların kararlarını destekleri görülmektedir. Ailelerin boşanma kararının alınmasında kolaylaştırıcı olmasının yanı sıra B6'nın vurguladığı gibi çocukların bakımı konusunda da yardımcı oldukları görülmektedir. Bu bağlamda annenin muğlak kayıp olduğu durumda çocukların ihmale uğramaması açısından ailenin sunduğu destek de oldukça önemlidir.

İkinci olarak, başa çıkma sürecinde *akraba*ların da destek mekanizmaları içinde yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Akrabalarım da da olmadı tabii ki onlar hep olumlu yönde hep yanımdaydılar. (B6, K: 208)

Yani onun ailesi mesela şey diyor ısrar ediyor ki "*Bütün suçlu bizim kızda*" diyor, hiç beni suçlamıyorlar. Onlar tahmin ediyorlar yani suçun bende olmadığını falan çünkü ben onlara karşı hiçbir şeyim olmadı, saygısızlığımız olmadı, hatta çok iyiliğim dokunmuştur yani bunlar söylenmez ama yani hiçbir zararım olmadı hatta hala böyle bir şekilde faydaları faydaları dokunmuştur bir şekilde bir yerlerde. Onlar bile konduramadılar yani benim bir hatam olduğunu düşünmediler. *[Aslında dışarıdan da bir sorun varsa kendi kızları ile ilgili]* Kendi kızlarıyla ilgili olduğunu düşündüler …çünkü karakter biraz farklı yani ben biraz ne kadar sakinsem o biraz böyle hırçın böyle şey biri asabi biri yani çok asabi değil de böyle şey böyle "*atarlı giderli*" derler ya o tarz biri. (B3, K: 137-141)

Annesinin kardeşleri falan araya girdi. İşte demiş "*Yok oğlum bir şey olmaz, biz buradayız, baban gelir gider görür gider şey yapar*" öyle öyle alıştırdılar. (B4, K: 110)

Yukarıda yer verilen ifadelerde B6, akrabaların boşanma kararını desteklediğini belirtmiştir. Katılımcı B3, eşinin ailesinin boşanma kararını anlamlandıramadığı ancak katılımcıdan yana tavır sergilediklerini ifade etmiştir. Katılımcı B4 ise boşanma kararının çocuklara açıklanması aşamasında ve uyum sürecinde başka bir ifadeyle ayrılmadan sonra başlayan babanın muğlak kaybında akrabaların kolaylaştırıcı rol oynadığına vurgu yapmıştır.

Muğlak kayıpla baş etme sürecinde kolaylaştırıcı mekanizmalardan bir diğeri, *çocuk*tur. Çocukla ilgili olarak katılımcıların paylaşımları şu yöndedir:

> Bir de dedim ya hani bir an önce şey var böyle "*Kızımı oradan almam lazım*" hani ona odaklanmışım bir yerde. (B5, K: 138)

> Çocuklar da büyüdü zaten akılları erdiği zaman şimdi daha da eriyor akılları. Bana da hak veriyorlar yani çünkü büyük oğlum artık onun da erkek olduğu için sevgilisi oluyor, bir arkadaşı oluyor, sevmediği istemediği istediği onu isteyen onu istemeyen kişi karşısına bir arkadaş çıktığı zaman bana O da hak veriyor yani. Benim neden evlenmek istemediğimi "*Neden evlendin, neden boşandın?*" yani o süreci göz önünde film şeridi gibi getiriyor, çoğu zaman üstü kapalı buna benzer şeyler söylüyor. (B4, K: 96) …Tabi yani en azından benim durumumu anlarlar yani. Yani ben oturup anlatsam küçükken anlamazdı yani işte ister ki hani bendeki düşünce neydi aile, aynı baba aynı yerde çocuklar, aynı yerde öyle kafamda imajı vardı. Onda da böyle imaj olduğu için ama büyüyünce bakıyorsun olmuyor. (B4, K: 98)

> Ya işte ortada çocuk olunca biraz şey yapıyorsunuz güçlü olmanız gerekiyor, bir şekilde aştık. / *Aslında içsel olarak kendinizi başa çıkma konusunda…* / Aynen öyle zaten çocukla hiç kopmadığımız için şey yapmıyorsunuz, zorlanmıyorsunuz, sonuçta hafta sonları geleceğini biliyorsunuz, geliyoruz takılıyorsunuz, işte beraber bir şeyler paylaşıyorsunuz. Bence iyiydi yani. / *Yani çocuğun var olması* / Çocuğun varlığı biraz rahatlattı bizi, beni rahatlattı açıkçası / *Güçlü olmanızı da daha çok o sağladı aslında dışsal bir faktör olarak* / Çünkü onun geleceği için bir şeyler yaptığını sanıyorsunuz, bir şeyler yapmanız gerekiyor yani baba olarak düşünüyorsunuz / *Ne tür şeyler yapmak çocuğunuzla ilgili olarak size iyi geldi o süreçte?* / Mesela bir şey istediği zaman gidip almak mesela yani gerçi hala almaya devam ediyoruz yani o ondan sonra işte onun başarısıyla mutlu olmak falan. Ona biraz onu teşvik etmek bazı şeyleri işte bazı amaçlara işte yönlendirmek. (B3, K: 179-187)

Yukarıda yer alan ifadelerde B5, çocuğun velayetini almakla ilgili motivasyonundan, B4 çocuklarının kendisini anlamasının verdiği rahatlıktan ve B3 boşanma sonrası çocuğa odaklanmanın kendisine iyi geldiğinden bahsetmiştir. Belirtilen bağlamlarda çocuk, muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Muğlak kayıpla başa çıkma sürecini kolaylaştıran bir diğer faktör *eş* olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ha şu olmuştu sadece ha şuna şaşırmıştım bak onu söyleyeyim tekrardan işte kızın annesiyle görüştük "*Tamam…*" dedi "*…boşanalım, velayeti sana vereceğim*" İşte bir iki talebi oldu, bu beni şaşırtmıştı mesela. "*Ah herhalde tamam*" diyor mesela ama onu da tam olmadı da kolaylaştırıcı bir etken olarak değerlendirebilir miyiz bilemiyorum ama bir şaşırtmıştı sadece. *[Olumlu olarak karşılaması mı?]* Evet evet hani "*Tamam işte boşanalım*" dedi velayeti özellikle hani "*Sana vereceğim*" demesi mesela. "*Tamam, hani süreci uzatmayalım, daha işte olayı biz anlaşmalıya çevirelim*" veya "*Boşanalım gitsin*" falan kısım. O bir dönem sanki böyle yani şey olmuştu … (B5, K: 130-132)

> Yani o arada çocuğumla daha çok ilgilendiğini gördüm yani artık çocuğun bütün şeyleri ondaydı sorumlulukları, sadece hafta sonları bana geliyordu çocuk. İşte Cumartesi Pazar bendeydi, hafta içi oradaydı. İyiydi yani iki yıl iyiydi. (B3, K: 84) …Mesela okulla ilgili bir sıkıntısı olduğu zaman ben hemen koşturuyordum. Ya işte o evdeki işleri hallediyordu yani işte yemektir, …onları hallediyordu, diğer işler bendeydi yani. (B3, K: 86)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcı B5 eşinin anlaşmalı boşanma isteğinden, B3 ise ebeveynlik rollerinin paylaşımından bahsetmektedir. Burada eşin hem dava süreçlerinde hem de sonrasındaki uzlaşmacı ve paylaşımcı tavrı, muğlak kayba uyumun kolaylaştırıcısı olarak değerlendirilmesini sağlamıştır.

Boşanma süreci ve sonrasında muğlak kayıpla baş etme mekanizmaları açısından kolaylaştırıcı faktör olarak değerlendirilen bir diğer başlık, *arkadaşlar*dır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ya işte birkaç tane arkadaşlarım vardı, işte avukat arkadaşım biliyordu, işte bir de 50 yıllık bir dostum arkadaşım vardı benim o biliyordu. Ya dedi işte "*Sonunda ölüm yok*" dedi. "*Yani tek ayrılan boşanan siz değilsiniz*" dedi. "*Hayat bir şekilde devam ediyor*" dedi. Motive etti beni. Düşünüyorum öyle yani bugün insanın en şey annemiz öldü iki sene önce onun da acısına şu an alıştık yani. Geri gelmeyecek biliyoruz. (B4, K: 124)

> Ha şey xxx [mesleki bir seslenme] var, onun yardımı var, "*Hadi rakı içelim*" derdi; "*Unutursun*" derdi. Çok profesyonel bir yardım. (B2, K: 150-152)

> Kendimi ben çünkü şöyle söyleyeyim açık konuşmak gerekirse mutsuz olan bir ailenin, evli gitmeyeceği belli oluyor zaten. Bir kadın kocasına "*Seni istemiyorum*" derse yani bu olay bitmiştir zaten. Ha bizimki zoraki çocuklar için devam eden bir evlilikti. Hani o yüzden bana bazı arkadaşlarım vardı mesela "*Çok önceden yapman gereken şeydi*" diyordu. "*Sen…*" diyordu, biliyorlardı çünkü

"*...çok önceden boşanman gerekiyordu*" dediler. "*Sen bile bile sürdürüyordun*" dediler. "*Kendi kendine yapıyorsun*" dediler. (B1, K: 122)

Daha sonra işte sevdiğim bir abim vardı, onu gönderdim. Rica etti işte, O da biraz bu anlamda konuşmasını bilen bir insandı. Hani gitti saatlerce "*Konuş anlat*" falan derken en son "*Tamam*" dedirtti ve biz ondan sonraki süreçte zaten işte okul hayatı benim yanımda başladı çocuğun. (B5, K: 106-108)

Yukarıda yer alan ifadelerde B4, B2 ve B1 boşanma sürecinde arkadaşlarının psikolojik olarak verdikleri destekten bahsetmişlerdir. Katılımcı B5 ise boşanma aşamasında mahkeme süreçleriyle ilgili arkadaşından aldığı yardımı paylaşmıştır.

Boşanma süreci ve sonrasında katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkmasını kolaylaştıran arkadaşlarla ilgili faktör, *yeni yüzler* başlığı altında gruplandırılmıştır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Hafta içi ben kendi işlerime koşturuyorum. Çevrem genişlediği için paylaştığım çok şey oluyor, insanlarla daha çok insanla tanıştığım için çok farklı ortamlara gidiyorum. Mesela avukatların olduğu bir tane birisinde az önce görüştüm bir tane şey var haber servisi var, orada bir sürü insan var, onlarla tanıştık. O açıdan biraz daha şey insan portföyüm artığı için biraz daha mutluyum yani o açıdan. (B3, K: 233-239)

…veya o dönemlerde memleketime gitmeyi çok seviyordum, memleketime giderdim akrabaları görür gelirdim. Yani bir şey edince benim kafam dağılıyordu biliyor musun… zaman çoğu şeyleri yani nasıl diyeyim size otobüsle seyahat etmeyi seviyorum; otobüsle seyahat ettiğim zaman yeni yüzleri gördüğüm zaman sıkıntıları unutuyorum bayağı bir süre unutuyorum yani… bana pozitif bir enerji veriyorlar. (B4, K: 144)

Yukarıda yer alan ifadelerde, her iki katılımcı da çevresini değiştirmekten ve genişletmekten başka bir ifadeyle yeni yüzler görmekten ve tanımaktan keyif aldıklarını belirtmişlerdir. Burada yeni yüzler tanımak ya da görmenin, muğlak kaybın yarattığı boşluğu doldurmaya hizmet ettiği düşünülmektedir. Bununla birlikte yeni yüzler tanımak, muğlak kayba ilişkin odağı değiştirmenin bir yolu olarak da görülmektedir.

Son olarak, kolaylaştırıcı mekanizmalar arasında değerlendirilen bir diğer faktör, *profesyonel destek*tir. Katılımcı B6 bu konuda şunları paylaşmıştır:

Hiçbir çocuk annesinin babasının ayrılmasını istemiyor şu an bile "*Ben ayrılıyorum*" desem inanılmaz derecede "*Tamam*" deyip çocuğa siz birebir söyleyip bundan sonra öyle olacağına ne kadar inandırabilirseniz o kadar az etkileniyor aslında. Psikologlar dinledim, kitaplar okudum "*Bu nasıl söylenir, ne yapmamız lazım, nasıl karşılamamız lazım?*" onları hep şey yaparaktan tecrübe edilip bir şeyler öğrenerekten onların hepsinin söylediği oydu yani "*Siz karşılıklı*

birebir ayrı ayrı konuşun ve buna ne kadar inanırlarsa o kadar rahat atlatırlar, iyi atlatırlar" Tabii ki şeyleri olmadı, üzüldüler … (B6, K: 58)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, boşanma sürecinde çocuğa boşanma kararının iletilmesine ilişkin aldığı destekten bahsetmektedir. Bu kapsamda aldığı desteğin yararlı olduğunu ancak çocukların yine de -boşanmayı deneyimlemenin doğası gereği- üzüldüklerini belirtmiştir.

Muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde yararlanılan kolaylaştırıcı mekanizmalardan bir diğeri, *ilişkisel dinamikler*dir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 225'de gösterilmiştir.

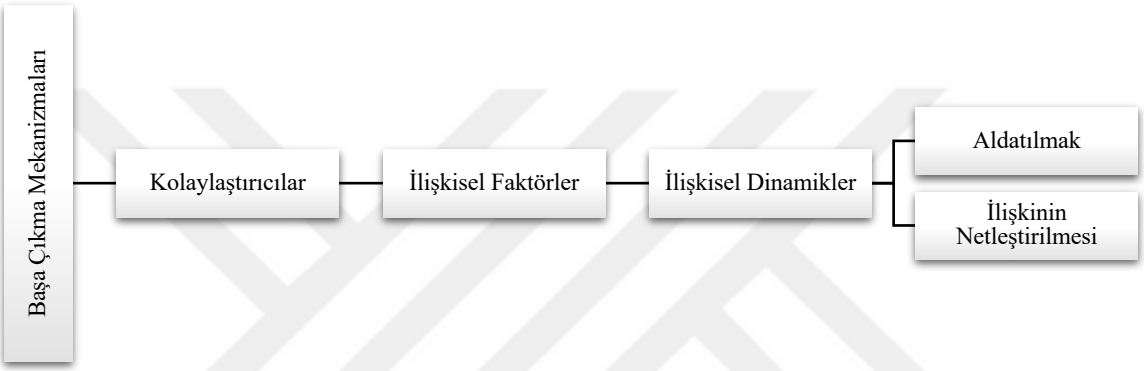

Şekil 225. [Baba Grubu-BS] Kolaylaştırıcı Başa Çıkma Mekanizmalarından İlişkisel Faktörler Alt Kategorisine Ait İlişkisel Dinamikler Kodu ve İlgili Alt Kodlar

İlişkisel dinamikler kapsamında, muğlak kayıpla başa çıkmayı kolaylaştıran mekanizmalardan biri, *aldatılmak*tır. Aldatılma bilgisine sahip olmak, uyum sürecini kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda B1'in paylaşımları şu şekildedir:

> Hayat normaldi çünkü neden normal olduğunu söyleyeyim ben çok zamandan beri çektiğim için çok zamandan bir şey yaptığım için hani son zamanlarda aldatılma mesajlaşma şeyinden sonra daha yüzünü bile görmek istemediğim için bana çok normal geldi. (B1, K: 132)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, aldatılma bilgisine sahip olmanın katılımcıyı rahatlattığı görülmektedir. Burada katılımcı eşinin muğlak kaybından kurtulmak başka bir ifadeyle boşanmak istemekte ancak bunu bir temele oturtamamaktadır. Öte yandan aldatılma bilgisi katılımcıya bir gerekçe sağlamış ve muğlak kayıp olan eşinin yasını tutma aşamasına, başka bir ifadeyle uyum sürecine geçişi kolaylaştırmıştır.

İkinci olarak, *ilişkinin netleştirilmesi* de kolaylaştırıcı faktörlerden bir diğeri olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda B3 şunları dile getirmiştir:

> İlk başta şey yaptı "Yok…" dedi "…biz böyle iyiyiz" falan dedi. "Böyle olmaz…" dedim ben "…bir adını koyalım yani istersen birleşelim bir araya gelelim" (B3, K: 88) [Peki, sonrasında netleştirmek istiyorsunuz. İlk başta böyle kalsın diyor ama siz hani bir adını koymak istiyorsunuz. Sonrasında mahkemeye gidiş süreci nasıl gerçekleşiyor?] İşte dava açtık. Avukata gittik. Bir protokol verdik. Aslında ondan da haberi yoktu. Ben dedim "Artık şey olsun…" dedim "…yazılı bir şey olsun" dedim. Sonra gittik işte anlaşmalı bir şekilde boşandık. (B3, K: 96)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı eşinin muğlak kaybını ortadan kaldırmak için barışmak istemektedir. Eşi ise evlilikle ilgili belirsizliği sürdürmektedir. Bu noktada muğlak kayıpla başa çıkmakta zorlanan katılımcı, kaybın netleştirilmesi için boşanma sürecini başlatmıştır. Burada katılımcı her ne kadar eski düzenine geri dönmek istese de donmuş yası uzatmak istememiş ve boşanmayı tercih ederek ilişkiyle birlikte kaybı da netleştirmiştir.

Muğlak Kaybın Mirasları. Boşanma sonrasında bireylerin yaşamlarının farklı alanlarında değişim meydana gelmektedir. Bu değişimler doğrudan kişinin içsel dünyasında gerçekleşebildiği gibi yaşantısal, ilişkisel düzlemde de söz konusu olabilmektedir. Ortaya çıkan bu değişimler, muğlak kaybın mirasları olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda katılımcılar için muğlak kaybın mirasları dört başlık altında ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 226'da gösterilmiştir.

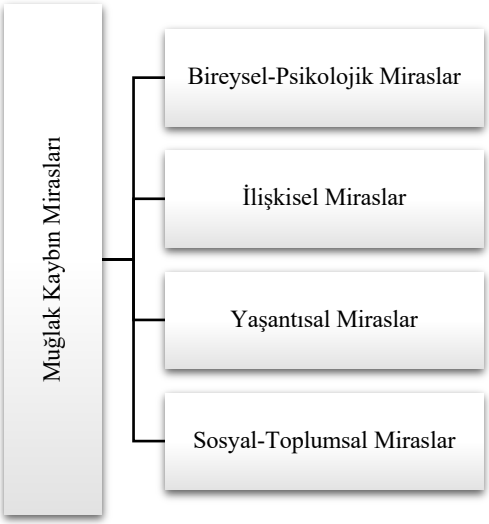

Şekil 226. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Mirasları

Bireysel-Psikolojik Miraslar. İlk olarak bireysel-psikolojik bağlamda meydana gelen değişimler incelendiğinde, katılımcıların güçlü olmak, olgunlaşmak ve güvensizlik geliştirmek gibi bazı özelliklere sahip oldukları görülmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 227'de gösterilmiştir.

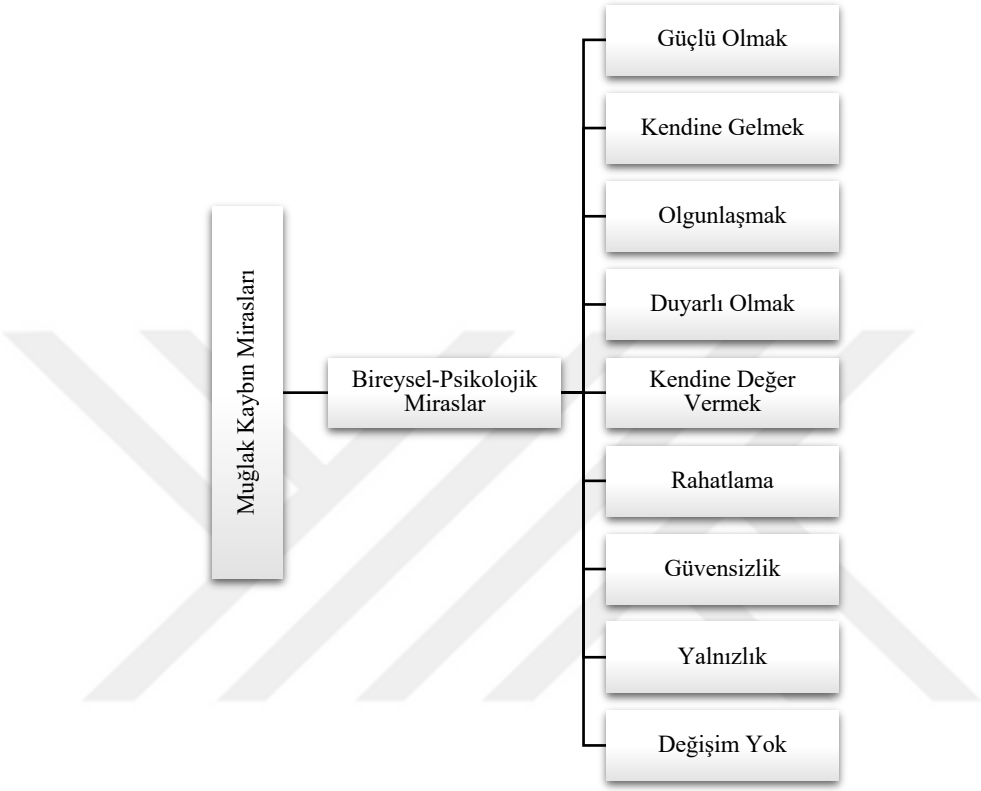

Şekil 227. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Bireysel-Psikolojik Mirasları

Katılımcılar, muğlak kaybın bireysel-psikolojik mirası olarak güçlü olmaya dikkat çekmektedirler. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ben yine annelik rolüne şey yapmadım soyunmadım, istemedim çünkü hani bir de hayat devam ediyor, şey yapmanızın kendinizin ne kadar paralarsanız dayanma gücünüz de şey yapıyor, hayat devam ediyor çünkü baskılar tacizler, kendinize zaman ayırmanız gerekiyor. Kendinizden geçtim onlara karşı güçlü olmanız gerekiyor, çocuklarınız çünkü sizi böyle hani bir şekilde rol modelsiniz, sizi gördüğünde, sizin etkilenmiş olduğunu hissettiklerinde onlar da kendi işlerinde etkilenecek kötü anlamda çünkü gözünüze bakıyorlar bir şeyleri anlamak için. (B6, K: 118)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, kendisi ve daha öncelikli olarak çocukları için güçlü olmasının önemli olduğundan bahsetmektedir. Burada çocukların zihnindeki baba imajını korumak ve rol model olmak bağlamında güçlü olmaya vurgu yapılmaktadır.

Başka bir ifadeyle, muğlak kaybın önlenmesinde güçlü olmak önemli bileşenlerden biri olarak görülmektedir.

Katılımcıların psikolojik bağlamda gösterdikleri bir diğer değişim, *kendine gelmek* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda B4 şunları dile getirmiştir:

> Olumlu anlamda yok şey oldu ya kısmetim açıldı diyeyim yani bir senede çok kısmetim açıldı. Bak şuna Elif hanım ben şuna inanıyorum bazı insanlar, bazı şehirler, bazı evler insana uğursuz geliyor biliyor musunuz? O benim çocuklarımın annesi de bana uğursuz geldi. Benim evlenmeden önce saçlarım bu kadar beyaz değildi yani birkaç tane beyazım vardı evlendikten sonra benim saçlarım çok beyazladı. Strese soktu kadın beni sıkıntıya soktu. [*Yani boşandıktan sonra aslında iş anlamında*] Kendime geldim ya kendime geldim boşandıktan sonra vallahi kısmetim açıldı iş yerinde kısmetim açıldı [*Ne demek kendine gelmek?*] Ya sıkılıyordum, istememiştim bu hanımla evlenmeyi, çocuk da oldu ama gene bir çocukla avunuyordum ama gene bir sıkıntı oluyordu yani sürekli W2'ye git, sürekli ailesinin yanına git, sevmiyordum ailesini. …W2'de yetişmişler ama görgüsüzler ne yapayım yani bizim diyorum ya kültürümüzle, bizim yaşam tarzımızla biz sakin insanız yani küçük yerlerde mutlu olmayı biliyoruz. Bir gün ben diyorum ya bir simit de yesem karnım doyar mutlu olurum, bir kebap da yesem karnım doyar mutlu olurum yani. Şey tevazu ve ne derler ona küçük şeylerden mutlu olmayı bilmek lazım tevazu gösterirdim. (B4, K: 350-354)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı kendine gelmek kavramı ile boşanma sonrasında mutlu olmaktan bahsetmektedir. Evli olduğu dönemde eşine yükleme yaparak stresli bir yaşantısı olduğunu ve buna bağlı olarak iş ve fiziksel değişim anlamında olumsuz yönde değişimler geçirdiğini ifade etmektedir. Öte yandan boşanmayla birlikte iş bulma konusunda yaşanan değişimler katılımcının mutluluğuna işaret etmektedir. Katılımcının yaşantısında temelde değişen durum, muğlak kayıpla ilişkinin sonlanması olarak düşünülmektedir. Muğlak kayba uyumun gerçekleşmesi ile birlikte katılımcının daha mutlu bir yaşam sürmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların vurguladıkları bir diğer psikolojik miras, *olgunlaşmak* biçiminde nitelendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadesi şu şekildedir:

> Burada iki şey olurdu ya kendini kapatırdın ya da kendini olgunlaştırırdın. İşte burada beni olumlayan taraf kızımın işte olumlu bana bu paradigmayı kazandırmasından bahsetmiştim ya işte benim kişiliğimde değiştirdiği taraflar işte bu bahsettiklerim hani biraz da konuştuk işte bakış açını değiştiriyor. Biraz daha seni yetiştiriyor olgunlaştırır ya hani "*Acılar insanı olgunlaştırırmış*" derler ya mesela hani bunun gibi düşünün. İşte bu kendine hayatı nasıl tasarladığınla da alakalı yani kendini o geleceği nasıl tasarladığınla ya da geleceği kendin için nasıl tasarladığınla da alakalı aslında. Bu hayatlarımdaki benim kurduğum ilişkiyi de gösteriyor. Bir dönem mesela çok berbattı. Çok aşırı berbattı mesela hani. [*Ne anlamda berbat?*] Ya işte derslere odaklanamıyorsunuz ondan sonra ilişkilerin

saçma sapan bir hale gelmeye başlıyor. İlgi duymayacağına ilgi duymaya başlıyorsun mesela ya da olaylara ilgi duymaya başlıyorsun. Duyguların farklılaşıyor. Hani kendinden çıkıyorsun. Belli bir dönem bunu da yaşadım ben. İşte onun içine biraz da madde alkol hani madde derken alkol giriyor tabi ister istemez… olmaya başlıyor oradaki yaşadığın bazı şeyler sonrasında insan kendini kötü hissettiriyor. Ya sonra diyorsun yaşam insanı kendi varoluşsal o kişinin iyisini de o öz gerçekleştirme de çok anlamsız. Yetersiz anlamsız insanı daha farklı bir mecraya sürüklüyor sizi ve oradan ayrılmanız gerektiğini düşünüyorsunuz ki ben bunu yani bu süreci tecrübe ettim yaşadım mesela. Ama işte kızımla birlikte artık birlikte olmaya başladıktan sonra zaman daha farklılaşmaya başladı. (B5, K: 298-300)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının benliğinde ortaya çıkan değişimi kızının varlığıyla ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır. Kızının muğlak kaybında kendini de kaybettiğini belirten katılımcı olgunlaşmak ve daha olumluya doğru giden bir yaşam çizgisinin kızının varlığıyla gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu durum muğlak kaybın ortadan kalkmasının olumlu etkisi olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte katılımcı *duyarlı olmak* bağlamında kendinde gerçekleşen değişimi de kızının varlığıyla ilişkilendirmiştir:

Şöyle diyeyim şimdi mesela bunu ben erkekler için söylüyorum daha böyle duyarlı oluyorsun kadın konusunda daha duyarlı oluyorsun veya onların işte daha bağımsız, daha böyle işte hani üretime katılmış, daha etkin olmaları gerektiği konusunda daha duyarlı. Bir duyarlılık geliyor bilmiyorum yani bendeki değişimleri hani değişimleri derken bana kattıklarını diyeyim …Hani bu anlamda gerçekten seni daha böyle hani şey vardır ya elinde bir ham madde vardır ve ondan sen mükemmel bir porselen yapacaksındır, işte onun kalıbı kızdır yani kızının olmasıdır. İşte o kalıbı sana o öğretir, işte onu şu kalıpta yapman lazım, işte şu estetikte. … […*Sadece anlatığınız metaforda şunu merak ettim yani bir porselen var işte bir porselen yapacaksınız ona şekil vereceksiniz onun kalıbı kızınız aslında dediniz. Peki o şekillendirdiğiniz şey ne?*] Hayata bakış açımız. …özgürken her şeyi yapabileceğinizi düşünürsünüz tek başınızayken ama bir ölçümüz var artık. İşte ölçü olarak koyduğunuz ben kızım hayatın merkezine derken sadece cümle olsun diye söylememiştim işte temeldeki olay bu. Çünkü birçok ilişkimi onun için bitirdim, kabul etmeden ayrıldım. Onu kabul etmedi ayrıldım, yapacak bir şey yok. Yani senin için ben çöllere bile düşecek olsam ki yok da hani olsam bile o olmadan olmuyor. Hani bu bu ilişki değil diyerek egoizm değil bu egoizmle tanımlayamayız zaten bunu o ayrı bir şey. İşte bu kalıp işte bu. Yani sizin artık bakış açınız olayları değerlendirmeniz bir doğayı bir hayvana bir insana yaklaşımınız, tarzınız, olayları algılayış biçiminiz ne bileyim çünkü hani bir yerle haklandırıyorsun kendisini bunu yapılmasını istemiyorsun mesela hayır. Bunun gibi yani bir paradigma diyeyim ya da daha genel olsun bir paradigmanız artık öyle diyeyim. (B5, K: 280-282) …Onun için bendeki bıraktığı şey bu ama şu taraflı düşünüyorsun ya öyle bir durumda devam etse çekilmez bir halde olacaktı. O da insandan birçok şey götürüyor belki şu an mesela böyle bir insan olmayacaktım düşünebiliyor musunuz yani yani dedim ya bir paradigma oluşturmuş kızım benim için mesela. Allah ona da tüm çocuklara da can sağlığı

versin tabii ki belki bu olmayacaktı yani ya bu kadar böyle duyarlı bir insan olamayacaktım. Hani böyle bir ha belki bir pozitif ayrımcılık derken al bunu koyabiliriz işte oraya. Bu olabilir belki yani o şeyi karşılamıyor ama benim için değerli tarafı bu olabilir. (B5, K: 284)

Katılımcıların vurguladığı psikolojik bağlamdaki bir diğer değişim, *kendine değer vermek* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında B6 şunları dile getirmektedir:

Şimdi yeniden boşanma kararı almak dediğim gibi bir yerden sonra hani herkes mutlu olsa herkes yani insanları işte çocukları akrabalarımı çevremi böyle bir şey olmayım diye hani o onun için zaten hani "*Bu benim hayatım*" diyorsunuz ve hani bir yerden sonra kimseye yaranaraktan ne kadar şey yaparsınız çünkü ben kendime faydalı olmadıktan sonra onlara bir faydam olmaz öyle diyorsunuz. (B6, K: 210)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcının kendi iyiliğine öncelik verdiği görülmektedir. Bu bir başka anlamda, kendine değer vermek olarak yorumlanmıştır. Anne grubundaki A9'a benzer biçimde bu katılımcı da kendi iyiliği gerçekleştiğinde yakınlarının da iyi olacağını söyleyerek kendini öncelemektedir. Bununla birlikte yine aynı katılımcı boşanma sonrasında yaşadığı *rahatlama*dan da bahsetmektedir:

O baskı yoktu mesela inanılmaz, erkeklerdeki o genel şeyi bende de vardı hani öncesinde erkek öyle "*Ooo*" diyor sonra kadın çok üzülüyor sonra kadın çok üzülüyor sonra erkek şey düşüyor "*O baskıdan kurtulduğum için çok kötü değildim*" yani iyiydim hatta çünkü zaten istediğiniz bir şey oluyor, karşılıklı şey yaparak oluyor. (B6, K: 88)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, eşin varlığı görünmez olduğunda önce şaşkınlık yaşadığından sonrasında ise rahatladığından bahsetmektedir. Benzer durum kadın grubunda da ortaya çıkmıştır. Ancak orada bu durum rahatlıktan çok özgürlük biçiminde anlamlandırılmıştır. Burada bu yaşantının daha az yoğunluklu olarak anlatılması katılımcının eşine rağmen istediklerini gerçekleştirmeye devam ediyor olmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Muğlak kaybın psikolojik miraslarından bir diğeri, *güvensizlik* başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Vallahi bilmiyorum başa çıkabildin mi çıkamadım mı, işte bazı yine böyle bir şey gidiyorum geliyorum yani kopukluk oluyor. İşte demek ki başa çıkamadım ki hala kimseye güvenim yok yani az önce bahsettim şu anki bayan arkadaşım onun ismi de Ğ1. Yani en küçük hatasında şeysiz oluyorum gerçi o da bana karşı öyle de ama artık söylüyorum yani onunla birlikte olmaya başladığımdan beri gidip de başka birisinin peşinde koşmadım. Ama karşı taraf, karşı güvensizlik sıfır işte yani

> orada gördüm her türlü erkekle ilgili hani şu anda facesinde kim var kim yok hepsini biliyorum. (B2, K: 156)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, genel olarak güvensizlik duygusu yaşadığını belirtmektedir. Katılımcının bağlamı dikkate alındığında, yaşanan güvensizliğin boşanmış aile çocuğu olması ile de ilişkili olduğu düşünülmektedir. Katılımcı eşiyle ilgili güvensizlik duygusunu dile getirmemiş, yakın zamanda yaşadığı ilişkisi üzerinden bu duygusunu ifade etmiştir. Bu kapsamda katılımcının güvensizliği kendi boşanmasından daha çok anne-babasının muğlak kaybı ile ilişkili görünmektedir. Öte yandan katılımcılardan B4, eşiyle ilişkinden yola çıkarak sınırsız güven duygusunun mümkün olmadığını vurgulamıştır. Bu bağlamda katılımcının paylaşımları şu şekildedir:

> Evet yani güven göstermesi lazım güven yani biz insanız, sınırsız artık güvenemeyeceğini anlıyorsun, biliyor musun yani eskiler evlenmişler, evlilik zaten güven üzerine sadakat üzerine yani sevgi biter ama aşk biter, sevgi biter ama yaşlı ninelerimize şeylerimize bakın nedir? Güvendir, kocası ölmüştür, kadın asla başkasıyla evlenmez. Adam karısı ölmüştür bir daha başkasıyla evlenmez. Niye? Çünkü onu sevmiştir ilk göz ağrısıdır, onun üstüne başka gül koklayamaz. Kadın da aynıdır, affedersiniz yatağına başkasını alamaz. Başkası ilk kocasının eşinin yani çoğu kadın şunu düşünür biliyor musun "*Keşke…*" diyor "*…ilk evlendiğim insanla ömrüm sürsün, onunla bir gözümü onunla kapatayım, gözümü onunla açtım onunla kapatayım*" düşünür. Yani böyle düşünüyorum ben yani. (B4, K: 382)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, sınırsız güven ile tek eşlilikten bahsetmektedir. Bu noktada eşinin muğlak kaybı ve gerçekleşen boşanma ile sınırsız güven duygusunun da kaybına işaret etmektedir. Bununla birlikte katılımcı B3, güven duygusu ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

> Yani daha temkinli yaklaşıyorum her şeye yani biraz daha temkinli yaklaşıyorum, daha böyle sakin düşünebiliyorum. Ya mesela eskiden olsa üç ay içinde evlenmezdim mesela, bu evlilik süreci üç ay sürdü. 30 yaşında evlenmezdim belki. Mutlaka belki çalışan bir bayan bulurdum. Yani o yani şimdi düşüncelerim değişir yani şey… (B3, K: 609)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının yeni tanıştığı kişilere karşı güvensizlik yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda eşiyle yaşantılarından yola çıkarak yeni ilişkilerinde güven duygusunun gelişimi için kendisine daha fazla zaman tanıyacağına işaret etmektedir. Ek olarak, "*mutlaka çalışan bir bayan bulurum*" ifadesinin de eski eşiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu ifade, çalışmaya başladıktan sonra

eşinin muğlak kaybını deneyimleyen katılımcının daha sonraki ilişkileri için önlem aldığı biçiminde yorumlanmaktadır.

Muğlak kaybın psikolojik sonuçlarından bir diğeri *yalnızlık* duygusudur. Katılımcıların bu başlık altında yer alan ifadeleri şu şekildedir:

> Ya yine hafta sonunda çocuğumla vakit geçiriyorum yani hafta içi yalnızım. (B3, K: 229) …Üç tane beslediğim kedi var onun haricinde bir şey yok yani. (B3, K: 243)

> Valla nasıl söyleyeyim ben size. Yani ben onlar gittiği zaman yalnız hissediyorum evde kendimi. Hani yalnız hissediyorum. (B1, K: 276)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, her iki katılımcının da yalnızlık duygusu yaşadığı görülmektedir. Katılımcı B3, eşi ve çocuğunun muğlak kaybından dolayı hissettiği yalnızlığı kedilerle doldurmaya çalışırken, B1 çocuklarının muğlak kaybını yaşamaya devam etmektedir. Bu noktada her iki katılımcının da muğlak kayba uyum sürecinin gerçekleşmediği düşünülmektedir.

Son olarak, katılımcılardan B1 psikolojik olarak bir *değişim yaşamadığından* bahsetmiştir. Katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

> Kişiliğime yansıması olmadı. Kişi ben neysem oyumdur. Haa ne olur bazılarının mesela mesela şey olaraktan değişiyor. Mesela nasıl söyleyeyim ben sana yaa "*Bu boşanmış*" Bizim milletimizde erkek boşanmışları o kadar şey yapmazlar ama kadın boşandığı zaman kadını daha fazla yadırgarlar. Yani bir kadının arkasından daha fazla konuşurlar. Erkeğin arkasından o kadar konuşulmaz. Açık ve net söyleyeyim yani. O yüzden şey yaşamadım ben bana pek etkisi olmadı onun. (B1, K: 314)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının psikolojik bağlamda bir sorun yaşamayla bağlantılı olarak psikolojik bir değişim yaşayacağına ilişkin algısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda da ifade, katılımcı kadın olmuş olsaydı psikolojik bir değişim yaşayacağı anlamı taşımaktadır. Burada göz önünde bulundurulması gereken, katılımcının eşi ya da çocuklarının muğlak kaybını sonlandırdığı nokta ile ilgilidir. Katılımcının bütün hikayesi göz önünde bulundurulduğunda, başka bir ifadeyle, eşinin kendisini aldatması nedeniyle tamamen silmesi, çocuklarının da anneleriyle babaları arasında gidip gelen bir ikilik yaşamaları nedeniyle araya mesafe koyması gibi bağlamlar düşünüldüğünde, katılımcının kişilik özellikleri açısından psikolojik bir değişim yaşamaması olası görünmektedir.

İlişkisel Miraslar. Muğlak kaybın miraslarından bir diğeri ilişkisel sonuçlardır. Bu kapsamda anne-baba, anne-çocuk ve baba-çocuk ilişkileri, yakın çevre ile ilişkiler ve yakın ilişkiler bağlamında ilişki kurma kapasitesi ele alınmıştır. Belirtilen başlıklar doğrultusunda oluşturulan gruplandırma Şekil 228'de gösterilmiştir.

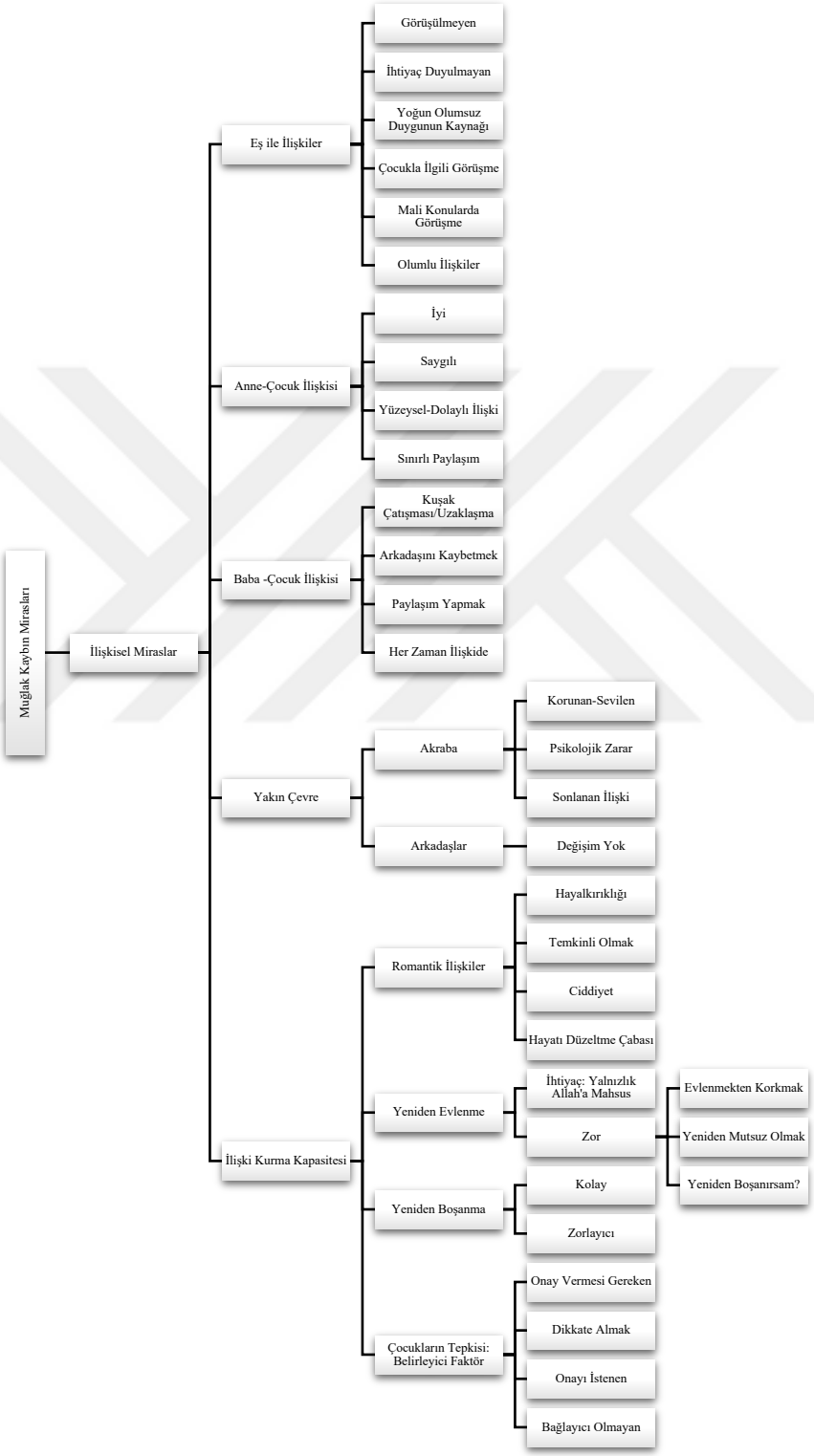

Şekil 228. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları

Bu bölümde anne-baba-çocuk üçgeninde kurulan ilişkiler incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak birbirinin muğlak kaybını deneyimleyen eşlerin ilişkileri ele alınmıştır. Eşler arasında kurulan ya da kurulamayan ilişkilere yönelik bulguları gösteren gruplandırma Şekil 229'da gösterilmiştir.

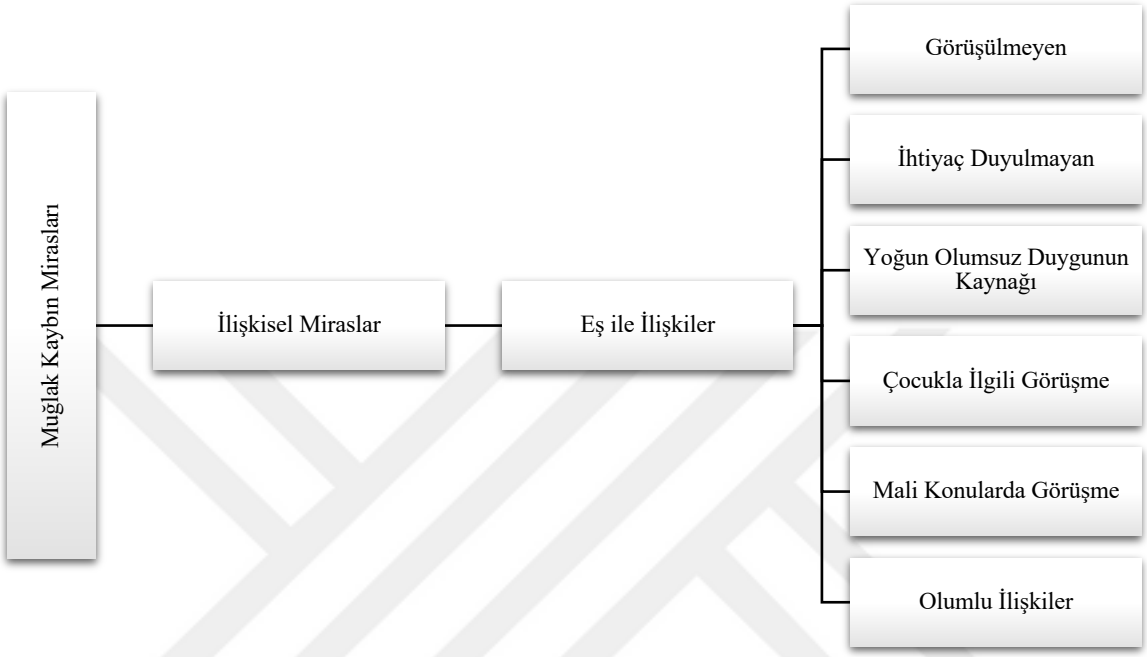

Şekil 229. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Eş ile İlişkiler Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Eski eş ile ilişkiler bağlamında katılımcıların yaklaşımı, *görüşmemek* şeklinde olabilmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Süreç de bunun gibiydi yani ilk zamanlarda bir kopuş, daha sonrasında işte tekrardan iletişime geçme durumu oldu. Sonrasında tekrardan bir kopuş oldu. (B5, K: 170)

> Ama öteki taraf ile görüşmem ben kesinlikle. Öteki tarafla dediğim gibi ben bu ev işinde yani maddi olaraktan ortak olduğum yönünde söyleyeyim bitirdim ve açık ve açık söyledim dedim ki "*Bizim ortak bir noktamız vardı. Bu ortak nokta da bitti. Bundan sonra sesini bile duymak istemiyorum. Hani…*" dedim "*gerekirse…*" dedim "*…yüzünü bile görmek istemiyorum, sesini bile duymak istemiyorum*" dedim. Tamam bitti ondan sonra üç ay oldu. Üç ay dedim neyse telefonda sesini duyuyorum. İşte görüntüsünü görüyorum. Mesela çocuklar yanıma geldiği zaman çocuklar anneleriyle görüntülü konuşuyorlar. Görüntülü konuştukları zaman "*Ben kesinlikle…*" dedim "*…beni göstermiyorsunuz. Beni şey yapmıyorsunuz. Ben yokken konuşun. Ben varken de…*" dedim "*…gidin odada konuşun hani benim yanımda konuşmayın*" (B1, K: 196)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, her iki katılımcının da eski eşleriyle görüşmedikleri anlaşılmaktadır. Katılımcı B5, eski eşi görüşmediği için iletişime geçmemekte, B1 ise eski eşiyle görüşmeyi reddetmektedir. Burada ilk olarak B5'in ifadesine bakıldığında, katılımcı süreci kopuş-iletişim-kopuş şeklinde tanımlamaktadır. Bu süreç aslında muğlak kayba uyum sürecini de kısmen ifade etmektedir. İlk kopuş süreci eşlerin birbirini yok sayması üzerinden muğlak kaybın reddi ve uyum sağlayamama ya da aile kumarı uyum sağlama çabası, iletişim ise diğerinin varlığını kabul ve bu kabul içerisinde iletişim kurulmasını ifade etmektedir. Üçüncü aşamada ortaya çıkan kopuş, yine muğlak kaybın reddi ya da uyum sağlama çabası olarak değerlendirilmektedir. İkinci katılımcı B1'in ifadesi incelendiğinde ise katılımcının aile üyesini reddetme biçiminde bir tutum sergilediği görülmektedir. Katılımcının muğlak kayıpla ortak bağ olarak nitelendirilen çocukları da ortak nokta olarak görmek istememesi ciddi anlamda inkar savunma mekanizmasını kullandığını göstermektedir. Bu noktada inkar, muğlak kayba uyum sağlamanın bir yolu olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcıların eski eş ile kurdukları ilişkide değinilen bir diğer nokta, *ihtiyaç duymamak* biçimindedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yok yani annesinin yanımda olmasına ihtiyaç duyduğum zaman olmadı. (B5, K: 192)

> Ya boşandım yani tek yaşıyor olsaydım belki boşandığım insana derdim ki kadına belki bir ihtiyaç duyabilirdim sırf affedersiniz şeylik için değil yani karı-koca ilişkisi için değil konuşmak için veya dertleşmek için. Yani insan her zaman konuşmaya da ihtiyacı olur yani. Ne bileyim şey çoluğuna çocuğuna şuna buna anlatamadığım dertler oluyor yanında bir her zaman bayanla farklı konuşur yani daha şey olur yani pozitif olur insan düşüncesi, davranışı, hareketleri. Daha farklı olur gibi düşünüyorum (B4, K: 252) …Ama eş olarak yok yani. Yani şey manasında diyorsanız affedersiniz cinsellik manasında diyorsanız hiç gerek bile yok, şimdi böyle bir düşüncem olsaydı şimdiye kadar çoktan ben evlenirdim yani. Bir günlük değil ki yani. (B4, K: 254)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcı B5, anne rolünden eşine ihtiyaç duymadığını belirtirken, B4, eş olarak eski eşine ihtiyaç duyduğundan bahsetmektedir. Burada kök ailesi ile yaşam faktörü dikkate alındığında, B5'in anne rolünden eşine ihtiyaç duymaması anne rolünü ailede üstlenen diğerlerinin varlığına bağlanmıştır. Başka bir ifadeyle katılımcının yalnız kaldığı durumda anne rolünün muğlak kaybını deneyimleyeceği düşünülmektedir. Bununla birlikte B4 de ailesi ile yaşamasaydı

dertleşecek birilerine ihtiyaç duyabileceğini belirtmektedir. Bu durum katılımcının yalnızlığını paylaşacak bir eşe ihtiyaç duyduğu ancak ailesinin varlığında bunu yoğun bir şekilde hissetmediği biçiminde yorumlanmıştır. Sonuç olarak, bu iki katılımcının durumunda muğlak kayıp diğerlerinin varlığıyla ortadan kalkan bir durum gibi görünmekte ancak arka planda işlemeye devam etmektedir.

Katılımcılardan B3'ün dikkat çektiği bir diğer nokta, eski eşiyle ilgili hissettiği *yoğun olumsuz duygular*dır. Bu kapsamda katılımcı şunları paylaşmıştır:

> Normalde eşimle ilgili düşüncelerim bu şeyden sonra gördüğüm olaylardan sonra tamamen değişti yani. Açıkçası ona yağmurlu havada su vermeyi düşünmedim yani o kadar şeyim soğudum yani / *Öncesinde nasıl düşünüyordunuz hissediyorsunuz sonrasında ne oldu?* / Öncesinde işte yani çocuğun başında dursun en azından annesi sonuçta benim için değerlim yani çocuğumun annesi yani çocuğuma sahip çıksın falan en azından annelik anne sevgisini versin diye düşündüm yani yaptı yapmadı değil ama demek ki O da hayatına birisini alması gerekiyordu yani doğal bir şey ama ben açıkçası şey yaptım ya biraz böyle kıskançlık demeyeyim de biraz üzüldüm gibi sanki. / *Neye ilişkin bir üzüntü bu?* / Ya bu bu kadar fedakarlıkdan sonra bunları yapması benim hoşuma gitmedi. Yapabilir aslında yani çünkü ben de yapabilirim bir tuhaf oldu yani / *Bir yandan aslında normal karşılamak istiyorsunuz ama öte yandan farklı bir yol çizmiş olması da sizi* / Üzüyor / *Üzüyor, bu ikilemi yaşamak sizin için nasıl bir şey peki?* / Ya işte o ikilemde kalmak çok zor bir şey ya bunu ilk başta komple kesme, kapatmak, şey yapmak lazım kapatmak lazım bütün işleri. Bir şey yapmadık öyle biraz sürüncemede kaldı gibi sanki yani bütün her şeyi bitirip, bütün bağları koparmak gerekiyordu aslında / *Ne farklı olurdu o zaman?* / Ne farklı olurdu? Mesela çekişmeli boşanma yapsak ben çocuğun velayetini alırdım, kesinlikle isterdim yani işte tazminat davası açardım falan bayağı böyle sürüncemede giderdi. İşte kendime ait düzen kurardım. Ha belki ben ikinci evliliği yapardım, o zaman işte o diyecekti "*Üvey anneye ben çocuğum benim çocuğum…*" bu da en doğal hakkı. Bilemiyorum yani / *Belki bu süreçleri farklılaşabilirdi, sizin kurduğunuz yaşam farklılaşırdı* / Çok farklı sürdü çok farklı çünkü çok değişirdi, mahkeme süreci uzardı bir defa. Mesela bu aldığımız ikinci ev o zaman şey biz ayrıyken almıştık yani boşanmadan önce almıştık orayı ben alırdım, ben kendi ya alırdım ya almazdım veya böyle şehir değiştirebilirdim uzaklaşmak için çocuğumu da alabilirdim yanıma. Hatta öyle birkaç girişimim oldu işte bu W2 tarafına falan gideyim diye düşündüm. Sonra işte kopamadığım bir şeyler oldu yani bağlantıyı kopartamadık o süreçte / *Aslında bir yandan uzaklaşmak istediniz ama bir yandan da o bağlantıyı koparmak size iyi gelmedi* / Ya bir böyle şey iki arada bir derede kaldım aslında bu doğru bir şey değil yani / *Kesin olarak aslında belirlemek ona göre bir yol çizmek sanırım sonraki uyum sürecini daha kolaylaştıracak gibi geliyor size* /Aynen aynen (B3, K: 403-421)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesinde, katılımcının eşinin muğlak kaybına verdiği tepkinin işleyişi görülmektedir. Katılımcı başlangıçta eşinin kendisini aldatmış olmasına rağmen -aldatmanın belli bir düzeyde olması şartı ile- eşiyle barışmak istemektedir. Bu süreçte eşinin muğlak kaybı katılımcı için zorlayıcıdır ve bu nedenle dava süreçleri, boşanma nedeninin açıklanmaması, mal paylaşımı ve velayet gibi konularda kolaylık sağlamak gibi bir yol izlemektedir. Öte yandan eşinin başka biriyle ilişkisinin devam ettiğini gördüğünde muğlak kayıp daha hissedilir olmuş ve somut kayba dönüşmüştür. Katılımcı yaşadığı hayal kırıklığı ve öfke ile birlikte yaptığı fedakarlıklardan pişmanlık duymaktadır. Bu noktada eşine maddi ve manevi açıdan zarar verme düşünceleri oluşmaya başlamaktadır. Katılımcının yaşantısı ve duyguları muğlak kayıp ve somut kayba verilen tepkilerdir. Dikkat çekilmek istenen konu, Türkiye'de boşanma sürecinde öldürülen pek çok kadının öldürülme nedeni buradaki katılımcının aksine eski eşlerin kaybı kabullenememesi ve öfkesini kadını öldürmek biçiminde ifade etmesidir. Bu bağlamda muğlak kayıpla başa çıkma sürecinin son derece önemli olduğu düşünülmektedir.

Eski eş ile ilgili kurulan ilişkide dikkat çekilen bir diğer nokta, *çocukla ilgili olarak görüşmek*tir. Bu kapsamda katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> …boşanmadan sonraki durumu mesela ben en azından kızımla aramızdaki ya da kızımla annesi arasındaki ilişkileri düzenlemede de ya işte onun kızını araması kısmında daha sonra işte belli bir dönem ebeveynlik ilişkilerini geliştirmesi kısmında görüştüğümüz oldu. Sonra pek artık görüşemedik. (B5, K: 170)

> Yani yanlarında değiliz ama bir sıkıntı olduğu zaman mesela küçüğü daha boşanmamıştık o zaman küçük oğlan kaç yaşındaydı o? Onlu yaşlardaydı galiba sünneti vardı, W2'de yaşadıkları şehirde oldu. Ben elbisemi giydim, gittim, daha boşanmamıştık o zaman. Yani hiç şey gibi ayrı değilmiş gibi yan yana durduk böyle. Çocuğun en mutlu günüydü yani sünnetidir bugün. Yarın öbür güne evleneceği zaman yine aynı gideceğim, yan yana duracağız yani düşman değiliz sonuçta. Hani karşılıklı bir ağır söz, hakaret, küfürdür, silahlı bıçaklı kavgamız gürültümüz olmadı. Sadece evlerimiz ayrıldı yani bir arada yaşayamayacağız, benim ona bakışım kardeşçe yine. Onun da bana aynı şekilde olması lazım. Arada çocuklarla işte ama yarın öbür gün evlenecekleri zaman mutlu günlerinde yine yanında olacağız çocukların. (B4, K: 194)

Yukarıda yer alan ifadelerde, her iki katılımcı da çocukların annenin ya da babanın muğlak kaybını yaşamaması adına eski eşleri ile iletişim kurduklarından ya da sürdürdüklerinden bahsetmektedir. Bu bağlamda katılımcılar, çocuklarını muğlak kayıptan korumak için çocukların iyiliği adına görüşme sağlamaktadırlar.

Katılımcılar eski eşleriyle mali konularla ilgili olarak da görüşmektedirler. Bu kapsamda katılımcılar şunları paylaşmışlardır:

> Ya çok şükür yani ben bir şekilde yani altından kalkabiliyorum ama yani zor açıkçası, çok değer… verdiğim değeri hak etmeyen bir insanmış onu anladım yani. Yani mesela bana o evin borcunu yardım etmesi için parası var gitti mesela araba aldı. Hatta bana şey dedi kendi fikri ben şok oldum yani dedi ki "*Evin tapusunu bana ver, ben borcu kapatayım*" dedi. Yani 30-35.000 bir para için para borcu kaldı işte "*Evin tapusunu bana ver, ben ödeyeyim*" falan dedi. "*Tamam yarısı senin zaten*" dedim "*Yok*" dedi "*Bana tamamını ver*" dedi. Dedim "*Ne diyorsun yani?*". (B3, K: 104) Ya şey işte kendini uyanık zannediyor…. Enayi yerine koyuyor yani ben hiçbir şeyin farkında olmamışım gibi düşünüyor herhalde ama ben her şeyin farkındayım. (B3, K: 108)

> Dedi işte "*Ev konusundaki şartları iptal edelim*" Dedim "*Çok iyi düşünüyorsun*" dedim. Dedim "*Boşanma anlaşmasını iptal ettik. Sonra…*" dedim "*…olacakları biliyor musun sen?*". "*Yooo hiçbir şey olmaz*" dedi. Dedim "*Şu an sen bana…*" dedim "*…bazı konularda dava açamıyorsun. Ben de sana açamıyorum davayı*" Açık ve net söyleyeyim çünkü işin içerisinde aldatılma şeyi olduğu için. Ben sizin gibi dava açabilirdi ama benim elimi ayağımı tutan bir mesele vardı. Neydi anlaşmalı boşanma olduğu için anlaşmalıda karşı taraf da sen de dava açamıyorsun. Eskiye nazaran dava açamıyorsun. O olay bitmiştir. Haa tartışmalı bir boşanma olsaydı o zaman daha farklı olurdu, ben buna evden de hiçbir hak verdirmezdim. Yani çünkü hiç… eşi aldatma işin içerisine giriyor işin içerisine. Bazı şeyler de vardı içerisinde başka şeyler de vardı. Ben yine zorlamadım. Şey yapmadım yani süreç uzayıp da daha kötüye gideceğine. Hani çok duyuyoruz işte anlaşamadılar bazı şeyler çekişmeye gitti, işte birbirlerini vurdular. Birbirlerini öldürdüler. Yani ben gerek yoktu. Ben aklı başında düşünerekten sürecin sağlıklı yürümesi için ben hepten kenara şey kendimi şey yaptım ikinci, ikinci plana attım. Ha karşı tarafın bana baskısına boyun eğmedim. Ha bildiğim yoldan da şaşmadım ama yani kendimden ne kendime zarar verdim ne ona zarar verdim, çocuklarımı düşünerekten hareket ettim ben bir daha. (B1, K: 170)

Son olarak katılımcılar, eski eşleriyle kurdukları *olumlu ilişkiler*den de bahsetmektedirler. Bu kapsamda katılımcılar şunları paylaşmışlardır:

> Ben düşünsel bağlamda bunu cevaplayabilirim dediğim gibi düşüncem işte aslında onun kendi yaşamında mutlu olmasını istiyorum işin açıkçası çünkü yıprandığı bir evlilik sürecini O da yaşadı yani ben kendi adıma konuştum ama aslında bir o kadar da o yıprandı ve bunun için çoğu zaman da ona dua ettim "*İnşallah iyi bir hayat olur, iyidir, iyi bir evlilik yapar*" hani duygu ve düşüncem bu yöndeydi onunla ilgili. Bir evlilik yaptı umarım da mutludur. Yani şu an ona dair düşüncem bu. (B5, K: 216)

> Eski eşimle bazen mantıksal konularda veya bazı konularda konuşurum, tamamen bir arkadaş olarak görüyorum. (B2, K: 228)

> Yani şimdi o ilk dönemde mesela arkadaş gibiydik yani sonuçta bir ortak payda var, çocuk var, çocukla ilgilenmemiz gerekiyor, onun bir sıkıntısı olduğu zaman koşmam gerekiyor, bir şey olduğu zaman onun koşması gerekiyor. Hatta bu 20xx yılında ben bir rahatsızlık geçirdim, bir kısmi felç geçirdim. İlk aradığım eski eşimdi mesela, o koşarak geldi yanıma, hatta dediler yani işte "*Ne oldu?*" falan "*Eski eşi koşuyor*" falandır. Tabi o arada bağlantı devam ediyordu yani eşimle. (B3, K: 315)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcıların eski eşleriyle ilgili olumlu düşünce ve ilişkilerinin varlığı söz konusudur. Burada B2, eski eşiyle ilişkisini halen sürdürmekte ve eş ilişkisini arkadaş ilişkisine dönüştürerek muğlak kayba uyum sürecini gerçekleştirdiğini göstermektedir. İkinci olarak, B5, evlilik içerisinde kendi muğlak kaybından dolayı eski eşinin mağduriyetine işaret ederek mutlu bir yaşamı hak ettiğini belirtmektedir. Bu davranış da muğlak kayba uyumun bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Son olarak, B3 başlangıçta boşanma sonrasında çocuğun da varlığıyla kurulan ortak bağın sürdüğü ve paylaşımlı bir şekilde ebeveynlik rollerini yerine getirdiklerini hatta zor zamanda destek olduğuna işaret etmektedir. Bu durum da yine muğlak kayba uyum sağlandığını göstermektedir.

İkinci ana başlık, anne-çocuk ilişkisidir. Boşanma sonrasında annenin ya da babanın ya da her ikisinin birden muğlak kaybını yaşayan çocukların anneleriyle kurdukları ilişki de katılımcılar tarafından değinilen bir diğer nokta olmuştur. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 230'da gösterilmiştir.

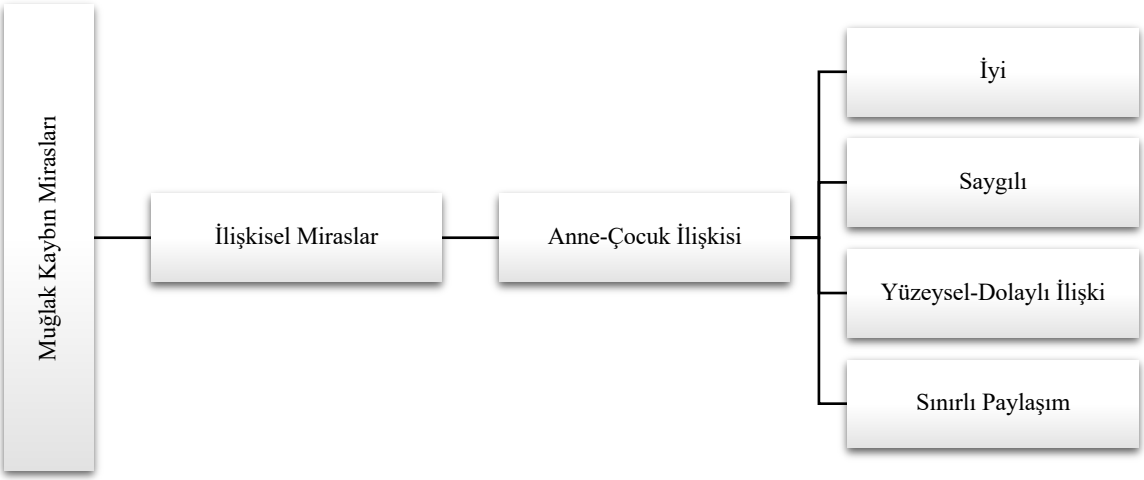

Şekil 230. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Anne-Çocuk İlişkisi Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Katılımcılar muğlak kaybın mirasları kapsamında anne-çocuk ilişkisini iyi, saygılı, yüzeysel gibi farklı biçimlerde tanımlamaktadırlar. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Şu anki ilişkisi gayet güzel, annesinin annesi yani bunu söylerken annesini kötülemiyorum annesi de benden farksız değil hani O da üzerine çok düşüyor. Onu büyüttü sonuçta. Eğitim almasında çok yardımcı oldu. Annesi de aynı şekilde. (B2, K: 302)

> Yani saygıda kusur etmiyor zaten saygılı bir çocuk da (B3, K: 439)

> Ya işte herkes normal aile nasılsa yani anne nasıl çocuğuyla ilişki kuruyorsa öyle yani. Yani senin çocuğundur, atsan atılmaz satsan satılmaz yani ona destek olman lazım, her şeyde kıyaslama yapmadan, kimseye bu böyledir şöyledir böyledir değildir O çünkü senin O da senin canındır yani her ne kadar ben babasıysam, O da annesidir yani. Yani tırnağına bir zarar gelse canın acıması lazım öyle değil mi yani ondan mutlaka eminim ben. Yani arkadaş gibi olması lazım, ben nasıl bir arkadaş gibiysem çocuklara karşı yani bana bir derdini sıkıntısını açıyorsa ertesi gün bir akrabasından duymaması lazım yani işte annenin "*Şu derdin varmış şöyle varmış*" diye yani çocuk anne sevgisini gidip de başka… teyzelerini daha çok severler mesela, teyzesi daha çok ilgilenir, bir tane teyzeleri var çocukların. Küçük olan da büyük olan da onlar yani hatta ilk başta benim çocuk inanmamış bile büyük oğlan annesi sanıyormuş teyzesini yeni gitmişti oraya şey olduğunda. Demiş "*Şeye bakacağız sezaryen yerine aç bakacağım*" demiş "*sezaryen yerine*" annesi açıp gösteriyor öyle inanıyor, yoksa inanmıyor. Yani teyzesi daha çok sevgi gösteriyordu, ilgileniyordu annesinden. (B4, K: 294)

> Ya tamamen işte ilk başlardaki gibi bu mesela benim en çok rahatsız eden işte ne olmuş olabilir? İşte dedim ya en baştaki kısımlar zaten var, işte şununla bunun lafını "…*ettiğini buldu ha*" birilerinden bahsedilmesi benim için canımı sıkan bir unsur. Hani mesela anne-kız ilişkisi daha özeldir. Daha böyle hani gelişimsel dönemlerine uygun, ona bir şeyler öğretecek veya ne bileyim öneride bulunabilecek hani ikisi arasında olan bir durum. … Kızım ama zannedersem O da mutlu bundan tabi şey yapmadım şimdi. Annesiyle görüşürken işte teyzesi de bağlanıyor, işte zannedersem şey yapıyorlar, konferans. Görüntülü görüşme yapıyorlar. Orada sen kızınla görüşüyorsun, bir başkasını oraya koymana gerek yok mesela. Yani çünkü uzakta, bir haftada görüştüğüm bir süren var, orada kendini birebir gir sadece özel, ikiniz değil mi görüşülebilirdi yani araya başkasını sokmaya gerek yok. / *Yani üçüncü bir kişinin dahil olmasından ziyade daha ikili bir ilişkinin kurulması* / Tabi tabi tabi çünkü yani bu şudur anlatacağım bir şeyin mi yok çocuğuna niye …oraya sen paylaşacaksın sen anlatacaksın sen dinleyeceksin gibi / *Daha yakından daha aracısız* / Tabi ya bu dikkatimi çekmişti mesela hatta bunu kızıma da söyledim hani ama sonrasında bir daha denk geldi böyle görüşüldüğüne… X1 o anlamda yetişmiş, X1'i artık "*Şunu yap, bunu yap*" diye vermeye gerek yok, zaten yetişmiş artık genç, genç artık O. Hani bazı noktalarda böyle kararları biliyor. Zaten istemediği bir şey olsa söyler hani öncesi gibi değil artık Allah'a şükür. (B5, K: 238-242)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcıların baba rolü üzerinden gözlemlerine yer verilmiş ve katılımcılar tarafından anne-çocuk ilişkisindeki eksikliklere dikkat çekilmiştir. Burada anne-çocuk ilişkisi "*iyi, saygılı, yüzeysel*" biçiminde değerlendirilmiştir. Öte yandan anne-çocuk ilişkisinde babanın bir rolünün bulunmaması dikkat çekicidir. Bu durum, babanın muğlak kaybının anne-çocuk ilişkisine yansıması olarak değerlendirilmiştir.

Son olarak, anne-çocuk ilişkisinde *paylaşımın sınırlı olması*na dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Onların paylaştıkları pek bir şey yok, çocuk çünkü hareketli, top oynuyor, dışarı çıkıyor, annesi astım bronşit hastası zaten. Biraz daha artık yani böyle hanım hanım oturduğundan artık vücut yaşlanınca hareketsiz kalınca maalesef, işte yaptıkları şeyler bildiğim kadarıyla faaliyetler markete gitmek, başka bir şey yok. (B2, K: 306)

> Yaşamasını isterim ya ben istedim orada yaşasınlar beraber, hatta O da istedi "*çocuk yanımda dursun*" diye. Ya şey yeterince ilgilendiğini düşünmüyorum yani. Yani benim kadar ilgilense belki daha farklı olabilir bazı şeyler ama işte O daha çok kendi şeyi için kendi kendisi için bir şeyler planlıyor gibi geliyor. (B3, K: 423) Daha fazla ilgilenmiş olsaydı mesela çocuğun başarısı artabilirdi, öyle düşünüyorum ben yani en azından annesiyle daha çok şey paylaşıp paylaşırsa daha iyi olur diye düşünüyorum. Ben yeterince ilgilendiğini düşünmüyorum yani işin açıkçası. (B3, K: 425)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcılar anne-çocuk arasındaki ilişkinin sınırlı olduğunu belirtmiş, paylaşımların azlığına dikkat çekmişlerdir. İlk vakada anne-çocuk ilişkisindeki sınırlılık fiziksel yetersizlik temelli gibi görünmekte, ikinci vakada ise annenin muğlak kaybıyla ilişkili olarak anne-çocuk ilişkisinin sınırlı kaldığı düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle ilk vakada fiziksel yeterlilikler ya da yetersizlikler nedeniyle anne-çocuk ikilisinin birbirlerinin muğlak kaybını deneyimleyebilecekleri, ikinci vakada ise çocuk rolündeki kişinin annenin muğlak kaybına maruz kalabileceği düşünülmektedir.

Katılımcıların ilişkisel sonuçlarla ilgili değindikleri üçüncü ana başlık baba-çocuk ilişkileridir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 231'de gösterilmiştir.

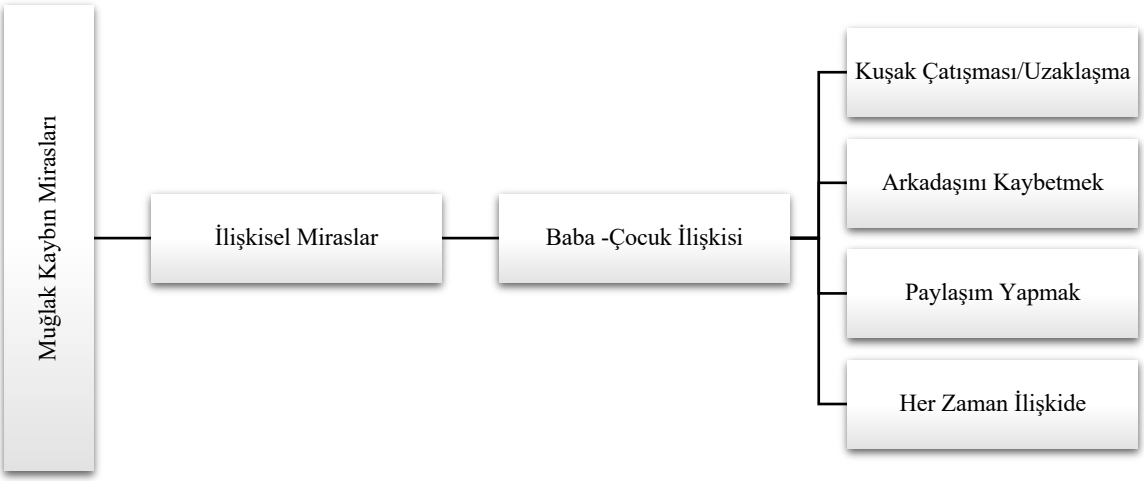

Şekil 231. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Baba-Çocuk İlişkisi Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Baba-çocuk ilişkileri kapsamında katılımcılar farklı nedenlerle çocuklarla yakın ilişkiler kuramadıklarına dikkat çekmektedirler. Bu kapsamda katılımcıların paylaşımları şu şekildedir:

> Dedim az önce z kuşağı diye. Hakikatten de z kuşağı yani. Biz biz babamızın yanındayken ayak… bırak ayak ayak üzerine atmayı ayaklarımızı uzatamazdık. Yemek yerken kendi önümüzden öbür tarafa kaşık uzatamazdık. Sadece kendi önümüzden yiyebilirdik biz. Babamız bir şey dediği zaman ağzımızı açmazlık, bir şey diyemezdik. Aslında bizim babamız doğru yapmış. Otoriter olmak onları daha iyi yetiştirirmiş aslında. Biz o otoriterliği vermedik, o otoriterliği vermediğimiz için çocuklarımızla biz arkadaş gibi geçinmeye çalıştık ama olmuyor. (B1, K: 180)
> …Ama yani bazen dedim ya z kuşağı bazen hadlerini aşıyorlar çünkü büyüklerimizle nasıl konuşacaklarını şey yapamıyorlar çünkü tamam sen de ben baba, abi, kardeş veyahut da kardeş gibi şey yapabiliriz ama bazı konularda da mesela … bilmiyorlar. Aslında o mesafenin olması lazım. O mesafe olmazsa zaten olmuyor yani çünkü baba ile çocuğun arasında iyi çok iyi geçinmesi lazım ama hani az bir mesafenin de olması lazım yani. (B1, K: 200)

> … şimdi büyüğüyle zaten görüşüyoruz o devamlı küçüğü de tabii ki şeyimiz var. Küçük lise ikiye geçti yani o ergenlik döneminde. Şimdi ergenlik dönemindeki erkek çocuğuyla biraz hani biz sadece çatışmasızlık yaşıyoruz ama böyle hani şey ilişkilerimiz yok hani böyle ilk önceleri öyle değildik, iki arkadaş gibi değiliz. Sadece …böyle beraber tabii ki gidiyoruz, bir yere atıyorum yaz tatilleri beraber gidiyoruz, şeye işte hafta sonu bir yere gideceksek işte bir gece söylüyoruz çıkacaksak söylüyoruz, alışveriş dahil ne istiyorsun diye hani beraber gidip yapıp çıkıyoruz, isterse o şekilde gidiyoruz ama hani birebir işte ikimiz şunu yapıyoruz, ikimiz çok iyi geçiniyoruz, işte bu ergenlik döneminden dolayı şeyimiz yok tabii ki hani çok böyle sıkı fıkı değiliz. (B6, K: 196)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcılar kuşak çatışması ya da ergenlik dönemindeki uzaklaşma nedeniyle çocuklarıyla yakın ilişkiler kurmadıklarını ya da kuramadıklarını belirtmektedirler. Burada baba-çocuk arasındaki ilişkilerde farklı nedenlerle de olsa bir boşluk olduğu ve bununla bağlantılı olarak da muğlak kaybın deneyimlendiği düşünülmektedir. Katılımcıların ifadelerine ek olarak anlatılan hikayelerin bütünü düşünüldüğünde, B1'in çocuklarıyla ilişkisindeki mesafenin çocukların iki farklı evdeki otorite boşluğunu kullanmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle babanın var olduğu evde annenin olmaması, annenin olduğu evde babanın olmamasının yarattığı boşluk, çocukların kendi istekleri doğrultusunda ve kuralsız biçimde yaşamalarını kolaylaştıran bir boşluk oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle eşler üzerinden muğlak kayıp deneyimlenmese de anne ya da baba rollerinin muğlak kaybına ilişkin bir boşluk, her iki evde de varlık göstermektedir. Katılımcı B6'nın küçük çocuğuyla anlaşamamasının altında yatan temel neden ise annenin baba hakkındaki olumsuz konuşmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Burada büyük çocuk annenin olumsuz konuşmalarına maruz kalmış olsa da küçük çocuğun yaşça daha travmatize olabileceği bir dönemde olduğu ve muğlak kayıpla bağlantılı olarak yaşadığı çatışmanın ergenlik döneminde babadan uzaklaşma biçiminde görünür hale geldiği düşünülmektedir. Dolayısıyla katılımcının ergenlik olarak belirlediği sorun, daha temelde babanın muğlak kaybı ve annenin bu dönemde babaya yaptığı yüklemelerin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Baba-çocuk ilişkisine yönelik olarak vurgulanan bir diğer nokta *arkadaşını kaybetmek* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda B4 şunları dile getirmiştir:

> Ya şimdi şey oluyordu mesela benim çocuğa doğum günü falan yapıyorduk veya ben bayramlarda onu alıyordum, gezdiriyordum, beraber gidiyorduk. Yani ben tek erkek çocuğu olduğum için kardeşim şeyim yoktu, abim veya kardeşim yoktu. O benim kardeşimdi, oğlumdu, canımdır her şeyimdir yani. Şimdi de öyle, O biliyor onu, ben onu o şeyi sevgiyi şeyi aşıladım biliyor zaten. Her zaman da zaten nerede olsa şey yapar yani o konuda ben babamdan "*Babam beni gezdirdi şunu yaptı bunu etti*" her yerde söyler, anlatır. O olmadığı için yani babamı benim babam da aynıydı beni küçükken gezdirirdi. Arkadaş gibiydik. Ben de çocuğumu aynı şeyi öyle. Yani o olmayınca tek başıma kalmış oluyorum. Arkadaşlarım yok mu, vardı ama kendi çocuğun farklı bir şey. (B4, K: 212)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı B4 çocuğuyla arkadaş ilişkisine benzer bir ilişki kurduğunu ancak arkadaşlıktan daha özel bir ilişkiye sahip olduğunu dile getirmektedir. Öte yandan B4, çocuğunun muğlak kaybını arkadaşını kaybetmek

biçiminde anlamlandırmaktadır. Bununla birlikte aynı katılımcı baba-çocuk ilişkisinde hissedilen yoğun özlem duygusuna da dikkat çekmektedir:

> Ya her zaman gidemiyordum, biliyor musunuz? On beş günde falan bir gidiyordum o zaman veya yirmi günde bir gidiyorum, görüyorum, özlüyordum. Onlar da beni özlüyordu. Görüyordum geliyordum ama ayrılık zamanı geliyordu, burukluk oluyordu "*Gitme, baba gitme*" ağlıyordu falan. Zaman zaman zaman zaman geçiyordu. (B4, K: 224)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı hem baba olarak kendisinin hem de çocuğunun özlem duyduğunu dile getirmektedir. Burada özlem duygusunun varlığı, muğlak kaybın da varlığına işaret etmektedir.

Katılımcıların değindiği bir diğer nokta *paylaşım yapmak*tır. Bu bağlamda katılımcılar şunları dile getirmektedir:

> *Onları bıraktıktan sonra kendinizi nasıl hissediyorsunuz? /* İyi geliyor tabii ki yani tabii ki iyi geliyor yani çünkü dediğim gibi ben elimden geldiği her şeyi vicdanen şeyim olmuyor hani maddi manevi veriyorsunuz çünkü önceden nasıl şey yapıyorsanız. Hatta bana o zaman çok derlerdi "*Sen nasıl babasın böyle*" Sabah okula bırakıyorum, öğlen arası alıp götürüyorum, tekrar bir daha alıp götürüyorum eve, oradan anneme götürüyorum. Akşam tekrar oradan alıp getiriyorum, işte hafta sonu okul baskete işte götürdüm, o zamanlar futbola götürdüm işte hani kendi şeyler oldu devamlı böyle hani "*taşımacı*" derlerdi hatta bana. (B6, K: 140-144)

> Çocuklarla ne paylaşırım? Çocuklarla mesela dışarı çıkmak gezmek isterler kaldırırım, gezdiririm. Mesela istedikleri bir şey vardır eğer maddi durumum imkân verdiği yapabileceğim bir şeyse yaparım. Hani çocuklarla o konularda şeyim olmaz yani sorunum olmaz, sorun olmaz yani. Mesela çocuk der ki "*Bana…*" dedi "*Ben…*" dedi "*…evde çok sıkılıyorum*" dedi. Benim yanımda sürekli kalıyor erkek olan. O dedi "*Ben…*" dedi "*çok sıkılıyorum. Bana bir tane playstation alalım*". Dedim "*Oğlum ben senin…*" dedim "*…okul için*" dedim "*…her halükârda olur diye kenara bıraktığım bir para var.*" Dedim "*…ancak onu kullanarak alabiliriz. O da senin paran zaten*" dedim. "*Haa…*" dedim "*…çağırırlarsa okula*" dedim. "*…onu bir daha satışa koyarsın*" dedim. "*…satarız*" dedim "*Bir daha okula gidersin*" "*İyi olur*" dedi. İstedi bir gün sonra ben gittim aldım. Buldu kendisi bir yerden. Gittim parasını verdim aldım mesela. Yaa o şeyleri mesela çocuklarla bir sorunumuz yok yani o konularda. Mesela ben işten geldiğim zaman çocuk bazen yapabildiğini yapar. Hazırlar "*Ay nerede kaldın karnım acıktı yiyelim*" der. Veyahut da "*Baba gelirken bir şeyler al da gel, yiyelim*" der. Çocukla biz arkadaş gibi geçiniriz. (B1, K: 200)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcıların çocuklarla yaptıkları etkinliklere dikkat çektikleri görülmektedir. Bu bağlamda paylaşımların bir yerlere gitmek ve imkanlar elverdiği ölçüde ihtiyaçları karşılamak biçiminde olduğu anlaşılmaktadır. Elde

edilen bu bulgu, babaların paylaşımlarının fiziksel birlikteliğe dayandığını ve maddi olarak ihtiyaçları karşılamaya odaklandığını göstermektedir. Buna ek olarak katılımcılar çocuklarla ilişkilerinin *her zaman devam ettiğini* de belirtmektedirler. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> …Zaten X1 yanımda, kızım. O, onunla zaten ilişkilerimiz herhangi zaten kopma durumu olmadı zaten. Ya sonuçta kızım benim için hayatımın merkezinde, odağında. Yani ebediyyen benim, annesi için de öyledir umarım. Tabii annesi O da. (B5, K: 170)

> Çocuklarla her gün telefonla görüşürüz. O fırsat bulursa bu tarafa geçen hafta geldi mesela büyük oğlan. Küçük ondan on gün önce, ben gittim şeyi gördüm küçük çocuğumu gördüm. …Ama her her gün telefonla görüşürüz, görüntülü görüşürüz, araşırız yani biz uzakta olsa yani iç içeyiz yani evdeymişiz gibi öyle hissediyorum yani. İş yerine giderim, oradan ararım, O beni arar konuşuruz, dertleşiriz. Bir sıkıntısı var… varsa söyler maddi manevi neyse elimden ne gelirse yapmaya çalışırım. W2'ye gittiğimizde orada bir şey yaparız, gezeriz küçükle, bazen bir gün izin gününe denk getiriyoruz, geziyoruz. Ama onun da kendine ait bir yaşamı var büyük olanın, mesela özellikle bizle mesela biraz gezer dolaşır, işi varsa "*Baba ben gidiyorum*" der "*Tamam oğlum, sen işine bak*" Küçüğü de bırakır geliyorum yani. (B4, K: 218)

> Hep var, hep var, hiç çıkmadı O (B2, K: 242-250)

> Ayrılığımız pek olmadığı için yani uzun süre bir ayrılığımız olmadığı için öyle bir düşünce bende etki etmedi. Çünkü sürekli… sürekli görüşüyoruz çocuklarla mesela. Oraya gittikleri zamanda da mesela odalarına gittikleri zaman görüntülü ararlar beni. Konuşuruz yani şey yaparız. Yani o yüzden bir ayrılık şeyi olmadı. Haa boşandık ama biz çocuklarımla benim mesela başka yere 400 kilometre uzağa gittiğim yerde dururken de çocuklarla ben hiçbir zaman bağı kesmedim. Yani onlarla sürekli görüştüm ben. O yüzden öyle bir şeyim öyle bir şey… şey yapmadım yani. (B1, K: 204)

Yukarıda yer verilen ifadelerde, boşanma sonrasında da çocuklarla kurulan ilişkinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Burada B5 ve B1 çocukları ile yaşayan; B2 bir süre çocuğuyla yaşamış ve B4 de farklı bir şehirde olsa da sürekli çocuklarını görmek için şehirlerarası yolculuk yapan kişilerdir. Dolayısıyla çocuklarla ilişkilerini ara vermeden sürdürmüşlerdir. Baba rolündeki katılımcıların çocuklarıyla kurdukları bu ilişki, muğlak kaybın zorlayıcılığıyla ilişkili olarak görülmektedir. Bu bağlamda hem çocuklarını hem de kendilerini muğlak kayıptan büyük ölçüde korumuşlar ve muğlak kaybın yaşanmasına büyük ölçüde engel olmuşlardır.

Muğlak kaybın ilişkisel mirasları açısından katılımcıların değindikleri bir diğer başlık, yakın çevredir. Bu başlık altında akraba ve arkadaşlarla kurulan ilişkiler değerlendirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 232'de gösterilmiştir.

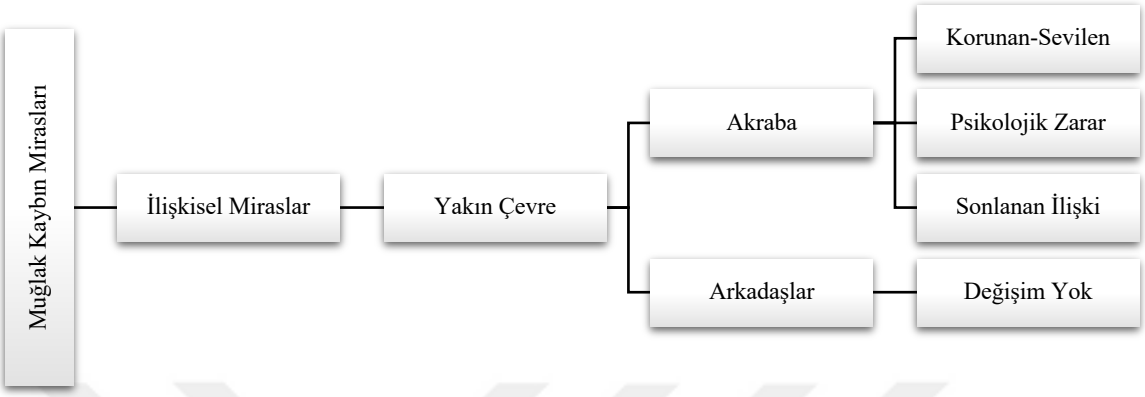

Şekil 232. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Yakın Çevre Alt Kategorisi, İlgili Kodlar ve Alt Kodlar

Yakın çevre kodu altında akraba ile kurulan ya da sonlanan ilişkilere odaklanıldığında, bu ilişkilerin üç biçimde sürdürüldüğü görülmektedir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 233'te gösterilmiştir.

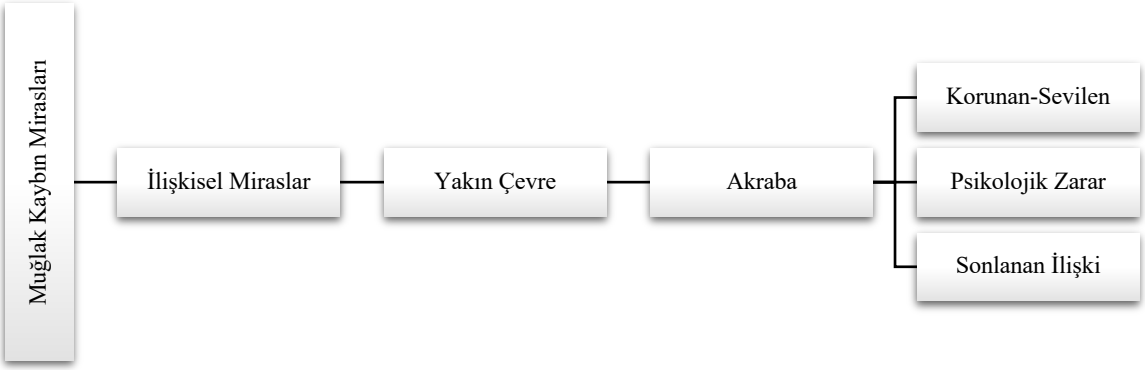

Şekil 233. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Yakın Çevre Alt Kategorisi, Akraba Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Muğlak kaybın sonrasında akrabalarla kurulan ilişkilerde, katılımcılardan bazıları bu ilişkileri sürdürdüğüne dikkat çekmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Tabi tabi ama yakın bir zamanda onun dayısı ona demiş "*Oğlum babanızı hiç suçlamayın, bütün suç annenizde*" kendi annesini söylemiş, bir de onun yani eski baldızı söylemiş. Demiş "*Bütün suç bunlarda, üçünde. Babanızda hiç suç yok*"

demiş; ki ben öğretsem böyle bir şey diyemez. Dedim "*Bak ben söylesem dersin ki baba sen şey yapıyorsun bencillik yapıyorsun ama senin dayın bunu söylüyor oğlum, kendi ailesini koruması lazımken ben… benim lehime konuşmuş*" yani o beni bir nebze rahatlattı yani. Onların kafasında da benim baba imajım en azından güzel bir seviyeye geldi herhalde. (B4, K: 68-72)

Ben kayınpederim de olsun rahmetli ile her zaman görüşürdüm. Çok iyi bir adam, çocukları olsun, baldızlarım olsun hala görüşürüm ben onlarla. Onlar mesela benim yanıma bile gelirler. (B1, K: 48)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcıların akrabalarıyla kurdukları ilişkilerin niteliği ifade edilmiştir. Bu kapsamda her iki katılımcı da eski eşin ailesi tarafından sevilen ve korunan bir statüye sahiptir. Katılımcı B4, baba imajının korunmasından bahsetmiştir. Ortaya çıkan bu durumun muğlak kayıp açısından çocukları belli düzeyde koruduğu düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle, babanın muğlak kaybını deneyimleyen çocukların babaya olumsuz yüklemelerde bulunmaması ve bu nedenle ilişkinin kötüye gitmemesi açısından baba imajının annenin tarafında yer alan kişilerce korunması önemli görünmektedir. Bu açıdan akrabalar muğlak kaybın engelleyicisi rolünü oynamaktadırlar. Katılımcı B1'in durumunda ise katılımcı eşinin akrabaları için muğlak kayıp konumunda değildir. Aradaki ilişkinin sürekliliği, katılımcının varlığını devam ettirmesini sağlamaktadır. Öte yandan eşin akrabalarıyla sürdürülen ilişkinin *psikolojik* açıdan *olumsuz yönleri* de söz konusudur. Bu kapsamda B3 şunları dile getirmektedir:

Yani akraba onun ailesi zaten bizim uzaktan akrabamız oluyor, biz hala görüşüyoruz onlarla yani hala bana "*enişte*" diyorlar mesela. Onun haricinde yani çok kopamadık açıkçası akraba olunca / *O kopmama size nasıl geliyor akraba olunca?* / Ya aslında iyi bir şey değil yani sonuçta ortada bir şey var, bir boşanmışlık var yani bir anda koparmak gerekiyor. Yani benim çok hoşuma gitmiyor yani / *Ne açıdan size iyi gelmiyor?* / Yani sürekli şey işte ilişkidesiniz onlarla yani artık bitmiş bir şey var ama onlar sizden kopmuyor (B3, K: 466-474)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının eski eşin akrabalarıyla kurduğu ilişkinin devam etmesinin kişiye psikolojik açıdan zarar verdiği görülmektedir. Burada ilişkinin sürdürülmesi, katılımcının diğer ailede varlığını sürdürmesinin yanı sıra eski eşin de muğlak kayıp olarak etkisini aynı düzeyde sürdürmesi anlamı taşımaktadır. Öte yandan bir diğer katılımcı grubu ise eski eşinin akrabalarıyla ilişkilerinin *sona erdiğini* belirtmektedirler. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Akrabalık ilişkilerinde tabii ki eşimin ailesiyle olan bağı koptu. Babamın bir rahatsızlığı olmuştu, o süre tabi kendi halam olduğu için kız kardeşi ya görüştüler bir iki kez ama tabi önceki ilişki yok. (B5, K: 258)

Yok hiçbiriyle devam etmedi zaten iki kardeşi vardı. (B2, K: 320)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcıların eski eşlerinin akrabalarıyla kurdukları ilişkileri sonlandırdıkları görülmektedir. Bu kapsamda muğlak kayıp durumunda olan eşleriyle ilişkilerini sonlandırdıkları gibi akrabalarıyla da ilişkilerini sonlandırarak muğlak kayıpla kurdukları ilişkiye sınır çizmişlerdir.

Katılımcıların yakın çevre açısından değerlendirmeye aldıkları bir diğer başlık, arkadaşlardır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 234'te gösterilmiştir.

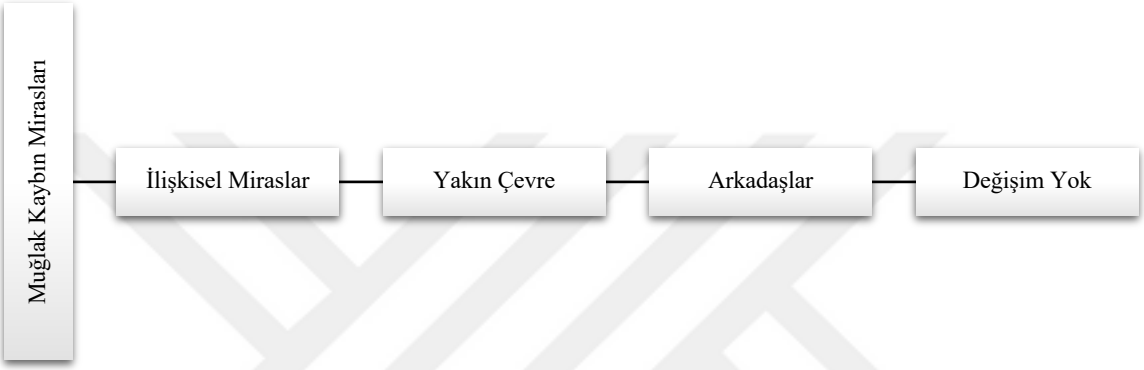

Şekil 234. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait Yakın Çevre Alt Kategorisi, Akrabalar Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Katılımcıların arkadaşlarla kurulan ilişkilerde dikkat çektiği nokta, ilişkilerde bir değişim yaşanmadığı yönündedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Arkadaşlık ilişkilerinde değişen bir şey yok yani kendi arkadaşlarımla ilgili soruyorsanız devam ediyor. (B5, K: 258)

> Yok olmadı hatta arkadaşlarım bir şey olarak kabullendi beni yani diyelim ki ev oturmalarına gittiğimiz zaman sen de "*X1'le [çocuğunun ismi] gel*" diyorlar mesela "*Yalnız gelme*" diyorlar, beni o şekilde kabullendiler yani. (B3, K: 478)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcılar arkadaş çevrelerinde bir değişiklik olmadığını belirtmektedirler. Burada B5 "*kendi arkadaşlarımla soruyorsanız devam ediyor*" biçiminde kullandığı ifade kendi arkadaşlıkları dışındaki kurduğu ilişkilerin devam etmediği anlamını taşıyor gibi görünmektedir. Ancak katılımcının ifadesi bu şekilde kaldığı için arkadaşlıklarının değişmediği biçiminde düşünülmektedir. Öte yandan B3 arkadaşlıklarında bir değişim yaşanmadığını belirtmekle birlikte yalnız gelmemesini söylemeleri manidardır. Burada yalnız gelmemesini istemek muğlak kaybın

kaynağı olan eşin boşluğunu dolduracak birini bulmasını istemekle eşdeğer görülmektedir. Bu bağlamda arkadaşlıkları devam etse de muğlak kaybın etkisinin de devam ettiğini söylemek mümkündür.

Muğlak kaybın ilişkisel bağlamdaki en önemli sonuçlarından bir diğeri, katılımcıların ilişki kurma kapasitesine etkisidir. Bu kapsamda katılımcıların romantik ilişkilere yaklaşımı, yeniden evlenme ya da yeniden boşanmaya tepkileri sorulmuştur. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 235'te gösterilmiştir.

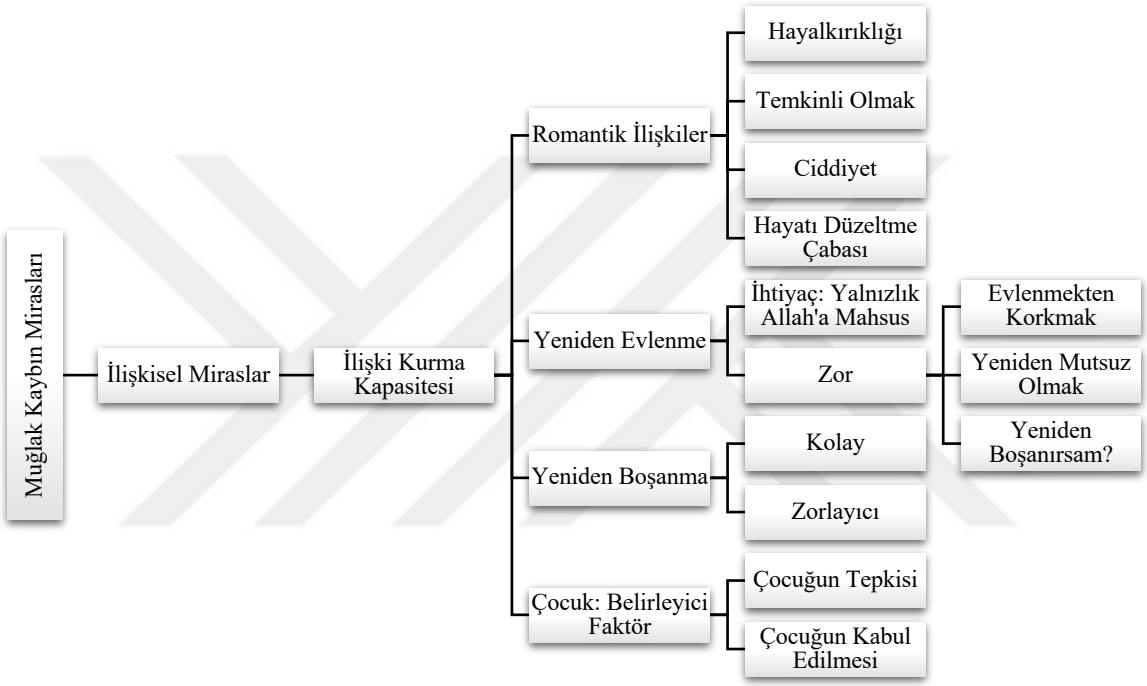

Şekil 235. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kurma Kapasitesi Alt Kategorisi ve İlgili Kod ile Alt Kodlar

Muğlak kaybın ilişki kurma kapasitesine etkisi bağlamında ele alınan alt başlıklardan ilki, *romantik ilişkiler*dir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 236'da gösterilmiştir.

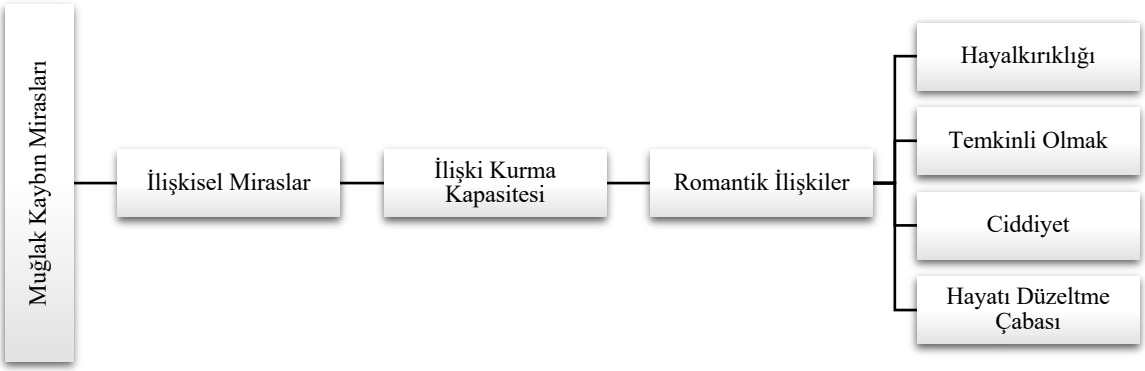

Şekil 236. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kurma Kapasitesi Alt Kategorisi, Romantik İlişkiler Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Romantik ilişkiler kapsamında ilişkisel miraslardan ilki, ilişkisel bağlamda yaşadıkları hayal kırıklıklarına işaret etmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı paylaşımları şu yöndedir:

> Birkaç tane ablayla tanıştım boşandığım zaman, yani illa "*Benim evim yok, şu an işim var, gelirim*" Ev istiyor, arabayı istiyor, şunu istiyor, bunu istiyor hani ikinciye gelen boşu boşuna gelmiyor, seni soyup soğana çevirmeye geliyor. (B4, K: 372)

> Ya aslında ilk zamanlar ben düşündüm işte dediğim gibi "*O ilk bayan olur mu?*" diye falan ikisinde de kazık yediğimi düşünüyorum. Kazıklanmadan kurtardım, üç beş para kaptırdım şeyden sayıyorsa kardan sayıyorsa bir şey demiyorum. Ben o kadar parayla batmam, onlar da zengin olmaz ama yakın zamanda düşünüyorsam işin açıkçasını söylüyorum benim için artık bitti "*Alo gönderin*" Hani kadının benim gözümde şu anda değeri ne diyeyim bizim kedi var apartmanda beslediğimiz xxx [kediye verilen isim], xxx daha değerli. / *Yani çok insan olarak bir değeri yok gibi anlıyorum ben bunu* / Yok, zaten insanlara pek değer vermezdim artık daha da şey oldum. (B2, K: 328-330)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcılar, boşanma sonrası romantik ilişkilerde yaşadıkları hayal kırıklıklarından bahsetmektedirler. Özellikle partnerlerin maddi açıdan isteklerde bulunmaları, katılımcıların romantik ilişkileri kandırmaca olarak adlandırmalarına neden olmuştur.

İkinci olarak, *temkinli olmak* romantik ilişkilere yaklaşımın bir diğer boyutudur. Bu başlık altında katılımcılar şunları ifade etmişlerdir:

> Fakat ilişkilere bakarken işte aldığınız tabii ki yaşadığınız şeylerle o tecrübelerle biraz da hani oflayarak öğrenerekten oluyor hani dediğim gibi ben mesela ilk evlenmek de tabii ki bunları hiç insanın başına aklına şeyine gelmiyor, aklına gelmiyor. Demiyorsunuz ki işte böyle "*Medeni bir şekilde boşanacağım biriyle*

mi evleniyorum?" demiyorsunuz. Ha şimdi mesela bunu düşünüyorsunuz tabii ki hani "*Böyle böyle olsa hani ne yaşarım ne yapar?*" onları düşünüyorsunuz ilişkilere bakarken, farklı gözlemliyorsunuz, işte aklınızda olmayan bir şeyle insan hani atıyorum ben işte bir araba alacağım mesela işte Mercedes, Audi alacağım işte trafikten geçen hemen hemen bütün Mercedesler benim gözüme çarpar çünkü hiç görmemişimdir. "*Ne kadar çok mercedes varmış*" derim. İşte bu da şimdiki ilişkilerde yaşadığım zaman ikinci evliliklerde işte evliliklerde falan o gözlemlemesi çok farklı oluyor. Ondaki tabi daha şekli detaycı mı diyeyim hani daha böyle şey ince düşünüyorsunuz hani ne derler alıcı gibi bakıyorsunuz, hani biraz daha şöyle dikkatli bakıyorsunuz. (B6, K: 208)

Romantik de çok yaşandı. Hani ne bileyim yani az önce demin de söyledim hani sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yermiş. Hani "*Ya aynısı gelirse başıma ya yine mutsuz olursam?*" Onu ister istemez düşünüyorsun yani. (B1, K: 256)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcıların yeni kuracakları ilişkilerde birtakım kriterler belirledikleri anlaşılmaktadır. Bu kapsamda ilişkinin başından ilişkinin sonunun düşünülmesi ve mutlu olunabilecek bir ilişkinin kurulması gibi özellikler bağlamında katılımcıların temkinli davrandıkları görülmektedir.

Katılımcıların romantik ilişkiler bağlamında üzerinde durdukları bir diğer başlık, *ciddiyet* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

İnsan hani çocuk sahibi olunca daha böyle hani flört tarzı ilişkiyi istemiyor ya da ben öyle düşünüyorum, bilmiyorum ama hani olan idare etsin ya da taşınmalı işte çocukların gözünün önünde bir şey gerçekleşiyorsa bu böyle normal arkadaş ilişkisi yani arkadaş ilişkisi derken normal arkadaş ilişkisi değil flörte dayalı evlilik dışı bir ilişkinin yürümesi biraz sanki yani çocukları da olumsuz etkiliyor şeklinde düşüncem vardı. Ona ilişkin birkaç deneyimim oldu ama sonunda tabi hani nihayetlenmedi. (B5, K: 248)

Ya bir değişim pek… pek yaşamadım, herhangi bir değişim yaşamadım da romantik olarak bilmiyorum yani son işte görüştüğüm bir insan vardı. O beni çok yıktı yani şeydir nasıl diyeyim size ciddi düşünmüşümdür, flörtten daha ileri yani ileri düşünmüşümdür, o beni yıktı. Ondan sonra artık bir şey evlilikle ilgili yani şeyle ilgili şey olmuştur yani artık sevgidir, aşktır, şudur budur hepsini boş, sadece aldatmaca, kandırmacadan ibaret olduğunu düşündüm. (B4, K: 304-306)

Bu zamanlar hiç o yönde gitmedim hiç. Yani öyle bir şey yapmadım. Ama şu bir ay, bir buçuk ay oldu, bir ay oldu ben evlenmeyi düşünmeye başlayalı. Birisi ile görüştüm ufak tefek. Baktım istekleri farklı. Dedim "*Seninle biz başta anlaşamıyoruz sonra da hiç anlaşamayız*" (B1, K: 254)

Yukarıda yer alan ifadelerde, katılımcıların farklı nedenlerle de olsa flört düzeyinde kalan bir ilişki yerine evliliğe giden bir ilişkiyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Bu durum, muğlak kaybın yarattığı boşluğun doldurulması ihtiyacı ile ilişkilendirilmektedir.

Katılımcılardan bazıları romantik ilişkileri ya da evliliği *hayatı düzeltme çabası* olarak görmektedir. Bu kapsamda B4 şunları ifade etmektedir:

> Ya şimdi işler yolunda gitmezse boşanma kararı almış olsaydınız ya boşanmamak için şey yapardım yani yani "*Eksikler nedir, hatalar nedir?*" onları karşı taraf için de kendim için de düzeltmeye çalışırdım. "*Sorun nedir, fiyat mıdır? Sorun maneviyat mıdır?*" Çünkü insanın gençliği ile güzelliğiyle parası da pulu da şimdi hepsi gelip geçici, emanet bunlar. Önemli olan nedir insanda kalan merhamettir, insanda kalan hoşgörüdür. Geçenlerde okuduğum bir yerde adam kaç yaşında evlenememiş, sevdiği kadınla 50 sene sonra evlenmiş. Sevginin aşkın büyüklüğünü görüyor musunuz? Yani ben sevdiğim bir insan olursa yani evlenmek için sevmek lazım ha diyeceksin "*Tamam bu insan tamam, bu tamam, bu, bununla da ben evlenirim*" diyeceksin. "*Aynı yola çıkarım*" diyeceksin. Yani ilk aşk değil de son aşkın neyse odur yani. O da senin elini tutuyorsa, elini tutacak bırakmayacak yani elini bırakmasın yani şey olarak da çünkü baştan isteyerek severek evlenmediğim için ikinci evlenirsem bunu seviyorum, ikinci baharımı yaşamak istiyorsan karşı tarafta aynı şeyse boşanmamak için yani elinden geleni sorun neyse çözmeye çalışırdım ki bundan sonra artık çocuk falan olacak hali yok yani. Çocukları yapmışsın zamanında, büyütmüşsün. Artık o zaman bir şey anlamamışsın ama şimdi olgunluk çağındasın. Her şeye daha farklı bakıyorsun. Yani zamanında yaptığın hataları görüyorsun, şimdi bakıyorsun, "*Acaba ben bu hatayı yapar mıyım, yapmaz mıydım?*" düşünüyorsun yani. Şimdi yapmazsın bazı hataları geçmişinde yaptığın. Benim en büyük geçmişimdeki hatam evlenmekmiş mesela. Şimdi düşünüyorsun flört yaşıyorsun, diyorsun ki "*Ha böyle böyle oldu*" Ben az önce dedim sana… size pardon Elif hanım "*Kalben, aklen, fikren ben bu zamanın insanı değilim*" diyorum yani öyle düşünüyorum çünkü her yerde şimdi bunu da görüyorum sadık insan bulamıyorsun. Sadakat dizilere bakıyorsun her şey farklı yönlere çekiyor yani. (B4, K: 318)

İlişkisel miraslar kapsamında ele alınan bir diğer başlık, *yeniden evlenme*dir. Bu başlık altında katılımcılardan bazıları yeniden evlenmeyi ihtiyaç olarak görürken bir diğer grup evlenme kararı almanın zor olduğunu belirtmektedirler. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 237'de gösterilmiştir.

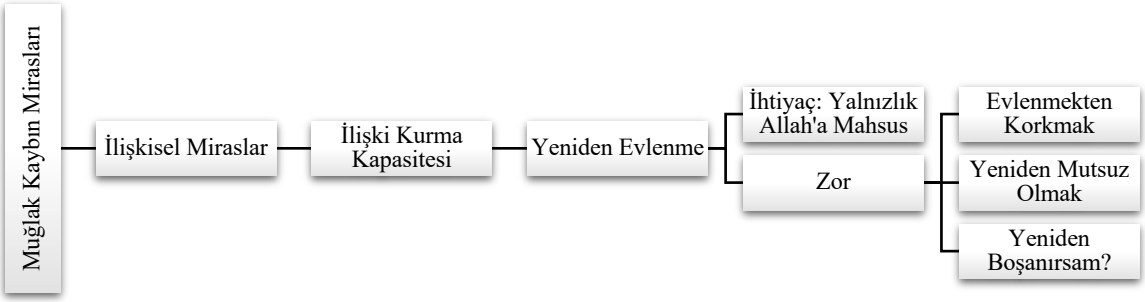

Şekil 237. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kurma Kapasitesi Alt Kategorisi, Yeniden Evlenme Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Yeniden evlenme başlığı altında katılımcılardan bazıları evliliği *ihtiyaç* olarak değerlendirmişlerdir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Benim karşıma çıkmış olsaydı, bir ara çıktı gibi düşündüm çıkmamış, ben öyle sanmışım, çok istedim olmadı, evlenirdim yani. Yani hayat zaten bazen tek de çekilmiyor yani bir gün abla gidecek, kardeş gidecek tek kalacaksın yani derdimi anlatacağım konuşacağım bir insan olacak yani her şey yalnızlıkla olmuyor yani bazen düşünüyorum da yani 5x yaşındayım ben bilmiyorum, öyle yani (B4, K: 182)

> İşte bu bazı ihtiyaçlardan kaynaklanıyor yani mesela yaşlanınca yalnız kalma korkusu var. Sonuçta mesela benim babam Alzeimer hastasıydı, annem baktı. İşte ben… ben… benim başıma gelse "*O yaşta bana kim bakacak?*" diye düşünüyorum. Yani şimdi onun bir şeyi var, endişesi var. (B3, K: 488)

> Şimdi yaşanmadan bir şey söylemek biraz abes kaçar ama dediğim gibi evlenme kararı aldım. Hani nasıl aldım? Olmuyor. İnsan kadın da olsa erkek de olsa "*Bir tek başına yaşayan Allah der*" İnsanın eşi olmak zorunda. Yani bazı şeyleri cinselliğe götürmemek lazım çünkü eve geliyorsun mesela oturup bir muhabbet etmeye de insan lazım evde. Mesela geldiğin zaman ev temizlenmiştir veyahut da yemeğin hazırdır, otursun yemek yersin, çayın olur veyahut da çay yaparsın, gelir, "*Çayı beraber içelim*" dersin yani odur ne diyeyim. Evlilik çünkü ister istemez işten geliyorsun mesela boş duvarlara bakıyorsun. Hani bazen çocuklar da olmuyor evde şey yapmıyorsun veya çocuk odasında oluyor, ayrı odası var. Hani televizyon seyredersin, yatarsın aşağı. Başka bir şey yapmazsın. / *Aslında bir şeyleri paylaşmak anladığım kadarıyla.* / İnsanlar bazı şeyleri paylaşılacak şeyler vardır paylaşılmayacak şeyler vardır. Ama bazı şeyleri de paylaşmak lazım. Neden lazım? Mesela şöyle söyleyeyim bir insan bazı şeylerini paylaşmadığı zaman içine atar. İçine attığı zaman da onu dert yapar. Dert yaptığı zaman da onu hastalığa götürür insanı. Hani bir bakıma deşarjdır yani bu. Yani bir insanın eşiyle bazı konularda muhabbet etmesi de deşarjdır yani rahatlamasıdır insanın. (B1, K: 268-270)

Yukarıda yer alan ifadelerden katılımcıların yalnız kalmak istemedikleri için yeniden evlenmek istedikleri anlaşılmaktadır. Burada bir şeyleri paylaşmak kadar gelecekte kendilerine bakım veren birilerine ihtiyaç duyacaklarını düşündükleri için de bir eşin varlığını istemektedirler.

Öte yandan katılımcılardan bazıları yaşadıkları korkular bağlamında yeniden evlenmenin kendileri için zorluğuna işaret etmektedirler. Bu kapsamda B5 yeniden *evlenmekten korktuğunu* belirtmektedir. Bu kapsamda katılımcının ifadesi şu şekildedir:

> Tabi bir öncekine göre daha böyle şey sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer ya bir de bunun sonrasında diyeti atlatıp da travmaları tekrardan yaşamış da bir insan olduğum için şimdi bu insanı bayağı bir daha kasıyor ister istemez. "*Daha dikkatli olacağım*" derken çok kaygıyı arttırırsan bu sefer daha fazla hata yapmış oluyorsun, bu da var. Ama yani yeniden evlilik yapmak yeniden boşanmak gerçekten sarsıcı bir durum çünkü birincisi şu kendine olan ilişkisel anlamda bir ilişki yürütme anlamında "*Sorunlu problemli misin?*" İnsan psikolojisi ile alakalı kendine dair düşüncem. İkincisi topluma karşı hani "*Evlendi boşandı, evlendi birdi ikiydi üçü dördü*" yani nasıl algılanırsın, bir de bu da var. Tamam yine diyorum toplumsal bir ögeyiz ya da toplum içerisinde varlıklarız ama yani sadece kendimizi topluma göre yaşayan varlıklar değiliz ama nihayetinde toplumsal bir gerçekliği yaşayan varlıklarız. Onun için de biraz onu da gözetmek gerektiği inancındayım ben. Onun için yani yapacağım bir evliliğin işte son ben şunu size açıkça itiraf edeyim bakın ben şu an bir evlilik yapmayı düşünüyorsam mesela şunu düşündüm "*Acaba boşanır mıyız?*" Yani öyle bir travma olmuş ki artık bende oraya gidiyorsun yani onu sana hatırlatıyor bu sefer de. Aslında bu da ciddi bir arıza, aslında bir problem aslında, hani buradaki bazen kendi düşüncemdeki bu eksik biraz boşlukları veya olumsuzlukları biraz hani görmüyor da değilim çünkü onu çağrıştırıyor. Ha bu arada tabii ki geçmişe dair anlamlarından kaynaklı biraz uzantılar istemediğim şeyler de var "*Acaba hala kafamda…?*" diye hani sormuyor da değilim ama yalnız bu yine de daha çok benimle alakalı zannedersem çünkü o süreci ben hep farklı problemlerin çıkacağını hani bilemezsin ki yani karşıdaki insanın düşünce tarzını tanımadan tabii ki bilemiyorsun ya bir de böyle bir evlilikten gelmişsin tanımadan gelmişsin tabi bu da onun bir diğer uzantısı hani bunlarla birlikte bir algı var ama bu tabii kendini kapattığın değil ama boşanmanın kesinlikle daha sarsıcı olacağını ve hani olmaması gerektiği inancım var / *Anlattıklarınızdan biraz şöyle bir algım oluştu yani sanki boşanmaktan çekindiğiniz için evlenme kararı almak daha zormuş gibi* / Etkisi yok değil evet ben bunu bununla da biraz yüzleşmem gerekiyor benim ya da bu kısmı biraz daha kendimce onarmam mı gerekiyor diyeyim. Maalesef ki böyle bir durum var, yok değil. (B5, K: 261-262)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcının evlilikte yeniden mutsuz olmak ya da yeniden boşanmaya karar vermesini gerektirecek bir evlilik yapmaktan korkmak gibi nedenlerle evlilik kararını vermekte zorlandığı görülmektedir. Bu bağlamda katılımcının yeniden muğlak kayba katlanamayacağı ya da toplum tarafından olduğu kişiden farklı bir kimlikle değerlendireceğinden korktuğu için evlilikten kaçındığı düşünülmektedir.

Katılımcıların ilişki kapasitesiyle ilgili değindikleri bir diğer başlık, *yeniden boşanma*dır. Bu kapsamda katılımcıların bir kısmı boşanmanın kendileri için kolay olduğunu belirtirken bir diğer grup boşanma kararı almanın kendileri için zorlayıcı olduğunu paylaşmışlardır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 238'de gösterilmiştir.

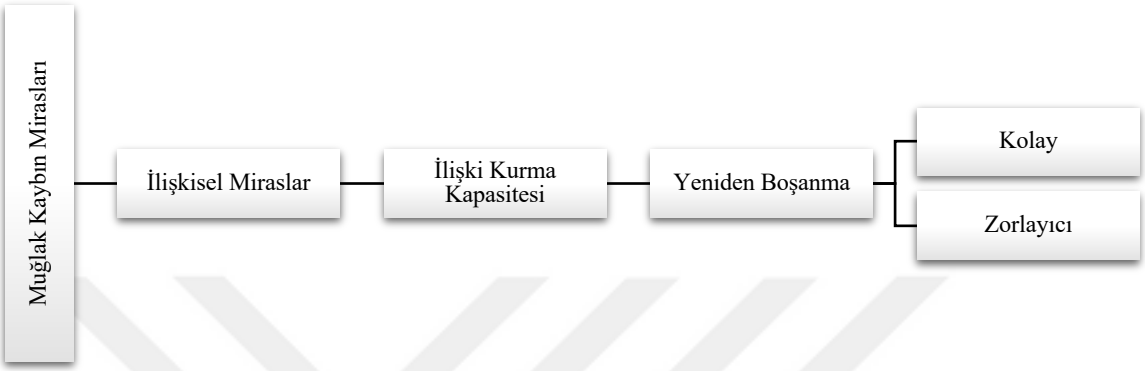

Şekil 238. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kurma Kapasitesi Alt Kategorisi, Yeniden Boşanma Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Belirtilen başlık altında katılımcılardan bazıları boşanma kararını vermekte *zorlanmayacaklarına* vurgu yapmaktadırlar. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Şimdi yeniden boşanma kararı almak dediğim gibi bir yerden sonra hani herkes mutlu olsa herkes yani insanları işte çocukları akrabalarımı çevremi böyle bir şey olmayım diye hani o onun için zaten hani "*Bu benim hayatım*" diyorsunuz ve hani bir yerden sonra kimseye yaranaraktan ne kadar şey yaparsınız çünkü "*Ben kendime faydalı olmadıktan sonra onlara bir faydam olmaz*" öyle diyorsunuz (B6, K: 210)

> Ama şunu söylüyorum yani hani alışkanlık alışmışlık bir kere boşandım ya yenisini boşanmak hiç de zor değil, o anda biter. (B2, K: 334)

Yukarıda yer verilen katılımcı ifadelerinden kişilerin boşanma kararı vermekte zorlanmayacağı anlaşılmaktadır. Katılımcı B6 kendini korumaya almak için, B2 ise daha önceki deneyimin verdiği tanışıklıkla boşanma kararını kolayca verebileceklerini ifade etmektedirler. Burada kararın kolay verilmesinin B6 açısından kendi muğlak kaybına neden olmamak, B2 açısından ise yeniden evlilik içinde muğlak kaybı deneyimlememek gibi motivasyonların temelinde gerçekleşeceği düşünülmektedir.

Katılımcıların bazıları ise yeniden boşanma sürecindeki *zorlayıcıları* ele almışlardır. Bu kapsamda katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ya düşünsenize bir düzen kuruyorsunuz, tekrar aynı şey bozuluyor, tekrar dağılıyorsunuz falan tekrar eskisine dönüyorsunuz, hani belki gençken bunları atlatmak kolaydı, yaşlanınca biraz zor yani. (B3, K: 490)

> Zor olur çünkü başımdan bir kere geçmiştir. Sürecin nasıl olduğunu bilirim. Yani işin içerisinde çocuk varsa çok zor olur. Haa işin içerisinde çocuk yoksa bilmem, o kadar zor olmayabilir ama işin içerisinde çocuk varsa çok zor oluyor, insanı zorluyor yani… yani çocuklar işi değiştiriyor. (B1, K: 272)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların boşanma kararını verme sürecinde zorlayıcı kaynakları ele aldıkları görülmektedir. Burada B4 yaşla birlikte değişen düzene ve bu bağlamda muğlak kayba uyum sağlamanın zorluğuna, B1 ise çocukların muğlak kaybına işaret ederek boşanma kararını almakta zorlanacağını belirtmektedir.

Katılımcıların muğlak kayba ek olarak ilişki kapasitelerini etkileme gücü olan bir diğer değişken *çocukların tepkisi*dir. Başka bir ifadeyle katılımcıların ilişki yaşama, evlenme ve sonrasında yeniden boşanma durumlarına ilişkin belirleyici faktör olarak çocuklarından bahsettikleri de görülmüştür. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 239'da verilmiştir.

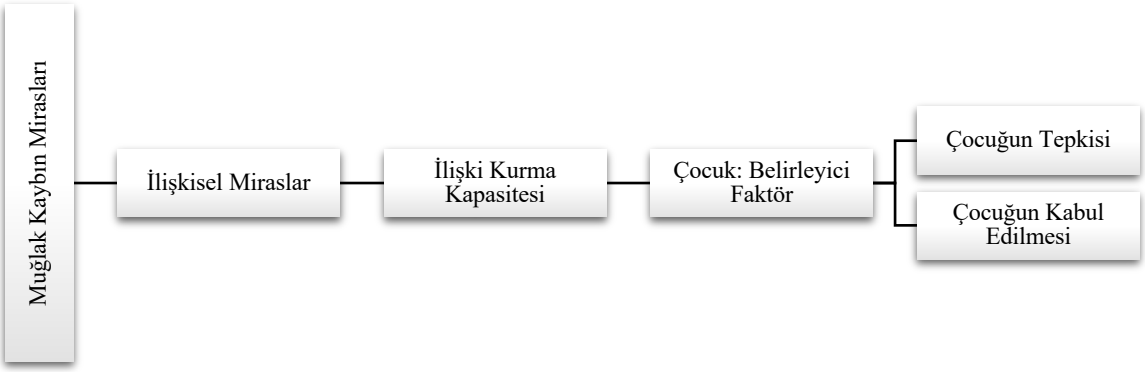

Şekil 239. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın İlişkisel Mirasları Kategorisine Ait İlişki Kurma Kapasitesi Alt Kategorisi, Çocuk: Belirleyici Faktör Kodu ve İlgili Alt Kodlar

İlişkilerin başlatılması ve sonlandırılması aşamalarında çocukların ilişkiye yönelik tepkisinin öneminden bahsedilmektedir. Bu kapsamda katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> İşte öncesinde tabii ki X1'in buna onay vermesi gerekiyordu, olayın ciddiyete varabilmesi için de. (B5, K: 250)

> Şimdi dediğim gibi yani dedim size çok zeki bir çocuk, gördüğü bir şey mutlaka vardır açıklamasını isterim. "*Neden?*" diye sorarım "*Açıkla bana*" derim. Eğer bana da mantıklı gelirse ki %99.9.9 mantıklı gelir. O kişi kapının önüne gider. Kimse oğlumdan daha değerli değil. (B2, K: 346)

> Çocuğuma çok açmam, aslında açmayı düşündüm sonra işte "*Bu sınava hazırlanıyor şimdi dikkatini dağıtmayayım*" dedim. Hatta bu görüştüğüm kişiyle ilgili bir şeyler soracaktım sonra vazgeçtim yani çok dahil etmedim yani bu yine çocuğu düşünerek bir şeyler yapmadım. (B3, K: 403) …Evlenmeye de karışacağını zannetmiyorum ama kabullenmesini isterim açıkçası (B3, K: 498)

> Ya ilk başta zaten evlenmeye karar verdiğin zaman ister istemez çocuklar da duyar çocuklarla annesi de duyar herkes … Bir nevi ağız arıyorum, O da pek bir şey söylemiyor. Eskiden kızıyordu, şimdi ses çıkarmıyor çünkü onun da sevdiği bir kız olmuş falan çünkü benim yaşadıklarımı O da yaşamıştır, O da görmüştür yani tabiatın kanunu bu. Çocukların fikrini alırım ama şey diyorsa "Baba olmaz" falan diyorsa çünkü ayrılmışız annesinden, gitmiş annesi, orada şeydir yani seviyorsam evlenirim yani benim şeyimle uyuyorsa düşünce yapımla, beni sevdiğini hissediyorsam, beni yarı yolda bırakmayacağını biliyorsam çocukları bir biçimde alır sorarım ama nihai kararı ben veririm. (B4, K: 320)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcılardan B5 ve B3 onay beklerken, B2 kararını vermeden önce çocuğun görüşlerini dikkate almakta, B4 ise çocukların görüşlerini önemsemekte ama bağlayıcı olarak değerlendirmemektedir. Sonuç olarak, çocuklar farklı düzeylerde katılımcıların ilişkilerine etki etmektedir. Bu durum da aslında özgürlük ve özgür bir benlik bağlamında kişinin kendi benliğinin kısmen muğlak kaybı anlamına gelmektedir.

Katılımcıların ilişki kurabilmesinde çocuklarla ilgili değinilen bir diğer nokta, *çocuğun kabul edilmesi*dir. Bu kapsamda katılımcılar şunları dile getirmişlerdir:

> İşte çocuğu yoktu, evlilik yapmamış tabii ki. Buradaki şey şu hani benim kızımın gerçeğini kabul etmesi, benim için en büyük kriter bu, buydu mesela öyle olmadı. (B5, K: 248)

> Olur mesela çocuğumu kabullenmeli yani evleneceğim kişi. / *Kabullenmezse* / Kabullenmezse bir daha düşünebilirim yani hani tekrar düşünebilirim yani yapmam, evlilik yapmam konusunu tekrar düşünebilirim yani. (B3, K: 492-494)

Yukarıda yer alan ifadelerde katılımcıların kuracağı ilişkilerde çocuklarının kabul edilmesi önemli görülmektedir. İlişkinin devam etmesi ve evliliğin gerçekleşmesi için

çocuğun kabul edilmesi bir kriter olarak belirlenmiştir. Bu kriterin belirlenmesinin çocuğun muğlak kaybını engellemeye yönelik olduğu düşünülmektedir.

Yaşantısal Miraslar. Boşanma sonrası süreçte muğlak kaybın etkisiyle ortaya çıkan yaşantısal değişimler, katılımcının yeni yaşam düzeni ve aile kavramının yapısı/anlamı bağlamında ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 240'ta gösterilmiştir.

Yaşantısal bağlamda ortaya çıkan değişiklikler *yeni yaşam düzeni* başlığı altında incelenmiştir. Bu başlık altında günlük rutin (bekar hayatı), roller-sorumluluklar ve kurallar ile özel günler ele alınmıştır.

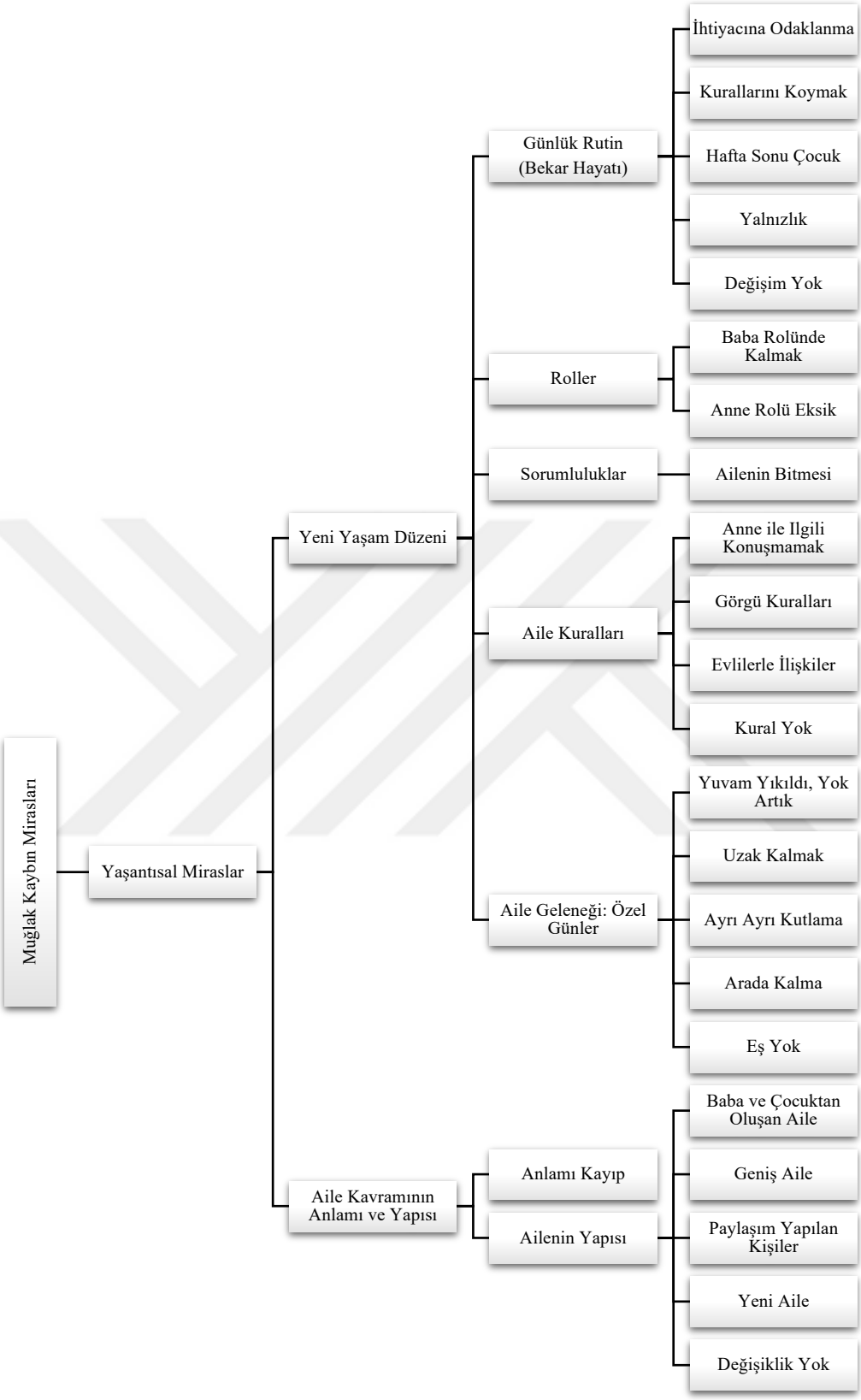

Şekil 240. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları

Yeni yaşam düzeni ile ilgili olarak katılımcılar, günlük rutinde gerçekleşen değişimlere dikkat çekmektedirler. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 241'de gösterilmiştir.

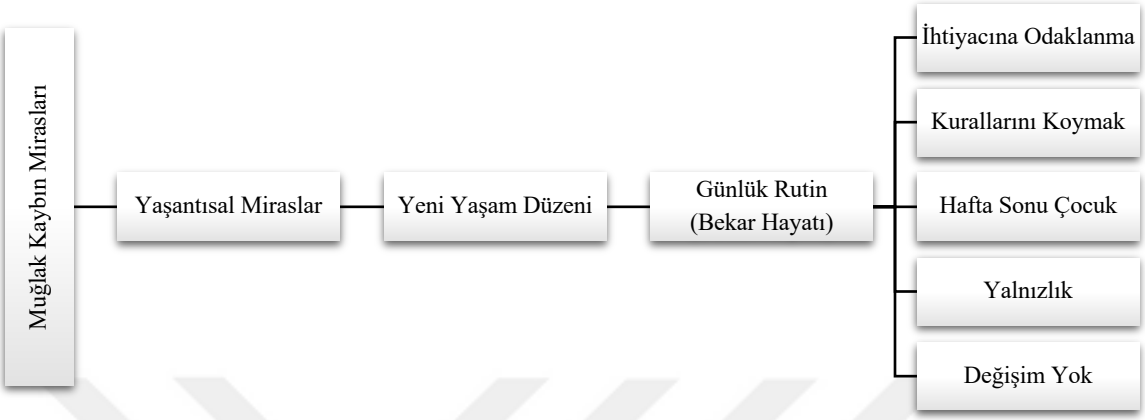

Şekil 241. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Yeni Yaşam Düzeni Alt Kategorisi, Günlük Rutin Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Günlük yaşam düzeni ile ilgili olarak vurgulanan değişikliklerden ilki, *ihtiyaçların merkeze alınması* ile ilgili olarak gerçekleşmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> *Ne demek bekar hayatı yaşamak? /* Yani istediğin zaman çıkar gezer giderim. İstediğim yerlere giderim yani evli iken eşine haber ver "Ben… ben şuraya gidiyorum, haberin olsun, şu saatte geleceğim haberin olsun. Evde bir ihtiyaç varmış şunu alayım mı bunu alayım mı?" bir şeyin olur ama bekar olduğun zaman kardeşin var, baban var, şeyin var, evin ihtiyacı olsun ama eve bir miktar para bırakırsın yani ki onların da paraları var, alırlar. Bekar olunca gidersin gidiyorsun yani bekar insan nasıl içiyor, geziyor ediyorsa veya arkadaşın olabilir yani bayandır, bir şeydir onunla geziyorsun yani birazcık amaç için değil, gidip bir yerde çay kahve içmek için diğerleri gezmek için de olabilir yani il dışına gitmeye de gitmek için de yani farklı arkadaş erkek arkadaşlarınla da gezebiliyorsun yani sorumlu olmuyorsun yani en azından bağlı olmuyorsun. */ Peki bu sorumlu olmamak bağlı olmamak size ne sağladı ya da nasıl geldi diye sorsam ne dersiniz? /* Ya bazen iyi oluyor yani kimseye hesap vermiyorsun sorumlu olmuyorsun. (B4, K: 186-190)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcının çocuğun ya da eşin sorumluluklarının olmadığı sadece kendi istek ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir yaşam düzenine geçtiği anlaşılmaktadır. Katılımcının anlatımlarının bütünü değerlendirildiğinde muğlak kaybı deneyimliyor olsa da özgürlüğünü kazanmak gibi ikincil bir kazancı da söz konusu olmuştur.

Benzer şekilde başka bir katılımcı kendi *kurallarını koyma*nın verdiği rahatlığa atıfta bulunmuştur. Bu başlık altında katılımcının paylaşımları şu şekildedir:

> Var, şunu (yüzük) çıkardım bayağı da ağırlık yapıyormuş. Ondan sonra ne bileyim o kendi kurallarımı koydum, kendi kurallarıma göre hareket ediyorum. Mesela evimi kendim dizayn ettim. Eşyalarımı kendim aldım. Canım ne zaman isterse yemek yiyorum. Tabii iş hayatında olduğum sürece şeyi yine bir çalışmam vardı yani işimden dolayı …Şimdi işte arabam serviste tamirini bekliyorum, biraz havalar düzeldiğinde artık neresi olursa. Görmek istediğim yerler var, oralara gidip gezeceğim. (B2, K: 186-190)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının kendi kurallarını koyması ve devamında sergilediği tutum ve davranışlar, daha önce yapamadıklarını gerçekleştirmeye başladığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu kapsamda özellikle ev yaşantısında, katılımcının kendi kimliğini sergilemeye başladığını söylemek mümkündür. Katılımcı eşin olmadığı ortamda bağımsızlığını kazanmış gibi görünmektedir. Başka bir ifadeyle eşin varlığı, katılımcının ev ortamındaki muğlak kaybına karşılık gelirken, eşin evdeki fiziksel yokluğu, katılımcının muğlak kazancına karşılık gelmektedir.

Baba grubunda yer alan katılımcıların yaşamındaki bir diğer değişiklik, *hafta sonu çocuk*la ilgileniyor olmak biçimindedir. Bu başlık altında B3 şunları dile getirmiştir:

> Ya yine hafta sonunda çocuğumla vakit geçiriyorum yani hafta içi yalnızım. (B3, K: 229)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı B3 hafta sonlarını çocuğuyla geçirdiğini, geri kalan zamanda yalnız hissettiğini belirtmiştir. Burada boşanma sonrası süreçte muğlak kaybın kişiyi etkilemeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Katılımcı uyum süreci içerisindedir ancak henüz tam uyum sağlayamamış gibi görünmektedir.

Son olarak yaşantısal değişimler ana başlığı altında katılımcı B1 herhangi bir *değişiklik yaşamadığına* vurgu yapmıştır. Bu bağlamda katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

> Yoo hiçbir değişim olmadı. İşime giderdim, işimden evime gelirdim, evimdeydim yani. Ben çok o kadar öyle bir kahve alışkanlığım yok. Kahve alışkanlığım nasıldır benim işe gitmeden bir yarım saat 40 dakika önce çıkarım, iki çay içerim, karşılara bakarım, ondan sonra servise atlar giderim ya da işten geldikten sonra arkadaşlarla birer ikişer çay içeriz, en fazla bilemedin bir saat sonra giderdim evime. Eve gittikten sonra bir daha çok nadirdir dışarı çıktığım. Arkadaşım gelir veyahut da arar beni çağırır ancak öyle çıkardım. Evden çıkıp da dışarıda takılmazdım yani. Burada mesela buraya geldim. Buraya taşındığım halde mesela ben şu anda burada oturduğum yer eski oturduğum yerin 10 katı büyüklüğünde ama ben burada da

> işimden evime gelirim. İşime giderim, evime geldiğim zaman da canım sıkılırsa giderim bir tur atarım, dolaşırım. Gelir… gelirim evimde televizyon seyrederim veyahut da açarım… televizyonda bir şey bulamazsam internetten açarım, bir şeyler bakaraktan vakit geçiririm. (B1, K: 172-174)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcının evli olduğu dönem ile boşanma sonrası arasında günlük yaşam rutini açısından bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum muğlak kaybın varlığı ya da yokluğunun rutine etkisi olmadığı anlamını taşımaktadır. Öte yandan katılımcının evli olduğu dönemde eşinin muğlak kaybı söz konusu iken mutfağa çekilip televizyon izlediği bilgisinden hareketle boşanma sonrasında da aynı rutinde devam etmesi eşin muğlak kaybının uzun süredir devam ediyor olduğunu ve katılımcının bu duruma uyum sağladığını düşündürmektedir. Başka bir ifadeyle katılımcı evli olduğu dönemde muğlak kayba uyum sağlamış ve bu nedenle boşanma sonrasında bir değişim yaşamamıştır. Bununla birlikte katılımcının yaşantısal değişimi evde olmakla ilişkilendirmesi de dikkat çekicidir. Ek olarak, katılımcının kök ailesiyle birlikte yaşıyor olmasının muğlak kayba uyumu kolaylaştırdığı ve bu nedenle bir değişim yaşamamış olabileceği de düşünülmektedir.

Yaşantısal alanda gerçekleşen değişimlere ilişkin bir diğer başlık, rollerdir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 242'de gösterilmiştir.

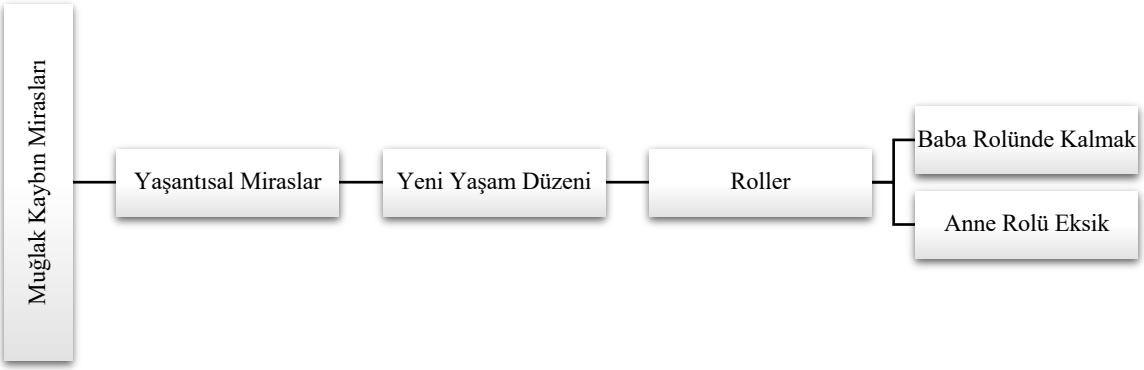

Şekil 242. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Yeni Yaşam Düzeni Alt Kategorisi, Roller Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Roller başlığı altında dikkat çekilen alt başlıklardan biri, *baba rolünde kalmak* biçiminde ifade edilmiştir. Bu kapsamda yer verilen katılımcı paylaşımları şu şekildedir:

> Annelik rolü babaannelerindeydi tabii ki. Temizliklerini yapan, geldikleri zaman onlarla ilgilenen tüm annelik rolü babaannelerindeydi. Ben yine annelik rolüne şey yapmadım, soyunmadım, istemedim. (B6, K: 118)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadesi incelendiğinde, katılımcının baba rolünde kaldığı ancak babaannenin annelik rolünün üstlendiği görülmektedir. Bu durumda babaannenin rol belirsizliği yaşadığı düşünülmektedir. "*Baba rolünde kalmak*" ile ilgili katılımcıların diğer paylaşımları şu şekildedir:

> Ben yine annelik rolüne şey yapmadım, soyunmadım, istemedim çünkü hani bir de hayat devam ediyor, şey yapmanızın kendinizi ne kadar paralarsanız dayanma gücünüz de şey yapıyor, hayat devam ediyor çünkü baskılar tacizler, kendinize zaman ayırmanız gerekiyor, kendinizden geçtim onlara karşı güçlü olmanız gerekiyor, çocuklarınız çünkü sizi böyle hani bir şekilde rol modelsiniz, sizi gördüğünde, sizin etkilenmiş olduğunuzu hissettiklerinde onlar da kendi işlerinde etkilenecek kötü anlamda çünkü gözünüze bakıyorlar bir şeyleri anlamak için. (B6, K: 118)

> Ya şimdi tabii ki annem, babam, kızım için bir babaanne ve bir dede rolünde tabii ki. Rolleri biraz karıştırmadım açıkçası hani çünkü X1'e hani "*Ne kadar?*" dediler hani "*Ben hep çocuğum için hem anne hem baba oldum*" dediler ya başkaları ya tamam kendi rolünü oynayabilir ya oynayabilirsin gerçekleştirebilirsin ama karşı rolü tabii ki olduğu gibi yapamazsın, mümkün değil. Elinden geldiği kadar o desteği sağlayabilirsin. Yani bu çünkü insanların hani rolleri bile yaşamdaki rutinleri ile alakalı. (B5, K: 150)

> Ya baba haricinde başka sorumluluk yok gibi ya sadece ben çocuğum için uğraşıyorum yani mesela bu yaptığım şeyler hani eski eşime yapmış gibi görünsem de aslında çocuğum için yapıyorum yani. Mesela onun… dershaneye göndermek onun geleceği için yatırım yani işte özel okula göndermek, dershaneye göndermek, işte o evi almak sonuçta ben evsizlikten çok çektim yani çok sıkıntı yaşadığım için O sıkıntı yaşamasını istemiyorum. Yani başkası diyor ki "*Ben olsam yapmam*" diyor mesela… mesela eski eşinle o evde oturtturmaz "*Kesinlikle oturtmam*" diyor "*Ben kendim otururum*" diyor mesela. "*Evlenirim, kendim oturum*" diyor ama ben ama ben şeyi kendi vicdanıma yediremediğim için aslında… (B3, K: 253)

Yukarıda yer alan ifadelerde her bir katılımcının farklı gerekçelerle kendi rollerinde kaldığı görülmektedir. Örneğin B6 güçlü olmak için baba rolünde kalırken, B5 rutinini değiştirmediği ve ne kadar istese de tam olarak eksik kalan rolü yerine getiremeyeceği için kendi rolünde kaldığını belirtmektedir. Katılımcı B3 ise çocuğunun geleceğini düşünerek baba rolünde kalmaya devam ettiğinden bahsetmektedir. Burada katılımcıların özellikle B6ve B5'in yaşam düzeni dikkate alındığında, anne rolünü üstlenecek başka aile üyeleri olduğu için ağırlıklı olarak kendi rollerinde kalabildikleri, B3'ün durumunda ise çocuğun annesiyle yaşaması nedeniyle anne rolünü üstlenmeye ihtiyaç duymadığı düşünülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların baba rolünde kalmalarını

sağlayan faktör, annenin muğlak kaybının deneyimlenmemesi ya da anne rolünü üstlenecek birilerinin olmasıdır.

Öte yandan, katılımcı B5 anne rolünün eksikliğine dikkat çekmektedir. Bu kapsamda katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

> Çalışan insanlarda durum böyle zaten. Rutin bir çalışma süreci ve bu süre içerisinde bir de çocuğunun eksik hani tek ebeveynli olması. Şimdi tek ebeveynli… şimdi artık bir genç kız yetiştiriyorsun. Bir birey yetiştiriyorsun diyeyim. Tabi böyle olunca da ister istemez şu kaygılar doğuyor hani "*Bir anne olsaydı tabii ki farklı şeyler onunla paylaşabilirdi*" Bunun içerisinde ben biraz daha kendimi ona açabilir paniği… ona yaklaştırabilecek veya bu anlamda çok böyle duvar örmemesini sağlayabilecek düzeyde hani çok çok özel olan şeylerini babaannesiyle tabii ki paylaştı. Ama benimle de en azından paylaşabilecek böyle katı motamot bir baba, otoriter bir baba rolünden ziyade biraz o kısımları esneterek hani anneye yakın bir rolü belki oynamaya çalıştım diyeyim. Bu biraz böyle oldu ama onun dışında babamız, tabii dedesi o zaten kendi rolünün farkında bir şekilde. Normal torun ve onu sürekli seven, istediğini yapan, getiren böyle bir rol. Annem tabii ki hem babaannesi hem annesi rolünde kaldı biraz. İlginçtir benim amcamın eşine zaten o "*ĞY yenge*" demez "*ĞY anne*" der mesela. Şimdi O da onu çok sevdiğinden aslında hani öyle bir bağ geliştirdi onlarla o dönemde, hani daha küçük olduğu dönemde. Onların çocukları yoktu tabi, amcamın yoktu, belki onlar da biraz o şeyi onlar üzerinden tatmin etti o annelik duygusunu. (B5, K: 150) …bir ortamda boşanmış olmak kısmını ben daha çok hani dedim ya işte kızımın bir tarafının eksik kalıyor olması keşke daha şey bir anne modeli olsaydı hani onu tamamlayıcı tarafı olsaydı, kızın üzerine temellendirilmiş böyle bir şeyler biraz daha şey geliyor ne bileyim üzücü… (B5, K: 284)

Yukarıda yer alan ifadede annenin muğlak kaybıyla birlikte ailenin diğer üyelerinin anne rolünü aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda babaannenin anne rolünü alması, yengenin anne rolünü üstlenmesi ve çocuğun da bu rolü başkalarına vermesi biçimindeki davranışlar, annenin muğlaklığını görünür hale getirmekte ve bu rolün eksikliği ailenin diğer üyeleri tarafından giderilmeye çalışılmaktadır.

Baba grubunda yer alan katılımcıların yeni yaşam düzeniyle ilgili değindikleri bir diğer başlık, *sorumluluklar*dır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 243'te gösterilmiştir.

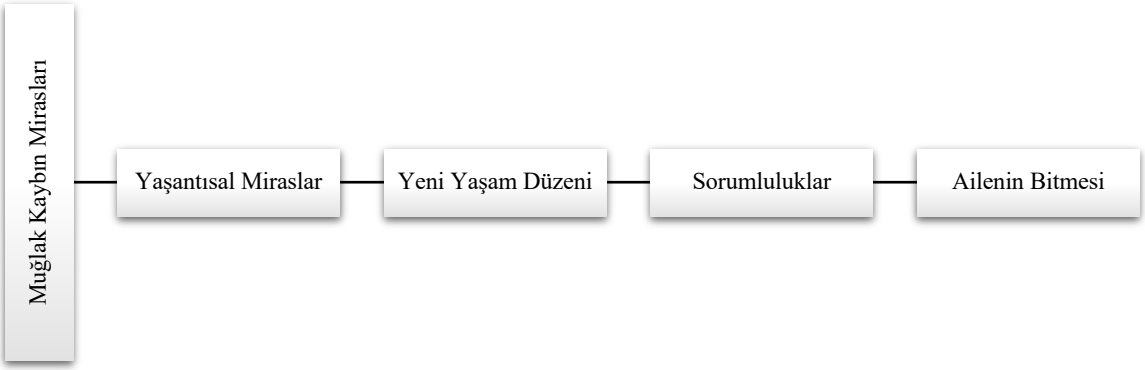

Şekil 243. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Yeni Yaşam Düzeni Alt Kategorisi, Sorumluluklar Kodu ve İlgili Alt Kod

Katılımcılardan B1 boşanma sonrası sorumluluk alanlarında gerçekleşen değişimi ailenin bitmesi biçiminde anlamlandırmaktadır. Bu kapsamda katılımcı yaşantısını şu şekilde dile getirmektedir:

> Yok başka öyle bir kuralım bir şeyim yok ama yani mesela geldikleri zaman önceden söylemiştim yani her tarafı dağıtıyorlar, dağıtıp gidiyorlar. Yani biz kız şey olaraktan "*Babamızın evine geldik bir temizlik yapalım*" veyahut da "*Etrafı toparlayalım*" diye "*Bir şey yapalım da*" hayatta düşünmezler. Yerler, uzanırlar. Yerler, içerler, yedikleri şeyleri bile kaldırmazlar yanlarından. Yani bu ne demek biliyor musun bu aslında ailenin bittiği, çift taraflı oldukları için bunlar kendilerine bir özgüven duyuyorlar. (B1, K: 188)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı, çocuklarının tutum ve davranışlarından rahatsızlık duyduğunu anlatmaktadır. Burada katılımcının sorumluluk olarak beklediği evin toplanmasıdır. Öte yandan bu sorumluluğun alınmaması, katılımcının ifadesiyle "*ailenin bitmesi*" olarak anlamlandırılmaktadır. Bu ifade ailede çocuktan beklenilen sorumluluğun yerine getirilmemesi olarak yorumlanabileceği gibi çocukların sorumluluk almaması biçiminde de düşünülebilir. Bu kapsamda sorumlulukların üstlenilmemesi açısından kişilerin muğlak kaybından bahsedilebilir. Katılımcının çocukların davranışları nedeniyle çocuklarına mesafe koyması durumu da dikkate alınırsa, bu durumun muğlak kayba karşılık geldiği yorumu yapılabilir.

Muğlak kaybın yaşantısal sonuçlarından yeni yaşam düzeni ile ilgili ortaya çıkan bir diğer değişiklik, *kurallar*dır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 244'te gösterilmiştir.

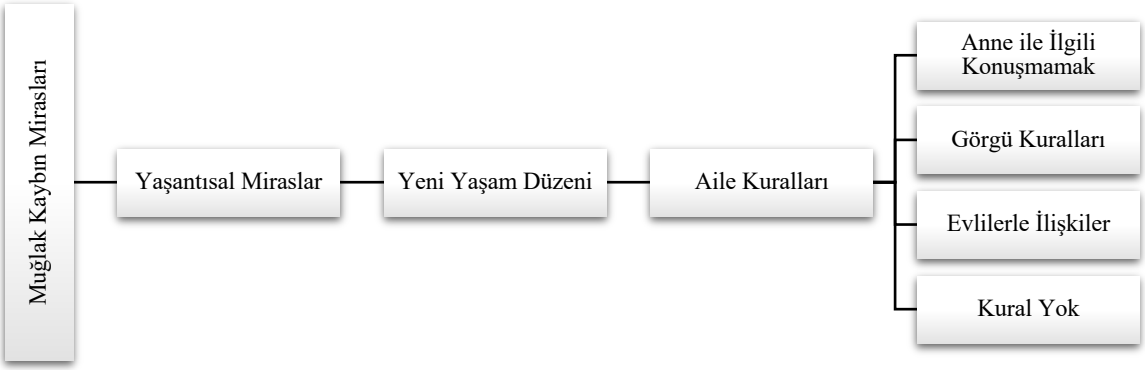

Şekil 244. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Yeni Yaşam Düzeni Alt Kategorisi, Aile Kuralları Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Muğlak kayıpla ilgili olarak belirlenen kurallardan ilki, *anne ile ilgili konuşmamak* biçimindedir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yok ben çocuğumla onları paylaşmıyorum hatta hatta ismini falan kolay kolay zikretmiyorum, "*anan*" derim. Ya sonuçta yani karşı tarafın da bir şey edinmesini istemiyorum hani bir şeye kapılmasını, bir duyguya kapılmasını falan istemem çünkü olmayacak şey olmaz, imkansız. (B2, K: 270)

> Ben çocuklarla duygu düşünce paylaşmam. Neden paylaşmam? Benim yüzümden karşı tarafa nefret gütmesini istemem. Hani karşı tarafın da bana karşı söylediklerini onlar geliyorlar bana söylüyorlar. Diyorlar ki "*Annem senin hakkında konuşuyor*" Derim "*Kesinlikle. Annen benim hakkımda ne konuşursa konuşsun o konuştukları sizde kalsın, bana söylemeyin bir şey. Haa ben size annenizi kötülüyor muyum böyle böyle yaparken*" "*Yoo*" dediler "*O zaman siz de annenize laf taşımayın. Hani konuşuyorsa konuşuyor…*" dedim "*…beni ilgilendirmez*" dedim "*Onun şey yapması onun kendi şeyine kalmış bir şey*". Ben onun hakkında konuşsam ne olur konuşmazsam ne olur artık bu saatten sonra. Ha mesela evlenmiş. Ben mutlu olsun, yuvasında yaşasın, beni ilgilendirmez. Artık onun hayatı, beni ilgilendirmiyor artık. (B1, K: 246)

> Benim mesela en çok kendi ailemden istediğim şuydu: "*Kızım annesinin yanından geldiğinde sakın ona hiçbir şey sormayın. Yani oraya dair çocuğu sanki bir haber taşıyormuş sanki bir haber objesiymiş gibi… kendisine böyle sormayın, sohbette bulunmayın ama kendisi bir şeyler anlatmak isterse hani o zaman hani sadece dinleyin ama işte 'Şu şunu yaptı, bu bunu yaptı, şu ne yapıyordu, bu ne yapıyordu?*" olur ya böyle mesela hani. O, haber kaynağı değil ben özellikle bu kuralı mesela çok işlettim. Bunun olmaması için çok sabrettim ama yine de tabi ne kadar olsa da yer yer bunun ihlal edildiğini görüyordum, aslında bu yönüyle tartışmalarımız da oldu, olmadı değil. İşte yengemle, annemle olsun falan ne bileyim. Onun dışında çok daha farklı bir kural getirdik mi? Normal yaşamdaki kurallarımızdan ama en çok hatırladığım bu. (B5, K: 158)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, anne ile ilgili konuşmamanın bir kural olarak belirlendiği görülmektedir. Katılımcının buradaki amacı çocuğun bir haber aracı olarak görülmesinin önüne geçmektir. Bununla birlikte bu kural, muğlak kaybın varlığını evde sürdürmek istememekle ilişkilendirilmektedir. Ek olarak, belirlenen kuralın, muğlak kaybı deneyimleyen çocuğun yeniden travmatize edilmesini engellemeye de yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Özetle, anne ile ilgili konuşmamak, çocuğun travmatizasyonunu azaltmaya ve muğlak kaybın evdeki varlığını engellemeye hizmet etmektedir. Bununla birlikte katılımcı B2'nin çocuğunun umutlanmaması için eski eşi hakkında konuşmadığı hatta seslenme biçimi olarak da kendi ile arasındaki ilişki yerine çocuğu ile annesi arasındaki ilişkiyi vurguladığı görülmektedir. Bu noktada belli bir seslenme biçiminin tercih edilmesi, eski eşinin belli bir dönem eş rolünde olduğunun reddi gibi algılanmakla birlikte muğlak kayıpla ilişkinin yeniden tanımlanması açısından uyumun göstergesi olarak yorumlanmaktadır. İkinci ifade incelendiğinde ise B1, anne ile çocuk arasındaki ilişkiyi etkilememek amacıyla eski eşiyle ilgili konuşmamaktadır. Burada amaç, çocukların anneye yönelik muğlak kayıp duygularını tetiklememek olabilir. Eski eşinin varlığını kabul etmesi ancak onunla ilgili konuşmak istememesi, eski eşin varlığını kabul etmesi ve aradaki sınırı belirlemek istemesi olarak yorumlanmaktadır. Bu tutum, muğlak kayba uyumun göstergesi olarak düşünülmektedir.

Katılımcıların kural olarak dikkat ettikleri bir diğer başlık, *görgü kuralları*dır. Bu kapsamda B1 şunları dile getirmiştir:

> Bizim ülkemizin bizim normlarımız, ülkemizdeki normlar, şartlarına göre ahlaki değerlere göre adabı muaşeret kurallarına göre bir yaşam tarzı vardır evli iken. Ben her zaman ona riayet etmişimdir. Ama boşandıktan sonrası yok ama baba var, kardeş var, yeğen var yine bir ailesin, yine aynı normların içindesin. Yani kendi açımdan düşündüğüm zaman ben dışarda gezerim, dolaşırım ama yaşadığımız muhitte mahallede orada burada adab-ı muaşeret kurallarına uyuyoruz. Ondan sonra bir ahlak kurallarına uyuyoruz, dini örf adetlere uyuyoruz yani hani boşanmış kadına kötü gözle bakarlar ya "*av*" gözüyle bakarlar. Boşanmış erkeğe de "*Bu da zamparadır*" diye bakarlar. Ben yaşadığım şehirde, yaşadığım muhitte, kimseye, daha önceki yaşadığımız mahallede hiç kimse bana diyemez ki "*Bu, bizim karımıza kızımıza şeyimize baktı veya yan gözle baktı*" Kimse diyemez çünkü öyle bir ahlaksızlık edepsizlik yapmamışımdır. Başım önümde gitmişimdir. Selam verirse alırım ben tanıyorsam yani abladır, şeydir. Teyzedir, öyle komşumuzdur yani…Yine ahlaki yani ahlaki çerçevede yani yaşıyoruz şey olarak. (B4, K: 198-200)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı toplumda boşanmış erkeğin "*zampara*" olarak algılanması nedeniyle dikkat ettiği kurallar olduğundan bahsetmiştir. Söz konusu ifade

yanında eşi olmayan erkeğe yönelik yapılan bir yakıştırma biçiminde değerlendirilmektedir. Bu kapsamda konulan kural, eşinin muğlak kaybını deneyimleyen erkeğin toplum içinde olduğundan farklı bir etiketle değerlendirilmesini engellemeye hizmet etmekte, öte yandan bireyi sınırlandırarak kendi muğlak kaybını yaşamasına neden olmaktadır.

Üçüncü olarak, katılımcıların *evli arkadaşlarıyla olan ilişkiler*inde kural koydukları dikkat çekmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ya benim yaşamımda mesela diyelim ki bir arkadaşıma oturmaya gitmek istersem boşandığım için gidemiyorum çünkü eşim olmadığı zaman insan çekiniyor haliyle / *Ne sizin çekinmenizi neden oluyor?* / Ya işte bu bizim oturduğumuz muhit biraz daha tutucu bir muhit olduğu için W1 tarafında herkes işte eşleriyle gidip oturuyor, oturmaya gelirlerdi. Bekar gelip de oturduğunu görmedim yani bunun bir etkisi olabilir belki. / *Ne anlama geliyor bekar birinin evli birilerinin olduğu bir ortama gelip oturması?* / Ya biraz şey gibi eksik gibi hissediyorum ben kendimi / *Ne açıdan eksik?* / Yani işte belki bir aile muhabbeti olacak, siz bir şey diyemiyorsunuz mesela. O eşiyle ilgili bir şeyler anlatıyor, eşine bir şeyler söylüyor ama senin söyleyecek kimse yok yani bir şeyler bir yanın eksik kalıyor yani. (B3, K: 524-532)

> Haa ne olur onlar aileleri ile gittiği zaman ben gitmem o zaman çünkü ben bekarım. …Ama şeye gitmem yani evli bir insanın evine gitmem mesela ben bekar olduğum için. Başkasının da benim evime gelmesini şey yapmam bazı konularda. Arkadaşım tek gelebilir benim yanıma. (B1, K: 262) Mesela şöyle düşünmek lazım. Benim mesela abim evli. Abim evdeyken abimin yanına giderim, otururum, muhabbetimi ederim ama abim yoksa ben eve gitsem bile işim varsa dışarıda kapının önünde otururum, kapının önünde mesela yengemle muhabbet yaparım, çeker giderim geri yani evine girip de içeri oturmam. Haa neden? Nedenini söyleyeyim ben size. Biliyorsunuz bizim insanlarımız biraz bazı konularda şeydir hassastır. Kesin kesinlikle söz gelmesini istemem. Haa ablamın yanına giderim. Ablam da oturur şey yaparım ama mesela yengelerimin yanına gitmem. Haa gidersem evliyken eşimle beraber giderim. Mesela kardeşimi veyahut ararım evde yoksa gene fark etmez çünkü eşimle gittiğim için giderim ama eşim yoksa tek gitmem yani. Yani ben kesinlikle yapmam mesela arkadaşımın da eşi evdeyse gitmem ama eşi iştedir. "*Gel de birer kahve içelim*" der … o zaman otururuz, kahvemizi içeriz veyahut da bir şey alacaksak alırız, döner geliriz, öyle giderim yani. (B1, K: 264) Haa nedir evli bir insanın bekar bir insanla arasında fark vardır. Haa "*Ben evliyim*" diyen arkadaş yaptığı zaman ben illaki "*Bu saate kadar benim yanımda kalacaksın*" diye bastırmam çünkü eşi istemez dışarıda durmasını. Benim yüzümden başkasının yuvasının yıkılmasını kesinlikle istemem. Haa ben o adamı kesinlikle bastırmam (B1, K: 262)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, B3 eşinin muğlak kaybına bağlı olarak yaşadığı eksiklik duygusu nedeniyle evli kişilerle vakit geçirmek istemediğini belirtirken, B1 toplumun evli kişilerin ilişkinin bozulmasına neden olabilecek nitelikte söylenti

çıkarmasından çekindiği için evli insanların bulunduğu ortamda bulunmaktan kaçındığını ifade etmektedir. Burada B3 eşinin muğlak kaybını deneyimlemekte, bununla birlikte hem B1 hem de B3 toplum tarafından belirli ortamlardan uzaklaştırılarak muğlak kayıp statüsüne getirilmektedir. Dolayısıyla muğlak kayıp bazen boşanmanın nedeni olabilirken B1'in durumunda boşanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir.

Son olarak, kurallarla ilgili değinilen bir diğer başlık, *kuralların olmaması*dır. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ya bekarlık, kuralsızlık yani bekarlık da bir kural yok yani. Kafan estiği gibi geziyorsun ama evlilikte kural vardır. (B4, K: 198)

> Yani tatillerde yine biz beraberiz çocuğumla, o zaten benimle tatil yapmayı tercih ediyor daha mutlu olduğunu düşünüyor yani. Hafta sonları da öyle iyi, böyle yine biz programı kendimiz yani şey yapıyoruz ne bileyim bir şey yok, bir kural yok yani canımız ne isterse onu yapıyoruz. / *Kendi… peki kendi başınıza yaşarken sizin için değişen herhangi bir şey var mı evlilik yaşantınızdan farklı olarak?* / Ya dediğim gibi yani çok farklı bir değişiklik yok ben yine evcimen bir insan olduğum için yani akşam eve geliyorum, sabah işe gidiyorum, hafta sonları işte yine ben çocuğumla işte tiyatroya sinemaya o tarz şeyler yapmayı seviyorum yani. / *Mümkün olduğunca ve alıştığınız düzene aslında devam ediyorsunuz siz.* / Bir şekilde devam ettiriyorum evet (B3, K: 269-275)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların kendi planları doğrultusunda davranmalarını kuralsızlık olarak tanımladıkları anlaşılmaktadır. Burada eşin muğlak kaybı yerine evli olmanın getirdiği muğlak kayıplar söz konusudur. Evliliğin getirdiği kuralların kaybından bahsedilmektedir. Katılımcı B3 ise eşin muğlak kaybına değinmemiş, çocuğu ile kurduğu ilişkide de var olan düzenini sürdürdüğünü belirtmiştir.

Muğlak kaybın mirası olarak yaşantısal sonuçlarla ilgili katılımcılar tarafından dikkat çekilen bir diğer başlık, *özel günler*dir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 245'te gösterilmiştir.

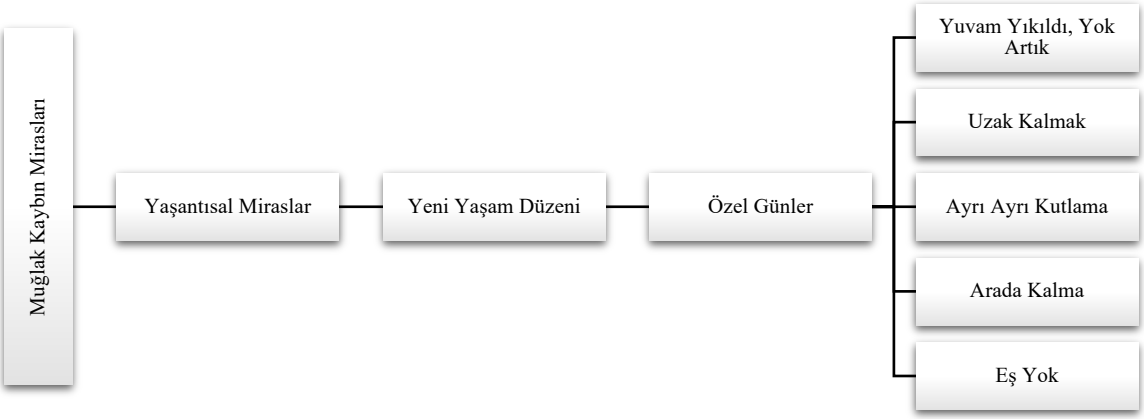

Şekil 245. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Yeni Yaşam Düzeni Alt Kategorisi, Özel Günler Kodu ve İlgili Alt Kodlar

Özel günler başlığı altında katılımcılar belirli günlerdeki rutinlerin değişiminden bahsetmektedirler. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Çok değişti, eskisi gibi yani yok öyle. Önceden mesela doğum günü yapardık, şey yapardık mesela, mesela şeyler olurdu yok. Yok artık çünkü insan mutsuz olduğu zaman bazı şeyleri yapmak istemez, istemiyor yani içinden gelmiyor. İçinden gelse bile yapmak istemiyor yani içinden gelmiyor. / *Peki bunları yapmıyor olmak nasıl bir şey sizin için. Yani mutlu hissetmediğiniz için anladığım kadarıyla bunları yapmak içinizden gelmiyor.* / Evet mutlu olmadığım mutlu hissetmediğim için kendim yapmak içimden gelmiyor. Haaa mesela çocuğumun doğum günü vardı. Çocuğumun doğum gününde biz mesela yeni evimizi almıştık, taşınmıştım. Sokağa çıkma yasağı da vardı. Hafta sonuna denk geliyordu. Hani dedim "*Nasıl olsa bir pasta alır, biz ikimiz şey yapalım*" diye düşündüm. Annesi ile arası hiç iyi değildi, benim çocuğum gidip gelmezdi bile. Annesi bir pastaneye şey yapmış, evin adresini şey yapmış, satın almış, doğum günü pastası göndermiş. Zil çaldı bir baktım doğum günü pastası gelmiş çocuğun. Dedim "Kim gönderdi bunu. Ben sipariş vermedim" ama aklımdaydı yani sipariş verecektim ben. Bir daha o zaman da ben sipariş vermedim zaten, bir daha öyle şey yaptı. Öteki türlü pek şeyime gitmiyor yani doğum günü kutlamaktır, şey yapmaktır çünkü benim yuvam yıkıldı, yuvam yıkıldığı zaman çoğu şey benim için bitti. (B1, K: 190-192)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcının özel günleri kutlamak istememesinin nedeni olarak muğlak kaybı gerekçe göstermektedir. Katılımcının "*yuvam yıkıldı, yok artık*" olarak ifade ettiği eş ve çocuklarından oluşan aile kavramının, yuva kavramının yokluğudur. Dolayısıyla burada muğlak kaybın en önemli sonucu, yuva kavramının kaybıdır. Bununla bağlantılı olarak da yaşamdaki pek çok alanın anlamını yitirdiği ifade edilmektedir. Bu durum ise muğlak kayba uyum sağlanamadığının ve kaybın yasının sürdüğünün göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Katılımcıların özel günlerle ilgili değindikleri bir diğer nokta *uzak kalmak* biçiminde ifade edilmiştir. Bu başlık altında katılımcı B4 şunları dile getirmiştir:

> Yanlarında olamıyorsun işte farklılaşan o yani, her an, her… her an yanında olamıyorsun yani hayır yani mesela ben biliyorum mesela çocuğum x [doğum günü tarihi] doğumlu, bir çocuğum y [doğum günü tarihi]. Doğum günlerinden önce gidiyorum, hediyesini alıyorum, pastasını alıp kesemiyorsun. Ailesinin yaşadığı yere giremezsin, bitmiştir o iş, girsem girerim de bana bir şey demezler ama benim içim kaldırmaz yani şey olmaz etik olmaz yani ahlak olmaz yani. Bitmiş gitmiş artık yani. Öyle yapanları da ben etik bulmuyorum çünkü bitmiş gitmiş artık daha neye gidiyorsun. Yani bayramlarda, doğum günlerinde, özel günlerde hediyesini alıyorsun, parası neyse gönderiyorsun ama bir evliliktir veya evli olursa mesela şeydir gidip düğününde bulunman gerekir. O senin babalık görevindir veya annelik görevindir. Onu göz ardı edemeyiz ama diğerleri daha küçük özel günler oluyor yani. Bence öyle (B4, K: 206) …Ya çocuklar açısından vardır herhalde yani çünkü aileyle beraber oturunca bayramlıklarını alırsın, tatlıdır hediyedir şunlar bunları alırsın. Boşandıktan sonra alıyorsun ama yan yana değilsin ayrı şehirlerdesin başka yerdesin. Yani gezmek istersin, aileyle toplu gezmek farklı mesela. (B4, K: 204)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı çocuklarının doğum günlerini kutladığını ancak bir aile olarak bir arada bulunmanın mümkün olmadığını anlatmaktadır. Eski eşi ile olan bağı kopardığı için aynı ortamda bulunmanın uygun olmadığını düşünmekte, bu nedenle evli oldukları zaman yapılan kutlamaları gerçekleştirmenin mümkün olmadığını anlatmaktadır. Başka bir ifadeyle muğlak kayıp, boşanma sonrasında gerçek kayba dönüşmüş ve kurulan ilişki sonlandırılmıştır. Katılımcının ikinci ifadesinde bayramlarla ilgili ailesinden uzakta olmanın yaşattığı bir eksiklik durumu olduğu anlaşılmaktadır. İkinci ifadede baba olarak kendine düşen sorumluluğu yerine getirmekte ancak uzakta olmanın zorluğunu yaşamaktadır. Bu noktada katılımcının muğlak kayba işaret ettiği düşünülmektedir. Ek olarak, bayramlarda toplu yapılan aile gezilerini yapmak istediğini ancak yapamadığını da belirtmektedir. Bu ifadenin de ailenin muğlak kaybına karşılık geldiği düşünülmektedir.

Uzakta kalma başlığına benzer biçimde bir diğer katılımcı *ayrı ayrı kutlama* yapma durumuna dikkat çekmiştir. Bu bağlamda katılımcı şunları söylemiştir:

> Doğum günlerinde mesela o geçen seneye kadar şeydi beni çağırıyorlardı doğum günlerine gidiyordum ben de. Mesela bu sene şey yaptık biz ayrı kutladık yani. / *Ne değişti peki?* / O şey o görüştüğü kişiyle görmem biraz şey yaptı beni, soğuttu yani. / *Yani davet edildiniz ama siz mi gitmediniz?* / Yok davet edilmedim hatta onun numarasını engelledim, ulaşamıyor bana. / *Anladım yani görmüş olmak sizi ciddi anlamda aslında soğuttu.* / Soğuttu (B3, K: 277-283)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı ailenin dışında kalmayı istemiştir. Burada katılımcının eski eşin muğlak kaybına verdiği tepki, eski eşinin arkadaşını görmesinin ardından değişmiş ve muğlak kaybın uç durumu olan yok sayma biçimine dönüşmüştür. Bu noktada katılımcının yok sayma tepkisi, yeni erkek arkadaşın varlığında kendi varoluşunun yok sayılmasına yönelik geliştirdiği bir tepki olarak yorumlanmıştır.

Katılımcıların özel günler bağlamında dile getirdikleri bir diğer konu, *arada kalma* olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Kızım… kızım işte ne oluyordu bayramda belli bir birkaç gün bende, birkaç gün annesinde olurdu ya da işte bir bayramda bende, diğer bayram annesine giderdi. (B5, K: 166) …Tatiller olayı şu yine tabii ki X1 için bunu merkez olarak konuşacağım. Tatillerde yaz tatilinde ya da 15 tatili olur ya böyle işte…. işte o dönem bir hafta sonu annesinin yanında olurdu. Annesinin ricası olurdu "*Yaz döneminde biraz daha fazla kalsın*" şeklinde. İşte diyelim ki bir ay kalması gerekirken iki ay kalırdı. O dönemde şimdi biraz tabii ki ev ortamından kızımın uzak olması biraz can sıkıcı olmuyor değildi ama diğer taraftan da annesinin yanında en azından hani annem de derdi hani "*Tabii ki annesi yanında kalsın*". Ben … de düşünürdüm hani "*Tamam kaldı ama hadi gelsin artık*" diye. Annem o konuda hep şey söylerdi "*Annesi burada yani sonuçta o da zaman geçirmesi lazım kızınla*" Mesela konuştuğumuzu da hatırlarım hatırlarız yani, bu şekilde. (B5, K: 168)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının annenin varlığını dikkate alarak özel günleri planladığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte kızının muğlak kaybını deneyimlemiş olsa da bu kayba uyum sağlayarak süreci kızının ihtiyaçları doğrultusunda yapılandırmaktadır. Bu bağlamda katılımcının davranışları, eşin muğlak kaybına uyum sağladığı hatta eşin muğlak kayıp olarak değerlendirilmesinin son bulduğu biçiminde yorumlanmaktadır. Benzer biçimde aşağıda yer alan ifadede B1 de çocuklarla anne arasındaki ilişkiye saygı duymakla birlikte eski eşin varlığını yok saymak biçiminde bir tutum sergilemektedir. Bu bağlamda bayramlarla ilgili şunları dile getirmektedir:

> Bayramlarda beraberdik çocuklarla biz şey olaraktan beraber olduğumuz için böyle bir sorun yoktu ama şimdi önümüzdeki bayramlar var, onu düşünmek lazım. Haa kendi ailemin tarafına giderim veyahut da benimle küçükler benim yanıma gelir, ben de kendi büyüklerimin yanına giderim çünkü biliyorsunuz corona dolayısıyla 2 bayramdır kimse kimseye gidemiyor, bu bayramda da gidemeyecek büyük ihtimalle. Haa görüntülü olaraktan sosyal medya üzerinden görüşeceğiz. Hani o kadar yani daha ileri olmaz yani. Haa öteki ile görüşme kesinlikle yok benim için. Bana telefon etmesini bile istemiyorum. Hani sesini bile duymak istemiyorum ama çocuklarıma ben hiçbir zaman ben demedim yani "*Sizin anneniz yok, annenizle görüşmeyeceksiniz*" demedim. Çünkü ne kadar da olsa anneleri. İstedikleri zamanda görüşebilirler, istedikleri zamanda gidebilirler, istedikleri

zaman da bana gelebilirler. İşte ben o konularda serbest bıraktım onları. Onlar kendileri karar verdiler. (B1, K: 194)

Yukarıda yer alan ifadede B1, eski eşin muğlak kaybına uç noktada tepki vermekte ve eşin varlığını yok saymaktadır. Öte yandan bu sınırı kendine koymakta, çocukların anneleri ile kurdukları ilişkiye karışmamaktadır. Bu durum, eski eşin katılımcının varlığını yok sayarak katılımcıyı aldatmasına verilen bir tepki olarak yorumlanmakla birlikte muğlak kayba uyumun göstergesi olarak düşünülmektedir.

Baba grubunda yer alan katılımcıların yaşantısal alanda geçirdikleri değişimle ilgili değinilen bir diğer başlık, *aile kavramının yapısı ve içeriği* ile ilgilidir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 246'da gösterilmiştir.

Şekil 246. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Yaşantısal Mirasları Kategorisine Ait Aile Kavramının Anlamı ve Yapısı Alt Kategorisi, İlgili Kod ve Alt Kodlar

Muğlak kayıp sonrası aile kavramında meydana gelen değişimler de dikkat çekicidir. Bu kapsamda katılımcıların bazıları *aile kavramının anlamını yitirdiğini* şu ifadelerle anlatmışlardır:

> Boşanma davasından sonra işte ilk zamanlar tekrardan evlenmeyi düşündüm, bahsettim Ğ2'yle. …hatta bayağı bir ciddiydik X1'e de bahsettim. "*Baba iyi düşün, bakalım*" …aslında işin açıkçasını söyleyeyim yani bir kadın için hayatını karartmaya değmez. Yani ortalamayı düşünürsek dünyada bir erkeğe üç tane kadın düşüyor yani şey bir Q2 [ikinci mesleği] olarak söylersem maliyet hesabı, amortisman hesabını yaptığımda evde bir kadın bakmak karlı bir iş değil. Onun giyimiydi, bakımıydı, şuydu buydu, başının ağrımasıydı, parasının bitmesiydi ama hep bu değil doktor-hasta ilişkisi içerisinde olduğumuz için söylüyorum dışardan birisi şu anda W2'de en iyi bayan 150 TL'ye falan çalışır. Hiç olmazsa dırdır yok. En basitinden bir de maliyet hesabı yok yani amortismanı yok…

> Bendeki aile kavramı buydu ama artık yok. Gerçekten maliyet hesabında amortisman hesabını yaptığında yıllık şey yap vurduğumda zararlı çıkıyorsun. / *...sonra bunun artık çok da anlamı önemi kalmadığından bir anlam ifade etmediğinden bahsettiniz aslında bu aile kavramının. Peki…* / Yani artık sıfır anlam yani (B2, K: 178-184)

Yukarıda yer alan ifade incelendiğinde, katılımcının aile kurmak istediği ancak güven bağlamında birtakım sorunlar yaşadığı için aile kavramının anlamını yitirdiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde B5 ise aile kavramının içinin boşaltıldığını belirtmektedir:

> Aile kavramı tabii ki olayın biçimsel açıklamasına bakarsak toplumun en mükemmel ve en olması gereken dinamiği, zaten olmazsa olmazı diyelim biz fakat bu anlamda değerli tabii ki değerli bir kavram. Ama ya şu an için sadece dediğim gibi yani aile kavramı denince aklıma bunlar geliyor hani annem, babam, işte çocuğum ve kendimden oluşan kavram geliyor ama değerli bir kavram evet sonuçta toplumun işlekliğini sağlayan bir kavram. Hani içerisinde çok büyük mutlulukların olabileceği bir kavram. Ya bu şekilde şekillendirebilirim, biraz kısır kalıyor ama bunu yaparken de biraz kendimle aile kavramı arasındaki ilişkileri şu an düşünmeye çalıştım ve bunu bana sorgulattırıyorsunuz, kendime de hayret ediyorum, pek bir şey kalmamış gibi. (B5, K: 148)

Aile kavramının yapısı ile ilgili olarak katılımcılar aileyi oluşturan kişilerin farklı kombinasyonlardan bahsetmişlerdir. Bu kapsamda *baba ve çocuktan oluşan aile* ile ilgili katılımcı B1'in paylaşımları şu şekildedir:

> Ben boşanma sonrasında aile olaraktan çocuklarım ve ben vardım. Çocuklarımı da almıştım, üçünü de yanıma almıştım. Velayet davası açmıştım ve çocuklarımla beraberdim. Mesela işe gider gelirdim. Evde mesela yemek yoksa yapmaya çalışırlardı. Ararlardı beni "*Nasıl yapacağız yemek?*" Ben de mesela onlara tarif ederdim işte "*Şunu şöyle yapın bunu böyle yapın. Bilmediğiniz yerde internete girin bakın*" O şekilde yani biz aile olaraktan çocuklarımla ben vardım yani. (B1, K: 168)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı aile kavramının çocuk ve babadan oluştuğunu belirtmektedir. Burada boşanma sonrasında da aile kavramının devam ediyor olması önemli ancak ailenin anneyi içermeyecek biçimde revize edilmesi dikkat çekicidir. Anne kavramı ailenin dışına çıkarılmıştır. Bu bağlamda anne, muğlak kaybın sonucu olarak fiziksel anlamda ailenin içerisinde yer alamayan bir üye statüsüne konulmuştur.

Aile, baba ve çocuklardan oluşan bir yapıyı içerdiği gibi *geniş aile* üyelerini içeren bir kavram olarak da ele alınmaktadır. Bu bağlamda katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Ya şu an için aile kavramı içerisinde benim için şu an annem, babam ve kızım var. İşin açıkçası işte kendimin olduğu bir süreç, temel gerçekliğim şu an bu. (B5, K: 148)

> Aile kavramı derken hani evimiz ayrı, kendi evimizi almışız, işimiz farklı farklı, çocuklarımızın haricinde hafta içi 5 günü şeydik zaten kendi evimizdeydik, hafta sonu dediğim gibi anneme gittiğimiz olurdu, bundan önce annemlerin evi vardı, biz para biriktirdik, kirasız orada oturduk. Annem işten geldiğimiz zaman gündüzcü olduğumuz zaman yemeğe giderdik, otururduk, çayımızı içerdik, evimize inerdik sonra başka eve geçtikten sonra aile dediğim gibi böyle eş, çocuk, baba. O kavram zaten bizde de öyleydi, …o yüzden de aile kavramı bizde böyle şey değil ama hep iletişim halinde olduğu çekirdek aile ama geniş aile ile de iletişim halinde olan bir kavramdır / *Boşanma sonrasında da bu kavram böyle devam etti* / Tabii ki dediğim gibi bu iki sene zarfında çocuklar yine benimle, babaannesiyle, diğer teyzesiyle oraya gittiklerinde görüşüyorlardı, hafta sonu oluyordu. Onun haricinde de mesela yine dediğim gibi özel günlerde, bayramda, tatillerde şeylerde falan yine görüşüyorlardı. (B6, K: 112-114)

> Ben de herhangi bir fark olmadı yani ben bugün bir şey kazanıyorsam yani kazancım varsa onu şu an beraber oturduğum babamdır, kardeşimdir onlarla da paylaşırım, çocuklarımla da paylaşırım, ayırt etmem yani. Yani aileyi çocuklarımı da katıyorum ben yani ama boşandığım insanla bir şeyim hukukum olmaz. (B4, K: 176)

Yukarıda yer alan ifadelerde aile kavramı anne hariç diğer tüm aile bireylerini barındıran bir kavram olarak da görülmektedir. Yalnızca babanın bulunduğu tek ebeveynli ailelerde olduğu gibi geniş ailelerde de anne muğlak kayıp olarak görülmekte ve aile kavramının dışına çıkarılan üye statüsünde yer almaktadır.

Yeni aile kavramı da katılımcıların değindikleri bir diğer başlıktır. Bu duruma ilişkin B3 şunları dile getirmiştir:

> *Peki boşanma sonrasında sizin için bu aile kavramı içerisinde kim var diye sorsam ya da kimler var diye sorsam ne dersiniz? /* Çocuğum kesinlikle olur yani ikinci evliliği yapsam da mutlaka benim çocuğum yanımda olmasını isterim hatta evliliği yapacağım kişiye de söylerim, benim çocuğumun yeri ayrı. Onu da şu açıdan düşünüyorum. Belki çocuklu bayanla evlenip mesela o benim çocuğuma annelik, ben onun çocuğuna babalık gibi şeyler düşünmeliyim, düşünüyorum. (B3, K: 1005-1006)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı kuracağı ailenin dinamikleri bağlamında aile kavramını düşündüğünde, anne, baba ve çocuklardan oluşan bir kavram olarak aileyi kavramsallaştırmaktadır. Bununla birlikte çocuk ailenin değişmeyen parçası olarak yer almaktadır.

Aile kavramının yapısı belirtilirken *paylaşım yapmak* da önemli başlıklardan bir diğeridir. Bu kapsamda B4 şunları dile getirmiştir:

> Boşandıktan sonra işte çocuklar ayrı gittiler. Şimdi benim babamla, annemle, kardeşlerimle olduğum için aile kavramı paylaşmaya benim için paylaşımdır… Ben bir şey alacağım mesela bir tane çarşıda bir şey görüyorum. "*Bu ne güzel bir mont ben bunu alayım. Ne kadar?*" diyorum "*250-300*" "*Ya…*" diyorum "*…oğlum ĞB [kendi ismi]*" diyorum "*…eşeklik yapma ona verene kadar sen çocuğuna bir şey alırsın veya eve bir şey alırsın, onlara verirsin*" yani paramın olmadığından değil kıyamadığımdan yani bana bu aile kavramı da paylaşmayı bence şey yapıyor yani erkek olarak birazcık daha bizim toplumumuzda gücü sembolize ettiği için erkek daha dayanıklıdır. Aslında erkek daha yufkadır, erkek ağlasa da belli etmez, erkek gider gizli gizli ağlar, gider denizin kenarında ağlar, taşın kenarında duvarın kenarında ağlar. Erkeği öyle şartlandırmışlardır. Evlilik kavramı bütün şeyleri paylaşım paylaşımdır bence yani her şey yani ama işte toplumumuzda biliyorsun yani her şeyi bazen paylaşamıyorsun aileleriyle, bazen içine atıyorsun. Bu şeydir kapalı toplumlarda veya kapalı ailede böyle yetiştirilmiş ailelerde "*ayıp*" denilen şeyler vardır "*günah*" denilen şeyler vardır veya "*Toplum ne der, şu ne der, bu ne der*" gibi bazı şeyleri üstü kapalı geçiyorsun, bazı şeyleri dayanak buluyorsun, paylaşım… paylaşımı bence temsil ediyor aile, sonuna kadar yani bir ömür boyu yani boşanıp boşanmak için değil de evleniyorsun aile oluyorsun, çoluk çocuğa karışıyorsun, çocuklarını görüyorsun, torununu görüyorsun, bir hayatın bir süreci yani zincirleme şekilde reaksiyona giriyor yani devam ediyor. (B4, K: 170)

Yukarıda yer alan ifadede katılımcı aile olmayı paylaşım yapmak biçiminde anlamlandırmıştır. Bu kapsamda aileyi oluşturan üyeler, paylaşım yapılan kişileri sembolize etmektedir.

Son olarak, aile kavramında *değişiklik olmadığı* da belirtilmektedir. Bu kapsamda katılımcıların paylaşımları şu şekildedir:

> Ama bir şekilde yani çok çok çok bir ihtiyacı olur, bir şey olur, benim de gücüm yeter, elimden bir şey gelir yani direk ona götürüp vermem yani çocuğa veririm o gider onu verir. Hatta ben boşandıktan sonra bu örneği veriyorum kısa bir örnek, gitmiştim onların yaşadığı şehre. ….basit bir şey yani bir saç boyasıdır veya başka bir şey ihtiyacı varmış onun parasının olmadığından değil sırf beni denemek için yaptı onu ben biliyorum da "*Acaba alacak mı, almayacak mı?*" diye biz gezeceğiz çocukla, telefonu açtı, çocuğa sordu dedi "Ne yapıyorsunuz?" işte "Babamla geziyoruz" "Sen neredesin?" İşte "Bana şu şu şu boya lazım" dedi "Baba" dedi "anneme boya lazımmış" dedim "Alalım oğlum gel, hangisini istiyor?" fotoğrafını çektik WhatsApp'tan gönderdik "Bu mu bu mu, bu mu" "Bu". Al kaç tane, bir tane, iki tane istedi onları da aldım verdim. Yani benim de merhamet olduğu için geniş tutuyorum ben aile kavramını. / *Aslında çok değişen bir şey yok sizin için aile kavramında* / Yok yok benim için yok /*Ama boşandığınız kişiyle olan onun ihtiyaçları olur çok ekstrem bir durum olur benim de gücüm olur o zaman hani çocuklarım üzerinden ona dolaylı olarak yardım edebilirim yardım sağlayabilirim gibi bir şey söylediniz* / Evet evet bu şey ama mesela şu anki durum böyle. Velev ki tuttu gitti biriyle evlendi, şey oldu, o zaman hiç yani hiç şeyim olmaz yani

yardımlık falan bir şey olmaz yani. Şu an zaten kardeşi, kardeşi onun şeyine bakıyor, onların geçimini onlar temin ediyor. (B4, K: 176-180)

Yukarıda yer alan ifadede, katılımcı boşanma sonrasında da eşini aile içinde görmeye devam etmektedir. Öte yandan bu durumun eski eşi evlenene kadar devam edeceğini belirtmektedir. Burada katılımcının davranışı, eski eşini muğlak kayıp olarak görmediğini ya da bir anlamda varlığını kabul ettiğini göstermektedir.

Sosyal-Toplumsal Miraslar. Muğlak kaybın miraslarından sonuncusu Sosyal-toplumsal sonuçlardır. Belirtilen başlık altında çevrenin bakış açısı ve boşanmayı söyleme/söylememeye yönelik katılımcı tutumları ele alınmıştır. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 247'de gösterilmiştir.

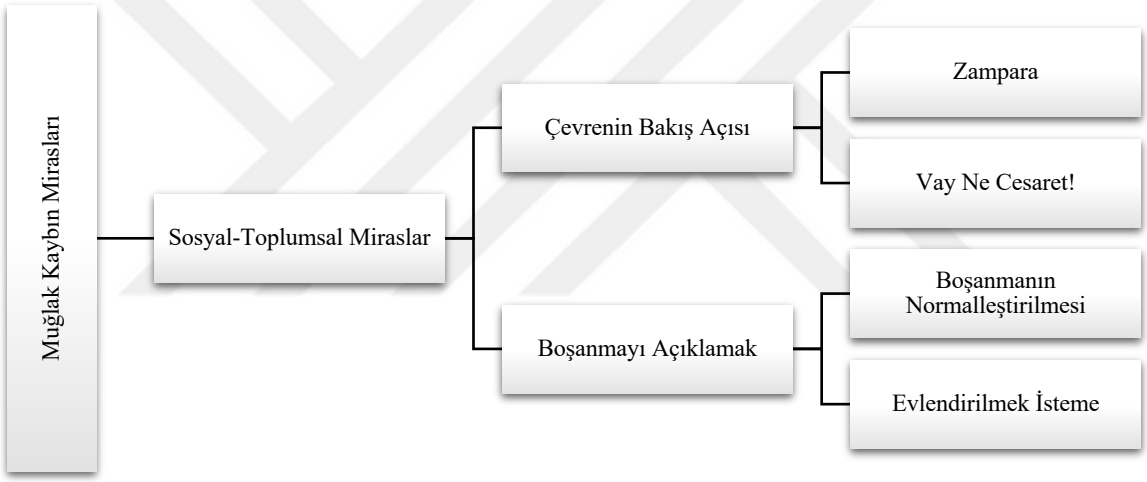

Şekil 247. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Sosyal-Toplumsal Mirasları

Bu bölümde ilk olarak çevrenin bakış açısı ile ilgili olarak katılımcı ifadelerine yer verilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 248'de gösterilmiştir.

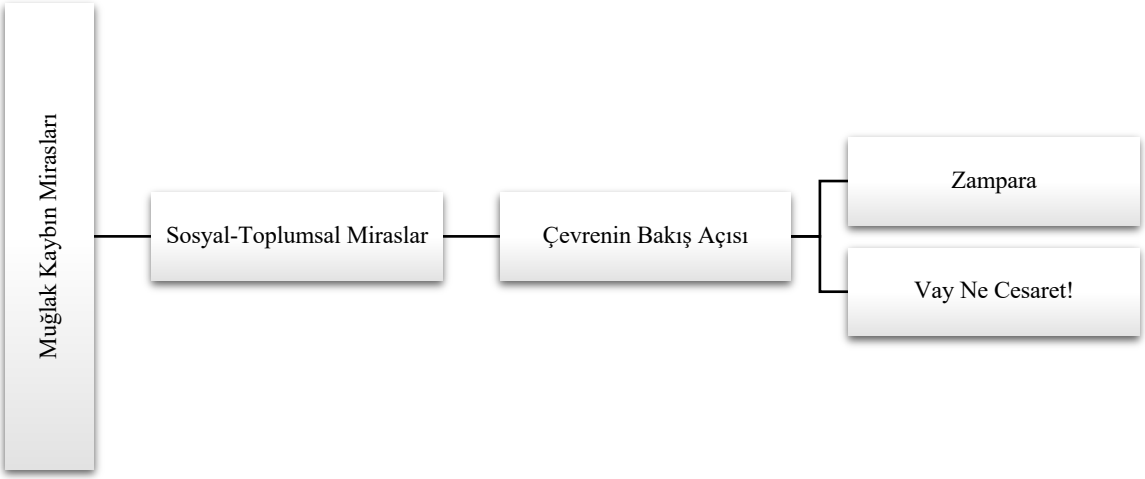

Şekil 248. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Sosyal-Toplumsal Mirasları Kategorisi, Çevrenin Bakış Açısı Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Yaşanılan sosyal çevre boşanan katılımcıları *zampara* olarak görmektedir. Bu kapsamda yer alan katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Yoo yani herhalde şey gibi düşündük işte yani boşanmanın kötü bir şey olacağını düşündük. İnsanlar hani boşanan insanları biraz farklı gözle bakıyorlar ya belki onun bir etkisi olabilir yani (B3, K: 133) Yani işte "*Bu geçimsiz mi, evlendi niye boşandı, çocuğu niye bıraktı?*" falan diye düşünmüş olabilir öyle bir düşünce… Aslında çok da doğal bir şeymiş. (B3, K: 135)

> Çünkü birincisi şu kendine olan ilişkisel anlamda bir ilişki yürütme anlamında "Sorunlu problemli misin?" İnsan psikolojisi ile alakalı kendine dair düşüncem. (B5, K: 260 … şu yargıyla bakıyorsun "*Ha… bu boşanmış, tamam*" işte yargılı bakılacakmış gibi / *Nasıl bakılabilir "boşanmış tamam*" ne demek? / İşte bir düzen oluşturamamış ne bileyim hayatta ve "*Acaba ne yaptı da boşandı, suçu neydi ya da karşısındakine ne yaşattı?*" falan filan yani bir sürü şey olmuş... (B5, K: 290-294)

> Bizim ülkemizin bizim normlarımız, ülkemizdeki normlar, şartlarına göre ahlaki değerlere göre adabı muaşeret kurallarına göre bir yaşam tarzı vardır evli iken. Ben her zaman ona riayet etmişimdir. Ama boşandıktan sonrası yok ama baba var, kardeş var, yeğen var yine bir ailesin, yine aynı normların içindesin. Yani kendi açımdan düşündüğüm zaman ben dışarda gezerim, dolaşırım ama yaşadığımız muhitte mahallede orada burada adab-ı muaşeret kurallarına uyuyoruz. Ondan sonra bir ahlak kurallarına uyuyoruz, dini örf adetlere uyuyoruz yani hani boşanmış kadına kötü gözle bakarlar ya "*av*" gözüyle bakarlar. Boşanmış erkeğe de "*Bu da zamparadır*" diye bakarlar. Ben yaşadığım şehirde, yaşadığım muhitte, kimseye, daha önceki yaşadığımız mahallede hiç kimse bana diyemez ki "*Bu, bizim karımıza kızımıza şeyimize baktı veya yan gözle baktı*" Kimse diyemez çünkü öyle bir ahlaksızlık edepsizlik yapmamışımdır. Başım önümde gitmişimdir. Selam verirse alırım ben tanıyorsam yani abladır, şeydir. Teyzedir, öyle

komşumuzdur yani…Yine ahlaki yani ahlaki çerçevede yani yaşıyoruz şey olarak. (B4, K: 198-200)

Yukarıda yer alan ifadelerde yaşanılan sosyal çevrede katılımcılara yönelik yapılabilecek etiketlemelere yer verilmiştir. Bu bağlamda özellikle vurgulanan nokta ilişkileri yürütmek konusundaki başarısızlıklar ve boşanmış kişilere yönelik "*zampara*" ya da "*av*" gibi etiketlemelerdir. Yapılan bu etiketlemeler kişinin benliğini ortaya koymakta sınırlılık yaratmaktadır. Bu kapsamda yaşanılan durum birincil derece muğlak kayba işaret etmektedir.

Boşanma toplum tarafından eleştirilen bir olgu olmasının yanı sıra bazen özenilen bir durumu da ifade edebilmektedir. Bu bağlamda B2 şunları dile getirmektedir:

Şey "Vay nasıl cesaret etti, bravo, biz de yapabilsek" gibi. (B2, K: 368)

Yukarıda yer alan ifadede boşanmanın cesaret gerektirdiğine ve bunu başarmış olmanın hayranlık uyandıran bir durum olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu bağlam ifade oldukça dikkat çekicidir. Özellikle kadınların boşanmaya cesaret edemediği ya da çeşitli nedenlerle boşanamadığı göz önüne alındığında, erkeklerin de boşanmak isteyip boşanamaması biçimindeki yaşantı, boşanmanın taraflarını değerlendirirken yeni bir perspektif sunmaktadır.

Katılımcıların değindikleri bir diğer başlık, *boşanmanın açıklanması* ile ilgilidir. Bu kapsamda oluşturulan gruplandırma Şekil 249'da gösterilmiştir.

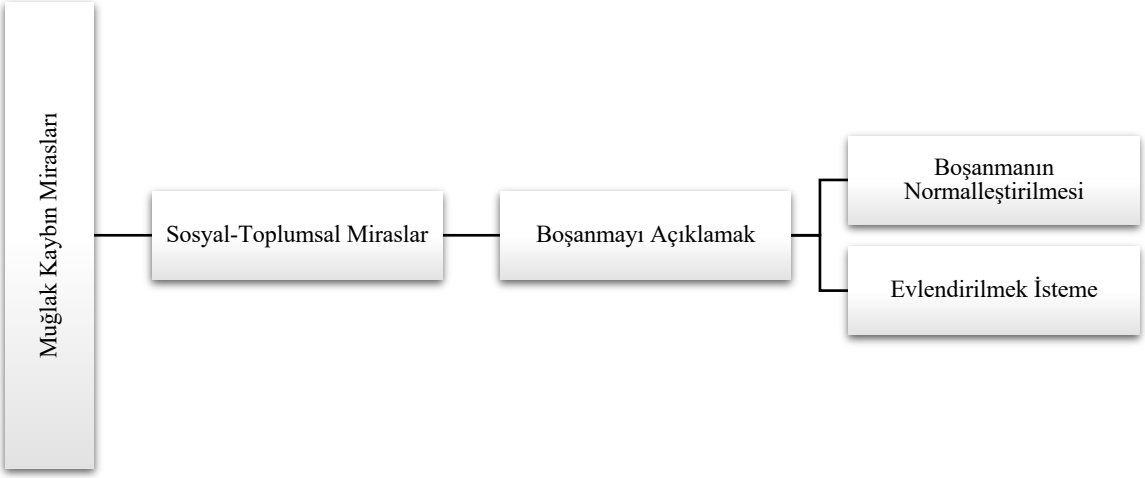

Şekil 249. [Baba Grubu-BS] Muğlak Kaybın Sosyal-Toplumsal Mirasları Kategorisi, Boşanmayı Açıklamak Alt Kategorisi ve İlgili Kodlar

Boşanmayı açıklamak kodu altında boşanmanın toplumdaki algısal değişimine dikkat çekilmekte ve bu bağlamda *boşanmanın normalleştiğine* vurgu yapılmaktadır. Belirtilen başlık altında yer verilen katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

> Onun dışında yok yani normal hayatın devam ediyor çünkü sana artık kimse sormuyor bunu. Hani diyorum ya 80'li yılların Türkiye'si değiliz. Küçük küçük iller değil. Hani 90'lı yıllarda, 80'li yıllarda W1 ile W2 ayrı bir yerdi... Şimdi ikisi de birleşti hatta …'dan itibaren W2 başlamış oluyor, aslında ayrı bir vilayet dersin ama başlamış oluyor, artık fiziksel bir mevhum kalmıyor. Ama eskiden öyle değildi, şeydi, herkes birbirini tanıyordu yani gösterebiliyordu. İşte küçükken "Bu hırsız, bak bu şu işi yapıyor. *Bu kumarbaz. Bak bunun anası babası ayrılmış, kim bilir neden ayrılmış?*" falan ama şimdi öyle değil. Oturduğum apartman dört bloktan oluşuyor, iki şer katlı 14 tane daire var, karşımda birisi oturuyor, kim tanımıyorum. Tanıdığım bir kişi var, O da şey apartman görevlisi. Onun dışında kimseyi tanımıyorum ha "*Merhaba merhaba*" o kadar. (B2, K: 368)

Katılımcının yukarıda yer alan ifadesi incelendiğinde, boşanmanın eski önemini yitirdiği anlaşılmaktadır. Önceden boşanma konusu bir etiketleme biçimiyken 2000'li yıllarda bu algı değişmiş ve oldukça normal görülmeye başlanmıştır. Bu durumu katılımcı, insanların birbirini tanımaması dolayısıyla boşanmanın bilinmemesiyle ilişkilendirmektedir. Bu anlamda yeni sosyal düzende her bir üye toplumun diğer üyesi için muğlak kayıp olma niteliği taşıyor gibi görünmekte ve boşanma toplumsal olmaktan bireysel olmaya doğru bir değişim göstermektedir.

Son olarak sosyal toplumsal miraslar açısından katılımcıların değindikleri bir diğer başlık, *evlendirilmek isteme* ile ilgilidir. Bu başlık altında katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

> Onlarlayken boşandığımı, ayrı yaşadığımı hissediyorlar da boşanacağımı söyledim mi söylediğimde "*Hemen…*" diyorlar "*…evlendirelim seni, hemen*" diyorlar "*Hiç evlenmemiş hatta*" (B4, K: 372)

> Bazıları işte evlendirelim falan dediklerinde "*Yok kalsın, sağ ol, teşekkür ederim*" diyorum. (B2, K: 370)

> Onlar şey yapıyorlar, baskı yapıyorlar işte hatta şey yapıyorlar baskı yapıyorlar "*Artık sen de evlen*" falan diyorlar. (B3, K: 480)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, katılımcıların toplum tarafından evlendirilmek üzere motive edildiği anlaşılmaktadır. Burada boşanan katılımcıların yeniden evlendirilmek istenmesi toplumun içinde var olmak için evlenmenin gerekliliği gibi görünmektedir. Katılımcıların bu halleriyle kabul görmemesi, toplum tarafından bu

kişilerin kayıp olarak değerlendirildiği biçiminde yorumlanmaktadır. Bu nedenle, toplum katılımcıları yeniden kazanmak için evlendirmek istemekte ve bir diğer yönüyle onları öteki olmaktan çıkarmaya yönelik tavır sergilemektedir.

Muğlak Kayıp Deneyimlerine İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Bu bölümde muğlak kayba ilişkin elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgular, alanyazında yer alan araştırmalar kapsamında tartışılmıştır. Bu aşamada muğlak kayba ilişkin verilerin anne, baba ve çocuk grupları için ayrı ayrı analiz edilmesi ve her bir grubun kendi içinde boşanma öncesi ve sonrasına ilişkin muğlak kayıp deneyimlerinin iki başlık altında ele alması nedeniyle tartışmalar da bulgulardaki yapılandırmaya benzer biçimde gruplandırılarak sunulmuştur.

Çocuk Katılımcı Grubunun Muğlak Kayıp Deneyimlerine İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Bu bölümde yetişkin çocuk grubundan elde edilen bulgular, alanyazın kapsamında tartışılmıştır. Tartışma, boşanma öncesi ve sonrası olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmış ve boşanma sürecine ilişkin bulgular, boşanma öncesi ve sonrası süreçlere dahil edilerek alanyazın kapsamında incelenmiştir.

Hikayenin Başlangıcı: Muğlak Kayba Doğmak

Boşanma, sadece yasal boşanmanın gerçekleşmesinden sonra ele alınabilecek bir olgu değildir. Amato (2000), boşanmayı çiftler birlikte yaşarken başlayan ve yasal boşanmanın sonuçlanmasından çok sonra sona eren bir süreç olarak ele almaktadır. Bu görüşle tutarlı olarak bu araştırmada da boşanmanın yasal boşanmadan önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte boşanmanın sahip olduğu bu özellik, muğlak kaybın varlığı ile anlam kazanmaktadır. Elde edilen sonuçlar, muğlak kaybın boşanmanın öncesinde deneyimlenmeye başladığını ve boşanmanın gerçekleşmesine neden olan dinamiklerden biri olarak süreçte yer aldığını göstermektedir. Bu durum, Boss'un (1987) bütün görünen (boşanmamış) ailelerde babanın psikolojik yokluğuna yaptığı vurguyla benzer olarak, boşanma öncesi süreçte aile üyelerinin birbirlerinin muğlak kaybını

deneyimlediklerini ortaya koymaktadır. Öte yandan elde edilen bu bulgu, boşanmış ailelerde muğlak kaybın yalnızca boşanma sonrası deneyimlenen bir olgu olarak ele alınması bağlamında alanyazınla çelişmektedir (Boss, 1999; Boss, 2002; Boss vd., 2017). Sonuç olarak boşanmış ailelerde muğlak kayıp, ailenin doğumundan itibaren aile içi iletişim örüntülerine bağlı olarak varlık göstermektedir.

Boşanma öncesi sürece ilişkin elde edilen bulgular, muğlak kaybın aile üyelerinin sahip olduğu özellikler üzerinden deneyimlenmekte olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte muğlak kaybın varlığı, aile ortamına da yansımaktadır. Bu kapsamda boşanma öncesine ait bulgular, muğlak kaybın ögeleri başlığı altında tartışılmıştır.

Muğlak Kaybın Ögeleri. Elde edilen bulgular, aile üyelerinden bazılarının muğlak kaybın deneyimlenmesine kaynaklık ederken bazı üyelerin bu kaynaktan etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda muğlak kayıp iki biçimde deneyimlenmektedir: Muğlak kaybın öznesi olmak ve muğlak kaybın nesnesi olmak. Ek olarak muğlak kaybın deneyimlendiği aile ortamı da bu kategori altında değerlendirilmiş ve muğlak kaybın evi başlığı altında elde edilen bulgular tartışılmıştır.

Muğlak Kaybın Öznesi Olmak. Bu başlık boşanma öncesi süreçte muğlak kaybın kaynaklarının kavramsallaştırılması için oluşturulmuş bir kategoridir. Bu kategori altında anne ve baba profilleri alt kategoriler olarak ele alınmış ve profillere ilişkin özellikler kod ve alt kodlarla somut hale getirilmiştir.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne. Özne statüsünde yer alan anne için oluşturulan profiller, *uzak anne* ve *güçsüz anne* olmak üzere iki başlık altında özetlenmiştir. İlk olarak uzak anne, *çalışan anne*yi ifade etmektedir. Bu profil, yoğun iş temposu nedeniyle fiziksel ve psikolojik alanda muğlak kaybı deneyimlenen anneyi tanımlamaktadır. Muğlak kaybı deneyimleyen çocuk, annesiyle paylaşımlarının zamanla azaldığını ve annesinden uzaklaştığını belirtmektedir. Bununla birlikte ergenlik döneminde tehlikelere açık hale geldiğini, bu kapsamda rehberliğe ihtiyaç duyduğunu ancak bilinçli bir ebeveyne sahip olmadığı için yalnız kaldığını ifade etmektedir. Elde edilen bulgu, annenin muğlak kaybının çocuğun ihmali ile sonuçlandığını göstermektedir. Ortaya çıkan bu durum, bağlanma ilişkileri alanyazını ile tutarlılık göstermektedir. Örneğin Barglow, Vaughn ve Molitor (1987) tam zamanlı çalışan annelerin bebekleriyle yaşadıkları tekrarlı ayrılıkların *güvensiz-kaçınmacı* anne-bebek tutumlarının gelişimi için

bir risk faktörü oluşturduğunu belirtmektedir. Daha yakın dönemde yapılan çalışmalar, eğitim seviyesi yüksek olan çalışan annelerin çocuklarına daha fazla ve çocuğun ihtiyacını temel alarak zaman ayırırken (Kalil, Ryan ve Corey, 2012); dezavantajlı geçmişe sahip annelerin ise çocuklarına daha az gelir ile değişken ebeveyn ilişkileri ve biyolojik babadan alınan minimum destekle karakterize bir yaşam sunduklarını, bu bağlamda çocukların ebeveyn kaynaklarını kaybettiklerini göstermektedir (McLanahan, 2004). Annenin çalışması odağında anne-çocuk ilişkilerine yönelik yapılan çalışmalardan bir diğeri Nicoletti, Salvanes ve Tominey (2020) tarafından yürütülmüştür. Yapılan araştırma sonuçları, okul öncesi dönemde annesi çalışan çocukların 11-15 yaşlarına geldiğinde, anneleriyle geçirdikleri kısıtlı zamanın çocukların test puanlarını olumsuz yönde etkilendiğini ancak elde edilen gelirin bu etkiyi tamamen telafi etme gücüne de sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum cinsiyet ve anne eğitim durumuna bakılmaksızın geçerlidir. Öte yandan bu araştırmanın bulguları, çocukların iyi eğitim almalarını sağlamak için yoğun çalışma hayatında bulunan annelerin sağladıkları olanakların muğlak kaybın yarattığı ihmalin izlerini silemediğini göstermektedir. Uzak anne profiline ilişkin bir diğer özellik, *sorumluluklarla boğuşan anne*dir. Belirtilen özelliğe sahip anne, ev içi sorumlulukların yerine getirilmesine odaklı olan kişiyi tanımlamaktadır. Burada annenin kendini ev işlerine adaması, çocuklarla sorumluluklar üzerinden bağ kurmasına neden olmaktadır. Aile yaşamında cinsiyet rolleri açısından anneye yüklenen roller ve annenin de verilen rolleri içselleştirmesi çocukla kurulan ilişki sekteye uğratmaktadır. Ortaya çıkan durum, babanın varlığı söz konusu ise tek ebeveyn ile ilişki kurma, baba da muğlak kayıp ise ebeveyn kaynaklarının kaybının deneyimlenmesi ile sonuçlanmaktadır. Söz konusu özellik ve etkileri, iş yoğunluğu olan kişilerin neden oldukları muğlak kayıp kapsamında değerlendirilmektedir (Boss, 1999). Muğlak kaybın öznesi olarak aile sisteminde yer alan bir diğer anne profili, *güçsüz anne*dir. Bu profilin özellikleri alışkanlıklarından vazgeçemeyen, manipülatif ve bağımlı biçimindeki kodlarla somutlaştırılmıştır. Burada belirtilen özellikler, evliliğin içinde hareketsiz kalan, boşanma kararındaki netliği manipülatif bir şekilde açıklayan ve boşanma kararını alkol etkisi altındayken çocuklarıyla paylaşan kişileri tanımlamaktadır. Bu kapsamda söz konusu özellikler aktif başa çıkma mekanizması kullanamayan annelere işaret etmektedir. Ortaya çıkan bu durum birey olarak var olma konusundaki yetersizlikle ilişkilendirilmiştir. Yaşamda birey olarak varlık göstermekte sorun yaşayan anneler, çocukları tarafından da birey olarak görülememekte ve muğlak kayıp olarak algılanmaktadırlar. Başka bir ifadeyle, birincil derecede yaşanan muğlak kayıp (benliğin

kaybı), ikincil derecede yaşanan muğlak kaybın yordayıcısı olmaktadır. Bu durum Boss'un (2021) kişi düzeyindeki muğlak kayıp kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Kişi düzeyindeki muğlak kayıp, içsel kökenli muğlak kayıp olarak isimlendirilmektedir. Bu muğlak kayıp türünde kişi bedeninin ya da zihninin bir parçasının kaybetmektedir. Kişinin bir uzvunu kaybetmesi, kanser nedeniyle doğurganlığını kaybetmesi ya da yaşlılık nedeniyle bilişsel yeteneklerindeki kayıp içsel kökenli yaşanan kayıplardır. Belirtilen nedenlerle yaşanan içsel kökenli kayıplarda kişinin kendiyle kurduğu ilişkinin bozulması söz konusudur. Benzer şekilde boşanma öncesi süreçte de anne bir şeyleri ya da birilerini var etme yönündeki yoğun çabası kendiyle kurduğu ilişkinin bozulmasına neden olmaktadır. Burada anne kendi için kullanacağı gücü başkaları için tükettiğinde kendisi için kullanacak kaynağı kalmamakta ve bu gücü hareketsiz kalmak, manipülatif davranmak, madde bağımlılığı gibi işlevsel olmayan diğer yollarla kazanmaya çalışmaktadır. Bu süreçte kendi ile bağını kaybeden annenin varlığı silikleşmekte ve çocuk için görünürlüğünü kaybetmektedir. Ortaya çıkan bu durum, annenin psikolojik açıdan muğlak kaybı biçiminde deneyimlenmektedir.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba. Özne statüsünde yer alan baba profili, zarar veren-örseleyen, ev/eldeki baba, olumsuz duygulanımın kaynağı, boşluk ve ruh sağlığı kayıp biçiminde alt kategorilerden oluşmaktadır. Bu profillerden *zarar veren-örseleyen* baba profiline odaklanıldığında, babanın fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik olmak üzere farklı türlerde şiddet ve ihmal içeren davranışlarda bulunduğu görülmektedir. Boss (2002), şiddeti bireyi ve aileyi hareketsiz kılan bir kriz olarak değerlendirmektedir. Bu kapsamda süreç, şiddetin belli bir süre uygulanması, krize dönüşmesi, ailenin ya da bireyin hareketsiz kalması biçiminde ilerlemektedir. Boss (2002) şiddeti, genellikle sadece ailenin bildiği bir terörizm biçimi olarak tanımlamaktadır. Ailenin içinde aile bireylerini (fiziksel veya psikolojik olarak) alt eden, özgüvenlerini aşındıran, onlarda çaresizlik ve yetersizlik duyguları yaratan ve dünyadaki adalet varsayımlarını yerle bir eden bir terörist iş başındadır. Bu araştırmada, terörist olarak tanımlanan kişi, babadır. Boss'a (2002) göre baba, aileyi krize sokan faktör olarak sürece etki ederken, bu araştırma kapsamında baba, şiddet gösteren davranışları nedeniyle *normal bir babanın kaybına* işaret etmesi açısından muğlak kayıp olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada, araştırma bulguları Boss'un (2002) görüşleri ile tutarlılık gösterirken, muğlak kayıp açısından farklı bir yönü de ortaya koymaktadır. İkinci olarak, baba profilinin bir diğer özelliği *ev/eldeki baba* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında babanın misafir gibi algılanması, evde

fiziksel olarak çok az bulunması, ev işlerinde sorumluluk almaması, ev dışındaki ilişkilerinde varlık göstermesi ve anneyle kurduğu ilişkide de yokluğunun deneyimlenmesine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda ev/eldeki baba profili, fiziksel ve psikolojik yokluk arasında gidip gelen ve psikolojik olarak varlığı sosyal ortamlarda görünür olan kişiyi tanımlamaktadır. Yapılan bu tanımlama Boss'un (1999, 2006, 2011) psikolojik ve fiziksel açıdan muğlak kayıp kavramları ile tutarlılık göstermektedir. Bununla birlikte Çelik'in (2013) geleneksel baba davranışları da benzer örüntüler sergilemektedir. Alanyazında yer alan bu sonuçlar, araştırma bulgularını desteklemektedir. Baba profiline ilişkin olarak bir diğer özellik, *olumsuz duygulanımın kaynağı* olmasıdır. Bu kapsamda babaya yönelik duygular utanç, güvensizlik ve öfke biçimindedir. Boss (2002) şiddeti, çaresizlik, güvensizlik ve utanç duygularına yol açan psikolojik bir travma olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu kapsamda zarar veren-örseleyen bir babaya yönelik hissedilen duygular da katılımcıların yaşadığı travmaya işaret etmektedir. Bu noktada elde edilen bulgular, Boss'un (2002) görüşleri ile tutarlılık göstermekte ve babanın muğlak kaybına işaret etmektedir. Başka bir yönüyle gurur duyulan, güvenilen ve sevilen bir babanın kaybı, olumsuz duygulanımın kaynağı olan bir babanın varlığına karşılık gelmektedir. Üçüncü kod, *boşluk* bağ kurulamayan, iletişim kurulamayan ve paylaşım yapılamayan babanın varlığı ile ilişkilendirilmektedir. Bu kapsamda boşluk, bağlantısızlık ve iletişimsizlik olarak değerlendirilmektedir. Yapılan paylaşımlar baba rolünün olmaması, babanın evin içindeki sistemde psikolojik olarak yer almaması ve biyolojik bir bağ dışında herhangi bir ortak nokta bulunmamasına dikkat çekmektedir. Bu kapsamda araştırma bulguları, Çelik'in (2013) bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Çelik (2013), genç yetişkinlerin babalarına yönelik muğlak kayıp algılarını incelediği araştırmasında, babaların eksik olarak algılandıklarını belirlemiştir. Benzer şekilde Krampe (2009), babanın fiziksel olarak var olmasının yeterli olmadığını, babanın çocuklarıyla kurduğu ilişki ve duygusal yakınlık derecesinin önemli olduğunu belirtmekte; Jurich, White ve Moody (1991), babayla geçirilen zamanın kalitesinin, aynı ortamda uzun süre bulunmaktan önemli olduğunu ifade etmektedirler. Bu kapsamda, babanın çocuklarıyla olan ilişkisizliği ya da iletişimsizliği, çocuğun babayla kurduğu bağ açısından temel teşkil etmekte, fiziksel varlık, psikolojik yokluğu telafi edememektedir. Babalarla ilgili ortaya çıkan profil, geleneksel baba rolleri ile de ilişkilendirilmektedir. Seward (1991), geleneksel babayı, çocuk açısından ilgisiz, uzak ve otoriter olarak tanımlamakta ve otoritesini korumak için çocukla doğrudan iletişime geçmediğini belirtmektedir. Bu noktada, babalık, duygusal mesafeyi gerekli kılmaktadır (Fişek, 2005).

Bununla birlikte, geleneksel tutumlara sahip olan baba, çocuğun yetiştirilmesinde de daha az rol oynamaktadır (Paquette, Bolte, Turcotte, Dubeau ve Bouchard, 2000). Ortaya çıkan bu durum, çocuğun rol model alacağı babanın yokluğunu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla psikolojik açıdan muğlak kayıp, duygusal olarak uzak olan baba davranışlarının yarattığı boşluk olarak tanımlanmaktadır. Baba profili özelliklerine odaklanıldığında, son alt başlık, *ruh sağlığı kayıp* olan babadır. Bu başlık altında katılımcılar, babanın madde bağımlılığının ve kişilik bozukluğunun olmasından bahsetmişlerdir. Boss (1999, 2006, 2011, 2021) madde kullanım bozukluğu (bağımlılık) ve kişilik bozukluklarını psikolojik açıdan muğlak kayıp başlığı altında ele almaktadır. Benzer şekilde Lee ve Whiting (2007) de bir ebeveynin bağımlılık ya da kronik akıl hastalığıyla mücadelesinin dönüşümlü olarak fiziksel ve psikolojik olarak yokluklara neden olabileceğini belirtmektedir. Ortaya çıkan bu durum, aile üyesinin ailedeki varlığı ve yokluğu ile ilgili sınır belirsizliklerini ortaya çıkarmakta ve bu araştırma için çocuk grubunun babalarının muğlak kaybını deneyimlemesine neden olmaktadır.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak. Muğlak kaybın öznesi olarak boşanma öncesi süreçte sahnede yer alan profiller dışında, muğlak kayıptan etkilenen kişilerin varlığı da söz konusudur. Bu bağlamda elde edilen bulguların analizi, muğlak kaybın nesnesi olarak anne, baba ve çocuk profillerine işaret etmektedir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne. Muğlak kaybın nesnesi olarak anne profili incelendiğinde, anneye ilişkin yapılan tanımlamaların babanın yokluğunda annenin üstlendiği rol ve sorumluluklar kapsamında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda anne, yanımda-yakınımda, ihtiyaca duyarlı, güçlü-savaşçı ve babadan kopamayan olarak nitelendirilmiştir. Bu başlıklar altında annenin, ilgili ve fedakar olması, görev ve sorumlulukları takip etmesi, tek başına yol alması ve evin direği rolünü üstlenmesine vurgu yapılmaktadır. Ortaya çıkan bu özellikler, babanın yokluğunda anneliğin nasıl anlamlandırıldığına karşılık gelmektedir. Bununla birlikte söz konusu durum, babanın muğlak kaybından bağımsız olarak, toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden ebeveyn rollerinin paylaşımını düşündürmektedir. *Geleneksel baba* başlığı altında duygusal uzaklığının normalleştirildiği ortamda (Çelik, 2013) üstlenilen sorumluluklar ve çocukla kurulan ilişki üzerinden annelik rolü, babanın muğlak kaybında annenin varlığını yansıtmaktadır. Öte yandan anne-çocuk ilişkisine yönelik düşünceler de ebeveynlik rollerinin belirlenmesinde önemlidir. Oakley (1974) modern anneliğe ilişkin üç mitten

bahsetmektedir: Tüm kadınların anne olması gerekliliği, tüm annelerin çocuklarına ihtiyaç duyduğu ve tüm çocukların annelerine ihtiyaç duyduğu. Bu inanç, anne-çocuk ilişkisinin zorunlu olarak kurulması gerektiği biçiminde yorumlanmaktadır. Dolayısıyla babalık tanımı kadar, anneliğin kapsamı da analık-babalık rolleri açısından muğlak kayba zemin hazırlamaktadır. Bu kapsamda annelik başlığı altında alanyazında tanımlanan özellikler, annenin varlığını gösteren bu araştırmanın bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Öte yandan, anneyle ilişkinin kurulamadığı durumlar da söz konusudur. Bu kapsamda babanın muğlak kaybına rağmen, babayla ilgilenmeye devam eden anne profili (babadan kopamayan anne), muğlak kaybın hem nesnesi hem de öznesi olma özelliğini taşımaktadır. Boss (1999) zihnin kayıpla meşgul olmasını, muğlak kaybı deneyimleyen aile üyesinin bir özelliği olarak tanımlamıştır. Bu kapsamda zihnen babayla meşgul olan anne, muğlak kaybın nesnesidir. Öte yandan bu meşguliyet, çocukla ilişkiyi sekteye uğrattığı noktada, anne muğlak kaybın öznesi olarak algılanmaya başlamaktadır. Bu bağlamda annenin muğlak kayıpla ilişkisinin derecesi ve yoğunluğu, muğlak kaybın öznesi ve nesnesi olma konumunu da belirleyebilmektedir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Baba. Nesne konumundaki baba profili, annenin yokluğuna verdiği tepki bağlamında oluşturulmuştur. Annenin fiziksel ya da psikolojik ya da her iki türde ortaya çıkan muğlak kaybı, çocukla ilişkisinde babanın kendi varlığını ortaya koymasını gerektirmektedir. Bu kapsamda bu araştırma için baba, ihtiyaca duyarlı profili kapsamında ilgili ve oyun arkadaşı olarak tanımlanmaktadır. Lamb, Pleck, Charnov ve Levine (1985), baba katılımını üç temel ölçüt açısından ele almaktadır: Etkileşim, ulaşılabilirlik ve sorumluluk. Etkileşim, babanın bakım ve ortak faaliyetler yoluyla çocuğuyla doğrudan temasını ifade eder. Ulaşılabilirlik, doğrudan etkileşimin gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaksızın çocuk için mevcut veya erişilebilir olma durumudur. Sorumluluk, çocuklarla geçirilen veya çocuklar için erişilebilir olan zamanın miktarına değil, babanın çocuğa bakılmasını sağlama ve kaynakların çocuk için hazır olmasını sağlama konusunda üstlendiği role atıfta bulunur. Bu kapsamda, araştırmada ortaya çıkan baba profili, bu üç temel ölçütü karşılıyor görünmektedir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk. Çocuk profili ebeveyn çocuk, güçlü çocuk, iki arada bir derede, olmamış-eksik çocuk ve boşanmanın içinde boşanmanın dışında alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu başlık altında belirtilen özellikler, boşanma sonrası profil ile örtüştüğünden ilerleyen bölümlerde tartışılacaktır.

Muğlak Kaybın Evi. Boşanma öncesine ilişkin olarak ortaya çıkan bir diğer başlık, *muğlak kaybın evi*dir. Bu başlık altında anne-babanın ev ortamından uzak, birbirine yabancılaştığı ve değerlerin kaybedildiği bir aile ortamı tanımlanmaktadır. Belirtilen bu aile iklimi, boşanmanın nedenlerine işaret etmektedir. Benzer şekilde alanyazın evli erkek ve kadınların %80'inin giderek birbirinden uzaklaştığını, yakınlık duygusunu kaybettiğini göstermekte, sevildiğini ve takdir edildiğini hissedemediklerini ortaya koymaktadır (Gigy ve Kelly, 1993). Hawkins, Willoughby ve Doherty (2012), 886 kişi ile gerçekleştirdikleri araştırmada katılımcıların %53'ünün birbirleri ile iletişim kuramadıkları için boşandıklarını belirlemişlerdir. Crowley (2019) ise çiftler arası bağların kopmasına bağlı olarak boşanmanın gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Tüm bu nedenler yasal boşanma öncesi gerçekleşen, duygusal boşanmaya işaret etmektedir. Gottman (2014), hiçbir duygu alışverişinin olmadığı boşanma türünü duygusal boşanma olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, olumlu duygulanımın yokluğu, boşanmanın en güçlü yordayıcılarından biri olarak ortaya çıkmaktadır (Gottman ve Levenson, 2000). Öte yandan Kaslow (2013), yasal boşanmadan önce gerçekleşen duygusal boşanmaya rağmen çiftlerin evliliklerini sürdürme eğiliminde olduklarını ifade etmektedir. Bu kapsamda alanyazın birbirinin yokluğunu deneyimleyen çiftlerin, kaybedilen sevgi, saygı, sadakat gibi değerlere rağmen bir arada kalmaya devam ettiklerini göstermektedir. Bu kapsamda çocuk grubunda yer alan katılımcıların işaret ettikleri muğlak kaybın evi, boşanmanın duygusal olarak gerçekleştiği ortama karşılık gelmektedir.

Bir Hikayenin Bitişi, Yeni Hikayelerin Başlangıcı

Boşanma öncesi kadar boşanma sonrası süreç de muğlak kaybın deneyimlenmesi açısından oldukça kritik bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar, muğlak kaybın ögeleri, başa çıkma mekanizmaları ve muğlak kaybın mirasları olarak üç ana kategori altında toplanmıştır.

Muğlak Kaybın Ögeleri. Muğlak kaybın ögeleri, kaybın öznesi olmak ve nesnesi olmak biçiminde iki başlık altında incelenmektedir. Elde edilen verilerin analizi, anne ve babanın muğlak kaybın hem öznesi hem nesnesi konumunda olduklarını, çocuğun ise nesne konumundan muğlak kayba maruz kaldığını göstermektedir.

Muğlak Kaybın Öznesi Olmak. Boşanma öncesinde olduğu gibi boşanma sonrasında da hem anne hem de baba muğlak kayba kaynaklık etmektedir. Bu kapsamda elde edilen bulgular muğlak kaybın öznesi olarak anne ve muğlak kaybın öznesi olarak baba başlıkları altında tartışılmıştır.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne. Boşanma sonrası kaybın öznesi konumundaki anne *yalnız, güçsüz, olumsuz duygulanımın kaynağı* ve *uzak* olarak tanımlanmaktadır. Özne konumundaki annenin özellikleri boşanma öncesi ile karşılaştırıldığında, uzak ve güçsüz alt kategorilerinin ortaklaştığı ancak deneyimlenen dönemin farklılaşması açısından bazı özelliklerin başka birtakım özelliklerle yer değiştirdiği ya da bu özelliklerin dönüştüğü görülmektedir. Bu kapsamda boşanma sonrası dönemde *uzak* profili, yeni bir yaşam kurmaya odaklanan, bununla bağlantılı olarak çalışma yaşamına dahil olan, baba rolünü üstlenen ve sınırlı paylaşımda bulunulan kişi olarak tanımlanmaktadır. Belirtilen özellikler dikkate alındığında uzak anne profili, fiziksel ve psikolojik açıdan muğlak kaybı deneyimlenen anne profili olarak görülmektedir. Burada boşanma sonrasında anne, ev içinden çıkmakta ve dış dünya ile bağ kurmaya başlamaktadır. Evden uzaklaşan anne, çocuktan da uzaklaşmakta ve çocukla kurulan ilişkinin niceliği düşmektedir. Bununla birlikte anne, anne olmasının yanı sıra eklenen yeni sorumluluklarla baba da olmaya başlamaktadır. Ortaya çıkan bu durum, boşanma sonrası ekonomik gelir kaybına bağlı olarak çalışmaya başlayan, daha fazla çalışma yaşamında yer alan ve sorumlulukları tek başına üstlenen anne profiline ilişkin araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir (Abelson ve Saayman, 1991; Gadalla, 2008; Sayer, 2006). Burada çocuklar için görünür olan kısım, anneyle temasın azalmasıdır. Bu noktada anne, muğlak kaybın öznesidir. İkinci olarak, kaybın öznesi statüsünde anne, *güçsüz* bir profil sergileyebilmektedir. Annenin güçsüz olarak algılanmasına neden olan faktörler kök ailede üstlendiği rol (köle), boşanma sonrası yaşadığı uyum güçlüğü (baş etmekte zorlanan), madde bağımlılığının olması (bağımlı) ve babayla kurduğu ilişkiyi sürdürme çabası (babadan kopamayan)dır. Bulgular doğrultusunda alanyazın incelendiğinde, boşanma sonrası pek çok kadının özellikle de ekonomik bağımsızlığı olmayanların (Gram-Hanssen ve Bech-Danielsen, 2008) hem çalışmak hem de çocukların bakımı konusunda aile desteği almak için *kök ailelerinin yanına döndükleri* görülmektedir. Öte yandan yapılan bir araştırma, kök ailesi ile birlikte yaşamaya başlayan kadınların depresif belirtiler gösterdiğini ortaya koymaktadır (Turner,

2006). Elde edilen bu sonucun kaynağı bilinmemekle birlikte annenin kök ailedeki konumuyla (köle) ilgili olabileceği düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle destek almak için gittiği evde, destek sunmak zorunda kalmak, annenin ruh sağlığı açısından sorun oluşturabilmektedir. Bu noktada anne psikolojik problemleri nedeniyle hem kendinden hem de evin sorumlulukları nedeniyle çocuklarından uzaklaşmaktadır. Söz konusu durum, çocuğun anneyi birey olarak algılamasını olumsuz etkileyebilmekte ve annenin psikolojik açıdan muğlak kayıp olarak algılanması ile sonuçlanabilmektedir. Annenin güçsüz olarak algılanması ve bu bağlamda psikolojik açıdan muğlak kayıp olarak değerlendirilmesine neden olan durumlardan bir diğeri, *uyum güçlüğü* yaşamasıdır. Uyum güçlüğü, psikolojik açıdan annelerin yaşadığı depresif duygu durumuna işaret etmektedir. Bu kapsamda boşanma sonrası ayrılığa bağlı olarak yaşanan gerginliğin depresyon düzeyini arttırdığını gösteren araştırmalar (Deanda, Langlais, Anderson ve Greene, 2020; Lorenz, Simons, Conger, Elder, Johnson ve Chao, 1997; Sbarra ve Emery, 2005), muğlak kayba verilen depresyon tepkilerinin de bir yansıması olarak görülmekte ve bu bağlamda muğlak kaybın göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Boşanma sonrasında annenin babayla kurduğu ilişki (*babadan kopamayan*) de annenin kayıp olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu noktada annenin ihtiyaçlar bağlamında çocuk üzerinden taleplerin karşılanmasına yönelik tutumu, çocuğun ihmali pahasına savaşması anlamına gelebilmektedir. Bu savaş sırasında çocuk, ihtiyaç duyduğu anneyi bulamamakta ve bu kapsamda annenin muğlak kaybını deneyimlemektedir. Bu bir anlamda yeni bir hayat kurmaya çalışan annenin, anne ya da kadın özelliklerini kaybederek inşa ettiği yeni kimlikte çocuğun ihtiyaç duyduğu annenin kaybı olarak görülmektedir. Wallerstein, Lewis ve Packer Rosenthal (2013) tarafından yürütülen boylamsal bir çalışma da evlilik süresince şefkatli olan ve çocukların ihtiyaçlarını karşılayan annelerin boşanma sonrası daha az ulaşılabilir ve çocuklarına karşı daha az duyarlı olduklarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda boşanma, annelerin dikkatini çocuklardan yaşamsal mücadeleye çevirdiklerini göstermektedir. Söz konusu durum, çocukların ihtiyacını karşılamaya çalışırken, çocukların ihtiyaçlarını görmezden gelen ya da görmeyen anne profiline karşılık gelmekte ve annenin muğlak kaybının deneyimlenmesi kapsamında araştırma bulgularını desteklemektedir. Güçsüz profili altında değerlendirilen bir diğer anne özelliği, *madde bağımlısı* annedir. Yapılan araştırmalar boşanmış annelerin, evli ve hiç evlenmemiş kadınlara oranla madde kötüye kullanım oranlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Afifi, Cox ve Enns, 2006). Bu araştırmada annenin madde bağımlılığı başa çıkma mekanizması olarak

değerlendirilse de bağımlı bir kişi olarak çocukla kurduğu ilişkide annelik özelliğini kaybetmekte ve psikolojik açıdan muğlak kayıp olarak değerlendirilmektedir (Boss, 2006). Muğlak kaybın öznesi olarak algılanan anneye ilişkin bir diğer profil, *olumsuz duygulanımın kaynağı* olmasıdır. Bu kapsamda katılımcılar annelerine yönelik güvensizlik, kızgınlık, affedememe ve suçlama odağında pasif öfke duygularından bahsetmişlerdir. İlişkilerden kaynağını alan bu duygular, yine anne-çocuk ilişkisine etki etmekte ve ilişkilerin sınırlandırılması ve yüzeyselleşmesine neden olarak ilişkide ben olma duygusundan uzaklaşılmasını beraberinde getirmektedir. Bu durum çocuğun ilişkiden uzaklaşmasıyla birlikte anneden de duygusal olarak kopmasına ve bu bağlamda annenin psikolojik açıdan muğlak kaybına neden olmaktadır. Benzer şekilde alanyazında yer alan bulgular da çocukların anneye yönelik öfke, üzüntü, utanç ve kopuk anılar gibi olumsuz duygularının özellikle boşanmayla birlikte deneyimlenen kayıplar bağlamında ortaya çıktığını göstermektedir (Öngören, 2017).

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Baba. Boşanma sonrası muğlak kaybın öznesi olarak ortaya çıkan baba profilleri örseleyen-zarar veren, boşluk, olumsuz duygulanımın kaynağı, kendilik odaklı ve ruh sağlığı kayıp biçimindedir. Bunlardan ilk olarak *örseleyen-zarar veren baba* profili incelendiğinde, babanın maddi-manevi yönlerden ihmalkarlığı ve çocukları taraf olarak görmek gibi özellikleri dikkat çekmektedir. Burada babanın ihmalkarlığı genel olarak çocuğa yönelik bir ilgisizlik olarak görülmekte ve izleyici ya da dışardan baba olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte babanın finansal olarak destek sağlamaması da babanın ihmalkarlığı kapsamında ele alınmaktadır. Yapılan araştırmalar boşanma sonrası babaların maddi destek sağlamamalarına kanıtlar sunmakla birlikte (Eldar-Avidan, Haj-Yahia ve Greenbaum, 2009), bu davranışın nedenini babaların çekirdek aile dışındaki yapılanmayı aile olarak görmemeleri ve bireysel olarak sahip oldukları hakları diğer değerlerin üzerine koymaları ile açıklamaktadır (Coleman ve Ganong, 1992). Baba profiline ilişkin bir diğer ana başlık, *boşluk*tur. Burada babanın hem fiziksel hem de psikolojik yokluğu odak noktasıdır. Bu bağlamda babanın muğlak kaybının yarattığı etkilere de vurgu yapılmaktadır. Alanyazın babanın yokluğuna ilişkin ruh sağlığı alanında önemli problemlerin ortaya çıktığını göstermektedir (McLanahan, Tach ve Schneider, 2013). Özne konumundaki baba profilinin bir diğer özelliği, olumsuz duygulanımın kaynağı olmasıdır. Bu kapsamda elde edilen bulgular, babanın muğlak kaybı ve bu kayba bağlı çoklu kayıpların etkisine yönelik hissedilen pasif öfkenin muğlak kayba yönelik temel duygu olduğuna işaret etmektedir.

Wolfenstein (1969) çocuk ve ergenler üzerinde yaptığı bir araştırmada ebeveyn ölümüne verilen en yaygın tepkinin yas ve keder yerine öfke olduğunu bulmuştur. Ebeveyn yokluğunun ebeveyn ölümüne eş değer tutularak araştırıldığı dikkate alındığında, yokluğu ifade eden muğlak kayba verilen tepkinin de öfke olması araştırma bulgularının alanyazınla desteklendiğini göstermektedir. Benzer şekilde Bishop ve Lane (2000) de babanın yokluğuna öfke ile tepki verildiğini belirlemişlerdir. Babanın muğlak kayıp olarak algılanmasına neden olan bir diğer faktör, *kendilik odaklı* olmasıdır. Profilin özellikleri boşanmayla birlikte rollerinden boşanan, farklı hayat kuran, terk eden ve bencil olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla kendi yaşamını merkeze alan bir baba profili söz konusudur. Burada çocuk için yaralayıcı olan çocuğun ihmal edilerek babanın kendi yaşamına odaklanmasıdır. Greif (1985), yaptığı çalışmada çocukları ile temasa geçmek isteyen babalarla temas kurmak istemeyen babaların görüşlerini birbirleriyle karşılaştırmıştır. Elde edilen sonuçlar, temas kurmak istemeyen babaların yüksek düzeyde şiddet içeren evlilik yaşantılarından çıktıklarını, çocuk bakımında çok az rol aldıklarını ve çocuklarına karşı ilgisiz hissettiklerini ortaya koymaktadır. Elde edilen bu sonuç, babaların muğlak kayıplarını haklı çıkaracak gerekçelerin varlığına işaret etse de çocukların ihmalini normalleştirmemektedir. Son olarak katılımcılar ruh sağlığı yerinde olmayan (*ruh sağlığı kayıp*) babaların muğlak kaybını deneyimlediklerinden bahsetmektedirler. Bu kapsamda kişilik bozukluğu ve madde kötüye kullanımı olan kişiler, katılımcılar açısından baba rolünden uzaklaşmakta ve psikolojik olarak muğlak kayıp biçiminde değerlendirilmektedirler. Bu kapsamda alanyazın incelendiğinde, araştırmalar madde kötüye kullanımının baba katılımını olumsuz etkilediğini (Kissman, 2001) ve Amato (2000) ise ebeveynlerin doğuştan sahip olduğu antisosyal kişilik bozukluğu gibi özelliklerin boşanmaya ve çocukların yaşadıkları sorunlara neden olabileceğini (Amato, 2000) göstermektedir. Bu özellikler Boss (1999, 2006) tarafından da psikolojik açıdan muğlak kayba neden olan özellikler kapsamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda elde edilen bulgular, alanyazınla tutarlılık göstermektedir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak. Muğlak kayıp ortaya çıktığında bundan etkilenenlerin ne yaşadığını ortaya koymak da önemli görülmektedir. Bu bir başka yönüyle muğlak kayıptan etkilenme biçimlerinin görünür kılınması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte muğlak kaybın nesnesi olmakla ilgili olarak belirlenen profiller, muğlak kayıptan etkilenen kişi olarak kendilerine verilen roller ve kayba uyum sürecinde bu rollerin etkisini de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla muğlak kaybın

nesneleri, muğlak kayıpla başa çıkma sürecinin kolaylaştırıcıları, anne-çocuk ilişkileri ve ve kaybın sonuçları kapsamında anne ve çocuk profillerine işaret etmektedir. Bu bağlamda muğlak kaybın nesneleri araştırmanın diğer bazı bulguları ile de ortaklaşmaktadır. Boşanma sonrası muğlak kaybın nesneleri olarak anne ve çocuk profilleri oluşturulmuştur. Elde edilen bulgular ilgili alanyazın doğrultusunda aşağıda tartışılmıştır.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne. Muğlak kaybın nesnesi olarak anne profilleri *yanımda/yakınımda, ihtiyaca duyarlı, içimde köklenen* ve *güçlü/savaşçı* biçiminde gruplandırılmıştır. Bu kapsamda *yanımda/yakınımdaki anne* araştırmada varlığı her zaman hissedilen, yol arkadaşı olarak görülen ve paylaşımların yoğun olarak yapıldığı kişileri tanımlamaktadır. Benzer şekilde alanyazında da boşanma sonrası anne-çocuk ilişkilerinde yakınlık, destek ve katılımın çocuklar için önemi vurgulanmaktadır (Arditti, 1999; Wallerstein ve Blakeslee, 1989). Bununla birlikte anne, çocuğun *ihtiyaçlarla ilgilidir* ve bu karşılanması için fedakarlıklar yapan kişidir. Burada annenin fedakarlığı boşandığı eşiyle belli bir süre çocuğu için aynı evde kalmak, yeniden evlenmemek ve çocuğu için erken emekli olmak durumundaki anne davranışlarını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle ebeveynlik uygulamalarının bir parçası olarak görülen fedakarlık (Cihan, Karagöz ve Var, 2021), annenin kendinden vazgeçmesini gerekli kılmaktadır. Söz konusu durum boşanma sonrası annenin birincil muğlak kaybına neden olmaktadır. Nesne statüsünde yer annenin bir diğer özelliği *içimde köklenen* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu profil altında katılımcılar annelerini hayranlık duydukları, şifa veren ve güven duyulan kişi olarak tanımlamaktadırlar. Anneye yönelik belirtilen bu duygular babanın muğlak kaybında anneyle kurulan ilişkinin çıktıları olarak düşünülmektedir. Bu kapsamda araştırmalar hem boşanma öncesi (Strohschein, 2005) hem de boşanma sonrası (Demo ve Fine, 2010) ebeveynlerle kurulan doyum verici ilişkiler çocuğun uyumunu ve olumlu duygulanımı kolaylaştırmaktadır. Son olarak, babanın muğlak kaybıyla birlikte annenin nesne konumunda üstlendiği özellikler *güçlü/savaşçı* profili adı altında birleştirilmiştir. Bu kapsamda annelerin yaşama sıfırdan başlaması, evin direği rolünü üstlenmesi, erkek gibi olması ve hem anne hem baba özelliklerini sergilemesi söz konusudur. Yaşanan tüm bu durumlar babanın muğlak kaybında annenin tüm sorumluluğu üstlenerek yeni bir yaşam kurma çabasını göstermektedir. Bu bağlamda anne, ekonomik (Duncan ve Hoffman, 1985) ve psikolojik (McLanahan ve Booth, 1989) faktörler dikkate alındığında babalara göre ne kadar

dezavantajlı durumda olsa da kendisi ve çocukları için daha iyi bir yaşam sağlamaya çalışmaktadır. Benzer şekilde Mifsud (2006) hak ettikleri yaşamı sağlamak için çabalayan boşanmış yalnız anneleri anka kuşuna benzetmiştir. Dolayısıyla güçlü ve savaşçı anne profili, Mifsud'un (2006) metaforuyla da tutarlılık göstermektedir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk. Belirtilen profil, muğlak kaybın sonucunda çocuğa verilen ya da çocuğun üstlendiği roller olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda çocuk profilleri *ebeveyn çocuk, güçlü çocuk, iki arada bir derede kalan çocuk* ve *olmamış-eksik çocuk* biçimindedir. *Ebeveyn çocuk*, erken olgunlaşma, büyümek zorunda olma, hayatına kendi başına yön verme gibi özelliklerin yanı sıra anneyi koruyup-kollama gibi diğerlerini gözetme rolünü de üstlenmektedir. Ebeveyn çocuk kavramı ilk kez Minuchin ve arkadaşları (Minuchin, Montalvo, Guerney, Rosman ve Schumer, 1967) tarafından sosyal ve ekonomik ihtiyaçların karşılanması bağlamında kullanılmıştır. Daha sonraları Broszormenyi-Nagy and Spark (1973), aile sisteminde ebeveyn rolünü alan kişi olarak ebeveyn çocuğu tanımlamıştır. Kavramla bağlantılı bir diğer ifade, rol değiştirmedir. Bu kapsamda çocuğun ebeveynlerinin ebeveyni olması ya da ebeveynlerinin eşi olması biçiminde gerçekleşen ilişki ve örüntülerden bahsedilmektedir. Kabat (1996) ise ebeveyni savunma ve bakım verme rolü ile kardeşlerin ebeveyni olma ya da öyle davranma biçimindeki davranışları ebeveynleştirilmiş çocuk kapsamında değerlendirmektedir. Ortaya çıkan bu durum, çocuğun psikososyal gelişimi ve kimlik gelişimi gibi pek çok gelişim alanında zarar görmesi anlamına gelmektedir (Earley ve Cushway, 2002). Ebeveynler ile rol değiştirme aynı zamanda sınır belirsizliği kavramını da gündeme getirmektedir. Ebeveynler tarafından ele geçirilen kimlik, çocuğun birey olarak var olmasını sekteye uğratabilmektedir. Öte yandan elde edilen sonuçlar, bazı çocukların bireyselleştiğini göstermektedir. Bu kapsamda bu çocuklar, *güçlü çocuk* olarak nitelendirilmiştir. Benzer şekilde Gately ve Schwebel (1993) de boşanmış aile çocuklarının güçlü karakter özellikleri gösterdiğini belirlemişlerdir. Boşanmış aile çocuklarının yaşadığı bir diğer durum *anne-baba arasında kalmak* biçimindedir. Bu kapsamda çocuk her iki ebeveynin de muğlak kaybını deneyimlemektedir. Bununla birlikte, anne-babanın birbirleri hakkında konuşmaları da çocuğun ikilemde kalmasına ve bir ebeveynine karşı diğerini savunmasına neden olmaktadır. Alanyazın çocuğun anne-babası arasında kalması ve iletişim aracı olarak kullanılması ile ilgili sadakat çatışmalarından bahsetmektedir (Emery, 1994). Bu kapsamda her iki ebeveyn de üçgen oluşturduğunda başka bir ifadeyle

birbirleri hakkında konuştuğunda çocuk bir ebeveyni koruma ve diğerine sert davranma biçiminde bir tutum geliştirebilmektedir. Bununla birlikte çocuk, kötüleme yapan ebeveynden ya da her ikisinden uzaklaşma davranışı da gösterebilmektedir (Arditti ve Prouty, 1999). Dolayısıyla bu ikilem, ebeveynlerden biri ya da ikisinin birden muğlak kaybına işaret etmektedir. Son olarak *olmamış-eksik çocuk*, muğlak kayıplarla birlikte çoklu kayıpları olan ve ihmal edilen çocuktur. Çocuk yaşadığı ihmaller nedeniyle çocuk olamamıştır; bu nedenle kendi olmamış ve *eksik çocuk* olarak kendini tanımlamıştır. Kalıtımcının bu tanımlaması, Wallerstein'in (1986) görüşleri ile tutarlılık göstermektedir. Wallerstein (1986), boşanmış aile çocuklarını, hukuk ve ruh sağlığı alanında yeterince anlaşılamayan ve korunamayan bir grup olarak görmektedir. Araştırmacıya göre boşanma sürecine ilişkin yaşantılar psikopatolojik sorun olmadan atlatılsa da kalıcı hasarlar bırakabilmektedir. Benzer şekilde bu araştırma sonucunda da muğlak kayba bağlı olarak katılımcıların ihmal edildiği ve bu ihmalin etkilerinin devamlılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu noktada elde edilen sonuçlar alanyazınla desteklenmektedir.

Başa Çıkma Mekanizmaları. Muğlak kayıpla başa çıkma mekanizmaları zorlaştırıcılar ve kolaylaştırıcılar olmak üzere iki grup altında toplanmıştır. Bu kapsamda zorlaştırıcı mekanizmalar yakın çevre, duygusal-içsel faktörler ve sosyal-çevresel değişimler olmak üzere üç ve kolaylaştırıcı mekanizmalar yakın çevre, bilişsel ve duyuşsal başa çıkma, kişisel kaynaklar, yeni benlik inşası ve sosyal-toplumsal kaynaklar olmak üzere beş alt başlığa ayrılmıştır. Belirtilen alt başlıklar incelendiğinde zorlaştırıcı ve kolaylaştırıcı mekanizmaların yakın çevre, bireysel-psikolojik ve sosyal-toplumsal faktörler kapsamında ortaklaştığı görülmektedir. Bu nedenle zorlaştırıcı ve kolaylaştırıcı faktörler birlikte ele alınmıştır.

Yakın Çevre. Boşanma sonrasında muğlak kayba uyum sürecini etkileyen faktörlerden ilki, yakın çevredir. Bu başlık, anne-baba, kardeş, akraba, arkadaş ve öğretmen gibi önemli diğerlerini içermektedir.

Anne-baba faktörü. Yakın çevre ile kurulan ilişki dinamikleri incelendiğinde, anne-babaların çocuğun başa çıkma mekanizmalarını farklı yönlerden etkilediği görülmektedir. Örneğin ebeveynin ruh sağlığı, çocuğun iyi oluşunu etkileyebilmektedir. Bu noktada araştırma bulguları, boşanma süreci ve sonrasında ruh sağlığı bozulan annenin çocuğun başa çıkma mekanizmalarını etkileyen bir dinamik olduğunu

göstermektedir. Benzer şekilde alanyazında yer alan araştırmalar da bekar annelerin depresyon puanlarının daha yüksek olduğunu ve daha fazla psikolojik problem yaşadığını (Friendlander, Weiss ve Traylor, 1986) ve bu noktada ebeveynlik becerilerinin olumsuz ruh halinden etkilendiğini (Brown, 2004) ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan bu durum annenin psikolojik açıdan muğlak kaybına neden olmaktadır. Elde edilen bulgu, muğlak kaybın etki alanını genişleterek hem anne hem de çocuğun başa çıkma mekanizmalarını işlevsiz kıldığını göstermektedir.

Yakın çevre kapsamında ele alınan zorlaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri, babalardır. Boşanma genellikle aynı evde yaşamayan ebeveynlerin (bunların %90'ı babadır; Amato, 2001) çocuklarıyla yakın bağlar kurmasını zorlaştırmaktadır (Lamb, 1999). Dunlop, Burns ve Bermingham (2001), on yıl süren boylamsal çalışmada üç kez ölçüm yapmış ve boşanmış babaların evliliği devam eden babalara göre çocukları ile daha az ilişkide olduklarını belirlemiştir. Benzer şekilde Emery (1994) de boşanmanın baba ile kurulan iletişimin azalmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan araştırmalar, boşanma sonrası süreçte çocukların babaları ile ilişkilerini sürdürmek istediklerini, daha önce sahip oldukları ilişkinin azalması ya da tamamen yitirilmesi durumunda kayıp duygusu yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Hetherington, Cox ve Cox, 1981; Kelly ve Wallerstein, 1977; Santrock, Warshak ve Elliot, 1982; Wallerstein, 1984). Bu durum babanın fiziksel ve psikolojik muğlak kaybına karşılık gelmektedir. Bu bağlamda babanın muğlak kaybının zorlaştırıcı etkisine yönelik elde edilen bulgu, alanyazın ile desteklenmektedir. Öte yandan bazı çocukların ebeveynlerinin boşanmasından fayda sağlayabileceği düşüncesi de söz konusudur (Booth ve Amato, 2001). Çocukların babalarını görmeye zorlanmamasının (Gardner, 1971) ya da velayeti alamayan ebeveynin (neredeyse her zaman babanın) temasının kesilmesinin, bir ebeveyni kaybetmek ya da sevilen iki ebeveyn arasında kalmakla ilgili yaşayacağı olumsuz etkilerin en aza indirgenmesini sağlayabileceği savunulmaktadır (*Bknz*. Goldstein, Freud ve Solnit, 1984). Ek olarak, yüksek çatışmalı ev ortamından uzaklaşmanın sağlanması, muğlak kaybın netleştirilmesi ve sınır belirsizliğinin ortadan kaldırılması ya da azaltılması açısından önemli görülmektedir. Bu nedenle babayla kurulan ya da kurulmayan ilişki, ilişkisel bir fenomen olan muğlak kayıpla başa çıkma açısından önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Kardeş. Başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri, kardeşlerdir. Kardeşler, dert ortağı olma açısından kolaylaştırıcı bir etkiye sahipken; yoklukları başa çıkmayı

zorlaştıran bir durum olarak değerlendirilmektedir. Emery'nin (2013) kardeşlerin deneyim paylaşımı yapmaları ve alışılmadık olaylarla birlikte yüzleşerek rahatlamaları nedeniyle kardeşlerin birbirleri için önemli oldukları görüşü araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Öte yandan Belle ve Longfellow'un (1983) bulguları, çocukların uyum sorunlarının kardeşlere duyulan güven ile anlamlı düzeyde ilişkili olmadığını göstermektedir. Benzer şekilde Wolchik, Ruehlman, Braver ve Sandler (1989) de aile içi ya da aile dışından sağlanan desteğin uyumla ilişkisini belirleyememişlerdir.

Akrabalar. Yakın çevrede değerlendirilen bir diğer kaynak, akrabalar ya da geniş ailedir. Geniş aile boşanma öncesinden itibaren hatta evliliğe geçiş süreci de dahil olmak üzere bireyin yaşamında önemli etkileri olan bir mekanizmadır. Giddens (2000), evlilik bağının sadece eşleri değil akrabaları da içine alan bir yapı olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda boşanma, bu bağları etkileyen temel mekanizmalardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte boşanmış bireylerin yaklaşık %32'sinin kök ailesinin yanına döndüğü (Sağlam ve Aylaz, 2017) bilgisi dikkate alındığında akrabaların muğlak kayba uyum sürecinin önemli belirleyicilerinden biri olduğu düşünülebilir. Geniş aileyi başa çıkma mekanizmaları açısından ele aldığımızda, boşanmanın engelleyicisi olarak sürece etkileri hissedilmektedir. Araştırma bulguları ile benzer biçimde alanyazın, boşanmaya karar verme süreçlerinde aile büyükleri ve yakın akrabaların %42.8 ve %1.6'lık oranlarla etkilerini somut hale getirmiştir. Yapılan çalışmada, 500 kişiden oluşan örneklemin yarısına yakını, boşanma sürecine müdahale eden yakın akrabaların varlığından bahsetmektedir (Arıkan, 1996). Bununla birlikte geniş aileye dönüş yapma da çocuklar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Araştırmada yakın akrabaların değersizleştirmeye yönelik şiddet içeren söz ve davranışları, katılımcıları ve süreçle başa çıkmasını olumsuz etkilemektedir. Ünlü (2015) yürüttüğü çalışmasında, boşanma sonrasında geniş aile ile yaşayan çocukların benlik saygısı puanlarının anne ile yaşayanlara göre düşük ancak baba ile yaşayanlara göre yüksek olduğunu belirlemiştir. Elde edilen bulgu, farkın kaynağına ilişkin bilgi sunmamaktadır. Öte yandan bu araştırmada ulaşılan sonuçlar kapsamında bulgular değerlendirilecek olursa, puanlardaki farklılaşmanın geniş ailedeki deneyimlerle ilişkili olduğu düşünülebilir. Başka bir ifadeyle, çocuk annesi ile kaldığında koşulların yetersizliği nedeniyle geniş aile ile yaşamak zorunda kalmaktadır. Var olan bu durum akrabalık ilişkilerindeki olumsuz yaşantılarla birleşince, çocuğun benlik saygısını olumsuz etkileyebilmektedir. Ulaşılan bu sonuç, ebeveyn kabul reddinin çocuğun kişilik gelişimine etkisi (Rohner, 2000) gibi akrabaların tutum ve davranışlarının da çocuk üzerinde etkilerine kanıt oluşturmaktadır.

Öte yandan Kağıtçıbaşı (1990), işlevsel geniş aileyi bireye yönelik katkıları nedeniyle önemsemektedir. Bu kapsamda anneye destek üzerinden sağlanan dolaylı etki, çocuklar için akrabalık ilişkilerinin kolaylaştırıcılığına işaret etmektedir. Bununla birlikte, kişilerarası kabul-red kuramına göre akrabalar da diğer bağlanma figürleri arasında yer almaktadır (Rohner, 2016). Bu noktada baba tarafından reddedilen katılımcının rol modeli olarak akrabasını belirlemiş olması, babanın muğlak kaybında akrabanın oynadığı rolün önemini göstermektedir. Bu bağlamda muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde destekleyici akrabalık ilişkileri önemli görülmektedir.

Arkadaşlar. Muğlak kayıpla başa çıkma sürecini etkileyen bir diğer faktör, arkadaşlardır. Cobb (1976), sosyal desteği, bireyin başkalarının kendisini önemsediğine inanmasına ve kendisini bir ağın üyesi olarak hissetmesine yol açan bilgi aktarımı olarak tanımlamaktadır. Katılımcılar, duygusal olarak arkadaş desteğinin kendilerine iyi geldiğinden bahsetmişlerdir. Alanyazında yer alan araştırmalar da destekleyici mesajların stres verici olaylarla başa çıkmayı ve uyum sağlamayı kolaylaştırdığını göstermektedir (Burleson ve Goldsmith, 1998; Goldsmith, 2004). Benzer şekilde, Hetherington (1993) da arkadaşlarla kurulan destekleyici ilişkinin, çocukları evliliğin bozulmasının kötü etkilerinden korumaya yardımcı olabildiğini belirlemişlerdir. Bununla birlikte çocukların akranlarından aldıkları sosyal desteğin, çocuklar, öğretmenler ve ebeveynler tarafından değerlendirilen uyumla olumlu yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Samera ve Stolberg, 1993; Teja ve Stolberg, 1994). Bu kapsamda arkadaşlardan sağlanan duygusal destek, katılımcılar açısından kolaylaştırıcı bir uyum mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, sosyal destek çoğu zaman olumlu sonuçlarla ilişkilendirilse de sosyal desteği harekete geçirmek olumsuz değerlendirilmek gibi birtakım riskleri de bünyesinde barındırmaktadır (*Bknz*. DePaulo ve Fisher, 1980). Örneğin bu araştırmada katılımcı, yaşanan tüm olumsuzlukları boşanmayla ilişkilendiren ve bu nedenle aşağılandığını hissettiren dolaylı bir arkadaşlık deneyimine maruz kalmaktadır. Burada boşanma ile ilgili olarak yaşanılan zorlukların vurgulanması ve süreğen bir şekilde gündemde tutulması, muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde arkadaşların zorlaştırıcı etkisi kapsamında değerlendirilmektedir.

Öğretmenler. Araştırma kapsamında başa çıkma mekanizmaları arasında yer alan bir diğer faktör öğretmenlerdir. Alanyazında öğretmenler, çocuğun hayatında düzenli olarak varlık gösterebilecek ve destek sağlayabilecek kişiler olarak görülmektedir

(Beekman, 1986; Du Plooy ve Van Rensburg, 2015; Roux, 2007). Benzer şekilde Kelly ve Wallerstein (1977) de evde duygusal açıdan yetersiz beslenen bir çocuk için öğretmenin ilgi, sempati ve hoşgörüsünü önemli bir destek mekanizması olarak değerlendirmektedir. Boşanmaya bağlı olarak gerçekleşen değişiklikler, terk edilme korkusunu güçlendirebileceğinden (Ramirez, Sandler, Balls, Wolchik ve West, 1988), öğretmenin kararlı var oluşu ve üstlendiği bazı roller çocuğun özgüvenini artırarak olumlu gelişim sağlamasını mümkün kılabilir (Wolchik, Ruehlman, Braver ve Sandler, 1989). Bu durumda kayıp yaşayan çocuklar için öğretmenler, duygusal bir köprü olarak tanımlanabilir (Perry, 2006). Dolayısıyla öğretmenler, muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde koruyucu mekanizmalardan biri olarak değerlendirilmektedir (Lan ve Mastrotheodoros, 2024). Bu bağlamda alanyazın ile araştırma bulguları tutarlılık göstermektedir.

Yakın çevre başlığı altında ortaklaşan yönlerin yanı sıra ayrışan alt başlıkların varlığı da söz konusudur. Bu bağlamda *arada kalan çocuk* ve *sınır belirsizlikleri* zorlaştırıcı başa çıkma mekanizmaları olarak değerlendirilirken; aile sınırlarının netleştirilmesi kolaylaştırıcı mekanizmalar arasında yer almaktadır.

Yakın çevre kapsamında ilişkisel alandaki başa çıkma mekanizmaları birlikte ele alındığında, boşanma sonrası aile ilişkileri ile ilgili elde edilen bulgular matematikteki doğrulara benzetilebilir. Burada iki farklı yöne giden doğrunun bir ucu anne-baba ilişkisinin iç içe geçmişliğini (sınır belirsizliğini), diğer ucu arada kalan çocuğu simgelemektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmalar da anne-baba arasındaki ilişkilerin farklı biçim ve etkilerine dikkat çekmektedir. Örneğin Ahrons (2007) iyi boşanma kavramına vurgu yapmaktadır. İyi boşanma, ebeveynlerin aralarındaki çatışmaları çocuklarına etkili bir şekilde eş ebeveynlik yapabilecek kadar minimize edebilmeleridir. Böylece çocuklar her iki ebeveynle de ilişki kurmaya devam etmekte ve biyolojik aile duygularını koruyabilmektedirler. Dolayısıyla eş ebeveynlik, çocuğun daha iyi işlev gösterebilmesi anlamına gelmektedir (Afifi, 2016). Öte yandan elde edilen bulgular ilişkilerini çatışmalar üzerinden sürdüren ebeveynlerin varlığına işaret etmektedir. Bazen eski eşler birbirlerinden gerçekten nefret ettiklerinde ya da birbirlerini hala sevdikleri için çok kızgın olduklarında (Emery, 1994) ebeveyn çatışmaları süreğen bir yapı gösterebilir. Ebeveyn çatışması devam ettiğinde, bu durum anne-baba kadar çocuğu da etkilemektedir (Harper ve Fine, 2006; Sandler, Miles, Cookston ve Braver, 2008). Bu durum, taraf tutmaya zorlama biçimini aldığında ve çocuklar kendilerini iki ebeveyn arasında sıkışmış hissettiklerinde, çocukların iyi oluş düzeyleri ve ebeveynleri ile kurduğu ilişkiler olumsuz

etkilenmekte (Amato ve Afifi, 2006; Buchanan, Maccoby ve Dornbusch, 1996), özellikle koalisyonda yer almayan ebeveyn ile ilişkisi bozulabilmektedir (Afifi, 2016). Bu durumun uç bir versiyonu, ebeveyn yabancılaşması olarak tanımlanmaktadır (Gardner, 1998; Kelly & Johnston, 2001; Warshak, 2001). Bir ebeveynin tamamen yok sayılması olarak ortaya çıkan bu durum, muğlak kaybın da uç bir yönünü ifade etmektedir. Sonuç olarak, ebeveyn çatışması, çocuk üzerinden ebeveynlerin ilişkisinin sürdürüldüğü öte yandan çocuğun muğlak kaybı deneyimlemesine ve uyum sürecine geçememesine neden olan karmaşık bir yapıyı ifade etmektedir. Ebeveyn çatışması nedeniyle arada kalan çocuk tartışmalarının yanı sıra bulguların odağını oluşturan bir diğer başlık, sınır belirsizliğidir. Sınır belirsizliği, kimin ailenin içinde ve kimin ailenin dışında olduğunun bilinmediği durumlarda deneyimlenmektedir (Boss, 1999). Araştırmada boşanma sonrası katılımcının ifadesiyle ilişkilerini sonlandıramayan anne-baba arasındaki ilişki bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte önceki kısımda yer alan ebeveyn çatışmasının da sınır belirsizliği kapsamında değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Bu noktada arada kalan çocuk, sınır belirsizliğinin çıktısı gibi görünmektedir. Özetle hem ebeveyn çatışması hem de ebeveyn bağımlılığı, sınır belirsizliği kapsamında çocuğun muğlak kayıpla başa çıkmasını engelleyen faktörler olarak uyum sürecini olumsuz etkilemektedir.

Yakın çevre başlığı altında yer alan kolaylaştırıcı mekanizmalardan bir diğeri, *aile kavramının netleştirilmesi*dir. Başka bir ifadeyle, aile sınırlarının belirlenmesidir. Sınırlar, etkileşimin belirtilen ve belirtilmeyen kurallarına atıfta bulunmaktadır (Madden-Derdich, Leonard ve Christopher, 1999). Aile üyeleri arasındaki etkileşimin doğası, kurallarla düzenlenmektedir (Minuchin, 1974). Bu kurallar ise eş ebeveynlik rollerinin netleştirilmesi ile mümkün olabilir. Eş ebeveynlik, aile sistemleri teorisinde (Cox ve Paley,1997), ebeveynlerin ailenin yönetici alt sistemlerini oluşturduğu ve onların ilişkilerinin ve etkileşimlerinin ailenin diğer üyeleri arasındaki ilişki ve etkileşimleri belirlediği önermesine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, ebeveynler arasındaki ilişki ve etkileşim, çocuğun ebeveynleriyle ilişkisini etkilemekte ve muğlak kayba uyumunu belirlemektedir. Amato ve Rezac (1994), artan çatışmalar sonrasında meydana gelen ayrılıklarda velayet sahibi olmayan babaya yakınlığın boşanmaya uyumu olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Bununla birlikte, eş ebeveynlik, çocukların gelişimini doğrudan (Kwon ve Elicker, 2012) ve dolaylı (Blandon ve Scrimgeour, 2015; Cabrera, Shannon ve La Taillade, 2009) olarak da etkilemektedir. Çocukların boşanmaya sağlıklı bir şekilde uyumunu sağlamak (Amato 2005; Nunes-Costa Lamela ve Figueiredo, 2009) ve uzun vadede gelişimsel gerilemeleri önlemek için eş ebeveynlik kalitesi önemli görülmektedir

(Cabrera Shannon ve Jolley-Mitchell, 2013; Prevoo ve Ter Weel, 2014). Bu kapsamda alanyazında yer alan araştırma ve görüşler de muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde aile sınırlarının netleştirilmesine vurgu yapmaktadır.

Bireysel-Psikolojik Faktörler. Başa çıkma mekanizmaları kapsamında ele alınan bir diğer ortak başlık bireysel-psikolojik faktörlerdir. Bu başlık altında zorlaştırıcılar olarak yara izleri ve eski günlere özlem, hesap sormamak (pasif öfke) gibi duygusal-içsel zorluklardan bahsedilirken; kolaylaştırıcılar olarak bilişsel-duyuşsal başa çıkma, kişisel kaynaklar ve yeni benlik inşası kapsamında araştırma bulguları tartışılmıştır.

Zorlaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından biri olarak yer verilen *yara izleri*, muğlak kaybın silinmeyen izleri olarak katılımcının hayatında varlığını sürdürmekte, bu bağlamda uyum sürecini olumsuz etkileyen bir faktör olarak süreçte yer almaktadır. Elde edilen bulgu, muğlak kayıpla birlikte ihmal ve istismarın etkilerini de barındırmaktadır. Benzer şekilde Hix (2018: 58-67) de babanın örseleyici ve zarar veren davranışlarını yara olarak ele almakta ve yarattığı etkilerden bahsetmektedir.

Zorlaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri, özlem ve pasif öfke duygularıdır. Araştırma bulguları ailenin bir arada olmasına duyulan özlem ve muğlak kayıpla bağlantılı olarak hem boşanma öncesi hem de boşanma sonrası yaşanan zorluklar nedeniyle anne babayı suçlamak ve bununla bağlantılı olarak hesap sorma isteği üzerinden görünür olan pasif öfke duygularının muğlak kayıpla başa çıkmayı zorlaştırdığını göstermektedir. Bu noktada Betz ve Thorngren (2006), muğlak kaybın özlem duygusuna neden olduğunu belirtmekte, Hughes (2007) ise yetişkin çocukların ayrılma sonrası zarar gördüklerini ortaya koymakta ve annelerine yönelik öfke duygularından bahsetmektedir. Söz konusu duygular, muğlak kaybın etkisinin devamına neden olduğu ve yas sürecinin başlaması ya da sonlandırılmasına engel oluşturduğu için zorlaştırıcı mekanizmalar olarak değerlendirilmektedir.

Bireysel-psikolojik faktörlerden *bilişsel ve duyuşsal başa çıkma* kolaylaştırıcı mekanizmalar kapsamında ele alınmıştır. Bu mekanizmalar unutmak, umursamamak/dışsallaştırmak, inkar, maneviyat, affetme ve boşanmayı suçlamak biçimindedir. Elde edilen bulgular, duygusal ve bilişsel bütünleşmeye işaret etmektedir. Bu kapsamda boşanmayı travmatik bir olay olarak ele alan Dreman'ın (1991) iddia ettiği gibi duygusal ve bilişsel bütünleşme, muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde de stres ve kaygının azaltılmasında etkili bir dinamik olarak değerlendirilmektedir.

Bireysel-psikolojik faktörler kapsamında ele alınan bir diğer mekanizma, *kişisel kaynaklar*dır. Bu kapsamda çalışmak, aktivite ve hobiler (hayvanlarla ilgilenmek, spor yapmak, tv izlemek, sanatla uğraşmak), araştırma yapmak, madde kötüye kullanımı ve bilgisayar oyun bağımlılığı kolaylaştırıcı mekanizmalar işlev görmektedir. Benzer şekilde Du plooy ve van Rensburg (2015) da kişisel kaynakların başa çıkma mekanizmaları arasında olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte elde edilen bulgular, Boss'un (2006, 2011) muğlak kayba uyum sürecinde takip edilmesini önerdiği adımlarla da tutarlılık göstermektedir. İkilemin normalleştirilmesi ve bağlanma ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde sanatın kullanımı buna örnek gösterilebilir. Bu bağlamda hayvanlarla kurulan ilişkinin de bu amaca hizmet edeceği düşünülmektedir. Ek olarak, Boss (1999) muğlak kaybın netleştirilmesi bağlamında araştırma yapılmasını da önermektedir. Öte yandan madde kullanımı ve bilgisayar oyunları bağımlılığı başa çıkma mekanizmaları arasında yer alsa da işlevsiz olduğu düşünülmektedir. Nitekim katılımcıların bir süre sonra bu alışkanlıkları bırakmaları, muğlak kayba uyum sürecini etkilemediklerini düşündürmektedir.

Son olarak *yeni benlik inşası*, sahip olunan özellikler bağlamında hem muğlak kaybın sonucu hem de süreçle başa çıkmayı kolaylaştıran mekanizmalar olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda özgüven düzeyinin yükselmesi ve dışa dönük olmak, sanal ortamda farklı bir ben yaratmak ve kendini sevmek kolaylaştırıcı mekanizmalar arasında yer almaktadır. Benzer şekilde Boss (2006, 2011) da muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde kimliğin yeniden yapılandırılmasının yararına işaret etmiştir. Bu kapsamda önerilen manevi kimlik, araştırma sonucunda yerini sanal kimliğe bırakmıştır.

Başa çıkma mekanizmaları arasında yer alan bir diğer grup, sosyal-toplumsal faktörlerdir. Bu başlık altında yer alan katılımcı ifadeleri, muğlak kayba uyumu kolaylaştıran faktörler olarak ele alınmış ve bu kapsamda alanyazındaki bulgularla tartışılmıştır.

Sosyal Toplumsal Faktörler. Belirtilen nitelikteki başa çıkma mekanizmaları sosyal çevrenin değişimi ile bağlantılı olarak zorlaştırıcı, boşanmanın *normalleştirilmesi* ve *sosyal destek* kapsamında kişiye sağladığı yarar yönünden kolaylaştırıcı olarak değerlendirilmektedir. Yapılan bazı araştırmalar (Amato ve Keith, 1991; Biçer, 2009) boşanma sonrası daha içe kapanık bir yapıya sahip olduğuna işaret etmekte, Çelik (2013) ise muğlak kaybın bir sonucu olarak bireylerin sosyal ortamdan çekilme gösterebileceklerini, diğerleriyle iletişim kurmakta zorlanabileceklerini söylemektedir.

Öte yandan boşanmanın normalleştirilmesine ilişkin bulgu, toplum tarafından ötekileştirilmenin önüne geçilmesi ve katılımcının toplumun bir üyesi olarak kabul görmesi kapsamında süreci kolaylaştırmaktadır. Bu aynı zamanda muğlak kaybın yasının tutulabilmesi açısından da önemli görülmektedir. Bununla birlikte boşanmanın normalleştirilmemesi üzerinden işleyen sosyal destek ise boşanmanın hassas bir dönem olduğu ve çocukları olumsuz etkilediği bilgisinden hareketle, kişiye destek olunması yönünde çevredekileri harekete geçirici bir etki yaratmaktadır. Bu kapsamda katılımcı çevrenin göstermiş olduğu ilgi ve destek sayesinde ikincil bir kazanç elde etmekte ve bu kazanç sayesinde muğlak kayıpla daha kolay bir biçimde başa çıkabilmektedir. Benzer şekilde alanyazında yer alan bulgular da boşanmanın sosyal kabulünün çocuğun iyi oluşuna katkı sağladığını (D'Onofrio ve Emery, 2019) göstermekte ve muğlak kayba uyum sürecinde sosyal desteğin önemine işaret etmektedir (Boss, 1999).

Muğlak Kaybın Mirasları. Çocuk katılımcı grubundan elde edilen verilere ilişkin son başlık, muğlak kaybın miraslarıdır. Bu başlık altında ulaşılan bulgular, bireysel-psikolojik, ilişkisel, yaşantısal ve sosyal-toplumsal miraslar olmak üzere dört kategoriye ayrılmıştır.

Bireysel-Psikolojik Miraslar. Boşanma sonrasında anne, baba ya da çoklu alanda yaşanılan muğlak kayıplar, çocuk grubunda yer alan katılımcıların psikolojik olarak farklı alanlarda sorun yaşamalarını da beraberinde getirmiştir. Bu sorun alanlarından ilki, olumsuz duygulanımdır.

Boşanma sonrası ebeveynlerden bir ya da ikisinin muğlak kaybının yanı sıra yaşamsal alanda da pek çok değişiklik gerçekleşmekte ve bu değişiklikler, farklı alanlarda *belirsizlik*lerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu araştırmanın bulguları, annenin muğlak kayba vereceği tepki ve bunun katılımcıya yansımaları ile anne-baba boşanmasının ve buna bağlı olarak ev düzeninin bozulması gibi yaşantısal alandaki değişikliklerin ne zaman gerçekleştiğinin bilinmemesinin yarattığı belirsizliklere dikkat çekmektedir. Belirsizliği Azaltma Kuramına göre belirsizliğin üç kaynağı vardır: kişi, partner ve ilişki. Kişilerarası ilişkilerde yaşanan belirsizlik davranışsal ya da bilişsel alanda ortaya çıkabilmektedir (Knobloch ve Solomon, 1999). Bu kapsamda babanın muğlak kaybına annenin tepkisinin bilinmemesi, davranışsal içerikteki belirsizliğe karşılık gelmektedir. Ek olarak, kişinin kendisinin nasıl etkileneceğini bilememesi ise kişisel alanda yaşanan belirsizlikle açıklanmaktadır. Greif (1985), boşanmanın inkarının,

belirsizliklere neden olacağını iddia etmektedir. Bu durum, anne-babasının boşanmasını kabullenmeyen ve bu nedenle boşanmanın sonuçlarıyla birlikte ortaya çıkan kayıpları da kabullenmeyen katılımcının anlattıkları ile tutarlılık göstermektedir. Dolayısıyla yeterli normların, bilginin ve rol modellerinin eksikliği boşanma sonrası belirsizliğin tetikleyicileri gibi görünmektedir (*Bknz*. Ludlow ve Williams, 2006). Öte yandan, boşanmış ebeveyn ve çocuklar için ailelerin boşanma sonrasında da aile olmaya devam edeceği, tek çekirdekli bir aileden çift çekirdekli bir aileye doğru yeniden yapılandırılacağı gibi bilgiler belirsizliği azaltıcı etkiye sahiptir (McGoldrick, Garcia-Preto ve Carter, 2015).

Olumsuz duygularla ilgili bulgulardan bir diğeri, muğlak kaybın yarattığı *güvensizlik*tir. Burada babanın muğlak kaybına bağlı olarak yaşanan güvensizlik dikkat çekicidir. Wallerstein ve Blakeslee (1989, s. 12), boşanmanın her yaştan çocuk için reddedilme duygusu uyandıracağını belirtmektedir. Ebeveynleri tarafından reddedilen çocuk, temel güven duygusunun odak noktası olan bağlanma nesnesinin kaybını deneyimleyecektir. Bu bağlamda güven duygusunun kaybı, yaşamdaki güvence ve ilişkilerdeki güven duygusunun kaybı ile günlük yaşama yansıyacaktır. Alanyazında yer alan diğer bazı araştırmalar (Silvestri, 1992; Wolfinger, 2005) da boşanma deneyimine sahip çocukların yaşadığı güven sorununa dikkat çekmektedir.

Olumsuz duygulanım ile ilgili olarak ortaya çıkan bulgulardan bir diğeri, *öfke* duygusudur. Araştırma bulguları, öfkenin boşanma kararı sonrasında ortaya çıkan muğlak kayıp ve diğer kayıplara yönelik olabileceği gibi boşanma öncesi ve sonrası olumsuz yaşantılara kaynaklık etmesi bağlamında ebeveyne yönelik olarak deneyimlenebileceğini de göstermektedir. Bu bağlamda öfke, kayıpların yasının tutulmasına yönelik olarak yaşanıyor olabilir (Balk, 1981; Yıldırım, 2021). Bununla birlikte öfke, ebeveyn boşanmasına duygusal hazırlığın olmadığı ya da çok az olduğu durumlarda (Hetherington, Cox ve Cox, 1981; Wallerstein ve Kelly, 1976) anne babaya yönelik (Öz, 2005) ya da boşanmanın kaynağına yönelik olarak da hissedilebilir (Özgüven, 2000).

Muğlak kayba verilen psikolojik tepkilerin bir diğer biçimi *boşluk* duygusudur. Bu kapsamda elde edilen bulgu, anlam arayışı, aile ortamı ve baba arayışı süreçleri kapsamında tartışılmıştır. İlk olarak anlam arayışı ile ilgili araştırma bulguları incelendiğinde, bulgular, muğlak kaybın kaynağını anlama çabasına işaret etmektedir. Teyber (2001), kalıcı ilişkilerin her yaşta derin bir anlam taşıdığını ve ilişkilerin kaybının bireyleri incinmeye, ihanete ve kayba karşı savunmasız bıraktığını ifade etmektedir. Muğlak kaybın ilişkisel bir fenomen olduğu dikkate alındığında, kaybedilen ilişkilerle

birlikte anlamın yitirilmesi oldukça normal bir deneyim olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Boss (2006), muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde anlamın keşfini bir strateji olarak sunmaktadır. Dolayısıyla elde edilen bulgu, katılımcıların muğlak kayba uyum sürecinde olduğunun da bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. İkinci olarak araştırma sonuçları, katılımcıların aile ortamı ve baba arayışı içinde olduklarını göstermektedir. Bununla bağlantılı olarak, katılımcılar yaşadıkları eksiklikleri seçtikleri partnerler üzerinden gidermeye çalışmaktadırlar. Bu durum baba eksikliği yaşayan çocuklarda erken yaşta aile kurma (McLanahan ve Sandefur 1994) ve ergen hamileliği (Blankenhorn, 1995) ile erken yaşta çocuk sahibi olma eğilimlerinin yüksek olması biçimindeki araştırma bulguları ile desteklenmektedir.

Muğlak kayıpla bağlantılı bir diğer psikolojik sonuç, *yalnızlık* duygusudur. Ebeveyn kaynaklarından biri ya da her ikisini birden kaybeden çocuklar, kendilerini yalnız hissetmektedirler. Bu bağlamda yalnızlık duygusu, kişiyi romantik ilişki yaşamaya yöneltmektedir. Bu durumla bağlantılı olarak 1973 yılında yapılan bir araştırma özellikle ergenlik dönemindeki bireylerin yalnızlık duygusu nedeniyle erken cinsel deneyimle sonuçlanabileceğini ortaya koymuştur (Wolfinger, 2005, s. 81). Genel olarak yapılan çalışmalar, ebeveynleri boşanan çocukların yalnızlık duygusu yaşadığını göstermektedir (Ünlü, 2015; Amato ve Keith, 1991; Wallerstein ve Lewis, 2004).

Boşanmış aile çocuklarında muğlak kayıpla bağlantılı olarak ortaya çıkan bir diğer duygu, *yetersizlik*tir. Araştırmada yetersizlik duygusu, aileden utanma duygusu ile eş zamanlı ortaya çıkmakta ve aileden gelen eksiklikleri giderme çabası ile görünür olmaktadır. Bahsi geçen eksiklikler, istenilen aileye sahip olamamakla ilgili olarak deneyimlenmektedir. Bu bağlamda muğlak kayıp, yetersizlik duygusunun ortaya çıkmasına kaynaklık eden temel faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Ebeveyn desteği bir başka ifadeyle ebeveynlerin psikolojik olarak varlığı, çocuğun özerklik, yeterlik ve ilişkisellik gibi iyi oluşuna katkıda bulunan önemli unsurların güçlendirilmesine yardımcı olabilir (Deci ve Ryan, 2002). Dolayısıyla ebeveyn varlığı, yeterlik duygusunun gelişiminin kolaylaştırıcısı gibi düşünülmektedir. Öte yandan, boşanma nedeniyle babasını kaybetmiş ergenlerin, daha düşük benlik saygısına sahip olduğu bulunmuştur (Parish ve Taylor, 1979). Benzer şekilde bir ebeveynin yok sayılması ya da tamamen bağların koparılması anlamına gelen ebeveyn yabancılaşması durumunda (muğlak kaybın uç bir durumu olarak düşünülmektedir ve genellikle boşanmış ailelerde görülmektedir) da katılımcıların özsaygılarının düşük olduğu belirlenmiştir (Baker ve Verrocchio, 2013). Bununla birlikte sorunlu ebeveyn ilişkileri de özsaygı düzeyinin

düşük olmasının nedenlerinden biri olarak görülmektedir (Blatt ve Homann, 1992). Bu bağlamda elde edilen bulgular, alanyazınla tutarlılık göstermektedir.

Muğlak kaybın psikolojik miraslarından bir diğeri, *görülme isteği*dir. Katılımcının bu isteği, *değersizlik duygusu* ile ilişkilendirilmektedir. Ortaya çıkan bu durum ihmal edilmiş başka bir ifadeyle yok sayılmış çocuğun varlığını ispat çabası olarak değerlendirilmektedir. Hix (2018) bu durumu babanın kayıtsızlığı ya da fiziksel yokluğu ile ilişkilendirmiştir. Yazara göre babanın yokluğunun verdiği mesaj şudur: "Sen önemsizsin!" Bu duygu, bireye sevgiye ve ilgiye layık olmadığını iletmektedir. Ortaya çıkan bu durum kişinin eksikliklerini daha fazla odağa almasına neden olmakta ve kurduğu ilişkilerle bu eksikliklerden kurtulmaya çalışmaktadır. Yapılan araştırmalar, boşanmış aile çocuklarında değersizlik duygusunun yaygın olarak ortaya çıktığını göstermektedir (Erdim ve Ergün, 2016). Elde edilen bulgular nicel olduğu için kaynağı bilinmemekle birlikte, değersizlik duygusunun boşanma sonrası kaybedilen bağlarla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu noktada boşanma sonrası annenin muğlak kaybı bu duruma örnek gösterilebilir. Annenin ev dışında çalışma zorunluluğu ve tek ebeveyn olarak işlev göstermeye başlaması düşük benlik saygısı (Taylor, 2006), dolayısıyla değersizlik duygusu ile ilişkilendirilmektedir. Ek olarak, babanın evden taşınmasının da çocuğun terk edilme duygularını tetiklediği, bu kapsamda çocuğun sevilmediği ya da değer verilmediğini hissetmesine yol açtığı düşünülmektedir.

Muğlak kayıpla bağlantılı olarak ortaya çıkan bir diğer sonuç, *gerilemekt*ir. Gerilemek hem akademik hem de gelişimsel görevlerin yerine getirilmesi açısından geride kalma durumu ve hissini ifade etmektedir. Bu bağlamda katılımcılar, akademik başarıda düşüş yaşadıklarını belirtmişlerdir. Akademik performansa yönelik bu olumsuz etki (Warner, Mahoney ve Krumrei, 2009), duygusal ve sosyal yetersizlik ile ilişkilerin kopması sonucunda ortaya çıkmış olabilir (McGoldrick, Garcia-Preto ve Carter, 2015). Benzer şekilde, Potter (2010) da azalan psikososyal iyi oluşun, akademik başarıyı olumsuz etkilediğini belirlemiştir. Bu durum, boşanma sonrası taşınmaya bağlı olarak sevilen sosyal çevrenin kaybı ile ilişkili görünmektedir. Bununla birlikte, McLanahan (1985) babanın yokluğunun okul aktivitelerini gerçekleştirme motivasyonunu azalttığını ve bunun da düşük performansa yol açtığını belirtmektedir. Nedeni ne olursa olsun akademik alanda yaşanan geri kalma ile birlikte katılımcılar duygusal olarak da yaşıtlarının gerisinde olduklarını düşünmektedirler. Katılımcının geride kalmayı anlatmak için kullandığı "*hayatını kurmak*" biçimindeki ifadesinin aile kurmak ve çalışma yaşamında yer almak biçiminde bir anlama sahip olduğu düşünülürse muğlak

kaybın gelişimsel görevlerin yerine getirilmesini sekteye uğrattığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu kapsamda Amato (2000), boşanmış aile çocuklarının ekonomik problemler nedeniyle üniversiteye gitme planlarından vazgeçebileceğini ve bu nedenle yetişkin yaşamında daha düşük gelir elde etmelerine neden olabileceğini belirtmektedir. Ek olarak, zayıf ebeveyn ilişki modellerine tanıklık eden çocuklar, istikrarlı ve doyurucu yakın ilişkiler kurmakta zorluk yaşayabilmektedir. Gerilemek başlığı altında ele alınan bir diğer psikolojik miras, *yaşamda geri kalmak (hayata devam edememek)* biçiminde adlandırılmıştır. Bu başlık altında katılımcı hem ailesi hem de kendisinin muğlak kayıptan geride kalanlara takılı kaldığını belirtmektedir. Olumsuz etkilerin kişilerin yaşamının belirleyicisi olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada muğlak kaybın, Boss'un (1999) belirttiği donmuş yas kavramıyla ilişkisi gündeme gelmektedir. Muğlak kayıp, etkileri nedeniyle bireyleri hareketsiz kılmakta ve başa çıkmayı engellemektedir. Bu durumda bireyler, muğlak kayıpla uğraşmaya devam etmekte ve yaşamda ilerleyememektedir. Elde edilen araştırma bulgusu, bu anlamda Boss'un (1999) kavramsallaştırması ile tutarlılık göstermektedir.

Muğlak kaybın psikolojik sonuçlarından biri *psikolojik kökenli sağlık sorunları*dır. Bu durumla bağlantılı olarak araştırma bulguları, muğlak kaybın somatizasyon, kekemelik ve depresyon gibi problemlere neden olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgularla tutarlı olarak Oppawksy (1999), çocuklardan oluşan küçük bir grupla yaptığı vaka incelemeleri sonucunda çocukların ebeveyn boşanmasına mutizm ve tik gibi psikosomatik tepkiler verdiklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, boşanmış aile çocukları, çekirdek ailede yaşayan çocuklara göre daha fazla psikosomatik problem yaşamaktadırlar (Bergström, Fransson, Modin, Berlin, Gustafsson ve Hjern, 2015; Oppawsky, 1991; Wallerstein, 1985). Öte yandan Kaya ve Gündüz (2019), boşanma ile somatik belirtiler arasında anlamlı bir ilişki belirleyememişlerdir.

Muğlak kayıpla bağlantılı olarak yaşanan olumsuzluklarla birlikte temiz isim, özgürlük, kişisel değişim ve dönüşüm gibi olumlu yönde gerçekleşen değişimler de söz konusudur. Bu alt başlıkların ortaya çıkmasını sağlayan temel kaynak babanın muğlak kaybı ve bu kayba uyum sağlamış olmaktır. Bu kapsamda temiz isim, yasal boşanmayla birlikte utanç duyulan babadan kurtulmak; özgürlük, babanın baskısından ve yarattığı bilişsel körlükten kurtulmak; kişisel değişim ve dönüşüm, olumlu ve olumsuz bir dizi özelliği benliğe katmak biçiminde gerçekleşen değişimlere vurgu yapmaktadır. Söz konusu değişimler, muğlak kaybın ardından elde edilen kazançlar olarak değerlendirilmektedir. Elde edilen bu kazançlar, boşanmanın her zaman olumsuz

sonuçları olmayacağını, bazen çocuklar için faydalı bir deneyim olabileceğini (Wallerstein, 2000) göstermektedir. Bununla birlikte Wallerstein (2000), evli aileye sahip çocukların da boşanmış aile çocukları gibi sorunlar yaşayabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda çocuklar ve yetişkinler, daha iyi bir hayat kurmak için şiddet, istismar gibi olumsuz yaşantılardan kaçabilmektedir. Başka bir ifadeyle boşanma geçici olarak stresli bir yaşam geçişi olsa da çocuklar için işlevsiz bir aile ortamından kaçışı temsil edebilmektedir (Amato, 2000). Dolayısıyla boşanma -her ne kadar muğlak kayıp ve başka kayıplara neden olsa da- muğlak kayba uyum ve muğlak kayıptan kurtulmanın bir yolu olarak görülmektedir. Moore (1994), ilişkilerin sonlanması açısından kaybı, yenilenmeyle ilişkilendirir. Batchelder (1995) ve Stewart, Copeland, Chester, Malley ve Barenbaum (1997) de boşanmayı aile ilişkilerindeki dönüşüm olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu noktada boşanma, muğlak kaybın etkilerinin azaltıldığı, olumlu yöndeki değişim ve dönüşümlerin başladığı bir süreç olarak işlev görmektedir. Öte yandan kişilik ve benlik kavramlarına ilişkin değişimler her zaman olumlu yönde olmak zorunda değildir. Araştırma bulguları güçlü olmak, empatik ve duyarlı olmanın yanı sıra karamsar bir yapıya sahip gibi birtakım olumsuz değişimlerin gerçekleştiğini de ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Gately ve Schwebel (1993) de boşanmış aile çocuklarının akranlarına ve boşanma öncesi süreçteki kendileri ile kıyaslandığında daha empati, özsaygı ve olgunluk düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Bununla birlikte muğlak kayba maruz kalma biçimi, süresi, şiddeti gibi değişkenlerin de benliğe etkilerinin dikkate alınması önemlidir. Bu kapsamda çocuğun muğlak kayba maruz kaldığı gelişimsel dönemin de kişilik özellikleri ve benlik kavramının şekillenmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir; Çakmak Tolan'ın (2023) çalışması bu görüşü destekler niteliktedir.

İlişkisel Miraslar. Muğlak kaybın mirasları kapsamında ortaya çıkan bir diğer ana başlık, ilişkisel miraslardır. Elde edilen bulgular, *bireysel ve ailesel düzlemde ilişkisel miraslar* olarak iki başlık altında tartışılmıştır. İlk olarak, bireysel alanda ilişkisel miraslar başlığına odaklandığımızda, bu başlık altında evlenmekten kaçınmak, boşanmaktan korkmak, yanlış ilişkiler yaşamak ve aile kurmayı istemek gibi ilişkilere yönelik yaklaşma-kaçınma davranışları dikkat çekmektedir. Araştırmalar boşanmanın bebeklerin ve çocukların gelişimini ve bağlanma örüntülerini etkilediğini göstermektedir (Eastman ve Moran, 1991; Hodges, Landis, Day ve Oderberg, 1991, Afifi, 2016). Öte yandan boşanmanın etkileri sınırlandırılmış birkaç yıldan ibaret değildir. Bazı yetişkin çocuklar,

ebeveynlerinin boşanmasının yarattığı olumsuz etkiyle başa çıkamaz ya da buna uyum sağlayamaz. Bu etki, başkalarıyla olan ilişkilerinde de kendini gösterebilir (Amato, 2000; Chase-Lansdale, Cherlin ve Kiernan, 1995; Webster, Orbuch, Terri ve House, 1995). Wallerstein ve Blakeslee (1989), geç ergenlik ve genç yetişkinlik dönemlerinde yetişkin bağlılığı ve yakınlığı ile ilgili alanda boşanmanın uyuyan etkisinden bahsetmektedir. Bu bağlamda boşanmış aile çocuklarının boşanmaya olumlu yaklaştıkları (Amato ve Booth, 1991; Glenn ve Kramer, 1987; Greenberg ve Nay, 1982; Kelly ve Emery, 2003; Sieben ve Verbakel, 2013; Trent ve South, 1992; Webster ve Herzog, 1995), öte yandan evlilikle ilgili daha az olumlu tutum sergiledikleri (Axinn ve Thorton, 1996; Miles ve Servaty-Seib, 2010) görülmektedir. Bununla birlikte, evlilik dışı birlikte yaşama (Furstenberg ve Teither, 1994) ve çok sayıda cinsel partner (Gabardi ve Rosen, 1992) sahibi olma, ilişkilerinde kötü seçimler yapma (Wallerstein, Lewis ve Blakeslee, 2000) boşanma sonrası ilişkisel bağlamda yaşanan sonuçları ifade etmektedir. Gabardi ve Rosen (1992), boşanmış aile çocuklarının ilişkilere yönelik bu davranışlarını fiziksel ilişkiler yoluyla yakınlık sağlama çabası olarak değerlendirmektedirler. İlişkilerle ilgili bir diğer tutum, aile kurmaya yönelik duyulan istektir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar incelendiğinde, boşanmış aile çocuklarının farklı özellikteki köken ailelerden gelen çocuklar kadar evlenmeyi istedikleri (Dunlop ve Burns, 1986; Greenberg ve Nay, 1982), evlilik ve aile yaşamına yaklaşım açısından çok az farklılık gösterdikleri ve boşanmanın etkisinin oldukça zayıf olduğu (Amato, 1988) görülmüştür. Öte yandan Booth, Brinkerhoff ve White (1984), boşanmış aile çocuklarının üniversiteyi bitirmeden önce ilişki kurma, nişanlanma ya da evlenmeye yönelik çok az istek duyduklarını belirlemişlerdir. Genel olarak yapılan çalışmalar, bu araştırmanın bulguları ile tutarlı olarak katılımcıların ilişkilere olumlu ya da olumsuz biçimde yaklaştıklarını göstermektedir. Ortaya çıkan bu durum, muğlak kayıp ve etkilerinden kaçmaya yönelik savunma mekanizmaları olarak değerlendirilmektedir.

İlişkisel sonuçlarla ilgili bir diğer başlık ailesel düzlemde ilişkisel miraslar olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda araştırma bulguları, sınır belirsizliği ve ilişkilerin bozulması başlıkları altında tartışılmıştır. *Sınır belirsizliği*, kimin ailenin içinde kimin dışında olduğunun bilinmemesi durumunda ortaya çıkmaktadır (Boss ve Greenberg, 1984). Aile üyeliği ve rolleri ile ilgili algılardaki tutarsızlık, sınır belirsizliği olarak değerlendirilmektedir (Boss, 2016, s. 270). Bu kapsamda boşanma sonrası anne-babanın aynı evde yaşaması her ne sebeple olursa olsun çocuklar için kafa karıştırıcıdır. Katılımcılara göre fiziksel olarak ailenin dışında olması gereken babanın bir şekilde aile

içindeymiş gibi algılanması, çocukların anlam veremedikleri bir durum olarak bulgular arasındaki yerini almaktadır. Ailesel düzlemde ilişkisel miraslar bağlamında değerlendirilen bir diğer başlık, *ilişkilerin bozulması*dır. Bu kapsamda anne, baba, kardeş ve akrabalarla bozulan ilişkilere vurgu yapılmaktadır. Evlilik çatışması ve boşanma, ebeveyn-çocuk ilişkisini etkilemektedir (Amato ve Afifi, 2006). Bu etki baba-çocuk ilişkisi üzerinde daha fazla bir etkiye sahiptir (Booth ve Amato, 1994). Amato (2001), velayeti veren ya da alamayan babaların, çocuklarıyla yakın bağlar kurmasının zorlaştığını belirtmektedir (Amato ve Booth 1991; Bengtson, Biblarz ve Roberts, 2002; Lamb, 1999; Silverstein ve Bengtson, 1997). Öte yandan boşanmanın ardından ortaya çıkan olumsuz koşullar, birlikte yaşanılan ebeveynle kurulan ilişkilerin bozulmasına da neden olabilmektedir (Hetherington vd., 1991). Boşanmış çocuklar, ebeveynleri evli olan çocuklara göre ebeveynleriyle daha düşük ilişki kalitesine sahip olduklarını bildirmekle birlikte, boşanma sonrası ilişkinin ifşa edici doğası nedeniyle yakınlaşan ilişkilerin varlığı da söz konusudur (Afifi, 2016). Bu noktada ebeveyn-çocuk yakınlaşması, sadakat çatışmalarını gündeme getirmektedir (Emery, 1994, s. 59). Bu çatışmalar, üçgen ikilemi olarak ifade edilmekte ve çocukların bir ebeveyni savunurken diğerinin karşısında olmasını gerektirmektedir. Ayrılık sonrasında sadakat çatışmasından kaçınmak veya karşılıklı destek sağlamak için bazı çocuklar bir ebeveynle ittifak kurabilir (Kelly ve Johnston, 2001; Wallerstein, Lewis ve Blakeslee, 2000). Bu tür ittifaklar geçici olmakla birlikte (Bruch, 2001), bazen diğer ebeveynin reddedilmesini gerektirebilir (Johnston ve Roseby, 1997). Dolayısıyla bu durum, ebeveyn yabancılaşmasına kadar ilerleyebilmektedir. Bu noktada ebeveyn yabancılaşması, muğlak kaybın, bilinçli olarak ebeveyn reddi ile netleştirilmesi biçiminde yorumlanmaktadır. Bu sonuç bazen çocuğun kendi kararı üzerinden gerçekleşmekte bazen de anneyle kurduğu ilişkinin bir getirisi olarak deneyimlenmektedir. Ailesel düzlemde bozulan ilişkilerin bir diğer yönünü kardeş ilişkileri oluşturmaktadır. Burada boşanma sonrası kaybedilen bağlara vurgu yapılmaktadır. Öte yandan alanyazın boşanmanın kardeş ilişkilerini güçlendirdiğini ortaya koymaktadır (Batchelder, 1995). Son olarak, muğlak kayıp bağlamında akrabalarla bozulan ilişkilere de vurgu yapılmaktadır. Ahrons (2007), çatışmalı ebeveyn ilişkilerinde, çocuğun akrabalık ağlarının da bu durumdan olumsuz etkilendiğini belirtmektedir. Bu bağlamda alanyazın araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Yaşantısal Miraslar. Muğlak kaybın miraslarına ilişkin üçüncü ana başlık yaşantısal miraslardır. Bu kapsamda ailesel dinamiklerle ilgili yeni eş, yeni kardeş gibi

bileşenlerin aile sistemine katılması ve yaşam düzenindeki değişiklikler ele alınmaktadır. Ahrons (2007), boşanmış aile çocuklarının yeniden evlenme ve yeniden boşanma deneyimlerine tanıklık ettiği ve bu yaşantılardan babalarının evlenmesini annelerinin evlenmesine göre daha stresli bulduklarını belirlemiştir. Bu araştırmanın bulgularından benzer bir kıyaslama yapılamamakta ancak katılımcıların genellikle annelerinin evlenmesine karşı olduklarını belirtmesi annenin yeniden evlenmesinin daha fazla stres yaratacağını düşündürmektedir. Bununla birlikte yeniden evlenme, bir tür muğlak kayıp olarak değerlendirildiğinden ve anne, boşanma sonrası yol arkadaşı olarak görüldüğünden görece boşanmaya yakın zamanda gerçekleştirilecek yeniden evlenme çocukların karşı çıktıkları bir durum olarak değerlendirilmektedir. Afifi (2016), boşanmanın üzerinden geçen zamanın önemli olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla çocukların boşanmaya ve ardından yeniden evlenme olasılığına uyum sağlamaları zaman alır. Bununla birlikte boşanmanın ardından deneyimlenen geçişlerin sayısı da boşanmaya uyumda önemlidir. Hetherington ve Jodl (1994) da ebeveynlerin yeniden evlenmesinin çocuk gelişimindeki rolünün çocukların yaşlarına, cinsiyetlerine, boşanmadan bu yana geçen süreye ve diğer faktörlere göre değişebileceğini belirtmektedirler. Bu noktada muğlak kayıp gibi travmatik bir deneyim, anne ya da baba evliliğine uyum sağlanmasını etkileyen temel mekanizmalardan biri olarak görülmekte ve çocuğun karşı çıkması normal bir tepki olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte boşanma, baba-kız ilişkisi için özel bir bağlam yaratma etkisine sahipken, yeniden evlenme yakınlığın azalmasına neden olabilmektedir (Arditti ve Prouty, 1999). Özellikle anneyle yakın ilişki söz konusu ise yeni eşin kabullenilmesi zor bir durum olarak değerlendirilmektedir (Furstenberg ve Spanier, 1984). Öte yandan anneyle gergin bir ilişki varsa yeni eş ya da sevgililer, babalarla ilişkileri kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olabilmektedir (Furtenberg vd., 1983). Bu bağlamda araştırma bulguları, alanyazındaki çalışmalarla desteklenmektedir. Yeni eş ile ilgili bir diğer önemli nokta, yeni eşin rolünün netleştirilmesi ile ilgilidir. Bu durum, çocuğun yeni kişiyle kuracağı ilişkinin niteliğinin belirlenmesi ve bu kapsamda yeniden evlenmeye uyumun sağlanması açısından önemli görülmektedir. Yeni eş gibi yeni kardeşle kurulan ilişki de önemlidir. Araştırma bulguları, yeni kardeşlerle kurulan ilişkilerin, babanın sağladığı imkanlar kadar çocukların birbirine ilişkin algılarının başlangıçta belirlenmesinin uyumu kolaylaştırdığını göstermektedir. Benzer şekilde alanyazın da baba-çocuk ilişkilerinde sorunlu davranışların varlığının, iletişim ve maddi destek eksikliğinin ve ebeveynin çocuğu kabullenmemesinin sorun oluşturduğunu ve bu başlıkların kardeşlerle kurulan ilişkiyi belirlediğini göstermektedir (Stevenson ve Black,

1995). Özetle, yeni eş ve yeni kardeş, muğlak kaybın sonrasında edinilen yeni ilişkilerdir ve bu bağlamda muğlak kazanç olarak isimlendirilmektedir. Dolayısıyla muğlak kazançla kurulan ilişkiler, anne ve babanın muğlaklığı üzerinden kurulan ilişkilerle şekillenmektedir.

Yaşantısal alanda gerçekleşen bir diğer sonuç, *ailesel dinamiklerdeki değişim (yeni ev ve yeni aile düzeni)*dir. Bu bağlamda roller, kurallar, sorumluluklar, özel günler değişimin alt alanlarıdır. Elde edilen bulgular, yeni aile sisteminde muğlak kaybı deneyimlenen kişinin rollerini ve sorumluluklarını üstlenmek, muğlak kaybın toplumdaki yeri nedeniyle aile kurallarında değişiklikler yapmak ve muğlak kaybın olumsuz etkileri bir yana bırakılarak özel günleri yeniden yapılandırmak biçiminde değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir. Belirtilen tüm bu durumlar, muğlak kayba uyum sürecinde ailenin esnekliğini ve dolayısıyla uyum yeteneğini göstermektedir. Boss (*Bknz*. 1999), muğlak kayba rağmen aile üyelerinin harekete geçmesi ve yaşantısal alandaki sınırların yeniden belirlemesini muğlak kaybın yasının tutulabilmesi olarak değerlendirmiş ve yapılan değişiklikleri aileler için bir dönüm noktası olarak tanımlamıştır. Öte yandan yaşantısal alanda gerçekleşen değişimlerin tamamı, bireyin uyumunu kolaylaştırmamaktadır. Özellikle geniş ailenin yanına taşınmakla birlikte kurallar bağlamında gerçekleşen yenilikler katılımcının başa çıkmasını zorlaştıran faktörler olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu noktada dahil olunan yeni aile sisteminin kurallarının sınırlayıcı olması, katılımcının zorlanmasının temel nedeni gibi görünmekte; aidiyet duygusunun gelişimini engellemektedir.

Yaşantısal alanda yaşanan bir diğer sonuç, *ekonomik alanda* olumsuz yönde gerçekleşen değişimlerdir. Bu başlık altında hayat standartlarının düşmesi ve yaşam mücadelesi verilmesi yaşanan zorlukların odak noktasını oluşturmaktadır. Burada ekonomik alanda gerçekleşen değişimler, babanın muğlak kaybının bir etkisi olarak değerlendirilmektedir. Babanın yokluğu, ekonomik kaynakların da yokluğu ile ilişkilendirilmektedir. Bazı ailelerde boşanma öncesinde de etkisini gösteren bu durum, boşanma sonrası tüm gruplar için sorun haline gelmektedir. Alanyazın da boşanmanın ekonomik kaynaklardaki değişimleri beraberinde getirdiğini göstermektedir (Furstenberg, 1988). Wallerstein ve Kelly (1980) boşanmış ailelerin çocuk yetiştirme konusunda ekonomik alanda daha dezavantajlı konumda olduklarını belirtmektedir. Boşanma sonrası ekonomik durumdaki bu değişim, olumsuz sonuçlarla ilişkilendirilmektedir (Bronstein, Stoll, Clauson, Abrams ve Briones, 1994; McLanahan ve Sandefur, 1994; Morrison ve Cherlin, 1995). Örneğin ekonomik alanda yaşanan

zorluk, aile gelirine uygun biçimde yaşam tarzını değiştirme gerekliliğini beraberinde getirmektedir (Afifi, 2016). Özellikle ergenler için yaşam standartlarındaki ani düşüş ve buna bağlı olarak ekonomik ve eğitim fırsatlarının aniden sınırlandırılması, özgüven düzeyinin azalması gibi olumsuz etkiler ortaya çıkarabilmektedir (Wallerstein, 1991). Bununla birlikte ekonomik kaynaklardaki azalma ve taşınma, bireyin işlevselliğini ve iyi oluşunu olumsuz etkileyebilmektedir (Amato, 2000). Öte yandan başka bir çalışma gelir istikrarının önemine vurgu yapmıştır. Goldberg ve arkadaşları (1992) tarafından yapılan çalışmada, babanın düzenli ekonomik katılımının çocukların akademik performanslarını olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu kapsamda babanın muğlak kaybı, gelir katılımının sağlanması ile azaltılmakta ve çocuğun boşanma sonrası muğlak kayba uyumunu kolaylaştırmaktadır.

Boşanma sonrası çalışmayan annelerin tek ebeveyn olmaya başladığı aile sistemleri için ekonomik alanda yaşanan zorluk, daha yüksek oranda stres yaratan dramatik değişimlere neden olmaktadır. Bu noktada muğlak kaybı deneyimlenen babanın ekonomik katılımının sonlanması, çocuğun iş yaşamına katılımını gerekli kılmaktadır. Ortaya çıkan bu durum, katılımcıların erken yaşta çalışma yaşamına dahil olması ile sonuçlanmaktadır. Benzer şekilde araştırma bulguları da tek ebeveynli ailelerde büyüyen çocuklardan aile gelirine katkı sunmasının beklendiğini (Webbink vd., 2013), çalışma olasılıklarının daha yüksek olduğunu (Mesquita ve Souza, 2018) ve iş yaşamına erken yaşta girdiklerini (Manski, Sandefur, McLanahan ve Powers 1992) göstermektedir. Bu bağlamda araştırma bulguları alanyazınla desteklenmektedir.

Psikososyal Miraslar. Son olarak, psikososyal miraslar, muğlak kaybın miraslarından bir diğeridir. Bu kapsamda, katılımcılar ötekileşmek ve sevilen çevreden ayrılmak bağlamında yaşadıkları değişimlerden bahsetmişlerdir. İlk olarak ötekileşmek başlığına odaklandığımızda elde edilen bulgular, ötekileşmenin üç biçimde işlediğini göstermektedir: Kendine benzeyenleri seçmek, boşanmayı gizlemek ve dışardakiler ve biz algısı. Burada ötekileşmek, kendini ve boşanmış aile çocuklarını öteki olarak kabul etme, toplum tarafından ötekileştirilme ve diğerlerini düşman olarak görme biçiminde diğerlerini ötekileştirme şeklinde gerçekleşmektedir. Bu noktada etiketleme önemli bir kavram haline gelmektedir. Goffman (1963), etiketlemeyi toplumsal değer ve normlardan sapan sosyal kimlik olarak tanımlamıştır. Crocker (1999) ise sosyal bağlamda değersizleştirilmiş bir nitelik ve özelliğe sahip olma biçiminde damgalamayı kavramsallaştırmaktadır. Bu noktada boşanma, toplumsal ve sosyal bağlamda

damgalamaya neden olan ve bireylerin ötekileştirilmesi ile sonuçlanan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Alanyazın damgalamanın dışsal bir kaynak tarafından yapıldığını ortaya koymaktadır. Öte yandan bu çalışmanın bulguları, toplum tarafından yapılan damgalamadan farklı olarak, bireyin kendine benzeyenleri ayrı bir grup olarak nitelendirdiğini ve sosyal çevresini bu kişilerden oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum yalnızca boşanmış aile çocuklarını değil katılımcı tarafından yaralı olarak görülen diğer çocukları da kapsamaktadır. Bu kapsamda oluşan grup, muğlak kaybı deneyimleyenler ve diğerleri olarak değerlendirilmektedir. Kendine benzeyenleri seçmekten farklı olarak diğerlerinden ayrışmak istemeyen katılımcılar da söz konusudur. Bu grupta yer alan katılımcılar, boşanmış aile çocuğu olmaktan dolayısıyla normal olmayan kapsamda değerlendirilmekten kaçınmak amacıyla anne-babasının boşanmış olduğunu gizleme eğilimi göstermektedir. Çocukların bu tutumu, akranları tarafından reddedilme korkusu ile açıklanabilir (Breen ve Crosbie Burnett, 1993). Bununla birlikte damgalanma, dışlanma ve alay edilme yönelik yaşanan korku (Demirci, 2016) da boşanmayı saklama davranışına neden olabilmektedir. Katılımcıların bu tutumu, damgalanmanın yanı sıra dışlanmanın da bir çözümü olarak değerlendirilmektedir.

Psiko-sosyal sonuçlardan bir diğeri, sevilen çevreden ayrılmaktır. Bu durum genellikle boşanma sonrası taşınmayla birlikte sosyal çevrenin muğlak kaybı olarak değerlendirilmektedir. Taşınma genellikle boşanmanın zorunlu sonuçlarından biridir. Araştırmalar da boşanmış ailelerden gelen çocukların taşınma deneyimine sahip olduğunu göstermektedir (Amato, 2000; Sandler, Tein, Mehta, Wolchik ve Ayers, 2000). Bu hareketlilik, yeni bir eve taşınma, akrabaların yanına taşınma, yeniden evlenme durumunda üvey anne-babanın yanına taşınma biçiminde gerçekleşebilmektedir. Söz konusu durum, sevilen çevreden ayrılmaya ve sosyal bağların azalmasına (Amato, 2000) neden olmaktadır. Bireyin yeni duruma uyum sağlamasında sosyal desteğin etkisi düşünüldüğünde (Nikparvar vd., 2021), nereye taşınıldığından bağımsız olarak, çocuğun alışık olmadığı bir yere kalıcı olarak yerleşmesi duygusal, davranışsal ve akademik sorunlara neden olabilmektedir (Hopper, 1997). Dolayısıyla boşanma sonrası gerçekleşen taşınma, basit anlamda yaşanılan yerin değiştirilmesinden öte sosyal ağların muğlak kaybı olarak görülmektedir.

Anne/Eş Katılımcı Grubunun Muğlak Kayıp Deneyimlerine İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Bu bölümde anne grubundan elde edilen bulgular, alanyazın kapsamında tartışılmıştır. Tartışma, boşanma öncesi ve sonrası olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmış ve boşanma sürecine ilişkin bulgular, çocuk grubunda olduğu gibi boşanma öncesi ve sonrası süreçlere dahil edilerek incelenmiştir.

Dişi Kuşun Yuvası: Var Etmeye Çabaladığım

Muğlak kayıp, boşanma öncesinde deneyimlenmeye başlayan ilişkisel bir olgudur. Bu kapsamda elde edilen bulgular, muğlak kaybın ögeleri bağlamında ele alınmıştır.

Muğlak Kaybın Ögeleri. Anne grubunda yer alan katılımcıların verilerinin analizi sonrasında boşanma öncesine ilişkin olarak elde edilen sonuçlar, muğlak kaybın öznesi ve nesnesi olmak ile muğlak kaybın evi biçiminde üç ana kategori altında gruplandırılmıştır. Oluşturulan gruplandırma alanyazınla birlikte tartışılmıştır.

Muğlak Kaybın Öznesi Olmak. Boşanma öncesine ilişkin elde edilen veriler, anne ve babanın muğlak kayba kaynaklık ettiğini göstermektedir. Bu kapsamda bulgular muğlak kaybın öznesi olarak eş/anne ve muğlak kaybın öznesi olarak eş/baba olmak üzere iki başlık altında tartışılmıştır.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Anne/Eş. Boşanma öncesi süreçte muğlak kaybın öznesi konumundaki anne profili, *kayıp anne* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında yer alan annenin özellikleri, çocuklarına zaman ayıramayan ve sorumluluklarla boğuşan biçiminde gruplandırılmıştır. Bu kapsamda boşanma öncesi anneye ilişkin kayıp profili, çocuk grubunun boşanma öncesi anne profili ile benzerlik göstermektedir. Anne ve çocuk grubunun aynı aileden olduğu düşünüldüğünde, çocukların anneye ilişkin algıları ile anne grubunun annelik rollerine ilişkin algılarının muğlak kayıp bağlamında tutarlılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda araştırma bulguları birbirini destekler niteliktedir. Bununla birlikte annelerin sorumluluklarla boğuşması alanyazında eşlerinin desteğini alamamaları bağlamında ele alınmaktadır. Mulherin ve Johnstone (2015)

anneliğe geçiş sürecinde bazı eşlerin yoklukları bazılarının ise yeterince destek olmaması bağlamında sorumlulukların anne tarafından yerine getirildiğine işaret etmektedir. Ortaya çıkan bu durum ev ile ilgili sorumlulukların kadına verilmesiyle ilişkilendirilmektedir. Sorumluluklarla ilgili yaşanan paylaşımsızlık otoriter babanın kadına dayatması ya da kadının erkeği yetersiz görüp sorumlulukları üstlenmesi (Bulanda, 2004) nedeniyle gerçekleşebilir. Öte yandan bu araştırmada ev için sorumlulukların paylaşımı ile ilgili bir kaynağa işaret edilmezken çocukların bakımı noktasında babanın muğlak kaybı annenin çalışma yaşamında daha fazla sorumluluk almasını gerektirmekte ve bu durum kendi muğlak kaybına neden olmaktadır.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba. Belirtilen başlık altında ortaya çıkan eş/baba profilleri zarar veren-örseleyen, değişmeyen, ruh sağlığı kayı ve olumlu özellikleri kayıp biçimindedir. İlk olarak zarar veren-örseleyen eş/baba, profilin ana özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu başlık altında *şimdiki ben'in temelini atan, şiddet uygulayan* özellikleri ele alınmıştır. Ortaya çıkan bu özellikler, boşanma nedenleri kapsamında ele alındığında eşlerin profili doğrulanmaktadır (TÜİK, 2022). Zarar veren-örseleyen eş profilinin bir diğer özelliği, *evdeki yabancı* biçiminde isimlendirilmiştir. Evdeki yabancı profili yalnız bırakan, arkadaşlarıyla daha fazla vakit geçiren, paylaşımı oldukça sınırlı ve sorumluluk almayan kişileri tanımlamaktadır. Bununla birlikte olması istenen özellikler bağlamında birlikteliğin olmaması ve sorunların çözülememesi dile getirilmektedir. Dolayısıyla bu başlık ihmalkar eş olarak ele alınmakta ve elde edilen araştırma sonuçları, 2022 yılında en fazla boşanma nedeni olan sorumsuz ve ilgisiz davranma (TÜİK, 2022) bulgusu ile paralellik göstermektedir. Bu bağlamda erkeklerin sergilemiş olduğu eş profili, Türkiye genelindeki profili yansıtmaktadır. Özne statüsündeki eş özelliklerine ilişkin bir diğer profil, *değişmeyen eş*tir. Burada değişmesi beklenen muğlak kaybın ortadan kalkmasıdır. Ancak bu durum ne boşanma öncesi ne de sürecinde gerçekleşmemiştir. Muğlak kayıp olan eş, kayıp olarak kalmaya devam etmiştir. Alanda yapılan bazı araştırmalar da benzer şekilde eşin düzeleceği umuduyla devam eden evliliklere atıfta bulunmaktadır. Bu kapsamda kadın eşler bazen ailelerin telkiniyle (Bayraktar, 2010), bazen çocuk nedeniyle (Şahin, 2023), bazen de zamanla (Sancaklı, 2014) eşlerinin değişeceğini ummakta ancak bu beklentileri sonuçsuz kalmaktadır. Eşlerle ilgili oluşturulan bir diğer profil, *ruh sağlığı kayıp* olarak adlandırılmaktadır. Çocuk grubunda olduğu gibi anne grubu da eşlerin muğlak kaybını madde bağımlılıkları ve kişilik bozukluğu olan eş üzerinden tanımlamıştır. Bu tanım,

Boss'un (1999) bağımlı ve kronik ruh sağlığı problemleri olan bireylere ilişkin yaptığı sınırlama ile tutarlıdır. Ek olarak, Çoşkun ve Sarlak'ın (2020) yaptıkları araştırmada da madde kullanımı ve ruhsal problemler boşanmak istenilen eş profilleri içinde yer alması da muğlak kayıpla kurulan ilişkinin sonlandırılma isteği olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda bulgular, alanyazınla desteklenmektedir. Son olarak, *olumlu özellikleri kayıp* bağlamında eşin muğlak kaybı betimlenmiştir. Bu kapsamda katılımcılar, sevilen ve değer verilen, güvenilir, evine bağlı, kolaylaştırıcı-destekleyici, saygılı, paylaşım yapılan eş ve baba özelliklerinden bahsetmişlerdir. Belirtilen bu istekler, özellikle psikolojik boyutu ağır basan bir profili betimlemektedir. Başka bir ifadeyle psikolojik ve duygusal şiddet gösteren eşin varlığında, sıralanan özellikleri taşıyan eşin muğlak kaybı söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla elde edilen bulgular, boşanmanın genellikle eşe kötü muamele, şiddet ve aldatmalar nedeniyle gerçekleştiğini söyleyen araştırma sonuçları ile tutarlılık göstermektedir (Amato ve Previti, 2003; Elmas ve Adak, 2023).

Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak. Muğlak kaybın nesnesi olmak kategorisine odaklanıldığında, kaybın nesnesi olarak anne ve çocuk profillerinin oluştuğu görülmektedir. Bu kapsamda elde edilen bulgular iki alt başlığa ayrılarak tartışılmıştır.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Anne. Muğlak kaybın nesnesi statüsünden anne profilleri iç hesaplaşma yaşayan, tutsak, varla yok arası, mutsuz kadın, savaşçı ve şifacı biçimindedir. Bu kapsamda ele alınan profillerden ilki, *iç hesaplaşma yaşayan*dır. İç hesaplaşma başlığı altında katılımcılar muğlak kayba karşı tepkisizlikleri nedeniyle kendilerine yönelttikleri öfkeye vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda Keskin (2007), kadınların kendilerine yönelik öfkelerine ilişkin kanıtlar sunmaktadır. Katılımcıların kendi muğlak kayıplarına işaret eden ikinci profil, *tutsak*tır. Bu başlık altında katılımcılar çocuk sahibi olmaları, şiddet görmeleri, ekonomik bağımsızlıklarının olmaması gibi nedenlerle hissettikleri çaresizlik ve güçsüzlük durumlarına vurgu yapmışlardır. Tutsak profili altında çarpıcı olan bulgu, eşlerin muğlak kayıpları yerine katılımcıların kendi muğlak kayıplarını deneyimlemeleridir. Bu kapsamda belirtilen kayıp, muğlak kaybın sürdürücüsü olarak işlev görmekte ve kişiyi hareketsiz kılmaktadır (Boss, 2021). Anne grubunda yer alan katılımcıların kendi kayıplarına ilişkin oluşturduğu bir diğer profil, *varla yok arası* olarak isimlendirilmiştir. Bu başlık altında katılımcılar eşleri tarafından yok sayılmaları ve daha temelde değersiz görülmelerinden bahsetmektedirler. Yapılan başka bir araştırma da eşleri tarafından aldatılmaları nedeniyle boşanan kadınların

değersizlik gibi kişiyi olumsuz etkileyen duyguların ortaya çıktığını göstermektedir (Astuti ve Lestari, 2022). Katılımcıların kendilerini tanımladıkları bir diğer profil *mutsuz kadın*dır. Bu kapsamda araştırma bulguları muğlak kayba verilen bir tepki olarak mutsuzluk duygusuna işaret etmekte ve bunun kişilik özelliği olarak tanımlandığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle evli olmak, mutsuz olmakla eş anlamlı görünmektedir. Kim ve McKenry (2002) kötü evlilikleri sürdüren kadınların, boşanan kadınlara göre psikolojik iyi oluşlarının daha düşük olduğunu belirlemiştir. Bu araştırma ise evlilikleri devam eden kadınların mutsuz olduklarını söylemekle birlikte bu mutsuzluğun kaynağının muğlak kaybı deneyimlenen eş ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları katılımcıların kendilerini *savaşçı* olarak tanımladıklarına da işaret etmektedir. Belirtilen başlık altında kadın eşler ev ve özellikle çocuklarla ilgili tüm sorumlulukları üstlendiklerine vurgu yapmaktadırlar. Benzer şekilde Hochschild (1989) da annelerin babalara göre ev işlerine ve çocuk bakımına daha fazla zaman harcadıklarını belirtmektedir. Bununla birlikte savaşçı kadınlar, değişmeyen eş başlığında tartışıldığı gibi düzelmesi için eşlerine zaman tanımakta (Soygan, 2019); bu kapsamda evlilikleri için mücadele vermektedirler. Öte yandan bir diğer grup, kadınların kendileri için mücadele etmelerini gösteren şifacı profilidir. Bu profil altında kadınlar, eşlerinin ailesine uyum sağlama süreçlerinden ve evlilikteki sıkışmışlığa rağmen kendilerini iyileştirebildiklerinden bahsetmektedirler. Bu kapsamda oluşturulan başlıklar evliliğe uyum sürecindeki katılımcı yaşantıları olarak yorumlanmıştır. Evlilik uyumu, eşlerin mutlu olması anlamına gelmektedir. Burgess'e (1926) göre bu mutluluk, eş ve evlilikle ilgili kabul edici bir tutumu gerektirmektedir. Bu noktada katılımcıların işaret ettikleri aileye uyum, mutlu evlilik için bir gereklilik gibi görünmektedir. Bununla birlikte eşe yönelik sevgi de evlilik uyumu için önemli başlıklardan bir diğeridir. Evliliğin duygusal iç çekirdeğinde bulunan sevgi (Allendorf ve Ghimire, 2013) bu araştırmada çatışma çözümünü sağlayan bir dinamik olarak işlemektedir. Öte yandan katılımcıların kabul ve sevgi temelinde evliliğe uyumları uzun vadede kişinin kendi kaybına neden olabilecek faktörler olarak algılanmaktadır. Diğerlerine ait olma üzerinden gerçekleşen uyum, bireyin kendi benliğini kaybetmesine neden olabilecek riski de içermektedir. Bu noktada birincil muğlak kayıp önemli bir başlık olarak görülmektedir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk. Muğlak kaybın nesnesi olarak çocuk kategorisi boşanmayla ilişkisi kapsamında boşanmanın içinde, aile içi şiddetin gerçekleştiği durumlarda şiddetle kol kola ve anneye yakın-babaya tepkili profilleri ile

çocuğun ev içindeki ve ilişkilerdeki konumunu ortaya koymaktadır. İlk olarak *boşanmanın içinde* profili, boşanmaya karar verilmesinde çocuğun oynadığı role dikkat çekmektedir. Lollis ve Kuczynski (1997) aradaki güç dengesizliğine rağmen çocuğu boşanmanın aktif ajanlarından biri olarak görmektedir. Başka bir ifadeyle çocuk da kendine uygun biçimde boşanma hakkında düşünebilir, yorum yapabilir ve anlam yaratabilir (Kuczynski, 2003). Belirtilen bu görüş, muğlak kaybı deneyimleyen çocuğun boşanmada aldığı rolü açıklamaktadır. Bu kapsamda çocuğun boşanma sürecindeki etkisi merkezi bir engel (Bodenmann vd., 2006; Knoster ve Booth, 2000) olabileceği gibi bu araştırmada olduğu gibi merkezdeki destek olarak da işlev görebilmektedir. *Şiddetle kol kola çocuk* profili, çocuğun şiddetin hem tanığı hem de mağduru olmasını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle çocuk ailenin üyesi olduğu gibi şiddetin de bir üyesi olmakta ve zarar görmektedir (Hetherington, 1999; Demo ve Fine, 2010). Jaffe, Scott, Jenney, Dawson, Straatman ve Campbell (2014) ayrılık ve boşanma süreçlerini aile içi şiddetin ortaya çıkmasında kritik bir nokta olarak görmekte ve aile içi şiddeti çocukların hem psikolojik hem de çocuk cinayetine varabilecek derecede fiziksel zarar görme riskini barındırdığını belirtmektedirler. *Anneye yakın - babaya uzak* profili ise anneyle yakın ilişkide olan ancak babanın muğlak kaybına tepkili olan çocuğu tanımlamaktadır. Bu noktada alanyazın ayrılma ya da boşanma sonrası anne-çocuk ilişkilerinin hemen hemen aynı kaldığını (Nielson, 2011) ancak babalarla kurulan ilişkinin bozulma yönünde (Westberg, Nelson ve Piercy, 2002) bir eğilim gösterdiğini belirtmektedir. Bununla birlikte ilişkilerdeki bu değişimin boşanma öncesi aile süreçleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Amato ve Booth, 1996). Bu bir anlamda boşanma öncesi bireylerin varlığı ile var ve yokluğu ile yok olan ilişkileri; muğlak kayıpları düşündürmektedir. Başka bir ifadeyle boşanma öncesi varlık gösteren anne ile ilişki kurulması kadar muğlak kaybı deneyimlenen babayla ilişki kurulamaması ve bunun ayrılma ve boşanma sonrası süreçlere yansıması beklenen bir örüntü olarak değerlendirilmektedir.

Muğlak Kaybın Evi. Boşanma öncesi ve sırasına ilişkin olarak oluşturulan son başlık, muğlak kaybın evidir. Bu başlık altında aile ortamına dikkat çekilmektedir. Bu kategori, muğlak kayıptan önce ve muğlak kaybın varlığında olmak üzere iki koda ayrılmıştır.

Muğlak kayıptan önce aile ortamı paylaşımın varlığı ile karakterizedir. Bu kapsamda Şener ve Terzioğlu (2002) da evliliğin devamı için paylaşımda bulunmanın önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bu noktada iletişim problemleri boşanma için gerekçe

olarak gösterilmekle birlikte (Canbulat, 2017), paylaşımların azlığı ya da yokluğu muğlak kaybın en önemli yordayıcılarından biri olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, kişilerin boşanma öncesi evlilik ilişkisindeki varlığı paylaşımların yoğunluğu ile belirlenmektedir.

Boşanma öncesi süreçte muğlak kaybın varlığında aile ortamı misafir ve fırtına öncesi sessizlik başlıkları altında betimlenmiştir. *Misafir*, birbiriyle derin paylaşımları olmayan, cinsiyet rolleri açısından sürdürülen ev ortamını ifade etmektedir. Evlilikte taraflara düşen rollerin belirlenmesi sağlıklı iletişim ve etkileşim için önemli görülürken (Nazlı, 2012), evliliğin sadece bu rollerin yerine getirilmesine odaklanması, eşlerin muğlak kaybına dolayısıyla evliliğin ölümüne neden olmaktadır. *Fırtına öncesi sessizlik* ise muğlak kaybın hissedildiği ancak dile getirilmediği dönemleri anlatmaktadır. Betz ve Thorngren (2006), muğlak kayıpla karşı karşıya kalan aile üyelerinin kendilerini gergin hissedebileceklerini, olup bitenler ya da gerçekte ne hissettikleri hakkında konuşmaktan korkabileceklerini belirtmektedirler. Yaşanan bu durum, muğlak kaybın yarattığı donmuş yasın bireyleri hareketsiz kılması ile ilişkilendirilmiştir.

Kendime Yeni Bir Ben Lazım

Yasal boşanma sırası ve sonrası döneme odaklanıldığında elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgular, üç kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler, muğlak kaybın ögeleri, başa çıkma mekanizmaları ve muğlak kaybın mirasları biçimindedir.

Muğlak Kaybın Ögeleri. Bu başlık altında oluşturulan anne ve baba profilleri, muğlak kaybın öznesi statüsünde yer alırken; anne ve çocuk profilleri, muğlak kaybın nesneleri olarak süreçte yer almaktadır. Bu kapsamda elde edilen bulgulara ilişkin tartışma aşağıda sunulmuştur.

Muğlak Kaybın Öznesi Olmak. Muğlak kaybın kaynağı olarak, kaybın deneyimlenmesine neden olan kişilere ilişkin iki alt kategori oluşturulmuştur. Bu kapsamda muğlak kaybın özneleri anne ve babalardır.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne. Muğlak kaybın öznesi olarak eş, *enkaz altında kalan* olarak nitelendirilmiştir. Bu başlık altında katılımcılar muğlak kayba maruz

kalmak ve bunu sürdürmek bağlamında duygular üzerinden yaşantılarını tanımlamışlardır. Bu kapsamda ortaya çıkan alt başlıklar eş ile kurulan ilişkiler üzerinden yıllarını boşa harcayan, haksızlığa uğrayan, desteğe ihtiyaç duyan, pişman ve boşanmanın suçlusu; çocuk ile kurulan ilişkiler üzerinden muğlak kaybın nedeni, eksikleri olan, kaygılı ve kızgın; benlikle ilişkisi üzerinden misafir biçimindedir. Burada ortaya çıkan başlıklar belli duygulara işaret etmektedir. Örneğin boşa geçen yıllar, depresyon; ihtiyaç duyan, çaresizlik; misafir, aidiyet duygusunun kaybı ve yalnızlık duygularına karşılık gelmektedir. Bu kapsamda muğlak kaybın sonucu olarak elde edilen bulgular, diğer araştırmalarda boşanma sonrası ortaya çıkan duygularla benzerlik göstermektedir (Doğan Ateş, 2019; Karadeniz Özbek, 2019; Sancaklı, 2014; Thomas ve Ryan, 2008).

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba. İkinci olarak, muğlak kaybın öznesi konumunda olan baba profili eksik: bir varmış bir yokmuş, boşluk, örseleyen-zarar veren, reddedilen-istenilmeyen, uzak durulan biçiminde alt başlıklardan oluşmaktadır. Bir varmış bir yokmuş başlığı altında eş-ebeveyn rolü oynayan, varlığına ihtiyaç duyulan, psikolojik olarak varlığı hissedilen, uzaklaşılamayan kişi olarak eş profilinden bahsedilmektedir. Boşluk, psikolojik yokluk ve yabancı olarak görülen eşi tanımlamaktadır. Zarar veren-örseleyen eş, şiddet uygulayan, ihmalkar ve eşin kötülüğünü isteyen biçiminde ifade edilmektedir. Reddedilen-istenilmeyen eş, görüşülmeyen ve ihtiyaç duyulmayan kişi statüsündedir. Son olarak uzak durulan eş, geçiştirilen ve kurtulmak istenen eş özelliklerini kapsamaktadır. Söz konusu eş profilleri, boşanma nedenleri kapsamında TÜİK (2022) ve diğer araştırmaların bulguları (Arıkan, 1992; Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018; Elmas ve Adak, 2023; Levinger, 1966; Sancaklı, 2014) ile tutarlılık göstermektedir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak. Muğlak kayıptan etkilenen kişiler olarak muğlak kaybın nesnesi statüsünde anne ve çocuk profilleri dikkat çekmektedir. Bu kapsamda yapılan tartışmalara aşağıdaki bölümlerde yer verilmektedir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne. Burada ilk olarak eş/anne profilleri incelendiğinde, katılımcının kendisini savaşçı ve iyi anne olarak tanımladığı görülmektedir. Bu kapsamda *savaşçı* profili, sıfırdan başlayan ve tüm sorumlulukları üstlenen kişi olarak tanımlanırken; *iyi anne* profili, özgür bırakan, destek olan, rehber, kucak açan, fedakar biçimindeki özellikleri kapsamaktadır. Elde edilen sonuçlar özellikle muğlak kayıptan etkilenenler bağlamında çocuk gözünden anne profili ile annelerin

gözünden kendilerine yönelik algılarının uyuştuğunu göstermektedir. Bununla birlikte belirtilen profiller, annelerin varlık göstermesi bağlamında hem anne hem de çocuk açısından kritik bir öneme sahiptir. Burada savaşçı profili annenin uyumunun kolaylaştırıcısı olarak görülürken, iyi anne profili çocuğun uyumunun kolaylaştırıcısı olarak işlev göstermektedir. Bu kapsamda savaşçı profilinin ortaya çıkması alanyazında en çok zorlanılan alanların (Arditti ve Bickley, 1997; Kitson ve Holmes, 1992; Wickrama, Lorenz, Conger, Elder, Abraham ve Fang, 2006) üstesinden gelinmesini ifade ederken, iyi anne profili çocuğun zorlandığı alanlarda anne desteğinin (Amato, 2000; Bastaits ve Mortelmans, 2016; Fine, Ganong, & Demo, 2005, 234; Hodges, Buchsbaum ve Tierney, 1983; Lansford, 2009; Sandrock ve Warshak, 1979) önemine işaret etmektedir. Özetle savaşçı profilinin ortaya çıkması annenin kendini yeniden kazanması ile sonuçlanırken, iyi anne profili hem çocuğun hem de annenin varlığının garantisi olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle bu profiller, annenin muğlak kazancının belirleyicisi olarak değerlendirilmektedirler.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk. Muğlak kaybın nesnesi olarak çocuk, koltuk değneği ve uzak başlıkları altında tanımlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak *koltuk değneği olarak çocuk* ihtiyaç duyulan, ayakta tutan, yalnız bırakmayan, anneyi düşünen, anneye bağlı, ebeveyn çocuk özelliklerini barındırmaktadır. Bu noktada çocuk, anneye varlığı ile güç veren ve çocuk kimliğinden uzaklaşarak anneyi ayakta tutan kişi olarak anne-çocuk ilişkisinde var olmaktadır. Bu noktada çocuk, eş rolü ya da ebeveyn rolü üstlenmektedir. Ortaya çıkan bu durum sınır belirsizliğini gündeme getirmektedir. Andsager (2015), ebeveyni ayrılmış ya da boşanmış yetişkin çocuklarla yaptığı araştırmasında ebeveynleşmenin sınır belirsizliği ile yüksek düzeyde ve olumlu yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bir anlamda rollerin iç içe geçmesi anlamına gelmektedir. Boşanmış anne, genellikle azalan sosyal ilişkilerinin de etkisiyle çocuğa farklı bir rol yüklemekte ve sosyal destek sağlamaktadır (Afifi, 2016). Öte yandan ebeveyn çocuk her ne kadar annenin uyumunu kolaylaştırsa da çocuk psikopatolojisi (Boszormenyi-Nagy ve Spark, 1973) açısından dikkatli davranmayı gerektirecek bir konu olarak değerlendirilmektedir. Çocuğa ilişkin oluşturulan bir diğer profil *uzak*tır. Uzak, anneye kızgın olan ya da uzak durulmak istenen çocuğu tanımlamaktadır. Bu noktada alanyazın, araştırma bulguları ile tutarlılığı yansıtan biçimde boşanmayla birlikte bozulan ebeveyn-çocuk ilişkilerine yer vermektedir (Zill, Morrison ve Coiro, 1993). Araştırmalar babayla azalan ilişkinin bozulmasını fiziksel ve psikolojik olarak uzaklaşma bağlamında

açıklarken, anne ve çocuk arasındaki ilişkinin bozulmasının nedeni annenin boşanma nedeniyle suçlanması gibi çocuğun duygusu üzerinden gerekçelendirmektedir. Öte yandan bu bozulma tek bir nedene bağlanamaz. Araştırmanın bulguları, anne-çocuk ilişkisindeki bozulmanın anne ve çocuk çiftinin birbirlerinin muğlak kaybını deneyimlemesi üzerinden gerçekleştiğini göstermektedir. Burada muğlaklığın temel nedeni, babanın psikolojik varlığının anne ve çocuk imgesi üzerinden devam etmesidir. Başka bir ifadeyle babanın muğlak kayıp, ailenin içindeki aile üyelerinin varlığından daha fazla yer kaplamaktadır. Bu durum anne ve çocuğun kendi benliklerinden uzaklaşarak birbirleriyle kurdukları ilişkinin dinamiğine zarar vermekte ve anne-çocuk ilişkisi yerine anne-baba ve çocuk-baba ilişkisine dönüşmektedir. Uzaklaşma, muğlak kayıp odağında gerçekleşmektedir.

Başa Çıkma Mekanizmaları. Muğlak kaybın deneyimlenmesi bağlamında ortaya çıkan bir diğer kategori, başa çıkma mekanizmalarıdır. Bu kategori de çocuk grubunda olduğu gibi kolaylaştırıcılar ve zorlaştırıcılar olmak üzere iki alt kategoriden oluşmaktadır.

Başa çıkma mekanizmalarından zorlaştırıcılar, bireysel-psikolojik faktörler, ilişkisel faktörler, yaşantısal faktörler, sosyal-toplumsal faktörler ve sektörel/kurumsal faktörler olmak üzere beş alt kategoriden oluşmaktadır. Muğlak kayıpla başa çıkma sürecini kolaylaştıran kaynaklar ise bireysel-psikolojik, ilişkisel ve sektörel-kurumsal kaynaklar olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. Başa çıkma mekanizmalarındaki ortaklıklar nedeniyle bireysel-psikolojik, ilişkisel, sektörel-kurumsal kaynaklar birlikte ele alınmıştır.

Bireysel-Psikolojik Kaynaklar. Zorlaştırıcı ve kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından ilki bireysel-psikolojik kaynaklı faktörlerdir. Bu kapsamda yer alan zorlaştırıcılar, travmatik anılar, unutamamak aidiyet duygusunun eksikliği ve somatizasyondur. Travmatik anılar, muğlak kaybın doğası gereği deneyimleyen kişinin sürekli temasta olduğu bir durum olarak değerlendirilmektedir. Travma ve muğlak kayıp birbiriyle ilişkili kavramlardır. Bowlby'nin bağlanma ve kayıp hakkındaki fikirleri (1980) ile Victor Frankl'ın travmatik kayıp sonrası anlam arayışına ilişkin fikirleri (1984) birlikte ele alındığında duygular, aile süreçleri ve travmanın sosyal ortamı arasında bir bağlantı sağlanır. Bu kapsamda çevre muğlak, belirsiz ve anlaşılmaz kalırsa, biliş engellenir, duygular donar ve devam eden bireysel ve aile işlevleri ciddi şekilde engellenir (Boss,

2001). Bu durum araştırmada yer alan katılımcıların muğlak kayıpla ilgili konuşmaktan kaçınmalarını anlaşılır hale getirmektedir. Katılımcılar, yeniden travmatize olma riskinden kaçınmak için muğlak kayıpla aralarına mesafe koymakta ve kayıpla ilgili konuşmamayı bir önlem olarak görmektedirler. Öte yandan travmatize edici yaşantıların varlığı, muğlak kayıpla başa çıkmayı zorlaştırmakta ve uyum sürecini sekteye uğratmaktadır. Bununla bağlantılı olarak katılımcılar yaşantıları *unutmak* istediklerinden bahsetmişlerdir. Ortaya çıkan bu durum, muğlak kaybın travmatik anılar başlığı ile bağdaştırılmıştır. Muğlak kaybın, travma gibi işlev görmesi ve zihinde flashback gibi tekrar canlanması, katılımcı tarafından unutamama olarak adlandırılmış ve bu bağlamda başa çıkmayı zorlaştıran bir faktör olarak ele alınmıştır. Başa çıkmayı zorlaştıran bir diğer bireysel-psikolojik faktör *aidiyet duygusunun eksikliği*dir. Araştırmada katılımcının yer değiştirmeyle birlikte gelen bir yere ait hissetmeme duygusu, göçmelerin yaşadığı muğlak kayba benzetilmiştir. Bu kapsamda yer değiştirme ya da yerinden edilme (displacement) ile ilişkili muğlak kayıp, anavatanla ilişkili normal olmayan kayıpla ile kimlik kayıplarının yanı sıra bir eve ilişkin benlik ve ait olma duygularını da içerebilir (Perez, 2016). Bu tür kayıplarda göçmenler ve mülteciler, geride bıraktıkları sevdikleri ve ülkelerinin sevdikleri yönleri için yas tutarlar (Solheim, Zaid, & Ballard, 2015). Boşanma ile ilgili muğlak kayıplarda da taşınmanın etkisi söz konusudur. Bu kapsamda boşanmış kişiler de taşınma nedeniyle, yuvalarını, yaşadıkları şehri ve sosyal çevreyi geride bırakmak zorunda kalmaktadırlar. Yaşanılan bu değişim, yer değişikliğiyle bağlantılı olarak kaybedilenlerin yasını ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda aidiyet duygusunun eksikliği, kişinin muğlak kayba uyum sürecindeki zorluğunu yansıtmaktadır.

Bireysel-psikolojik kaynaklı kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmaları ise güçlenmek-güç kazanmak, olgun olmak ve maneviyat olarak gruplandırılmıştır. İlk olarak *güçlenmek-güç kazanmak* alt başlığı, katılımcılar güçlüklerle başa çıkacaklarına ilişkin kendilerine olan güvenleri ile çalışma yaşamına girmekle elde ettikleri güce vurgu yapmışlardır. Alanyazında yer alan bulgular da öz yeterlik düzeyi ve kişinin kendine olan inancının boşanma sonrası uyumu belirlediğini göstermektedir (Zavoina, 1996). Elde edilen bu türden bulgular, muğlak kayba uyum sürecinin kolaylaştırıcısı olarak kişinin kendi benliğinin işe koşulduğunu göstermektedir. Bu durum, muğlak kayba karşı muğlak kazancın daha güçlü bir dinamik olduğu biçiminde yorumlanmaktadır. Bununla birlikte, katılımcıların muğlak kayba uyum sürecinde, benliğini güçlendiren bir diğer mekanizma, katılımcıların finansal özgürlüklerini kazanmalarını sağlayan çalışma yaşamına dahil olma durumlarıdır. İş bulmak, yeni yaşam kurmanın anahtarı gibi görülmektedir. Baker

(2014, s. 4) eğitim ve gelir düzeyi arttıkça öz yeterlik, zeka, kontrol duygusu, motivasyon ve problem çözme becerileri bilişsel ve bilişsel olmayan becerilerin arttığını göstermektedir. Öksüzler Cabılar (2023) da eğitim (Çoşkun, 2019) ve gelir düzeyini, boşanmaya bağlı stresörlerden koruyucu ve uyumu arttırıcı dinamikler olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda çalışma yaşamına dahil olmak, eğitim ve gelir düzeyindeki artışa karşılık geleceğinden, muğlak kayıpla başa çıkmanın temel dinamiklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bireysel-psikolojik kolaylaştırıcılardan bir diğeri, *olgun olmak*tır. Katılımcı, geç yaşta boşanmanın bir özelliği olarak eşini suçlamadığını belirtmektedir. Bu bir anlamda muğlak kaybın kabullenilmesi olarak görülmektedir. Elde edilen bu bulgu, alanyazında yer almayan bu araştırmaya özgü bir sonuç olarak sunulmaktadır. Son olarak, *maneviyat*, muğlak kayıpla başa çıkma sürecinin kolaylaştırıcılarından biri olarak bulgularda yerini almıştır. Boss, Roos ve Harris (2021), muğlaklığa toleransın maneviyatı derinleştirdiğini söylemektedirler. Bu durum, tolere etme becerisi geliştikçe başka bir ifadeyle esneklik sağlandıkça muğlak kayba uyumun ve bunun sonucunda manevi olarak derinliğin sağlandığı anlaşılmaktadır. Öte yandan bu araştırmanın bulguları araştırmacıların söylediğinin aksi yönünde ilerliyor gibi görünmektedir. Neimeyer (2001), manevi bir anlam yaratmanın, yasın yeniden yapılandırılmasına karşılık geldiğini söylemektedir. Bu kapsamda maneviyat, bu kaybın yasının yeniden yapılandırılmasını sağlamaktadır. Alanyazın boşanmayla ilgili yaşanan manevi sorunlarla başa çıkmada maneviyatın kullanıldığını göstermektedir (Krumrei, Mahoney ve Pargament, 2009).

İlişkisel Kaynaklar. Başa çıkma mekanizmalarından zorlaştırıcı ve kolaylaştırıcı faktörlere ilişkin ikinci ana başlık ilişkisel faktörlerdir. Zorlaştırıcı ilişkisel faktörler aile, çocuk ve eş olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. Bu kapsamda ailesel zorlaştırıcılar, *kök aile*nin ya da eşin ailesinin boşanmaya müdahale etmesi, engellemeye çalışmasıdır. Alanyazın incelendiğinde, ailenin bir arada tutulması kadına verilen görevler arasındadır (Soylu, 2016). Bu bağlamda evliliğin sürdürülmesi kadının sorumluluğu olarak görülmektedir. Ortaya çıkan durumda, aile boşanma gerçekleşmeden süreçten haberdar olursa özellikle kadına baskı yaparak boşanmayı engelleme çalışmaktadır. Benzer şekilde yurtdışı alanyazın da ailelerin boşanmayı olumsuz bir durum olarak değerlendirdiklerini göstermektedir (Coates, 2008, s. 199). Özetle, kök aileler açısından boşanma, bir yuvanın yıkılmasını simgelemekte ve bu nedenle olumsuz bir durum olarak algılanmaktadır. Öte yandan evlilik, muğlak kaybın varlığında yıkılmış

bir yuvanın devamına hizmet etmektedir. Dolayısıyla ailenin boşanmayı engellemesi, muğlak kayba destek sunmakta ve katılımcı grubun muğlak kayıpla başa çıkma sürecini sekteye uğratmaktadır. Öte yandan kök aile ile bir araya gelmek, tek ebeveynliğe uyum sağlamanın bir yolu olarak da görülmektedir (McLanahan, Wedemeyer ve Adelberg, 1981). Araştırmacılara göre bu, fiziksel olarak bir araya gelmek biçiminde olabileceği gibi psikolojik olarak da gerçekleşebilir; bekar anne, neredeyse tamamen kendi ailesi içindeki *akrabalık* bağlarından oluşan bir destek ağı kurabilir. Dolayısıyla boşanma sonrası aile desteği kişi için oldukça kritik bir öneme sahiptir. Benzer şekilde bu araştırmada da katılımcılar hem yasal boşanma süreci hem de boşanma sonrasında ailelerinden aldıkları destekle muğlak kayıpla başa çıkma sürecini kolaylaştırmışlardır.

Başa çıkma mekanizmalarında ilişkisel kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı faktör olarak ele alınan bir diğer başlık, *eş*lerdir. Eşin şiddet göstermesi, boşanmak istememesi ve dava süreçlerinde zorluk çıkarması gibi nedenlerle eş zorlaştırıcı başa çıkma mekanizmaları kapsamında değerlendirilmiştir. Öte yandan babanın boşanma öncesindeki muğlak kaybı ve dava süreçlerindeki olumlu tavrı kolaylaştırıcı bir faktör olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu kapsamda alanyazın incelendiğinde, ilk olarak aile içi şiddet hem kurban hem de tanıklar için ciddi psikolojik ve fiziksel zararlara neden olan bir etkiye sahiptir. Evlilik yaşantısı boyunca süregelen şiddetin kişilerde yarattığı korku ve kaygı (White, 2003) da bireyleri hareketsiz kılmaktadır. Bununla birlikte ayrılma, partner şiddetinin ölümcül ve diğer türlerini artırma riski olan kritik bir evre (Rezey, 2020) olarak düşünülmektedir. Türkiye'de son yıllarda özellikle boşanma nedeniyle öldürülen kadınların varlığı bu duruma kanıt olarak gösterilebilir. Şiddet bağlamında tüm bu durumlar dikkate alındığında, katılımcıların boşanma kararı alamaması oldukça normal bir tepki olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla yaşanan hareketsizlik, bir anlamda savunma mekanizması olarak da işlev görmektedir. Tüm bu gerekçeler, boşanma için harekete geçemeyen katılımcıların tutumunu açıklamaktadır. Bununla birlikte muğlak kaybı deneyimlenen eşin, boşanmak istememesi de söz konusu olmaktadır. Yılkan ve Yaman (2023), boşanma kararını erkeklerin verdiği ya da ortak alındığı durumda uyumlarının daha kolay olduğunu bulmuşlardır. Aksi durum, erkeğin boşanma nedeniyle şiddet göstereceği ve vereceği zararın ciddiyetini düşündürmektedir. Bu durum, boşanmanın baba tarafından alınmasına sevinen katılımcının tutumunu desteklemektedir. Bununla birlikte aynı araştırma, erkeklerin boşanmayı istemedikleri takdirde şok tepkisi verdiklerini göstermektedir. Erkeklerin verdikleri bu tepkinin boşanma ile ortaya çıkan kayıp ve bu kayıpla ne yapacaklarını bilememeye ilişkin olduğu düşünülmektedir.

Bununla birlikte araştırmada katılımcılardan birinin "*...beni istemeyecek ne oldu?*" cümlesi de boşanma ile erkeğin kendi benliği arasında kurduğu ilişkinin görülmesi açısından önemlidir. Ortaya çıkan bu durum, kadınlara yönelik öfke ve nefret duygularının da bir yönüyle anlamlandırılmasını sağlamaktadır. Özetle, bu araştırmanın kadın katılımcı grubunun muğlak kayıpla kalmasına neden olan durum, erkeğin boşanmaya vereceği tepkiden korkulması bağlamında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla erkek boşanmayı isteyene kadar kadının evlilikte kalması, muğlak kayıpla başa çıkma sürecini zorlaştıran temel faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Eş ile ilgili zorlaştırıcı dinamiklerden bir diğeri, dava süreçlerinde yaşanan zorluktur. Özellikle çocukların velayeti ve mal paylaşımı konusunda yaşanan problemler de muğlak kayıpla başa çıkma sürecini zorlaştıran mekanizmalar arasında değerlendirilmektedir. Burada katılımcılar için zorlaştırıcı olan temel dinamik, mal paylaşımından ziyade dava süreçlerinde eşin tutumu ve çocuğun velayetinin kaybedilmesi riskidir. Dava sürecinde eşin tutum değişikliği, muğlak kaybı deneyimlenen eşin, katılımcının zihninde kalan kısmının da dava sürecinde değişikliğe uğraması ve bu nedenle kaybedilmiş olanın yeniden kaybı ortaya çıkmaktadır. Bu duruma ilişkin alanyazında bir bulguya rastlanmamışken, çocukları için haklarından vazgeçmek başka bir ifadeyle çocukların muğlak kaybına izin vermemek genel olarak anne rolünden sergilenen bir davranıştır. Bu kapsamda Kucur ve Kelebek (2021) de annelerin nafaka almaktan vazgeçerek çocuklarını alma çabası içinde olduğunu ortaya koymuşlardır. Eşlerin muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde yaşattıkları zorlukların yanı sıra kolaylaştırıcı etkileri de söz konusudur. Bu kapsamda ilk olarak eşin evlilik sürecinde muğlak kaybı, boşanma sonrası süreçte kaybedilecek bir şey kalmamasına karşılık gelmektedir. Burada eşin bilinçli olarak kolaylaştırıcılığı yerine eşin muğlak kaybının daha önceden gerçekleşmiş olmasının kolaylaştırıcılığı söz konusudur. Eşlerle ilgili bir diğer kolaylaştırıcı faktör, dava süreçlerindeki yaklaşımlarıdır. Bu noktada anlaşmalı boşanmayı kabul etmeleri olumlu bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Alanyazın anlaşmalı boşanmanın çatışmayı azalttığını (Kiremitçi, 2014) ortaya koymaktadır. Bununla birlikte anlaşmalı boşanma süreci hızlandıran da bir durumdur. Bu kapsamda çatışmanın azaltılarak sürecin hızlandırılması, muğlak kaybın yasının tutulması açısından katkı sağlayıcı olarak değerlendirilmiş ve eşlerin kolaylaştırıcı faktörler arasında yer almasını sağlamıştır.

Muğlak kayıpla başa çıkma sürecini hem zorlaştıran hem de kolaylaştıran faktörlerden bir diğeri, *çocuklar*dır. Bu kapsamda çocuklardan ayrı kalmak ve çocuklar için beklemek, zorlaştırıcı süreçler olarak değerlendirilirken, çocukların muğlak kayıpla

başa çıkma sürecinde verdiği güç, cesaret ve azim kolaylaştırıcı ilişkisel faktörler içinde değerlendirilmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda alanyazın incelendiğinde, annelerin genellikle çocuklarını boşanmanın etkilerinden korumak için evliliklerini sürdürdükleri görülmektedir (Kaya, 2009; Sancaklı, 2014). Öte yandan boşanmaya karar verildiğinde çocuklardan ayrı kalmak, annelerin karşı karşıya kaldıkları en temel güçlüklerden biri olarak görülmektedir. Wiseman (1975), boşanmayı aile üyelerinden birinin kaybedilmesine verilen yas tepkisi olarak ele almıştır. Boşanma sürecine girilmesi halinde babanın çocukları vermemesi, velayeti almakla tehdit etmesi anne grubunda yer alan katılımcıların yaşantıları arasındadır. Bu durum evlilik sürecinde muğlak kayıp olan babanın, çocukların muğlak kaybı ile anneyi tehdit etmesi olarak yorumlanmaktadır. Ortaya çıkan tabloda katılımcılar, çocukların kaybına katlanamadıkları ya da katlanmayacakları için boşanma öncesi süreci sürdürme kararı almaktadırlar. Öte yandan çocuklar, başa çıkmayı kolaylaştırıcı faktörler olarak da süreçte rol almaktadırlar. Bu kapsamda çocuklar, anneye güç veren kişiler olarak süreçte yer almakta ve muğlak kaybın yarattığı sonuçlarla baş etmede anneye destek sağlamaktadır. Bu bağlamda alanyazın da çocukların güç veren kişiler olarak başa çıkma mekanizmaları arasında yer aldığını göstermektedir (Arıkan, 1996; Öztürk, 2023; Sancaklı, 2014).

İlişkisel başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri, *arkadaşlar*dır. Boşanma süreci ve sonrası süreçte muğlak kayıpla başa çıkmada arkadaşlar yalnızca kolaylaştırıcılar olarak rol almışlardır. Araştırma bulguları arkadaşların dinlemek, fiziksel ve duygusal olarak katılımcının yanında bulunmak biçiminde destek sunduklarını göstermektedir. Benzer şekilde Soygan (2019) da arkadaş desteğinin önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda katılımcılar arkadaş desteğini *ilaç* olarak ifade etmektedirler. Arkadaşlarla ilgili olarak belirlenen bir diğer bulgu, yeni çevre edinmenin de iyileştirici olduğu yönündedir. Bu noktada boşanmış kişilerin yeni ilişkiler kurmak kadar eski çevreden uzaklaşmaya yönelik olarak da sosyal çevrelerini değiştirdikleri anlaşılmaktadır. Kessler (1977) ikinci ergenlik olarak adlandırdığı bu evrede araştırma bulguları ile tutarlı olarak eski arkadaşlıkların yerini yenilerinin alabileceğini ifade etmektedir. Bu kapsamda eski çevreden uzaklaşmak ve yeni çevre edinmek, katılımcılar için muğlak kayıp ve etkilerinden kurtulmanın bir yolu olarak değerlendirilmektedir.

Yaşantısal Kaynaklar. Başa çıkma mekanizmaları içinde yer alan bir diğer ana başlık, yaşantısal faktörlerdir. Bu kapsamda katılımcılar yaşam düzenlerindeki değişimi yalnızca zorlaştırıcı olarak algılamışlardır. Bu kapsamda *dul* olarak tanımlanmak, eğitim

düzeyinin düşüklüğü nedeniyle çocuklara yetememek, düzenin oturtulamaması ve maddi güçlükler muğlak kayıpla başa çıkma sürecini etkileyen olumsuz yaşantılar ve zorlayıcı dinamikler olarak ele alınmıştır. Burada ilk olarak kimlikte *dul* olarak etiketlenmesinin yarattığı rahatsızlık dikkat çekicidir. Bu noktada katılımcının yaşadığı rahatsızlık, muğlak kayıpla bağının sürmesi ya da kaybın izlerinin devam etmesi ve yeni başlangıçlara engel oluşturması ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla *dul* kavramı yeni bir etiket olmasının yanı sıra eski ilişkinin devamı niteliğinde olduğu için zorlaştırıcı olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte katılımcının istediği bu değişikliği ifade edememiş olması ya da hatırlayamaması toplumsal bilinçaltının etkisini düşündürmektedir. Başka bir ifadeyle, dul olmaya ilişkin toplumda yapılan etiketlemelerden kurtulmanın bir yolu olarak katılımcı, kendini farklı şekilde tanımlama ihtiyacı hissetmiş olabilir. Bu bağlamda katılımcının bu ihtiyacı, Uzunkaya Seçen'in (2017) araştırmasındaki karşılığıyla güvenilir olmayan kadın olarak etiketlenmekten kurtulma çabası olarak da değerlendirilebilir. Katılımcıların yaşantısal olarak başa çıkmasını zorlaştıran bir diğer faktör, *eğitim düzeyinin düşük olması*dır. Alanyazında yer alan bazı araştırmalar da annelerin eğitim düzeylerinin düşüklüğüne dikkat çekmişlerdir (Clarke-Stewart ve Brentano, 2006). Bununla birlikte babadan doğan boşluk, çocukların ihtiyaçlarının giderilmesi söz konusu olduğunda daha fazla hissedilir olmaya başlamaktadır. Anne grubundaki katılımcıların muğlak kayıpla başa çıkma sürecini zorlaştıran bir diğer yaşantısal faktör, *maddi güçlükler*dir. Bu kapsamda katılımcılar, özellikle çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ekonomik anlamda güçlü olmanın öneminden bahsetmektedirler. Garfinkel ve McLanahan (1986), anne ve çocuktan oluşan tek ebeveynli aile yapısının yoksul olmalarının daha olası olduğunu belirtmektedirler. Bununla bağlantılı olarak Amato (2005) da boşanma sonrası çocuk yetişmede yaşanan problemleri finansal güçlüklerle ilişkilendirmektedir. Ayrıca araştırmalar çocukların eğitime katılımları ve akademik başarılarının boşanma sonrası yaşanan gelir değişimi ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadırlar (McLanahan ve Bumpass, 1988). Yurtiçi alanyazında da boşanma sonrası annenin yaşadığı ekonomik zorluklara ilişkin bulgular söz konusudur (Sancaklı, 2014; Soygan, 2019). Bu bağlamda boşanma sonrası finansal zorluk yaşayan katılımcıların bulguları ile alanyazın tutarlılık göstermektedir. Katılımcılardan birinin aile dışından gelen desteğe olan ihtiyacı, boşanmış ailelerde yaşanan yoksulluğun daha uç bir durumu yansıttığı (Bane ve Ellwood, 1983) bulgusu ile desteklenmektedir. Öte yandan bu araştırmada zorlaştırıcı olarak ele alınan nokta, muğlak kaybın sürdürücüsü olarak işlev göstermesidir. Başka bir ifade ile ekonomik

bağımsızlığın olmayışı, evliliğin muğlak kayıplara rağmen devam etmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda Can ve Aksu'nun (2016) ekonomik gücün, boşanma kararının alınmasına ilişkin durumu belirlediğine yönelik vurgusu araştırma bulguları ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte İlgar'ın (2003) kadınların finansal özgürlüğünü boşanmanın kolaylaştırıcı olarak ele aldığı araştırması, tersinebilirlik noktasında araştırma bulgularını desteklemektedir. Benzer şekilde Chodorow'un (1978) kadının ekonomik bağımsızlığını kazandıkça evliliğini sürdürme ya da boşanma kararını alma özgürlüğünü elde ettiğine ilişkin görüşleri de araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir.

Sosyal-Toplumsal Kaynaklar. Başa çıkma mekanizmaları kapsamında yer alan bir diğer ana başlık sosyal-toplumsal faktörlerdir. Bu başlık altında toplum baskısı ve sosyal çevrenin tepkisi zorlaştırıcı dinamikler olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda belirtilen zorlaştırıcılar boşanma öncesi hatta evlenmeden önce ve yasal boşanma sürecinde muğlak kayıpla kalmasına, yasal boşanma süreci ve sonrasında ise katılımcının muğlak kayba uyum sürecini olumsuz etkilemesine neden olmaktadır. Alanyazın incelendiğinde, Akgül Sarpkaya'nın (2013) araştırması evlenme öncesi süreçteki toplum baskısına destek sunmaktadır. Bu araştırmada olduğu gibi ilgili araştırmadaki bir katılımcı da çevreden göreceği baskı nedeniyle evlenmeye karar vermiştir. Ortaya çıkan bu durum, muğlak kaybı çevre baskısı nedeniyle koşulsuz şartsız kabul olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte, sosyal çevreden gelen baskıların boşanma sonrası kadının uyumunu olumsuz etkilediği de anlaşılmaktadır (Demircioğlu, 2000; Özar ve Yakut Çakar, 2012).

Sektörel-Kurumsal Kaynaklar. Son olarak sektörel-kurumsal faktörler, muğlak kayıpla başa çıkmada zorlaştırıcı ve kolaylaştırıcı etkilere sahip dinamikler olarak araştırma bulgularında yerini almıştır. Bu kapsamda kurumlardan herhangi bir destek alamamak zorlaştırıcı bir yön olarak değerlendirilirken, profesyonel destek almak ve kurum desteğinin sağlanması kolaylaştırıcı faktörler olarak algılanmıştır. Alanyazında yer alan araştırma bulguları da hem zorlaştırıcı hem de kolaylaştırıcı etkileri bağlamında araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Örneğin Şahin (2023) boşanmış annelerin yalnız annelik deneyimleri ile ilgili yürüttüğü çalışmasında, annelerin sosyal destek aldıklarını ancak bu desteklerin geçici ve kısa süreli olduğunu, bu nedenle ihtiyacı karşılamadığını belirlemiştir. Bununla birlikte Öztürk (2023) boşanmış kadınların yasal

boşanma sürecinde birçok problem yaşamasına rağmen profesyonel destek almadıklarını ancak bu desteğin sağlanmasının uyum süreci ve toplum ruh sağlığı açısından önemli ve gerekli olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu görüş alanyazında yer alan diğer araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir (Güven ve Köroğlu, 2023; Güngör, 2023).

Muğlak Kaybın Mirasları. Anne grubunda yer alan boşanmış kadın katılımcıların deneyimleri, muğlak kaybın sonuçları ile ilişkili olarak dört başlık altında gruplandırılmıştır: Bireysel-psikolojik, ilişkisel, yaşantısal ve sosyal toplumsal miraslar. Belirlenen alt başlıklar doğrultusunda yapılan tartışmalar aşağıda sunulmuştur.

Bireysel-Psikolojik Miraslar. Bu başlık altında olumlu ve olumsuz özelliklerin benliğe eklenmesi ile ruh halindeki olumlu olumsuz değişiklikler, muğlak kaybın mirasları kapsamında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda *benlikteki olumlu değişimler*, birey olma farkındalığı (öz farkındalık), kişisel gelişim, kendine yetmek (kendi başına işleri halletmek-tek başınalık), kendini bulmak (kendi başına var olmak), kendi olmak, kendini önemsemek, güçlü durmak-güçlenmek, özgüven, özgürlük, cesaret kazanmaktır. Yapılan çalışmalar, ilişki kaybının zorlayıcı bir yaşantı olsa da kişisel gelişimi ve değişimi beraberinde getirebileceğini göstermektedir (Hetherington ve Kelly, 2002). Bu bağlamda Hetherington ve Kelly (2002) yaptıkları boylamsal çalışmada, katılımcıların %30'unu "Geliştiriciler/Arttırıcılar (Enhancers)" ya da "Yetkin yalnızlar (Competent Loners)" olarak gruplandırmıştır. Bu gruplardan ilki, boşandıktan 10 yıl sonra hayatlarının birçok alanında gelişim sağlayan, psikolojik sağlamlığı yüksek ve doyum sağladıkları bir ilişkinin içinde olan yeniden evlenmiş kişileri simgelemektedir. İkinci grup ise yaşamlarının pek çok alanında gelişim sağlamış ancak yeniden evlenmeyen ve evlenmek istemeyen bireyleri kapsamaktadır. Bununla birlikte diğer bazı araştırmalar da boşanmış bireylerin evli bireylere kıyasla daha yüksek düzeyde özerklik, özgüven, kontrol duygusu ve kişisel gelişim bildirdiklerini göstermektedir (Kitson ve Holmes, 1992; Riessmann, 1992). Benzer şekilde, Sancaklı (2014), yürüttüğü araştırmasında boşanma sonrasında kadınların özgürleştiği ve yeniden kendileri gibi olmaya başladıklarını belirlemiştir. Şahin'in (2023) boşanmış kadınların yalnız annelik deneyimleri üzerinden elde ettiği bulgular da araştırma bulgularını desteklemektedir. Özetle, boşanma öncesinden itibaren deneyimlenen muğlak kayıp, boşanmanın gerçekleşmesiyle birlikte etkisini yitirmeye başlamakta ve bu noktada katılımcıların kendi benlikleri görünür kılmaktadır. Bu noktada gerçekleşen değişim, benlik odağında

gerçekleştiği için birincil muğlak kazanç olarak değerlendirilmektedir. Buna ek olarak, benlikteki olumlu değişimle birlikte, katılımcıların *olumlu bir ruh hali*ne sahip oldukları da bulgular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda katılımcılar daha mutlu olduklarını ifade etmektedirler. Hetherington'ın (1993) yapmış olduğu araştırma da bu bulguyu desteklemektedir. Araştırmacı, boşanmanın üzerinden geçen iki yıldan sonra kadınların %75'inin evliliklerinin son yılına göre daha mutlu olduklarını belirlemiştir. Katılımcılarda gerçekleşen bir diğer değişim katı düşünme biçiminden esnek düşünceye geçiş şeklindedir. Bu durum ilişkilere yönelik duygu ve düşünce değişimi olarak değerlendirilmektedir. Bu değişim, muğlak kayıpla başa çıkma sürecindeki *hem-hem de* biçiminde diyalektik düşünceye (Boss, 2006) geçişle tutarlılık göstermektedir. Bu bağlamda söz konusu değişim muğlak kayba uyum sürecinin gerçekleşmekte olduğunun ya da gerçekleştiğinin bir yansıması olarak algılanmaktadır. Muğlak kaybın bireye olumlu yöndeki etkilerinin yanı sıra olumsuz birtakım değişikliklere de neden olması söz konusudur. Bu kapsamda katılımcılar erken olgunlaşma, kendini durdurma-engelleme ve olumsuz duygulanımdan (depresyon, yalnızlık, güven ve aidiyet duygusunun kaybı) bahsetmişlerdir. Yapılan araştırmalar da özellikle ilk dönemlerde depresyon ve yalnızlık duygularının yaşandığını ortaya koymaktadır (Can ve Aksu, 2016; Canatan vd., 2019; Pujar, Chanda ve Hittalamani, 2018; Frisby vd., 2012; Karaca Aydın, 2019; Öngider, 2013; Sayan Karahan, 2012). Bununla birlikte, muğlak kayıp, ilişkilerde *güven duygusuna ve aidiyet hissine engel* oluşturmaktadır. Muğlak kaybın kendisine duyulan güvenin güvensizlikle yer değiştirmesi diğer ilişkilere duyulacak *güven*i de olumsuz etkilemektedir. Alanyazın boşanmış kadınlarda kişilerarası güven duygusunun zarar gördüğünden bahsetmektedir (Can ve Aksu, 2016; Frisby vd., 2012; Karadeniz Özbek, 2019). *Aidiyet duygusu* da muğlak kayıpla zarar gören dinamiklerden biridir. Araştırmada belirtilen aidiyet, boşanma öncesi bağımlı babanın davranışları nedeniyle, boşanma sonrasında ise bulunulan ortama uyum sağlama gerekliliği üzerinden kaybı gerçekleşen bir duygudur. Katılımcının çocuklarıyla birlikte kök ailesinin yanına gitmiş olması yerleşik düzene uyum sağlamalarını beraberinde getirmiş, ortaya çıkan bu durum katılımcı ve çocuklarının kendilerine bir alan yaratamaması sonrası aidiyet duygusunun kaybı ile sonuçlanmıştır. Benzer yaşantının zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerde de deneyimlendiği görülmektedir. Bu kapsamda Duru (2023) annelerin boşanma öncesinde emek verdiği ortamın kaybı ve sonrasında kök ailenin reddi nedeniyle aidiyet hissedemediklerini belirlemiştir. Bu kapsamda aidiyet, boşanmış ailelerde en baştan kaybı deneyimlenen duygu olarak görülmektedir. Katılımcıların muğlak kaybın

mirası olarak değerlendirdikleri bir diğer başlık, *erken olgunlaşma*dır. Erken olgunlaşma, çocuk grubu katılımcılarda da ortaya çıkan bir bulgudur. Burada annenin kendisi ve çocuklarının erken olgunlaştığına yaptığı vurgu, deneyimlerin ortaklığını ve elde edilen bulgunun güvenirliğini göstermektedir. Öte yandan çocuk grubunda erken olgunlaşma ebeveyn özelliklerinin üstlenilmesi ile ilişkili olarak ortaya çıkmış, anne grubunda ise kendilerinden bağımsız oluşturulmuş düzende kendilerinden uzaklaşmak bağlamında ele alınmıştır. Bu bağlamda babanın muğlak kaybı sonrası, dahil oldukları yeni düzende kendi muğlak kayıplarını deneyimlemeleri, erken olgunlaşma olarak algılanmıştır. Bununla birlikte boşanma, bireyin *kendini engellemesi* ve *durdurmasına* da neden olmaktadır. Belirlenen kurallarla eş/anne, kendi yaşamını sınırlandırmakta ve dikkat çekmemeye çalışmaktadır (Bozkurt, 2021; Can ve Aksu, 2016). Karakaya'nın (2018) bulguları da kadınların boşanma sonrası sosyal hayattan kendilerini çekmeye başladıkları ve ilişkilerini sınırladıklarını göstermektedir. Bu bağlamda bu araştırmada boşanmış kadının sevdiği etkinliklerden uzak durması ve kendisini engellemesi, sosyal bağlamda gerçekleşen psikolojik bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Ancak buradaki sosyal bağlam dikkat edilmesi gereken bir nokta olarak düşünülmektedir. Alanyazın boşanmanın kadın üzerine yarattığı toplumsal baskıya vurgu yapmakta ancak bu kısmı yeterince detaylandırmamaktadır. Ayrıca yapılan araştırmalar da kültürün etkisi olduğunu söylemektedir. Bu noktada diğer araştırmacıların görüşlerine katılmakla birlikte, sosyal-toplumsal bağlamın ya da kültürel etkinin erkeğin muğlak kaybı üzerinden kadının varlığına yöneltilen eleştiri olduğu düşüncesi savunulmaktadır. Başka bir ifadeyle, araştırma bulgularında yer alan kadının kendini engelleme davranışının, bir erkekten bağımsız olarak var olabilme çabasının değersizleştirileceğine yönelik korku ve kaygı nedeniyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Dolayısıyla bireyin kendi benliğini ortaya koyması biçiminde gerçekleşen muğlak kazanç, muğlak kayıp karşısında güçlü bir dinamik iken sosyal ve toplumsal baskı sürece etki ettiğinde, birey var olma çabasından vazgeçmekte ve kendi muğlak kaybını deneyimlemeye devam etmektedir.

İlişkisel Miraslar. Muğlak kaybın miraslarından biri olarak değerlendirilen bir diğer başlık, ilişkisel miraslardır. Bu kapsamda anne-çocuk ilişkisi, eski eş ile ilişkiler, baba-çocuk ilişkisinde anne, akrabalık ilişkileri ve arkadaşlık ilişkileri ile ilişki kapasitesi bağlamında romantik ilişkiler, yeniden evlenme, yeniden boşanma ve bu süreçlerde çocuğun tepkisi başlıklarına yer verilmiştir. İlk olarak muğlak kayıp kapsamında *anne-çocuk ilişkileri* incelendiğinde, araştırma bulguları ilişkisizlik ve güvensizlik temelindeki

olumsuz ilişkiden "*her an yanımda olmasını isterim*"e doğru değişen olumlu nitelikteki ilişkilerin varlığını göstermektedir. Bu kapsamda alanyazın incelendiğinde, annelerin çocuklarıyla kurdukları ilişkilerin boşanma sonrasında babalar kadar kötü etkilenmese de (Ahrons ve Tanner, 2003), yapılan boylamsal bir araştırmada hem evlilik çatışmasının hem de boşanmanın daha düşük kalitede ebeveyn-yetişkin çocuk ilişkilerine neden olduğunu ortaya koymaktadır (Yu vd., 2010). Bu durum özellikle anne-çocuk ilişkilerinde daha belirgindir. Alanyazında yer alan bu bulgu, yüksek çatışmalı aile ortamında kalmak istemeyen ve bu nedenle annesinin yeniden o ortama dönmesinden korkan çocuğun geliştirdiği güvensizlik ile babaya benzeme ve benzetilme üzerinden ilerleyen anne-çocuk ilişkisizliğini destekler niteliktedir. Burada anne-çocuk ilişkisindeki olumsuzluğun belirleyicisi, çatışmalı ev ortamında deneyimlenen muğlak kayıpla yaşamanın yarattığı rahatsızlıktır. Öte yandan Yu ve diğerlerinin (2010) bulguları, annelerin şiddet veya istismar içeren bir evlilikten ayrıldıktan sonra fiziksel ve zihinsel olarak daha sağlıklı olabilecekleri ve dolayısıyla çocuklarıyla daha sağlıklı bir ilişki kurabilecekleri varsayımını desteklemektedir. Bu bağlamda annenin bu ortama dönme riski güvensizliğe yol açabileceği gibi daha sağlıklı bir anne ile kurulan ilişki anne-çocuk arasında daha yakın bir ilişkiye karşılık gelmektedir. Yapılan araştırmalar, boşanma sonrası özellikle anne-kız arasındaki ilişkide yakınlık boyutunun daha belirgin olabileceğini de göstermektedir (Arditti, 1999; Orbuch vd., 2000; Yu vd., 2010). Orbuch ve diğerleri (2000) bu durumu eş ilişkisinin çocuklardan özellikle kız çocukları ile kurulan ilişki üzerinden telafi edilmesi olarak yorumlamaktadır. Afifi (2016) ise ilişkideki yakınlığı, boşanma sonrası kurulan ilişkinin ifşa edici doğası ile açıklamaktadır. Boşanma sonrası ebeveynlerin yalnızlaşması ve birden fazla stres faktörü ile baş etmeye çalışması sürecinde çocukları ebeveynleştirdikleri ya da rol değiştirdikleri görülmektedir. Bu iki biçimde gerçekleşmektedir: duygusal ebeveynleştirme ve araçsal ebeveynleştirme. Duygusal ebeveynleştirme, sosyal destek olarak çocuğu kullanma ve stres faktörlerini çocukla paylaşma durumunda, araçsal ebeveynleştirme ise yetişkin tarafından yapılabilecek işlerin çocuğa yüklenmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu durum, anne-çocuk ilişkilerini geliştirmekle birlikte annenin ve çocuğun başka bir kimliğe bürünmesine ve rol belirsizliklerine neden olmaktadır. Bu bir anlamda anne-çocuk ilişkisi olmaktan çıkmakta başka iki yetişkinin ya da yaşları ve konumlarıyla uyumlu olmayan anne-çocuk ilişkisinin varlığını göstermektedir. Bu bağlamda arkadaşlık olarak görülen, yoğun paylaşımın yapıldığı anne-çocuk ilişkileri olumlu gibi görünse ve mutluluk uyandırsa da ilişkinin ve rollerin niteliği, ilişkinin her iki tarafın yararını gözetip

gözetmediğinin anlaşılması açısından önemli görülmektedir. Aksi durum, psikolojik ve duygusal bağlamda çocuk istismarı ile sonuçlanabilmektedir.

Muğlak kaybın mirasları kapsamında ortaya çıkan ilişkisel sonuçlardan bir diğeri, *eski eşle ilişkiler*dir. Elde edilen bulgular, eski eşe yönelik ölmesini isteme, görüşmeme, kızgınlık, küfür ile anma gibi olumsuz nitelikteki duygu ve ilişkisizlikten ortak ebeveynlik gibi olumlu nitelikteki ilişkilere doğru değişim gösterebilmektedir. Bu kapsamda bulgular, eski eşe yönelik güçlü olumsuz duygulardan nötr nitelikteki olumlu duygulara doğru giden bir yelpazeye benzetilmektedir. Var olan bu duygular eski eş ile kurulan ya da kurulmayan ilişkilerin belirleyicisi niteliğindedir. Alanyazın eski eşle çatışmaların boşanmayı takip eden iki yıl içinde azalacağını öngörmektedir (Hetherington, 1999; Wallerstein, Lewis ve Blakeslee, 2000). Öte yandan bazı durumlarda çiftlerin %8-12'sinin arasındaki şiddetli çatışmaların devam ettiği bilinmektedir (Markham ve Coleman, 2012; Wallerstein vd., 2013). Çatışmanın kaynağına ilişkin yapılan bir araştırma kişilerarası ilişkilere ilişkin değişkenler ile eş ebeveynlik çatışması arasındaki ilişkide sınır belirsizliğinin rolüne işaret etmektedir. Bu araştırmada yoğun duygulanım ve finansal güçlükler sınır belirsizliği ile pozitif ve ebeveynlik performansı ile negatif yönde ilişkilidir. Annelerin deneyimlediği sınır belirsizliği arttıkça eş ebeveynlik çatışmaları da artmaktadır (Madden-Derdich, Leonard ve Christopher, 1999). Çatışmalarda eşlerin birbirlerine yönelik olumsuz duygularının önemli olduğu düşünülmektedir ve bu olumsuz duygular, uyum sürecini zorlaştırmaktadır (Kramrei vd. 2007). Yapılan araştırmalar boşanma sonrası kadınların duygusal olarak incinmiş olduklarını (Rye, Folck, Heim, Olszewski ve Traina, 2004), öfke ve kızgınlık (Hetherington ve Kelly, 2002) hissettiklerini ve eski eşleriyle duygusal bağlarını sürdürdüklerini (Sbarra & Emery, 2008) belirlemiştir. Bununla birlikte boşanmalarının üzerinden 10 yıl geçmiş olan kadınlar boşanma deneyimlerine ilişkin hala "*tam bir cehennem*" benzetmesi yapmaya devam etmektedir. Bu bulgular, eski eşlerinin ölmelerini dileyen, nefret gibi güçlü olumsuz duygu hisseden katılımcıların ifadeleri ile tutarlılık göstermektedir. Bununla birlikte alanyazın bu duyguların kaynağını evliliğin sona ermesine ilişkin çözülmemiş öfke (Markham ve Coleman, 2012) ile gerekçelendirirken bu araştırmanın bulguları, kadınların eski eşlerine yönelik olumsuz duygularının kaynağının evlilik sürecinden başlayan ve boşanma sonrasında devam eden muğlak kayıp ve diğer kayıplarla ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Bu noktada boşanma sonrası eşler arası yaşanan bu durum, özellikle çocuk sahibi olan boşanmış ailelerde çocuğun ihtiyaçları nedeniyle devam ettirilmesi gereken psikolojik bir çıkmaza işaret etmektedir.

Dolayısıyla çatışma başka bir ilişkiye dönüştürülmediği sürece, çatışmadan kaçmak (Kulik ve Heine-Cohen, 2011) ya da başka bir ifadeyle olumsuz duyguları değiştirmek mümkün olamamaktadır. Öte yandan katılımcılardan biri, eski eşiyle çocuklar nedeniyle kurduğu ilişkiden rahatsızlık duymadığını belirtmiştir. Bu durum, muğlak kayıpla ilgili çatışmaların çözüldüğü bir durum olarak yorumlanmakta ve ortak ebeveynliğin etkisi olarak düşünülmektedir.

Muğlak kaybın miraslarından biri olan bir diğer ilişkisel miras, *baba-çocuk ilişkisinde annenin rolü*ne yöneliktir. Grossman (1999), babanın çocuklarıyla olan ilişkisini en çok etkileyen kişinin anne olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda araştırma bulguları annenin üç şekilde ilişkiye dahil olduğunu göstermektedir: Köprü, nötr, engelleyici. Köprü rolü, baba-çocuk ilişkisinde annenin kolaylaştırıcı olmasını ifade etmekte ya da çocukları, baba ile görüşmek konusunda cesaretlendiren anne rolüne karşılık gelmektedir. Nötr, annenin kurulan ya da kurulacak olan ilişkide olumlu ya da olumsuz herhangi bir katkısının olmadığı duruma işaret etmektedir. Engelleyici rolde ise annenin babaya yönelik olumsuz duygularının sürece karışması ve bu nedenle baba-çocuk ilişkisinin sekteye uğraması ya da sonlanması söz konusu olmaktadır. Alanyazın annenin, çocuk ile babayı bir arada tutmaya yönelik bir sorumluluk üstlendiğinden bahsetmektedir (Blankerhorn, 1995). Deluccie (1995), annelerin, babanın çocuklarıyla olan katılımında bekçi görevi gördüğünü ifade etmektedir. Bununla birlikte araştırmalar, anne-baba ilişkisinin niteliğine dikkat çekmektedir. Ahrons (2004), yapmış olduğu boylamsal bir çalışmada boşanmadan 20 yıl sonra bile devam eden ebeveyn çatışmalarının çocukların ebeveynlerinden biri ya da ikisiyle birlikte ilişkilerini sonlandırmasına neden olabileceğini belirlemiştir. Bu noktada, çocukların babalarıyla ilişki kurması, bunun çocuğa yararı konusunda eş ebeveynlik ilişkilerinin önemi ve bunun annelere aktarılması konusunun altını çizmiştir (Ahrons, 2007).

Muğlak kaybın miraslarından bir diğer ilişkisel miras, *akrabalık* ve *arkadaşlık ilişkileri* ile ilgilidir. Elde edilen sonuçlar uzaklaşılan, uzaklaşan ve yakınlık kurulan akrabalık ilişkilerini ortaya koymaktadır. Arkadaşlık ilişkileri ile ilgili elde edilen bulgular ise ilişkilerde değişim olmadığı ya da yeni ve sorgulamayan bir çevre edinme biçiminde değişimin gerçekleştiğini göstermektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmalar incelendiğinde, kişilerin kök aileleri ile daha yakın ilişkiler kurmaya başladığı, öte yandan eski eşin ailesi ile uzaklaşıldığı ya da ilişkilerin koptuğu belirlenmiştir (Arıkan, 1996; Gürmen, Anderson ve Brown, 2021). Benzer şekilde Layer ve Layer (1991) de eşlerin varlığı nedeniyle kurulan akrabalık ilişkilerinin sonlandığına işaret etmektedir. Burada

dikkat çekici olan bulgu, eski eşin ailesiyle kurulan yakın ilişkilerdir. Ortaya çıkan bu durum, muğlak kayıpla kurulan ilişkinin yeniden tanımlanması ve dönüşümü olarak yorumlanmaktadır. Akrabalık ilişkilerinde olduğu gibi arkadaşlık ilişkilerindeki değişim de alanyazın tarafından desteklenmiştir. Bu kapsamda Akgül Sarpkaya (2013) dedikodu ve damgalanmalardan uzaklaşmak amacıyla boşanmış kadınların arkadaşlık ilişkilerini azalttığı ya da sonlandırdığını belirlemiştir. Öte yandan İlhan (2020), yeni arkadaş gruplarına katılım biçiminde gerçekleşen değişime vurgu yapmaktadır. Özetle elde edilen bulgular hem akrabalık hem de arkadaşlık ilişkilerinde yeni ilişkilerin kurulması, var olanların sürdürülmesi ya da sonlandırılması biçiminde değişimlerin gerçekleştiğine işaret etmekte ve bu kapsamda elde edilen bulgular alanyazınla desteklenmektedir.

Muğlak kaybın ilişkisel miraslarından bir diğeri, çocuklu boşanmış kadınların *ilişki kapasitesi*ne yöneliktir. Bu bağlamda romantik ilişkilere, yeniden evlenmeye, yeniden boşanmaya ve bu süreçte çocuğun etkisine yönelik bulgular elde edilmiştir. Elde edilen bulgulardan romantik ilişkilere yaklaşım ile yeniden evliliğe bakış açısının benzerlik gösterdiği görülmektedir. Her iki ilişki türünde de katılımcıların yaklaşımlarında olumlu-olumsuz tutumlar ve güvensizlik başlıklarının öne çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda romantik ya da evlilik ilişkisine yönelik olarak katılımcıların algıları ihtiyaç duyulan, güvensiz yaklaşılan ve seçici davranılan ile tamamen ilişkilere yabancılaşmayı içeren bir yapıda ilerlemektedir. Boşanma sonrası yakın ilişki kurmaya yönelik olarak alanyazın incelendiğinde, annelerin kendilerini hazır hissetmedikleri için yeniden evlenmeye olumlu yaklaşmadıkları görülmektedir (Sancaklı, 2014). Bununla birlikte mevcut araştırmanın bulguları, evliliğe ya da ilişkilere olumsuz bakış açısının kendini kadın olarak görmemek, erkeklere yabancılaşmak gibi uç bir durum nedeniyle de ortaya çıktığını göstermektedir. Katılımcının uzun yıllar şiddet görmesinin de ilişkiden ya da evlilikten korkmasına neden olduğu, ayrıca kadın kimliğini kaybetmesi ile sonuçlandığı da düşünülmektedir. Ek olarak, elde edilen bulgular evlilik yaşantısında muğlak kayba bağlı deneyimlenen olumsuz yaşantıların da güven duygusuna zarar verdiğini göstermektedir. Öte yandan araştırmalar annelerin üçte ikisinin yeniden evlendiğini (Bumpass, Sweet ve Castro-Martin, 1990) ortaya koymaktadır. Bu oran Türkiye'de 2001-2019 yılları arasında %84 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2020). Araştırmalar yeni ilişkiler kurmanın (Wang ve Amato, 2000) ve yeniden evlenmenin (Demo ve Acock, 1996) uyuma katkı sağladığını göstermektedir. Bu bağlamda bu araştırmada da evlilik ya da romantik ilişkileri ihtiyaç olarak değerlendiren bir grup katılımcı da söz konusudur. Bu katılımcılarda ilginç olan muğlak kayıplarını

deneyimledikleri eşlerinin boşanma sonrası da şiddetlerine maruz kalmalarına rağmen kendi isteklerinin farkında olmalıdır. Bu durum birey olarak var olma savaşını vermeleri ve bu savaşı kazanmaları olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle birincil muğlak kazanç söz konusu olmuştur. Bireylerin ilişki kapasitesiyle ilgili olarak değinilen bir diğer başlık *çocukların tepkisi*dir. Bu süreçte çocukların tepkisi iki biçimde ortaya çıkmaktadır: Annelerinin evlenmesinden yana olanlar ve buna karşı duranlar. İlk grupta yer alan katılımcılar romantik ilişki ya da evliliklerinden çocuklarının mutluluk duyacaklarını belirtmektedir. İkinci grupta ise çocuklarına ihanet edeceği ve çocuklarının başka bir erkekle kendilerini paylaşmak istememeleri gibi nedenlerle katılımcılar ilişki kurmaktan kaçınmaktadırlar. Bu noktada Sancaklı (2014) da araştırma bulguları ile tutarlı bir sonuç elde etmiş ve annelerin çocukları istemediği için evlenmek istemediklerini belirlemiştir. Bununla birlikte Yavuz ve Yüceşahin (2012) de anneliğe atfedilen anlam nedeniyle kadınlar için yeniden evlenme kararı almanın zorlayıcı olduğunu ifade etmektedirler. İlişki kapasitesi ile ilgili bir diğer başlık, *yeniden boşanma*dır. Bu başlık altında katılımcılar, yeniden boşanmanın kendileri için çok kolay ya da çok zor olacağını belirtmişlerdir. Elde edilen bulgular, katılımcının çevre baskısı ve evliliği yürütmede başarısız oldukları etiketinden korktukları için yeniden boşanmanın kendileri için ilkinden zor olacağını ifade etmişlerdir. Bu durumla tutarlı olarak Sunar ve Fişek (2005), kadının damgalanma korkusu nedeniyle boşanma kararı almaktan korktuğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Arıkan (1996) da boşanma kararında aile ve çevre baskısının olumsuz etkisinden bahsetmiştir. Bununla birlikte Demircioğlu (2000) ve İlhan (2000), boşanma sonrası ortaya çıkan duygulardan birinin başarısızlık olduğunu belirtmiştir. Demircioğlu'na (2000) göre bu duygu, kişinin benlik saygısını yitirmesine neden olmakta ve yeniden boşanma kararının alınmasını zorlaştırmaktadır. Öte yandan boşanmanın kolay gerçekleşeceğini ifade eden grup, birey olma sorumluluğunu almış olan kişiler olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle muğlak kayba uyum sağlayıp muğlak kazanç aşamasına geçen bireyler, kendilerini öncelemekte ve iyi hissetmedikleri ilişkinin içinde mahkum kalmayacaklarını belirtmektedirler.

Yaşantısal Miraslar. Muğlak kaybın miraslarına ilişkin oluşturulan bir diğer başlık, yaşantısal miraslardır. Bu kapsamda gerçekleşen değişimler yeni yaşam düzeninin oluşturulması biçiminde adlandırılmıştır. Yeni yaşam düzeni kök ailenin yanına taşınmak, rol ve sorumluluklarda değişim, aile kurallarının değişimi ve özel günler başlıkları altında incelenmiştir. İlk olarak kök aile ile yaşamak, babanın muğlak kaybı ile

birlikte kalmamak ya da muğlak kayıpla bağları koparmak adına gerçekleştirilen bir değişim olarak görülmektedir. Öte yandan alanyazın kadının aile yanına yerleşmesini geliri olmaması (Can ve Aksu, 2016) ve çocukların bakımında destek olacak kişilere duydukları ihtiyaçla ilişkilendirmektedir. Söz konusu değişiklik maddi anlamda belirtilen ihtiyaçlarla gerçekleştirilmiş olsa da temelde muğlak kayba uyum sürecinin bir parçası olarak düşünülmektedir. Yaşantısal alana ilişkin bir diğer miras, rol ve sorumluluklardaki değişimdir. Bu başlık altında tek ebeveyn olmakla birlikte hem anne hem baba rolünün üstlenilmesi ve buna bağlı olarak sorumlulukların artmasına vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte boşanma öncesinde babanın muğlak kaybı nedeniyle anne ve baba sorumluluğunu eş zamanlı üstlenen katılımcılar da söz konusudur. Bu kapsamda alanyazın incelendiğinde, velayeti alan ebeveynin sorumluluğunun arttığı görülmektedir (Kressel, 1980, s. 235; Öngider, 2013). Erkeğin, babalık rolü kapsamında üzerine düşen rol ve sorumlulukları yerine getirmemesi, kadının annelik rolünün yanı sıra baba rolünü de üstlenmesi ve bununla bağlantılı olarak sorumlulukları yerine getirmesi anlamı taşımaktadır (Duru, 2023). Ortaya çıkan bu durum, sınır belirsizliği (Boss ve Greenberg, 1984) kapsamında rol belirsizliği olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle annelik rolü ile babalık rolünün iç içe geçmesi, rol karmaşasına neden olmakta ve rol sınırlarının kaybolması söz konusu olmaktadır. Bu rol karmaşası anne ile baba rollerinin iç içe geçmesinin yanı sıra anne-çocuk rollerinin değiştirilmesi biçiminde de gerçekleşebilmektedir. Bu durum ebeveyn çocuk kavramının anne tarafından da dile getirilmesi anlamına gelmektedir. Yeni yaşam düzenine ilişkin gerçekleşen bir diğer değişim, aile kuralları ile ilgilidir. Bu bağlamda gerçekleşen değişim üç şekildedir: Kural yok, değişim yok, sınırlandırılmış yaşam. Kural olmaması, muğlak kaybın kurallarının olmaması biçiminde düşünülmektedir. Bu durumda, muğlak kaybın olmamasının yarattığı rahatlığın, kuralların olmaması olarak algılandığı; kurallarda değişim olmaması ise boşanma öncesinde muğlak kayba sağlanan uyumu temsil ettiği düşünülmektedir. Bu nedenle boşanma sonrası değişim algılanmadığı için kurallarda da değişime gidilmemiş olabilir. Sınırlandırılmış yaşam ise yeni ailenin kendi kurallarının toplum baskısı nedeniyle şekillendirilmesini ya da kök ailenin kurallarının benimsenmesi nedeniyle deneyimlenen yasakları ifade etmektedir. Üçüncü durum, ailenin işlevselliğini olumsuz etkileyen bir yön olsa da aile kurallarına yönelik gerçekleşen değişim muğlak kayba uyum sağlamanın farklı düzeylerdeki biçimi olarak değerlendirilmektedir. Boss (*Bknz*. 1999) da aile kurallarının muğlak kayba göre esnetilmesinin ve değiştirilmesinin, kaybın yasının tutulabilmesi ve ailenin işlevselliğini kazanılabilmesi açısından önemli görmektedir. Son

olarak özel günlerle ilgili olarak aile geleneğindeki değişim de aile kuralları gibi, muğlak kayba uyum sürecinde gerekli ve önemli görülmektedir (*Bknz*. Boss, 1999). Özetle, yaşantısal alanda gerçekleşen değişimler, muğlak kaybın mirası olarak nitelendirilmekle birlikte nicel olarak ölçülebilen ve sürekli değişken olarak kabul edilen sınır belirsizliğine karşılık gelmektedir. Başka bir ifade ile evin fiziksel sınırlarının bulanıklaşması, rol ve sorumlulukların iç içe geçmesi, aile kuralları ve geleneklerindeki değişim ya da katılık, muğlak kaybın görünür olan yanını ifade etmektedir. Bu kapsamda bu araştırmada elde edilen bulgular katılımcıların yaşadıkları sınır belirsizliğinin farklı boyutlarını örneklemekte ve Boss'un (*Bknz*. 1999) görüşleri ile tutarlılık göstermektedir. Bu değişimlerle birlikte yaşantısal olarak değerlendirilen ancak temelde bireysel-psikolojik ve toplumsal olarak görülen değişim, aile kavramının içeriğinin değişmesi ile ilgilidir. Bu kapsamda katılımcılar aile ile ilgili ve aileyi içeren kişilerle ilgili farklı tanımlamalar yapmışlardır. Bu bağlamda bulgular, ailenin anne ve çocuktan oluşan bir yapı olduğunu göstermekte ve bu bağlamda baba, muğlak kayıp olarak psikolojik aile kavramının içinde yer almamaktadır. Bu durum, aile sınırlarının babayı dışta bırakacak biçimde revize edildiğini göstermektedir. Öte yandan psikolojik aile, bazı katılımcılar için kendilerine destek olan kişileri kapsayabilmektedir. Sonuç olarak, boşanma sonrası tanımlanan aile, Boss'un (1999), psikolojik aile kavramına karşılık gelmektedir. Ortaya çıkan bu durum, aile sınırları ile ilgili gerçekleşen değişimlerin özeti olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, psikolojik aile, roller, sorumluluklar, kurallar ve geleneklerle ilgili olanları belirlemekte ve bunlara kimlerin dahil edileceğinin bilgisini vermektedir.

Sosyal-Toplumsal Miraslar. Muğlak kaybın miraslarından bir diğeri sosyal-toplumsal miraslardır. Bu başlık altında elde edilen bulgular toplumun olumlu ve olumsuz bakış açısı etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda bulgular, boşanma nedenine yönelik sorgulamaların yarattığı rahatsızlık, boşanmış kadına yönelik olumsuz yakıştırmalar-damgalamalar, boşanmış kadının mutsuz olması gerektiğine yönelik ön yargı, başarılı anne imajı odağında şekillenmektedir. Alanyazın araştırma bulguları ile tutarlı olarak çevrenin bakış açısının boşanma sonrasında olumsuz yönde değiştiğini ve kadınların kötü bir gözle kendilerine bakıldığına yönelik algılarını ortaya koymaktadır (Arıkan, 1996). Benzer şekilde Bayraktar'ın (2010) yürüttüğü çalışmada da kadınların çevrenin kötü bakışlarından çekindikleri, etiketlemelerden kaçınmak için giyimlerine, davranışlarına dikkat ettikleri belirlenmiştir. Bununla birlikte anne olmaları nedeniyle çevrenin baskısının daha önemli hale geldiği ve bu nedenle daha kontrollü davrandıkları

anlaşılmaktadır. Ek olarak, çevre baskısından kaçınmak için boşandığını söylemeyen kadınların varlığı da söz konusudur. Toplum baskısı nedeniyle, kadınların kendilerini sınırlandırmalarına ilişkin bir diğer bulgu, Öztürk (2023) tarafından ortaya konulmuştur. Araştırmacı eşleri olmadan sosyal ortama girmekten çekinen kadınların, kendilerini sınırladıklarını belirlemiştir. Belirtilen tüm bu bulgular, araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir. Öte yandan boşanmış bir kadının annelik rolünün toplum tarafından takdir edilmesi de söz konusudur. Bu durum her ne kadar olumlu bir yaşantı olarak deneyimlense de boşanmış kadının toplumda kabulünün anne rolü üzerinden sağlandığını gösteren dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada elde edilen bulgu, Gregson ve Ceynar'ın (2009) içselleştirilmiş kadın rolünün sona erdiğine ilişkin görüşü ile çelişmektedir. Aksine kadının ebeveyn sorumluluğu artmakta (Pearlin ve Johnson, 1977) ve toplum bu bakış açısından boşanmış kadını anne kimliği üzerinden değerlendirmektedir.

Eş/Baba Katılımcı Grubunun Muğlak Kayıp Deneyimlerine İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Baba grubuna ait katılımcı grubunun verilerinden elde edilen sonuçlar anne ve çocuk grubunda yer alan katılımcılarda olduğu gibi boşanma öncesi (Yuva: Var olmaya çabaladığım) ve sonrası (Elde var hayat) olmak üzere iki ana başlık altında sunulmuştur. Bu kapsamda yasal boşanma sürecine ilişkin bulgular boşanma öncesi ve sonrası başlıkları altında dahil edilerek tartışılmıştır.

Yuva: Var Olmaya Çabaladığım

Boşanma öncesi süreçte katılımcıların verileri muğlak kaybın ögeleri bağlamında muğlak kaybın deneyimlenme biçimlerine işaret etmektedir. Bu kapsamda bu bölümde sırasıyla özne, nesne ve muğlak kaybın evine ilişkin tartışmalara yer verilmiştir.

Muğlak Kaybın Ögeleri. Eş/Baba grubunda yer alan katılımcılara ilişkin veriler analiz edildiğinde, muğlak kaybın ögelerinin üç başlık altında toplandığı görülmektedir. Bu kapsamda muğlak kaybın ögeleri özne, nesne ve muğlak kaybın evi biçimindedir.

Muğlak Kaybın Öznesi Olmak. Muğlak kaybın kaynaklık eden profiller incelendiğinde katılımcıların iki özneye işaret ettiği görülmektedir. Bunlar muğlak kaybın öznesi olarak eş/anne ve muğlak kaybın öznesi olarak eş/baba profilleridir.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne. Muğlak kaybın öznesi olan eş profilleri kırık kol/kırık başlangıç, güçsüz, evdeki düşman, uzak/laşan, vazgeçen eş ve ruh sağlığı kayıp olarak altı başlık altında gruplandırılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak *kırık kol/kırık başlangıç* duygusal olarak bağ kurulamayan kişiyi tanımlamaktadır. Bununla birlikte beklentileri, kişilik özellikleri ya da kültürleri farklı olan eşler de bu başlık altında yer almaktadır. Belirtilen özellikler kapsamında baba grubunda yer alan eşler muğlak kaybı deneyimlemektedirler. Bu bağlamda araştırma bulguları Çetinkaya'nın (2018) sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Yapılan araştırmada beklentilerin karşılanmaması erkekler için en temel boşanma nedenleri arasında yer almaktadır. İkinci olarak, eşin *güçsüz* olması da muğlak kaybın bir diğer nedenidir. Bu kapsamda yer alan eş, ailesinin etkisinde kalarak yasal boşanma sürecini kendi kararları ile yürütememekte ve bu nedenle birey olmaktan uzak olarak görülmektedir. Bu noktada kadınların aile baskısına daha fazla maruz kaldığına yönelik araştırma bulguları önemli hale gelmektedir. Araştırmalar kadınların %73.2 oranında aile baskısından etkilendiklerini gösterirken, erkekler bu baskıdan %24.6 oranında etkilenmektedirler. Benzer şekilde Aktaş (2011) da kadınların erkeklere oranla daha yüksek oranda baskı gördüklerini ifade etmektedir. Bu durum kültürel açıdan kadının birey olmasına izin verilmemesi biçiminde ortaya çıkmakta ve evliliklerde bu durum kendi kararlarını alamayan, kök aileleri ailesinin sınırları içine dahil eden kadın tutumlarını beraberinde getirmektedir. Bu durum aynı zamanda kendi muğlak kaybına doğan kadının, sınır belirsizliği sonucunda (kendi ailesine sınır koyamaması durumunda) kurmuş olduğu ailede de muğlak kayıp olarak algılanmasına neden olmaktadır. Öte yandan evliliğinde karşısında eşin varlığını hissedemeyen erkek, tek başına bir aile kuramamanın sancılarını yaşamakta ve bu dinamik boşanmanın temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Elde edilen bu bulgu, Elmas ve Adak (2023) ve Elitok'un (2019) sonuçları ile tutarlılık göstermektedir. Belirtilen araştırmalarda kök ailenin çekirdek aileye müdahalesinin erkekler açısından boşanma nedeni olduğu belirlenmiştir. *Evdeki düşman* profili, örseleyen baba profilinde olduğu gibi duygusal ya da psikolojik alanda yaptığı zorbalıklar üzerinden muğlak kayıp olarak algılanan özellikleri içermektedir. Bu kapsamda baskıcı, tacizkar, geçimsiz, kıskanç, düşman, babayı kötüleyen eş özellikleri sıralanmaktadır. Belirtilen bu özellikler muğlak kaybın

kaynağı olarak görülmekte ve boşanmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Örneğin kıskançlık, kadınlara göre erkekler için daha yüksek oranda boşanmanın nedeni olarak gösterilmiştir (TÜİK, 2021). Benzer şekilde Graham-Kevan (2011) erkeklerin de aile içi şiddete uğradığını göstermektedir. Özetle, kadın eş tarafın uyguladığı şiddet de erkeğin muğlak kaybı yaşamasına neden olmaktadır. Muğlak kaybın öznesi statüsünde yer alan bir diğer eş profili *uzaklaşan/vazgeçen eş*tir. Bu kapsamda çalışan, evden uzaklaşan ve aldatan eş *uzak/laşan* olarak değerlendirilirken; barışmak istemeyen, çaba göstermeyen ve giden eş *vazgeçen eş* profilini tanımlamaktadır. Bu kapsamda istatistiksel veriler özellikle uzaklaşan eş profiline kanıtlar sunmaktadır. Yapılan çalışmalar kadınların çalışma yaşamında yer alması ile boşanmaların arttığını (Wagner, 2020) ve kadınlara oranla daha düşük düzeyde olsa da erkeklerin aldatmalar nedeniyle boşanmak istediklerini (Elitok, 2019; TÜİK, 2021) ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışan eş, ağırlıklı olarak fiziksel muğlak kayıpla başlayan duygusal kopmaya işaret ederken, aldatma kadının duygusal olarak muğlak kaybı olarak düşünülmektedir. *Ruhsal problemleri olan eş* de özne statüsünde yer alan kadın eşi tanımlamaktadır. Ruh sağlığının bozuk olması daha önce de belirtildiği gibi psikolojik açıdan muğlak kaybın deneyimlenmesine kaynaklık eden durumlardan birisidir (Boss, 1999) ve bu kapsamda bu araştırma grubu için de benzer etkiye sahiptir. Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nda (2021) da eşin ruh sağlığı problemlerinin olması erkekler tarafından %2.9 oranında boşanma gerekçesi olarak gösterilmiştir.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba. Muğlak kaybın öznesi olarak görülen erkek profilleri incelendiğinde, katılımcıların özelliklerinin iki başlık altında gruplandırıldığı görülmektedir: İhtiyaca duyarlı-odaklı ve yarım/eksik. İlk olarak kendi *ihtiyaçlarına duyarlı-odaklı eş* profili incelendiğinde, katılımcıların ihtiyaçlarının farkında olduğu ve bu ihtiyaçlarını (özel alan ve cinsellik) karşılamaya yönelik harekete geçtiği anlaşılmaktadır. Söz konusu davranış biçimi erkek eşin hem fiziksel hem psikolojik açıdan muğlak kaybı olarak algılanmaktadır. Alanyazın, erkeklerin kendi sınırlarını koruyarak vakit geçirme ihtiyacına işaret etmektedir. Öte yandan bu ihtiyacın karşılanmaması, evliliğe hapsolmuş bir köle gibi kişinin kendini algılamasına neden olmaktadır (Elitok, 2019). Benzer şekilde bu araştırmanın bulguları da katılımcının kendine alan yaratma çabalarının tepkiyle karşılandığını göstermektedir. Bu durum, erkek eşin muğlak kaybına verilen tepki biçiminde düşünülmektedir. İhtiyaçlarının farkında olan eş profiline ilişkin bir diğer özellik, cinsel ihtiyaçların doyurulmasına ilişkindir.

Katılımcı eşinin isteksizliği nedeniyle cinsel ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Bu durum üçüncü kişilerin varlığını gündeme getirmektedir. Özetle, ortaya çıkan bu durum kadının cinsel açıdan muğlak kaybı ile başlamakta erkeğin fiziksel ve psikolojik açıdan muğlak kaybı ile sonlanmaktadır. Muğlak kayıplar açısından sağlanan ortaklık, boşanma açısından da gerekçe oluşturmaktadır. İhtiyaca duyarlı profilinin yanı sıra eş ve baba rolleri üzerinden katılımcılara ilişkin *yarım-eksik* profili oluşturulmuştur. Bu profil, zorla evlendirilen, eş olarak var olmayan, yokluğu fark edilmeyen, evden uzaklaşan, duygusal olarak boşanan, içi içine yaşam ve yara olarak ifade edilen alt özellikleri kapsamaktadır. Bu alt kategorilerden *zorla evlendirilen* ve *eş olarak var olamayan* birbirleri ile ilişkili başlıklardır. Katılımcılar zorla evlendirildiklerinde eş olarak varlık gösterme konusunda da sorun yaşamaya başlamaktadırlar. Bu noktada katılımcıların kendilerini muğlak kayıp olarak gördükleri nokta zorla evlendirilmeleridir. Elde edilen bulgu, TÜİK (2021) ile de desteklenmektedir. Bu kapsamda erkeklerin %8.6'sının kendi rızası olmadan görücü usulü evlendirildiği görülmektedir. Ortaya çıkan bu durum, kişinin kendi ailesi tarafından muğlak kayıp olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan bu bulgunun ilginç bir yönü vardır. Ailesi tarafından evlendirilme konusunda yok sayılan katılımcı, eşini de ailesinin etkisi altında kaldığı için eleştirmekte ve bu nedenle boşanmak istemektedir. Bu noktada katılımcının evliliği, muğlak kayıpların ilişkisi olarak düşünülmekte ve boşanma isteği, kendi kaybına yönelik açtığı savaş biçiminde yorumlanmaktadır. Üçüncü olarak *yokluğu fark edilmeyen eş* profili, eşiyle arasında sevgi bağı olmayan kişiyi tanımlamaktadır. Elitok (2019) sevginin yokluğunun boşanmanın gerekçelerinden biri olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Eşler arasındaki sevgi bağı, karşıdaki kişinin varlığına gösterilen değeri ifade ettiğinden sevginin yokluğu kişinin yok sayıldığı anlamına gelmektedir. Bu kapsamda sevgi bağının kurulamadığı erkek, muğlak kaybın kaynağı olarak süreçteki yerini almaktadır. *Evden uzaklaşan* eş profili ise fiziksel olarak evden uzak kalma çabası içinde olan kişileri tanımlamaktadır. Burada eş, birlikte olmaktan mutlu olmadığı eşten uzaklaşmak için fiziksel olarak uzaklaşma davranışı göstermektedir. Bu bağlamda psikolojik olarak muğlak kaybı deneyimlenen eşe hem fiziksel hem de psikolojik olarak muğlak kayıp olma biçiminde tepki verilmektedir. Katılımcı bilinçli bir şekilde kendini eş ve çocuklardan oluşan aile sınırlarının dışına itmekte ve bu kapsamda muğlak kaybın kaynağı olmaktadır. Betimlenen bu durum, hukuki sistemde yer alan *yapıntı terk* kavramı ile ilişkilendirilmektedir. *Yapıntı terk* örneğin şiddet nedeniyle eşin evi terk etmesidir ve boşanma nedeni sayılmaktadır (Denktaş, 2023). Bu bağlamda eşin psikolojik açıdan muğlak kaybı, diğer eşin yapıntı

terk davranışına başka bir ifade ile yapay terk davranışına neden olmakta ve bu suni olarak ortaya çıkan davranış, yapay olarak üretilen bilinçli bir muğlak kayıpla sonuçlanmaktadır. Beşinci olarak, *duygusal olarak boşanan* eş, eşlerle kurulan ya da kurulamayan duygusal bağın, yasal boşanma öncesinde kopmasını ifade etmektedir. Bu durum bir anlamda benliğin evlilikten uzaklaşması olarak görülmektedir (Carter ve McGoldrick, 2001). Ortaya çıkan bu durumda duygusal boşanma, psikolojik açıdan muğlak kayba eş değer görülmekte ve bu bağlamda bulguların alanyazınla desteklenmesini sağlamaktadır. *İçi içine yaşam* alt kategorisi katılımcının evlendikten sonra kök ailesiyle yaşam kurması ve bu bağlamda çekirdek ailesinin yaşam alanını düzenleyememesi ile ilgili tutumunu tanımlamaktadır. Bu durum toplum tarafından *aile reisi* olarak nitelendirilen erkeğin, kendi ailesini kurma noktasındaki eksikliğine işaret ediyor gibi görünmektedir. Bu bağlamda muğlak kayıp, katılımcının kendisidir. Alanyazın erkeklerde olduğu gibi kadınlar için de kök aile ile iç içe girmiş ilişkinin boşanma nedeni olarak değerlendirildiğini göstermekte (Kucur ve Kelebek, 2021) ve elde edilen bulgular, araştırma sonuçları ile desteklenmektedir. Son olarak *yara* betimlemesi, çocuğu ile fiziksel ve duygusal yakınlığın yeterince kurulamamasını tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle katılımcı kendisini fiziksel ve psikolojik açıdan muğlak kayıp olarak tanımlamaktadır. Babanın kaybının çocuk tarafından yara olarak değerlendirilmesine ilişkin oldukça çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Öte yandan bu algının baba tarafından da karşılık bulması alanyazın için kritik bir bulgu olarak değerlendirilmektedir. Bu durum başka bir yönüyle donmuş yasın karşılıklı hissedilmesidir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olmak. Boşanma öncesi dönemde muğlak kaybın nesnesi olarak, anne ve çocuk profillerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda anne profilinin özellikleri, görülmeyen eş; çocuğun özellikleri, bağlantı noktası ve çarpan etkisi olarak alt başlıklara ayrılmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgular aşağıda tartışılmıştır.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Eş/Anne. Nesne statüsünde yer alan eş/anne profiline ilişkin katılımcı ifadeleri *görülmeyen eş* başlığı altında gruplandırılmıştır. *Görülmeyen eş*, eşi tarafından yok sayılan, aynı zamanda da ilişkinin içinde yer alamayan katılımcı nedeniyle muğlak kaybı deneyimlenen eşi tanımlamaktadır. Ortaya çıkan bu durum, aile içi şiddeti düşündürmektedir. Boss (2002) şiddetin en etkilisinin karşı tarafta çaresizlik uyandıran, hareketsiz bırakan ve özsaygısını düşüren biçiminin olduğunu

söylemektedir. Bu kapsamda katılımcının hem kendi hem de bireysel yokluğuna eşini mahkum etmesi bahsedilen etkilerin ortaya çıkarılabilmesinin en iyi yolu gibi görünmektedir. Öte yandan görülmeyen eş, kadın katılımcılar tarafından oldukça sık bir biçimde dile getirilmiş ve olumsuz etkilerinden bahsedilmiştir. Bu bağlamda erkeğin gözünden yok sayılmanın kişiye vereceği zararla ilgili iç görü, yine muğlak kayba ilişkin donmuş yasın ve diğer duyguların karşılıklılık ilkesi bağlamında işlediğini göstermektedir. Bununla birlikte bu yok sayma ve sayılma davranışı, başka bir ifadeyle karşılıklı muğlak kayıp, ebeveyn yabancılaştırmaya varan bir öfkeyi de ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada eş, kendisini *ölü sayan* eşin öldüğünü varsaymış ve bu varsayımı çocuğa gerçeklik olarak sunmuştur. Bu kapsamda muğlak kayıpla bağlantılı olarak yaşanan aile içi şiddet, donmuş yasın gerçek bir yasa dönüşmesini dilemek biçiminde çocuk üzerinden deneyimlenmiştir.

Muğlak Kaybın Nesnesi Olarak Çocuk. Belirtilen profil, bağnatı noktası ve çarpan etkisi olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak *bağlantı noktası*, çocuğu evliliğe ya da eşe bağlanmayı sağlayan bir dinamik olarak görülmektedir. Burada çocuk, katılımcının eve bağlılığını arttıran bir faktör olarak görülmekte ve boşanmayı engelleyeceği varsayılmaktadır. Bu aşamada Koçer'in (2020) çalışması da engelleyici bir dinamik olarak çocukların etkisinden bahsetmekte ve araştırma bulgularına destek sağlamaktadır. İkinci olarak, *çarpan etkisi* profili çocuğun boşanma sürecini etkilemesi ve süreçten etkilenmesini ifade etmektedir. Bu kapsamda elde edilen bulgu, çocuğun boşanmayı istediğini ve anne-baba ilişkisine dahil olmamayı tercih ettiğini göstermektedir. Benzer şekilde Kavas (2010) da evlilik sürecinde anne-baba arasındaki olumsuz yaşantılara şahit olan çocukların ayrılığı olumlu karşıladıklarını belirlemiştir.

Muğlak Kaybın Evi. Boşanma öncesi ve yasal boşanma sürecine ilişkin oluşturulan son kategori, muğlak kaybın evidir. Bu kategori, muğlak kaybın yokluğunda ve varlığında olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmıştır. Muğlak kaybın yokluğunda aile ortamı mutlu yuva ve eşten ayrı çocukla aynı olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda mutlu yuva, paylaşımların yoğunluğunu; eşten ayrı çocukla aynı, eşin muğlak kaybının deneyimlendiği süreci ifade etmektedir. İkinci olarak muğlak kaybın varlığındaki ev ortamı kişilerarası farklılıkların daha hissedilir olduğu, paylaşımların azaldığı, güven ve saygı gibi değerlerin kaybedildiği, başarısızlığın deneyimlendiği ve kök ailenin etkisinin hissedildiği aile ortamını tanımlamaktadır. Bu kapsamda mutlu yuva, evlilik doyumunun

yüksek olduğu dönemleri tanımlarken (Kuşçu, 2019), eşten ayrı çocukla aynı, eşin muğlak kaybının deneyimlenmeye başlandığı, evlilik doyumu ile ebeveynlik doyumu arasındaki ayrımı (Kurdek, 1996) ifade etmektedir. Muğlak kaybın varlığında profili ise muğlak kayıp odağında boşanma nedenlerine işaret etmektedir. Bu bağlamda araştırmalar aldatma, kişiler arası uyumsuzluk, iletişim problemleri (Amato ve Previti, 2003), sorumsuz ve ilgisiz davranma ve kök ailenin çekirdek aileye müdahalesi (TAYA, 2021) gibi başlıklar altında muğlak kaybın ortaya çıkış biçimlerini özetlemiştir.

Elde Var Hayat

Baba grubuna ait boşanma sırası ve sonrası sürece ilişkin bulgular, diğer gruplarda olduğu gibi üç ana başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar, muğlak kaybın ögeleri, başa çıkma mekanizmaları ve muğlak kaybın mirasları biçimindedir.

Muğlak Kaybın Ögeleri. Muğlak kaybın ögeleri başlığı altında özne olarak anne, baba ve çocuk ile nesne olarak çocuk profillerinin varlığı dikkat çekmektedir. Bu kapsamda oluşturulan profil ve özelliklerine ilişkin tartışmalar aşağıda sunulmuştur.

Muğlak Kaybın Öznesi Olmak. İlk olarak muğlak kaybın öznesi olmak kategorisine odaklanıldığında, kaybın kaynağının anne ve baba profilleri olduğu görülmektedir. Bu kapsamda anne profilinin özellikleri, zorlayıcı eş ve dışlanan-dışsallaştırılan; baba profilinin özellikleri, uzak, kendiyle uğraşta ve iyi baba biçimindedir.

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Anne. Kaybın öznesi olarak kadın eş profili incelendiğinde, iki ana başlık dikkat çekmektedir: *Zorlayıcı eş* ve *dışlanan/dışsallaştırılan eş.* Burada belirtilen ilk profil, psikolojik şiddet uygulayan eşi tanımlamaktadır. Bu kapsamda zorlayıcı eş, çıkarcı, ilgisiz, öfkeli ve çocukları dolduran gibi özellikler sergilemektedir. Burada yer alan özellikler, kendi rollerinden uzaklaşarak babayı ön plana almak isteyen eş tepkileri olarak değerlendirilmektedir. Örneğin erkek eşin ebeveyn olma sorumluluğundan kaçtığı algılandığında muğlak kaybın kaynağı olarak görülmeleri söz konusudur. Bazen de katılımcılara baba olma sorumluluğunu vermek için kadın eşlerin öfkeli davrandıkları anlaşılmaktadır. *Çocuğu doldurmak* olarak

tanımlanan profil de yine katılımcıya yönelik olumsuz duyguların ifade ediliş biçimidir. Bu profil, ebeveyn yabancılaşmasına neden olan tepkileri içermektedir. İkinci olarak *dışlanan-dışsallaştırılan eş* profili incelendiğinde, muğlak kayıp statüsüne koyulan eş özelliklerinin sıralandığı görülmektedir. Profildeki eşler çocuklarımın annesi, uzak, varlığı yokluğu bir ve engellenen gibi özellikler kapsamında tanımlanmaktadır. Bu kapsamda *çocuklarımın annesi* profili, eş ile kurulan ilişkinin çocuklar üzerinden sağlandığı anlamına gelmektedir. *Uzak* profili, fiziksel olarak uzakta olan eşi tanımlamaktadır. *Varlığı yokluğu bir* profili, boşanma öncesinden itibaren muğlak kaybı deneyimlenen eşi betimlemek için kullanılan bir ifadedir. *Engellenen eş* ise katılımcının muğlak kayba verdiği tepki bağlamında ortaya çıkan bir özelliktir. Muğlak kaybın yok sayılmasına karşılık gelmektedir. Burada zorlayıcı eş, annelikten kaçan ya da babayı sorumluluk almaya davet eden aktif ya da edilgen anne davranışları üzerinden deneyimlenen muğlak kayba işaret ederken; dışlanan-dışsallaştırılan eş profili, katılımcıların davranışları üzerinden muğlak kaybı deneyimlenen kişiyi ifade etmektedir. Zorlayıcı eş, çocuk üzerinden kadının iletişim kurma biçimini yansıtırken; dışlanan-dışsallaştırılan eş, katılımcının duygu dünyasındaki muğlak eşe karşılık gelmektedir. Ortaya çıkan bu profillerden zorlayıcı eş profili, boşanma sonrası öfke ve çaresizlik duygularının deneyimine neden olan kişileri tanımlarken (Evans, 2000); dışlanan-dışsallaştırılan eş, sınır oluşturulmaya çalışılan eş profiline işaret etmektedir (Madden-Derdich, Leonard ve Christopher, 1999).

Muğlak Kaybın Öznesi Olarak Eş/Baba. Özne statüsünde yer alan eş/baba profilleri *uzak baba, kendi ile uğraşta* ve *iyi baba* biçiminde isimlendirilmiştir. Bu kapsamda *uzak baba*, baba-çocuk arasındaki ilişkinin mesafeli olması ya da sadece belli zaman aralıklarında görüşülen kişi olmasını ifade etmektedir. Burada ilk olarak babanın mesafeli olması toplumsal cinsiyet rolleri açısından babanın bulunduğu konumu ifade etmektedir. Boratav ve diğerleri (2018) baba-çocuk ilişkilerinin tanımlanmasında mesafe kavramının da altını çizmektedir. Bu bağlamda mesafe, başka bir ifadeyle babanın psikolojik açıdan muğlak kaybı, geleneksel babalığın ifadesidir. İkinci olarak belli zaman aralıklarında görüşülmesi ise boşanma sonrası velayetin anneye verilmesi ile baba-çocuk ilişkisine yönelik yapılandırmayı belirtmektedir. *Kendisi ile uğraşta olan baba* ise ailesini bir arada tutmayı başaramadığı için kendini suçlayan ve baba rolünde kalarak kendini koruyan olmak üzere iki farklı biçimde deneyimlenmektedir. Burada katılımcının kendini suçlama davranışının toplumun kendine verdiği aile reisi rolünün tam olarak yerine

getirememesi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de ataerkilliğin etkisiyle oluşturulan baba profilinin, katılımcının bakış açısından, hakkıyla yerine getirilememesi, suçluluk duygularına neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, kendisine biçilen evin direği rolünü oynayamadığı için kendi muğlak kaybına öfkelenmektedir. Bu durum alanyazında ailenin varlığını garanti altına alması gereken erkeğin (Bernardes, 1985) sorumluluğunu yerine getirmemesi ile ilişkilendirilmektedir. İkinci olarak baba rolünde kalan katılımcı, boşanan annelerin aksine çocukla ilgili sorumluluk alanının değişmediği bir durumu ifade etmektedir. Alanyazında baba, çocuk bakımı ve ev işleri konusunda zorlanan, ev dışın işlerden sorumlu, aileyi koruyan ve evin geçimini sağlayan kişi olarak görülmektedir (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011). Bu noktada babanın rolü boşanma sonrasında da değişim göstermemektedir. Öte yandan velayeti alan annenin hem anne hem baba olmakta, çocukla ilgili pek çok sorumluluğu üstlenmekte ve bu nedenle boşanma sonrası sürecin psikolojik etkilerine karşı daha kırılgan hale gelmektedir (Thomas ve Ryan, 2008). Bu bağlamda babanın sorumluluk alanının değişmemesi bir anlamda kendini koruması olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu durum, muğlak kaybın yol açtığı rol belirsizliğinin önüne geçilmesi ve etkilerinin azaltılması bağlamında kritik bir hamle olarak görülmektedir. Muğlak kaybın öznesi kapsamında oluşturulan bir diğer baba profili, *iyi baba*dır. İyi baba, baba imajını (maddi-manevi destek veren ve boşanmak istemeyen) korumaya çalışan, ihtiyaçları karşılayan (maddi-manevi destek), destekleyici (maddi-manevi destek) ve fedakar (çocuklar için evliliği sürdürmek) olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada elde edilen bulgular son zamanlarda ortaya çıkan sorumlu babalık kavramına rağmen Eçmen'in (2023) belirttiği gibi babaların ebeveynliğin kontrol ve destek bölümünün maddi alanında etkinlik göstermeyi temel görevleri saydıklarını göstermektedir. Çocukları için boşanmaktan vazgeçen babalar (Koçer, 2020) ise kendilerini muğlak kayba mahkum etmeleri bağlamında kendilerinden vazgeçerek fedakârlıklarını ortaya koymaktadırlar.

Muğlak Kaybın Öznesi ve Nesnesi Olmak. Muğlak kaybın öznesi ve nesnesi olarak çocuk profiline odaklanıldığında, profilin özelliklerinin temasta, taraf-lı/sız ve boşanmadan etkilenen biçiminde isimlendirildiği görülmektedir. Profil özellikleri tek tek ele alındığında *temasta*, annenin yanında olan, babaya ihtiyaç duyan, babanın yaşamının merkezinde ve arkadaş olarak görülen kişiyi temsil etmektedir. Boşanma sonrası anne ve baba ile ilişkide kalmak çocukların uyumu açısından önemli görülmektedir (Arditti ve Prouty, 1999). Gagne, Drapeau, Melançon, Saint-Jacques, ve Lépine (2007) çocukların

ebeveynlerden birini seçseler bile her ikisiyle ilişkilerinin iyi olabileceğini ifade etmektedir. Bu aşamada uyum, anne-babanın muğlak kaybına engel olmak bağlamında temasta kalmakla sağlanabilmektedir. *Taraf-lı/sız* profili hem anne hem de babanın yanında yer alarak nabza göre şerbet veren kişiler ve arada kalan çocuklar olarak alt başlıklara ayrılmaktadır. Söz konusu bu iki biçim, anne-baba arasındaki çatışmada ne yapacağını bilemeyen ve olumsuzluktan kurtulmak için çatışmadan faydalanmayı seçen çocukları tanımlamaktadır. Yaşanan durum, anne-baba arasında sıkışan çocuğun içsel mücadelesine karşılık gelmektedir (Afifi, 2016). Son olarak *boşanmadan etkilenen* profili, ilgi ve sevgiden yoksun kalan, erken olgunlaşan ve boşanma sürecinde yaşanan karmaşaya benzer ortamlardan kaçan çocukları tanımlamaktadır. Wallerstein (1987), gençlerin önemli bir bölümünün boşanma sonrası kendilerini fiziksel ve duygusal olarak terk edilmiş hissettiklerini belirlemiştir. Ortaya çıkan bu durum, yaşanılan muğlak kayba işaret etmekte ve sevgi ve ilgiden yoksun olmalarının kaynağını ve sonucunu tanımlamaktadır. Erken olgunlaşma, boşanma sonrası ortaya çıkan sonuçlardan biridir ve muğlak kayba uyumu yansıtmaktadır. Ortaya çıkan bu durum "olgunlaşmamış ebeveynlerin yetişkin çocuklarını (Gibson, 2021) doğurmaktadır. Son olarak kaçış, çocukların muğlak kaybın çağrıştırıcılarına verdiği tepkidir. Bu durum yaşadığı travmaya tepki veren çocuğu da betimlemektedir.

Başa Çıkma Mekanizmaları. Muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde kullanılan mekanizmalar, zorlaştırıcılar ve kolaylaştırıcılar olmak üzere iki kategori altında ele alınmıştır. Bu kategorilerden elde edilen bulgular ortaklaştırılarak sunulmuş, ortak bir başlık altında birleştirilemeyen mekanizmalara ise ayrı ayrı yer verilmiştir. Bu kapsamda muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde ortaklaşan başlıklar bireysel-psikolojik kaynaklar ile ilişkisel kaynaklardır. Öte yandan ortaklaşmayan bölümde zorlaştırıcılar olarak özel günler ve sorumluluklar; kolaylaştırıcılar olarak kişisel kaynaklar ele alınmıştır.

Bireysel-Psikolojik Faktörler. Muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde bireysel-psikolojik faktörler altında zorlaştırıcılar olarak içsel hesaplaşmalar dikkat çekmektedir. Bu kapsamda katılımcıların kullandığı başa çıkma mekanizmaları yargılı infaz (suçlama-suçluluk), pişmanlık ve kararsızlık biçiminde gruplandırılmıştır. Alanyazın suçluluğun kendini suçlamak ve başkalarını suçlamak gibi iki biçimde ortaya çıktığını söylemektedir (Evans, 2000). Burada kendini suçlamak, *suçluluk ve pişmanlık* duygularını içermektedir. Evans (2000), boşanmış erkeklerle ilgili yaptığı araştırmada suçluluğun işlevlerine

değinmektedir. Bu bağlamda suçlama, evliliğinin bitmesine yönelik hissettiği acıdan kendini koruma, kontrolü elinde bulundurma ve ne olduğunu anlamanın bir yolu olarak işlev görmektedir. Benzer şekilde Weiss (1975) de kendini suçlamanın kendini korumaya yönelik bir başa çıkma mekanizması olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte başkalarını suçlama davranışı, sorumluluğu karşı tarafa atmanın bir biçimi olarak da görülmektedir (Jordan, 1988). Wymard (1994) ise kendini ve diğerlerini suçlamanın, öfkeyi ifade etmenin bir yolu olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte suçluluk ve pişmanlık duygularına ilişkin Steiner ve arkadaşları (2015), boşanma kararının suçluluk ve pişmanlık duygularına neden olabileceğini belirtmişlerdir. Ek olarak, Hetherington, Cox ve Cox (1976) da zamanla azalma eğilimi gösterse de boşanmanın üzerinden iki yıl geçmiş olmasına rağmen pişmanlık duygularının hissedilmeye devam edebileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın bulguları, katılımcının muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde kendini ve eşini sorgulama üzerinden suçlama ve pişmanlık duygularının ortaya çıktığını göstermekte ve bu duyguların muğlak kayıpla olan zihinsel uğraşı devam ettirmesi nedeniyle zorlaştırıcı bir başa çıkma mekanizması olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır. Başa çıkma sürecini zorlaştıran bir diğer durum, *kararsızlık* halidir. Bu kapsamda katılımcı boşanma sürecine karar verme aşamasında yaşadığı kararsızlıktan bahsetmiştir. Benzer şekilde Kressel (1980) boşanma sürecini duygusal çalkantıların yaşandığı baş etme süreci olarak ele almıştır. Bu kapsamda elde edilen bu bulgu, Kressel'in (1980) baş etme dönemlerinden müzakere döneminde yaşanan kararsızlığa karşılık gelmektedir. Benzer şekilde Şen (2013) de evliliğin sürdürülmesine ilişkin kararsızlık duygularının ortaya çıktığından bahsetmektedir.

Araştırma bulguları suçluluk, pişmanlık ve kararsızlık duygularını zorlaştırıcı başa çıkma mekanizmaları olarak değerlendirirken; unutmak, umut etmek, hayal kurmak ve maneviyat gibi bileşenler kolaylaştırıcı içsel kaynaklar olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda yasal boşanma gününü unutmak, yeniden birleşilebileceğine ilişkin umut, gelecekle ilgili hayaller kurmak, boşlukla baş etmede maneviyat biçiminde kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmalarının bağlamları belirlenmiştir. Elde edilen bulgular kapsamında alanyazın incelendiğinde, *unutmak* işlevsel bir başa çıkma mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Norby (2015), olumsuz bildirimsel anıların başka bir ifadeyle boşanma gibi olguların ve olumsuz duyguların unutulması yoluyla duygu düzenlemenin sağlanabileceğini ifade etmektedir. Bu kapsamda bu araştırmada unutmak, muğlak kayıp gibi bir fenomen etrafında gerçekleşen boşanmaya ait bilgilerin unutulması üzerinden bireyin iyi oluşunu sağlamaya hizmet etmektedir. İkinci olarak *umut*, boşanma sürecinde

yoğun olarak ortaya çıkan ve boşanmanın gerçekleşmeyeceği ya da boşanma sonrası eski eş ile yeniden bir araya gelinebileceğine ilişkin hissedilen duygudur. Bu bulgu ile benzer olarak, Bergmann (2018) da boşanmayı istemeyen babalarla yaptığı çalışmasında, katılımcıların boşanma ile birlikte ilişkilerinin bittiğine inanmakta yaşadıkları zorluğa dikkat çekmektedir. Benzer şekilde, Poustie ve diğerleri (2018) de ruh sağlığını koruyan bir faktör olarak yeniden birleşme umuduna dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla umut, muğlak kayıpla başa çıkma sürecini durdurması bağlamında olumsuz ancak kişiyi muğlak kaybın travmatik acısından geçici süre koruması ve kişiyi yas sürecine hazırlaması bağlamında olumlu bir başa çıkma mekanizması olarak değerlendirilmiştir. Üçüncü olarak *hayal kurmak*, muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde kullanılan bir diğer kolaylaştırıcı mekanizmadır. Rubinstein, Lahad, Leykin ve Aharonson-Daniel (2020), travma ile karşı karşıya kalan bireylerin baş etmek için genellikle hayal gücünü kullandıklarından bahsetmektedir. Bu bağlamda hayal kurmak, bireylerin psikolojik sağlamlığını ve uyum yeteneğini arttıran bir mekanizma olarak işlev göstermektedir (Clark, 2016; Letzring vd. 2005). Muğlak kaybın da travmatik bir stres kaynağı olduğu dikkate alındığında, katılımcıların kayıpla karşı karşıya kaldıklarında gelecekle ilgili hayalleri, elde edilen bulgunun diğer araştırmalarla desteklendiğini göstermektedir. Son olarak *maneviyat*, boşluk duygusu ile başa çıkmada kullanılan kolaylaştırıcı mekanizmalardan biri olarak değerlendirilmektedir. Duygusal başa çıkma mekanizmaları kapsamında alanyazında yerini alan bu strateji, Uçar (2022) tarafından yapılan araştırmada boşanmış babaların öfke ve nefret duygularını düzenlemede kullanılmaktadır. Bununla birlikte Lee-Maturana, Mathewsonn ve Dwan (2020) da çocuklarından ayrı kalmakla baş etmede inancın bir strateji olarak kullanıldığını belirlemişlerdir.

İlişkisel Kaynaklar. Muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde hem kolaylaştırıcı hem de zorlaştırıcı etkiye sahip bir diğer grup, ilişkisel dinamiklerdir. Bu kapsamda aile ve akrabaların, çocuk ve eş üçgeninin etkileri ele alınmıştır. İlk olarak aile ve ailesel dinamiklere odaklanıldığında katılımcılar, aile üyelerinin ve akrabaların var olan aileyi ve çocukları korumak adına boşanmayı engelleme çabalarından bahsetmektedirler. Yaşanan bu durum, geleneksel değerlere verilen önemle ilişkilendirilmektedir (Arıkan, 1996). Başka bir ifadeyle, toplumun bazı kesimlerinde boşanma onaylanmayan bir durumu temsil etmekte ve bu nedenle boşanmanın tarafları kök ailenin direnci ile karşılaşmaktadır. Benzer şekilde Yılkan ve Yaman (2023) da boşanmanın aileler

tarafından ayıp olarak değerlendirildiğini ve bu nedenle boşanmaya engel olmaya çalıştıklarını belirlemişlerdir. Öte yandan bu çabalar, katılımcının muğlak kaybına ya da kayıpla kalmasına neden olduğu için muğlak kaybın sürdürücüleri olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte katılımcılardan biri, birinci derece akrabasının kendisine düşman olması, eski eşi ile yasal boşanma süreci ve sonrasında iş birliği halinde bulunması nedeniyle duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Burada söz konusu durum, kök aile üzerinden muğlak kaybın sürekliliğine işaret etmektedir. Dolayısıyla ailenin tutumu, bir biçimde muğlak kaybın yasının tutulmasını engellemektedir. Elde edilen bulgunun günlük yaşamda benzer karşılığının olacağı düşünülmekle birlikte, alanyazında destekleyen bir araştırma bulunamamıştır. Ailenin zorlaştırıcı dinamiklerden biri olarak değerlendirilmesine neden olan bir diğer bulgu, dava süreçlerine karışması bağlamında ortaya çıkmaktadır. Bu konuda alanyazın ailelerin evliliğe müdahalesi bağlamında eşler arasındaki ilişkinin bozulmasına işaret etmekle birlikte (Tarhanacı, 2017) dava süreçleri ya da sonuçlarına ilişkin görüş bildiren aileler hakkında bulgular sunmamaktadır. Bu noktada elde edilen bulgu alanyazın tarafından desteklenememiştir. Öte yandan aile ve akrabalar, boşanma süreci ve sonrasında sergilediği tutumlar nedeniyle kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmaları kapsamında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda ailelerin boşanma kararını desteklemesi, çocuk bakımına katkı sunmaları ve çocukların babanın muğlak kaybına uyum sağlamalarında oynadıkları rol önemli görülmektedir. Ailenin kolaylaştırıcılığı açısından alanyazın incelendiğinde, sadakatsizlik gerekçesiyle gerçekleşen boşanmalarda erkeğin ailesinin boşanma kararını desteklediği belirlenmiştir (Şahin, 2022). Boşanma sonrası velayeti alan bir babanın ablalarının desteğiyle çocuğunun bakımını sağladığına yönelik ifadesi (Akkoç, 2020) boşanma sonrası çocuk bakımında ailenin rolüne (Demirel, 2019) işaret etmektedir. Öte yandan diğer bulgulardan farklı olarak eşin ailesinin çocuğun babanın muğlak kaybına uyum sağlamasında sunduğu destek, alanyazınla ilişkilendirilememiş ve araştırmanın özgün katkısı bağlamında değerlendirilmiştir.

Muğlak kayıpla başa çıkma mekanizmaları içinde değerlendirilen bir diğer ilişkisel kaynak, çocuklardır. Bu kapsamda bulgular çocukla görüşememek, çocukların büyüdüğünü görememek, yaşam izleri (çocuklardan geriye kalanlar) ve yeni ilişkiye engel oluşturması bağlamında çocukların zorlaştırıcı yönlerine işaret etmektedir. Burada ilk olarak *çocukla görüşememek*, çocukla görüşülmesine izin verilmemesi biçiminde gerçekleşmektedir. Çocukla kurulan ilişkide annenin otoritesi söz konusudur. Bu bağlamda elde edilen araştırma bulguları 1979 yılında yapılan boylamsal bir araştırma ile

tutarlılık göstermektedir. Ahrons (1994) tarafından gerçekleştirilen bu araştırmada babaların çocuklarıyla kurdukları ilişkilerin zamanla azaldığı ve bu azalmada eşler arasında kurulan ilişki dinamiklerinin etkili olduğu belirlenmiştir. Ortaya çıkan bu durum, annenin görülmediği ilişkide çocuğun da kaybına işaret etmekte, başka bir ifadeyle annenin muğlak kaybının çocuğun muğlak kaybı ile sonuçlanacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu durum ebeveyn yabancılaşmasına (Goldberg, 1992) kaynaklık edebilecek bir dinamiğe de sahip olması bakımından ayrıca önemlidir. Son yıllarda Türkiye'de yapılan birçok araştırma belirtilen bulgulara destek sağlamaktadır (Akkoç, 2020; Aktaş, 2018; Eçmen, 2023; Uçar, 2022). Babaların, başa çıkma sürecini zorlaştıran bir faktör olarak vurguladıkları bir diğer nokta, *çocukların büyüdüğünü görememek*le ilgilidir. Alanyazın baba ve çocuk ilişkisinde velayeti olmayan babanın başka bir yerde yaşamasının etkilerinden bahsetmektedir. Bu bağlamda baba-çocuk arasındaki ilişkide ikametgah önemli belirleyicilerden biri olarak değerlendirilmektedir (Arditti, 1992; Sano vd., 2011). Öte yandan yeterli bir ilişkinin kurulmasında mesafe her zaman sınırlayıcı bir etkiye sahip olmayabilir (Maccoby, Buchanan, Mnookin ve Dornbusch, 1993). Babalar için zorlayıcı bir diğer faktör, *yaşam izleri* başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda babanın yaşam alanında tek başına ve anılarla kalmasının yarattığı olumsuz duygulanımın etkisinden bahsedilmektedir. Bu bir anlamda çocukların psikolojik varlıkları ve onların simgeleriyle baş başa kalmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda muğlak kayıpla ilişki düzenlenememekte ve kaybın olmadığı bir yaşam alanı oluşturulamamaktadır. Özetle, çocukla görüşememek, büyüdüğünü görememek ve çocukların eşyaları ile baş başa kalmak biçiminde deneyimlenen muğlak kayıp, boşanmış babalarda özlem duygusuna (Demirel, 2019) ve çocukların yanında olamamaya bağlı derin üzüntüye neden olmaktadır (Aktaş, 2018). Bununla birlikte Yılkan'ın (2022) araştırmasında boşanma sonrası bir katılımcının eve ilk kez girdiği ana ilişkin yaşadığı zorluk, çocukların eşyaları ile baş başa kalan katılımcının deneyimine benzetilmiştir. Son olarak, çocukla ilgili zorlaştırıcı dinamiklerden bir diğeri, yeni ilişkinin kurulmasındaki etkisine yöneliktir. Alanyazın, boşanmış erkeklerin, babalara göre daha hızlı uyum sağladıklarını göstermektedir (Tosi ve van den Broek, 2020). Bu durum muğlak kayıpla olan ilişkinin sonlandırılması ve kişinin yeni ilişkilere açık olması durumuyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca boşanma sonrası uyumun belirleyicilerinden biri olarak yeni ilişkilerin kurulmasının önemi düşünüldüğünde, çocuk sahibi olmanın bu noktadaki engelleyiciliği çocuğun zorlaştırıcı bir faktör olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda araştırma bulguları alanyazınla desteklenmektedir. Öte yandan çocuğun kolaylaştırıcı etkileri de

söz konusudur. Bu kapsamda katılımcının çocuğu alma motivasyonu, çocuğun uyum sağlaması ve boşanma sonrası odağın çocuğa kayması muğlak kayba uyum sürecini olumlu yönde etkilemektedir. Uray (2021) yapmış olduğu çalışmada çocukların başa çıkma mekanizmalarından biri olarak işlev gördüğüne ilişkin bulgular elde etmiştir. Hatta profesyonel destek alamayacak durumda olan katılımcıların, çocuğun desteğini profesyonel desteğe eşit görmeleri çocuğun kolaylaştırıcı etkisine yükledikleri anlam açısından kritiktir.

İlişkisel başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri *eş*lerdir. Eşlerle ilgili zorlaştırıcı faktörler ağırlıklı olarak boşanma süreci yaşantılarına işaret etmektedir. Bu bağlamda eski eşin boşanma sürecini yönetememesi, taciz etmesi, hak talepleri/mal paylaşımı, dava süreçleri (uzun süren davalar), eşin olmamasının yarattığı sınırlılık ve aşırı dikkat anları muğlak kayıpla başa çıkma sürecini zorlaştıran faktörler olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda hak talepleri ve dava süreçleri ile ilgili yaşanan zorluk, kadına verilen hakların kötüye kullanımı kapsamında ortaya çıkmaktadır (Demirel, 2019). Bununla birlikte boşanma sürecinin uzun sürmesi de yaşanan zorluklardandır (Yılkan, 2022). Öte yandan anlaşmalı boşanma ve ebeveynlik rollerinin paylaşımı kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmaları kapsamında yer almaktadır. Benzer şekilde diğer araştırma bulguları da dava süreçlerinde ve çocuğun ihtiyaçlarının karşılanmasında sağlanan ortaklık anlayışının uyumu kolaylaştırdığını göstermektedir (Eçmen, 2023; Öztürk, 2023).

Hem kolaylaştırıcı hem de zorlaştırıcı olarak görülen mekanizmaların dışında yalnızca zorlaştırıcı ya da kolaylaştırıcı olarak ortaya çıkan bulgular da söz konusudur. Bu kapsamda sorumlulukların artması zorlaştırıcı nitelik taşırken, arkadaşlar, ilişkisel deneyim ve algılar, kişisel kaynaklar ve profesyonel destek kolaylaştırıcı dinamikler olarak ele alınmıştır.

Sorumluluklar, boşanma sonrası muğlak kayıpla başa çıkma sürecinin zorlaştırıcı dinamiklerinden biri olarak görülmektedir. Burada muğlak kaybın fiziksel yokluğuna bağlı olarak üstlenilen rolün değişmesi ve bu rol değişimine bağlı olarak sorumluluk alanlarının farklılaşması söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda ev işlerine ilişkin sorumluluklar katılımcılar için zorlaştırıcı nitelik taşımaktadır. Benzer şekilde Demirel (2019) de daha önceden yapmaya alışkın olmadıkları temizlik, ütü, bulaşık gibi ev ile ilgili sorumlulukları yerine getirmede boşanmış erkeklerin zorluk yaşadığını belirlemiştir. Bununla birlikte yaşanılan bu zorluk, alanyazında değersizleştirilmiş kadın rollerinin üstlenilmesi ile de ilişkilendirilmektedir (Gregson ve Ceynar, 2009).

Muğlak kayıpla başa çıkma sürecinde ilişkisel faktörler içinde yer alan ancak yalnızca kolaylaştırıcılar bağlamında değerlendirilen bir diğer kaynak, *arkadaşlar*dır. Araştırma bulguları, boşanma süreci ve sonrasında arkadaşların sağladığı psikolojik desteğe odaklanmaktadır. Benzer şekilde alanyazında yer alan diğer araştırmalar da arkadaşları da içeren sosyal desteği stres yaratan olaylara karşı başa çıkma kaynağı olarak değerlendirmektedir (Arzola, 2007; Monahan ve Hooker, 1995). Sosyal destek yurtiçi alanyazında da oldukça ilgi görmekte ve boşanma sonrası uyumun belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Uray, 2021) Bununla birlikte katılımcıların yeni kişilerle tanışmaları ve sosyal çevrelerinin genişletmeleri de kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmaları arasında değerlendirilmiştir. Öte yandan araştırma bulguları boşanmış erkeklerin genellikle erkek arkadaşlarıyla var olan arkadaşlıklarını sürdürdüklerini nadiren arkadaşlık ve destek aradıklarını göstermektedir (Hilton, Desrochers, and Devall, 2001).

Kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmaları içinde değerlendirilen ilişkisel faktörlerden bir diğer grup, *ilişkisel deneyim ve algılar*dır. Bu kapsamda aldatılmış olmak boşanmak için gerekçe sağlamak ve bu bağlamda muğlak kayıpla kurulan bağa son vermek açısından ilişkisel bir kolaylaştırıcı olarak değerlendirilirken; boşanmaya karar vermek ise ilişkinin netleştirilmesi adına muğlak kaybın yasının tutulması açısından önemli bir dinamik olarak görülmektedir. Alanyazın da aldatmayı boşanma kararının alınmasında en temel gerekçelerden biri olarak ele almakta (Amato ve Previti, 2003) ve bu noktada erkeklerin katı bir tutum sergilediklerini ortaya koymaktadır (Demirel, 2019).

Kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri, *kişisel kaynaklar*dır. Bu başlık altında hayvan sevgisi, şehirle kurulan bağ ve çalışma hayatı elde edilen bulguları oluşturmaktadır. Bu kapsamda alanyazın incelendiğinde, bireylerin sevdikleri aktiviteleri yapması uyumun kolaylaştırıcılarından biri olarak değerlendirilmektedir (Simpson, McCarty ve Walker, 1995; Uray, 2021).

Son olarak kolaylaştırıcı başa çıkma mekanizmalarından bir diğeri, *profesyonel destek almak*tır. Bu bağlamda alanyazın katılımcıların farklı yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Bazı çalışma grupları profesyonel destek almanın yararlı olacağı görüşünü sunmakla birlikte (Uray, 2021), diğer bazı çalışma grupları profesyonel destek almayı reddetmektedir (Demirel, 2019).

Muğlak Kaybın Mirasları. Bu bölümde muğlak kaybın sonuçları beş başlık altında tartışılmıştır. Bunlar bireysel-psikolojik sonuçlar, yaşantısal sonuçlar, ilişkisel sonuçlar ve sosyal-toplumsal miraslardır.

Bireysel-Psikolojik Miraslar. Muğlak kaybın miraslarından ilki bireysel-psikolojik miraslardır. Bu kapsamda araştırma bulguları güçlü olmak, kendine gelmek, kendine değer vermek, olgunlaşmak, duyarlı olmak, rahatlama, güvensizlik, yalnızlık ve değişim olmadığı yönündedir. Alanyazın erkeklerin genellikle yetiştirildikleri kültürün etkisiyle güçlü olmak zorunda hissettiklerini göstermektedir. Bu bağlamda boşanma sonrasında da bu imajı korumak önemli görülmektedir. Bununla birlikte güçlü olmaya yönelik bu baskı, yalnızlık, çaresizlik, karamsarlık gibi olumsuz duyguların bastırılmasına neden olabilmektedir (Aktaş, 2018). Öte yandan bu duygular farklı nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Örneğin bazı araştırmalar yalnızlık duygusunu sosyal kaynakların kaybı (Ben-Zur, 2012; Dykstra ve Fokkema, 2007; Sweeper ve Halford, 2006; s. 632) ile ilişkilendirirken; bazı araştırmalar çocukların kaybına (Demirel, 2019; Kressel, 1980, 235; Spillman vd., 2004; Uray, 2021) dikkat çekmektedir. Bununla birlikte araştırma sonuçları, ilişkilerdeki güven duygusunun kaybını da ortaya koymaktadır. Araştırmalar genellikle erkeklerin boşandıklarında daha kötü durumda olduklarını iddia etmekte (Lucas 2005; Peters ve Liefbroer 1997) ve ilgilerini olumsuz sonuçlara yönlendirmektedirler. Bu nedenle boşanmış erkek ve babaların iyi oluşlarına ilişkin klinik araştırmalar oldukça azdır (Bottom, 2013). Öte yandan bu araştırmanın bulguları boşanma sonrası muğlak kayıpla birlikte ortaya çıkan psikolojik değişimlere işaret etmektedir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlardan biri olumlu ruh hali ve benlik değişimidir. Geleneksel iyi oluş çalışmaları depresyon ve kaygı düzeyleri ile mutluluk ve yaşam doyumu gibi ölçütlere bakmaktadır. Bununla birlikte son dönem çalışmalar öz-saygı, kontrol (mastery-ustalık) ve yeterlik gibi göstergeleri de olumlu işleyişin göstergeleri olarak değerlendirmeye başlamıştır (Bierman vd., 2006; Keyes 2005; Ryan ve Deci 2001). Bu bağlamda muğlak kaybın öncesi ve sonrası olumlu değişimi ifade eden ve yeniden olumlu bir ruh haline ulaşıldığı anlamına gelen kendine gelmek; kendine değer vermek ile eş değer görülen kendini yaşamın merkezine almak; depresyon belirtilerinin ortadan kalkması anlamına da gelen olgunlaşma; muğlak kayıpla olan ilişkinin yeniden düzenlenmesi bağlamında rahatlama ve çocuğun muğlak kazanımı ile gelişen duyarlı olma hali boşanma sonrası ve muğlak kaybın yasının tutulması ya da tutulmaya başlaması ile gerçekleşen uyumun göstergeleri olarak değerlendirilmektedir. Son olarak muğlak

kaybın sonrasında kendilerinde bir değişim olmadığını belirten bir katılımcı da bulunmaktadır. Öte yandan boşanma ve muğlak kaybı travmatik bir değişim ya da oldukça önemli bir yaşam geçişi olarak değerlendiren alanyazın bu değişimlerin olumlu ya da olumsuz sonuçları ortaya çıkaracağına işaret edilmektedir. Bu kapsamda herhangi bir değişim olmadığı yönündeki iddia diğer araştırma bulguları ile açıklanamamaktadır.

İlişkisel Miraslar. Muğlak kaybın mirasları kapsamında değerlendirilen bir diğer miras, ilişkisel alanda gerçekleşen değişimlerdir. Bu kapsamda eski eş ile, çocukla kurulan ilişki, babanın gözünden anne-çocuk ilişkisi, yakın çevre bağlamında akraba ve arkadaşlarla ilişkiler ve yakın ilişkiler kurma, sürdürme ve sonlandırma bağlamında ilişki kapasitesi ile bu bağlamda çocuğun tepkisi ele alınmıştır. *Eski eş* ile ilişkiler bağlamında elde edilen bulgular ilişkinin sürdürülmediği, anne ya da eş rolü açısından ihtiyaç duyulmadığı ve yoğun olumsuz duygulanımın kaynağı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte çocukla ilgili ya da mali birtakım konularla ilgili görüşülmekte ve olumlu yönde ilişkilerin kurulabildiği durumlar da söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda eski eş ile kurulan ilişki olumlu ve olumsuz nitelikte olmak üzere iki biçimde gerçekleşmekte ve genellikle boşanma sonrası ebeveynlik tarzlarından etkilenmektedir. Bu kapsamda alanyazın da araştırma bulgularını destekler nitelikteki ebeveynlik ilişkilerine yer vermektedir. Örneğin Maccoby ve Mnookin (1992) boşanmış ve çocuklu 1100 aile ile yaptıkları çalışmada ebeveyn iletişimlerinin anlaşmazlık ve iş birlikçi olmak üzere iki biçimde gerçekleştiğini ortaya koymuşlardır. Bu araştırmaya göre anlaşmazlık boyutu, sık sık tartışma, diğer ebeveynli kasıtlı olarak engelleme ve ziyaretlerde lojistik ile ilgili sorunlar çıkarma biçimindeki davranışları kapsarken; iş birlikçi iletişim, çocuklar hakkında sık sık iletişim kurma, birbiriyle temastan kaçınmama ve evler arasında kuralların koordineli olarak düzenlenmesi biçimindeki davranışlara işaret etmektedir. Araştırmanın devamında elde edilen sonuçlar yüksek çatışmalı ebeveynliğin %34'ten %26'ya düştüğünü ve ortak ebeveynliğin %29'dan %41'e yükseldiğini göstermiştir. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar çatışmalı ebeveynliğin zaman içinde ortak (eş) ebeveynliğe dönüşebildiğini göstermektedir. Bununla birlikte elde edilen bir diğer sonuç, çatışmalı ebeveynliğin zaman içinde tek ebeveynliğe de evrilebileceği yönündedir. Elde edilen bulgu, Ahrons (1994) tarafından gerçekleştirilen bir başka araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Ahrons (1994) boşanma sonrası çiftlerin birbiriyle kurdukları iletişim ve etkileşim düzeylerini dikkate alarak dört tip ebeveynlik tanımlamıştır: mükemmel dostlar (etkileşim ve iletişim puanları yüksek), iş birlikçi iş arkadaşları (orta

düzeyde etkileşim ve yüksek kalitede iletişim), ateşli düşmanlar (yetersiz etkileşim ve orta kalitede iletişim) ve öfkeli ortaklar (etkileşim ve iletişim puanları düşük). Amato (2011) da benzer biçimde iş birliğine dayalı ortak ebeveynlik, paralel ebeveynlik ve çatışmalı ebeveynlik olmak üzere boşanma sonrası üç tür ebeveynlik biçiminin ortaya çıktığını belirlemiştir. Bu ebeveynlik tipleri genel anlamda değerlendirildiğinde eşlerin birbirini muğlak kayıp olarak görüp görmeme durumlarına göre ebeveynlik biçimlerinin farklılık gösterdiği düşünülmektedir. Bu nedenle boşanmayla birlikte aile üyeleri arasındaki sınırların, eş ebeveynlik düzenlemelerinin ve aile sisteminin diğer yönlerinin yeniden müzakere edilmesi önemli görülmektedir (Shafer, Jensen, Pace ve Larson, 2013).

Muğlak kaybın ilişkisel sonuçlarından bir diğeri, *baba-çocuk ilişkileri* kapsamında ele alınmıştır. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde bulgular, çocuğu arkadaş olarak görmek, paylaşım yapmak ve her zaman ilişkide olmak biçiminde kurulan ilişkilere işaret etmektedir. Bu kapsamda çocuğun muğlak kaybı, arkadaş kaybı gibi algılanmaktadır. Kayıp, boşanma deneyimi ve baba-çocuk ilişkileri alanında yetişkinler ve çocuklar açısından büyük önem taşıyan bir konudur (Arditti ve Prouty, 1999). Boşanma ve ölüme verilen tepkilerin benzerliği dikkate alındığında (Mancini, Bonanno ve Clark, 2011), baba-çocuk ilişkileri bağlamında yaşanan kayıp daha kritik bir hale gelmektedir. Kaybın türü muğlak olduğunda, etkileri de karmaşık hale gelmektedir. Boşanma sonrası baba-çocuk ilişkilerinde muğlak kaybın deneyimlenmesine neden olan faktörlerden biri çocukla temasın azalmasıdır (Kalmijn ve de Graaf, 2000). Ortaya çıkan bu durum, babanı kendini daha fazla ailenin dışında hissetmesine neden olmakta ve baba katılımının azalması ile sonuçlanmaktadır (Kaslow, 2013). Baba-çocuk ilişkisinin sınırlanmasına bağlı olarak babalık rolüne yabancılaşan kişi, babalık rolü açısından belirsizlik yaşamakta ve bu durum, boşanma sonrası sürece uyumu güçleştirmektedir (Ihinger-Tallman vd., 1993). Öte yandan son yıllarda *sorumlu babalık/yeni babalık* kavramı dikkat çekmeye başlamıştır. Bu kavram baba-çocuk ilişkisinde babanın fiziksel, sosyal ve duygusal olarak çocuğun yanında olmasına dikkat çekmektedir (Paquette, 2004). Bu kapsamda baba yalnızca maddi yükümlülükleri olan kişi statüsünden çıkarılmaktadır. Bununla birlikte Eçmen (2023) de boşanmış babaların arkadaş rolü üstlendiklerini ve bu rol üzerinden çocukla ilişkilerini yapılandırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sorumlu babalık kavramı, bu araştırma sonucunda çocuğuyla arkadaş ilişkisi kuran, yoğun paylaşım yapan ve yaşamının pek çok alanında çocuğuna yer veren etkileşimsel baba profilinin alanyazın tarafından desteklendiğini göstermektedir. Öte yandan, kuşak çatışması biçiminde deneyimlenen baba-çocuk

ilişkilerinin varlığı da araştırma bulguları arasında yer almaktadır. Burada katılımcı baba-çocuk ilişkilerinde bir sınırın olması gerektiğini söylemektedir. Bu durum daha önce de değinildiği gibi çocuktan erdemli olmasını bekleyen araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir (Eçmen, 2023). Bu durum babaların kontrolü elinde bulundurmak istemeleri (Barutçu ve Hıdır, 2016) ve bu bağlamda saygı beklemeleri ile de ilişkilendirilmektedir.

Muğlak kaybın ilişkisel miraslarından bir diğeri, babanın gözünden *anne-çocuk ilişkisi*yle ilgilidir. Bu kapsamda baba grubunda yer alan katılımcılar anne çocuk ilişkisini iyi düzeyde ve saygıya dayalı olmak üzere olumlu; yüzeysel-sınırlı paylaşıma dayalı olmak üzere olumsuz biçiminde değerlendirmektedirler. Burada ilginç olan anne-çocuk ilişkisinin düzeyi ve niteliğinden çok babanın bu ilişkide yerinin olmayışıdır. Bu durum velayetin anneye verilmiş olması ile ilgili olabilir. Alanyazın çalışmaları da çocukların çoğunlukla anneye verildiğini göstermektedir (Amato, 2001; TÜİK, 2021). Birlikte yaşamak, yakın ilişkilerin kurulmasını kolaylaştırmaktadır (Arditti ve Prouty, 1999). Dolayısıyla velayet, anne-çocuk arasındaki ilişkide babanın etkisini görünmez kılmış olabilir. Anne-çocuk ilişkileri, babanın muğlak kaybına bağlı olarak dert ortağı biçimindeki bir arkadaş ilişkisine dönüşmüşse ya da anne-çocuk arasında babaya karşı bir ortaklık oluşturulmuşsa (Afifi, 2016) bu durumda da babadan bağımsız bir şekilde anne-çocuk ya da iki yetişkin ilişkisinin varlığından söz edilebilir.

İlişkisel sonuçlardan bir diğeri, *yakın çevre* başlığı altında ele alınmıştır. bu kapsamda arkadaş ve akrabalık ilişkilerindeki değişim tartışılmıştır. İlk olarak *akrabal*arla ilgili muğlak kayba bağlı olarak boşanma sonrası ortaya çıkan farklılıklara odaklanıldığında katılımcının eski eşin ailesi tarafından korunan ve sevilen bir kişi olduğu görülmektedir. Öte yandan bu ilişkilerin devam etmesi katılımcıya psikolojik olarak zarar vermektedir. Bu noktada katılımcılardan biri eski eşin ailesiyle kurduğu ilişkileri sonlandırdığından bahsetmektedir. Benzer şekilde Gürmen ve arkadaşları (2021) da eski eşin ailesiyle kurulan ilişkilerin sonlandığını belirlemiştir. Yakın çevre ile ilgili olarak ortaya çıkan bir diğer değişim *arkadaş* ilişkileri ile ilgilidir. Bu kapsamda katılımcılar boşanma sonrası muğlak kaybın etkisiyle arkadaşlık ilişkilerinde herhangi bir değişim yaşamadıklarına dikkat çekmişlerdir. Benzer şekilde Uray (2021) da yürüttüğü doktora tezinde arkadaş çevresinin tutumlarında boşanmayla bağlantılı bir değişim algılanmadığını belirlemiştir. Öte yandan alanyazın boşanma sonrası arkadaş sayılarında azalma ya da ilişkilerinde sonlanma olduğunu ortaya koymaktadır (Asanjarani vd., 2017).

Muğlak kaybın ilişkisel alandaki miraslarından bir diğeri, *yakın ilişkiler*e yönelik etkileridir. Bu bağlamda romantik ilişkiler, yeniden evlenme, yeniden boşanma ve bu süreçlerde çocuğun tepkisine yönelik babanın algısı ele alınmıştır. Elde edilen bulgular romantik ilişkiler açısından yaşanan hayal kırıkları ile bağlantılı olarak güvensizlik ve tedbirli olmak temelinde ilerlemektedir. Yapılan araştırmalar, boşanmanın ilişkilerdeki güven duygusuna zarar verdiğini ortaya koymaktadır (Karadeniz Özbek, 2019). Öte yandan Öksüzler Cabılar (2023), bir partnere sahip olmanın boşanma sonrası uyumu arttırdığını belirlemiştir (Poustie vd., 2018). Benzer şekilde Symoens ve arkadaşları (2014) da ilişkinin koruyucu etkisinden bahsetmişlerdir. Bu bağlamda katılımcıların ciddi bir ilişki beklentisi ve aile kurma isteği, muğlak kayba uyum çabaları olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca katılımcıların yaşadıkları ilişkileri hayatı düzeltme çabası olarak görmeleri de yaşadıkları muğlak kayıpların etkisinden kurtulmak istemeleri olarak yorumlanmaktadır. İlişki kapasitesi ile ilgili incelenen başlıklardan bir diğeri *yeniden evlenmeye* yaklaşımla ilgilidir. Bu kapsamda katılımcıların bir kısmı yeniden evlenmeyi ihtiyaç olarak görürken bir bölümü evliliğin sonlanmasından ya da mutsuz olmaktan korkmakta ve evlenmekten çekinmektedirler. Yapılan araştırmalar erkeklerin kadınlara oranla yeniden evlenme eğilimli ancak daha az evlilik yaptığını göstermektedir (Elmas ve Adak, 2023). Bu noktada elde edilen sonuç erkeklerin evlilik ihtiyaçlarının olduğunu ancak bu evliliği gerçekleştirmeyi engelleyici faktörlerin bulunduğunu düşündürmektedir. Son olarak *yeniden boşanma* bazı katılımcılar için daha önceki deneyimlerinden hareketle kolay olarak değerlendirilirken bazı katılımcılar tarafından çocuklardan ayrılmak ve düzenin bozulması bağlamında zorlayıcı bir yaşantı olarak görülmektedir. Benzer şekilde Demirci (2016) de daha önce boşanma deneyimine sahip olmanın yeni yapılan evliliği daha kırılgan ve kişiyi boşanmaya daha yatkın hale getirdiğini belirlemiştir. Öte yandan Yılkan ve Yaman (2023) boşanmanın eşin yanı sıra çocuk, aile olmakla ve evlilikte edinilen alışkanlıkların kaybı gibi pek çok unsurun kaybolması anlamına geldiğini belirlemiştir. Benzer şekilde diğer araştırmalar da çocuklardan ayrı kalmak (Akkoç, 2020; Farkas, 2011) ve düzenin bozulması (Arıkan, 1996) ile ilgili noktalarda zorluk yaşandığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla ulaşılan bu sonuç, araştırma bulguları ile birlikte değerlendirildiğinde, boşanmanın sayısından bağımsız olarak sonrasında deneyimlenen kaybın boşanma kararını etkilediği anlaşılmaktadır. Tüm bu ilişkisel süreçlerde çocuk farklı derecelerde belirleyici rol oynamaktadır. Burada oynadığı rolün önemi, çocuğun babanın hayatında kapladığı alan ve katılımcının kendi benliği ile ilişki düzeyinden etkilenmektedir. Bu noktada alanyazın

velayeti alan ebeveynin ilişkilere yaklaşımı konusunda bilgiler sunmaktadır. Örneğin babaların çocuğun bakımı (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011) için yeniden evlenme kararı alması ya da çocuk sahibi olmanın anneler için daha sınırlayıcı bir etkiye sahip olması (Arpacı ve Tokyürek, 2012; Can ve Aksu, 2016) çocuğun ebeveynin yaşamındaki etkisiyle ilgili bilgi vermektedir.

Yaşantısal Miraslar. Muğlak kaybın mirasları kapsamında değerlendirilen bir diğer sonuç, yaşantısal alanda gerçekleşen değişimlerdir. Bu değişimler, yeni yaşam düzeni (rutin-kendi kurallarını koymak/bekar hayatı yaşamak, kendi ihtiyaçlarına odaklanmak, rahatlık, yalnızlık, hafta sonu çocuk- roller -tek ebeveyn olmak -desteksiz kalmak, anne rolünü üstlenmek-, sorumluluklar, kurallar, özel günler) ve aile kavramının içeriği biçiminde ele alınmıştır. Öksüzler Cabılar (2023) boşanma sonrası uyuma yönelik nicel yöntem kullanarak gerçekleştirdiği doktora tezinde alışkanlıklar, özel günler, rutinler bağlamında eski eşle kopan bağların bireylerin uyum sürecini zorlaştırdığını belirlemiştir. Öte yandan bu araştırmada zorlanılan alanlar katılımcıların anlatımları doğrultusunda daha detaylı olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda yaşantısal alanda gerçekleşen değişimler, yeni yaşam düzeni başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlık incelendiğinde katılımcıların yaşamlarının farklı alanlarında değişimler yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak günlük rutindeki değişimler dikkat çekmektedir. Bu bağlamda katılımcılar muğlak kayba bağlı olarak yaşadıkları değişimi *bekar hayatı yaşamak* biçiminde özetlemişlerdir. Kendi kurallarını koymak, kendi ihtiyaçlarına odaklanmak, hafta sonu çocukla ilgilenmek bu kapsamda değinilen başlıklardır. Pek çok baba için yakınlık kaybı, çocuk odaklı günlük işler ve ev işleri rutinlerinin kaybıyla doğrudan ilişkilidir (Simpson, Jessop ve McCarty, 2003). Bu kayıp özellikle küçük yaştaki çocukların bakımına katılan babalar için daha kritiktir (Simpson, McCarty ve Walker, 1995). Öte yandan bu araştırmanın bulguları, babaların yaşadığı rahatlık ve özgürlük duygusuna vurgu yapmaktadır. Babalar rutinlerin kaybıyla yalnızlık hissetmekle birlikte özgürlük duyguları daha belirgindir. Bu bağlamda elde edilen araştırma bulguları alanyazından farklılaşmaktadır. Muğlak kaybın miraslarından biri olan bir diğer yaşantısal sonuç, yaşam düzeninde *roller*le ilgili değişikliklerdir. Bu bağlamda tek ebeveyn olmak odağında gerçekleşen değişimler oldukça önemlidir. Bu kapsamda maddi ihtiyaçların karşılanması ile ilgili tüm sorumlulukların üstlenilmesi söz konusudur. Elde edilen bu bulgu, "*bütün ödemeler bende*" biçimindeki ifadenin yer aldığı bir araştırma bulgusu ile tutarlılık göstermektedir (Aktaş, 2018). Var olan bu durum

ebeveynlik rollerinin paylaşılmadığı anlamına gelmekte öte yandan kültürel olarak maddi yükümlülükleri babaya yükleyen anlayışla tutarlılık göstermektedir. Bununla birlikte babaların ailenin geçimini sağlama rolünden anneye oranla daha fazla etkilendiği belirlenmiştir (Levine ve Pitt, 1995). Burada olan evli iken maddi ihtiyaçları karşılamakla ilgili sorumlulukları üstlenen babanın boşanma sonrası maddi açıdan ebeveynlik rollerinin paylaşılmamasından rahatsız olması ilginçtir. Bu durum, boşanmak istemeyen ve annenin muğlak kaybı ile başa çıkamayan babanın anneyi bir biçimde ilişkide tutma çabası olarak yorumlanmaktadır. Öte yandan ortaya çıkan bu rahatsızlık, çalışan annenin maddi açıdan elde ettiği geliri sadece kendi ihtiyaçlarına yönelik olarak kullanmasına duyulan öfke ile de ilişkilendirilebilir. Başka bir açıdan kadın eş tarafından muğlak kayıp olarak görülen babanın sadece ekonomik açıdan varlığının kabul edilmesi, katılımcıda öfke duygusuna yol açmış olabilir. Rollerle ilgili bir diğer sonuç, velayeti alan babanın *anne rolüne girme*si ile ilgilidir. Anne grubu katılımcıların hem anne hem baba rolü oynaması gibi muğlak kaybı söz konusu olan annenin yeri de bir biçimde baba tarafından telafi edilmeye çalışılmaktadır. Ortaya çıkan bu durum sınır belirsizliğinin baba tarafından deneyimlenen biçimidir. Öte yandan anne rolüne giren baba, oldukça nadir rastlanan bir durumdur. Bu araştırma bulguları babaların genellikle kendi rollerinde kaldıklarını ve aile büyüklerinden anne rolü için destek aldıklarını göstermektedir. Benzer şekilde diğer araştırmalarda da baba rolündeki katılımcılar çocuk bakımı için aile büyüklerinin desteğini almaktadırlar (Akkoç, 2020). Rollerle bağlantılı olarak değinilen bir diğer başlık, *sorumluluklar*dır. Bu bölümde elde edilen bulgu, katılımcı ile çocukları arasındaki iş bölümünün gerçekleşememesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcı çocukların ev ile ilgili beklentilerini karşılamamasını ailenin bitmesi olarak adlandırmaktadır. Eçmen (2023) bu durumla ilgili olarak babaların çocuklardan beklentilerinin erdemli davranmalarına yönelik olduğunu belirlemiştir. Araştırmacının bu bulgusu, sorumlulukların yerine getirilmesini saygı ile bağdaştıran ve aksi durumu ailenin bitmesi ile ilişkilendiren katılımcı ifadesi ile tutarlılık göstermektedir. Yaşam düzeni ile ilgili gerçekleşen bir diğer değişim alanı *kurallar* başlığı altında ele alınmıştır. Bu kapsamda belirlenen kurallardan ilki, anne ile ilgili konuşmamak biçimindedir. Bu kural üç amaca hizmet etmektedir: Çocuğun haber aracı olmasını engellemek, umudu söndürmek, olumsuz duygulanımı engellemek. Belirtilen bu amaçlar muğlak kaybın yaşanılan ortamdaki devamlılığına son vermeye, muğlak kaybın yeniden aileye dahil olacağına ilişkin umudu engellemeye, muğlak kaybın travmatize edici etkisini sonlandırmaya ve muğlak kayıpla ilgili olumsuz duygunun aktarımını engellemeye

hizmet etmektedir. Öz bir ifadeyle, babanın belirlemiş olduğu kural, muğlak kayıp ve onun etkileriyle mücadele etmek için muğlak kayba sınır koymaya yönelik bir çaba olarak değerlendirilmektedir. Katılımcılar tarafından belirlenen bir diğer kural görgü kurallarına uymak biçimindedir. Bu kuralın motivasyonu, toplum tarafından damgalanma riskini ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle kişiler özellikle kendi muhitinde tutum ve davranışlarına daha fazla dikkat etmektedir. Ortaya çıkan bu durum kadınlar gibi boşanmış erkeklerin de eşlerinin muğlak kaybında olduklarından farklı biçimde değerlendirilmelerine neden olduğundan kuralların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle damgalanma, bireyi görünmez kılmaktadır (Gerstel, 1987). Belirlenen kurallardan bir diğeri, evli kişilerle kurulan ilişkilerin sınırlandırılmasına ilişkindir. Katılımcılar evli arkadaşlarının yanında kendilerini yalnız hissetmeleri ya da ilişki bozucu bir etki yaratacakları düşüncesinden hareketle evli kişilerle kurdukları ilişkilerini kısıtlamışlardır. Benzer şekilde Uray (2021) ve Aktaş (2018) da katılımcı grubunun evlilerle görüşmeme yolunda tercihte bulunduklarını belirlemiştir. Son olarak katılımcılar, boşanma sonrası kural belirlemediklerine ve kendi istekleri odağında yaşamlarını planladıklarına vurgu yapmaktadırlar. Bu durum eşin varlığında var olan kurallarla birlikte kendi muğlak kayıplarının ortaya çıkması ile deneyimlenen bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle boşanma sonrası kendi olabilmeleri eşin ortaya koyduğu kuralların kalkması ile mümkün olmuştur. Bu doğrultuda kuralların yokluğu benliğin varlığı anlamına gelmektedir. Bu durum, boşanma sonrası kadının yokluğuna bağlı olarak yaşanan özgürlük duygusuna işaret etmektedir (Araújo ve de Oliveira Lima, 2016). Yaşantısal alanda yaşam düzeni ile ilgili gerçekleşen bir diğer değişim alanı özel günlerle ilgilidir. Bu kapsamda katılımcılar "yuvanın yıkılması" olarak ifade ettikleri boşanma sonrası dönemde doğum günü ve bayramların kutlanmasına yönelik tutumları çocukların varlık ve yokluk durumlarına göre şekillenmektedir. Bununla birlikte çocukla yapılan kutlamalar annenin varlığından uzak bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Başka bir ifadeyle özel günlerle ilgili belirlenen sınırlar anneyi kesin olarak dışarıda bırakmakta ancak çocuk için esnekliğini korumaktadır. Bu durum yeni aile sınırlarının anne ile ilgili kısmının kesin olarak çizildiği ve bu bağlamda annenin muğlak kaybına olumlu ya da olumsuz biçimde uyum sağlandığını göstermektedir. Boss (1999) da aile sınırlarının muğlak kayba göre yeniden düzenlenmesinin altını çizmiştir. Bu kapsamda annenin kesin olarak aile dışına çıkarılması ve özel günlerin buna göre yapılandırılması sınır belirsizliğinin önlenmesi adına doğru bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Son olarak yaşantısal alanda gerçekleşen bir diğer değişim aile

kavramının içeriği ile ilgilidir. Başka bir anlamda psikolojik ailenin kimi kapsadığını belirlenmesidir. Bu kapsamda elde edilen bulgular ailenin bazı katılımcılar için geniş aileyi içerdiğini, bazı katılımcılar için eski eşi içerdiğini ve bir katılımcı için yeni aile kurulursa çocuğu içereceğini göstermektedir. Öte yandan ağırlıklı olarak dikkat çekilen durum annenin muğlak kayıp olarak görülmesi ve ailenin dışına itilmesi, çocuğun ise her zaman ailenin içinde yer alan bir üye olmasıdır. Bu bağlamda psikolojik aile temelde baba ve çocuktan oluşmaktadır. Bununla birlikte katılımcılardan biri yaşadığı güvensizliğe bağlı olarak aile kavramının anlamını yitirdiğini, bir diğer katılımcı ise aile kavramının kendisi için anlamı kalmadığını görüşme sırasında fark ettiğini dile getirmektedir. Öte yandan bir diğer katılımcı, aileyi belirleyen şeyin paylaşım olduğunu ifade etmekte ve erkeğin ailenin diğer üyelerini bakmakla yükümlü olduğu görüşünden hareketle eski eşini yeniden evlenene kadar ailenin içinde görmektedir. Elde edilen bu sonuç, kadının namusunu koruma yetkisinin erkeğe verilmiş olmasına dayalı toplumsal düşünceden (Öztürk, 2014) hareketle kadının sınırlarına saygı duymamanın bir yansıması olarak sınır belirsizliğinin tercih edilmesidir.

Sosyal-Toplumsal Miraslar. Muğlak kaybın miraslarından bir diğeri sosyal-toplumsal sonuçlardır. Bu kapsamda katılımcılar toplumdaki etiketlemelerden, boşanmayı açıklama durumlarından ve toplumun kendine yaptığı önerilerden bahsetmektedir. Elde edilen bulgular, toplumun boşanmış erkeğe zampara, avcı gibi yakıştırmalar yaptığı, boşanmanın suçlusu olarak gördüğü ve boşanmış erkeği bir tehdit olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle katılımcılar bu algının önüne geçmek için kendilerini kısıtlayan kurallara uygun biçimde davranışlar sergilemektedirler. Bu durumla bağlantılı olarak yapılan bir araştırmada erkeklerin boşanmanın suçlusu olarak görülmek gibi birtakım önyargılardan rahatsızlık duydukları ve bu nedenle sosyal çevrelerini değiştirme yoluna gittikleri belirlenmiştir (Uray, 2021). Bulgulardan bir diğeri, toplumun boşanmayı normalleştirdiğine (Ishida, 2003) ilişkindir. Öte yandan toplumdaki bireyselleşmenin etkisinin burada sürece etki etmiş olabileceği de düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle toplulukçu kültürde diğerinin ne yaşadığı ilgi konusu olurken bireyselleşmenin etkisiyle insanların birbirlerinden uzaklaşması boşanmaya tepkisizliği beraberinde getirmiş olabilir. Son olarak boşanmış kişiyi evlendirmeye yönelik öneriler, sempatik ve kişinin iyiliğini düşünerek yapılan teklifler gibi görünse de temelde boşanmış kişinin tehdit olarak algılanmasına yönelik savunma mekanizması gibi algılanmaktadır. Bu aynı zamanda boşanmış olan kişinin ötekileştirilmesi anlamına da

gelmektedir (Can ve Aksu, 2016). Toplum, boşanan kişiyi yeniden evlendirerek, onu öteki olmaktan çıkarmaya ve kendine benzetmeye çabalamaktadır. Bu kapsamda boşanmış kişi, var olduğu kimliğiyle toplum tarafından kabul görmemekte ve muğlak kayıp olarak değerlendirilmektedir. Özetle toplumsal baskılar erkekler için de söz konusudur (Öksüzler Cabılar, 2023; Uray, 2021).

BÖLÜM 5

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde, öncelikle araştırma bulgularından yola çıkılarak ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Araştırma sonuçlarının sunulmasının ardından alan araştırmacıları ve uygulayıcılarına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Sonuçlar

Bu araştırmada, boşanmış ailelerin muğlak kayıp deneyimleri YFA kullanılarak derinlemesine incelenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, muğlak kaybın boşanma öncesi, süreci ve sonrasında deneyimlendiğini göstermiştir. Öte yandan elde edilen bulgular, bazı noktalarda ortaklaştığı için üç ana döneme ilişkin bulgular, boşanma öncesi ve sonrası olmak üzere iki başlığa indirgenerek ele alınmıştır. Bu kapsamda boşanma öncesi dönem, muğlak kaybın öznesi ve nesnesi olmak ve muğlak kaybın evi başlıkları altında ele alınmıştır. Boşanma sonrası dönem ise muğlak kaybın öznesi ve nesnesi olmanın yanı sıra başa çıkma mekanizmaları ve muğlak kaybın mirasları kapsamında incelenmiştir. Elde edilen bu bulgular, anne, baba ve çocuk grupları için ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Araştırma sonrasında ulaşılan temel sonuçlar şu şekildedir:

- Boşanma sürecinin yasal boşanmadan önce başlaması gibi muğlak kayıp da boşanma öncesi dönemden başlamakta ve boşanma sonrasında da deneyimlenmeye devam etmektedir.
- Boşanma öncesi muğlak kayıplar, boşanmadan bağımsız olarak varlık göstermektedir. Bu kapsamda muğlak kayıp deneyimleri, boşanmanın temel nedenlerinden biri olarak işlev göstermektedir.
- Muğlak kayıp, aynı ailede birden fazla kaynağın etkisiyle aynı ya da farklı türde (anne ve babanın psikolojik açıdan muğlak kayıpları ya da anne ve babanın birinin fiziksel diğerinin psikolojik açıdan muğlak kayıpları) ya da aynı kaynağın etkisiyle farklı türlerde (annenin/babanın fiziksel ve psikolojik açıdan muğlak kaybı) ortaya çıkabilmektedir.

- Muğlak kayıp doğrudan ya da dolaylı olarak deneyimlenebilmektedir. Örneğin annenin muğlak kaybının çocuk tarafından deneyimlenmesi doğrudan muğlak kayıp kapsamında ele alınırken, annenin eşine yönelik yaşadığı muğlak kaybın çocuk tarafından dile getirilmesi dolaylı muğlak kayıp olarak görülmektedir.
- Muğlak kayıp, kaynağına göre birinci, ikinci ya da üçüncü dereceden muğlak kayıp olarak ortaya çıkmaktadır. Birinci dereceden muğlak kayıp, kişisel kaynaklı muğlak kayıptır. Kişinin benliğine ilişkin yaşadığı kayıp, bu kapsamda değerlendirilmektedir. İkinci dereceden muğlak kayıp, kişinin diğerlerine yönelik deneyimlediği kayıptır. Annenin, babanın ya da eşin muğlak kaybı bu başlık altında yer almaktadır. Üçüncü dereceden muğlak kayıp ise toplumun bireye yönelik deneyimlediği kayıptır. Boşanmış kadının, eşi olmadan var olmasına izin verilmemesi, üçüncü dereceden deneyimlenen muğlak kayba örnek verilebilir.
- Psikolojik açıdan muğlak kayıp, genellikle fiziksel açıdan deneyimlenen muğlak kayıptan önce gerçekleşmektedir.
- Alanyazında boşanmanın sonuçları gibi görünen pek çok durumun temel nedeni muğlak kayıp olarak belirlenmiştir. Örneğin boşanmış annelerin yaşadıkları pek çok sorunun kaynağı rol belirsizliği ile ilişkilidir. Annenin boşanma sonrası yaşadığı depresyon gibi psikolojik sonuçlar ya da ekonomik sıkıntılar, babanın sorumluluklarından da boşanması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Annenin yaşadığı olumsuz yaşantılar ve sorunlar, babanın muğlak kaybına bağlı olarak gelişen zorluklardan kaynaklanmaktadır.
- Boşanmış ailelerde kayıplar kadar kazançların deneyimlenmesi de söz konusudur. Bu kapsamda muğlak kayıp deneyiminin sonucunda ortaya çıkan olumlu sonuçlar, muğlak kazançlar olarak değerlendirilmiştir. Alanyazın muğlak kazançlarla ilgili olarak, yeniden evlenme sonucu aileye dahil olan yeni eş ve kardeşleri ya da bir çocuğun doğumu sonrası bir bakıcının aileye dahil olmasını muğlak kazanç kapsamında ele almaktadır. Belirtilen türde yeni eş ve kardeşlerin aileye dahil olması bu araştırmanın da sonuçlarından biridir. Öte yandan bu araştırmaya özgü elde edilen sonuç, bireyin muğlak kayba uyumu sonrasında kendi benliğini kazanmasıdır. Bu kapsamda muğlak kayıp deneyiminde olduğu gibi muğlak kazanç da dereceli biçimde gerçekleşmekte ve benliğin ya da benliğe yeni bir özelliğin katılması birinci dereceden muğlak kazanç olarak değerlendirilmektedir.

Öneriler

Araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak geliştirilen öneriler, alan uygulayıcılarına ve araştırmacılara yönelik olmak üzere iki başlık altında sunulmuştur. Ulaşılan sonuçlar kapsamında alandaki uygulayıcılara yönelik öneriler şu şekildedir:

- Boşanmış ailelerde aile sınırları bulanıklaşmakta ve kişiler ailenin içinde kimin/kimlerin yer aldığı ile ilgili kafa karışıklığı yaşayabilmektedirler. Yaşanan bu karışıklık uyum problemlerini beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda aile kavramının netleştirilmesi ve kişinin muğlak kayba uyum sürecini başlatabilmesi için aile sınırlarının belirlenmesi önerilmektedir.
- Muğlak kayıp, boşanma olgusundan bağımsız bir şekilde ve bütün görünen ailelerde de deneyimlenebilmekte, aile sisteminde iletişim ve bağlanma ile ilgili sorunlara neden olabilmektedir. Bu nedenle, medeni durumdan bağımsız olarak tüm aile tiplerinde muğlak kaybın kaynakları ve ortaya çıkış dönemi ya da dönemlerinin belirlenmesi, muğlak kaybın birey ve aile sistemleri üzerindeki etki düzeyinin azaltılmasını sağlayabilir.
- Muğlak kayıp, aile içi ilişkileri karmaşık hale getirebilmektedir. Özellikle anne-çocuk gruplarında anne, eşe yönelik öfkesini çocuk üzerinden babaya iletebilmektedir. Bu durum anne ile çocuğun yakınlaşmasına neden olabileceği gibi bazen de anne-çocuk çiftinin muğlak kayıp olan baba rolü üzerinden ilişki kurmasına ve muğlak kayba yönelik duygularını birbirlerine yöneltmelerine yol açabilmektedir. Söz konusu durum ailenin işlevini kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu noktada ailenin işlevini kazanabilmesi için ailedeki muğlak kaybın kim olduğunun belirlenmesi ve bu kayba yönelik duyguların ayrıştırılması, sınır belirsizliklerinin giderilmesi için bir çözüm yolu sunabilir. Bu aynı zamanda muğlak kaybın donmuş yasının başlatılabilmesi ve muğlak kayba uyumun gerçekleştirilebilmesi açısından da kritik bir müdahale olarak değerlendirilmektedir.
- Baba-çocuk ilişkisinde annenin rolü önemlidir. Boşanma sonrası annenin destekleyici tutumu, baba-çocuk ilişkisinin kolaylaştırıcısı olabilmekte ya da annenin olumsuz tavrı, engelleyici bir faktör olarak sürece etki edebilmektedir. Bu noktada çocuk-ihmal ve istismarı söz konusu değilse baba-çocuk ilişkisinin

sağlanması ya da sürdürülmesinde kolaylaştırıcı rolleri açısından anneler ile çalışılabilir.

- Yetişkin yaştaki çocuklarda, baba ile ilişki kurma sorumluluğu çocuğa bırakılmalıdır. Öte yandan anne engelleyici rolü nedeniyle çocuğun ikilemde kalmasına yol açmakta; muğlak kayba uyumu zorlaştırmaktadır. Bu nedenle annenin ve çocuğun muğlak kayıpla ilişkisinin bireysel psikolojik danışma ortamında değerlendirilmesi yararlı olabilir.
- Baba-çocuk ilişkileri bağlamında babanın muğlak kayıp rolünü üstlenmesi ya da baba olarak varlığını ortaya koyması çocukla kurduğu temas açısından belirleyicidir. Başka bir ifadeyle, anne kolaylaştırıcı rol oynasa da baba, çocukla ilişki kurmaya yönelik çaba göstermiyorsa baba-çocuk ilişkileri sonlanabilmektedir. Öte yandan arkadaş ve baba rolleri üzerinden kurulan ilişkilerde, baba-çocuk ilişkisinin sıklığı ve sağladığı doyum dikkat çekicidir. Bu noktada baba-çocuk ilişkilerinde baba katılımının sağlanmasına yönelik olarak babalarla çalışılması önerilmektedir.
- Boşanma öncesi dönemde annenin yaşadığı birincil derece muğlak kayıp, boşanma sonrası muğlak kayba uyumun belirleyicilerindendir. Bu kapsamda annenin uyumunun arttırılabilmesi için benliği güçlendirme çalışmaları yapılabilir.
- Boşanma sonrası ebeveyn rollerinden algılanan muğlak kayıp, diğer ebeveynin çocukla ilgili tüm sorumlulukları üstlenmesini gerektirmektedir. Bu durum hem annelerin hem de babaların çoklu alanlarda ciddi problemler yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu bağlamda bireylerin ebeveyn rol sınırlarını belirlemeleri önemlidir. Alan uygulayıcıları bu noktada anne ve babalara destek sunabilir.
- Muğlak kayıp, anne-çocuk ilişkisini yetişkin-yetişkin ilişkisine çevirebilmekte ya da anne-çocuk rollerinin değiştirilmesine neden olabilmektedir. Bu kapsamda çocuk, kendi rolünden uzaklaşmakta ve ebeveynleşmeye başlamaktadır. Söz konusu durum, çocuğun kimlik gelişimi açısından olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Bu bağlamda rol sınırlarının belirlenmesi ve korunması yönelik çalışmaların yapılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra çocuğun kendi kimliğinde kalabilmesi ya da kimliğini kazanabilmesi için benliği güçlendirme çalışmalarına da yer verilebilir.
- Muğlak kayıp, başkalarıyla kurulan yakın ilişkilere de etki etmektedir. Bu bağlamda güven duygusunun zarar görmüş olması ortak sonuçlardan biridir. Söz

konusu durum, bireylerin sağlıklı bağlar kurmasına engel oluşturmaktadır. Bu kapsamda aile üyeleriyle güven çalışmalarının yapılması sağlıklı ilişkilerin geliştirilebilmesi açısından katkı sağlayıcı olabilir.

- Muğlak kayıp, sosyal ve toplumsal alanda bireyin kendini kısıtlamasına ve belli kurallar dahilinde davranmasına neden olmaktadır. Söz konusu durum özellikle eşi olmayan kişinin toplumda birey olarak var olma değerini kaybetmesi başka bir ifadeyle bireyin toplum tarafından muğlak kayıp olarak değerlendirilmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bireyden topluma ve toplumdan bireye doğru inanç, düşünce ve değer kazanımı ve değişimine ilişkin çalışmaların yapılması önerilebilir.

Ulaşılan sonuçlar kapsamında araştırmacılara yönelik öneriler şu şekildedir:

- Araştırma boşanmış ailelerde muğlak kayıp deneyimlerine ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunabilmek adına aynı aileden gelen anne-çocuk ve farklı aileden baba rolündeki katılımcıları içermektedir. Aile sisteminde bulunan tüm üyeleri kapsaması açısından alana katkı sağlanmış olmakla birlikte babaların da aynı aileden geldiği çalışmaların yapılması muğlak kaybın aile sistemi içinde tüm yönleriyle ele alınmasını sağlayabilir.
- Araştırma aynı aileden gelen anne-çocuk çiflerinin ayrı ayrı analizini içermektedir. Bu kapsamda elde edilen bilgiler derinlemesine bilgi sunmakla birlikte analizlerin yöntemsel olarak aynı aileden gelen çiftleri karşılaştırma odağında gerçekleştirilmesi daha bütünsel bir bakış açısı sunması açısından alan araştırmacılarına önerilmektedir.
- Araştırmanın çalışma grubundaki sayıların arttırılarak ve odak grup görüşmesi yapılarak gerçekleştirilmesi özellikle baba grubunda yer alan katılımcıların kendilerini açması ve böylece muğlak kayıp deneyimlerine ilişkin daha yoğun ve daha derinlemesine bilgi elde edilmesi açısından katkı sağlayıcı olabilir.
- Muğlak kayıp, yurtdışı alanyazında yaygınlaşmaya başlayan bir konu başlığıdır. Öte yandan yurtiçi araştırmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Bu kapsamda muğlak kayba ilişkin alanyazının zenginleştirilmesi adına hem boşanma odağında hem de farklı konu başlıkları ile çalışılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Abelson, D., & Saayman, G. S. (1991). Adolescent adjustment to parental divorce: An investigation from the perspective of basic dimensions of structural family therapy theory. *Family Process*, *30*(2), 177-191. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1991.00177.x

Abetz, J., & Wang, T. R. (2017). "Were they ever really happy the way that I remember?": Exploring sources of uncertainty for adult children of divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, *58*(3), 194-211. doi: 10.1080/10502556.2017.1301158

Afifi, T. D., & Keith, S. (2004). A risk and resiliency model of ambiguous loss in postdivorce stepfamilies. *The Journal of Family Communication*, *4*(2), 65-98. doi:10.1207/s15327698jfc0402_1

Afifi, T. O. (2016). Divorce. In C. R. Berger & M. E. Rol off (Eds.), *The international encylopedia of interpersonal communication* (1st edt.) (pp. 1-7). John Wiley & Sons, Inc. doi: 10.1002/9791118540190.wbeic0050

Afifi, T. O., Cox, B. J., & Enns, M. W. (2006). Mental health profiles among married, never-married, and separated/divorced mothers in a nationally representative sample. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *41*(2), 122-129. doi:10.1007/s00127-005-0005-3

Ahrons, C. (2004). What grown children say about their parents' divorce. *Children's Legal Rights Journal: School of Law*, *24*, 48. https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/clrj24&div=28&id=&page=

Ahrons, C. R. (1994). *The good divorce: Keeping your family together when your marriage comes apart.* New York: Harper Collins.

Ahrons, C. R. (2007). Family ties after divorce: Long-term implications for children. *Family Process*, *46*(1), 53-65. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2006.00191.x

Ahrons, C. R., & Tanner, J. L. (2003). Adult children and their fathers: Relationship changes 20 years after parental divorce. *Family Relations*, *52*(4), 340-351. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00340.x

Akgül Sarpkaya, O. (2013). Boşanmış kadınlarda toplumsal baskıya direnme stratejileri: Van örneği. *Journal of International Social Research, 6*(26): 29-50. https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/boanmi-kadinlarda-toplumsal-baskiya-direnme-stratejileri-van-rnei.pdf

Akıntürk, T. (1996). *Aile Hukuku* (4. baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Akkoç, H. B. (2020). *Boşanma, Erkeklik Krizi ve Babalık* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Akoğlu, Ö. A. ve Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlüklere ilişkin bir araştırma: İzmir ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *29*(1), 153-172.

Aksan, G. ve Altunsu Sönmez, Ö. (2019). *Boşanma Sürecinde Sosyal Destek*. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Aktaş, Ç. (2018). Boşanmanın erkekler üzerindeki etkisi: İstanbul örneği. *İmgelem*, *2*(2), 29-57.

Aktaş, O. (2011). *Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlükler* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye.

Aktürk, B. (2016). *Oyun Tabanlı Psikoeğitim Programının Boşanmış Aileye Sahip Okul Öncesi Çocukların Duygu Düzenleme Beceri Düzeylerine Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Melikşah Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Alase, A. (2017). The interpretative phenomenological analysis (IPA): A guide to a good qualitative research approach. *International Journal of Education and Literacy Studies*, *5*(2), 9-19. https://doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.5n.2p.9

Albertini, M., Gähler, M., & Härkönen, J. (2018). Moving back to "mamma"? Divorce, intergenerational coresidence, and latent family solidarity in Sweden. *Population, Space and Place, 24*(6), 21-42. https://doi.org/10.1002/psp.2142.

Allendorf, K. & Ghimire, D. J. (2013). Determinants of marital quality in an arranged marriage society. *Social Science Research*, *42*(1), 59-70. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2012.09.002.

Amato, P. R. (1988). Parental divorce and attitudes toward marriage and family life. *Journal of Marriage and the Family*, 453-461. https://doi.org/10.2307/352010

Amato, P. R. (1993). Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of Marriage and Family*, *55*(1), 23–38. https://doi.org/10.2307/352954

Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, *62*(4), 1269–1287. http://www.jstor.org/stable/1566735

Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, *15*(3), 355-370. https://doi.org/10.1037/0893-3200.15.3.355

Amato, P. R. (2005). The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation. *The future of children*, *15(2)*, 75-96. doi: 10.1353/foc.2005.0012.

Amato, P. R., & Afifi, T. D. (2006). Feeling caught between parents: Adult children's relations with parents and subjective well-being. J*ournal of Marriage and Family, 68*(1), 222-235. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00243.x

Amato, P. R., & Anthony, C. J. (2014). Estimating the effects of parental divorce and death with fixed effects models. *Journal of Marriage and Family, 76*(2), 370-386. https://doi.org/10.1111/jomf.12100

Amato, P. R., & Booth, A. (1991). The consequences of divorce for attitudes toward divorce and gender roles. *Journal of Family Issues, 12*(3), 306-322. https://doi.org/10.1177/019251391012003004

Amato, P. R., & Booth, A. (1996). A prospective study of divorce and parent-child relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 58(2), 356-365. https://doi.org/10.2307/353501

Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental divorce and adult well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, *53*(1), 43-58. https://doi.org/10.2307/353132

Amato, P. R., & Previti, D. (2003). People's reasons for divorcing: Gender, social class, the life course, and adjustment. *Journal of Family Issues*, *24*(5), 602-626. https://doi.org/10.1177/0192513X03024005002

Amato, P. R., & Rezac, S. J. (1994). Contact with nonresident parents, interparental conflict, and children's behavior. *Journal of Family Issues*, *15*(2*),* 191-207. https://doi.org/10.1177/0192513X94015002003

Amato, P. R., & Sobolewski, J. M. (2001). The effects of divorce and marital discord on adult children's psychological well-being. *American Sociological Review*, *66*(6)*,* 900-921. https://doi.org/10.2307/3088878

Amato, P. R., Kane, J. B., & James, S. (2011). Reconsidering the "good divorce". *Family Relations, 60*(5), 511-524. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2011.00666.x

Amiri, S., Fathi-Ashtiani, M., Sedghijalal, A., & Fathi-Ashtiani, A. (2021). Parental divorce and offspring smoking and alcohol use: A systematic review and meta-analysis of observational studies. *Journal of Addictive Diseases*, *39*(3), 388-416. doi:10.1080/10550887.2021.1886576

Andsager, K. (2015). *Perceptions of boundary ambiguity and parentification effects on family satisfaction, family support, and perceived stress in young adults of divorced families* (Unpublished doctoral dissertation). Kansas State University, Kansas, United States.

Araújo, J. A. T., & Lima, A. De O. (2016). Separation and loss: A study on the impact of divorce. *Interpersona: An International Journal on Personal Relationships*, *10*(1), 3-9. https://doi.org/10.5964/ijpr.v10isupp1.236

Arditti, J. A. (1992). Factors related to custody, visitation, and child support for divorced fathers: An exploratory analysis. *Journal of Divorce & Remarriage, 17*(3-4), 23-42. https://doi.org/10.1300/J087v17n03_02

Arditti, J. A. (1999). Rethinking relationships between divorced mothers and their children: Capitalizing on family strengths. *Family Relations*, *48*(2) 109-119. https://doi.org/10.2307/585074

Arditti, J. A., & Bickley, P. (1997). Fathers' involvement and mothers' parenting stress postdivorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, *26*(1-2), 1-23. https://doi.org/10.1300/J087v26n01_01

Arditti, J. A., & Prouty, A. M. (1999). Change, disengagement, and renewal: Relationship dynamics between young adults and their fathers after divorce. *Journal of Marital and Family Therapy*, *25*(1), 61-81. https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1999.tb01110.x

Arıkan, Ç. (1992). *Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma*, Ankara: Şafak Matbaası.

Arıkan, Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

Arpacı, F. ve Tokyürek, Ş. (2012). Boşanmış bireylerin yeniden evlilik konusundaki görüşlerinin incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 31, 1-15. http://akademikbakis.org/eskisite/31/16.pdf

Arslan, G. (2019). School belonging in adolescents: Exploring the associations with school achievement and internalising and externalising problems. *Educational and Child Psychology 36*(4), 22-33.

Asanjarani, F., Jazayeri, R., Fatehizade, M., Etemadi, O., & De Mol, J. (2017). Effectiveness of Fisher's rebuilding after divorce seminar on post-divorce adjustment and satisfaction with life in divorced women. *Quarterly Journal of Social Work, 6*(2), 05-13.

Astone, N. M., & McLanahan, S. S. (1991). Family structure, parental practices and high school completion. *American Sociological Review, 56(3),* 309-320. https://doi.org/10.2307/2096106

Astuti, V. W., & Lestari, S. (2022). Psychological condition of women who divorced due to husbands' infidelity. *Journal An-Nafs: Kajian Penelitian Psikologi*, *7*(1), 61-74. doi:10.33367/psi.v7i1.2084

Axinn, W. G., & Thornton, A. (1996). The influence of parents' marital dissolutions on children's attitudes toward family formation. *Demography*, *33(1)*, 66-81. https://doi.org/10.2307/2061714

Baker, A. J., & Verrocchio, M. C. (2013). Italian college student-reported childhood exposure to parental alienation: Correlates with well-being. *Journal of Divorce & Remarriage*, *54*(8), 609-628. doi:10.1080/10502556.2013.837714

Baker, E. H. (2014). *Socioeconomic status, definition*. The Wiley Blackwell Encyclopedia of Health, Illness, Behavior, and Society (pp. 2210-2214). New Jersey: John Wiley & Sons doi:10.1002/9781118410868.wbehibs302

Balk, D. E. (1981). *Sibling death during adolescence: Self concept and bereavement reactions* (Unpublished doctoral dissertation). University of Illinois at Urbana-Champaign, Illinois, United States.

Barglow, P., Vaughn, B. E., & Molitor, N. (1987). Effects of maternal absence due to employment on the quality of infant–mother attachment in a low-risk sample. *Child Development, 58*(4), 945–954. https://doi.org/10.2307/1130535

Barutçu, A. ve Hıdır, N. (2016). Türkiye'de Babalığın Değişen Rolleri. *Fe Dergi, 8*(2), 26-45. https://doi.org/10.1501/Fe0001_0000000163

Bastaits, K., & Mortelmans, D. (2016). Parenting as mediator between post-divorce family structure and children's well-being. *Journal of Child and Family Studies*, *25*, 2178-2188. https://doi.org/10.1007/s10826-016-0395-8

Batchelder, M. L. (1995). Adolescents' adaptation to structural changes in family relationships with parental divorce: A combinatorial model. In T. A. Kindermann & J. Valsiner (Eds.), *Development of person-context relations* (pp. 165-204). Hillsdale , NJ : Lawrence Erlbaum Associates.

Baum, N. (2003). Divorce process variables and the co-parental relationship and parental role fulfillment of divorced parents. *Family Process*, *42*(1), 117-131. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.00117.x

Baxter, L. A., Braithwaite, D. O., Golish, T. D., & Olson, L. N. (2002). Contradictions of interaction for wives of elderly husbands with adult dementia. *Journal of Applied Communication Research*, *30*(1), 1-26. https://doi.org/10.1080/00909880216576

Bayındır, N. (2023). Boşanmanın öğrencilerin akademik yaşantılarına etkisi. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *5*(1), 52-58. https://doi.org/10.47770/ukmead.1288663

Bayraktar Özgeldi, E. (2018). *Belirsiz Kayıp: Aile Bireyleri Üzerindeki Etkileri ve Belirsiz Kayıpla Başa Çıkmada Etkili Değişkenler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Bayraktar, N. (2010). *Boşanmış Kadınların Çevrelerinin Kendilerine Bakış Açısını Algılama Şekilleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye.

Becher, E. H., Kim, H., Cronin, S. E., Deenanath, V., McGuire, J. K., McCann, E. M., & Powell, S. (2019). Positive parenting and parental conflict: Contributions to resilient coparenting during divorce. *Family Relations*, *68*(1), 150-164. https://doi.org/10.1111/fare.12349

Beekman, N. (1986). Helping children cope with divorce: The school counselor's role. *Highlights: An ERIC/CAPS Digest*.

Belle, D., & Longfellow, C. (1983, April). *Emotional support and children's well-being: An exploratory study of children's confidants.* Paper presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Children Development, Detroit.

Bengtson, V. L., Biblarz, T. J., & Roberts, R. E. (2002). *How families still matter: A longitudinal study of youth in two generations*. Cambridge University Press. doi:10.2307/1556639

Ben-Zur, H. (2012). Loneliness, optimism, and well-being among married, divorced, and widowed individuals. *The Journal of Psychology, 146*(1-2): 23-36. doi:10.1080/00223980.2010.548414

Bergmann, J. W. (2018). *The liminal progression: Fathers experiencing an unwanted divorce*. (Unpublished doctoral dissertation). Johnson University, United States.

Bergström, M., Fransson, E., Modin, B., Berlin, M., Gustafsson, P. A., & Hjern, A. (2015). Fifty moves a year: is there an association between joint physical custody and psychosomatic problems in children?. *Journal of Epidemiology and Community,* 69, 769–774. doi:10.1136/jech-2014-205058

Bernardes, J. (1985). Family ideology: Idendification and exploration. *The Sociological Review*, 33(2), 275-298. 10.1111/j.1467-954X.1985.tb00806.x

Betz, G., & Thorngren, J.M. (2006). Ambiguous loss and the family grieving process. *The Family Journal, 14(4)*, 359 - 365. doi:10.1177/1066480706290052

Beverly, W. R., Pat, M., Bernadette, H., Susan, G., & Trudy, M. (2007). Conducting a children's divorce group: One approach. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, *20*(3), 163-175. doi:10.1111/j.1744-6171.2007.00107.x

Biçer, E. (2009). *Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Ergenlerin Atılganlık ve Sosyal Yetkinlik Beklenti Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye.

Bierman, A., Fazio, E. M., & Milkie, M. A. (2006). A multifaceted approach to the mental health advantage of the married: Assessing how explanations vary by outcome measure and unmarried group. *Journal of Family Issues, 27*(4), 554-582. https://doi.org/10.1177/0192513X05284111

Bishop, J., & Lane, R. C. (2000). Father absence and the attitude of entitlement. *Journal of contemporary psychotherapy*, *30*(1), 105-117. https://doi.org/10.1023/A:1003657300883

Blandon, A. Y., & Scrimgeour, M. B. (2015). Child, parenting, and situational characteristics associated with toddlers' prosocial behaviour. *Infant and Child Development*, *24*(6), 643-660. https://doi.org/10.1002/icd.1910

Blankenhorn, D. (1995). *Fatherless America: Confronting our most urgent social problem*. New York, NY: HarperCollins Books.

Blankenhorn, D. (1995). *Fatherless America: Confronting our most urgent social problem.* HarperCollins Publishers, 1000 Keystone Industrial Park, Scranton, PA 18512. doi:10.2307/353515

Blatt, S. J., & Homann, E. (1992). Parent-child interaction in the etiology of dependent and self-critical depression. *Clinical Psychology Review*, *12*(1), 47-91. https://doi.org/10.1016/0272-7358(92)90091-L

Blonna, R. (2005). *Coping with stress in a changing world* (3rd ed.). Boston: McGraw-Hill.

Bodenmann, G., Pihet, S., & Kayser, K. (2006). The relationship between dyadic coping and marital quality: a 2-year longitudinal study. *Journal of Family Psychology*, *20*(3), 485-493. https://doi.org/10.1037/0893-3200.20.3.485

Bolak Boratav, H., Okman Fişek, G. ve Ziya, H. E. (2018). *Erkekliğin Türkiye Halleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Booth, A., & Amato, P. R. (1994). Parental marital quality, parental divorce, and relations with parents. *Journal of Marriage and the Family*, 21-34. https://doi.org/10.2307/352698

Booth, A., & Amato, P. R. (2001). Parental predivorce relations and offspring postdivorce well-being. *Journal of Marriage and Family*, *63*(1), 197-212. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00197.x

Booth, A., Brinkerhoff, D. B., & White, L. K. (1984). The impact of parental divorce on courtship. *Journal of Marriage and the Family*, 85-94. https://doi.org/10.2307/351867

Boss (2021). *The myth of closure: Ambiguous loss in a time of pandemic and change.* New York, NY: Norton.

Boss, P. (1977). A clarification of the concept of psychological father presence in families experiencing ambiguity of boundary. *Journal of Marriage and the Family*, 141-151. https://doi.org/10.2307/351070

Boss, P. (1987). Family stress. In *Handbook of marriage and the family.* Boston, MA: Springer US. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-7151-3_25

Boss, P. (1988). *Family stress management*. Newbury Park, CA: Sage.

Boss, P. (1999). *Ambiguous loss: Learning to live with unresolved grief.* Harvard University Press.

Boss, P. (2001) An interest in lost persons. Marriage & Family Review, 32(1), 113-126. [Reprinted in S. K. Steinmetz & G. W. Peterson (Eds.). (2002). *Pioneering paths in the study of families: The lives and careers of family scholars* (pp. 809-822). New York: Haworth.]

Boss, P. (2002). *Family stress management: A contextual approach*. SAGE Publications, Inc., https://doi.org/10.4135/9781452233895

Boss, P. (2004), Ambiguous loss research, theory, and practice: Reflections after 9/11. *Journal of Marriage and Family, 66*: 551-566. https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.00037.x

Boss, P. (2006). *Loss, trauma, and resilience: Therapeutic work with ambiguous loss*. New York, NY: Norton.

Boss, P. (2007). Ambiguous loss theory: Challenges for scholars and practitioners. *Family Relations*, *56*(2), 105–110. http://www.jstor.org/stable/4541653

Boss, P. (2010). The trauma and complicated grief of ambiguous loss. *Pastoral psychology*, *59(2)*, 137-145. https://doi.org/10.1007/s11089-009-0264-0

Boss, P. (2011). *Loving someone who has dementia: How to find hope while coping with stress and grief*. San Francisco, CA: Jossey/Bass-John Wiley.

Boss, P. (2013). Resilience as tolerance for ambiguity. In *Handbook of family resilience* (pp. 285-297). New York, NY: Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3917-2_17

Boss, P. (2014). Family stress. In A. C. Michalos (Ed.), *Encyclopedia of quality of life and well-being research* (pp. 2202–2208). Dordrecht, Netherlands: Springer.

Boss, P. (2015). Coping with the suffering of ambiguous loss. *World Suffering and Quality of Life*, 125-134. doi:10.1007/978-94-017-9670-5_10

Boss, P. (2016). The context and process of theory development: The story of ambiguous loss. *Journal of Family Theory & Review*, *8*(3), 269-286. https://doi.org/10.1111/jftr.12152

Boss, P. (2018). Building resilience: The example of ambiguous loss. In B. Huppertz (Ed.), *Approaches to Psychic Trauma: Theory and Practice* (pp. *91*-105). Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Boss, P. G. (1980). Normative family stress: Family boundary changes across the life-span. *Family Relations*, *29*(4), 445-450. https://doi.org/10.2307/584457

Boss, P. G., Greenberg, J. R., & Pearce-McCall, D. (1990). Measurement of boundary ambiguity in families. *Station Bulletin*, 593. Minneapolis: University of Minnesota, Agricultural Experiment Station.

Boss, P., & Carnes, D. (2012). The myth of closure. *Family Process*, *51*(4), 456-469. https://doi.org/10.1111/famp.12005

Boss, P., & Dahl, C. M. (2014). Family therapy for the unresolved grief of ambiguous loss. In D. W. Kissane & F. Parnes (Eds.), *Bereavement Care for Families*, (pp. 171-182). https://doi.org/10.4324/9780203084618

Boss, P., & Greenberg, J. (1984). Family boundary ambiguity: A new variable in family stress theory. *Family Process*, *23*(4), 535-546. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1984.00535.x

Boss, P., (1985). Family stress: Perception and context. In M.B. Sussman and S. Steinmetz (Eds.), *Handbook on Marriage and the Family* (pp. 695-724). NY: Plenum Press.

Boss, P., Bryant, C. M., & Mancini, J. A. (2017). *Family stress management: A contextual approach*. Sage Publications. doi:10.4135/9781506352206

Boss, P., Roos, S., & Harris, D. L. (2021). Grief in the midst of ambiguity and uncertainty: An Exploration of Ambiguous Loss and Chronic Sorrow. *Grief and Bereavement in Contemporary Society: Bridging Research and Practice*, 163-175. doi: 10.4324/9781003199762-16

Bottom, T. L. (2013). The well-being of divorced fathers: A review and suggestions for future research. J*ournal of Divorce & Remarriage, 54*(3), 214-230. https://doi.org/10.1080/10502556.2013.773802

Bozacı, İbrahim ve Yıldız, E. (2024). Duygusal boşanmanın, gençlerin algılanan stres ve sorun kaynaklı sağlıksız yeme davranışına etkisinin incelenmesi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Premium E-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, *8*(39), 358–373. https://doi.org/10.5281/zenodo.10775649

Bozkurt, A. (2021). Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 97-114.

Breen, D. T., & Crosbie-Burnett, M. (1993). Moral dilemmas of early adolescents of divorced and intact families: A qualitative and quantitative analysis. *The Journal of Early Adolescence*, *13*(2), 168-182. https://doi.org/10.1177/02724316930130020

Brinkmann, S. (2012). Qualitative inquiry in everyday life: Working with everyday life materials. *Qualitative Inquiry in Everyday Life*, 1-208.

Brinkmann, S., & Kvale, S. (2018). *Doing interviews* (Vol. 2). London: SAGE Publications, Inc. https://doi.org/10.4135/9781529716665

Britannica (2023). https://www.britannica.com/search?query=family, Erişim Tarihi: 25.12. 2023.

Bronstein, P., Stoll, M. F., Clauson, J., Abrams, C. L., & Briones, M. (1994). Fathering after separation or divorce: Factors predicting children's adjustment. *Family Relations*, *43*(4), 469-479. https://doi.org/10.2307/585380

Broszormenyi-Nagy, I., & Spark, G. M. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. Hagerstown, MD: Harper & Row.

Brown, S. L. (2004). Family structure and child well‐being: The significance of parental cohabitation. *Journal of Marriage And Family*, *66*(2), 351-367. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00025.x

Brown, S. L., & Rinelli, L. N. (2010). Family structure, family processes, and adolescent smoking and drinking. *Journal of Research on Adolescence*, *20*(2), 259-273. https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00636.x

Bruch, C. S. (2001). Parental alienation syndrome and parental alienation: Getting it wrong in child custody cases. *Family Law Quarterly*, *35*(3*)*, 527-552.

Bryant, C. M., & Awosan, C. I. (2022). Conceptualizing family stress: a trend toward greater context. In K. Adamsons , A. L. Few-Demo, C. M. Proulx & K. Roy (Eds.), *Sourcebook of family theories and methodologies: A dynamic approach* (pp. 99-117). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-92002-9

Buchanan, C. M., Maccoby, E. E., & Dornbusch, S. M. (1996). *Adolescents after divorce*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Buehlman, K. T., Gottman, J. M., & Katz, L. F. (1992). How a couple views their past predicts their future: Predicting divorce from an oral history interview. *Journal of Family Psychology, 5*(3-4), 295-318. https://doi.org/10.1037/0893-3200.5.3-4.295

Bulanda, R. E. (2004). Paternal involvement with children: The influence of gender ideologies. *Journal of Marriage and Family*, *66*(1), 40-45. https://doi.org/10.1111/j.0022-2455.2004.00003.x

Bulduk, R. (2019). *Grupla Psikolojik Danışma Uygulamalarının Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Depresif Belirtilerine Etkisinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Bulut Ateş, F. (2015). *Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi Eğitiminin Boşanmış Annelerin Empati, Kabul ve Stres Düzeylerine Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye.

Bulut, M. (2002). *Boşanmış Kadınlarda Ruhsal Çöküntü (Depresyon) ve Kültür İlişkisi Sosyal Antropolojik Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Bumpass, L., Sweet, J., & Martin, T. C. (1990). Changing patterns of remarriage. *Journal of Marriage and the Family*, *52*(3), 747-756. https://doi.org/10.2307/352939

Burgess, E. W. (1926). The family as a unity of interacting personalities. *The Family*, *7*(1), 3-9. https://doi.org/10.1177/104438942600700101

Burleson, B. R., & Goldsmith, D. J. (1998). How the comforting process works: Alleviating emotional distress through conversationally induced reappraisals. In P. A. Andersen & L. K. Guerrero (Eds.), *Communication and emotion* (pp. 246–275). Orlando, FL: Academic Press.

Bzostek, S. H., & Beck, A. N. (2011). Familial instability and young children's physical health. *Social Science & Medicine*, *73*(2), 282-292. doi: 10.1016/j.socscimed.2011.04.014. Epub 2011 May 25. PMID: 21684646.

Cabrera, N. J., Shannon, J. D., & Jolley-Mitchell, S. (2013). Coparenting in Latino families. In S. S. Chuang & C. S. Tamis-LeMonda (Eds.), *Gender roles in immigrant families* (pp. 9-25). New York, NY: Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-6735-9_2

Cabrera, N. J., Shannon, J. D., & La Taillade, J. J. (2009). Predictors of coparenting in Mexican American families and links to parenting and child social emotional development. *Infant Mental Health Journal: Official Publication of the World Association for Infant Mental Health*, *30*(5), 523-548. doi: 10.1002/imhj.20227. PMID: 28543675.

Can, Y. ve Aksu, N. B. (2016). Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(58), 888-902. https://doi.org/10.17755/esosder.258824dz

Canatan, K., Bilge, Y., & Çapar, H. (2019). Tek ebeveynli aile bağlamında yaşayan annelerin sosyal ve psikolojik problemleri: Küçükçekmece örneği. *Turkish Studies-Social Sciences*, *14(*4), 1331-1354. http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.23314

Canbulat, N. (2017). *Boşanmış Kadınlarla Yürütülen Duygu Odaklı Grupla Psikolojik Danışmanın Etkililiğinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye.

care. *Social Problems*, *53*(3), 371−391. https://doi.org/10.1525/sp.2006.53.3.371

Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory.* Los Angeles: Sage.

Chase-Lansdale, P. L., Cherlin, A. J., & Kiernan, K. E. (1995). The long-term effects of parental divorce on the mental health of young adults: A developmental perspective. *Child Development*, *66*(6), 1614-1634. https://doi.org/10.2307/1131900

Cheadle, J. E., Amato, P. R., & King, V. (2010). Patterns of nonresident father contact. *Demography*, *47(1)*, 205-225. doi: 10.1353/dem.0.0084

Cherlin, A. J., Chase-Lansdale, P. L., & McRae, C. (1998). Effects of parental divorce on mental health throughout the life course. *American Sociological Review*, *63*(2) 239-249. https://doi.org/10.2307/2657325

Chodorow, N. (1978). Mothering, object-relations, and the female oedipal configuration. *Feminist Studies*, *4*(1), 137-158. https://doi.org/10.2307/3177630

Cihan, H., Karagöz, H. K. ve Var, E. Ç. (2021). Boşanmış annelerin ebeveynlik stresleri ile kişilik özellikleri, algıladıkları sosyal destek ve ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algıları arasındaki ilişki. *Turkish Studies - Education*, *16*(5), 2191-2212. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.52182

Clark, C. D. (2016). Imaginal coping: Resilience through a play of tropes. In C. DeMichelis & M. Ferrari (Eds.), *Child and Adolescent resilience within medical contexts: Integrating research and practice* (pp. 175–192). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319- 32223-0_10

Clarke-Stewart, A., & Brentano, C. (2006). *Divorce.* New Haven, CT: Yale University Press.

Clarke-Stewart, A., & Brentano, C. (2006). *Divorce: Causes and consequences*. New Haven-London: Yale University Press.

Coates, B. A. (2008). *Divorce with decency: The complete how-to handbook and survivor's guide to the legal, emotional, economic, and social issues.* University of Hawaii Press.

Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine, 38*(5), 300-314. https://doi.org/10.1097/00006842-197609000-00003

Cohen, G. J., Weitzman, C. C., Yogman, M., Gambon, T. B., Lavin, A., Mattson, G., ... & Committee On Psychosocial Aspects Of Child And Family Health. (2016). Helping children and families deal with divorce and separation. *Pediatrics*, *138*(6), 1-9. *doi:* 10.1542/peds.2016-3020

Cohen, O., Leichtentritt, R. D., & Volpin, N. (2014). Divorced mothers' self-perception of their divorce-related communication with their children. *Child & Family Social Work, 19*(1), 34-43. https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00878.x

Coleman, M., & Ganong, L. (1992). Remarriage myths: Implications for the helping profession. *Family Counseling and Therapy: Major Issues and Topics*, 37(1), 372-386. https://doi.org/10.1177/0192513X13511954

Conching, A. K. S., & Thayer, Z. (2019). Biological pathways for historical trauma to affect health: A conceptual model focusing on epigenetic modifications. *Social Science & Medicine*, *230*, 74-82. doi: 10.1016/j.socscimed.2019.04.001

Coşkun, S., & Sarlak, D. (2020). Reasons for divorce in Turkey and the characteristics of divorced families: A retrospective analysis. *The Family Journal*, 0(0). https://doi.org/10.1177/1066480720904025

Coşkun, Y. (2019). *Boşanma Sürecindeki Kadınların Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye.

Cox, M. J., & Paley, B. (1997). Families as systems. *Annual Review of Psychology, 48*(1), 243-267. doi: 10.1146/annurev.psych.48.1.243

Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (Third ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Creswell, J. W., & Crewel, J. D. (2023). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (6th ed.). Sage.

Crocker, J. (1999). Social stigma and self-esteem: Situational construction of self-worth. *Journal of Experimental Social Psychology*, *35*(1), 89-107. https://doi.org/10.1006/jesp.1998.1369

Crowley, J. E. (2019). Gray divorce: Explaining midlife marital splits. *Journal of Women & Aging*, *31*(1), 49-72. doi: 10.1080/08952841.2017.1409918

Çakmak Tolan, Ö. (2023). Boşanma ve Etkileri: Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Sonuçları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 50*, 321-338. https://doi.org/10.52642/susbed.1221560

Çamkuşu Arifoğlu, B. (2006). *Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programının Çocukların Boşanmaya Uyum, Kaygı ve Depresyon Düzeylerine Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Çaplı, M. ve Çelikay Söyler, H. (2024). Boşanmış ve evli kadınlarda depresyon, anksiyete, stres, duygusal yalnızlık ve sosyal kaygının karşılaştırılması. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, *7*(1), 55–73. https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1363

Çeçen, A. F., Çokluk, N., Bostancı, M. ve Atmaca, S. (2023). Aile Kurumuna Dijital Bir Yaklaşım: Dijital Aile Sözleşmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *22*(1) 66-84. https://doi.org/10.21547/jss.1206730

Çelik, H. (2013). *Genç Yetişkinlerde Babanın Belirsiz Kaybının Aile Sistemi ve Bireysel Psikolojik Örüntüler Bağlamında İncelenmesi: Danışmanlık Psikolojisi Perspektifinden Karma Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Çetinkaya, D. (2018). *Boşanma Sürecindeki Erkeklere Göre Boşanma Süreci ve Bunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

de Mesquita, S. P., & de Farias Souza, W. P. S. (2018). Child labor and family structure: the role of divorce. *International Journal of Social Economics*, *45*(10), 1453-1468. doi: 10.1108/IJSE-07-2017-0287

DeAnda, J.S., Langlais, M.R., Anderson, E.R. & Greene, S.M. (2020), After the marriage is over: Mothers' separation distress and children's postdivorce adjustment. *Family Relations, 69*, 1113-1127. https://doi.org/10.1111/fare.12434

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2002). Self-determination research: Reflections and future directions.In E. L. Deci & R. M. Ryan (Eds.), *Handbook of self-determination research* (pp. 431–441). University of Rochester Press.

DeLuccie, M. F. (1995). Mothers as gatekeepers: A model of maternal mediators of father involvement. *Journal of Personality and Social Psychology, 156*, 115-131. doi:10.1080/00221325.1995.9914811

DeMaris, A. (2004). *Regression with social data: Modeling continuous and limited response variables*. John Wiley & Sons. https://doi.org/10.1002/0471677566

DeMesquita, S. P., & de Farias Souza, W. P. S. (2018). Child labor and family structure: the role of divorce. *International Journal of Social Economics, 45*(10), 1453-1468. https://doi.org/10.1108/IJSE-07-2017-0287

Demirci, E. (2016). *Anne Babası Boşanmış Çocukların Gözünden Yaşadığı Güçlükler: Fenomenolojik Bir Çalışma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.

Demircioğlu, N. S. (2000). *Boşanmanın, Çalışan Kadının Statüsü ve Cinsiyet Rolü Üzerine Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye.

Demirel, R. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklerin Boşanma Deneyimlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.

Demo, D. H., & Acock, A. C. (1996). Singlehood, marriage, and remarriage: The effects of family structure and family relationships on mothers' well-being. *Journal of Family Issues*, *17*(3), 388-407. https://doi.org/10.1177/019251396017003005

Demo, D. H., & Fine, M. (2017). Divorce: Variation and fluidity. In C. A. Price, K. R. Rush & S. J. Price (Eds.), *Families & Changes: Coping with stressful events and transitions*, (pp. 139-160). Sage Publication Inc.

Demo, D. H., & Fine, M. A. (2010). *Beyond the average divorce*. Sage Publications, Inc. https://doi.org/10.4135/9781452274713

Denktaş, 2023- https://denktas.av.tr/aile-hukuku/terk-nedeniyle-bosanma, Erişim Tarihi: 16.01.2024

Denzin, N. & Lincoln, Y. S. (2000). Introduction: The disipline and practice of qualitative research, In N. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (2nd edt) (pp.1-32). Thousand Oaks: Sage.

DePaulo, B. M., & Fisher, J. D. (1980). The costs of asking for help. *Basic and Applied Social Psychology*, *1*(1), 23-35. https://doi.org/10.1207/s15324834basp0101_3

Derdeyn, A. P. (1977). Children in divorce: Intervention in the phase of separation. *Pediatrics*, *60*(1), 20-27. *PMID: 876732.*

Dexter LA (1970) *Elite and specialized interviewing.* Evanston, IL: Northwestern University Press.

Doğan Ateş, M. (2019). *Boşanma Sürecinde ve/veya Boşanmış Ailelerde Çocuk-Anne İlişkilerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye.

Doğan, S. (2019). *Father-Child Relationships In The Post-Divorce Period: Delving Into The Narratives Of Divorced Fathers* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

D'Onofrio, B., & Emery, R. (2019). Parental divorce or separation and children's mental health. *World Psychiatry*, *18*(1), 100-101. doi: 10.1002/wps.20590

Dreman, S. (1991). Coping with the trauma of divorce. *Journal of Traumatic Stress*, *4*(1), 113-121. https://doi.org/10.1002/jts.2490040109

Dreman, S. (2000). The influence of divorce on children. *Journal of Divorce & Remarriage*, *32*(3-4), 41-71. Doi: 10.1300/J087v32n03_03

Du Plooy, K., & Van Rensburg, E. (2015). Young adults' perception of coping with parental divorce: A retrospective study. *Journal of Divorce & Remarriage*, *56*(6), 490-512. https://doi.org/10.1080/10502556.2015.1058661

Duncan, G. J., & Hoffman, S. D. (1985). A reconsideration of the economic consequences of marital dissolution. *Demography*, *22(4)*, 485-497. https://doi.org/10.2307/2061584

Dunlop, R., & Burns, A. (1986, November). *Adolescents in divorce: A three-year study.* Paper presented at the Second Australian Family Research Conference, November, Melbourne, Victoria.

Dunlop, R., Burns, A., & Bermingham, S. (2001). Parent–child relations and adolescent self-image following divorce: A 10 year study. *Journal of Youth and Adolescence*, *30*(2), 117-134. https://doi.org/10.1023/A:1010389923248

Dursun, A. (2015). *Anne Babası Boşanmış Ergenlerin Öznel İyi Oluşunu Artırma Programının Etkililiğinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Duru, S. (2023). *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Boşanmış Annelerin Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Dykstra, P. A., & Fokkema, T. (2007). Social and emotional loneliness among divorced and married men and women: Comparing the deficit and cognitive perspectives. *Basic and Applied Social Psychology, 29*(1), 1-12. https://doi.org/10.1080/01973530701330843

Earley, L., & Cushway, D. (2002). The parentified child. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, *7*(2), 163-178. https://doi.org/10.1177/1359104502007002005

Eastman, A. M. & Moran, T. J. (1991). Multiple perspectives: Factors related to differential diagnosis of sex abuse and divorce trauma in children under six. *Child & Youth Services*, *15(2)*, 159-175. https://doi.org/10.1300/J024v15n02_10

Eatough, V. & Smith, J.A. (2008). Interpretative phenomenological analysis. In C. Willig and W. Stainton Rogers (Eds), *The SAGE Handbook of qualitatitive research in psychology*. London: Sage.

Eatough, V., & Smith, J. A. (2017). Interpretative phenomenological analysis. In C. Willig & W. S. Rogers (Eds.), *The Sage Handbook of qualitative research ın psychology*, (pp. 193-209). https://doi.org/10.4135/9781526405555

Eçmen, Ş. (2023). *Erken Çocukluk Döneminde Çocuğu Olan Babaların Boşanma Deneyimlerinin ve Baba-Çocuk İlişkilerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye.

Ehrlich, J. (2014). *Divorce and loss: Helping adults and children mourn when a marriage comes apart*. Rowman & Littlefield.

Eldar-Avidan, D., Haj-Yahia, M. M., & Greenbaum, C. W. (2009). Divorce is a part of my life… resilience, survival, and vulnerability: Young adults' perception of the implications of parental divorce. *Journal of Marital and family therapy*, *35*(1), 30-46. https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2008.00094.x

Elder, G. H. (2018). *Children of the great depression*. New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429501739

Elitok, Ö. (2019). *Erkeklik Olgusu Bağlamında Erkeklerin Boşanma Deneyimleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye.

Elmas, Ç., & Adak, N. (2023). Türkiye'de Boşanma Nedenlerinin Toplumsal Kökenleri ve Boşanma Sonrası Deneyimler. *İstanbul University Journal of Sociology, 43*(1), 84-97. https://doi.org/10.26650/SJ.2023.43.1.0030B

Emery, R. E. (1994). *Renegotiating family relationships: Divorce, child custody, and mediation.* New York: Guilford.

Emery, R. E. (Ed.). (2013). *Cultural sociology of divorce: An encyclopedia*, (vols. 1-3). Sage Publications, Inc. https://doi.org/10.4135/9781452274447

Entwisle, D. R., & Alexander, K. L. (1995). A parent's economic shadow: Family structure versus family resources as influences on early school achievement. *Journal of Marriage and the Family*, *57*(2), 399-409. https://doi.org/10.2307/353693

Erdemir Aşıkoğlu, B. (2022). *Boşanma Sonrası Birlikte Ebeveynlik Deneyimleri: Nitel Bir Çalışma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.

Erdim, L., & Ergün, A. (2016). Boşanmanın ebeveyn ve çocuk üzerindeki etkileri. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, *3*(1), 78-84. doi:10.17681/hsp.13621

Ergen Kahraman, M. (2021). *Belirsiz Kayıp Üzerine Bir Çalışma: Alzheimer Hastalarına Bakım Veren Yakınlarının Bakım Veren Yası ve Depresyon, Anksiyete, Stres Düzeylerini Belirleyebilecek Bazı Değişkenlerin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Erol, B. (2005). *Grup Rehberliği Programının İlköğretim II. Kademede Okuyan Boşanmış Aile Çocuklarının Uyum Düzeylerine Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Eşsizoğlu, A. (2012). *Aile Yapısı ve İlişkileri*. Ç. Yenilmez (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Eurostat (2021). Marriage and divorce statistics. Erişim tarihi: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics#Fewer_marriages.2C_fewer_divorces

Evans, W. R. (2000). *Men's experience of divorce: A qualitative study vol 1*. The Union Institute Graduate School, Cincinnati, Ohio.

Farkas, M. M. (2011). An Introduction to parental alienation syndrome. *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services*, 49, 20-26.

Ferah, N. (2019). *Boşanma Sürecindeki Bireylerde Dini Başa Çıkma Davranışlarının Analizi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.

Feyzioğlu, S., ve Kuşçuoğlu, C. (2011). Tek Ebeveynli Aileler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *26*(26), 97-110. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/21103/227270

Field, T. (1985). Attachment as psychobiological attunement: Being on the same wavelength. In M. Reite, & T. Field (Eds.), *Psychobiology of attachment and separation.* New York: Academic Press.

Field, T., & Reite, M. (1984). Children's responses to separation from mother during the birth of another child. *Child Development, 55*(4), 1308-1316. doi:10.2307/1130000

Fine, M. A., Ganong, L. H., & Demo, D. H. (2005). Divorce as a family stressor. In P. C. McKenry & S. J. Price (Eds.), *Families & change: Coping with stressful events and transitions* (pp. 227-252). Newbury Park, CA: Sage.

Finn, J. D., & Owings, M. F. (1994). Family structure and school performance in eighth grade. *Journal of Research & Development in Education,27*(3),176-187.

Firestone, W. A. (1987). Meaning in method: The rhetoric of quantitative and qualitative research. *Educational Researcher*, *16*(7), 16–21. https://doi.org/10.2307/1174685

Fisher, R. J. (1977). Applied social psychology: A partial response to Sarason's suggested divorce. Canadian Psychological Review / Psychologie Canadienne, 18(4), 346–352. https://doi.org/10.1037/h0081450

Fişek, G (2005). Gelenekten değişime Türkiye'de aile ve değerler. *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Adolesan Sağlığı*, *43*, 39-49.

Friedlander, S., Weiss, D. S., & Traylor, J. (1986). Assessing the influence of maternal depression on the validity of the Child Behavior Checklist. *Journal of Abnormal Child Psychology, 14*(1), 123-133. https://doi.org/10.1007/BF00917228

Frisby, B. N., Booth-Butterfield, M., Dillow, M. R., Martin, M. M., & Weber, K. D. (2012). Face and resilience in divorce: The impact on emotions, stress, and post-divorce relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, *29*(6), 715-735. https://doi.org/10.1177/0265407512443452

Furstenberg Jr, F. F., & Spanier, G. B. (1984). The risk of dissolution in remarriage: An examination of Cherlin's hypothesis of incomplete institutionalization. *Family Relations*, *33*(3) 433-441. https://doi.org/10.2307/584714

Furstenberg Jr, F. F., Nord, C. W., Peterson, J. L., & Zill, N. (1983). The life course of children of divorce: Marital disruption and parental contact. *American Sociological Review*, *48*(5), 656-668. doi:10.2307/2094925

Furstenberg, F. F. & Teither, J. O. (1994). Reconsidering the effects of marital disruption: What happens to children of divorce in early adulthood? *Journal of Family Issues*, *15*(2*)*, 173-190. DOI:10.1177/0192513X94015002002

Furstenberg, F. F., Jr. (1988). Good dads-bad dads: Two faces of fatherhood. In A. J. Cherlin (Ed.), *The changing American family and public policy* (pp. 193–218). Urban Institute Press.

Gabardi, L., and Rosen. L. (1992). Intimate relationships: College students from divorced and intact families. *Journal of Divorce & Remarriage, 17,* 25-56.

Gadalla, T. M. (2008). Impact of marital dissolution on men's and women's incomes: A longitudinal study. *Journal of Divorce & Remarriage*, *50*(1), 55-65. doi: 10.1080/10502550802365714

Gagné, M. H., Drapeau, S., Melançon, C., Saint-jacques, M. C., & Lépine, R. (2007). Links between parental psychological violence, other family disturbances, and children's adjustment. *Family Process, 46*(4), 523-542. doi: 10.1111/j.1545-5300.2007.00230.x

Gardner, D. M. (1971). Is there a generalized price-quality relationship? *Journal of Marketing Research, 8*(2), 241-243.

Gardner, R. A. (1998). *The parental alienation syndrome* (2nd.) (pp. 1-5) Cresskill, New Jersey: Creative Therapeutics.

Garfinkel, I., & McLanahan, S. (1986). *Single mothers and their children: A new American dilemma.* Washington, DC: Urban Institute Press.

Gately, D., & Schwebel, A. I. (1993). Favorable outcomes in children after parental divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, *18*(3-4), 57-78. https://doi.org/10.1300/J087v18n03_04

Gergen, K. (2006). Advance acclaim. *Loss, trauma, and resilience: Therapeutic work with ambiguous loss (back cover).* New York: Norton.

Gerstel, N. (1987). Divorce and stigma. *Social Problems, 34*(2), 172-186. https://doi.org/10.1525/sp.1987.34.2.03a00050

Gibson, L. C. (2021). *Olgunlaşmamış Ebeveynlerin Yetişkin Çocukları*. Sola Unitas, İstanbul.

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (1. baskı). Ankara: Ayraç Yayınevi.

Gigy, L., & Kelly, J. B. (1993). Reasons for divorce: Perspectives of divorcing men and women. *Journal of Divorce & Remarriage*, *18*(1-2), 169-188.

Glenn, N. D., & Kramer, K. B. (1987). The marriages and divorces of the children of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 49(4), 811-825. https://doi.org/10.2307/351974

Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity.* London: Penguin Books.

Goldberg, W. A., Greenberger, E., Hamill, S., & O'neil, R. (1992). Role demands in the lives of employed single mothers with preschoolers. *Journal of Family Issues, 13*(3), 312-333. https://doi.org/10.1177/019251392013003004

Goldsmith, D. J. (2004). *Communicating social support*. Cambridge, UK: Cambridge

Goldstein, J., Freund, A., & Solnit, A. J. (1984). *Beyond the best interests of the child*. Simon and Schuster.

Golish, T. D., & Powell, K. A. (2003). Ambiguous loss': Managing the dialectics of grief associated with premature birth. *Journal of Social and Personal Relationships*, *20*(3), 309-334. https://doi.org/10.1177/0265407503020003003

Goodman, M., Bonds, D., Sandler, I., & Braver, S. (2004). Parent psychoeducational programs and reducing the negative effects of interparental conflict following divorce. *Family Court Review*, *42*(2), 263-279. https://doi.org/10.1177/1531244504422007

Gottman, J. M., & Levenson, R. W. (2000). The timing of divorce: Predicting when a couple will divorce over a 14-year period. *Journal of Marriage and Family*, *62*(3), 737-745. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00737.x

Gottman, J.M. (1994). *What predicts divorce? The relationship between marital processes and marital outcomes* (1st ed.). New York: Psychology Press. https://doi.org/10.4324/9781315806808

Göksoy, S. (2019). Paradigma ve paradigmalar. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, *1*(1), 1-15.

Graf, A. S., Long, D. M., & Patrick, J. H. (2017). Successful aging across adulthood: Hassles, uplifts, and self-assessed health in daily context. *Journal of Adult Development, 24*, 216-225. https://doi.org/10.1007/s10804-017-9260-2

Graff, R. W., Whitehead, G. I., & LeCompte, M. (1986). Group treatment with divorced women using cognitive-behavioral and supportive-insight methods. *Journal of Counseling Psychology*, *33*(3), 276-281. https://doi.org/10.1037/0022-0167.33.3.276

Graham-Kevan, N. (2011). The invisible domestic violence–against men. *The Guardian*, 7. https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/jun/07/feminism-domestic-violence-men#comments (Erişim Tarihi: 21.12.2023).

Gram-Hanssen, K., & Bech-Danielsen, C. (2008). Home dissolution: what happens after separation?. *Housing Studies*, *23*(3), 507-522. https://doi.org/10.1080/02673030802020635

Greenberg, E. F., & Nay, W. R. (1982). The intergenerational transmission of marital instability reconsidered. *Journal of Marriage and the Family*, *44*(2), 335-347. https://doi.org/10.2307/351543

Gregson, J., & Ceynar, M. L. (2009). Finding “me” again: Women's postdivorce identity shifts. *Journal of Divorce & Remarriage, 50*(8), 564-582. https://doi.org/10.1080/10502550902970546

Greif, G. L. (1985). *Single fathers.* Lexington, MA: D. C. Heath & Co.

Grossman, A. S. (1999). Avoiding legal malpractice in family law cases: The Dangers of not engaging in financial discovery. *Family Law Quarterly*, *33*(2), 361-386.

Grzywacz, J. G., & Almeida, D. M. (2008). Stress and binge drinking: A daily process examination of stressor pile-up and socioeconomic status in affect regulation. *International Journal of Stress Management*, *15*(4), 364-380. https://doi.org/10.1037/a0013368

Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1989). *Fourth generation evaluation*. Sage Publications, Inc.

Guidelines for the Protection of Human Subjects (1992) Berkeley: University of California Press.

Gümüş, C. (2017). Ebeveynleri *Boşanmış 21 Yaş ve Üzeri Yetişkin Bireylerin Kişilerarası İlişkilerindeki Bağlanma Modelleri Ve Ayrılma Kaygılarının Çeşitli Değişkenler Açısından Incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Güngör, A. (2023). Tek Ebeveynli Aileler: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23*(58), 129-155. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1154433

Gürmen, M. S., Anderson, S. R. ve Brown, E. (2021). Relationship with extended family following divorce: A closer look at contemporary times. *Journal of Family Studies, 27*(1): 48-62. doi: 10.1080/13229400.2018.1498369

Güven, N., & Köroğlu, A. (2023). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Psikososyal Uyum: Trabzon İli Örneği. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 13*(Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu Özel Sayısı), 1-24. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1279194

Halisdemir, D., & Nazlı, S. (2023). Boşanmaya uyum programının velayeti üstlenmiş anne ve çocuklarının boşanmaya uyum, psikolojik sağlamlık ve aile yaşam doyumlarına etkisi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, *6*(1), 1-36. https://doi.org/10.58434/apdad.1273362a

Hançerlioğlu, O. (1976). *Felsefe ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Handan, K. (2018). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/ Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ Örneği. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 261-291. https://doi.org/10.21798/kadem.2019249088

Hansen, S. (2004). A constructivist approach to project assessment. *European Journal of Engineering Education*, *29*(2), 211-220. doi: 10.1080/03043790310001633197

Harper, S.E. & Fine, M.A. (2006). The effects of involved nonresidential fathers' distress, parenting behaviors, inter-parental conflict, and the quality of father-child relationships on children's well-being. *Fathering, 4*(3), 286-311. https://doi.org/10.3149/fth.0403.286

Hart, P. M. (1999). Predicting employee life satisfaction: A coherent model of personality, work, and nonwork experiences, and domain satisfactions. *Journal of Applied Psychology, 84*(4), 564-584. https://doi.org/10.1037/0021-9010.84.4.564

Haux, T., Platt, L., & Rosenberg, R. (2015). *Parenting and post-separation contact: what are the links?* (Vol. 104335). Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.

Hawkins, A. J., Willoughby, B. J., & Doherty, W. J. (2012). Reasons for divorce and openness to marital reconciliation. *Journal of Divorce & Remarriage*, *53*(6), 453-463. https://doi.org/10.1080/10502556.2012.682898

Hetherington, E. M. (1991). Presidential address: Families, lies, and videotapes. *Journal of Research on Adolescence,* 1(4), 323-348. https://doi.org/10.1207/s15327795jra0104_1

Hetherington, E. M. (1993). An overview of the Virginia Longitudinal Study of Divorce and Remarriage with a focus on early adolescence. *Journal of Family Psychology*, *7*(1), 39-56. https://doi.org/10.1037/0893-3200.7.1.39

Hetherington, E. M., & Jodl, K. M. (1994). Stepfamilies as settings for child development. In A. Booth & J. Dunn (Eds.), *Stepfamilies: Who benefits? Who does not?* (pp. 55-79). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Hetherington, E. M., & Stanley-Hagan, M. (1999). The adjustment of children with divorced parents: A risk and resiliency perspective. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, *40*(1), 129-140. doi:10.1111/1469-7610.00427

Hetherington, E. M., Cox, M. ve Cox, R. (1976). Divorced fathers. *The Family Coordinator*, *25*(4), 417-428.

Hetherington, E. M., Cox, M., & Cox, R. (1981). The aftermath of divorce. In L. Steinberg (Ed.), *The Life Cycle: Readings in Human Development* (pp. 148-164). New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press. https://doi.org/10.7312/stei93738

Hetherington, E.M. & J. Kelly (2002). *For better or for worse: Divorce reconsidered.* New York: W. W.Norton & Company.

Hetherington, E.M. (Ed.). (1999). *Coping with divorce, single parenting, and remarriage: A risk and resiliency perspective (1st ed.).* Psychology Press. https://doi.org/10.4324/9781410602893

Hill, R. (1949). *Families under stress*. Westport, CT: Greenwood Press.

Hill, R. (1958). Generic features of families under stress. *Social Casework, 49*,139-150.

Hilton, J. M., Desrochers, S., & Devall, E. L. (2001). Comparison of role demands, relationships, and child functioning in single-mother, single-father, and intact families. *Journal of Divorce & Remarriage, 35*(1-2), 29-56. https://doi.org/10.1300/J087v35n01_02

Hix, R. (2018). *The affirmation crisis: Healing the wounds of a fatherless generation*. Elm Hill.

Hobson, C. J., Kamen, J., Szostek, J., Nethercut, C. M., Tiedmann, J. W., & Wojnarowicz, S. (1998). Stressful life events: A revision and update of the social readjustment rating scale. *International Journal of Stress Management*, *5(1)*, 1-23. https://doi.org/10.1023/A:1022978019315

Hodges, W. F., Buchsbaum, H. K., & Tierney, C. W. (1983). Parent–child relationships and adjustment in preschool children in divorced and intact families. *Journal of Divorce*, 7(2), 43-58.

Hodges, W. F., Landis, T., Day, E., & Oderberg, N. (1991). Infant and toddlers and post divorce parental access: An initial exploration. *Journal of Divorce & Remarriage*, *16(3-4)*, 239-252. https://doi.org/10.1300/J087v16n03_05

Holmes, T.H., & Rahe, R. H. (1967). The social readjustment rating scale. *Psychosomatic Research, 11*, 213-218. https://doi.org/10.1016/0022-3999(67)90010-4

Hood, A. B., & Johnson, R. W. (1997). *Assessment in counseling: A guide to psychological assessment procedures* (2nd ed.). Alexandria, VA: American Counseling Association.

Hopper, J. A. (1997). *The Effects of Divorce on Children: A Review of the Literature*. Loyola College in Maryland.

Hoyt, L. A., Cowen, E. L., Pedro-Carroll, J. L., & Alpert-Gillis, L. J. (1990). Anxiety and depression in young children of divorce. *Journal of Clinical Child Psychology*, *19*(1), 26-32. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp1901_4

http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8

https://doi.org/10.1080/10510979909388499

Hughes, K. (2007). Mothering mothers: An exploration of the perceptions of adult children of divorce. *Australian Journal of Social Issues*, *42*(4), 563-579. doi:10.1002/j.1839-4655.2007.tb00078.x

Iafrate, R. (1996). Conflict, cooperation, and perception of family boundaries is separated families with adolescents [Italian]. *Ricerche di Psicologia*, *20*(2), 79–113.

Ihinger-Tallman, M., Pasley, K., & Buehler, C. (1993). Developing a middle-range theory of father involvement postdivorce. *Journal of Family Issues, 14*(4), 550-571. https://doi.org/10.1177/019251393014004005

Imig, D. R., & Imig, G. L. (1986). Influences of family management and spousal perceptions on stressor pile-up. *Family Relations, 35(2),* 227-232. https://doi.org/10.2307/583629

Ishida, J. (2003). The role of social norms in a model of marriage and divorce. *Journal of Economic Behavior & Organization, 51*(1), 131-142. https://doi.org/10.1016/S0167-2681(02)00135-X

İlgar, Ş. (2003). Evlilik Birlikteliğinin Bozulması-Boşanma. H. Yavuzer (Ed.), *Evlilik Okulu* (ss. 231-242). İstanbul: Remzi Kitabevi.

İlhan, Ü. D. (2020). 21. Yüzyılda Çalışma Hayatında Bir Damgalama ve Sosyal Dışlanma Unsuru Olmaya Devam Eden Boşanma Olgusu: Kadın Çalışanlar Üzerine Nitel Bir Analiz. *İzmir İktisat Dergisi, 35*(3): 511-530. https://doi.org/10.24988/ije.202035306

Jaffe, P., Scott, K., Jenney, A., Dawson, M., Straatman, A. L., & Campbell, M. (2014). *Risk factors for children in situations of family violence in the context of separation and divorce*. Ottawa: Department of Justice.

Jo Bane, M., & Ellwood, D. T. (1983). Slipping into and out of poverty: The dynamics of spells. *NBER Working Paper,* No. w1199.

Jordan, P. K. (1988). The effects of marital separation on men. *Journal of Divorce, 12* (1), 57-82.

Joyce, A. N. (2016). High-conflict divorce: A form of child neglect. *Family Court Review*, *54*(4), 642-656. https://doi.org/10.1111/fcre.12249

Jurich, A. P., White, M. B., White, C. P., & Moody, R. A. (1991). Internal culture of the family and its effects on fatherhood. In E. W. Bozett & S. M. H. Hanson (Eds.), *Fatherhood and families in cultural context* (pp. 263–274). New York: Springer.

Kabat R. (1996). A role reversal in the mother-daughter relationship. *Clinical Social Work Journal*, 24, 255–269.

Kadiroğlu, İ. (2023). *Grieving Schizophrenia: Impacts And Coping With Ambiguous Loss Among Parents Of Adults Dıagnosed With Schizophrenia* (Unpublished Master Thesis). Tobb University Of Economics And Technology, Ankara, Turkey.

Kağıtçıbaşı, C. (1990). Family and socialization in cross-cultural perspective: A model of change. In J. Berman (Ed.), *Cross-cultural perspectives: Nebraska symposium on motivation* (pp. 135–200). Lincoln, NE: Nebraska University Press.

Kalil A, Ryan R, Corey M. (2012). Diverging destinies: maternal education and the developmental gradient in time with children. *Demography, 49*(4):1361-83. doi: 10.1007/s13524-012-0129-5.

Kalmijn, M. (2015). Father-child relations after divorce in four European countries: Patterns and determinants. *Comparative Population Studies*, *40*(3). https://doi.org/10.12765/CPoS-2015-10

Kalmijn, M., & De Graaf, P. M. (2000). Gescheiden vaders en hun kinderen: een empirische analyse van voogdij en bezoekfrequentie. *Bevolking en Gezin, 29*(2), 59-84.

Kang, Y., Ganong, L., Chapman, A., Coleman, M., & Ko, K. (2017). Attitudes toward parental disclosures to children and adolescents by divorced and married parents. *Family Relations*, *66*(5), 839-853. https://doi.org/10.1111/fare.12278

Kanner, A. D., Coyne, J. C., Schaefer, C., & Lazarus, R. S. (1981). Comparison of two modes of stress measurement: Daily hassles and uplifts versus major life events. *Journal of Behavioral Medicine*, *4*, 1-39. http://dx.doi.org/10.1016/0022-3999(67)90010-4

Karaca Aydın, S. (2019). Kadınlar için tek (yalnız) ebeveynlik ve zorlukları. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 23-34.

Karadeniz Özbek, S. (2019). *Boşanma Sonrası Psikolojik Destek Programının Bireylerin Uyum Düzeylerine Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.

Karakaya, H. (2018). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/ Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ Örneği. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, *4*(2), 261 - 291. 10.21798/kadem.2019249088

Kaslow, F. W. (2013). *Divorced fathers and their families: Legal, economic, and emotional dilemmas.* New York: Springer.

Kavas, S., & Gündüz-Hoşgör, A. (2013, September). The parenting practice of single mothers in Turkey: Challenges and strategies. *In Women's Studies International Forum,* 40, 56-67. Pergamon. doi:10.1016/j.wsif.2013.05.004

Kaya, F. Ş., & Gündüz, İ. (2019). Anne-babası evli veya boşanmış olan çocukların algıladıkları ebeveyn tutumu ile somatizasyon belirtileri arasındaki ilişki. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 3*(1), 35-56.

Kaya, T. (2009). *İstanbul'da Yaşayan Boşanmış Kadın ve Erkeklerin Boşanma Deneyimleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Kelly, J. B. (2007). Children's living arrangements following separation and divorce: Insights from empirical and clinical research. *Family Process, 46*(1), 35-52. doi:10.1111/j.1545-5300.2006.00190.x

Kelly, J. B., & Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations*, *52*(4), 352-362. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00352.x

Kelly, J. B., & Johnston, J. R. (2001). The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome. *Family Court Review, 39*(3), 249-266. https://doi.org/10.1111/j.174-1617.2001.tb00609.x

Kelly, J. B., & Wallerstein, J. S. (1977). Brief interventions with children in divorcing families. *American Journal of Orthopsychiatry*, *47*(1), 23-39. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1977.tb03241.x

Keskin, I. (2007). *Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar (Niğde İli Örneği)* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde, Türkiye.

Kessler, R. C., Walters, E. E., & Forthofer, M. S. (1998). The social consequences of psychiatric disorders, III: probability of marital stability. *American Journal of Psychiatry*, *155*(8), 1092-1096. doi: 10.1176/ajp.155.8.1092

Kessler, S. (1977). *Divorce Counseling*. Retrieved from ERIC database. (ED 150534).

Keyes, C. L. (2005). Gender and subjective well-being in the United States: From subjective well-being to complete mental health. *Psychology of Stress*, 1-15.

Kırdök, F. (2017). *Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveyne Sahip Bireylerin Depresyon, Aleksitimi ve Öfke Düzeylerinin İlişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Kırımlı Taşkın, F. (2017). *Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programının Altı Yaş Çocuklarının Benlik Algısı Kavramlarına Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Kırımlı, F. (2024). Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programı'nın altı yaş çocukların benlik algısına etkisi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630- 631X)*, *10*(2), 154-160. https://doi.org/10.5281/zenodo.10900869

Kim, H. K., & McKenry, P. C. (2002). The relationship between marriage and psychological well-being: A longitudinal analysis. *Journal of Family Issues*, *23*(8), 885-911. https://doi.org/10.1177/019251302237296

Kiremitçi, M. (2014). *Boşanma Sürecinde Müşterek Velayet ve Toplumsal Bakış Açısı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi,İstanbul, Türkiye.

Kissman, K. (2001). Interventions to strengthen noncustodial father involvement in the lives of their children. *Journal of Divorce & Remarriage*, *35*(1-2), 135-146.

Kitson, G. C., & Holmes, W. M. (1992). *Portrait of divorce: Adjustment to marital breakdown*. Guilford Press.

Knobloch, L. K., & Solomon, D. H. (1999). Measuring the sources and content of relational uncertainty. *Communication Studies*, *50*(4), 261-278.

Koçer, E. (2020). *Boşanmış Bireylerin Boşanma Sonrası Süreçlerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Koos, E. L. (1950). Class differences in family reactions to crisis. *Marriage and Family Living, 12*(3), 77-99.

Korkmaz, Y. (2023). Boşanma süreçlerinin lise öğrencilerinin akademik ve mesleki tercih durumlarına etkisinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 58*, 2705-2722. https://doi.org/10.53444/deubefd.1317816

Krampe, E. M. (2009). When is the father really there?: A conceptual reformulation of father presence. *Journal of Family Issues, 30*(7), 875–897. https://doi.org/10.1177/0192513X08331008

Kramrei E, Coit C, Martin S, Fogo W, Mahoney A (2007) Post-divorce adjustment and social relationships: A meta-analytic review. *Journal of Divorce Remarriage, 46*(3-4), 145-166. doi:10.1300/J087v46n03_09

Kressel, K. (1980). Patterns of coping in divorce and some implications for clinical practice. *Family Relations, 29*(2), 234-240. https://doi.org/10.2307/584079

Krumrei, E. J., Mahoney, A., & Pargament, K. I. (2009). Divorce and the divine: The role of spirituality in adjustment to divorce. *Journal of Marriage and Family*, *71*(2), 373-383. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00605.x

Kucur, F. ve Kelebek, Ö. (2021, September). Boşanmış kadınların boşanma aşaması, süreci ve sonrasında yaşadıkları zorluklar: Esenler SHM örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 80*, 231-266. http://dergipark.gov.tr/iusskd

Kuczynski, L. (2003). *Handbook of dynamics in parent–child relations*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Kulik L, Heine-Cohen (2011) Coping resources, perceived stress and adjustment to divorce among Israeli women: Assessing effects. *The Journal of Social Psychology, 151(1),* 5-30. https://doi.org/10.1080/00224540903366453

Kurdek, L. A. (1996). Parenting satisfaction and marital satisfaction in mothers and fathers with young children. *Journal of Family Psychology, 10*(3), 331-342. https://doi.org/10.1037/0893-3200.10.3.331

Kuşçu, B. (2019). *Bireylerin Evlilik Uyumlarının PsikolojiİK Esneklik, Affetme ve Benlik Kurgusu Açısından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Kwon, K. A., & Elicker, J. G. (2012). The role of mothers' and fathers' parental control and coparenting in toddlers' compliance. *Early Education & Development*, *23*(5), 748-765. doi:10.1080/10409289.2011.588042

Lamb, M. E. (1999). Noncustodial fathers and their impact on the children of divorce. In R. Thompson & P. Amato (Eds.), *The postdivorce family: Children, parenting, and society*. (pp. 105–125). Thousand Oaks, CA: Sage.

Lamb, M. E., Pleck, J. H., Charnov, E. L., & Levine, J. A. (1985). Paternal behavior in humans. *American Zoologist*, 25(3), 883–894. http://www.jstor.org/stable/3883043

Lan, X., & Mastrotheodoros, S. (2024). Teacher autonomy support and internalizing problems of adolescents from divorced and intact families: Moderation by personality typologies. *Child Psychiatry & Human Development*, *55*, 182-194. https://doi.org/10.1007/s10578-022-01392-x

Lansford, J. E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, *4*(2), 140-152. https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01114.x

Lansford, J. E., Malone, P. S., Castellino, D. R., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (2006). Trajectories of internalizing, externalizing, and grades for children who have and have not experienced their parents' divorce or separation. *Journal of family Psychology*, *20*(2), 292-301. doi: 10.1037/0893-3200.20.2.292

Larson, K., & Halfon, N. (2013). Parental divorce and adult longevity. *International Journal of Public Health*, *58*, 89-97. doi: 10.1007/s00038-012-0373-x

Lavee, Y., McCubbin, H. I., & Olson, D. H. (1987). The effect of stressful life events and transitions on family functioning and well-being. *Journal of Marriage and the Family*, *49*(4), 857-873. https://doi.org/10.2307/351979

Lee-Maturana, S., Matthewson, M. L., & Dwan, C. (2020). Targeted parents surviving parental alienation: Consequences of the alienation and coping strategies. *Journal of Child and Family Studies, 29*, 2268-2280. https://doi.org/10.1007/s10826-020-01725-1

Leopold, T. (2018). Gender differences in the consequences of divorce: A study of multiple outcomes. *Demography*, *55*(3), 769-797. doi: 10.1007/s13524-018-0667-6

Letzring, T. D., Block, J., & Funder, D. C. (2005). Ego-control and ego-resiliency: Generalization of self-report scales based on personality descriptions from acquaintances, clinicians, and the self. *Journal of Research in Personality, 39*(4), 395–422. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2004.06.003

Levine, J. A., & Pitt, E. W. (1995). *New expectations: Community strategies for responsible fatherhood*. New York, NY: Families and Work Institute.

Levinger, G. (1966). Sources of marital dissatisfaction among applicants for divorce. *American Journal of Orthopsychiatry*, *36*(5), 803-807. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1966.tb02407.x

Lin, I. F. (2008). Consequences of parental divorce for adult children's support of their frail parents. *Journal of Marriage and Family*, *70*(1), 113-128. doi:10.1111/j.1741-3737.2007.00465.x

Lincoln, Y, S. & Guba, E.G. (2013). *The constructivist credo*. New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315418810

Lincoln, Y.S. and Guba, E.G. (1985) Naturalistic Inquiry. SAGE, Thousand Oaks, 289-331.

Lincoln, Y.S., & Guba, E. (1986). But is it rigorous? Trust- worthiness and authenticity in naturalistic evaluation. In D. Williams (Ed.). *Naturalistic evaluation* (pp. 73-84). San Francisco: Jossey-Bass.

Lollis, S., & Kuczynski, L. (1997). Beyond one hand clapping: Seeing bidirectionality in parent-child relations. *Journal of Social and Personal Relationships*, *14*(4), 441-461. https://doi.org/10.1177/02654075971440

Lorenz, F. O., Simons, R. L., Conger, R. D., Elder Jr, G. H., Johnson, C., & Chao, W. (1997). Married and recently divorced mothers' stressful events and distress: Tracing change across time. *Journal of Marriage and the Family*, *59*(1), 219-232. https://doi.org/10.2307/353674

Lucas, R. E. (2005). Time does not heal all wounds: A longitudinal study of reaction and adaptation to divorce. *Psychological Science, 16*(12), 945-950. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2005.01642.x

Ludlow, W., & Williams, M. K. (2006). Short-term group play therapy for children whose parents are divorcing. In H. G. Kaduson & C. E. Schaeffer (Eds.), *Short-term play therapy for children* (2nd ed., pp. 304-335). New York: Guilford Press.

Maccoby, E. E., & Mnookin, R. H. (1992). *Dividing the child: Social and legal dilemmas of custody*. Harvard University Press.

Maccoby, E. E., Buchanan, C. M., Mnookin, R. H., & Dornbusch, S. M. (1993). Postdivorce roles of mothers and fathers in the lives of their children. *Journal of Family Psychology*, *7*(1), 24-38. https://doi.org/10.1037/0893-3200.7.1.24

MacLean, P. (1976). Depression as a specific response to stress. In I. G. Sarason & C. D. Spielberger (Eds.), *Stress and anxiety* (Vol. 3, pp. 297-323). Washington, DC: Hemisphere.

Madden-Derdich, D. A., & Arditti, J. A. (1999).. The ties that bind: Attachment between former spouses. *Family Relations*, *48*, 243–249. https://doi.org/10.2307/585633

Madden-Derdich, D. A., Leonard, S. A., & Christopher, F. S. (1999). Boundary ambiguity and coparental conflict after divorce: An empirical test of a family systems model of the divorce process. *Journal of Marriage and the Family*, *61*(3), 588–598. https://doi.org/10.2307/353562

Malia, J. A. (2006). Basic concepts and models of family stress. *Stress, Trauma, and Crisis*, *9*(3-4), 141-160. doi: 10.1080/15434610600853717

Mancini, A. D., Bonanno, G. A., & Clark, A. E. (2011). Stepping off the hedonic treadmill: Individual differences in response to major life events. *Journal of Individual Differences, 32*(3), 144-152. https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000047

Manski, C. F., Sandefur, G. D., McLanahan, S., & Powers, D. (1992). Alternative estimates of the effect of family structure during adolescence on high school graduation. *Journal of the American Statistical Association*, *87*(417), 25-37. doi: 10.1080/01621459.1992.10475171

Markham, M. S., & Coleman, M. (2012). The good, the bad, and the ugly: Divorced mothers' experiences with coparenting. *Family Relations*, *61*(4), 586-600. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2012.00718.x

Mason, J. (2002). *Qualitative researching* (2nd Edition). London: Sage Publications.

Masten, A. S. (2007). Resilience in developing systems: Progress and promise as the fourth wave rises. *Development and Psychopathology*, *19*(3), 921-930. Doi:10.1017/S0954579407000442

Mauthner, M., Birch, M., Jessop, J., & Miller, T. (2002). *Ethics in qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.

McCubbin, H. I. ve Patterson, J. M. (1983). The Family Stress Process: The Double ABCX Model of Adjustment and Adaptation. *Marriage & Family Review, 6*(1-2): 7-37. https://doi.org/10.1300/J002v06n01_02

McCubbin, M.A., & McCubbin H.I. (1996). Resiliency in families: A conceptual model of family adjustment and adaptation in response to stress and crises. In H.I. McCubbin, A.I. Thompson, & M. A. McCubbin (Eds.), *Family assessment: Resiliency, coping and adaptation, inventories for research and practice* (pp. 1 ± 64). Madison, WI: University of Wisconsin Press.

McGoldrick M., Garcia-Preto N., Carter B. (2015). *The expanding family life cycle: Individual, family, and social perspectives* (4th ed.). London, England: Pearson.

McGoldrick, M., & Carter, B. (2001). Advances in coaching: Family therapy with one person. *Journal of Marital and Family Therapy*, *27*(3), 281-300. doi: 10.1111/j.1752-0606.2001.tb00325.x

McLanahan, S. (1985). Family structure and the reproduction of poverty. *American Journal of Sociology*, *90*(4), 873-901. https://www.jstor.org/stable/2779522

McLanahan, S. (2004). Diverging destinies: How children are faring under the second demographic transition. *Demography*, *41*(4), 607–627. http://www.jstor.org/stable/1515222

McLanahan, S. S., & Sandefur, G. (1994). *Growing up with a single parent: What hurts, what help*s. Cambridge, MA: Harvard University Press.

McLanahan, S. S., Wedemeyer, N. V., & Adelberg, T. (1981). Network structure, social support, and psychological well-being in the single-parent family. *Journal of Marriage and The Family*, *43*(3), 601-612. https://doi.org/10.2307/351761

McLanahan, S., & Booth, K. (1989). Mother-only families: Problems, prospects, and politics. *Journal of Marriage and the Family*, 557-580. https://doi.org/10.2307/352157

McLanahan, S., & Bumpass, L. (1988). Intergenerational consequences of family disruption. *American journal of Sociology*, *94*(1), 130-152. https://www.jstor.org/stable/2781025

McLanahan, S., Tach, L., & Schneider, D. (2013). The causal effects of father absence. *Annual Review of Sociology*, *39*, 399-427. doi: 10.1146/annurev-soc-071312-145704

McLeod, J., 2001. Introduction: critical issues in the methodology of qualitative research. *Counselling and Psychotherapy Research*, *1*(12), 114–117. doi:10.1080/14733140112331385148.

Meriç, B. (2007). *Boşanmış Ailelerdeki Ergenlerin Uyum Düzeylerini ve Sosyal Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Bir Grup Rehberliği Çalışmasının Sınanması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Merriam, S. B., & Grenier, R. S. (Eds.). (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis (2nd ed.)*. John Wiley & Sons.

Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). San Francisco, CA: Jossey Bass.

Metts, S. M., Schrodt, P., & Braithwaite, D. O. (2017). Stepchildren's communicative and emotional journey from divorce to remarriage: Predictors of stepfamily satisfaction. *Journal of Divorce & Remarriage*, *58*(1), 29-43. https://doi.org/10.1080/10502556.2016.1257904

Metts, S., Braithwaite, D. O., Schrodt, P., Wang, T. R., Holman, A. J., Nuru, A. K., & Abetz, J.S. (2013). The experience and expression of stepchildren's emotions at critical events in stepfamily life. *Journal of Divorce & Remarriage*, *54*(5), 414-437. https://doi.org/10.1080/10502556.2013.800400

Mifsud, E. (2006). Like a phoenix rising: separated women struggling through lone motherhood (Diploma long essay). https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/98751

Miles, N. J., & Servaty-Seib, H. L. (2010). Parental marital status and young adult offspring's attitudes about marriage and divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, *51*(4), 209-220. https://doi.org/10.1080/10502551003597865

Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Minuchin, S., Montalvo, B., Guerney, B., Rosman, B., & Schumer, F. (1967). *Families of the slums*. New York: Basic Books.

Monahan, D. J., & Hooker, K. (1995). Health of spouse caregivers of dementia patients: The role of personality and social support. *Social Work, 40*(3), 305-314.

Moore, T. (1994). *Soul mates: Honoring the mysteries of love and relationship.* New York: Harper Collins.

Morrison, D. R., & Cherlin, A. J. (1995). The divorce process and young children's well-being: A prospective analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 57(3), 800-812. https://doi.org/10.2307/353933

Moss, R. H., Conner, M., & O'Connor, D. B. (2023). Daily hassles and eating behaviours in adults: Exploring the buffering effects of daily uplifts. *Psychological Reports*, 0(0). https://doi.org/10.1177/00332941231161794

Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage publications, Inc. https://doi.org/10.4135/9781412995658

Mulherin, K., & Johnstone, M. (2015). Qualitative accounts of teenage and emerging adult women adjusting to motherhood. *Journal of Reproductive and Infant Psychology, 33*(4), 388-401. https://doi.org/10.1080/02646838.2015.1042963

Nazlı, S. (2012). *Aile Danışmanlığı* (9. Baskı). Ankara: Anı Yayınevi.

Neacsiu, A. D., Rizvi, S. L., Vitaliano, P. P., Lynch, T. R., & Linehan, M. M. (2010). The dialectical behavior therapy ways of coping checklist: Development and psychometric properties. *Journal of Clinical Psychology*, *66*(6), 563-582. doi: 10.1002/jclp.20685

Neimeyer, R. A. (2001). The language of loss: Grief therapy as a process of meaning reconstruction. In R. A.Neimeyer (Ed.), *Meaning reconstruction and the experience of loss* (pp. 261–292). Washington, DC: American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/10397-014

Nicoletti, Cheti and Salvanes, Kjell G. and Tominey, Emma, Mothers Working During Preschool Years and Child Skills. Does Income Compensate? (May 2020). CEPR Discussion Paper No. DP14749, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3603981

Nikparvar, F., Stith, S., Dehghani, M., & Liang, J. G. (2021). The process of adjusting to divorce after leaving violent marriages: A case study of Iranian women. *Journal of Interpersonal Violence*, *36*(7-8), NP4468-NP4494. doi: 10.1177/0886260518787210

Nonoyama-Tarumi, Y. (2017). Educational achievement of children from single-mother and single-father families: The case of Japan. *Journal of Marriage and Family*, *79*(4), 915-931.

Nørby, S. (2015). Why forget? On the adaptive value of memory loss. *Perspectives on Psychological Science, 10*(5), 551-578. doi: 10.1177/1745691615596787

Nunes-Costa, R. A., Lamela, D. J., & Figueiredo, B. F. (2009). Psychosocial adjustment and physical health in children of divorce. *Jornal de Pediatria*, *85(5)*, 385-396. doi: 10.2223/JPED.1925

Oakley, A. (1974). *The sociology of housework.* New York: Pantheon Books.

Oppawsky, J. (1989). Family dysfunctional patterns during divorce: From the view of the children. *Journal o f Divorce*, 72(2/3), 139-152.

Oppawsky, J. (1991). The effects of parental divorce on children in West Germany: Emphasis: From the view of the children. *Journal of Divorce & Remarriage, 16(3-4),* 291- 305. https://doi.org/10.1300/J087v16n03_08

Orbuch, T. L., Thornton, A., & Cancio, J. (2000). The impact of marital quality, divorce, and remarriage on the relationships between parents and their children. *Marriage & Family Review, 29*(4), 221-246. https://doi.org/10.1300/J002v29n04_01

Öksüzler Cabılar, B. (2023). *Boşanma Sonrası Uyumun Aile Stres ve Uyum Modeli Kapsamında İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye.

Öksüzler Cabılar, B. ve Yılmaz, A. E. (2022). Boşanma ve Boşanma Sonrası Uyum: Tanımlar, Modeller ve Uyumun Değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *14* (1), 1-11.

Öngider, N. (2013). Boşanmış ve evli ailelerden gelen çocukların algıladıkları ebeveyn kabul-red düzeyleri ile psikolojik uyum düzeylerinin karşılaştırılması. *Klinik Psikiyatri*, *16*, 164-174.

Öngören, S. (2017). Boşanma ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, *4*(13), 73-87.

Öz, İ. (2005). *Anne Baba Olma Sanatı* (6. baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.

Özar, Ş. ve Yakut Çakar, B. (2012). *Aile, devlet ve piyasa kıskacında boşanmış kadınlar. Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, 16*. Ryff, C. D., Friedman, E. M., Morozink, J. A. ve Tsenkofa, V. (2012). Psychological resilience in adulthood and later life. Annual Review of Gerontology and Geriatrics, 32(1), 73-92.

Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve Aile Terapisi*. Ankara: Nobel Yayın.

Öztürk Serter, G. (2018). *Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-Eğitim Programının Boşanmış Aile Çocuklarının Depresyon ve Uyum Düzeyleri Üzerine Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.

Öztürk, A. B. (2014). *Erkeklik ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet: Eşine Şiddet Uygulayan Erkekle*r (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Öztürk, H. (2023). *Yasal Boşanma Sürecindeki Çocuklu Ailelerin Deneyimleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Öztürk, M. T. (2019). *Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveynlerin 15-18 Yaş Grubu Çocuklarında Okula Bağlanma, Şiddete Yönelik Tutum ve Başa Çıkma Becerilerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Paquette, D. (2004). Theorizing the father-child relationship: Mechanisms and developmental outcomes. *Human Development, 47*(4), 193-219. https://doi.org/10.1159/000078723

Paquette, D., Bolté, C., Turcotte, G., Dubeau, D., & Bouchard, C. (2000). A new typology of fathering: Defining and associated variables. *Infant and Child Development, 9*(4), 213–230. https://doi.org/10.1002/1522-7219(200012)9:4<213::AID-ICD233>3.0.CO;2-0

Parish, T. S., & Taylor, J. C. (1979). The impact of divorce and subsequent father absence on children's and adolescents' self-concepts. *Journal of Youth and Adolescence*, *8*(4), 427-432.

Parkinson, P., & Smyth, B. (2004). Satisfaction and dissatisfaction with father–child contact arrangements in Australia. *Child and Family Law Quarterly*, 16, 289–304.

Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). Sage Publications, Inc.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage Publications.

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods: Integrating theory and practice*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Pearlin, L. I. ve Johnson, J. S. (1977). Marital status, life-strains and depression. American *Sociological Review*, *42*(5), 704-715.

Peck, S. D. (1996). What is a Good Father? An Exploratory Look at Men's Beliefs about the Paternal Role. *The Journal of Men's Studies*, *4*(4), 375-383. https://doi.org/10.1177/106082659600400404

Perez, R. M. (2016). Lifelong ambiguous loss: The case of Cuban American exiles. J*ournal of Family Theory & Review, 8*(3), 324-340. https://doi.org/10.1111/jftr.12147

Perry, B. L. (2006). Understanding social network disruption: The case of youth in foster

Peters, A., & Liefbroer, A. C. (1997). Beyond marital status: Partner history and well-being in old age. *Journal of Marriage and the Family*, *59*(3), 687-699. https://doi.org/10.2307/353954

Peters, M. & Massey, G. (1983). Mundane extreme environment stress in family stress theories: The case of Black families in White America. *Marriage and Family, 6*, 193-218.

Pietkiewicz, I., & Smith, J. A. (2012). Praktyczny przewodnik interpretacyjnej analizy fenomenologicznej w badaniach jakościowych w psychologii. *Czasopismo Psychologiczne*, *18*(2), 361-369.

Ponterotto, J. G. (2005). Qualitative research in counseling psychology: A primer on research paradigms and philosophy of science. *Journal of Counseling Psychology*, *52*(2), 126-136. https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.2.126

Poortman, A. R. (2018). Postdivorce parent–child contact and child well-being: The importance of predivorce parental involvement. *Journal of Marriage and Family*, *80*(3), 671-683. doi:10.1111/jomf.12474

Potter, D. (2010). Psychosocial well-being and the rela- tionship between divorce and children's academic achievement. *Journal of Marriage and Family, 72*(4), 933–946. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00740.x

Poustie, C., Matthewson, M., & Balmer, S. (2018). The forgotten parent: The targeted parent perspective of parental alienation. *Journal of Family Issues, 39*(12), 3298-3323. https://doi.org/10.1177/0192513X18777867

Prevoo, T. & Ter Weel, B. (2014). *The effect of family disruption on children's personality development: Evidence from British longitudinal data*. IZA Discussion Paper No. 8712, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2543906 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2543906

Price, S., Serovich, J. M., Chapman, S. F., & Wright, D. W. (1992). Attachment between former spouses: Impact on co-parental communication and parental involvement. *Journal of Divorce & Remarriage*, *17*(3-4), 109-119. https://doi.org/10.1300/J087v17n03_07

Pujar, L., Chanda, K., & Hittalamani, D. D. (2018). Mental health of single parents. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, *9*(3), 373-376.

Ramirez, R. Sandler, I. N., Balls, P., Wolchik, S. A., & West, S. (1988).*Children's attitudes about divorce: Their relationship to divorce-related events and children's adjustment in an inner-city sample of children of divorce.* Unpublished manuscript, Arizona State University.

Rezey, M. L. (2020). Separated women's risk for intimate partner violence: A multiyear analysis using the national crime victimization survey. *Journal of Interpersonal Violence*, *35*(5-6), 1055-1080. https://doi.org/10.1177/0886260517692334

Riessman, C. K. (1991). Beyond reductionism: Narrative genres in divorce accounts. *Journal of Narrative and Life History, 1*(1), 41-68. https://doi.org/10.1075/jnlh.1.1.04bey

Robert E. Lee & Jason B. Whiting (2007). Foster children's expressions of ambiguous loss. *American Journal of Family Therapy, 35*(5), 417-428. doi: 10.1080/01926180601057499

Rohner R.P. (2000). Glossary of significant concepts in parental acceptance-rejection theory. (Online: http://www.cspar.uconn.edu/Glossary.pdf)

Rohner, R. P. (2005). Glossary of significant concepts in parental acceptance- rejection theory. In R. P. Rohner & A. Khaleque (Eds.), *Handbook forthe Study of Parental Acceptance and Rejection* (4th edition, pp. 353-364). Storrs. CT: Rohner Research Publications.

Rohner, R. P. (2016). Introduction to interpersonal acceptance-rejection theory (IPARTheory), methods, evidence, and implications. Retrieved from https://csiar.uconn.edu/wp-content/uploads/sites/494/2014/02/Interpersonal-ACCEPTANCE-for-web-07-19-16-1.pdf

Roseby, V., & Johnston, J. R. (1997). *High conflict violent and separating families*: *A group treatment manual for school-age children*. New York: Free Press.

Rosenberg, M., & Guttmann, J. (2001). Structural boundaries of single-parent families and children's adjustment. *Journal of Divorce & Remarriage*, *36*(1–2), 83–98. https://doi.org/10.1300/J087v36n01_05

Roux, C. (2007). Hermeneutics and religion teaching and learning in the context of social constructivism. *Scriptura: Journal for Contextual Hermeneutics in Southern Africa*, *96*(1), 469-485.

Rubinstein, D., Lahad, M., Leykin, D., & Aharonson-Daniel, L. (2021). Development and validation of fantastic reality ability measurement (FRAME) to measure use of imagination in response to stress and trauma. *Journal of Creativity in Mental Health, 16(*4), 412-427. https://doi.org/10.1080/15401383.2020.1789017

Ruspini, E. (2016). Divorce Revolution. *Encyclopedia of Family Studies*, 1-4. doi:10.1002/9781119085621.wbefs184

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology, 52*(1), 141-166. doi:10.1146/annurev.psych.52.1.141

Rye, M. S., Folck, C. D., Heim, T. A., Olszewski, B. T., & Traina, E. (2004). Forgiveness of an ex-spouse: How does it relate to mental health following a divorce?. *Journal of Divorce & Remarriage*, *41*(3-4), 31-51. https://doi.org/10.1300/J087v41n03_02

Sağlam M. ve Aylaz, R. (2017). Çeşitli Değişkenler Açısından Boşanmış Bireylerin Özellikleri. *Journal of International Social Research*, *10*(51), 584-590. doi:10.17719/jisr.2017.1793

Salmons, J. (2022). Using social media in data collection: designing studies with the qualitative e-research framework. In A. Quan-Haase & L. Sloan (Eds.), *The SAGE Handbook of Social Media Research Methods* (Vol. 0, pp. 112-125). SAGE Publications Ltd. https://doi.org/10.4135/9781529782943

Sameera Teja, M. S., & Stolberg, A. L. (1993). Peer support, divorce, and children's adjustment. *Journal of Divorce and Remarriage*, *20*(3-4), 45–64. doi: 10.1300/J087v20n03_04

Sancaklı, D. (2014). *Boşanmış Annelerin ve Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Sandler, I. N., Tein, J. Y., Mehta, P., Wolchik, S., & Ayers, T. (2000). Coping efficacy and psychological problems of children of divorce. *Child Development*, *71*(4), 1099-1118. doi: 10.1111/1467-8624.00212

Sandler, I., Miles, J., Cookston, J., & Braver, S. (2008). Effects of father and mother parenting on children's mental health in high-and low-conflict divorces. *Family Court Review, 46*(2), 282-296. https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2008.00201.x

Sandler, I., Wolchik, S., Braver, S., & Fogas, B. (1991). Stability and quality of life events and psychological symptomatology in children of divorce. *American Journal of Community Psychology*, *19*(4), 501-520. doi: 10.1007/BF00937989

Sano, Y., Smith, S., & Lanigan, J. (2011). Predicting presence and level of nonresident fathers' involvement in infants' lives: mothers' perspective. *Journal of Divorce & Remarriage, 52*(5), 350-368. doi:10.1080/10502556.2011.586613

Santrock, J. W., & Warshak, R. A. (1979). Father custody and social development in boys and girls. *Journal of Social Issues*, *35*(4), 112-125. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1979.tb00816.x

Santrock, J., Warshak, R., & Elliot, G. (1982). Social development and parent-child interaction of father-custody and stepmother families. In M. Lamb (Ed.), *Non-traditional families: Parenting and child developmen*t. San Francisco: Jossey-Bass.

Sayan Karahan, A. (2012). *Boşanma Sonrası Yaşama Uyum* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Sbarra, D. A., & Emery, R. E. (2005). The emotional sequelae of nonmarital relationship dissolution: Analysis of change and intraindividual variability over time. *Personal Relationships*, *12*(2), 213-232. https://doi.org/10.1111/j.1350-4126.2005.00112.x

Sbarra, D. A., & Emery, R. E. (2008). Deeper into divorce: using actor-partner analyses to explore systemic differences in coparenting conflict following custody dispute resolution. *Journal of Family Psychology*, *22*(1), 144-152. https://doi.org/10.1037/0893-3200.22.1.144

Schmeer, K. K. (2012). Family structure and obesity in early childhood. *Social Science Research*, *41*(4), 820-832. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2012.01.007

Schnor, C., Pasteels, I., & Van Bavel, J. (2017). Sole physical custody and mother's repartnering after divorce. *Journal of Marriage and Family, 79*(3), 879-890. https://doi.org/10.1111/jomf.12389

Schwandt, T. A. (1994). Constructivist, interpretivist approaches to human inquiry. In: N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative Research* (pp. 118-137). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

Sciarra, D. (1999). The role of the qualitative researcher. In M. Kopala & L. A. Suzuki (Eds.), *Using Qualitative Methods In Psychology* (pp. *37-48)*. Sage Publications, Inc. https://doi.org/10.4135/9781452225487.n4

Seward, R. R. (1991). Determinants of family culture: Effects on fatherhood. In F. W. Bozett & S. M. H. Hanson (Eds.), *Fatherhood and families in cultural context* (pp. 218-236). Springer Publishing Co.

Shafer, K., Jensen, T. M., Pace, G. T., & Larson, J. H. (2013). Former spouse ties and postdivorce relationship quality: Relationship effort as a mediator. *Journal of Social Service Research, 39*(5), 629-645. https://doi.org/10.1080/01488376.2013.834284

Sieben, I., & Verbakel, E. (2013). Permissiveness toward divorce: The influence of divorce experiences in three social contexts. *European Sociological Review*, *29*(6), 1175-1188. https://doi.org/10.1093/esr/jct008

Silverstein, M., & Bengtson, V. L. (1997). Intergenerational solidarity and the structure of adult child-parent relationships in American families. *American Journal of Sociology*, *103*(2), 429-460. https://doi.org/10.1086/231213

Silvestri, S. (1992). Treating adult children of divorce: A model based on redecision therapy. *Transactional Analysis Journal, 22*(3), 164-173. https://doi.org/10.1177/036215379202200307

Simpson, B., Jessop, J., & McCarthy, P. (2003). Fathers after divorce. In A. Bainham, B. Lindley, M. Richards & L. Trinder (Eds.), *Children and their families: Contact, rights and welfare* (pp. 201-219). Oxford: Hart Publications.

Simpson, B., McCarthy, P., & Walker, J. (1995). *Being there: Fathers after divorce*. Newcastle: Relate Centre for Family Studies.

Skinner, E. A., & Zimmer-Gembeck, M. J. (2007). The development of coping. *Annual Review of Psychology, 58(1)*, 119-144. 10.1146/annurev.psych.58.110405.085705

Smith, J. A. (2011) Evaluating the contribution of interpretative phenomenological analysis. *Health Psychology Review*, *5*(1), 9-27. 10.1080/17437199.2010.510659

Smith, J.A., Flower, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research.* London: Sage.

Smith, S. R., & Hamon, R. R. (2012, November). *Ensuring healthy job prospects for family sci- ence undergraduates.* Roundtable presented at the National Council on Family Relations Conference, Phoenix, Arizona.

Solheim, C., Zaid, S., & Ballard, J. (2016). Ambiguous loss experienced by transnational Mexican immigrant families. *Family Process*, *55*(2), 338-353. https://doi.org/10.1111/famp.12130

Soygan, H. (2019). *Boşanmış Kadınların Boşanma Sebepleri ve Boşanma Sonrası Karşılaştıkları Güçlüklerin Sosyolojik Analizi Yozgat İli Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat, Türkiye.

Soylu, Y. (2016). *Boşanmış Kadınlarda Psikolojik Sağlamlığı Açıklamaya Yönelik Bir Model Geliştirme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye.

Spillman, J. A., Deschamps, H. S., & Crews, J. A. (2004). Perspectives on nonresidential paternal involvement and grief: A literature review. *The Family Journal, 12*(3), 263-270.

Steiner, L. M., Durand, S., Groves, D., & Rozzell, C. (2015). Effect of infidelity, initiator status, and spiritual well-being on men's divorce adjustment. *Journal of Divorce & Remarriage, 56*(2), 95-108. https://doi.org/10.1080/10502556.2014.996050

Stevenson Jr, H. C. (1995). Relationship of adolescent perceptions of racial socialization to racial identity. *Journal of Black Psychology*, *21*(1), 49-70. https://doi.org/10.1177/00957984950211005

Stevenson, M. R., & Black, K. N. (1995). *How divorce affects offspring: A research approach*. Madison, WI: Brown and Benchmark.

Stewart, A. J., Copeland, A. P., Chester, N. L., Malley, J. E., & Barenbaum, N. B. (1997). *Separating together: How divorce transforms families*. Guilford Press.

Stolberg, A. L., & Cullen, P. M. (1983). Preventive interventions for families of divorce: The Divorce Adjustment Project. *New Directions for Child and Adolescent Development*, *1983*(19), 71-81.

Stone, G., McKenry, P., & Clark, K. (1999). Fathers' participation in a divorce education program: A qualitative evaluation. *Journal of Divorce & Remarriage*, *30*(1-2), 99-113.

Strizzi, J. M., Ciprić, A., Sander, S., & Hald, G. M. (2021). Divorce is stressful, but how stressful? Perceived stress among recently divorced Danes. *Journal of Divorce & Remarriage*, *62*(4), 295-311. https://doi.org/10.1080/10502556.2021.1871838

Strohschein, L. (2005). Parental divorce and child mental health trajectories. *Journal of Marriage and Family*, *67*(5), 1286-1300. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2005.00217.x

Strohschein, L., Roos, N., & Brownell, M. (2009). Family structure histories and high school completion: Evidence from a population based registry. *Canadian Journal of Sociology*, *34*(1), 83-104. Doi:10.29173/cjs1331

Sun, Y., & Li, Y. (2008). Parents' marital disruption and its uneven effect on children's academic performance—A simulation model. *Social Science Research*, *37*(2), 449-460. doi: 10.1016/j.ssresearch.2007.03.005

Sunar, D., & Fisek, G. (2005). Contemporary Turkish families. In U. Gielen & J. Roopnarine (Eds.) *Families in global perspective* (pp. 169-183). Boston:Allyn & Bacon/ Pearson.

Sweeper, S., & Halford, K. (2006). Assessing adult adjustment to relationship separation: The Psychological Adjustment to Separation Test (PAST). *Journal of Family Psychology, 20*(4), 632-640. https://doi.org/10.1037/0893-3200.20.4.632

Symoens, S., Van de Velde, S., Colman, E., & Bracke, P. (2014). Divorce and the multidimensionality of men and women's mental health: The role of social-relational and socio-economic conditions. *Applied Research in Quality of Life*, *9(2)*, 197-214. https://doi.org/10.1007/s11482-013-9239-5

Şahin, Ö. (2022). *Edirne'de Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Boşanma Kararı Alma Üzerine Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye.

Şahin, Z. (2023). *Feminist Sosyal Hizmet Perspektifiyle Kadınların Yalnız Annelik Deneyimler*i (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Şen, B. (2013). *Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Şener, A. ve Terzioğlu, R. S. (2002). Ailede Eşler Arasında Uyuma Etki Eden Faktörlerin Araştırılması. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

Şentürk Aydın (2013). *Yaşam Becerileri Psikoeğitim Programının Boşanmış Aile Çocuklarının Uyum Düzeylerine Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Tarhanacı, M. (2017). Boşanma Avukatlarının Anlatısıyla Trabzon'da Aile ve Boşanma Olgusu. *İmgelem*, 1(1), 89-120.

Tavares, L. P., & Aassve, A. (2013). Psychological distress of marital and cohabitation breakups. *Social Science Rresearch*, *42*(6), 1599-1611. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2013.07.008

Taylor, S. (2006). *An investigation of the relationship between black single mothers' myth/stereotype acceptance, parental self efficacy, and childrearing practices*. (Unpublished doctoral dissertation). Boston College.

Taylor, S. J., & Bogdan, R. (1998). *Introduction to qualitative research methods.* (3rd ed.). New York: John Wiley & Sons, Inc.

Teachman, J. D., & Paasch, K. M. (1994). Financial impact of divorce on children and their families. *The Future of Children*, *4*(1), 63–83. https://doi.org/10.2307/1602478

Teja, S., & Stolberg, A. L. (1994). Peer support, divorce, and children's adjustment. *Journal of Divorce & Remarriage*, *20*(3-4), 45-64. https://doi.org/10.1300/J087v20n03_04

Teyber, E. (2001). *Helping children cope with divorce.* San Francisco: Jossey-Bass.

Thoits, P. A. (1995). Stress, coping, and social support processes: Where are we? What next?. *Journal of Health and Social Behavior*, 53-79. https://doi.org/10.2307/2626957

Thomas, C., & Ryan, M. (2008). Women's perception of the divorce experience: A qualitative study. *Journal of Divorce & Remarriage*, *49*(3-4), 210-224. https://doi.org/10.1080/10502550802222394

Tosi, M., & van den Broek, T. (2020). Gray divorce and mental health in the United Kingdom. *Social Science & Medicine,* 256, 113030. doi: 10.1016/j.socscimed.2020.113030

Trent, K., & South, S. J. (1992). Sociodemographic status, parental background, childhood family structure, and attitudes toward family formation. *Journal of Marriage and the Family*, 427-439. https://doi.org/10.2307/353074

Turner, H. A. (2006). Stress, social resources, and depression among never-married and divorced rural mothers. *Rural Sociology*, *71*(3), 479-504. Doi:10.1526/003601106778070644

Türk Dil Kurumu (2023). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211

Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). Aile Yapısı Araştırması, 2021. Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2022-49437

Uçar, S. (2022). *The Experiences of Noncustodial Fathers After Divorce And Custody: A Phenomenological Study About Parental Alienation* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Özyeğin Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Udayar, S., Urbanaviciute, I., Morselli, D., Bollmann, G., Rossier, J., & Spini, D. (2023). The LIVES daily hassles scale and its relation to life satisfaction. *Assessment*, *30*(2), 348-363. doi: 10.1177/10731911211047894

Uğur, S. B. (2014). Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. *Mediterranean Journal of Humanities, 4*(2): 293- 326.

United Nation (2020). Divorces and crude divorce rates by urban/rural residence: 2016 – 2020. https://unstats.un.org/unsd/demographic social/products/dyb/documents/DYB2020/table24.pdf

University Press.

Uray, D. (2021). *Erkeklerin Boşanma Süreci ve Bu Süreç ile Baş Etme Stratejileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye.

Uyar, S. (1999). *Boşanmış Bireylerin Evlilik Süreci ve Bugüne İlişkin Psikolojik Sorunları Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi). GATA, Ankara, Türkiye.

Uzunkaya Seçen, H K. (2017). *Türkiye'de Boşanma ve Eş Kaybı Bağlamında Dul Kadın Algısı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.

Ünlü, F. (2015). *Ebeveyni Boşanmış Bireylerde Benlik Saygısı, Yalnızlık ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Van Manen, M. (Ed.). (2016). *Writing in the dark: Phenomenological studies in interpretive inquiry*. Routledge. doi: 10.1177/1049732317698960

Vicary, S., Young, A., & Hicks, S. (2017). A reflective journal as learning process and contribution to quality and validity in interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Social Work, 16*(4), 550-565. https://doi.org/10.1177/1473325016635244

Wagner, M. (2020). On increasing divorce risks. In D. Mortelmans (Ed.), *Divorce in Europe: New ınsights ın trends, causes and consequences of relation break-ups* (pp. 37-61). doi:10.1007/978-3-030-25838-2_3

Wallerstein, J. S. (1984). Children of divorce: Preliminary report of a ten-year follow-up of young children. *American Journal of Orthopsychiatry*, *54*(3), 444-458. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1984.tb01510.x

Wallerstein, J. S. (1985). Children of divorce: Preliminary report of a ten-year follow-up of older children and adolescents. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, *24*(5), 545-553. https://doi.org/10.1016/S0002-7138(09)60055-8

Wallerstein, J. S. (1986). Child of divorce: An overview. *Behavioral Sciences & The Law*, *4*(2), 105-118. https://doi.org/10.1002/bsl.2370040202

Wallerstein, J. S. (1987). Children of divorce: Report of a ten-year follow-up of early latency-age children. *American Journal of Orthopsychiatry, 57*(2), 199–211. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03530.x

Wallerstein, J. S. (1991). Tailoring the intervention to the child in the separating and divorced family. *Family Court Review*, *29*(4), 448-459. doi:10.1111/j.174-1617.1991.tb00253.x

Wallerstein, J. S. (2005). Growing up in the divorced family. *Clinical Social Work Journal*, *33*, 401-418. https://doi.org/10.1007/s10615-005-7034-y

Wallerstein, J. S., & Kelly, J. B. (1976). The effects of parental divorce: Experiences of the child in later latency. *American Journal of Orthopsychiatry*, *46*(2), 256.

Wallerstein, J. S., & Kelly, J. B. (1980). Effects of divorce on the visiting father-child relationship. *The American Journal of Psychiatry*, *137*(12), 1534-1539.

Wallerstein, J. S., & Lewis, J. M. (2004). The unexpected legacy of divorce: Report of a 25-year study. *Psychoanalytic Psychology*, *21*(3), 353-370. https://doi.org/10.1037/0736-9735.21.3.353

Wallerstein, J., Blakeslee, S, & Lewis, J. (2000). *The unexpected legacy of divorce*. NewYork: Hyperion.

Wallerstein, J., Lewis, J., & Blakeslee, S. (2000). *The unexpected legacy of divorce: 25th year landmark study*. New York: Hyperion.

Wallerstein, J., Lewis, J., & Packer Rosenthal, S. (2013). Mothers and their children after divorce: Report from a 25-year longitudinal study. *Psychoanalytic Psychology*, *30*(2), 167-184. https://doi.org/10.1037/a0032511

Wallerstein, J.S., & Blakeslee, S. (1989). *Second chances: Men, women & children a decade after divorce.* New York: Ticknor & Fields.

Wang, H., & Amato, P. R. (2000). Predictors of divorce adjustment: Stressors, resources, and definitions. *Journal of Marriage and Family*, *62*(3), 655-668. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00655.x

Warner, H. L., Mahoney, A., & Krumrei, E. J. (2009). When parents break sacred vows: The role of spiritual appraisals, coping, and struggles in young adults' adjustment to parental divorce. *Psychology of Religion and Spirituality*, *1*(4), 233-248. https://doi.org/10.1037/a0016787

Warshak, R. A. (2001). Current controversies regarding parental alienation syndrome. *American Journal of Forensic Psychology*, *19*(3), 29-60.

Webbink, E., Smits, J., & de Jong, E. (2013). Household and context determinants of child labor in 221 districts of 18 developing countries. *Social Indicators Research, 110*, 819-836. doi: 10.1007/s11205-011-9960-0

Weber, J. G. (2010). *Individual and family stress and crises*. Sage Publications, Inc.

Webster, P. S., & Herzog, A. R. (1995). Effects of parental divorce and memories of family problems on relationships between adult children and their parents. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *50*(1), 24-34. https://doi.org/10.1093/geronb/50B.1.S24

Webster, P. S., Orbuch, T. L., & House, J. S. (1995). Effects of childhood family background on adult marital quality and perceived stability. *American Journal of Sociology*, *101*(2), 404-432. https://doi.org/10.1086/230729

Weiss, R. S. (1975). *Marital separation*. New York: Basic Books, Inc.

Weitoft, G. R., Hjern, A., Haglund, B., & Rosén, M. (2003). Mortality, severe morbidity, and injury in children living with single parents in Sweden: a population-based study. *The Lancet*, *361*(9354), 289-295. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(03)12324-0

Westberg, H., Nelson, T.S. & Piercy, K.W. (2002). Disclosure of Divorce Plans to children: What the Children To Say. *Comtemporary Family Therapy*, *24* (4), 525-542.

Wickrama, K. A. S., Lorenz, F. O., Conger, R. D., Elder Jr, G. H., Abraham, W. T., & Fang, S. A. (2006). Changes in family financial circumstances and the physical health of married and recently divorced mothers. *Social Science & Medicine*, *63*(1), 123-136. doi: 10.1016/j.socscimed.2005.12.003

Willig, C. (2001). *Introducing qualitative research in psychology: Adventures in theory and method (2nd).* Open University Press.

Willig, C. (2012). *EBOOK: Qualitative interpretation and analysis in psychology*. McGraw-Hill Education (UK).

Wiseman, R. S. (1975). Crisis theory and the process of divorce. *Social Casework, 5*6(4): 205-212.

Wolchik, S. A., Ruehlman, L. S., Braver, S. L., & Sandler, I. N. (1989). Social support of children of divorce: Direct and stress buffering effects. *American Journal of Community Psychology*, *17*(4), 485-501.

Wolchik, S. A., Sandler, I. N., Jones, S., Gonzales, N., Doyle, K., Winslow, E., ... & Braver, S. L. (2009). The New Beginnings Program for divorcing and separating families: Moving from efficacy to effectiveness. Family Court Review, *47*(3), 416-435. https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2009.01265.x

Wolcott, H. F. (2005). *The art of fieldwork.* Walnut Creek: Rowman Altamira.

Wolfenstein, M. (1969). Loss, rage, and repetition. *Psychoanalytic Study of the Child, 2*4, 432-460. https://doi.org/10.1080/00797308.1969.11822702

Wolfinger, N. H. (2005). *Understanding the divorce cycle: The children of divorce in their own marriages*. Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511499616

Wymard, E. (1994). *Men on divorce: Conversations with ex-husbands.* Carson, CA: Hay House.

Yardley, L. (2000). Dilemmas in qualitative health research. *Psychology and Health, 15(2)*, 215-228. doi: 10.1080/08870440008400302

Yavuz, S., & Yüceşahin, M. M. (2012). Türkiye'de hanehalkı kompozisyonlarında değişimler ve bölgesel farklılaşmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, *15*(1), 75-118.

Yıldırım, C. (2011). *Bilim felsefesi* (14. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, O. (2021). Divorce, loss and grief: An overview of their effect on children and adolescents and theoretical framework. *Journal of Social Sciences And Education*, 4(2), 297-308. https://doi.org/10.53047/josse.945281

Yılkan, İ. (2022). *Boşanmış erkeklerin Boşanma Deneyimlerine Yönelik Bir Karma Desen Çalışması* (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa, İstanbul, Türkiye.

Yılkan, İ., & Yaman, Ö. M. (2023). Boşanmanın Deneyimlenmesİ Üzerine Karma Bir Desen Çalışması: Erkeklerin Gözünden Boşanma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(88), 2137-2159. https://doi.org/10.17755/esosder.1302395

Yu, T., Pettit, G. S., Lansford, J. E., Dodge, K. A., & Bates, J. E. (2010). The interactive effects of marital conflict and divorce on parent–adult children's relationships. *Journal of Marriage and Family*, *72*(2), 282-292. doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00699.x

Yüzer, İ (2021). E*vlilik, Boşanma ve Şiddet: Evli Erkekler Üzerinden Bir Değerlendirme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye.

Zavoina, R. R. (1996). *A study of social support, socioeconomic well-being, attitudes toward women's roles, self-efficacy, and women's psychological adjustment after divorce (Doctoral dissertation)*. The University of Tennessee, Knoxville, USA.

Zill, N., Morrison, D. R., & Coiro, M. J. (1993). Long-term effects of parental divorce on parent-child relationships, adjustment, and achievement in young adulthood. *Journal of Family Psychology*, *7*(1), 91-103. https://doi.org/10.1037/0893-3200.7.1.91

EKLER

EK 1. Etik Kurul Onayı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : **15/01/2021**
Toplantı Sayısı : **01**
Karar Sayısı : **08**

08-Eğitim Bilimleri Enstitüsü doktora öğrencisi **Elif Gülçin Çelik Ateş**'in "Boşanmış Ailelerde Belirsiz Kayıplar" başlıklı tezi ile ilgili "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Eğitim Bilimleri Enstitüsü doktora öğrencisi **Elif Gülçin Çelik Ateş**'in "Boşanmış Ailelerde Belirsiz Kayıplar" başlıklı tezinin araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
15/01/2021

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

EK 2. Bilgilendirilmiş Onam Formu

Sayın gönüllü,

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Doktora Programı'nda planlanmış olan bir doktora tez çalışması kapsamında yukarıda adı yazılı araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce, araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir. Aşağıdaki bilgileri lütfen dikkatlice okuyunuz/dinleyiniz, sorularınız olursa sorunuz ve açık yanıtlar isteyiniz.

Bilgilendirme: Bu çalışmanın amacı, boşanmış anne, baba ve bu sürece şahit olmuş çocukların boşanma deneyimlerini ne şekilde anlamlandırdıklarının anlaşılmasıdır.

Araştırma, boşanma deneyimine sahip anne, baba ve yetişkin yaştaki (18 yaş ve üzeri) çocuklarla gerçekleştirilecektir. Araştırma kapsamında her bir gruptan 8 kişiyle başka bir ifadeyle, 8 anne, 8 baba ve 8 yetişkin yaştaki çocuklarla toplamda 24 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılacaktır.

Yapılan görüşmede kimliğinize ilişkin herhangi bir bilgi sorulmamaktadır; herhangi bir nedenle sizinle ya da anlatacağınız olaylarla ilgili kişi bilgisi belirtilirse bu bilgiler gizli tutulacaktır. Bu durumda görüşmenin ya da görüşmeye konu olan kişi/lere ait kimlik bilgilerinin kime ait olduğunun bilinmesi olanaksız hale gelmektedir.

Bu görüşmeler yüz yüze ya da çevrimiçi ortamda (zoom vb. aracılığıyla) gerçekleştirilecektir. Yapılan görüşme, doktora tez verileri olarak kullanılacağı için süreçte paylaşılanlar ses kaydına alınacaktır. Alınan bu kayıtlar ihtiyaç duyulduğu takdirde ilgili kişiyle paylaşılacak, kimlik ve kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır. Doktora tez verilerinin saklanması için gerekli süre tamamlandığında ses kayıtları imha edilecektir. Gizliliğin bozulabileceği birtakım durumlar söz konusudur. Kendinize ya da bir başkasına zarar vermeniz durumunda iyiliğiniz gözetilerek bu gizlilik bozulabilir.

Araştırmaya katılmanız durumunda, sizinle gerçekleştirilen görüşmenin süresi 90-120 dakikanızı alacaktır. Görüşme süreci, boşanmaya ilişkin anılarınızı canlandırabileceği için üzüntü, öfke gibi olumsuz duygular hissetmeniz söz konusu olabilir. Böyle bir durumda, talep etmeniz halinde araştırmacıdan psikolojik danışma hizmeti alabileceksiniz.

Katılımcı haklarının korunması: Araştırmaya katılım tamamen gönüllülüğe dayalıdır. Katılmayı reddetme ya da görüşmeye başlayıp daha sonra vazgeçme hakkınız vardır. Bu araştırmanın sonuçları bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Sizden elde edilen tüm bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayınlandığında da varsa kimlik bilgilerinizin gizliliği korunacaktır.

Katılımcının Beyanı

Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllülere verilmesi gereken bilgileri içeren metni okudum (ya da sözlü olarak dinledim). Eksik kaldığını düşündüğüm konularda sorularımı araştırmacılara sordum ve doyurucu yanıtlar aldım. Yazılı ve sözlü olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anladığım kanısındayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanındı.

Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim.

Aydınlatılmış Onay Formu'nda ifade edilenleri okudum/dinledim, aklıma takılan sorulara araştırmacıdan aldığım cevaplar ile netlik kazandırdım, formu onaylıyorum.

Katılımcı Tarih ve İmza

Aydınlatılmış Onay Formu'nda yer alan bilgileri katılımcı ile paylaştım ve sorularını yanıtladım, formu onaylıyorum.

Araştırmacı Tarih ve İmza

EK 3. Boşanmış Yetişkinler için Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Kişisel bilgiler;

1.Kısaca kendinizi tanıtır mısınız? Evlilik ve boşanma süreçlerini yaşamadan önceki siz hakkında neler söylemek istersiniz?

2.Siz nasıl bir aileye doğdunuz? Ana-babanız/kardeşleriniz/varsa başka ana-babadan kardeşler hakkında kısaca bilgi verir misiniz (yaşları, eğitim durumları, meslekleri, sağ-ölü)?

3.Boşandığınız eşiniz ile olan ilişkiniz başlamadan önceki dönemde bir gününüz nasıl geçerdi?

4.Evlenme sürecinizi anlatır mısınız?

-Eski eşinizle nasıl tanıştınız?

-Hangi özellikleri nedeniyle evlenmeye karar verdiniz?

-Onunla tanıştığınızda duygunuz ve düşünceleriniz nelerdi?

5.Kaç yıl evli kaldınız? Evlilik yaşantınız nasıldı? Evliyken bir gününüz nasıl geçerdi, anlatır mısınız?

-Evlilik yaşantınızda hayatınızı kolaylaştıran/zorlaştıran şeyler var mıydı, nelerdi? Nasıl ve ne yönde?

-Eşinizin sizin için kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı yönleri oldu mu? Nasıl ve ne yönde?

-Evlendikten sonra evli bir kadın ya da erkek olarak sizden beklentiler nelerdi?-yapmak zorunda olduklarınız - bunlar size ne getirdi ve sizden ne götürdü?

6.Evlendikten sonra (evlilik gerçekleşmeden önceki dönem ve boşanma sonrası dönemden farklı olarak) eski eşiniz hakkındaki duygu ve düşünceleriniz nelerdi?

Boşanma yasal olarak gerçekleşmeden önce ve boşanma süreci;

1.Boşanma kararını nasıl aldınız ya da boşanma kararından nasıl haberdar oldunuz?

-Bu karara yönelik duygu ve düşünceleriniz nelerdi?

-Boşanma kararı alındıktan ya da bu karardan haberdar olduktan sonra eşinize ve evliliğinize ilişkin duygu ve düşünceleriniz nelerdi?

-Boşanma kararının alınması ya da alınmamasında çocukların rolü var mıydı, çocuklar bu süreci nasıl etkiledi?

2.Ne zaman/Nasıl ayrıldınız / boşandınız?

3.Ayrıldığınızda / boşandığınızda siz kaç yaşındaydınız /çocuğunuz/çocuklarınız kaç yaşındaydı?

4.Çocuğunuzun sizin boşanma /ayrılma kararınızdan nasıl haberi oldu? O an'a ilişkin neler hatırlıyorsunuz (neredeydiniz, ne yapıyordunuz, haberdar ettikten sonra neler oldu)?
5.Kök ailenizi (kendi ana-babanızı), yakınlarınızı, arkadaş çevrenizi bu karardan nasıl haberdar ettiniz? Bunu başkalarına açıklamak konusunda nasıl hissettiniz?
6.Bu kararın alınmasında sonra neler yaşadınız/süreç nasıl işledi?
-Bu kararın alınmasından hemen sonra ayrıldınız mı, eski eşiniz ya da siz evden gittikten sonra ne yaptı/yaptınız, çocuklarınız ne yaptı, neler gözlemlediniz, ayrılık süreci nasıl gerçekleşti, resmi ayrılık sürecinde neler yaşandı, bu süreç ne kadar sürdü, çocuğunuz hangi ebeveyn ile kaldı, bu karar nasıl alındı?
Boşanmanın yasal olarak gerçekleştiği güne ilişkin neler hatırlıyorsunuz?
7.Boşanma sonrasında hayatınızda neler değişti?
-Boşanma ile birlikte size gelen ve sizden giden neler var?
-Daha önce yaptığınız ve şimdi boşandığınız için yapamadığınız bir şey var mı? Varsa bunlar neler?
-Boşandığınız için eskiden yapamadığınız ama şimdi rahatlıkla yapabildiğiniz şeyler var mı?
8.Ayrılma / Boşanma sürecini sizin için zorlaştıran ya da kolaylaştıran kişiler/şeyler var mıydı, destek aldığınız birileri var mıydı (profesyonel ya da profesyonel olmayan)? Bu süreçle nasıl başa çıktınız?
Boşanma yasal olarak gerçekleştikten sonra;
9.Şu an aile sizin için nasıl bir şey? (Eş, Çocuklar)
10.Boşandıktan sonra ailenizde günlük rutininiz nasıl (ailenizin yaşamında neler değişti)?
11.Siz, çocuğunuz ve eski eşiniz bu ailenin neresinde?
-Bu ailedeki bireylerin elinde bir ip olsa, şu an bu ip kimle kimin arasında, ne kadar uzunlukta ve nasıl bir ip? Daha önce bu ipi tutan ya da tutunan ama şimdi uzak kalan kimse var mı?
-Ailede kim, hangi rolü üstleniyor? Herkes kendi rolünde mi (hala anne-baba mıyım? Hala eş rolüm var mı?) (Beklentiler—beklenen davranışlar)? Sizin anne-babalık ve eş rolünüz değişti mi, ne şekilde? (Ebeveynlik görevlerinin paylaşımı) Ailenin yeni kuralları?
12.Çocuğunuz ve eski eşiniz şu an sizin yaşamınızın neresinde (Ne sıklıkla görüşüyorsunuz, bu görüşmeler nasıl geçiyor, eğer görüşüyorsanız bu görüşmelerden sonra ne yapıyorsunuz, çocuğunuz ya da siz eski eşiniz ile görüşmenizden önce ya da sonra neler hissediyor/neler yapıyorlar)?

13.Onların sizin yaşamınıza katılım düzeyi sizi nasıl etkiliyor? Eskiden aranızda nasıl bir ilişki vardı? Şu an kurduğunuz ilişkileriniz nasıl? Eski eşinizin/diğer ebeveynin yanınızda olmasına ihtiyaç duyduğunuz zamanlar oldu mu/oluyor mu?

14.Eski eşinizin ve çocuğunuzun sizin hayatınızda istediğiniz düzeyde olmaması sizin için nasıl bir şey?

15.Eski eşiniz ve çocuğunuzun sizin yaşamınızda ya da sizin onların yaşamında dahafazla yer aldığı bir zaman oldu mu? Nasıl ve ne şekilde?

-Eski eşiniz ve çocuğunuzun hayatınıza katılım düzeyi farklı olsaydı neler değişirdi?

16.Eski eşinizin ve çocuğunuzun sizinle kurdukları ilişkiden bahseder misiniz? Size göre bu ilişki neye benziyor?

-Eski eşinizin ve çocuğunuzun sizinle kurdukları ilişkinin sizin yaşamınıza yansımaları var mı? Nasıl oldu/oluyor?

-Eski eşiniz ve çocuğunuzun birbirleriyle kurdukları ilişkiden bahseder misiniz? Bu ilişkinin size yansımaları nasıl oldu/oluyor?

17.Ayrılmadan önceki döneme ait/ilişkin (onlarla birlikte olduğunuz) en mutlu hissettiğiniz anı hatırlıyor musunuz? Neydi o? O döneme ait en çok özlediğiniz şey/şeyler ne/neler?

18.Eski eşinize yönelik duygularınız, düşünceleriniz neler? Bu duygu ve düşünceleri paylaştığınız kimse var mı? Örneğin, çocuğunuzun yanında eski eşinizden bahseder misiniz? Bu sizi nasıl etkiliyor, sizce çocuğunuzu nasıl etkiliyor gibi görünüyor?

19.Çocuğunuz eski eşinizle görüştüğünde siz ne yapıyorsunuz? Neler hissediyorsunuz? Yaşantı örneği?

-Anne ya da baba olarak, çocuğunuzun diğer ebeveyni ile nasıl bir ilişki kurmasını istiyorsunuz? / Nasıl bir ilişki kurmasını istiyor gibi görünüyorsunuz?

20.Anne ya da baba olarak sizin hayatınıza giren (romantik ya da duygusal ilişki kurduğunuz) kişiler çocuğunuzun hayatına nasıl ve ne şekilde girdi? Sizin ve çocuğunuzun hayatında nasıl bir yeri ve rolü var?

-Size ve çocuğunuza nasıl bir etkisi oldu? Bu kişilerin çocuğunuzun yaşamında ana ya da baba rolünü oynamaları ile ilgili kafanızın karıştığı oldu mu, ne söylemek istersiniz? Peki bu karışıklıkla nasıl başa çıktınız?

21.Varsa yeni bir çocuğa sahip olmak çocuğunuz için nasıl bir şey?

-Bu sizi ve çocuğunuzu nasıl etkiliyor? Aranızdaki ilişkiye bir yansıması var mı?

22.Ayrılmanız/boşanmanız sonrasında akrabalık ilişkilerinizde/arkadaş çevrenizde/romantik ilişkilere bakış açınızda bir değişim yaşandı mı?

-Yeniden evlenme ya da yeniden boşanma kararı almak şu an sizin için nasıl bir şey? Bu kararları alma sürecinde çocuğunuzun tepkisi ile ilgili neler düşünüyor ve hissediyorsunuz?

23.Tek ebeveyn olmak / çocuğunuzdan ayrı olmak sizin için nasıl bir şey? Çocuğunuzla olan ilişkinizi düşündüğünüzde kendi ana-babalığınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Ne düşünüyor, nasıl hissediyorsunuz?

24.Çocuğunuz olmasaydı ya da kısa bir süre kendine bakabilseydi ne yapmak isterdiniz? Kendiniz için yaptıklarınız?

25.Boşanmış olmak/eski eşinizle ayrılmış olmak sizin ve çocuğunuzun yaşamında en çok neleri zorlaştırdı/kolaylaştırdı? Kendi içinizde, çevrenizde bunları sağlayan şey ya da şeyler neler?

26.Şu an korku ve kaygılarınız var mı? Varsa kaynakları neler? Hayalleriniz?

27.Geleceğinizi düşündüğünüzde, eski eşinizle ve çocuğunuzla ayrılmış olmak, sizin için nasıl bir anlam taşıyor?

28.Eski eşinizle ilgili şu an duygu ve düşünceleriniz neler?

29.Hayalini kurduğunuz bir eş ve çocuğunuz olsaydı hayatınız nasıl olurdu?

30.Boşanmış bir anne ya da baba olmak sizin için nasıl bir şey?

-Diğer insanlarla bunu paylaşmak konusunda nasıl hissediyorsunuz, neler düşünüyorsunuz?

- Evlenmiş ve boşanmış biri olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?

EK 4. Boşanmış Ailelerin Çocukları için Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Kişisel bilgiler;

1.Kısaca kendinizi tanıtır mısınız?

2.Ana-babanız/kardeşleriniz/üvey ana-baba veya üvey kardeşleriniz hakkında kısaca bilgi verir misiniz (yaşları, eğitim durumları, meslekleri, sağ-ölü)?

3.Siz nasıl bir aileye/eve doğdunuz, nasıl bir evde büyüdünüz? Ana-babanız evli iken günlük yaşamınız nasıldı?

4.Ana-babanız evli iken onlarla nasıl bir ilişkiniz vardı?

5.Boşanma kavramı sizin hayatınıza nasıl girdi? Daha önce ana-babası boşanmış bir arkadaşınız vs. var mıydı? Onlara yaklaşımınız nasıldı? Boşanma ile ilgili duygu ve düşünceleriniz nelerdi (ana-babanızın boşanmasından haberdar olmadan önce)?

Boşanma yasal olarak gerçekleşmeden önce ve boşanma süreci;

6.Ana-babanız ne zaman ayrıldı / boşandı?

7.Onlar ayrıldığında / boşandığında siz kaç yaşındaydınız?

8.Onların boşanma /ayrılma kararından nasıl haberdar oldunuz? O an'a ilişkin neler hatırlıyorsunuz (neredeydiniz, ne yapıyordunuz, haberdar olduktan sonra ne yaptınız/onlar ne yaptı)?

9.Bu kararın alınmasından sonra neler yaşadınız/süreç nasıl işledi?

-Ana-babanız bu kararın alınmasından hemen sonra ayrıldılar mı, diğer ebeveyniniz evden gittikten sonra ne yaptınız, neler gözlemlediniz ayrılık süreci nasıl gerçekleşti, resmi ayrılık sürecinde neler yaşandı, bu süreç ne kadar sürdü, siz hangi ebeveyniniz ile kaldınız, bu karar nasıl alındı?

-Boşanmanın yasal olarak gerçekleştiği güne ilişkin neler hatırlıyorsunuz?

10.Arkadaşlarınıza ya da çevrenizdeki diğerlerine ne zaman, nasıl söylediniz? O an'a ilişkin hatırladıklarınız, duygu ve düşünceleriniz?

11.Ayrılma / Boşanma sürecini,

a)Sizin için bu süreci zorlaştıran ya da kolaylaştıran kişiler/şeyler var mıydı, destek aldığınız birileri (profesyonel ya da profesyonel olmayan)? Bu süreçle nasıl başa çıktınız?

b)Ana-babanız için zorlaştıran ya da kolaylaştıran kişiler/şeyler var mıydı, destek aldıkları birileri var mıydı (profesyonel ya da profesyonel olmayan)? Bu süreçle nasıl başa çıktılar, gözlemleriniz neler?

Boşanma yasal olarak gerçekleştikten sonra;

12.Şu anki (aile ilişkilerinizden bahseder misiniz) aile;

-sizin için nasıl bir şey? Bu ailedeki bireylerin elinde bir ip olsa, şu an bu ip kimle kimin arasında, ne kadar uzunlukta ve nasıl bir ip? Daha önce bu ipi tutan ya da tutunan ama şimdi uzak kalan kimse var mı?

-size göre ana ve babanız için aile nasıl bir şey? (Anne, baba, kardeşler, eş, çocuklar)

13.Boşandıktan sonra ailenizde günlük rutininiz nasıl (ailenizin yaşamında neler değişti)? Siz ve ana babanız bu ailenin neresinde? Kim, hangi rolü üstleniyor? Ailede herkes kendi rolünde mi? Sizin çocukluk rolünüz ve ana-babanızın rolleri değişti mi? (Görev ve sorumluluklar, günlük yaşamın işleyişi vb.)

14.Anneniz ya da babanız şu an sizin yaşamınızın neresinde? Bunu belirleyen şey ne?

15.Siz onların yaşamının ne kadar içindesiniz (Ne sıklıkla görüşüyorsunuz, bu görüşmeler nasıl geçiyor, eğer görüşüyorsanız bu görüşmelerden sonra ne yapıyorsunuz, anneniz ya da babanız, diğer ebeveyniniz ile görüşmenizden önce ya da sonra neler yapıyorlar)? Onların sizin yaşamınıza ve sizin de onların yaşamına katılım düzeyiniz sizi/onları nasıl etkiliyor?

16.Kendinizi nereye/ kime yakın hissediyorsunuz?

17.Eskiden aranızda nasıl bir ilişki vardı? Şu an onlarla kurduğunuz ilişkileriniz nasıl? İlişkinin bu yönde gelişmesini sağlayan şey ne/neler?

18.Bir annenin ya da babanın sizin hayatınızda istediğiniz düzeyde olmaması sizin için nasıl bir şey?

19.Ana ya da babanızın yaşamınızda daha fazla yer aldığı bir zaman oldu mu? Nasıl ve ne şekilde?

20.Sizin onların yaşamında daha fazla yer aldığınız bir zaman oldu mu? Nasıl ve ne şekilde?

-Hayatınıza katılım düzeyleri farklı olsaydı neler değişirdi?

-Onların hayatına katılım düzeyiniz farklı olsaydı neler değişirdi?

21.Ana babanız arasında şu an var olan ilişkinin size yansımaları nasıl oldu/oluyor?

22.Size göre ana-babanızla şu an var olan ilişkinizin diğer ebeveyne yansımaları nasıl oldu/oluyor?

23.Ana-babanız ayrılmadan önceki döneme ait/ilişkin (onlarla birlikte olduğunuz) en mutlu hissettiğiniz anınız nedir? O döneme ait en çok özlediğiniz şey/şeyler ne/neler?

24.Ana ya da babanız, sizin yanınızda birbirleri hakkında bir şeyler söylüyorlar mı? Bu sizi nasıl etkiliyor?

25.Ana ya da babanız, sizin diğer ebeveyniniz ile nasıl bir ilişki kurmanızı istiyorlar? / Nasıl bir ilişkinizin olmasını istiyor gibi görünüyorlar?

26.Ana babanızın hayatına giren (romantik/duygusal ilişkiye girdikleri) kişiler sizin hayatınıza nasıl ve ne şekilde girdi? Sizin hayatınızda nasıl bir yeri ve rolü var? Size nasıl bir etkisi oldu? Bu kişilerin sizin yaşamınızda ana ya da babanızın rolünü oynamaları ile ilgili kafanızın karıştığı oldu mu, ne söylemek istersiniz? Peki bu karışıklıkla nasıl başa çıktınız?

27.(Varsa) Yeni bir kardeşe (kardeş olarak niteliyor mu?) sahip olmak sizin için nasıl bir şey? Bu sizi nasıl etkiliyor?

-Ana-babanız boşandığı için ayrı kaldığınız kardeşiniz var mı? Onlarla olan ilişkileriniz?

28.Ana-babanızın ayrılması sonrasında akrabalık ilişkilerinizde/arkadaş çevrenizde/romantik ilişkilerinizde bir değişim yaşandı mı?

29.Ana-babanızın ayrı olması sizin yaşamınızda en çok neleri zorlaştırdı/kolaylaştırdı? Bunu sağlayan içsel ve çevresel kaynaklar hakkında neler söylersiniz?

30.Ana-babanız boşandığı için olumsuz bir durumla karşılaştığınız ya da pozitif ayrımcılık yaşadığınız bir anınız var mı? Anlatır mısınız?

31.Boşanmış aile çocuğu olduğunuzu çevrenizdeki kişiler öğrendiğinde (arkadaş çevresi vb.) nasıl tepkiler aldınız/alıyorsunuz? Bu davranışlara yönelik ne düşünüyor, nasıl hissediyorsunuz?

32.Şu anki korku ve kaygılarınız neler? Hayalleriniz?

33.Geleceğinizi düşündüğünüzde, ana-babanızın ayrılmış olmasının sizin için anlamı ne?

34.İdeal ya da hayalini kurduğunuz anne ve baba nasıl insanlar? Bu tanımlamaya uygun anne ve babanız olsaydı hayatınız nasıl olurdu?

35.Boşanmış bir ana-babanın çocuğu olmak sizin için nasıl bir şey? Diğer insanlarla bu bilgiyi paylaşmak konusunda nasıl hissediyor, ne düşünüyorsunuz? Yaşantı? Bu sıfatı taşıyan bir çocuk olarak kendinizi neye benzetiyorsunuz?

BENZERLİK BİLDİRİMİ

"Boşanmış Ailelerde Belirsiz Kayıplar" başlıklı tezimin ana bölümü (ön bölüm, kaynaklar ve ekler hariç) Turnitin İntihal Tespit Programı aracılığıyla incelenmiş ve ilgili rapor danışmanım tarafından da kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında (1) "Yedi sözcükten daha az olan benzeşmeler" (2) "Kaynaklar" (3) "Doğrudan alıntılar" ve (4) "Lisansüstü tezim ile ilgili yapmış olduğum kendi yayınlarım ve yararlandığım mevzuat metinleri gibi kaynaklar" dışarıda tutulmuştur. Benzerlik kontrolüne ilişkin rapordan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Rapor Tarihi	: 05.05.2024
Gönderim Numarası	: 2371210738
Sayfa Sayısı	: 629
Sözcük Sayısı	: 195.001
Karakter Sayısı	: 1.277.205
Benzerlik Oranı	: % 0
Savunma Tarihi	: 16.02.2024

Yukarıda belirtilen sonuçları gösteren Turnitin İntihal Tespit Programı'na ilişkin orijinal raporu, sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu beyanım ekinde Enstitüye teslim ettiğimi, tezimin %10'dan fazla benzerlik oranı içerdiğinin, tek bir kaynakla eşleşme oranının ise %2'den fazla olduğunun belirlenmesi durumunda, bundan doğabilecek tüm yasal sorumluluğu kabul ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.

Öğrencinin Adı Soyadı: Elif Gülçin ÇELİK ATEŞ

Tarih: 06.05.2024

İmza:

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Elif Gülçin ÇELİK ATEŞ

E-Posta Adresi :

İş Deneyimi

Unvan	Görev Yeri	Yıl
Araştırma Görevlisi (33/a Maddesi)	Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Kars.	2022-…
Araştırma Görevlisi (ÖYP/35. Madde)	Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara.	2012-2022
Misafir Araştırmacı	Gelişim Araştırmaları Merkezi, Örebro Üniversitesi, İsveç [Center for Developmental Research, Örebro University, Örebro, Sweden].	2017-2018 (Eylül-Şubat)
Araştırma Görevlisi (33/a Maddesi)	Araştırma Görevlisi (33/a Maddesi) Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Kars.	2011-2012

Akademik Bilgiler

Öğrenim Durumu

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Yüksek Lisans	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	Ankara Üniversitesi, Ankara	2015
Lisans	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon	2011

YAYINLAR (ULUSLARARASI)

Bildiri Kitaplarında Basılan Tam Metin Makaleler

Atik, G., Güç, E., & **Çelik, E. G.** (2016). Psikolojik danışma süpervizyonu sürecinde bir müdahale yöntemi olarak metafor kullanımı. İçinde K. Ersanlı (Ed.), *Hedefe doğru insan: Psikolojik danışma ve rehberlik I* (ss. 328-341). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Kitaplar

Atik, G., Daşcı, E., Güç, E., Aşçıoğlu Önal, A. ve **Çelik Ateş, E. G.** (2022). Grup, Üçlü ve Bireysel Süpervizyon Yöntemlerine İlişkin Psikolojik Danışman Adaylarının Deneyimleri: Karma Desenli Bir Araşştırma. Ahmet Yıldız (Ed.), Akademi 40 Yıl: Prof. Dr. Meral Uysal'a Armağan içinde (293-325). Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Aşçıoğlu Önal, A., Güç, E., **Çelik Ateş, E. G.** ve Daşcı, E. (2022). Pandemi Sürecinin Psikolojik Yansımaları. Nadir Çeliköz, Azmi Türkan (Ed.), *Covid 19 Pandemi Sürecinin Eğitim ve Eğitim Programlarına Yansımaları* içinde (77-130). İksad Yayınları, online.

Kongre Bildirileri

Kırlangıç Şimşek, B., Şahin Yoluk, İ., Kaya, Y., Şahin, Ö., **Çelik Ateş, E. G**. & Güç, E. (2020, Mart). *Psikodramada bir süpervizyon modeli önerisi: Çoklu ayna süpervizyonu – Nitel bir araştırma* (Proposal for a Supervision Model in Psychodrama: Multiple mirrors supervision - A Qualitative research study). Panel: Değişen Bakış Açılarıyla Yeni Ufuklar/Psikodramada Araştırma ve Yenilikler [Panel: New Horizons Through Changing Perspectives/Research and Innovation in Psychodrama]'de sözlü bildiri olarak İngilizce sunulmuştur. İstanbul, Türkiye.

Çelik Ateş, E.G. & Sevim, S. (2019, Ekim). *Algılanan ebeveyn kontrolü ile ergen iyi oluşu arasındaki ilişkide duygusal özerklik ve empatinin aracı rolü.* 21. Uluslarası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Antalya, Türkiye.

Aşçıoğlu Önal, A.; **Çelik Ateş, E.G.**; Güç, E. & Daşcı, E. (2019, Ekim). Farklı *kurumlarda psikolojik danışman olmak.* 21. Uluslarası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Antalya, Türkiye.

Daşcı, E. & **Çelik, E.G.,** Bayram Özdemir, S. & Özdemir, M. (2018, Eylül). *Göçmen ergenlerin okula bağlılığında risk faktörleri olarak adil olmayan öğretmen davranışları ve akran baskısı* [*Teacher's unfair treatment and peer harassment as risks for school engagement of immigrant adolescents].* Avrupa Ergen Araştırmaları Derneği 16. Bienali: Ergen Gelişimini Destekleme [16th Biennial Meeting of the European Association for Research on Adolescence (EARA) is: Nurturing Adolescent Growth]'nde poster bildiri olarak sunulmuştur. Ghent, Belçika.

Atik, G., Güç, E., Daşcı, E., Aşçıoğlu Önal, A., & **Çelik, E. G.** (2018, Mayıs). *Grup, üçlü ve bireysel süpervizyon sürecinin psikolojik danışman adaylarının psikolojik danışma öz-yeterlik inançları üzerindeki etkisi.* ULEAD 2018 Yıllık Kongresi - VIII. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Manisa, Türkiye.

Daşcı, E., Atik, G., Aşçıoğlu Önal, A., **Çelik, E. G.** & Güç, E. (2017, Mayıs). *Psikolojik danışman adayları için Öz-Farkındalık ve Yönetim Stratejileri Ölçekleri: Türkçe Formlarının geçerlik ve güvenirlik çalışması.* IV. Uluslararası Avrasya Araştırmaları Kongresi [IVth International Eurasian Educational Research Congress], Denizli, Türkiye.

Güç, E., Atik, G., Daşcı, E., Aşçıoğlu Önal, A., & **Çelik, E. G.** (2017, Mayıs). *Süpervizyon sürecinde kullanılan metaforik çizim etkinliğine ilişkin süpervizyon alan öğrencilerin görüşleri.* IV. Uluslararası Avrasya Araştırmaları Kongresi [IVth International Eurasian Educational Research Congress]'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Denizli, Türkiye.

Atik, G., Güç, E., & **Çelik, E. G.** (2016, Mayıs). *Psikolojik danışma süpervizyonu sürecinde bir müdahale yöntemi olarak metafor kullanımı.* VI. Uluslararası Canik Sempozyumu: Hedefe Doğru İnsan (Psikolojik Danışma ve Rehberlik)'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Samsun, Türkiye.

YAYINLAR (ULUSAL)

Makaleler

Nazlı, S., Kiye, S., Yoncalık, O., Aşçıoğlu Önal, A., Can, N., **Çelik Ateş, E. G.** (2021). Rehberlik ve Araştırma Merkezleri Rehberlik Hizmetleri Bölümünün İşlevselliğinin İncelenmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *54* (1), 225-268. DOI: 10.30964/auebfd.645542

Atik, G., **Çelik, E.G.**, Güç, E. ve Tutal, N. (2016). Psikolojik danışman adaylarının yapılandırılmış akran grup süpervizyonu sürecindeki metafor kullanımına ilişkin görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(2), 597-619.

Kapçı, E.G., Artar, M., Avşar, V., **Çelik, E.G.** ve Daşcı, E. (2015). İlkokula beş ve altı yaşında başlayan çocukların sosyal gelişim, duygusal ve davranşsal sorunlar ile akademik benlik saygısı açısından karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 48 (2), 185-202.

Kitap Bölümü Çevirmenliği

Çelik Ateş, E. G. (Mayıs, 2022). İşleyiş: Grup ve İşleyişi. Bircan Kırlangıç Şimşek (Ed.), *Kim Kalacak (Who Shall Survive)* içinde, (Jacob Levy Moreno, 1934). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Çelik Ateş, E. G. (Şubat, 2022). Farklı Kültürlerde Çalışmak: Sosyodrama ve Drama Terapideki Yaklaşımlar (Eva Leveton). M. Can Ger (Ed.), *Değişen Dünyada Sosyodrama (Sociodrama in a Changing World)* içinde, (Ron Wiener, 2011). Pan Yayıncılık, İstanbul.

Çelik Ateş, E. G. (Ekim, 2021). Dönüm Noktası. Bircan Kırlangıç Şimşek (Ed.), *Muğlak Kayıp (Ambigious Loss)* içinde, (Puline Boss, 1999). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Çelik Ateş, E. G. (Mart, 2021). İzlenimsel Giriş: Üç Sesli Bir Anı. Tülin Kuşgözoğlu (Ed.), *Çocuk Psikodraması: Kendi Yaratıcılıkları Yoluyla Çocukların İyileşmesi (Psychodrama With Children: Healing Children Through Their Own Creavity)* içinde, (Hanna Kende, 2017). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Çelik Ateş, E. G. (Ocak, 2021). Aynanın İçinden: Danışan Metaforlarının Keşfedilmesi ve Dönüştürülmesi. Bircan Kırlangıç Şimşek (Ed.), *Metafor Terapi: Psikoterapide Danışan Tarafından Oluşturulan Metaforların Kullanımı (Metaphor Therapy: Using Client Generated Metaphors In Psychotherapy)* içinde, (Richard R. Kopp). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Kongre Bildirileri

Atik, G., Daşcı, E., Güç, E., Aşçıoğlu Önal, A., & **Çelik, E.G.** (2016, Aralık). *Grup, üçlü ve bireysel süpervizyona ilişkin süpervizyon alan adayların görüşleri.* VI. Ulusal PDR Uygulamaları Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Gaziantep, Türkiye.

Atik, G., Güç, E., Tutal, N., & **Çelik, E. G.** (2015, Ekim). *Psikolojik danışman adayların farklı endişelere sahip danışanlarla çalışmalarına yönelik bir eğitim programının etkililiği.* XIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Mersin, Türkiye.

Atik, G., **Çelik, E. G.**, Tutal, N., & Güç, E. (2015, Ekim). *Psikolojik danışman adaylarının akran grup süpervizyonu sürecindeki metafor kullanımlarına ilişkin görüşleri.* XIII. Ulusal Psikolojik Danışma Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Mersin, Türkiye.

PROJE ÇALIŞMALARI

"*Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin Kapsayıcı Eğitim Hizmetleri Sunma Açısından Kapasitelerinin Güçlendirilmesi (RAMKEG)*", UNICEF destekli Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün düzenlediği eğitim projesi. Proje Tarihi: Temmuz-Ağustos 2019. Projedeki Rol: Eğitim Görevlisi

"*7. ve 8. Sınıf Öğrencilerine Mesleklere ve Kişisel Özelliklerine İlişkin Farkındalık Kazandırma*", Ankara Üniversitesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı ile Lions Kulübü işbirliği ile Ankara ili Sincan ilçesinde bir ilkokula yönelik düzenlenen eğitim projesi. Proje Tarihi: Şubat-Mart 2014. Projedeki Rol: Yardımcı Eğitimci.

"*İlkokul Birinci Sınıfa Farklı Yaşlarda Başlayan Çocukların Ruhsal ve Sosyal Gelişim ile Akademik Benlik Algıları Açısından Karşılaştırılması*", Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi. Proje Tarihi: Ocak-Ekim 2013. Projedeki Rol: Yardımcı Araştırmacı